This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

(2)

1284

Per. 3977 e. 184
1828 (2)

MENGELWERK,

VOOR

1828.

MENGELWERK,

VOOR

1828.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1828.

MENGELWERK.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1828.

I N H O U D.

De tegenwoordige Sultan een goed Scherpschutter. 309
Letterlijke Vertaling van de Constitutionele Hymne van *Portugal*. 310
De Teleskoop en de Roeper. *Eene echte Anekdote.* 311
De Slavin in *Azië*. (XIII.) 312
Brief van S. MULLER aan G. H. VAN SENDEN, over een berigt, voorkomende in diens *Pragmatische Geschiedenis der bestrijding van Bijbel en Openbaring.* 313
Aanmerkingen, rakende den door J. H. HALBERTSMA gemeengemaakten *Brief van* CAROLUS NIËLLIUS. Door ADR. STOLKER. 334
Plaatselijke, Geschied- en Oudheidkundige Herinneringen van een Reisje door een gedeelte van *Gelderland* en in de omstreken van *Kleef*. Door P. LOUWERSE. 340
Geleerde Razernij. No. III. *Antirheumatische Landkrabben-olie.* 353
Invloed der Maan op het Houtgewas. 354
De Beeren der Vereenigde Staten van *Noord-Amerika*. 355
Sir WALTER SCOTT en de Bedelaar. 357
Lakoniek Vonnis. 357
Een andere ROBINSON en VRIJDAG. 357
Predikt het Evangelie den Wolven! 358
Hoe vindingrijk is de Geestdrijverij! 358
Koepokinenting, aan de Kinderen des tegenwoordigen Sultans te werk gesteld. 358
Fransche ****. 359
De Kat van den Voddekrabber. *Eene echte Anecdote.* 360
Dichtstukjes.
Aan de Vrijheid. Door C. A. OUDEMANS, *Kapitein-Adjudant.* 361
Aan den Maker van zeker Treurspel. 363
Aan P. G. WITSEN GEYSBEEK, na zijne Kritiek op VONDEL. 363
Grafschrift. Door VAN STARKENBORGH STACHOUWER. 363
De *Sulooten*-vrouw. (XIV.) 364
Verhandeling, over het Droomen. Door den Weleerw. ALEXANDER DE KONING, *in leven Leeraar bij de Hervormde Gemeente te Meppel.* 365
Geneeskundige Waarneming. Door J. VAN DISSEL, JZ., *Med. et Chir. Doct.*, *Oud-Officier van Gezondheid ter Zee*, *enz. en praktizerend Geneesheer te Zutphen.* 377
Over den eersten *Grooten Mogol*, BABER-*Khan*, Keizer van *Indië*, en deszelfs Geschriften. Uit 's Mans *Memoriën*, door LEYDEN en ERSKINE in 1826 te *Londen* uitgegeven. 383

I N H O U D.

CROMWELL als Politie-handhaver. *Eene nog ongedrukte Anekdote.* 513
De Advocaat en de Maarschalk. 513
De Hertogin VAN MARLBOROUGH en de Arts. 514
De Koe des Kardinaals DE BRIENNE. 514
NAPOLEON en de Prefekt. 515
De Grijsaard op het Eiland *Hydra.* (XVII.) 515
Aan A. H.—G., na het lezen van een Artikel in het *Advertentieblad.* 516
Laatste Antwoord van S. MULLER aan G. H. VAN SENDEN. 517
Iets over het gevaar van levend begraven. Medegedeeld door W. EGELING, te *Haarlem.* 535
Eene levende Pad in de Maag eens Jongelings. 538
De Invloed der Oorlogen op de Beschaving. (*Vervolg en slot van bl.* 498.) 538
Aanteekeningen, betreffende ROBESPIERRE. Door FRÉRON, *Lid der Nationale Conventie.* 548
Iets over het Improviseren bij de *Italianen.* 550
Exodus. II: 25. Door VAN DER POORT. *Dichtstukje.* 552
Aan mijnen afgestorvenen Vriend J. L. NIERSTRASZ, JUN., overleden op den 2den Augustus, 1828. Door W. H. WARNSINCK, BZ. *Dichtstukje.* 553
Aan mijnen ontslapenen Vriend J. L. NIERSTRASZ, JUN. Door Mr. A. BOXMAN. *Dichtstukje.* 555
Hulde aan den ontslapen' J. L. NIERSTRASZ, JUN. Door DE BOSSON. *Dichtstukje.* 558
Vaderlandsche Uitboezeming, na de Geboorte der Jonge Prinses, op den 5den Augustus, 1828. Door J. VAN HARDERWIJK, RZ. *Dichtstukje.* 559
Bijzonderheid wegens den Dood van *Lord* CASTLEREAGH. 560
Fragment van *Lord* BYRON. 561
BONAPARTE's Oordeel over J. J. ROUSSEAU. 562
LODEWIJK DE XIV een groote Eter. 563
Koddige Kappers-aanmatiging. 563
Bonmot. 564
De *Meinootsche* Moeder. (XVIII.) 564
Voorlezing over MAHOMED. Door S. K. WIELING, *Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zaandam.* 565
Iets over K. WESTERBAEN, W. Z. Door C. W. WESTERBAEN, *Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.* 584
G. H. VAN SENDEN aan S. MULLER. 588
Vertoog over de Kunst van Vloeken. Door den *Engelschen* Staatsminister G. CANNING, in 1786, in vijftienjarigen leeftijd, geschreven op de School te *Eton.* 589
Brief van N. N. aan N. N., Lid van het Plaatselijk Bestuur te N., over het vergelijkend Examen van Onderwijzers. (*Vervolg en slot van bl.* 508.) 595
Beklimming van den *Ortelsberg*, in Augustus 1826. 599
De Geest des Kwaads. *Dichtstuk.* 608
Vergelijkende Staat der Geboorten te *Lisſabon* en *Porto* van 1815 tot 1819. 612

MENGELWERK,

VOOR

1828.

INHOUD.

'k Ben uit Oostinje thuis! *Dichtstukje.* 705
Thermopylä. (XXI.) 707
De Heer MALTHUS en PLUG PULTENEY. 708
Aan *Argus* en Conforten, ééns voor altijd. *Dichtstukje.* 708
Over de Vraag aan, en het Antwoord van JEZUS, *Luc.* XIII: 23—25. 709
Over de toevallige kromming der ruggegraat bij jonge Meisjes, en het onvoldoende of gevaarlijke der tot regtbuiging in gebruik zijnde Rekbedden. (*Vervolg van bl.* 675.) 716
Gesprek uit de laatste dagen van PERICLES. 725
De Ontwaking van een' Schijndoode in zijne Kist, door hemzelven verhaald. 730
Iets over de *Turken* en over *Schumla.* 736
Diefachtigheid der Aanzienlijken van *Chili.* 738
Voorlezing. 740
Nog iets over de *Turken.* 746
Herinnering aan de verwoesting, door de Kinderpokken te *Marseille* aangeregt, van 1 Mei tot 15 Augustus 1828. 749
BRUCE en de Spin. Door WALTER SCOTT. 750
Zeldzame soort van Liefde. *Een waar Voorval.* 752
Het Verbond met den Duivel. 753
Edele Trek van Regtvaardigheid, door den Keizer van *Rusland*, NICOLAAS, betoond. 754
Netelige Vraag van IBRAHIM-*Pacha* aan den Generaal MAISON. 756
De heilige Schaar. *Eene Geestenstem.* (XXII.) 756
De *Fransche* Vrouwen door eenen *Franschman* geschetst. 757
Over de toevallige kromming der ruggegraat bij jonge Meisjes, en het onvoldoende of gevaarlijke der tot regtbuiging in gebruik zijnde Rekbedden. (*Vervolg en slot van bl.* 724.) 759
De *Jaculator*, een Visch van *Java.* 767
Voorlezing. (*Vervolg en slot van bl.* 746.) 767
De Godsdienstoefening der *Methodisten* en die der *Kwakers*, in *Noord-Amerika.* (Brief eens Reizigers.) 780
Lijfsbehoud van LE BRUN, Hertog van *Plaisance*, tijdens de *Fransche* Omwenteling. 787
De Heer DE VILLÈLE — eene snuifdoos met speelwerk — afzetting van den Minister — twee stuivers per dag — een pond kastanjes in ijs. 789
Mevrouw TALIEN de Bewerkster van den Val van ROBESPIERRE. 791
De doorluchtige Spotter tot nadenken gebragt. 791
De Dichter en de Snijder. *Eene echte Anekdote.* 792
Te huis. Door G. VAN ENST KONING. *Dichtstukje.* 793
De *Atheensche* Jonkvrouw. (XXIII.) 794
Troostlied. (XXIV of laatste.) 794

NB. De Plaat van de *Giraffe* tegenover bladz. 34.

MENGELWERK.

VERHANDELING, OVER DE GODSDIENSTLEER VAN MAHOMET. (*)

Door

A. J. KRONENBERG,

Predikant der Waalfche Gemeente te Arnhem.

In den edelen ftrijd, welken de *Grieken* tegen hunn onderdrukkers voeren, hebben wij menigmalen ons afgrijzen uitgedrukt over de barbaarfche en onmenfchelijke handelwijs, welke hunne vijanden zich tegen hen veroorloofden; doch ook menigmalen heb ik de wreedheden, waaraan zij zijn blootgefteld, hooren toefchrijven aan de Godsdienst, die hunne onderdrukkers belijden, even alsof dezelve uit haren aard aanleiding gaf tot allerlei foort van onmenfchelijkheden, welke aan hare belijders geoorloofd zouden zijn omtrent alle die genen, welke MAHOMET niet voor een' Goddelijken Profeet houden, of weigeren zijne leer te omhelzen. Dit oordeel is mij intusfchen altoos ongegrond voorgekomen, dewijl men in hetzelve geen genoegzaam onderfcheid maakt tusfchen den inhoud en de voorfchriften van de Godsdienstleer, en tusfchen het misbruik, dat daarvan wordt gemaakt; en het zal wel geen verder betoog noodig hebben, dat dit twee zeer verfchillende zaken zijn. Immers, wie zal dwaas genoeg wezen, om aan de natuur van de Christelijke Godsdienst, welker Infteller tot zijne leerlingen zeide: „Leert van mij, dat ik zachtmoedig ben," alle die wreedheden, vervolgingen, brandftapels en moordfchavotten toe te fchrijven, waaraan hare belijders, bijna in alle eeuwen der Christelijke jaartelling, waren bloot-

(*) Voorgelezen in het Letterkundig Genootfchap: *Prodesse conamur*, te *Arnhem.*

gesteld van die genen, welke zich, met hen, leerlingen noemden van denzelfden zachtmoedigen Meester? Wie zal het aan de natuur van de Christelijke Godsdienst toeschrijven, dat de kruisvaarders, die zich in het bezit wilden stellen van het land, alwaar de Verlosser des menschdoms zijn leven had doorgebragt en zijne dagen voleindigd, onderweg alle *Joden* vermoordden, die zij in hunne magt konden krijgen, enkel omdat zij *Joden* waren? Het kwam mij derhalve in de tegenwoordige omstandigheden niet ondienstig voor, dit stuk in een nader daglicht te stellen, door ulieden in dit uur te onderhouden over de Godsdienstleer van MAHOMET, niet zoo als dezelve door de barbaarsche volken, die haar belijden, thans wordt beoefend, maar zoo als zij oorspronkelijk door dezen man is gepredikt. Intusschen moet ik vooraf aanmerken, dat ik over MAHOMET niet zoo ongunstig denk, als veelal geschiedt; welk ongunstig oordeel bij velen, zoo niet bij allen, het gevolg is van het oppervlakkig onderrigt, hetwelk zij hieromtrent in hunne jeugd hebben genoten. Ik kan mij niet vereenigen met de zoodanigen, welke hem, ook nog in onze dagen, zelfs in openbare geschriften, zonder eenige bepaling, een' Leugenprofeet noemen; en ik twijfel, of zij, die op dusdanig eene wijze over hem spreken, wel immer, met bedaardheid en behoorlijke onpartijdigheid, zijne levensgeschiedenis hebben onderzocht. Ik kan mij ten minste, na dusdanig onderzoek, veel beter voegen bij het gevoelen van wijlen den Hoogleeraar MUNTINGHE, die zegt, dat MAHOMET, althans in het begin van zijne profetische loopbaan, uit het getal der eigenlijk gezegde *bedriegers* behoort te worden gestreken (*). Ook is het, van voren beschouwd, reeds zeer onwaarschijnlijk, dat een godsdienstig leerstelsel, hetwelk door zoo vele millioenen menschen in drie werelddeelen is aangenomen, en hetwelk zich nu reeds sedert bijna twaalf eeuwen heeft staande gehouden, niets goeds zoude behelzen. Intusschen begrijpt gij ligtelijk, M. H., dat

(*) *Geschiedenis der Menschheid*, VIIde Deel, bl. 241.

het ondoenlijk is, in ééne voorlezing het geheele stelsel van dezen Leeraar in al deszelfs uitgestrektheid te ontwikkelen; zulks zoude een geheel boekdeel vereischen; doch, hetgeen ik zeggen zal, zal voldoende zijn, om u van den aard zijner Godsdienstleer eenig denkbeeld te geven.

Het eerste beginsel van de leer van MAHOMET, hetwelk ook het beginsel behoort te zijn van de ware Godsdienst, was dit: Er is niet meer dan één God. — Wanneer wij nagaan de eeuw, waarin, en het volk, waaronder hij leefde, dan kan ik niet genoeg de verhevenheid van zijn verstand in dit opzigt bewonderen, en ik moet hem bijna gelijk stellen met SOCRATES, die onder de *Grieken* dit zelfde beginsel predikte, schoon niet op eene zoo zuivere wijze als MAHOMET onder de *Arabieren*. Laat ons, om dit oordeel te wettigen, zien, welke de denkbeelden omtrent dit gewigtige leerstuk waren bij de onderscheidene Godsdiensten, welke te zijnen tijde in zijn Vaderland werden beleden.

Er woonden, voor zoo veel wij weten, alstoen *Heidenen*, *Joden* en *Christenen*.

Wat de *Heidenen*, of, zoo als ik dezelve hier liever zal noemen, wat de *Arabieren* betreft, dezelve waren Afgodendienaars, en bij vele stammen was de Afgodsdienst tot een' zeer hoogen trap geklommen. Men beschuldigt hen, dat zij niet alleen de zon, de maan en andere hemellichten aanbaden, maar zelfs, dat zij aan boomen en slangen godsdienstige eer bewezen. Door eene redenering, die allen onkundigen eigen is, besloten zij, uit hoofde dat men de bewegingen der hemellichten niet gewaar werd, dat dezelve zich uit zichzelven bewogen en ongeschapen waren. Op gelijke wijze meenden zij, dat de vaste sterren enkel strekten, om met oplettendheid te waken over het noodlot der menschen. Hun eerbied voor dezelve was niet minder groot; en zij hielden nimmer eene bedevaart, zonder met zich op wagens mede te voeren de gelijkenissen en beelden hunner Godheden. De zon ontving hunne offeranden op de geberg-

ten, de maan in de fpelonken of valleijen. Een haan en een zwart kalf waren hunne gewone flagtoffers; zelfs zijn fommige Geleerden van gedachte, dat men ook fomtijds onder hen menfchen offerde, en dat dit wreede gebruik in de eeuw van MAHOMET nog niet geheel was afgefchaft. Zij hadden ook onderfcheidene Afgodsbeelden; zelfs vindt men melding gemaakt van een Afgodsbeeld, omringd van 360 andere, verbeeldende de Godheden, welke men konde aanbidden, als hoofden van zoo vele verfchillende dagen des jaars. Doch deze grove afgoderij was niet bij alle Arabifche ftammen in zwang. Sommige, onder welke die van KORÆSCH, of de *Koreifchiten*, behoorden, en waaruit MAHOMET oorfpronkelijk was, onderfcheidden zich hier van eene gunftige zijde; fchoon zij zich niet van alle Afgodsdienst fchijnen te hebben onthouden, daar wij rondom den tempel van *Mekkà* vele Afgodsbeelden zien opgerigt.

De tweede godsdienftige gezindte, die wij in *Arabië* aantreffen, was die der *Joden*. — Na de vernietiging van den Joodfchen ftaat, in de eerfte eeuw onzer jaartelling, door den Romeinfchen veldheer TITUS, waardoor dit volk geheel en al is verftrooid geworden, heeft een gedeelte de wijk genomen naar *Arabië*, en wij vinden daar in de zevende eeuw vele, en daaronder ook aanzienlijke familiën; en welk was hun geloof omtrent de eenheid van het Opperwezen? Wij weten, dat dit volk in oude tijden zeer afgodischgezind was, en dat de zwaarfte beproevingen ongenoegzaam waren, om deze neiging in hen uit te roeijen; doch na de Babylonifche gevangenis hebben zij zich niet meer aan afgoderij fchuldig gemaakt; federt dien tijd zijn zij niet alleen ftrenge verdedigers geweest van de eenheid van het Opperwezen, maar ook van de eerdienst, welke aan hetzelve bij uitfluiting moest worden toegebragt; in alle de verloopene eeuwen van hunne ballingfchap zijn zij zich hierin altoos gelijk gebleven, en tot op dezen dag aanbidden zij den God hunner vaderen, en Hem alleen.

De derde godsdienftige gezindte in *Arabië* te dien tijde

was die der *Christenen*; en welk was hun geloof omtrent de eenheid van het Opperwezen? of, laat mij de vraag liever aldus voorstellen, welke zijn de gevolgen, die men uit hun toenmalig godsdienstig leerstelsel voor dit geloofspunt kan afleiden? — Het is uit de Kerkelijke Geschiedenis blijkbaar, dat men reeds vroeg, ja zelfs reeds in de tweede eeuw, zich heeft begonnen te verdiepen in de verhevene natuur van den Verlosser. In plaats van zich te vergenoegen met hetgeen geopenbaard is, en te berusten in de eenvoudige leer des Bijbels, heeft men weldra de beginselen der Platonische en Pythagorische wijsbegeerte te hulp geroepen, om daarmede dingen te verklaren, welke uit hunnen aard onverklaarbaar waren. Van toen af begon men reeds menschelijke denkbeelden in het godgeleerde zamenstel te voegen, en daardoor de leer van het Evangelie te verdonkeren. Het stelsel der *Aeonen*, hetwelk in die tweede eeuw in zwang ging, bragt deszelfs aanhangers tot het besluit, om in den Verlosser aan te nemen het *woord*, den *geest* en de *ziel*. In de derde eeuw ging men voort met al zulke filozofische onderscheidingen. Dezelve deden verschillende sekten ontstaan, welke in de Kerkelijke Geschiedenis bekend zijn onder de namen van *Theodotianen*, *Artemoniten* en *Paulianen*. Deze verschillende gevoelens werden vervolgens, zoo als dit gewoonlijk gaat, niet met bedaardheid, maar met drift voortgezet; waarvan het gevolg was, dat er in de vierde eeuw eene algemeene Kerkvergadering te *Nicea* in *Bithynië* werd gehouden, om een einde te maken aan de verschillende gevoelens omtrent den persoon en de verhevener natuur van den Verlosser; dan, hare besluiten, schoon door den wereldlijken arm ondersteund en als eene openlijke en algemeene geloofsleer voorgeschreven, waren niet in staat om overtuiging bij andersdenkenden te weeg te brengen, noch om een einde te maken aan de geschillen. In de vijfde eeuw stonden NESTORIUS en EUTYCHES op, elk met eene bijzondere vooronderstelling. Hunne gevoelens gaven aanleiding tot onderscheidene Kerkvergaderingen,

in welke nu eens de eene, dan de andere partij zegevierde. In de zesde eeuw duurden deze twisten voort, en uit dezelve kwamen weder andere, als zoo vele onderdeelen, te voorschijn, wier voorstanders bekend zijn onder de namen van *Doceten*, *Phantasiasten* en anderen. In de zevende eeuw, de eeuw, waarin MAHOMET leefde, gingen dezelfde twisten nog voort, en werden met geene mindere hevigheid gevoerd; en men kan niet ontkennen, dat alle die spitsvindige onderscheidingen, door het menschelijk vernuft uitgevonden, aanleiding en zelfs eenigen grond hebben gegeven, om de *Christenen* te beschuldigen, gelijk ook MAHOMET deed, dat zij in een Twee- of Driegodendom geloofden.

Het is ons onbekend, of er zich te dien tijde in *Arabië* ook *Perzianen*, of navolgers van ZOROASTER, bevonden; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat MAHOMET van hunne Godsdienstleer eenige kennis heeft gehad. Wij weten ten minste uit de Geschiedenis, dat de Koning van *Perzië* een' Onderkoning en verdere ambtenaren had in de provincie *Elhajaz*, gelegen in *steenachtig Arabië*, en tot zijn uitgestrekt Koningrijk behoorende. ZOROASTER nu stelde een Tweegodendom, of een eeuwig beginsel van goed en een eeuwig beginsel van kwaad, hetwelk genoegzaam zal zijn om hier met een woord op te merken.

Het was dan te midden van zoo vele onderscheidene gevoelens, dat MAHOMET optrad en de eenheid van God predikte, met zulke heerlijke beschrijvingen van zijne oneindige grootheid, als wij immer kunnen begeeren. De Koran is vol van zulke grootsche denkbeelden, en ik zal dezelve hier laten volgen, zoo als zij door den Heer DE PASTORET uit de onderscheidene plaatsen van dat boek zijn verzameld: — Werwaarts onze oogen zich ook wenden, ontmoeten wij de weldaden van den Eeuwigen. Hij vervult het heelal met zijne magt, kennis en oneindigheid. Zijn troon omvangt hemel en aarde; alles, wat bestaat, is zijn werk; alles, wat de nacht overschaduwt, is zijn eigendom. Hij draagt kennis van

alles, wat vóór de wereld geschied is, en van alles, wat na haar wezen zal. De sleutelen van het toekomende zijn in zijne handen. Hij, die in het geheim spreekt, en hij, die zich in het openbaar uit; hij, die zich met het donkere des nachts omkleedt, en hij, die zich op den helderen dag laat zien, zijn allen eveneens aan Hem bekend. Alle geheimen zijn geopenbaard voor zijne oogen; er is geene schuilplaats tegen zijne magt. Hij vereenigt kracht met wijsheid in zich. Hij is oneindig, milddadig en barmhartig. Hij, Oppervorst, vergeeft en straft naar zijnen wil; naar zijnen wil schenkt en ontneemt Hij kroonen; Hij verheft en vernedert de stervelingen. Met een enkel woord doet Hij de schepselen uit het stof oprijzen, en zonder eenige moeite bewaart Hij hen. Op zijne stem verheffen zich de bergen; de boomen groeijen; de zee, tot ons gebruik geschikt, biedt ons hare visschen aan, welke ons tot voedsel strekken, en die sieraden, welke onze kleederen versieren; het schip klieft de golven; de baren vloeijen, en maken onze velden vruchtbaar; de maan en de zon deelen ons haar licht mede, en alle de hemelsche ligchamen bewegen zich, mede op zijne stem, op de voor hen geschikte paden. Hij scheidde den dageraad van de duisternis, en stelde den dag voor den arbeid en den nacht voor de rust der stervelingen. Hij is het, die den bliksem doet schitteren, ten einde vrees of hoop in te boezemen; Hij is het, die de winden ontbindt, de wolken beweegt, dezelve uitbreidt, in de lucht doet hangen, en uit derzelver boezem dien heilzamen regen doet nedervallen, door welken de zaden vruchtbaar worden gemaakt en het groen verlevendigd wordt. Die granen in de aren besloten, die rijke palmboomen, die vruchten als trossen afhangende, dit alles zijt gij aan Hem verschuldigd. Die oogst, welke door de warmte rijp wordt, de schaduw uwer tuinen, de wol van uwe schapen, en het huis, hetwelk u tot eene schuilplaats verstrekt, dit alles hebt gij aan Hem te danken. Zijne weldadigheid doet zich ook in voorwerpen van minder aanbelang zien, en het geringste der

kruipende gedierten wordt door zijne hand gevoed. De slaap bekruipt Hem niet, en de onregtvaardigheid verwijdert zich van Hem. Het menschdom kent niets van zijne hoogste majesteit, dan hetgeen Hij aan hetzelve ontdekken wil. Hij is de eindpaal, bij welken alles zich vereenigen moet. Offchoon zijn lof in zichzelven is besloten, zoo is er evenwel niets in de gansche natuur, hetwelk zich niet beijvert om Hem eer te bewijzen. De vogelen zingen zijnen lof in de bosschen; de schaduw des avonds en des morgens eert Hem; de zeven hemelen verheerlijken Hem door derzelver lofgezangen; de donder zelfs viert zijne magt; de Engelen beven in zijne tegenwoordigheid, en dag en nacht verkondigen zij zijne grootheid.

Het was ten gevolge van dit zoo strenge en zuivere beginsel, dat MAHOMET zich niet konde vereenigen met zoodanige Godsdienststelsels, welke daarvan in het minste afweken, of schenen af te wijken; en het was daarom, dat hij het denkbeeld der *Christenen* niet konde verdragen, die aan God eenen Zoon toekenden, en die, door hun leerstuk van de Drieëenheid, hem toeschenen een Driegodendom in te voeren. „Die genen, welke zeggen, zegt hij, dat de Messias, de Zoon van Maria, God is, brengen eene Godslastering voort. Heeft hij zelf niet gezegd: „Kinderen *Israëls*, aanbidt God, uwen Heer en den mijnen"? Hij, die aan den Allerhoogsten een gelijk Wezen toevoegt, zal in den hof der vermakelijkheden niet intreden; zijn verblijf zal in het vuur zijn. Die genen, welke de Drieëenheid beweren, zijn Godslasteraars. Er is niet meer dan één God. Indien zij niet van geloof veranderen, zal eene smartelijke straf het loon zijn hunner goddeloosheid."

Ten gevolge van ditzelfde beginsel was hij een onverzoenbare vijand van de Afgodendienaars, en het was hem niet mogelijk, een Afgodsbeeld voor zijne oogen te dulden. Toen hij zijne plegtige intrede in *Mekka* deed, was zijn eerste werk, om de 360 Afgodsbeelden te vernielen, welke aldaar rondom den tempel waren geplaatst;

hij floeg dezelve in ftukken met den ftok, dien hij in zijne hand had, er bijvoegende: „ De waarheid is verfchenen; de leugen gaat verdwijnen, en zal zich niet meer vertoonen." Terwijl hij in deze ftad was, alwaar hij veertien dagen bleef ter regeling van het beftuur, zond hij zijne bevelhebbers naar de naburige gewesten, om de Afgodsbeelden te vernielen, en geen fpoor van de Afgodsdienst over te laten. — Dan, het waren niet alleen de beelden der Afgoden, welke aan MAHOMET onverdragelijk waren; maar hij konde ook de beelden der zoogenaamde Heiligen niet dulden, welke in de plaatfen der godsdienftige zamenkomst waren, en aan welke men eene eer bewees, die, zoo al geene afgoderij, evenwel naauw daaraan grensde. In de zesde eeuw was men reeds begonnen in de Christenkerken menigvuldige beelden te plaatfen; men begon dezelve te groeten en te omhelzen, en Paus GREGORIUS fchijnt zelf niet afgekeurd te hebben de gewoonte, om zich voor het beeld van CHRISTUS neder te buigen, zoo men maar niet het beeld, maar in hetzelve de Godheid aanbad. In de zevende eeuw, de eeuw van MAHOMET, plaatfte men naast de beelden der zoogenaamde Heiligen die van de Keizers en de afbeeldingen der Kerkvergaderingen; echter was men het over de geoorloofdheid of ongeoorloofdheid derzelven gansch niet eens, hetwelk in de achtfte eeuw aanleiding gaf tot onderfcheidene Kerkvergaderingen, waarvan de eene tegenftrijdige befluiten nam van de andere, welke ook de *Christenen* verdeelden in *Iconoclastae* en *Iconoduli*, of verbrijzelaars en vereerders der beelden. Intusfchen fchijnen de leerlingen en navolgers van MAHOMET, op het voorbeeld van hunnen meester, het eerst den toon te hebben gegeven tot het vernielen der beelden. Zij drongen te dien einde in de Christelijke tempels; en die genen onder de *Christenen*, welke het gebruik der beelden afkeurden, aangemoedigd door de ftoutheid der *Sarracenen*, lieten zich ligtelijk overhalen, om medehelpers te worden van het verbrijzelen van voorwerpen, welke zij met weêrzin in hunne godsdienftige vergaderplaatfen aanfchouwden.

Uit hetgeen ik tot hiertoe over de leer van MAHOMET omtrent het Hoogste Wezen heb gezegd, moet van zelf volgen, dat zij hetzelve erkent voor de oorzaak van alle dingen, en als den Schepper van het heelal. Ook hieromtrent laat ons de Koran niet in twijfel. Op menigvuldige plaatsen erkent en leert hij deze waarheid. Het is God, zegt hij, die de zeven hemelen heeft geschapen en de zeven aarden; Hij doet dezelve aan zijne stem gehoorzamen, opdat gij zoudt weten, dat zijne magt onbegrensd, en dat het heelal vervuld is met zijne kennis. Hij schiep de zeven hemelen in twee dagen; Hij schreef aan ieder derzelve zijne bestemming voor; Hij versierde het firmament met glansrijke sterren, en gaf haar onderscheidene wachters. Zoodanig was de orde, welke de hoogste Schepper in het heelal daarstelde. Uw Heer is de God, die, na den hemel en de aarde in zes dagen te hebben geschapen, op zijnen troon ging zitten, om het heelal te besturen; Hij is uw God; aanbidt zijne hoogste majesteit! — Er zijn, volgens zijne leer, goede en kwade Engelen. De goeden hebben fijne en heilige ligchamen, uit het licht geschapen, zonder dat zij eten, drinken, of van onderscheidene kunne zijn; hij schrijft hun verschillende houdingen toe, zoodat dezen zitten, genen staan, anderen met een voorover gebogen ligchaam worden voorgesteld; hunne bezigheden zijn ook onderscheiden: terwijl sommigen God prijzen, zijn er anderen, die den Goddelijken troon omringen, om zijne bevelen uit te voeren. De kwade Engel, die vervolgens anderen heeft voortgebragt, is verworpen, omdat hij weigerde, op het bevel der Godheid, zich voor den mensch neder te buigen. —Omtrent de schepping van den mensch leerde hij, dat de eerste mensch uit de aarde was voortgebragt; maar omtrent de ziel zegt hij: „ Zij zullen u ondervragen over de ziel; zeg hun: God heeft daarvan de kennis aan zichzelf behouden; Hij heeft ons daarvan weinig geopenbaard."

Aangaande het leerstuk der voorzienigheid, hetwelk met de leer van het Goddelijk besluit kan gerekend wor-

den in zeker opzigt in verband te staan, zegt hij, dat alles, zelfs het minste, zoo wel het goede als het kwade, aan God zoodanig is onderworpen, dat alles door zijnen wil bestaat en geschiedt; echter met dit onderscheid, dat Hij het goede goedkeurt en werkt, maar het kwade afkeurt en daarvan ook geene oorzaak is. Hij leerde, dat het Goddelijk besluit den mensch afhankelijk maakt, zonder hem te dwingen. God wil sommige dingen in ons, sommige dingen van ons; het eerste is verborgen, het tweede geopenbaard; het eerste moet aan God worden overgelaten, het laatste door ons volbragt worden. Hij verwerpt het gevoelen van die genen, welke den mensch tot een bloot werktuig maken; doch keurt ook het gevoelen af van hen, die de daden der menschen aan Gods bestuur onttrekken. „ God, zegt hij in den Koran, doet dwalen, dien Hij wil, en Hij verlicht die genen, welke zich bekeeren. God roept de menschen tot het verblijf des vredes, en Hij geleidt op de wegen des heils die genen, welke Hij wil. God zal het hart verwijden van hem, dien Hij wil verlichten; Hij zal hem de zoetigheden van het *Islamismus* doen smaken. Van dien, welken Hij zal doen dwalen, zal Hij het hart benaauwen, gelijk als van een' mensch, die wilde trachten om zich in de lucht te verheffen." Dan, deze leer heeft, even als bij de *Christenen*, vele aanleiding gegeven tot onderscheidene vooronderstellingen en verklaringen, waarover het thans mijn oogmerk niet is, mij breeder uit te laten.

Zonder mij thans bezig te houden met de leer van den oorsprong van het kwaad, of van den weg tot geluk, wil ik nog het een en ander zeggen over de leer van MAHOMET aangaande het toekomstige leven. Trouwens, hij leerde niet alleen de onsterfelijkheid der ziel, maar ook de opstanding der dooden, het laatste oordeel, en de regtvaardige vergelding in de toekomst; doch de beschrijvingen daarvan zijn alle zeer zinnelijk, en met zulke sterke kleuren geschetst, dat zij ons den vurigen Oosterling levendig voor oogen stellen.

Omtrent het laatste oordeel drukt hij zich op onder-

ſcheidene plaatſen aldus uit: Er zal voorzeker een dag komen, waarop Hij, die de geheimen des hemels en der aarde kent, de dooden uit den ſchoot des grafs zal roepen, en hen door zijne almagt levend maken. Door het geluid der Goddelijke bazuine opgewekt, zullen zij, overtuigd en ter aarde nedergevallen, verſchijnen in de algemeene vergadering der ſchepſelen. Aldaar zal eene geduchte regtbank zijn opgerigt, en de geſtrengſte billijkheid zal aldaar de vonnisſen van den Opperregter regelen; de weegſchaal zal in zijne handen zijn; zij, voór wie de ſchaal gunſtig zal overhellen, zullen het genot der gelukzaligheid hebben, en zij, ten nadeele van wie dezelve zal in de hoogte rijzen, zullen ſchuldig verklaard worden; niets zal hen kunnen redden; zij zullen te vergeefs op eene heilzame vereffening, op het gezag eens meesters, de hulp eens dienaars, de tusſchenſpraak eens vriends wachten; er zal geene toevlugt dan in God zijn; een opſlag des oogs is minder ſchielijk, dan het oordeel van het heelal zijn zal. Op dien dag, welks vervulling noch in twijfel kan getrokken noch verſchoven worden, zal de gedaante der wereld veranderd worden. Zoodra het menschdom, oplettend en gedwee, op het geroep van den hemelſchen heraut, even als verſtrooide wormen aan het graf ontſnapt, zich zal verzameld hebben, ten einde onderrigt te worden van het lot, hetwelk hun te wachten ſtaat, zullen verſcheidene wonderwerken gezien worden; de aarde zal haren ſchoot ontſluiten en tot hare grondzuilen toe beven; de geſchokte hemelen zullen in beweging zijn; de bergen, van hunnen voet afgerukt, zullen, verzet of tot ſtof vergruisd, door de winden verſtrooid worden; de verſchrikte moeder zal haren zuigenden zoon verlaten; de verſchrikte zwangere echtgenoote zal baren, en de menſchen, even als door Gods arm getroffen, zullen in zwijmeling zijn. De neêrgeknielde volken, met hunne hoofden te zamen bijeenverzameld, zullen uit een geopend boek, het boek der verborgenheid, het lot ontdekken, hetwelk zij verdiend hebben. De *Sabeërs*, de *Perzische* wijzen, de *Joden* en

de *Christenen* zullen, even gelijk de *Mahometanen*, hetzelve daaruit lezen; de geringste daden zullen daarin beschreven zijn; de Eeuwige zal van dezelve rekenschap vorderen, in tegenwoordigheid der getuigen en der Profeten; en daar niets voor zijn oog verborgen is, daar zelfs het kleinste vezeltje niet aan zijn oog ontsnapt, 't zij dat men zich aan Hem openbaar make, 't zij dat men de vermetelheid hebbe, om zijn hart voor hem te willen verbergen, zoo zal Hij aan ieder het tafereel der daden, welke men zal verrigt hebben, openleggen. Iedereen zal loon naar werk erlangen. De booze zal wenschen, dat eene onmeetbare tusschenruimte gesteld ware tusschen hem en het kwaad, waaraan hij zich heeft overgegeven.

De beschrijving van den gelukstaat der regtvaardigen is niet minder zinnelijk. — De gelukzaligen zullen, begunstigd door de goedwilligheid des Heeren, bij benden geleid worden in den hof van *Eden*, welks poorten zich voor hen zullen ontsluiten, en alwaar zij zullen uitroepen: „Lof zij God! Hij heeft zijne beloften wel willen vervullen; zijn Paradijs is ons erfdeel; eere zij de belooning der genen, die *hetzelve* verkregen hebben!" De vermoeidheid, de tweedragt, de vrees, de droefheid, de ijdele beuzelachtigheden zijn verbannen uit dat verblijf, welks uitgestrektheid de hemelen en de aarde evenaart, en welks bezit nooit aan die genen zal ontroofd worden, die hetzelve bewonen. Het hart vindt aldaar alles, wat hetzelve wenscht, en het oog alles, wat aan hetzelve kan behagen. Des avonds en des morgens geniet men aldaar een gewis voedsel, en een hemelsch gastmaal levert de uitgezochtste spijzen en een' smakelijken drank op, welk alles men hun in zilveren schalen en bekers van kristal aanbiedt; de beladene takken buigen zich voor hen neder, ten einde derzelver vruchten te doen plukken, welke zij in overvloed voortbrengen, en men ziet aldaar beken van wijn en honig, en rivieren van melk, welker smaak nooit bederft. Alle hunne begeerten worden vervuld. Zij smaken eenen wellust, welke alles te boven gaat, en eeuwigdurende lekkernijen. Kleederen, waarin zijde en goud geweven

zijn, hals- en armringen van het fijnste metaal maken hunne kleeding en hunnen opschik uit. Onder frissche en altijd groenende schaduwen, in tuinen, door zuivere en klare stroomen bevochtigd, en welke door een vorstelijk paleis verfraaid worden, rusten zij op een bed, zoo zacht als dat van den dag des huwelijks. Naast hen staan jonge schoonheden, met boezems zoo blank als albast, met schoone zwarte oogen en zedige aangezigten; geen mensch, geen geleigeest heeft ooit hare bevalligheden en hare schaamte ontheiligd; de paarlen komen, wat haar luister en blankheid betreft, niet in vergelijking bij die betooverende maagden; de liefde en de begeerte, welke zij zullen inboezemen, zullen zij zelve ook gevoelen, en de beide gelieven zullen eene onverwelkbare kracht en jeugd genieten.

De straffen, die de goddeloozen in de hel zullen moeten doorstaan, zijn met geen minder sterke kleuren geschetst. — Alle de goddeloozen worden, omstuwd van hunne misdaden, geworpen in een' gloeijenden afgrond, alwaar zij ter prooije zullen zijn van pijnigingen en smaadheid. Nimmer zullen zij uit dat verblijf der duisternis gered worden. Zelfs zal hun geene hoop overig zijn, om hunne smarten verminderd te zien. Beladen met den vloek van God, slaken zij hunne klagten en zuchten te vergeefs; te vergeefs zouden zij alle de schatten, welke de wereld bevat, te hunner bevrijding geven. Zoo lang de hemelen en de aarde zijn, zullen zij hunne misdaden boeten in dien vuurgloed, welke omringd is door woedende vlammen en rook. Vragen zij om lafenis, dan zal men hun water toereiken, hetwelk als gesmolten koper hunnen mond zal branden; kokend water wordt op hun hoofd uitgestort; dit vreet hunne huid en hunne ingewanden op, en deze deelen groeijen op nieuw weder aan, ten einde hen weder aan nieuwe pijnen over te leveren. Zij worden met stokken met ijzeren beslag geslagen. Wanneer zij uit de verterende vlammen willen vlugten, worden zij weder naar binnen gedreven, en men zegt hun: „ Ondergaat de straf, welke gij als een verdichtsel hebt behandeld, of

welke uw gedrag zocht te trotseren; verzadigt u met smarten; voedt u met de vruchten van dien boom, die voor de goddeloozen is geplant geworden, die zich uit den grond der helle verheft, en welks vruchten gelijk zijn aan verschrikkelijke slangen!" Deze straffen zullen het deel zijn der vijanden van de Godsdienst, van alle de goddeloozen, en van hen, die de leer van MAHOMET als leugen aanmerken.

Doch het wordt tijd, dat ik hier nog het een en ander bijvoege over het beoefenend gedeelte van zijne Godsdienst.

De hoofdpligten, namelijk liefde tot God en den naasten, heeft MAHOMET niet verzuimd voor te schrijven.

Gij gevoelt van zelve, dat de pligten jegens het Hoogste Wezen reeds zijn opgesloten in de beschrijvingen, die wij van hetzelve boven hebben aangehaald. Uitdrukkelijk wordt hieromtrent in den Koran gezegd, dat de dankbaarheid welgevallig is in de oogen van den Allerhoogsten, dat Hij de ondankbaren haat, en dat zij niet lang genot zullen hebben van hunne ondankbaarheid. „Van het gevaar verlost, zegt hij, durft men God verlaten, omdat men meent veilig te zijn voor zijne slagen. Maar kan Hij niet nogmaals eenen afgrond onder onze voeten openen, of op onze hoofden eene wolk, met steenen bezwangerd, doen nederstorten? Zijn wij zeker, dat Hij ons niet op de zeeën zal terugvoeren, en, om ons te straffen, geen' woedenden stormwind zal loslaten, die ons door het water zal doen inzwelgen? Waar zal men alsdan eene schuilplaats, waar eenen beschermer vinden? Met het gevoel van dankbaarheid bezield, zal men voor den Eeuwigen, te gelijk met eene teedere en eerbiedige liefde, ook die heilzame vrees hebben, over welke de trotsche en bedorvene menschen zich schamen; en die vrees, altijd in ons zijnde, en ons de straffen eens Meesters, verschrikkelijk in zijne wraakoefeningen, doende vermijden, zal ons het geluk verzekeren van eeuwig den hof des vermaaks te bewonen."

Doch wat de pligten omtrent den naasten betreft, hier-

in schijnt hij zichzelven niet gelijk te zijn. Wij hebben boven gezien den onveranderlijken afkeer, dien hij had van alle Afgodendienaars, en omtrent dezelve schijnt hij geene verpligting te erkennen; hij gelast, om dezelve te vermijden; hij verbiedt, om naast hen te zitten, en zich te hunnen aanzien anders dan met verachting te gedragen. Dikwijls laat hij zich ook met hevigheid uit tegen de ongeloovigen; maar het is niet duidelijk, wie hij door dezelve bedoelt. Op sommige plaatsen schijnt deze uitdrukking alleen op de Afgodendienaars te zien; op andere wederom op die genen, die den Koran niet gelooven. Op sommige plaatsen beveelt hij de verdraagzaamheid aan, zeggende: „ Doet geen geweld aan de menschen ter oorzake van hun geloof; de weg des heils is onderscheiden genoeg van dien der dwaling;" op andere wil hij de Afgodendienaars te vuur en te zwaard vervolgen. Op sommige plaatsen zet hij den Hemel open voor *Joden* en *Christenen*; op andere alleen voor die genen, die ook in hem en in den Koran gelooven. Dan, zijne bevelen, om wel te doen aan armen en ongelukkigen, zijn zoo algemeen, dat zij geene uitzondering toelaten; en zij worden zoo dikwijls herhaald, dat het blijkt, dat hij aan het geven van aalmoezen een zeer groot gewigt hechtte. „ Beoefent de weldadigheid, zegt hij, omtrent uwe vaders, omtrent de weeskinderen, de armen en hen, die door het bloed aan u verbonden zijn; beoefent dezelve omtrent vreemdelingen, uwe krijgsgezellen, reizigers en slaven: de Almagtige haat den harden en trotschen mensch. De geloovigen, die in den schoot der behoeftigen een deel der goederen storten, welke wij hun hebben toegedeeld, zijn ware geloovigen; zij zullen verhevene plaatsen in het rijk der hemelen bekleeden; zij zullen de toegevendheid en weldaden van God genieten. God beveelt het regt, de weldadigheid en de mildheid jegens zijne bloedverwanten. Geeft aan uwe naasten hetgeen gij hun schuldig zijt; geeft aalmoezen aan armen en reizigers, en verkwist uwe schatten niet dwaasselijk: de verkwisters zijn broeders van den Duivel, en de Duivel was trouweloos aan God.

Geeft zelfs hetgeen u het dierbaarst is; doch dat dit niet uit hoogmoed, maar uit toegenegenheid geschiede. Alles, wat gij geven zult, zal bij God bekend zijn, en bij u honderdvoud vermenigvuldigen. De aalmoezen moeten geschikt zijn tot verligting der armen, voor de vrijkooping van gevangenen, om die genen te hulp te komen, die met schulden beladen zijn, voor de reizigers, en voor den onderstand des heiligen oorlogs."

Omtrent de meer uitwendige godsdienstige pligten komt in de eerste plaats in aanmerking het gebed. Hij bepaalde dit op vijfmalen daags; op den middag, waar de dag bij hen begint, des namiddags, des avonds, des nachts en des morgens. Een roeper, op een' hoogen toren staande, kondigt dien tijd aan, terwijl hij met eene luide stem roept: „ God is de Allerhoogste. Er is niet meer dan één God, en MAHOMET is de grootste Profeet. Welaan, rigt uw aangezigt tot het gebed; komt tot de gelukzaligheid!" Dan, het is niet noodig, om tot het dagelijksch gebed naar den tempel te gaan, dewijl God alomtegenwoordig is en den hemel en de aarde vervult; alleenlijk wordt dit gevorderd des vrijdags, welke hun godsdienstige dag is, en in de vaste van hunne heilige maand, namelijk de maand *Ramadan*. Het is volstrekt ongeoorloofd, in het gebed iemand anders dan den hoogsten God aan te roepen, zelfs MAHOMET niet, offchoon zij hem als voorspraak bij de Godheid erkennen. Eer men zich tot het gebed begeeft, is het noodig, zich zorgvuldig te reinigen. „ O, Geloovigen! zegt hij, vóór dat gij het gebed begint, wascht uw aangezigt en uwe handen tot aan den elleboog, wascht uw hoofd, en uwe voeten tot aan de enkels." In het eerst had hij geboden, om, in navolging der *Joden*, het aangezigt te wenden naar *Jeruzalem*; doch dit bevel voldeed niet aan zijn oogmerk, weshalve hij vervolgens heeft bevolen, om zich te wenden naar den tempel van *Mekka*. Het onderwerp hunner gebeden is het noodwendige voor dit en voor het toekomende leven, en zij beginnen geen werk, geene onderneming, zonder het gebed.

Onder de uitwendige pligten van de Godsdienst van MAHOMET behoort te worden gerangſchikt de vaste gedurende de maand *Ramadan*, welke hun heilige maand is, ter gedachtenis van den Koran, die, volgens hen, in deze maand aan MAHOMET is medegedeeld. Dan, deze vaste heeft meer ſchijn dan wezenlijkheid: dezelve duurt van den opgang tot den ondergang der zon; des nachts is het geoorloofd te eten en te drinken, tot dat men in den dageraad een' witten draad van een' zwarten kan onderſcheiden. Daarenboven heeft MAHOMET uitzonderingen gemaakt voor zieken en reizenden, alsmede voor die genen, welke, door den nood gedrongen, eenig voedſel nemen. Doch de *Mahometanen* ontwijken veelal dit gebod, door des daags te ſlapen en des nachts te waken, en zich alsdan aan vrolijkheid en wellustigheden over te geven. — Hier moet ik met een woord melding maken van het verbod van den wijn, door MAHOMET ſtrengelijk voorgeſchreven, doch waaromtrent zijne navolgers niet zoo naauwgezet zijn. De reden van dit zonderlinge gebod ligt in het duister: want, zoo hij de natuur van den wijn als verderfelijk had aangemerkt, zoude hij het gebruik daarvan in het toekomende leven niet hebben kunnen toeſtaan, noch denzelven aanmerken als een gedeelte uitmakende van het geluk, hetwelk de geloovigen na dit leven zullen genieten. Sommigen denken, dat hij, de nadeelige gevolgen der dronkenſchap bemerkende, een algemeen verbod voor het beste middel hield ter voorkoming van alle ongeregeldheden; anderen, dat hij hierin de gewoonte volgde van ſommige Arabiſche ſtammen, die zich van den wijn onthielden.

Eindelijk kunnen wij tot de uitwendige godsdienſtige pligten, door MAHOMET voorgeſchreven, brengen de bedevaart naar *Mekka*. — Reeds vóór den tijd van MAHOMET was deze bedevaart bij de *Arabieren* in gebruik: Er beſtond onder hen eene overlevering, dat de tempel, welke zich in het midden van deze ſtad bevond, oorſpronkelijk door ADAM was geſticht, na zijne verdrijving uit het Paradijs; dat dezelve, door den algeme-

nen watervloed vernield, door ABRAHAM en ISMAËL is vernieuwd geworden; en het was uit eerbied voor deze Aartsvaderen, van welke zij zich afstammelingen rekenden, dat zij hunnen tempel gingen bezoeken. MAHOMET heeft deze instelling behouden; doch deze bedevaart behoeft niet meer dan eenmaal in iemands leven te geschieden, en het gebod is nog niet volstrekt. Deze optogt geschiedt in de maand *Delhasja*; dat is, de maand der bedevaart. De bedevaartgangers wachten elkander alsdan op den berg *Arafat*, nabij *Mekka*; aldaar reinigen zij zich, veranderen van kleederen, en gaan daarop regtstreeks naar den tempel. Het feest zelf duurt tien dagen, waarvan de laatste een dag van algemeene vreugde is.

Ziet daar, M. H., ulieden eenig denkbeeld gegeven van de Godsdienstleer van MAHOMET, zoo als zij door dezen man is geleerd, en niet zoo als zij door zijne navolgers is misvormd geworden. Laat mij hierbij voegen het oordeel over dezelve van wijlen den Heer JERONIMO DE BOSCH: „ De leer van MAHOMET, zegt „ hij, was zoo bespottelijk niet, als men gewoonlijk „ wel denkt. Dezelve prees zich door een' schijn van „ waarheid aan, en had een bijzonder vermogen, om de „ menschen tot zich over te halen. Niet omdat zij meer „ ruimte geeft om vrij te leven en de lusten des vlee„ sches op te volgen, gelijk velen die uitleggen willen, „ of omdat zij die verborgenheden onzes geloofs, die „ in den eersten opslag ongeloofelijk en moeijelijk voor„ komen, of wel voornamelijk die dingen, die voor de „ menschelijke natuur te moeijelijk geacht worden, ge„ heel uitsluit; maar omdat zij alle de geschillen, die „ uit de verklaring dezer verborgenheden gewoonlijk ont„ staan, verwerpt, en het betere deel der Christelijke leer „ aanneemt, eischende, dat de menschen op de betrach„ ting van regtvaardigheid, vroomheid, opregtheid, min„ zaamheid en alle soorten van deugd zich toeleggen, „ hetwelk, gelijk het altoos zeer nuttig is, vooral in

„ die eeuw, waarvan wij spreken, hoogstnoodzakelijk „ was." (*).

Eer ik eindig, moet ik nog aan eene tegenwerping te gemoet komen, welke iemand tegen het gezegde zoude kunnen inbrengen, door te vragen, of MAHOMET evenwel geen bedrieger verdient genaamd te worden, daar hij zich niet alleen een Profeet noemt, maar zelfs een onmiddellijk Afgezant der Godheid; daar hij zich niet alleen gelijk stelt met MOZES en JEZUS, maar zich zelfs den grootsten aller Profeten noemt. Ik moet op deze tegenwerping met eenige onderscheiding antwoorden.

MAHOMET gaf zich uit voor een Profeet; doch het is een ieder bekend, dat dit woord in den Oosterschen stijl niets anders beteekent, dan een Leeraar. Men had b. v. bij de *Joden* Profeten-scholen, dat is, scholen, waarin de jonge lieden tot het leeraarsambt werden opgeleid. Doch dit woord heeft in onze dagelijksche taal de beteekenis gekregen van iemand, die toekomende dingen voorzegt, omdat de Godheid zich van de Profeten bediende, om het volk dingen aan te kondigen, welke het gewone menschenverstand niet konde weten.

Wat nu de verdere tegenwerping betreft, dat hij zich voor een onmiddellijk Afgezant der Godheid uitgeeft, en zich den grootsten aller Profeten noemt; oordeelt iemand, dat hij hierin kwalijk hebbe gehandeld, ik wil hierover niet met hem twisten, doch ik verzoek hem tevens op te merken, dat MAHOMET zonder deze aanmatiging nimmer het doel zoude hebben kunnen bereiken, hetwelk hij zich voorstelde. Zijn oorspronkelijk doel, namelijk, was, om alle menschen onder ééne Godsdienst te vereenigen. Te dien einde ontleende hij zoo wel van de Joodsche als van de Christelijke Godsdienstleer hetgeen hij begreep hem dienstig te kunnen zijn; latende zulke dingen achterwege, welke hij voorzag, dat nimmer algemeen zouden kunnen worden ingevoerd, b. v. de besnijdenis, welke, schoon onder de *Mahometanen* in al-

(*) *Verh. van Teyler's Godgel. Genootsch.*, Vde Deel, bl. 196.

gemeen gebruik; evenwel door MAHOMET in den Koran nergens wordt voorgeschreven. Doch, zoude hij in zijn doel eenigzins slagen, zoo konde hij geen ander karakter aannemen, dan hetgeen hij aangenomen heeft. De vurige Oosterling moet in den Leeraar van zijne Godsdienst geen Hervormer zien, zoo als LUTHER in eene koelere landstreek was, maar een onmiddellijk Afgezant der Godheid; hij moet, om zoo te spreken, in eene onmiddellijke betrekking staan met het Hoogste Wezen; deszelfs bevelen moeten hem óf door den Allerhoogsten zelv', óf ten minste door zijne hemelboden van tijd tot tijd worden overgebragt; en het is op deze wijze alleen, dat hij zich toegang en invloed kan verschaffen. MAHOMET had hiervan het voorbeeld in de Stichters van de Joodsche en van de Christelijke Godsdienst, en het was overeenkomstig den aard van het volk, waaronder hij leefde, dat hij hun voorbeeld volgde.

DE GIRAFFE, THANS TE PARIJS, BESCHREVEN EN NAAR HET LEVEN AFGEBEELD. DOOR GEOFFROY ST. HILAIRE. (*)

De Pacha van *Egypte*, die den Koning van *Frankrijk* reeds meer vreemde dieren ten geschenke gegeven had, als den *Afrikaanschen* olifant, *Arabische* paarden, gazellen, enz. vroeg den *Franschen* Consul, den Heere DROVETTI, wat hij nu wel den Koning zou kunnen zenden; en, toen deze eene *Gi-*

(*) In het *Mengelwerk* onzer *Nieuwe Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, No. X, (voor 1790) vindt men mede eene Beschrijving en Afbeelding van de *Giraffe*, naar LE VAILLANT, en door dezen *Kameelpardel* geheeten. Wij hebben echter geen oogenblik geaarzeld, deze nieuwe Afbeelding te geven, als zeer aanmerkelijk van gene verschillende, waarschijnlijk inzonderheid ter oorzake, dat de onze naar het leven, en die van LE VAILLANT, zoo 't schijnt, werd vervaardigd, nadat het gedoode dier was opgezet; zijnde dat een mannetje, van den hoef tot aan het eind der horens gemeten, 16 voet en 4 duim hoog. En dit heette reeds eene verbeterde Afbeelding van die, bij BUFFON en VOSMAER voorkomende. — *Redact.*

raffe noemde, maakte de Pacha terstond zijn werk, om dezelve uit het gebied van *Sennaar* en *Darfour* te doen komen. Arme *Arabieren* aan de grenzen der bebouwde landstreek tusschen deze beide provinciën hadden twee zeer jonge *Giraffen* met de melk hunner kameelen opgevoed. Zij werden terstond aan den Gouverneur van *Sennaar* verkocht, die dezelve aan MEHEMED ALI-*Pacha* ten geschenke aanbood.

Deze *Giraffen* reisden eerst te voet met eene karavaan, die van *Sennaar* naar *Siout*, eene stad in *Opper-Egypte*, trok; vervolgens werden zij op den *Nijl* ingescheept, en kwamen op die wijze van *Siout* te *Cairo*. De Pacha behield dezelve drie maanden lang in zijnen tuin, om haar tijd tot verademing en versterking harer gezondheid te geven; vervolgens zond hij ze over den *Nijl* naar *Alexandrië*, waar de eene aan den *Franschen*, de andere aan den *Engelschen* Gezant werd overgegeven. Beide zijn van het vrouwelijk geslacht.

De voor den Koning van *Frankrijk* bestemde *Giraffe* werd op een *Sardinisch*, naar *Marseille* bestemd, vaartuig ingescheept; zij had op reis eenigen storm door te staan, herhaalde zich echter spoedig weder, en, nadat zij en hare oppassers, gedurende den vereischten tijd, quarantaine gehouden hadden, deed zij op den 14 November 1826 hare intrede te *Marseille*, alwaar de Prefect, de Graaf VAN VILLENEUVE, haar in een gebouw nevens zijn Hotel brengen en zorgvuldig oppassen liet, hetgeen ook de beste gevolgen gehad heeft, want zij genoot, gedurende haar verblijf te *Marseille*, voortdurend de beste gezondheid.

Omtrent haren ouderdom, die naar het getal der maanden berekend wordt, heeft men verscheidene gissingen gemaakt; eindelijk echter is het gelukt, eenige elkander tegensprekende berigten tot een geheel te brengen, waaruit gebleken is, dat zij, in November 1826, 22 maanden oud was.

Dewijl eene reis van *Marseille* naar *Parijs*, gedurende het ruwe jaargetijde, de gezondheid der *Giraffe* in gevaar konde brengen, zoo liet men haar te *Marseille* overwinteren, en eerst op den 20 Mei dezes jaars begon zij haren togt, dien zij te voet en in zoo kleine dagreizen deed, dat zij eerst op den 5 Junij te *Lyon* aankwam.

Het was de eerste levende *Giraffe*, die men in *Frankrijk* zag. De dierensoort zelve is niet zoo zeldzaam; doch, daar zij in een zeer uitgebreid gewest leeft, 't welk van onmetelijke woestijnen doorsneden en omringd is, zoo was het altijd

met groote zwarigheden verbonden, haar uit haar vaderland te vervoeren. Men vindt dit dier eenige 100 uren van *Egypte* verwijderd, alsmede aan het andere einde van *Afrika*, op gelijken afstand van de *Kaap de Goede Hoop*; derhalve behoort het in *Middel-Afrika* t' huis, en, zoo lang wij als 't ware slechts eenige stippen van den omtrek van dit uitgestrekte wereld deel kennen, zal eene *Giraffe* in *Europa* evenzeer wegens hare zeldzaamheid, als wegens het eigendommelijke harer gestalte, voor een belangrijk verschijnsel gehouden worden.

Reeds de *Romeinen*, toen zij hunne veroveringen tot in *Afrika* uitstrekten, kenden de *Giraffe*, en voerden haar, als sieraden van hunne triomftogten, mede naar *Rome*. Haar oude naam, *Zurapha*, van welken haar tegenwoordige, *Giraffe*, afkomstig is, ging niet over tot de *Romeinen*. Deze woeste veroveraars vreesden den haat en de verachting tegen de Barbaren te verminderen, wanneer zij vreemde zeden, gebruiken en woorden aannamen. De *Giraffe* kwam in hunne handen, en wel eerst in die van CESAR, als eene schatting van *Afrika*, en uit volkstrots noemden zij haar, op hunne wijze, *Camelopardalis*, Kameelluipaard; zij hadden werkelijk eenige overeenkomst gevonden, vooreerst met den kameel in grootte, in eenige trekken van het aangezigt, in den dunnen snuit, den langen hals, de uitgerekte, op eene bijzondere wijze zich bewegende, lippen, enz. en ten andere met de meeste groote panters, in de vlekken op de huid.

De namen, welke een uithangbord voor de denkbeelden zijn, een teeken, 't welk dezelve terugroept, ontstaan gemeenlijk, alvorens de denkbeelden zelve behoorlijk zijn geregeld. Dit is hier werkelijk het geval geweest; want noch de gestalte, noch de kleur beantwoordt naauwkeurig aan de beide stamwoorden *Camelo-pardalis*. Vooreerst, wat den kameel betreft, zoo vertoont zich een zeer aanmerkelijk verschil; de kameel heeft geene horens; zijne benedenkaak heeft 2 snijtanden minder; zijne lippen zijn gespleten, en zijn voet steekt in ééne zool. De *Giraffe*, daarentegen, heeft, gelijk de jonge herten, voorhoofdsuitsteeksels; zij heeft de 8 snijtanden, welke men bij het grootste gedeelte der herkaauwende dieren vindt, dezelfde gespletene klaauwen, en volkomen hetzelfde zamenstel van ingewanden, enz. Wat nu, ten tweede, de voorgewende gelijkheid der *Giraffe*, ten aanzien van de gevlekte huid, met het luipaard betreft, zoo zijn het geene ronde, regelmatig in rozen verdeelde, maar groote, onregelmatige, zamenhangende vlekken.

Men vindt bij de Schrijvers der Middeleeuwen aangeteekend, dat in het jaar 1486 eene *Giraffe* uit *Egypte* aan eenen Hertog DE MEDICIS, beheerſcher van *Florence*, gezonden werd. Dit dier ſtond met alle eerſte verdiepingen der paleizen van *Florence* in vriendſchappelijke betrekking; elken dag kreeg het zijn voeder uit de handen der *Florentijnſche* dames, die het als een aangenomen kind beſchouwden; deze maaltijden beſtonden in onderſcheidene ſoorten van vruchten, voornamelijk appelen.

Het ſchoone Koningsdier (aldus heeft men de *Giraffe* op haren ganſchen togt door het zuidelijk *Frankrijk* genoemd) werd op eene andere wijze opgekweekt, dan het zoo even genoemde; het kreeg nooit en krijgt ook nu nog niet het voedſel, 't welk het in den natuurſtaat eet. Rogge met maïs (of *Turkſche* tarwe) gemengd, gerst en fijn geſtootene boonen, en tot drank, des morgens vroeg en des avonds, melk; ziedaar den teerkost van onze doorluchtige vreemdelinge. Te *Marſeille* liet zij zich niet dan met moeite bewegen, in tegenwoordigheid van het publiek te drinken; op reis heeft zij deze eigenzinnigheid afgelegd; over het algemeen is zij op dezen weg veel makker, krachtiger en ſterker geworden.

In haar vaderland eet de *Giraffe* het loof van de hoogſte takken der boomen, het liefst van de planten uit het geſlacht der *mimoſa's*, die aldaar in grooten overvloed wasſen. In de eerſte maanden is ons dier reeds aan ander voedſel gewend geworden. De *Arabieren*, hare eerſte meesters, legden het dezelfde bezwaren op, aan welke zij zelve gebiedend onderworpen waren; of, wil men liever, zij deelden met hetzelve hun voedſel en de levensmiddelen, welke hun het zwervend herdersleven verſchaft. Zoo voedden zij het eerst met de melk hunner kameelen, hetgeen zij ook later nog deden, omdat het in de deelen der woestijn, die zij bewonen, gemakkelijker is, zich melk aan te ſchaffen, dan water; en, wanneer de *Giraffe* ſteviger kost verlangde, boden zij haar het voor hunne kameelen bereide graan aan, en gewenden haar daaraan alzoo van lieverlede. Daar deze leefregel het dier, gedurende zijne reize door de woestenijen van *Egypte*, zeer wel bekomen is, zoo heeft men zich tot dusverre wel gewacht, dien te veranderen.

Dat de *Giraffe* evenwel hare aangeborene gewoonten niet geheel heeft afgelegd, bewijst zij daardoor, dat zij de vruchten en takken van den *acacia*, die men haar aanbiedt, met

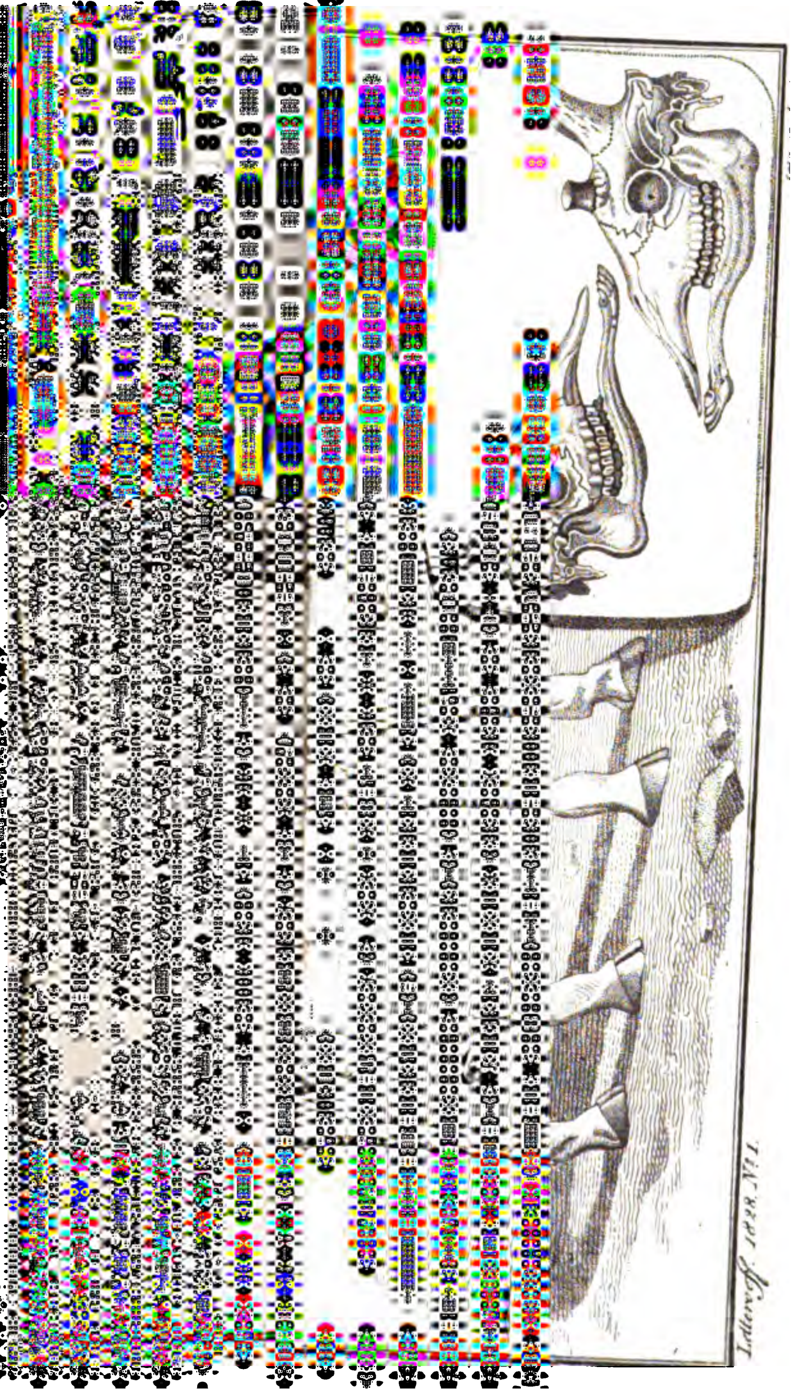

zeer veel graagte eet. Zij grijpt de bladeren op eene zonderlinge wijze; zij ſtrekt, namelijk, hare lange, rimpelige, zeer ſmalle en zwarte tong uit, en windt die rondom het voorwerp, naar 't welk hare begeerte zich uitſtrekt. Dat het dier door de natuur alleen daartoe beſtemd is, om de hooge takken der boomen te verſlinden, kan men gereedelijk opmaken uit de moeite, waarmede het iets van de aarde ophaft. Een *mimoſa*-tak kan haar daartoe bewegen; maar men ziet ten klaarſte aan het linkſche harer bewegingen, aan den tijd, dien zij daartoe noodig heeft, en aan de maatregelen van voorzigtigheid, die zij nemen moet, dat zij geheel tegen de haar van nature eigene gewoonten handelt. Zij trekt, namelijk, eerst den eenen voorpoot een weinig ter zijde, vervolgens den anderen, herhaalt deze beweging verſcheidene malen, en eerst dàn, wanneer de romp gezakt is, beſluit zij, den hals te buigen, en hare lippen en tong aan den tak of het voorwerp te brengen, dat voor haar ligt.

Wat hare vormen en derzelver verhouding, in verband beſchouwd met de overige herkaauwende dieren, betreft, zoo moet de *Giraffe* ongetwijfeld eene groote belangſtelling inboezemen. Haar als bij uitzondering eigen is de onevenredigheid harer deelen, welke bij den eerſten opſlag het oog des *waarnemers* tot zich trekt. De kop en de romp zijn buitengewoon kort, inzonderheid wanneer men deze deelen met de pooten en den hals vergelijkt, die eene geheel onevenredige lengte hebben. Men heeft in den laatſten tijd, waarin men de algemeene regels der bewerktuiging in de geheele hoogte van het voorwerp zocht te omvatten, opgemerkt, dat een *organen*-ſtelſel alleen dàn de gewone verhouding te buiten gaat, wanneer andere *organen*, om het evenwigt daar te ſtellen, verminderd en verkleind geworden zijn. Deze wet der bewerktuiging draagt den naam van *het evenwigt tusſchen het volumen der organen* (*). De *Giraffe* biedt in hare geſtalte een merkwaardig voorbeeld aan, hoe deze regel aanſchouwelijk kan worden gemaakt.

(*) Het is eene der vier wetten, op welke de beginſelen der wijsgeerige ontleedkunde berusten; dezelve heeten: *de theorie der overeenkomſten*, *het beginſel der verwantſchappen*, *het evenwigt der organen*, en *de keurverwantſchap der organiſche elementen*. Van deze wetten komt men tot eene andere, die dezelve alle omvat, namelijk tot het beginſel van *de eenheid der organiſche zamenſtelling*.

Men kan inderdaad geen ligchaam uitdenken, 't welk van voren naar achteren zich kleiner vertoont; want het verdeelt zich nagenoeg in drie deelen, het eene voor de schoften, het andere voor de heupen, en het derde, ongeveer van dezelfde grootte, voor de middelstreek; dit laatste is bijzonder klein, en geen ander dier vertoont eene dergelijke verhouding.

Deze zoo korte romp heeft leden van eene reusachtige lengte; zij zijn tot een' snellen loop zeer voordeelig ingerigt, en toch is er iets, dat denzelven eenigermate belemmert. vooreerst, de achter- en voorpooten zijn te digt nabij elkander; ten tweede, zijn dezelve van ongelijke lengte, en wel derwijze, dat daardoor de snelheid der beweging verhinderd wordt. De dieren loopen en springen, gelijk men weet, des te sneller, naar mate hunne voorpooten korter en hunne achterpooten langer zijn; bij de Giraffe, echter, heeft juist het tegendeel plaats. Offchoon nu bij deze derwijze zamengestelde gestalte de leden elkander onderling afbreuk doen, zoo blijft het echter altijd een voordeel voor hunnen loop, die trouwens slechts betrekkelijk snel genaamd kan worden, dat zij met lange pooten voorzien is, door middel van welke het haar dikwijls gelukt, den haar vervolgenden vijand te ontgaan.

Wanneer de *Giraffe* op de vlugt wordt gedreven, dan verliest, men haar binnen korten tijd uit het oog; maar zij kan deze inspanning niet lang volhouden, dewijl dezelve met een groot bezwaar verbonden is: hare longen, namelijk, zijn niet groot genoeg; een gebrek, 't welk veroorzaakt wordt door de engte van de plaats, waarin deze zich bevinden.

De lange pooten der *Giraffe* maken de beweging en het gaan voor haar tot eene behoefte. Het behoud van haar evenwigt wordt door haren hoogen kop begunstigd, waarvan zij zich als van een' balanceerstok bedient, om, wanneer zulks vereischt wordt, het overwigt op ééne zijde te brengen. De onbewegelijkheid der lange steunsels van haren romp zoude op den duur zeer bezwaarlijk zijn; derhalve balanceert de *Giraffe* in gelijkmatige tijdruimten, terwijl zij den eenen voet na den anderen opheft, bij voorkeur de voorsten en zeer weinig de achtersten. Deze langzame en eenzelvige beweging keert werktuigelijk terug, wanneer de zintuigen van het dier niet door eenig uiterlijk voorwerp worden aangedaan; men zou kunnen zeggen, wanneer het aan niets denkt.

Men noemt de *Giraffe* een woestijnbewoner, en verwon-

dert zich alsdan te regt, hoe zij daar haar voedsel kunne vinden. Dit berust echter op eene misvatting. Hoe zoude men trouwens kunnen gelooven, dat een groot dier zich daar zoude ophouden, waar het zoo weinig levensmiddelen vond? Een kale, door de zon verbrande bodem, gelijk die der woestijn, kan even min aan de *Giraffe*, als aan de tallooze kudden Antilopen, die men op bepaalde uren in de woestijn aantreft, het noodig onderhoud verschaffen. Alle deze dieren vereischen echter een des te overvloediger voedsel, naar mate derzelver grootte en behoefte aanmerkelijker zijn. Zij vinden ook het voor hen noodige voedsel zonder moeite, wanneer zij zich in de nabijheid der waterrijke en gevolgelijk met een' milden plantengroei begunstigde streken ophouden, die in *Afrika* groote koningrijken en onmetelijke gewesten vormen: op deze plaatsen eten zij tot verzadiging toe, en verlaten dezelve alsdan; zij verschijnen, gelijk bij ons de hagel, om alles op hunnen weg te vernielen. De woestijn is voor deze schuwe dieren niets dan eene wijkplaats, gelijk onze bosschen zulks voor de wilde zwijnen zijn, die de velden op de naburige vlakten verwoesten. De woestijn, die, in *Afrika* eene onmetelijke ruimte en een' onafzienbaren gezigteinder vertoont, wordt door de *Giraffen* en Antilopen, die altijd van magtige en door een' kwellenden honger geprikkelde vijanden omgeven zijn, na hare maaltijden bij voorkeur tot verblijfplaats gekozen, dewijl zij hier bestendig op hare hoede kunnen zijn, en, uit hoofde van het ruime uitzigt, voor geene verrassing te vreezen hebben: hier worden, door hare aanhoudende waakzaamheid, gelijk ook door haren snellen loop, de schranderste berekeningen verijdeld, en alle de haar gelegde valstrikken ontdoken. De leeuwen, die deze kunstgrepen der *Giraffe* bij ondervinding kennen, verspillen hunnen tijd en hunne krachten geenszins in eene vruchtelooze vervolging; zij loeren liever in de nabijheid van eene bron, waar de dieren komen drinken, of bij eene vruchtbare weide, waar zij grazen, of, ten aanzien der *Giraffen*, bij een *mimosa*-boschje, welks toppen een geliefkoosd voedsel opleveren; en hier bespringen zij, ondersteund door schrandere medehelpers, hare leveranciers, de Caracals, onverwachts, met een' enkelen sprong, hunne prooi, welke op die wijze overrompeld, en buiten staat gesteld wordt, om zich van hare laatste hulpmiddelen te bedienen.

De *Giraffen* en Antilopen begeven zich dus ook niet dan

met groot mistrouwen naar deze weiden; tegen de listige bespieders worden scherpe maatregelen van voorzigtigheid genomen, en, wanneer de Giraffen de vlugt, die haar beste en eerste redmiddel is, niet kunnen nemen, dan zijn zij tot wederstand gereed. Het is derhalve een hagchelijk oogenblik, wanneer de beide partijen met elkander in strijd geraken. Deze Giraffe, die zoo zachtmoedig is, dat alle nieuwsgierigen, die haar bezoeken, daarover verbaasd staan, die zich door iedereen laat betasten, die zoo goedaardig is, dat zij op hare reis toeliet, dat een jonge Muflon, die onder weg geboren werd, op haar groot ligchaam zijne jeugdige spelen verrigtte, — dezelfde Giraffe is, bij een tweegevecht met den leeuw, geenszins zonder verdedigmiddelen: dit dier, 't welk wij in de grootste rust beschouwen, zoo wel jegens zijne oppassers, die het zeer wel kent, als jegens het publiek, 't welk volstrekt geenen indruk op hetzelve maakt, vindt in de wanhoop en kracht, welke hem de zucht tot zelfbehoud inboezemt, een wapen, dat het geduchtste aller dieren, den leeuw, soms ten verderve strekt. De uitslag van den strijd is onzeker, en het komt daarop aan, wie van beide kampvechters den anderen verrast. Wanneer de leeuw uit zijne hinderlaag niet zóó te voorschijn gesprongen is, dat hij de Giraffe op ééns van achteren naar voren gegrepen heeft, dan biedt zij haren vijand het hoofd, en dikwijls is de eerste slag van haren hoef, of de verhaaste heftige beweging met hare voorpooten, voor hem doodelijk. Wanneer zij nog ontvlugten kan, dan slaat zij achteruit, gelijk de paarden; doch zij is moediger, en heeft meer vertrouwen op hare kracht, wanneer zij de voorpooten gebruikt. Wanneer zij haren vijand het hoofd biedt, dan kan deze slechts na eenen krachtigen tegenstand, dien zij met hare voorpooten te werk stelt, haar bereiken; gelukt haar dit niet, dan verstrekt zij haren belager tot eene allezins weerlooze prooi.

De beweging met de voorpooten is aan deze diersoort zoo natuurlijk eigen, dat men ze zelfs bij onze Giraffe, die door hare opvoeding zoo zeer getemd is, opmerkt. Wanneer men haar nadert en tart, dan heft zij hare voorpooten op, en strekt dezelve uit; maar, ten gevolge van hare buitengewone goedaardigheid of tamheid, onderdrukt zij terstond deze haar van nature eigene drift.

Maar, welk nut brengt de Giraffe aan? — dit hoort men dikwijls vragen. Daar de doeleinden immer tot het gebied der

ondoorgrondelijke raadsbesluiten der Voorzienigheid behooren, zoo is het, naar mijn gevoelen althans, beter, dat men vrage: in welke betrekking heeft onze poging, om de heerschappij over alle dieren te verkrijgen, de *Giraffe* tot ons geplaatst? Zoo ver het bekend is, betwisten de volken van *Middel-Afrika* de *Giraffe* aan den leeuw, omdat zij haar als een voortreffelijk en vooral als een zeer voedzaam wildbraad beschouwen. Zij is voor de zwarte *Afrikanen* van hetzelfde nut, en levert hun dezelfde voordeelen op, als het wild onzer bosschen aan de *Europeërs*. Men heeft van de herten gezegd, dat zij onze bosschen bevolken, verfraaijen en verlevendigen; dat zij tot verlustiging en tot vermaak strekken van de grooten der aarde. Waarom zoude men niet hetzelfde zeggen van de *Giraffe*? Er heeft tusschen beiden eene volkomene gelijkheid plaats, behalve in dit opzigt, dat het bosch ons wild eene wijkplaats verleent, die de woestijn de *Giraffen* en Antilopen aanbiedt. Het zal wel overbodig zijn, eene verklaring te beproeven, hoe en waarom dit aldus bepaald zij.

Bij de herkaauwende dieren onderscheidt men, naar de gesteldheid hunner horens, voornamelijk twee geslachten; het eene behoort tot de runderen; het andere tot het hert. De *Giraffe* kan tot het laatste geslacht gerekend worden, hoewel altijd slechts in zekere mate; want gedurende haar geheele leven blijft zij gelijk aan het jong van het hert, dat zijne eerste horens draagt. Wij zouden gezegd hebben, dat het voorhoofdsbeen zich verlengt, en met de gemeenschappelijke bekleedsels omgeven is, die te gelijk met hetzelve wassen. Doch na de ontdekking, welke ik bij de *Giraffe* gedaan heb (*), moeten wij ons anders uitdrukken. Wij hebben aan den schedel der jonge *Giraffe*, welke DELALANDE van de *Kaap de Goede Hoop* heeft medegebragt, gezien, dat het beenachtige uitwas, 't welk wij tot dusverre meenden, dat door het voorhoofdsbeen gevormd werd en niet meer was dan eene uitbreiding der verlengde beenvezelen, integen-

(*) Dit is geene geheel nieuwe ontdekking, maar reeds in het jaar 1826, te *Frankfort aan den Main*, aan de door den Heer RÜPPELL ingezondene schedels opgemerkt. Aan den voet der nevensstaande Afbeelding hebben wij van de schedels der *Giraffe*, en wel die van het mannetje en wijfje, eene kleine schets gevoegd. — *Aanteek. van den Hoogduitschen Vertaler.*

deel is een eigen ſtuk, een op zich zelf beſtaand been, een ſtam met breede grondvlakte, die eenen bodem bedekt: onder dezen ſtam ligt een beenvlies, waardoor de *Giraffe*, als afzonderlijke ſoort, ſtellig gekenmerkt wordt. Ik hecht daarom aan deze nieuwe waarneming zeker gewigt, dewijl ik geloof, dat deze omſtandigheid een der hoofdvereischten van het beſtaan van alle horen- of gewelde-dragende dieren is. De jaarlijkſche verwisſeling van het geweide der herten laat zich op eene natuurlijker wijze verklaren, gelijk het niet verwisſelen van hetzelve bij de *Giraffe* blijkbaar zijnen grond heeft in de buitengewone uitbreiding der grondvlakte van het bovenvoorhoofdsbeen. In plaats van eene ſteng of van een' beenachtigen rand, die bij de herten het einde van dit uitwas vormt, vindt men bij de *Giraffen* een dun blaadje, 't welk zich over de geheele lengte der beide voorhoofdsbeenderen uitſtrekt; want er zijn er twee, gelijk men aan de naden der ſchedelbeenderen dezer nog jonge *Giraffe* duidelijk bemerkt.

De *Giraffe* draagt dus een geweide, even als het jonge hert in zijnen eerſten leeftijd; maar bij dit laatſte dier verſterft de omringende huid weldra, en ſcheidt zich af; kort daarna valt de ontbloote beenſtam, insgelijks ten gevolge van het waargenomen verſchijnſel van de loslating der beenderen, af, en in het volgende jaar vormt zich eene andere uitzetting van het voorhoofd, met een' takkigen ſtam, op den kop van het hert. Maar bij de *Giraffe* heeft niets dergelijks plaats; zij behoudt altijd de uitwasſen boven haar voorhoofd, die met eene huid overtogen zijn, gelijk zij dezelve het eerst verkrijgt, en zoo als deze den vroegſten leeftijd van het hert, het damhert, de *Axis* kenmerkt; en alzoo ſtaat de *Giraffe* als eenigſoortig tusſchen de met horens en de met geweide voorziene herkaauwende dieren. In dit opzigt is zij inzonderheid daardoor merkwaardig, dat zij datgene, wat bij de herten en andere met geweide voorziene herkaauwende dieren ſlechts een verſchijnſel van den eerſten leeftijd is, verwezenlijkt en op den duur behoudt.

In de *Mémoires du Muſeum d'Histoire Naturelle* vindt men een verſlag van de *Giraffe*, door den Hoogleeraar SALZE, te *Marſeille*, ingezonden. Hetzelve komt, in het hoofdzakelijke, overeen met het bovenſtaande berigt van GEOFFROY ST. HILAIRE. Ziet hier, ten overvloede, nog eenige bijzonderheden, door eerstgenoemden alleen, of eenigzins breeder, vermeld:

„ Op den 14 Nov., des avonds ten 10 ure, werd de *Giraffe*, te *Marseille*, naar de stad geleid. Tot aan de poort ging alles wel; maar hier stond zij op ééns stil, en wilde voor- noch achterwaarts. Een man te paard, die tot dus verre, toevallig, voor haar had uitgereden, kwam gelukkig op den inval, om te beproeven, of het verder op die wijze gaan wilde. En inderdaad, zoodra de *Giraffe* het paard wederzag, volgde zij het, als een lam, met de vier *Arabieren*, die elk haar aan een touw hadden. Het paard, daarentegen, betoonde zich zeer angstig, toen het vreemde dier het zoo nabij kwam, dat het aan deszelfs staart snuffelde. Bij het passeren van onderscheidene openbare wandelplaatsen, poogde zij telkens de takken der boomen te bereiken; doch verloor het paard niet uit het oog, hetwelk zij als voorganger had begeerd, en volgde het getrouw tot aan den stal, voor haar bestemd.

„ Deze *Giraffe* werd gevangen op 8 à 10 dagreizen der karavanen ten zuiden van *Sennaar*, omstreeks eene heuvelachtige, digt met houtgewas bedekte landstreek. Hare *Arabieren* verzekeren, dat zij niet veelvuldig voorkomen; dat zij de bosschen bewonen, somwijlen in de vlakten verschijnen, en zelden meer dan drie of vier te gelijk, ja meestal slechts twee ouden met één jong. Op het eerste gezigt van den mensch vlugten zij niet; maar bij het naderen galopperen of springen zij heen, met eene snelheid, die het beste paard verre achter zich laat. Zij geraken echter eerder, dan dit, buiten adem; alsdan keeren zij zich om, en verdedigen zich, met de pooten vooruitstaande. Geene volwassene *Giraffe* is levend te vangen. De *Arabieren* eten derzelver vleesch, en maken van de huid zeer lange riemen, en ook zweepen. Alleen zeer jonge, nog zuigende *Giraffen* kan men levend magtig worden, en ook deze verminken veelal zichzelven, in hare pogingen om zich te bevrijden, of weigeren alle voedsel; doch zoo het gelukt, dezelve eenige dagen bij het leven te bewaren, worden zij weldra zeer mak, en volgen hare oppassers vrijwillig, even als kameelen en paarden.

„ Op hare voetreis heeft onze *Giraffe* nooit neiging vertoond om te ontvlugten, maar was dikwijls dartel als een veulen. Water heeft dezelve niet willen aanroeren, schoon de *Giraffen*, naar de getuigenis der *Arabische* oppassers, anders wel water drinken; en zij schreven de gezetheid van deze op melk aan de bijzonderheid toe, dat, ter plaatse, waar zij gevangen

werd; een meer is van wit, zoet en eenigermate warm water, hebbende de kleur, den smaak en de temperatuur van de melk. De *Arabieren* noemen dit meer *El baar babiad*, door den Heer DROVETTI *Melkmeer* vertaald. Op verscheidene kaarten vindt men, westwaarts van *Sennaar*, een' grooten, in den *Nijl* uitloopenden stroom, *Baar el abiad*, of de *witte Rivier*, geheeten. De bijzondere eigenschap van deszelfs water vonden wij echter bij geenen reiziger vermeld. Onze jonge *Giraffe* drinkt van 16 tot 20 maten melk in de 24 uren, des avonds met de minste gretigheid. Bij het drinken steekt zij den bek geheel in het vocht, de bovenlip naar deszelfs oppervlakte uitstrekkende. Zij zuigt alsdan den drank met kracht op, en, wanneer zij gedronken heeft, werpt zij gemeenlijk, den kop omhoog heffende, den laatsten mondvol in de lucht. Koude melk wil zij zelden. Het vat, waaruit zij drinkt, moet zeer zuiver zijn, ja zelfs de handen van den *Arabier*, die haar drenkt, of zij weigert dezelve. De vaste spijs, welke zij dagelijks gebruikt, bestaat in 5 tot 8, ja 10 litres maïs en gerst ondereengemengd; zijnde op 3 maten gerst ééne maat maïs, welk laatste graan zij boven elk ander bemint. Zij herkaauwt, over het geheel, niet drok, en meer bij nacht dan bij dag. Aardappelen, rapen, mangelwortels, druiven, dadels, vijgen, suiker en kastanjen wil zij niet; brood en boonen slechts in kleine hoeveelheden. Appelen alleen zijn, van alle boomvruchten, hare gading, echter niet bijzonder. De *mimosa's* bemint zij ongemeen. Linden- en kersen-bladeren eet zij ook; maar het eschenloof schijnt haar minder te smaken. Naar de bladen van *solanum bonariense* was zij zeer begeerig; doch men durfde haar dezelve niet geven. Jonge takken van den levensboom, en eiloof, hoewel zeer scherp en bitter, heeft zij gaarne. Op een stuk weiland of in eenen tuin betoonde zij zich geheel onverschillig omtrent de kruiden, welke voor hare voeten stonden, even gelijk omtrent het water, dat dezelve besproeide. Dikwijls, doch telkens in kleine hoeveelheid, loost zij hare *urine*. Hare vier uijers, geplaatst als die der merrie, zijn vooral niet grooter dan eene kleine noot. *Anus* en *vagina* zijn beide klein. De staart, vrij verre voorwaarts op de stuit beginnende, is rolrondig; dik aan het grondstuk, spits aan het uiteinde; hij strekt zich uit tot aan de knieholte, en eindigt in een bosje zwart haar, 7 of 8 duim lang en golfswijze gekroesd. Moeijelijk is het, de snijtanden van de bovenkaak te tellen, naar-

dien het dier geen aanraken van den kop ſchier duldt. Ik kan echter verzekeren, dat zij er tien heeft, van eene ſpadelvormige gedaante; zijnde de beide uiterſte dier tanden ſpits en kegelvormig, dus melktanden, overeenkomſtig haren ouderdom. Bovenſnijtanden heeft zij even min als eenig ander herkaauwend dier. Wegens de baktanden heb ik niets ſtelligs kunnen ontdekken. De tong is blaauwachtig zwart, bezet met harde, ſpitſe, digt bijeenſtaande bultjes. Zij kan dezelve 6, ja 8 duim buiten de lippen uitſtrekken, en ze is ongemeen beweeg- en buigbaar, gelijkende alsdan naar een' zeer langen worm, zich rondom de lippen van het beest bewegende. Zij bedient zich van hare tong bijkans als van eene hand, en brengt met dezelve de boomtakken en bladeren naar den mond, op eene zeer behendige wijze. Nu eens ziet men de punt derzelve haakswijze gekromd, dan weder ſpiraalvormig gedraaid om de uiteinden der takken, welke zij aldus naar de hoeken der kaken brengt; ook weet zij met hare ruwe tong het hooi halm voor halm te vatten. De ooren zijn vrij gelijk aan die der koe, en 7 à 8 duim lang; de horens $6\frac{1}{2}$, aan derzelver grondvlakten $11\frac{1}{2}$ duim, doch in het midden en aan de uiteinden ſlechts 4 duim in omvang. De neusgaten zijn klein; de bovenlip min of meer ſpits uitloopende, en bijkans 2 duim langer dan de onderlip. De oogen zijn zwart, groot en levendig; derzelver plaatſing is ongunſtig om opwaarts te zien, zoodat zij de voorwerpen boven dezelve niet ſchijnt te kunnen opmerken, naardien het boogswijze opſtaand dekſel der oogholten ſterk vooruitkomt, eene ſoort van afdak voor het oog vormende. De manen zijn kort en borſtelig; de hoeven zwart en geſpleten.

„ Zelden gaat de *Giraffe*, en bij dag nooit, liggen. Zij is zeer zindelijk op haar lijf, en hare korte, eenigzins ſtijve haren hebben niets onordelijks. Zij loopt of ſtapvoets of in galop, en de *Arabieren* verzekeren, dat zij nooit draaft. Haar ſtap is volkomen telgang, en haar gang vlug en ligt, doch niet bevallig.

„ Zij is gaarne in de opene lucht; en, wanneer men haar, bij mooi weêr, in den tuin brengt, ſpringt zij als een jong veulen, maar op eene geheel bijzondere wijze, verheffende zich zeer hoog, en daarna ſtijf weêr nederkomende. Soms wil zij galopperen, en trekt alsdan de vier *Arabieren*, die haar vasthouden, met zich voort; ja ik heb gezien, dat zij vijf ſterke mannen medeſleepte. Zij ſchijnt den hals niet gemakkelijk naar

de voorpooten te kunnen buigen; maar dikwijls heb ik haar den snoet op de stuit zien brengen en langs de dijen nederwaarts, waarbij zich de hals, met gemak, volmaakt in een' cirkel boog; ook kan zij takken vatten, die 2 of 3 voet boven haar zijn. Zij laat zich ongaarne aanraken, is zeer zachtaardig, en slechts wanneer men haar te zeer plaagt, toont zij hare wijze van verdediging, door vooruit te slaan, zoo wel met de achter- als voorpooten; nimmer stoot zij met kop of horens. Dikwijls likt zij haren oppasser het aangezigt, de handen en kleederen, somwijlen ook vreemde personen, en beruikt hen, die haar naderen. Paarden ziet zij gaarne, en oogt hen na, wanneer zij zich verwijderen; deze, integendeel, worden onrustig, trillen, steken de ooren op, en trachten haar te ontwijken; ook de koeijen zijn schuw voor haar.

„De *Giraffe* bemint het licht. Zij is vet en sterk, en heeft, sinds zij het Lazaret verliet, in kracht en tier gewonnen. Stemmelijk geluid heeft zij nog nooit laten hooren.

„In 1822 werd, door den Pacha van *Egypte*, eene *Giraffe* naar *Konstantinopel* afgezonden, welke echter kort daarna, zoo men wil uit gebrek aan melk, in den tuin van het Serail is gestorven."

Wij voegen hier nog dit weinige bij, betreffende de *Giraffe*, welke, desgelijks een geschenk des Pachas van *Egypte*, des avonds van den 11 Augustus l.l. op den *Teems* uitgescheept, en daags daaraan naar *Windsor* vervoerd werd. Het is mede de eerste, welke immer in *Engeland* is verschenen. Beide, die van *Parijs* en *Londen*, zijn van ééne moeder, en in de woestijn van *Sennaar* geboren. Naar *Cairo* overgebragt, werden zij door MUHAMED naar *Alexandrië* gezonden, om den Koningen van *Engeland* en van *Frankrijk* ten geschenke te worden aangeboden. Doch naardien tusschen beide dieren een onderscheid in grootte en gestalte bestond, zoo moesten de Consuls loten. De *Fransche* Consul trok het beste lot (die van *Parijs* is 12 voet hoog); de andere werd met de *Penelope* naar *Malta* gebragt, alwaar zij tot den 31 Mei bleef. Toen zij gevangen werden, waren zij niet grooter dan een ezel, en moesten eenen weg van 45 dagreizen afleggen, eer zij te *Cairo* kwamen. De Onderkoning had twee *Arabische* oppassers, eenen tolk, en twee *Egyptische* koeijen, om dezelve van melk te voorzien, aan de eene zoo wel als aan de andere, voor de reis naar *Europa*, medegegeven.

Tusschen de ooren heeft deze *Giraffe* twee korte uitsteeksels, met vrij lang haar bedekt, hetwelk langs den nek naar achteren afdaalt. Op den rug is geen bult, even min als op de schouders, hetgeen met vroegere afbeeldingen niet overeenkomt, en alzoo derzelver onnaauwkeurigheid bewijst. De regte lijn van boven tot aan den staart vertoont eene niet noemenswaardige kromming. Van den hoef des voorpoots tot aan den top van het oor gemeten, is het dier 10½ voet hoog. De algemeene kleur is lichtbruin, geelachtig bruin; maar de vlekken vertoonen zich donkerder, en zullen, daar het eerst twee jaren oud is, nog donkerder worden. De oogen zijn groot, donker, vol uitdrukking, en bewegen zich, even als de ooren, snel. Het dier schijnt vreesachtig, en wordt door gedruisch onrustig; maar vertoont zich veel geruster, wanneer zijne oppassers bij hem zijn. Bij zijne aankomst te *Londen* konde de plaats, waar het den eersten dag werd opgesloten, maar weinig menschen bevatten. Dit gaf aanleiding, dat het gemeen buiten veel geruchts maakte, waarbij de *Giraffe*, vol angst, nu naar de vensters, dan rondom keek; maar naauwelijks mogt zij den schoonen hals aan haren oppasser vlijen, of, als overtuigd dat een vriend aan hare zijde stond, zij was gerust en stil.

Veel kracht schijnt het dier niet te bezitten; hetgeen veelligt nog het gevolg is van gebrek aan volkomenheid en vollen wasdom. De geledingen der voorpooten zijn van voren zeer dik, gelijk bij jonge kalveren. De voeten zelve staan niet loodregt, maar wijken van het ligchaam af, en staan wijd van elkander, als wilden zij den zoo zwaren hoogen last des ligchaams, wanneer het dier overeind staat, helpen schragen. Voor het overige wordt het te *Windsor*, waar het zijn verblijf houdt, met gewassen, koren, tarwe, gerst en hooi gevoerd, en des morgens vroeg, alsmede des avonds, met melk gedrenkt.

IETS, OVER DEN SCHOENLAPPER, DIE DE LIJKEN VAN C. EN J. DE WITT VAN HET GROENE ZOODJE HIELP AFNEMEN EN THUISBRENGEN.

Het is genoegzaam bekend, dat in het uitvoerig verhaal van den moord en de mishandeling der lijken van de beroemde Staatsmannen, CORNELIS en JOAN DE WITT, op den

20sten van Oogstmaand 1672, door WAGENAAR gegeven, eene loffelijke melding wordt gemaakt aangaande het bedrijf van den Advocaat THEOPHILUS NAERANUS, en *zekeren Schoenlapper*, die, *uit loutere liefde tot de vermoorde Broeders*, de dienaars van Heere JOAN, den Heer van *Zwijndrecht* (den zwager) en den Heer Rekenmeester DE WITT (den vader) bijstonden in het afnemen van de mishandelde lijken (*), en dat dit verhaal van *liefde* hier, bij het vermelden van zoo vele blijken van *haat*, vooral hoogelijk behaagt, gelijk eene bloem zoude doen, welke gevonden werd op een groot veld vol distelen.

Minder bekend zal het zeker zijn, dat een onzer Geleerden, (zoo ik meen Mr. M. TEMMINCK) vóór eenige jaren, in het Genootschap *Concordiâ et Libertate*, te *Amsterdam*, eene *Lofrede* heeft gehouden *op den onbekenden Schoenlapper*, en dat deze man daarbij is voorgedragen als eene der edelste daden bedreven te hebben, waarvan onze Geschiedenis gewaagt, door ongevergd zijne opregte dankbaarheid te bewijzen aan gevallene Grooten, zonder het gevaar te ontzien, hetwelk hem konde overkomen van de zijde van het gemeen, waaronder hij dagelijks verkeerde, en hetwelk hem om geene reden zoude behoeven te ontzien; en wel in dien nacht en in dien tijd, dat de woede van dat gemeen nog gaande en in den hoogsten graad verhit was.

Meermalen heb ik nagedacht over het groote en edele van het bedrijf van dezen Schoenlapper, en ik beklaagde mij wel eens, dat men zijnen naam niet kende, welke waarschijnlijk door de stellers van de *berigten* (†), waaruit WAGENAAR de zijne heeft ontleend, verzwegen is, ten einde den man niet aan onverdiend leed uit wrevel en wraakzucht bloot te stellen; terwijl het door het bijvoegen van het woord *zekere* genoegzaam blijkt, dat de man destijds wel onder zijne stadgenooten bekend was.

Onlangs iets naziende in een' band met *adversaria*, of *aanteekeningen van allerlei aard*, door een' onbekenden met

(*) Zie *Vaderlandsche Historie*, D. XIV. bl. 178, druk van 1782.

(†) De *Gedenkweerdige Stukken*, enz. door WAGENAAR hierbij aangehaald, worden doorgaans, edoch met veranderingen en toevoegsels, gevonden achter het Treurspel van J. OUDAAN, *Dolle blijdschap, of de Haagsche Saturdom.*

eene loopende hand voor zichzelven ten papiere gebragt, van omtrent den jare 1680 tot 1700 of iets later, welke door mij in 1803 of 1804 op eene auctie in '*s Gravenhage* is gekocht en sedert vele jaren ter zijde was gelegd, vond ik daarin het volgende vermeld, op het woord *Schoenlapper:*

„ De *Schoenlapper*, welcke, in de nacht na 20 Augustus „ 1672, de lijken van de Heeren Gebroeders DE WITT van „ den paal van het groene soodje hielp afnemen en naar huis „ brengen, heètte THOMAS RIJSWIJCK. Hij woonde in „ het *achterom*, en had zijn pothuis in het *wijd-achterom*. „ Hij is later naar *Dordt* verhuisd."

Dit berigt kwam mij van genoegzaam belang voor, om hetzelve in het een of ander blad mede te deelen, en ik zend het aan U, M. M. H. H., met verzoek om het in een der eerste nommers van uw Tijdschrift te plaatsen.

Ik heb, behalve het gemelde, niets aangaande den man kunnen opsporen. Waarschijnlijk heeft hij *den Haag* moeten ruimen, en misschien heeft hij erkentenis gevonden bij de kinderen of naastbestaanden van de ongelukkigen, jegens wie hij zulk eene ongemeene trouwhartigheid *uit loutere liefde* had doen blijken.

Ik ben met hoogachting

Uw Ed. D.W. Dienaar

Utrecht,
den 13 Dec. 1827.

JACOBUS SCHELTEMA.

BELANGRIJKE ONTDEKKING VOOR DE SCHEEPVAART.

Op de tegenwoordige *Fransche* Tentoonstelling der voorwerpen van Volksnijverheid vindt men ook de Viltbekleeding, waarmede de Heer DOBRÉE van *Nantes* de *Fransche* schepen zal voorzien. Het kan niet onbelangrijk geacht worden, hier iets naders omtrent eene der gewigtigste uitvindingen voor den handel en de scheepvaart mede te deelen.

Sedert den jare 1760 kwam het bekleeden der schepen met koper vrij algemeen in zwang. Het zij men daarnevens nog een bekleedsel van hout voegde, of niet, altijd werd het onder water gaande deel van het schip met grof, met heet teer besmeerd papier overtrokken, waarop dan eerst het koper werd aangelegd. Men poogde daardoor zoo veel *elasticiteit* aan hetzelve te geven, dat de koperen platen bij het

vastspijkeren niet leden, en zich zoo vast aan het schip hechteden, dat het zeewater niet onder het koper konde doordringen. Ware dit doel volkomen bereikt geworden, zoo was het koper eens zoo duurzaam geweest, wijl het alsdan alleen aan de buitenste oppervlakte door den roest zoude aangedaan zijn; maar het wordt ook binnenwaarts aangetast, en bij elke nieuwe bekleeding vindt men het papier geheel verrot. — Deze bewerking liet alzoo nog veel te wenschen over.

In het vijfde jaar der *Fransche* Republiek nam men eene nieuwe proef. Men bekleedde, in de haven van *Brest*, een fregat met op elkander genaaid en geteerd zeildoek; maar het linnen verrotte desgelijks, en men zag daarvan af. Thans kwam men op den inval, *vilt* daartoe te bezigen. Een uit dierenhaar bestaand weefsel, dus redeneerde men, is niet, gelijk een uit het groeijend rijk, aan gisting onderhevig; en men bevond inderdaad, dat het bijkans onvernietigbaar is. Deze nieuwe bewerking werd door de *Engelschen* aangenomen, die tegenwoordig nagenoeg duizend met vilt bekleede vaartuigen bezitten, en de *Fransche* Marine volgt thans dit voorbeeld; hebbende met den Heer DOBRÉE eene overeenkomst aangegaan tot bekleeding harer schepen op gezegde wijze. Naar het voorschrift van DOBRÉE aangelegd, vormt het vilt een inderdaad ondoordringbaar dekstel; het beschut voor het knagen der wormen, waartegen zoo vele middelen vruchteloos beproefd zijn; op die wijze bedekt, kunnen de voegen van het schip haar breeuwsel niet meer uitwerpen, en de kalfatering onmogelijk afspringen; het vilt belet steeds alle indringen van het water en de daaruit ontstaande ongevallen, zoodat een met vilt overtogen schipsbuik drie- ja viermaal langer duurt dan een gewone, en daarenboven veelvuldig stilliggen en kostbare reparatiën bespaart; eindelijk, hetgeen een zeer groot voordeel is, is deze elastieke, ondoordringbare dekking zoo sterk, dat de zijden van een schip kunnen worden ingestooten, zonder dat er water binnendringt en het schip wordt opgehouden.

De ondervinding heeft alreeds DOBRÉE's hoop en verzekeringen bevestigd; gelijk het volgende uittreksel eens berigts van JOHN OPHAM, Kapitein van den Walvischvanger *Triton*, uit de haven van *Nantes*, moge bewijzen: „Wij „kwamen aan kaap *Vierge*, en zeilden acht knoopen. Eensklaps stiet het vaartuig op de punt eener zandbank. Het „borsthout ontving den stoot, en werd door denzelven wegge-

„ fcheurd. Dan, hoe fterk ook de ftoot geweest was, het
„ vilt had het fchip zoo wèl behoed, dat zich geen drop-
„ pel waters in het ruim bevond. De manfchap, gerust-
„ gefteld, vervolgde den koers, en na verloop van eenige
„ dagen liep het fchip de *Magellaanfche* zeeëngte in. Dit
„ was in dat jaargetijde een ftout beftaan. Tweeënveertig
„ dagen lang had men dan ook met verfchrikkelijk weder te
„ kampen, en het fchip werd aan het *Vuurland*, op eene
„ plaats, waar fpitfe rotfen zijn, op de kust geworpen.
„ Reeds achtte men het fchip verloren; doch, bij den eerst
„ opkomenden vloed, gelukte het, met behulp van alle de
„ ankers, hetzelve buiten gevaar te brengen. Men dacht,
„ dat te dezen gelegenheid veel water moest zijn binnenge-
„ drongen, en het eerfte werk was, naar de pompen te grij-
„ pen; doch zulks was hier even min het geval als bij kaap
„ *Verge*. Het fchip zeilde naar de *Sandwich*-eilanden, kruiste
„ een half jaar lang op de kust van *Japan*, begaf zich ver-
„ volgens ter vischvangst naar de kust van *Kalifornië*, en
„ keerde eindelijk naar *Nantes* weder. Bij het naauwkeurigst
„ onderzoek vond men het fchip volkomen zóó, als het de
„ werf had verlaten; kalfatering, breeuwfel, vilt, hout, al-
„ les is gaaf en gezond, gelijk het uit handen der fcheeps-
„ timmerlieden kwam. De fchipsbuik kan wel even zoo
„ lang mede als het fchip zelve, dat eerst vier en een
„ half jaar oud is."

Deze belangrijke verbetering, derzelver invloed op de Asfurantiën, en het befparen van kosten voor de Marine, niet in aanflag gebragt zijnde, moet het onfchatbaar voordeel aanbrengen, daar dezelve het indringen des waters zelfs dàn belet, wanneer een vaartuig geftooten heeft, van jaarlijks een groot getal zeelieden bij het leven te bewaren, en alzoo der menschheid een' waarachtigen dienst bewijzen.

IETS, OVER EENE VLINDER-VERHUIZING. Door P. HUBER.

(*Bibliothèque universelle*, *Aoust* 1827.)

In Junij 1826 greep er in het distrikt *Grandfon*, kanton van *Vaud*, een verfchijnfel plaats, dat ik vermeene nieuw te zijn in de natuurlijke historie der vlinders, en van welks echtheid ik de volkomenfte overtuiging bezit.

Mevrouw DE MEURON WOLF zag voorbij het venster harer eetzaal eene menigte vliegende voorwerpen zweven, waarop zij in het eerst geen acht sloeg; maar, daar de voortduring van het verschijnsel ten laatste hare nieuwsgierigheid opwekte, verzocht zij, hare bijziendheid mistrouwende, haren zoon, eens te gaan zien, wat dat toch ware. Deze ging naar buiten, en riep terstond de gansche familie bijeen, om eene tallooze menigte vlinders gade te slaan, die den tuin met de grootste snelheid doortrokken. Het leverde eene inderdaad even fraaije als zeldzame vertooning op. De vlinders waren alle van eene en dezelfde schoone soort, en wel die de *Franschen* noemen *Belle-dame*. Allen volgden zij dezelfde rigting, van het zuiden naar het noorden. Ondanks de tegenwoordigheid van menschen, weken zij noch ter linker- noch ter regterzijde af, en vlogen digt aaneen; en het was niet mogelijk, het begin of het einde te zien van dit weerloos heerleger. De togt duurde meer dan twee uren, zonder eenige tusschenpoozing; en waarschijnlijk had dezelve reeds eenigen tijd geduurd, vóór dat zulks de aandacht van Mevrouw WOLF trok. De kolom had van 10 tot 15 voet breedte; dezelve hield zich niet bij de bloemen op, en hare vlugt was laag, snel en gelijk. De zaak is te opmerkelijker, wijl dit eene soort van vlinders is, welker rupsen, ten minste in onze streken, niet gezellig leven, en zelfs zich afzonderen zoodra zij uit de eijeren komen.

Deze zelfde vlinders zijn vroeger (op het einde van Maart) door den Hoogleeraar BONELLI in de omstreken van *Turin* in massa waargenomen, desgelijks van het zuiden naar het noorden trekkende, en vertoefden aldaar eene poos; de lucht was er mede vervuld, overal, waar bloemen waren, en des avonds werden alle planten met dezelve bedekt. Den 29 Maart waren zij het menigvuldigst. Vervolgens verminderde derzelver menigte aanmerkelijk, hoewel er tot de maand Junij nog vele overbleven. Ook elders heeft men ditzelfde verschijnsel waargenomen, met name te *Coni*, *Racconni*, *Suse* enz.

Deze fraaije vlinder, zonder zeldzaam te zijn, is echter geenszins gemeen in onze streken; maar dit jaar, en vóór dat ik van deze groote verhuizing nog kennis droeg, had ik zelf, met verwondering, eene ongeloofelijke menigte dezer insekten, grooter en schooner dan doorgaans, in de distrikten *Grandson* en *Yverdun* opgemerkt, en, hetgeen zonderling is, veel vroeger, dan men die anders ziet, te weten op het eind

van den zomer en in den herfst. Deze vlinders, op de bloemen verstrooid, vertoonden geene andere betrekking tot elkander, dan die der fekfen.

Ziedaar dan eene nieuwe daadzaak ten volle bevestigd. Eene der fraaiste foorten van onze vlinders komt uit het zuiden; zij vliegt in eene gefloten kolom, verspreidt zich in onze streken, en, waarschijnlijk, tot in *Duitschland*. Maar, zijn deze verhuizingen veelvuldig; zijn zij jaarlijksch? Professor BONELLI meldt ons, dat men ditzelfde verschijnsel, weinige jaren te voren, reeds in *Piemont* hebbe waargenomen.

BRIEF VAN SIR WALTER SCOTT AAN SIR ADAM FERGUSON, 2 AUGUSTUS 1827, OVER EEN FAMILIE-TAFEREEL TE ABBOTSFORD, GESCHILDERD DOOR DAVID WILKIE.

Sinds WALTER SCOTT zijne nameloosheid heeft verzaakt, poogt men partij te trekken van den stap, door hem gedaan, om hem tot andere te bewegen. De meest bescheidenen dringen hem, om nog een klein tipje van den fluijer op te heffen, en hun eenige anekdoten van zijn leven mede te deelen, of hun iets toe te vertrouwen, rakende zijne neigingen en gewoonten, hetgene hun (en het publiek) bij uitstek zoude interesferen. Maar er zijn er ook, die hem bestormen met verzoeken, om zijne eigene Levensgeschiedenis te schrijven. Als een verstandig man, en die weet, hoe men de nieuwsgierigheid behoort gespannen te houden, en niet dan trapswijze te voldoen, betoont hij zich geenszins geneigd, om zoo spoedig zich over te geven. De volgende brief, onlangs aan een' zijner geliefdste vrienden geschreven, ter gelegenheid eens aanzoeks van dezen aard, vervat, in ons oog, eene mengeling van vernuft en goedhartigheid, van bevalligheid en gevoel, die, zoo wij vertrouwen, deszelfs vertolking onzen Lezeren welgevallig zal doen zijn.

Waarde Vriend!

De schilderij, waarover gij mij schrijft, behoort eigenaardig tot de huisselijke tafereelen, hoewel de personen als in eene soort van maskerade zijn voorgesteld, overeenkomstig het verlangen van den vermaarden schilder; evenwel, zoo gij, als eigenaar derzelve, begeerig zijt, die te laten grave-

ren, zie ik niet, dat ik het regt hebbe, om mij daartegen te kanten.

Maar de Heer B*** gewaagt daarenboven van zijn verlangen naar anekdoten, rakende mijn bijzonder en huisfelijk verkeer, of, gelijk hij zich uitdrukt, naar een portret des Schrijvers in zijn' nachtjapon en op zijne kamermuilen; en dat wel uit uwen naam! u, die, zoo iemand, in staat zoudt zijn, om eenige anekdoten van de dagen onzer jeugd op te disschen, die evenwel tegenwoordig eene vrij malle figuur zouden maken. Wat aangaat mijn nachtjapon en kamermuilen, zoo geloof ik, dat er een tijd geweest is, dat de artikelen van mijne *garderobe* u even bekend en gemeenzaam waren, als die der *garderobe* van POINS aan Prins HENDRIK; maar over dat tijdperk zijn eenige jaren voorbijgegaan, en ik kan niet denken, dat het zeer belangrijk zijn zou voor het publiek, te vernemen, dat ik mijn versleten ochtendgewaad heb verwisseld voor eene fraaije *douillette*, tijdens mijn jongste verblijf te *Parijs*.

Ernstig gesproken: kan men onderstellen, dat iemand, begaafd met eenig gezond verstand, begeerig zijn zou naar eene soort van oudwijvenpraatjes, die, bij gebrek van ander nieuws, zich hechten aan een bijzonder persoon, zoo stil levende als ik? En, hoewel ik niet geneigd ben, mijzelven erg te kwellen wegens hetgene ik niet kan beletten, wil ik echter, zoo lang ik mijn' vrijen wil hebbe, geenszins de hand leenen tot deze malligheden. Geen mensch, eenigzins bekend in het vak der letteren, kan zoo weinig, als ik, te vermelden hebben wegens zichzelven. Geenerlei hinderpaal, het zij van geboorte, het zij van opvoeding, heb ik te overwinnen gehad; met geenerlei bijzonder voordeel ben ik begunstigd geworden, en mijne loopbaan is even arm geweest in belangrijke voorvallen, als die van den schamelen schaarslijper: „Eene historie! „God zegene u! Ik heb er geene te vertellen, Mijnheer!" (*)

De dwaasheden der jeugd behooren reeds voorlang te zijn voorbijgegaan; en, bijaldien de vooroordeelen en ongerijmdheden van een' lateren leeftijd dezelve hebben vervangen, wil ik die bewaren, zoo als de schoone TIBBS zijne vergezigten bewaarde, om er mijne bijzondere vrienden mede te vermaken. Eene eenvoudige optelling der personen, in de schets vervat, is alles, wat ik kan vergunnen, dat men wegens mij en de

(*) Uit een satyriek stuk van CANNING.

en, dat
dezelve
ze bij-
ag, in
te voet
edinger
en, of
ensch!
Dat heb
hernam
i.' Ziet
en Park
ge om-
en van
T H O-
en al-
e zeg-
Koning
en vro-
n regt
enen."
schreef
eliefde
genie-
zijn,
ar het
t. De
ouden

OTT.

DE

en van
an de
eener
betrek-
hester;
ner ri-

schonken door het Opperhoofd van *Glengarry*, en was zeer gezien, zoo van wege zijne schoonheid als getrouwheid, en de groote zeldzaamheid van zijne soort. De andere is een berg-dashondje, met name OURISK, van een bijzonder ras van *Kintail*. 't Is een geschenk van de achtingwaardige *Miss* STUART MACKENZIE, en een uitgezocht staal van een ras, nu bijkans verdwenen. MAIDA, even als BRAN, LUATH en andere honden van *distinctie*, „rust onder den „grafsteen," versierd met een opschrift, dat, het zij vermeld tot eer van de klassieke *Schotsche* wetenschap, niet meer dan één in twee regels zondigt tegen de hoeveelheid (*quantitas*):

MAIDAE MARMOREA DORMIS SUB IMAGINE MAIDA,
AD JANUAM DOMINI. SIT TIBI TERRA LEVIS.

OURISK is nog in levenden lijve; maar, even als eenige andere personaadjen van het tafereel, hare talenten en haar karakter hebben meer verloren dan gewonnen bij het *slijten*. Zij is geworden, wat *Doctor* RUTTY, de Kwaker, van zich-zelven getuigt in zijn dagboek, „schandelijk knorrig en „onhandelbaar."

Indien het den Heere B*** vlijt, de bovenstaande ophelderingen de zijne te maken, ze zijn tot zijnen dienst; maar ik beding bij den koop, dat men niets toevoege aan het zoo schrale onderwerp.

Evenwel schiet mij een voorval te binnen, rakende den ouden THOMAS SCOTT, den herder, hetwelk karakteristiek is, en waarmede uw vriend, zoo hij wil, zijn profijt kan doen. — TOM, als vertrouwde dienaar, en als een, naar zijnen staat, rijke knaap, was eene personaadje, die onder de zijnen in den omtrek hooge onderscheiding had verworven, en was gewoon, zich geweldig af te slooven, ten einde zijnen rang in de openbare meening op te houden. Nu werd hij, in zijne eigene oogen ten minste, verdonkerd door het gewigt van een nabuur op het land, die, hoewel op verre na niet, op het stuk van rijkdom en schranderheid, in zoo goed geruchte staande als THOMAS SCOTT, evenwel één voordeel boven hem had; te weten, van wijlen den Koning gezien te hebben; en hij was gewoon zich daarvan te bedienen, ten einde TOM de loef af te steken, bij elke gelegenheid, wanneer het gebeurde, dat zij elkander ontmoeteden. THOMAS verdroeg die meerderheid met ongeduld. Doch, toen deze schets voltóoid was, en ten toon gesteld

werd te *Londen* (1818), vermeldden de nieuwspapieren, dat zijne tegenwoordige Majesteit zich verwaardigd had, dezelve met eenige opmerking te bezigtigen. Verrukt over deze bijzonderheid, ging THOMAS SCOTT, op zekeren dag, in eene verstikkende hitte, op reis, en legde vijf mijlen te voet af, om zich naar *Bowden* te begeven, waar zijn mededinger woonde. Naauwelijks was hij diens hut binnengetreden, of hij riep, in zijn plomp boschdialekt, uit: „ANDRO! mensch! „hebt gij niet eertijds den Koning gezien?" — „Dat heb „ik, op mijn woord; ik heb hem gezien, TOM!" hernam ANDRO: „Ga zitten, en ik zal u dat alles vertellen. Ziet „gij, ik was te *Londen*, op eene plaats, die zij het Park „noemen, maar die even min gelijkt naar de ellendige om„heiningen van heggen, of naar de vierkante Parken van „dit land"..... „Scheid uit, scheid uit maar!" riep THOMAS; „ik heb dat alles reeds van u gehoord. Ik ben al„leen van gindsche zijde der *Know* gekomen, om u te zeg„gen, dat, zoo *gij* den Koning gezien hebt, de Koning „*mij* gezien heeft, *mij!*" En hij keerde terug met een vrolijk hart, zijnen vrienden verzekerende, „dat het hem regt „goed gedaan had, zijne rekening met ANDRO te vereffenen."

Jocose haec, gelijk de oude *Laird* van *Restalrig* schreef aan den Graaf GOWRIE. — Vaarwel, mijn oude, geliefde en sinds veertig lange jaren beproefde vriend! Onze genietingen mogen thans van een' minder levendigen aard zijn, dan die, welke wij te zamen gedeeld hebben: „Maar het „zou dwaas zijn, daarom te morren over ons lot. De „jeugd keert niet weder, noch de dagen van den ouden „tijd."

Abbotsford,
den 2 Augustus 1827. WALTER SCOTT.

NIEUW ONTWERP VAN EENEN WEG ONDER DE RIVIER DE MERSEY IN ENGELAND.

De haven van *Liverpool*, aan de *Mersey*, drie mijlen van de mond der rivier, ligt vlak voor *Chestershire*, waarvan dezelve door eene zeebreedte van ongeveer vijf vierden eener mijl is afgescheiden. De belangrijke en veelvuldige betrekkingen tusschen de Graafschappen van *Lancaster* en *Chester*; de moeijelijkheden en gevaren van het overiteken eener ri-

vier, welker onstuimige golven, door de zee teruggeworpen, bij wijlen de scheepvaart geheele dagen stremmen, hebben, vóór eenigen tijd, het ontwerp doen geboren worden van eenen weg, gelijk aan dien, welken men thans onder den *Teems* graaft. De Heer BRUNEL, die het laatstgenoemde werk bestuurt, acht ook deze reusachtige onderneming zeer uitvoerbaar, ja zelfs veel zekerder, zoo het waar zij, dat de *Mersey* over eenen rotsgrond loopt. De kosten van dit plan, als een der stoutste geacht, ooit in *Grootbrittanje* gevormd, worden door hem berekend op 150 à 200,000 p. sterl.; terwijl de opbrengst, naar eene zeer gematigde berekening, zoude zijn 12 à 15,000 p. sterl.

DR. GIMBERNAT'S VOORSTEL TER ONDERSTEUNING DER GRIEKEN.

Dr. GIMBERNAT, van *Geneve*, heeft, ter gunste van de noodlijdende *Grieken*, voorgesteld, beendergelei, door scheikundige middelen, in *Zwitserland* te vervaardigen, hun deze bereiding te doen toekomen, en hen tevens met de wijze derzelve bekend te maken. Om de belangrijkheid zijns voorstels te bewijzen, toont hij aan, dat te *Geneve* jaarlijks 1,980,765 kilogrammen vleesch worden verbruikt, welke 396,153 kilogrammen beenderen opleveren. In deze beenderen zijn 118,845 kilogrammen drooge beendergelei aanwezig, die door zoutzuren daaruit te trekken zijn. Wanneer nu voor eenen mensch, tot zijn dagelijksch onderhoud, 30 grammen worden gerekend, zoo kouden met deze gelei dagelijks 10,853 personen gespijsd worden. En hij maakt zich sterk, te bewijzen, dat met de beenderen, welke dagelijks in de onderscheidene kantons van *Zwitserland* worden weggeworpen, gemakkelijk 50,000 menschen konden gevoed worden.

KINDERPOK-INENTING.

Te *Konstantinopel* werden alreeds ten jare 1713 de kinderpokken ingeënt. *Lady* MONTAGUE, Gemalin van den *Engelschen* Gezant aldaar, maakte die enting, in 1722, te *Londen* bekend, en de kunstbewerking werd aldaar aan twee Prinsessen te werk gesteld. De *natuurlijke* pokken raapten den *zevenden* kranke weg; de *ingeënte* slechts den *driehonderdtwaalfden*, en behield alzoo deze kunstbewerking van een millioen menschen omtrent 150,000 bij het leven.

EEN TWEEDE MUCIUS.

Op den dag, dat men te *Parijs* de tijding van den roemruchtigen zeeslag van *Navarino* bekwam, bevonden zich een zestal personen, onder welke de Graaf ANDRÉ DE LUCY, een *Griek* van afkomst, bijeen ten huize van den Heer D***. Het gesprek liep natuurlijk over de onberekenbare gevolgen dezer overwinning voor de *Hellenen*.

„Praat mij van die *Grieken* niet," zeide een der aanwezigen met minachting; „alle inschrijvingen te hunnen behoeve worden bekeerd ten profijte van eenigen der zoodanigen, die niet weten te vechten." — „Gij zijt kwalijk onderrigt, Mijnheer! en gij beoordeelt deze ongelukkige Natie zeer verkeerd," hernam de Heer DE LUCY met klimmende verontwaardiging: „Ik ben *Griek*, en ik zou u zulks bewijzen, bijaldien ik niet afkeerig was het bloed te plengen van een' *Franschman*, op denzelfden dag, dat ik verneem, wat zij voor ons bij *Navarino* gedaan hebben." — „Wel, zoo gij een *Griek* zijt," antwoordde de onbeschuisde tegenspreker, „waarom zijt gij hier, terwijl men uwe broeders in *Moréa* slagt? Zijt gij misschien bang voor bloed?".... Op dit tergend bescheid greep de Heer DE LUCY naar zijn' rotting, trok daar een' ponjaard uit, en stak dien, herhaalde keeren, in zijne dij. „Ik bang voor bloed!" riep hij uit; „zie!" Op hetzelfde oogenblik, verhaalt een ooggetuige, werden wij met bloed bespat. De ponjaard had 's mans dij geheel doorboord. Wij wilden om een' Heelmeester zenden; maar hij kantte zich daar tegen, nam zijn' zakdoek, bond dien stevig om de wonde, en vertrok, zonder dat de smart hem een' enkelen zucht had afgeperst.

FOX EN CANNING.

Ten jare 1806, toen FOX het Ministerie, aan welks hoofd hij stond, gevormd had, sprak hij in de maand Junij voor de laatste maal in het Parlement, en stierf in Augustus te *Cheswick*. Toen CANNING ten jare 1827 aan het hoofd van het Ministerie geplaatst was, hield hij in Junij de laatste rede in het Huis der Gemeenten, en stierf in dezelfde maand en in hetzelfde vertrek, waarin FOX zijn leven besloot, en beiden waren 57 jaren oud.

GROOT HOFSOUPER TE PETERSBURG.

(*Travels in Norway, Finland etc. Lond.* 1827.)

Kapitein JONES werd, gedurende zijn verblijf te *Petersburg*, op een Hofbal en fouper genoodigd, waarbij de Keizerin Weduwe van ALEXANDER voorzat, en elk' harer gasten, de tafel rondgaande, op het minzaamst toefprak. Nadat men omtrent 40 minuten getafeld had, verwijderde zij zich. Maar nu begon ook (dus verhaalt de *Engelschman*) de zeldzaamfte, onverwachtfte en tevens kluchtigfte vertooning. Alles greep, namelijk, naar de vreemde geregten, welke de tafel opleverde. Generaals, Graven en andere Heeren, ftijf van goud, pakten alles, zonder onderfcheid, in hunne zakken. Zij beijverden zich, de bedienden hierin voor te gaan, welke hun weinig ontzag betoonden, en gezind fchenen, hun den buit te betwisten. Binnen vijf minuten was de ganfche tafel opgeruimd; zelfs de lichten waren weg. De gasten hadden mede hun best gedaan. In ftede van den verblindenden luister van daar even, bevond men zich in eene duisternis, waarbij men ter naauwernood iets konde onderfcheiden. Landswijze, landseere! In *Rusland* is het gebruikelijk, dat alles, wat bij een Keizerlijk gastmaal op tafel komt, den gasten in het algemeen toebehoort. Elk verlangt iets, tot aandenken aan zulk eenen dag, te bezitten; elk wordt te zijnent aangefpoord, om toch eene gedachtenis daarvan mede te brengen; en, hetgene ten hoogfte onvoegelijk, inhalig, onbefchaamd *fchijnt*, blijkt, bij naderen toets, uit bijzondere toegenegenhdid voor den Keizer en diens Huis te zijn voortgefproten. Bij dit fouper zag men, in het midden van den winter, de uitgelezenfte bloemen in potten, waarvan geene weder tot de Keizerlijke trekkasfen terugkeerde, maar ook geene in die van anderen overgingen: want de begeerte, om flechts ééne *bloem* te bekomen, daar aan het bezit van den *pot* niet te denken viel, vernielde de fchoonfte planten met woeste hand.

ALOMTEGENWOORDIGHEID EENER FAMILIE.

Een winkelier te *Ispahan*, die zijne belastingen niet kon be-

talen, werd voor den Gouverneur der stad geroepen, wiens familie in dat oogenblik de voornaamste bedieningen en waardigheden in geheel *Persië* in bezit had. — „Gij moet betalen, gelijk de anderen," zeide de Gouverneur, „of de stad verlaten." — „Ja, maar waar dan heen?" — „Naar *Chiras*, of naar *Kachan*." — „In de eerste stad heeft uw neef, in de tweede uw broeder het bevel." — „Ga dan naar den Koning, en beklaag u daar, zoo gij wilt." — „Uw broeder is eerste Minister." — „Loop naar de hel!" — „Och, mijn Heer! uw vader is dood." — De Gouverneur kon zich van lagchen niet onthouden. „Vriend!" zeide hij, „ik zal de belastingen voor u betalen, omdat gij toch zegt, dat mijne familie u hier en in de andere wereld overal op de hielen is." — De *Oostersche* Landvoogden zijn niet altijd in eene zoo goede luim.

DE SLAG BIJ NAVARINO.

Ruk af van 't kruisbeeld, dat gij draagt
 Als Godgewijde Wereldmaagd,
Euroop! dat donker floers der rouwe;
 Schiet uit dat aaklig treurgewaad,
Door u te lang als weduwvrouwe
 Getorscht om uwer weezen smaad!

 Neen! blinke weêr het zoenbeeld Gods,
 Uw steun bij elken zwaai des lots,
In 't gouden licht der hemelstralen!
 En toon' het feestkleed om uw leên,
Dat gij weêr ruim kunt ademhalen,
 Nu 't zwarte van Hellas nacht verdween!

 Zij zinkt, de maan, wier helsche schijn
 Door 't opgeheveld mistgordijn
Zoo bloedrood straalde op Hellas Edens.
 Zij zinkt; haar horens krimpen in;
De Lichtgod zal te voorschijn treden:
 Reeds klemt bij Navarino's tin!

 Zeg, Pylos! (*) hofstad, wie nog heugt
 Van grijzen Nestors prille jeugd;

(*) *Navarino* is, volgens de overlevering, het *Pylos* van NESTOR, door HOMERUS bezongen.

Vereeuwigd door Homerus zangen!
  Zeg, heeft in dertig eeuwen tijds
Ooit ſchooner licht uw veſt omvangen,
  Dan thans na 't eind des reuzenſtrijds?

  O! toen, in 't groot vergeldingsuur,
  De vlam van 't Christlijk bliksemvuur
Des Islams vloten heeft getroffen;
  Toen 't dondren van hun ſchutgebral
Den Turk in d' afgrond neêr deed ploffen
  Met zeekasteel en vestingwal;

  Toen duister, als de nacht zoo dik,
  Dit bloedtooneel van moord en ſchrik
Met wolken damps en ſmooks omhulde;
  Toen ſchoot een ſtraal door 't nachtfloers heen,
Die Navarino's ſpits verguldde
  En der Verbond'nen vlag meteen!

  Dat was een ſtraal uit de eeuw'ge bron
  Van licht en gloed, waar de aardſche zon
Bij taant, als 't nev'lig glimwormglanſen;
  Een ſprank van 't reiner hemelvuur,
Dat boven maan en ſtarrentranſen
  Den troon ontſtraalt van 't Albeſtuur.

  Zij rustte niet op 't bloedig vlak,
  Bevloerd met lijken, tuig en wrak,
Maar ſchoot er ſnel als 't weêrlicht over.
  Ach! de eeuw'ge Liefde, ſtreng maar goed,
Al ſtraft zij onverlaat en roover,
  Toch gruwt zij van 't vergoten bloed.

  Maar om het kruis op Pylos trans
  Verdigtte zich die hemelglans
Als tot een kroon van gloênde ſtralen.
  Heel Hellas ſchouwt het wonder aan,
En juicht: „ Gezegend duizendmalen!
  „ De Christenzon is opgegaan!"

  Reeds ſchiet haar eerſte morgengloor
  Een reiner vuur de boezems door,

Dauwt rust in 't graf der martelaren;
  Dra lokt heur volle middaggloed
Een' rijken oogst van hemelairen
  Uit de akkers, vocht van zoo veel bloed.

  Maar niet ſlechts om oud-Pylos trans
  Blonk hemelſchoon die wonderglans,
Die ſtraal, des Eeuw'gen troon ontſchoten;
  Zij wemelde ook om vlag en vaan,
Om ſteng en mast der Christenvloten,
  Thans wrekers Gods op d'Oceaan!

  Ziet! heerlijk glanst heur wimpeldoek,
  Thans reingewasſchen van den vloek,
Die er verſchriklijk zwaar op lastte,
  . . . .;
Maar 't bloed, dat thans er over plaste,
  Verbergt die ſmet in 't inkarnaat.

  O ja, 't zijn Christenwimpels weêr,
  Geen Renegatenſtanderds meer,
Geen hulpbanieren der barbaren!
  Zij bragten heil aan 't broederland,
Waar dra een volk van martelaren
  Zou molmen, tot Europa's ſchand'.

  Op dan, Euroop! dien dag gevierd,
  Den krans uw haren doorgezwierd,
En 't ſneeuwwit bruidskleed aangetogen!
  Voorbij is de al te lange rouw!
De vreugde vonkt weêr uit uwe oogen;
  Gij zijt niet meer een weduwvrouw!

  Ziet! alles viert uw hooggetij;
  De weeklagt van uw volkenrij
Wordt dooor een jubellied vervangen;
  De kroon op uwer Vorſten hoofd,
Te lang met nev'lig floers omhangen,
  Gloeit weêr, door ſmet noch vlek verdoofd.

  En in der zonen wijden kring,
  Die gij beſtraalt met zegening,

Voert men de lang verlaten weezen;
Gij drukt ze aan 't warme moederhart,
En de uitroep: *Hellas is herrezen!*
Vergeldt uw lange weduwsmart.

19 Dec. 1827. A. BOXMAN.

DE KLEINE HYDRIOOT.

VIII.

'k Was een onnoozel knaapje, dat pas alleen kon staan,
Toen mij alreeds mijn vader met zich in zee deed gaan,
En mij daar zwemmen leerde met veiligende hand,
En in de golven duiken, tot op het schelpig zand;
Hij wierp een stukje zilver, tot driemaal, in den plas,
En driemaal moest ik 't halen, aleer 't het mijne was.
Nu leerde hij mij sturen, en deed mijn kleine vuist
Den riem naar eisch omvatten, en wees mij, hoe men juist
De wieling kan ontwijken, de baar met scherpen slag
Moet breken, en de branding met vrucht bestrijden mag.
En van het ranke bootje beklom ik 't groote schip;
Daar dreven ons de stormen langs menig blinde klip;
'k Zat op den hoogen masttop, zag over zee en land,
En berg en torens zweefden daarhenen, met het strand.
Mijn vader deed mij zetten op aller voglen vlugt;
Op aller winden streken, op wolken, zee en lucht;
En bogen dan de stormen den mast tot op den vloed,
En spoten dan de baren haar schuim mij op den hoed,
Dan zag, met vorschend zwijgen, mij vader in 't gezigt —
Ik zat in mijnen mastkorf, en 't hart sloeg mij zoo ligt —
Toen sprak hij, 't oog in vonken, de wang als bloed zoo rood:
„ Geluk in uwen mastkorf, gij kleine Hydrioot!"
En daarna stelde vader een sabel mij ter hand,
En wijdde mij ten strijder voor God en vaderland.
Hij mat mij, met zijn blikken, van boven tot beneên:
Die oogslag trof mij 't harte, ja drong door merg en been.
Ik hief 't geweer ten hemel, en zag hem aan vol vuur,
En dacht mij *man* te wezen in dat geheiligd uur.
Toen sprak hij, 't oog in vonken, de wang als bloed zoo rood:
„ Geluk met uwe sabel, gij kleine Hydrioot!"

Naar WILHELM MÜLLER. ... UNTEMA.

MENGELWERK.

DE ZIEKTE VAN DEN CHRISTEN, WELKE OOK HARE UITKOMST ZIJ, EENE VERHEERLIJKING VAN GOD EN ZIJNEN ZOON.

Door

ALEXANDER DE KONING,

in leven Leeraar bij de Hervormde Gemeente te Meppel. (*)

Voorzang, PSALM CXVIII: 7. 10. 12.

Geliefden in onzen Heer JEZUS CHRISTUS! De dag, door God geheiligd tot een' gedenkdag onzer verlossing van de vreeze des doods, door de opwekking zijns Zoons tot onze regtvaardiging, is dan *zevenmaal* voorbijgegaan, zonder dat ik dien openlijk met u vieren mogt; — thans mogt ik opgaan, om zijne goedheid je-

(*) Deze is de laatste Leerrede, door den wijzen en goeden DE KONING, wiens nagedachtenis allen steeds dierbaar zal blijven, die den waardigen Man gekend, wèl gekend hebben, uitgesproken, in de korte tusschenpoos van schijnbaar herstel uit eene zware krankte, welke, zich daarna van nieuws verheffende, hem, nog in den bloei des levens, weldra ten grave sleepte. Derzelver mededeeling in dit Tijdschrift, dat in hem een even ijverig als bekwaam medewerker verloor, zal ongetwijfeld zijner Gemeente en bijzondere vrienden niet alleen, maar allen Christenen van elk Kerkgenootschap welkom, hartelijk welkom zijn. De Redacteur vraagt geene verschooning aan den Lezer, dat hij deze *stemme des grafs*, hem heilig, gelijk de vertrouwelijkste vriendschap van dien, die haar deed hooren, hem heilig zal blijven zoo lang hij leeft, overkort liet spreken tot allen, wien zijn Tijdschrift in handen valt; waarom hij ook de Voorafspraak, het Gebed, alsmede de aanwijzing der Gezangen, te lezen geeft.

gens mij te prijzen, die mij tot hulp en heil en troost geweest is, en mijne Evangelie-prediking te hervatten. Och, dat men op deze eerstelingen een' rijken oogst van voorspoed zag!

Het is mij, in den tegenspoed geen vreemdeling, gemakkelijk gevallen, in mijn lot te berusten. Ik wist, van wien het kwam; ik kende de oogmerken, die God, in hetzelve, *met mij* had, en — ja, dit moet, tot roem zijner genade, maar openlijk, uit het volle hart, gezegd zijn — die oogmerken werden in mij bereikt. Ik wist, dat *mijne* verwijdering van deze plaats, en van ander ambtsbedrijf, ook met de belangen van mijne gemeente, en van sommigen in het bijzonder, in verband stond, en heb niet nagelaten te bidden, dat met elk Gods Vaderdoel bereikt wierd. Op den gewijden grond der eenzaamheid, niet hier, behoort het dankaltaar en dankoffer voor hetgene God mij, bij het licht des onbesmetten Evangelies, te zien gaf in het gebied des doods, in den geopenden hemel, wanneer het mij door ligchamelijk lijden bange was. *Psalm* XCIV: 19 heb ik, sedert lange, goed verstaan. De ondervinding heeft dien tekst nu weder met nieuwe ophelderingen verrijkt. Veel onaangenaams werd buiten mijne woning gehouden, en — veel goeds, o hoe veel goeds! bejegende mij hier van de achting, de dankbaarheid, de bezorgdheid, de deelneming, de vriendschap, de broederliefde, en — de teederste verkleefdheid van gemeenteleden, voor welke ik God danke. Ambtsbroeders maakten mij, niet alleen door werk van mij waar te nemen, maar door de gezindheid, waarmede zij dat gedaan hebben, en die ge in hunne voorbidding hebt opgemerkt; anderen, niet naar dezen of een' anderen leerstoel voor mij behoevende te gaan, maakten, door onderscheidene bewijzen van hunne belangstelling in mijn lot, hetzelve aangenaam, en als gouden kleinooden bewaar ik van sommigen hunner de Christelijke troostbrieven en vriendschaps hartetaal. En, al ware het maar door den éénen vriend, die, zonder tot mijne orde of kerkgenootschap te behooren, als mijne ziele is, — de

eenige, die elders van mijn jongste lijden wist, wiens Christenhart en broederhart mij gedurig ontmoette, en die zich, op dit tijdstip, in den geest, met mij vereenigt tot dankzegging, — wat verligting mijns leeds! Nog meer: mijn ligchamelijk lijden hinderde de werkzaamheden van mijnen geest niet, en liet mij tusfchenpoozen genoeg, om tot eigene oefening en ten nutte van anderen, ook van u, bezig te zijn, die ik, heden vóór vier weken, schoon afwezig, nog zelf stichten mogt. Nog verkwikt mij uw welgevallen, daarin genomen, en ik draag roem op uw toen gegeven voorbeeld.

En nu heb ik mijnen wensch; en, hoe veel dan nog aan mijne herstelling ontbreke, de hope is toch niet teleurgesteld, dat ik op het Kersfeest uw voorganger zijn zoude. Ik mis wel dezen en genen, door ziekte of zwakheid belet om hier te zijn; dezen en genen, gedurende mijne ziekte weggenomen door den dood, en daaronder eene achtingwaardige, bejaarde zuster der gemeente, welke mijn Evangeliedienst nuttig was, en ik mis hen met droefenis; maar ik zie toch zoo velen weder bij de hervatting mijns werks, onder die velen — o God! wat feestvreugde! — mijnen eerstgeboren, mijnen eenigen zoon. Wij mogen wel uitroepen, hetgeen ik ten tekst voor den Dankdag bearbeidde, toen mij het geweld der ziekte het werk belette: „Wie onderscheidt ons? En wat hebben wij, dat we niet ontvangen hebben?"

En nu van mijzelven geen woord meer, dan de betuiging der gezindheid voor u, waarmede ik mijn werk hervatte! Zij is die eens Leeraars, die van den grafkuil terugkeert, en den regterstoel gezien heeft, voor welken hij verantwoorden moet. Zij is dus de gezindheid der *liefde* tot u allen, tot de beste belangen uwer zielen, aan welke ik mij, bij vernieuwing, toewijde, en met welke ik nu uw voorganger ben in het

Gebed.

Zijt geprezen, o God! van onzer aller hart geprezen, voor alle de beschikkingen van uwen Vaderernst, uwe

Vaderliefde over ons! Zaagt Gij maar zoo in ons uwe kinderen, als wij in U eenen Vader zien! Doch, de beste onzer heeft zich te beklagen en te schamen. Dat willen wij ook; en, vrijmoedig door het Evangelie voor zondaren, waarop wij roemen, smeeken wij: „Och! zult Gij ons, op onze opregte verootmoediging, vergeven al dat verkeerde, dat Gij aan ons ziet, bij onze genietingen, bij onze ondervindingen, bij onze verrigtingen?" — Wij hooren, geloovig hooren wij uwe toespraak reeds, uit het Evangelie, in onze harten: „Mijne kinderen! zijt welgemoed; uwe zonden zijn u vergeven!" — Zoo hebt Gij dan, o Vader! welbehagen aan de vreugde en de dankbaarheid, waarmede wij, met onzen Leeraar, U op dit oogenblik ontmoeten! Wat zullen wij U vergelden; wij, uwe afhankelijke en zwakke kinderen? — Wij zullen U liefhebben; met een open oog en open hart voor uw oog wandelen; uw wil zal onze hoogste wet, uwe gunst ons hoogste goed zijn; wij zullen naar uwe wenken zien, naar uwe woorden hooren; door uwe hand zullen we ons laten leiden, opdat wij onze aardsche en onze eeuwige bestemming bereiken; gewillig zullen we ons, door de beproevingen des lijdens, laten heiligen, en ons vertrouwen zal op U blijven staan, dat de beste uitkomst van U wacht. Daartoe zullen we uwen Heiligen Geest laten werken in onze harten. Dit, o Vader! zal onze dankbaarheid zijn. Zegen ons lot; en onze voor- en tegenspoed, onze gezondheid en ziekte, ons leven en sterven zij tot uwe heerlijkheid!

Uwe oogen zijn aan alle plaatsen. Erbarm, erbarm U, God! over zoo vele lijdenden! Matig uwe bezoekingen! Heilig ze! Troost, en help, en sterk! Behoed, vermeerder, beloon het geloof des bedrukten, des bekommerden, des kranken, des stervenden Christens; het geloof, dat op het eeuwig Evangelie rust, op den hemel staart, en juicht: „God is liefde!"

Daar ga geen dag onzes levens meer verloren! Deze laatste week des jaars ga niet voorbij, zonder rijke winst voor den hemel, opdat de laatste avond des zoo belang-

rijken jaars ons hier in U getroost en vereenigd zie! Maak onze Leeraars getrouw in het allerheiligst werk, dat nog voor hunne rekening ligt; maak hen voorspoedig! Sterk, naar ligchaam, geest en hart, onzen voorganger, dezen morgen! Zijne dankbaarheid, zijn gebed, zijne hope is aan U bekend, God zijner zaligheid! Zijn leven zij aan U gewijd, zijn dood verheerlijke U; ook ons leven, onze dood! Wij stellen allen ons lot in uwe hand: wij bidden voor onze vrienden, voor onze weldoeners, voor allen. Gij hoort naar ons, Gij zult ons alles geven, wat wij tot ons heil behoeven. Zijn wij uwe kinderen niet, die U liefhebben, en JEZUS CHRISTUS gelooven en navolgen willen? En hebben wij uw woord niet, dat ons alle dingen ten goede zullen medewerken? Amen.

Tusschenzang, PSALM LVI: 5. 6.

Tekst, JOAN. XI: 4.

Deze krankheid is niet tot den dood, maar tot heerlijkheid Gods, opdat de Zoon Gods door dezelve verheerlijkt worde.

Zoo sprak onze JEZUS, toen Hij, uit *Bethanië*, de tijding kreeg, dat LAZARUS krank was, MARIA's en MARTHA's broeder, die Hem zoo lief en waard was, zoo als men dat ziet uit vs. 3 en 5. vs. 36. Zijne meening met dit gezegde, zijne wijsheid, nederigheid, grootheid in hetzelve, wil ik u doen opmerken.

Hij meende er dit mede: De dood is het oogmerk dezer ziekte niet; zij zal blijder gevolgen hebben. De heerlijkheid Gods zal geopenbaard worden in de verheerlijking zijns Zoons. Daartoe is deze krankheid aan LAZARUS toegeschikt. Dat gevolg, dat einde zal zij hebben. — De man, die de boodschap bragt, de leerlingen van JEZUS moesten echter deze woorden opvatten als eene verzekering, dat LAZARUS aan deze ziekte niet zoude sterven; maar duister moest hun het oogmerk en de zin van dat bijvoegsel voorkomen.

Doch, waartoe zoo raadselachtig geantwoord? Zeker had de boodschapper, en hadden de leerlingen gewacht, dat Hij zoude gezegd hebben: „Ik zal komen, en hem genezen;" of, althans de laatsten, dat Hij zijnen vriend, schoon afwezig, zoude hersteld hebben door zijne wonderkracht. De zusters zullen zich daar ook mede gevleid hebben, en, toen zij konden berekenen, dat JEZUS de tijding had van haars broeders gevaar, gestadig gunstige verandering bij den zieke hebben willen bespeuren. Intusschen, JEZUS wist, dat LAZARUS zoude sterven. Dit zeide Hij echter niet, ook om zijne leerlingen niet te bedroeven, maar zeker ter beproeving van zijner vriendinnen geloof. Het is te denken, dat de zieke overleden was, toen de bode terugkeerde; en ge kunt beseffen, hoe zijne zusters in hare droefenis en bij zulk eene teleurstelling te moede waren. En nu vernemen ze het antwoord van JEZUS, die wegbleef, en van geen bezoek zelfs gesproken had. Hoe vaak zullen zij dat: „ deze ziekte is niet tot den dood," herhaald hebben, en er zich mede verbijsterd! Maar ook, hoe vaak zal MARTHA dat merkwaardig bijvoegsel hebben uitgesproken, en MARIA dat stil hebben bepeinsd! Hij, die haar geloof beproefde, had *daarmede* ook voor deszelfs steunsel gezorgd. Het was toch een lichtstraal in den nacht, en een vast rustpunt. Hij — en ze kenden Hem zoo — Hij had dan toch eene goede uitkomst ook voorspeld. Dat dit de bedoeling der wijsheid van JEZUS was, de hope zijner vriendinnen in de zware beproeving levend te houden, en op eene goede uitkomst te vestigen, blijkt niet alleen uit zijn gezegde tot MARTHA, vs. 40, maar ook, dunkt mij, uit *haar* gezegde bij de eerste ontmoeting, vs. 22.

Niet minder dan zijne wijsheid merken wij zijne nederigheid op. — Hij laat niets blijken van zijne kennis der omstandigheden te *Bethanië*, noch van zijn oogmerk. Daar zwijgt Hij zelfs van, vs. 7, toen Hij zijn reisplan aankondigt. Dat verbloemt Hij nog, vs. 11, toen zij, door hunne zwarigheden, Hem wel noodzaakten, om eenige reden voor zijne reis te geven; en daar zoude Hij

het bij gelaten hebben, had Hij dit flechts kunnen en mogen doen, toen zij hem *eigenlijk* verftonden; maar — nu moest er, wilde Hij aan die goede menfchen een' te zwaren fchok befparen, eindelijk het hooge woord uit, vs. 14. Wat beminnelijke nederigheid! en die ftaat daar zoo maar als in het voorbijgaan aangetoond, — neen, niet aangetoond; maar zij blijkt den opmerkzamen lezer in een verhaal, waarin der leerlingen gedrag als de eenige toevallige aanleiding voorkomt tot de ontdekking van JEZUS' alwetende kennis. Hoort, men mag zeggen wat men wil, en lezen wat men wil; maar zulke verhalen zijn nergens!

Eerbiedigen wij, eindelijk, de grootheid van onzen Verlosfer, in zijn antwoord. — Gelooft het vrij, het heeft aan zijn menfchelijk hart wat gekost, zoo te handelen; de hand ter redding terug te houden, zijn' vriend te laten fterven, de droefheid der Hem zoo dierbaren ten hoogften top te laten ftijgen, en twee bange dagen te toeven, eer Hij verblijdde! Maar, Hij was ook de Zoon van dien God, die althans zijne liefste kinderen zoo dikwijls laat *wachten*, en door hunne oefening in lijdzaamheid hen tot hoogere zaligheid en vreugde opleidt; wiens weg zoo vaak met hunne keuze en wenfchen, ja met hunne kennis van zijne volmaaktheden ftrijdt; maar die, bij de uitkomst, eindeloos meer verheerlijkt wordt, dan bij de oogenblikkelijke vervulling hunner begeerte mogelijk is. Hij was, Hij betoont zich in zijn antwoord te zijn, de Zoon van *dien* Vader, die nooit zijne kinderen bedroeft en hun troost ontbreken laat. Dat de uitkomst, welke dan ook, Hem zal verheerlijken; aan dit geloof kunnen en moeten zij zich vasthouden, en — is dat ook niet genoeg? — Hoe groot is onze Verlosfer! LAZARUS wordt niet hersteld:, hij fterft; maar de CHRISTUS wekt hem op uit den doodflaap. Hoe veel meer werd nu God verheerlijkt! Daarenboven, nu geloofden velen in Hem; maar, gelijk de ingenomenheid des volks met den Profeet, zoo werd ook de haat zijner vijanden ten top gevoerd; het befluit der hel-

ſche ſtaatkunde van CAJAPHAS, de *hozanna's* en de *kruist hem's* voorbereid; en Hij, die door zijnen dood ons met God kwam verzoenen, Hij wist, wanneer zijne ure gekomen was, en regelde den gang zijns lots. Hoe wijd en hoe heerlijk is de zin zijns antwoords al: „Deze krankheid is niet ter dood, maar ter heerlijkheid Gods, opdat de Zoon van God door dezelve verheerlijkt worde."!

Dat antwoord make vrij ons geloovend hart toepasſelijk op alle CHRISTUS-vrienden: *Hunne ziekte, welke ook hare uitkomst zij, ſtrekt daartoe, dat God, dat Gods Zoon verheerlijkt worde.*

Ik ſpreek van zulken, die onzen Heer JEZUS liefhebben, en dat met hun gedrag, ook in hunne ziekte, bewijzen, zoo veel dat, dit ſpreekt van zelve, de aard dier ziekte toelaat. Van LAZARUS weten wij niets en veel, wat zijn beſtaan betreft. Er is geen woord, geene daad van hem opgeteekend; maar hoe veel behelst, hetgeen we vs. 3, 5, 11, 36 gelezen hebben! Dat zouden wij niet gelezen hebben, zoo wij niet gelooven mogten, dat zijn hart onzen Verlosſer vereerde; zijn wandel Hem tot vreugde ſtrekte, en hij in zijne krankheid ook Gode behagelijk gezind ware. Hij was waarſchijnlijk een ſtil en ingetogen man, zonder ophef, van vele innerlijke waarde; denkelijk zoo een tweede JOANNES, rijk in de grootſte Christendeugd, *liefde.*

Volgen wij hem hierin na, dan weten wij, hoe we ons gedragen zullen, als Gods hand ons bezoekt met krankheid; en, Broeders en Zusters! hoore dit elk tot zijne voorbereiding voor den dag der ziekte, en ter toetſing zijns gedrags, in dezelve te voren betoond!

Wij onderwerpen ons aan de beſchikking des Allerhoogſten, en, al of niet zijne bijzondere oogmerken kennende, zegt ons hart: „Niet mijn wil, de uwe geſchiede, o Vader!". Wij kunnen dat gemakkelijker dan LAZARUS; want die kende, op zijn ziekbed, het hem zoo nabij zijnde *Gethſemane* en *Golgotha* niet, zoo als wij het kennen. Onze onderwerping is de vrucht onzes geloofs, dat God wel eene uitkomst tot zijne heerlijkheid

voor ons moet bereiden, die ons als zijne kinderen en medeërfgenamen van CHRISTUS erkent; onzes geloofs, dat we eenen Heiland hebben, die met het lijden zijner broeders en zusters medelijden oefent, en die alle magt heeft ontvangen, om zalig te maken, die door Hem tot God gaan. Onze lijdzaamheid weêrhoudt niet slechts onze ontevredenheid en klagt, maar ook zij beperkt en heiligt onze gebeden en wenschen, en, in plaats van veel te vragen, verwachten wij liever alles goeds van onzen God. Zoo nederliggende, zien wij niet alleen ligchamelijk van zelve (maar naar den geest) en gaarne omhoog op. Het huis is bereid, het hart is gereed; en wat er nog te doen is van hetgeen tot onze aardsche bestemming behoort, wordt, naar ons vermogen, in orde gebragt, opdat wij, als God ons roept van hier, eenst zeggen kunnen: „Het is volbragt!" en wij onzen geest in zijne handen aanbevelen. Onze geest verkeert, in stilte, met zijnen oorsprong, en ons verlangen, gespeend aan het vergankelijke, strekt zich uit tot de dingen, die men niet ziet; en God weet het, dat wij niet hersteld zullen terugkeeren tot aardsche pligten en betrekking, zonder aanwinst voor de hemelsgezindheid onzer natuur, zonder meerdere getrouwheid aan onze bestemming. Met deze gelofte, niet der vreeze, maar der liefde, ligt hij neder, van wien men tot JEZUS zeggen kan: „De van U geliefde is krank!" — Het is niet alleen de lijdzaamheid, ook de dankbaarheid maakt zijne legerstede gemakkelijk. De trouwe, wijze, en door een Christelijken zin veredelde arts is hem dierbaar, als een echt navolger zijns Meesters, die het gansche land doorging, goeddoende aan allen, en wien zoo vele kranken en droeven zegenden. De zorg, die hem oppast, de deelneming, die hem verkwikt, het bezoek, (niet de bezoeking) dat hem verblijdt, de godsvrucht, die voor hem bidt, zijn hem Engelen, die hem dienen, om zijns Heeren wil, die weet, dat zijn geliefde krank is. Op alles opmerkzaam, dat hem van zoo velen onderscheidt, dankt hij voor de minste leedverzachting, voor elke lafenis; aan Hem gedachtig, wiens

laatste lafenis aan een kruis zure wijn, zoo bitter als alsem, was. De geliefde van JEZUS draagt, in eigen lijden, zijnen medemenschen een hart vol liefde toe: zachtmoedig jegens hen, die hem dienen, gevoelig voor het kleinste liefdebetoon, dankbaar aan zijne weldoeners, teederhartig jegens zijne vrienden, vergevensgezind jegens zijne vijanden, verzoenlijk jegens hen, die billijk over hem te klagen hebben, biddende voor allen, bijzonder voor hen, die in de naaste betrekking tot hem staan; zoo lijdt hij, en JEZUS heeft hem lief. Waar hij kan, is hij nog nuttig; en zijne liefderijke waarschuwingen, ernstige opwekkingen en hartelijke vertroostingen getuigen, dat de liefde, in de school van JEZUS geleerd, niet sterft.

Van deze krankheid kan men zeggen, „zij is tot heerlijkheid Gods!" — Ik heb daarvan reeds het een en ander opgenoemd, en heb te uwer overtuiging weinig meer van noode te zeggen. „Hierin," zeide JEZUS, „wordt mijn Vader verheerlijkt, dat gij vele vruchten draagt." Hoe strekken dan de, in den tegenspoed wassende, gezindheden des Christens jegens God en zijne medemenschen Gode ter eere! Het is de kracht des Allerhoogsten, het is de rijkdom der genade Gods, die hier zigtbaar, luisterrijk, blinkt. Het voorbeeld, in den tegenspoed, bij het dreigen des gevaars gegeven, niet van eenen door ongeloof, ligtzinnigheid, roekeloosheid, trotschheid, gevoelloosheid ontedelden, maar door eenen Godvreezenden, ernstigen, ootmoedigen, liefderijken, edelen mensch, is meer dan iets anders in staat ter beschaming, ter bekeering, ter opwekking, ter heiliging, ter vertroosting van anderen. De woorden, die het verlicht geloof, de vreugde in God, de hemelsgezindheid, de menschenliefde, het geduld, in één woord, die het hart van den Christen spreekt in pijn en smart en nood, hebben ingang en gezag; en wie kan ze hooren, van gade of kroost, van vriend of maag, van armen en schamelen, zonder God te verheerlijken, en het Evangelie zijns Zoons te verheffen, en te wenschen: „Leer mij, o God! hier

streven naar dat echt Christelijk leven, dat zulk een eind verwerft!"? Maar, ik moet meer zeggen. Voor welke weldaden de wijze Christen, die zich door dien verheven lijder der oudheid niet beschamen laat, die tot zijne vrouw zeide: „Zouden wij het goede van God ontvangen, en het kwade niet ontvangen?" voor welke voorregten hij ook dankt in zijne ziekte, God wordt het allermeest verheerlijkt, en de genade onzes Heeren, door zijne loutering in de beproeving, door de ontwikkeling in het lijden van zijne vatbaarheid voor hoogere deugd, en voor de zaligheid en heerlijkheid der uitgelezenen onder de navolgers van Hem, die, het zwaarste kruis gedragen hebbende, gezeten is aan de regterhand Gods in den hoogsten hemel. Het is vooral in ziekte, alsof de Hemelsche Vader zijn kind ter zijde roept, om het in stilte en afzonderlijk iets belangrijks te leeren; en het vindt niet zelden stof, om zijne goedheid op te merken, die het juist zóó terughield van een ongezien zedelijk gevaar, of genas van eene verkeerdheid, die ligtelijk tot eene hebbelijkheid had kunnen worden, of behoedde van verdriet of leed, waarin het zich anders, niet zonder schade, zoude hebben ingewikkeld gezien. Het is vooral in ziekte, dat zich de Godvreezende als een kind der Voorzienigheid gevoelen mag, die zich bijzonder met hem bemoeit. Hier is het eene, juist toen zoo welkome, ontdekking of ontmoeting; daar eene verrassing, die zelfs het lijden vergeten doet; nu eene kleinigheid, of een zamentreffen van toevallige omstandigheden, die eene noodige verzoeting of aangename vergoeding aanbrengt; dan eene verpoozing des leeds, of een hart en ziel verkwikkend genot, dat kracht vergaderen doet tot nieuwe proeven aan God en CHRISTUS; en wat kan ik niet al noemen, dat nooit meer, dan in tegenspoed, het hart des Christens, die niet gelooft, dat er een haar van zijn hoofd valt zonder den wil zijns Vaders, opwekt, om God en den Heiland, door wien Hij alle dingen bestuurt, te verheerlijken? Waarborgen, onderpanden zijn hem deze ondervindingen voor de beste uitkomst zijns lots.

En nu nog iets! Geeft zelfs de bedwelming, of verdooving van het leedgevoel, uit welke de kranke ontwaakt, stoffe, om zijnen God te verheerlijken, die het met het kwade maakt, dat het niet te zeer smarte; is de slaap, niet alleen om deszelfs invloed op het ligchaam, maar ook om de sterking en verkwikking van den geest, eene weldaad, voor welke de vriend van God Hem dankbaar prijst, die waakte, en zorgde, en hem een nieuw levensgenot bereidde; gedijt zelfs die slaap, zoo als in onzen Avondzang gebeden wordt, Gods naam tot eere, van wege de werkzaamheid in denzelven, waarvan de geest zich zonder schaamte bewust is, (om daarvan niets meer te zeggen) — wat is dat, dat in de pijn en benaauwdheid dikwijls juichen doet, en psalmen zingen in den nacht? Vanwaar die opgeheven moed en geestverrukking, die niet alleen het beklag des medelijdens stilt, maar „triomf!" roept, en troost: „ween niet over mij!" en welbehagen vindt in de beproeving, al ware 't nog meer? o, Verheerlijkt God en zijnen Zoon! Dat was de kracht van het Evangelie des eeuwigen levens! Dat is de verborgene vertroosting des Heiligen Geestes! „Het was mij," zoude de lijdende u zeggen, maar hij zwijgt hier liever, „het was mij, alsof de dood reeds mijne oogen gesloten had, en ik alzoo aanschouwer was van het, tot zoo lang, onzigtbare! Ik heb den hemel geopend gezien, en de vergelding der lijdzaamheid aanschouwd!"

Tweede Tusschenzang, GEZANG XLIII: 3. 4. 5.

De ziekte des genen, dien JEZUS liefheeft zoo als Hij LAZARUS liefhad, strekt tot heerlijkheid Gods en zijns Zoons, welke ook de uitkomst zij. Is zij niet tot den dood, en herstelling tot vorigen welstand haar gevolg; het zij zoo, dat er van de tien door JEZUS beweldadigden één slechts dankbaar terugkeerde, de van Hem geliefde deugdzame zal niet ondankbaar zijn. Hersteld naar het ligchaam, gevoelt zich ook zijn hart ver-

beterd. Als een gedenkteeken der almagt van God, maar ook als een toonbeeld zijner genade, die in CHRISTUS JEZUS is, en als een tempel des Heiligen Geestes, is hij opgerigt, den hemel tot vreugde, der maatſchappij en der gemeente zijns Heilands tot ſieraad, en ten zegen der betrekkingen, aan welke hij verbonden is. In het eenzame en met zijne dierbaren dankt hij Hem, die in den nood zijn Redder is geweest: hij draagt echter zorge, — o, laat ons dat opmerken! — dat zijne noch hunne dankbaarheid ſtrijde met die bewijzen van onderwerping aan den wil van God, en van tevredenheid met zijne beſchikkingen, waarvan zijne ziekte getuigenis gaf. Er wordt voor zijne herſtelling niet gedankt, alsof, bij langeren duur des lijdens, of wanneer hetzelve geëindigd ware in den dood, de liefde van God minder zoude geweest zijn. Zijn wij zulken, — en zijn we het niet, wat zijn, wat worden we dan? — die door JEZUS bemind worden, als zijne opregte vrienden, dan zullen wij, verlost van ziekte of ander lijden, in de gezindheden onzer harten en in onze daden onze dankbaarheid beſtaan laten. Wij lezen in het Evangelie van MATTHEUS, H. VIII: 14, 15, dat JEZUS de ſchoonmoeder van PETRUS vond te bedde liggende aan de koorts, en Hij raakte hare hand aan, en de koorts verliet haar, en zij ſtond op, en diende Hem en zijne leerlingen. Ziet daar de dankzegging aan God en CHRISTUS! Hoort gij het wel, o Zusters! die, toen God u uit zorge en gevaar de hoogſte moeder-blijdſchap bereid had, hoort gij het wel, allen, die ooit, uit krankheid aan de uwen wedergegeven, der gemeente verzocht, dat zij eene dankzegging voor u — waarom is dat niet altijd met ulieden doen zoude, deze is de eenige Gods en CHRISTUS welbehagelijke dankzegging, door welke God en zijn groote Zoon verheerlijkt worden, aan welke men den Christen herkent: wij moeten opſtaan, zoodra wij mogen, en begeven ons niet tot ledige beſpiegelingen of uiterlijke pligtplegingen, maar aan het werk, dat huisgezin, of maatſchappij, of Christelijke gemeente van ons vordert. Als die moeder van

PETRUS, moeten wij, zonder verwijl, CHRISTUS dienen, dat is God, die zich in Hem openbaart en door Hem werkt. En wat is dat nu? Het is, uit liefde tot God en den Heiland, en uit menschenliefde, — zij diende Hem en zijn gezelschap, — de pligten vervullen, die onze stand en betrekking ons opleggen. Deze is de godzaligheid, deze de ware vroomheid, deze de voorbereiding voor den hemel, deze de zuivere en onbevlekte Godsdienst, die voor God, onzen Vader, geldt.

Dan strekt de ziekte tot heerlijkheid Gods en zijns Zoons, wanneer de herstelde met meerderen ootmoed, liefde en ijver, met meerdere bedachtzaamheid en getrouwheid, naar Gods wil en ten nutte van anderen, den tijd besteedt, dan ooit te voren; het gevoel zijner sterfelijkheid en onsterfelijkheid, zijne hemelsgezindheid, zijne zelfverloochening blijkt door het lijden te zijn bevorderd: hij is wijzer, edeler, milder geworden. Dagelijks ontwaakt hij met de vraag: „Wat wilt gij, Heer! dat ik doen zal?" en aan het antwoord, dat hem God in zijn woord, in het geweten, en in het lot des dankbaren geeft, bewijst zijn gansche gedrag gehoorzaamheid. Hij herroept zich bij elke aanleidende gelegenheid, somtijds plegtig, opzettelijk en op bepaalde tijden, het afgewende gevaar, den opgeheven kommer, de ondervondene gebedsverhooring, de wedergekeerde vreugde, en tot heerlijkheid van God en zijnen Zoon heeft zijne ziekte gediend. Zorgende, dat zijne laatste dagen de heiligste en nuttigste zijn, wijdt hij zijn gansche leven aan God en den Verlosser toe, volmaakt zich dagelijks door oefening des verstands, veredeling des harten en werkzaamheid voor anderen, en zijn laatste adem is, gelijk zijn voorbeeld was, verheerlijking van God en den Heiland, aanprijzing der vriendschap met den Zoon van God.

Eens eindigt onze ziekte, zoo het Gode behaagt ons een ziekbed te geven, eens eindigt ons aardsche leven, gelijk reeds dat van zoo velen, in den dood. Zoude ik mij dat einde van zoo menig nuttig leven niet herinneren op dezen dag, en niet de gemeente, voor welke ik

gespaard werd; heden, nu ik tot mijn openbaar werk mag wederkeeren, de gedachtenis niet vieren des doods eens voorgangers, die hier eenmaal zoo nuttig was? Thans elf jaren geleden werd die dood van dezen leerstoel voor het eerste bekend gemaakt, die 's daags te voren, zoo onverhoeds, den edelen man in zijne nutte werkzaamheid elders wegnam. Ach! dat zich met die herinnering ook de rouw vereenigen moet over den onlangs ontslapen zoon, die hem in den dienst des Evangelies navolgde, en ook zoo onverhoeds werd afgesneden! . . . . . Doch, bedwing u, mijn harte, en spare ik de aandoeningen van hen, die zoo veel in hem verloren! — Wat zullen wij nu daarvan zeggen, Broeders en Zusters! als iemand, wien JEZUS liefhad, sterft? Gedenken wij aan MARTHA en MARIA. De dood haars broeders strekte immers tot heerlijkheid van God en zijnen Zoon, en die dood was het einde zijns lots niet. „Uw geliefde zal weder opstaan," zeide JEZUS, en Hij wekte hem op. Zult gij zeggen: „Ik weet, dat hij zal opstaan ten laatsten dage," ik laat u het antwoord van JEZUS hooren: „Ik ben de opstanding en het leven. Die in mij gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven, en een ieder, die in mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid. Gelooft gij dat?" — Zoo heft dan uwe hoofden op, en treurt niet als zij, die geene hope hebben! Weet gij, wanneer uw ontslapene rijp is voor de geheele herstelling zijner natuur? Of zouden wij de wederkeering, voor eene wijle tijds, van LAZARUS tot zijne zusters de grootste weldaad achten, door JEZUS met zijne opwekking bedoeld, en wenschen onze zaligen herwaarts terug? Die ware althans geene liefde tot hen. Zij hebben het eindeloos beter. Hun sterven was gewin, en God en JEZUS werden er door verheerlijkt. De nagedachtenis huns voorbeelds, de, meer nog dan in hun nederig leven, na hun verscheiden ons gebleken bewijzen hunner godsvrucht, de zorge Gods, voor hunne achtergelatenen betoond, de vruchten, die moeten en kunnen ontwikkeld worden door de beproeving van hen, die door hun sterven bedroefd zijn, — dit alles, en hoe vele ondervindingen

niet, nadat zij de oogen sloten! het strekt alles tot heerlijkheid Gods en van zijnen Zoon.

Broeders en Zusters! heiligen! en troosten wij ons! Zóó geleefd, gewerkt, geleden en gestorven, dat ook dit het einde onzes lots zij! Amen.

Nazang, GEZANG LXV: 1. 5. 6.

TREFFEND VOORBEELD DER VERBAZINGWEKKENDE KRAGT VAN HET VENIJN DER RATELSLANGE.

(Uit eene Memorie, ingezonden bij de Koninklijke Societeit van *Edinburg*, door den Heer AUDUBON, een *Amerikaansch* Natuurkundige.)

Lang, ja misschien eindeloos, behoudt het venijn der Ratelslang deszelfs doodelijke eigenschap; gelijk de volgende daadzaak, welker volkomene echtheid door authentieke getuigenissen is gewaarborgd, kan bewijzen.

In een distrikt in het hart van *Pensylvanië* werd een pachter, terwijl hij zijne velden doorkruiste, ten tijde van den oogst, door zijne laars heen, in het been gebeten door eene Ratelslang, zonder dat hij zulks had opgemerkt. Het indruksel van den tand was zoo flaauw, dat de man, wanende dat hem een doren had geprikt, er geen acht op sloeg. Maar, in zijne woning terugkeerende, maakten geweldige maagpijnen en stuipachtige brakingen binnen weinige uren een jammerlijk einde aan zijn leven. — Een jaar na dit voorval trok zijn oudste zoon 's vaders laarzen aan, ten einde zich naar eene naburige kerk te begeven, en hield dit schoeisel aan tot des avonds. Bij het uittrekken dacht hem eene ligte kwetsing aan het eene been te voelen; hij wreef die plaats herhaalde malen met zijne hand, terwijl hij er met zijne vrouw over praatte, als iets, waarvan hij de oorzaak niet konde gissen. Zich ter ruste begeven hebbende, deden geweldige pijnen hem, na verloop van eenige uren, ontwaken; alle zijne ledematen werden koud; herhaalde bezwijmingen volgden elkander spoedig, en de dood overviel hem, eer men eenige hulp konde erlangen. — Deze

beide voorvallen, onder dezelfde omstandigheden, wekten wel bevreemding, maar deden nog geen licht opgaan over derzelver noodlottige oorzaak. Eindelijk helderde een nieuw onheil het tot dusverre onverklaarbare geheim op. Eenigen tijd daarna, namelijk, verkocht de weduwe het lijfstoebehooren van haren man. Een der broeders van den overledene, niet willende, dat de laarzen, door zijnen vader en broeder gedragen, in vreemde handen overgingen, kocht dezelve. Na verloop van (zoo mijn geheugen mij niet bedriege) volle twee jaren paste hij het vaderlijk schoeisel eens aan. Bij het uittrekken voelde hij desgelijks een krabben aan het been, en de weduwe, daarbij tegenwoordig, herinnerde zich nu, dat haar man, ten dage zijns overlijdens, hetzelfde had ondervonden. Deze ontdekking belette echter den onbedachten jongman niet, gerust naar bed te gaan, ondanks de beden en den angst der zijnen; maar dezelfde smarten kwamen, en eindigden, even als de beide vorige keeren, in den dood des lijders. — Het geval maakte gerucht. Een Geneesheer, deswege onderrigt, begaf zich naar dat oord, won verdere narigten in, ondervroeg de vrienden en familie der drie slagtoffers, en de heillooze laarzen werden hem vertoond. Dezelve met de uiterste oplettendheid onderzoekende, vond hij in eene derzelven de punt eens tands van de Ratelslang, in het leder gedreven; zij stak even naar binnen uit, en was natuurlijk tot dus lange niet opgemerkt. Ten einde zich te vergewissen, of eene schijnbaar zoo geringe oorzaak de ware bron des kwaads ware, nam hij zeer voorzigtig den tand weg, en prikte er den snuit van een' hond mede; het beest stierf, onder dezelfde verschijnselen.

Men weet, dat de Ratelslang hare giftanden kan intrekken, even als de kat hare klaauwen; eene eigenschap, haar gemeen met alle venijnige slangen, en zelfs met eenige soorten van visschen. Dit geduchte wapen is enkel verdedigend; maar het dier bepaalt zich geenszins tot het bijten van zijnen vijand; met open muil en uitgestrekte tanden bespringt het, met de snelheid van een' pijl, hem met meer dan twee derden van zijn ligchaam, en treft ten

zelfden tijde, dat het zijn moordend vocht in het vleesch fpuit. De *Ofagen* hebben mij verzekerd, dat de flag eener groote flang een' man ter aarde werpt. De beet dezer dieren dringt zeer diep door, en hunne tanden worden noch door de kleeren, noch zelfs door dik leder geftuit. De wonde is doodelijk, wanneer het geneesmiddel een oogenblik wordt verfchoven. De inboorlingen kennen er flechts één, en dit is zeer pijnlijk: het gebeten deel af-of uitfnijden, en de wond uitbranden; maar een oogenblik verwijls, en het is te laat. Het fchijnt, dat de hoeveelheid des ingebragten venijns is af te meten naar de diepte der wonde, en bij gevolg naar de kracht van het dier en den trap zijner woede. Men heeft beweerd, dat der flangen vleesch het beste tegengif zou zijn; doch men heeft finds lang deze meening opgegeven, nadat men getuige is geweest van het verfchrikkelijk lijden en den haastigen dood dier Ratelflangen, welke men dwong zichzelve te bijten met hare eigene tanden. Derzelver venijn kan vrij ver worden uitgeworpen. Een dier kruipende fchepfelen, in eene ijzeren kooi opgefloten, en getergd, beet met zoo veel geweld in de traliën, terwijl het den muil opende en zijne fchrikwekkende tanden liet zien, dat de droppels, uit de punt derzelven gefpoten, op den afftand van verfcheidene voeten, zeer digt bij mij nedervielen.

Het boven verhaalde voorval doet vermoeden, dat de *Amerikaanfche* wilden de zaak niet geheel overdrijven, wanneer zij verzekeren, dat de pijlen, gedoopt in het venijn der Ratelflange, gedurende eeuwen een' onvermijdelijken dood aanbrengen.

DE OMSTREKEN VAN ARNHEM EN NIJMEGEN.

Door

W. H. WARNSINCK, BZ.

Bekwame mannen en geoefende pennen hebben ons het schoon van *Gelderland* en de omstreken van *Arnhem* en *Nijmegen* beschreven. Leest men die beschrijvingen, zonder de genoemde oorden te bezoeken, dan rijst welligt bij sommigen gereedelijk de verdenking, dat de bedoelde schrijvers hier of daar de door hen hooggeroemde streken met een poëtisch vergrootglas zullen beschouwd hebben, en men is gereed, het een en ander van hunne berigten, als overdreven, af te tarren; maar, begeeft men zich op weg, bezoekt men de door hen geschetste oorden, o! hoe plat-prozaïsch wordt dan de meest-dichterlijke beschrijving! Men heeft geen oog, om dezelve te lezen, en legt ze nevens zich neder, om des te meer te genieten.

Gelukkig zij, die reizen *kunnen*; gelukkig zij, die reizen *willen*; maar gelukkiger zij, die dit kunnen en willen, en er tevens bij *genieten*. Ik had *Braband* doorkruist, en het natuurschoon aan de boorden der *Schelde*, der *Sambre* en *Maas* bewonderd: en echter schonken *IJssel-*, *Rijn-* en *Waal*-stroom, ook bij vergelijking, mij de reinste genoegens; genoegens, boven alle beschrijving verheven. Ja, ons Vaderland is schoon! Dat de *Duitscher* en *Zwitser* op zijne bergen en *gletschers* roeme, en ons uittarte, om de wedergade der *Nassausche* bosschen en der watervallen van *Schafhausen* te leveren; met eene krachtige stem mogen de valleijen van *Arnhem* aan de bergen van *Nijmegen* toeroepen: „ Ook wij zijn schoon."

Ik wil niets beschrijven; om de zeer eenvoudige en voor alles voldoende reden, dat ik niet beschrijven *kan*, wat boven alle beschrijving verheven is; maar ik mag

toch aan *Duitschland* en *Zwitserland* wel toeroepen: „ Vergunt aan mijn Vaderland, aan mijne vaderlandsche bergen, dalen, bosschen, beken en stroomen, een plaatsje in het gebied van het schoone; ten ware gij alleen het verhevene, ten koste van het schoone, mogt willen verheffen!”

De Kunst heeft, vooral in de streken van *Arnhem*, veel gedaan; en dikwerf riep ik, met een' weinig bekenden Dichter, uit:

Verrukking grijpt ons aan, waar wij aanschouwend treden;
Hier bood Natuur de Kunst, de Kunst Natuur de hand;
't Is all' betoovrend schoon. Hier, broeders! is het Eden
Van 't heerlijk *Gelderland!*

Maar, wat zou de Kunst hier hebben kunnen verrigten, indien de Natuur haar de grondstoffen tot eene heerlijke schepping niet overal in de ruimste mate geschonken had? Die trotsche bergkruinen, die nederige dalen, die ruischende beken, die schaduwrijke bosschen, die uitgestrekte vergezigten zijn werken der Natuur. Die weg naar gindsche hoogte, dat afhellend pad naar dit eenzame dal, deze waterleiding, die zich eindelijk, met een' aanmerkelijken val, in de diepte stort, deze groepen van dennen, olmen en eiken, mogen u de hand der Kunst doen herkennen; wat zou die hand, zonder de Natuur en hare wonderen, geweest zijn?

Hoe menig genoegelijk uur bragt ik, aan de hand der liefde en der vriendschap, in de omstreken van *Arnhem* door! Hoe onwillekeurig riep ik dikwerf, met den zoo aanstonds aangehaalden Dichter, uit:

Van dit gebergt' gezien, hoe grootsch valt daar het water,
Door 't licht der zon bestraald, met murmelend geklots!
Ziet, broeders! in dien glans, en hoort, in dat geklater,
De liefde en grootheid Gods!

Hier, bij de stille cel des pelgrims neêrgezeten,
Of, bij dien waterval, die stroomen nedergiet,
Zou 'k eer en rang en schat, ja al wat is vergeten;
Alleen Gods liefde niet.

Nu en dan en door dezen en genen werd mij de opmerking gemaakt: „ Hier, dunkt ons, moeten aan een' Dichter de toonen als van zelve ontvloeijen!" „ Maar dan was mijn ernstig antwoord altijd: „ Hij, die wagen durft dit schoon te bezingen, verdient den naam van Dichter niet: de ware Dichter kan hier slechts aanschouwen, gevoelen, zwijgen, nederknielen, en driewerf gelukkig voor hem, wanneer hij, in stede van zingen, aanbidden *kan!*"

Nimmer zal ik, onder meer andere heerlijke vergezigten, die van den dusgenoemden *Osfenberg*, op *Beekhuizen*, en van *Rhederoord* vergeten; nimmer de aanblik van het romaneske *Kamerdal*, op het eerstgenoemde landgoed, uit mijn geheugen worden uitgewischt. Wie hier om zich henen blikt, en dan niet gevoelt, dat de Hemel hem nader komt, zal het nergens, ook niet op de toppen der *Alpen*, gevoelen! De Natuur is dood voor hem.

Het is zoo, niet altijd heeft de hand der Kunst, in de omstreken van *Arnhem*, de werken der Natuur verfraaid, en hier en daar hebben hoogmoed en trots schatten verspild aan het daarstellen eener kinderachtige prachtvertooning. Maar hoe gemakkelijk valt het, indien men slechts wil, de oogen van dit flikkerend klatergoud af te trekken, en den blik te vestigen op dat eenig en duurzaam schoon, hetwelk altijd schoon blijft, mogen ook de menschen veranderen, de smaken verwisselen, de geslachten wegkwijnen, en de eeuwen verouden! Eenmaal storten die prachtige gebouwen, die kostbare waterwerken en grotten in puin; maar nog in ver verwijderde eeuwen zullen de *Osfenberg* en het *Kamerdal* in iedere wordende lente met nieuwe schoonheden pralen, en oog en hart treffen, roeren, verteederen en verrukken.

Minder, dan in *Arnhems* bekoorlijken omtrek, heeft de Kunst haar gebied in de verrukkende omstreken van *Nijmegen* uitgebreid, en die heerlijke oorden schijnen hierbij meer gewonnen dan verloren te hebben. Gaarne laat ik aan de bewoners der beide genoemde steden de vrijheid, en, des noods, het regt, zich om strijd te

verheffen op de heerlijke tooneelen, die beider vesten omringen; ik begeer aan geen van beide den voorrang te schenken, en de lagchende boorden van *IJssel* en *Rijn* zijn voor mijn hart even dierbaar, als die van den snelvlietenden *Waal*-stroom. Maar niemand zeker zal ontkennen, dat het eigendommelijk natuurschoon in de streken van *Nijmegen* meer onveranderd is behouden gebleven. Hier toch ontdekken wij geenszins die trotsche kasteelen, die prachtige landhuizen, die kunstige en kostbare grot- en waterwerken, waarop de omtrek van *Arnhem* ons oog vertoeven doet: neen, alles is hier meer in het eenvoudig gewaad der Natuur getooid; en, verschijnt zij soms ongehavend en woest voor onze blikken, ook bij dat woeste en ongehavende roepen wij onwillekeurig uit: „ Wat is dat schoon!"

Ook hier *kan* en *mag* ik niets beschrijven; maar hem prijs ik gelukkig, die de bergen van *Ubbergen* en de valleijen van *Beek* bezoeken mogt; en wat ik eenmaal, op eene wandeling van *Berg en Daal* naar den zoogenaamden *Duivelsberg*, en terug langs het *Filozofenpad*, genoot, kan ik onder geene woorden brengen. Bij die groote, heerlijke, majestueuze werken der schepping, bij dat verbazende en onbegrensde, gevoelt de sterveling zich te klein en te nietig, om dat grootsche, verhevene en schoone, met stamelende klanken, te willen of te kunnen verheffen.

Zonderling is de werking der schoone Natuur op het gemoed van den gevoeligen mensch. Naauwelijks rust onze blik op hare veelvuldige en eigendommelijke schoonheden, of ons genoegen gaat in bewondering, onze bewondering in hooge verrukking over. Wij aanschouwen, gevoelen, bewonderen, door hooge geestdrift bezield; maar indien, bij het smaken van elk ander genoegen, de gewaarwordingen des harten zich doorgaans in een' vloed van woorden ontlasten; *hier*, bij de beschouwing van Gods heerlijke werken, kan het ontwaakt gevoel alleen door blikken en tranen zich kenbaar maken, en een veelzeggend zwijgen wordt onze meestwelsprekende taal. In-

tusschen schijnt mij de verklaring van dit zonderling verschijnsel niet moeijelijk te zijn. Onze ziel ontwaart, in zulke schoone, plegtige en heilige oogenblikken onzes levens, bij de beschouwing van Gods gadelooze werken, een opgewekt en rein gevoel voor het bovenaardsche en hemelsche; het stoffelijke verbindt zich, schier onwillekeurig, aan het onstoffelijke, het aardsche aan het hemelsche, het zinnelijk schoon aan zedelijke schoonheid, het vergankelijke aan het eeuwige, de schepping aan den Schepper! Nu gevoelen wij ons als *een druppel aan den emmer, een stofje aan de weegschaal*, en kunnen slechts stamelen: *God is groot, en wij begrijpen Hem niet!*

Van zulke gewaarwordingen, gedachten en gevoelens werd ik dikwerf doordrongen, bij het doorwandelen der heerlijke streken van *Ubbergen* en *Beck*. Wij vinden hier minder prachtvertoon der menschelijke Kunst; maar des te meer Natuur, in hare gadeloos eenvoudige schoonheid. Niet zelden worden wij verrast door partijen, die, onwillekeurig, het gevoel voor het verhevene in ons binnenste opwekken; en wij herhalen de woorden van den reeds aangehaalden Dichter:

Och! mogt ik, stil te vreê, toch dikwerf hier gaan dwalen,
Gelijk dit beekje vloeit, zoo effen, kalm en glad!
'k Verruilde mijn geluk, deez' bosschen, bergen, dalen,
Voor eer noch Vorstenschat.

De omstreken van *Arnhem* en *Nijmegen* kunnen alzoo veilig met elkander om den prijs der schoonheid wedijveren. Bij onderlinge vergelijking ontdekken wij, hier zoo wel als daar, geheel eigene voortreffelijkheden, en wijzen wij, beurtelings, de kroon aan *IJssel-* en *Waal*-stroom toe. Hier toeft ons het schoone en bevallige, daar het stoute en treffende; hier bekoort ons het welgeordende, offchoon geenszins door stijfheid ontsierde, daar verrukt ons eene schijnbare wanorde, doch die zich, in betrekking tot het geheel, in de schoonste harmonie oplost; hier verrast ons het meer gewone in aanschouwen en ervaren, daar weder worden wij door het Romantische

van het oord diep getroffen; hier, eindelijk, spreekt de Natuur tot ons in verheven proza, daar wordt elke klank de welluidendste poëzij. Wie zal hier, bij uitsluiting, verkiezen? wie verwerpen? Beide, bekoorlijke streken van *Arnhem* en *Nijmegen!* beide verdient gij de kroon, die gij draagt.

Wel hem, die, in zoet gevoel verloren,
Langs de toppen van uw bergen dwaalt,
En den dag aan de oosterkimm' ziet gloren,
Die 't verschiet met gouden glans omstraalt!
Zalig hij, die, in uw schoone streken,
Onder 't lommer van uw wouden zit!
Zalig, die, bij 't ruischen van uw beken,
HEM, DIE IS, nabij voelt en aanbidt!

Wel hem, die, wanneer, aan 's hemels zalen,
Cinthia met stillen luister gloort,
In het plegtig donker van uw dalen,
't Rollend lied van Filomele hoort!
Zalig, die, bij 't suizen der abeelen,
Zacht bewogen door den avondwind,
Zich de borst door rein genot voelt streelen,
Zich, als kind van God, gelukkig vindt!

Wel hem, die, bij 't heete middaggloeijen,
Moê gedwaald, vernieuwde kracht behoeft;
Daar, waar wellen — daar, waar beken vloeijen,
Aan haar groene klaverboorden toeft!
Zalig, wien 't genot, hem hier gegeven,
't Ligchaam sterkt en ook den geest verkwikt;
Die dan, vrij van wroeging, op dit leven,
Rustig op de donk're toekomst blikt!

Wel hem, die, bij 't ongestoord genieten,
't Oog door 't schoon der schoonste streken weidt;
Dwalen laat, bij 't wiss'len der verschieten,
Langs onmeetb're kimmen uitgebreid!
Zalig hij, die dan zijn' stand en waarde,
Zijn' bestemming en zijn grootheid voelt;
Hooger blikt, dan de omkreits van deze aarde,
En op 't eeuwige, onbegrensde doelt!

'k Heb dien wellust onvermengd genoten,
Rein en zalig, in de ziel verrukt;
Maar de vreugd, die mij is toegevloten,
Wordt door klank noch toonval uitgedrukt.
Gelderland! ik kon de weelde fmaken,
Die gij mild en rijk en gaadloos biedt;
Nog voel ik voor u mijn' boezem blaken;
Maar — u waardig zingen, kan ik niet!

IETS OVER DE LEVENSVERZEKERINGEN.

Door

Jr. Mr. F. R. BERG VAN MIDDELBURGH,

Advocaat te Amfterdam,

De wetenfchap der verzekeringen fchijnt onder de uitvindingen van lateren tijd te behooren, en aan de ouden ten eenemale onbekend geweest te zijn.

Eenige geleerden hebben wel gemeend, in de fchriften van LIVIUS, SUETONIUS en CICERO, en in zekere plaats van ULPIANUS, de fporen van contracten van verzekering te ontdekken; doch zij hebben misfchien meer uit eene te ver gedrevene liefde voor de oudheid, dan wel op grond eener gezonde uitlegkunde, dat gevoelen omhelsd. Het beginfel, waarop die contracten fteunen, moge aan de ouden niet geheel vreemd geweest zijn, de gefchiedenis levert geene de minfte bewijzen voor de ftelling, dat zij dergelijke contracten zelve zouden gekend en aangewend hebben. Daarenboven bereikten ook de fcheepvaart en handel der *Pheniciërs*, *Carthagers*, *Grieken* of *Romeinen* nimmer zoodanige uitgebreidheid, en waren die althans niet van dien aard of aan zoo groote gevaren blootgefteld, dat zij verwaarborging tegen mogelijke verliezen onmisbaar behoefden.

De eerfte contracten van verzekering zijn nogtans allerwaarfchijnlijkst tegen zeegevaar aangegaan, en worden vrij algemeen geacht, omftreeks de XII of XIIIde eeuw, hunnen oorfprong te hebben ontleend aan *Italië*. Mr. C. BACKER (*Disfertatio de periculo quod asfecuratoris est*, Groning. 1821) heeft beweerd, dat de eere dezer uitvinding aan ons vaderland behoort te worden toegekend.

Nadat de leer der kansrekeningen, waarvan die der verzekeringen een uitvloeisel is, zich meer en meer ontwikkeld had, en door de ondervinding steeds op volmaakter grondslagen was gevestigd, is men begonnen dezelve toe te passen op alle voorwerpen en gebeurtenissen, waarop de onbestendigheid der fortuin hären invloed ten nadeele van 's menschen welvaart konde uitoefenen. Eindelijk hebben zich de verzekeringen niet meer bij uitsluiting tot den handel en het behoud van eigendommen en bezittingen bepaald; maar zelfs het menschelijke leven heeft de aandacht der verzekeraars tot zich getrokken. De wisselvalligheid der welvaart van huisgezinnen, wier bestaan van het leven van eenen enkelen mensch afhankelijk was, bragt natuurlijk op de gedachte, om eenigen waarborg te zoeken tegen den slag, welke dezelve vroeg of laat treffen moest; en zie daar de waarschijnlijke oorsprong van verzekeringen op het menschelijke leven, als een middel, door hetwelk eene zekere geldelijke schadeloosstelling, zoo veel mogelijk tegen armoede of verval waarborgende, verzekerd werd aan hen, die, door het verlies van eenen echtgenoot, vader of steun, zich daarmede te voren onvermijdelijk bedreigd zagen.

Eene levensverzekering, of eene verzekering op het leven van een' mensch, is een contract, waarbij de verzekeraar, voor eene zekere somme gelds, geëvenredigd aan de jaren, de gezondheid, het bedrijf en andere omstandigheden van den persoon, wiens leven het onderwerp der verzekering uitmaakt, en te voldoen in ééns of bij jaarlijksche termijnen, zich verbindt, om, na deszelfs dood, aan den persoon, ten wiens voordeele de polis is gesteld, of diens regtverkrijgenden, te betalen eene zekere somme gelds in ééns, of eene daaraan geëvenredigde rente.

Het volgt uit den aard der zaak, dat deze som of rente, hoezeer met den inleg, in ééns of bij termijnen betaald, in zekere verhouding staande en daarop berekend, dezelve echter, op zichzelve genomen, verre te boven gaat.

De eigenlijke levensverzekeringen kunnen op velerhande en zeer onderscheidene wijzen geschieden, doch schijnen hoofdzakelijk verdeeld te moeten worden in die, welke worden aangegaan voor het geheele leven, en in de zoodanige, waarbij een bepaald tijdstip wordt vastgesteld.

In het eerste geval wordt de bepaalde som of rente aan de regthebbenden uitbetaald, na den dood van den verzekerden,

wanneer die ook moge voorvallen. Bij de laatstgemelde verzekering, daarentegen, komt men overeen, dat die som of rente alleen dàn zal worden voldaan, wanneer de verzekerde persoon vóór zeker vastgesteld tijdstip, of binnen zeker bepaald getal jaren, sterft. Overleeft hij dat tijdstip, alsdan is de verzekeraar van zijne verpligting bevrijd, en hij behoudt den betaalden inleg, of de reeds ontvangene premiën, voor zich.

Beide deze verzekeringen kunnen geschieden op het lijf van een' derden, zonder dat zulks eenige verandering veroorzake in den aard of de voorwaarde van het contract. Sommige verzekeringsmaatschappijën gaan echter eene zoodanige overeenkomst niet aan, ten zij de persoon, welke de verzekering neemt, uitdrukkelijk bewijze, dat hij bij het leven, hetwelk hij verlangt te doen verzekeren, een belang heeft, eenigermate geëvenredigd aan de verzekerde som.

Men kan almede op twee of meer levens te zamen eene verzekering nemen. Zoo kunnen b. v. twee echtgenooten of vrienden op hunne vereenigde levens eene kapitale som of eene rente doen verzekeren, ten voordeele van den langstlevenden van hen beiden.

Tot de levensverzekeringen behooren indirect ook de uitgestelde lijfrenten. Dit is eene soort van contracten, waarbij eene zekere som of rente wordt verzekerd tegen een bepaald tijdstip. Komt de verzekerde persoon vóór hetzelve te overlijden, alsdan is de verzekeraar, met behoud der hem reeds verstrekte gelden, van de uitbetaling der bedongene som of rente ontslagen. Ook dit contract kan op het hoofd van derden genomen, en op verlerhande wijzen toegepast worden. Zoo kan men b. v. aan kinderen, tegen den tijd dat zij de maatschappij zullen intreden, eene zekere somme gelds verzekeren, om hun alsdan te dienen tot het verkrijgen van een bestaan; zoo kunnen weinig bemiddelde ouders aan hunne dochters, tegen den tijd harer huwbaarheid, een zeker uitzet verschaffen.

Wanneer men overweegt, dat weldadigheid en overleg karaktertrekken zijn, welke onze natie steeds op de edelste wijze kenschetsten; wanneer men bedenkt, hoe spoedig steeds de spaarzaamheid onzer landgenooten tot eene liefdadige weelde overvloeg, als het er op aankwam om wèl te doen; wanneer men, eindelijk, het aantal van liefdadige inrigtingen gadeslaat, welke van oudsher onder ons gevonden werden,

het zij ter nuttige opleiding van weezen, of tot verzorging van den behoeftigen ouderdom., — alsdan zal men wel niet kunnen betwijfelen, of maatschappijen van levensverzekering zijn inrigtingen, voor onzen landaard bij uitstek geschikt.

De verklaring, welke wij zoo even van de levensverzekeringen gegeven hebben, kan daarenboven ten bewijze dienen, dat derzelver doel nuttig en heilzaam, derzelver strekking prijzenswaardig en zedelijk is. Terwijl gewone lijfrenten en zoogenaamde tontinen, hoezeer dan in sommige gevallen nuttig, meestal en hoofdzakelijk eigen belang ten doel hebben, en maar al te dikwerf het uitvloeisel zijn van een laakenswaardig zelfbejag, worden levensverzekeringen, daarentegen, meestal aangegaan uit zorg voor het aanhoudende welzijn van anderen. Zelfs zijn zij voor de meeste menschen slechts verkrijgbaar door opofferingen, van welke deze zelve nimmer de vruchten smaken.

Die alles tot zichzelven terugbrengen en eigen genot tot het hoofddoel hunner handelingen hebben gesteld, zullen dus in deze inrigtingen wel niet veel heils zien; maar een zorgvuldig echtgenoot en teeder vader, die zijn huisgezin door eigen arbeid en verdiensten onderhoudt, en vreest, dat een ontijdige dood of andere omstandigheden hem zullen beletten, hetzelve genoegzame middelen van bestaan na te laten, deze zal zich gewis gaarne eenige opofferingen getroosten, ter verkrijging van eenen waarborg, dat zij, die hem lief zijn, ook na zijn afsterven, voor armoede en verval zullen bewaard worden. De zoodanigen zullen jaarlijks gaarne een gedeelte van hunne verdiensten afzonderen, om, het zij de Voorzienigheid hun een lang leven vergunne, het zij dezelve hen vroegtijdig van naauwe betrekkingen afscheide, aan dezen het bezit te verzekeren van eene somme gelds, welke zij misschien op geene andere wijze, met zekerheid, in tijds zullen kunnen opleggen.

Het ligt dan in den aard dezer inrigtingen, dat zij bij uitnemendheid dienstig zijn voor de zoodanigen, welke tot den middelstand der maatschappij behooren, wier grootste bezittingen in eigene nijverheid en aanhoudende werkzaamheid bestaan; voor hen, wier inkomen van hun leven afhankelijk, en meestal niet groot genoeg is, om, bij de wisselvalligheid van hetzelve, eene andere wijze van verzorging hunner nablijvenden toe te laten. Hier mogen wij ook de geestelijkheid noemen; hen, die in krijgsdienst zijn; stedelijke of lands-amb-

tenaren, en zoo vele anderen, voor wier weduwen of kinderen wel reeds eenigermate, door het inhouden van een gedeelte hunner bezoldiging, of langs andere wegen, gezorgd wordt, doch meestal niet in die mate, dat het nagelaten huisgezin, immers wanneer het maar eenigzins uitgebreid is, daardoor alleen, naar den ſtand, welken hèt in de maatſchappij bekleedt, kan blijven voortleven. Vooral, echter, moet men hier aan het groot getal denken van diegenen, welke, zonder het bezit van kapitalen, van den handel hun beſtaan erlangen, en aan eene menigte lieden, die door de uitoefening van eenig ambacht hun gezin verzorgen: want de zoodanigen misſen voor hunne nablijvenden zelfs den geringen ſteun, waarvan wij zoo even gewaagden. Levensverzekeringen zijn ook voor hem nuttig, die met de zijnen van een vruchtgebruik beſtaat, hetwelk bij zijn' dood ophoudt, of voor iemand, welke genot heeft van eene lijfrente op het leven van een ander. Zij kunnen den eerlijken ſchuldenaar dienen, die wanhoopt, zekere ſchuld, door zijne ſpaarzaamheid, bij zijn leven ooit geheel te kunnen afloſſen. En meer voorbeelden zullen wij hier wel niet behoeven bij te voegen. Na het gezegde zullen zoo vele ſtanden en omſtandigheden, als buiten de opgenoemde beſtaan, hier ligtelijk hunne plaats vinden, en de verſchillende ſoorten van levensverzekering op hunne nooden weten toe te pasſen.

Natuurlijk zal voor hen, met wier belangen de onderwerpelijke inrigtingen ſtrooken, en juist daarom, de eerſte bedenking zijn, of de beginſelen en berekeningen, waarop de theorie der levensverzekeringen gegrondvest is, met de noodige juistheid bepaald zijn, en of de kansrekening, op het menſchelijke leven toegepast, reeds tot genoegzame volmaaktheid is gebragt, om den verzekerden een' volledigen waarborg op te leveren voor de doelmatigheid en zekerheid der contracten zelve, en voor de innerlijke deugdelijkheid der inrigtingen, welke daartoe de gelegenheid aanbieden. Deze toch zijn in de eerſte plaats afhankelijk van de juistheid der theorie, welke zij tot grondſlag hunner werkzaamheden hebben aangenomen.

De pogingen, zoo het ſchijnt, allereerst en vooral van *Hollandſche* geleerden, opgevolgd door die van vele andere in *Engeland*, *Frankrijk*, *Zweden* en *Duitschland*, en de ondervinding, verkregen door het toepasſen hunner waarnemingen en theoriën bij de verſchillende inrigtingen van levensver-

zekering, reeds sedert den jare 1706; vooral in *Engeland*, bestaande, mogen, op gezag van deskundigen, met grond doen verzekeren, dat de wetenschap in dit vak eene genoegzame hoogte heeft bereikt, om daarop, met vertrouwen, speculatiën in werking te brengen.

Door de aanhoudende waarnemingen, gedaan en aangewend op verschillende plaatsen, en getoetst door eene langdurige ondervinding, bestaat thans geenszins zoo veel zwarigheid meer, als men er te voren in vond, om, naar goede gronden van waarschijnlijkheid, den vermoedelijken aanstaanden duur des menschelijken levens, voor iedere kunne en op ieder tijdstip van hetzelve, te bepalen, en diensvolgens te berekenen, welke somme gelds, in ééns of, het leven gedurende, bij jaarlijksche termijnen betaald wordende, gelijk staat met de som, welke men op zijn eigen leven, of dat van een ander, verlangt te verzekeren. Onderscheidene geleerden, namelijk, hebben, gedurende een zeker aantal jaren, en op bepaalde plaatsen of districten van meerdere of mindere uitgestrektheid, onderzoek gedaan naar het getal en de kunne dergenen, welke aldaar, op de verschillende tijdperken des menschelijken levens, jaarlijks kwamen te overlijden. De vergelijking der tabellen, waarin zij den uitslag hunner nasporingen hebben opgeteekend, heeft stellig bewezen, dat de onzekerheid van den duur des levens, waar, voor zoo veel iederen mensch afzonderlijk aangaat, geenszins plaats heeft omtrent eene zamengenomene menigte. Men heeft daaruit de overtuiging verkregen, niet alleen dat de sterfte, over zekere aanmerkelijke bevolking, altijd nagenoeg dezelfde grootte bereikt en jaarlijks slechts een gering onderscheid oplevert, maar ook dat het getal dergenen, welke b. v. op de hoofdtijdperken des menschelijken levens, ja op al de verschillende jaren van hetzelve, overlijden, zich, in het groot genomen, steeds gelijk blijft, en dat het verschil zelden meer dan een zeer gering onderdeel bedraagt. En ook dit verschil vermindert steeds, naar mate men de schaal zijner waarnemingen uitbreidt. Wanneer men, eindelijk, van eene zekere bevolking daarenboven ook die standen en levensjaren afzondert, welke het meeste aan de wisselvalligheid en onzekerheid des levens zijn blootgesteld, alsdan maakt het onderscheid in het getal der stervenden zelfs geen noemenswaardig gedeelte meer uit.

Niettegenstaande de waarheid dezer opmerking, moeten echter de waarnemingen over de sterfte, bij iedere natie af-

zonderlijk, naar gelange van de luchtstreek, leefwijze, het bedrijf der inwoners, en wat al verder op den levensduur eenigen invloed uitoefent, op eene even groote bevolking gedaan, noodwendig eene verschillende uitkomst opleveren, zoo wel in het getal der stervenden, als omtrent de kunne waarvan, en den leeftijd, waarop, bij ieder volk, het grootste of geringste getal menschen overlijdt. Hieruit volgt, dat de berekeningen der maatschappijen van levensverzekering het naauwkeurigst en billijkst zullen zijn, indien zij tot grondslag hebben sterftafels, opgemaakt over het land zelf, waarin die inrigtingen gevestigd zijn; en waaruit dus de grootste deelneming voortkomen moet. Offchoon het nu eene zeer moeijelijke zaak moge zijn, dergelijke naauwkeurige sterftafels op te maken of te bekomen, zoo schijnt die zwarigheid evenwel voor onze landgenooten minder, dan voor eenige andere natie, te bestaan. Het is althans uitgemaakt, dat de maatschappijen van levensverzekering in geen land betere gelegenheid hebben gehad, dan in het onze, om hare berekeningen op vaste en hechte grondslagen, dat is, op juiste en naauwkeurige sterftafelen, te vestigen. In *Holland* toch is niet alleen de meeste, maar ook de meest aanhoudende zorg daaraan toegewijd, en ons vaderland schijnt, zelfs met toestemming der *Engelschen*, de eere toe te komen van het eerste wetenschappelijke onderzoek naar de ware beginselen en berekeningen, waarop levensverzekeringen behooren te worden gevestigd. Nadat de geleerde JAN HUDDEN daarin zelfs vroeger met vrucht was voorgegaan, verscheen reeds in den jare 1671 een werk van den beroemden Raadpensionaris DE WITT, *over de waardij van Lijfrenten in proportie van Losrenten.* Vooral maakten zich, een' geruimen tijd naderhand, NICOLAAS STRUYCK en WILLEM KERSSEBOOM zeer verdienstelijk, de eerste door het uitgeven van zijne *Uitrekening van de Lijfrenten* en *Gissingen over den staat van het menschelijke geslacht*, beide in 1740, en zijne *Nadere Ontdekkingen* dienaangaande in 1753; de laatste door zijne *Proeven van Politique Rekenkunde*, uitgegeven te *'s Gravenhage*, 1748.

Terwijl verdere dergelijke nasporingen alhier niet werden nagelaten, bekwam men ook gelegenheid, om zich de vrucht van het onderzoek, door vreemden in andere landen aangewend, ten nutte te maken. Zoo zijn b. v. de sterftafels, in *Engeland* over de bewoners van *Carlisle* en *Northampton* opgemaakt, vooral de laatste, in *Europa* sinds lang met lof be-

kend; zoo heeft over *Frankrijks* bevolking de geleerde DU VILLARD, volgens het oordeel van deskundigen, uitmuntende tafels medegedeeld; en ook die van WARGENTIN, in 1776 te *Stokholm* gedrukt, omvatten de geheele bevolking van *Zweden*, en worden door bevoegde beoordeelaars zeer geprezen.

Omtrent den ſtaat der bevolking en deszelfs verſchillende wijzigingen, in *Nederland* zelf, hebben de laatſte jaren inzonderheid nieuwe en belangrijke narigten bekend doen worden. De Heer A. QUETELET, welke reeds vroeger zijnen arbeid in dat vak van tijd tot tijd had algemeen gemaakt, heeft deszelfs uitkomſten, met vele nieuwe aanmerkingen verrijkt, in het jaar 1827 uitgegeven te *Brusſel*, onder den titel van *Recherches ſur la population, les naisſances, les décès etc. dans le Royaume des Pays-bas*, ook te vinden in de *Mémoires de l'Académie Royale de Bruxelles, tome VI.* Evenzeer zullen ook de werkzaamheden van de *Commisſie tot de Statistiek*, op last van Z. M. den Koning te *Brusſel* gevestigd, en voor de *Nederlandſche* maatſchappijen van levensverzekering van het uiterſte gewigt, tot volmaking van derzelver berekeningen uitnemend dienstbaar kunnen gemaakt worden. Derzelver aanvankelijke officiéle opgaven van den ſtaat der bevolking van ons land, en van daarop gebouwde waarnemingen, zagen onlangs te *Brusſel* het licht, onder den titel van *Statistique Nationale*, uitgegeven door en met aanmerkingen van EDOUARD SMITS, Secretaris der gemelde Commisſie.

De zwarigheid, met welke de eerſte oprigters van maatſchappijen van levensverzekering te kampen hadden, om op goede gronden den vermoedelijken duur en de kanſen van het menſchelijke leven te bepalen, kan men alzoo, hoezeer ook daarin veel ter volmaking overig zijn moge, ten ſterkſte verminderd achten. Wat de wetenſchap aangaat, om van de eenmaal aangenomene en vooronderſtelde lengte van het leven de juiste regelen af te leiden, volgens welke de onderſcheidene levensverzekeringen, met billijkheid voor den verzekerden en zonder roekeloosheid van den verzekeraar, behooren te geſchieden, men houdt het er voor, dat deze thans een' grooten graad van volmaaktheid heeft bereikt. Te dezen opzigte hebben zich vooral de *Engelſche* geleerden zeer verdienſtelijk gemaakt.

Voor de zoodanigen, welke geene mathematiſche kundig-

heden bezitten, heeft de Heer J. B. JUVIGNY, in een werkje, getiteld: *Coup d'œil sur les Assurances sur la vie des hommes, quatr. Edit.*, *Paris* 1825, de uitkomsten van de toepassing dier wetenschap op de sterftafelen, onzes inziens, met zeer weinige woorden zeer duidelijk uitgedrukt. Het grondbeginsel is, zegt hij, dat al de verzekerden van dezelfde jaren betalen, alsof zij allen zekeren bepaalden gemiddelden ouderdom zouden bereiken. Alsdan verliest de maatschappij, wel is waar, bij de uitgestelde lijfrenten, op al de verzekerden, wier leven zich verder dan dit gemiddeld tijdstip uitstrekt; maar van den anderen kant wordt zij voor dit verlies schadeloos gesteld door den ontijdigen dood van al de verzekerden, welke dat tijdstip niet bereiken, en daardoor hunnen inzet en deszelfs opeengestapelde intressen ten voordeele der nablijvenden overlaten.

Bij de eigenlijk gezegde en gewone levensverzekeringen, daarentegen, verliest de maatschappij, van den eenen kant, door den vroegen dood van die verzekerden, welke komen te overlijden vóór den gemiddelden levenstijd, die aan de berekening der verzekering heeft ten grondslag verstrekt; doch, van den anderen kant, wordt zij schadeloos gesteld door den langeren levensloop van hen, welke dat tijdstip overleven, omdat deze haar diensvolgens, gedurende een grooter aantal jaren, premiën betalen, of omdat de kapitalen, welke zij in ééns hebben gestort, des te langer te haren voordeele uit de intressen aangroeijen. Men kan dus met alle vertrouwen vaststellen, dat, in eene goed ingerigte maatschappij van levensverzekering, de verliezen, voortspruitende uit den dood van hen, welke ontijdig sterven, worden vergoed door de voordeelen, aangebragt door diegenen, welke den gemiddelden termijn overleven, en omgekeerd.

Uit het zoo even gezegde kan men mede opmaken, waaraan het dikwijls vrij aanmerkelijke verschil is toe te schrijven, hetwelk bestaat in de prijzen of premiën, waarvoor sommige verzekeringsmaatschappijen haren waarborg aanbieden. Het ontspruit, namelijk, uit het verschil van de sterftafels, van den duur en van de kansen des menschelijken levens, welke zij tot grondslag harer berekeningen aannemen, en uit de meerdere of mindere juistheid en volmaaktheid dier grondslagen en berekeningen zelve.

Ieder ziet ligtelijk in, welke wijzigingen kundigheden en goede trouw onder deze twee opzigten aan de bepaling der

premiën kunnen toebrengen; en hieruit volgt mede, dat voor hen, welke zich, ten beste hunner nablijvenden, de opoffering laten welgevallen, waarmede de levensverzekeringen, immers altijd eenigermate, vergezeld gaan, de meest goedkoope maatſchappijen, en die, welke het gemakkelijkst contracten aangaan, geenszins altijd de aanbevelingwaardigſte zijn. Het voorbeeld van *Engeland* kan dit leeren. Gelijk in zoo vele andere ondernemingen, is aldaar ook in die ter levensverzekering, gedurende de laatſte jaren, een zoodanige naijver en wedſtrijd ontſtaan, dat men bij vele derzelven voor zeer geringe premiën aanmerkelijke kapitalen op zijn leven konde doen verzekeren, terwijl ten opzigte van den perſoon en de omſtandigheden des verzekerden de meestmogelijke oogluiking plaats vond. Doch welk is het gevolg geweest van deze ſtrafbare pogingen om zich zaken te verſchaffen? Dat men zich in den beginne wel in het bezit eener ruime kas heeft bevonden; maar dat na eenig tijdsverloop, bij het toenemen der rentetrekkers en het opeiſchen der verzekerde hoofdſommen, de middelen dier vereenigingen dermate zijn uitgeput geworden, dat zij, weinige jaren na hare oprigting, hare werkzaamheden hebben moeten ſtaken. Zoo moesten dan de verzekerden, geheel of gedeeltelijk, niet alleen zichzelven verſtoken zien van de vruchten hunner jaarlijkſche ontberingen; maar ook ten opzigte van hen, voor welke zij zich dezelve hadden getroost, hebben zij hun doel niet mogen bereiken. Teregt werd dus in de *Edinburgh Review*, *March* 1827, aangemerkt, dat eene volmaakte zekerheid de onmisbare voorwaarde van dergelijke overeenkomſten zijn moet, omdat de contracten, welke men met maatſchappijen van levensverzekering aangaat, niet alleen voor een jaar of tot een bepaald tijdſtip, maar ook en meestal voor een' onbepaalden tijd worden getroffen; omdat verſcheidene van dezelve misſchien eerst over eene halve eeuw, en ten voordeele eens anderen geſlachts, behoeven te worden opgevolgd. Men zal daarom voorzigtig handelen, door, bij het nemen eener levensverzekering, meer te zien op de ſoliditeit der maatſchappij, met welke men het contract ſluit, dan op eenig verſchil in de premie, meestal op zichzelve van weinig aanbelang, en dikwijls van den grootſten invloed op den goeden uitſlag onzer bedoelingen.

Men vindt thans maatſchappijen van levensverzekering in *Petersburg*, *Berlijn*, *Hamburg*, *Elberfeld*, *Frankrijk*, *Dene-*

werken, en vooral in *Engeland*. Zelfs zijn er eenige opgerigt in de Vereenigde Staten van *Noord-Amerika*. In *Italië* en *Zwitserland* schijnen de daartoe aangewende pogingen niet met den gewenschten uitslag bekroond te zijn.

In *Engeland*, hetwelk tusschen de 40 en 50 inrigtingen van dien aard bezit, rangschikt men dezelve in drie soorten. De maatschappijen, toebehoorende aan aandeelhouders, tusschen welke de winsten worden gedeeld, (*Proprietary Companies*.) Die van onderlinge levensverzekering, waarin de verzekerden, bij onderlingen waarborg, zelve de voordeelen genieten. De gemengde maatschappijen, mede op een door aandeelhouders bijeengebragt fonds gevestigd, doch welke ook een zeker gedeelte der winsten aan de verzekerden uitkeeren.

Daar in het vroeger genoemde *Engelsche* maandwerk eene vrij uitvoerige opgave en beoordeeling van den aard, de verdiensten en de voordeelen dezer verschillende inrigtingen gevonden wordt, en de maatschappijen, welke zich in ons land uitsluitend of hoofdzakelijk met levensverzekeringen bezig houden, alle tot de eerste soort behooren, zullen wij ons hier van eene nadere beschouwing derzelven onthouden. Wij ontveinzen echter geenszins, dat wij aan de maatschappijen, toebehoorende aan houders van op naam gestelde aandeelen, de voorkeur geven, dewijl zij den verzekerden een' stelligen waarborg aanbieden, welken de maatschappijen van onderlinge verzekering ten eenemale missen, en boven de gemengde uitmunten door eene veel eenvoudiger inrigting en administratie. Maatschappijen van onderlingen waarborg toch staan er steeds aan bloot, dat de deelnemers, bij eene, uit den aard der zaak, steeds toenemende vermeerdering van uitkeeringen en daaruit voortvloeijende verhooging der bijdragen, zich, door het terughouden daarvan, aan het deelgenootschap onttrekken, als wanneer de maatschappij tegenover hare verbindtenissen blijft, alleen geschraagd door haar wisselvallig en bekrompen fonds. In de gemengde maatschappijen wordt het aandeel in de winsten, aan de verzekerden toegestaan, natuurlijkerwijze door henzelven verstrekt en gedragen; en dus ware het veel eenvoudiger, de premiën zoo veel lager te stellen. Daarenboven zijn echter die bijdragen meestal niet hooger dan die van eenvoudige eigenaarsmaatschappijen, en men moet dus vreezen voor den nadeeligen invloed, welken deze voorwaarde kan uitoefenen op de soliditeit van het fonds.

Eene korte opgave der *Nederlandsche* maatschappijen, welke zich uitsluitend of ten deele op het aangaan van levensverzekeringen toeleggen, besluite deze schets.

De *Hollandsche Societeit van Levensverzekeringen* was de eerste instelling van dien aard hier te lande. Zij werd in den jare 1807 te *Amsterdam* opgerigt door ANTONI HARTSEN, CORNZ[N]., en wordt thans door deszelfs broeder JACOB HARTSEN, als Directeur, en de Heeren J. FOCK, W. WILLINK, JUN[R]., Mr. J. TEYSSET en J. H. LUDEN, als Commisfarisfen, bestuurd. De werkzaamheden dezer maatschappij, welke mede hoofdsommen op lijfrenten aanneemt, worden gewaarborgd door een kapitaal van een millioen guldens, en strekken zich uit tot het sluiten van contracten, op levenskansen gegrond, van welken aard die ook zijn mogen. Men kan bij dezelve tot *f* 25000 op één hoofd doen verzekeren; en tot aanbeveling harer berekeningen mag gezegd worden, dat zij aan het onderzoek en oordeel van onzen onvergetelijken VAN SWINDEN onderworpen en met diens overleg gewijzigd zijn, eer men dezelve onder de oogen van het algemeen heeft gebragt.

Korten tijd na de vestiging van deze instelling, en wel op 25 Februarij 1808, werd, onder het bestuur van de Heeren HENDRIK CROESE, EDZ[N]. en THEODORUS ZUYDERHOFF, mede te *Amsterdam*, opgerigt de *Hollandsche Brand- en Levensverzekering - Societeit*, waarin thans de Heeren S. LABOUCHÈRE, J. J. VALCKENIER VAN DE POLL en J. HODSHON Commisfarisfen zijn. Deze Societeit, welke zich vooral op brand-asfurantie scheen te willen toeleggen, werd mede op een kapitaal van een millioen guldens ingerigt, en gaf daarenboven berigten uit, welke met die van de eerstgenoemde maatschappij, zoo wel wat den inhoud aangaat, als in druk en uiterlijken vorm, de volmaaktste overeenkomst opleverden. Men heeft ons gezegd, dat zij echter, hare binnenlandsche verzekeringen bij *f* 5000 op één hoofd bepalende, dezelve niet uitstrekt tot personen, welke zich naar *Oost-* of *West-Indië* begeven; terwijl, eindelijk, het aannemen van hoofdsommen tot uitkeering van lijfrenten niet onder den kring harer bemoeijingen valt.

Gedurende een' geruimen tijd bleven deze twee inrigtingen zonder mededingsters, toen in den jare 1823 alhier eene derde werd aangekondigd, onder den titel van *Nederlandsche Algemeene Levensverzekering - Compagnie*. Derzelver Oprigters

en Directeuren zijn de Heeren HERMANUS MEIJER-CLUWEN en PIERRE GUY DE CORAL, en Commisfarisfen de Heeren Mr. P. A. BRUGMANS en J. PORTIELJE. Het fonds kan, volgens het plan bij de oprigting, uiterlijk op *f* 500,000 gebragt worden, doch fchijnt met eene mindere fom gevestigd te zijn. Zij fluit mede contracten voor zeereizen, en verzekert, volgens hare berigten, alle levenskansfen; doch, zoo wij vernemen, althans niet hooger dan de Societeit van de Heeren CROESE en ZUYDERHOFF. Zij neemt hoofdfommen aan, om dadelijk lijfrenten te betalen.

De *Compagnie d'Asfurances générales fur la vie, les fonds détaux et les furvivances*, in 1824 te *Brusfel* opgerigt, verfchilt in haar beftuur eenigermate van de voorgaande inrigtingen. Hetzelve beftaat, namelijk, uit een' *Agent général*, den Heer J. A. COGHEN, en eenen *Raad van Administratie*, zamengefteld uit acht leden, wier namen en aandeel in het beftuur in de berigten en ftatuten van die maatfchappij worden opgegeven. Het kapitaal kan gebragt worden op een millioen guldens; doch de maatfchappij is aanvankelijk ingerigt op *f* 600,000 (*). De werkzaamheden omvatten alle foorten van levensverzekeringen, en deze zullen, volgens de ftatuten, mogen gebragt worden tot *f* 50,000 op één fterflijf. Wij betwijfelen echter, of zij vooralsnog zoo hooge fommen zoude aannemen.

De Maatfchappij van opklimmende Jaarrenten of Tontine, enz. in den jare 1827 te *Rotterdam* gevestigd, en onder toevoorzigt van de Heeren Mr. VAN DER DUYN VAN MAASDAM, COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD en BICHON VAN IJSSELMONDE, beftuurd wordende door de Heeren NOZEMAN en VAN DER LOOY, als Directeuren, heeft mede eene harer afdeelingen aan levensverzekering gewijd, doch op den voet van onderlingen waarborg en veel

(*) In de onlangs hier ter ftede uitgegevene berigten dezer maatfchappij wordt gezegd, dat dit kapitaal zelfs dat der maatfchappij, te *Amfterdam* gevestigd, en hetwelk maar van *f* 500,000 is, overtreft. Welke van de hier beftaande maatfchappijen daarmede bedoeld wordt, blijkt niet; doch zeker is het, dat dit gezegde op die van de Heeren HARTSEN en CROESE en ZUYDERHOFF niet toepasfelijk zijn kan, daar deze beide een' werkelijken waarborg van een millioen guldens opleveren, hoezeer daarin, voor de laatstgenoemde, ook door de verzekerden tegen brand gedeeld wordt.

meer beperkt dan de bovengenoemde maatschappijen, gelijk uit hare statuten blijkt.

Eindelijk is onlangs te *Brussel* eene dergelijke vereeniging aangekondigd, onder den naam van *Société de l'Union Belge et Etrangère*, waarborgende brandschade aan roerende en onroerende goederen, hebbende eene spaarkas (*caisse d'épargne et d'accumulation*) en zich mede met levensverzekeringen bezigende. Het kapitaal dezer maatschappij zal, volgens de berigten, moeten bestaan uit niet minder dan vijftien millioen guldens, waarop voorloopig door de deelnemers of actiehouders één millioen honderd vijf-en-twintig duizend guldens zal moeten worden gestort. De Directie, bestaande uit Commissarissen, Administrateurs, Auditeurs, enz. heeft tot permanenten Administrateur den Heer EDUARDUS MARY. Aan de verzekerden een aandeel in de winsten toekennende van ten minste 20 pCt., schijnt zij tot de gemengde maatschappijen te behooren, en althans *f* 10,000 op één hoofd te zullen verzekeren, hoezeer in de berigten geen maximum wordt opgegeven. Wij weten niet, in hoeverre deze maatschappij reeds een gevestigd bestaan heeft verkregen; doch de voortreffelijkheid harer inrigting en de aanmerkelijke voordeelen, welke zij zal opleveren, worden door haarzelve zoo wegslepend afgeschilderd, dat wij daaromtrent liefst verwijzen naar hare berigten, waarvan de lectuur inderdaad vermakelijk is.

Om den aard der opgenoemde maatschappijen naauwkeuriger te doen kennen, hebben wij bij derzelver vermelding de hoogste hoofdsommen opgegeven, welke zij gezegd worden op één hoofd te verzekeren. Deze en dergelijke bepalingen zijn echter meer huishoudelijk, en worden in de berigten meestal niet gevonden; zoodat daaromtrent zeer mogelijk veranderingen, wijzigingen of uitzonderingen kunnen plaats hebben, welke ons onbekend zijn. Men zal dan ook, ter verkrijging van dergelijke opgaven, zich het best tot die maatschappijen zelve wenden.

FRAGMENT UIT DE INLEIDING TOT DE NOG ONUITGEGEVENE REIZE IN AMERIKA VAN DEN HEERE DE CHATEAUBRIAND.

COLUMBUS ontdekte *Amerika* in den nacht van 11 op 12 October 1492: Kapitein FRANKLIN heeft de ontdekking van het nieuwe werelddeel tot volkomenheid gebragt op den

18 Augustus 1826. Hoe vele geslachten zijn er voorbijgegaan, hoe vele omwentelingen daargesteld, hoe vele veranderingen voorgevallen onder de volken, in dit verloop van driehonderd-drie-en-dertig jaren, negen maanden en vier-en-twintig dagen!

De wereld gelijkt niet meer naar die van COLUMBUS. Op die onbekende zeeën, boven welke men eene *zwarte hand*, de *hand des Satans* (*), zich zag verheffen, die de schepen gedurende den nacht aangreep en in de diepten des afgronds sleepte; in deze zuidpoolgewesten, verblijf der duisternisse, van den schrik en der fabelen; in de woedende wateren van kaap *Hoorn* en de Stormkaap, waar de loodsen verbleekten; in dezen dubbelen Oceaan, die zijne dubbele stranden teistert; in deze zeestreken, eertijds zoo geducht, varen thans postschepen, regelmatig, in het belang der letteren en der reizigers. Men noodigt elkander op het middagmaal uit eene bloeijende stad in *Amerika* in eene bloeijende stad in *Europa*, en komt er op het bepaalde uur. In plaats van die onbehouwene, morsige, verpeste, vochtige schepen, waar men enkel van pekelvleesch leefde en de scheurbuik ons verteerde, bieden sierlijke vaartuigen den schepelingen vertrekken, met mahonijhout beschoten, opgeluisterd door tapijten, spiegels, bloemen, boekerijen, muzijkinstrumenten, en alle de genietingen der goede sier. Eene reis, die verscheidene jaren van nasporing vordert onder de meestverschillende breedten, kost geen' enkelen matroos het leven.

De stormen? Men lacht er mede. De afstanden? Zij zijn verdwenen. Een walvischvaarder zeilt naar de zuidpool; is de vangst niet goed, hij wendt den steven naar de noordpool: om een' visch te vangen, kruist hij twee malen de keerkringen, doorloopt twee malen eene middellijn der aarde, en maakt binnen eenige maanden de twee einden van het heelal. Aan de deuren der herbergen van *Londen* vindt men de aankondiging van het vertrek der *paketboot van van Diemensland*, met alle mogelijke gerijfelijkheden voor de reizigers naar de Tegenvoeters voorzien, aangeplakt naast die van het vertrek der paketboot van *Douvres* op *Calais*. Men heeft *Zakwegwijzers*, *Gidsen*, *Handboeken*, ten dienste van hen, die voornemens zijn, *een' pleiziertogt rondom de wereld* te doen. Deze togt duurt negen à tien maanden, somwijlen korter: men vertrekt in den winter, wanneer men uit de Opera komt;

(*) Zie de oude kaarten en de *Arabische* zeereizigers.

men doet de *Kanarifche eilanden*, *Rio Janeiro*, de *Philippijnen*, *China*, de *Indiën*, *Kaap de goede Hoop* aan, en is weêr te huis vóór het openen der jagt.

De ftoomfchepen kennen geene tegenwinden meer op den Oceaan; het zijn *kiosken*, of drijvende paleizen van twee en drie verdiepingen; van derzelver hooge galerijen bewondert men de fchoonfte natuurtooneelen in de bosfchen der nieuwe wereld. Gemakkelijke wegen loopen over den top der bergen, banen den toegang tot voormaals ontoegankelijke woestenijen: veertigduizend reizigers verzamelen zich, tot een pleiziertogtje, aan den waterval van de *Niagara*. Langs ijzeren wegen glijden, als 't ware, de logge vrachtwagens met vlugge vaart; en, zoo het *Frankrijk*, *Duitschland* en *Rusland* behaagde, eene telegraphifche lijn daar te ftellen tot aan den muur van *China*, zouden wij kunnen fchrijven aan een' *Chinefchen* vriend, en binnen 9 of 10 uren diens antwoord vernemen. Een man, die zijne pelgrimsreis op zijn 18de jaar begon en op zijn 60fte jaar eindigde, flechts vier uren *daags* afleggende, zou in dat tijdsbeftek nagenoeg zeven malen onze kleine planeet zijn rondgekuijerd. Het *genie* van den mensch is inderdaad te groot voor zijne beperkte woning: men moet daaruit befluiten tot zijne beftemming voor hoogere gewesten.

Is het eene weldaad, dat de gemeenfchap der menfchen onderling zoo gemakkelijk is gemaakt? Zouden de volken niet beter hun karakter bewaren, bijaldien zij elkander niet kenden, en daardoor eene godsdienftige gehechtheid bewaarden aan de gewoonten en overleveringen hunner vaderen? Ik heb in mijne jeugd oude *Bretonnen* hooren morren tegen de wegen, welke men voor hen door hunne bosfchen wilde banen, offchoon die wegen de waardij hunner aan dezelve grenzende bezittingen moesten verhoogen.

Ik weet, dat men dit ftelfel met treffende uitroepingen kan onderfteunen; de goede oude tijd heeft ongetwijfeld zijne verdienfte; maar men behoort te bedenken, dat een ftaatkundige toeftand er niet te beter om is, wijl dezelve bouwvallig en verfleten is; of men moet desgelijks ftaande houden, dat het Despotismus van *China* en *Indië*, alwaar federt drieduizend jaren niets veranderd is, het volmaaktfte is, in de ganfche wereld te vinden. Ik voor mij, evenwel, kan niet zien, welk geluk er gelegen zij, in zich, gedurende een veertigtal eeuwen, op te fluiten en af te zonderen met kindfche volken en fuffende dwingelanden!

De zucht voor en de bewondering van het *stilstaan* is het gevolg van eene averegtsche beoordeeling van daadzaken en van de menschelijke natuur. Van daadzaken, dewijl men vooronderstelt, dat de oude zeden zuiverder waren, dan de hedendaagsche zijn; eene volstrekte dwaling: van de menschelijke natuur, dewijl men niet wil inzien, dat des menschen geest volmaakbaar is.

De Gouvernementen, die de vlugt van het *genie* belemmeren, slachten de vogelvangers, die den adelaar de vlerken knotten, om hem in zijne vaart te stuiten.

Inderdaad, de razernij der vooroordeelen kan alleen zich kanten tegen den voortgang der beschaving: men beschouwt de volken met hetzelfde oog, waarmede men hen eertijds zag; afgezonderd, en in derzelver bestemming niets gemeen hebbende met elkander. Maar, wanneer men het menschelijk geslacht beschouwt als een groot huisgezin, naar hetzelfde doel strevende; wanneer mèn het bekrompen denkbeeld vaarwel zegt, dat alles hier beneden derwijze is ingerigt, dat een klein gewest, een klein koningrijk voor altijd bij derzelver onwetendheid, armoede en staatkundige inrigtingen, zoo als die door barbaarschheid, tijd en toeval zijn daargesteld, moet gehandhaafd worden, — alsdan zal die ontwikkeling der nijverheid, der wetenschappen en kunsten, in haren waren aard, en als eene wettige en natuurlijke zaak, zich aan ons vertoonen; en men zal die algemeene aandrift erkennen, als zijnde die der groote maatschappij, welke, hare bijzondere geschiedenis geëindigd hebbende, hare algemeene geschiedenis begint.

EIGENHANDIGE BRIEF VAN DEN ONLANGS OVERLEDEN' VERMAARDEN COMPONIST LUDWIG VAN BEETHOVEN, ONDER ZIJNE NAGELATENE PAPIEREN GEVONDEN (*).

(*) De naam van BEETHOVEN heeft sinds lang eene *Europesche* vermaardheid verworven. Wij meenden daarom onzen slechts eenigzins muzijkkundigen Lezeren dienst te doen met de mededeeling van dezen Brief, in den jare 1802, tijdens eene gevaarlijke krankte, geschreven aan zijne Broeders, en, terwijl dezelve ons een' blik doet slaan in de ziel des armen mans, tevens allezins berekend ter juiste beoordeeling en regte waardering zijner onsterfelijke Compositiën. — *Redact.*

Voor mijne Broeders KARL *en* *** (*) BEETHOVEN.

O! Gij menschen, die mij voor vijandig, norsch of menschenhatend houdt of verklaart, hoezeer verongélijkt ge mij! Gij kent de geheime oorzaak niet van datgene, wat u dus toeschijnt. Mijn hart en zin waren van jongs af aan geopend voor het zacht gevoel der welwillendheid. Tot het verrigten van groote daden voelde ik mij steeds geneigd. Maar bedenkt, dat sinds zes jaren een heillooze toestand mijn deel is. Door onverstandige Geneesheeren verergerd, van jaar uit jaar in de hoop van beterschap te leur gesteld, en ten laatste tot de voorstelling eener aanhoudende kwaal, welker genezing veelligt jaren kan aanhouden of misschien onmogelijk is, gedwongen, met een vurig temperament geboren, zeer geneigd tot gezellige vermaken, moest ik reeds vroeg mij afzonderen, eenzaam mijn leven slijten. Wilde ik somwijlen mij op eens over dit alles heenzetten, o hoe hard werd ik alsdan door verdubbelde treurige ondervinding van mijn gebrekkig gehoor teruggestooten; en toch was het mij niet mogelijk, tot de menschen te zeggen: „Spreekt luider, schreeuwt; want ik ben doof." Ach! hoe ware het mij ook mogelijk, de zwakheid van een zintuig kenbaar te maken, dat bij mij volkomener dan bij anderen behoorde te zijn; een zintuig, dat ik eens in de hoogste volkomenheid bezat, — in eene volkomenheid, zoo als maar weinigen in mijn vak hetzelve bezitten of bezeten hebben? o! Dat kan ik niet. Daarom vergeeft, dat ge mij dáár terug zaagt wijken, waar ik mij zoo gaarne in uw midden had bevonden! Dubbel wee doet mij mijn ongeluk, dewijl ik daardoor miskend worde. Voor mij bestaat geene ontspanning in gezelschap van menschen, geen belangrijk onderhoud, noch wederzijdsche uitgieting des harten. Bijkans geheel verlaten, mag ik mij, alleen voor zoo verre dringende noodzakelijkheid zulks vordert, met het gezellig verkeer inlaten. Als een verbannene moet ik leven. Ga ik naar een gezelschap, zoo bevangt mij eene benaauwde angstvalligheid, dat men mijnen toestand zal opmerken. Zoo was het dan ook gedurende dit half jaar, dat ik buiten sleet. Door een' verstandigen Arts

(*) De voornaam des nog levenden Broeders (KARL stierf vóór onzen LUDWIG) is door den Uitgever der *Allg. Musik. Zeitung*, waaruit wij dit stuk ontleenden, achterwege gelaten.

vermaand, mijn gehoor zoo veel mogelijk te sparen, kwam hij indedaad mijne tegenwoordige natuurlijke gesteldheid voor; hoewel ik, door vurig verlangen naar gezelligheid weggesleept, mij meermalen liet verleiden. Doch welk eene verdemoediging, wanneer iemand naast mij stond, en in de verte eene fluit hoorde, en ik *niets* hoorde, of iemand den herder hoorde zingen, en ik *niets* hoorde! Zulke voorvallen bragten mij nabij de vertwijfeling; en weinig ontbrak er aan, of ik zelf had een einde gemaakt aan mijn bestaan. Zij alleen, *de Kunst*, hield mij terug; en het scheen mij onmogelijk, de wereld te verlaten, vóór ik dat alles hadde voortgebragt, waartoe ik mij geroepen voelde; en zoo verdroeg ik dit ellendig leven, — waarlijk ellendig, met een zoo prikkelbaar ligchaam, dat eene eenigzins schielijke verandering mij uit den besten toestand in den slechtsten kan verplaatsen. *Geduld*, dus heet zij; haar moet ik thans tot gezellinne kiezen. Wel nu, ik bezit het; duurzaam, hoop ik, zal mijn besluit zijn, het uit te harden, tot dat het der onverbiddelijke Schikgodinnen behaagt, den draad te verbreken. Mogelijk betert het, mogelijk niet; ik ben bereid. Reeds op mijn 28ste levensjaar gedwongen Filozoof te worden, valt niet gemakkelijk, valt den kunstenaar zwaarder dan iemand anders. Godheid! Gij leest in mijn binnenste; Gij kent het; Gij weet, dat menschenliefde en neiging tot weldoen daarin wonen. Menschen! wanneer gij dit eenmaal leest, zoo denkt, dat gij mij onregt hebt aangedaan; en de ongelukkige vertrooste zich, een van zijns gelijken te vinden, die, in spijt van alle hinderpalen der Natuur, nog alles heeft gedaan, wat in zijn vermogen stond, om in de rij van waardige kunstenaars en menschen te worden opgenomen. Gij, mijne Broeders KARL en ***, wanneer ik dood ben en Professor SCHMID nog leeft, zoo verzoek hem uit mijnen naam, dat hij mijne krankheid beschrijve, en dit geschrift aan mijne ziektegeschiedenis toevoege, opdat ten minste na mijnen dood de wereld zoo veel mogelijk met mij verzoend worde. Tevens verklaar ik u beiden mits dezen tot erfgenamen van mijn gering vermogen (zoo het dien naam mag dragen). Deelt het eerlijk, en verdraagt en helpt elkander. Wat ge mij moogt misdaan hebben, dat, weet gij, is u reeds lang vergeven. U, Broeder KARL, dank ik nog in 't bijzonder voor uwe, in den laatsten tijd, mij betoonde verkleefdheid. Mijn wensch is, dat ulieden een beter, zorg-

vrijer leven, dan mij, ten deel valle. Leidt uwe kinderen op tot *deugd;* zij alleen kan gelukkig maken, *geld* niet (ik spreek uit ondervinding); zij was het, die mij ook in ellende heeft opgebeurd; aan haar, benevens mijne kunst, heb ik het te danken, dat ik door geenen zelfmoord mijn leven eindigde. Vaartwel en bemint elkander! Alle mijne vrienden dank ik, inzonderheid Vorst LICHNOWSKY en Profesfor SCHMID. De Instrumenten van Vorst L. verlang ik, dat vooral bij éénen uwer mogen bewaard blijven; doch er ontsta deswege geen twist onder u, en wanneer zij u tot iets noodwendigers kunnen dienen, zoo verkoopt ze. Hoe blijde zal ik zijn, bijaldien ik ulieden ook nog in het graf van dienst mogt zijn geweest! 't Is dan gedaan. Met vreugd ga ik den dood te gemoet. Overvalt hij mij echter, vóór dat ik nog gelegenheid heb gehad, alle mijne kunstbekwaamheden te ontwikkelen, zoo komt hij mij, ondanks mijn hard noodlot, nog te vroeg, en ik zou hem wel spader wenschen. Maar ook dan ben ik tevreden. Verlost hij mij niet van een eindeloos lijdenden toestand? Kome hij dan, wanneer hij wil, ik ga hem moedig tegen. — Vaartwel, en vergeet mij in den dood niet geheel; dat heb ik aan u verdiend, dewijl ik in mijn leven vaak aan u heb gedacht, om u gelukkig te maken, zoo het zijn mogt.

Heiligenstadt,
den 6 Oct. 1802.

LUDWIG VAN BEETHOVEN.
(L. S.)

Voor mijne Broeders KARL *en* ***, *om na mijnen dood te lezen.* 10 Oct. 1802.

Zoo neem ik dan afscheid van ulieden — en wel treurig. Ja, de zoete hoop, welke ik hier medebragt, om ten minste tot zekere mate hersteld te worden, zij heeft mij thans geheel verlaten. Gelijk de herfstbladeren afvallen en verwelkt zijn, zoo is ook zij voor mij dor geworden. Zoo als ik herwaarts kwam, ga ik heen. Zelfs de hooge moed, die mij vaak in de schoone zomerdagen bezielde, hij is verdwenen. O, Voorzienigheid! Laat eenmaal een reine vreugdedag voor mij lichten — te lang reeds is de innige weêrgalm der ware vreugde mij vreemd — ach! wanneer, wanneer, o Godheid! zal ik in den tempel der Natuur en der menschen haar weêr gevoelen! — Nimmer? — Neen! — o, Het is te hard!

IETS, OVER DR. FRANCIA, DEN TEGENWOORDIGEN BEHEERSCHER VAN PARAGUAY.

Dr. RENGGER en de Heer LONGCHAMP kwamen in 1819, op eenen togt, ten behoeve der natuurkundige wetenschappen ondernomen, aan de *la Plata*, en begaven zich verder naar de provincie *Paraguay*; doch naauwelijks waren zij aldaar aangekomen, of Dr. FRANCIA sneed hun den teruggtogt af, en dwong hen, tot den jare 1825, in zijn gebied te verblijven. De erkenning der *Zuid-Amerikaansche* Republieken, en ook van *Paraguay*, door de *Engelschen*, welke den kleinen Despoot streelde, gaf alstoen aanleiding tot het ontslag der *Engelsche* en eenige andere vreemdelingen; welke gunst dan ook onzen reizigers in 't eind te beurte viel. Daarentegen, wijl de Koning van *Frankrijk Paraguay* nog niet heeft erkend, houdt hij de *Franschen*, en onder dezen den vermaarden BONPLAND, den reisgenoot van HUMBOLDT, tot heden in bewaring; hoewel deze thans, na zijne trouwelooze gevangenneming en mishandeling, in zoo verre zijne vrijheid geniet, dat hij, op een klein landgoed, zijn' eigen akker bebouwen, en met handenarbeid voor zijn, der wetenschappen zoo dierbaar, bestaan zorgen mag. Alle aanzoeken, ten behoeve van dezen natuurkundige gedaan, zijn tot dusverre vruchteloos geweest: hoe meer gewigts men aan diens persoon hecht, des te hardnekkiger was de weigering van den Dictator, ten einde in het aanschijn van *Europa* met zijne magt en onafhankelijkheid te pralen.

Dr. FRANCIA is de zoon van een' geboren *Franschman* (waarop hij trotsch is) en eene *Kreoolsche*. Hij studeerde tot Advocaat, en verhief zich, door zijne schranderheid en bekwame pen, weldra boven alle zijne landgenooten. Toen de *Zuid-Amerikaansche* provinciën, en ook *Paraguay*, het juk des moederlands afwierpen, trad hij eerst als Geheimschrijver der nieuwe republikeinsche Regering van *Paraguay* op, en droeg, in dezen ondergeschikten post, alreeds het zijne krachtdadig bij, dat deze provincie zich van de overige afscheidde, en zelfs met de wapenen hare onafhankelijkheid, gelijk vroeger tegen de *Spanjaarden*, zoo ook nu tegen *Buenos-Ayres*, handhaafde. Zijne eerzucht streefde naar de opperheerschappij, en zijne meerderheid in verstand, zijn vast karakter boezemden zijnen minder begaafde landslieden zulk

een ontzag in, dat hij, met geringe moeite, binnen korten tijd, tot eene magt geraakte, die zelfs in *Azië* niet tirannieker zijn kan. NAPOLEON was zijn Model. In 1813 wierp hij het oude Bestuur omverre, en deed het door eene nieuwe Consul-regering vervangen. Als Eerste Consul deed hij, in 1814, zijne Collega's afdanken, en zich als onbepaald Dictator, voor drie jaren, verkiezen. Deze ten einde zijnde, had hij, door geweld en list, zijne heerschappij alreeds derwijze gevestigd, dat hem niemand tegenstand durfde bieden, toen hij zich tot levenslangen Dictator liet verheffen. Sinds dien tijd, nu, is hij de alvermogende beheerscher zijns vaderlands, dat zoo groot is als *Frankrijk*, maar slechts ongeveer 200,000 zielen telt. Hij heeft zijn gebied van binnen, zoo wel als naar buiten, door zeer krachtige maatregelen bevestigd, die, wel is waar, niet zelden allerwreedaardigst waren, maar tevens getuigenis droegen van veel schranderheid en moed. Naardien hij van inwendigen partijgang niets te duchten heeft, zoo lang zich deze door vreemde hulp niet kan versterken, heeft hij zijn land geheel afgesloten van alle gemeenschap van buiten, en is in deze Vastelands-afzondering gelukkiger geweest dan NAPOLEON. De Natuur zelve kwam hem daarin te hulp, daar de vruchtbare bodem des lands deszelfs bewoneren alles verschaft, wat zij behoeven, en hun alle vreemde voortbrengselen en handel schier ontbeerlijk maakt; terwijl deszelfs aardrijkskundige ligging bovendien derwijze gesteld is, dat het, zonder groote inspanning, van alle zijden kan worden afgesloten. Ten Westen en Zuiden wordt het door de *Parana* begrensd, die, met sterke wachtposten bezet, aan elk den uit- en ingang belet. Ter andere zijde wordt het beveiligd door den grooten stroom *Paraguay*, en aan genen kant door onmetelijke wildernissen vol barbaarsche stammen *Indianen*, die geenen vlugteling doorlaten. Op deze wijze kon Dr. FRANCIA eene algeheele afsluiting van *Paraguay* bewerkstelligen. Ook heeft hij alle aanvallen van buiten gelukkig afgeslagen. De *Indianen* in het Westen heeft hij door zeer gepaste en krachtige maatregelen bestendig in toom gehouden; van het Zuiden heeft *Buenos-Ayres*, na de ééns mislukte proef, het niet weder gewaagd, *Paraguay* aan te tasten; en de woeste benden, die, aan de westelijke grenzen, in het bekende oostelijke *Banda* schrik en verderf verspreidden, hebben zich, zonder *Paraguay* te benadeelen, altijd zelve vernield. Haar eerste aanvoerder, ARTIGAS, moest,

als vlugteling, bij Dr. FRANCIA eene schuilplaats zoeken, en zijn opvolger, ROMIREZ, eene vijandige houding aannemende, vond weldra zijnen dood. — Aldus naar buiten beveiligd, heeft FRANCIA ook van binnen zijne heerschappij op het zekerst bevestigd. Even als NAPOLEON, heeft hij van den eenen kant de Royalisten, de oude *Spanjaarden*, — van den anderen de Republikeinen, de *Kreolen*, ten onder gebragt, hunne opperhoofden ter dood veroordeeeld, en het vermogen der rijksten verbeurdverklaard. Met den Bisschop des lands en de Geestelijkheid heeft hij eveneens omgesprongen, als NAPOLEON met *Rome*. De plaats van alle de oude ambtenaren wordt door hemzelven en zijne medehelpers bezet, met welke, en met behulp zijner soldaten, hij zijn' wil en welbehagen onbegrensd uitoefent. Hoe barbaarsch hij, echter, met kerker, lijfstraffen, verbeurdverklaring en terdoodbrenging zij te werk gegaan, veel goeds heeft hij, van den anderen kant, aan land en volk bewezen; hebbende door zijne handelwijze omtrent de Geestelijkheid het oude bijgeloof krachtdadig gefnuikt, door nieuwaangelegde vestingen en krijgskundige maatregelen de veiligheid van buiten verzekerd, door nieuwe reiswegen en andere inrigtingen het algemeene welzijn bevorderd, en, bij de afsnijding van alle gemeenschap met andere volken, door het verdubbelen der inlandsche nijverheid het volk werkzamer en het land rijker gemaakt.

PHILÉMON,

OF DE DRIE WENSCHEN.

(*Eene dichtmatige Vertelling.*)

In de eeuw, toen de Vader der Goden (*) op aard'
Nog 't menschdom bezocht aan den huislijken haard,
Bestond er een man, van de wereld vergeten,
Blijmoedig en gul, en Philémon geheeten.

Hij woonde, vernoegd, in de schoonste landouw,
Beploegde zijn' akker en oogstte zijn' bouw,
En zag, hoe zijn ijver zijn schatten vermeerde,
Offchoon hij den Mammon niet angstig vereerde.

(*) Het oorspronkelijke noemt hier en vervolgens JEZUS en zijne Apostelen. De kiesche Lezer zal den Inzender gewisselijk dankweten voor de in dezen genomene vrijheid; offchoon dan ook ginds en elders het naïve daardoor eenigzins moge verminderd zijn.

Hij reikte den armen blijmoedig de hand,
Voorzag hen van voedsel en deksel en brand,
En dan eerst, dan smaakte zijn wijn hem ter degen,
Wanneer hij zijn' gasten de glazen zag legen.

De wildvreemde pelgrim, vermoeid en verdwaald,
Werd hartig te zijnent verkwikt en onthaald;
Hoe laat ook, hoe veel ook, hij huisde die kwamen,
En vroeg nooit nieuwsgierig hun zaken en namen.

Eens, toen hij nog buiten in 't maanlichtje zat,
En blij met de zijnen zijn avondbrood at,
Verscheen weêr een vreemde, die schuilplaats kwam vergen,
En bad, voor dien nacht, in den stal hem te bergen.

„ In huis!" riep Philémon, en bragt hem er heen.
„ Ik bad," sprak de vreemde, „ voor mij niet alleen;
„ Nog twaalf van mijn vrienden, die aanstonds genaken,
„ Verzoeken voor hen ook een plaatsje te maken."—

„ Laat komen, laat komen! hoe veel ook, wat nood?
„ Ik heb," riep Philémon, „ nog plaats en nog brood.
„ Gij zult mij niet, broeder! hoe veel u verzellen,
„ Met scheelziende blikken mijn gasten zien tellen."

En spoedig genaakten reeds de andren van ver.
Een hunner blonk uit als een schittrende ster,
Die, voller en schooner dan allen, die pralen,
De lichten rondom zich verdooft door haar stralen.

En zonder te vragen, waar heen, of van waar,
Begroette Philémon de talrijke schaar,
Bood ieder aan tafel het liefst, dat hem lustte,
En lei hen gemaklijk tot 's ochtends ter ruste.

En toen men de zon weêr ten hemel zag staan,
Sprak de eerste der vreemden Philémon weêr aan:
„ Wij zijn onbekend in uw woning verschenen,
„ Maar gaan onbekend nu, o brave! niet henen.

„ Vereeuwig, en griffel, met schrift van uw hand,
„ In letters van goud, ons bezoek aan den wand;
„ Verhaal en herzeg het aan grijzen en knapen:
„ Hij, Jupiter, heeft in uw woning geslapen!"

Philémon verschrikte, en verweet zich met vrees,
Dat hij hem geen hulde naar waarde bewees.
„ Mijn Heer," zegt de bode, „ begeert u te loonen,
„ En vraagt u, wat gunst gij het liefst u zaagt toonen.

„ Spreek op nu, opregt en rondborstig en vrij,
„ Wat wilt ge? wat wenscht ge? Vertrouw het aan mij.
„ Geen gunst kunt ge vragen, geen wonder zelfs denken,
„ Dat boven zijn' wil en zijn magt is te schenken." —

„ Nu ja," zei Philémon, „ dewijl ge 't mij vraagt,
„ Ik word door een wenschje drie vier soms geplaagd.
„ Welras trekt de Dood mij naar 't graf bij de haren,
„ En, vriendlief! graag leefde ik nog vijfhonderd jaren.

„ Dan heb ik een' vruchtboom (geen schooner in 't rond);
„ Die moest blijven leven zoo lang ik bestond,
„ En wie hem beklom, buiten mij, van zijn leven,
„ Die moest er betooverd aan vast blijven kleven.

„ Dan heb ik een' armstoel (gij ziet hem daar staan);
„ Daar wensch ik een heimlijke veer of wat aan,
„ Die hem, wie zich daarop mogt leunen of zetten,
„ Het opstaan en heengaan krachtdadig beletten."

De bode schoof langzaam den stoel wat op zij',
Als waar' hij reeds bang voor gevaar zoo nabij.
„ Philémon! mijn vriend! in wat zeldzame grillen,"
Zoo riep hij, „ bestaan al uw wenschen en willen!

„ Uw pad loopt langs bloemen, gebakend en regt;
„ 'k Begrijp dus, waarom ge u aan 't leven zoo hecht;
„ Maar neen, van die strikken aan boomen en stoelen
„ Kan ik het vermaak en het nut niet gevoelen." —

„ 't Is toch," zei Philémon, „ zoo gek niet bedacht.
„ Geen boom is zoo welig, geen peer is zoo zacht;
„ Maar, schoon ik een jaar met geduld zit te toeven,
„ Ik mag op zijn best er van plukken en proeven.

„ Naauw schittren de vruchten in 't najaar aan 't loof,
„ Of snoepzieke guiten zijn 's nachts aan den roof.
„ Ik kan, wat ik poog, hen betrappen noch vangen;
„ Dus moest dat geboefte aan den boom blijven hangen.

„ Wat aangaat den stoel..... nu, dat meen ik toch wel!
„ Ik heb daar een' buurman; een bestig gezel;
„ Hij komt 's winters avonds mijn' disch wel eens deelen,
„ En met mij bij 't vuur zitten praten en spelen.

„ Nu ben ik in 't dobblen voorzeker een held;
„ En, schoon wij niet husschen om handen vol geld,
„ Zoo wordt toch mijn vriend op het lot wel eens giftig,
„ En loopt dan mijn deur uit, verdrietig en driftig.

„ Dan valt mij de tijd soms zoo lang en zoo traag ;
„ Dus had ik dien stoel met die strikken zoo graag ,
„ Om , als mij mijn gasten baloorig ontspringen ,
„ Hen weêr tot bedaren en zitten te dwingen."

Nog schudde de bode bedenklijk het hoofd.
„ 'k Had waarlijk van u toch iets wijzers geloofd!
„ Eer moest gij , in plaats van die luimige streken ,
„ Een' stoel vóór uzelven hier boven bespreken."

Dus knorrig verliet hij Philémon met spoed;
Maar ras weêr verscheen hij , zachtzinnig en goed.
„ Wel nu dan , Philémon ! wees blij en tevreden;
„ Mijn Heer ," zegt de bode , „ bewilligt uw beden.

„ Nog vijfhonderd jaar leeft gij vrolijk en frisch;
„ Uw boom blijft in wezen , zoo schoon als hij is;
„ En hij en uw stoel zullen vatten en houên ,
„ Wie ooit , buiten u , er het lijf op betrouwen." —

„ O , heerlijk !" zoo riep hij , en sprong op en neêr ;
„ Maar 'k geef , als ik wil , hun de vrijheid toch weêr ?" —
„ Wel zeker !" zei de ander ; „ gij hebt maar te spreken ,
„ En banden en strikken gaan open en breken."

Erkentlijk wilde vlings Philémon nu voort;
Maar: „ Blijf !" sprak de bode ; „ van lofspraak geen woord ;
„ Mijn Meester begeert niet , wat gunst hij moog' toonen ,
„ Dat menschlijke lof hem zal danken en loonen."

Nu kwamen ook de andren , den staf in de hand ,
Om verder te trekken door 't vruchtbare land;
Zij dankten Philémon voor 't gastvrij onthalen ,
En togen , verkwikt , weêr langs heuvels en dalen.

Philémon zag rustig , in stoorloos genot ,
Het tuimlen der baren van tijd en van lot;
Reeds zevenmaal zag hij het menschdom verdwijnen ,
En zevenmaal reeds weêr een ander verschijnen.

Zoo vloden de jaren en eeuwen daarheen.
„ Zie ," riep hij en sprong dan , „ hoe vlug nog ter been!
„ Ik zal tot aan 't einde der wereld wel leven:
„ De Dood heeft mij vast uit zijn boekje gewreven."

Vernoegd en verblijd in dien lagchenden droom ,
Bezoekt hij weêr vrolijk zijn' dierbaren boom ,
En , juist nu van zins om een peertje te schillen ,
Begint hij , op eenmaal , onwillens te trillen.

Hij ziet om zich heen, en . . . . daar staat hij, de Dood!
Die vriendlijk, als broeder, de knokkels hem bood.
Philémon stond bleek en met roerlooze blikken,
Zoo deed het geraamte en zijn zeis hem verschrikken.

„'Ei zie," sprak vriend Hein, „kom ik nog al te vroeg?
„Mij dacht gij hadt nu toch van 't leven genoeg.
„Maar, schoon overlast en bestapeld met jaren,
„Nog hebt gij geen' trek in mijn schuitje te varen." —

„'t Is waar," zei Philémon, herfteld van zijn' schrik;
„Doch, daar toch geen stervling zoo oud wordt als ik,
„Welaan dan, 't is billijk, ik reis met u mede;
„Maar gun mij vooraf nog, ik smeek het, één bede.

„Ei, pluk mij, mijn beste! tot laafnis in 't graf,
„Een paar zachte peertjes van dezen boom af!
„Ik oude, zoo stijf en zoo stram van gewrichten,
„Kan waarlijk dit zelf reeds niet langer verrigten."

De Dood, anders norsch en weerbarstig en boos,
Was nu eens geschikt en beleefd voor een poos;
Hij klom, met zijn ratelend rif, in de twijgen,
En plukte twee peren, zoo sappig als vijgen.

Maar toen hij terug wou en weêr naar den grond,
Toen zag hij bedroefd en bedwelmd in het rond;
Toen kon hij de schenkels niet keeren of wenden,
Zoo sloten de takken hem vast om de lenden.

„Zie, dwingland!" zoo juichte Philémon met spot,
„Nu zijt gij verwonnen, nu zit gij in 't kot!
„'k Wil nogtans, verrader! u redden en sparen;
„Maar eerst moet gij hier mij onsterflijk verklaren." —

„Neen!" brulde de Dood in zijn woede, „neen! neen!
„Ik breek wel mij zelf door den tooverstrik heen.
„Rampzaalge, zoo bang voor uw beuzelend leven!
„Ik wil u geen' dag en geen uur langer geven."

Philémon, gerust en wel wis van zijn zaak,
Belachte het snoeven der klapprende kaak;
Hij trok met het wapen des vijands naar binnen,
Wel zeker wie hunner den tweestrijd zou winnen.

Intusschen 't werd nacht, en 't geraamte, in zijn gram,
Sloeg knokkels en schenkels zich kreupel en lam,
En stoorde den slaap der verschrikte gemeente
Door 't molengeklepper van 't ramlend gebeente.

Daar zat hij, de heerscher in hut en in hof,
Die Goden der aarde doet molmen tot stof;
Daar zat hij, in ketens van struiken geslagen,
Onmagtig te woelen en bitter te klagen.

Des ochtends al vroeg riep zijn luidkeels gekrijt
Philémon weêr tot zich, reeds drok aan 't ontbijt.
„ Welnu dan," zei deze, „ wat is het? laat hooren!
„ Belooft gij mij voortaan dan nooit meer te storen?" —

„ Maak los," riep de Dood, „en ik geef nog één jaar." —
„ Weg, vrek!" riep Philémon; „ het lijkt er niet naar:
„ Gij zult mij het leven voor eeuwig beloven,
„ Of blijft, ik bezweer het, voor eeuwig daar boven."

Hij trok zich de slaapmuts weêr diep over 't oor,
En wandelde neuriënd zijn laantjes eens door;
En drie dagen lang klonk, al luider en sterker,
Het razend misbaar in den groenenden kerker.

Intusschen ontsliep er geen sterviing op aard'.
„ Dat 's vreemd," zei Vorst Pluto; „dat 's raar, bij mijn baard!
„ Geen zieltje verschijnt. Is de Dood dan gestorven?
„ Zoo ben ik, och arme! voor eeuwig bedorven."

Maar eindlijk, na drie dagen jammer en hoon,
Zong nu toch de trotschaard een' vriendlijker toon,
En schreeuwde, als Philémon volstrekt nog wou leven,
Hem vijfhonderd jaar voor zijn vrijheid te geven.

„ Nu, top!" riep Philémon; „ ik woeker niet, neen;
„ Maar, vriend, ik vertrouw je op het woord niet alleen;
„ Gij moet mij, aleer ik mij veilig wil reeknen,
„ Ons vredesverdrag hier beschrijven en teeknen."

Hij reikte terstond hem een grift en een blad.
De Dood nam die beide, bezon zich eerst wat,
En schreef, van natuur niet bijzonder omslagtig,
't Verbond en den losprijs kortbondig en krachtig.

En toen hij 't geschrift nu geteekend hem gaf,
Sprak aanstonds Philémon: „ Gevangne, kom af!"
De twijgen beweegden, de takken verbogen,
En 't vlugtend scherminkel was weg uit zijne oogen.

Van harte verjongd en om 't uitstel verheugd,
Besteedde Philémon den tijd weêr in vreugd,
En, reeds weêr aan 't eind zijner loopbaan gekomen,
Was nog hem de trek niet tot leven benomen.

Nu liep hij met huivring den vrijbrief eens door,
En las daar zijn vonnis, de doodſtraf, zich voor,
En kon nu geen middel, geen list meer verzinnen,
Om nog weêr zijn' levensdraad langer te ſpinnen.

Reeds plonderde 't najaar het laatst, dat hem bleef,
De bloemen des velds en de lommer der dreef,
En telkens reeds dacht hij, bij 't ritſlen van 't loover:
„ Daar is hij, de dwingland! o wee mij! 't is over."

Doch lang reeds was de oogst in zijn ſchuren gehaald,
Maar nog bleef zijn ſchuld aan natuur onbetaald;
Reeds raasde de winter, vergramd, op zijn daken,
Maar nergens nog zag hij 't geraamte genaken.

Op eens toch ('t was juist op Driekoningendag)
Herinnert de Dood zich het wettig verdrag,
En ijlings daar dringt hij, op ſcharlende koten,
In 't huis van Philémon, door grendels en ſloten.

„ Hoe komt gij zoo laat toch?" riep deze hem toe:
„ Ik ben reeds ſinds jaren het leven zoo moê;
„ 'k Heb lang reeds naar u door mijn venſter gekeken,
„ En dacht: is die tijd dan nu nog niet verſtreken?

„ Welaan dan, wees welkom! geen langer geſchil;
„ 'k Verzegel nog ras maar mijn' uiterſten wil;
„ Ontdooi u de koude gewrichten intusſchen;
„ Ga zitten; daar hebt gij een' ſtoel met een kusſen."

Heer klapperbeen buigt zich beleefd voor die eer,
En zet zich aan 't vuur op den tooverſtoel neêr;
Maar eensklaps daar voelt hij, door ſprongen en nepen
Van veren en klemmen, zijn klaauwen gegrepen.

„ Ha! ſlaaf van de wereld!" zoo riep hij verſchrikt,
„ Ik ben door uw loosheid dan nogmaals verſtrikt;
„ Maar, ſchoon ik ook duizend jaar lang hier zou blijven,
„ Ik zal u op nieuw toch geen' vrijbrief weêr ſchrijven!"

Hij hieuw met zijn zeisſen vervaarlijk in 't rond.
Philémon greep ſpaanders en hout van den grond,
En wierp die van verre 't geraamte om de ſchonken,
En zwavel en pek in de ſpattende vonken.

„ Houd op!" riep de Dood; „ ben je razend? ſchei uit!
„ Gij brandt me, gij blakert me, ſataanſche guit!
„ Ter hulp! ik verteer; laat mij los, laat mij loopen;
„ Zeg op, voor hoeveel ik mijn vrijheid kan koopen."

„ Nu ja," zei Philémon, „ gij weet onzen prijs;
„ Zie, daar is een blaadje; ſchrijf ras een bewijs:
„ Gij laat mij nog vijfhonderd jaren in 't leven,
„ En aanſtonds is u weêr de vrijheid gegeven."

Gedrongen door 't vuur, en al meer in den brand,
Stelt ijlings de Dood hem den vrijbrief ter hand,
Springt op, reeds gezengd en gevlekt aan de scheenen,
En was, zonder afscheid of groet, weêr verdwenen.

Maar, nu weêr aan 't einde der vijfhonderd jaar,
Begeeft zich de Dood niet op nieuw in gevaar;
Hij waagde zijn rif bij Philémon niet weder,
Maar schoot met een' pijl uit de verte hem neder.

„Vaarwel!" riep de grijsaard, in 't harte doorboord,
„Vaarwel, schoone wereld, die nog mij bekoort!
„Gij waart mij een lusthof van vreugd en vermaken;
„Nu ga ik, en zie, wat ik boven zal smaken."

Zijn wandel op aarde was deugdzaam en goed;
Dat steunde bij 't sterven zoo krachtig zijn' moed;
Ook wist hij, hoe vreemd en hoe ver hij belendde,
Dat Jupiter, of zijn portier, toch hem kende.

Intusschen klapwiekend en drijvend omhoog,
Daar valt hem beneden een vuurpoel in 't oog;
Daar ziet hij den Styx, en het Hof van den Koning,
En Pluto, hemzelv', op de stoep van zijn woning.

Philémon, nieuwsgierig en luimig van aard,
Daalt neêr in de diepte met pijlsnelle vaart,
En wil nu ter loops van nabij toch eens kijken,
Hoe Pluto al woont en regeert in zijn rijken.

Hij naakt al en gluurt al en loert al in 't rond.
„Herin!" schreeuwt Vorst Pluto; „naar binnen, gij hond!"
„Neen, vader," zei de ander, een weinig aan 't beven;
„Ik moet weêr naar boven; ik kijk maar eens even."

Op 't dondren des Meesters verschenen meteen
De burgers van d' afgrond gepakt om hem heen,
En kreten wanhopig, en snikten en schreiden:
„Och, mogten wij, zalige Geest! u geleiden!"

Daar waren er onder zoo schoon en zoo jong,
Dat heimlijk, uit deernis, een traan hem ontsprong;
En straks kwam de lust en de list bij hem boven,
Om Pluto een paar van zijn zieltjes te ontrooven.

Hij wist, hoe hij eertijds bij vriend en gezel
Bekend was als knap en gelukkig in 't spel.
„Kom," dacht hij, „wat toef ik; terstond maar beginnen,
„Laat zien, wat wij kunnen; die wagen, die winnen.

„Heer!" sprak hij den Koning der duisternis aan,
„'t Is waar, ik was willens naar boven te gaan;
„Doch, daar het hier vol is van lustige knapen,
„Mij dunkt ik kan voortaan hier ook toch wel slapen.

„ Wat zegt gij? ik dobbel om ziel en om lijf;
„ Verlies ik, welnu dan, gij hebt mij, ik blijf;
„ Alleen als ik win, dat wij juist niet gelooven,
„ Dan neem ik een zieltje van u meê naar boven." —

„ Komaan," zei Vorst Pluto; „ wat waag ik er meê?
„ 'k Ben ruim noch voorzien van janhagel en vee.
„ Zoek steenen!" zoo riep hij met schelden en vloeken,
En zonder verwijl ging een dobblaar ze zoeken.

Zij wierpen, en Pluto verloor keer op keer;
Twaalf zielen verloor hij; toen dorst hij niet meer.
„ Weg, schelm!", riep hij uit, „pak u weg uit mijn staten!
„ Gij zoekt mij alleen in den afgrond te laten."

Philémon antwoordde, naar keus en naar lust,
Twaalf vriendlijke zielen aan de aaklige kust,
Zag sterren en zonnen zich wentlen en weemlen,
En steeg met hen op naar de poorten der Heemlen.

„ Wees welkom!" dus klonk het; „ zijt ge eindlijk dan daar?
„ Wij wachten u reeds in het duizendste jaar.
„ Treed binnen, en kom nu, na slooven en zwerven,
„ Voor eeuwig het loon der gastvrijheid beërven." —

„ Wel mijnen!" zoo roept hij, en reikhalst er heen,
„ Maar, heilige wachter, ik kom niet alleen;
„ Nog twaalf van mijn vrienden, die aanstonds genaken,
„ Verzoeken voor hen ook een plaatsje te maken." —

„ Dat zal ik," sprak de ander; „ ik geef u mijn woord.
„ Treedt binnen; uw voorspraak ontsluit hun de poort.
„ Die vreemden op aarde zijn deur heeft ontsloten,
„ Wordt hier met zijn gasten niet buiten gestooten."

Naar het *Hoogduitsch.*

AAN EENE VRUCHTBARE MOEDER.

Daar legt, o Moeder! in uw' arm
Gods liefde op nieuw een wichtje neder:
Gij droegt het onder 't hart, zoo warm,
En baardet voor den Hemel weder.
Geluk! de vruchten van uw' schoot
Zijn niet voor de aarde alleen gegeven.
Ter prooij' strekke eens de Hel den dood;
Het edelste is voor beter leven.

Dier wichtjes — welk verschiet, o Vrouw!
Is daar de zaligheid beschoren:
Want, zoo ze aan één ontvallen zou,
Gewis 't werd niet uit u geboren.

Geen Hemel kon voor u bestaan,
o Moeder! moest één kind dien derven:
De toekomst grijnsde zwart u aan;
't Ware eeuwig lijden, eindloos sterven.

o Voel dit, Vrouw! wanneer ge baart.
Dat wichtje moge ook struiklen, dwalen,
De kiem der deugd blijft toch bewaard,
En eenmaal zal zij zegepralen.
De Algoede waakt voor elke ziel,
Bij 't loeijen van der driften stormen;
En door den druk, hoe diep ze ook viel,
Moet ze eenmaal zich tot Seraf vormen.

Ja, juich dan, als ge op nieuw een wicht,
Een roosje uit uwe borst moogt voeden:
Zij, die den loop der sterren rigt,
De onpeilbre Liefde, zal het hoeden.
En dan, als we elken zonneglans
Bij aller Bron eens zien verbleeken,
Draagt zij gewis den schoonsten krans,
Die 't meest van 't heerlijkst ooft mogt kweeken.

H. VAN LOGHEM.

DE INSCHEPING DER ATHENERS. (*)

IX.

Zijt ons gunstig, vrije baren, waar het vrijheidskroost op bouwt!
Hebt ge u offers uitverkoren, laat het slaven zijn en goud!
Niet des woekraars Demon voert ons naar deez planken woninghéén;
Niet om menschenroof te plegen, schepen wij ons in, o neen!
Zeilen, handen, ziel en zinnen zijn gerigt naar vrijheids strand —
Wél ons, treft de kreet onze ooren: „Land! der vrije Grieken land!"
Wat ons drukte, wat ons prangde, hebben wij vaarwel gezegd,
Noch aan steden, noch aan bergen, die we ontweken, meer gehecht;
Voorwaarts staren onze blikken in den wijden oceaan,
En hij biedt de vlag der vrijheid zijnen groet al bruisend aan.
Zijt ons gunstig, vrije baren, waar het vrijheidskroost op bouwt!
Noem' de koopmansgeest u trouwloos, sidd'rend voor zijn nietig goud.
Hellas kent van vroeger dagen uwe onwankelbare trouw.
Toen Atheen, de burg der vrijheid, zonk in slavernij en rouw,
Toen zijn sterke wallen zwichtten voor geweld, verraad en mijn,
Toen, toen wildet gij der vrijheids laatste steun en toevlugt zijn;
En een nieuw Atheen van planken hief zich op uw' rug omhoog,
Dat, door u geleid, ten strijde — dat door u ter zege vloog.
Zijt ons gunstig, vrije baren! staat ook 't late nakroost bij!
't Wil der vadren tijd hernieuwen, strijden, sterven zoo als zij.
Ziet, Atheen, de burg der vrijheid, is in der Barbaren hand!
Ziet, hoe spiegelt in uw vloeden zich zijn roode tempelbrand!
Neemt ons in, gij plankenwoning! blaast, gij winden, vrij en frisch!
Vult u, zeilen! schuimt, gij baren! koers gezet naar Salamis!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

(*) Nadat *Athene* door de *Turken* weder was overweldigd.

MENGELWERK.

OVER VERLICHTING, BESCHAVING EN VEREDELING.

Door

S. E. WIELING,

Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zaandam. (*)

I. Ieder tijdperk brengt iets bijzonders mede, en heeft alzoo een eigen karakter, dat het doen en drijven der menschen kenmerkt. Daar zijn zekere geliefkoosde of gehate woorden en uitdrukkingen, die dagelijks van mond tot mond gaan, maar vroeger of later niet alzoo meer gehoord worden. Duizenden en tienduizenden spreken na, wat zij anderen hooren voorzeggen; maar zij slaan dikwerf te weinig acht op de eigenlijke beteekenis dier gezegden. Het half verstaan van uitdrukkingen, die oorspronkelijk een' goeden zin hebben, geeft aanleiding tot wanbegrippen. Zoo worden er strijdige meeningen verspreid, en eerzucht spoort hoogmoedige menschen aan tot twisten, die ligt eene nadeelige strekking kunnen nemen.

Tot die woorden, welke veel gebruikt, maar niet altijd in eenerlei zin genomen worden, ja weleens zekere verwarring van begrippen schijnen aan te duiden, behooren ook *verlichting* en *beschaving*.

Maar wat is dan eigenlijk *verlichting*, en hoedanig zijn hare uitwerkselen? Ieder bijna spreekt daarvan. Men zou dus mogen vooronderstellen, dat de zaak duidelijk en bekend genoeg ware; dit echter schijnt geenszins het geval

(*) Uitgesproken, in Mei 1827, in het Departement *Zaandam* der Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

te zijn. Immers zoo ijverig sommigen voor verlichting zich verklaren, zoo geweldig betoonen zich anderen tegen dezelve. Het werelddeel, dat wij bewonen, wordt boven andere *verlicht* genoemd; en ik geloof, dat hetzelve billijke aanspraak op deze benaming heeft: doch hoe groot is intusschen het verschil van meeningen, zelfs in oorden, waar men op verlichting roemt! Geheel *Europa* heeft zich verdeeld in twee groote partijen. Van de boorden des *Taags* tot aan *Konstantinopel* en van *Napels* tot in het Noorden is er een hevige strijd der begrippen. Waar gij het oog wendt, overal ziet gij eene vreesselijke spanning. Wat beweegt de menschen tot dit rusteloos woelen? en waarom neemt de aanschouwer een zoo levendig deel aan de bedrijven op het groote tooneel der wereld? De oude strijd tusschen licht en duisternis wordt thans weder met nieuwe inspanning van krachten gestreden; terwijl eenigen *verlichting* als de wenschelijkste zaak aanmerken, anderen dezelve als hoogst verderfelijk beschouwen. Men kan overdrijven aan beide kanten, en overdrijving is altijd gevaarlijk, dikwerf nadeelig.

Vreemd intusschen moge het schijnen, dat de nuttigheid van *verlichting* in twijfel getrokken kan worden. De duisternis brengt eene treurige somberheid mede, en is hinderlijk aan de meeste werkzaamheden des levens. Het *licht*, in de natuurlijke wereld, mag men onontbeerlijk noemen. Wat toch is een donkere nacht, waarin geene maan schijnt en geene sterren gezien worden? Wordt het pad voor uwen voet door kunstlicht niet kennelijk gemaakt, zoo dwaalt gij ligt af, en verkeert in gevaar des levens. Is er struikelblok of diepte des afgronds te vermijden, gij kunt die geenszins onderscheiden. Roofdieren en menschen, die boosheid in den zin hebben, maken van de duisternis des nachts gebruik, om ongemerkt rond te sluipen en hun doel te bereiken. Doch al is er ook geenerlei gevaar, welk genoegen biedt u de volslagene donkerheid? Het edelste en onontbeerlijkste zintuig kan u geenen dienst doen. Zonder het licht is Gods schoone schepping grootendeels voor u verloren.

De verbazende uitgebreidheid des heelals vertoont zich niet aan uw oog. Gij kunt geenszins de duizenden wereldbollen aanſchouwen, die wentelende door het onmetelijk ruim der hemelen rollen, en aan den opmerkzamen de grootheid des Scheppers verkondigen. En op aarde zelve, wat zouden wij, zonder het licht, weten van de ſchoonheden der natuur, die dagelijks ons omringen? Wie kan ongevoelig blijven bij het aanſchouwen van den liefelijken morgenſtond? Telkens met verrukking ſtaar ik op die aangename mengeling van kleuren aan de lucht in het oosten bij de uchtendſchemering. Vogels begroeten als om ſtrijd den naderenden dageraad. De voorwerpen op aarde worden meer en meer zigtbaar en zijn ſteeds duidelijker te onderſcheiden. Ik verbeeld mij, getuige te zijn van de wording der dingen. Ja, het is alsof eene nieuwe ſchepping zich ontwikkelt voor mijn oog; en de wijsheid en liefde en grootheid des Makers ſtaan overal in levend ſchrift te lezen.

Gelijk men het daglicht voor onontbeerlijk in de natuurlijke wereld mag houden, zoo heeft de mensch in zijne zedelijke betrekking ook *licht* voor den geest noodig, om in hoogeren zin te *leven* en zijnen aanleg voor volmaking behoorlijk te ontwikkelen. Onwetendheid gelijkt aan de duisternis van den nacht, en ſtelt bloot aan allerlei dwaling en verkeerdheid. Waar licht ontbreekt, zullen plant en dier kwijnen. Beroof den mensch van de gelegenheid, om in verlichting des verſtands te deelen; wat zal er van hem worden? Zonder eene zekere mate van kennis zoude hij niet eens in ſtaat zijn, om te voorzien in de eerſte behoeften des levens. Hem ontbreekt die ingeſchapene natuurdrift, waardoor het dier veilig wordt geleid tot het doel van zijn aanwezen. Als ſchepſelen van hoogeren rang hebben wij het vermogen der rede ontvangen, en moeten velerlei kundigheden aanleeren, om in verſchillende betrekkingen te worden, wat wij behooren te zijn. Is onderhoud van dierlijk leven niet het eenige of hoogſte doel van des menſchen beſtaan op aarde, zoo heeft hij naar vermeerdering van kennis te

ſtreven. Moge dezelfde mate van uitgebreide wetenſchap ook al niet verkrijgbaar of noodzakelijk voor ieder zijn, ik houd het evenwel voor een groot ongeluk, dat iemand geheel onkundig is of wanbegrippen heeft aangaande zaken, die op zijn genoegen, op zijne tevredenheid, op zijn welzijn naar ligchaam en geest betrekking hebben. Ja, M. H.! verlichting des verſtands is altijd wenſchelijk, en brengt geenszins die gevaren of nadeelen mede, waarvoor de tegenſtanders ſchijnen te vreezen. Hoe toch zoude het kwaad kunnen zijn, dat wij de dingen in het licht beſchouwen, en dus naar waarheid over dezelve oordeelen? Wanneer men ernſtig het goede wil, heeft de duisternis noch voordeelen, noch aangenaamheden. Licht, daarentegen, is op velerlei wijze nuttig, zoo in de zedelijke, als in de natuurlijke wereld. Door middel van hetzelve kan men zien, *wat* er is, en *hoedanig* het is.

Maar, hebben er evenwel geene wanbegrippen en verkeerdheden plaats bij de genen, die zeggen, dat zij belang ſtellen in verlichting? Geenszins wil ik dit ontkennen, doch meen te mogen beweren, dat verlichting nog niet zoo groot en algemeen is, als dezelve behoorde te zijn. Wat voorts het kwade aangaat, dat, in weerwil van vermeerderde kundigheden, tot nu toe blijft voortduren, men zoude zich zeer bedriegen, als men wilde verwachten, dat verlichting terſtond alle verkeerdheid moest doen ophouden. Neen, dezelve ſtelt ons ſlechts in de mogelijkheid, om te zien en op te merken, wat goed, wat betamelijk of onbetamelijk is. Zoude iemand de nuttigheid van het daglicht in twijfel kunnen trekken, omdat er zijn, die daarvan geen gebruik of ook wel misbruik maken? Is het liefelijk ſchijnſel der zon minder heilzaam voor de aarde, dewijl er menſchen leven, die, de duisternis van den nacht beminnende, de ſchoone morgenuren in vadzigen ſlaap doorbrengen, en, uit gewoonte of traagheid, het beste gedeelte van den dag nutteloos voorbijgaan laten? Dat zoude ik niet denken. Al ſluit gij uw ſlaapvertrek voor het indringen van de verkwikkende ſtralen der heldere morgenzon, zij ſchijnt evenwel, en

vervrolijkt de gansche natuur. De dauwdroppel schittert als eene heldere parel op het frissche groen der planten. Rustig en vergenoegd graast het vee in de weide. Geurige uitwasemingen vervullen de lucht. De vogel roept, kweelt, fluit of zingt vrolijk zijn loflied tot verheerlijking des Scheppers; en voor den mensch, die in hoogere verlichting naar den geest mag deelen, is het een feestelijk uur van stille verwondering en eerbiedige aanbidding.

Gelijk in de natuur, zoo is ook in de zedelijke wereld het licht wel altijd goed en nuttig; doch men maakt soms geen gebruik van hetzelve, en menschen, die gaarne in het donkere leven, of, misschien om zekere redenen, liefst in de schemering wandelen, schijnen de noodzakelijkheid van helder schijnend licht minder te gevoelen. Ik beschouw verlichting als iets goeds; maar op zichzelve maakt zij de menschen nog niet gelukkig, daar het *weten* zonder het *doen* weinig zal baten.

Doch, T.! de belangrijkheid der stof zoude mij te lang misschien bij één punt kunnen doen ophouden. Ik wilde in de tweede plaats spreken over *beschaving*.

II. Wat is eigenlijk *beschaving?* Dit woord, gelijk zoo vele andere, in de oorspronkelijke beteekenis weinig meer gebezigd, werd van uitwendige voorwerpen overgebragt op de zedelijke hoedanigheden van den mensch. De schaaf is een zeer nuttig werktuig. Het hout, dat wij noodig hebben tot onze woningen, tot huisraad en gereedschappen, wordt door de natuur voortgebragt, in zeer grooten overvloed; maar het is slechts ruwe bouwstof, die de bewerking eener bekwame hand noodig heeft, om tot het bedoelde nut te kunnen dienen. Wat nu gebeurt er bij het *schaven?* De oneffenheden worden weggenomen. Men maakt de oppervlakte glad. Men bevordert zekere overeenkomst en evenredigheid. Vraagt iemand naar de nuttigheid van het schaven, o! deze is groot en niet in twijfel te trekken. Zonder bewerking zouden wij weinig of geen gebruik van het ruwe hout hebben. Met de schaaf neemt men oneffenheden der oppervlakte weg, die voor het oog minder behagelijk, en bij aanraking voor de

hand onaangenaam of welligt kwetfend zijn zouden. Hier wordt alzoo het nuttige vereenigd met het fchoone; terwijl men door *befchaving* het ruwe voortbrengfel der natuur meer bruikbaar maakt. De hoedanigheid van het hout blijft echter dezelfde, het zij de werkman veel of weinig of geheel niet fchaaft. Het glad maken der oppervlakte vermeerdert de deugdzaamheid der ftof niet, en geeft geene innerlijke kracht, waar die ontbreekt. Daardoor kan men echter den nadeeligen invloed van buiten eenigermate weren, of verminderen althans. Zijn de ruwe oneffenheden weggenomen, lucht en vochtigheid, die bederf aanbrengen, zullen minder indringen. Ook glijdt alles ligter en gemakkelijker henen over eene gladde oppervlakte. Onmiskenbaar is derhalve de nuttigheid van het befchaven. Doch men zoude ook zoo veel kunnen wegfchaven, dat er ten laatfte flechts weinig overblijft, en de noodige kracht verloren gaat.

Pasfen wij dit nu toe op het menfchelijk leven, zoo blijkt ons, wat in een' overdragtelijken zin *befchaving* is, en welke waarde dezelve heeft. De voortreffelijkheid van den mensch werd dikwijls hoog geroemd; en wij moeten dezelve erkennen, als wij zien op aanleg voor volmaking. Hij brengt fluimerende vermogens, die op ontwikkeling wachten, met zich ter wereld. Door opvoeding en onderwijs moet hij tot het doel van zijne beftemming geraken. Neigingen, begeerten, driften, die met zelfbehoud in verband ftaan, zijn het werk der natuur. Wat wordt er van den mensch, wanneer geene bekwame hand te zijner vorming werkzaam is? Hij heeft en behoudt zekere ruwheid, die hem minder bruikbaar voor de zamenleving maakt. Hem ontbreekt de gefchiktheid, om naar omftandigheden zich te voegen en met zijne medemenfchen behoorlijk om te gaan. Waar hij in aanraking komt, ontftaan ligt onaangename botfingen. Dus veroorzaakt hij aan anderen ongenoegen en ondervindt zelf verdriet, of is ten minfte verftoken van vele aangenaamheden des levens. Befchaving, derhalve, is er noodig, om het ruwe weg te nemen, dat de mensch

doorgaans heeft, die gewoon is, lust en begeerte te volgen, naar de aandoeningen van het oogenblik te handelen, geheel naar eigen zin, luim of grillige verkiezing zich te gedragen, en weinig acht te geven, wat aan anderen kan behagen of mishagen.

Men spreekt van *beschaafde* en *onbeschaafde* menschen, standen en volken. Zouden deze uitdrukkingen ook misschien al te onbepaald gebezigd worden en wel geheel vrij zijn van verwarring der begrippen? Waar menschen in maatschappij leven, wordt door opvoeding en onderwijs altijd eenige beschaving medegedeeld, hoe onbeduidend die dan ook zijn moge. Maar *beschaving* is eene betrekkelijke zaak, en kan grootelijks verschillen in aard, mate en uitgebreidheid. Van de eerste ruwheid der natuur tot aan de uiterste verfijning der kunst zijn zeer vele verscheidenheden. Wat bij den eenen voor *beschaafdheid* wordt gehouden, zal bij anderen voor een teeken van gebrek aan *beschaving* gelden. Komt gij in zekere kringen, en bewijst gij naar oud-vaderlandsche wijze de burgerlijke beleefdheid, men zal misschien u met bevreemding aanzien, terwijl zeker medelijden stilzwijgend schijnt te zeggen: *Die mensch weet den toon der fijnere beschaafdheid nog niet.* Maar zet u neder aan den eenvoudigen disch in geringeren stand, en verzuim hier, bij het begin en einde des maaltijds, den gewonen wensch te uiten, men zal deze nalatigheid geenszins voor een bewijs van fijne beschaving houden. Zoo zeer kan het oordeel der menschen verschillen over *beschaafdheid* en *onbeschaafdheid*. Is er dan geen vaste maatstaf, waarop wij ons in dezen mogen verlaten? Dit zal afhangen van de beteekenis, waarin wij het woord *beschaving* nemen. Daar is eene uitwendige welvoegelijkheid, die op stilzwijgende overeenkomst berust, en alzoo grootendeels van gewoonte afhangt. Van zekere aangenomene begrippen en gebruiken, van heerschende meeningen in dezen af te wijken, wordt voor *onbeschaafdheid* gehouden. Doch men kan ook van *beschaving* spreken in eenen meer zedelijken zin. Deze heeft hoogere waarde, vereischt zekere

mate van kundigheden, kan zonder liefderijke gezindheid van een welwillend harte niet bestaan, maakt het breidelen der driften noodzakelijk, doet overwinning op de eigenliefde behalen, verbant grillige luimen, en bevordert in den omgang die bevallige deftigheid, die blijde stemming, die opgeruimde vergenoegdheid, die bekoorlijke zachtmoedigheid, zonder welke de gezellige verkeering geen duurzaam, waar genoegen kan opleveren.

Beschaving, M. H.! zoo wij het woord in de verhevenste beteekenis nemen, is derhalve geenszins aan rang of stand verbonden. In elken kring kan de mensch beschaafd of ook onbeschaafd zijn. Maar hetgene men gewoonlijk *beschaving* noemt, is iets uitwendigs, en staat met kennis of zedelijkheid weinig in verband. Niet ieder, die zich tot den *beschaafden* stand rekent, munt derhalve uit in ware *beschaafdheid*. Daar is ook *overbeschaving* in het menschelijk leven; eene gevaarlijke verfijning, die eindelijk alle kracht en degelijkheid zoude benemen. Gij kunt het hout zoo dun wegschaven, dat er niet meer overblijft, om tot uw oogmerk te dienen. Men moet wel onder het oog houden, dat de schaaf geene sterkte aanbrengt, maar alleen de oppervlakte glad maakt. *Beschaving*, die het uiterlijk voorkomen van den mensch aangenamer en bevalliger doet worden, heeft alleszins waarde, doch is niet hoog te schatten, wanneer geene loffelijke hoedanigheden van verstand en hart daarmede gepaard gaan.

Dikwijls schijnt men iemands *beschaafdheid* te willen afmeten naar zijnen stand en kring van verkeering. Maar deze maatstaf is zeer bedriegelijk. Geeft acht op stille deugd; gij zult soms *beschaving* vinden, waar gij ze niet vermoedt. Daarentegen heerscht er bij zekere lieden, die gaarne zichzelven bij uitsluiting *beschaafd* noemen, weleens verregaande *onbeschaafdheid*, in zekere opzigten. Men ontmoet soms menschen van hoogeren stand, die er eene eer in schijnen te stellen, dat zij door ruwe taal en woeste manieren zich onderscheiden en doen opmerken. Zullen wij de zoodanigen voor *beschaafd* houden, omdat

zij tot den zoogenaamden *beschaafden* ſtand behooren? Eere doen zij dezen ſtand zekerlijk niet aan.

Beſchaving, die alleen in uiterlijkheden beſtaat, heeft geringe waarde, en kan nadeelig zelfs worden, wanneer men te veel op die ſpiegelgladde oppervlakte tuurt en weinig acht geeft op wezenlijker eigenſchappen. Al is het uitwendige volkomen fraai en effen, wat baat dit, wanneer inwendige deugdelijkheid ontbreekt? Naar het oordeel van ſommigen moge hij of zij beſchaafd heeten, die zekeren toon in de geſprekken weet na te volgen, en in houding en gebaren, in gang en kleeding zekere vormen in acht te nemen; men late zich niet misleiden door bedriegelijke vertooning: ware beſchaafdheid moet gepaard gaan met loffelijke hoedanigheden van verſtand en hart. *Verlichting* en *beſchaving* zijn alleen te waarderen, naar mate dezelve in verband ſtaan met *veredeling*. En hierover wilde ik in de derde plaats nog ſpreken.

III. Wat *veredeling* is, zal wel niet moeijelijk te begrijpen zijn, als men acht geeft op zedelijke hoedanigheden. Van menſchen ſprekende, noemen wij die genen *edel*, welke door deugdzame gezindheid en voortreffelijke handelwijze zich onderſcheiden van velen hunner natuurgenooten. *Adel der ziel* is daarom geheel iets anders, dan *adeldom* in een ſtaatkundigen zin. Deze wordt door ſtoute wapenfeiten, door vorſtengunst, door geld, of ook, even als het geld, bij erfenis door geboorte verkregen. Doch, al verbindt men zekere burgerlijke voorregten en onderſcheidingen met dezelve, niet ieder evenwel, die den naam van *edelman* draagt, is een *edelman*, wanneer het op zedelijkheid aankomt; en zedelijkheid moet immers de grond zijn van ware en duurzame achting.

Veredeling als noodzakelijk beſchouwende, onderſtel ik bij den mensch vatbaarheid voor zedelijke volmaking, maar tevens onvolkomenheid in meerdere of mindere mate. Verheven moge zijn aanleg wezen, dierlijk is het begin van zijn beſtaan op aarde. De mensch heeft neigingen en begeerten, eer hij derzelver betamelijkheid of onbetamelijkheid kan beoordeelen. Beſef van zedelijkheid

komt later, en ontwikkelt zich langzaam. Dan zijn gewoonlijk reeds deze en gene kwade hebbelijkheden gevestigd. Opmerking, nadenken, onderwijs kunnen veel nut aanbrengen. Een verward of donker gevoel maakt allengs meer en meer plaatſe voor helderheid van begrippen. Daar gaat licht op voor den geest. Vele dingen beginnen zich anders te vertoonen. Men leert vragen, *waarom* of *waartoe* iets is of zijn moet. Zoo ontſtaat verſtandelijke verlichting — zoo neemt dezelve toe, en ſtelt ons in de gelegenheid, om beter naar behooren te oordeelen over onszelven en over alles, wat tot ons betrekking heeft.

Maar deze verlichting des verſtands is nog geene veredeling des harten. Iemand kan in velerlei wetenſchap vorderingen gemaakt hebben, en nogtans in zedelijkheid verre ten achtere zijn bij anderen, die minder uitgebreide kennis bezitten. Dit verſchijnſel is niet vreemd in de wereld, en zeker eene der oorzaken, waarom ſommigen met zoo veel bedenkelijkheid van *verlichting* ſpreken, en anderen dezelve als nadeelig of verderfelijk zelfs aangemerkt willen hebben. Maar ieder, die opregt genoeg is, om onpartijdig te ſpreken, zal moeten erkennen, dat het altijd beter is, te zien, dan niet te kunnen zien, wat er wordt vereischt, en wat er werkelijk plaatſe vindt. Wie zoude ooit gebrek aan kennis verkieslijk houden boven eene ruime mate van kundigheden? Onwetendheid is gewoonlijk eene oorzaak van dwaling. Die den regten weg weet, ja, die kan ook van denzelven afwijken. Dit gebeurt dàn vooral, wanneer iemand op eenigen afſtand een begeerlijk voorwerp meent te ontdekken, en, zonder acht te geven, waar hij zijne ſchreden rigt, een bijpad inſlaat, om tot het doel van zijn verlangen te geraken. Had hij echter alles behoorlijk in het licht beſchouwd, hij zoude opgemerkt hebben, dat hij gevaar en verderf te gemoet ſnelde.

Het licht, waardoor aanſchouwelijk wordt, hetgene voor uwen voet is, kan wel niet nadeelig zijn; doch ſluit gij uwe oogen voor het ſchijnſel der zon, of wendt

gij uw gezigt naar elders, gij zelf zijt in dit geval te beschuldigen — het licht blijft goed en nuttig.

Zoodanig is ook de betrekking tusſchen verlichting des verſtands en veredeling des harten. Zal iemand zich verbeteren, hij moet eerst zijne gebreken kennen. Wetende, wat er ontbreekt aan zijne zedelijke vorming, wordt hij echter nog geenszins door onwillekeurige aandrift der natuur tot het goede bepaald. Neen, hij moet acht geven, opmerken, nadenken. Zoo vindt hij drangredenen, die veelvermogende kracht hebben ter beveiliging voor verkeerdheden. Het onderſcheid tusſchen zedelijk goed en kwaad vertoont zich dan ſteeds helderder voor zijnen geest. Hij ziet de beminnelijkheid van het éene, en de hatelijkheid van het andere. Hij kan niet nalaten, belang in de deugd te ſtellen. Hij gevoelt zich tevens opgewekt, om, naar eigene overtuiging, volgens de eeuwige en onveranderlijke wet der zedelijkheid te handelen. Doch ondervinding leert hem bezwaren en gevaren kennen, die het vervullen van pligt ſoms moeijelijk maken. De aandoenlijkheid zijner zinnelijke natuur is groot. Betrekkingen en omſtandigheden des levens hebben veelvermogenden invloed. Al wil de mensch dan ook ernſtiglijk het goede, hij bezwijkt ligt voor verzoekingen, en blijft niet altijd volkomen getrouw aan de beginſelen van zedelijkheid. Maar ziet hij op het eigenlijk doel des levens, en verlangt hij aan zijne beſtemming te beantwoorden, zoo zal hij pogingen ten góede telkens hervatten, en door aanhoudend ſtreven allengskens vorderen in zedelijke volmaking, gelijk het kind door vallen en opſtaan moet leeren, met vasteren tred te wandelen. Hij bekomt van tijd tot tijd alzoo meer ſterkte in goede beginſelen. Hij oefent zich, om over neigingen, begeerten en driften heerſchappij te verkrijgen. Hij zoekt de dingen ſteeds in het ware licht te beſchouwen, en hoe meer hij alles van nabij beziet, des te beter leert hij zich verheffen boven den verleidenden invloed van ſchijn en veranderlijke omſtandigheden. Zoo wordt de zedelijke aanleg van den mensch ontwikkeld. Daar komt meer en meer liefelijke overeen-

ſtemming in zijn geheele beſtaan. Onvermoeid pogen heeft veredeling ten gevolge; en in voortreffelijkheid boven natuurgenooten munt *hij* het meeste uit, die het voordeeligst zich onderſcheidt door zuivere zedelijkheid en het verſte vordert in eigene volmaking.

Verlichting des verſtands moge dan niet altijd veredeling des harten ten gevolge hebben, als hulpmiddel ſtaat de eene toch in naauw verband tot de andere. Kan ook edele gezindheid bij eene geringere mate van kennis plaatſe vinden, vermeerdering van kundigheden, met goeden wil gepaard, zal geen nadeel doen, maar wel aanſporingen tot deugd te meer opleveren. Alwie derhalve op verlichting roem wilde dragen en in veredeling geen belang ſtellen, die zoude of eigene onkunde, of dwaasheid, of een bedorven hart verraden, en de goede zaak meer benadeelen, dan bevorderen.

Gelijk verlichting hulpmiddel tot veredeling zijn moet, zoo meen ik ware beſchaving als gevolg te mogen aanmerken. Niet altijd, echter, is dit kennelijk aan het uitwendig voorkomen der menſchen. Gij zoudt u zeer bedriegen, wanneer gij de geſteldheid des harten wildet beoordeelen naar datgene, wat men gewoonlijk *beſchaafdheid* noemt in de wereld. De *Atheners*, weleer zoo beroemd om de fijnere beſchaving hunner zeden, waren vergaderd, om ſchouwſpelen te zien. Een oud man, een hunner medeburgers, kwam in hun midden, en kon geene zitplaats meer vinden. Men liet den grijsaard een' geruimen tijd zoeken, of hij nog ergens zoude kunnen zitten. Geen beſchaafd *Athener* bewees den ouderdom eere. Eindelijk naderde hij ter plaatſe, waar juist *Spartanen* gezeten waren. De vreemdelingen hadden den naam, dat zij in beſchaafdheid verre ten achtere waren bij hunne naburen. Doch oordeelt over beider handelwijze. De *Spartanen*, eerbied voor den ouderdom betoonende, ſtaan terſtond op, en bieden den ouden man eene zitplaats aan. De *Atheners* beſchouwen de daad met verwondering, geven door handgeklap hunne goedkeuring te kennen, en bewijzen, dat zij het zedelijk goede weten

te onderscheiden. Wie legde hier edele gezindheid aan den dag? wie gaf blijk van ware beschaving?

Verschijnselen van dezen aard zoude men welligt ook heden ten dage nog kunnen opmerken. Uitwendige beschaving hangt grootendeels af van opvoeding, gewoonte, en verkeering met menschen. Bewoners van groote steden hebben in dit opzigt veel vooruit boven dorpelingen en over het veld verspreide landlieden. Maar is de zedelijkheid ook deswege zoo veel te grooter? Dit volgt niet altijd en niet noodzakelijk. Onder eene ruwe oppervlakte kan iets goeds, iets voortreffelijks verborgen zijn. Een mensch van onbeschaafd voorkomen heeft soms een edel harte; terwijl een ander, die op verlichting of beschaving roemt, niet handelt naar loffelijke beginselen. Dit geval vindt ligtelijk plaatse, wanneer men te veel waarde hecht aan uiterlijkheden en zich toelegt op overdrevene verfijning, die nadeelig wordt voor zuiverheid van beginselen. Om zoodanig kwaad te vermijden, vormde een dweepend wijsgeer, J. J. ROUSSEAU, een hersenschimmig stelsel van opvoeding, dat onuitvoerbaar is, en ook grootelijks zijne nadeelen zou hebben, zoo iemand het in werking wilde brengen. Beschaving is geenszins te verachten; doch dezelve moet gepaard gaan met veredelde gezindheid, en gevolg zijn van zedelijke beginselen. Braafheid van karakter moge plaats kunnen hebben, ook wanneer het uiterlijk voorkomen van den mensch ongunstig is, het goede, vereenigd met bevalligheid, zal des te meer behagen in het algemeen. Verfijning zonder degelijkheid moet voor nutteloos, ja ook, voor nadeelig gehouden worden. Men meent iets te hebben, en grijpt naar bedriegelijken schijn. Veredeling zij en blijve steeds hoofdzaak. Men beschouwe verlichting en beschaving altijd in verband met zedelijkheid. Daar is eene onderlinge betrekking tusschen dezelven. De eene helpt en bevordert de andere. Niemand scheide dan, hetgene gepaard moet gaan. Het licht der waarheid bestrale ons allen. Lust ten goede vervulle ieders harte, en drijve gedurig aan, om pogingen te doen ter bereiking van het

verheven doel des levens. En zoo worde veredelde gezindheid meer en meer kennelijk aan ware beſchaving en aangename zeden.

HEELKUNDIGE WAARNEMING, OMTRENT EENE DARMZAKBREUK. Door G. W. TOPS, *Heel- en Vroedmeester te Breda.*

Den 15 Julij 1827 werd ik door den Heer SCHRÖDER, Heelmeester te *Baal-Hertog*, verzocht, 's anderendaags met zijn Ed. mij te laten vinden in het dorp *Chaam*, ten einde daar te consulteren over den perſoon, genaamd KOORNMANS. Ik bevond den lijder een man te zijn van omtrent 60 jaren, van een zenuw-galachtig temperament. Sedert 14 dagen hadden de ontlastingen van *fæces* opgehouden. Gedurende dien tijd was hij door den Heelmeester van *Chaam*, den Heer DESMARETS, behandeld: warme pappen waren op de breuk aangelegd; *clysmata* had men geappliceerd; men had beproefd, de deelen door *taxis* binnen te brengen. De lijder was in een ſtaat van verregaande verzwakking; de pols klein, zamengetrokken en ſnel; de oogen ſtonden flaauw; er beſtond *facies Hippocratica*, (zamentrekking der aangezigtsſpieren.) De buik was opgezet en geſpannen, en zeer pijnlijk op de betasting; de breuk zelve zeer geſpannen, zonder echter in dien graad pijnlijk te zijn; een krampachtige hik en galbrakingen hadden reeds plaats. Ik deed eenige pogingen tot de terugbrenging, zonder hierin te ſlagen, en oordeelde, dat deze verſchijnſelen moesten worden toegeſchreven aan de ophooping der drekſtoffen, te meer, daar het mij voorkwam, dat de liesring in ſtaat van verwijding was, en deze dus geene mechaniſche beklemming daarſtelde, maar er plaatſelijke aangroeijingen des darms met de omliggende deelen konden plaats hebben. Daar de inbrenging der breuk onmogelijk was, de opgegevene toevallen een dringend gevaar aanduidden, en ik overtuigd was, dat zeer ſpoedig de ont-

fteking van het buikvlies en darmkanaal konde plaats grijpen, en dus alle draling fchadelijk was; zoo befloot ik, de deelen bloot te leggen, om langs dien weg de oorzaak der toevallen op te fporen, en, indien het kon, dezelve weg te ruimen. Ik maakte dus eene infnijding in de bekleedfelen, welke de breuk bedekten, en deed ze van een duim boven den *annulus* (buikring) tot het middendeel van het *fcrotum*, in eene fchuinfche rigting, van den buiten- naar den binnenkant der breuk. Ik maakte voorzigtig de huid van de onderliggende deelen los; de breukzak was geheel met dezelve vereenigd; bij het openen van dezen ontlastte zich geen waterachtig vocht; de darm nu blootliggende, vertoonde zich deze zonder merkelijke ontfteking, maar was door een' celwijsweefsgen band, welke er dwars over lag, in eene foort van plaatfelijke beklemming; de breuk fcheen hierdoor in een boven- en onderdeel verdeeld te worden. Deze celachtige band werd door mij met omzigtigheid weggenomen, hopende ik hierdoor de oorzaak der toevallen te doen ophouden, te meer, daar eene merkelijke ontfpanning der breukdeelen er het gevolg van was; andere celachtige banden, welke eene onderlinge aaneengroeijing des darms en des breukzaks bewerkt hadden, werden door mij weggenomen. De aangroeijing in den omtrek van den *annulus* was zoo fterk, dat de tusfchenbrenging eener gegroefde fonde niet bewerkftelligd kon worden; trouwens de opfnijding van dien peesring befchouwden wij als onnoodig, daar dezelve geene beklemming daarftelde, en de aangroeijingen en het *volumen* der breuk alle terugbrenging zouden belet hebben; ook waren de darmen, in de buikholte bevat, zoo fterk gefpannen, dat men uitwendig den boog des kronkeldarms in zijnen omvang kon zien liggen; de buikholte zou derhalve geene plaats vergund hebben aan dat gedeelte van het darmkanaal, dat reeds federt lang zich daar buiten bevonden had. Welligt had ik, alvorens tot deze operatie over te gaan, nog het aanwenden der ijskoude bevochtigingen op de breuk beproefd, en eene onthouding van alle vaste fpijzen, alsmede *laxantia*,

voorgeschreven, welke behandeling in die gevallen, waar de ophooping der drekstoffen als oorzaak der toevallen wordt beschouwd, meermalen door Heelkundigen wordt aangeraden; doch daar onze lijder zeer zwak was, en alles aanduidde, dat men met grond moest vreezen, dat zich spoedig ontsteking en versterving kon opdoen, zoo was het plaatselijk onderzoek der deelen hoogst noodzakelijk. Mij nu van de onmogelijkheid der inbrenging verzekerd hebbende, trachtte ik door de volgende behandeling de ontlasting der drekstoffen te bevorderen. Ik verzocht den Heelmeester van *Chaam*, den lijder viermaal 's daags een *clysma* te appliceren, zamengesteld uit acht oncen aftreksel van Roomsche chamomillen, een half once Engelsch zout, een once lijnolie; den onderbuik liet ik bevochtigen met eene oplossing van ammoniak-zout in water, om den *motus peristalticus* (wormswijze beweging van het darmkanaal) op te wekken; den omtrek der breuk liet ik met een afkooksel van heemstwortel nat houden. Na aangelegd verband, nam ik afscheid van den lijder, hem hoop op herstel inboezemende.

Den 20 Julij ontving ik van mijn' Collega SCHRÖDER de tijding, dat onze lijder wèl gerust, en dat hij eenige bouillon had gebruikt, welke niet door braking was uitgeworpen; dat na het vierde lavement eenige drekstoffen zich ontlast hadden, en de krachten des lijders zich schenen te herstellen: dit een en ander werd door ons als goede voorteekens opgenomen.

Dan, den 23sten werd ik wederom in consult gevraagd, en vond den lijder, wat de krachten belangt, als vóór de operatie, doch den pols sneller, den buik in den hoogsten graad van spanning en harder op het gevoel, den doortogt der *faeces* nog gestremd; de beterschap was dus slechts momentaneel geweest. De Heeren SCHRÖDER en DESMARETS stemden mij toe, dat de lijder zich in het allerdringendst gevaar bevond. Ik oordeelde, dat de vorige plaats gehad hebbende ontlasting door dat gedeelte van het darmkanaal, dat zich onder de breuk bevond, was opgeleverd; de doorloop der *faeces* moest her-

steld worden; hiertoe was de eenige ons-overgeblevene weg het daarstellen van eene drekfistel in de breuk zelve; dit konde ik te veiliger ondernemen, daar de darm met de zaadstreng en onderliggende deelen door aangroeijing was vereenigd, en de terugtrekking des darms in de buikholte zoo wel, als de uitstorting van *faces* in de holligheid hierdoor belet werd. Na dit een en ander overwogen te hebben, maakte ik eene insnijding in de lengte des darms van een' halven duim lengte, hopende, dat hierdoor de ontlasting der drekstoffen zou plaats hebben, en alzoo den lijder uit zijn' gevaarvollen toestand te redden; doch mijne verwachting werd hier door een buitengewoon verschijnsel te leur gesteld, doordien de geopende darm geheel was ontaard; deszelfs rokken waren vleezig geworden; deszelfs holligheid was bijna geheel vernietigd, zoodat zich noch drekstoffen noch gazdeelen ontlastten. Ik beproefde, om langs de gemaakte opening, met eene sonde, tot een gezond gedeelte des darms, dat drekstoffen bevatte, door te dringen, en deze stoffen eenen uitgang te bezorgen; dan, door de vernaauwing des darms werd ik hierin belet. Ik moest dus vreezen, den lijder te zullen verliezen. Immers, daar ik jong Praktizijn was, konde ik, om des hagchelijken uitslags wille, hier geenszins het voetspoor van den *Franschen* Heelkundige LITTRE volgen, die, in een bijna dergelijk geval, in de buikspieren zelve eene insnijding maakte, de *colon* opende, deze in de gemaakte wonde vasthechtte, en alzoo eene *anus artificialis* daarstelde. Ik meende dus, mijne werkdadige hulp hiertoe te moeten bepalen. Ik vulde de gemaakte opening des darms met zacht plukfel op, verzocht de bijzijnde Heelmeesters, deze open te houden, van wege de zich steeds in den onderbuik bevindende luchtstoffen, welke zich trachtten in evenwigt te stellen met de buitenlucht; de aandrang hiervan kon de *faces* naar de opening toestuwen en zoo ontlasting bevorderen. Om tot dit doel mede te werken, schreef ik een zacht laxeermiddel voor, bestaande uit de *fructus tamarindor.* en de *sulphas sodæ*, als ook het toedienen van herhaal-

de lavementen. Hoezeer mij deze behandeling voorkwam geheel naar de regelen der kunst ingerigt te zijn, vreesde ik echter mijnen lijder te zullen verliezen, indien niet de natuur hare wondervolle krachten op de eene of andere wijze gebruikte. Immers plaatselijke versterving kon zich opdoen, even als bij een' Fuselier van het 36 Bat. N. M., welken ik in 1816 dagelijks verbond, onder opzigt van den Heer DE MEES, Chirurgijn Majoor in het Militaire Hospitaal te *Breda*. Gemelde Fuselier had niet in tijds kunnen geopereerd worden; de versterving nam, over eene aanmerkelijke uitgestrektheid, hand over hand toe; drekstoffen en wormen ontlastten zich dagelijks door de wonde, en, buiten verwachting van den grooten BRUGMANS zelven, sloot deze wonde langzamerhand, en herstelde zich de loop der drekstoffen langs den natuurlijken weg. Vier jaren daarna zag ik dezen man te *Brussel* geheel hersteld, zonder eenige hindernis overgehouden te hebben. Doch, daar in het onderhavig geval de darm geheel gesloten was, moest er een andere weg door de natuur ingeslagen worden; en mijn plan was, indien ik den lijder verloor, het lijk te onderzoeken, en te zien, welke verschijnselen zich in den onderbuik opdeden.

Den 28 Julij ontving ik, tot mijn groot genoegen, de tijding, dat onze patiënt ontlasting langs den natuurlijken weg had gehad van zeer verharde drekstoffen; dat de buik thans minder pijnlijk en gespannen was; dat de galbrakingen ophielden, en er dus veel hoop op herstel was. De lijder werd echter zeer door opzetting van winden gekweld, en hiertegen was een geneesmiddel voorgeschreven; de wonde droeg sterk; de lijder bleef nog altijd zwak; hierom werden hem goede bouillons en wijn toegediend, welke tot zijn herstel allernoodzakelijkst waren.

Eindelijk, den 16 Augustus 1827, zag ik voor het laatst den lijder. De wonde was bijna gesloten; de doortogt der drekstoffen hersteld; door de verettering en de werking der opslurpende vaten waren de breukdeelen meer dan drie vierde in *volumen* verminderd, en de lijder zal wederom in staat zijn, zijn gewoon werk te verrigten.

Over de vraag: hoe heeft de natuur de gemeenfchap herfteld tusfchen het bovendeel des darmkanaals en dat gedeelte, hetwelk zich onder de breuk bevond, daar toch dat gedeelte, hetwelk in de breukdeelen was bevat, hiervoor verloren was? kan men theoretifche gisfingen maken; doch dezelve kan niet dan na het overlijden van den man ftellig uitgemaakt worden.

DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Door den Burggraaf DE CHATEAUBRIAND.

De Vereenigde Staten bieden den opmerker een hoogst belangrijk fchouwtooneel. Onder het genot van burgerlijke en godsdienftige vrijheid neemt de bevolking zeer fterk toe. De vorderingen in kunften en wetenfchappen worden fteeds grooter. Ongelukkigen, die het land hunner geboorte verlieten, om armoede of onderdrukking te ontwijken, vonden in *Amerika* een veilig verblijf, en bragten derwaarts herinneringen over uit het wereld-deel, van waar zij verhuisden. Namen van plaatfen, die weleer in *Europa* beroemd waren, of het nog zijn, werden aldaar gegeven aan oorden, fteden of dorpen, waar de nieuwe bewoners zich vestigden. Zoo wilde men in levendig aandenken houden, wat belangrijk was in de Gefchiedenis, of dierbaar, uit hoofde van vroegere betrekkingen. Men vond gaarne iets weder, waarbij men dingen van vorige dagen zich kon herinneren.

Doch er is in de Vereenigde Staten bijna geen gewest, hetwelk niet eene ftad, een dorp of gehucht heeft, waardoor de naam van WASHINGTON wordt vereeuwigd. Welk eene treffende eenftemmigheid eens dankbaren volks in het betoonen van hulde aan verdienften!

De rivier de *Ohio* besproeit thans vier ftaten, *Kentucky*, *Ohio*, *Indiana* en *Illinois*. Dertig afgevaardigden worden door deze gewesten ter algemeene vergadering gezonden. *Virginië* en *Tenesfee* ftrekken zich op twee punten tot aan de *Ohio* uit, aan welker oevers

men honderd een-en-negentig graaffchappen en tweehonderd-en-acht fteden telt. Thans wordt een kanaal gegraven, dat in drie jaren voltooid moet zijn, en den ftroom zelfs voor groote fchepen bevaarbaar zal maken tot aan *Pittsburg*, hetgeen tot nu toe, wegens watervallen, niet mogelijk was.

Drieëndertig groote wegen loopen er van *Washington*, de hoofdftad, gelijk eertijds de *Romeinfche* wegen van *Rome*, en voeren, langs veelvuldige zijtakken, naar alle punten in de Vereenigde Staten. Dezelve hebben, te zamen genomen, eene lengte van vijfentwintigduizend zevenhonderd zeven-en-veertig mijlen. Deze wegen gaan door ftreken, die vóór korten tijd nog woest waren, doch thans bebouwd en bewoond zijn. Op de meeste vindt men rijdende posten. Geregelde postwagens brengen u, voor een' bepaalden prijs, van de eene plaats naar de andere. Men begeeft zich thans op zoodanig rijtuig naar de *Ohio*, of naar den waterval van de *Niagara*, werwaarts men, flechts weinige jaren geleden, zich moest laten geleiden door een' *Indiaanfchen* gids of tolk. Zijwegen hebben gemeenfchap met de hoofdwegen, en bieden insgelijks goede gelegenheid aan tot gefchikte vervoering. De middelen hiertoe zijn meestal tweederlei; want, daar overal meren en rivieren gevonden worden, kan men ook te water reizen, hetzij dan met roeifchuiten en zeilfchepen, of met ftoombooten.

Stoombooten varen er geregeld van *Boston* en *Nieuw-York* op *Nieuw-Orleans*. Ook zijn er aangelegd op *Kanada*, de meren *Ontario*, *Erie*, *Michigan* en *Champlain*; wateren, waarop men, vóór dertig jaren, naauwelijks eenige praauwen van wilden zag.

De ftoombooten dienen in de Vereenigde Staten niet alleen ten nutte van den koophandel en tot gemak der reizigers; men gebruikt ze ook tot verdediging des lands: eenige vaartuigen van deze foort, zeer groot van bouw, aan den mond der rivieren geplaatst, voorzien met kanonnen en kokend water, gelijken naar hedendaagfche vestingen en tevens naar kasteelen der middeleeuwen.

Bij de hoofdwegen, ter lengte van vijfentwintigduizend

zevenhonderd zeven-en-veertig mijlen, moet men nog voegen eene uitgestrektheid van vierhonderd-en-negentien gewestelijke wegen, en die van achtenvijftigduizend eenhonderd zeven-en-dertig mijlen vaarwater, dat vooral door de menigte kanalen wordt vermeerderd. Het kanaal van *Middlefex* vereenigt de haven van *Boston* met de rivier *Merrimack*. Het kanaal *Champlain* bewerkt de gemeenschap van dit meer met de wateren van *Kanada*. Het kanaal *Erie*, of dat van *Nieuw-Tork*, verbindt het meer *Erie* met den *Atlantischen* Oceaan. De kanalen *Sautee*, *Chesapeake* en *Albemarle* behooren tot de staten *Carolina* en *Virginië*. Daar breede rivieren, in verschillende rigtingen stroomende, en in de meren of zeeën uitloopende, ter plaatse, waar zij ontspringen, niet ver van elkander verwijderd zijn, is derzelver onderlinge vereeniging zeer wel tot stand te brengen. Reeds kan men langs vijf verschillende wegen zich naar den Stillen Oceaan begeven; één derzelven loopt door *Spaansch* grondgebied.

Eene wet van het Congres, in 1825, beveelt het daarstellen van een' militairen post aan de *Orego*. De *Amerikanen*, die eene vastigheid aan de *Columbia* hebben, dringen alzoo door tot aan de Zuidzee, tusschen *Engelsch*, *Russisch* en *Spaansch Amerika*, door eenen aardgordel van nagenoeg zes graden breedte.

Eene natuurlijke beperking, echter, zal het uitbreiden der volkplantingen vooreerst beletten. De bosschen worden, ten westen en noorden van de *Missouri*, vervangen door onmetelijke vlakten, of *steppen*, die geen' enkelen boom hebben en geheel woest liggen. Hier schijnt de ontginning te moeten ophouden, offchoon er gras in overvloed groeit. Dit groene *Arabië* moet den volkplantelingen tot doortogt dienen, om aan de rotsachtige bergen en in *Nieuw-Mexico* te komen. Hetzelve zal de Vereenigde Staten der *Atlantische* zee scheiden van de Vereenigde Staten der Zuidzee, gelijk in de oude wereld ook woestijnen de vruchtbare landen van elkander scheiden. Een *Amerikaan* heeft den voorslag gedaan, om voor zijne rekening eenen grooten weg met ijzeren

ſporen aan te leggen, van *St. Louis* aan de *Miſſiſſippi* tot aan den mond van de *Columbia*, op voorwaarde, dat men hem, langs de geheele uitgeſtrektheid van dezen weg, den grond aan beide oevers, ter breedte van tien mijlen, daarvoor zoude afſtaan; doch het plan tot eene zoo reusachtige onderneming is niet aangenomen.

Ten jare 1789 waren er ſlechts vijf-en-zeventig posthuizen in de Vereenigde Staten; thans beloopt het getal boven de vijfduizend. Van 1790 tot 1795 werden dezelve van vijf-en-zeventig tot op vierhonderd drie-en-vijftig vermeerderd; in 1800 beliep het aantal negenhonderd-en-drie; in 1805, vijftienhonderd acht-en-vijftig; in 1810, tweeduizend driehonderd; in 1815, drieduizend; in 1817, drieduizend vierhonderd negen-en-vijftig; in 1820, vierduizend-en-dertig; in 1825, omtrent vijfduizend vijfhonderd.

Brieven en andere papieren van aanbelang worden verzonden met brievenposten, die in één etmaal ongeveer honderdvijftig (*Eng.*) mijlen afleggen. Voor plaatſen, niet aan den grooten weg gelegen, zijn postboden te paard en te voet. — Eene groote linie van posterijën ſtrekt zich uit van *Auſon*, in den ſtaat van *Maine*, over *Washington*, tot aan *Nashville*, in den ſtaat van *Teneſſee*; een afſtand van veertienhonderd acht-en-veertig mijlen. Een dergelijke loopt er van *Highgate*, in den ſtaat van *Vermont*, tot aan *St. Maria*, in *Georgië*; een afſtand van dertienhonderd negen-en-zestig mijlen. De herbergen zijn goed en zindelijk, ja eenige zelfs voortreffelijk.

In de ſtaten van de *Ohio* en van *Indiana*, op het grondgebied van *Michigan*, *Miſſouri* en der *Arkanſas*, in de ſtaten van *Louiſiana*, *Miſſiſſippi* en *Alabama*, zijn kantoren gevestigd, die van landswege grond verkoopen. Men meent, dat er nog wel meer dan honderdvijftig millioenen morgen lands, voor bebouwing geſchikt, woest liggen, zonder den grond der uitgeſtrekte bosſchen mede te rekenen. Men ſchat dezelve op ongeveer een milliard en vijfhonderd millioenen dollars, en dus elken akker, dooreengeſlagen, op 10 dollars; inderdaad eene zeer gematigde berekening.

Er zijn in de Noordelijke staten vijfentwintig militaire posten, en tweeëntwintig in de Zuidelijke.

In 1790 bedroeg de bevolking der Vereenigde Staten drie millioen negenhonderd negen-en-twintigduizend inwoners; in 1800 was het getal vijf millioen driehonderd-en-vijfduizend; in 1810, zeven millioen tweehonderd negen-en-dertigduizend; in 1820, negen millioen zeshonderd-en-negenduizend. Bij deze bevolking moet men een millioen vijfhonderd een-en-dertigduizend slaven rekenen(*). Dus is de bevolking der Vereenigde Staten, van 1790 tot 1820, elk tiental jaren vijf-en-dertig personen op de honderd toegenomen. Reeds zijn er zes van de tien jaren verloopen, die met 1830 moeten eindigen, op welk tijdstip het aantal der bewoners waarschijnlijk tusschen de twaalf en dertien millioenen zal bedragen. Zoo nu de bevolking in dezelfde evenredigheid steeds blijft vermeerderen, zal men in 1855 meer dan vijf-en-twintig millioenen zielen, en in 1880 reeds over de vijftig tellen.

In 1821 werd uit de Vereenigde Staten aan inlandsche en vreemde voortbrengselen uitgevoerd voor eene som van 64,974,382 dollars; ten zelfden jare beliepen de inkomsten van den lande 14,264,000 dollars, en de ontvangst overtrof de uitgaven 3,334,826 dollars. Te dien tijde was de openbare schuld verminderd tot op 89,204,236 dollars.

Het leger is soms op honderdduizend man gebragt geworden. Elf liniesschepen, negen fregatten, vijftig oorlogsschepen van verschillende grootte maken de zeemagt der Vereenigde Staten uit.

In het burgerlijke en godsdienstige heerscht er volkomene vrijheid. Ieder burger is gehouden, tot eenig Christelijk kerkgenootschap te behooren. Geen eerdienst wordt overigens boven andere bevoorregt. Ieder kan zijne eigene overtuiging in het doen van belijdenis volgen. De

(*) Bij deze opgaven hebben wij de honderd-en-zooveel, als bij zulke getallen luttel afdoende, schoon zij de naauwkeurigheid dier opgaven schijnen te bevestigen, weggelaten. *Vert.*

Katholijken breiden zich zeer uit in de staten van het Westen.

Al ware het ook, dat de van staatswege openbaar gemaakte opgaven in de Vereenigde Staten vergroot zijn geworden door den volkshoogmoed, daar zou evenwel in de geheele gesteldheid der dingen goed en voordeel genoeg overblijven, dat allezins onze bewondering verdiende.

Om dit verwonderlijk tafereel te voltooijen, moet men zich steden voorstellen, als *Boston*, *Nieuw-York*, *Philadelphia*, *Baltimore*, *Savannah*, *Nieuw-Orleans*, des nachts fraai verlicht, vol paarden en rijtuigen, en alle de genietingen der weelde aanbiedende, welke door duizenden schepen in derzelver havens aangebragt worden. Men denke bovendien aan die meren van *Kanada*, vóór weinige jaren nog zoo eenzaam, en thans bedekt met fregatten, korvetten, kotters, kleinere schepen en stoombooten, die, benevens de praauwen en booten der *Indianen*, in menigte daar elkander kruisen, gelijk de zware schepen en galeijen in de wateren van den *Bosphorus* te midden der pinken, sloepen en andere roeivaartuigen. Tempels en huizen, verfraaid door pilaren van *Grieksche* bouworde, verheffen zich aan de boorden van die rivieren, waar onlangs nog bosschen het eenige sieraad der wildernis uitmaakten. Bovendien zijn er openbare leerscholen opgerigt en belangrijke instellingen ter bevordering van de wetenschappen gemaakt in plaatsen, waar voorheen woeste onkunde heerschte. Nuttige kennis wordt er meer en meer verspreid. Menschen van allerlei godsdienstbelijdenis en van de strijdigste gevoelens leven in vrede met elkander, en werken gemeenschappelijk, ter ontwikkeling des verstands en ter verbetering des menschelijken geslachts. Zoodanig zijn de wonderen der vrijheid!

De kostelijkste schat, welken het vierde werelddeel in zijnen boezem bevat, is de Vrijheid. Deze mijn heeft onmetelijke rijkdommen; ieder volk kan er uit delven. De vertegenwoordigende volksregering in de Vereenigde Staten is een der belangrijkste staatkundige verschijnselen in

de wereld. Van tweederlei aard kan de burgerlijke vrijheid zijn. De eene behoort aan de kindschheid der volken; zij is eene dochter der zeden en der dapperheid: zoodanig was de vrijheid der vroegste *Grieken* en *Romeinen*, gelijk ook die der wilden van *Amerika*. De andere wordt tijdens den ouderdom der volken geboren, en is de dochter van verlichting en rede. In de Vereenigde Staten wordt thans deze vrijheid gevonden, welke de vrijheid van den *Indiaan* vervangt. Gelukkig land, waar men, in den loop van nog geene drie eeuwen, van de eene tot de andere als van zelve is overgegaan! Niet langer dan acht jaren duurde de worsteling.

Eindelijk: de bevolking der Vereenigde Staten beslaat nog geen achttiende gedeelte van derzelver grondgebied. De *Amerikanen* wonen nog, als 't ware, in eenzaamheid. Nog langen tijd zullen hunne wildernissen hunne zeden, en zal hunne verlichting hunne vrijheid zijn.

IETS, BETREFFENDE DE NEDERLANDSCHE ZEEREIZIGERS, WILLEM BARENTZ EN CORNELIS MATELIEF, DEN JONGEN.

Het is bij de lezing der nu uitgekomene belangrijke, door het *Utrechtsch* Genootschap bekroonde, Verhandeling van de Heeren R. G. BENNET en J. VAN WIJK, R. Z., over de *Nederlandsche* ontdekkingen in *Amerika*, *Australië* enz., dat mij de volgende opmerkingen voorkwamen, die wel van geen het minste gewigt zijn voor de daarbij behandelde stof, maar echter welligt nog waardig, om door dit letterkundig tijdschrift te worden medegedeeld. De eene betreft den genoeg bekenden WILLEM BARENTZ, bij den eersten reistogt naar het Noorden, in 1594, Kommandeur op het schip de *Mercurius* van *Amsterdam*, bij den tweeden, in 1595, Schipper op het schip de *Windhond*, mede van *Amsterdam*, en, na het uitstaan van de grootste moeijelijkheden en gevaren, op de terugreis overleden. Het is vreemd, dat men (immers zoo veel mij bekend is) geen belang schijnt gesteld te hebben in de plaats, waar die man, zoo zeer door tijdgenooten en nakomelingschap, naar verdiensten, geroemd, van daan was,

't geen men anders wel omtrent zoodanig iemand gewoon is op te merken. In de voorzeide Verhandeling is daarvan niet opzettelijk gemeld; in het *Kort Verhael van d' eerste Schipvaert, getogen uyt het Journael van* GERRIT DE VEER, leest men: „ Op 't schip van *Amsterdam* is stuurman gewe„ weest WILLEM BARENTZ van *der Schellingh*, borger „ derzelver stadt, bij hem hebbende een *Schellinger* visschers„ jacht;" en in de voorgemelde Verhandeling, gelijk mede bevorens in die van Professor MOLL, over eenige vroegere zeetogten der *Nederlanders*, wordt hij „ WILLEM BARENTZ van *Ter Schelling*" genoemd. Men zou mitsdien daaruit opmaken, dat hij, schoon naderhand burger der stad *Amsterdam*, geboren was op het eiland *Ter Schelling*; doch zulks wordt wedersproken door het getuigenis van JACOBUS REVIUS (in *Daventria illustrata*, pag. 537); hetgeen door 'smans gezag alléén geloof zou verdienen, maar ook wordt ondersteund door de betrekking, die hij te kennen geeft op hem gehad te hebben. „ *Bernardus Heyingius Daventriensis avunculus meus*," (zegt hij) „ *qui, cum prima Hollandorum* „ *classe Indias orientales petierat, in reditu navi, cui a Mauritio nomen erat, praefectus, subitanea morte obiit*," voorts in zijnen lof uitweidende; — zoo vindt men dan ook in de *Korte Chronyke der stadt Deventer*, door A. MOONEN, (1714) bl. 140: „ Anno 1595. 26 Julij is Barent Heink „ van Deventer, Kapitein op het schip Mauritius, die met „ de eerste schepen uit Hollant naer Oostindië was gevae„ ren, in de herwaertskomste overleden." — Hoe zeer nu beiden zich in den naam van het schip vergisfen, en hem niet WILLEM BARENTZ noemen, schijnt het toch buiten bedenking, dat zij geenen anderen bedoeld hebben, en hij zoude dus niet van *Ter Schelling*, maar van *Deventer* afkomstig zijn; en dat die stad te dier tijd een zoo bekwaam en moedig zeeman heeft voortgebragt, zal niet bevreemden, wanneer men mag gelooven, 't geen in de *Beschrijving van Deventer*, door G. SYLVANUS, achter voorzeide *Chronyke* geplaatst, (bl. 18) op of omtrent het jaar 1580 verhaald wordt, dat het voornaam bedrijf van de burgers van *Deventer* was de koophandel, dien zij wijd en zijd, in allerhande waren, ook naar *Bergen* en verder in *Noorwegen*, voortzetteden.

De andere opmerking betreft CORNELIS MATELIEF, *den Jongen*. Ook hij is genoeg bekend. In de meergenoemde

Verhandeling wordt hij, bl. 167, en in die van Professor MOLL, bl. 118, met lof vermeld. Hij voer in 1605 uit naar de *Oostindiën* met eene vloot van elf schepen, waaronder een genaamd *Erasmus*, duidelijk genoeg de betrekking op *Rotterdam* aanduidende. Het verhaal zijner reize vindt men uitvoerig in het werk: *Begin en voortgang der Oostindische Compagnie*, 1646, 2de Deel, No. 13; en bijzonder van zijne onderhandelingen op de reede van *Malacca* met den Koning van *Johor* in 1606, bl. 13 en volg., en daaruit overgenomen in het *Vaderlandsch Woordenboek*. In *Holland* in 1608 teruggekomen, had hij onder anderen medegebragt een *Arabisch* handschrift. Er is te *Rotterdam* eene kleine, bijna vergetene verzameling van oude boeken, die in eene kamer aan de groote of *St. Laurens*-kerk bewaard wordt, van welke in 1814 een Catalogus in druk is uitgegeven. Aan deze zoogenaamde *librarie* schonk MATELIEF dat medegebragte handschrift, hetwelk op den Catalogus, onder de *manuscripta*, No. 3, pag. 24, dus vermeld wordt: „*Coranus Arabice* „*quem nautarcha Matelief Junior huc attulit* 1600" (1608) „*desunt multa.*" Vóór in hetzelve leest men, met de hand geschreven, aldus: „Anno 1606. is desen Alcoran den „20 Julij voor Malacca den heer Admirael Matelief de Jon„ghe van den Bisschop van Johor op sijn ernstich enhauden „geschonken, waermede hij, met victorie ende goede gesont„heyt wederom door des Heeren genade thuys gekomen sijn„de, deze librarie van Rotterdam vereert heeft." — Over de waarde of onwaarde van dat gedeelte van een *Arabisch* handschrift van den Koran zou best een der Hoogleeraren in de Oostersche talen kunnen oordeelen, tot wier kennis hetzelve misschien nog niet gekomen is, daar gemelde *librarie* denkelijk zelden wordt bezocht en bij weinigen bekend is. — Volgens de *Beschrijving van Rotterdam* uit de handschriften van J. KORTEBRAND (bl. 100) is de Admiraal CORNELIS MATELIEF, *de Jonge*, in de *St. Laurens*- of groote kerk begraven.

W. C. A.

DE JONGSTE UREN EN LAATSTE GEWAARWORDINGEN VAN EEN TER DOOD VEROORDEELDEN.

(*Een echt Verhaal.*)

Allerzeldzaamst mag wel het verhaal geacht worden, dat wij hier onzen lezeren willen mededeelen, als behelzende de gewaarwordingen, tot het einde toe, eens *Engelschmans*, om begane fchriftvervalfching tot den ftrop verwezen, en, na de werkelijke voltrekking van het vonnis, in het oogenblik, dat men gereed ftond het vermeende lijk aan de ontleedkunde te onderwerpen, weder bijgekomen; waarna men hem de gelegenheid verfchafte, om zich naar *Amerika* in te fchepen. Een *Amerikaansch* dagblad deelt het eigenhandig verhaal mede, welks voornamen inhoud wij zullen overnemen; terwijl wij vertrouwen, dat de bewustheid der gelukkige uitkomst zijns lots den gevoeligen lezer, gelijk onszelven, bij voorraad zal fchadeloos ftellen voor het akelige, hetwelk dit in zijne foort eenig geval natuurlijk met zich brengt.

De lijder vermeldt vooraf de bijzonderheden zijner gevangenneming, zijne gevangenis zelve in *Newgate*, het vonnis, over hem in de *Assises* van *Old Bailey*, in 1826, geveld; en hier begint de ontwikkeling van alwat hij ondervond, van zijne veroordeeling tot zijne teregtftelling. De trapswijze verdooving van alle *zedelijke* denkbeelden; de *zinnelijke* gewaarwordingen, in kracht en helderheid toenemende, naar gelange de zielsvermogens afnamen; het fchier volftrekte onvermogen, om zich tot godsdienftige gedachten te verheffen, — ziet daar wat *ons* inzonderheid trof in dit verhaal. Nadat de gevangene zijn jongfte onderhoud met ELIZABETH CLARE, een meisje, aan hetwelk hij zeer verkleefd was, heeft gefchilderd, gaat hij, wien wij van nu af zelf zullen laten fpreken, zonder iets in den ftijl of in de bewoordingen te veranderen, dus voort:

„ Het was 4 ure in den namiddag, toen ELIZABETH mij verliet; en, toen zij weg was, fcheen het mij toe, dat al, wat ik op deze wereld nog te doen had, was verrigt. Ik zou gewenscht hebben, toen daar ter plaatfe en in het eigenfte uur te fterven; ik had de laatfte daad mijns levens, en de bitterfte van alle, volbragt. Maar, naar gelange de avond viel, werd mijn kerker kouder en vochtiger; en het was een fombere en mistige avond; en ik had vuur noch licht, hoewel

het in Januarij was, noch dekfel genoeg, om mij te verwarmen; en mijne geestkracht verzwakte trapswijze; en mijn hart bezweek onder de ellende en naarheid van alwat mij omringde; en van lieverlede (want hetgene ik thans fchrijf moet ftrikte waarheid zijn) begon de gedachte aan ELIZABETH, en wat er van haar zou worden, plaats te maken voor het gevoel van mijnen eigen' toeftand. Ik weet niet, hoe het bijkwam; maar het was nu eerst, dat mijn geest volkomen het vonnis bevatte, dat ik binnen weinige uren ftond te ondergaan; en, toen ik daarop doordacht, greep mij een ontzettende fchrik aan, alsof mijn doodvonnis mij werd voorgelezen, en alsof ik tot duslange niet werkelijk en ftellig had geweten, dat ik fterven moest.

„ Sinds 24 uren had ik niets gegeten. Er was fpijze voorhanden, welke een medelijdend man, die mij bezocht had, mij van zijne eigene tafel had toegefchikt; maar ik kon er niet van proeven, en, als ik dezelve befchouwde, maakten zonderlinge gedachten zich meester van mijn denkvermogen. De fpijze was uitgezocht, en dus geenszins zoo als gevangenen die erlangen; en zij was mij gezonden, omdat ik des anderen daags fterven moest! En ik dacht aan de beesten des velds, aan de vogelen des hemels, die men mest voor de flagtbank. Ik gevoel, dat mijne gedachten niet zoodanig waren, als dezelve in zulke oogenblikken behoorden te zijn; ik geloof, dat mijn hoofd rondliep. Eene foort van dof gegons, gelijk aan dat der bijen, fuisde aan mijne ooren, waarvan ik mij niet konde ontflaan; en, hoewel het ftikdonker was, vlogen af en aan lichtvonken voor mijne oogen, en ik kon mij niets meer te binnen brengen. Ik beproefde mijne gebeden op te zeggen; maar ik kon mij niets anders dan dit of dat woord herinneren, en het kwam mij voor, dat die woorden zoo vele Godslasteringen waren, die ik uitfloeg. Ik weet niet, *wat* ik fprak; ik kan mijzelven geene rekenfchap geven van hetgene ik toen zeide. Maar eensklaps dacht mij, dat al die fchrik ijdel en noodeloos was, en dat ik daar ter plaatfe niet behoefde te blijven, om er den dood af te wachten. En ik fprong in eens op, vloog naar het tralievenfter van mijn hok, en klemde mij aan hetzelve vast met zulk eene kracht, dat ik ze krom boog; want ik gevoelde in mij leeuwenkracht. Vervolgens beproefde ik met mijne handen ieder deel van het flot mijner kerkerdeur, en zette mijn' fchouder tegen de deur zelve, hoewel ik wist, dat zij met

ijzer beslagen, en zwaarder was, dan die eener kerk; en ik tastte langs de muren, en tot in de schuilhoeken van mijn kot, hoewel ik zeer wel wist, zoo ik bij mijne zinnen was geweest, dat alles hechte steen was, drie voet dik, en dat, zelfs zoo ik door eene spleet konde dringen, kleiner dan het oog eener naald, ik geen de minste kans had van behoud. Te midden van alle deze worstelingen werd ik aangetast van eene magteloosheid, alsof ik opium had ingenomen, en ik had naauwelijks krachts genoeg, om, al waggelend, de plek te bereiken, waar mijn leger stond. Ik viel er op neder, en ik denk, dat ik eene flaauwte kreeg. Maar dit duurde niet lang; want mijn hoofd draaide, en mijn verblijf scheen mij toe, mede te draaijen. En ik droomde, tusschen waken en slapen, dat het middernacht was, en dat ELIZABETH terugkwam, gelijk zij mij beloofd had, maar dat men weigerde, haar toe te laten. Het scheen mij toe, dat er eene digte sneeuw viel, en de straten daarmede geheel, als met een wit laken, bedekt waren; en ik zag haar dood in de sneeuw liggen, te midden der duisternisse, aan de poort des kerkers. Toen ik tot mijzelven kwam, worstelde ik, en hijgde naar adem. Na verloop van eenige minuten hoorde ik de klok der kerk 10 ure slaan, en ontwaarde, dat ik gedroomd had.

De aalmoezenier der gevangenis trad binnen, zonder dat ik om hem had gezonden. Hij vermaande mij plegtig, niet meer te denken aan de zorgen en moeiten dezer wereld, maar mijne gedachten te wenden naar de toekomende, en te trachten mijne ziel met den Hemel te verzoenen, in de hope, dat mijne zonden, schoon groot, mij zouden worden vergeven, indien ze mij opregt berouwden. Toen hij was heengegaan, vond ik mij, voor eenige oogenblikken, eenigzins bemoedigd. Ik rigtte mij wederom op in mijn bed, en deed mijn uiterste best, om mij met mijzelven bezig te houden, en mij te bereiden voor mijn naderend lot. Ik bragt mij voor den geest, dat ik, in allen gevalle, slechts weinige uren meer te leven had; dat er geene hoop voor mij bestond in dit leven; dat het voor 't minst betaamde, op eene waardige en mannelijke wijze te sterven. Vervolgens trachtte ik mij te herinneren alwat ik had hooren zeggen over de straf van het hangen; dat het slechts een lijden was van een oogenblik; dat het weinig of geen smart veroorzaakte; dat het het levensbeginsel oogenblikkelijk vernietigde; en daarop ging ik over tot wel twintig andere vreemde denkbeelden. Allengs-

kens begon mijn hoofd weder in de war te geraken, en andermaal om te dolen. Ik bragt mijne handen aan mijne keel, en neep die sterk, om de gewaarwording van het wurgen te beproeven. Vervolgens betastte ik mijne armen, op de plaatsen, waar het touw dezelve moest binden; ik voelde het omslaan en het leggen van elken knoop, tot dat het wel stijf was toegehaald; ik voelde mij ook de handen vastbinden: maar, wat mij het meeste afgrijzen verwekte, was de voorstelling, dat de witte muts over mijne oogen en mijn aangezigt werd getrokken. Zoo ik *dit* konde ontgaan, dacht mij al het overige niet zoo verschrikkelijk! Te midden dezer voorstellingen vermeesterde eene algemeene verdooving van lieverlede mijne ledematen. De bedwelming, welke ik onderging, werd gevolgd van eene zware gevoelloosheid, welke het lijden, door mijne denkbeelden verwekt, verminderde, hoewel ik nog voortging te denken. De kerkklok sloeg middernacht. Ik had besef van den klank; maar dezelve kwam verward tot mij, als door verscheidene geslotene deuren, of van een' grooten afstand. Van tijd tot tijd zag ik de voorwerpen, welke in mijne ziel ronddwaalden, al minder en minder duidelijk, voorts slechts ten deele, tot dat zij geheelenal verdwenen. Ik sliep in.

„Ik sliep in! en ik sliep door, tot ..... een uur vóór de teregtstelling! — Het was 7 ure in den morgen, wanneer een slag op de deur van mijn hok mij wekte. Ik hoorde het gerucht, als in een' droom, eenige sekonden vóór dat ik volkomen wakker werd; en mijne eerste gewaarwording was die der gemelijkheid van een' zwaar vermoeiden, wien men overhaast wekt. Ik was moede, en ik wilde nog meer slapen. Eene minuut later werden de buitengrendels mijner gevangenis weggeschoven; een portier trad binnen, met eene kleine lamp, gevolgd van den cipier en den aalmoezenier. Ik ligtte het hoofd op; eene rilling, even als een elektrieke schok, of als eene dompeling in een ijsbad, doorvloog mijn gansche ligchaam. Een oogwenk was genoeg. De slaap was verdreven, even of ik niet geslapen had, en nooit meer slapen zou! Ik *gevoelde* mijnen toestand. „R***," zeide de cipier tot mij, met eene zachte, maar vaste stem, „het is tijd, dat gij opstaat." De aalmoezenier vroeg mij, hoe ik den nacht gesleten had, en noodigde mij, zich met hem te vereenigen in den gebede. Ik rigtte mij op, en bleef zitten op den rand van mijne legerstede. Mijne tanden klapperden, en mijne

kniën floegen, onwillekeurig, tegen elkander. Het was nog niet volkomen dag; en, daar de deur van mijn hok openbleef, kon ik van daar op de kleine beftrate binnenplaats zien: de lucht was dik en fomber, en het regende zacht, maar aanhoudend. „ Het is ruim half 8, R***," zeide de cipier. Ik verzamelde mijne krachten, om te verzoeken, dat men mij tot het laatfte oogenblik wilde alleen laten. Ik had nog 30 minuten te leven.

„ Ik poogde nog iets te zeggen of te vragen, toen de cipier heenging; maar ik kon de woorden niet uitfpreken; mijne tong kleefde aan het gehemelte: ik was het fpraakvermogen kwijt; ik deed twee geweldige pogingen, maar vergeefs; ik kon niets uitbrengen. Toen zij vertrokken waren, bleef ik ter zelfde plaatfe op mijn bed zitten. Ik was verftijfd van koude, waarfchijnlijk door den flaap, en door de ontwende buitenlucht, welke in mijnen kerker was gedrongen; en ik wikkelde mij, om zoo te fpreken, in mijzelven, om warm te worden, de armen over mijne borst geflagen, met hangend hoofd, en bevende door alle leden. Mijn ligchaam fcheen mij van eene ondragelijke zwaarte te zijn, welke ik buiten ftaat was op te heffen of te bewegen. De dag brak meer en meer door, fchoon dof en geelachtig, en het licht drong trapswijze in mijn hok, mij de vochtige muren en den zwarten fteenen vloer vertoonende; en (hoe vreemd zulks zijn moge) ik kon niet nalaten, deze nietsbeduidende dingen op te merken, hoewel de dood mij elk oogenblik verbeidde. Ik floeg de lamp gade, welke de portier op den grond had nedergezet, en die flaauw brandde, met eene lange pit, gedrukt en bijkans verftikt door de koude en ongezonde lucht; en ik dacht daarbij, (in dit oogenblik!) dat zij federt den vorigen avond niet was opgehaald. En ik bekeek het kale en beijzelde behang van het ijzeren veldbed, op hetwelk ik gezeten was; en de geweldig groote koppen der fpijkers, waarmede de deur van mijn hok was beflagen; en de woorden, op de wanden gefchreven door andere gevangenen. Ik voelde mij den pols; hij was zoo zwak, dat ik de flagen naauwelijks tellen kon. Het was mij niet mogelijk, in fpijt van alle mijne pogingen, het zoo ver te brengen, om het gevoel op te wekken, dat ik ging *fterven*. Te midden van dien zelfftrijd hoorde ik de kapelklok aanvangen te flaan; en ik dacht: „ Heer! heb medelijden met mij, ongelukkige!" — Dat kon toch nog geen kwartier vóór 8 ure zijn.....! Het uurwerk floeg kwartier vóór 8 ure..... voorflag..... 8 ure;

„Zij waren in mijnen kerker, vóór dat ik hen gewaar werd. Zij vonden mij ter zelfde plaatse, in dezelfde houding, zoo als zij mij verlaten hadden.

„Hetgeen mij nu nog te vermelden overblijft, is niet veel: mijne herinneringen zijn zeer klaar, tot aan dit oogenblik toe; maar op verre na zoo klaar niet, omtrent hetgene thans volgt. Ik zal echter niets verhalen, dan hetgene ik zeer wel weet. Ik herinner mij zeer goed, dat ik mijnen kerker verliet, om naar de groote zaal te gaan. Twee mannen, klein en gerimpeld, in het zwart gekleed, ondersteunden mij. Ik weet, dat ik poogde op te staan, toen ik den cipier met die mannen zag inkomen; maar dat ik zulks niet vermogt.

„In de groote zaal bevonden zich alreeds de twee ongelukkigen, die met mij hun vonnis moesten ondergaan. Armen en handen waren hun op den rug vastgebonden, en zij lagen op eene bank, wachtende tot dat ik gereed zou zijn. Een magere grijsaard, met witte en weinige haren, las overluid voor een van hen; hij kwam naar mij toe, en zeide iets tot mij..... „dat wij elkander moesten omhelzen," geloof ik; want ik verstond het niet regt.

„De moeijelijkste zaak voor mij was thans, mij op de been te houden. Ik had gedacht, dat dit oogenblikken van razernij en vertwijfeling zouden zijn, en ik ondervond niets dergelijks, maar alleen eene zwakte, alsof het hart mij ontzonk, en alsof de grond zelf, waarop ik stond, onder mij wegzakte. Ik kon niet dan een teeken geven aan den grijsaard met het witte haar van mij met rust te laten: er kwam iemand tusschenbeiden, die hem wegzond. Thans had men gedaan met mij armen en handen te binden. Ik hoorde iemand, half luid, tot den aalmoezenier zeggen, dat alles gereed was!...... Zoo als wij de zaal verlieten, bragt een der in het zwart gekleede mannen een glas water aan mijne lippen; maar ik kon niet slikken.

„Wij begonnen nu den togt door de lange gewelfde gangen, die uit de groote zaal naar het schavot leiden. Ik zag de lampen, die nog brandden, daar het daglicht hier nooit doordringt; ik hoorde het haastig klokluiden, en de zware stem van den aalmoezenier, lezende, terwijl hij voor ons uit ging: „Ik ben de opstanding en het leven, zegt de Heer; „wie in mij gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven." En: „Als de wormen mijne huid zullen doorknaagd hebben, „zal ik uit mijn vleesch God aanschouwen.""

„Dit was de lijkdienst, de gebeden voor zulken, die in het graf liggen, onbewegelijk, dood, opgezegd voor ons, die nog ons beweegden en leefden! Nog eenmaal gevoelde ik, dat ik leefde; en dit was het laatſte oogenblik van volkomene zelfbewustheid, dat ik had. Ik voelde den ſchrikkelijken overgang uit deze onderaardſche, door lampen verlichte, en in dit ſaizoen warme, benaauwde gangen naar de opene ſtellaadje en de trappen van het ſchavot; en ik zag de ontzettende volksmenigte, die de gansche ſtraat beneden mij als in het zwart kleurde, de venſters der huizen en winkels aan de overzijde opgepropt met aanſchouwers, tot de vierde verdieping. Ik zag de gemelde kerk in de verte, midden door den gelen nevel, en hoorde het luiden van hare klok. Ik herinner mij den bewolkten hemel, den nevelachtigen morgenſtond, de vochtigheid van het ſchavot, den ontzaggelijken zwarten klomp van gebouwen, den kerker zelf, die zich ter zijde verhief, en zijne ſchaduw op ons ſcheen te werpen, de friſche en koude koelte, die, toen ik buiten kwam, op mijn gelaat ſpeelde. Ik zie nog heden alles; het ijsſelijk verſchiet ſtaat nog in zijn geheel voor mij: het ſchavot, de regen, de gedaante der volksmenigte, het volk, klimmende op de daken, de rook der ſchoorſteenen, die langzaam om dezelve heen zweefde, de karren, vol vrouwen, op het plein der herberg daar tegenover, het zacht en dof gemompel, uit den verzamelden hoop opgaande, toen wij verſchenen. Nimmer zag ik zoo vele voorwerpen te gelijk, zoo klaar en duidelijk, dan in dien éénen oogopſlag; maar het was van korten duur.

„Te rekenen van dien oogopſlag, van dat oogenblik, was alwat thans volgde niets voor mij. De gebeden van den aalmoezenier, het vasthechten van den noodlottigen ſtrik, de muts, die mij zoo veel angst had gekost, in 't kort, mijne teregtſtelling en mijn *dood*, hebben geenerlei herinnering bij mij achtergelaten; en, zoo ik niet zeker ware, dat dit alles was gebeurd, zou ik er geen het minſte gevoel van hebben. Ik heb ſedert in de Couranten de bijzonderheden gelezen van mijn gedrag op het ſchavot. Men zegt daar, dat ik mij manmoedig en kloekmoedig heb gedragen; dat ik zonder veel doodsangſten ſcheen te ſterven; dat ik geene tegenweer heb geboden. Welke moeite ik gedaan heb, om mij eene enkele dezer omſtandigheden te binnen te brengen, het heeft mij niet willen gelukken. Alle mijne herinneringen nemen een einde met het gezigt van het ſchavot en de ſtraat. Hetgene, voor mij, on-

middellijk fchijnt te volgen, is mijn ontwaken uit een' diepen flaap. Ik bevond mij in eene kamer, op een bed, waarnevens een man ftond, die, toen ik de oogen opende, mij oplettend aanzag. Reeds had ik alle mijne vermogens hernomen, vóór ik nog aaneengefchakeld kon fpreken. Ik meende, dat ik kwijtfchelding van ftraf had verworven, dat men mij van het fchavot had weggedragen, en dat ik in eene flaauwte was gevallen. Toen ik de waarheid der zake vernam, dacht mij eene donkere voorftelling, als van een' droom, te ontwaren, dat ik mij op eene vreemde plaats had bevonden, naakt uitgeftrekt, en een aantal zich bewegende gedaanten rondom mij; maar dit denkbeeld vertoonde zich volftrekt niet aan mijnen geest, dan nadat men mij had kenbaar gemaakt, wat er met mij was gebeurd, en waarvan het mij niet vrijftaat meer te zeggen."

VERSLAG VAN HET WEDERVAREN EENS SCHIPS, BESTEMD, OM, IN DEN GROOTEN WATERVAL DER NIAGARA, TEN SCHOUWSPEL TE VERSTREKKEN.

Op Zaturdag, den 8 September l.l., ten drie ure in den namiddag, werd de groote en fterkgebouwde fchooner, *Michigan*, van 136 tonnen, te *Buffalo* aan den ftroom en den val der *Niagara* prijs gegeven. Een aantal gegoede bewoners der beide oevers van dezelve hadden zich vereenigd tot aankoop van dit fchip, om het (waarlijk zeldzaam en grillig) genoegen te fmaken, van zich en hunnen vrienden een fchouwfpel te verfchaffen, welks luister en grootheid bezwaarlijk door eenige verbinding van kunst en natuur in eenig ander werelddeel zou kunnen worden geëvenaard. Alle de vensters en andere openingen van de *Michigan* werden zorgvuldig gesloten tegen het indringen des waters. Men was van gevoelen, dat, wanneer het fchip behouden door den maalftroom geraakte, en onbefchadigd het begin van den val bij het zoogenaamde *hoefijzer* bereikte, het den loodregten fprong van 160 voet, zonder te verbrijzelen, zou kunnen wederftaan, daar de kom, in welke het dan nederftortte, 5 à 600 voet diepte heeft, en deszelfs vlottende kracht het genoeg zou opheffen, om niet op de rotfen in dien afgrond te verpletteren. Door booten werd het fchip op fleeptouw genomen, en nabij den eerften maalftroom gebragt, om het-

zelve de gefchiktfte rigting te geven. Op het verdek werden onderfcheidene fterkgefpierde dieren, als twee beeren, een buffel, een hond, een paar katten enz., geplaatst. De herbergen in de nabijheid van den waterval waren zoo volgepropt, dat fchier overal een duim gronds, om zoo te fpreken, eene bekwame flaapplaats werd geacht. Ongeveer ten twee ure vernam men het geroep: „ Het komt! het komt!" en, na verloop van nog een half uur, bereikte het fchip inderdaad de eerfte draaikolk. Het helde zeer fterk, viel op zijde, en verloor mast en ftengen, waarna het zich weêr oprigtte. Door het verlies van den mast bekwam het van nieuws zijn evenwigt, en werd zijwaarts af naar den tweeden maalftroom heengedreven, waar het ftootte en eene minuut lang vastzat; terwijl het fcheen, alsof de elementen hunne laatfte en geweldigfte krachten infpanden, om het over denzelven heen te voeren. Het lag nu geheel op zijde, werd met water gevuld, rigtte zich evenwel weder op, en dreef verder. De beeren verlieten thans het fchip, en zwommen naar den oever, waar men hen opving, naar de herberg bragt, en voor vijf dollars het ftuk verkocht. Ook de buffel fprong in den ftroom; maar, zich naar den waterval wendende, werd hij door denzelven in den afgrond geflingerd, en door een op zijnen rug nederftortend ftuk houts gedood. Wat van de overige dieren geworden zij, is niet bekend. Nadat het fchip de tweede draaikolk was doorgekomen, werd het geheel van achteren naar voren omgeworpen, in welken toeftand het met den waterval nederftortte, ongeveer op de helft van zijne vaart de kiel verbrijzeld werd, en binnen weinige fekonden geheel verpletterd was. Men berekent, dat om en bij de 50,000 aanfchouwers bij dit ontzettend tooneel tegenwoordig waren.

DE GODSDIENST DER ZOOGENAAMDE BESCHAAFDE WERELD, EEN MENGSEL VAN HEIDENDOM, MOHAMEDISMUS EN VALSCHE WIJSGEERTE. (*)

(Uit het *Hoogduitsch.*)

In ftaten, hoedanige de *Duitfche* zijn, waar men wijsgeerte

(*) Zonder ons land met *Duitschland* te willen gelijkftellen, of zelfs *alles* berispelijk te vinden, wat de fchrijver van

als den grondflag der wetenfchappen befchouwt, moest, zou men denken, het licht dezer wijsheid, zoo niet tot de lagere ftanden, althans tot alle zoogenaamde befchaafde kringen lang zijn doorgedrongen. Bij Christelijke volken, hoedanige de *Duitfche* zijn, federt omtrent duizend jaren bekeerd, federt de hervorming tot een' hoogeren trap van Evangeliekennis verheven, — bij zoodanige volken moest, zou men meenen, de Godsdienst van JEZUS, zoo niet in alle harten, ten minfte op het verftand van alle zoogenaamde befchaafde lieden werkzaam geworden, althans zoo veel hebben te weeg gebragt, dat er onder hen geen fpoor meer beftond van bijgeloof, noch zoodanig ongeloof, als zelfs aan Gods voorzienigheid en liefde twijfelt. — Verre vandaar! De Godsdienst der befchaafden (der lieden naar de wereld) is veeleer, in dit 27fte jaar der negentiende eeuw na CHRISTUS' geboorte, nog immer een bont mengfel van Heidendom, Mohamedismus en valfche Wijsgeerte, waarmede de dunne grond van het godsdienftig onderwijs vóór de belijdenis overgeftreken is.

Hooren wij eerst, wie en wat hun GOD zij. — Zijn naam is *Hemel*. „Dat weet de Hemel; de Hemel heeft het anders gewild; de Hemel heeft mij een goed man befchoren; wij wenfchen hem den zegen des Hemels; heden ontnam mij de Hemel mijne lieve vrouw." Slechts onder deze firma mag het Hoogfte Wezen in fatfoenlijk en welopgevoed gezelfchap worden gedacht. De uitdrukking *Voorzienigheid* is na deze de gangbaarfte, doch riekt reeds naar bigotterij; geestelijken alleen kunnen dezelve, zonder verwijt van fijnheid, veel bezigen. GOD te zeggen, is flechts voor het misbruik geoorloofd, als eens eene naald op den grond valt, een glas gebroken wordt, of men elkander een' trek fpeelt; doch in vollen ernst van GOD te fpreken, gaat althans voor een vergrijp tegen den goeden toon, zoo niet voor eene abfurditeit.

dit ftukje zoo luide wraakt, — b. v. het noemen van *Hemel* en *Voorzienigheid*, als eene foort van verzachting, om den heiligen naam van GOD door zekere gemeenzaamheid niet te onteeren, — houden wij het toch daarvoor, dat het veel waars, veel gewigtigs, veel leerzaams en voor niet weinigen waarfchuwends bevat, en op eene geestige, indrukmakende, zoo wel als onderhoudende wijze voordraagt.

Vert.

Een deel van het gezelfchap keert zich in den beginne tot den man, die zich daaraan fchuldig maakt, doch wendt zich fpoedig met een fpottend of beklagend lachje weêr af; want het is klaar, dat of huichelarij of onnoozelheid de grond is. Slechts in één geval bezondigt men zich, door gebruik van het woord GOD, niet tegen de befchaafde zeden; wanneer men, namelijk, met een' geestelijke fpreekt. Het is overeenkomftig de beleefdheid, met een' buitenman over den landbouw, met een' koopman over den handel, met een' regtsgeleerde van pleidooijen te fpreken; daarom mag men ook met een' geestelijke van GOD fpreken, en zelfs CHRISTUS noemen, hetgeen anders dol zou zijn.

Dat de Godheid der befchaafde lieden *Hemel* heet, heeft een' dieper' zin. Zij heeft inderdaad geen' anderen zetel en fchouwplaats harer werken, dan den luchtkring. Het is mogelijk, dat zij ook zon, maan en fterren gemaakt hebbe; maar men hoort daarvan niet, zelfs niet wanneer er iets buitengewoons aan den hemel plaats heeft. Eene komeet, eene eklips wordt waargenomen en beoordeeld, zonder dat men aan een' Schepper denkt. Maar in het weder wordt eene Godheid opgemerkt: zij veroorzaakt vriezen en dauwen, regen en zonnefchijn, overftrooming en ftorm. „De Hemel heeft onze reis tot water gemaakt. De landman vergaart den zegen des Hemels in zijne fchuren. De Hemel was ons gunftig: wij hadden goeden wind en eene fnelle vaart. De Hemel haalde ons eene ftreep door de rekening: de rivier was buiten hare oevers getreden en vol ijs." In eenige gevallen van deze foort veroorlooft men zich zelfs *onzen lieven Heer* te zeggen, zonder daarmede nogtans iets meer, dan den JUPITER der Heidenen, den GOD (of Heer) der luchten, aan te duiden.

Bij den aanmerkelijken afftand des hemels van de aarde, gelooft niemand, dat de Godheid zich om iets anders bekommert, dan de meer geweldige bewegingen in de natuur en het meest algemeene in de menfchenwereld. Donder, aardbevingen, orkanen behooren tot haar gebied; doch op het bijzondere leven der menfchen kent men haar geenen invloed toe. Wat zich hier fcheidt of vereenigt, verheft of daalt, in elkander wart of ontwikkelt, wat tot welzijn van het geheel of iemand in het bijzonder gewerkt of tegengearbeid wordt, daarvan mag zij wel het noodige *weten*, maar heeft er volftrekt geen *deel* aan. Geneest iemand van eene

zware krankheid, zoo noemt hij zijnen arts als den eenigen helper, en zegt: „ Dien heb ik mijn leven te danken." Sticht iemand eene algemeen nuttige inrigting, zoo houdt men dezelve voor het werk zijner wijsheid en magt; en mislukt zij daarna, zoo wordt zulks aan zijne onvoorzigtigheid of de boosheid zijner vijanden toegeschreven. Aan een hooger bestuur denkt men niet.

In eene zonderlinge vermenging hiermede vertoont zich het vrij algemeen verbreide geloof aan eene onwederroepelijke bepaling der menschelijke lotgevallen door *een blind noodlot*. Voor den krijgsmansstand, namelijk, houdt men hetzelve ononontbeerlijk; deze kon niet dapper vechten, was hij niet overtuigd, dat geen kogel treffen kan, dan de voor ieder gegotene, en dat deze met geen wapen af te keeren is. Niet dwazer is de *Janitsaar*, die zich zonder eenige voorzorg, met blinde woede, den vijand tegenwerpt; niet onnoozeler de *Turksche* knaap, die zich gerust op het leger zijns aan de pest kranken vaders nederlegt.

Volgens het boven gestelde kan ook de vraag niet wel te pas komen, of GOD iets van den mensch vordert, en of deze te bedenken heeft, wat Genen welbehagelijk zou kunnen zijn. Bij de opvoeding wacht men er zich wel voor, op GODS gebod te wijzen. „ Wat moeten *de menschen* wel zeggen, als gij zoo loopt?" zegt men aan den morsigen knaap; — „ wat zouden *de lieden* denken, als ik u vandaag reeds weêr daarheen liet gaan?" aan het dansgrage meisje. Het oordeel der menschen, niet GODS heilige wil, staat bovenaan, onder de drijfveren tot het goede en onder de waarschuwingen tegen het kwade. Wie is derhalve goed? Die, met eene gladde oppervlakkigheid, anderen weet voorbij te streven, zonder iemand te kwetsen. Welke is de hoogste roem, ten aanzien van zedelijke goedheid? „ Hij doet geen kind kwaad; nooit hoort men een boos woord van hem; dien wilde ik wel eens zien, wien hij ten vijand heeft." Wie daarentegen is slecht? Slechts hij, die steelt, valsch speelt, of openlijk bedriegt. En wat jongeling is nog rein? Die vrij gebleven is van onnatuurlijken wellust. Dat reeds de lust zondig is, dat zelfs door blikken overspel kan bedreven worden, daaraan denkt niemand. Zelfs ontuchtige bedrijven worden slechts als kleine mispassen aangezien; eene gestrengere beoordeeling grijpt dan alleen plaats, wanneer de openbare welvoegelijkheid gekwetst wordt.

Het valt intusschen niet te loochenen, dat menigeenen nog een indruk van het eerste onderwijs is bijgebleven, die hem zegt, dat GOD een deugdzaam leven verlangt. Men verzwijgt dit dan ook niet, maar voegt er, op goed Mohamedaansch, bij: „Wij hebben eenen barmhartigen GOD. Ik doe mijn' pligt, en ben met mijzelven tevreden. Zondaren zijn wij allen, en niemand is zoodanig als hij behoorde. Maar GOD kan en zal ook van den zwakken mensch geene volkomene deugd verlangen, en vergeeft, wat wij in overijling begaan."

Den met zoo menschelijke bekrompenheid gedachten GOD laat zich natuurlijk geen vertrouwen schenken. Gij wilt de reis ter zee, naar eene verafgelegene stad, aan de landreize voortrekken; men herinnert u de gevaren derzelve, en gij beroept u op den bijstand van GOD, op wien gij vertrouwt. Nu vraagt men u met een' medelijdenden glimlach, „of GOD dan uwentwege de stormen zal bezweren, die in zijn wereldplan liggen opgesloten?" Het wordt avond, eer gij van eenen lieven vriend in zijn huis scheiden kunt; gij hebt nog een' uren langen, eenzamen weg voor u, door de maan slechts flaauw verlicht. Evenwel wilt gij voort, en zegt vol vrolijk vertrouwen: „GOD zal met mij zijn." — „Dit is tot daar aan toe," antwoordt men u; „maar het is toch wezenlijke vermetelheid, te gelooven, dat GOD om u wonderen doen en den arm des booswichts verlammen zal, die op u loert." — Het schrikkelijkste vertoont zich dit gebrek aan vertrouwen in nood en lijden. Ik wil eene weduwe troosten, die geene mogelijkheid tot onderhoud en verzorging harer kinderen ziet; ik noem haar, daar bloedverwanten en vrienden bijstand weigeren, GOD, als den Vader van weduwen en weezen, en dat men nooit het zaad der opregten gebrek zag lijden. „Ja, dat is waar," antwoordt mij de bedrukte; „maar dat is ook het eenige." Elke andere troost zou haar derhalve meer welkom zijn, en die uit GOD is slechts eene armelijke noodhulp. Doch eene andere wijst ook dezen troost af, en verklaart rondelijk, in de aankondiging des doods van haren man: „*Troost verlang ik niet.*" Eene derde verschoont zich van het bezoek harer vrome vriendin, om geene bijbelspreuken van haar te hooren, die haar tegenstaan. Eener vierde wordt gezeid, dat haar ongeluk door GOD toegezonden werd, en zij antwoordt: „Dat is onmogelijk; zulk eene zondares ben ik niet, dat ik verdiend

zou hebben, zóó door Hem gestraft te worden." — „Mij treft alles," roept eene vijfde in hare woeste smart uit; „ik kan niet gelooven, dat er een GOD in den Hemel is; Hij kon mij zoo niet nederslaan." — Vergeeflijk schijnt, hiermede vergeleken, nog de lafheid van velen, die, na het sterfuur des nabestaanden, het treurhuis uitvliegen, en niet wederkeeren, vóór de doode begraven is. Zij weigeren wel de artsenij der smart, welker heelkracht zij even zoo weinig erkennen als hunne wonden; maar zij bezondigen zich toch niet tegen GOD.

Zal, eindelijk, een GOD, als de hier beschrevene, aanspraak op vereering kunnen maken? — Hoe zou dat mogelijk zijn? De kerk, houdt men zich inwendig overtuigd, is eene inrigting van den staat, ter beteugeling van den ruwen hoop; de beschaafde kan zich aan hare bijeenkomsten onttrekken. „Wij gaan niet naar de kerk," heet het hier op spottenden toon; „wij werken in stilte." — „Wat mij van den kansel gezegd wordt, weet ik al lang," zegt een ander. — „De predikant wordt er voor betaald," laat een derde zich hooren; „hij moet wel wat zamenflansen, al houdt hij er ook niet van. Ja, als die heeren er nog zelve naar deden, en geloofden, wat zij leeren! Maar wij weten immers, hoe het daarmede gaat." — De kerklucht wordt daarom voor de gevaarlijkste gehouden, en door ziekelijke personen het eerst vermijd en het laatst weêr bezocht, nadat de genezing reeds lang gevolgd is. De dame, die aan hoest of borstkwaal lijdt, verzuimt des morgens de Godsdienst, en bezoekt in den vochtigen avondnevel het kransje, den schouwburg of het concert. „Waarom zou zij dien dag niet in den schouwburg gaan? Zij kan er meer leeren en meer goede voornemens opvatten, dan bij menige predikatie. Er zijn immers zoo vele goede, ja godsdienstige stukken, in welke werkelijk *gebeden* wordt, waar men de deugd in den schoonsten glans aanschouwt en tot tranen geroerd wordt. Men komt daarom dikwijls veel beter uit den schouwburg, dan uit de kerk."

Diensvolgens is van hem of haar, die geregeld ter kerke gaat, niet veel goeds te denken. „Zulks is openbare huichelarij; want voorheen deelden zij in alle vermakelijkheden, en nu vertoonen zij heiligen." Wilt gij intusschen nu en dan de Godsdienst bijwonen, dat valt niet in het oog. De vriend, die u op den weg uit de kerk ontmoet, roept u dan toe,

„Zijt gij vandaag vroom *geweest?*" Alsof zulks slechts eene zeldzaam voorvallende verpoozing van den gewonen levensgang mogt zijn.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

EDELE TREK VAN EENEN DEURWAARDER IN FRANKRIJK.

Kort na den dood eener rijke Dame, bekroop hare erfgenamen, die, ook zelfs buiten de aanzienlijke erfenis, onder de welgestelde lieden behoorden, de lust, om eenen doodarmen marskramer, die een klein huisje van de overledene, sedert vele jaren, bewoonde, tot betaling van vier jaren achterstallige huurpenningen aan te spreken. Alle vervolgingen, van wege het onvermogen van den eerlijken maar armen man, vruchteloos gebleven zijnde, kreeg nu de deurwaarder den harden last, om de meubeltjes en de geringe kramerijen, en alwat bij den ongelukkigen te vinden was, in beslag te nemen. De deurwaarder begeeft zich, vergezeld van twee getuigen, op zekeren morgen, naar de woning van den huurpligtige. Maar, getroffen door de verregaande armoede en ellende, die zijn oog däär aanschouwt, is hij buiten staat, het wreede bevel, dat hem gegeven is, te volbrengen. Hij keert terug, begeeft zich naar den praktizijn van de onmeêdoogende erfgenamen, en zegt, dat het hem onmogelijk is voort te gaan. Het door hem naar waarheid opgehangen tafereel; noch de beschrijving van des ongelukkigen persoonlijken toestand, dat de vrouw vóór een paar dagen bevallen is, dat nog vier kleine kinderen van honger schreijen, dat de man als versteend van droefheid nederzit, en noch zijnen kinderen brood geven, noch hem deurwaarder kan antwoorden, — niets is in staat, den praktizijn te bewegen, om het bevel in te trekken, zelfs voor eenige oogenblikken op te schorten, wanneer de deurwaarder zich aanbiedt, om zelf het hart der erven te gaan vermurwen. „ Nu ," roept de deurwaarder eindelijk met verontwaardiging uit, „ dan heb ik geen moed, om mij ander„ maal maar dat verblijf der ellende te begeven. Er gebeure „ wat er wil, ik weiger aan zulk een wreed bevel gehoor te „ geven. Liever deed ik oogenblikkelijk afstand van mijn „ beroep, hoezeer ik er met vrouw en kinderen van bestaan „ moet." Deze uitroep werd gelukkig gehoord door iemand, die zich toevallig in een nevenvertrek bevond, en welke,

bewogen door het medelijden van den deurwaarder, niet nalaten kon, de kamer, waar dit tooneel plaats vond, binnen te stuiven, met de vraag op de lippen: „ Hoe veel de schuld „ van dat rampzalig gezin bedroeg." — „ Hij is 460 francs „ schuldig," antwoordt hem de deurwaarder, „doch kan geen „ stuiver betalen." Nog eenige weinige vragen worden door den menschenvriend aan den edelen deurwaarder gedaan, en het einde van dit onderhoud is: „ Wacht slechts een oogen„ blik; ik neem de voldoening van de geheele schuld en van „ al de kosten op mij." Hij hield woord, en voldeed de schuld; doch de deurwaarder weigerde, iets meer dan zijne verschotten aan te nemen.

OUD EN NIEUW.

Onlangs las men in de nieuwspapieren een berigt van wormen, die op de sneeuw in *Rusland* waren waargenomen, en, in een warm vertrek gebragt, spoedig stierven. Het zou niet wel mogelijk zijn, uit de hoogst onvolledige beschrijving, die men er van gaf, met eenige zekerheid te bepalen, tot welke der bekende diersoorten deze diertjes te brengen waren; het schijnt echter niet onmogelijk, dat het maskers of onvolkomene insekten waren, misschien van kevers. Doch, hoe dit ook zij, als eene bijdrage tot de bekende uitspraak, dat er niets nieuws onder de zon is, moge, uit vele andere berigten, die men zonder moeite zou kunnen opzamelen, de volgende plaats van ARISTOTELES dienen, die wij eenvoudig vertalen willen; een en ander, daarin vervat, voor rekening van den beroemden Wijsgeer en Vader der Dierkunde geheel en van harte overlatende: „ Er ontstaan ook dieren uit hetgeen het minst voor rotting vatbaar schijnt; zoo ontstaan er wormen uit oude sneeuw, en zij zijn daarom rood en harig, omdat oude sneeuw ook rood is. Maar in de sneeuw in *Mediën* zijn zij wit, en groot. Zij zijn allen traag. Op het eiland *Cyprus*, waar men den *lapis chalcites* (*) vele dagen achtereen brandt, ontstaan aldaar in het vuur diertjes, wat kloeker dan groote vliegen, die door het vuur wandelen en vliegen. Zij sterven echter, als men ze uit het vuur neemt, eveneens als de eersten, wanneer men ze buiten de sneeuw plaatst." — ARISTOT. *Hist. Anim. V.* 19.

(*) D. i. het natuurlijk ijzervitriool, de zoogenoemde *Atramentstein* der *Duitschers*.

DE ZANGERES HENRIËTTE SONTAG TE FRANKFORT.

Toen HENRIËTTE SONTAG, voorleden jaar, te *Weimar*, op zekeren avond, door GÖTHE was onthaald geworden, las men in de Courant: „De Koning der Dichters heeft „het Wonderkind gelaafd met spijs en drank." Ook te *Frankfort* heeft men zich dermate uitgeput in haren lof, dat men gerustelijk een' prijs van honderd dukaten konde uitloven voor hem, die een op haar nog niet verbruikt bijvoegelijk woord uitvond. Men heeft haar, onder anderen, genoemd: *de Onnoembare*, *de Hemelsche*, *de Hooggeprezene*, *de Onvergelijkelijke*, *de Hooggevierde*, *de Hemelsche Jonkvrouwe*, *de zachte Parel*, *de jonkvrouwelijke Zangeres*, *het geliefde Meisje*, *de schoone Maagd*, *de Heldin des Gezangs*, *het Godenkind*, *de dierbare Zangnimf*, *de Parel der Opera*, enz. Het lust ons, te harer eere, de dronkenschap, welke zij te *Frankfort* verwekte, te vermelden: immers een zoo algemeene roes, hij moge ook de drinkers niet vereeren, strekt in allen gevalle tot lof van den wijn!

Met eene geringe woordverandering, kan HENRIËTTE SONTAG met CESAR uitroepen: „Ik kwam; men zag; „ik overwon!" De overwinning ging voor haar uit, en haar strijd was slechts een spel, tot viering der zegepraal. De eerste, belangrijke hulde werd haar bewezen door het *Vreemdelingsblad*, dat hare aankomst in deze bewoordingen aankondigde: „Jonkvrouwe SONTAG, Koninklijk-*Pruissische* Ka„merzangeresse, *met Gevolg en Onderhoorigen* (*Dienerschaft*);" terwijl omtrent Vorstelijke personen alleen nog het woord *hoog* bij *Gevolg* wordt gevoegd, waardoor men haar tot aan de trappen des troons verhief, en, zonder zich aan de misdaad van gekwetste Majesteit schuldig te maken, wel niet verder konde gaan. Aan deze *eerste* hulde sluit zich gevoegelijk de *laatste*, welke haar te *Frankfort* wedervoer; daar de waard der herberg, welke zij veertien dagen lang bewoonde, bij haar vertrek geen' penning wilde aannemen, en hierdoor „*den ouden Roomschen Keizer*" (het uithangbord) verjongde, en veredelde tot een *Prytaneum*, waar vermaarde *Duitschers* in naam des vaderlands geherbergd en onthaald worden. Tusschen deze beide huldigingen breidden zich alle de overige, in ontelbaren getale, uit. Zij verscheen op eenen tijd, dat het veel bezwaarlijker viel, de algemeene opmerkzaamheid te *vestigen*, dan te *verdienen*; te weten, toen de tijding van den

zeeslag bij *Navarino* in het *Joden-* en Effekten-rijke *Frankfort* aankwam. De woeste *Turksche* muzijk zelfs kon den zoeten nachtegaalstoon niet verdooven, en maakte met dezen al een zeer wonderlijk kontrast. De *Sultan* en de SONTAG, CODRINGTON en OTHELLO, de *Divan* en de *Barbier*, dit alles werd dooreengemengd. Den *Joden* zelfs overviel eene ligte duizeling; en, wanneer zij ter Beurze over achtsten en kwarten handelden, wist men soms niet, of zij maten of percenten meenden. De prijs der schouwburgsplaatsen werd verdubbeld; en echter stroomden de aanschouwers in groote scharen derwaarts, zelfs heel uit *Keulen* en *Hanoven!* Het was gelijk ten tijde der *Olimpische* spelen. Een *Engelschman*, die geene plaats meer in de *loges* kon bekomen, wilde, in zijne kunstwoede, den ganschen-bak voor zich alleen bespreken. Een jongeling kwam heel van *Wisbaden*, acht uren ver, te voet, kreeg met ongeloofelijke moeite eene staanplaats, werd flaauw vóór dat de gordijn was opgehaald, en, wijl er geene ruimte overschoot om in onmagt te *vallen*, overeindstaande en schier levenloos van hand tot hand ter deure uitgeschoven, kwam niet tot zichzelven dan nadat het scherm gevallen was, en keerde, des anderen morgens vroeg, te voet terug, van waar hij gekomen was. Een ander bekocht werkelijk zijne kunstdrift met den dood; terwijl velen voor dezelve met ziekte en kwetsuren boeteden. De nieuwsbladen waren als doorzaaid met aankondigingen van vermiste colliers, ringen, braceletten, shawls en andere fraaijigheden, welke vrouwen in gedrang kunnen verliezen. Men zag in den schouwburg eene algemeene oogenrusting der gansche weerbare manschap van *Frankfort*; en de vele honderden, in den glans der kroonlusters schitterende tooneelkijkers, alle op ééne zwakke maagd gerigt, leverden eene geduchte krijgshaftige vertooning op. Doch wel nooit werd eenige artillerij slechter bediend: de vijand werd in het geheel niet, maar alleen de aanvallers zelve werden gewond! — De schouwburg werd twee uren vroeger dan gewoonlijk opengezet, en reeds lang te voren was het groote voorplein met menschen bedekt. Men zou gezegd hebben, dat den eerst intredenden gelaarsden voet een paar gouden sporen was toegedacht!

(Het vervolg en slot hierna.)

HET HEIMWEE.

Ik zit en zucht
Naar beter huis
En reiner lucht.
't Geloei der gure noordervlagen,
Der baren wild en woest gebruis,
Het dommelen der donderslagen
Bedreigt mijn broze kluis
Met kruis.

Wel bergt een zwaan
Op zee haar pluim,
Wanneer de orkaan
Haar rust verstoorde, in stille watren;
Zij zoekt der baaijen spieglend ruim,
En, schoon van ver de donders klatren,
Zij hebt er stil die pluim
In 't schuim.

Eene andre kust,
Een hooger strand
Belooft de rust,
Na 't breken van mijne aardsche woning;
De vrede ontvlugt het lage land,
En 't heil werd, door der zielen Koning,
Slechts boven sterrenstand
Geplant.

Ja, de ijdele aard'
Is leed noch last
Noch zorgen waard.
De wijsheid, warrende in haar boeijen,
Van dorst naar hooger afgevast,
Ziet, weenende, alle wangen gloeijen,
Terwijl ze in 't blinde tast
En past.

Kom, duistre nacht
Van zerk en graf!
Uw zwarte vacht
Worde als een dag vol zonnestralen.
Den moeden zijt ge een steun en staf,
Die, zwervende in de diepe dalen,
Verachten, wat het kaf
Hun gaf.

De rede faalt
Aan 's Hemels wet;
De vrijheid dwaalt;
En de onschuld, in de lust verzonken,
Verliest haar lelie wit helmet;
De schaamte strandt op lip of lonken,
En smoort in 't warrend net,
En smet.

De rozentijd,
Een flikkerlamp,
Vervliegt, benijd
Of aan haar zilvren kroon gegrepen;
Of zwichtende in der driften kamp,
Die lijf en ziel ten afgrond slepen.
Dan is de drift een damp
En kamp.

Het schoon vergaat,
Gelijk een mist
Voor dageraad.
Eén donder schudt den grond der bergen.
Slechts Hij is vast, dien niemand gist;
Die, spelend met den bouw van dwergen,
Te hoog is voor de twist
Of list.

Ja, wie hier ween',
Bij God is rust.
Bij Hem alleen!
Zijn schild is vreugde en vreê zijn wapen,
Als, borlende aan dees lage kust,
Het bloed waakt, en de deugden slapen,
Wier moed een monster sust:
De lust.

De peplaar wijkt,
Wanneer een storm
De abeelen strijkt,
Of de ijzige aâm der najaarsbuijen
Zijn spel heeft met hun zomervorm.
Dan zoekt de zwaluw 't zoele Zuijen,
En spijze in edler worm
En vorm.

o Lieflijk oord
Van rust en licht,
Ontſluit uw poort
En ingang tot den ſtillen tempel,
Tot rust en lust omhoog geſticht!
De moede houdt, aan zijnen drempel,
Op u zijn zwak gezigt
Gerigt.

1827. G. GRAVÉ, JZ.

ALEXANDER YPSILANTI OP MONGATSCH.

X.

Ypſilanti kwijnde op Mongatsch' hoogen toren in zijn boei;
De uitgeſleten venſtertralies trilden van het ſtormgeloei;
Zwarte wolkgevaarten vlogen, doofden maan- en ſterrenſchijn—
En de Griekſche Vorst riep zuchtend: „Ach, mogt ik in vrijheid zijn!"
Naar de zuider kimme ſtarend, hakend naar 't geliefde ſtrand:
„ Mogt uwe aard' mijn ſtof bedekken, o mijn dierbaar vaderland!"
En hij opende het venſter, blikte in 't woeste land rondom;
Kraaijen zweefden in de diepte, adelaars de rotſen om.
„Brengt dan geen van u mij kondſchap," dus verzuchtte hij, „van daar,
„ Uit het land van mijne vadren?" ... en het ooglid werd hem zwaar-
Zwaar: van matheid? of van tranen? - en zijn hoofd zonk op de hand.
Zie! zijn aanſchijn wordt zoo helder... Droomt hij van het vaderland?-
Zoo dan zat hij, en op eenmaal ſtond een edel Held voor hem,
Zag hem aan met welbehagen, ſprak met reine geestenſtem:
„ Alexander Ypſilanti! heil zij u! hervat den moed!
„ In die engten, u zoo dierbaar om het plengen van mijn bloed,
„ Waar driehonderd Spartters' asſche in één graf verzameld wierd,
„ Hebben vrije Grieken heden op den Turk gezegevierd.
„ 'k Ben de Hemelboô dier zege, eindpaal van de ſlavernij.
„ Alexander Ypſilanti! Hellas' heilig land wordt vrij!" —
't Oog nog nat van vreugdetranen, rijst de Vorst, en, op dat pas
Aan zich zelven weêr hergeven, roept hij uit: „ Leonidas!" —
Hoor! het ruischt... Een koningsaadlaar klapwiekt boven hem, en vliegt
Uit zijn cel, daar hij de vlerken in den zilvren maanſchijn wiegt.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

VOORLEZING,

OVER

DEN SMAAK.

Door

H. VAN LOGHEM.

Er heerscht in alles, wat de natuur ons vertoont, eene schikking en orde, voor ieder voorwerp berekend, en in overeenstemming met het geheel. Elk voortbrengsel is op eene juiste schaal afgemeten en in het voordeeligst licht geplaatst, het zij op zichzelve, of in verband met andere gewrochten beschouwd. Het te doffe en te schitterende, het te flaauwe of verblindende, het te groote of te kleine, het onvolkomene of overladene treft men bij haar niet aan: alles is eenvoudig schoon, verheven, spreekt tot het gevoel, en laat bij den opmerker eenen altijd streelenden indruk na. Het navolgen van dat heerlijk voorbeeld der natuur door den mensch; het in acht nemen der regelen, van welke zij nimmer afwijkt, — van die zachte overgangen, welke wij bij haar aantreffen; van dat frissche, levendige, deftige en grootsche, waardoor zij vervrolijkt, streelt, roert, eerbied en ontzag inboezemt, — noemt men smaak. Al datgene, wat zijnen stempel niet draagt, kan nimmer behagen; arbeid en kleuren worden, zonder zijne leiding, verspild: maar met dezen, alles veredelenden smaak draagt elk gewrocht den gordel der bevalligheden. Aan het beschouwen van dien Genius der groote meesters, in welk vak van kunst of wetenschap het dan ook zijn moge, van dat fijne gevoel, dat ook de voortreffelijke mannen, in den zedelijken zin, vormt, wilde ik nu met u, mijne geëerde lezers! eenige oogenblikken wijden; overtuigd, dat, mogt het mij gelukken,

dien slechts eenigermate gelijkend te schetsen, gij mij gaarne volgen zult.

I. De echte smaak is de zin van en het gevoel voor het schoone. Ja, dat schoone, groote, edele, doelmatige en in alles overeenstemmende in de natuur te bewonderen en na te volgen, is smaak. Die bewondering getuigt, dat wij al dat voortreffelijke uit het regte oogpunt leeren beschouwen en gevoel voor hetzelve hebben. Die smaak is veel minder de indruk van eenen oogenblik, de gewaarwording, door een treffend en onverwacht tooneel veroorzaakt, dan wel de vrucht der kennis, welke, het geheel, de deelen, de orde en den zamenhang omvattende, die verrukking verwekt. Dat gevoel voor het schoone, in het dagelijksch leven overgebragt, is de echte maatstaf, naar welken wij alles beoordeelen, de schaal, waarop wij de waarde den gesprekken, bedrijven, inrigtingen, en wat dies meer zij, wegen moeten, en beslissen, of deze den stempel der natuur dragen; dat is, of de middelen met het oogmerk overeenstemmen, en het laatste edel, goed of nuttig zij. Voor de kunsten, eene navolging der natuur, mag de smaak datgene geacht worden te zijn, wat het oordeel voor de wetenschappen is. De waarheid op te sporen en kennis te vergaderen, is het doel der laatste; het goede en schoone voort te brengen, dat der eerste. De smaak is meerder of minder kiesch, naar mate hij het voortreffelijke en middelmatige juister weet te onderscheiden, en, bij het beoordeelen van het werk van anderen, of het scheppen van eigen, toetst, en zich houdt aan de regelen der natuur. Zijn gebied is dat dier lagchende moeder, en noch het groote noch het kleine liggen buiten hetzelve. Bij den smaakvollen kunstenaar vinden wij, gelijk bij haar, verscheidenheid en eenheid door eenen onverbrekelijken band vereenigd; de bevalligheid, eene vrucht der gemakkelijke daarstelling; de eenvoud, welke de majesteit van het schoone is. Smaak, in één woord, is derhalve de juiste gewaarwording en de gepaste uitdrukking van hetzelve.

II. Ja, de smaak, of het gebrek aan denzelven, ver-

toont zich in het dagelijksch leven. Van denzelven getuigt het net en betamelijk kleed: bij de haveloozen en slordigen woont deze niet; eenvoud verkondigt dien: de bonte zwier is een bewijs tegen deszelfs aanwezen; een ongekunsteld en innemend voorkomen draagt zijnen stempel: het gezochte verraadt den wansmaak; geregeldheid doet dien in hare trekken herkennen: den ordeloozen is hij vreemd; de toon, gebaren en gesprekken zeggen ons, wie *al* dan *niet*, het schoone huldigt, en de kieschheid is zijn gewrocht: van het ruwe heeft hij eenen afkeer. De kringen, in welke wij verkeeren, zijn de kenmerken van onzen meerderen of minderen smaak; de vermaken, welke wij najagen, die der mate van het fijn gevoel, dat van hem onafscheidelijk is; het genot, hetwelk wij ons veroorloven, is de steen, op welken wij denzelven toetsen kunnen. Zij, derhalve, die aan den tooi de bevalligheid opofferen; de beminnelijke eenvoud onder den ballast van het overtollige doen verstikken; de natuur schenden, om zich aan het gekunstelde te verslaven; orde noch regel kennen en door grillen worden geleid; die wanen, zich door het gemaakte en gezochte aan te bevelen; wier gesprekken onbeschaafd, wier gebaren onkiesch zijn; wier gezelschappen uit wezens bestaan, die het gevoel voor het schoone en edele hebben verloren; wier uitspanningen den redelijken mensch niet voegen; wier genot dat der dieren is: deze allen bezitten geenen smaak.

Even min woont bij hen, die in de pracht den luister van hun leven zoeken; den rang bejagen, om te schitteren; wanen, zich door een bezig leven te zullen onteeren; den lofredenaar liefkozen; den vleijer met hun goud betalen, en den nederigen, werkzamen burger ver beneden zich achten, de smaak, die het zigtbare, noch het fijn gevoel, dat het zedelijk schoone weet te waarderen.

Bij het laatstgenoemde moeten wij nog eenige oogenblikken stilstaan. In de natuur is niets overspannen noch overladen, alles aan regelen verbonden, en de orde onveranderlijk. Het geringe en het groote werken mede, om

het doel te bereiken en tot instandhouding van het geheel; maar verspilling van krachten wordt er nimmer gevonden. Dat doel is het geluk der onderscheidene wezens, welke zij bevat; vooral dat van den redelijken mensch, wiens veredeling zij bevordert, opdat met deze de mate van hetzelve voor hem moge toenemen. Het is derhalve gevoel voor het schoone, goede en voortreffelijke, wanneer men hare leiding volgt, en aan de inspraak van het hart gehoor geeft; maar bewijs van bedorvenheid en wansmaak, trapt men hare wetten met voeten. Dat gevoel woont voorzeker niet bij hem, die der onschuld strikken spant, want zoo vernielt hij het heerlijkst bloempje, dat zij immer voortbragt; hij heeft hetzelve verloren, die in den arm van den wellust zinkt, het zinnelijk genot in dien van schandelijke wezens zoekt, en niet langer vatbaar is voor den indruk, welken de zedige, kiesche en dus eerbiedwaardige vrouw op het onbedorven hart maakt; hij kent het niet langer, dat schoone en geregelde, de man, een slaaf zijner lusten geworden, die, van godsdienst en deugd afgeweken, het ligchaam verwoest en den geest in nevelen hult; hij bezit geenen smaak, die, welke loopbaan ook ingetreden, een doel zoekt te bereiken, dat door zijn hart wordt gewraakt; den rijkdom door schandelijke middelen najaagt; om de gewaande eer bedelt; voor den magtigen in het stof kruipt, en zich zijner laagheid niet schaamt; noch hij, eindelijk, om niet alles op te noemen, die, waar de natuur het geluk van elk schepsel bevordert, dat geluk verwoest, over bergen van lijken en het puin van bloeijende steden zijnen Satanstroon beklimt, en zich met eenen helschen lach in de tranen der volken verlustigt. Die ellendelingen! Het schoone is voor hen niet schoon; het edele, het voortreffelijke, de uitvloeisels van den weldadigen geest der hooge Godheid, hebben voor hen niets verrukkelijks; de liefde, de adem der natuur, die alles bezielt, en de band der geheele schepping is, zouden zij, ware het hun mogelijk, van de aarde verbannen. Maar gij bezit smaak, eerbiedwaardige wezens! die u naar het

voorbeeld dier natuur vormt; gelijk zij, door uwe orde, door uwe werken, door uwe zegeningen, den verhevenen Maker huldigt; werkzaam en vlijtig aan hare wetten gehoorzaamt; matig, uwe krachten bespaart, om die geheel aan het goede te wijden; het edele, het nuttige bevordert; gestadig aan uwe veredeling arbeidt; rusteloos tracht in hare schatkameren door te dringen, om meerdere stof tot bewondering op te sporen; u met onverpoosden ijver aan het geluk van anderen wijdt; datgene najaagt, wat u het ingeschapen gevoel als schoon doet kennen; met geheel uw hart den besten Vader vereert, en getrouwe, gemoedelijke Christenen zijt. Ja, de *Christen*, het voorbeeld van orde, werkzaamheid, deugd, liefde en godsvrucht, draagt in alle zijne daden den stempel van den echten, kieschen, zedelijken smaak.

Er zijn nog een aantal kleine trekken, aan welke men den man van smaak herkent; te weten, aan die wellevendheid, welke, daar zij ongezocht en natuurlijk is, inneemt en de harten wint; aan die vereering der verdiensten, welke den grooten man streelt, zonder in den vorm eener lofspraak gegoten te worden; aan het veroordeelen van gebreken en dwaasheden, op eene wijze, die doel treft, zonder bitter te zijn en te beleedigen; aan het raden en op het regte spoor brengen van verdwaalden, zonder hen te zeer te vernederen en der wanhoop prijs te geven; aan het verspreiden van licht en kennis, met vermijding van alles, wat aanleiding zoude kunnen geven tot het vermoeden, dat hij zich als de zon beschouwt, van welke dat licht moet uitgaan; aan de verschooning van het al te teedere, welks wonden maar zelden genezen worden; aan het weldoen, waarbij de streelende vrucht lokt, en de weldadige stam in de schaduw verborgen blijft; eindelijk, en wel vooral, aan het fijn gevoel, dat hem, bij zijne onderscheidene betrekkingen tot de vrouwen, kenschetst. Waar de man zonder smaak, om zijne ellendige pligtplegingen, wordt uitgelagchen, vermag de ongekunstelde wellevendheid van dezen alles; waar de verdienstelijke van [illegible] lof des laffen-

vleijers walgt, is zijne goedkeuring voor hem een verkwikkelijke geur; waar de fcherpe hekelaar grieft en verbittert, opent het hart zich voor zijne lesfen; waar de onverftandige hervormer den nacht in de hand werkt, zegent ieder zijne fakkel, die zich als een nederig lampje vertoont; waar niemand het ooft wil aannemen, dat de waanwijze uitvent, ontvangt het ieder met een dankbaar gevoel uit zijne weldadige hand; waar, eindelijk, bij het ontmoeten van den voor haren omgang onberekenden, de maagd en de vrouw den fluijer digtfchuiven, openen zij voor hem het hart. Ja, dit vermag de zedelijke fmaak, wier trouwe gezellin de nimmer volprezene kieschheid is.

III. De fmaak van den beoefenaar der kunften vertoont zich in het natuurlijke, gemakkelijke, doeltreffende, kiesfche en bevallige; de wanfmaak, in het gezochte, gekunftelde, overladene, bonte, overdrevene en wellustige. In de eerfte plaats het *natuurlijke*; dat is, haar gewaad, hare kleuren en tinten, hare afwisfeling, hare zachte overgangen, hare bevalligheid; het landfchap, in den dos geftoken, welken zij draagt; het beekje, als zag men het kronkelen; de zacht bewogene blaadjes, als hoorde men de windjes fuizen; het beeld, met de trekken, den mensch eigen; het oog, dat fpreekt; de lippen, welke zich fchijnen te bewegen; de ernst van den man; het teedere der moeder, met den zuigeling aan hare borst; het lenteblosje, dat zich op zijne bolle koontjes ontwikkelt; de taal der driften in de blikken en gebaren, zoodat wij ons haren ftorm vertegenwoordigen; het gewoel der wereld, als bevonden wij ons te midden van hetzelve; de tranen, als zagen wij dezen vloeijen; de wanhoop, als wrong zij zich voor onze oogen: — het *gemakkelijke*; alles zoo eenvoudig, dat wij ons verbeelden in de fchoone dreven te wandelen, de kunstverf en het penfeel niet bemerken, en wanen, dat de natuur zelve de tooveres van het heerlijk gewrocht was: — het *doeltreffende*, dat onze oogen aan het tafereel of de beelden des kunftenaars boeit; het landfchap, dat ons aanlacht en tot vrolijkheid ftemt; die zoden, waarop wij zoo gaarne

ons zouden nedervlijen; die schaduw, wier koelte wij schier gelooven in onze aderen te voelen; dat loeijen van den storm, waarbij ons hart siddert; die bliksem, welken wij angstig nastaren, of hij ook de lage hut of de torenspits treffen mogt; dat medelijden met de ongelukkige moeder, het verlaten weesje en de krimpende armoede, hetwelk hij verwekt; die held, om wiens kruin wij zoo gaarne den laûwer vlechten, met welken wij den martelldood vrijwillig zouden ondergaan: — het kiesche, dat ons het beeld der natuur vertoont, zonder haren zedigen sluijer op te ligten; het vijgeblad der schaamte niet aanmakt; ons de lieve maagd als het beeld der onschuld voorstelt, en de bronnen van het leven bij de eerbiedwaardige moeder met het hullend weefsel bedekt: — *de bevalligheid*, eindelijk, eene vrucht van dit alles, die ons aantrekt, zonder uit te noodigen; welke bloemen heeft, die wij ontdekken, zonder dat deze ons aangeboden worden; die trekken bezit, waarop wij verlieven; in één woord, dat schoon, dat voortreffelijk, dat bezield tafereel, van hetwelk wij niet scheiden kunnen: dit, schilders, beeldhouwers, toonkunstenaars, redenaars, dichters, navolgers der heerlijke natuur! is de echte smaak; is het bewijs, dat het fijn en alles doortintelend gevoel u bezielt; dit geeft aan uwe stukken, aan uwe toonen, aan uwe lessen eene waarde, welke onveranderlijk blijft; dit verzekert aan uwe werken de onsterfelijkheid.

Maar nimmer zal zij het deel zijn van u, die, door dat gevoel niet geleid, van die natuur afwijkt; slechts het gekunstelde voortbrengt; den reus naast dwergen plaatst; de eenvoudige en betooverende schakering van licht en schaduw niet kent; met eene kwistige hand tooit; de tinten, die zachte overgangen van kleur tot kleur, wegneemt, en het bonte daarstelt. Uw wansmaak verraadt zich in het beeld dier Venus, welke niet langer de *hemelsche* is; in dat van Hebe, in welke wij den morgenglans der jeugd niet vinden: en te vergeefs zoekt het oog naar die bedekking, welke der maagd en vrouw vergunnen, tot uw gewrocht te naderen. De toonen van uwe

luit dringen niet tot in het hart; uwe gezangen zijn de vruchten van het hollen der verbeelding, en die van uwen arbeid de geeuwende verveling.

IV. De echte ſmaak heeft zelfs bloemen voor de meest afgetrokkene wetenſchappen; maakt derzelver beoefening aangenamer en minder moeijelijk.

De zucht naar kennis moge zich tot den ether verheffen; het reuzengevaarte of eenen worm ontleden; de ſtoffen ſcheiden, of zich met den ſtoffeloozen geest bezig houden; het gewrocht of den oneindigen Schepper in zijne werken beſchouwen, — alomme vindt de ſmaak bij die kennis bloemen te garen en anderen aan te bieden. Ruw mogen de ertſen zijn; hij wijst ons op den glans en den gloed, dien zij verſpreiden kunnen: verbazend zij de weg langs de onafmetelijke ſterrebanen; zijne beſchrijving doet elke nevelvlek in den verstverwijderden melkweg voor ons ſchitteren: ſlechts voor het gewapend oog zij het wriemelend inſekt zigtbaar; hij wijst ons op het fijne weefſel, de ligte zijden vlerkjes, en zijn levensgenot uit de ſchatkameren der natuur: log, bij deszelfs aanblik, de ontzettende elefant; hij onthaalt ons op dat vernuft, hetwelk den menſchelijken geest ſchijnt te naderen: ingewikkeld de zamenſtelling van ons ligchaam; hij verrukt door het treffende der beſchrijving, ook van het onaanzienlijkst deel: duister de werking der ziel; hare voortreffelijkheid, haren aanleg, hare beſtemming plaatst zijne bezielde veder in het heerlijkst licht: onbereikbaar voor onze bevatting, ondoordringelijk in deszelfs wezen, oneindig in deszelfs beſtaan de Vader van het heelal; zoo vurig ſchetst hij ons de grootheid en de liefde van den Algoeden, dat het gevoel in onze aderen gloeit, ons hart van dankbaarheid klopt, en wij in ſtille aanbidding wegzinken. Wie bewandelt niet met verrukking, aan de hand van BUFFON, het onmetelijk rijk der natuur; met LOCKE en LEIBNITZ, de paden van den menſchelijken geest; met ROBERTSON en MULLER, het puin van vroegere eeuwen? Ja, de echte ſmaak doet ook den lust voor de beoefening der wetenſchappen ontvlammen, en maakt het gros meer geſchikt voor haar begrip.

V. De wanſmaak is beſmettelijk voor — de ware ſmaak heeft eenen weldadigen invloed op de maatſchappij.

Wie toch zal den verderfelijken invloed van het zede- en ordelooze, van het losſe, verwijfde, de liefde tot pracht en zwier, en meer andere ziekten der zamenleving, ontkennen? De jongeling, die den ſmaak voor het goede en edele heeft verloren, vernielt, op eene jammerlijke wijze, de bloeſems, welke den vriend der deugd eerbied inboezemen; hij vergaapt zich aan het zoo duur gekocht genot, en wordt een zwelger; in den roes der vermaken ontwent hij zich aan de bezigheden, en welhaast verwoest hij, tot de laagte van eenen ſchandelijken lediglooper gezonken, eigen geluk en dat van anderen. Immers dat fladderen als de vlinders behaagt de losſe knapen; het voorbeeld ſleept mede; het bloemenſchenden wordt een tijdverdrijf; het moorden van den tijd eene gewoonte; het verdooven van den geest door den roes eene behoefte. De wanſmaak brengt de moeder eens huisgezins tot den kostbaren zwier; de nette en bekoorlijke eenvoud gaat in de bonte pracht over; verſpilling eischt, met elken dag, meer offers: en wie durft het vragen, of zij ook navolgeresſen vindt! De middelſtand zwelgt het lokaas in, dat denzelven door hoogeren geboden wordt; de tooi en de weelde knagen de welvaart tot aan het gebeente af, en de arme huisvrouw verkoopt haar brood, om te kunnen ſchitteren. De losheid in de grondbeginſelen van den godsdienst is, maar al te dikwerf, de rampzalige vrucht van den heerſchenden toon, en vreet als de kanker in; terwijl datgene welhaast ophoudt eene ſchande te zijn, waarvan de onbedorvene natuur eenen afſchuw heeft. Maar het zedelijk en betamelijk gedrag; de geſtadige huldiging van het ſchoone, edele en voortreffelijke; de orde, welke bij alle handelingen voorzit; de matigheid, die het genot regelt; de werkzaamheid, welke hetzelve doet geboren worden; de eenvoudige netheid, welke van alles afſtraalt; de kieschheid, die den luister verhoogt, zijn zoo vele voorbeelden, die voor de zamenleving niet verloren gaan. De zucht tot navol-

ging is algemeen; de deugden en ondeugden worden door de verkeering voortgeplant, en ook het geheel oogst de vruchten in van het zaad, door enkelen gestrooid.

Op de kunsten oefenen die smaak of wansmaak eenen gelijken invloed uit. Het aanschouwen en het hooren van het schoone stemt op den duur ons gevoel voor hetzelve; dat van het afzigtelijke en krassende bederft oog en oor. Bezoekt de woningen van den zoogenaamden gemeenen man, die maar zelden toegang tot den tempel der bevalligheden heeft; hoe grievend wordt daar dat gevoel niet beleedigd! Een wanstaltige heilige; eene afbeelding, waarvoor de kladschilder zijn' verfkwast te goed zoude achten; de heerlijke geschiedenis van den verloren zoon, door de hand eens broddelaars misvormd, vindt gij aan den muur; de voortreffelijke prenten van luilekkerland, of Jan de wasscher, zijn in der kinderen handen; de fraaije, kiesche liederen heeft men van de zedige zangers geleerd; de kunsten, welke men er nabootst, zijn de walgelijke tooneelen van den hansworst of de ronzebons. Waarom? Omdat men den smaak naar geene meer schoone voorbeelden heeft kunnen vormen. — Verder: vergenoegt men zich in de kleine steden niet met schouwspelen, even aanstootelijk voor de zeden als pijnlijk voor het kiesch gevoel, omdat de groote menigte nimmer andere heeft gezien? Hoe ver, met loffelijke uitzondering van enkelen, is onze natie, ten aanzien der toonkunst, bij andere volken niet ten achtere, omdat het haar aan voortreffelijke meesters, aan eenen leidenden smaak voor dezelve, welken wij bij dezen aantreffen, over het algemeen ontbreekt! Was niet de laagte, tot welke de dichtkunst in het midden der achttiende eeuw van lieverlede zonk, het gewrocht van die smakelooze afmeters van de maat en slaven van het rijm, welke het vuur uitbluschten, en de zangen koud als ijs deden worden? En hebben wij de hoogte, welke zij later beklommen heeft, niet aan mannen als de onvergelijkelijke FEITH, BELLAMY en hunne waardige kunstgenooten, aan de schitterende meesterstukken, welke zij leverden, en die de voorbeelden voor anderen waren, te danken?

Ja, lezers! om van geene levenden te gewagen: voor de lier, mannen als VONDEL, SCHILLER, MILTON en RACINE; voor de bezielende toonkunst, HAYDNS en MOZARTS; voor het penseel, de RUBBENS, REMBRANDS en CORREGGIO'S; voor den beitel, eenen CANOVA; voor de welsprekendheid, de LUBLINKS en KANTELAARS: dan, ja dan gaat de smaak allengskens voort als het licht; dan leert het oog het echte schoone waarderen; dan huldigt het hart, door het gevoel, die onschatbare toetssteen, geleid, het edele en voortreffelijke; dan zegevieren allengs het eenvoudige, het ongezochte, het bevallige.

O, Dat wij, voor zoo verre dit van ons afhangt, tot de bevordering van dien smaak medewerken! In ons dagelijksch leven, in onze huisgezinnen, in onze openbare betrekkingen staat het in onze magt, voorbeelden van den zedelijken smaak te geven; en hun voorzeker, die door de Voorzienigheid met schitterende talenten beschonken werden, zal het eene streelende gewaarwording zijn, wanneer de maatschappij aan hunne meesterstukken de verspreiding en veredeling van den kunstsmaak te danken heeft.

CANNING.

GEORGE CANNING, de man, die sedert 1822 de algemeene opmerkzaamheid trok, op wien de verdrukten hoopten, en welken de verdrukkers vreesden, is niet meer! In de armen der overwinning, gelijk een der tijdgenooten zich uitdrukt, stierf hij, betreurd door iedereen; en hooger te stijgen, ware hem niet mogelijk geweest, al had hij nog dertig jaren geleefd. Hij liet den roem na, dat al het goede, hetwelk sedert den dood van LONDONDERRY (Lord CASTLEREAGH) uit het *Britsche* kabinet voortgekomen is, zijn werk is; en men geloofde, dat hij, zoo hem een langer leven ware ten deel gevallen, nog veel grootere dingen uitgevoerd zou

hebben. Hij, de zoon van een' arm' landverhuizer uit *Ierland*, (van goeden huize en beschaafde opvoeding evenwel) werd te *Londen* in den schoot der behoeftigheid geboren. Vroeg verloor hij zijnen vader; en, terwijl zijne moeder uit nood het tooneel moest betreden, en naderhand zelfs eenen tooneelspeler, met name HUME, huwde, trok een bloedverwant van vaders zijde zich zijner aan, en liet hem in het beroemde Seminarie te *Eton* opvoeden. Reeds op deze school onderscheidde zich de jongeling door den rijkdom van zijnen geest, door de dichterlijke verheffing van zijne verbeeldingskracht, door bevalligheid in het spreken en in den omgang. Door deze laatste hoedanigheid vooral trok hij allen, wier gemoederen op gelijke wijze gestemd waren, als met tooverkracht tot zich, en verwierf zich, onder zijne staatkundige tegenstanders zelfs, de warmste vrienden. In een tijdschrift, *the Microcosm* getiteld, waartoe hij aldaar het plan ontwierp, en dat hij met behulp van eenigen zijner medeleerlingen uitgaf, vindt men de eerste voortbrengselen van zijnen geest; en eene menigte andere, afzonderlijke opstellen, gedichten, liederen, satyren enz., die sedert uit zijne pen vloeiden, en grootendeels in den, ten tijde der *Fransche* omwenteling verschenen, *Anti-Jacobin* geplaatst werden, strekken, benevens zijne redevoeringen, ten bewijze, dat deze buitengewone man, indien hij zich bij uitsluiting op de letterkunde had toegelegd, hierin even zoo goed, als in de staatkundige loopbaan, opgang gemaakt zou hebben. Hij studeerde te *Oxford*, en wilde zich aan de regtsgeleerdheid toewijden; doch WILLIAM PITT, den aanleg des jongelings opmerkende, trok hem in zijne staatkundige betrekkingen. Ten jare 1793 trad hij in het Parlement, en den 31 van Louwmaand des volgenden jaars hield hij zijne eerste redevoering, die wel nog niet deed blijken, wat hij eenmaal worden zoude, maar toch mannen, als PITT, FOX, BURKE en SHERIDAN, in hunne verwachtingen omtrent hem geenszins teleurstelde. Lieden, welke hem destijds kenden, hebben beweerd, dat hij, naar de

innige overtuiging van zijn hart, een warm vriend der burgerlijke vrijheid was; maar, dòor de bij de omwenteling gepleegde gruwelen afgeschrikt, voorts door het voorbeeld en aanzien van PITT en BURKE medegesleept, en bijzonder door zijne behoefte, om aan de toen heerschende partij zich aan te sluiten, gedrongen, een tegenstander van dezelve is geworden, in zoo verre deze partij het voor noodig hield, zich vijandig daartegen te gedragen. Hij bleef steeds een aanhanger van PITT en diens stelsel; en, wat ook deze groote man en zijne navolgers, in het doorzetten van hun plan, tegen het regt der volken of tegen de vrijheden van hun land en van bijzondere personen ondernemen mogten, zij vonden in CANNING eenen ijverigen, welsprekenden verdediger. Hem strekt echter tot eere, dat hij geenszins, gelijk de andere navolgers van PITT, uit overhelling tot heerschzucht een tegenstander van vrijheid was, maar omdat hij, gelijk zijn meester zelf, de uitspattingen derzelve meende te moeten keeren, en, waar hij de neiging van zijn hart kon volgen, steeds de partij der onderdrukte menschheid koos. Zoo sprak hij b. v. altijd tegen den slavenhandel, tegen de onderdrukking van *Ierland*, en voor de *emancipatie* der Katholijken. In 1797 verkreeg hij, als Secretaris van het Ministerie van Financiën, zijnen eersten post, dien hij tot 1803 behield, toen PITT het Ministerie verliet. Intusschen had hij ten jare 1799 eene dochter van den Generaal SCOTT gehuwd, welker zuster de gemalin des Hertogs van PORTLAND werd. Hierdoor verkreeg hij middelen en betrekkingen, die hem meer invloeds in het land verschaften, dan zijne welsprekendheid ooit zou hebben kunnen doen.

In 1804 trad CANNING op nieuw, met PITT, als Secretaris bij de Marine, in dienst van den Staat, en bleef daarin tot diens dood, ten jare 1806. In 1807 aanvaardde hij den post van Secretaris van buitenlandsche zaken, onder zijnen zwager, den Hertog van PORTLAND; in welke betrekking hij eene redevoering, die gerucht maakte, heeft gehouden, tot verdediging van het beschie-

ten van *Koppenhagen* en het in bezit nemen der *Deensche* vloot. In 1813 noodzaakte hem eene bijtende satyre tegen zijnen ambtgenoot, Lord CASTLEREAGH, tot een tweegevecht met denzelven. Lord CASTLEREAGH daagde hem uit, en de beide Staatsdienaars schoten op elkander, den 21 van Herfstmaand, op de heide van *Putney*. CANNING werd bij het eerste losbranden door den kogel gewond aan het been, doch liet het geenszins bemerken, en was gereed, om de tweede pistool te nemen, toen de Secondanten het bloed zagen en eene verzoening bewerkten. Dit voorval, dat groot opzien baarde, noodzaakte beiden, hunne posten neder te leggen. Doch CASTLEREAGH kwam spoedig weder in het Ministerie; en CANNING werd, bij den hoogen dunk des volks, schadeloos gesteld door het aannemen van een noodeloos gezantschap naar *Lissabon*, hetgene den Staat 12000 ponden st. heeft gekost. Reeds vroeger, in 1812, was hij, tegen den Heer BROUGHAM, tot lid van het Parlement verkoren door de stad *Liverpool*; eene eere, die hij, ten gevolge van gemelde zending, bij de volgende keuze weder verloor. Ten jare 1818 nam hij den post van Voorzitter des Bestuurs van de *Oostindische* zaken op zich; een post, die hem gelegenheid gaf, om met zijne bekwaamheden nut te doen, en menigen willekeurigen stap van de bestuurders der Compagnie te verhinderen. Maar de bitterheid en fijne spotternij, waarmede hij destijds van de toenmalige hervormers plagt te spreken, en de welsprekendheid, met welke hij de geweldige maatregelen der ambtenaren van *Manchester* en de invoering der beruchte zes *Akten* verdedigde, haalde hem den haat van de vrijheidsvrienden in den lande op den hals, offchoon de aanzienlijken hem er geenen dank voor geweten hebben. Zijne geestverheffing was voor de meesten te hoog. Zijn licht verdonkerde den glans van den adel, zijner hooggeborene ambtgenooten. Voor eenen man, wiens geboorte in geringe omstandigheden geene aanspraak op groote eer kon geven, was hij hun te aanmatigend, voor eenen staatsdienaar te dich-

terlijk en geestig; in zijne zucht voor de vrijheid der Katholijken te ernftig, en over het algemeen te *libe-raal*, om ten volle hunne goedkeuring of hun ganfche vertrouwen te kunnen erlangen. Zelfs de Koning, zegt men, zou hem nooit bijzonder genegen zijn geweest; en hij verloor des Vorften vertrouwen geheel, toen hij weigerde, aan de befchuldiging der Koningin deel te nemen, en niet alleen door zijne vrijwillige verwijdering uit het Ministerie, maar ook door eene krachtige redevoering in het Lagerhuis zijne afkeuring van die onregtvaardige daad aan den dag legde. Hij ging wel niet tot de tegenpartij over, welke hem destijds, toen de volksmenigte zoo zeer in beweging was, vergood zou hebben; maar de vermelde ftap alleen was reeds genoeg, om hem bij de meesten bemind te maken, en GEORGE CANNING, den medewerker van de PITTS, van de PERCEVALS en CASTLEREAGHS, in hunne ondernemingen tegen de nieuwere ftaatkundige verbeteringen, in CANNING den volksvriend te veranderen, of althans het algemeen daarop voor te bereiden, om hem later als zoodanig te erkennen. De Regering, aan welke hij misfchien eenmaal in den weg zou kunnen zijn, wenschte hem intusfchen op eene eervolle wijze te verwijderen; en liet hem tot Gouverneur-Generaal van *Indië* benoemen. Reeds had hij van zijne vrienden te *Liverpool*, door welke hij als lid van het Parlement verkozen was, affcheid genomen; — reeds meende men zijne welfprekende ftem voor de laatfte maal in het Lagerhuis gehoord te hebben, als plotfeling, door den dood van Lord LONDONDERRY, de post van Eerften Staatsdienaar kwam openvallen. Terftond waren aller oogen op hem gevestigd, en CANNING, welken men voor altijd uit den Raad des Konings verwijderd dacht te hebben, werd Minister van buitenlandfche zaken, in naam onder Lord LIVERPOOL, maar inderdaad, zoo als zijne vijanden zelfs met bitterheid erkennen, hoofd van het Ministerie. Dit gebeurde den 17 van Herfstmaand 1822. Welke omkeering door deze verwisfeling in dien hoogen post werd voort-

gebragt in *Engeland*, in *Europa* en *Amerika*, is te bekend, om het hier te herhalen: genoeg, het menschdom, dat door een verkeerd ftelfel van ftaatkunde met kluisters werd bedreigd, begon op nieuw adem te halen; en zonder den algemeenen vrede te ftoren, of een enkel fchot te doen, belette *Engeland* het fchenden van de regten der volken, en befchermde de zwakken tegen de fterkeren. Meest in het oog loopende waren echter de veranderingen binnenslands: oproerige tijdfchriften verdwenen, onftuimige volksvergaderingen hielden op; het volk, dat in de beftuurders alleen vijanden meende te zien, erkende in hen nu zijne befchermers: want van dezelven kwamen thans alle verbeteringen; vermindering van belastingen, uitbreiding van den handel door affchaffing of wijziging van verbodswetten, verbetering van oude en nadeelige bepalingen omtrent de lijfftraffen, als ook menige heilzame hervorming in andere zaken, deden ten minfte den goeden wil blijken. En, was nog niet alles zoodanig, als men het wel zou wenfchen, men fchreef dit gaarne aan den invloed der *Tory's* toe, welke den Heer CANNING en zijne jongere ambtgenooten niet zoo vrij wilden laten handelen, als die zelve verlangden. Kortom, men ademde vrijer, en zag gelukkiger dagen te gemoet. Onder deze omftandigheden gebeurde in het *Britfche* ftaatsbeftuur die verandering, welke CANNING aan deszelfs hoofd ftelde, en de zoo lang uitgeflotene *Whig's* tot zijne ambtgenooten en helpers maakte; eene omwenteling, welke niet alleen door *Engeland*, maar door de ganfche befchaafde wereld, als eene zegepraal van den geest des tijds over verjaarde vooroordeelen, van bekwaamheid over geboorte, van gezond menfchenverftand over flepurfche gehechtheid aan beftaande vormen en oude gebruiken, met luide toejuiching werd vernomen.

De vijanden van CANNING beweerden, dat invloed van vrouwen het meeste tot zijne benoeming bijgedragen, en hij door list zijne oude ambtgenooten uit het veld verdreven heeft. Of dit al dan niet zoo geweest zij, waag ik, bij zoo gebrekkige befcheiden, als wij tot nu toe over

de zaak bezitten, geenszins te beslissen. Doch in allen gevalle hebben de Koning en de gewezene Ministers voor het *compliment*, dat hun met deze beschuldiging gemaakt wordt, niet te bedanken. Ook is het der wereld niet vergund geworden, door ondervinding zich te overtuigen, of deze buitengewone man zoo bekwaam ware, om de eerste rol in het *Britsche* kabinet te spelen, als hij de tweede met roem gespeeld had; of het werkelijk het oude Ministerie was, dat zijne hoogere plannen in den weg stond, dan misschien enkel de drang der omstandigheden, gelijk meer waarschijnlijk is; en eindelijk, of hij inderdaad die verhevene zedelijke kracht bezat, welke vereischt werd, om over de zoo geduchte zamenspanning der aanzienlijken te zegepralen, die zich tegen zijn bestuur kantten, deels uit haat wegens vroegere beleedigingen, deels uit nijd om zijne voortreffelijke bekwaamheden en om zijn groot geluk, deels uit hoogmoed, daar zij zich door een' man uit het midden des volks zagen beheerschen, doch voornamelijk uit blijkbare vrees, dat hij zich zou laten vervoeren tot al te groote nieuwigheden, welke de voorregten van hunnen stand konden verminderen, of dat hij zijn aanzien zou gebruiken, om de zaak der Katholijken in *Ierland* te bevorderen; en misschien nog wel het meest hierom, dat velen het vertrouwen op hem ontbrak, hetwelk de *Engelsche* adel moet hebben, om zich aan eenen staatsdienaar aan te sluiten, dewijl de meeste leden het gaarne gemakkelijk opnemen en liefst hunnen voorganger blindelings volgen. Men had zijnen dood niet zoo spoedig verwacht, offschoon zijne krankheid bekend was, en duidelijk bleek, dat het alleen zijn werkzame geest was, die het zwakke ligchaam nog staande hield. Naauwelijks had men zijn overlijden vernomen, of alle die vijandschappen waren bedaard, en alle partijen vereenigden zich tot den lof eens mans, in wien zoodanige rijkdom van gaven des geestes en des harten werd gevonden, en wiens persoonlijke eigenschappen met zoo veel uiterlijken glans gepaard gingen, als men zelden vereenigd ziet. Ware hem eene hooge geboorte en

in zijne jeugd een onafhankelijk bestaan ten deel gevallen, zoodat hij altijd onbedwongen zijnen eigen' weg had kunnen bewandelen, misschien zou hij zijns gelijken niet gehad hebben. Maar ook nu zal zijn naam steeds in aandenken blijven; want *Engeland* heeft althans zijns gelijken niet! — Op den 18 van Oogstmaand 1827 werd de beroemde man begraven in de abdij van *Westminster*. Het gebeente van GEORGE CANNING rust naast dat van PITT en FOX. De begrafenis was hoogst eenvoudig, als die van een bijzonder persoon. Behalve de Hertogen van CLARENCE en SUSSEX en de Ministers van Staat, vergezelden alleen de bloedverwanten en naaste vrienden des gestorvenen de lijkstaatsie. Maar duizenden verdrongen zich op straat en in de kerk, om te zien; en, mag men van het uiterlijke tot het inwendige besluiten, zoo waren er weinigen tegenwoordig, die het geleden verlies niet diep gevoelden.

BRIEF VAN CAROLUS NIËLLIUS AAN JEAN AUGUSTIJN, BETREFFENDE DE SYNODE TE DORDRECHT IN 1618 EN 1619.

Er is geen betreurenswaardiger verschijnsel in de geschiedenis der Christenkerk dan de vervolgingen, welke belijders van de leer des vredes tegen elkander in het werk stelden. Evenwel moet men zeggen, dat bijkans alle partijen de magt, die zij verwierven, misbruikten om hare tegenstanders te onderdrukken, en dat de zwakken eerder door onvermogen dan goeden wil weêrhouden werden om elkander kwaad te doen. De geest van 't meesterschap was tonder, dat voor ieders voeten lag: éénе vonk slechts, en het ontbrandde! Gelukkig behooren de bewijzen dier waarheid, met uitzondering op een enkel' punt, tegenwoordig tot de geschiedenis; en als scheepslieden, die aan den storm ontkomen zijn, kunnen wij thans op ons grootste gemak met elkander spreken over de winden, die de hulk van Jezus Christus in het midden der opgeruide golven geslingerd hebben. De menschelijke driften hebben zich nedergelegd onder die hand, die liefde en vrede gebiedt. Verdraagzaamheid is op aller lippen, en, indien zij niet ontaardt in onverschilligheid, zal ook haar naam, als eene her-

lmmering van aanmatigingen, die door het Christelijk gevoel gewraakt worden, plaats maken voor die van vrijheid en liefde. Iemand verdragen, is in den waren zin des woords, iemand dulden, wien men des verkiezende vrijheid heeft te weren of te dwingen. Verdraagzaamheid onderstelt alzoo het regt om te veroordeelen en te vervolgen, en is dus niets meer dan de scheede, waarin men het zwaard der vervolging opsteekt: de scheede, die het wapen in zich bewaart voor het gebruik en er steeds den vorm van toont, terwijl zij de scherpte der punt bedekt houdt. Het is dit wapen, geloof ik, dat alle Protestanten, volgens den geest van Christendom en vrijheid, voor eeuwig wegwerpen en afzweren zullen.

Deze woorden zijn genoeg om bewijs te geven van de zuiverheid der oogmerken, met welke ik den volgenden brief mededeele. Ik zou meer gezegd hebben; maar het oogpunt, waaruit twee beroemde Leeraren der Hervormde Kerk nog onlangs de kerkelijke geschillen in de Nederlanden beschouwd hebben, ontslaat mij van alle verdere redenen ter ontschuldiging. Slechts een enkel woord ter inleiding wil ik nog vooraf laten gaan.

De brief betreft de Synode te Dordrecht in 1618 en 1619. Het is onnoodig den aanleg en voortgang eener Kerkvergadering, die in een' vloed van schriften door beide partijen verhaald is, hier in het breede te ontvouwen. Voor hen, die weinig van dit alles weten, wil ik alleen aanstippen, dat in de Hervormde Kerk der Nederlanden reeds vroeg en vrij algemeen strenge gevoelens omtrent de Predestinatie gedreven werden, met welke zich een groot aantal leeken en bekwame Kerkleeraars niet konden vereenigen. Tegen dat leerstuk leverden zij dus in Februarij 1610 eene remonstrantie in, vervat in 5 Artikelen, die naderhand een oneindig gerucht maakten, en aan de opstellers den naam van Remonstranten bezorgden. Ter bijlegging dezer twisten werd in het voorjaar van 1611 eene zamenkomst in den Haag gehouden, naderhand de Haagsche Conferentie genoemd, waarin de bekwaamste Kerkleeraren van beide kanten hunne zaak voor Gecommitteerden uit de Staten van Holland bepleitten, doch zonder tot de gewenschte vereffening des geschils te komen. Na dezen groeide de verwijdering: in 1615 begonnen Remonstranten en Contraremonstranten zelfs afzonderlijke vergaderingen te houden. Dit duurde tot in 1618, wanneer Prins MAURITS bij de Algemeene Staten het houden eener Nationale Synode te Dordrecht wist

door te drijven, in de hoop dat de Remonstranten, waaronder hij de voornaamste tegenstanders der vermeerdering van zijn gezag telde, aldaar veroordeeld zouden worden. Dit gelukte.

Behalve de inlandsche Godgeleerden van beide partijen, had men ook uit de meeste Protestantsche gewesten buitenlandsche Theologanten op de Synode geroepen, ten einde aan de punten des geloofs, die daar vastgesteld werden, het aanzien van uitspraken der gansche Christenheid te geven. Zoo kwamen dan de partijen met gelijk regt op de Synode, om door gemeenschappelijke beraadslaging tot overtuiging der dwalenden en alzoo tot eenheid des geloofs te komen. Doch vóór dat men nog tot den twist genaderd was, wierp de tegenpartij der Remonstranten zich als hun regter op, en werden zij in de 57ste zitting, den 14 Januarij 1619, uit de Synode gezet. Van dat oogenblik verschenen de Remonstranten daar niet meer als stemhebbende, maar als beschuldigden en gedaagden, en van dat oogenblik begint ook het verhaal in den volgenden brief.

De brief is zonder naamteekening; maar eene andere hand heeft er op aangestipt, dat hij door CAROLUS NIËLLIUS aan JEAN AUGUSTIJN geschreven is. Wie AUGUSTIJN was, heb ik niet kunnen ontdekken; in allen gevalle een Fransche Remonstrant, wien men belangrijk genoeg rekende, om zich van zijn persoon meester te maken. NIËLLIUS is des te beter bekend. Hij was Predikant der Walonsche Gemeente te Utrecht, en behoorde onder de Remonstranten, die op de Synode te Dordrecht geroepen waren. Zijn brief bevat, zoo verre ik weet, weinig bijzonders, dat niet van elders bekend is. Doch daar die brief van een' Remonstrant aan een' Remonstrant en in de grootste haast geschreven is, kan men hier met geen regt eenige verdraaijing der waarheid vermoeden, en de bijzonderheden, hier vermeld, kunnen dus strekken ter bevestiging van gelijkluidende verhalen. Bewijzen van dien aard vorderen de aanhaling van het oorspronkelijke stuk, en ik mogt den eigenen brief van NIËL in 't Fransch niet achterwege laten; maar ook mogt ik niet onverstaanbaar zijn voor lezers, die geen Fransch kennen. Ik heb mij uit dien hoofde de miskende en ondankbare moeite der vertaling getroost, welke de lezer achter het oorspronkelijke geplaatst vindt.

Monsieur et treshonnoré frere.

Ayant entendu que ce present porteur alloit vers vous, je n'ay peu faillir de l'accompagner de ce mot, escrit en extreme haste, pour vous signifier, que vivez plus que jamais en noz prieres, et en la constante affection, non seulement de nous, qui vous sommes particulierement obligez, mais de tous les amateurs de verité, qui sont espars par le pays.

Les procedures exorbitamment iniques, qu'on a tenues contre nous en ce Synode, ont fort animé nos gens, et mesmes rendent la cause des adversaires suspecte, envers plusieurs, qui leur estoient affectionnez. Depuis qu'on nous a indignement chassé de l'assemblée, les peres ont commencé de besoigner a huis fermez, et si secretement, que les huissiers a chaque fois ont eu charge de faire recerche par tous les coins, pour voir si quelqu'un n'y seroit point caché, pour entendre leurs secrets. C'est chose certaine qu'il y a eu entr'eux des aspres debats, mais jusqu'à present nous n'en avons peu savoir les particularitez. Seulement nous sçavons que ceux d'icy voudroyent bien estre quittes des estrangers: et ceux la au contraire se plaignent extremement, qu'on abuse de leur presence, pour authoriser des actions, desquelles ils ne sçauront rendre conte ni a Dieu, ni a leur conscience, ni a la Chrestienté. Monsr Martinius m'en a parlé avec larmes, et m'a dit que luy et plusieurs autres voudroyent pour quelque chose de bien n'avoir jamais mis le pied en ce pays: qu'ils remarquent en ces affaires *aliquid Divinum*, *aliquid humanum*, *aliquid Diabolicum*. Cependant je ne voy point qu'ils ayent le courage et la resolution qui seroit requise pour brider et retenir la perverse impetuosité du plus grand nombre.

Tout ce qui se faict en publicq, c'est que tous les 4 ou 5 jours, quelqu'un des Theologiens prononce une harangue tendante a refuter les raisons ou passages alleguez par les nostres en la conference. Cela dure environ une heure. Nous en avons esté ouir quelques unes, nous fourrant deux ou trois des nostres parmi les auditeurs. Et en nostre defense du premier article avons refuté, tout ce qu'ils avoyent allegué contre nous de plus specieux. Les derniers qui ont peroré, ont esté 3 Allemans et un Suisse, si miserablement et puerilement, que vous eussiez esté estonnez de les ouir. Ils lisent de leur papier tout ce qu'ils prononcent, et encor ont ils quelque fois de la peine a bien lire leur propre es-

criture. Mais le pis est, qu'ils ne disent rien, que ce qui se trouve *in explicationibus Ursini et Paræi.* C'est l'extremité de toute leur sagesse. Et cela encor se loue et prise par le president du Synode comme quelque chose de bien exquis.

On a desia presques achévé le 4triesme article. Sur lequel un Suisse, ayant commencé son *quamquam* avec beaucoup de parade, ne nous propose autre chose pour response a tous passages, que la distinction entre la vocation externe et interieure. Qu'a ceste la on peust resister, et les reprouvez y resistent necessairement, mais point a ceste cij. Apres avoir applicqué ce notable emplastre a toutes playes, qu'on faict a leur Enthusiastique Manicheisme, il fist un aspre et horrible conclusion, disant que ceste opinion de la grace resistible renverse tout le fondement de religion et de l'assurance du Chrestien. Pourtant qu'il falloit dire avecques David: Deus rupes, Deus turris mea etc. Et cum Apostolo: quid separabit nos a dilectione Dei etc. Rom. 8. Voila toute la sagesse de ce bon docteur, qu'il a fallu aller querir de si loin. Et la dessus se donnera la sentence sur le 4triesme article. Et cependant qu'on besoigne en telle maniere, et qu'on prepare nostre sentence, on nous commande de bailler a messieurs les Deleguez des Estats Generaux nos escrits contenans tout ce qu'avons a dire pour nostre defense sur les 5 articles. Mais on nous limite le temps si court, qu'il est impossible de satisfaire a ce que requiert le merite de la cause. On a voulu premierement, qu'eussions a livrer en dedans 14 jours, tout ce qu'avions a dire. Nous avons faict tout ce qu'avons peu selon qu'entendrez plus amplement par le porteur et par les lettres des autres freres.

Durant que je suis icy, l'Eglise schismatique de nostre langue a Utrecht a obtenu de la Classe Wallonne assemblée a Leyde, que l'Agache, qui jusqu'a present leur a preschê comme extraordinaire, leur soit accordé a plein et confirmé au ministere, ce qui se fera dimanche prochain. C'est a dire a moy, que je m'en aille. Car il ne faut point penser qu'on veuille la avoir deux ministres pour une poignée de gens, et la pluspart pauvres. Aussi voila desia ma sentence donnée et executée sans qu'on m'ait encor parlé de rien. De ma part, je ne suis point marri d'estre separé de ces gens, les procedures desquels ne sont pas moins contraires a toute justice, equité et integrité Chrestienne, que leur opinion a la nature de Dieu et de toute religion. Et je prevoy de-

fia, fi le bon Dieu n'y met remede, qu'ils attireront des horribles et tristes confusions sur le pays, et exposeront la religion reformée en opprobre et execration a tout le monde. Comme toute equité, humanité et integrité est bannie de l'assemblée Ecclesiastique, ausfi semble-il, que la gravité et benignité n'a non plus de lieu entre mesfieurs les Politiques. Lorsque nous fusmes presenter la premiere partie de noz escrits, autant qu'avions peu achever en 14 jours, on se facha qu'apportions un tel volume si grand, et cependant on nous tança tres aigrement que n'avions point achevé tout le reste. Nous remonstrames qu'il nous avoit esté impossible de faire davantage, et que ne pouvions respondre pleinement a toutes exceptions de noz adversaires et estre briefs. On nous replicqua que n'avions que faire de refuter l'opinion de noz adversaires, mais seulement de defendre la nostre. Nous respondions estre impossible de faire l'un sans l'autre. Un autre nous cria, qu'on ne demandoit qu'une simple proposition de nostre sentiment. Cela, dismes nous, est desia faict passé longtemps. Mesfieurs donc ne veulent ils pas, que nous nous defendions, et que nous combattions l'opinion contraire? Nous ne vous empeschons point cela, dirent ils. Quoy donc, qu'est ce qu'on veut de nous? On ne veut point avoir le nom qu'on nous empesche de nous defendre, et cependant on se fache, que nous disions ce qui est necessaire pour respondre au principal contenu de tant de livres par lesquels on charge nostre doctrine. Monsr. Brederode crioit d'une, Esfens du pays de Gueldre d'autre. En somme un brouillis confus de diverses voix, qui ne s'accordoyent ensemble, ni ne s'entendoyent l'un l'autre, tellement qu'il nous fut impossible de tirer de tant de crieries un advis certain. Seulement qu'on nous bailloit encor de grace 8 jours, pour dire sur les 4 autres articles tout ce que pourrions. Nous sommes resolus, non obstant toutes ces tanceries et menaces de nous haster avec raison, et de poursuivre par ordre nostre defense ausfi avant que pourrons. Quand ils ne voudront plus avoir de nos escrits, qu'ils les laissent la. Nous ne lairrons point pourtant en privé de passer outre. Nostre labeur pourra servir cy apres a d'autres. Mais ce que je deplore en mon coeur, est le miserable gouvernement du pays. Ceux qui crient le plus haut le gagnent sur les autres.

On pense tout effectuer par violence. Les plus excellens personnages sont exposez a l'opprobre et calamité de la prison. On a adjousté aux 3 grands personnages nostre Sr de

Moersbergue qu'on a esté querir avec 4 cornettes de cheval du pays de Munster. Vous sçavez que c'est la perle de nostre noblesse, voire de toute la chambre des Estats de nostre Province. Le voila tristement encoffré en un cachot. On est extremement irrité contre lui, et le bruict court, qu'on le mettra sur la torture. O Dieu! a quelles calamitez sont subjects les plus excellens personnages du monde. J'estime que son principal crime sera, qu'il a esté vers la Haye par l'advis de feu Ledenberg, pour faire que les Estats de Hollande deputassent quelques uns pour encourrager noz magistrats a se roidir contre la demande de son Exc^e^. Maintenant on se vangera sur luy sous ombre de descouvrir des trahisons imaginées pour l'oppression des meilleurs Patriots. Je ne sçay encor que penser, quelle fin ces extremitez prendront. Le bruict court partout que Monsr l'Advocat et ce dernier pris laisseront leur teste sur un eschaffaut. O Religion! O Esprit nullement de Christ qui se couvre du pretexte de pureté! Or Monsr et treshonnoré frere, nous sommes tous a bon droict en peine pour vous. On veille de toutes parts pour vous attrapper. Et se dit que sept soldats auroyent faict offre qu'ils vous livreront vif ou mort es mains de ceux qui vous haissent extremement sans cause. Je vous supplie prendre de pres garde a vous mesmes: vous tenir en la ville ou vous estes sans sortir des portes. Aussi bien cest estat ne pourra guerres durer ainsi qu'il est a present. Preservez vous tant que vous pouvez si par adventure le bon Dieu se vouloit encor servir de vous à quelque plus grand bien. Les plus clairvoyans d'entre les Seigneurs sont eux mesmes bien fort en peine. L'Anglois descouvre ses desseins qu'il a de se prevaloir de noz confusions, comme je pense qu'aurez veu la brusque et tres discourtoise proposition de son Ambassadeur. Pour contenter le peuple on a faict courrir le bruict que sa Majesté desiste de ses principales demandes. Mais nous entendons de bonne part le contraire. Touttes fois nous ne regardons point a tout cela, mais simplement a Dieu, qui nous peut sauver de tous inconveniens, et a la bonté de nostre cause, qui nous donne advantage en toutes sortes, et pour laquelle maintenir nous sommes prestes moyennant la grace de Dieu de souffrir tout ce que le Seigneur permettra aux hommes de nous faire. Nous luy avons consacré corps et ame, et esperons, qu'il nous fera la grace de poursuivre courrageusement le cours de nostre ministere, aussi bien au milieu des difficultez qui nous mena-

cent, qu'avons faict auparavant en prosperité. Aussi voyons nous, qu'au milieu de ces adversitez nos Eglises accroissent en nombre et en zele. La verité sera plus chere et precieuse, lors qu'il la faudra maintenir avec dommage et peril. Il est vray que plusieurs nous abandonneront: mais les plus gens de bien demeureront des nostres. Et ores qu'il nous adviendroit d'estre abandonnez de tous si ne faut il pas abandonner pourtant celuy qui a par devers soy les paroles de vie eternelle. Je le prie de tout mon coeur, qu'il restaure au milieu de la Chrestienté la verité salutaire, nous face tous instrumens de sa grace, et vous maintienne,

Monsieur et treshonnoré frere,

en longue vie et prosperité, vous preservant des embuches des hommes sanguinaires, et vous fortifiant en corps et en esprit pour le bien de son Eglise.

En tres extreme haste de Dordrecht ce 15 Febvrier 1619.

V^re^ treshumble et affectionné serviteur
que connoissez.

Lecta Vulcano tradenda.

Mijn Heer en zeer geëerde Broeder!

Gehoord hebbende, dat brenger dezes naar u toeging, konde ik niet afzijn hem dit lettertje mede te geven, geschreven in de grootste haast, om u te betuigen, dat gij meer dan ooit in onze gebeden leeft; leeft in de onwrikbare genegenheid niet alleen van ons, die u bijzondere verpligtingen hebben, maar van alle liefhebbers der waarheid, zoovere die door den lande verspreid zijn.

De schreeuwende onbillijkheid, met welke men ons op deze Synode behandelt, heeft onze aanhangers geweldig verbitterd, en de zaak onzer tegenstanders zelfs bij hunne vrienden verdacht gemaakt. Nadat men ons zoo hondsch uit de Synode gedreven heeft, zijn de vaderen begonnen met geslotene deuren te onderhandelen, en zoo bedekt, dat de deurwaarders telkenreize last kregen alle hoeken te doorsnuffelen, of er iemand school, om hunne geheimen af te luisteren. Zeker is 't, dat er raauwelijk onder hen getwist is; doch de bijzonderheden konden wij vooralsnog niet te weten komen. Alleen is ons bekend, dat de inlandsche

Theologanten wel van de buitenlandfche wenschten ontflagen te zijn; terwijl deze zich op hunne beurt beklagen, dat men hunne tegenwoordigheid misbruikt, om daden te wettigen, welke zij noch voor God, noch voor hun geweten, noch voor de Christenwereld verantwoorden kunnen. Mijnheer (*) Martinius fprak er mij van met tranen in de oogen, en zeide, dat vele anderen met hem om een fraai ding wilden, dat zij nooit een voet in dit land gezet hadden, als ziende in dezen ganfchen handel (†) iets van God, iets van de menfchen, en ook iets van den Duivel. Evenwel vrees ik, dat hun de noodige moed en beradenheid mangelt, om de boosaardige onftuimigheid der meerderheid perk te zetten.

Wat ze in 't openbaar verhandelen, bepaalt zich tot redevoeringen, welke fommigen der Theologanten om de 4 of 5 dagen houden, ter wederlegging der redenen, door de onzen in de conferentie aangevoerd. Dit duurt zoo wat een uur. Door middel van twee of drie van ons, die zich onder de toehoorders fteken, hebben wij er eenigen van gehoord; en wat daarin den fraaiften glimp van waarheid had, is door ons in de verdediging van ons eerfte Artikel wederlegd. De laatften, die gefproken hebben, waren (‡) drie Duitfchers en één Zwitfer; maar zoo rampzalig en kinderachtig, dat gij er verbaasd van zoudt geftaan hebben. Al-

(*) MATTHIAS MARTINIUS, Rector der Illustre School te Bremen. Hij werd gehouden voor den billijkften der buitenlandfche Theologanten, maar daarom ook zoo fel door GOMARUS en anderen gefcholden, dat hij, volgens het verhaal van den Schotfchen Theologant BALCANQUAL, op 't punt ftond om de Synode te verlaten.

(†) Hetzelfde moet hij aan den zoon van POPPIUS gezegd hebben. BRANDT, *Hist. der Ref.* III. 436.

(‡) De drie Duitfchers, zoo ik meen, waren HENRICUS ALTING, Profesfor te Heidelberg, wegens de Paltz; GEORGIUS CRUCIGER, Profesfor te Marpurg, en PAULUS STEINIUS, Hofprediker te Kasfel, beiden wegens Hesfen. De Zwitfer was SEBASTIANUS BECKIUS, Profesfor te Bazel. De laatfte begon met te zeggen, dat hij naar de wijze der Atheners zonder voorrede dadelijk ter zake zoude treden, en tot bewijs haalde hij dadelijk uit met eene vrij lange voorrede. Hierop ziet dat deftige *quamquam*, ftraks door NIËLLIUS te melden.

les, wat ze zeggen, lezen ze voor uit hun opstel, en nog hebben ze somtijds moeite om hun eigen schrift te lezen. Doch 't ergste is nog, dat ze niets zeggen, hetwelk niet in de *Explicationes Ursini et Parei* staat. Hunne gansche wijsheid begint en eindigt daarin! En dat wordt door den Voorzitter der Synode nog als vrij wat bijzonders geroemd en geprezen.

Met het 4de Artikel is men bijkans ten einde. Een Zwitser, nadat hij zijn *quamquam* met groote praal had aangeheven, beantwoordde alle onze plaatsen met de ééne onderscheiding tusschen uit- en inwendige roeping, en dat de uitwendige wederstandelijk is (gelijk de verworpenen die noodzakelijk wederstaan) maar de inwendige niet. Nadat hij deze heerlijke pleister had gelegd op al de wonden, die hun dweepziek (*) Manicheisme zijn toegebragt, maakte hij eene raauwe en ijzingwekkende gevolgtrekking, zeggende dat het gevoelen der wederstandelijke genade de grondvesten van den Godsdienst en de zekerheid des Christens 't onderste boven keert; dat men evenwel met David moest zeggen: „ God is mijn rotssteen, God is mijn hoog vertrek," etc. En met den Apostel: „ Wat zal ons scheiden van de liefde Gods," etc. Rom. 8. Zie daar al de wijsheid van dien goeden Doctor, dien men zoo ver moest komen halen! En daarop zal 't vonnis vallen wegens het (†) 4de Artikel! Terwijl men in dezer voege beraadslaagt en den weg tot onze veroordeeling baant, gelasten ons de Heeren Gecommitteerden der Staten Generaal, om in geschrifte alles bij hen in te leveren, wat wij ter onzer verdediging over de 5 Artikelen te zeggen hebben; maar de tijd, dien zij bepalen, is zoo kort, dat wij aan 't geschil onmogelijk zijn eisch kunnen geven. Eerst wilde men, dat wij alles, wat wij te zeggen hadden, binnen 14 dagen inbragten. Al wat in onze magt was, hebben wij gedaan; gelijk brenger dezes en de brieven der andere broeders u breeder berigten zullen.

Terwijl ik hier ben, heeft het (‡) scheurziek gedeelte der Wal-

(*) De leer van twee beginselen, één goed en één kwaad, in hetzelfde Goddelijk wezen.

(†) In het 4de Artikel hadden de Remonstranten verklaard, dat tot het geloof en de volharding in dien de genade Gods noodzakelijk, maar „ wat de maniere van de werking derselve genade aenging, dat die niet onwederstandelijk was."

(‡) Deze uitdrukking is zeer juist. Niet de Remonstranten, gelijk men meest denkt, hebben zich van de Contraremonstranten, maar de Contraremonstranten zich van de Remonstranten afgescheurd.

lonſche Gemeente te Utrecht van onze Claſſis te Leiden verworven, dat l'Agache, tot dus verre buitengewoon prediker, hun als gewoon kerkleeraar toegeſtaan is, en aanſtaanden Zondag in den dienst bevestigd wordt. Dat is even of men mij zeide: „Gij kunt vertrekken." Want niemand moet denken, dat men om een handvol menſchen, en die meest arm, twee kerkleeraars zal houden. Mijn vonnis is dus geveld en ten uitvoer gebragt vóór dat mij nog van iets geſproken is. Wat mij betreft, 't ſpijt mij niet, dat ik geſcheiden word van lieden, wier handelwijze evenzeer ſtrijdt met alle regt, billijkheid en Christelijke opregtheid, als hunne gevoelens met de natuur van God en allen Godsdienst. Ook voorzie ik reeds, dat zij, zonder Gods genadige afwending, de ijſelijkſte beroerten over het land zullen brengen, en den Hervormden Godsdienst bij de ganſche wereld ten ſchandvlek, ja tot een verfoeiſel (*) maken zullen. Gelijk alle

(*) Deze brief is van den 15 Februarij, en in den loop van Januarij voorgaande werd er een pasquil aan de deur der Synodale vergaderplaats geplakt, dat getuigt van het afgrijzen, hetwelk de ſtellingen der Dordſche vaders in ſommigen verwekten:

„ Triumphe van den Gereformeerden Duivel onder ſyne Synode, vergadert tot Dordrecht.

„ Toen in Hollandt tot Dort de Synode was begonnen,
„ Vuurde de Duivel voor de Hel met piktonnen:
„ Want al heeft hy alom veel vrienden en knapen woonen,
„ Nochtans en kreeg hy nooit by één alſulke perſoonen,
„ En nergens op aerde vergaderde alſulken Raedt,
„ Om te bewijſen, dat Godt is oorſaek van alle quaedt;
„ Of dat hy den mensch ondoenlyke dingen gebiedt,
„ Of eeuwelyk verdoemt de geſtorvene ſielen om niet.
„ Want al is 't, dat de Duivel wel weet door reden,
„ Dat dit geheel ſtrydt tegen alle Goddelyke ſeden,
„ Nochtans is hy bly, dat ſoo veel kloeke mannen
„ Leeren Godt te weſen een Prinſe der Tyrannen,
„ En dat Godt van eeuwigheit den vrijen wil heeft gebonden,
„ Willende als vriendt kieſen d'een, en d'anderen verwerpen als honden;
„ En hoopt door dees' leer te krygen met groote hoopen
„ De geenen, die meinen 't quaed niet te konnen ontloopen.

billijkheid, menschelijkheid en opregtheid uit het midden der kerkelijken verbannen is, zoo schijnt ook alle waardigheid en goedertierenheid de Heeren Politijken verlaten te hebben. Toen wij de eerste reis datgene onzer verdediging inleverden, wat wij in 14 dagen hadden kunnen afwerken, was men gebelgd dat wij met zulk een dik boek voor den dag kwamen, en te gelijk streek men ons vinnig door dat wij niet alles hadden afgedaan. Wij vertoonden de onmogelijkheid zoo wel om meer te doen, als om op alle uitvlugten onzer vijanden volledig te antwoorden en te gelijk kort te zijn. Men wierp ons tegen, dat wij met de weêrlegging der gevoelens van partij niets te maken hadden, maar alleen met de verdediging van onze eigene. Wij antwoordden 't onmogelijk te zijn om 't een zonder 't ander te doen. Een ander riep ons toe, dat eene eenvoudige voorstelling van ons gevoelen de eisch was, zonder wijders. Dit is, zeiden wij, voorlang reeds geschied. De Heeren willen dus niet, dat wij ons verdedigen en het gevoelen onzer tegenstanders wederleggen? Dat bevelen wij u niet, was 't antwoord. Hoe nu dan, wat wil men van ons? Men wil den naam niet hebben, dat men ons belet ons te verdedigen, en evenwel is men gebelgd, dat wij op den hoofdinhoud van zoo veel boeken, waarin onze leer betigt wordt, het noodige ten antwoord zeggen. Hier riep ons de (*) Heer van Brederode dit toe, daar Essens weêr wat anders. In 't kort, 't was een verward getier van allerlei stemmen, die dwars uit elkander liepen en de eene de andere niet verstonden, zulks 't onmogelijk was uit al dat ge-

„ Dies bedankt hy Calvyn voor dit nieuw kamerspel;
„ En d' anderen sal hij bedanken, als sij komen in de Hel."

Deze regelen had BRANDT opgenomen in het 3de deel zijner *Historie der Reformatie*, bl. 419; doch de toenmalige Regering duldde niet, dat ze door den druk bekend werden. Naderhand heeft men dat blad toch gedrukt naar de kopij van den schrijver, en in sommige exemplaren, waaronder ook het mijne, op nieuw ingeschoven. Zoo wel om deze reden, als om een denkbeeld te geven, hoe men bitterheid met bitterheid betaalde, heb ik deze regelen hier niet willen achterhouden.

(*) WALRAVUS DE BREDERODE uit Holland en Westvriesland en HENRICUS VAN ESSEN uit Gelderland, beiden van wege de Staten Generaal tot de Synode gelastigd.

schreeuw iets zekers op te maken. Dit alleen begrepen wij, dat ons uit genade nog 8 dagen gegund werden, om over de 4 verdere Artikelen alles, wat wij konden, te zeggen. Hoezeer doorgestreken en bedreigd, hebben wij besloten ons voorzigtig te haasten, en onze verdediging, zoo veel wij kunnen, geregeld voort te zetten. Willen zij ons geschrijf niet meer inzien, zij laten 't dan staan: wij zullen echter in stilte onzen gang gaan. Onze arbeid kan den nakomeling nuttig zijn. Wat ik echter in mijn hart beschrei, is de rampzalige regering van dit land. Die hier 't hoogste schreeuwt, wint het. Alles denkt men met geweld te drijven. De uitmuntendste menschen staan bloot voor de schande en ellende des kerkers. Bij de drie groote personaadjen heeft men nu gevoegd onzen Heer van (*) Moersbergen, die door vier cornetten ruiterij in 't land van Munster is opgeligt. Hij is de parel, gelijk gij weet, van onzen adel, in van het gansche ligchaam der Staten onzer provincie. Daar zit hij nu opgesloten in een treurig kerkerhol! De verbittering tegen hem is ten top, en 't gerucht wil, dat men hem op de pijnbank leggen zal. O God! wat rampzaligheden hangen den uitmuntendsten sterveling niet over 't hoofd! Zijn hoofdmisdrijf zal, mijns achtens, wezen, dat hij op aanraden van wijlen Ledenberg naar den Haag geweest is, om den Staten van Holland op eene bezending aan te staan, die onze Magistraat aanmoedigde, om zich tegen (†) den eisch van zijne Excellentie te kan-

(*) ADOLF VAN DE WAAL, Heer van Moersbergen. Daar het schavot, waarop OLDENBARNEVELD het hoofd liet, tien dagen na den moord staan bleef, dacht men, dat het dezen Heer gelden zou. Door medelijden met zijne vrouw en den raad zijner vrienden verleid, verlaagde hij zich om vergiffenis te verzoeken voor misdrijven, waar hij niet schuldig aan was. Deze kleinmoedigheid wordt eenigzins vergeeflijk, indien 't waar is, wat NIËL hier zegt, dat men hem de pijnbank voorgehouden heeft; en dat het waar is, daar twijfel ik niet eens aan, omdat ook LEDENBERG en DE GROOT met de pijnbank gedreigd zijn.

(†) Prins MAURITS eischte de afdanking der Waardgelders, welke de Magistraat van Utrecht had aangenomen, om zich tegen een oproerig gemeen en eene nog oproeriger geestelijkheid, die beide op de hand zijner Excellentie waren, te handhaven.

ten. Nu zal de Wraak zich aan hem koelen, onder voorwendſel van verraderlijke aanſlagen te ontdekken, die ter verdrukking der beste patriotten verzonnen zijn. Ik weet niet waar 't met die hevigheid nog heen moet. Overal loopt het gerucht, dat Mijnheer de Advocaat en de laatst gevangene hun hoofd op het ſchavot laten zullen. O Godsdienst! O Geest, vervreemd van Christus, die u kleedt met den mantel der heiligheid! Maar, Mijn Heer en zeer geëerde Broeder, wij allen zijn met grond bekommerd over u. Men loert van alle kanten om u te vangen. Zelfs zeggen ze, dat zeven ſoldaten zich hebben aangeboden om u dood of levend in de handen van hen te leveren, die u bitter, maar zonder reden, haten. Mag ik u bidden, wees op uwe hoede. Houd u in de ſtad waar gij zijt, en zet geen voet buiten de poort. Ook kunnen de zaken, zoo als ze nu ſtaan, niet lang blijven. Pas op uzelven zoo veel gij kunt, of God zich mogelijk van u nog voor een nuttiger einde bedienen wilde. Ook de voorzienigſte onder de Heeren toonen zich grootelijks bekommerd. De Engelschman verraadt zijn oogmerk, om zich onze beroerten ten nutte te maken; het barſche en hoogst onbeleefde voorſtel van zijnen Gezant hebt gij, denk ik, vernomen. Om het volk te ſusſen heeft men het gerucht verſpreid, dat de Koning van zijne ergſte eiſchen afziet. Maar wij vernemen van goeder hand het tegendeel. Daar evenwel letten wij niet op; maar op God, die ons voor alle ongemak kan bevrijden, en op de zuiverheid onzer zaak, die ons aan alle kanten de overhand geeft, en om welke te handhaven wij bereid ſtaan alles met Gods hulp te lijden, wat Hij de menſchen zal toelaten ons aan te doen. Wij hebben Hem ligchaam en ziel toegewijd, en hopen van zijne genade kracht, om den loop van onzen dienst in het midden der zwarigheden, die ons dreigen, even moedig te vervolgen, als voorheen in den voorſpoed. Ook zien wij onze kerken, ten ſpijt dier tegenſpoeden, in getal en ijver aanwinnen. De waarheid zal te meer dierbaar worden, nu men haar met gevaar en ſchade zal moeten handhaven. Velen, het is waar, zullen ons verlaten; maar de welgezindſten zullen de onze blijven. En al zagen wij ons ook van allen verlaten, daarom betaamt het echter niet Hem te verlaten, die de woorden des eeuwigen levens heeft. Ik bid Hem van ganſcher harte, dat Hij zijne zaligmakende waarheid in het midden der

Christenheid herstelle; dat Hij ons allen tot werktuigen zijner genade make, en u;

Mijn Heer en zeer geëerde Broeder,

lang leven en voorspoed schenke, bewarende u voor de hinderlagen van de mannen des bloeds, en versterkende u naar ziel en ligchaam, tot welwezen zijner Kerk.

In vliegende haast van Dordrecht, den 15 Februarij 1619.

Uw onderdanige en genegene Dienaar, wien gij kent.

Na de lezing aan Vulkaan te offeren.

De verzameling, waartoe de bovenstaande brief behoort, zoo ik onlangs aan bij een' mijner vrienden hier ter stede; bij eene vlugtige inzage kwam zij mij zeer belangrijk voor, als bevattende eene menigte brieven van EPISCOPIUS, HOGERBEETS, DE GROOT, CAMPHUYSEN en andere vervolgde Remonstranten. Wij bieden den lezer dus dezen brief slechts aan als eene proeve van grooter voorraad, en noodigen hem op de lezing van eenige volgende, zoo deze de eer mogt hebben van zijne goedkeuring weg te dragen. Vaarwel!

HALBERTSMA.

Deventer, den 10 Februarij

DE GODSDIENST DER ZOOGENAAMDE BESCHAAFDE WERELD, EEN MENGSEL VAN HEIDENDOM, MOHAMEDISMUS EN VALSCHE WIJSGEERTE.

(*Vervolg en slot van bl.* 150.)

Zich aan het bepaalde voorschrift der kerkelijke instellingen te onderwerpen, vorderen de staatswetten. De kinderen moeten gedoopt worden; en dit geeft bovendien eene gewenschte aanleiding, om zijne naaste betrekkingen en vrienden, tot gezellig genot, bij zich te vereenigen, en anderen een compliment te maken. „Wij waren regt vrolijk bij den doop," heet het dan bij eene volgende ontmoeting. — De kinderen moeten ook aangenomen worden; dit is eene gewigtige handeling; het is *de intrede in het leven, in de wereld.* De zoon kan voortaan deel hebben aan het gezelschap der mannen, en, zonder de welvoegelijkheid te kwetsen, de kaarten opnemen, wanneer vader van het spel moet opstaan; en de dochter is van dat oogenblik aan rijp, om zich bij de bezoeken te voegen, die Mama geeft en neemt; ook verkrijgt

zij nu ligt wel eene bijzondere kamer, om eigene bezoeken te ontvangen. — Papa en Mama hebben, na lange verwijdering van het altaar, zich toch voor deze keer met de kinderen daar bevonden. De predikant heeft aan elk kind eene afzonderlijke aanspraak gehouden, en hetzelve de belangrijkheid der zaak op het hart gebonden. „Onze dochter," vertelt Mama, „herinnerde hij haar' naam. KUNIGUNDA, riep hij uit, welk een zielverheffende naam! Hij beduidt: de Koninklijke. Dat nooit de hooge geest uit hare ziel wijke, die haar geslacht zoo eigen is! Onzen zoon bragt hij zijns grootvaders verdiensten bij den staat in gedachten. Word hem gelijk, sprak hij; stel zijn edel beeld uw gansche leven voor het oog van uwen geest! Het was een feest, eenig in zijne soort; nooit ben ik zoo gesticht geweest." — In gindsche huis is onlangs eene dochter gehuwd. Dominé heeft zich zeer wel gehouden; hij nam geenen trouwtekst uit den Bijbel ten grondslag, maar roemde de deugden der verloofden en hunne ouders, herinnerde hun ter loops de pligten hunner nieuwe betrekking, en beloofde hun de gelukkigste toekomst. Eene fijne tante was zoo dwaas, hem aan tafel daarover te onderhouden, en liet zich maar niet tevreden stellen; doch hij wees haar eindelijk kort af met de woorden: „Wij zijn niet hier, om van ernstige dingen te spreken, maar om bij eten en drinken vrolijk te zijn." — Daar is een vader gestorven; het geweten wordt wakker bij den zoon, die hem veel verdriets veroorzaakt en zijn' dood bespoedigd heeft. Hij gaat bij een' vriend des overledenen, en treedt met de wanhopige woorden in de kamer: „Mag een vadermoorder wel bij u komen?" — „Ik bid u, welke grillen!" is het antwoord: „Zet dat uit uw hoofd, en drink een glas wijn met mij!" — Het gesprek in het treurhuis verzekert ons, dat men een deugdzaam man zal ter aarde bestellen. „Wie hem kende," heet het, „heeft hem ook geëerd en bemind, en zal hem met ons beweenen." Het is overal maar ééne stem tot zijnen lof; en wie aan zijne volkomenheid wilde twijfelen, zou voor een' lasteraar gehouden worden. Ook de predikant zal aan het graf geene andere taal voeren; doch mogt hij het wagen, het zondige leven des afgestorvenen met slechts zachte woorden te gedenken, zoo wordt hij gesmaad, en het wetboek doorsnuffeld, of men hem niet voor het geregt zou kunnen betrekken.

Bij zoodanige vervreemding van het Christendom wil men

echter geenszins het voorregt opgeven van een Christen te zijn, in tegenstelling met den *Jood*, dien men billijkerwijze meent te mogen verachten. Vraagt men, waarin het Christendom bestaat, zoo hoort men slechts van *het geloof in God* en aan *de onsterfelijkheid der ziel*. Niets weet men noch wil men weten van de grondleeringen des Evangelies; de Godheid van CHRISTUS (*), de verzoening door zijnen dood, de regtvaardigmaking door het geloof, de heiliging van hart en leven door GODS geest, en het laatste oordeel. Naauwelijks laten zich nog eenige zwakke herinneringen uit het jeugdig onderwijs vernemen; en deze dienen, even als de bijbelplaatsen, welke men sedert nog in het geheugen heeft, gewoonlijk tot spottende aanmerkingen. — Aan een *levendig* geloof aan de onsterfelijkheid der ziele ontbreekt het den meesten volstrekt; want wie dezelve ook aanneemt, staat haar toch geenen invloed op hart en leven toe. Men houdt zich of in het geheel niet op met de gedachte aan de eeuwigheid, of oppert nuttelooze vragen, welker beantwoording het Christendom ons wijselijk onthouden heeft; b. v. of de ziel der afgestorvenen welligt op eene ster zal komen? of de verbazende menigte der verrezenen, op eene wereldkloot als onze aarde, wel plaats zal kunnen vinden? Doch zijn leven, om der onsterfelijkheids wille, te reinigen en te heiligen, valt niemand in; want de gedachte aan dood en graf staat nu eenmaal tegen, en wie zich tot het leven na den dood wilde voorbereiden, moest die gedachte vasthouden en koesteren.

De mannen laten het intusschen meestal aan zijne plaats, of de ziel zal voortduren. „Bestaat er nog een ander leven, het is goed; bestaat het niet, zoo kwel ik mij daarover geenszins." Dus hoort men hen spreken, en ziet er uit, dat zelfs de mogelijkheid van een bestaan na den dood niet ernstig bedacht, noch voor hen verschrikkelijk gevonden wordt, wien zingenot het eenige en hoogste goed is. — Hier schuilt dan ook de bron der immer zich vermenigvuldigende zelfmoorden; want slechts hij (†) kan zich dooden, die niet gelooft over

(*) Menigeen hoort ligt wonder op, dat men bij onze *Duitsche* naburen, bijna op eens, weêr zoo regtzinnig is geworden! Wij voor ons zijn tevreden, als men het Christendom in zijn geheel maar nederig en hartelijk aanneemt, zonder met iemand over het juist begrip van sommige hooge of diepe leerstukken te willen twisten. *Vert.*

(†) Dit is zeker te stout en te algemeen beweerd. *Vert.*

het graf te zullen voortleven, en dus geene rekenschap vreest. Doch onder vele zoogenaamd beschaafde lieden wordt het voor verstandig gehouden, wanneer een zieke, die nog maanden, weken, dagen op eenen zekeren dood zou te wachten hebben, of wanneer een beleedigde, die geene bloedige wraak kan nemen, zich „den kogel door den kop jaagt." Doet het een huisvader, wiens zaken door eigene schuld in de war geraakt zijn, zoo wordt het althans door velen niet onverstandig gevonden, dat hij zich aan langere zorgen onttrokken heeft. Het ongeloof aan de voortduring der ziel is derhalve gewis zeer wijd verbreid.

Het vrouwelijk geslacht stelt een levendiger belang in de zaak; de moeders willen hare afgestorvene kinderen, de dochters hare ouders en bloedverwanten *wederzien*; daarom gelooven zij in onsterfelijkheid. Het is hierbij echter ook maar om dit wederzien te doen; bestond dat niet, zoo wenschte men ook de onsterfelijkheid niet, en miste gaarne, wat de Schrift belooft, namelijk het helderder inzien van de wonderbare wegen en raadsbesluiten der Voorzienigheid, het aanschouwen van GOD en JEZUS CHRISTUS, en de verkeering met de volmaakte regtvaardigen en de menigte veler duizend Engelen. — In vele doodsberigten luidt het: „Slechts het geloof aan een toekomstig wederzien kan ons troosten." Dus niet het geloof aan GODS vaderliefde in CHRISTUS, en zijne oneindige wijsheid; niet JOBS gedachte: De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heeren zij geloofd! — Bij geene andere gelegenheid wordt het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel, als een verroest schild uit eene oude wapenkamer, voor den dag gehaald, dan bij sterfgevallen, en van geene onsterfelijkheid wordt ooit melding gemaakt, dan eene *zalige*. „Hij heeft het wèl," zegt men, zonder onderscheid, van elken doode van goeden huize en opvoeding; „maar wij lijden de smart. Hij is niet te beklagen, maar wij." Wie daarbij slechts even wilde te kennen geven, dat wij over zaligheid of rampzaligheid der afgestorvenen geen volkomen oordeel vellen kunnen, en dat buiten twijfel *velen* eenen treurigen toestand tegengaan, die zou niet weinig aanstoot geven. Ook den bezwekenen in een tweegevecht, die met een onverzoenlijk hart naar de kampplaats stormde, en liever met de verijdelde hoop op wraak sterven, dan de troost zijner eenig achtergelatene moeder wilde blijven, heeft men, bij zijne begrafenis, hooren zalig prijzen.

„ Kan GOD anders dan hem gelukkig maken? Het jonge mensch was immers alleen niet bestand tegen het heerschende vooroordeel der noodzakelijkheid van het tweegevecht; hij moest zich daarnaar schikken, wilde hij niet door alle zijne bekenden en makkers veracht worden; hij moest zijn leven, of anders de rust zijner ziel, op het spel zetten. Dat zal GOD toch niet uit het oog verliezen."

Daar dit mengelmoes van halve meeningen en volslagene dwalingen met het Christendom geheel niets te doen heeft, zoo is het natuurlijk boven het verschil der bijzondere godsdienstige gezindten verheven. Men beschouwt elk derzelven als eene soort van Kaste, tot welke men door geboorte behoort, maar stelt hier geene waarde in, en plaatst geene van haar lager, dan de staatswetten die plaatsen.

„ Wij gelooven allen aan eenen en denzelfden GOD," dus verklaart zich de mindere klasse der zoogenaamde beschaafde lieden. „ Het is slechts noodig, dat men zijner gezindte getrouw blijve," zegt de hoogere; „ het verschil der leere doet tot de zaak niet, en daarover te spreken, is de zaak der geestelijken. Wie *Jood* is, blijve *Jood*; wie Katholiek, blijve Katholiek. Gesteld ook, dat men de meeningen eener andere partij beter kende, zoo is het toch der moeite niet waardig over te gaan." Eene in dezen zin verlichte Protestantin buigt zich, in eene Katholieke kerk, zonder bedenken, voor het Hoogwaardige, om geen opzien te maken; en de aan haar gelijke reizigster betuigt, niet te kunnen begrijpen, waarom de Evangelischen te *Rome* geweigerd hebben te knielen, wanneer de Paus den zegen uitdeelt.

Vragen wij eindelijk naar het gebouw der zedelijke grondstellingen, op den valschen grond dezer Godsdienst der zoogenaamde beschaafden opgetrokken, zoo vertoont zich een treurig warwaren van Onchristelijke denkbeelden en Heidensch bijgeloof.

Als hoogste levensdoel wordt, zoo niet altijd *genoemd*, toch algemeen *gevolgd*, een betamelijk genot van zinnelijke genoegens, inzonderheid der gezellige vermakelijkheden. Dat de bestendige rigting der ziel daarop voor het inwendige leven verderfelijk is, komt niet in aanmerking. Wat die genoegens storen kan, moet verwijderd worden, al zou men daardoor ook heilige pligten uit het oog verliezen. De noodleugen gaat daarom voor geoorloofd en onvermijdelijk door, wanneer men op die wijze zich en anderen iets onaange-

naams, hoe gering het ook zij, besparen kan. Men houdt niet slechts, door onwaarheden, de krankheid of den dood van geliefde personen verborgen, maar redt zich alzoo ook uit elke onbeduidende verlegenheid. Het schijnt een middel, dat men zonder bedenking bezigen kan, om onaangenaamheden te vermijden, en te zorgen, dat geen onvoorzigtig gedrag kwalijk opgenomen worde. Desgelijks ontziet men zich dikwijls niet, beroepspligt uit het oog te verliezen, en bij openbaar bedrog te zwijgen, wanneer men anders gevaar zou loopen, een' man van gewigt te verbitteren. „Eer ik mij dien ten vijand maak," heet het, „laat ik alles loopen, zoo als het wil." Zeer bevredigend is, in zulke gevallen, de grondstelling: „een ieder is zichzelven de naaste." Zoodra derhalve de eigenbaat, of die herfenschim der eere mede in het spel komt, welke zich ieder op zijne wijze gevormd heeft, vergeeft men zichzelven en anderen. „Dit voor„deel kan hij medenemen," merkt men dan aan, in betrekking tot eenen ambtenaar, die zich langs wegen te verrijken weet, welke de staatswet niet stuiten kan; „daarover kan niemand hem iets zeggen." Op gelijke gronden houdt men het ook niet voor schandelijk, dat men zijn gegeven woord breke, wanneer men het buiten zijne schade niet houden kan. De bruid van den zoon wordt, zonder vele bedenkelijkheid, door den vader des bruidegoms aan hare ouders teruggezonden, zoo de baardelooze jongeling haar zat geworden is; want „zijn levensgeluk mag niet op het spel gezet worden, wegens eene in jeugdige onbedachtzaamheid gedane belofte." Tot redding van de eer eener dochter wordt de voorslag gedaan, dat zij zich heden met haren ondeugenden verleider trouwen late, en na acht dagen weêr doe scheiden. Het huwelijk is, in het oog van velen, al haast niet meer; dan een akkoord op levering, waarbij men bedongen heeft om terug te mogen treden, zoo de geleverde waar de proef niet houdt. Het is daarom vergeefs, dat gij den minnaar voor de verbindtenis met een ligtzinnig, bedorven meisje wilt waarschuwen. „Ik zal het beproeven," antwoordt hij u; „gaat het niet, dan kan ik mij immers van haar scheiden laten: de kosten maken niet uit."

Zou bij zoo bandeloos ongeloof inderdaad ook nog bijgeloof plaats vinden? — Hetzelve vindt niet alleen zijne plaats, maar handhaaft die ook, met gelijke kracht, onder de zoogenaamde beschaafde wereld, als onder de laagste volksklas-

ſe. Nog immer worden er kaarten gelegd, of uit de koffij voorſpeld, en kogels gegoten. De knaap, bij wien de arts niet ſpoedig genoeg de koorts verdrijven wil, moet met zijne oppasſter, in den vroegen morgen, op eene brug rijden, en een briefje, met geheimzinnige figuur beſchreven, in het water werpen. De bediende, die zich met eene bijl in de hand gehouwen heeft, moet, op raad van zijnen volkomen ongeloovigen heer, in wiens oogen de wonderen van CHRISTUS oudewijfsfabelen zijn, het ſchadelijke ijzer door zijn eigen vuilnis halen, en dit drie dagen lang verzwijgen, om de wonde te doen heelen. Zijn dertien perſonen aan een maaltijd bijeen, en wordt deze bedenkelijke omſtandigheid eerst laat opgemerkt, zoo wordt in haast een veertiende ergens vandaan gehaald, en het eten begint niet, vóór deze gekomen is. Een man, in wiens oogen MOZES een bedrieger, CHRISTUS een zelfbedrogene is, wil een fraai huis niet koopen, omdat binnen deszelfs muren, in vier jaren, vier menſchen zich vermoord hebben.

In dezen geest is de Godsdienst der zoogenaamde beſchaafde lieden. Is zij u een gruwel, zoo bidt van nu aan nog inniger dan ooit: Heer, uw koningrijk kome! (*)

(*) De *Redacteur* voelt, gelijk de geëerde Vertaler, zich gedrongen, den Lezeren van dit vertaalde ſtukje, hetwelk vooral met den geest der onderſcheiding dient gelezen te worden, te doen opmerken, dat hij wel verre is van al het daarin geſtelde of beweerde te beamen, of, onbepaald, op ons Vaderland toe te pasſen. Ook hier geldt wel degelijk het: *Beproeft alle dingen, en behoudt het goede.*

DE ZANGERES HENRIËTTE SONTAG TE FRANKFORT.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 153.)

HENRIËTTE SONTAG zong; en allen verklaarden eenparig, hunne hoogstgeſpannene verwachting overtroffen te zien, en tevens de uitſpraak van CATALANI: „Zij is „éénig in haar vak (*genre*); maar haar vak is klein," voor laster, uit jaloezij geboren. Men zag grijsaards weenen. Ik zelf (de verhaler, Dr. BÖRNE) was geheel weg..... En zoo men veelligt meent, dat ook mij te dezen iets menſchelijks bejegend zij, dan voel ik mij niet ſterk genoeg, om mij-

zelven alleen aan een befpottend medelijden prijs te geven, maar wil ik mij verfchanfen achter de getuigenisfen dergenen, die, zoo hier als elders, over HENRIËTTE gefchreven, gezongen en — gelijld hebben. Aldus verbonden, kunnen wij de fpotters zelve befpotten!

Ik duizel! Dronken *Duitfchers* heb ik gezien, niet bevangen door wijn, maar door zuivere geestverrukking! De Tijd is zwanger, de Eeuw ftaat vader te worden, en groote dingen zullen gebeuren!... Wat is er niet al gedicht en *gefabeld!* Een landftorm werd er befchreven op den *Olimp*. Zelfs vrouwen, kinderen, grijsaards, en *Veteranen* in het gebied der Fabelkunde, grepen naar de wapenen. Kritifche fuffers hebben der Zangeresfe liefdesverklaringen gedaan, en in het donker fchuilende Recenfenten derzelver voorbeeld gevolgd. Wigtige *Philologen* hebben ligte gedichten gemaakt, en beuzelende ANAKREONS met het fchoone meisje van dood en onfterfelijkheid gefproken, van den jammer der aarde en de zaligheid des Hemels, en haar gebeden, hare onfchuld te bewaren. Eén fentimentele ziener zong:

„ Lievling! kom, fla mij den fluijer open!
„ Kom, ontraadfel mijnen hoogen zin!"

Maar ach! de lieveling is naar *Parijs* gegaan, en heeft den hoogen zin des gefluijerden niet ontraadfeld.

Eene *Geestenftem aan* HENRIËTTE SONTAG deed zich hooren; maar de Geest fcheen zeer volbloedig: hij fprak, onder anderen, ook van *galvanifche* verrukking. Een fterrekijker vergeleek haar bij „ den melkweg, die aan het oog des „ gelukkigen befpieders fteeds nieuwe werelden ontdekt." Een ander zeide: „ er beftonden geene meeningen, geene twee„ fpalt meer; de palm der tevredenheid verrukte alle gemoe„ deren; alle tweedragt was verdwenen." (Ach, waarom zendt men haar niet naar *Konftantinopel*, om den *Divan* te vermurwen!) In onze *Duitfche* Novemberdagen werd de Zangeres van „ Hesperifche luchtjes" omgoocheld. Een ander verklaarde: „ dat hij met fierheid eens zijnen kleinzonen zou „ vermelden: Ook ik leefde in de groote Eeuw!" Een dichter zong profetisch en *opregt:*

„ Mij verlaat, bij uwen aanblik,
„ Aêm, beweging, *geest* en leven!"

Een ander:

„ Een enkel woord deed zij mij hooren;
„ Een zilverblik flechts ving ik op;

„ En zalig zal ik lang nog leven
„ Van dezen blik en van dit woord!"

(Wanneer deze nuchtere poëet zoo matig voortleeft, kan hij den hoogen ouderdom van CORNAROS bereiken!) Een ander wenschte zich „ ARGUS-oogen, om al de bekoorlijkheid der beminnelijke verschijning in te zuigen." Een prozaïst kreeg zeer schilderachtige en natuurkundige *Gedachtenvlokken*, zinspelende op den winter, die water in sneeuw verandert. Een dichter wederom riep uit: „ o, Zachte parel in den straal eens gevoelvollen bliks! gij rolt over de jeugdige wangen, opdat een Seraf, meer dan AEON, de ziel aller deugdzamen bescherme!" Een grijze poëet zong, uit eigene ervaring: „ In de oude beenen dringt weêr merg!" En het *welkome* slot eener sonnet luidt als volgt:

„ Zoo klonk veelligt de harmonie der spheren
„ Op d'eersten *Zondag* na het woord: „ Het zij!"
„ Om d'Eeuwigen te prijzen, te vereeren.

„ Om ons diens *Zondags* klanken te doen hooren,
„ Werd SONTAG aan deze aarde thans verleend,
„ En ooren ons, om de éénige te hooren!"

(Zoo heeft dan de menschheid eerst in een' zesduizendjarigen ouderdom *ooren* gekregen! De Sonnettist heeft gelijk: reeds zesduizend jaar sprak de Geschiedenis, en wij hoorden haar niet!)

Doch niet alleen de menschen aan *Main* en *Rhijn*, maar ook de zoogenaamde levenlooze Natuur werd door HENRIËTTE SONTAG bezield, verblijd en bedroefd. Immers wij lazen: „ De Natuur heeft de intrede van SONTAG te *Frankfort* door een bijzonder teeken gevierd: want in het oogenblik, dat zij binnen onze muren verscheen, werd een lichtend luchtverschijnsel aan den horizon zigtbaar, hetwelk in een' slag, als van een stuk geschut, eindigde." (Eén ongeloovige, GIBBON, die ons evenwel onze zaligheid niet zal ontrooven, heeft daarentegen beweerd, dat deze vuurkogel eerst dertig uren later dan de Zangeres verschenen is.) Nog lazen wij: „ Naauwelijks had de Heldin des Gezangs onze muren verlaten, of zelfs de Hemel begon te weenen." (Dit laatste wonder durf ik bezweren: ik zelf heb gezien, dat het begon te regenen, onmiddellijk nadat de *Heldin des Gezangs* de poort achter den rug had.)

Men moet onzen met fneeuw omftovene zangers het regt doen van te verklaren, dat zij, in hunne luchtin- luchtdooren-luchtover-zwevende SONTAGS-liederen, zich van alle aardfche ketenen hebben weten te ontdoen, en zich aan geene regelen van het aardfche ftof hebben gebonden:

Want in Dithyramben moet alles, wat fchitteren zal,
Luchtaardig zijn, en donker, en zwartglinfterend,
En vleugelvlugtrijk.

Om een lief ding, evenwel, wenschte ik, dat zij, in ftede van *Zondag*, *Vrijdag* heette: want dan hadden ook wij, *Duitfchers*, eens de Vrijheid durven bezingen!..... Doch ik moet eindigen, eer mij ligt iemand toeroept:

Zij zijn niet allen vrij, die met hun ketens fpotten!

HENRIËTTE SONTAG (dit getuigen allen, die haar kennen) heeft alle deze waterzuchtige en teringzieke pluimftrijkerijen, met de beminnelijkfte befcheidenheid opgenomen, en hare goedhartigheid heeft er zelfs niet eens om gelagchen. Mogt zij deze onfchuld des harten ook te *Parijs* bewaren! En zoo de meer gekruide vleijerijen van den *Franfchen* kok harer gezondheid mogten nadeelig zijn, zoo keere zij fpoedig naar *Frankfort* terug, waar de hongerkuur des Tooneelbeftuurs dezelve zeker weldra weêr zal herftellen. Zij heeft dit reeds ondervonden. Gewoon, overal, als een juweeltje, met zachte watten te worden omwikkeld, moet de grove, paklinnen bejegening van een fchagcherend Tooneelbeftuur haar uiterst hard gevallen zijn. Toen zij vroeger hier optrad, ontving zij, bij verdubbelden toegangsprijs, de helft der ontvangst. Thans fchreef zij uit *Berlijn*, dat zij op dezelfde voorwaarden wilde overkomen; doch men antwoordde haar, dat dit niet zijn konde, wijl het publiek over die prijsverdubbeling geweldig had gemord, en bood haar voor elken fpeelavond 50 *Louisd'or* aan. Zij aanvaardde zulks. Maar, toen zij kwam, verdubbelde men evenwel den fchouwburgsprijs, en hield zich tevens aan het gemaakte verdrag. Nog erger! Als eene *Berlijnfche*, die haren Koning (FREDERIK) vereerde, had zij het ongeluk gehad te fchrijven: „ Ik ben tevreden met de aangebodene 50 *Friedrichsd'or*." En van deze blijkbare fchrijffout, veelligt uit een loffelijk Patriotismus voortgefproten, had men de laagheid gebruik te maken: men betaalde haar werkelijk in *Friedrichsd or*; en het beftuur van den fchouwburg, dien hare vier fpeelavonden 5000 guldens zuivere winst hadden aangebragt, won hierbij nog 2 à 300 guldens meer!

… VAN GROOTE MANNEN.

Dat veniam corvis....

… der *Vaderlandsche Let-*

Brussel, 30 Dec. 1827.

… emand der lezers van uw tijd- … aan der openbare lessen, se- … een tiental kundige Leeraars … aming van *Musée des Sciences* … overbodig, over deze instel- … iden. Ik zal dus maar, zon- … rgaan tot de lessen van den … derlandsche taal aan het Athe- … , meer bepaald handelt over … okstuk uit eene dier lessen hier … langrijk genoeg toescheen, om … e bestaan.

… er, gedurende eenige weken, … had over onze letterkunde in … hun een beknopt en zakelijk … volgend in bijzonderheden van … amelijk aangaande het Lier- … et onderwerp der dichterlijke … genheid werd mijne aandacht … okstuk, omdat er van daadza- … e eenen man, van groote ver- … van nog grootere verwaand- … e tijden, aan niemand buiten … ft willen toestaan, en aan het … ing en verdraagzaamheid te … iet goed, dunkt mij, dat zulk … t van zichzelven wierook toe … aftrede, (zoo als hij sedert … enblik te zullen doen) zonder … waarheid, ook aan deze zijde … Zulks heeft daarenboven het … en voor overdrevene vergo-

ding te behoeden, en de waarheid te bevestigen, dat groote verdiensten noch voor kleine zonden vrijwaren, noch dezelve verontschuldigen.

Ik zal van nu af den Heer LAUTS in zijne les laten spreken.

— Ja, ook wij, helaas! hebben Dichters, die soms een geheel gedicht, het zij dan al of niet van langen adem, aan het algemeen als een oorspronkelijk gedicht opdisschen, terwijl het slechts eene dichterlijke vertaling is. Zelfs vrees ik, dat wij daarvan voorbeelden bij een' onzer grootste Dichters vinden zullen. Doch, wanneer er iets is, dat verdient gegispt te worden, dan acht ik het beter, zulks bij voorkeur in onze grootste Dichters te doen, als een meer treffend voorbeeld opleverende, en beter geschikt, om aan jonge Dichters tot waarschuwing te strekken.

De Heer BILDERDIJK, wiens buitengewone verdiensten, als Dichter en als Geleerde, algemeen erkend zijn, heeft, vooral sedert de laatste twintig jaren, de gewoonte, die waarschijnlijk uit ongesteldheid voortkomt, van zichzelven ruimschoots lof toe te zwaaijen, en tevens over de verdiensten van anderen zich met partijdige bitterheid uit te drukken. In de voorrede van zijne *Mengelpoëzij*, voor het eerst in 1799 gedurende zijne uitlandigheid verschenen, vindt men van beiden reeds zigtbare blijken. Wijl hij in dien bundel verschillende navolgingen levert, spreekt hij in het breede over die, welke aldaar voorkomen, en doet te dier gelegenheid, voorzeker niet te onpas, eenen uitval tegen dichterlijke navolgingen, waarbij de naam van den oorspronkelijken Dichter verzwegen wordt. Hij zegt onder anderen (*): „De „*Heer van Landhorst*" (eene Romance, in den bundel voorkomende) „is uit het overoud Engelsch stuk, *The Child* „*of Elle* genaamd; waar van BURGER in zijne Hoogduitsche „Gedichten (met onderdrukking van den naam van 't oor„spronklijk) een vertaling gegeven heeft. Zoo doen tegen„woordig" (NB. de voorrede is geteekend *Brunswijk*, *Oogstmaand*, 1798) „de Duitschers meer, en maken met drok „uit Engelschen en Italianen over te nemen, zich-zelv een „naam. De hoeveelste bij ons weet, dat bij voorbeeld de „Hoogduitsche *Elfride* uit het Engels van MASON, of

(*) Mr. W. BILDERDIJK, *Mengelpoëzij*, I., voorrede, bl. XVI.

... *erfahrt*, het *Curioso accidente* ... enz. Trouwens bij ons be... al in het werk te stellen, en ... ngelschen ter markt, als wier ... et minst bekend is." .

... BILDERDIJK, van wien men dus ... een grooten afkeer heeft ... van de oorspronkelijke Dich... niet schuldig maken zal aan ... rt. Zou men zich derhalve ... DERDIJK zelf van die kunst... et is nogtans zoo, en wel in ... ede een zoo regtmatig onge... che handelwijze aan den dag ... f begrepen, „ veiligst bij de ... hen gaan; want uit het En... wegene navolgingen ontleend ... n aard, dat ik in de *Mengel*... uitgebreide Romance of ver... *en Valentijn*. Dit is het be... in het Nederlandsch nog een ... mijne vroege jeugd meermalen ... okken uit het verhaal of den ... *gue d'oil* opgesteld. Aan dien ... eeft ook eene Engelsche Ro... ken, die, welligt reeds in de ... geluk gehad heeft, dat vele ... eren tijd heeft getroffen, van ... in handen te vallen der zul... versmaat naar hunnen eigen' ... ie Romance of Ballade, zoo ... ortbrengselen bij voorkeur noe... n dichter of tijd van vervaar... et vermoeden, dat ze tot het ... gt worden. Dit zelfde voort... ILDERDIJK zoo getrouw na... n van dichterlijke vertaling ... r, ten bewijze, de twee eer... van den eersten zang:

... deck the fields
... and fine,
... mattins sing
... tine.

The king of France that morning fair
He would a hunting ride:
To Artois forest prancing forth
In all his princely pride.

With losf of blood and losf of strength
The savage tamer grew:
And to Sir Valentine became
A servant try'd and true.

And 'cause with beares he erst was bred,
Ursine they call his name;
A name, which unto future times
The Muses shall proclame.

Als Floraas hand den hof schakeert
Met krokus en jasmijn,
Dan viert men in het hooge Choor
Den dag van Valentijn.

De Vorst der Franken reed dien dag
Ter vroege morgenjacht
En rende 't woud van Rennes in
Met vorstelijke pracht.

Des Wilden bloed- en krachtverlies
Verzachtte zijnen aart;
En eindlijk wierd hem Valentijn,
Hij, zijn verwinnaar waard.

Zijn boschverblijf in 't beerennest
Bestemde hem een' naam,
Die steeds roemruchtig klinken zal
Door 't zilver van de Faam.

Na den eersten zang zijn door BILDERDIJK hier en daar eenige geringe veranderingen gemaakt.

Die zelfde „kunstgreep," om BILDERDIJK's eigene uitdrukking te bezigen, vind ik nog eens in hetzelfde IIde deel der *Mengelpoëzij*, bl. 192, ten aanzien van de Romance, *Margarethaas Geest*. Dit stuk is eene navolging van de *Margaret's Ghost*, door DAVID MALLET, in het begin der 18de eeuw, in het Engelsch gedicht, waartoe het denkbeeld geleverd heeft eene zeer oude Romance, die ten tijde van FLETCHER nog vrij algemeen bekend was. Ook van het Engelsch van MALLET en het Nederduitsch van BILDERDIJK wil ik, ter staving, de beide eerste en laatste coupletten bijbrengen:

[illegible] lemn hour,
[illegible] ning meer,
[illegible] imly ghost
[illegible] 's feet.

[illegible] April-morn,
[illegible] ud:
[illegible] lily hand,
[illegible] shrowd.

[illegible] al place,
[illegible] ody lay;
[illegible] the grass-green turf,
[illegible] thless clay.

[illegible] Margaret's name,
[illegible] full sore:
[illegible] her cold grave,
[illegible] er more.

[illegible] achlijk, uur,
[illegible] nenpalen,
[illegible] grimde geest
[illegible] kwam dwalen.

[illegible] n nachtkoets stand,
[illegible] gde oogen,
[illegible] rgen scheen,
[illegible] oogen.

[illegible] e doodsche plaats,
[illegible] dekte;
[illegible] stommen jouw,
[illegible] strekte.

[illegible] van Margreeth,
[illegible] kend streken:
[illegible] 't vochte gras,
[illegible] ontweken.

[illegible] LER GEDOODVERWD TOT
[illegible] ORTUGAL.

[illegible] uitgekomene *History of the* [illegible] dt, dat SOULT eenmaal wer- [illegible] nd, om Koning van *Portu-* [illegible] s aldaar eene partij, welke

hetzelve begunstigde, en een Adres aan het Volk ontwierp, waarin alle de voordeelen werden aangeprezen, van deze keus te wachten. „ De Beheerscher van *Frankrijk*," dus sloot hetzelve, „ zal aan ons verzoek een gunstig oor leenen. „ Hij zal zich verblijden, wanneer wij het verlangen betui- „ gen, een' zijner dapperen tot Koning te hebben, die, hem „ navolgende, te overwinnen, maar tevens te vergeven weet." SOULT zelf ontving de met deze zending afgevaardigden als zoodanig, en had reeds zijne Proclamatiën gereed. Maar NAPOLEON, die er de vonk van in den neus gekregen had, maakte eene streep door de rekening. Hij ontbood een' der eerste Officieren van diens Staf naar *Parijs*. Toen deze bij het *lever* verscheen, nam hem de Keizer ter zijde. „ Wanneer gij weêr Proclamatiën opstelt," zeide hij, „ zoo ziet wel toe! Nog ééne schrede, en ik had u allen „ laten doodschieten. Mijn Rijk is nog niet groot genoeg, „ dat ik mijne Generaals tot Vorsten kan verheffen." — Hoezeer intusschen SOULT zich, tot dat einde, in de gunst des volks zocht in te dringen, bewijst de eerbied, dien hij aan het wonderdoend krucifix van *Nosso Senhor de Boucas* betoonde. *Boucas* is eene kleine stad aan de kust, twee uren van *Oporto* gelegen, en in het bezit van een aloud krucifix, dat, naar luid der overlevering, door NICODEMUS werd vervaardigd, en uit zee was komen aanspoelen. Het miste éénen arm. Vruchteloos beijverden zich alle kunstenaars, om er eenen anderen voor in plaats te stellen; niet één wilde aan het geheel passen. Op zekeren dag verzamelde eene vrouw droog zeegras aan het strand, en vond een' houten arm, dien zij, wanende dat dezelve aan een wereldsch beeld behoord had, met eenig struikgewas aan het vuur leide. Maar de arm sprong er uit, en de buren schoten, op het geschreeuw der vrouwe, toe. De Priesters gisten, wat hier plaats greep, en droegen den arm in procesfie naar de kerk, waar het beeld stond, en ziet! oogenblikkelijk waren beeld en arm één. Sinds dien tijd behoort dit krucifix tot de vermaardste in *Portugal*. Uit alle oorden trekt men in bedevaart derwaarts. De Maarschalk SOULT was slim genoeg, om dezen Afgod des volks te huldigen. „ Hij bezocht met „ zijnen ganschen Staf de kerk, wierp zich voor het altaar „ op de knie, en betoonde aan dit beeld al die achting en „ eerbied," dus schreef het *Portugesche* dagblad van *Oporto*, „ welke de Religie van allen vordert, die met den waren „ geest des Christendoms bezield zijn." Hij vernam, „ met

diepe smart," dat al het zilverwerk en de kostbaarheden der kerke ontroofd waren, en beloofde aan *Nosso Senhor* twee groote zilveren luisters, het fonds tot eene altijd brandende lamp, en aan den Pastoor en Kapellaan een verdubbeld inkomen. Een daartoe bijzonder strekkend decreet is intusschen slechts decreet, gelijk de Maarschalk Maarschalk gebleven.

DE STERVENDE KARDINAAL.

Een Kardinaal, Jezuit in 't harte,
Lag in de folterendste smarte.
Reeds klopt de Dood aan zijne deur.
„Ach!" zegt hij tot die hem omringen,
„Voorwaar, 'k lijd Helsche folteringen!"
Deelnemend vraagt hem de Arts: „Hoe! *nu reeds*, Monseigneur?"

DE BANNELING UIT ITHAKA.

XI.

Britten! schrapt van uwe lijsten mijnen naam gerustlijk uit;
Sluit mij vrij uit uw bescherming; 'k laat mijn woning u ten buit;
'k Wil mijzelv' voortaan beschermen; 'k heb Gods hemel tot mijn dak;
'k Volg met vreugd de stem der Vrijheid, die mij troost in 't harte sprak.
'k Heb, ik zelf, op hare krijgsrol ('k deed zulks met mijn eigen bloed)
Mijnen naam reeds ingeschreven, en een zwaard is al mijn goed.
Britten! magtige beschermers! vraagt ge mij naar haar soldij?
Haalt ge uw schouders op, bij 't wijzen op uw goud, met medelij?
Ach! het is wel zoo, de Vrijheid is op aarde eene arme vrouw,
Naauw in staat, haar uitgemergeld lijf te dekken voor de kou';
Lid- in plaats van eere-teekens heeft zij op haar borst vergaard;
Dwingelanden hebben, schendig, haar zelfs vogelvrij verklaard.
Zoo, zoo kwam ze, uit verren lande wreed gebannen, in dit oord,
En zonk, afgemat van 't zwerven, nederaan Ilissus boord.
Daar, daar vonden wij haar liggen; wij herkenden ze in haar' druk,
En wij zagen onze ketens, en wij voelden toen ons juk.
Straks ontwaakte ze uit haar' doodslaap, en verhief zich naar omhoog,
En stond op Minerva's tempel, als een Feniks, voor ons oog.
O, Hoe fier wees ze op haar wonden! En haar blikken.... ja, gewis
Zochten zij, met stillen weedom, Marathon en Salamis!
Toen verbraken we onze kluisters; met haar, alle slavernij.
„Zijt," sprak zij, „der Vrijheid waardig, en gij zijt voor eeuwig vrij;
„Vrij, als, in Thessalie's passen, Sparta's uitverkoren schaar;
„Vrij; gelijk de vorst der wouden; vrij, ja vrij als de adelaar!"

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

VOORLEZING,

OVER DE

AMBITIE. (*)

Door

B. VAN WILLES,

Predikant te Lekkerkerk en Zuidbroek.

Wanneer wij met eenige opmerkzaamheid onder de menfchen verkeerd hebben, dan hebben wij zekerlijk ook gezien, dat alwat mensch heet zijne eigene eer bezit, en dezelve op alle mogelijke wijzen vleit en troetelt.

De eer is de lieveling der rijken en aanzienlijken; de troost en laatfte toevlugt der armen en minvermogenden; terwijl *zij*, die het weinigje eer, dat zij ooit hebben bezeten, al lang hebben verpand, nog zweren bij hun woord van eer, en alzoo ten minfte in fchijn willen behooren tot die menfchen, die zonder eer noch leven, noch handelen kunnen.

Deze algemeene begeerte naar eer wordt niet weinig gevoed door gewoonte en eigenliefde, welke alles, wat

(*) Het veelvuldig en meestal verkeerd gebruik van dit vreemde woord deed mij befluiten, over de *Ambitie* eene voorlezing te doen. Eenige en daaronder ook zeer fobere aanmerkingen fpoorden mij aan, deze lezing, door middel van dit geacht Tijdfchrift, meer algemeen bekend te maken. Indien ik eenigen, die van de *Ambitie* geene flaven zijn willen, tot ware en altijd geldende eer opwek, en affchrik van de *Ambitie*, welke, als een ellendig *furrogaat*, in *Frankrijk* misfchien veelal voor *eer* geldt, dan acht ik mijn doel bereikt te hebben. De Lezer beproeve hier alles, en behoude het goede!

NG ,

bijzonder toebehoort, in-
t.

ene de minſte tegenſpraak
Ieder meent, dat zijn uil
wil ik niet aanranden, om-
ede der menſchen dierbaar
thans tijden, waarin niet
wordt geleerd, dat een uil
e tot het werk van eenen
gerigt.

p de jagt ging, kon men
de hand houden, om de-
aanſchouwen. Menig ja-
valk had aangezien, zag
, tot zijne ſmart en ſchaam-
t wilde vliegen, en dat hij
uizen en dergelijk wild kon
heette een uil uil, een valk
ng van deze jagt, heet nu
rgaans, valk. De gelegen-
ng der menſchen, aangaan-
Deze is wel voornamelijk
, de valken zijn weggevlo-
ndzwerven, en dat er nu
ekt. Een uil kan men ge-
omme dier is met den val-
aglicht verblind, blijft het
d van den gewaanden valke-
oefent het als uil de jagt;
r, dat de valkennaam voor

ook om der uilen wil, dat
n kan van valk te heeten.
want naam en daad, welke
zijn, ſedert een' geruimen
nvoeters geworden.
, welke hen ten minſte *met*
ou ik hier niet in het ſp

hebben gebragt, indien er niet zoo vele *Aap!-wat-hebt-gij-mooije-jongen!-spelers* in de wereld waren, die eene zoo verregaande driestheid bezitten, dat zij de apen en derzelver jongen zelfs boven Engelen zouden verheffen, indien de apen slechts genoegzaam aap bleven, om bij deze vleitaal hunne geheele aapheid te vergeten.

Onder deze *Aap!-wat-hebt-gij-mooije-jongen!-spelers* is de gevaarlijkste van allen de *Ambitie*. Zij is te gevaarlijker, naarmate zij de kunst meer meesterlijk verstaat, om zich als de *Eer* voor te doen, van welke zij intusschen zoo veel slechts bezit, als valsche munt van het echte geld, — den bedriegelijk nagemaakten stempel (*).

Ik heb voorgenomen, over de *Ambitie* het een en ander voor te dragen. Men vergeve mij, dat ik van deze Dame niets tot lof kan zeggen. Het is gelukkig voor ons allen, dat zij in ons land niet thuis is.

I. *Eerst* zal ik mij bezig houden met de *Ambitie*, in derzelver afkomst, lotgevallen, karakter en gewoon gezelschap.

II. Ten tweede zal ik eenige leefregels opgeven, met inachtneming van welke de *Ambitie* niet kan benadeelen.

I. Indien oudheid van geslacht en vroege herkomst iets getuigen kan ten voordeele van hooge en adellijke geboorte, dan zijn de kwartieren der *Ambitie* zoo ontelbaar, dat het grootste wapenschild het duizendste gedeel-

(*) Het Fransche *Ambition* luidt, volgens het Woordenboek, *Eerzucht*. Doch, wat zegt dit tegen ons gevoelen? Wordt valsche munt dan echt geld, omdat een valsche munter het voor echt geld uitgeeft, en de onkundige het zich in de handen laat stoppen? De Fransche *Assignaten*, waarmede de *Carmagnolen* hunnen broeders het geld uit den zak haalden, was en bleef, in *Bataafsche* handen, *papier*. Indien men eens een *zakelijk* Woordenboek van de Fransche taal schreef, het Fransche *Ambition* en *Honneur* zou niet naast het Nederlandsche *Eer* een plaatsje verdienen. Het karakter van elk volk moest men bij de woorden ook vertalen.

...n bevatten. Noch de hoog-
...BAND, noch TEISTER-
...lellijk stamhuis van alle aard-
...der *Ambitie* het digtste na-
...leid of hooge geboorte wor-

...eenige Adel bestond, (want
...gekomen, lang nadat ADAM,
...lijke stamhuizen, den echten
...elijke natuur vernietigd had)
...zen. Zij had zich toen reeds
...uivel opgedrongen, zoo als u
...boorte ligt geheelenal in het
...ewijst hare adellijke afkomst.
...beters, geldt *oud* parkement

...n Duivel stoutmoedig gewor-
...beproefde de *Ambitie* onge-
...onst aan de eerste menschen.
...ermoeden, en werden misleid.
...zij door ondeugd tot groot-
...en nu van die hoogte, welke
...en behouden. De eerste moord,
...rd bezoedeld, was het werk
...beter en voortreffelijker *schij-*
...roeder ABEL werd daarom
...erschte de *Ambitie* onbepaald
...geheel dit trotsche menschen-
...are slaven verdronken allen;
...zelve aan dit gevaar te ont-
...yist men, was de *Ambitie* de
...zij zelve dit noch konde noch
..., van dien tijd af, zich van
...nu en dan slechts aflegt, om
...ij dit echter veilig doen kan,
...zonder masker, zoo als wij

...*tryf* bestaan dezer huizen zul-
...des wille, niet betwijfelen.

Naderhand, onder vreemde volken en Barbaren, niet altijd met lof en gunstig bekend, zwierf zij alom, waar men haar slechts niet haatte. Doch waar zij ook heeft vertoefd, daar heeft zij gevleid en bedrogen. De verwoeste steden, door haar toedoen moorddadig ontvolkt, wijzen nog haar voormalig verblijf aan. Indien zij in die tijden ook slechts in schijn eenig goed verrigt had, zou zij, bij haar zwijgen hierover, geheel hebben opgehouden *Ambitie* te zijn. Zij zou dan toch zekerlijk eigene, offchoon dan ook gewaande, deugd uitgetrompet, en de taak niet overgelaten hebben aan nachtuilen, om, in woeste eenzaamheid, haar voormalig verblijf luid en akelig aan te kondigen.

Na eenigen tijd zwervens, brak eindelijk voor de *Ambitie* de gouden eeuw aan. In *Italië* had zich een rot van roovers verbonden, om in het groot datgene straffeloos door te zetten, wat de wetten des lands hun verboden in het klein te beproeven. De *Ambitie* was den *Romeinen* eene welkome gast, en, in de uitvoering van allerlei gruwelen, de misdadigste deelgenoot. Stout op den naam, dat eene wolvin hun het leven geschonken had, waren ROMULUS en REMUS de aanvoerders van een' hoop *bandieten*. Zij bouwden *Rome*, en alwat misdadig, oproerig, goddeloos en verschrikkelijk was, namen zij, als huns gelijken, binnen hunne vreesselijke muren, gulhartig op. Was het wonder, dat de *Ambitie*, die zich hier, zonder masker, vrij en onbelemmerd kon bewegen, zich aan deze roovers even gewillig overgaf, als zij bereidvaardig door dezen in hun *komplot* werd opgenomen? Spoedig gaf zij ook bewijzen van hare tegenwoordigheid en werkzaamheid aldaar. REMUS, dien de *Ambitie* niet altijd demoedig geknield zag aan hare voeten, viel, op haren raad, door de hand van zijnen broeder ROMULUS, die door de *Ambitie* zoo lang gekweld en vervolgd werd, tot dat hij, schoon bespat met het bloed zijns broeders, de eerste werd — maar onder roovers. Na dien eersten en beslissenden stap, viel het aan de vreemde Dame niet moeijelijk, te *Rome genaturali-*

[illegible] tijd draagt zij ook den *La-*
[illegible] *bitie* (*).

[illegible] an dien naam geeft zekerlijk
[illegible] f belangelijk voorkomen. In
[illegible] *Fransche*, en daarom meer
[illegible] ste beteekenis, in één woord
[illegible] n wij het kunnen vertalen:
[illegible] *erbejag* zekerlijk niet; want
[illegible] verdient, *bejaagt* men niet.)
[illegible] ejag en ander vuil bejag, al-
[illegible] treft het woord *Ambitie* al
[illegible] onze, door roovers niet ge-
[illegible] zijn uit te drukken. Maar
[illegible] d door de *Ambitie* als adel-
[illegible] erd zij eerst als eene deugd
[illegible] Godin gehuldigd. Dit is ook
[illegible] boven de spil is, waarom al-
[illegible] ook de zedelijke orde geruk-
[illegible] en ondeugd louter van denk-
[illegible] rooverswreedheid eerst dap-
[illegible] n voor dapperheid en deugd
[illegible] t zelfde woord (†).
[illegible] volk, door de *Ambitie* voort-
[illegible] n men reeds voorshands be-

[illegible] met den naam, ook de zaak
[illegible] t. Gelijk deze *rondliepen* (*am-*
[illegible] ersten de *circulairen*; met het-
[illegible] n vreest, het voetje te ligten.
[illegible] et bestuur in *Frankrijk* minder
[illegible] och op het woord der *Ambitie*
[illegible] al ware dit zoo, dan mag de
[illegible] geluk afmeten. Bij ons is nog
[illegible] spreekwoord: *de Vrijheid is*
[illegible] klanten te winnen, moet men
[illegible] och *alle waar is ook naar zijn*
[illegible] *duurkoop.* — Zoo beantwoor-
[illegible] ezwets van vreemde *Jezuiten*.
[illegible] Nov. 1827.

palen, indien ons niet deze moeite ware uitgewonnen door de Geschiedenis, welke al de rooverstukken van deze, zich alzoo noemende, *Heeren der Wereld* (*), getrouw, maar zekerlijk niet vergroot, te onzer kennisse gebragt heeft.

Het lust mij niet, al had ik daartoe ook den tijd, al deze roemrijke daden aan te stippen. Genoeg is op te merken, dat de *Ambitie* in dat alles rijkelijk de hand heeft gehad, en dat zij *Rome* bestendig tot haar verblijf heeft verkozen. Nu en dan doet zij wel uitstappen; maar overal, waar zij verschijnt, toont zij nu de onhandigheid, om den zwaren en langen looden schepter te zwaaijen, daar hier en daar eenigen onder denzelven verpletterd worden. Hare voormalige grootheid duldt niet, dien schepter nu in te korten, en zij vergeet, dat hare krachten thans te weinig zijn, om dien zwaren schepter over alle volken lang in de handen te kunnen houden. De gelukkige dagen van GREGORIUS *den Zevenden* zijn voorbij. De volken liggen niet meer in het stof. Om hen te beheerschen, moet men den schepter te hoog beuren. Dat gaat niet, als men met den voet in het graf zit.

Zij geeft nog de hoop niet op, dat haar haan wederom zal koning kraaijen; maar eerst moet dan ook alles tot het oude worden teruggebragt. Men moet alles weder verleeren en vergeten, wat men heeft aangeleerd. De stok, die te voren het hoogstnoodige inbloeg, moet eerst het vele overbodige er uitslaan. De *Ambitie* is dus meer uit staatkunde dan wel uit overtuiging *antiliberaal*. Zij houdt dan nu ook ieder, die op eigene beenen begeert te staan, voor een' *Carbonari* of Vrijmetselaar. Hare ijverigste dienaars, ten minste in ons *Nederland*, zijn beklagelijke zwakkelingen, wier magen geene aardappelen, wier oogen of neus geene soep kunnen verdragen, en wier zenuwen zoo ligt worden aangedaan, dat zij, enkel op het zien der koepokinenting, in eene hevige flaauwte vallen.

(*) *Terrarum Domini.* Een naam, bijna van gelijke gehalte als *de groote Natie*, in den mond onzer naburen, en hier in oud-naäpers der *Romeinen*.

eestal behooren tot het on-
veinig uitregten, dan bij men-
deren noch geld noch ver-
lingen, die hier toch Moo-
hen tijd beter kunnen beste-
nticyra even zeer bezocht
den, ter herstelling der ge-
icyra is van *oude* dagteeke-
ook weinig voor zichzelven
niezen! Proficiat!
vallen geweest van de *Am-*
h hieruit ligtelijk opmaken.
de regte plaats. Tusschen
de borst geplaatst; en dat
nderigheid is in den mensch
nder bestendig dan aan den
mbitie tot het wispelturig-
zoekt niet *groot*, maar *de*
juister, zij zoekt voor *de*
Dit laatste zoekt zij voor-
n. Zij zou, indien zij kon
e roover PROCRUSTES,
die het ongeluk had, haar
oofd te zijn gewassen. Ja,
willen missen, indien maar
p eens voor eeuwig werden
nden is éénoog koning. Dit
nkel uit spotternij, gedurig
er middelen tot haar doel is
sen tot het hunne. Kan zij
LES, door vaardigen gang
zweven op de tong der late
j zichzelve verminken, om
HERSITES, indien slechts
haren naam vereeuwigde.
eel *schijn* boven *zijn* geldt,
vergeefs naar eenige dege-
bij de *Ambitie* zoekt, men

vindt *aan* en *bij* en *rondom* haar, eenige weinige franje uitgezonderd, niets dan — *wind*.

Het gezelschap der *Ambitie* is dus alles, behalve aangenaam. Evenwel geloof ik, dat ook gij begeerig zijt, eenigen dier dwazen te leeren kennen, voor wie haar gezelschap onmisbaar is geweest. Van de thans levenden zal ik niet spreken; die behooren, met uitzondering van een en ander dwaashoofd, in *Nederland* niet thuis. Liever zal ik spreken van de dooden, over welke de *Ambitie* zelve schamper de schouders optrekt. De dooden huldigen haar ook niet meer. Voor de levenden trekt zij alleen partij, niet omdat zij beter van gehalte zijn, maar omdat zij nog het gebruik hunner longen hebben, om de versletene waar der *Ambitie*, voor een' spotsprijs (*), uit te venten. Deze zullen wij laten schreeuwen, zoo lang zij kunnen. Wij willen geene Moorianen wasschen, en ons de *Ambitie* daarenboven nog op den hals halen. Haar karakter stelt haar tot alles in staat. Daarom hier zelfs geen woord over de levende slaven der *Ambitie*.

Tot de slaven der *Ambitie*, die voor haar door den dood onbruikbaar zijn geworden, behooren de volgenden:

ALEXANDER *de Groote*, die bedroefd was over den roem van zijnen vader PHILIPPUS, en die zijn land gaarne voor eenigen tijd in andere handen zag, omdat hem de *Ambitie* influisterde, dat het roemrijker was, rijken te *winnen*, dan te *erven*. Uit *Ambitie* deed hij den wijsgeer DIOGENES het grootste aanbod, wat een Koning doen kan, aanbod van gunst, en verklaarde hij een DIOGENES te willen zijn, indien hij geen ALEXANDER ware, alleen omdat DIOGENES hem toen slechts vroeg, dat hij een weinigje uit de zon zou gaan.

DIOGENES zelf, die uit *Ambitie* naar menschen zocht, met de lantaren, op den vollen middag, en die in de ton een *hondsch* leven boven betamelijk genot van het menschelijke stelde.

(*) Zie de *Staatscourant*, boven aangehaald.

[illegible] ZING, [illegible]

[illegible] ever Koning op de sneeuw [illegible] te *Rome* wilde zijn. [illegible] te toonen, dat hij ook in [illegible] on, mikte op het hart van [illegible] e.

[illegible] on door dit schot dood ter [illegible] den moordenaar zijns *zoons* [illegible] ekleeden, op den wenk der [illegible] toen hij deze lage vleitaal [illegible] *ning, zoo naauwkeurig en* [illegible] *God weet doel te treffen!* [illegible] oor de pracht van den tem- [illegible] *sche* geheelenal bedwelmd, [illegible] gelijk meesterstuk der kunst [illegible] en naam vereeuwigde, door [illegible] *steken.*

[illegible] over den roem van den on- [illegible] loutere *Ambitie vertoonen* [illegible] d — den brand van *Troje*; [illegible] eelte zijner hoofdstad *Rome* [illegible]

[illegible] L L U S, die, door de *Am-* [illegible] of) in krankzinnigheid door [illegible] elijks de *Pireeïsche* haven [illegible] schepen te zien in- en uit- [illegible] vreugde de haven met al de [illegible] dom, beschouwende.

[illegible] heele lijst ophangen van de- [illegible] elschap der *Ambitie* hebben [illegible] allen, ziet gij, zijn zij ze- [illegible] nste de onschuldigste diena- [illegible], gelijk T H R A S Y L L U S, [illegible] gelijk al de overigen, het- [illegible] oren hadden.

[illegible] nu opmaken, dat de *Am-* [illegible] zelfs niet eens een drage- [illegible]

, II. Dat wij dus deze vreemde Dame op eenigen afstand moeten houden, is niet noodig uitvoerig betoogd te worden. Hoe wij dit, zonder de welvoegelijkheid in eenig opzigt te kwetsen, zullen kunnen doen, zal ik nu nog, zoo kort mogelijk, aanwijzen.

Slechts eenige leefregels wil ik opgeven, met inachtneming van welke de *Ambitie* onze woning goedschiks en in de bestmogelijke luim voorbijstapt. En meer hebben wij toch niet noodig.

1. *Treed de* Ambitie *nooit op de teenen.* — Die eenige wellevendheid heeft, zal de billijkheid van dezen leefregel gaaf erkennen. En toch zijn er velen, die opvoeding genoten hebben, en, zonder het te weten, anderen op de teenen trappen, indien namelijk de zoodanigen ligtgeraakt zijn. De *Ambitie* is zekerlijk het ligtst van allen geraakt, of omdat zij zoo teêrgevoelig is, of liever omdat hare levensmanier zoo veel gelegenheid daartoe geeft. Daarom heeft men juist nog al eenige omzigtigheid noodig, om niet, al is dit dan ook zonder erg of list, de *Ambitie* te na te komen. Het karakter van de *Ambitie* is ook van dien aard, dat ieder, wie haar willens of zonder opzet, ja zelfs in schijn beleedigt, altijd het ergste moet vreezen. Verminder nooit haren aanhang. Zorg slechts, dat die niet vermeerdere. Dan blijft er eene flaauwe hoop overig, dat het anders nutteloos geslacht, dat haar dient, ten minste op eenige weinigen na, spoedig zal uitsterven. Het zijn ledige hoofden en nog ledigere harten, die, door geene degelijkheid opgehouden, snel als de wind, de winderige *Ambitie* overal volgen. Hoe nader bij haar, hoe minder verdiensten. Het loont ook de moeite niet, deze dwaashoofden aan eene dienst te onttrekken, in welke zij alleen eenige figuur kunnen maken. Laat aan de *Ambitie* deze voor elk ander werk ongeschikte wezens over. Zorg slechts, dat het opgroeijende geslacht nooit de speelbal worde van haren allervederfelijksten windhandel. Op kinderen hecht de *Ambitie* nog zoo vast niet, of zij moeten reeds vele jaren achter den rug hebben. Want groote en oude kinderen, als zij

[illegible] belgoed zich laten paaijen, [illegible] e dienst. Kleine kinderen [illegible] ne kinderen zijn voor hare [illegible] Sluit dus uwe deur voor [illegible] oor de ware *Eer*, en voor [illegible] deriger gij uw huisje zelve [illegible] *e* u opmerkt en aanklampt. [illegible] m aan de *Ambitie* afbreuk [illegible] aar gevoelig op de teenen [illegible]

[illegible] e leefregel, *volg de* Ambitie [illegible] ennen wil ik wel niet, dat [illegible] eeft verrigt. Maar dit be- [illegible] daarom eenige deugdelijk- [illegible] gaard in dronkenschap som- [illegible] pen en ongelukkigen, wordt [illegible] ap eene deugd? Er is ook [illegible] d, of het kan nog wel tot [illegible] wel gelezen heb, wordt ook [illegible] smiddel gebruikt; maar wie [illegible] eren, dat ieder even veilig, [illegible] van hetzelve bedienen kan? [illegible] maar het werkt langzaam, [illegible] delijkheid. Die gewoon is, [illegible] e doen, volbrengt eindelijk [illegible]

[illegible] niet, dat de *Ambitie* som- [illegible] eed ook op zijne wijze die [illegible] het geld afnam, dat hij [illegible] had, om zijne schuld af te [illegible] *itie* somtijds, hoewel niet [illegible] het meer noodig tegen haar [illegible] an wanneer zij altijd kwaad [illegible] hare volgelingen te beter te [illegible] achterhoede eenigzins dege- [illegible] bben, even als een valsche [illegible] itgeeft, om dus het valsche [illegible] en onbedachtzamen in de

hand te kunnen ſtoppen. De *Ambitie* zelve blijft toch met haren naasten aanhang, even als nagemaakt geld, valſche en bij onoplettenden alleen gangbare munt. En voor bedrog en misleiding behoort toch ieder mensch, die nooit vergeet, waartoe hij oogen en ooren en verſtand heeft ontvangen, een weinigje op zijne hoede te zijn.

Is iemand zoo ongelukkig, dat hij even min, als de *Turk* zonder *opium*, leven kan zonder de *Ambitie*; hem vooral raad ik, haar *niet op de hielen te volgen*. Hij volge haar, maar op verren afſtand. In de achterhoede der *Ambitie* vindt men nog zulk gezelſchap, van hetwelk het geene ſchande is, fomtijds naar verdienſte geprezen te worden. Laat intusſchen dien lof niet voor u uit-, door anderen uittrompetten. Hoe verder die lof u dan vooruitgaat, hoe minder dezelve beteekent. Stel u nooit dien lof als hoofddoel voor; dan toch zijt gij ſlechts ééne ſchrede verwijderd van die lage ſlaven der *Ambitie*, bij wie de deugd zonder roem eene waterbel, maar dwaze glorie de Godheid is, voor welke zelfs Godsdienst en zedelijkheid zich moeten buigen. Houd u aan deze ſpreuk: *Liever deugd zonder lof, dan lof zonder deugd*. Alwie deze ſpreuk dagelijks zich herinnert, en op al zijne daden toepast, heeft weinig van de *Ambitie* te vreezen; zij zal hem ſpoedig de hielen laten zien, en hem buiten ſtaat ſtellen, haar tot zijn verderf in te halen.

3. *Maak, bij hetgeen gij verrigt, nooit meer gedruisch, dan volſtrekt noodig is.* — Deze leefregel is niet minder belangrijk, dan de twee voorgaanden. Het groote gedruisch, dat men te dikwerf hoort, wekt het medelijden op, en vindt geene blijvende bewondering. De ledige vaten klinken het meest. De ſlechtſte waar wordt uit eigenbaat het meest en luidruchtigst geprezen. De kwakzalver behoeft voor zijne waar het geluid zijner trompet. Zonder dat ſtaat hij alleen, en blijft hij een vergeten man, zonder den minſten toeloop. Het ſcheren der varkens geeft veel geſchreeuw, maar weinig wol. Men verdient niets door geraas; maar men loopt gevaar, zelfs hetgeen men heeft, te verliezen. Veel opzien baart nijd.

... aas. Slecht werk roept,
... bedillers bijeen met scher-
... elvellingen. Zijn de ooren
... on, dan beschouwt men
... *on plus ultra* van roem;
... het wezenlijke weg, dat
... beste gedijt. Den dwa-
... eluid hunner eigene bellen
... niemand van gezonde her-
... d en klinkend speelgoed

... voor zichzelven altijd de
... Zij waren steeds voor
... len, en zullen dit wel lan-
... ige gekken los, die alles
... goedkeuren, wat niet door
... zij slechts bedillen, niet
... and kunnen of mogen zet-
... roepen. Er is geen gevaar
... aandacht niet der *Ambitie.*
... enszins het echte, dat proef
... rust en goedkeuring. Laat
... n voorbijgaan. Zij loopen
... , maar klimmen, zonder
... daar, als vergulde weer-

... bouw het belangrijkste ge-
... zigt, hoe hechter en ster-
... an ook, zonder iets daar-
... en en verdere draaijers.
... draaijers op straat is even
... anten der Faam op schoor-
... nder vele gelijkheid. Het
... hen beide bestaat, is, dat
... eersten het *ook zijn.*
... *ing eener zaak op u, in*
... *n.* — Er zijn personen en
... n kan, of men stelt zich-

zelven ten toon, in het oog van hen, die, wanneer zij hooren, ook de oogen niet sluiten. Alwie, bij uitsluiting, of zelfs bij voorkeur, gaarne pleitbezorger is van kwade zaken, loopt zeer ligt gevaar, zulke zaken niet enkel door zijn verstand, maar ook met zijn hart te ontschuldigen en te verdedigen. Indien men zulken slechts één oogenblik aanhoort, dan bemerkt men allerduidelijkst, dat hun mond, uit de volheid des harten, meestal overvloeit. Passen wij, gelijk het behoort, dit toe op de verdedigers der *Ambitie*. Men heeft veel vernuft en kennis noodig, om haar eenigzins, laat staan goed, te verdedigen. Verdedigers, die haar hunnes ondanks ten toon stellen, als gevaarlijk en verkeerd, door hunne linksche geleerdheid, zijn niet gevaarlijk; terwijl zij ook zichzelven openbaren als slaven der *Ambitie*, die weinig noodig hebben, om hunne naaktheid te bedekken. Wie de koorts als iets wenschelijks verdedigt, toont, dat hij zelf koortsig is. De *koorts* nu en de *Ambitie* staan in dit punt met elkander gelijk.

Maar wie de *Ambitie* tot eene deugd verheffen, en, zonder de minste uitzondering, aanprijzen wil, zal daarin niet slagen, vóórdat hij de zedelijkheid in zijn eigen hart eenigzins heeft gekwetst. Wie toch den roem der menschen noodig heeft, om iets goeds uit te regten, toont, dat de hoogere goedkeuring van God weinig invloed op hem heeft uitgeoefend. Want wie zal krukken gebruiken, dan die anders niet loopen wil of kan? Alwie de *Ambitie* opzettelijk zoekt te verdedigen, wordt eindelijk haar grootste lofredenaar en onderdanigste slaaf. Het goed, dat men doet, volbrengt men op straat, en men laat het na in huis. Stille deugd, in het oog van God zoo aangenaam, wordt beschouwd, als van geringe waarde, omdat zij niet ver genoeg klinkt. En door het gedruisch, dat oppervlakkige regters maken, bij hun oordeel over schijnbaar goed en kwaad, vergeet de man, die door de *Ambitie*-koorts is aangetast, dat hij zelf eerst de trompet heeft geblazen; en nu overtuigt hij zich, bij zijne nietigheid, dat hij iets, dat hij veel beteekent, omdat er van

zijne armzalige deugd zoo veel ophefs gemaakt wordt. Dat deze schreeuwers alleen dwazen zijn, door hem opgeruid, zoekt hij, met alle kracht, voor zichzelven, maar meer nog voor anderen, te verbergen. Eindelijk gelooft hij het zelf, dat hij gezond is, op de herhaalde verzekering der opgeruide menigte; en alwie hem, na het voelen van den pols, zelfs bedektelijk zegt, dat hij koortsig is, dien verklaart hij, juist daarom, den oorlog. Met zijne ziekte ingenomen, begeert hij geenen, ten minste geenen kundigen geneesmeester.

Die zich aan een' ander' spiegelt, spiegelt zich zacht. *Neem* dus *nooit de verdediging eener zaak op u, in welke de* Ambitie *is betrokken.* Dwazen, die anders niet te doen hebben, zijn er genoeg. Zij is dus om u niet verlegen.

5. *Wees op uwe hoede tegen hen, die, ontijdig en onbevoegd, meestal in het openbaar, op de* Ambitie *smalen.* — Er is eene soort van menschen, ook in ons *Nederland*, die tegen de *Ambitie* fraaije verzen maken. Tegen deze menschen kan men niet genoeg op zijne hoede wezen. Zij zijn hare meest gewillige slaven. Ook de *Ambitie* spreekt anders en doet anders. Zedelijkheid en Godsdienst is, in haren mond, een liefelijk, maar voor stuurlieden juist daardoor meer gevaarlijk Sirenengezang, vooral in den nacht. Haar *request* aan de menschheid, om *octrooi* voor hare verderfelijke uitvindingen, is met deze, door haar niet opregt gemeende, woorden opgevuld. Hieruit verklaart het zich gemakkelijk, dat men fraai spreken kan tegen de *Ambitie*, en in eenen oorlog tegen aardappelen, beenderfoep en de koepokinenting haar slaafs dienen.

Voor de *Ambitie* en de voormalige *Fransche Policie* zijn altijd de meest geschikte dienaars geweest de *Kameleons*, die spoedig elke kleur aannemen. Daardoor zijn de ingewijde *Jezuiten*, naar beider keus, de beste schepsels ter wereld. Doch ook in elk gild heeft men brekebeenen. En bij de *Jezuiten* van allerlei geloof bevinden zich deze wel het meest. Vandaar hunne wenschen om

den lieven nacht, en hunne begeerte om allerlei licht uit te dooven, met behoud evenwel van hun eigen dieven-lantarentje. Zij vreezen het licht, van wege hunne figuur; want deze kan zoo min, als hunne daden, eenig licht verdragen. Tegen deze soort van menschen is veel raad, maar weinig baat. Zij gaan nooit regtstreeks op hun doel af; maar hunne daden nemen, even als hunne brieven, altijd eenen omweg, om niet achterhaald te worden; b. v. van *'s Gravenhage*, over *Utrecht*, naar *Amsterdam*. Laat hen loopen en schrijven en *op het papier* hartbrekend zuchten. *Onder vier oogen* zijn zij wel anders. Tegen hen heb ik een enkel spreekwoord; dit wil ik u herinneren, als *probatum* tegen hunne schijnbaar ongeneeslijke ijlhoofdigheid: *Als de vos de passie preekt, boeren, past dan op uwe ganzen!* Ook bij hen heeft alles zijn *daarom*.

6. Ik sluit met de bloote opgave van mijnen laatsten leefregel: *Doe veel voor, maar niets om menschen. Doe alles voor en om God.*

CAPO D'ISTRIA.

Graaf CAPO D'ISTRIA heeft den post van President der *Grieksche* Regering aangenomen. Men verwacht hem in *Parijs*, waar hij eenigen tijd zal vertoeven, alvorens zich naar zijn ongelukkig vaderland te begeven (*). Aan

(*) De waardige man, die, blijkbaar met voorkennis en onder goedkeuring der drie groote Mogendheden, eene zeer moeijelijke taak op zich neemt, heeft, na zijn vertrek van *Parijs*, nog geruimen tijd op *Maltha* moeten doorbrengen. Van dit eiland is hij den 11 van Louwmaand dezes jaars aan boord van het *Engelsch* linieschip *Warspite* vertrokken, en den 18den te *Napoli di Romania* aangekomen, alwaar hij voor-eerst den zetel der *Grieksche* Regering schijnt te willen vestigen. Tevens wordt gemeld, dat GRIVA, die reeds lang de vesting *Palamides* bezet hield en de bevelen der Overheid niet gehoorzaamde, terstond het wettig gezag van den President heeft erkend. Mogten alle legerhoofden dit voorbeeld

[illegible] levensjaren en krachten wij-
[illegible] hij in dienst eener vreemde
[illegible] de man, wien *Griekenlands*
[illegible] Een blik op zijnen vorigen
[illegible], om zoo wel het vertrou-
[illegible] de verwachting der vrienden
[illegible] gtvaardigen.
[illegible] d zich, uit hoofde zijner
[illegible] omstandigheden, dat hij niet
[illegible] chappen, die *Europa* in on-
[illegible] Van een geslacht afstammen-
[illegible] eeuw in aanzien was op de
[illegible] *Corfu*, ten jare 1776, wel
[illegible] n aan vreemdelingen onder-
[illegible] *Venetianen*, destijds beheer-
[illegible] bouwden elken onderdaan, die
[illegible] de. Afkomst, rijkdom en
[illegible] aan. De jonge CAPO D'IS-
[illegible] ool te *Padua* blijken van on-
[illegible] en, werd door zijnen vader
[illegible] ornaamste ambtenaren van het
[illegible] d over de schranderheid des
[illegible] ouden kon uit te roepen: *Pec-*
[illegible] mer, dat hij een *Griek* is!" —
[illegible] ruk op CAPO D'ISTRIA,
[illegible] oordeelen der geboorte ver-

[illegible] hadden geene reden, om dat
[illegible] enken te houden, of deszelfs
[illegible] r de *Venetianen* waren zeven
[illegible] langs de kust, die hun sedert
[illegible] ne onwaardige wijze beheerscht
[illegible] s kwamen de *Franschen*, in

[illegible] ngen aan het algemeene welzijn
[illegible], aan het hoofd van een wel-
[illegible] alzoo eendragt, en brenge, on-
[illegible] e tot verligting der rampen van
[illegible] *Vert.*
[illegible] andschrift.

1798. De jonge CAPO D'ISTRIA vond er hen, toen hij uit *Italië* op *Corfu* terugkeerde. Zij hadden zijnen vader gevangen genomen. Dewijl deze destijds als vijand der meeningen van de zoogenaamde volksgezinde partij bekend stond, werd hij in verzekerde bewaring gehouden. De jonge Graaf was zoo gelukkig, dat hij zijne loslating mogt bewerken.

De met de *Turken* verbondene *Russen* verdreven, in Sprokkelmaand 1799, de *Franschen* uit de zeven eilanden, en de bewoners begonnen de hoop te koesteren, dat zij onder een eigen bestuur zouden komen. De vader van den Graaf CAPO D'ISTRIA stond aan het hoofd der afgevaardigden, welke naar *Konstantinopel* gezonden werden, om deel te nemen aan de onderhandelingen, welke het verdrag van den 20 van Lentemand 1800 ten gevolge hadden, waarbij de, aan de *Porte* schatpligtige, Republiek der zeven eilanden, onder bescherming van *Rusland* en *Engeland*, opgerigt werd. Aan den zoon droeg men de regeling der openbare aangelegenheden van *Cefalonia*, *Ithaka* en *Santa Maura* op. Dit was de aanvang zijner staatkundige loopbaan.

Zeven jaren lang, van 1800 tot 1807, was CAPO D'ISTRIA medelid der Regering van het Gemeenebest der zeven eilanden. Hij had den ouderdom van vierentwintig jaren bereikt, toen hij in dienst van den lande trad. Twee jaren later benoemde men hem tot Secretaris van Staat, eerst voor de binnenlandsche zaken, vervolgens voor buitenlandsche aangelegenheden, zeemagt en koophandel. Zijn vaderland heeft aan hem de oprigting van scholen ter vorming van onderwijzers der jeugd, gelijk ook aanmoediging tot het beoefenen der *Grieksche* taal te danken. In zijn dertigste jaar werd hij aangesteld bij het leger. De zeven eilanden waren al dien tijd vijandig behandeld geworden door ALI-*Pacha*, die, ondersteund door de *Franschen*, de steden *Butrinto*, *Vonizza* en *Prevesa* bemagtigd had, en in 1807 *Santa Maura* bedreigde. CAPO D'ISTRIA werd, als buitengewoon gevolmagtigde der Regering, naar de grenzen gezonden.

zeven eilanden onder zijne
, om vrijwilligers uit *Epi-*
welke in dienst van bevriende
zijne vanen te ſcharen. In
KOTRONI, BOZZARIS
skunst, en knoopten tevens
ſen. aan, die vervolgens hun
den.

hing niet van hunne pogin-
u en *Friedland* beſlist. De
dezelve aan *Frankrijks* heer-
A trad nu in het ambteloos
naar zijne landgoederen op
d de onafhankelijkheid verlo-
e hij niet aan de redding van
, vaneengeſcheurd en onder-
ſching was onderworpen. Hij
, meesters van het eiland,
ch de *Turken*, welke de ove-
teisterden. Hij gevoelde, dat
aamheden bezat, die hij ſpa-
wilde, om ze eenmaal aan de
n te wijden. Nog ééne Mo-
d nuttig te kunnen worden —
betrekking was geraakt, toen
NAPARTE verdedigde. Als
d jegens niemand pligten lan-
ene *Griekſche* Regering meer
dienaren boden hem, in 1808,
rie van buitenlandſche zaken

de CAPO D'ISTRIA *Rus-*
eervolle wijze; doch liet in-
eil van *Griekenland* bedacht
met eere zijnen hoogen post
den van *Russisch* ſtaatsdienaar
er vereenigbaar waren. Ter-
ſtond, was hij de eerſte drie

jaren, van 1809 tot 1811, in het Ministerie van buitenlandsche zaken te *Petersburg*, in 1812 bij het *Russisch* gezantschap te *Weenen*, van 1813 tot 1815 eerste ambtenaar der diplomatische Kanselarij in het *Russisch* hoofdkwartier, van 1816 tot 1822 Staatssecretaris voor de buitenlandsche zaken in het kabinet van Keizer ALEXANDER.

Door het vertrouwen en de genegenheid des Keizers geroepen, om aan alle onderhandelingen in dien ongelukkigen tijd deel te nemen, kan hij het tegenwoordig stelsel van evenwigt in *Europa* eenigermate als zijn werk aanmerken; doch bijzonder komt hem de roem toe, de eenige Republiek, die nog in *Europa* bestaat, begunstigd, ondersteund en bevestigd te hebben. In Slagtmaand van 1813 bewoog hij de *Zwitsers*, om met de verbondene Mogendheden tegen NAPOLEON gemeene zaak te maken. Sedert werd hij de verdediger van *Zwitserland* op de Congressen te *Weenen*, *Parijs* en *Aken*. Hij deed moeite, om de partijen te verzoenen, tegenkantingen en botsingen te beletten, en de regten der tweeëntwintig kantons in het nieuwe verbond, dat thans derzelver geluk uitmaakt, te beschermen. De kantons *Geneve* en *Waadland* zullen nooit vergeten, wat zij aan hem verschuldigd zijn. Hij is burger van beide deze vrije Staten.

Gebruikte intusschen Graaf CAPO D'ISTRIA den grooten invloed, welken hij door zijne bekwaamheden had verkregen, ten voordeele der *Zwitsers*, wier landgenoot hij door eigene keuze was geworden, nog meer moest het hem ter harte gaan, zijne diensten te betoonen aan *Griekenland*, waarvoor hij van zijne kindschheid af eene hartelijke genegenheid gevoelde. Zijne weldaden konden vooreerst slechts een zeer klein gedeelte van dat ongelukkig land eenig nut aanbrengen; maar hij wilde ten minste eene betere toekomst voorbereiden. In naam der verbondene Vorsten, gaf hij aan de zeven eilanden weder den naam van *Republiek*, en legde den grondslag voor eene vrijere staatsinrigting. Daar het niet in zijne magt was, den *Grieken* inderdaad de onafhankelijkheid te schenken, zoo wilde hij,

[illegible] vrijen Staat in *Europa* zou-
[illegible] n Staat, welke de grootste
[illegible] en maatschappelijke weten-
[illegible] de *Grieken* de nuttigste les-
[illegible] zeven eilanden onder de be-
[illegible] hoewel hij zelf in geene be-
[illegible] stond, en zich geene gunst
[illegible].

[illegible] met den jare 1809 in *Rus-*
[illegible] inet *liberale* beginselen toe-
[illegible] die den regtschapen man be-
[illegible] nsche menschheid doen stel-
[illegible] them, die geen ander heeft.
[illegible] ginselen, gevoelde CAPO
[illegible] verhooging, maar het heil
[illegible] het doel zijner loopbaan was.
[illegible] hof tot het *Oostenrijksch*
[illegible] el, dat men ook op de aan-
[illegible] en van *Griekenland* toepas-
[illegible] t neder, en begaf zich naar
[illegible] afgezonderd, en stelde zich
[illegible] n pligt, met het edele oog-
[illegible] nzienlijk vermogen, zich de
[illegible] *Griekenlands* verschrikkelijk
[illegible] zijn verblijf aldaar verleende
[illegible] ingen bijstand, en gaf tot al-
[illegible] geldverzamelingen zoo milde
[illegible] ks kon begrijpen, hoe hij in
[illegible] ven goed te maken, daar hij
[illegible] *en* bij den Heer VAN FEL-
[illegible] ls ook te *Jena*, *Göttingen*
[illegible]).

[illegible] den ook door anderen loffelijke
[illegible] e *Grieken* tot bekwame man-
[illegible], te dien einde in het kanton
[illegible] t aan het edele doel te beant-
[illegible] ren aldaar het nuttige en nood-
[illegible] r geweerd. Zij bekomen klee-

De dringende nood zijner oude landgenooten heeft hem uit zijne wijkplaats opgeroepen. Andermaal betreedt hij thans de door hem verlatene loopbaan, om allen invloed, dien hij nog bezit, te hunnen beste aan te wenden. De dankbare *Grieken* hebben hunne belangen en hun lot in zijne handen gesteld. Zij vestigen hunne hoop op die wijsheid en gematigdheid, welke hem de genegenheid der Vorsten, tot welke hij naderde, der staatsdienaren, met welke hij onderhandelen moest, en der volken, voor wier geluk hij steeds werkzaam was, verworven hebben.

OVER DE NAAMSREDEN, OF DEN NAAMSOORSPRONG, VAN DRENTHE.

Door

Mr. S. GRATAMA,

Regter ter Instructie bij de Regtbank te Assen. (*)

De naamsreden of oorsprong van den naam van landen, ge-

---

ding en voedsel, gelijk in hun vaderland, voor zoo verre luchtgestel en omstandigheden dit toelaten. Zij worden gehard tegen de veranderingen des weders, en houden zich dagelijks met ligchaamsoefeningen bezig, ten einde sterk en vaardig te worden. Men maakt er minder werk van onderwijs in schoone kunsten, dan van het leeren der oude en nieuwe talen, wis- en werktuigkunde enz. Dus tracht men deze jongelingen bekwaam te maken, om eenmaal tot de herstelling van hun vaderland te kunnen medewerken. De jonge *Grieken*, die te *Munchen* onder de bijzondere bescherming des Konings opgevoed worden, maken, volgens de berigten, grootendeels ongemeene vorderingen. Offchoon men bij sommigen hunner zeer krijgshaftige neigingen bespeurt, wordt echter gemeld, dat zij over het algemeen zachtaardig en van opene inborst zijn. Vooral moeten zich onder hen onderscheiden DEMETRIUS BOZZARIS, uit *Suli*, in *Epirus*, en ALEXANDER RIZO, van *Konstantinopel*.

(*) Voorgelezen in eene vergadering van het Departement *Assen* der Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

[illegible] ikwerf zeer in het duistere en
[illegible] n, vooral in vroegere tijden,
[illegible] ijpelijk veel moeite gegeven,
[illegible] verspreiden; zij hebben soms
[illegible] el, een aantal bladzijden toe-
[illegible] rdheid dan goeden smaak ten
[illegible] het in uitersten gedreven, en
[illegible] den gekomen. Ten voorbeel-
[illegible] de eigen stad, die wij bewo-
[illegible] schijnt te durven stellen, dat
[illegible] leinzoon van JAPHET, zoon
[illegible] nderzoek naar het ontstaan der
[illegible] rpen geenszins wil rangschik-
[illegible] zaamheden van den mensche-
[illegible] looven, dat somtijds zoodanig
[illegible] hebben. Immers niet zelden
[illegible] west of stad aanleiding kunnen
[illegible] ijfeling of zwarigheid ten aan-
[illegible] aken, of tot het uit den weg
[illegible] zekerheden.

[illegible] meer tijd voor studie had dan
[illegible] het lezen der geschiedenis van
[illegible] ig *Drenthe*. Hetgeen gezegd
[illegible] ong van dat gewest trok bij
[illegible] oelde zwarigheid, en aan mij
[illegible] kbeeld op, hetwelk bij naden-
[illegible] orkwam en zoodanig steeds is
[illegible] ne spreekbeurt moetende ver-
[illegible] ast voorgekomen, Ul. het be-
[illegible] n, te ontwikkelen, en voor te
[illegible] n deszelfs deugdelijkheid kan
[illegible]

[illegible] oorsprong van *Drenthe* hebben
[illegible] men nagaan, vier verschillende
[illegible]

[illegible] emeend, dat de *Drenthen* het-
[illegible] ke bij de oude schrijvers voor-
[illegible] *cteren*. Dit gevoelen is reeds
[illegible] als ongegrond verworpen, ver-
[illegible] aan den *Rhijn* woonden, op
[illegible] an het tegenwoordige *Drenthe*.
[illegible] Doctor PICARDT, een dier

weinigen, welke alleen en opzettelijk over *Drenthe* geschreven hebben, meent de zwarigheid, die hier uit het verschil der woonplaats van de *Tencteren* en de ligging van *Drenthe* ontstaat, te kunnen oplosfen; doch wanneer men zijne wijze van redeneren aandachtig nagaat, loopt het spoedig in het oog, dat dezelve zeer gezocht en zijne poging ten eenemale vruchteloos is.

Eene tweede meening is, dat *Drenthe* deszelfs naam heeft ontvangen van de *Noormannen*, die, hier te lande komende, dit gewest hebben genoemd naar hun *Dronth* of *Dronthen*, nu *Drontheim*; wordende bij dit gevoelen vooronderfteld eene verandering, door tijdsverloop, van *Dronth* in *Drenth*. De reeds genoemde oudheidkenner PICARDT, die deze naamsafleiding te gelijk met de zoo even vermelde schijnt voor te staan en daaraan zelfs de voorkeur te geven, noemt haar evident en klaar; en evenwel is dezelve ook algemeen, en zeker niet te onregte, voor ongegrond gehouden. — De overeenkomst evenwel, om dit in het voorbijgaan aan te merken, van vele namen van plaatsen hier te lande en in *Noorwegen*, zoo als die door den Heer PICARDT wordt opgegeven, verdient gewis opmerking, immers wanneer de daadzaak waar is, en de heilige ijver van Dr. PICARDT in het doorsnuffelen en *perscruteren* der vergeten *antiquiteiten*, zoo hij het noemt, hier ter aanvulling niet iets heeft bijgevoegd, zoo als men zegt meermalen bij hem het geval geweest te zijn.

Het derde gevoelen is, dat *Drenthe* in zekere betrekking heeft gestaan tot het naburige *Twenthe* en nog een ander gewest, en vandaar, als het derde van die drie, *Drenthe* is genoemd, naar het woord *drei* of *drie*. Het zoude dan namelijk zijn het derde gedeelte van het Bisdom *Utrecht*, of van het *Bovenfticht* of *Sticht* over den *IJsfel*; terwijl *Zalland* het eerste, en *Twenthe* het tweede zoude geweest zijn. Dit was onder anderen het gevoelen van den beroemden MENZO ALTING. Dan, ook deze meening heeft geen beter lot gehad dan de andere, tot nog toe opgegeven. Men heeft aangetoond, dat *Drenthe* reeds dezen naam had, vóór en aleer de bedoelde betrekking is komen te bestaan, en dat het dan ook in allen gevalle in die betrekking niet het derde, maar het vierde land was, zijnde het land van *Vollenhove* het derde. Het is eene geschiedkundige zekerheid, dat *Drenthe* onder het beheer der Bisfchoppen van *Utrecht* is gekomen in

...de negende, zelfs reeds in de
... van *Drenthe* vermeld, zoo-
... steek kan houden.
... den naam van *Drenthe* mede,
... hen hetzelve en *Twenthe* zou-
... *enthe* het derde, *Twenthe* het
...s ALTING en anderen heb-
...e van *Munsterland* het eerste
... schijnt ook al zwarigheid te
... bedoelde landstreken aan te
... urige schrijvers van *den tegen-*
... echter, meenen die aanwijzing
...nd te hebben, dat men ver-
... gehouden heeft dat gedeelte
... welk *Zalland* genaamd wordt,
...an *Munsterland* daarvoor moet
...iervan dit: „ Men moet der-
..., aan eene andere landstreek
...lijk, naar het ons voorkomt,
...enwoordig *Munsterland*, welk
... dan kan men zeer gevoege-
... *Drenthe* afleiden van derzel-
...ogenaamde vrije landstraat der
... uitstrekte van *Keulen* tot *Sta-*
...wee landschappen eene zekere
...edeelte van *Munsterland* schij-
... dan als landschappen van het
... vóór de tijden van KAREL
... zij uit hoofde van een ver-
...erst tusschen dezelve gelegd,
...eenige aanleiding kan gegeven
... van den Bisschop van *Mun-*
...e Abt van *Werde*, eene ab-
...chap *Mark*, aan de rivier de
... Christendom, over *Drenthe*
...eoefend heeft; alzoo deze,
... voortzettende, eerst een ge-
...rts *Twenthe*, en in de derde
... ontmoette, hetwelk eene ge-
... dezer landschappen kan ge-

... van *den tegenwoordigen staat*

van Drenthe schijnt thans algemeen aangenomen te zijn en voor gegrond te worden gehouden. Gewis is hetzelve ook niet aan zulke in het oog loopende en dadelijk zich aanbiedende zwarigheden onderhevig als de vroeger gemelde. Men zal evenwel, geloof ik, gereedelijk moeten erkennen, dat niet alleen bloote gissing hier de eenige grondslag is, maar ook, dat deze gissing, als zoodanig, zelfs veel bedenkelijks heeft. Immers, is het niet vreemd, dat een geheel en zeer uitgestrekt gewest zijnen naam alleen daarvan ontving en behield, dat een kerkelijk ambtenaar in zijne kerkbezoeken hetzelve in de derde plaats aandeed, na twee anderen doorreisd te hebben? Is dit niet te meer wonderlijk, daar het gewest, dat dan het eerst door den Abt bezocht werd, niet voert den naam van het eerste? Is het voorts ook niet opmerkelijk, dat de Abt, deze landstreken, zoo als vermeld, benoemende, van de landtaal gebruik maakte, en niet van het bij de geestelijkheid in die tijden algemeen gebezigde Latijn?

Meer twijfelingen zoude men hier kunnen voordragen; dan, het zal meer afdoen, wanneer wij kunnen aantoonen, dat *Twenthe* deszelfs naam niet te danken heeft aan de bedoelde betrekking met *Drenthe* en nog een ander gewest, maar van elders; en kunnen wij dit bewijzen, dan zeker blijkt ten duidelijkste, dat de naamsafleiding van *Drenthe* en *Twenthe* uit onderlinge betrekking, zoo wel ten opzigte van het eene als van de andere, geheel zonder grond is. Laat ons dan eens nagaan, wat hiervan zij.

De schrijvers, welke meer in het algemeen de aardrijkskunde en geschiedenis van het oude *Neder-Duitschland* hebben behandeld, zoo wel als zij, welke zich meer bijzonder hebben bepaald bij de geschiedenis en beschrijving van *Overijssel*, *Twenthe* of *Bentheim*, zijn het grootendeels, misschien allen, onderling eens, dat het tegenwoordige *Twenthe* en het graafschap *Bentheim* het gewest is, waar voorheen, ten tijde der *Romeinen*, de *Tubanten* hunnen zetel hadden. Voor bewijs voert men onder anderen aan, dat op het zoo oude slot te *Bentheim* gevonden is deze inscriptie: *Hic Drusus jura dixit Tubantibus* (hier heeft DRUSUS de wet gesteld aan de *Tubanten*), en ware dit opschrift boven alle bedenking verheven, dan zeker konde er geen twijfel bestaan; doch latere schrijvers meenen grond te hebben, om te stellen, dat die inscriptie van lateren tijd is; blijvende het evenwel toegestemd, dat het waarschijnlijk is, dat de oudste gedeelten van het slot

[illegible], door DRUSUS gebouwd.—
[illegible] het twijfelachtige opschrift,
[illegible] de namen *Tubanten*, *Tu-*
[illegible]. In deze klanken is zoo
[illegible] de kunnen gehouden worden.
[illegible] *Tuantia*, en vervolgens in
[illegible] als *Twentia*. *Bentheim* is vrij
[illegible], misschien de sterkte, der
[illegible]
[illegible] den gemaakt eene aanmerking
[illegible] zeker meer gegrond is, dan
[illegible] zijne *Cronyk der landschap*
[illegible] gelijkheid hebben veroorzaakt
[illegible] van onze landen, dorpen en
[illegible] ten of schreven als 't behoor-
[illegible] ohtongen en wilden ze buigen
[illegible] waardoor veel hierlandsche
[illegible] basterd en gerabraakt." Vol-
[illegible] niet waar kunnen zijn, dat het
[illegible] naam had gedragen van *Tuan-*
[illegible], het is vrij onverschillig, of
[illegible] heeft plaats gehad, dan of de
[illegible] zijn geweest. Het is genoeg,
[illegible] gedragen, en naar het oordeel
[illegible] schrijvers, zoo niet uitge-
[illegible] waarschijnlijk is, dat *Twentia*
[illegible] dit gewest nog den alouden
[illegible] dsverloop eenigzins veranderd.
[illegible] dat *Twenthe* (hetgeen dan bij
[illegible] weten zijn) deszelfs naam niet
[illegible] nge betrekking, welke er tus-
[illegible] nog een ander gewest bestaan
[illegible] grond blijft er dan over, om
[illegible] de zelfde betrekking af te lei-
[illegible] *Drenthe*, even als *Twenthe*
[illegible] zere Abt, bij gelegenheid van
[illegible] in de tweede en in het an-
[illegible] Zeker, hiervoor blijft geen de
[illegible] daarom daarvoor, dat de naams-
[illegible] die door de schrijvers van *de*
[illegible] *the* niet alleen als de beste,
[illegible] is voorgedragen, en zoo als

dezelve thans algemeen voor de eenige ware schijnt gehouden te worden, ook al bedenkelijk en twijfelachtig is, even als de andere, die wij in de eerste, tweede en derde plaats hebben opgegeven.

Daar het dan tot nog toe niets minder dan uitgemaakt schijnt te zijn, van waar het land, dat wij bewonen, en hetwelk zeker, om meer dan éénе reden, reeds nu zeer belangrijk is, maar vermoedelijk eenmaal nog veel belangrijker worden zal, zijnen naam ontleent, vermits de naamsoorsprong van *Drenthe* nog steeds in het duistere schijnt te liggen, zij het mij veroorloofd, een nieuw gevoelen voor te dragen, en aan te wijzen, hoe en van waar de naam van *Drenthe* mogelijk ontstaan zal zijn; een gevoelen, hetwelk, wanneer het gegrond is, tevens licht verspreidt ten aanzien van de oude geschiedenis en betrekkingen van dat gewest. Vooraf echter zullen wij een' uitstap ter zijde moeten doen, en ik zal Uwl. aandacht eene wijle tijds moeten bepalen bij het oude *Vriesland*, en de betrekking, die tusschen dit en *Drenthe* bestaan heeft.

Drenthe heeft eertijds een gedeelte uitgemaakt van het oude, beroemde *Vriesland*. Deze stelling zullen wij gereedelijk toestemmen, wanneer wij ons dat land, hetwelk van tijd tot tijd, niet alleen in zijne inwendige gedaante en gesteldheid, maar ook in grenzen en uitgestrektheid, groote verandering ondergaan heeft, voorstellen, zoo als het was ten tijde van deszelfs grootsten omvang, — ten tijde, toen het ten zuidwesten door de *Schelde* en ten noordoosten door de *Elbe* begrensd werd, — ten tijde, bij voorbeeld, van KAREL DEN GROOTEN (in de achtste eeuw), die, de *Vriezen* onder zijne gehoorzaamheid gebragt hebbende, hun tot grenzen aanwees, ten westen de *Schelde*, ten oosten de *Wezer*, — of in de veertiende eeuw, ten tijde toen *Vriesland* verdeeld was in zeven zeelanden. Immers deze groote uitgestrektheid moet noodzakelijk *Drenthe* mede hebben bevat; trouwens het staat ook uitdrukkelijk geschreven achter de wetten van den Opstalboom, die oude *Vriesche* grondwet, waar gezegd wordt, dat het vierde zeeland, behalve eenige andere daar genoemde gewesten, geheel *Drenthe* bevatte, zoo als ons dit door SCHOTANUS is medegedeeld.

Hoezeer minder duidelijk, schijnt evenwel de stelling, dat *Drenthe* tot *Vriesland* in vorige tijden behoorde, niet minder waar te zijn, wanneer wij *Vriesland* nemen in een' meer beperkten zin, en wij ons dat land voor den geest brengen,

[illegible] en de geschiedenis ons het-
[illegible] vroeger tijden, dan die, van
[illegible] tijde der *Romeinen*, tot welke
[illegible] RUS, die ons de eerste berig-
[illegible], bepaalt, woonden de *Frie-*
[illegible] usschen het land der *Batavie-*
[illegible] het land der *Bructeren* gele-
[illegible] oosten van de *Eems* tot aan
[illegible] *uchen*. Vervolgens, misschien
[illegible] tegen de *Romeinen*, schijnen
[illegible] *zen* vereenigd te hebben. Im-
[illegible] *Eems* en de *Elbe*, en nog
[illegible] noemde rivier, is onder *Vries-*
[illegible] eene benaming van *Vriesland*,
[illegible] mede uitgemaakt de bekende
[illegible] uitgestrektheid is later weder
[illegible] het ware, in deszelfs oude
[illegible] ruggetreden, of liever de naam
[illegible] bepaald bij het eigenlijk land
[illegible] derscheiden zijn geworden in
[illegible] deze ten westen en gene ten
[illegible] De verwisseling van den naam
[illegible] *Noordhollanders* is van latere
[illegible] *esland* behoorde in de opgege-
[illegible] het eigenlijk *Vriesland*, geno-
[illegible] is hetgeen nu verder door ons
[illegible] wanneer wij vervolgens *Vries-*
[illegible] aken, dan bedoelen wij het in
[illegible] elijk de landstreek ten westen
[illegible] bijzonderlijk tusschen de *Flie*
[illegible] van de latere tijden; en dan
[illegible] voorstellen, zoo als het zich
[illegible] en zoo bewoonbaar, maar wij
[illegible] geest brengen, zoo als het ge-
[illegible] e tijden *na* dat de woede van
[illegible] er *Flevo* gestort, de *Zuiderzée*
[illegible] ag en onbedijkt, blootgesteld
[illegible] en, voor zoo ver de lagere
[illegible] ons hier het onderscheid tus-
[illegible] verbeelden, zoo als HEL-
[illegible] rland beschrijft, in den eersten
[illegible] *te*.

Om dan te betoogen, dat *Drenthe* in vroegere tijden tot *Friesland* behoorde; moeten wij in de eerste plaats de opmerking maken, dat *Friesland* en de *Friezen* altijd een aanzienlijk land en volk geweest zijn. Dat gewest had zeker eene aanmerkelijke uitgestrektheid en eene beduidende bevolking. Dit schijnt zeer duidelijk uit de oudste geschiedenis te blijken. Maar, letten wij op den aard van het land, zoo als het voorheen was. Dat land immers, hetwelk nu de provinciën *Friesland* en *Groningen* uitmaakt, was grootendeels laag, en in den winter en bij alle hooge vloeden onder water en onbewoonbaar; het was gedeeltelijk, zomer en winter door, onder de zee bedekt. Het hooge en zandige gedeelte van het tegenwoordig *Friesland*, zelfs vereenigd met het hoogste deel van het aangrenzend *Groningerland*, die oorden, welke nu de *Friesche* en *Groninger wouden* worden genoemd, waren niet toereikende tot zetel van een geheel, aanzienlijk volk; en, wanneer zich hiertoe de grenzen van *Friesland* hadden bepaald, zoude het niet zoo opmerkelijk zijn in de geschiedenis, als het is. Het moet dus noodzakelijk grooter zijn geweest, en gevolgelijk heeft het naast aangrenzende hooge, veilige *Drenthe* een gedeelte daarvan uitgemaakt. Ja, vermoedelijk was dit oord wel in vroegere tijden de voorname zetel der *Friezen*; want toch *Drenthe* is in de oude geschiedenis als een afzonderlijk land niet bekend, en men meent te kunnen nagaan, dat het voorheen veel meer bevolkt was, dan thans. Wat is nu natuurlijker, dan dat de inwoners van hetzelve, nadat de meer vruchtbare oorden door eenige bedijkingen en het bedwang der wateren meer veilig waren geworden, zich daar hoofdzakelijk hebben gevestigd en zamengedrongen, en dat de naam van het geheel later de naam is geworden van het beste en meest bevolkte gedeelte? Ook is het opmerkelijk, dat het tegenwoordig *Friesland* van *Drenthe* door de natuur zelve niet zoo duidelijk en stellig is afgescheiden, als *Drenthe* van die landen, welke het ten zuiden en zuidoosten begrenzen, afgezonderd is. Dit is, herhalen wij, opmerkelijk; want in vroegere tijden vooral werden de onderscheidene volken en volksstammen veelal van elkander gescheiden door de natuurlijke gesteldheid van het land, als door bergketenen, rivieren en dergelijke. Men stelle zich voor, dat *Drenthe*, door het opdroogen der onoverzienlijke moerassen, eerst sedert de laatste jaren van den zuid- en zuidoostkant opgehouden heeft ten eenemale ontoegan-

[illegible] alleen van die smalle zand- [illegible] en is. Tusschen *Drenthe* en [illegible] en ook wel uitgestrekte vee- [illegible] ar door aanmerkelijk breede [illegible] llen op verschillende plaatsen [illegible] emeenschap gereedelijk daar, [illegible] tuur zelve meer afgescheiden [illegible] voorheen het land der *Bruc-* [illegible] erder moeten wij hier gewag [illegible] fdtrekken van het volkskarak- [illegible] *Vriezen* en *Drenthen* meent [illegible] nke hier aan beider gehecht- [illegible] afkeerigheid van alwat nieuw [illegible], mannelijk en zelfs eeniger- [illegible] grooten weêrzin tegen alwat [illegible]. Een der beroemdste *Fran-* [illegible] *erlanders* in het algemeen, dat [illegible] chte slaven zijn; dit is bijzon- [illegible] het is ook waar van de *Dren-* [illegible] men, dat tusschen de over- [illegible] etten, instellingen, gebruiken [illegible] g gevonden wordt; en, wan- [illegible] e taal zoude willen tegenwer- [illegible], dat dit te veel en dus niets [illegible] et verschil in taal tusschen de [illegible] oter is. — Bij de aangevoerde [illegible] een te kunnen voegen, het- [illegible] zeel beteekent. Het is de be- [illegible] ort van het zoo oude *Koevor-* [illegible] de *Vriesche* poort; terwijl de [illegible] poort genoemd wordt? Zeker [illegible] ndat men deze naar *Bentheim* [illegible] — Dat een der groote *Vrie-* [illegible] volgens eenigen van *Keulen*, [illegible] *verden* tot *Stavoren* uitstrekte, [illegible] n gelden; maar wij zullen nu [illegible] t alleen geschiedkundige daad- [illegible] van achtingwaardige geschied- [illegible] in het voordeel van onze stel- [illegible] ren zich over dit punt niet

(*[illegible] slot hierna.*)

UITTREKSEL UIT EEN' PARTICULIEREN BRIEF EENER DAME VAN BATAVIA VAN MEI 1827.

Onze reis is zonder het minste ongemak afgeloopen. Wij hebben volstrekt geen storm gehad. Tusschenbeiden hing het schip wel eens zoo, dat wij aan elkander gebonden moesten zitten; doch dit werd door de schepelingen, spotterderwijze, een passagiersstorm genoemd. Het merkwaardigst van onzen togt was het aandoen van twee eilanden, waaromtrent ik u een en ander zal verhalen.

Het eerste ligt aan deze zijde van de *Kaap*, en heet *Tristan d'Acunha*. Het is een zeer groote berg, wiens kruin altijd met sneeuw is bedekt en zelden beklommen wordt. Wij kwamen er 's morgens den 14 November 1826 aan, en zagen eerst niets dan eene groote zwarte wolk, welke langzamerhand verdween, en boven welke de piek majestueus uitstak. De Kapitein hield het voor onbewoond; doch dit bleek spoedig anders, toen wij eene sloep met de *Engelsche* vlag zagen naderen, met zes gewezen *Engelsche* militairen bemand. Zij bragten versche koemelk mede, welke ons de thee en koffij niet weinig verlekkerde, en verhaalden ons, dat dit eiland achttien bewoners had, bestaande uit 8 mannen, 2 vrouwen en 8 kinderen.

Eenige passagiers gingen aan wal, terwijl de watervaten gevuld werden; wordende er twee watervallen gevonden van heerlijk zoet water. De vrouwen aan boord zochten alles bij elkander, wat zij maar dachten, dat die vrouwen en kinderen eenigzins dienstig kon wezen. De teruggekomene passagiers vertelden ons, dat zij op dit eiland vijf woonhuizen, negen grootere en kleinere loodsen, als ook eene traankokerij, smederij, veestallen en bergplaats voor veldvruchten hadden gezien. Er waren acht akkers land met tarwe, gerst en erwten bezaaid, en wel voor honderd inwoners aardappelen, waarvan wij gegeten hebben; zij smaakten ons goed, doch niet zoo lekker als de *Hollandsche*, maar zeker twee- à driemaal zoo groot. Daarenboven was er zoo veel weiland, dat zij 100 schapen, 15 stuks vee, waaronder twee melkkoeijen en 40 varkens, onderhielden; ook waren hun van de *Kaap* twee paarden aangevoerd. Zij maken mede veel werks van de visscherij, en hebben vijf booten. De opperste dezer volkplanting was er reeds tien jaren geweest, en hoopte daar zijn

... *Engelschman*, voormalig Ma-
... van *St. Helena*, en werd
... egen het grootste woonhuis
... n perenboomen. Wilde beesten
... er bijkans nooit slecht weder.
... dankbaar voor al hetgeen zij
... hip niet ligt te zullen verge-
... geslagt varken, melk en aard-
... Onze passagiers hadden zich
... gemaakt om te visschen, en
... handen vol visch mede, zeer
... kreeft mij het beste smaakte.
... vij weder onder zeil, passeer-
... voort tot den 11 December,
... aandeden. Ook dit heeft het
... g, en is geheel woest en on-
... De bergen zijn in een' hal-
... m is, door twee punten groo-
... e afgescheiden, alsof het door
... ns gingen eenige passagiers aan
... Kapitein met de Dames. Som-
... geen mij te vermoeijend was,
... den hutten bleef zitten, welke
... enschen, die op de zeehonden-
... edierte bespeurde men er niet,
... n vrij talrijk, en liepen strijkelings
... er levende vogels, *penguinen*
... twee levend te *Batavia* heb-
... visch; en, wat het merkwaar-
... n van de plaats der vischvangst
... nd water, waarin wij twee ei-
... nen zagen opborrelen, tusschen
... erst 's avonds laat kwamen wij
... en 5 Januarij 1827, zonder ver-
... e straat *Sunda* in.
... hoe verrukkelijk schoon het is,
... s lucht en water heeft gezien,
... zeilen. Het is of men altemaal
... Den 7den kwamen wij op de
... dag aan wal.
... gezigt op. Zij is zeer verval-
... s en *Chinezen* bewoond; want

de *Europeërs*, die er hunne winkels hebben, gaan tegen den middag naar hunne huizen buiten de ſtad; zoodat men zeggen zou, dat er de verſchrikkelijkſte armoede heerschte. Des te beter bevalt de reeks fraaije huizen buiten de ſtad. Wij bewonen een huis, dat wel iets van eene kerk heeft, doch waarin ſlechts twee kamers zijn. Het beſtaat, zoo als de meeste huizen alhier, uit galerijen met ſteenen vloeren en groote deuren, die men alle openzet. Wij zitten ook altijd in die galerijen. De kamers zijn tegenover elkander, en zoo ontzaggelijk groot, dat alle meubelen er als in verzinken. De keuken is bezijden het huis, en voor eene *Hollandſche* vrouw eene regte ergernis; dezelve gelijkt eer naar een rookhok. Men merkt hier weinig onderſcheid in de klasſen van menſchen; alles gaat met elkander om, ſchoon gedwongen en ſtijf.

Eens in de maand geven eenige liefhebbers eene tooneelvertooning, die men voor *f* 5. voor een' Heer en *f* 3. voor eene Dame, ter beſtrijding der onkosten, kan bijwonen, mits men zich voor drie maanden verbinde. Ik voor mij vind het zulks niet waardig. De vrouwenrollen worden door laffe jongens vervuld.

De Chinezen geven ook tooneelvertooningen, als het lichte maan is. Ik heb er eenige gezien; maar, dewijl ik de taal niet verſta, was het voor mij het lafſte gebarenſpel, dat men zien kan; alles gaat zingende, maar met zoo'n akelig gekerm, of ze verſchrikkelijk gepijnigd worden, en zoo is al hunne muzijk. Alle maanden is er bal, doch bijzonder duur. Het bevalt mij hier niet. Men verteert een ſchat van geld in armoede. Men moet eene reeks van bedienden hebben voor het werk van een dagmeisje of oppasſer in *Holland*. Doch genoeg hiervan. Ten ſlotte wil ik nog eene groote *partij* beſchrijven, die ik bijwoonde, en eene *Chineſche* begrafenis, waarvan ik ooggetuige was.

Het feest werd gegeven door een' rijken *Jood* op zijn' 72ſten verjaardag. Hij had over de 300 menſchen genoodigd, en er zijn er over de 400 geweest (een ſtaaltje van Oosterſche gastvrijheid). Ten half 7 gingen wij er heen, en werden door Ceremoniemeesters binnengeleid. Alles, wat kostbaar en lekker was, werd rondgediend. Ten 7 ure gingen wij danſen. Het huis en de oprijlaan waren ſchitterend verlicht, en tusſchen 9 en 10 ure ſtak men ſchoone vuurwerken af. Ten 12 ure zaten wij aan; er was voor 375 menſchen aangeregt, zoo-

[illegible] ENER DAME VAN BATAVIA.

[illegible] Alwat er werd opgedischt, [illegible] krijgen was. Alle de scho- [illegible] kommen en dergelijke massief [illegible] op hoe veel duizenden de [illegible] het eten werd er weder ge- [illegible] half 6 gingen wij naar huis. [illegible] *atavia* was er verzameld; en [illegible] die luisterrijke partij gaf, had [illegible] huis, als *gemeen soldaat* op [illegible] een klein pligtverzuim, al- [illegible] hier ook geld te verdienen is

[illegible] *he* begrafenis. — De man was [illegible] graven werd; en dit ging met [illegible] dat de onkosten op *f* 18,000 [illegible] kist had hij vier paarlen van [illegible] les beschrijven: alle zijne be- [illegible] geboetseerd en aangekleed, en [illegible] fles jes, en prullen zonder bedui- [illegible] gemaakt, worden mede naar 't [illegible] d, alleen tot bewijs van den [illegible] n.

[illegible] TAFEL VAN HET STELSEL DER [illegible] DER DOODSTRAF.

[illegible] Leere LUCAS.)

Doodstraf.

[illegible] 1. Zij verlaagt of overspant den schuldige.

[illegible] 2. Zij verwekt afkeer, om ze uit te spreken.

[illegible] 3. Zij schept het onteerend beroep van beul, en bereidt der overheid naberouw, ja wroegingen.

[illegible] 4. Zij wettigt moord.

Beterstraf.	*Doodstraf.*
5. Zij is voor trap en wijziging vatbaar.	5. Zij is dezelfde voor alle hoofdmisdrijven; zij biedt den misdadiger dikwijls geenerlei beweegreden aan, om zich van nog zwaardere beleediging te onthouden, en spoort hem zelfs somwijlen daartoe aan.
6. Zij onderdrukt ten sterkste de misdaad.	6. Zij plant straffeloosheid voort.
7. Zij maakt duurzamen indruk.	7. Zij verwekt geene vreeze, zoo lang zij kans aanbiedt van ontwijking.
8. Zij laat herstelling toe.	8. Zij is onherstelbaar.
9. Zij verbetert.	9. Zij vernietigt den schuldige, in stede van hem te verbeteren.
10. Zij sticht nut.	10. Zij kan niet ten nutte bekeerd worden.
11. Zij is regtmatig; dat wil zeggen, vatbaar, om, met eene gelijkmatige toedeeling, op elke soort van menschen te worden toegepast.	11. Zij treft den jongeling even als den grijsaard; den onversaagden booswicht, wien zij geene verschrikking baart, even als den lafhartige, die haar ontwijkbaar acht.
12. Zij strekt het publiek ten waarschuwenden voorbeeld.	12. Hare openbaarheid is gevaarlijk, en meer geschikt om neiging dan om afkeer van moord in te boezemen.
13. Zij heeft alle onze zedelijke denkbeelden voor zich.	13. Zij verwijdert zich van alle onze zedelijke denkbeelden.
14. Zij erkent de oppermagt der wet.	14. Zij miskent dezelve, daar zij eene magt boven haar plaatst.
15. Zij neemt aan en eerbiedigt de natuurlijke, maatschappelijke en godsdienstige uitspraken.	15. Zij verwerpt en keert dezelve onderstboven.
16. Zij is bekwaam, om den verhardsten misdadiger te onderwerpen.	16. Zij vindt weinige misdadigers, die haar regtvaardig keuren, en stelt alzoo, bij elke teregtstelling, de majesteit der wetten bloot aan verguizing.
17. Zij vernietigt de misdaad.	17. Zij vernietigt alleen den misdadiger.
18. Zij wekt wroeging en berouw.	18. Zij bluscht die uit.
19. Zij laat den mensch de hoop.	19. Zij ontrukt hem die voor altijd.

Boetstraf.	*Doodstraf.*
20. Zij handhaaft den pligt bij deszelfs onschendbaarheid.	20. Zij maakt de misdaad tot een' tweeden God, die ons ontslaat van de verpligting, door den eersten opgelegd.
21. Zij bewaart het regt bij deszelfs onvernietigbaarheid.	21. Zij behoudt aan zich het uitsluitend voorregt van deszelfs verkrachting.
22. Zij verkondigt de gelijkheid van het regt,	22. Zij matigt zich, omtrent het aanwezen van den mensch, het regt aan van Dien, die ons hetzelve heeft geschonken.
23. Zij neemt de verantwoordelijkheid aan van ons lot.	23. Zij loochent dezelve.
24. Zij boezemt eerbied in voor het leven van den mensch.	24. Zij vernielt dien.
25. Zij verzacht de zeden.	25. Zij maakt die woest.
26. Zij sticht een heilzaam voorbeeld, door de verbetering, welke zij bewerkt.	26. Zij is besmettelijk, door het voorbeeld van den moord, dien zij pleegt.
27. Zij voorkomt, op eene zedelijke wijze, de herhaling van misdrijf, zoo wel van den kant des schuldigen, als van dien der medepligtigen.	27. Zij voorkomt die enkel op eene stoffelijke wijze, en gevolgelijk alleen van den kant des schuldigen.
28. Zij heeft niets overdrijvends.	28. Zij is overdrijvend, dewijl het grootste deel van het lijden des ten dood verwezenen, de folteringen, welke de teregtstelling voorafgaan, voor het voorbeeld verloren gaat.
29. Zij behoudt, zoo veel slechts mogelijk is, de middelen, om den weg der geregtigheid te verlichten, en de misdaad tot in hare laatste verschansingen te vervolgen.	29. Zij verstopt de bron der blijkbaarheid, niet zelden onmisbaar ter bescherming der onschuld zoo wel, als ter ontdekking van nieuwe misdrijven.
30. Zij is eenigermate een waarborg tegen de dwingelandij en de bloeddorstige uitsporigheden der omwentelingen.	30. Zij houdt het zwaard boven onze hoofden opgeheven, hetwelk ons voorgeslacht wegmaaide.
Besluit.	*Besluit.*
De boetstraf is, als 't ware, eene Voorzienigheid, welke den mensch wederom met zij-	De doodstraf is een aanslag van den mensch tegen den mensch. Zij behandelt den

Boetstraf.	*Doodstraf.*
een Schepper, met zijne natuurgenooten, met zichzelven verzoent, door aan hem den tijd, de mogelijkheid, de belangstelling te laten, om beter te worden.	mensch als eene dierlijke magt, welke zij vernietigt door eene sterkere magt, zonder hem of den tijd, of de mogelijkheid, of de belangstelling te laten, om beter te worden.

Nog ééne bewijsreden ontbrak er *tegen* de Doodstraf; te weten, derzelver *verdediging:* deze heeft onlangs de Heer ASSER geleverd, in zijne *Apologie de la Peine de Mort.*

GEHEIME OORZAAK VAN HET WELSLAGEN DER HOLLANDSCHE OMWENTELING VAN 1787.

(Uit de *Mémoires de* SÉGUR.)

Het is bekend, dat de *Pruisen* in 1787 waarschijnlijk niet zouden doorgedrongen zijn naar het hart van *Holland*, indien het *Fransche* Hof, volgens zijne beloften, een legercorps bij *Givet* had geplaatst. De Hertog VAN BRUNSWIJK zelf zeide naderhand, dat de Koning van *Pruissen* een' oorlog met *Frankrijk*, en daardoor ook waarschijnlijk met *Ooostenrijk*, vreesde, en dat, wanneer er te *Givet* een leger geweest was, hij stil zou hebben blijven liggen; maar, toen twee Officieren van zijnen staf aldaar niet een enkel vaandel en geene enkelé tent vonden, had hij zijnen togt verhaast en *Holland* bezet.

Wat was nu de oorzaak dier werkeloosheid, die den *Patriotten* van dien tijd eerst onmogelijk, en, toen zij die naderhand ervoeren, onverklaarbaar voorkwam? — Eene zeer geringe reden: ééne *praatpartij*. Een nieuwe *Fransche* Minister van Finantiën, de Aartsbisschop van *Toulouse*, zag met leedwezen, dat de Koning, op den raad der Ministers van Oorlog en Marine, de Heeren DE SÉGUR en DE CASTRIES, besloten had, de Staten van *Holland* (bij SÉGUR verkeerdelijk *Staten Generaal* genoemd) tegen den Stadhouder bij te staan. Hij vreesde, dat de reeds zeer groote nood der geldmiddelen, die twee jaren later de Omwenteling voortbragt, door dien oorlog nog verdubbeld zou worden, en het Rijk dezen schok niet zou doorstaan. Tot dat einde bediende hij zich van een zonderling middel. Een der Ministers, de deugdzame MALESHERBES, was door den Koning (dien hij ook in zijn laatste regtsgeding bijgestaan heeft) bijzonder

…, van, wanneer hij eenmaal
…elijk te kunnen eindigen; hij
… en men hoorde hem gaarne.
… dikwijls de Ministers van
…et bevel tot verzameling van
…wijzing der daartoe noodige
…en, in den Raad der Minis-
…g aan MALESHERBES no-
…n dien aard op te werpen;
…en* was. Dan begon hij ter-
…ilden de beide Ministers hem
…ndacht luisteren; de tijd ver-
…steld. Zoo ging het *vier zit-*
…ng. Dit was juist het beslis-
…kte BRUNSWIJK gebruik. De
… op te zien, toen hij hoorde,
…, *Gorinchem* en in *den Haag*
…tonden; terwijl de Stadhouder
…ggeroepen. Toen was het na-

…DAG, TEN BEWIJZE VAN DEN
…EN IN HET STAATKUNDIGE.

(… Dagbladen.)

…LLÈLE zeggen, hetgeen de
…ouwen Intendant op een' Nieuw-
…nk ik alles, wat ge mij in het
…t!" is hij wèl af.
…, om zelf naar zijn geboorte-
…ij ons ontvreemd heeft.
…n *vallen?* Zij waren reeds zoo

…inne renten leven, of — van

… verpligt te zijn, voortaan *zelf*
…at hij verteert.
… Duivel is. Duivel, ja; maar

…entie, dat hij nooit vuur gezien

heeft. Hij is dan zeker nooit in zijne keuken geweest!

In ſtede van zijne Medeburgers, moge hij voortaan den Tijd dooden.

Men noemt hem *clairvoyant.* Wel dan, laat hem eens in zijn Geweten zien!

„ Men moet toch wel voldaan zijn over mij; want men „ heeft mij *bedankt!*" zegt de Heer DE V.

Men ſchat het vermogen van den Heer DE VILLÈLE op 30 millioenen; juist een *franc* per hoofd, die hij ons ontſtal.

Men heeft tot *Monſeigneur* D'HERMOPOLIS (FRAYSSINOUS) gezegd: *Ite, misſa est.* En *Frankrijk* heeft geantwoord: *Deo gratias.*

De Heer RAVEZ ging dezer dagen eene ſchool van wederkeerig onderwijs bezoeken, ten einde zich te *populariſeren.* Op het oogenblik, dat hij dezelve binnentrad, begon een aardig jongsken te *conjugeren*: „ Ik zit voor, gij zit voor," enz. De Heer R. vertrok, maar zoo tamelijk voldaan.

De Heer R., zoo gewoon in eene *fauteuil* te zitten, vindt thans zijne bank wat *hard.*

Men is verpligt geweest, de *fauteuil* des Voorzitters van de Kamer der Afgevaardigden te veranderen. Zij helde dermate naar de linkerzijde over, dat het onmogelijk geoordeeld werd, voor iemand, die beſloten had een juist evenwigt te bewaren, zich daarop neder te zetten.

Men heeft berekend, dat den Maarſchalk LANNES, gedurende zijne veldtogten, vijftien *paarden* onder hem *gedood* zijn. De Heer Burggraaf DE CAUX, Minister van Oorlog, heeft, gedurende zijne ganſche militaire loopbaan, twintig *leuningſtoelen* onder zich *verſleten.*

Men zegt, dat hij verlof verzocht en verkregen heeft, om zijne *draaijende fauteuil* naar de Kamer te doen overbrengen; zoodat men niet meer zal kunnen zeggen: de Heer DE C. is op de bank der Ministers, maar wel: de Heer DE C. is in zijn' leuningſtoel gezeten.

Een goed Minister mag men eeren.
Zij ſlachten de meloenen, vrind!
Wel vijftig moet men ſoms proberen,
Vóór dat men één', die goed is, vindt.

ANNING.

ANNING.

hopend menschdom aan!
het jeugdig graan
hol en aardkorst henen,
oor hemelstraal beschenen,
reid voor Vorstenvoet,
van tranen en van bloed!

pelt gij rijken zegen!
den krijg, geen hagelregen
dweepzucht halm en plant
'c alhelovend land.
—Wien zendt zij op ten Vader,
gen zetel nader',
met onweêrstaanbren gloed
d, dat zoo veel hopen doet?

Nog naauw ten top gestegen
bestraalt met licht en zegen,
uils duistren nacht.
mme. Traan en klagt
m minde. — Maar op vlerken
aardrijks nevelperken
Regt en van het Licht,

valt op 't aangezigt
o Heer! is aangevangen:
ik bij huilende oproerzangen
roof en moord ontwijd,
n spreidde wijd en zijd
„Haarvlam zal't al vernielen"!
licht, waarvoor de Serafs knie-
len!

k en verscheidene denkbeel-
uit een gedicht in rijmelooze
Jahresschluss 1827, *von* G.
oor 1828, No. 1. De vorm
zijn gewijzigd en ingevoegd,
l oorspronkelijk. Deze aan-
en einde ieder zijn eigendom

A. B.

„ Zij lichtte, en bij haar' fchijn ging ik als zaaijer uit,
„ En wierp de korrels neêr, waar eens een oogst uit fpruit
„ Van vrijheid en geluk voor ieder volk der aarde.
„ O; vrij vloeit dan de fchat, dien zich de nabuur gaarde,
„ Tot 't volk, dat dien ontbeert en andre fchatten biedt;
„ Vrij zweeft dan woord en fchrift door aller rijksgebied;
„ Vrij gloeit in ieders borst 't geloof dan van zijn vaadren;
„ Vrij vliet de ftroom des bloeds door Vorst- en burger-aadren;
„ Vrij buigt zich onderdaan en Koning voor de Wet,
„ En voor de Wet alleen! — Geen flagboom is gezet,
„ Geen kluister knelt er meer, van Nieuw Columbie's ftroomen
„ Tot waar de Eurotas vloeit langs bloedbevochte zoomen.

„ Die toorts, waarbij ik zaaide, ik heb haar niet geroofd;
„ Gij weet het, Heere! Gij! — Daar lag zij, uitgedoofd,
„ Door Vorstenvrees vertrapt. — Gij wildet 't niet, Algoede!
„ Daar riep mijn Koning mij, op Uw bevel. — Ik fpoedde,
„ En blies heur vonkje in gloed, ten licht der duistrende aard'.
„ Ja zelfs de Heerfchers, hoe door 't oproerfpook vervaard,
„ Zij zagen ze in mijn hand met ftil vertrouwen gloeijen:
„ Een fprank drong in hun borst,—en de ijskorst moest vervloeijen,
„ Die 't Vorstenhart omtoog; de Vrijheid kreeg haar regt,
„ De drieknoop werd gewrocht en Hellas pleit beflecht!
„ En thans, nu 'k, de aarde ontrukt, mij in Uw licht mag baden,
„ Smeek ik U nog, o God! druk 't zegel op mijn daden;
„ Laat niet mijn werk vergaan, dat 'k aanving op Uw woord!
„ Spruite uit 't ontkiemend groen een rijke graanoogst voort!
„ Wat ieder Vorst gedoogt, wat alle volken vragen,
„ Waarvoor 'k mijn leven gaf, laat, laat de Vrijheid dagen!"

De Godheid wenkt; een Engel nadert, en zijn hand
Beroert den zaligen; — daar zijgt hij, overmand,
Ter neder in den flaap des hemels, die geen droomen,
Als hier op aarde, kent. —

Gods tijdftip was gekomen;
Daar wekt een donderflag, waar de Engel van verbleekt,
Den zaalgen. — Hij vliegt op, halffluimrend nog, en fpreekt:
„ Ik hoor ons fcheepsmetaal; Oud England dondert weder."
Geheel ontwaakt, werpt hij den blik op aarde neder,
Ziet Navarino's bogt, der Turken vloot in gloed,
En 't Christendom ontlast van Hellas vloek en bloed!

[illegible] hel opgevaren,
[illegible] et der Englen fcharen
[illegible] lied der Christenheid.
[illegible] eg : — zijn oogblik weidt
[illegible] arde, diep beneden.
[illegible] heeft ftorm noch vorst geleden
[illegible] wendt den blik naar 't Noord,
[illegible] ar, op één enkel woord
[illegible] in ftrijdbre vuisten zwaaijen;
[illegible] ijheids gewren waaijen
[illegible] ngs de Newa vliet,
[illegible] ijflands flaven biedt.
[illegible] r hem ten rang verheven
[illegible] de aarde : — kracht en leven
[illegible] aan het ftaatsroer ziet
[illegible] koers en gang gebiedt.
[illegible] volgt blindelings zijn wenken,
[illegible] de hoogfte op aard' te denken,
[illegible] hem navolgt na zijn' dood.
[illegible] wendt ze op Frankrijk. Groot
[illegible] et boek der Wet in handen;
[illegible] rds een fchaar van dwingelanden
[illegible] aagt het flangenbroed
[illegible] dollen Euvelmoed,
[illegible] weêr met hun gif befmetten,
[illegible] naar 't tooverwoord der Wetten;
[illegible] s grijzen Konings hoofd,
[illegible] dat de oude veete dooft.

[illegible] 's Hemels zaligheden
[illegible] door 't ftaren naar beneden.
[illegible] ht en glans en gloed,
[illegible] Slechts waar Atlantis vloed
[illegible] duister : donkre wolken
[illegible] nneevlen Spanjes volken;
[illegible] blinkt ook de fter der hoop.
[illegible] p 't vasthereend Euroop.
[illegible] Engel zweeft er over
[illegible] ofd omkranst met Edens loover,
[illegible] is het, Rafaël,
[illegible] t Eeuwgen magtbevel
[illegible] en Vorsten, volken, allen

Gehoorzamen die ſtem; en honderdduizendtallen
Van Christnen, één in doel, wat ook hun volksvlag zij,
Zij ſtroomen, zaamgeſchaard, naar Hellas woestenij,
Zoo lang een Paradijs. — Daar vliên des Islams benden;
Het erf van Konſtantijn ſchudt 't dwangjuk van de lenden;
Byzance ontſluit haar poort; de ſchandmaan ſtort ter neêr,
En de omkreits van Euroop bevat geen Turken meer!

Een duizling van genot omhult des zaalgen oogen;
Half zwijmend zinkt hij neêr, en, voor Gods troon gebogen,
Uit hij geen woord van dank; — God nam zijn offer aan,
Want meer dan Englentaal ſprak uit zijn' vreugdetraan.

28 Febr. 1828. A. BOXMAN.

EEN DING IS NOODIG.

Een ding is noodig, was de leer,
Door Jezus Christus, onzen Heer,
Verkondigd in Bethanie's oorden;
Die wenk aan 't edelst zusterpaar
Blijft eeuwig onveranderbaar,
Ja, voor geheel de Christenſchaar,
Een gouden ſpreuk in weinig woorden.

Eens trad de Heer, met vriendenzin,
Des opgewekten woning in,
Waar zijne twee discipelinnen,
Met al 't haar eigen liefdevuur,
Haar' Heer, in dit hun heilig uur,
Betoonen, hoe zij, op den duur,
Hem, als om ſtrijd, op 't teêrst beminnen.

En de een, geheel door drift beheerd,
Wil Hem, wien zij zoo hoog vereert,
Door 't mildst en ruimst onthaal bekoren;
Daar de andre, teederlijk bezield,
Het voor het best en zaligst hield,
Naast haren Heiland neêrgeknield,
De waarheid uit zijn' mond te hooren.

En als nu Martha zich beklaagt,
En, op haar zuster wijzend, vraagt:

[illegible] mie.

[illegible] pe komen ?
[illegible] oor de aard' te veel:
[illegible] ;
[illegible] geheel,
[illegible] weggenomen.

[illegible] Jezus zegt;
[illegible] aarde hecht,
[illegible] erbodig;
[illegible] beter goed,
[illegible] liefde voedt,
[illegible] doet,
[illegible] noodig.

[illegible] ps leeft,
[illegible] ekomst heeft,
[illegible] fatten derven.
[illegible] Bijbelblad,
[illegible] heil bevat,
[illegible] schat,
[illegible] sterven.

[illegible] aar goed,
[illegible] uur en zoet,
[illegible] geven?
[illegible] abreekt,
[illegible] tha spreekt,
[illegible] lp gesmeekt,
[illegible] heven!

[illegible] en klaagt,
[illegible] knaagt,
[illegible] lot u deze;
[illegible] op aard' geniet,
[illegible] gen ziet,
[illegible] er niet,
[illegible] Hem zich keere.

[illegible] jeugd en kracht,
[illegible] acht,
[illegible] te geven?
[illegible] vroeg
[illegible] aard' genoeg,
[illegible] e droeg?
[illegible] ugdig leven?

Voor hem, wien ramp en tegenspoed
Op 's levens weg vaak treuren doet,
Is 't immer klagen overbodig;
Beproeving in ons wereldsch lot
Vormt, leidt ons tot het waar genot
Der keuze van den dienst van God,
En roept ons toe: Een ding is noodig.

Zoo zij Maria's eedle keus
Ons aller doel en zin en leus,
Ja 's Christens rust en roem en eere!
Want ziet: Dat vast en eeuwig goed,
Dat hier ons hart voor zonde hoedt
En ons ten Hemel rijpen doet,
Dat is u noodig, sprak de Heere.

Rotterdam, 1828. C. B. SCHULLER.

DE TURKSCHE REGTSOEFENING.

(Volgens *Lord* JOHN RUSSEL.)

Plonderingen te aller ure, de dood bij alle gelegenheden, bespottelijk bijgeloof, woedende dweeperij, domme hardnekkigheid, wreedheid tegen zwakken, laagheid jegens magt en rang, onwetendheid, wederspannigheid, verwaandheid, barbaarschheid; spoedige verheffing, door geenerlei dienstbetoon of persoonlijke verdienste geregtvaardigd; plotselinge val, zonder eenige andere oorzaak, dan grilligheid of ongegronde afkeerigheid; schuitenvoerders, fruitkramers, paardenkoopers, benoemd tot Ministers, ja *Viziers*; al de woede der barbaarschheid, alle de gebreken der beschaving: ziet daar de *Turken*, ziet daar *Turkije*!

„ 't Is eene moeijelijke zaak, regt te spreken," zeide een *Cadi* tot een' zijner ambtgenooten, „wanneer de eene partij „ rijk, de andere arm is." — „Ik voor mij," hernam deze, „vind hier geene moeijelijkheid hoegenaamd, want ik beslis „ alsdan altijd eenvoudig ten voordeele van den rijke; maar wat „ mij bezwaar veroorzaakt, zijn de geschillen tusschen rij„ ken en rijken, dewijl ik alsdan niet weet, welke zijde ik „ kiezen zal."

Is het burgerlijk regt uiterst gebrekkig bij de *Turken*, het

lijfftraffelijk regt is nog meer ten achtere. De magt over leven en dood, die laatfte en verfchrikkelijke toevlugt der zamenleving, fchijnt bij hen toevertrouwd aan aller handen, in alle plaatfen, zonder verwijl, zonder genade, onbeperkt.

Ziet hier eenige voorbeelden. De groote HASSAN-*Pacha* had aan alle de Kapiteinen zijner vloot last gegeven, over de kalfatering hunner fchepen perfoonlijk toezigt te houden. Hij vond een' derzelven afwezig, als hebbende zich huiswaarts begeven, op flechts eenige honderd fchreden van het te herftellen vaartuig. Terftond liet zich de Pacha een musket ter hand ftellen, en, toen de fchuldige zijne bevelen kwam vragen, fchoot hij hem, zonder een woord te fpreken, overhoop.

Het hoofd der Policie te *Konftantinopel* en in de overige groote fteden doet zijne ronde dag en nacht; en legt op ftaanden voet de vonnisfen ten uitvoer, welke hij velt. Wanneer een bakker brood onder het gewigt verkoopt, wordt hij terftond voor zijne deur opgehangen; wanneer iemand te midden van eene oproerige zamenfcholing wordt gevat, onthoofdt men hem oogenblikkelijk. Men bekreunt er zich niet aan, of de knecht in ftede van den bakker gehangen, of de voorbijganger in ftede van den oproermaker onthoofd worde; genoeg, zoo flechts de fchuldigen fidderen, al is het ook ten koste van het leven des onfchuldigen, — zoo flechts de misdaad wordt geftraft, al ontfnapt ook de misdadiger.

Grilligheid en willekeur zitten voor bij ftrafoefeningen van den tweeden rang. Indien de Regter het misdrijf niet doodfchuldig oordeelt, doet hij den overtreder de *bastonnade* (ftokflagen) ondergaan, en zet zich bedaardelijk neder, onder het rooken van zijne pijp, tot dat de ftraf hem voldoende fchijnt; wanneer zijn mond zich eindelijk verwaardigt, het troostwoord: „Genoeg!" uit te fpreken.

Dikwijls ook heeft de geftrengheid en fpoed der *Turkfche* regtspleging ten doel, de ziel des vreemdelings te vervullen met een fchrikwekkend ontzag. Een *Rusfisch* Afgezant beklaagde zich bij den *Vizier* over eene beleediging, perfonen, zijner befcherminge aanbevolen, aangedaan. De *Vizier* maakte met de hand eene horizontale beweging; zijne dienaars vertrokken, en vóór het eindigen des mondgefpreks rolden zeven menfchenhoofden voor de voeten des Gezants! — Bij eene andere gelegenheid leerde een *Engelsch* Ambasfadeur desgelijks het noodlottig vermogen kennen van het horizontale ge-

baar. Na één eenigzins breedfprakig onderhoud, zag hij, bij het heengaan, verfcheidene pas geplante koppen op het traliewerk van het paleis.

De *Christenen* ftaan beftendig bloot voor duizenderlei kwellingen. Dikwijls maakt zich een *Muzelman* meester van hun huis of van hunnen eigendom, zonder dat hun hope overblijft, om eenige fchavergoeding te erlangen. Wanneer een *Turk* eenen *Christen* doodt, al is het in eene bloote opwelling van kwaadaardigheid, wordt de wet, die den fchuldige veroordeelt, niet ten uitvoer gebragt, en hij is zijner ftraffeloosheid zeker; terwijl, daarentegen, de geringfte beleediging, door één *Christen* eenen *Muzelman* aangedaan, op de geftrengfte wijze wordt geftraft.

De ledemaaten en zelfs het leven der *Grieken* ftaan ter genade van hunne dwingelanden: bij den minften aanval van getergde driftvervoering worden zij verminkt en gedood met minderen omflag, dan een *Engelsch* Regter bezigt in het opleggen van de ligtfte ftraf.

Dusdanig zijn de mishandelingen, die, langen tijd verduurd, een veeljarig wraakgevoel hebben opgehoopt, en gefchreven zijn in het gedenkboek van een ten laatfte tot vertwijfeling gebragt volk, om eindelijk te worden vereffend met eene geftrengheid, welke het evenwigt moet herftellen!

ENGELSCHE ZENDELINGSCHAP.

Volgens de uit DUPERRY's nieuwfte Reis rondom de Wereld alreeds bekend gewordene narigten, is *Otaheite* geheel tot het Christendom bekeerd; maar de *Engelfche* Zendelingen hebben zich geenszins bepaald tot het uitroeijen van de booze geneigdheden der Eillanderen, als b. v. die tot dronkenfchap, dieverij, ontucht enz., maar hun ook de onfchuldigfte vermaken, als het danfen en de muzijk, geftrengelijk verboden, en fchijnen aldaar eene Priesterheerfchappij te willen vestigen. Ook de *Engelfche* Zendelingen onder de *Hottentotten* en *Kaffers* gaan, naar het fchijnt, van dezelfde fombere grondftellingen uit, en trachten dezen arme, buitendien genoeg verdrukte, menfchen het weinigje opgeruimdheid, dat hun nog rest, geheel te ontnemen. Dat is niet de geest des Christendoms, en op dusdanige wijze zal, op den duur, bij de Heidenen geene groote gehechtheid aan de leer des

Verloſſers worden verwekt. Mogten de *Zendelingen* dit toch ter harte nemen!

Op de *Sandwich*-eilanden verdelgen zij thans, met bewilliging der inwoners zelve, de overblijfſels des Heidendoms, gelijk voormaals de H. BONIFACIUS die onzer voorvaderen. Zoo nam Kapitein BYRON, voorleden jaar, uit eene *Moraï* eenige Afgodsbeelden weg, waarin de Prieſter zelf hem behulpzaam was. Diens vader had dezelfde waardigheid bekleed, toen COOK daar landde; en hij verhaalde den *Engelſchen* eene Anekdote, welke bewijst, hoe niet zelden de helderſte, verſtandigſte zin met de ondoelmatigſte plegtigheden zich paren laat. „Op zekeren morgen," dus ſprak hij, „had mijn vader aan den grooten Geest hier het gewone offer, uit visch beſtaande, gebragt. Vergeefs had ik aan den oever getracht iets te vangen, en, door den honger gedreven, kreeg ik trek in het *Godenmaal*. Eerst hield ik de hand voor de oogen van het beeld, en het zag niet; ik ſtak het den vinger in den mond, en het beet niet; en nu hing ik mijne mat over hetzelve, en at. Mijn vader beſtrafte mij deswege zeer ernſtig. Vader, zeide ik, ik ſprak tot hem, en hij antwoordde niet; ik ſtak hem mijnen vinger in den mond, en hij voelde niet; hij heeft oogen, en zag toch niet: daarom lachte ik, en at. — Gij hebt evenwel zeer ſlecht gedaan, riep mijn vader uit; dit *hout* ziet en hoort niet, maar de *Geest* daar boven aanſchouwt alle onze daden."

POMPEJI.

Bij de jongſte opdelvingen van *Pompeji* (1826) vond men, in eenen winkel, vlak voor het *Tepidarium* van de baden voor het mannelijk geſlacht, welker ingang, gelijk die van alle de overige, op de ſtraat uitkomt, twee elkander naauw omvattende menſchengeraamten, in wier ledematen men perſonen van verſchillende ſekſe onderſcheidde; terwijl uit het volledig en zuiver gebit was af te nemen, dat beiden jonge lieden waren geweest. Dit rampzalig *Pompejiſch* paar, dat in dien winkel vlugtte, ſtierf als het ſlagtoffer der ontzettende uitbarſting van den *Veſuvius* ten jare 79, het zij door den aſchregen verſtikt, het zij onder de puinhoopen van het inſtortende huis begraven. Het gezigt dezer beide, elkander vast omklemmende geraamten getuigde ſprekend en roerend aan allen, die bij de opdelving tegenwoordig waren, dat de

vreesselijke gebeurtenis, welke hen in den bloei des levens deed omkomen, niet vermogend was geweest, eene liefde te dooven, sterker dan de dood!

DE CLAQUEURS TE PARIJS.

Deze bende bezoldigde toejuichers en uitfluiters heeft haren zetel gevestigd in den bak der *Parijſche* ſchouwburgen, en derzelver luidruchtige goed- en doordringende afkeuring, welke niemand meer misleidt en iedereen afkeurt, wordt intusſchen algemeen gebezigd. Voorheen twistte, ja vocht zij onder elkander, in een bekend kofijhuis, ter onderſteuning of onderdrukking van eenen Auteur, Acteur, Actrice, enz. of eenig ſtuk. Welhaast nam zij een ander ſtelſel te baat, en besliste met dobbelſteenen den val of den opgang van hetzelve. Men herinnert zich, dat aan een' worp van zes DORAT den opgang van zijn' *Regulus* verſchuldigd was. Het is eene *organiſatie* van beweegbare krachten, welker gehuurde toejuichingen voor vele Tooneelſchrijvers en Tooneelſpelers, enz. even noodwendig zijn, als de kroon in het midden der zaal voor het Publiek! Een *chef* dezer bende (want zij heeft hare eigene, volkomene inrigting) beroemde zich, onbeſchaamd, dat hij de geſchenken voor zichzelven tarifswijze had bepaald; als b. v. voor het op de been helpen van een Treurſpel, door kenners uitgefloten, eene zilveren ſoepterrine; voor een tot drie malen herhaald ſalvo van toejuiching van een' Zanger, die valsch zingt, eene pendule van albast, enz. enz. Dit is geene vinding, maar berust op eene daadzaak. Alleen jonge en mooije *débutanten* van het vrouwelijk geſlacht weten zich ſomwijlen ſtaande te houden, zonder tot deze vuige bende hare toevlugt te nemen. Eenigen dier zoogenaamde *chefs* hebben, door dit ellendig guichelſpel, een aanzienlijk vermogen verworven. — Zoo zijn de *Franſchen!*

DE OORDEELKUNDIG BIJGEBRAGTE SCHRIFTUURPLAATS.

(*Eene ware Anekdote.*)

Een Candidaat voor den gewijden dienst, waardig kweekeling van eene onzer Hoogeſcholen, en thans reeds geacht Leeraar, predikte, in 1825, in zekere dorpgemeente, en had

zijne leerrede voor zich liggen. In die gemeente waren eenige leden, die eene soort van oefening onder elkander hielden. Van dat gezelschap ontving de Candidaat, kort daarna, eenen brief, waarin men zijn leedwezen betuigde, dat een man, die zulke goede gronden gelegd had, van de leer des Evangelies afweek. Voor dit gevoelen gaf men dezen grond, dat er wel geschreven stond: *Gaat henen en leert alle volken*, maar niet: *leest voor alle volken*.

HET VERBOND MET GOD.

XII.

Geen Koning en geen Keizer wil, op dit wereldrond,
De regterhand ons reiken, tot een gewenscht Verbond.
Wel naderden hun legers den Pruth, op hoog bevel;
Wel kruisten hunne vloten door onzen Archipel;
Wel zagen zij de golven als gloeijen van ons bloed;
Wel hoorden ze onzen noodkreet, aanschouwden ze onzen moed:
Maar, kouder dan het water, dat hunne bodems draagt;
Maar, harder dan de rotsklip, die de ijzren kiel doorknaagt,
Zijn zij voorbijgestevend, toen Chios' gruwelbrand
De woeste zeegedrogten opschrikte in 't diepste zand,
Waar zij het maal verteerden, het bloedig Paaschmaal, ach!
Van 't malsche vleesch des zuiglings; zij schoten voor den dag
Uit hel verlichte baren, en om hen, ginds en weêr,
Daar dreven versche lijken; die lokten hen niet meer! —
Zij zijn voorbijgestevend. Dat zag de Heer van 't stof.
Toen zond Hij zijnen bliksem van uit het Hemelhof..
Wien dreigt de hand der wrake? Wien treft zij, zoo geducht?....
De trotsche vloot des moorders vliegt op, met één gerucht,
Dat, donderend, de bergen weêrgalmen in het rond,
De zee, met schokkend bruisen, aan de aard' haar' schrik verkondt.
Een Hel van vlammend sulfer smakt Grieken's dwingeland
Van zijne donzen peluw ter neder aan het strand, —
Dat strand, dat niet kon zwelgen al 't bloed, dat hij vergoot,
En, in zijn laatste stuipen, geen drooge plek hem bood! —
Zoo stevent dan vrij henen, en looft, met ons, den Heer;
En wat uwe oogen zagen, vermeldt dat heinde en veer,
En zegt aan uwe Meesters, ja zegt aan 't wereldrond:
God heeft met Hellas' zonen gesloten een Verbond,
Het rein Verbond der liefde, voor leven en voor dood,
Vergeefs door Hel en wereld bestookt met goud en lood;
En *dat* Verbond, slechts *heilig*, waar m' ooit dien naam aan gaf,
Zal, met ons, zegepralend, verrijzen uit het graf.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

DE OORZAKEN VAN DEN HAAT EN DE VERVOLGING, JEZUS CHRISTUS VAN DE JODEN WEDERVAREN.

JOAN. XV: 25. *Zij hebben mij, zonder oorzaak, gehaat.*

Wij hebben voorheen beweerd, en, zoo wij meenen, voldoende bewezen (*), dat, wie hij zijn moge, die onderneemt, om eene verblinde en zedelooze natie te verlichten en te verbeteren, een ongunstig levenslot niet ontgaan kan, en dat dit dus in JEZUS CHRISTUS niets vreemds noch onnatuurlijks geweest is. Ondertusschen was er toch, ten *zijnen* aanzien, veel, hetwelk den oppervlakkigen beschouwer mogt doen verwachten, dat hij eene uitzondering op den algemeenen regel maken zou. — Immers, waren het de *Joden* niet, aan welken hij predikte? Hadden dezen de voorzeggingen hunner Profeten, wegens den MESSIAS, niet? Geloofden zij niet vastelijk, dat die voorzeggingen hare vervulling zouden erlangen? Was hunne verwachting, in JEZUS tijd, niet algemeen, dat die MESSIAS eerlang verschijnen zou, en verlangden zij niet vurig, dat hij zich spoedig openbaren mogt? — Wijders: trad JEZUS niet onder hen op met die gewisse kenteekenen, waaraan men hem, volgens de oude Godspraken, als MESSIAS, onderscheiden moest? Verkondigde hij onder hen niet, drie jaren lang, die Goddelijke leer, en deed hij niet, zonder tal, die weldadige wonderwerken, welke de Profeten den MESSIAS hadden toegeschreven? — Eindelijk: geloofden niet duizenden, die zijne leer bewonderden en zich over zijne werken verbaasden, dat hij het waarlijk was, *die komen zou?* Waren niet duizenden aan hem verpligt voor de genezing van hunne ligchamelijke ziekten en gebreken?

(*) In het *Mengelwerk* van No. IV, VI en XIV dezer *Letteroefeningen* voor 1827.

Verklaarden zich deze allen niet vóór hem, en juichten zij hem niet openlijk toe: *Hosanna! gezegend is hij, die komt in den naam des Heeren?* — Vanwaar kwam het dan, dat eene magtige partij onder de natie, voornamelijk van *Sadduceën* en *Farizeeuwen*, zich, van den beginne af aan, van hem zoo afkeerig toonde, hem allengs begon te haten, straks te vervolgen, en het eindelijk zoo verre bragt, dat hij, op de geweldigste wijze, het leven liet? — Ons lust, dit thans te onderzoeken, en er de redenen van in het licht te stellen, opdat de waarheid blijke van het zeggen, hetwelk hij weleer uit DAVID's *Psalmen* overnam, en op zichzelven toepaste: *Zij hebben mij, zonder oorzaak, gehaat;* dat is, (gelijk de Dichter zelf het verklaarde) *zij zijn mij, om valsche, of onregtvaardige, oorzaak, vijandig geweest* (*). — De redenen nu, waarom JEZUS door velen gehaat en vervolgd is geworden, waren menigerlei, en wij zullen ze, ordeshalve, onder eenige hoofddeelen brengen, en de eene na de andere in overweging nemen.

(I.) De *eerste* en zeker *algemeenste* aanleiding tot *vooringenomenheid*, en vervolgens tot *afkeer* en *haat* tegen den Heiland, was gewis oorspronkelijk uit zijne *geringe uitwendige omstandigheden.* — Een grootsch denkbeeld had men zich van den toekomstigen MESSIAS gemaakt. Als afstammeling van DAVID, zou hij (dacht men) zich in uitstekenden luister vertoonen, en tijdelijk Verlosser van alle hunne vijanden en onderdrukkers zijn. Geen geweldenaar zou tegen hem bestaan. Elk, die zich tegen hem verzetten wilde, zou verplet worden. Hij zou zich niet alleen van het rijk van ISRAËL meester maken, zich op deszelfs troon zetten, en op denzelven van meer heerlijkheid, dan SALOMO weleer, omgeven zijn; maar hij zou alle andere troonen omverwerpen, en alleenheerscher der gansche aarde worden. Onder ISRAËL zou hij wonen: dat volk alleen zou hij vrij en hoogst gelukkig maken; de overigen zouden afhankelijk en onderworpen

(*) Zie *Ps.* XXXV: 19. LXIX: 5, en gedenk, dat de bundel der *Psalmen* in de WET, of het WETBOEK, der *Joden* begrepen was.

zijn, en zijns Koningrijks zou geen einde wezen. — Welke verwachtingen! Welk een *contrast* met hetgeen men in JEZUS zag, en zich van hem moest voorstellen! — Afstammeling van DAVID, ja, dat was hij; maar dit was onbekend; bekend daarentegen, dat hij in lagen stand was geboren en opgevoed, en tot op den aanvang zijner prediking geleefd had. Zelfs daarna had hij uitwendig *gedaante noch heerlijkheid*, en *bezat niets, waarop hij het hoofd kon nederleggen.* In gering gewaad wandelde hij om, omstuwd van menschen, even onaanzienlijk als hij zelf. Dat hij ooit zou kunnen worden of teweegbrengen, wat men van den MESSIAS verwachtte, had geen schijn van mogelijkheid, en hij zelf scheen daarnaar niet te willen trachten, dewijl hij onderworpenheid aan den *Keizer* leerde, wiens overheersching men haatte en vervloekte. — Kan het nu verwondering baren, dat men, zoo bevooroordeeld als men was, in weerwil van hetgeen men, voor het overige, in hem goeds en groots aanschouwde, echter in hem den MESSIAS niet herkennen kon? — Het is waar, hij gaf er zich ook niet aanstonds openlijk voor uit; maar dat hij er voor gehouden wilde worden, was toch blijkbaar genoeg: en daaraan ergerde men zich. Zulk een' MESSIAS kon men niet aannemen. Hij kon het onmogelijk zijn. Zoo hij, in weerwil van zijnen vromen schijn, geen *bedrieger* was, dan was hij een *dweeper*, die geen gehoor verdiende, en, omdat hij het dom gemeen verleidde en in beweging bragt, moest men maatregelen tegen hem nemen, en een einde aan zijne prediking maken.

Het is duidelijk, dat zulk een oordeel eeniglijk zijnen grond had in het algemeen aangenomen gevoelen, wegens *des* MESSIAS *uiterlijk aanzien en tijdelijke heerschappij.* En waarop steunde dit? — Het was ontleend uit *sommige* der oude Godspraken, welke zich, wegens den beloofden Goddelijken heilgezant en zijn toekomstig rijk, met alle de stoutheid en verhevenheid, aan de Oostersche orakelspraak eigen, en van aardsche grootheid ontleend, hadden uitgedrukt. Maar er waren, wegens hem, *niet*

mindere andere en duidelijke voorzeggingen, welke hem aankondigden, als *een man, zonder uiterlijk aanzien*, die *veracht* en *vervolgd*, en zelfs, als een booswicht, *van de aarde uitgeroeid* zou worden. Waarom nu deze laatste aankondigingen volstrekt voorbijgezien, er geenerlei toepassing op JEZUS van gemaakt, en zich eeniglijk aan de anderen, wier zin en bedoeling zoo *twijfelachtig* waren, gehecht? Wat was dit anders, dan een gevolg van de *zinnelijkheid* der natie, die enkel hangen bleef aan hetgeen zij meest verlangde, en den Heiland verwierp, omdat hij aan hunne *eenzijdige* verwachtingen niet beantwoordde?

Vraagt gij, of het denkbeeld van eenen, van alle uiterlijk aanzien beroofden en lijdenden, MESSIAS niet, in zichzelf, aanstootelijk was voor de rede? — Wij antwoorden *neen*, en hebben het tegendeel voorheen bewezen (*). Uiterlijk aanzien is, bij GOD, niets. Alleen *zedelijke* volkomenheid, *inwendige* reinheid van hart, en *nederige* deugd en godsvrucht zijn, bij Hem, van *wezenlijke* waarde. Men moet het echter erkennen; indien het *in zichzelf onverschillig* ware, zou men mogen verwachten, dat de HOOGSTE WIJSHEID, om aan de zwakheid en de vooroordeelen der menschen te gemoet te komen, Hare gezanten liever met uiterlijke eere en aanzien zou bekleeden, dan hen in den stand van geringheid en behoefte plaatsen. Maar was dit, ten aanzien van JEZUS CHRISTUS, waarlijk *onverschillig*? Ondersteld, hij was met luister in de wereld verschenen, wat zou daarvan het gevolg geweest zijn? Hij zou dan welligt een *tijdelijk* Koningrijk hebben kunnen vestigen. Maar de *verlichting* en *verbetering* des menschdoms waren de *hoofdbedoelingen* zijner zendinge, en wat zou daarvan geworden zijn? — Verbeeldt u hem ten troon van ISRAËL verheven, en met de achtbaarheid der Majesteit omhangen: maar (behalve dat het daartoe niet zou hebben kunnen komen, dan langs den weg van krijg en beroerte, welke gewis nooit de weg is tot bevordering van

(*) *Letteroeff.* als boven, No. IV. *Mengelw.* bl. 153, 154.

der menschen *verstandelijke* en *zedelijke beschaving*) zegt mij, hoe hij dan vooral toegankelijk geweest zou zijn voor dat *nederig* deel des menschdoms, hetwelk, in alle eeuwen, het *beste* was, en, gelijk het altoos de oplettendheid en zorgen des HEMELSCHEN VADERS meest verdiende, zoo ook het meeste voordeel met zijne lessen en vermaningen doen kon? Zegt mij, hoe hij dan, met eigene stem, de leer der hoogste wijsheid en reinheid zal verkondigen, en, als GODDELIJK LEERAAR, den post, hem, vóór allen anderen, aanbevolen, vervullen zal? Zegt mij eindelijk, en vooral, hoe hij, zonder in den stand van nederigheid en geringheid geplaatst te zijn, aan menschen van allen staat en rang, het volmaakte *voorbeeld* zal geven van *vlekkeloos* en *weldadig* gedrag en wandel, in de moeijelijkste omstandigheden des levens? — Dit ware onmogelijk geweest, zoo hij in den hoogsten stand der aardsche grootheid verkeerd had. En is dan de met den glans der schitterendste deugd en godsvrucht, de met den luister des Hemels zelven omringde JEZUS, de Leeraar der Goddelijke wijsheid, wiens werken toonden; dat ook de Goddelijke kracht in hem was, — is hij dan, zonder dat uiterlijk aanzien te behoeven, hetwelk, in het oog des Allerhoogsten, geene waarde heeft, geen voorwerp, waardig, om voor een Goddelijk zendeling erkend te worden? — Kan men zijne verwerping, op grond zijner ontbering van dat *in zichzelf nietig* aanzien, regtvaardigen, daar zich, voor het overige, alle mogelijke kenmerken eens Goddelijken gezants in hem vereenigen? Indien neen, zoo hadden dan de *Joden*, in dit opzigt, geene *regtvaardige* reden, om hem hunnen afkeer en hunne verachting te laten blijken.

(II.) Zij hadden die, *ten anderen*, even min, voor zoo ver die bij hen ontstonden uit den *afkeer*, dien de Goddelijke Leeraar zelf steeds toonde van de *diep verdorvene* en *schijnheilige* Oversten en Leiders der natie, de *Sadduceën* en *Farizeeuwen*, die, vóór en boven alle anderen, tegen hem gekant waren. — Dat een man, zonder eenig uitwendig aanzien, zoo als JEZUS, aan deze

trotschaards en *eergierigen*, die met verachting op hem nederzagen, die zich allezins *berispelijk* poogden te doen voorkomen, en aan allen openbaar ontzag en eerbied inboezemden, wederkeerig niet alleen geene de minste achting bewees, maar hen integendeel, bij alle gelegenheden, als *huichelaars* ten toon stelde; dit was hun even onverdragelijk, als het wederom streed met alles, wat zij van den *aardschen* MESSIAS hunner verbeelding verwacht hadden. Het is ontwijfelbaar, dat zij waanden, in het Koningrijk van dezen Vorst, de *eersten*, — zijne *vrienden*, zijne *vertrouwden*, zijne *raadslieden* en *begunstigden* te moeten zijn, — zij, die de *eersten* in het gemeenebest, en *op den stoel van* MOZES *gezeten waren*, — die, gelijk zij voorgaven, de voorvaderlijke zeden en instellingen en den Godsdienst handhaafden.

JEZUS trad in de moeijelijke loopbaan zijner openbare bediening, zonder dat zij 't wisten, deed niet den minsten stap, om hen te naderen, en liet allerwegen blijken, dat hij de valschheid hunner harten doorgrondde, en hunne slechtheid verfoeide. Waar de gelegenheid zich slechts aanbood, bediende hij er zich van, om hunne *schijndeugd*, hunne *verwaandheid* en hunne *onkunde* te gispen. Waar hij met hen in moeite kwam, zeide hij hun, in 't aangezigt, dat zij *geveinsden* waren, die GOD *genaakten met den mond, en eerden met de lippen, terwijl hun hart verre van Hem was*; dat zij *van buiten regtvaardig schenen, maar van binnen vol* waren *van ongeregtigheid en boosheid*; dat zij *blinde leidslieden* waren *van blinden, die, daar zij zelve niet ingingen in* GODS *Koningrijk, ook anderen den ingang in hetzelve verhinderden*. Hij verweet hun, dat zij GODS *geboden krachteloos maakten door hunne inzettingen*; dat zij *aan anderen lasten oplegden, zwaar om te dragen*, maar die zij *zelve met den vinger niet aanroerden*; dat zij zich bij *kleinigheden* ophielden, maar *het zwaarst der wet, de regtvaardigheid, de barmhartigheid en de goede trouw, nalieten*; dat zij *zee en land omreisden, om eenen Jodengenoot* (eenen bekeerling tot hunnen Godsdienst) *te*

maken; maar hem, als hij het geworden was, tot een kind der helle maakten, tweemalen meer, dan zij zelve waren (*). — Doch waartoe zouden wij meerdere verwijten en bestraffingen, die zij van den Heiland hooren moesten, opeenstapelen? Zij zijn overvloedig bekend, en men beseft levendig, hoe zij dit *hoogmoedig* en *schijnheilig* gespuis verbitteren moesten, daar, door dezelven, hunne achting en invloed gekrenkt werd bij het volk, hetwelk, tot hunne spijt, een gunstig oor aan JEZUS leende.

Men bedenke hierbij, hoe het hunne verontwaardiging moest doen groeijen, dat de Heiland verklaarde, dat *niemand in het Hemelsch Koningrijk zou ingaan, die niet regtvaardiger*, of deugdzamer en braver, *was, dan zij* (†), en dat *boeren en tollenaars*, die, hoe verachtelijk en slecht zij mogten zijn, toch nog hoop op verbetering gaven, en, in den grond, minder afschuwelijk waren, dan zij, hun in hetzelve *vóór* zouden *gaan* (‡).

Eindelijk herinnere men zich hunne gedurige teleurstelling en beschaming, zoo dikwijls als zij het beproefden, om hem, door hunne listige vragen, te verstrikken en in moeite te wikkelen. Hunne boosaardige bedoelingen daarmede waren, hem in verlegenheid te brengen, van de gunst des volks te berooven, of gelegenheid te vinden, om hem als *gevaarlijk*, en een *stoker van oproer*, uit te krijten, en, op dien grond, zijn bederf te berokkenen. Maar altijd gaan zij, door zijne antwoorden verstomd, met beschaamdheid heen, en loopt hun toeleg, tot vermindering van hun eigen gezag en invloed bij het volk, af. Hoe moest dit hunne kwaadaardigheid vermeerderen, aan hunnen haat voedsel verschaffen!

Maar was JEZUS nu, in dit opzigt, geheel *onberispelijk?* Het heeft niet aan zulken ontbroken, die dit ontkend hebben. Doch men hoore zijne regtvaardiging. — Wie waren toch deze menschen? Stonden zij met de daad niet aan alle die hatelijke ondeugden schuldig, waarover de Heiland hen bestrafte? Waren zij die *trotsch-*

(*) Zie MATTH. XV en XXIII.
(†) MATTH. V: 20. (‡) MATTH. XXI: 31.

aards, die *onkundigen*, die *waanwijzen*, die *onbarmhartigen*, die *onregtvaardigen*, met één woord, die *schaamtelooze* en *kwaadaardige schijnheiligen* niet, welke de verbreiding van het rijk van waarheid en deugd — het rijk van God — moedwillig tegenstonden? Verdienden zij, als zoodanig, de billijkste verontwaardiging van den gestrengsten Leeraar van reinheid en geregtigheid niet? *Kon*, of *mogt*, JEZUS, als waarachtig *Godsgezant*, HEN sparen, die zich niet ontzagen hem te schelden voor *een' vraat en wijnzuiper*, *een' Samaritaan*, *die den Duivel had*, en die, in zijne *bovennatuurlijke verrigtingen*, *door den Oversten der Duivelen* geholpen werd (*)? Poogden zij hierdoor niet, HEM alle geloof en allen invloed te benemen bij hen, wier verlichting en verbetering het hoofddoel zijner zending was? Moest hij niet nutteloos arbeiden, zoo lang zij *hun* gezag en *hunnen* invloed behielden? En was hij daarom niet *verpligt*, niet *genoodzaakt*, om die, naar zijn uiterst vermogen, te ondermijnen, te verzwakken, te vernietigen? Was zijne taal *scherp* tegen hen, zij was naar den aard der zaken afgemeten, en gepast naar hunne verdiensten. — Hoe lange zal men van den *onschuldig gelasterden* vorderen, dat hij huichelende booswichten, die echte *kinderen der helle* toonen te zijn, en hem *schelden* en *vloeken*, niet op den toon van *gevoel*, van *ernst* en van *verontwaardiging* zal tegenspreken?

Maar, zoo doende, (heeft men gezegd) maakte hij de banden der maatschappij los, door die van 's volks eerbied en achting voor zijne aanzienlijken en leeraren te verbreken, het gezag van dezen te verzwakken, en alzoo de, voor de rust der zamenleving noodzakelijke, onderwerping te krenken. — Ziet hier de volstrekte *nietigheid* dezer kwaadaardige tegenwerping! — Behalve dat zij, door de uitkomst, volkomen is tegengesproken, het opperbewind van zaken was in handen van den Stedehouder des *Romeinschen Keizers*, aan wien JEZUS uit-

(*) MATTH. XI: 19. JOAN. VIII: 48. MATTH. XII: 24. LUC. XI: 15.

drukkelijk leerde te gehoorzamen. Het *burgerlijk* bestuur was, onder hem, in de eerste plaats, aan *Sadduceeuwen* aanbevolen. De *Farizeën* kwamen niet, dan in een lageren rang, in aanmerking: en de *Sadduceën* waren eindeloos minder, dan de *Farizeeuwen*, de voorwerpen van JEZUS bestraffing. Daarenboven: leerde hij niet, zelfs ten aanzien van deze schijnheiligen: *Hetgeen zij u zeggen, dat gij houden zult, houdt dat, en doet het; maar doet niet naar hunne werken* (*)? Vorderde hij niet de betrachting van reine en algemeene deugd en godsvrucht van alle menschen? *Vervulde* hij niet zelf *alle geregtigheid* (†), en voegde hij zich niet naar alle burgerlijke en godsdienstige instellingen, om, door zijn voorbeeld, geen aanstoot te geven? Met welk gevaar kon dan, van zijnen kant, de rust der zamenleving gedreigd worden, omdat hij de schijndeugd ontmaskerde en de kwaadaardigheid gispte? Is er ooit eenige onrust *door* of *vóór* hem ontstaan? Is niet alle oproerige beweging *tegen* hem door zijne snoode vijanden verwekt geworden? — Voorwaar, nooit kon men hem onregtvaardiger, dan in dit opzigt, beschuldigen en lasteren, — nooit de *oorzaak van haat tegen hem* minder verdedigen!

(III.) Onder ons *derde* hoofddeel zullen wij alles brengen, wat verder, als *oorzaak van dien haat*, beschouwd kan worden, uit aanmerking van de strijdigheid van 's Heilands leer met der *Joden vooroordeelen*, *geveinsdheid* en *verdorvenheid*. — Laat ons eerst van hunne *vanbegrippen*, daarna van hunne *ondeugden* spreken.

Wat de *eersten* betreft: wij willen slechts van *drie* voornamen gewagen, namelijk van die omtrent de *volkomenheid van* MOZES *wet*, — de *duurzaamheid der bijzondere Godsregering over* ISRAËL, en — de *verpligting tot het onderhouden der Mozaïsche plegtigheden*.

Op den voorgrond sta hier weder, hetgeen wij almede, in eene vroegere Verhandeling, hebben aangemerkt, dat de *Openbaring van* MOZES geene andere, dan *betrekkelijke volmaaktheid* had; dat is, dat zij naar de

(*) MATTH. XXIII: 3. (†) MATTH. III: 15.

vatbaarheid en behoeften der genen, aan welken zij weleer gegeven werd, berekend, en slechts voorbereidend tot eene *volkomenere* was. — Zij bedoelde oorspronkelijk de bewaring en verbreiding der erkentenis van het *bestaan* en de *oppermagt* van slechts *één' éénigen God*, welke overal elders, dan bij de *Israëliten*, genoegzaam verloren was. Hiertoe was de *afzondering* van dezen van de rest der wereld noodig, opdat zij niet mede door de afgoderij mogten worden weggesleept. — Zij vorderde *zinnelijke* instellingen voor een *zinnelijk* volk, hetgeen zich tot de *vereering van den Vader der geesten, in geest en waarheid*, niet verheffen kon. Vanhier hare *plegtigheden*. — Zij eischte een *bijzonder bestuur en toezigt* der Godheid over dit volk, opdat het, onder hare leiding en onderwijs, allengs tot hoogere begrippen gebragt mogt worden, en zijne godsdienstige kundigheden aan anderen mogt mededeelen, tot dat, in dagen van algemeener verlichting, eene volmaaktere, en voor *alle* menschen geschikte, Openbaring verkondigd zou kunnen worden. — Het sprak dus van zelf, dat ééns de *Mozaïsche* inrigting veranderd moest worden, en dat Gods *plegtige* vereering zoo wel, als zijn *bijzonder* toezigt over ISRAËL, moest ophouden.

Niets begreep hiervan het diep onkundig, het op JEHOVA's bijzondere gunst hoovaardig, en de rest van het menschdom verachtend, *Joodsche* volk van JEZUS dagen; niets kwam hiervan in de gedachten van deszelfs even onkundige Grooten en zoogenoemde *Wetgeleerden* op. De *Wet* was, naar hun oordeel, volstrekt *volmaakt*, *onveranderlijk*, en tot eene *eeuwige duurzaamheid* bestemd. Gods *bijzonder* Koningrijk over ISRAËL zou allen tijd verduren. Wel zouden, onder den MESSIAS, alle geslachten der aarde daaraan *onderworpen* worden; doch nooit zouden anderen, dan alleen de nakomelingen van Vader ABRAHAM, daarvan *eigenlijke leden* zijn; en de *plegtige* dienst, waarmede zij God als hunnen *Koning* vereerden, en waarvan zij veel meer werks maakten, dan van de *zedelijke* wet, moest nimmer, in eenig

wezenlijk punt, *veranderd*, veel min *afgeschaft* worden. — In gevolge van dit alles, was hunne vaste verwachting, dat de MESSIAS, die komen moest, om Gods plaats te bekleeden, het vervallen rijk van ISRAËL herstellen, het, voor altoos, onwankelbaar bevestigen en bestendig maken, en aan de *Wet* en den *Godsdienst* eene onverwrikbare vastheid, en, voor eeuwig, kracht en klem geven zou.

Hoe verre nu was de Heiland van dit alles verwijderd! Hoe vreemd waren zijn gedrag en handelingen van de voldoening aan zulke verwachtingen! Hoe natuurlijk moest hij dus daardoor een voorwerp van afkeer en haat van duizenden dezer bevooroordeelden zijn!

Het kon hem niet baten, dat hij hun verklaarde, *de Wet* niet te willen *ontbinden*, maar *vervullen*, dat is *volmaken* (*). Zij hielden ze voor *volmaakt*. Zijne verklaring hield (begrepen zij) in, dat hij ze *veranderen* wilde; en dit was, in hunne oogen, *heiligschennis*, en niet te dulden. Te durven zeggen, gelijk *hij* deed, dat MOZES hun, *van wege de hardigheid hunner harten*, dat is om hunne zinnelijkheid en dierlijkheid, om hunne vooroordeelen en kwade hebbelijkheden, om hunne onkunde, onvatbaarheid en ongeschiktheid, om, *in zijnen tijd*, volmaakter wet te ontvangen, *eenige dingen* had *toegelaten*, welke *in zichzelf onwelvoegelijk* waren (†), — dit was den *grooten Wetgever der natie* berispen, en wijzer zijn, dan GOD *zelf*, uit wiens naam hij had gesproken. Te durven zeggen: *Gij hebt gehoord, dat van de Ouden gezegd is: maar* IK *zeg u* (‡), — dit was zich boven alle wetverklaarders verheffen, en zichzelven alleen alle gezag aanmatigen. Te durven dreigen, dat *Gods Koningrijk van hen genomen, en aan anderen gegeven zou worden* (§), — dit was liegen tegen Gods uitdrukkelijke beloften, die hen van deszelfs altoosdurende gevestigdheid onder hen verzekerden. Eindelijk, de rust van den *Sabbath* te schenden, door, op denzelven, *won-*

(*) MATTH. V: 17. (†) MATTH. XIX: 8.
(‡) MATTH. V. (§) MATTH. XXI: 43.

derdadige genezingen te doen, en zijnen discipelen toe te laten, om daarop *aren* te *plukken* en te *eten* (*), — dit was onmiddellijk de wet overtreden, en de plegtige instellingen verachten; en dit waren al te zamen bewijzen, dat JEZUS niet de MESSIAS, maar een *bedrieger* was, die den dood verdiende.

Over de meesten dezer beschuldigingen kan elk lezer reeds naar waarde oordeelen. Belemmert iemand de *vrijheid*, welke hij zich, omtrent de *plegtige inzettingen*, veroorloofde, dewijl hij derzelver afschaffing niet opzettelijk aankondigde, en zij eerst lang daarna moest volgen, en het dus welvoegelijk was, dat derzelver instandhouding alsnog gehandhaafd werd; hij gedenke, dat *weldoen* aan geen' tijd gebonden, en, op elken dag, voorschrift van de *wet der nature* is, en dat dit zoo ver af was van, *bij de Joden zelfs*, op den *Sabbath*, voor ongeoorloofd gehouden te worden, dat zij het, *ook omtrent hun vee*, niet verzuimden (†). Daarenboven verwaarloosde JEZUS niet alleen, *in het algemeen*, de *plegtigheden* niet, maar hij onderhield ze integendeel zoo stipt als iemand, en hij vorderde dat ook van zijne leerlingen; maar, *in gewigtige gevallen*, waarin de gelegenheid eenige afwijking eischte, toonde hij geen' *bijgeloovigen eerbied* voor hetgeen, *in zich zelf*, geene wezenlijke waarde had, en deed zien, dat hij de *vrijheid* kende, welke de wet zelf, *in haren waren aard en geest* beschouwd, ten allen tijde, aan alle hare waarnemers gelaten had, en hij liet zijnen discipelen toe, zich daarvan te bedienen; en het was er zoo ver af, dat dit algemeen *misdadig* geacht werd, dat de huichelaars zelve, die het hem tot *misdaad* rekenden, het in Koning DAVID ontschuldigden (‡).

Vraagt men, of de vooroordeelen der *Joden*, wegens de *duurzaamheid* van het onder hen gevestigd Koningrijk, niet *verschoonlijk* waren, uit aanmerking van de *duisterheid* en *schijnstrijdigheid* hunner oude Godspra-

(*) MATTH. XII: 1—8. MARC. II, III. LUC. VI, XIII, XIV. JOAN. V, VII, IX.

(†) LUC. XIII: 15, 16. XIV: 5. (‡) MATTH. XII: 4 enz.

ken; wij antwoorden *neen*. Juist die *duisterheid* en *schijnstrijdigheid* hadden hen moeten weêrhouden, om, zoo zij ze niet wisten overeen te brengen, een *stellig bepaald* en *eenzijdig* gevoelen, hetwelk wel met dezen strookte, maar met genen in lijnregten strijd stond, deswege aan te nemen. Zij hadden een open oor behooren te hebben voor hem, die hun de bestaanbaarheid van allen met elkander toonen kon. Zij moesten zich hebben laten overreden, dat het *Koningrijk*, waarvan hunne Profeten, met zoo vele verheffing, gesproken hadden, niet dat van ISRAËL, maar het Rijk van MESSIAS was, — niet een *aardsch*, maar een *geestelijk*, — niet dat zich bepaalde tot het *eng Judaea*, maar dat zich uit zou breiden over de *gansche aarde*. Zij hadden moeten leeren, dat de voorzeggingen, welke van des MESSIAS *geringheid*, *vernedering*, *lijden* en *dood* spraken, voorspelden, welke zijn staat *op aarde*, en zijne lotgevallen, in zijn *tijdelijk leven*, zijn zouden, en dat de anderen, in grootsche *leenspreuken*, de *heerlijkheid* schetsten, waartoe hij, na het eindigen van zijnen strijd, opgenomen en verheven zou worden.

Wat de *volmaaktheid* en *onveranderbaarheid* der wet belangt, hieromtrent was het vooroordeel gewis nog minder verschoonlijk. Duidelijk toch was voorspeld (*), dat God, in de dagen van den MESSIAS, *een ander en nieuw verbond* met ISRAËL zou maken, hetwelk veel verschillen zou van dat, hetwelk hij weleer *met hunne vaderen* gemaakt had, — dat hij alsdan *zijne wet in hun binnenste geven, en in hun hart schrijven* zou, enz.

Ten aanzien, eindelijk, der *plegtigheden*: alomme leerden de *Profeten*, dat God *barmhartigheid wilde*, *boven offerande* (†); dat *gehoorzaamheid*, *liefde*, en een *ootmoedig wandelen met God*, Hem verre boven uitwendige plegtigheid behaagden (‡), en dat een *gebroken geest* en *verslagen hart* het beste offer was, welk een zondig mensch Hem kon opdragen (§). — Aan noodige onderrigtingen

(*) JEREM. XXXI: 31—34. (†) HOS. VI: 6. MATTH. IX: 13. (‡) MICH. VI: 6—8. (§) *Ps.* LI: 18, 19.

heeft het derhalve den *Joden* niet ontbroken, om zich van Gods bedeelingen over hen een regt denkbeeld te vormen. Hunne vooroordeelen deswege waren niet onschuldig, en voor hunnen haat tegen JEZUS, daaruit oorspronkelijk, is dus geene verdediging te maken.

En wat zullen wij nu, *ten anderen*, van dien haat zeggen, voor zoo veel hij sproot uit *de strijdigheid van 's Heilands leer met hunne verdorvene zeden?* — Voorwaar, om denzelven te ontschuldigen, is ook niet het geringst *voorwendsel* te bedenken. — Inderdaad, zulk eene leer, die op het bedwang en bestuur van *hartstogten* en *driften* ten sterkste aandrong, en de grootste reinheid en zuiverheid van hart en wandel afvorderde, *moest* wel *hatelijk* zijn in het oog van hen, die op het pad des levens, naar *lust* en *zinnelijkheid*, onbekommerd voorthold en, en zich met allerlei *onreinheden* bezoedelden. Dit was even *natuurlijk*, als dat diezelfde leer hoogstaangenaam en welgevallig was aan alle *welgezinde* en *deugdlievende* harten. — Wie der deugd zelve vijandig is, moet de leer der deugd en hare leeraren even natuurlijk *haten*, omdat zij er hun schandelijk gedrag door hooren veroordeelen, en er zich de *zekere* toekomstige straf des Hemels over hooren aankondigen, als vrienden der deugd ze moeten *liefhebben* en *eerbiedigen*, omdat zij het zegel der Goddelijke goedkeuring op hunnen wandel hooren drukken, en zich van eene heerlijke vergelding, in den toekomstigen dag, hooren verzekeren. Afkeer van 's Heilands *leer* was dus, in het *krom en verdraaid* en tevens *onverbeterlijk geslacht* van 's Heilands tijd, niets vreemds, maar daarom niet minder *onvergeeflijk*. Zoo slechts de minste beginselen van godsvrucht en braafheid in hen gehuisvest hadden, zouden zij erkend hebben, dat een *waar Godsgezant* onvermijdelijk een gestreng bestraffer van zedeloosheid en ongodsdienstigheid, en een ijverig prediker van reinheid en geregtigheid zijn moest; en die bedenking zou hen JEZUS hebben moeten doen *hoogachten* en *eeren*, in plaats van *haten* en *vervolgen*. Maar zij waren daartoe te slecht en te kwaadaardig, en,

reeds met afkeer en nijd tegen hem ingenomen; was hun, het vóór zijne leer verstokt en ten eenemaal gesloten, en, in plaats van hen te lenigen, strekte zij alleen, om hen te meer te ontsteken en te verbitteren.

Eindelijk, van wat kant men het beschouwe, men bevindt, dat de boosheid hunner harten even veel deel in hunnen *haat* tegen JEZUS gehad heeft, als de bevooroordeeldheid van hunne verstanden; en dit stelt ons de *onredelijkheid* van hunnen haat, en des Heilands *onschuld*, allerhelderst voor oogen. — Het vasthouden aan de Wet van MOZES sproot geenszins uit enkel misverstand. Misschien geloofden zij, of velen hunner, (wij spreken voornamelijk van de *Sadduceën* en *Fariseeuwen*) zelfs de Goddelijkheid van MOZES zending niet; maar zij hadden *belang* bij het handhaven der zaken op den ouden voet. Bij eene *verandering*, welke door JEZUS te weeg gebragt mogt worden, konden zij niet anders dan *verliezen*. Het volk moest *onkundig* en *blind* gehouden worden: dit was hun stokregel, waarvoor alles moest wijken. — De onderhouding der *plegtigheden*, waaromtrent zij zich zoo naauwgezet toonden, ging hun om geene andere reden ter harte, dan omdat zij ze het *bekwaamst* en *gemakkelijkst* middel vonden, om zich den *schijn* en den *roem* van *ongemeene* gestrengheid en godsvrucht te verwerven, enkel om, met dien mantel der geveinsdheid omhangen, alle zedelijke deugd ongestraft te kunnen verwaarloozen, en dus, gelijk JEZUS hun verweet, *het zwaarste der wet* te kunnen nalaten (*).

(IV.) *Vrees*, eindelijk, was het laatste, waardoor hun *haat* tegen hem tot dat doodelijk uiterste gedreven werd, dat zij het heilloost besluit namen, om hem, het kostte wat het wilde, van kant te helpen. — Zijne tallooze wonderwerken verschaften hem een' ongeloofelijken bijval en toeloop. *De geheele wereld gaat hem na*, zeiden zij zelve (†). Dit verwekte hun de uiterste bekommering. Slecht vermoeden van hem hebbende, omdat zij zelve slecht waren, begonnen zij te denken, dat hij welligt

(*) MATTH. XXIII: 14, 23. (†) JOAN. XII: 19.

oogmerk had, om zich waarlijk openlijk voor MESSIAS te verklaren, en door het volk te laten verheffen, zoo ras hij zich fterk genoeg zou oordeelen, om zich te handhaven. En wat moest daarvan het gevolg zijn? Tusfchenkomst van het *Romeinsch* krijgsvolk, hetwelk *Judaea*, vooral *Jeruzalem*, bezette, en moord en flagting van duizenden van opftandelingen. De uitkomst dezer worfteling mogt onzeker zijn; maar, hoe zij ook viel, voor *Sadduceën* en *Farizeeuwen* zou zij, onvermijdelijk, altijd verderfelijk wezen. Gefteld, dat de *Romeinen* meesters bleven; het oproer zou dan allergeftrengst, niet alleen aan het volk, maar ook aan hen, als deszelfs *Overheden*, omdat zij het niet in teugel gehouden hadden, gewroken worden. Mogt integendeel JEZUS aanhang de overhand behouden, en hij zich, als *Koning*, vestigen, wat ftond hun van hem te wachten; wien ze zoo aanhoudend haat en verachting hadden laten blijken, en wiens afkeer zij zoo dikwijls en nadrukkelijk hadden ondervonden, en zich bewust waren, door hunne kwaadaardigheid, verdiend te hebben? — De kans mogt zich keeren zoo zij wilde, voor hen was geen heil te hopen; en het was dus veiligst, het uiterfte niet af te wachten, en in hun zelfbehoud te voorzien.

Dat de *Sadducefche* Overpriesters en de *Farizeeuwen* er alzoo over dachten, zien wij uit het verhaal van Evangelist JOANNES (*). JEZUS aanhang was door de *opwekking van* LAZARUS ongeloofelijk verfterkt, en men vond zich deswege in de grootfte verlegenheid. *Wat zullen wij doen?* vroeg men in den vollen Raad. *Deze mensch doet vele teekenen*, (zeide men.) *Indien wij hem alzoo laten geworden, zij zullen allen in hem gelooven, en de Romeinen zullen komen, en wegnemen beide onze plaatfe en het volk.* — De looze en fnoode CAJAPHAS diende hierover van *zijnen raad*. *Gijlieden* (dreef hij zijnen medebroederen fchamper toe) *verftaat niets. Overlegt gij niet, dat het ons nut is, dat één mensch fterve voor het volk, en het geheele volk niet*

(*) JOAN. XI.

verloren ga? Laat JEZUS zijn, (wilde hij zeggen) wie hij wil; onze zekerheid eischt, dat wij ons van hem ontdoen, en ons uit gevaar en vreeze redden. — De meerderheid van het *Sanhedrin* ftemde hem toe: *zij beraadflaagde* terftond, *hoe men* JEZUS *dooden zou;* en, na dien tijd, rustte zij niet, voordat hij het flagtoffer hunner woede geworden was.

Ziet daar dan, in hunne gezegde *vrees*, die geenen grond had, dan in hun *vooroordeel*, de eindelijke drangreden tot 's Heilands moord, die, gelijk hij hun, bij herhaling, had aangekondigd, allergeftrengst gewroken werd. Zij moesten vervolgens de *wegneming van hunne plaats en volk*, door dezelfde *Romeinen*, welke zij zoo zeer gevreesd hadden, ondervinden. *Jeruzalem* werd verwoest; hun burgerftaat werd vernietigd; hun volk verloor zijn afgezonderd beftaan, en werd verftrooid over de geheele aarde.

ADR. STOLKER.

IETS OVER VOEDSEL EN VOEDING.

Men gelooft, in het algemeen, dat *geconcentreerd* voedfel, als b. v. bouillon, dierlijke en plantaardige geleijen enz., zeer voedzaam is. Maar Dr. MAGENDIE en anderen hebben waargenomen, dat perfonen, die zich aan dusdanige proef onderwierpen, fpoedig hunne lijvigheid en krachten verloren; — dat een hond, wien men niets anders gaf dan fterke bouillon, fchielijk vermagerde en weldra ftierf; en zij verzekeren, dat zulks op den fterkften mensch even zoo zou werken; — dat een hond, met keurig wittebrood alleen gevoed, hetgeen geacht wordt als de meest voedende fpijze, niet langer dan veertien dagen in leven blijft; — dat een konijn, aan hetzelfde diëet onderworpen, binnen tien of twaalf dagen fterft, met alle kenteekenen van den hongerdood; — dat een ezel, met in water gekookte rijst gevoed, den vijftienden dag niet overleeft; — dat honden, uitfluitend met

ſuiker gevoed, welke desgelijks voor zeer voedzaam wordt gehouden, na verloop van eenige dagen omkwamen. Zoodat eene verſcheidenheid van ſpijze en een zeker *volumen* noodwendig ſchijnen ter voeding. Men hebbe zich alzoo, volgens hunne bewering, wel zorgvuldig te wachten, van aan kranke, zoo wel als aan gezonde perſonen niet dan eene of twee ſoorten van *geconcentreerd* voedſel te vergunnen; daar hetzelve, ook in den ſtaat der gezondheid, in de maag gist, in ſtede van verteerd te worden, en gevolgelijk niet voedt: waaruit volgt, dat hetzelve altijd met eenige andere zelfſtandigheid, vooral met brood, moet worden toegediend. Dr. MAGENDIE verhaalt, ten bewijze van het aanbelang van het *volumen* des voedſels, de navolgende opmerkelijke Anekdote: Tegenwinden hadden een koopvaardijſchip zeer verre uit zijnen koers gedreven. Met ſchrik ontwaarde de Kapitein, dat hem levensmiddelen ontbraken, om de reis te volbrengen; zoodat hem weldra niet dan meel, en wel in eene geheel ontoereikende hoeveelheid, overſchoot. Op ſtaanden voet, echter, vond hij er iets op uit. Hij liet eenige planken zagen, en, nadat hij het zaagſel had gezeefd, vermengde hij zulks met het meel. Dit meel, aldus gemengd, werd dagelijks tot grof brood gekneed, hetwelk de equipagie, gedurende het overige van den togt, voor den akeligen hongerdood behoedde; hoewel houtzaagſel voorzeker geenerlei voedende deelen bevat.

IETS OVER DEN STEEK DER TARANTULA.

De ſteek der *Tarantula* veroorzaakt eene verdooving of bedwelming, die heillooze gevolgen kan naar zich ſlepen, indien de Geneesheer geene zorg draagt den ſlaper te wekken, en hem in beweging te houden, door hem te kwellen en aan het danſen te helpen. Deze gedwongen, buitenſporige dans brengt den patiënt in het zweet. Verlangt hij naar rust, men ſlaat daar geen acht op; de muzijk gaat haren gang, en wel op eene telkens al ſnellere

maat; tegen wil en dank moet de lijder van voren af aan beginnen. Eindelijk maakt men zich van hem meester, bedekt hem met flanel, en legt hem in een warmgemaakt bedde, waar hij, uitgeput van vermoeidheid, terstond in een' diepen slaap valt. — In het Koningrijk *Napels*, en inzonderheid te *Brindes* en *Tarente*, is het van oudsher gebruikelijk, dat elke nabestaande van zulk een' ingeslapen patiënt het een of ander geschenk op zijne sponde nederlegt. En vanhier, dat het niet onwaarschijnlijk is, dat het *Tarantulismus* niet zelden eene voorgewende ziekte is. Immers het is zeldzaam in deze beide steden, dat een meisje of jonge vrouw niet ten minste eenmaal van de *Tarantula* gestoken wordt.

OVER DE NAAMSREDEN, OF DEN NAAMSOORSPRONG, VAN DRENTHE.

(*Vervolg en slot van bl.* 236.)

Volgens hetgeen de oudheidkundige WESTENDORP schijnt te hebben aangetoond, en ons niet lang geleden is herinnerd door ons geacht medelid NASSAU, in zijne *oude Aardrijkskunde*, (bl. 373, 2de druk) spreekt TACITUS van de *Hunebedden*, deze even oude als onverklaarbare gedenkteekenen, als gelegen in het land der *Vriezen*. In het tegenwoordig *Vriesland*, echter, worden die niet gevonden, wel in *Drenthe*; en dus zouden, naar de opgegevene verklaring, de bedoelde teekenen der oudheid getuigen, dat *Drenthe Vriesland* is geweest, immers daartoe heeft behoord. In een zeer oud stuk, zijnde een brief uit de abdij *Werde*, behoorende tot het bisdom *Munster*, onder anderen aangehaald bij ALTING, (*Not.* II, 117) komt voor, dat de in *Drenthe* gelegene dorpen *Dalen*, *Loon*, *Arnulo*, (*Taarlo*) en *Glemmene* (*Glimmen*) ten dienste van den Abt en van zijnen Advocaat, als zij ten bestemden tijde in *Vriesland* komen, zullen geven zeker geld. Dus werd *Drenthe* toen gerekend tot *Vriesland* te behooren. Een oud schrijver zegt van het hier gemelde *Loon*: „ Het „ is, naar allen schijn, een dorpje van *Vriesland*, 't welk bij „ *Rolde* ligt, en nog tegenwoordig *Loon* genoemd wordt." UBBO EMMIUS zegt (bl. 20): „ *Drenthe* is gedurende

„ vele eeuwen onderdanig geweest aan de Bisſchoppen van „ *Utrecht.* Door deze onderdanigheid, echter, heeft het zich „ niet alleen van den ſtaat der *Vriezen* afgeſcheiden, maar is „ ook door taal, kleeding, zeden en inſtellingen reeds lang „ van de *Vriezen* verſchillend geworden. Evenwel zijn bij „ hen nog duidelijke ſporen over van hunnen oorſprong en „ oude verwantſchap; bij voorbeeld hunne groote vrijheid en „ ongehoudenheid tot het dragen van lasten. Vele hunner „ inſtellingen bewijzen ook nog hunnen *Vrieſchen* oorſprong; „ als daar zijn het regt van jagen, visſchen en vogelvangen, „ toegekend aan ieder, die grondeigendom heeft, en meer „ dergelijke." Onze *Drentſche* geſchiedſchrijver en oudheidkundige PICARDT, die, volgens het getuigenis van bevoegde regters, onder veel leugenachtigs en wonderlijks, veel waars en opmerkenswaardigs, met veel geleerdheid, heeft te boek geſteld, ſchrijft, dat „ *Drenth* het eerſte en oudſte „ landſchap is, dat onder *Vriesland* behoord heeft," en dat „ de *Drenthen* zijn regte en LEGITIME *Vriezen*;" er bijvoegende: „ Die van *Groningen* en de Ommelanden zijn ook reg„ te *Vriezen*, en evenwel wordt hun land geen *Vriesland* ge„ noemd." — SMIDS, in zijne *Schatkamer der Nederlandſche Oudheden*, zegt: „ Men mag met regt gelooven, dat „ *Drenthe* het middelpunt van het oude *Friesland* is geweest, „ en dat alle 't geene de aaloude ſchrijven, niet bij de he„ dendaagſche *Frieſen*, maar bij de *Drenthers* is voorgeval„ len." — De Heeren VAN LIER en TONCKENS, ſchrijvers van den *tegenwoordigen ſtaat van Drenthe*, en die mogelijk het best van allen over de geſchiedenis en oudheden van dat gewest hebben geſchreven, getuigen dit: „ Van de „ vroegſte geſchiedenis der inwoneren van dit landſchap valt „ hier weinig te zeggen. Daar zij van ouds onder de *Frie„ zen* gehoord hebben, mogen zij met regt gerekend wor„ den mede deel aan derzelver daden te hebben." En vervolgens nog: „ Ik vind gene redenen genoeg, om uit on„ zen PICARDT, op het jaar 628, over te nemen, dat „ *Drenthe*, na de overwinning, door den *Frankiſchen* Koning „ CLOTARIUS II en deszelfs zoon DAGOBERT I op de „ *Saxers* en *Friezen* behaald, van het overige *Friesland* af„ geſcheurd, en aan het rijk der *Franken* zoude gehecht zijn „ geworden. Ik vermoed derhalve liever, dat het daaronder „ gebleven zij, en dus ook, in de volgende tijden, in het„ zelfde lot met de *Friezen* hebbe moeten deelen."

En hiermede vertrouwen wij de gegrondheid onzer ſtelling genoegzaam te hebben aangetoond, en houden het dus voor uitgemaakt, dat de *Drenthers* oorſpronkelijk *Vriezen* zijn, en dat *Drenthe* in oude tijden een gedeelte heeft uitgemaakt van het beroemde, van het eigenlijke *Vriesland*. Dit nu zoo zijnde, is het niet onnatuurlijk, maar zelfs vooraf te vermoeden, dat dat gewest, dat gedeelte van *Vriesland*, eenen naam droeg, waardoor de betrekking, om mij zoo eens uit te drukken, aangeduid werd, waarin hetzelve ſtond tot de andere gedeelten; eenen naam, zinſpelende op, of ontleend van deszelfs geſteldheid of ligging, in betrekking beſchouwd tot de andere gedeelten van het geheel. In dergelijke betrekkelijke ligging of geſteldheid is toch al doorgaans, ten minſte dikwijls, de naamsreden van de onderdeelen van landen te vinden. Door eene menigte voorbeelden zouden wij dit kunnen aantoonen; wij zullen ons bepalen bij het gewest, dat ons bezig houdt. Het tegenwoordige *Vriesland* is verdeeld in drie hoofddeelen, *Oostergoo*, *Westergoo* en *Zevenwolden*. *Oostergoo*, bevattende het lagere vlakke gedeelte ten oosten; *Westergoo*, inhoudende de vlakke lagere velden ten westen, en *Zevenwolden*, zijnde de woudſtreek, welke, in vroegere tijden, misſchien juist zeven bosſchen of wouden bevatte. *Groningen*, oudtijds *Groeningen*, ook een gedeelte van *Vriesland*, en wel dat deel, hetwelk bijzonder vele en deugdzame groene ingen of weiden inhield; alle namen, van de betrekkelijke ligging of bijzondere geſteldheid ontleend. Ook de voormalige verdeeling van ons *Drenthe* kan hier ten voorbeelde dienen. Het dingſpil *Zuidenveld* ontleende zijnen naam van deszelfs zuidelijke, en dat van *Noordenveld* van deszelfs noordelijke ligging. *Oostermoer* werd zoo genoemd, omdat daarin de oostelijke groote moerasſen of moeren gelegen waren. De overige drie dingſpillen ontleenden hunnen naam van de voornaamſte plaatſen, daarin aanwezig. Dit denkbeeld dan, dat namelijk in de betrekkelijke ligging of in de bijzondere geſteldheid der gewesten de oorſprong hunner namen bij voorkeur te zoeken is, op den voorgrond geſteld, zullen wij nu eindelijk overgaan tot het hoofdonderwerp van ons betoog; en wij vleijen ons, dat men van achteren zal inzien, dat de aard van het onderwerp de aangewende breedvoerige voorbereiding noodzakelijk maakte.

Wij leiden dan den naam van *Drenthe* af op deze wijze: *Drenthe*, tot *Vriesland* behoorende, was daarvan het zuid- en

zuidoostelijkste gedeelte. Het grensde aan de ontoegankelijke moerassen, aan die zijde gelegen. Hier, waar *Drenthe* is, was, aan dien kant, het einde van *Vriesland*. De inwoners van dat gedeelte woonden aan het einde. De *Drenthers* zijn *Vriezen*, wonende aan de grenzen, *aan het ende*, *ter ende* van *Vriesland*; het waren *Ter Endters*. De naam van *Ter Endters* is vervolgens in *Drenthers* ontaard; iets, hetgeen noodzakelijk moest plaats hebben, om de meer gemakkelijke uitspraak; en daar de inwoners dezer grensgewesten genoemd werden *Ter Endters*, *Drenthers*, kreeg het gewest zelve den naam van *Trenthe* of *Drenthe*.

Ziet daar, M. H., het denkbeeld, dat ik Ul. wilde mededeelen, den bedoelden nieuw voorgestelden naamsoorsprong van onze provincie. Het is gissing, ja bloot vermoeden. Maar was het iets anders, hetgeen men tot nog toe dienaangaande heeft voorgesteld? Is het zelfs, na acht geslagen te hebben op hetgeen ik heb laten voorafgaan, niet duidelijk, dat de naamsoorsprong of naamsreden van *Drenthe*, zoo als ik die voorstelle, veel eenvoudiger, veel natuurlijker en aan veel mindere zwarigheden onderworpen is, dan alle die, welke men voordezen aan de hand gegeven heeft? Ik verbeelde mij, dat dit gereedelijk zal worden toegestemd, vooral wanneer men nog zal hebben aangehoord eene en andere aanmerking, welke ik, tot staving van mijn vermoeden, hier nog wenschte bij te voegen.

Het komt mij voor, dat onze voorvaders in het algemeen, maar bijzonderlijk de oude *Vriezen*, gewoon waren het woord *ende* te gebruiken daar, waar wij thans liever het woord *grens* zouden bezigen. In de tegenwoordige provincie *Vriesland* is meer dan één dorp, dragende den naam van *Opënde*, als daar zijn *Opënde* in *Smallingerland* en *Opënde* in acht karspelen, of *Harkema-opënde*; en die namen hebben deze dorpen zeker daarvan ontleend, dat zij aan de grenzen of het einde van de Grietenij, of van zekere streek of gewest, gelegen zijn. Op de westelijke grenzen van de provincie *Groningen* ligt ook een dorp, *Opënde* genaamd; en zoude ons *Dalen*, bij *Koevorden* gelegen, niet eigenlijk zijn *Dalënde*, het dorp, gelegen aan het dal of de laagte, die de zandhoogte omzoomt, even als *Woudsende* in *Vriesland*? Ook wordt *ende* dikwijls gebruikt voor *gedeelte*; bij voorbeeld, men zegt nog heden ten dage *Stellingwerf oostende*, dat is dat gedeelte van *Stellingwerf*, hetwelk ten oosten gelegen is; zoo ook *Stel-*

lingwerf westende, of dat gedeelte, hetwelk ten westen ligt. Het westelijke gedeelte van het naburige dorp *Gieten* wordt genoemd het *westende*, en ditzelfde heeft in meer andere dorpen van *Drenthe* plaats. Te *Gasfelte* wordt dat gedeelte van het dorp het *lutkenende* genoemd, hetwelk het kleinste gedeelte uitmaakt, of waar, volgens anderen, de *lutkeboeren*, of *keuterboeren*, en arbeiders wonen. — Volgens deze aanmerking is er dus niets onwaarschijnlijks, niets gezochts in, wanneer men vermoedt, dat eertijds de zuid- en zuidoostelijke grenzen van *Vriesland*, of het zuid- en zuidoostelijke gedeelte van hetzelve gewest, van die betrekkelijke ligging zijnen naam ontleenende, het zuid- en zuidoostelijke *ende*, of bij uitnemendheid *het ende*, genoemd werd. Te minder schijnt dit vreemd, omdat *Vriesland*, zoo als wij het thans bedoelen, overigens meest door de zee of rivieren begrensd wordt.

Eene tweede opmerking is, dat onze voorouders zeer gewoon waren het woordje *ter* te gebruiken, wanneer zij bedoelden te zeggen *aan* of *bij*, voornamelijk wanneer van plaatsen de rede was. *Ter Heide*, zeide men, bij voorbeeld; bij of aan de heide. Vandaar op zoo vele plaatsen een huis *ter Heide*. Zoo ook zeide men *Ter A*; dat is, bij de *A*. Vandaar heet nog eene kerk te *Groningen Ter A-kerk*. *Ter Horne* zeide men ook, hetgeen beteekent bij den hoek, en dergelijke meer. Menigvuldige plaatsen en dorpen zullen op deze wijze hunnen naam gekregen hebben, als daar zijn *Ter Horne*, *Ter Band*, *Ter Kapple*, *Ter Naard*, *Ter Idserd*, *Ter Oele*, *Ter Zool*, *Ter Wispel*; alle dorpen in de provincie *Vriesland*. In de provincie *Groningen* vindt men *Ter Munten*, *Ter Maarsch*, *Ter Wupping*, *Ter Borg*, *Ter Walslage*, *Ter Wisch*, *Ter Blaar* en *Ter Apel*. In de provincie *Drenthe* heeft men *Ter Aardt*, *Ter Horst* en *Ter Heil*, eigenlijk *Ter Helle*. En niet alleen bepaalt zich dit tot de genoemde provinciën, hetwelk tot staving van hetgeen wij beweren genoeg zoude zijn; maar elders in ons vaderland vindt men hetzelfde gebruik gemaakt van het woordje *ter*, bij voorbeeld *Ter Schelling*, het bekende eiland, *Ter Heide*, een dorp in *Zuidholland*, alsmede in de baronij van *Breda*, *Ter Hofstede*, eene buurt in het land van *Kadsand*, *Ter Neuze*, eene stad in het voormalige *Staatsvlaanderen*, *Ter Veuren*, in *Braband*, *Ter Gouw*, in *Holland*, *Ter Veere*, *Ter Goes*, *Ter Tholen*, in *Zeeland*, en meer anderen.

In de derde plaats wilde ik nog aanmerken, dat het ge-

west, hetwelk wij bewonen, in vroegere tijden *Trenthe* of *Thrente* schijnt genoemd geweest te zijn, en dat de naam van *Drenthe* vermoedelijk van latere dagen is. Er zijn twee giftbrieven voorhanden van Keizer HENDRIK DEN III, van het jaar 1040, van denzelfden dag, en wel van den 12 Junij, bij een' van welke eenige goederen, in *Drenthe* gelegen, als *Uphelte*, *Withelte* en *Pithelo*, (ons tegenwoordig naburig *Pelo*) welke aan eenen ULFFO en zijnen broeder hadden behoord, worden geschonken aan den Bisschop BERNOLDUS of BERNULPHUS van *Utrecht*; terwijl bij den anderen ook aan de kerk van *Utrecht* wordt gegeven zoodanig slot, als de Keizer had in het dorp of het vlek *Groningen*; en in beide deze brieven worden deze goederen gezegd gelegen te zijn *in comitatu Trente*, in het graafschap *Trente*. HEDA, in zijne *Geschiedenis der Bisschoppen van Utrecht*, die ons de beide gemelde brieven ook heeft medegedeeld, voert insgelijks aan een *regale praeceptum* van Keizer OTTO, van het jaar 944, betrekkelijk de jagt in *Drenthe*, waar het genoemd wordt *pagus Trente*; welk *regale praeceptum* bij een dergelijk stuk is bevestigd en gehandhaafd in het jaar 1006, waar *Drenthe* ook weder genoemd wordt *pagus Thrente*. Ook dit stuk is bij HEDA voorhanden, alwaar mede nog voorkomen twee giftbrieven van het jaar 1024 en 1025, bij welke beide *Drenthe comitatus Trente* genoemd wordt; terwijl in een daar voorkomend stuk van het jaar 1046 ditzelfde mede het geval is.

Wanneer het nu waar is, dat de *Drenthers* woonden aan de zuid- en zuidoostelijke grenzen van *Vriesland*; wanneer het waar is, dat deze grenzen of dit gedeelte van *Vriesland* als het zuid- en zuidoostelijk *ende*, of bij uitnemendheid *het ende*, beschouwd kon worden, en zoo genoemd werd, immers kon worden; wanneer het waar is, dat het wonen bij deze grenzen, of in dat gedeelte, naar het gebruik van vroegere tijden, gezegd werd het wonen *ter ende*; wanneer het waar is, dat de naam van *Drenthe* eerst geweest is *Trente*, — wat is er dan tegen, om met grond te kunnen beweren, dat de *Drenthers* eigenlijk zijn *Ter Endters*, en dat zij hunnen naam hebben gekregen daarvan, dat zij woonden aan de grenzen, *ter ende* van *Vriesland*?

Maar, van welken ouderdom is dan die naam? zal men mogelijk nu vragen. Het is niet wel mogelijk op te sporen, om welken tijd ongeveer de inwoners van dit gewest den af-

zonderlijken naam, dien zij dragen, ontvangen hebben. Men kan wel weten, wanneer zij het eerst in de geschiedenis onder dien naam voorkomen, en dit schijnt, zoo als wij reeds hebben gezegd, het geval geweest te zijn in de achtste eeuw; maar het doet ook, onzes inziens, niet veel ter zake. Men moet zich voorstellen, dat de *Friezen*, even als zoo vele andere volken, eerst, en gedurende eenen langen tijd, een zwervend of liever een heen en weder trekkend volk hebben uitgemaakt. Dit is van velen waar, maar in dezen van de *Vriezen* te meer waarschijnlijk, daar de aard van hun land in de eerste tijden daartoe bijzondere aanleiding gaf. Immers in de lagere streken konden zij des winters niet verkeeren, om de vloeden; en het is opmerkelijk, dat men in de Grietenij *Oostftellingwerf*, bijzonder te *Oldeberkoop*, bij overlevering vertelt, dat in overoude tijden dat gewest slechts des winters bewoond was; dat in die tijden de bewoners tegen den zomer met hunne kudden de lagere, maar meer vruchtbare, noordelijker streken bezetteden, en tegen den winter, wanneer de vloeden opkwamen, zich met hun vee naar dezen hoogeren en meer vasten bodem terugtrokken. Even zoo zullen waarschijnlijk de ingezetenen van dit gewest, ten minste die van het noordelijk gedeelte, in die oude tijden, den zomer op de *Groninger* klei- en moerlanden hebben doorgebragt. De bevolking, en de beschaving in zeden, gebruiken en instellingen, vervolgens toenemende, heeft men eerst eene vaste verblijfplaats, en al spoedig daarna gescheiden eigendom begonnen te krijgen; en, gelijk eerst enkele huisgezinnen bij elkander bleven, zoo hebben zich vervolgens geheele familiën en stammen bij elkander gevoegd, na van het zwervend of heen en weder trekkend leven afgezien, en zich op zekere plaatsen voor vast gevestigd te hebben; en zulks, misschien, nadat, door eenige bedijking, het gevaar der gewone vloeden op sommige plaatsen was afgekeerd. Deze omstandigheden hebben zeker het ontstaan der namen van de verschillende gedeelten van *Vriesland* voorafgegaan; en het zal eerst na deze tijden zijn, dat een gedeelte van *Vriesland* den naam van de *wouden* heeft gekregen; dat twee andere gedeelten *Oostergoo* en *Westergoo* zijn genoemd; dat de *Vriezen*, verkeerende of zich vestigende op de hoogten ten noordoosten, bij, langs of op de groene ingen of weiden, den naam hebben bekomen van *Groeningers*; en voorts dat die, welke deze oorden bij de grenzen of aan het *ende* van

het land in bezit hielden, *Ter Endters*, of *Drenthers*, zijn genoemd.

Men zal hebben opgemerkt, dat wij, in ons betoog over de wezenlijke uitgebreidheid van het oude, eigenlijke *Friesland*, en hetgeen wij verder hebben bijgebragt tot staving van de gegrondheid van den voorgestelden naamsoorsprong van *Drenthe*, in de vooronderstelling hebben gesproken, dat het zeker is, dat *Groningerland*, het tegenwoordig gebied van de provincie *Groningen*, in oude tijden, tot *Vriesland* behoorde, namelijk tot het eigenlijke *Vriesland*, of *Vriesland* in een' meer beperkten zin. Het lag buiten onzen weg, de waarheid daarvan aan te toonen, en ook zal niemand het ligtelijk in twijfel trekken; het is ten minste algemeen toegestemd, en aan nog veel minder tegenspraak onderhevig, dan de stelling, dat *Drenthe* een gedeelte van *Vriesland*, van het eigenlijk *Vriesland*, heeft uitgemaakt. Wij konden dus met grond van die vooronderstelling gebruik maken, en behoeven daarvan, als 't ware tot verontschuldiging, niet meer te zeggen. Maar, om de overtuiging geheel daar te stellen, dat *Vriesland*, *Groningen* en *Drenthe*, in overoude tijden, één geheel hebben uitgemaakt, zal het niet ongepast zijn nog ééne aanmerking te maken; deze namelijk, dat het zeker en uit de geschiedenis blijkbaar is, dat een gedeelte van de tegenwoordige provincie *Groningen* tot *Drenthe* heeft behoord. Dat gedeelte van die provincie, hetwelk later het *Goregt* is genoemd, heette in vorige tijden *Drentherwolde*, of *Drentherwalde*. Hetzelve heeft gedurende eenigen tijd een afzonderlijk landschap uitgemaakt; maar vroeger was het een deel van *Drenthe*, zoo als reeds uit den naam schijnt te blijken. In dit *Drentherwolde*, later het *Goregt*, ligt ook de stad *Groningen*; en vandaar is het ook niet zoo vreemd, als het velen toeschijnt, dat *Groningen*, toen het zich nog tot een dorp of vlek bepaalde, gelegen was in *Drenthe*, zoo als trouwens duidelijk blijkt uit den reeds door ons aangehaalden giftbrief van Keizer HENDRIK DEN III van het jaar 1040. Bij dezen, zoo zeer door de geleerden bestreden' en betwisten brief, wordt toch duidelijk gezegd, dat het kasteel of landgoed, hetwelk de Keizer bezat in het dorp *Groningen*, gelegen in het graafschap *Drenthe*, geschonken wordt aan de kerk van *Utrecht*.

En hiermede vermeen ik de taak te hebben afgewerkt, welke ik mij had opgelegd. Is toch de naamsreden of naams-

oorſprong van *Drenthe*, zoo als ik die voorſtelle, waar en gegrond; dan levert dezelve een nieuw bewijs op daarvoor, dat *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe* één geheel hebben uitgemaakt, en dat wij allen *Friezen* zijn; dan bewijst dezelve mede voor de aanzienlijkheid van de afkomst der *Drenthers*; dan is ook daardoor buiten allen twijfel geſteld, dat de drie provinciën, *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe*, beſchouwd moeten worden als drie gezusters, door naauwe banden, door banden van bloedverwantſchap als 't ware, vereenigd, en dat zij in bijzondere betrekking tot elkander ſtaan; dan is het ook nog meer duidelijk, welke aanſpraak de *Drenthers* op gelijke regten en beſcherming hebben, en dat het hun niet als eene zoo bijzondere en onverpligte weldaad moet worden toegerekend, dat hun eindelijk, bij de tegenwoordige Grondwet, het genot en het bezit van gelijke regten en voordeelen is toegekend, als aan de overige provinciën; dan is het blijkbaar, hoe gepast het is, dat het weldadig algemeen beſtuur, waaronder wij het geluk hebben te leven, er ſteeds meer en meer op uit zij, om het aan verdrukking en vernedering zoo zeer blootgeſtelde *Drenthe* te helpen, te verheffen, en de ontwikkeling, waarvoor het vatbaar is, te bevorderen.

HET STATEN-EILAND IN DE BAAI VAN NEW-YORK.

Door

G. B. BOSCH,

Predikant bij de Protestantſche Gemeente te Curaçao.

Het land, dat ſedert eene halve eeuw zulk eenen geduchten ſchok gaf aan de lange en diepe rust, de ſtaatkunde en den handel van *Europa*; dat door deszelfs welvaart, vrede en geluk aan de wereld voor altijd toont, dat vrijheid der volken geene herſenſchim is, en bij voortduring het gastvrije toevlugtsoord blijft voor allen, die in *Europa* gebrek aan brood hebben, of om ſtaatkundige gevoelens vervolgd worden; dat land, dat zich op het nieuwe halfrond langs den *Atlantiſchen* Oceaan van 24 tot 52 graden Noorderbreedte uitſtrekt, — het vaderland van WASHINGTON bedoel ik, — ſtond mij altijd voor den geest, als er van een land geſproken werd, dat waardig was gekend en gezien te worden.

Toen daarom eens de Doctor, bij een confult over mijne maag, welke door een tienjarig verblijf in de verzengde hemelftreek in hare werking begon te verflappen, mij beval, voor eenigen tijd een kouder gewest op te zoeken, befloot ik, dit recept in de Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* te laten gereedmaken, en vertrok, in de maand Junij 1825, met de *Amerikaanfche* brik *Fanny*, uit de haven van *Curaçao*.

Na eene reis van 22 dagen zagen wij land, hetwelk *New-Jerfey* was, en nog denzelfden avond bevonden wij ons voor de baai van *New-Tork*. Hier kregen wij een' loods aan boord, die, nadat hij op het dek het noodige verrigt had, ons een bezoek in de kajuit kwam geven. Het was een heele *Gentleman*, gekleed naar den hedendaagfchen fmaak; hij verwelkomde ons zeer beleefd, en gaf ons de *newspapers* van den dag, of wij foms begeerig waren iets te weten van hetgeen er, in die 22 dagen, buiten ons vaartuig, te *New-Tork*, en op eenige andere plaatfen in de wereld, gebeurd was. Wij bedankten den vriendelijken loods voor zijne attentie, en dronken een *grog* (water en rum) met hem; en deze man vroeg, voor zijn vriendelijk gezigt en bewezene dienst met de nieuwspapieren, ons niet eens een fooitje; het zelfs niet blijken, dat zoo iets hem aangenaam wezen zou. — Ik herinnerde mij nog aan dezen loods, toen ik twee jaren later bij *Texel* kwam: aldaar verfcheen ook een loods aan boord met een ouderwetsch gezigt en kleeding, die boe noch ba tegen mij fprak; maar weinige uren daarna, toen het vaartuig voor de fluis kwam, begon hij te bedelen: eerst bij den Kapitein, om wat gezouten vleesch en fpek en wat brood, hetwelk hij ook kreeg; daarna hoorde ik zijne klaagften in de hut van den Stuurman, om wat erwten en gort; eindelijk kwam hij ook bij mij, om een fooitje. Ik ftond lang in beraad, of ik zulks wel doen zou; maar toen hij fprak van neringlooze tijden, vrouw en kinderen enz., gaf ik hem eene kleinigheid, uit het beginfel van menschlievendheid. — Zoo deze moeijelijke en gevaarvolle broodwinning niet naar behooren bezoldigd wordt, moest, dunkt mij, hierin voorziening gefchieden; maar het gedrag der loodslieden moest fatfoenlijker wezen. „Het is in vele landen even zoo gefteld," zegt men; doch dan behoorde zulks nog in *Nederland* zoo niet te zijn; waar men, onder den invloed van den verlichten en werkzamen geest onzes Konings, zulke talrijke verbeteringen, overeenkomftig den tijd, gemaakt heeft: want den vreemde-

ling behoorde geene aanleiding gegeven te worden, om bevooroordeeld te zijn tegen *Nederland*, reeds vóór hij zijnen voet op dien grond gezet heeft.

De zon was naauwelijks uit de kimmen, of wij bevonden ons op het dek, om het voor ons liggend land te beschouwen, en onzen oogen een genot te vergunnen, waarvan zij zoo lang verstoken geweest waren. — Den wind tegen hebbende, laveerden wij op, langs den noordoostelijken oever van *New-Jersey*; daarna kwamen wij onder *Staten-eiland*, en voeren een gedeelte van *Long-island* voorbij. Maar, waarop wij onze oogen ook vestigden, wij zagen overal de schoonste tafereelen van natuur en kunst, welke men ergens aanschouwen kan. Op de groene heuvelen van het ons omringende land vertoonden zich welige akkers van onderscheidene graansoorten, weilanden, waarin talrijke kudden hoornvee graasden, of uitgestrekte moesvelden. Nu eens bewonderden wij de schoone ligging der buitenhuizen, met derzelver tuinen en boschjes; dan weder lachten ons boerderijen aan, welke, door derzelver nieuwe en smaakvolle gebouwen, meestal met populierboomen omschaduwd, geheel verschilden van die, welke ik in *Europa* gezien had. Zelfs in de hut van een' arbeider of visscher zagen wij een net gebouwd en zindelijk opgeschilderd plankenhuisje, met een' kleinen tuin omringd. Alles droeg de kenmerken, dat hier de gaven des Hemels door werkzame menschen naar behooren geschat werden.

Met verwondering gaapten mijne twee *Columbiaansche* medepassagiers, die zoo geheel nuchteren van huis kwamen en met Gods hulp naar *Londen* moesten, dit alles aan: want zij zagen, voor het eerst in hun leven, een vlijtig en geregeld bebouwd land. De Kapitein, die hunne verwondering merkte, zeide, op het land wijzende: „ Dat is nu *Columbia* van het Noorden!" Waarlijk een veelbeteekenend gezegde, meer uitdrukkende, dan de man, die het sprak, misschien zelf wist. — De Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* en de Republiek *Columbia* zijn beide gedeelten der nieuwe Wereld, door COLUMBUS ontdekt, en verdienen beide, met gelijk regt, naar den naam van dezen genoemd te worden; beide hebben een' vruchtbaren grond, worden door de *Atlantische* Zee bespoeld, en zijn met rivieren en stroomen doorsneden; beide werden door *Europeërs* bevolkt, het laatste zelfs meer dan eene halve eeuw vroeger dan het eerste. Maar welk een onderscheid tusschen *Columbia* van het Noorden en *Columbia* van het Zui-

den! Om flechts van het uitwendig voorkomen des lands te fpreken: Het eerfte is, waar het bewoond wordt, een uitgeftrekte lusthof, een onafzienbare tuin; — het andere bijna eene groote wildernis. Het eerfte vertoont, bij iederen blik, welken men er op flaat, een nieuw voorwerp van de kunst, de vlijt en den goeden fmaak van deszelfs bewoners; — het andere doet flechts de ontzettende groeikracht der keerkringslanden bewonderen. In het eerfte doet men den grond voortbrengen, wat tot veraangenaming en verkwikking des levens dienen kan; — in het andere leeft men, als de apen, van bananen, welke zichzelve voortgeplant hebben. Op het eerfte merkt men aan het uitwendig voorkomen der bebouwde velden, aan de welvarende dorpen, aan de fierlijke en welonderhoudene huizen, dat er rust, tevredenheid en veiligheid heerfchen; terwijl men aan de vervallene hutten, de verlatene woningen, de verwoeste tuinen, op het andere, ziet, dat hier het verblijf van onrust, twist en vervolging is. Komt men in eene haven van het eerfte, men is weldra van alle kanten omringd van fchepen, ftoombooten en fchuiten, en befpeurt overal leven en beweging; maar in eene van het laatfte, ook in de drukfte derzelven, ziet men eenige weinige vaartuigen, die werkeloos op eene lading liggen te wachten, meest met vreemde vlaggen, tusfchen welke eene enkele nationale waait, maar gehefchen aan boord van een' kaper. — Ziet daar *Columbia* van het Noorden en *Columbia* van het Zuiden, zoo als dezelve zich uitwendig vertoonen, en waaraan men herinnerd wordt, als men ééns in de Republiek van dien naam geweest is, en daarna voor de baai van *New-York* komt! Ziet daar, reeds bij den eerften oogopflag, het onderfcheid tusfchen een noordelijk en een zuidelijk land; tusfchen de nakomelingen van *Engelfchen*, *Nederlanders* en *Duitfchers*, en die van *Spanjaarden* en *Afrikanen!* Ziet daar bovenal de uitwerking van verfchillende godsdienst, zeden en wetten!

Terwijl mijne medepasfagiers zich met mij verwonderden over het fchoone land, rezen er nog andere gewaarwordingen in mij op, welke hun en zoo vele duizenden, die de baai van *New-York* binnenkomen, onbekend zijn. Ik dacht, namelijk, als *Nederlander*, aan mijne voorvaderen, die twee eeuwen geleden zich in deze mij thans omringende landen nederzetteden, en wier nakomelingen nog *New-Jerfey*, *Staten-eiland* en *Long-island* bewonen, als ook de ftad *New-York* en de omftreken der *Hudfon-rivier*, tot aan de watervallen van *Cohoes*.

Het waren *Nederlanders*, die, terwijl zij een' wereldhandel dreven, onbekende landen opspoorden; in Oost en West koloniën stichteden; door de hand der Voorzienigheid geleid, dit meer noordelijk gedeelte der aarde tot hunne woonplaats uitkozen, en, om hunne wijsheid en doorzigt in die keuze, de hulde van het nageslacht verdienen, omdat deze omtrek voor den landbouw, den handel en de zeevaart zoo allervoortreffelijkst gelegen is, als men zulks ergens vinden kan. Het waren *Nederlanders*, die hier de uitgestrekte pijnbosschen, welke den geheelen bodem bedekten, nedervelden en in bouw- en weilanden herschiepen, (gelijk zulks thans nog in de binnenlanden plaats heeft) en de beginselen legden dier steden, vlekken en dorpen, welke thans daar als toonbeelden staan, wat wonderen menschen in een vrij land verrigten kunnen. Het waren *Nederlanders*, die hier, hoewel klein in getale, een' uitwendigen vijand bestrijden, en hun leven, huis en akkers tegen de aanvallen der stroopende *Indiaansche* horden verdedigen moesten (*).

Mijn reeds opgewonden gemoed werd met nieuwe aandoeningen vervuld, toen ik, langs *Long-island* varende, de huizen zag van *Nieuw-Utrecht*, hetwelk op de Z. W. kust van dat eiland ligt. Mijne vaderstad, het oude *Utrecht*, kwam mij voor den geest, waarvan ik door zulk een' afstand gescheiden was, hetwelk ik in geen tien jaren gezien had, en toenmaals geloofde waarschijnlijk nooit weder te zullen zien. Ik nam toen stellig voor, dit eiland te doorreizen, hetwelk voor een der allervruchtbaarste gedeelten der Vereenigde Staten gehouden wordt, en op welks dorpen men de oude *Hollandsche* naarstigheid en zindelijkheid ontmoet, om niet slechts, gelijk aan de *Noord-rivier*, de afstammelingen mijner landgenooten, maar waarschijnlijk die mijner stadgenooten, *Utrechtenaren*, aan te treffen; doch, toen ik van mijne reis binnenslands terugkwam, viel het ongestadige herfstweder van een noordelijk land in, en verhinderde mij, meerdere plaatsen op *Long-island*, dan *Brooklyn*, een stadje regt over *New-York*, te bezoeken, en vóór den winter wilde ik weder naar mijn altijddurend zomerverblijf in de *Westindiën* terugkeeren.

(*) Te *Kingston* zijnde, (oudtijds *Esopus* geheeten, een stadje nabij de *Hudson-rivier*, 31 uren boven *New-York*) verhaalde mij een landman, met name TEN BROEK, dat het huis, waarin wij ons bevonden, nog aan zijnen grootvader gediend had tot eene vesting tegen de *Indianen*.

Nog in den voormiddag lieten wij het anker vallen voor het *Staten-eiland*, bij het dorp *Richmond*. Er kwam een Doctor aan boord, om te zien, of wij de gele koorts ook mede uit de *Westindiën* gebragt hadden. Hieromtrent gerust gesteld zijnde, gaf hij ons evenwel, ten overvloede, tweemaal 24 uren om quarantaine te houden, met vergunning, echter, om op het eiland aan wal te gaan. Dit laatste lieten wij ons geen tweemalen zeggen: wij stapten dadelijk in de boot, en..... daar stonden wij, God dank! op het lieve land, met een gevoel, waarvan het vischje zeker iets ondervindt, als het van het drooge weder in het voor hem bestemde element, het water, komt.

Wij gingen terstond regt op een welingerigt Hotel af, alwaar wij een *breakfast* (ontbijt) bestelden voor een' hongerigen Kapitein en vier hongerige passagiers: want, behalve mijne twee *Columbiaansche* medereizigers, was ook nog een *Curaçaosch* Heer in ons gezelschap. Doch hoewel hier, gelijk op een *Engelsch* en ook op een *Westindisch* ontbijt, vleesch, visch en andere zaken waren, zoo aten wij allen, de Kapitein echter uitgezonderd, niets dan brood en boter. Ik kan mij niet herinneren, dat brood en boter mij ooit zoo lekker gesmaakt hebben, en dat ik ooit zoo veel van hetzelve op eenmaal gegeten heb, als toen; nu was hetzelve ook zeer koel en versch, en inderdaad van zulk eene goede soort, als het ergens ter wereld wezen kan; daarenboven hadden wij aan boord van dezen kost gegeten, welke al twee zeereizen gemaakt had, en men weet, dat deze op boter en brood eene tegenovergestelde uitwerking hebben als op de madera, wijn en rum.

Na door dit brood- en boter-ontbijt verkwikt en versterkt te zijn, ging ik met bedaardheid eens opnemen, wat mij hier omringde, en zag waarlijk eene der schoonste schilderijen, welke deze aarde oplevert.

Vóór mij, aan de andere zijde der baai, welke, naar mijne gissing, hier bijna een uur breed is, ligt het vruchtbaar *Long-island*, met veelkleurige maïs- en koornvelden, afgewisseld door weilanden en moestuinen, en als bezaaid met smaakvolle boerenwoningen en lusthuizen. De eene heuvel steekt hier boven den anderen uit, als wilden dezelve doen zien, dat hier geen duim gronds onbebouwd ligt. — Aan mijne regterzijde loopt *Staten-eiland*, als met een groen kleed overtrokken, waarin eene kunstige hand verschillende voorwerpen

geweven heeft, boogswijze naar eene engte in de baai, alwaar op eene hoogte een sterk fort gebouwd is, op welks bovenste gedeelte eene seinmachine is geplaatst, welke door hare aanhoudende werking wel het *perpetuum mobile* gelijkt. Aan de andere zijde dier engte komt, op eenigen afstand van het land, een rond kasteel uit het water oprijzen, voorzien van verscheidene lagen geschut, en genaamd naar den weldoener van *Amerika*, LAFAYETTE. Tusschen deze engte ziet men in de *Atlantische* Zee; doch op een' afstand van 5 of 6 uren gaat de oostkust van *New-Jersey* hier weder voorbij, en geeft niet slechts voor het oog, dat zich anders in de uitgestrektheid der zee verliezen zou, één aangenaam rustpunt, maar schijnt daar, als een vast bolwerk, de verzekering te geven, dat de Oceaan geen vat op dit welvarend land heeft. — Aan mijne linkerhand, in eene noordoostelijke rigting, doen zich, op een' afstand van omtrent 4 uren, tusschen een mastbosch van schepen, de hooge huizen en torens eener wereldstad zien. Het is *New-York*, eertijds *Nieuw-Amsterdam* geheeten, welke naam haar reeds vóór anderhalve eeuw ontnomen is, maar dien zij thans, om hare welvaart en uitgestrekten handel, op nieuw dragen kan. Meer noordwaarts vertoonen zich de hooge en blaauwachtige bergen, welke aan de oevers staan der *Noord-rivier*, die men, aan het einde der baai, langs *New-York* ziet stroomen. Naderbij aan mijne linkerzijde ligt, op eene schilderachtige wijze, weder een gedeelte van *New-Jersey*, met de dorpen *Paulshook* en *Hoboken*, hetwelk, door een breed water van *Staten-eiland* gescheiden, achter hetzelve rondloopt, en van hier den westelijken oever der *Noord-rivier* uitmaakt.

Ziet daar de flaauwe omtrekken van het Panorama der baai van *New-York*, hetwelk van *Staten-eiland* in al deszelfs bekoorlijkheden te zien is, in eene zomermaand, wanneer, bij kalm weder, de dampkring van 40 graden Noorderbreedte alle voorwerpen in eene zachte azuurkleur hult!

Dit belangrijk gezigt wordt verlevendigd en vervrolijkt door de onophoudelijke beweging der vaartuigen van allerlei grootte en gedaante. Talrijke schepen komen, dikwijls, als de wind eerst tegen geweest is, tot geheele eskaders aangegroeid, van alle hoeken der aarde deze baai binnenzeilen. Aan alle kanten ziet men den rook der stoombooten oprijzen, welke in onderscheidene rigtingen dezen omtrek doorkruisen, en waarvan sommige (*safety-barges*) als drijvende paleizen

van twee à drie verdiepingen het water verfieren. Een gedurig gewemel van visfchersfchuiten en loodsbooten (*pilots-boats*) wisfelt de meer ftatige vaart van grootere fchepen af. De loodsbooten inzonderheid fchijnen hier te willen aantoonen, dat zij den overgang uitmaken van ftoom- tot zeilvaartuigen, door groote fchepen in het rond te varen, bij eene kleine koelte, nog een' fnellen voortgang te behouden, en tegen wind en ftroom op te loopen. Niet het minfte getal der vaartuigen, welke deze baai doorklieven, zijn de barken en fchooners, die van de naburige zeekusten en uit omliggende kleine waters komen met onderfcheidene voortbrengfelen des lands, niet flechts om de inwoners der ftad *New-York*, die in weinige jaren tot een getal van 170,000 opgeklommen zijn, van het noodige te voorzien, maar meer nog om aan de grootere fchepen ladingen te geven tot uitvoer.

Men kan geene betere plaats uitgedacht hebben, om den vreemdeling quarantaine te doen houden, dan *Staten-eiland*: want het geeft een zeer gunftig denkbeeld van de Vereenigde Staten; en dewijl de eerfte indruk, welken wij, bij de aankomst, van een land ontvangen, zoo veel afdoet, om ons voor hetzelve te winnen of afkeer in te boezemen, zoo heeft het zeker invloed gehad op alles, wat ik daarna gezien heb.

Dit eiland, waaraan men de gunst bewezen heeft, om het deszelfs oorfpronkelijken *Hollandfchen* naam te laten behouden, is 7 uren lang en 3 uren breed, en geheel bergachtig, waardoor het afwisfelende gezigten oplevert. Het maakt een eigen distrikt (*country*) uit met omtrent 7000 inwoners, en behoort tot de provincie (*ftate*) *New-York*. Ik liet mij den volgenden dag met mijne medereizigers in een' wagen het grootfte gedeelte van het eiland rondrijden, en zag menig fchoon landelijk tafereel. Het beftaat meest uit kleine tuinen met hooilanden en maïsvelden, welke echter in de nabijheid, door de droogte, er niet zeer gunftig uitzagen; nu en dan deed zich een welgelegen landhuis op, voornamelijk aan de waterzijde, regt over *New-Jerfey*. De bewoners van *Staten-eiland* zijn, voor het grootfte gedeelte, afftammelingen der *Nederlanders*; maar dat er nog in vele huisgezinnen *Hollandsch* gefproken wordt, wist ik toen niet; zulks vernam ik eerst naderhand van twee bewoners dezes eilands, vader en zoon, BOSKERKEN genaamd, welke ik ergens elders ontmoetede, en die beiden redelijk wel onze taal fpraken.

Het dorp *Richmond*, hetwelk aan de baai ligt, en de hoofdplaats van het distrikt is, neemt zeer toe in welvaart, omdat hier de quarantaineplaats is der vaartuigen, welke uit de *Westindiën* of het zuiden van *Amerika* komen. Verscheidene ruime herbergen dragen, door derzelver goede bouworde en bevallige ligging, veel bij, om dit dorp te verfraaijen. Dezelve worden in den zomertijd zeer druk bezocht, zoo wel door de genen, die verpligt zijn er te wezen wegens de quarantaine, als door hen, die zulks vrijwillig doen, om, uit de benaauwde stad, hier een buitenluchtje te scheppen; welke laatsten, vooral tegen den avond, in menigte, door eene geregelde stoombootvaart, alhier worden aangebragt. Onder de gebouwen zijn er twee, welke de opmerkzaamheid tot zich trekken: het eene is het groote landshospitaal voor de Marine, hetwelk op een' kleinen afstand van het dorp, aan de waterzijde, staat; het andere de nieuwe en smaakvolle kerk der *Nederduitsche* Hervormde gemeente, in welke men des zondags, in de *Engelsche* taal, over den *Heidelbergschen Catechismus* preekt, de Formulieren van Eenigheid leest naar den smaak van den Schrijver van het *Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten*, en in welke eene afwijking van de gevoelens onzer *Dordsche* vaderen met excommunicatie gestraft wordt (*).

Hoewel *Richmond* slechts een dorp is, vindt men er echter eene welvoorziene markt. Wij, wij passagiers namelijk, gingen er met den Kapitein henen, die versch vleesch voor zijne equipagie moest koopen, en bij die gelegenheid weder in het breede uitweidde over den lof van *Columbia van het Noorden*. „Kijk hier!" zeide hij, „welke groote oesters! „dat zijn *Amerikaansche*, en die kosten maar een bagatel."— „Dat heet ik ossenvleesch! Waar in de wereld vindt men „dat beter, en voor dien prijs?" — „Hebt gij ooit mooijer „spek gezien, dan dit? Gij zoudt hier een half varken kun„nen koopen voor hetgeen, waarmede men ergens elders „geen ham kan krijgen!"

(*) Dit beginsel, zoo geheel in den geest der *Roomsche* kerk, heeft dan ook natuurlijk ten gevolge, dat men tot uitersten overslaat, en het getal der *Universalisten* en *Rationalisten* in *Noord-Amerika* gedurig grooter wordt; zoo als ik reeds aanmerkte in het tweede fragment van mijn *Zomerreisje*.

Des avonds was ik getuige van een' zonderlingen' twist, welke mij, zoo daar nog iets aan ontbrak, geheel zou overtuigd hebben, dat ik in *Noord - Amerika* was. Bij eene lange en aangename schemering, welke men niet in de *Westindiën*, maar wel in een Noordelijk land heeft, zat ik onder de galerij of zonnetent van het Hotel met onzen Kapitein, een groot en robust man, die ons verhaalde, dat wij morgen zijne vrouw en dochter zien zouden, toen er een dito man als onze Kapitein, maar met een nog rooder gezigt en iets ouder van jaren, bij ons kwam zitten, en zich in een gesprek met onzen Kapitein, die, zoo als het scheen, een vriend van hem was, inliet. Van koetjes en kalfjes kwam het op den tegenwoordigen bloeijenden staat van *Noord - Amerika*. Nu beweerde elk, dat *zijne* provincie het meest had bijgedragen tot de onafhankelijkheid en welvaart van het geheele land. Zij werden al spoedig te driftig om te blijven zitten; het gold het Vaderland; zij stonden op, en sloegen met hunne stevige vuisten op de leuning der galerij, omdat de een den anderen geen gelijk wilde geven. Het gesprek werd intusschen belangrijk: met toenemende drift, en onder het hoogrood worden hunner aangezigten, hielden zij beiden de eer hunner provincie op. Onze Kapitein sprak van de verdiensten en heldendaden der *New - Yorkers*; terwijl de ander den lof der *Nieuw-Engelanders* (inwoners van den staat *Massachusett*) hemelhoog verhief, en beweerde, dat de bedrijven van dezen, zoo wel in den revolutieöorlog, als in den laatsten strijd tegen *Engeland*, zonder voorbeeld waren. Reeds bij den aanvang van den twist had zich een magere klerk van het *Customhouse* in het gesprek willen mengen; doch zijne zwakke stem werd niet eens opgemerkt; hij stond ongeduldig te wachten op eene geschikte gelegenheid om 'er tusschen te komen; eindelijk kwam er een oogenblik, waarin de strijdenden zich bedenken moesten; hiervan maakte de magere klerk terstond gebruik, om te zeggen, hoe het met de zaak gelegen was, hetwelk hem zoo goed afging, dat de twistenden hem aanzagen en een weinig bedaarder werden. Hij verhaalde hun daarop, hoe eens de staat van *New - York* de Republiek uit de grootste verlegenheid geholpen en eene aanzienlijke somme gelds gegeven had; en dit was geen praatje, neen! hij noemde dag en datum, man en paard, daalders en centen. Tegen zulke daadzaken, en met zoo veel naauwkeurigheids voorgesteld, konden de partijen niets inbrengen; zij zwegen beiden

ën, terwijl hunne aangezigten merkelijk begonnen op te bleeken. De vreemde man, die ook te dik was om lang kwaad te blijven, zeide een aardigheidje, dat ik niet verstond, en ging lagchende heen. — Ten hoogste verblijd over den vredigen afloop van dit voorval, zeide ik tot mijn' Kapitein, dat dit een warm gesprek geweest was, maar, tot mijne blijdschap, was geëindigd zoo als het behoorde. „ Ja," antwoordde hij, „ die Kapitein N... is een beste kerel, een der „ dappersten uit geheel *Amerika*, maar verschrikkelijk eigen„ zinnig: het is die zelfde Kapitein N. uit *Boston*, van wien „ gij wel zult gehoord hebben, dat hij, in den laatsten oor„ log, met zijne gewapende schooner, in spijt van de gan„'sche kanaalvloot, voor de *Engelsche* havens kwam en pa„ pieren aan land zond, waarin hij verklaarde, *Engeland*, „ *Schotland* en *Ierland* in staat van blokkade te stellen."

Twee zaken ondervond ik op den eersten dag van mijn verblijf op *Staten-eiland*, van welke de eene mij *voor*, de andere *tegen* de *Amerikanen* innam. Ik had op die plaats, waar, zoo als men weet, tot de Keizer van *Rusland* toe, verpligt is zelf te gaan, mijn' groenen bril en goud uurwerk laten liggen, en, toen ik, een uur daarna, mijne achteloosheid gewaar werd, vond ik dezelve niet meer; ik hield ze reeds voor verloren, denkende aan de vele vreemdelingen, die in de herberg waren, toen de kok van het huis, die het verlorene gevonden had, hetzelve mij, uit eigene beweging, ter hand stelde. — Des nachts werd een mijner *Columbiaansche* medereizigers ziek, ik geloof haast aan de gevolgen van dat boter- en brood-ontbijt van des morgens. Wij deden alle moeite, om een' der bedienden te bewegen op te staan, licht op te steken en thee te zetten; eerst een uur daarna verrigtte een hunner, doch al brommende, dit werk. Ik moet evenwel tot verschooning dezer menschen inbrengen, dat zij den ganschen langen dag druk bezig zijn; dat de passagiers nooit langer dan twee dagen hier blijven, en dat de hoop op fooitjes hier niet bestaat. Op de verdere reis door dit land, vooral als ik alleen ronddwaalde, kwam mij dit voorval dikwijls in de gedachte, en was eene reden te meer, om mij af te schrikken van ziek te worden.

Volgens de belofte van den Kapitein, zagen wij den volgenden dag zijne vrouw en dochter. Hij haalde dezelve, op zijn zondags gekleed, aan de stoomboot af, en stapte met haar gearmd ons voorbij, zonder ons te groeten of zelfs aan

te zien, om te toonen, dat hij iemand was, die van manieren wist. Wij maakten lange gezigten tegen elkander op het zien van zoo veel deftigheids, en besloten dadelijk onze opwachting bij de aangekomenen te gaan maken. Ik trok aan het hoofd mijner medepassagiers op, om dezelve te complimenteren, en zag nu een paar Dames, die meer naar de vrouw en dochter van den Gouverneur des staats, dan die van een' schipper geleken; hare zwarte zijden kleedjes waren gemaakt naar de mode met lange lijven, waaraan het corchet den behoorlijken vorm gegeven had; over de schouders hing een gouden ketting, waaraan een dito-horologie gehecht was; op den sierlijken hoed wapperden, ook bij stil weder, verscheidene veren, en, opdat de zon de fijne tint van het aangezigt niet beschadigen zou, was er aan den hoed een gordijntje of *voile* vastgemaakt, en zoo voort, het eene conform het andere. Zij waren, gelijk alle *Amerikaansche* Dames, zeer vriendelijk en spraakzaam: wij konden geen A zeggen, of zij zeidden B. Terwijl zij hare *réticules* openden en het borduurwerk voor den dag haalden, spraken zij over de zeereis en over de buitengewone hitte, welke er in de stad *New-York* heerschte, waar de thermometer van FAHRENHEIT tot 98, ja tot 100 graden rees, en dagelijks eenige menschen op de straat door de hitte plotseling dood nedervielen. Ik zeide, dat ook ik de hitte hier ondragelijk vond, en dat men in de *Westindiën* zoo veel hinder van de warmte niet heeft; hetgeen dan ook waar is, omdat men daar kortere dagen en meerdere beweging in de lucht heeft, en ook omdat het ligchaam in een' staat van meerdere uitwaseming is, en huizen, kleederen, leefwijs enz. meer daarnaar ingerigt zijn. — Bij die gelegenheid vernam ik ook, dat moeder en dochter leden van de *Engelsche Presbyteriaansche* kerk waren, maar dat de vader tot alle kerken behoorde, hetgeen mij voorkwam toch beter te wezen, dan tot niet ééne.

Na dit bezoek waren wij allen even zeer verwonderd, niet over de beschaafdheid en goede manieren dezer menschen, (want zulks versiert elken stand, ook den geringsten) maar over de groote kleederpracht, welke deze Dames vertoonden. Ik verwonderde mij echter hierover minder, toen ik eenige maanden in *Noord-Amerika* geweest was, en overal, onder alle standen, eene groote kleederpracht ontdekte, zelfs op kleine dorpen, waar de boerendienstmeid, na de koeijen gemolken te hebben, in een' zwart zijden japon naar de kerk

gaat. Ik was toen, bij nadenken, om vele redenen verpligt, zulks te prijzen en aan te merken als iets, dat de welvaart des lands zeer bevordert. Dit zullen misschien vele Lezers vreemd vinden, vooral zij, die het met ontevredenheid ook aan eene nieuwe kleederdragt bemerken, dat een ander geslacht hen terugdringt, en gelooven, dat *Nederland* in gevaar is, nu de vrouwen uit den burgerstand de zoo onbevallige neepjesmutsen afzetten. Doch men moet niet vergeten, dat ik hier spreek van *Noord-Amerika*, alwaar men met handenarbeid veel gelds verdient, driemaal zoo veel als in *Nederland*, en waar de voortbrengselen des lands goedkooper zijn dan ergens in de wereld. Wanneer er nu geene andere behoefte was, dan aan de eerste noodwendigheden des levens, zoo was het natuurlijk gevolg dit, dat er minder arbeidzaamheid en meerdere ledigheid en zucht naar gemak bestaan zou, of dat de meerdere winst verteerd wierd op eene wijze, welke voor de zedelijkheid oneindig nadeeliger zou zijn. „ Maar, men moest oppotten, rijk zoeken te worden, of het geld tot nuttige einden besteden." Als het met vrome wenschen te doen ware, zou men meer kunnen zeggen; maar, al werkte dit middel even sterk en even schuldeloos, de geringe volksklasse mist doorgaans het noodige overleg en doorzigt daartoe; zij zoekt, even als anderen, zonder er opzettelijk aan te denken, de ingeplante neiging, van het leven naar zijnen smaak te genieten, op te volgen; en een vruchtbaar en uitgestrekt land verbant alle bezorgdheid en vrees voor het toekomende.

De mensch, in zulke omstandigheden levende, heeft andere behoeften, dan die der noodzakelijkheid. Andere verlangens, dan die, welke hij gemakkelijk bevredigen kan, moeten hem besturen, zullen de prikkels sterk genoeg zijn, om hem op te wekken en in te spannen, en aan ziel en ligchaam lust en kracht te geven, om te arbeiden en te verbeteren.

Onder deze drijfveren tot werkzaamheid nu behoort de zucht om zich goed en sierlijk te kleeden. Het vleit de eigenliefde van den mensch; het maakt hem aangenamer in het oog van het andere geslacht; het opent hem den weg tot gezelligen omgang en andere, hoogere behoeften, en biedt hem onderscheidene genoegens en gerijfelijkheden aan, welke hij, eens kennende, zoekt te behouden, er met gewilligheid voor arbeidt, en er zijne werkzaamheden voor verdubbelt, naar mate derzelver bezit hem moeijelijker wordt.

Het ware daarom te wenschen, dat men deze drijfveer tot arbeidzaamheid en inspanning meer algemeen in de wereld kon aan den gang brengen, en dat men in landen, waar de weinige behoeften aanleiding tot traagheid en onverschilligheid geven, in den geest handelde eener publicatie van de regering der stad *Port-au-Prince*, op *St. Domingo*, waarbij bepaald werd, dat elk, die binnen de stad kwam, schoenen aan zijne voeten moest hebben, ten einde het volk te noodzaken, ten minste zoo veel te werken, dat het schoenen konde koopen.

Het ware te wenschen, dat men dezen prikkel kon laten werken in *Columbia* en in andere deelen der nieuwe Wereld; zij zouden eene halve eeuw vroeger bebouwd, beschaafd en bloeijend wezen. Nu weet de vrije bewoner dezer heerlijke landen niet, waarvoor hij arbeiden zal: de bananen geven hem, zonder eenige moeite, eene overvloedige en smakelijke spijze; de altijd groene boom biedt hem genoegzame schaduw aan; zijne hut beveiligt hem voor den regen en de gure nachtlucht. Dan zou hij den dankbaren grond bebouwen en deszelfs voortbrengselen ter markt zenden. Nu bieden ijverige *Europeërs* de vruchten hunner kunst en vlijt den bewoneren dier landen te vergeefs aan; deze hebben dezelve niet noodig, of althans zij hechten er niet zoo veel waarde aan, dat zij er voor arbeiden zouden. Dan zoude er eene bron van welvaart geopend worden voor de fabrijken in *Europa*, en handel en zeevaart zouden eene levendigheid verkrijgen, gelijk aan die van *Noord-Amerika*. Nu vinden vreemdelingen almog een ongunstig toevlugtsoord in landen, waar men hunne hulp niet behoeft, waar de *Europeërs*, die aan meerdere behoeften gewoon zijn, niet gelijk de inboorlingen kunnen leven; en waar zij geene orde, geene veiligheid, geene handhaving der wetten ontdekken, niets geregeld vinden, om de vruchten van hunnen arbeid te slijten, en wederkeerig zich van het noodige te voorzien. Dan zou de overvloed van *Europa's* ijverige bevolking met blijdschap ontvangen worden, en eene werkplaats vinden in de altijddurende Lente op den rug der *Andes*, zoo de Zomer, welke aan den voet van dat gebergte heerscht, den arbeid te zeer bezwaarde.

Doch dit is tot daaraan toe. Al dit gunstige, echter, zal zich verwezenlijken nog vóór deze eeuw ten einde is; en deze hoop is het eenigste voordeel, hetwelk de omwenteling in *Zuid-Amerika* voor het tegenwoordige, zoo wel aan dit

groot gedeelte der wereld zelve, als aan *Europa*, geschonken heeft.

Op den derdendag van ons verblijf op het *Staten-eiland* kwam de Doctor, zag ons scherp in het gezigt, zoo als de Heeren van de kunst altijd gewoon zijn een mensch aan te kijken, en bemerkte wel, dat wij de gele-koorts, waarmede men, gelijk deskundigen weten, geene zes weken lang over de straat kan loopen, niet onder de leden hadden. Hij ontsloeg ons toen van de quarantaine, en gaf ons verlof om te gaan, waarheen wij wilden.

DICHTREGELEN, UITGESPROKEN IN HET DEPARTEMENT WORMERVEER DER MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, BIJ GELEGENHEID DER 43STE VERJARING DIER MAATSCHAPPIJ, DEC. 1827, DOOR A. HOEXUM VAN DIJK.

Hoe vol is mij 't gemoed!
Hoe jaagt mij 't vuur door 't hart! hoe schokt mij 't bruisend bloed!
Wat gloed doorstroomt mij de ad'ren!
Wat heilige aandrift spoort mijn schreên,
En doet, vermetel, mij het spreekgestoelte nad'ren,
En zweept me als voor zich heen?...

Maar, ach mijn zielloos lied
Sleept kruipend langs den grond, en volgt den ad'laar niet,
En laat zijn vlerken dalen!
Vergeefs de vlugt beproefd,
Bij 't weig'rig speeltuig en de ontstemde snaar getoefd;
Vergeefs de verw gezocht, om 't voorwerp af te malen!

Maar, neen! waar liefde woont,
Waar, één van ziel en zin, het heil der menschheid troont,
Waar uit vereende kracht het grootsch gebouw moet stijgen,
Dáár wordt ons de arbeid ligt,
Dáár mag alleen belangzucht zwijgen,
Dáár is het willen schoon, dáár is het werken pligt!

Wat woeste wildernis, met nachtlijk zwart bedekt,
Wat ijslijk treurtooneel, met moord en bloed bevlekt,
Wat ak'lig krijgsrumoer vertoont zich aan mijn zinnen?
Wat Helspook waart hier rond, en sluipt de tempels binnen,

En vest zich, dol van waan, op den gewijden troon,
En fteekt, vol overmoed, de Godheid naar de kroon?
Een aantal monfters, uit den afgrond losgebroken,
Spuwt gif en zwadder rond, in razernij ontftoken,
Hecht aan den troon zich vast, heult met het Bijgeloof,
Verguist, vertrapt en fchendt, voor regt en rede doof;
De Heerschzucht zwaait het zwaard, ter regterhand gezeten,
En flaat heel de aarde in 't juk, en boeit het vrij geweten;
Gevloekte Huich'larij, die met al 't heil'ge fpot,
Ontrukt, vol euvelmoed, de teugels aan haar' God,
Spreekt zalig en verdoemt, en wil het pleit beflechten
Van Hem, die van zijn' troon de wereld eens zal regten.

Nu ijlt de Domheid aan, in 't vrome boetgewaad,
En kust, met flaaffchen zin, de roede, die haar flaat;
De Vorst, op d'enklen wenk gediend van flaaf en ed'len,
Kruipt jammerlijk in 't ftof, durft om zijn regten bed'len!

Hier is het rijk der Hel; hier kent men wet noch regt,
Waar fteeds het driest geweld den minften twist beflecht;
De regten van den mensch zijn van heel de aard' verbannen;
De wereld is verdeeld in flaven en tirannen,
Waarvan zich de eene helft in vuige driften baadt,
Terwijl zij de and're, als 't beest, in 't knellend zeeltuig flaat.

Thans gaat de kruisvaan op; — men hoort de ftrijdleus fchallen;
De volken fnellen aan, bij honderdduizendtallen;
Men ftrijdt, verderft, verwoest; men plundert, moordt en woedt,
En plengt, in naam van God, een zee van menfchenbloed.
Zóó barst een onweêr los uit zaamgepakte wolken,
En fchiet zijn blikfems uit, ontlast zijn fulferkolken,
En fpreidt verderf en dood, verwoest en veld en vrucht,
En dondert angst en fchrik al rat'lend door de lucht;
Maar heeft het uitgewoed, en tintelt weêr de hemel,
Dan gaat de juichtoon op, bij 't woelig vreugdgewemel;
Natuur haalt vrijer aâm, fchept nieuwe levenskracht,
En deelt haar' invloed meê aan 't menfchelijk geflacht;
Zij fchijnt voor 't eerst bezield met gloed en vuur en leven,
En fpant haar krachten in, om dubb'len oogst te geven,
En wischt de fporen uit van dood, verderf en vlam,
En geeft met woeker weêr, wat haar geweld ons nam.

Zóó is in 't rottend zaad de rijke kiem befloten, —
Zóó uit barbaarschheid eens befchaving voortgefproten.

De burger, rondgesleurd als 't redelooze vee,
Onvatbaar voor de vreugd, gevoelloos onder 't wee,
Slechts uit zijn' slaap gewekt door 't knellen van de slagen,
Voelt nu uit eigen kracht een eigen willen dagen,
Herkent zichzelf en 't regt, dat hem de Godheid gaf,
En schudt het slavenjuk van vrije schoud'ren af.
De Ridder, opgevoed in 't rijk der hersenschimmen,
Voelt door de werkelijkheid de kracht der rede klimmen.
In 't Oosten daagt het licht van kunst en wetenschap;
De lust tot onderzoek stijgt hooger trap bij trap;
De Waarheid steekt het hoofd kloekmoedig naar den hoogen,
En dreigt en schokt den troon van Bijgeloof en Logen,
Die, door 't Hervormingslicht in hellen gloed gezet,
In d'afgrond nederploft en in zijn' val verplet.

Nu gaat de rijke bron van orde en kunstvlijt open;
Nu zal 't gemeen belang de banden vaster knoopen
Der leden van den staat, herstellen 't evenwigt
Der regten van den Vorst en van der burg'ren pligt.
De handel, 't merg des staats, doet welvaart welig tieren,
En schraagt met stevig sap de vochten en de spieren,
En sterkt den geest des volks, door 't prikkelen des moeds,
En speelt van 't ruw geheel iets zed'lijk groots en goeds.

Nu ontkiemen deugd bij deugden
op den welbereiden grond;
Nu zijn Vorst en volk vereenigd
in hetzelfde vreêverbond.
't Raderwerk der geestbeschaving,
door verlichting eens gespoord,
Drijft zichzelven, snel en sneller,
met een rust'loos ijv'ren, voort.
In de schaduw van de wetten,
steeds gehandhaafd door het regt,
Klett'ren wapentuig noch zwaarden,
waar de rede 't pleit beslecht.
Nijverheid en rust en orde
stemmen 't hart tot betr'en zin;
Eendragt snoert de zielen zamen
tot de reinste broedermin.
Nederland, het erf der vad'ren,
Nederland, der oud'ren vreugd,

Wordt de zetel van de vrijheid,
is de kweekhof van de deugd.
Nederland, de school der wijzen,
reikt der wijsheid 't eerst den staf.
Nederland schenkt Koster 't leven,
die der Drukkunst 't aanzijn gaf.
Breng uwe offers hier, Europe!
't licht brak in het Oosten aan,
Maar, in Nederland vereeuwigd,
zal het nooit meer ondergaan!

Neen! 't zal niet ondergaan, 't zal tanen meer noch zinken;
Het schiet op Nederland zijn' eersten, zuiv'ren gloor;
Het straalt op Vondel's pad; ik zie bij Hooft het blinken;
'T Daalt bij geslachten af, en d'achttiend' eeuwkring door.
Zóó zendt, te juister tijd, de Nijl zijn zwellend water,
Met rijken oogst bevrucht, door heel zijn rijksgebied,
En stuwt het statig voort, met ruischend stroomgeklater,
Vallei en vlakten door, — maar 't naakt den heuvel niet.
Neen! 't naakt den heuvel niet! — en als het oogstfeest nadert,
De rijkbeladen halm zijn rijpende aren biedt,
Dan staat hij kaal en naakt, heeft loover noch gebladert',
In 't blak'ren van de zon, en brengt zijn schoven niet.
De wijze ziet, vol vreugd, het juichend landvolk garen,
En wijdt een' dankb'ren traan den Gever van al 't goed,
Maar blijft, met treurend hart en vochtige oogen, staren
Op 't rosgeroosterd veld en op den blaauwen vloed.

Zóó zaagt gij 't Algemeen, o Nieuwenhuizen! aan,
En voelt voor menschenmin het brandend hart u slaan.

Neêrlands roem was lang gevestigd,
Neêrlands vlag was lang vermaard;
Neêrland blonk, in kracht en grootheid,
als het eerste land der aard';
Neêrland gaf Europa wetten,
dwong het Oost zijn cijnsen af;
Neêrland zamelde in zijn schuren,
wat de weelde schatten gaf;
Bij verdraagzaamheid en vrijheid
veil'ge toevlugt van heel de aard',
Wrochten Neêrlands zeden wond'ren,
waar 't verbaasd Europe op staart;

Welvaarts rijke zegeningen
stroomden af door 't gansche land,
Voedden grooten en geringen,
drongen door tot elken stand.
Maar beschaving en verlichting,
maar vered'ling van 't gemoed
Dalen niet tot mindr'e kringen,
schoon de weelde er driften voedt;
't Gif verspreidt zich door hunne ad'ren,
't tegengif genaakt hun niet;
Waar de togten toomloos hollen,
voert de rede geen gebied.
Zóó, geslingerd door de baren,
dobbert, zonder roer, het schip;
Speelbal van den wind en golven,
barst het stuk op de eerste klip.
Wie, wie hoedt het voor verderven,
neemt zich 't kermend scheepsvolk aan,
Zal de rijke lading redden
uit den gapend' oceaan?...
Heil ons! Nieuwenhuizen nadert,
en, gespoord door menschenmin,
Voert hij 't juichend door de baren,
en de veil'ge haven in!

Ja, 't is volbragt, het heerlijkst pogen!
Juicht, feestgenooten, 't is volbragt!
Wischt droog, wischt droog de schreijende oogen!
Juicht, tijdgenoot en nageslacht!
Heft aan, heft aan met blijde galmen!
De lofzang klink' den tempel rond!
Laat vrij den wierook opwaart walmen
Van Nieuwenhuizen's heilverbond!

De kruisvaan mogt den nevel kloven;
Het licht brak in het Oosten aan;
Het zal, door Koster's kunst, niet dooven;
De zon zal nooit meer ondergaan.
Maar ach! wat baten zonnestralen,
Wat baten warmte, licht en gloed,
Wanneer zij tot de plant niet dalen,
Die door die stralen dient gevoed?

Ja, 't is volbragt, het heerlijkst pogen,
Dat eeuwen droegen in haar' fchoot!
Het fchittert in de fchem'rende oogen
Van vreemdeling en landgenoot!
Geen monfter kruipt weêr uit zijn krochten
Geen vloek bedreigt het nageflacht;
Wat zeven eeuwen arbeids wrochten,
Dat is door hem — door hem volbragt!

Nu zal de wijze niet meer zuchten
Met treurend hart en vochtig oog,
Maar, bij een' dubb'len oogst van vruchten,
Al juichend opzien naar omhoog.
Ziet, hoe de rede milde ftroomen
Van berg en heuvel nedergiet!
Der driften zon bevrucht hun zoomen,
Maar zij verzengt noch blakert niet.

Gij, Nieuwenhuiz'! ontgont den akker
En oogstiet d'eerstling van het graan;
En wij, wij treden, kloek en wakker,
Langs de aangewezene eerebaan.
Heil ons! wij zijn die uitverkoren'!
De zaaitijd keert met woeker weêr,
Geen akker gaat voor ons verloren;
Geen zaad valt op een fteenrots neêr.

Ja, 't is volbragt, nakomelingen!
Het rijk der Duisternis ftortte in;
En gij, gij zult het Hallel zingen,
Bij 't rein verbond der broedermin!
U zal geen godsdienstkrijg befchamen,
De ftem van burgertwist verftom'!
Zóó vloeit ons doel harmonisch zamen
Met ftaatsbelang en Christendom.

IETS OVER KORSIKA EN BONAPARTE'S JEUGD.

(Uit de *Brieven van eenen Franschman over Korfika.*)

Het getal der *Korfen*, die in de Gefchiedenis eenig belang hebben verkregen, is niets minder dan gering; als daar zijn,

een AMPIERO, ORNANO, GAFFORI, inzonderheid een PAOLI; de bekende boer van *Cargese*, die *Korsika* verliet, om te *Parijs* het mos te verkoopen, 't welk hij als geneesmiddel bekend maakte, en die als Graaf VAN COMMENES en Veldmaarschalk stierf; het onbekende dorp *Alata*, dat er zoo trotsch op is, de geboorteplaats van den BONAPARTE der *Diplomatie*, den *Russischen* Gezant in *Frankrijk*, te zijn: maar alle deze namen worden verdonkerd door dien van den beruchten *Kors*, die aan zijn vaderland bijna geene andere eer bewezen heeft, dan die van er geboren te zijn; en wanneer men ziet, met welk een' trots deze herinnering thans nog zijne medeburgers vervult, zoude men meenen, dat deze eer hun genoeg ware.

Vooreerst moet men weten, dat bijkans geheel *Korsika* met BONAPARTE vermaagschapt is. Geen burger zoo gering, geen schaapherder zoo arm, die den Exkeizer niet zijnen *neef* noemt, en, terwijl hij zijn kastanjebrood eet, niet met innig zelfbehagen vermeldt, wat er niet al uit hem had kunnen worden, indien hij zich slechts de moeite hadde willen geven, om aan het Hof te gaan, en zijnen doorluchtigen neef zijn door de zon verbrand aangezigt voor te stellen. Hij, die niet de eer heeft tot de Keizerlijke familie te behooren, troost zich daarmede, dat hij u vertelt, hoe er in zijn dorp tien en meer lieden zijn, die BONAPARTES zouden zijn geworden, indien hun de fortuin hadde willen dienen gelijk hem, en die nu, omdat zij niets beters kunnen doen, het land bebouwen. *E stato felice*, zeide een schaapherder tot mij, toen hij van den grooten man sprak, en ik begreep, wat hij zeggen wilde: „Geluk, dit alleen had geheel andere lieden dan hem ontbroken."

Hoe belagchelijk ook deze inbeelding den vreemdeling moge toeschijnen, is zij echter niet geheel zonder grond. Dezelfde eerzucht, die den geitenhoeder van *Bastelica*, SAMPIERO, aan het Hof van HENDRIK II, den mosverkooper van *Cargese* aan het Hof van LODEWIJK XVI, en den kweekeling van *Brienne* op den troon van *Frankrijk* bragt, woelt nog in hoofden, die van zoo vele schitterende voorbeelden duizelen. Ieder zoude zich hier gaarne verheffen, in spijt van het gevaar, om des te dieper te vallen; en niets moet zoo pijnlijk zijn, als deze levendige verbeeldingskracht, deze ingebeelde eerzucht, die zich in een armoedig land zonder doel en zonder gevolg verteert. *Korsika* heeft geenen handel, en

het gebrek aan kapitalen is misschien niet alleen daarvan de reden; de *Korsen* zijn, als 't ware, eene natie van Edellieden, die zich niet tot den handel vernederen, maar liever in armoede leven wil, dan zich door denzelven verrijken.

Ik bezocht te *Ajaccio* de kamer, in welke NAPOLEON geboren werd; ik bezigtigde, met de levendigste belangstelling, het kleine, met boomen beplante plein voor het huis, waar hij zijne krijgsoefeningen als kind begon, en zijn lievelingsspeeltuig, het kleine ijzeren kanon, 't welk misschien het krijgszuchtig instinkt bij hem opwekte, en ons voor *Toulon* den diepdenkenden Artillerist, bij *Arcole* den grooten Veldheer doet ontdekken. In dat gevoel van ernstige aandoening, 't welk zich aan de jeugdige herinneringen wegens een buitengewoon mensch verbindt, wandelde ik inzonderheid in den tuin der familie BONAPARTE rond; ik plaatste mij in eene grot, welke twee verbazend groote, tegen elkander staande rotsen vormen, waar de jonge scholier, met zijnen EUCLIDES in de hand, misschien reeds aan geheel iets anders dan zijne vreedzame studiën dacht. Allen, die hem kenden, (en hier is geen grijsaard, die zich niet even levendig aan hem herinnert, als hadde hij hem gisteren gezien) zeggen eenparig, dat hij somber, stil, trotsch geweest is, zich slechts onder anderen gemengd had, om hen te gebieden, en zich liever van hen verwijderde, dan hun gehoorzaamde. Voorts bezat hij eene levendige, stoute bevatting, *una testa sovrana*, gelijk men hier zegt; een hoofd, geschapen om te heerschen, zoo als een vleijer dit ten tijde van het Keizerrijk zou vertaald hebben.

Boven de stad, op eene der hoogten, die haar omringen, bevinden zich de puinhoopen van een klein fort, *fortino* genaamd. „Indien ik slechts een inkomen had van vierduizend livres," zeide BONAPARTE tot den persoon, die mij dit verhaalde, „dan wist ik wel, wat ik deed." — „En wat deedt gij dan?" — „Ik liet mij daarboven een huis bouwen." — „En waarom? De plaats is immers woest." — „Ja, maar ik zou de gansche stad bestrijken." — Is niet de geheele man in deze weinige woorden geschilderd?

VOORBEELD VAN BUITENGEWONE VAARDIGHEID IN HET REKENEN, IN TWEE KINDEREN.

GEORGE NOAKES, uit behoeftige ouders in *Engeland* geboren, bijkans zes jaren oud, en geenerlei opleiding ontvan-

gen hebbende, heeft onlangs, in het openbaar, proeven van zijne bekwaamheid in het rekenen afgelegd. Ziehier een voorbeeld van een door hem opgelost vraagstuk, en zijne opgave van de onderscheidene middelen, langs welke men tot dezelfde oplossing kan geraken: Hoeveel maken 32,000 maal 7½ stuivers (*pence*)? Na verloop van slechts ééne minuut, antwoordde het kind: „ 1000 pond sterl.;" en daarop ondervraagd zijnde nopens de wijze, waarop hij dit zoo vaardig wist uit te rekenen, zeide hij: „ 32,000 stuivers maken 133 pond st. 6 schell. 8 d.; 7½ maal 100 pond st. maken 750 pond st.; 7½ maal 33 pond st. 6 sch. 8 d. maken 250 pond st.; en 750 pond en 250 pond maken 1000 pond st." Daarop liet hij volgen: „ Ik kan diezelfde som op tien of twaalf onderscheidene wijzen uitrekenen;" en hij scheen bijzonder in zijn' schik, dat men hem de verklaring vroeg van zoo vele onderscheidene wijzen, om tot dezelfde oplossing te geraken. Hij gaf dan achtervolgens, en zonder een oogenblik te aarzelen, die twaalf onderscheidene wijzen op. Men heeft drie van dezelve opgeteekend. *Tweede* wijze: 32,000 oordjes (*farthings*) maken 33 pond st. 6 sch. 8 d., en 30 maal 33 pond st. 6 sch. 8 d. maken 1000 pond st. *Derde* wijze: 30 maal 32,000 oordjes maken 960,000 oordjes, en een pond st. heeft 960 oordjes; dus maken 960,000 oordjes 1000 pond st. *Vierde* wijze: 32,000 maal 7½ stuivers maken 240,000 stuivers, en 240 stuivers maken een pond st.; 240,000 stuivers maken 1000 pond st.

Voorts loste hetzelfde kind, met dezelfde vaardigheid, onder anderen nog het volgende vraagstuk voor de vuist op. Hem werd opgegeven de som van 99 pond st. 19 sch. 11¾ d. met zichzelve te vermenigvuldigen. Hij zeide, dat, wanneer men 100 met 100 vermenigvuldigde, en men van het *product* 99 oordjes aftrok, de uitkomst zou zijn 9,999 pond st. 17 sch. 11¾ d. Men deed hem opmerken, dat bij anderen, die zich met hetzelfde vraagstuk hadden bezig gehouden, de uitkomst eene eenigzins verschillende som had opgeleverd, namelijk 9,999 pond st. 15 sch. 10 d. „ Ja," zeide hij, „ dat maakt een verschil van 100 oordjes uit; maar die berekening is niet naauwkeurig."

Het is bij dit kind vooral opmerkelijk, dat, wanneer het bezig is met het oplossen der opgegevene vraagstukken, zijne aandacht niet afgetrokken wordt van de voorwerpen, die het omringen, noch van de gesprekken, die in deszelfs tegenwoordigheid gevoerd worden; men zou zelfs, integendeel,

fchier gelooven, dat het zijne berekeningen met des te meerder gemak verrigt, hoe meer fchijnbare afleiding het heeft.

Men heeft van zijnen vader vernomen, dat het nu bijna een jaar geleden is, finds het de eerfte blijken gaf van de zeldzame gave, die het bezit, en dat zijne ouders het eerst zijne vaardigheid in de rekenkunde opmerkten, bij gelegenheid, dat hij hun eens vol blijdfchap verhaalde, dat hij tot duizend, en, kort daarna, dat hij tot een millioen konde tellen. Toen hij naauwelijks vijf jaren oud was, werd hij fomtijds door zijne moeder met de eene of andere huishoudelijke boodfchap belast, waarbij het rekenen te pas kwam, en men merkte op, dat hij, bij die gelegenheden, zich nooit in het rekenen vergiste, terwijl hij dikwijls misflagen van dien aard bij zijne moeder opmerkte.

Ziedaar alles, wat men heeft kunnen vernemen nopens de wijze, waarop deze buitengewone gave zich bij hem ontwikkelde; eene gave, welke hem, reeds in zulk een' teederen leeftijd, in ftaat ftelt, om rekenkundige vraagftukken voor niets te achten, die, om derzelver moeijelijkheid, fomwijlen mannen van rijpen leeftijd, en eerst door langdurige oefening in hun vak bekwaam geworden, verlegen doen ftaan.

Wat zijn' perfoon betreft, hij is voor zijne jaren klein van geftalte, en fchijnt van een teeder ligchaamsgeftel te zijn. Hij heeft een buigzaam karakter en zeer fprekende gelaatstrekken; zijne manieren verraden veel vlugheid van geest. Men heeft opgemerkt, dat, wanneer zijn geest het meest gefpannen is, hij den fchijn heeft zich te vermaken, en de kamer op en neder gaat, terwijl hij zijne aandacht op een of ander voorwerp gevestigd houdt, dat gefchikt is, om een kind van dien leeftijd belang in te boezemen. Het zal misfchien niet overtollig zijn, hierbij te voegen, dat hij eene goede gezondheid geniet, zeer levendig van geest is, en meer flaaps noodig heeft, dan de meeste kinderen van die jaren.

Er leeft, in *Amerika*, een ander kind, 't welk niet minder buitengewoon is; het is de zoon van den Regter CLAYTON, te *Athene*, in de Vereenigde Staten. Dit kind, tien of elf jaren oud, brengt een opgegeven getal mijlen tot duimen, jaren tot fekonden enz., en maakt deze berekeningen uit het hoofd, en even fchielijk, als een geoefend rekenmeester zulks met de pen zoude doen. Onder andere vragen, die hem opgegeven werden, zijn de volgende, die hij met eene bijna ongeloofelijke vlugheid heeft opgelost. Hoe vele dui-

men zijn er in 1,373,489 mijlen? Hoe vele malen wentelt een rad, hetwelk vijf voet zes duim middellijns heeft, om zijne as, wanneer het eene uitgestrektheid van 90 mijlen doorloopt? Welke is de quadraatwortel van 24,743,682? Het kind vermenigvuldigt, zonder moeite, verscheidene cijfers met een gelijk getal, alleen door de kracht van zijn geheugen; want hij gebruikt daartoe slechts de gewone middelen. Zijne berekeningen zijn volstrekt niet geheimzinnig; hij bedient zich niet van eenige verkorte wijze van rekenen, maar rekent geheel op de gewone wijze. Deze bekwaamheid heeft men bij hem ontdekt omtrent op zijn achtste jaar, en zij heeft zich sedert dien tijd meer en meer ontwikkeld.

TREKKEN VAN DEN GEEST DES PAUSDOMS IN DE NEGENTIENDE EEUW.

De Heer AIGNAN, lid der *Fransche* Akademie, meldt, in zijn uitmuntend werkje, *de l'Etat des Protestans en France, Notes historiques, p.* 129, het volgende: „PIUS VII beklaagde zich, in 1805, te *Weenen*, „dat onroerende goederen uit de handen van Geestelijken in die van *Protestantsche* Vorsten waren overgegaan," en beweerde bij die gelegenheid, „dat ketters, volgens de wetten der Kerk, niet alleen geene geestelijke, maar geenerlei goederen konden bezitten, omdat de misdaad van ketterij moest gestraft worden met verbeurdverklaring van goederen." Hij voegde daarbij, „dat de Onderdanen van eenen ketterschen Vorst van alle pligten jegens hem ontslagen waren." — „'t Is waar," zeide hij eindelijk, „wij beleven zulke ellendige tijden, en die zoo diep „vernederend zijn voor de Bruid van CHRISTUS, [de *Room-„sche* Kerk] dat het haar niet meer mogelijk is, zulke hei-„lige grondstellingen uit te oefenen, noch zelfs raadzaam, „die in het geheugen te roepen, en dat zij genoodzaakt is, „hare billijke gestrengheid tegen de vijanden des geloofs op „te schorten. Maar, zoo zij al haar Regt niet kan uitoefe-„nen, om de voorstanders der ketterij van hun gebied te „ontzetten, en hunne goederen verbeurd te verklaren, kan „zij dan toch ooit gedoogen, dat men deze lieden met *hare* „goederen verrijke? Welk een voorwerp van bespotting zou „zij dan niet worden voor de ketters en voor de ongeloovi-„gen zelve, die hare droefheid zouden bespotten, en zeg-

„ gen, dat men het middel gevonden heeft, om haar *ver-* „ *draagzaam* te maken !"

In een' anderen brief, in 1808, aan zijne Agenten in *Polen*, beweert dezelfde Paus, „dat geene huwelijken tusfchen Onroomfchen wettig zijn; dat deze flechts in *Concubinaat* kunnen leven; dat hunne kinderen, als *bastaarden*, hen niet mogen opvolgen; dat de *Roomfchen* zelve flechts wettig getrouwd zijn, volgens de regelen van het Hof van *Rome*; maar dat dan ook hun huwelijk van kracht is, al hadden zij, voor het overige, alle de wetten van hun land overtreden."

Ziet daar de gevoelens van den hooggeroemden PIUS VII en de geheime gedachten van het Hof van *Rome* ontmaskerd! Wacht u dan, Protestanten, voor de zoete lokftem der *alleen zaligmakende Kerk!* Zij is nog dezelfde als vóór derdehalve Eeuw, toen uwe brave Vaderen tot hare gewapende dienaren zeiden:

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

BIJDRAGE TER KENSCHETSING DER TEGENWOORDIGE GRIEKEN.

Een *Grieksch* konvooifchip, voorbij *Smirna* zeilende, zag een *Fransch* fregat in de haven, en meende, dat het een *Turksch* oorlogsfchip was. De bevelhebber van het *Griekfche* geeft terftond aan de kleine vaartuigen bevel, dat ruime fop te kiezen; maar de Stuurman eener *Ipfariootfche* bark, welke den vermeenden vijand zeer nabij was gekomen, ftrooit, in plaats van te gehoorzamen, buskruid op het dek, en zeilt voorwaarts. De *Franfche* Wachtofficier, die deze manœuvre niet begrijpt, hijscht de neutrale vlag op, en roept hem toe, bij te te draaijen. Toen nu de Stuurman omtrent zijn voornemen ondervraagd werd, antwoordt hij: „Ik „ hield u voor *Turken*, en wilde u met mij in de lucht doen „ fpringen."

Een *Sulioot* liet zich door de *Turken* gevangen nemen, en gaf zich uit voor NOTIS BOZZARIS, (den bevelhebber van *Misfolunghi*, in den winter van 1825 op 1826) om dezen tijd te laten, zich te redden, en een' geheimen nachtelijken aanval voor te bereiden. Aan de fchrikkelijkfte martelingen ter prooije, verraadt hij echter zijn geheim niet, en fterft, zonder hetzelve te openbaren; en de *Turken* ontdekten het bedrog niet, vóór dat zij onder de flagen van hem,

dien zij den avond te voren meenden te hebben omgebragt, het leven lieten.

Bij den aanvang der *Griekſche* omwenteling op *Morea* greep eene *Griekinne*, met name CONSTANTIA VAN GASTUNI, de onechte dochter van den in 1799 te *Tripolitza* geſpietſten dapperen *Klepht* ZACHARIAS, de wapens voor haar vaderland, en deed, in mansgewaad, den veldtogt naar *Epirus*, in den zomer van 1822, mede. POUQUEVILLE vermeldt, in zijne *Histoire de la Régénération de la Grèce*, haar en hare daden meermalen.

IETS OVER DE LONDENSCHE DOBBELHUIZEN.

Helhuizen kan men met regt de Dobbel- of Speelhuizen te *Londen* noemen, zoo wel van wege de ellenden, welke op allen, die dezelve bezoeken, loeren, als van de gevoellooze Duivels, die hen trachten te grijpen.

Er zijn te *Londen* meer dan vijfentwintig zulke Dobbelhuizen, die deels overdag, deels bij nacht, op bepaalde of ook onbepaalde uren, bank houden. In eenige derzelven wordt eene kas van 10,000 pond ſt. ten toon geſpreid; in andere zijn naauwelijks 50 pond ſt. voorhanden. Hier kan men van 10 *Eng.* ſchellingen tot 200 pond ſt., elders op zijn hoogst 5 ſchellingen inzetten. Overal, echter, loeren Bedrog en Roof. Wordt de eene bank geſloten, dan zijn er altijd wezens bij de hand, die den vreemdeling naar een ander Dobbelhuis geleiden. Is een ſpeler geheel uitgeplonderd, dan poogt men zich van hem te ontſlaan; en gelukt dit niet met woorden, dan werpt men hem zonder omwegen ten huize uit, opdat niet het een of ander der aldaar aanwezige ſlagtoffers door zijne wanhoop de oogen openga.

De onkosten in deze huizen moeten zeer groot zijn. De grootere ſchenken thee, koffij, wijn, avondeten om niet; de kleinere geven thee, likeuren en beſchuit ten beste. Alles doet zich prachtig voor. In een der grootſte dier huizen begroot men de *wekelijkſche* uitgaven op ongeveer 1000 pond ſt. Zelfs de kleinſte moeten van 40 tot 80 pond ſt. opofferen. Als daar zijn, behalve huur en ſpijs en drank, hoofdopzieners, *croupiers*, oppasſers, deurwachters, lieden, welke op de Policie letten, en derzelver komst in tijds verraden, geſchenken aan de Policie zelve, tot beveiliging van hun be-

ſtaan, naardien tegenwoordig de overtuigde bankhouder met den arbeid in den tredmolen wordt geſtraft. Sommige banken hebben éénen eigenaar; bij andere zijn verſcheidene belanghebbenden. Alle de bij dezelve gebezigd wordende perſonen hebben gemeenlijk een vast inkomen; ſommigen genieten een percent van de winst. Bij groote ſlagen, welke de bank ten deele valt, trekken de mindere bedienden een extra-profijtje.

DE TEGENWOORDIGE SULTAN EEN GOED SCHERPSCHUTTER.

In de *Lettres ſur le Bosphore*, *Paris* 1822, leest men, dat de geliefkoosde uitſpanning van den tegenwoordigen Sultan beſtaat in het ſchijfſchieten. Bij de zoetwaterbronnen ſtaat eene kleine marmeren zuil op eenen heuvel, aan welke een ſtruis-ei of eenig ander voorwerp wordt gehecht, naar hetwelk hij met de bus op een' aanmerkelijken afſtand ſchiet, en ſlechts zelden mist. Op eene marmeren tafel daarnevens vindt men, in gouden letteren, de ſterkſte proeven zijner bekwaamheid gegraveerd. Ook in het rigten van het geſchut, alsmede in de kunst, om met hetzelve het doel te treffen, is hij zeer bedreven; dikwijls begeeft hij zich *incognito* naar eene niet verre van het Serail opgerigte batterij van 12 ſtukken tot het gezegde einde.

Een *Engelschman* gaf den Sultan, op deszelfs verlangen, eene verklaring van de ſtaatsinrigting zijns vaderlands. Toen hij hem ook omtrent de Oppoſitie naar vermogen had ingelicht, riep de *Turkſche* Monarch verbaasd uit; „ Waarom zendt uw „ Koning niet aan alle leden der Oppoſitie eene zijden „ koord?"

LETTERLIJKE VERTALING VAN DE CONSTITUTIONELE HYMNE VAN PORTUGAL.

Men weet, dat *Don* MIGUEL aan het *Portugeſche* krijgsvolk het aanheffen van den Conſtitutionelen lofzang heeft verboden, door zijnen broeder zelven, Keizer PEDRO, *en* vervaardigd *en* op muzijk geſteld. Het heeft ons mogen gebeuren, een echt exemplaar van dit historieſtuk te zien, te *Lisſabon* bij DE WED. WALTMANN EN ZOON, in de ſtraat

St. Paul, No. 18, in het licht verschenen. *Don* PEDRO brengt in dien lofzang aan de Constitutiën eene godsdienstige hulde toe, naast die, aan God en het Vaderland verschuldigd, op eene muzijk, welke, als 't ware, eene elektrieke vonk mag heeten, aan de ziel van een' volklievenden Vorst ontsprongen. Wij hebben niet gepoogd, de couplетten in verzen over te brengen: er heerscht zoo veel eenvoudig- en ongedwongenheids in het *Portugesche rhythmus*, dat dezelve daarbij voorzeker nog meer zouden hebben verloren, dan in deze letterlijke vertaling in proza:

„o Vaderland! o Koning! o Volk! bemint uwen Gods„dienst, zijt der Wet getrouw, en handhaaft steeds uwe „Goddelijke Constitutie.

„Leve, leve, leve de Koning! leve de heilige Godsdienst! „leven de krijgshaftige kinderen van *Lusitanië!* maar leve „bovenal de Goddelijke Constitutie!

„o, Welk eene verzachting schenkt gij in de algemeene „beroering! Gij geeft kracht aan alle zielen, o Goddelijke „Constitutie!

„Laat ons allen gelukkig zijn in de volmaaktste vereeni„ging, de oogen steeds gevestigd op onze Goddelijke Con„stitutie.

„De waarheid verbergt zich niet meer; men misleidt den „Koning niet meer — neen! Verkondigen wij dan, *Portuge„zen!* verkondigen wij de Goddelijke Constitutie."

DE TELESKOOP EN DE ROEPER.

Eene echte Anekdote.

De pastoor van *Palaiseau* had een Observatorium, en, onder andere werktuigen, eene teleskoop en een' roeper. Op zekeren tijd, dat hij, gelijk hij dikwijls gewoon was, zich vermaakte met, door middel der eerste, de voorbijgangers en reizigers op den grooten weg op te nemen, zag hij een' grooten zak met koren van eene kar vallen. „Hei, vriend! uw zak!" riep hij onwillekeurig, zonder het oog van dit voorwerp af te wenden; maar de man vervolgde zijnen weg. „Hoe dwaas!" sprak nu de goede pastoor bij zichzelv'; „de arme kerel kan mij immers niet verstaan: schielijk mijn roeper!" Dan, de roeper was beneden, en, terwijl de pastoor dien ging

halen, waren kar en man verdwenen; maar, in plaats van deze, zag hij nu twee vrouwen op den zak toeloopen, haar best doende om denzelven achter een boschje te slepen. „Ongelukkigen!" riep hij haar toe, den roeper aan zijnen mond brengende, „eerbiedigt het eigendom van anderen!" De stem kwam over; de vrouwen lieten den zak los, en verwijderden zich met schrik. Intusschen schenen zij met elkander te beraadslagen, en de eene der andere te verwijten, zich door eene ijdele vrees te hebben laten vervoeren. Een booze geest voerde haar weder naar hare verlatene prooi, en zij grepen andermaal den zak aan. „God ziet u!" riep nu de pastoor met eene donderende stemme; „eerbiedigt het eigendom van anderen; ducht den arm der geregtigheid!" Op dezen tweeden roep namen de vrouwen in aller ijl de vlugt, alsof zij het vlammend zwaard van een' wrekenden Engel in de wolken zagen; terwijl de pastoor vervolgens gelegenheid vond, om den zak tot den wettigen eigenaar te doen wederkeeren.

DE SLAVIN IN AZIË.

XIII.

Zusters, weent met mij! Ik jammer over mijne kluisters niet;
Schande ware 't, zoo mijn moed reeds door haar wigt zich fnuiken liet:
't Heeft zoo lang dat wigt gedragen, mijn geliefde vaderland,
En het kon haar niet verlammen, zijne aloude heldenhand. —
Zusters, weent met mij! Ik jammer geenszins over 't moeizaam werk;
Wien geen laffe rust kan streelen, dien maakt arbeid kloek en sterk:
Als het vaderland, vernederd, luid om zijne kindren schreit,
Moet, wie vechten kan noch weren, steeds tot lijden zijn bereid.—
Zusters, weent met mij! Ik jammer niet om mijner broedren dood;
Vaak omzweefden hunne schimmen mij in 't lieflijk avondrood;
't Wuiven met hun zegekransen dauwde laafnis op mij af:
Zou ik dan door ijdle tranen hen ontrusten in hun graf? —
Zusters, weent met mij! Ik jammer geenszins om mijn' dierbren zoon:
Leeft hij, o! dan vlecht hij zeker, ook voor mij, een heldenkroon;
Viel hij, ach! dan plant ik jonge lauwerboomen tot zijne eer,
En die plek wordt eens een tempel voor den vrijen Griek te meer.—
Zusters, weent met mij! Ik jammer, jammer slechts, dat ik geen man,
Niet ben toegerust ten strijde, lans noch sabel zwaaijen kan;
Dat ik mijne boei niet breken, zwemmen door den breeden vloed,
Noch, in 't vrije land, kan plengen, vrank en vrij, het vrije bloed!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

BRIEF VAN S. MULLER AAN G. H. VAN SENDEN, OVER EEN BERIGT, VOORKOMENDE IN DIENS PRAGMATISCHE GESCHIEDENIS DER BESTRIJDING VAN BIJBEL EN OPENBARING.

Weleerwaardige en zeer geleerde Heer!

Het lezen van de *Pragmatische Geschiedenis der bestrijding van Bijbel en Openbaring*, welke het godgeleerd *Nederlandsch* Publiek aan uwe pen verschuldigd is, heeft sinds geruimen tijd het voornemen bij mij opgewekt, om U mijne bedenkingen over een berigt, in dat werk voorkomende, mede te deelen, waaromtrent wij, tot mijn leedwezen, verschillen, en dat mij tevens belangrijk genoeg toeschijnt, om eens opzettelijk behandeld te worden. Ik weet de vrije oogenblikken, waarover ik thans mag beschikken, niet beter te besteden, dan wanneer ik aan dezen lang gekoesterden wensch van mijn hart voldoe, en alzoo eene heilige schuld afbetaal, welke mij door de zucht voor waarheid zoo wel, als door dankbaren eerbied voor de nagedachtenis van een' afgestorven wordt opgelegd; vertrouwende, dat UE. mijne bescheidene aanmerkingen in liefde ontvangen en beoordeelen zal.

Onder de treurige gewaarwordingen, welke het lezen van uw werk bij alle hoogschatters van Bijbel en Openbaring verwekt, is het eene verblijdende opmerking, dat *Nederland* in de bestrijding van het Christendom, gelijk in zoo vele opzigten, vergeleken met andere gewesten, eene eervolle uitzondering maakt. Want terwijl de verderfelijke plant van het *Deismus* in *Engeland*, *Frankrijk* en *Duitschland* reeds vroegtijdig in onderscheidene gedaanten welig is opgeschoten, terwijl zelfs vele verkondigers van het Evangelie zich aldaar niet ontzien hebben,

om ter bevordering van dien wasdom de hand te leenen, is dezelve op *Nederlandschen* bodem nooit inheemsch geworden; slechts weinigen hebben zich op de kweeking van dat onkruid toegelegd, en onder deze weinigen mag men bijna geene Godgeleerden tellen.

Deze weinigen onder onze Landgenooten, die de H. S. op eene wijze beschouwden en verklaarden, waardoor haar Goddelijk gezag verloren ging, en het Christendom ophield, stellige Openbaring te zijn, hebben, mijns inziens, eene zware schuld op zich geladen. Zij toch waren van de gevaren bevrijd, die den jeugdigen Godgeleerde en Bijbelonderzoeker in andere landen omringden, waar het ongeloof zijne stem in de Akademische gehoorzalen niet alleen, maar zelfs op de Christelijke leerstoelen verhief, en door den geest der natie werd aangekweekt. Zij waren in een land geboren, opgevoed en gevormd, waar men van oudsher den diepsten eerbied voor Bijbel en Openbaring had blijven koesteren; zij moesten de bezadigdheid, onzen landaard zoo zeer eigen, verloochenen, de lessen en het voorbeeld hunner onderwijzers versmaden, en de stoutheid of loszinnigheid bezitten, om eenen weg te kiezen, ten eenemale afwijkende van dien, welken het verstandigst en vroomst gedeelte van onze natie betrad. Uwe taak bragt het mede, deze treurige verschijnselen na te gaan, de geschriften van hen te raadplegen en te beoordeelen, die aldus de doorgaande denkwijze hunner Landgenooten durfden trotseren; en derzelver gevoelens onbewimpeld en naar waarheid open te leggen. Dankbaar erken ik het verdienstelijke van uwen arbeid; maar het staat aan mij niet, te onderzoeken, of en in hoe verre UE. in deze voorzeker moeijelijke taak geslaagd zij: ik neem alleen de vrijheid, van uw oordeel over eenen man te verschillen, die door U min gunstig beoordeeld, en met de schuld van *Bijbelbestrijding* bezwaard wordt, en die, ten gevolge daarvan, in Tijdschriften, welke uw werk hebben aangekondigd, op ééne lijn staat met dezulken onder ons, die de gedrogtelijkste wangevoelens verdedigd heb-

den. Deze man is GERRIT HESSELINK, in leven Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte aan de Kweekschool der algemeene Doopsgezinde Societeit te *Amsterdam*. Zonder in den lof van den afgestorven uit te weiden, voel ik mij gedrongen te verklaren, dat allen, die zijnen vertrouwden omgang mogten genieten, eene zeldzame bezadigdheid, zachtmoedigheid en waarheidsliefde in hem vereerden; dat niets hem meer ter harte ging, dan de handhaving van het Goddelijk gezag des Bijbels en des Christendoms, en dat hij zijnen Leerlingen niets ernstiger zocht in te scherpen, dan onthouding van alle meesterachtig beslissen in zaken van Godsdienst (*). Zoo staat hij voor mijnen geest, en zoo leeft de waardige man nog in het dankbaar aandenken van zoo vele Doopsgezinde en Remonstrantsche Predikanten, die zijne wijze lessen hebben mogen hooren en zijne vertrouwde verkeering genieten. Alle dezen hebben zich ongetwijfeld met mij bedroefd, dat hun hoogvereerde Leermeester door U onder die lotelingen gesteld wordt, die, Gods woord naar willekeur verklarende, het Evangelie van deszelfs vertroostende, heiligende en zaligmakende kracht berooven, en zullen het voorzeker met welgevallen zien, dat ik, als 't ware in aller naam, voor den lang ontslapen', maar onvergetelijken man optrede.

Intusschen erken ik gaarne, dat HESSELINK in zijne uitgegevene schriften, en met name in zijn *Uitlegkundig Woordenboek*, hier en daar heeft kunnen mistasten, en alzoo aanleiding geven, om hem van neologische gevoelens te beschuldigen. Dit althans is hem bejegend in een boekske: *De nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden, volgens het Uitlegkundig Woordenboek van den Heer* HESSELINK, (gedrukt voor rekening van den Autheur, 1793) met welks ongenoemden Schrijver de beroemde Hoogleeraar YPEY (*Kerkelijke Geschiedenis der*

(*) Men zie 's mans Verhandeling, *over de dwaasheid der twijfelarij, de ongerijmdheid van het meesterachtig beslissen, en den middelweg tuisschen beide*, in TEYLER's *Godg. Gen.* Deel VII.

18de *Eeuw*, Deel IX, bl. 175) zich vereenigt, en met wiens oordeel UE. desgelijks geene zwarigheid maakt in te stemmen. Dat ik niet te veel zeg, maar uwe meening duidelijk en naar waarheid opgeve, blijkt uit alles, wat UE., bl. 568, 569, over HESSELINK en deszelfs *Uitlegkundig Woordenboek* bijbrengt. Immers, na vermeld te hebben, dat de beruchte BAHRDT, bij zijne zoogenoemde vertaling van het N. V., veel gebruik gemaakt heeft van TELLER'S Woordenboek, laat UE, als in éénen adem volgen, „dat van dit werk eene navolging door HESSELINK vervaardigd werd, die, hoewel in eenen meer gematigden geest gesteld, des Hoogleeraars *Duitsche* begrippen over verscheidene stellige waarheden, en die van zijn Kerkgenootschap, duidelijk te kennen geeft." Deze zamenvoeging van den eenvoudigen, waarheidlievenden, vromen HESSELINK en den onbeschaamden en ligtzinnigen BAHRDT, wien geene waarheid heilig was, heeft voor elk regtgeaard gemoed reeds iets stuitends, en moet het denkbeeld van miskenning onwillekeurig opwekken. Het is waar, wat UE. zegt: beiden hebben het Woordenboek van TELLER gebruikt; maar met dit zeer wezenlijk onderscheid, waarvan men de vermelding bij U ongaarne mist, dat *de* een het verderfelijke van dit werk besteed heeft, om eene heillooze zaak te verdedigen, terwijl de ander het goede, dat het bezit, aan de bevordering van zuivere Evangelische kennis heeft trachten dienstbaar te maken. HESSELINK zegt, in de Voorrede voor den eersten druk van zijn *Woordenboek*, dat hetzelve „naar een dergelijk plan," als dat van TELLER, „is zamengesteld," maar dat het „in vele opzigten daarvan verschilt." Of nu zulk een gebruikmaken van den arbeid eens vroegeren Schrijvers eene *navolging* daarvan heeten moet, waarbij men tevens aan eene gelijkheid, niet slechts van *plan* en *orde*, maar van *geest* en *strekking*, denkt, dit is eene vraag, die ik met U niet gaarne toestemmend zou willen beantwoorden. En zoo de vertaling of navolging van een boek, waarin gewaagde of neologische stellingen voorkomen,

reeds *op zichzelve* een vergrijp tegen de Goddelijkheid van Bijbel en Christendom ware, zouden gewisselijk vele zeer regtzinnige Godgeleerden van ons vaderland dit verwijt niet kunnen ontgaan, en zou b. v. de hooggeachte en oordeelkundige Vertaler van KRUMMACHER's *Geist und Form* voor die beschuldiging met regt blootstaan. Het valt toch, mijns bedunkens, niet te ontkennen, dat de Schrijver van dit boek *destijds* op een rationalistisch of zelfs neologisch standpunt stond, en in zijn werk gewaagde stellingen over de Evangelische schriften voordroeg; zoodat TEYLER's Godgeleerd Genootschap zich ook geroepen achtte, eene prijsvraag ter nadere bepaling en wijziging van dezelve uit te schrijven, en de Hoogleeraar VAN HENGEL zijne geleerdheid en schranderheid aan de beantwoording van die vraag wel wilde besteden. Ook in de godgeleerde wereld mag immers het spreekwoord gelden: *Virtus et in hoste laudanda*, en komt het slechts aan *op de wijze*, waarop men van den arbeid eens anderen gebruik maakt.

Uw verder verslag van het bovengenoemde Tegenschrift is mede niet gunstig voor HESSELINK. Dit verslag behelst nagenoeg hetzelfde, wat in het werk van YPEIJ, ter aangehaalde plaatse, voorkomt, alleen met dit onderscheid, dat, volgens dezen, „de ongenoemde Schrijver het Publiek onder het oog gebragt heeft, hoe HESSELINK zijn best heeft trachten te doen, om de gewone bewijsplaatsen des N. V., waaruit de kenmerkelijkste leerstukken van onze Protestantsche geloofsbelijdenissen ontleend worden, zoo te verklaren, dat er somtijds naauwelijks eene schaduw derzelve overblijft;" terwijl UE. het daarvoor houdt, dat die Schrijver de afwijking van HESSELINK „*vrij onzacht* aanwees en te ver ging, ook daarin, dat hij de bijzondere gevoelens van den Hoogleeraar aan het geheele Kerkgenootschap te last legt, waartoe hij behoorde." Het oordeel van den Heer YPEIJ moet reeds een' ieder bevreemden, die het bedoelde stukje kent, en tevens het *Berigt* van HESSELINK *Aan de Lezers van mijn Uitlegkundig Woor-*

denboek gelezen heeft; maar het wekt meer dan verwondering, dat UE. in den tegenwoordigen tijd, waarin de tweede uitgave van het *Woordenboek* sedert lang het licht ziet, dat oordeel overneemt en bevestigt. In de vooronderstelling, dat UE. dat stukje naauwkeurig zal gelezen hebben, en met die uitgave van het *Woordenboek* bekend zal zijn, neem ik de vrijheid U te vragen, of waarheid en Christelijke liefde niet eischten, om, al ware het dan ook slechts met een enkel woord, gewag te maken van den spottenden en bitteren toon, waarin het geschreven is, alsmede van de verkeerde opgaven der gevoelens van HESSELINK, welke daarin op meer dan ééne plaats voorkomen (zie het bovengemeld *Berigt aan de Lezers*, bl. 6 en 7); of onpartijdigheid niet vorderde, te vermelden, dat de Schrijver, of uit onkunde, of uit voorbarige drift, ook daarin te ver gaat, dat hij HESSELINK van *Neologie* beschuldigt, waar deze, in zijne verklaring van Bijbelplaatsen, met CHRYSOSTOMUS (*Woordenboek*, bl. 537), AUGUSTINUS (530), J. CAMERO, den opvolger van den beroemden GOMARUS (536), en andere Godgeleerden en Schriftuitleggers van naam, overeenstemt? Waarom dan, bij dezen stand van zaken, HESSELINK beschuldigd, en den Lezer van uw werk op het denkbeeld gebragt, of daarin versterkt, dat de Schrijver, die noch met zijnen naam, noch zelfs met de plaats der uitgave van zijn boekje durfde voor den dag komen, voornamelijk *in de wijze* gefaald hebbe, waarop hij de zaak voorstelt? Waarlijk, het bedroeft mij, dat ik U deze vragen doen moet.

Denk echter niet, Eerwaardig Heer, dat ik den pennestrijd tusschen HESSELINK en zijnen Tegenschrijver als een zoo belangrijk verschijnsel in de godgeleerde wereld van ons vaderland beschouw, dat ik eene breedvoerige vermelding van denzelven in uw werk zou verwacht hebben; o neen! UE. had er mijnentwege geheel en al van kunnen zwijgen; maar, nu UE. het de

moeite waard rekent, de zaak ter sprake te brengen, meen ik mij niets aan te matigen door strikte waarheid te vorderen. Ook is het geene overdrevene ingenomenheid van den Discipel met zijnen Leermeester, welke mij die vragen in den mond geeft, geene gekrenkte eigenliefde, alsof hem niet genoeg eer bewezen ware; neen, ik ben mijzelven bewust, dat andere en zuiverder beginselen mij tot dit schrijven aansporen; het geldt hier den goeden naam en de onbevlekte nagedachtenis van eenen man, wiens Christelijk geloof even blank en opregt was, als zijne geheele inborst; het betreft de vraag, of de man, die eens, als Onderwijzer der studerende jongelingen, aan het hoofd van het Doopsgezinde Kerkgenootschap in ons vaderland stond, tot dezulken behoorde, die (het zijn uwe eigene woorden) „de voornaamste leerstukken van het Evangelie voor menschelijke bijvoegsels willen beschouwd hebben." Deze vraag moge elders voor onverschillig gehouden worden: zij heeft in mijn oog, in het oog van U, en, Gode zij dank! van onze geheele natie, het uiterst belang; ja, de eer van het Doopsgezind Kerkgenootschap hangt, in een' Christelijken zin, daarvan af. Gij meent redenen te hebben, die vraag, in navolging van den Heer YPEIJ, toestemmend te beantwoorden; uw werk zal, naar ik hoop en vertrouw, nog bestaan, en met zegen gebruikt worden, wanneer allen, die HESSELINK gekend en vereerd hebben, met mij reeds lang in het stof der aarde rusten; en zoo staat de man, die zijn geheele leven aan de zaak van God en JEZUS toegewijd, die tot aan zijnen jongsten ademtogt het geloof in CHRISTUS, als den Zoon van God en den Verlosser der Wereld, ongeschonden bewaard heeft, en die, op grond van dat geloof, de eeuwigheid is ingetreden, bij de nakomelingschap door U geteekend als iemand, die zich aan het heilig Bijbelwoord vergrepen heeft. Hoe zou de dankbare Discipel dan hier kunnen zwijgen, en zich niet geroepen achten, de gronden te onderzoeken, waarop UE. deze beschuldiging bouwt, om de eer van zijnen Leermeester, zoo mogelijk, te handhaven!

Eer ik echter hiertoe overga, neem ik de vrijheid, als in het voorbijgaan op te merken, dat uwe verdere opgave omtrent den inhoud van het beddelde Tegenschrift mij min naauwkeurig toeschijnt, en dat UE. den steller van hetzelve zonder reden bezwaart, door te zeggen, dat hij ook daarin te ver ging, „ dat hij de bijzondere gevoelens van den Hoogleeraar aan het geheele Kerkgenootschap te last legt, waartoe hij behoorde." Ik acht het niet overtollig, U hieromtrent te verzekeren, dat de Predikanten en Leden der Doopsgezinde Gemeenten zich de verschijning van HESSELINKS *Woordenboek* nooit tot schande, maar veeleer tot eer gerekend hebben; zoodat de uitdrukking *te last leggen*, door U gebezigd, min juist is. Doch van eenig meerder belang schijnt mij de navolgende aanmerking. Wanneer men, namelijk, *alleen op den titel* van het meergemeld boekje: *De nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden, volgens het Uitlegkundig Woordenboek van den Heer* HESSELINK, afgaat, moet men zekerlijk met U denken, dat de Opsteller de bijzondere gevoelens van den Hoogleeraar aan het geheele Doopsgezinde Kerkgenootschap toeschrijft; maar eene naauwkeuriger inzage zal een' ieder terstond overtuigen, dat die titel enkel spotternij is, en dat de man zich veeleer ter take stelt, om het onbestaanbare der gevoelens van HESSELINK met de leer der Doopsgezinden aan te toonen. Tot dat einde vraagt hij ook, bl. 26: „ Hoe de onderneming, om de *nieuwe hervorming* onder de Doopsgezinde Christenen *in te voeren*, bij dat Genootschap zal gesmaakt worden? of elk Leeraar en Hoogleeraar in hetzelve zulk eene onbepaalde vrijheid van profeteren heeft, dat hij in het geheel aan geene belijdenis of formulieren verbonden is; zoodat men zelfs de hoofdwaarheden van het Christendom, welke het wezen van onzen Protestantschen Godsdienst uitmaken, zou mogen wegredeneren, verdonkeren en uitmonsteren?" en haalt, bl. 204, onderscheidene plaatsen uit oude Doopsgezinde Geloofsbelijdenissen aan. Ik heb mij de moeite getroost, om dat vergeten

Twistschrift nog eens opzettelijk te doorlezen, maar nergens eenigen grond voor de juistheid uwer opgave gevonden. Hoe er hieromtrent bij twee menschen, die beiden het bewuste boek gelezen hebben, (want ik kan toch niet vooronderstellen, dat UE. in een zoo teeder punt alleen op den titel zult zijn afgegaan) verschil bestaan kan, moet ik opregt verklaren, niet te begrijpen.

Op geen' beteren grond schijnt mij te rusten hetgeen UE. verder zegt; dat, namelijk, „ toen reeds (1790) vele Doopsgezinden aan die *Neologen* de hand reikten, welke de voornaamste leerstukken van het Evangelie als menschelijke bijvoegsels wilden beschouwd hebben." Dit gezegde toch wordt alleen goedgemaakt door een beroep op de straks aangehaalde plaats uit het werk van YPEIJ. Ik vind aldaar zekerlijk dezelfde stelling, daar die Hoogleeraar zegt, „ dat in den tegenwoordigen tijd (1808) vele Doopsgezinden afgedwaald zijn van het spoor hunner vaderen, en met de zoogenoemde *Neologen* in *Duitschland*, wier poging het is, om de allerbelangrijkste leerstukken der Christelijke Godsdienstleer te doen doorgaan voor menschelijke bijvoegselen van door vooroordeelen verblinde Theologanten, éénen weg zoeken langs te treden;" maar ik zoek te vergeefs naar eenig bewijs voor dezelve. Gij vergenoegt U echter niet met het beweerde door den Hoogleeraar te herhalen, maar voegt er bij, „ dat er toch nog anderen waren, die de voetstappen van den edelen MENNO ook daarin drukten, dat zij met geheel hun hart vasthielden aan die stellige waarheden, welke de ziel van het Evangelie en deszelfs voorschriften uitmaken." Hoezeer deze woorden aan den eenen kant tot eer van het Doopsgezind Kerkgenootschap strekken, geven zij te gelijk te kennen, dat er toch velen gevonden werden, die „ de stellige waarheden, welke de ziel van het Evangelie uitmaken," loochenden of ondermijnden. Dat ik uit uwe woorden niet te veel afleide, blijkt uit uwen

wensch, aan het slot van dit geheele artikel uitgedrukt: „Mogt het getal derzulken onder hen sedert dien tijd niet verminderd zijn!" Gaarne, Eerwaardig Heer, erken ik het bezwaarlijke der taak, door U ondernomen, en gevoel levendig, hoe moeijelijk het is, om, in een kort bestek, de denkwijze van een Christelijk Kerkgenootschap, dat geene Geloofsformulieren heeft, op te geven; maar dit moeijelijke kan het onbewezene en onwaarachtige van eene opgave niet geheel verontschuldigen. En als zoodanig meen ik dit uw gezegde te mogen beschouwen. UE. toch is, even als uw Hooggeleerde voorganger, alle bewijs voor hetzelve (en dit is voorzeker geen onbelangrijk punt) schuldig gebleven. Dat voorts uwe uitspraak onwaarachtig is, durf ik gerustelijk tegen UE. en tegen den Heer YPEIJ beweren, in navolging van U beiden, alleen op de kennis afgaande, die ik door eigene ondervinding omtrent dit punt verkregen heb, en wel verzekerd, dat er onder de Doopsgezinden niemand geweest is, die, zijne godsdienstige vrijheid misbruikende, in geschrifte, of op den predikstoel, het Goddelijk gezag des Bijbels en het positief karakter des Christendoms, als onmiddellijke Openbaring des Allerhoogsten, (want hierop komt het, bij de bepaling der beteekenis van het woord *Neologie*, toch eeniglijk aan) ontkend of betwist heeft. Of is het bewijs, door den nameloozen Tegenschrijver gebezigd, ook in uwe oogen geldig, dat HESSELINK de kracht van vele bewijsplaatsen ontzenuwd heeft, welke in vroegeren tijd ter staving van eenige fundamentele geloofsartikelen uwer Kerk aangevoerd werden; of dat hij in zijne godsdienstige gevoelens van de begrippen afwijkt, die in de oude Doopsgezinde Geloofsbelijdenissen voorkomen? Ik hoop het niet. En, wanneer deze redenering eens doorging, zou ik mij dan niet met even veel regt op het voorbeeld van onderscheidene Godgeleerden uit uw Kerkgenootschap in ons vaderland kunnen beroepen, en hen voor *Neologen* mogen uit-

maken? Doch al ware dit zoo niet, ook dan nog zou immers HESSELINK met Hervormde Predikanten, die bij hunne aanstelling de Formulieren van Eenigheid onderteekenen, niet gelijk staan. HESSELINK toch behoorde tot de *Doopsgezinden*, die MENNO SIMONSZ als eenen man van heldere inzigten in het Christendom en van voorbeeldige godsvrucht vereeren, als den éénigen *Nederlandschen* Hervormer, (in den zin, waarin ZWINGLI, LUTHER en KALVIJN dezen eernaam dragen) die het werk van CHRISTUS *op zijne wijze* tot deszelfs oorspronkelijke eenvoudigheid zocht terug te brengen, en daartoe voornamelijk het teeken van den Doop in deszelfs ware beteekenis en kracht herstelde, zonder dat hij zijne bepaalde gevoelens over alle bespiegelende leerstukken tot eene onfeilbare regelmaat voor zijne volgelingen wilde verheffen. De Geschiedenis bewijst ook, dat dezen aan MENNO in 't vervolg van tijd geen hooger gezag dan dat van voorganger hebben toegekend, daar zij in verschillende punten van hem en van elkander zijn afgeweken, gelijk de gedrukte belijdenissen en de maar al te veelvuldige scheuringen onder hen duidelijk aantoonen. De late invoering van eene bepaalde geloofsbelijdenis (nagenoeg 40 jaren na MENNO's uitgang uit het Pausdom) geeft dit reeds te kennen. Bovendien mag ik mij hier op het verschil van gevoelen beroepen, dat reeds vroeg onder de Doopsgezinden ten aanzien van de blijvende waarde der *voetwassching* en onderscheidene punten van kerkelijke tucht bestond. UE. vergelijke, om slechts ééne bespiegelende waarheid te noemen, het gevoelen van SAMUËL APOSTOOL, den stichter der vorige Doopsgezinde Gemeente van de *Zon* binnen deze stad, over de menschwording van den Zone Gods, (*Waarheids-oefening*, Hoofdst. 14) met hetgeen er dienaangaande in de schriften van MENNO en in de eerste geloofsbelijdenis zijner volgers, door HANS DE RIJS en LUBBERT GERRITSZ opgesteld, (art. 8) voorkomt, en UE. zal moeten toestemmen, dat de eerstgenoemde zich

reeds aan *Neologie* heeft fchuldig gemaakt, bijaldien eenige afwijking van het letterlijk gevoelen des voorgangers dien naam verdient te dragen. Doch de tijden zijn, God dank, voorbij, waarin Doopsgezinde broeders over de leerstukken van het Christendom twistten, en geloofsbelijdenisfen opstelden, waaraan zij hunne Predikanten en Gemeenteleden bonden; met het begin van onze eeuw is de laatste, reeds lang waggelende fcheidsmuur weggevallen, die hen weleer van elkander afzonderde, en allen hebben zich tot ééne Kerkgemeenfchap vereenigd, die, de heilige Schrift als den éénigen grondflag van Christelijk geloof eerbiedigende, van allen, die tot haar willen toetreden, niets anders vordert, dan de belijdenis van de grondwaarheid des Evangelies, dat JEZUS is de CHRISTUS, de Zoon des levenden Gods, de erkentenis der fchriftmatigheid van den Doop der Bejaarden, en der ongeoorloofdheid van het Eedzweren voor den Christen. Door dit beginfel eener betamelijke vrijheid in het godsdienftige geleid, dulden de Doopsgezinden onzer dagen dan ook, dat er verfchil van begrippen over belangrijke leerftukken onder hen besta, ja verdragen zij in liefde zelfs de prediking van fteil regtzinnige gevoelens, die tegen de vroegste geloofsbelijdenisfen hunner voorvaderen aandruifchen. Hoe UE. derhalve, bij de kennis van dezen ftaat van zaken, en van de bepaalde denkwijze van MENNO over fommige geloofsartikelen, zich op het voorbeeld van dezen Hervormer kan beroepen, ter befchuldiging van Christenen als de Doopsgezinden, die zich niet naar feilbare menfchen, maar naar den éénigen Heer en Zaligmaker JEZUS CHRISTUS, noemen willen, en die geene formulieren kennen, waaraan zij hunne Predikanten en Leden binden, weet ik niet te verklaren, ten zij UE. de redenering van den nameloozen Tegenfchrijver voor uwe rekening neme. Doch al vooronderftellen wij eens, dat men aan de bijzondere gevoelens van MENNO, of die in de belijdenisfen ftaan uitgedrukt, gezag moest toekennen ter regeling en bepaling van het Christelijk geloof der tegenwoordige Doopsgezinden, zou UE. dan toch niet van oordeel zijn, dat men ook iets

aan den tijd behoort toe te geven, waarin die gevoelens en belijdenisſen, bij het aanvankelijk ontwaakte grondig onderzoek der H. S., vastgeſteld zijn, en dat men van de latere groote vorderingen in Uitlegkunde en Bijbelſtudie gebruik zou mogen maken ter wijziging en opheldering van het een en ander? Of kent UE. één Kerkgenootſchap, in onzen tijd, welks Predikanten en Leeken zich ſtiptelijk *aan de letter* der oude geloofsbelijdenisſen binden?

Doch UE. vergenoegt zich niet met algemeene aanmerkingen op het *Woordenboek* van HESSELINK; maar treedt in bijzonderheden, verklarende, dat men den invloed van des Hoogleeraars *Duitſche* begrippen over verſcheidene ſtellige waarheden, en die van zijn Kerkgenootſchap, er duidelijk uit proeft." Deze onbepaalde uitdrukking van *Duitſche* begrippen wordt aan den voet der bladzijde, waar de voortgangen van het ongeloof onder de *Lutherſchen* hier te lande vermeld ſtaan, met die van „ *neologiſche* wanbegrippen der *Duitſchers*" afgewisſeld; en om te bewijzen, dat HESSELINK deze wanbegrippen op de ſtellige waarheden des Christendoms, en op bijzondere geloofspunten van zijn Kerkgenootſchap, toegepast hebbe, beroept UE. zich op de artikels van *Koning*, *Bezetenen*, *Doop* en *Eed*, in het *Woordenboek*. En wat nu behelzen deze artikelen, dat de beſchuldiging van *Neologie*, in het oog van ieder' kundigen, onpartijdigen en Christelijken beoordeelaar, wettigt? Ik zal mij de moeite geven, dezelve naauwkeurig na té gaan; en ik hoop mij hierin voor alle partijdigheid te wachten, waartoe mijn ijver voor de handhaving van het Christelijk geloof mijns onvergetelijken Leermeesters mij zou kunnen vervoeren.

Na in het eerſte artikel gezegd te hebben, dat JEZUS, wanneer Hij zich den titel van Koning geeft, het *zedelijk rijk van waarheid* bedoelt, laat HESSELINK volgen, „ dat het eene vergeefſche moeite der Godgeleerden ſchijnt te zijn, om alle de deelen van Deszelfs *Koninklijke bediening* naauwkeurig te bepalen, dewijl zij de

H. Schrijvers hierin tot geene voorgangers hebben, welke de zoogenaamde drie ambten niet omſtandig beſchrijven; daarenboven moet men zich in de beſchrijving van het *Koninklijk ambt* van meer of min gezochte toeſpelingen bedienen, zoodat, wanneer men, met weglating van deze *allegoriſche* toeſpelingen, op de zaak zelve ziet, men bevinden zal, dat alles zeer gevoegelijk tot de waardigheid en bediening van *Profeet*, *Goddelijk Afgezant*, of *Zoon Gods*, kan gebragt worden." Waarbij de waardige man nog het navolgende voegt: „ Ik heb reeds elders (zie op het artikel CHRISTUS, bl. 99 der vorige en bl. 107 dezer uitgave) mij gekant tegen de gewoonte van hen, die 's Heilands verrigtingen op aarde, zijne wonderwerken, lijden, opſtanding en hemelvaart afzonderen van zijne *leer*, en verklaard, hoe, naar mijn begrip, alles, 't geen Hij tot heil en verloſſing van het menschdom gedaan heeft, in een allernaauwst verband ſtaat. Daarenboven, wanneer wij alles, 't geen de H. Schrijvers aangaande JEZUS, inzonderheid na Deszelfs verhooging, getuigen, zamentrekken, moeten wij Hem beſchouwen als den Autheur der nieuwe Goddelijke bedeeling, aan wien God daartoe *alle magt in hemel en op aarde gegeven heeft*, Matth. XXVIII: 18, verheven *verre boven alle overheid en magt en kracht en heerſchappij en allen naam*, Efez. I: 21, 22, den van God verordenden Perſoon, *door welken Hij de wereld zal oordeelen*, Hand. XVII: 31: Als zoodanig wordt aan CHRISTUS ook de titel van *Heer* gegeven, niet alleen *eershalve*, maar ook om Deszelfs *gezag*, *waardigheid* en *heerſchappij*, waarmede Hij van God, zijnen Vader, bekleed is, te beſchrijven; gelijk ik op het artikel *Heer* heb aangeteekend. Om deze reden kan ook de titel van *Koning* op den Heer CHRISTUS worden toegepast, zoo als ook de Opperheerſcher van alles den naam draagt van *Koning der Koningen*. Doch dit alles bepaaldelijk juist tot *drie ambten* te brengen, en dit op eene kunſtige wijze tot een geheel te maken, hierin, zeg ik, hebben de Godgeleerden de H. Schrijvers tot geene voorgangers." In-

dien ik wèl zie, blijkt uit het bovenstaande genoegzaam, ja allerduidelijkst, dat HESSELINK zich stellig aankant tegen de pogingen dier Godgeleerden en Schriftverklaarders, die *Neologen* genoemd worden, omdat zij JEZUS en deszelfs Leer van Goddelijk gezag berooven, doordien zij de Geschiedenis van de Leer afscheiden; maar dat hij het integendeel daarvoor houdt, dat de titel van *Heer* of *Koning* aan CHRISTUS gegeven wordt, niet alleen *eershalve*, maar ook om deszelfs *gezag*, *waardigheid* en *heerschappij*, waarmede Hij van God, zijnen Vader, bekleed is, te beschrijven. Waar is hier dan eenig blijk van *Neologie* te vinden; neen, maar wie ziet hier geene opzettelijke bestrijding van alwat, ten aanzien van het bedoelde leerstuk, met dien hatelijken naam verdient geteekend te worden? Of zou HESSELINK zijne *Duitsche* begrippen in dit artikel daardoor blootleggen, dat hij de gewone fijne onderscheidingen van de attributen der drie ambten, welke in vele theologische leerboeken gevonden worden, verklaart niet in den Bijbel te vinden?

In het tweede door UE. aangehaald artikel uit het *Woordenboek* van HESSELINK, dat uw ongunstig oordeel moet staven, lees ik, dat de Bijbelplaatsen, waar van *bezetenen*, of *demonische* menschen, melding geschiedt, niet uit de werking van den Duivel, maar uit de volksbegrippen der toenmalige tijden moeten verklaard worden. De waardige man beroept zich hier niet op SEMLER's Dissertatie *de Demoniacis*, maar op de in ons land meer bekende Verhandeling over dit onderwerp van FARMER; welk beroep, opdat ik dit in 't voorbijgaan aanmerke, mede ten bewijs kan strekken, dat dit neologisch gevoelen, bijaldien het dezen naam verdient, niet bij uitsluiting een' *Duitschen*, maar even goed een' *Engelschen* stempel draagt; eene herinnering, die in onze dagen, waarin de verdiensten der *Duitsche* natie in het vak van Godgeleerdheid en Uitlegkunde voornamelijk op prijs gesteld worden, misschien niet geheel overtollig is. Maar is dit gevoelen, van waar het zijnen oorsprong ook moge ontleenen, dan inderdaad zoo kettersch, dat hij, die hetzelve durft omhelzen en in geschrifte verdedigen, daarom in

een werk moet genoemd worden, dat de geschiedenis der *Bijbelbestrijding* vermeldt? De beantwoording van deze vraag verblijve desgelijks aan het oordeel van allen, die met den gang der Bijbelsche Uitlegkunde, en met de begrippen van voorname Godgeleerden en Schriftverklaarders, ook in *Nederland*, bekend zijn. Ik behoef UE. toch waarlijk niet te zeggen, dat, reeds eeuwen vóór en gelijktijdig met SEMLER en FÁRMER, onderscheidene mannen van grooten naam in de Christelijke Kerk zich over de bovengemelde opvatting der hier bedoelde Bijbelplaatsen niet ongunstig verklaard hebben; en het is mij eene aangename gedachte, dat niet alle bevoegde beoordeelaars met UE. zoo ongunstig over de genen oordeelen, die met hen instemmen. In de voortreffelijke Verhandeling van den Hoogleeraar HERINGA over de Leer der Accommodatie, (*Verhandelingen van het Haagsch Genootschap* van het jaar 1789, bl. 233) eenen man, even beroemd om zijne wetenschap en schranderheid, als eerbiedwaardig om zijne wijsheid en gematigdheid, lees ik, tot mijnen troost, het navolgende: „Ook mannen van naam en welverdienden roem, en ook onder deze dezulke, die ons de gewigtigste waarheden van den Godsdienst helpen verdedigen, komen voor dit gevoelen aangaande de bezetenen uit. Ik althans behoor niet onder de gene, van welke SEMLER zegt, dat zij elk, die niet omtrent de bezetenen met hen van één gevoelen is, als eenen Onchristen verketteren: veel liever wil ik, op het voorbeeld van ERNESTI en HAMELSVELD, met bescheidenheid zeggen, welke redenen, mijns inziens, tegen de onderstelling dezer mannen beslissend pleiten." Hoezeer is deze taal den echten liberalen Godgeleerde waardig, die even verre verwijderd is van bekrompenheid als van onverschilligheid, en hoe heerlijk steekt dezelve af bij uw oordeel over HESSELINK! Indien het UE. ook behaagt, *op deze wijze* de sporen van *Neologie* in de geschriften van onze vaderlandsche Godgeleerden op te zoeken, en daarvan in uw werk verslag te doen, zal het U gewisselijk niet aan stof voor eenige bladzijden ontbreken, welke U door Leden van

uw eigen Kerkgenootschap zal worden verschaft. Immers heeft een zeer geacht Hervormd Predikant, ook na den hooggeschatten arbeid van HERINGA, niet geschroomd, het gevoelen over de *bezetenen* in het N. V., mede door HESSELINK voorgestaan, maar door UE. als neologisch veroordeeld, te verdedigen. (Zie *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen*, Deel XII, St. 2, bl. 203 env. 1824.) Waarom heeft UE. zich dan, bij de beschrijving van de voortgangen der *Neologie* in *Nederland*, alleen tot het Remonstrantsche, Doopsgezinde en Luthersche Kerkgenootschap bepaald, en uw werk niet verrijkt met stalen van die verderfelijke gevoelens, uit de geschriften van Hervormde Godgeleerden opgezameld? Waarom wordt, om slechts één voorbeeld aan te halen, de naam van wijlen den Hoogleeraar REGENBOGEN in uw werk, voor zoo veel ik weet, maar eenmaal (bl. 561) ter loops gespeld? Anders voorwaar hebben de Heeren YPEIJ en DERMOUT, in hunne voortreffelijke *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*, hieromtrent gehandeld, gelijk bl. 433, 437, 555 en 671 van het IVde Deel bewijzen. Zoo iemand, dan betaamt het voorzeker den Geschiedschrijver van den gang der Godgeleerde Wetenschappen, den regel altoos voor oogen en in hoofd en hart te hebben: *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.*

Niet minder zwaar is uwe beschuldiging, dat HESSELINK zijne *Duitsche* neologische begrippen op de kenmerkende geloofswaarheden van het Kerkgenootschap, waartoe hij behoorde, heeft toegepast; te welken einde UE. zich op de artikelen *Doop* en *Eed* beroept. Ik moet bekennen, dat de aanhaling van deze twee artikelen mij reeds terstond bevreemdde, omdat ik kwalijk kon begrijpen, hoe HESSELINK daarin van de doorgaande leer der Doopsgezinde broederschap kon afwijken. Deze verwondering klom, toen ik zag, dat die artikelen zelfs aan het scherpturend oog van den nameloozen Tegenschrijver ontgaan waren; maar zij rees nog hooger, toen ik de aangehaalde plaatsen opsloeg en nalas. Ik zal

ook deze plaatsen onpartijdig zoeken te beoordeelen, en zien, of zij den toets van Doopsgezinde regtzinnigheid kunnen doorstaan. Wat UE. in het eerste artikel als Neologie beschouwt, zal wel het navolgende zijn: „ De Doop wordt het *bad der wedergeboorte* genoemd, in zoo verre deze plegtigheid afbeeldt de reiniging des gemoeds en vergiffenis der zonden. Zie Hand. II: 38. Het is echter zonder grond, om, uit hoofde dezer spreekmanieren, deze uitwerksels aan die plegtigheid toe te schrijven, als door eene verborgene werking deze verandering in den gedoopten te weeg brengende, dewijl de Apostelen in den gedoopten te gelijk eischen *geloof* en *bekeering*, als waarvan deze gelukkige gevolgen te verwachten waren." Het is waar, dat deze verborgene werking van den H. Geest in de gemoederen der gedoopten in de oude Doopsgezinde geloofsbelijdenissen algemeen erkend wordt, onder anderen in de eerste reeds boven aangehaalde, waar art. 32 dus luidt: „ De gansche handeling in den uitwendigen zigtelijken waterdoop stelt ons voor oogen, betuigt en beteekent, dat JEZUS CHRISTUS den boetvaardigen en geloovigen mensch inwendig doopt in 't bad der wedergeboorte en vernieuwing des H. Geests, afwasschende, door de kracht en verdiensten zijns uitgestorten bloeds, de ziele van alle smetten en zonden, en door kracht en werking des H. Geests, het waarachtig hemelsch, geestelijk en levendig water, de inwendige kwaadheid der zielen, en maakt ze hemelsch, geestelijk en levendig, in ware regtvaardigheid en goedheid;" maar zou dit nu genoegzamen grond opleveren, om HESSELINK van *Neologie*, ten aanzien van dit kenmerkend leerstuk zijner Gezindte, te beschuldigen? Ik geloof het niet. Uit hetgeen de Hoogleeraar op het artikel *Geest*, bl. 235—237, aangeteekend heeft, blijkt duidelijk, dat hij hierbij het denkbeeld van eene *hoogere Goddelijke kracht*, welke wij *bovennatuurlijke werking van Gods Geest* noemen, wel degelijk vasthoudt; hoewel men tevens uit dit geheele artikel kan opmaken, dat hij de nadere leerstellige bepaling en omschrijving van dit gevoelen niet uitdrukkelijk op den Bijbel gegrond vindt, zonder dat

hij echter dezelve ſtellig tegenſpreekt, hetwelk de aard van zijn *Woordenboek*, waarin hij alleen Bijbelſche ſpreekwijzen zoekt te verklaren, niet medebrengt. Ieder, die onpartijdig wil oordeelen, zal echter moeten erkennen, dat HESSELINK, als Lid van het Doopsgezinde Kerkgenootſchap, tot deze afwijking van de gevoelens zijner voorgangeren vrijheid had, zonder dat hij behoefde te ſchromen van daardoor aan zijne betrekking tot hetzelve te kort te doen, en dat het er ſlechts op aankomt, of hij in dezen naar beproefde uitlegkundige regelen is te werk gegaan. Voor 't overige mag ik u wel verzoeken, eens na te zien, of de godgeleerde Hervormde leerboeken van lateren tijd aangaande het artikel van den Doop niet nog meer van de letter der formulieren uwer Kerk afwijken, dan het gevoelen van HESSELINK over deze inſtelling des Heeren van de leer zijner voorgangeren verſchilt.

Ik geef derhalve toe, dat ter aangehaalde plaatſe eenige afwijking van het gevoelen der oude Doopsgezinden te beſpeuren is; maar het is mij tot nog toe niet duidelijk, welke blijken van dergelijk eene afwijking het door UE. aangehaald artikel van den *Eed* oplevert. HESSELINK zegt in dat artikel iets over de beteekenis van dit woord volgens Bijbelsch gebruik, loopt de plaatſen door, waarin hetzelve voorkomt, en verdedigt, in zoo verre zulks tot het vak der Uitlegkunde behoort, de door vele beroemde Schriftverklaarders aangedrongene opvatting van Matth. V: 33 env., volgens welke de Heiland daar *allen* eed verbiedt. Ditzelfde nu, en niets meer noch minder, lees ik in de vroeger aangehaalde eerſte Doopsgezinde Geloofsbelijdenis, welker 38ſte artikel van den navolgenden inhoud is: „JEZUS CHRISTUS, Koning en Wetgever des Nieuwen Testaments, heeft den Christenen alle eedzweren verboden; waarom ook den Geloovigen des N. Testaments alle eedzweren ongeoorloofd is. Matth. V: 33. Jac. V: 12." Hiermede ſtemmen bijna woordelijk overeen het *Concept van Ceulen* van 1 Mei 1591 (bl. 5), de Belijdenis van het *Olijftakje* van 1627 (bl. 46), de *Hoogduitſche*, of

JAN CENTSEN's Belijdenis van 1630 (bl. 65), en het *opregt Verbond van Eenigheid* van 1665 (bl. 118), waarvan zoo min GALENUS ABRAHAMSZ, in zijne *Aenleiding tot de Christelijke Godsdienst* van 1677 (vr. 225), als deszelfs tegenstander S. APOSTOOL, in zijne *Waarheidsoefening* van 1686 (bl. 52), verschillen.

Ziedaar, Eerwaardig Heer, wat ik U aangaande het punt meende te moeten mededeelen, waaromtrent wij in onze denkbeelden zeer uiteenloopen. Ik zie, dat ik over de enkele bladzijde van uw werk, die UE. aan HESSELINK en de zoogenaamde voortgangen der *Duitsche Neologie* onder de Doopsgezinden heeft toegewijd, onderscheidene bladzijden vol geschreven heb; maar ik gevoel, dat ik dit niet vermijden kon, zoo ik uwe algemeene en mijns inziens min naauwkeurige berigten en uitspraken eenigzins grondig wilde onderzoeken. Het doet mij innig leed, dat ik van UE., wien ik, hoewel onbekend, opregte hoogachting toedraag, moet verschillen; het bedroeft mij, dat ik teedere punten heb moeten aanraken, die in onze dagen liever niet ter sprake behoorden gebragt te worden, ja dat ik welligt aanleiding gegeven heb, om mij van een' verkeerden sektenijver te verdenken, waarvan ik betuigen mag verre te zijn; doch ik zal mij met de gedachte troosten, dat regtmatige verdediging der waarheid deze taal gedoogde, en dat ik zoo moest spreken, wilde ik in het vereischte licht stellen, wat mij waarheid toeschijnt, en de eer van HESSELINK handhaven; ja, dat ieder onpartijdig beoordeelaar den onaangenamen indruk, welken het lezen van dezen Brief van zelve moet verwekken, niet aan mij, maar aan U toeschrijven zal. Het belang der zaak heeft mij doen besluiten, dezen mijnen brief aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aan te bieden. Ik acht mij verpligt, U denzelven vooraf toe te zenden, en U van het gebruik te verwittigen, dat ik daarvan denk te maken, U vriendelijk verzoekende, mij spoedig met eenig antwoord daarop te vereeren, en hetzelve desgelijks door den druk gemeen te maken. Zoo toch wordt het Publiek, in welks oogen HESSELINK door UE. zoo

ongunstig is geteekend, in staat gesteld, om te beoordeelen, of hij met regt in een werk vermeld wordt, dat het „groot getal der tegenstanders van het beste aller boeken" beschrijft, „die menigvuldige middelen aangewend hebben, om hetzelve of gedeeltelijk, of geheel van deszelfs gezag en invloed te berooven, en de Christelijke Kerk, aan welke het tot eenen vasten steun verstrekt, omverre te rukken; daartoe geweld noch list, ernst noch spot, wijsbegeerte noch geschiedenis, taal- noch oudheidkunde, openbare vervolging noch gehuichelde vriendschap onbeproefd latende." (Bl. 585 van uw werk.) Het zou mij leed doen, zoo ik uwe woorden verkeerd had verstaan; en ik ben eerder geneigd, aan onduidelijkheid van uitdrukkingen, dan aan eenige bepaalde bedoeling, in dezen te denken. Indien ik echter mogt slagen, om UE. door het bovenstaande van het min juiste uwer berigten en uitspraken te overtuigen, mag ik vertrouwen, dat UE. hiervan in het volgende Deel van uw werk gewag maken, en, zoo er een tweede druk van het eerste Deel noodig zijn mogt, ze alsdan wel zal willen veranderen. De eer van U, als Geschiedschrijver van den gang der Godgeleerde Wetenschappen, vordert dit van UE.; terwijl de zaak der gekrenkte waarheid mij grond geeft, dit te verwachten. Gaarne neem ik voor 't overige deze gelegenheid waar, om UE. van harte Gods zegen toe te wenschen ter volvoering van uwe belangrijke taak, opdat uw arbeid strekke ter handhaving en bevestiging van ons allerheiligst geloof; ter verheerlijking van den God en Vader onzes Heeren JEZUS CHRISTUS, en ter grootmaking van Hem, door wien wij allen eenmaal hopen behouden te worden!

Met alle hoogachting heb ik de eer, mij te noemen,

Weleerwaardige en zeer geleerde Heer!

UE. dw. Dienaar en Medebroeder in C. J.,

Amsterdam, den 22 April 1828. S. MULLER,

Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Kweekschool der algemeene Doopsgezinde Societeit (*).

(*) Door afwezigheid van den Redacteur en andere tusschenkomende omstandigheden is deze Brief, tegen de bedoeling van den Steller, reeds in dit Nommer geplaatst.

AANMERKINGEN, RAKENDE DEN DOOR DEN HEER J. H. HALBERTSMA GEMEENGEMAAKTEN BRIEF VAN CAROLUS NIëLLIUS.

Den Heere Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijn Heer en Vriend!

Ik las, vóór weinige dagen, met veel genoegen, in uw geacht Maandwerk voor April dezes jaars, (*Mengelw.* bl. 174 env.) den *Brief van* CAROLUS NIëLLIUS, van 15 Februarij 1619, (blijkbaar uit *Dordrecht* geschreven) *aan* JEAN AUGUSTIJN, medegedeeld door den Heer J. H. HALBERTSMA. Deszelfs inhoud is, vooral wat het eerste en voornaamste gedeelte betreft, zoodanig bekend, dat ik waarlijk meende, dat hij reeds elders was uitgegeven; doch ik vond hem nergens, en zelfs BRANDT gewaagt van hem niet, in zijn derde Deel, op bl. 439, gelijk men verwachten mogt, zoo hij hem onder het oog gehad had. Hij is dus van belang, als volkomen bevestigende, wat door gemelden Geschiedschrijver, ter aangehaalde plaatse en elders, of door anderen, ten aanzien van een goed deel der handelingen van het Dordsche Synode, verhaald is. — Maar wie was die JEAN AUGUSTIJN, aan wien deze brief gerigt is? — Dit heb ik (zegt de Heer HALBERTSMA) niet kunnen ontdekken. — Mij dunkt, dat het laatste gedeelte van den brief al vrij duidelijk vermoeden laat, dat AUGUSTIJN geen ander is, dan J. UITENBOGAERT, die, het land ontweken, zich thans te *Antwerpen* onthield, en van wien bekend is, dat men er op uit was, om hem daar, zoo men konde, op te ligten. Doch het behoeft hier bij geen vermoeden te blijven. — Zoo ras de vervolging tegen de Remonstranten was aangevangen, werd het, vooral voor hunne Leeraren, van groot belang, bedacht te zijn op eene, zoo veel mogelijk, veilige briefwisseling onder elkander en met hunne onderlinge betrek-

kingen, en namen zij daartoe meest allen verdichte namen aan, waarvan zij zich in de onderteekening en op de opschriften hunner brieven, en ook in derzelver inhoud, bedienden. Daarin werden ook somtijds plaatsen en zaken met vreemde benamingen uitgedrukt. Vooral werd dit noodzakelijk, toen de Leeraars, op elk van wier hoofden vijfhonderd guldens gesteld waren, onder het kruis predikten, en toen van elk, die huis of schuur tot de prekeleende, of de leerredenen bijwoonde, willekeurige boeten werden afgevorderd; vermits veel door brieven geregeld moest worden, en de Leeraars niet alleen hunne commissiën, om, bij gedurige afwisseling, nu hier, dan elders, de gemeenten te gaan bedienen, schriftelijk van de Directeurs der Remonstrantsche Societeit moesten ontvangen, maar ook deze aanhoudend met de gemeenten, over derzelver bijzondere zoo wel, als over de algemeene belangen, moesten corresponderen. Vanhier, dat in de brieven van dien tijd, die nog in grooten getale, hier en ginds verspreid, voorhanden zijn, even als in andere geschriften, tot de Remonstrantsche geschiedenis behoorende, menigte van die verdichte namen voorkomt, welke den inhoud voor hen, die niet weten, wie of wat door dezelven bedoeld worden, duister, of niet zelden onverstaanbaar, maken. UITENBOGAERT, die gewis onder de eersten was, welke eenen geleenden naam behoefden, ontving al vroeg dien van AUGUSTIJN, welke hier voorkomt; doch daarna ook andere. — De Heer HALBERTSMA geeft te kennen, dat men van zijn Ed., zoo de tegenwoordige brief door het publiek wèl ontvangen wordt, meerdere dergelijken te wachten heeft; en wij durven zijn Ed. wel verzekeren, dat zij, voor zoo veel zij niet reeds elders mogen zijn uitgegeven, aan velen zeer aangenaam zijn zullen. Ons zullen zij in het bijzonder, vooral zoo zij in of na 1623 geschreven zijn, zeer welkom wezen. Daar het nu zeer mogelijk is, dat men wederom op onbekende namen stuit, zal het vermoedelijk aan zijn Ed., en over het geheel aan anderen, die zulke brieven bezitten, of onder het oog krijgen, niet onge-

vallig zijn, dat wij hier de volgende *Lijst van bedekte Namen*, daarin hier en daar voorkomende, met aanwijzing der genen, welke er door bedoeld worden, mededeelen, zoo als wij die uit eene oude Lijst, ons voorgekomen, met bekorting opgemaakt, en uit eigene bevinding en ontdekking verrijkt hebben. Hier is zij dan:

Verdichte Namen.	Eigennamen.
Alphaeus.	FREDRIK HENDRIK.
Alphen. (*Joost*, *Joost Jacobse*, *Justus van*)	BERNARDUS DWINGLO.
Ast. (*Hans van der*)	JOH. NARSIUS.
Augustijn, (*Jean*) of *Augustijnse.* Somtijds slechts *J. A.*	JOH. UITENBOGAERT.
Biervliet. *Brilleman.*	BERNARDUS DWINGLO.
Broekhuizen.	SAMUEL NAERANUS.
Cleef. (*Andries of St. van*) *De Clever. Clivensis.*	CAROLUS NIELLIUS.
Craan. Cranius.	RUDOLF VAN ZIJL, of ZYLIUS.
Daniels. (*E.* of *H.*) *Darabeni.* (*)	DANIEL SLATIUS.
Davids, (*H.*) of *H. D.*	HENRICUS HOLLINGERUS.
Davidze. (*Herman*) Somtijds ook *H. D.*	ADRIANUS BORRIUS.
Dirk; of *Dirk Jansz.*	DOMINICUS SAPMA.
Dirks, (*C.*) of *C. D.*	CONRADUS VORSTIUS.
Ende. (*Rijk van den*)	PASSCHIER DE FIJNE.
Euodius.	IZAAK WELSING.
Eyke. (*Jan van der*)	JOH^s. RODINGENUS PATER.
Fontaine, of *Fonteine.* (*Marinus van der*)	ADR. VAN DEN BORRE, of BORRIUS.
Geys.	IZ. WELSING.
Goede Heer.	FREDRIK HENDRIK.
Gijsberts. (*Christiaan*)	BARTHOLOMAEUS PRAEVOSTIUS.
Haasten. (*Jan van*)	SIMON LUCAE BYSTERUS.
Hoogland. (*H. van*)	HERMANUS MONTANUS.
Houten, (*Victor van*) of *van den Houten.*	NICOLAUS GREVINCKHOVEN.
Hove. (*Oom van den*)	JACOB OEM VAN WIJNGAARDEN.
Jansz. (*C.*)	CORNELIS GEESTERANUS.
Jansz. (*D.* of *Dirk*)	DOMINICUS SAPMA.
Jansz. (*W.* of *Willem*)	WOUTER CORNELISSE VAN WAARDER.
Jorisfen. (*P.*)	JOANNES ARNOLDI CORVINUS.
Kaaskooper. (*W. Rinder*)	GULIELMUS LOMANNUS.
Kenenburg. (*Heer van*)	JONKER OTTO VAN ZEVENDER.

(*) Zoo veel als *de steekelige*, *de scherpe.*

Verdichte Namen.	Eigennamen.
Koolman. (Andries)	CAROLUS RIJKWAART.
L. S.	SAMUEL VAN LANSBERGEN.
Lions.	LEIDEN.
Lucius, (D.) of *Lutius.*	ISAACUS FREDERICI.
Luytjens. (J.)	Dezelfde.
Man van credentie.	DIRK GERRITZE MEERMAN.
Man tot Nijmegen.	DANIEL WITTIUS.
Man. (Fredrik de)	JOH. UITENBOGAERT.
Marinus.	Zie *Fontaine.*
Meden. (Hans van) Medenus.	JOH. UITENBOGAERT.
Nieuwerveen. (S. van)	Dezelfde.
Niger.	DANIEL WITTIUS.
P.	EDUARDUS POPPIUS.
Pauwelse (Joris) de Jonge.	HENRICUS NIELLIUS.
R. Junior.	J. RODINGENUS FILIUS.
Ravens. (Sr.)	JO. ARN. CORVINUS.
Rheenen. (Bartholomaeus van)	GERARDUS VELSIUS.
Rinder.	Zie *Kaaskooper.*
Rijk-neef.	PASSCHIER DE FIJNE.
Salem.	AMSTERDAM.
Schipper Dirk.	DOMINICUS SAPMA.
Sl. Sla. Slat.	HENR. SLATIUS.
Soetwater.	ADR. BORRIUS.
Solitarius.	JOAN. MONACHIUS.
Stad van 25 huizen.	FREDRIKSSTAD.
Stad van Nieuwerveen.	UTRECHT.
Swartius.	DAN. WITTIUS.
Sylvius. (Theodorus)	CONR. VORSTIUS.
Thomas.	THOMAS GOSUINUS.
Thrasybulus.	CONRADUS VORSTIUS.
Tielemans. (Pieter)	PETRUS CUPUS.
Tilianus.	PAULUS LINDENIUS.
Veenhuizen. (De Heer van)	MR. REINOUT VAN BREDERODE.
Victor. (Sr.)	N. GREVINCKHOVEN.
Vigilantius.	SIMON EPISCOPIUS.
Vlugt. (Van der)	Zoo wel UITENBOGAERT, als GREVINCKHOVEN.
Wachter. (Simon de)	EPISCOPIUS.
Waterdale. (Sr.)	SAMUEL LANSBERGEN.
Westeinde. (J. of *Jan van)*	EDUARDUS POPPIUS.
Willemje. (D.)	WILHELMUS RIDDERSBACH.
IJsvogeltje. (Het)	PASSCHIER DE FIJNE.

Dusverre de Lijst. Ik neem nu nog de vrijheid, de volgende aanmerkingen hierbij te voegen op eenige onnaauwkeurigheden, welke den Heere HALBERTSMA ontsnapt zijn.

De *eerste* betreft hetgeen ik, op bl. 175, in het mid-

den, leze. Daar wordt gezegd, „ dat, in de Hervormde kerk van Nederland, (dat is, in de Noordelijke gewesten, in de zeven vereenigde provinciën) „*reeds vroeg*, „ vrij algemeen, STRENGE gevoelens omtrent de Predestinatie gedreven werden." Doch, zoo men dit van den vroegen tijd der Hervorming verstaat, verschoone men mij, dat ik dit tegenspreke. In de eerste hervormde Nederlandsche kerk waren die *strenge* gevoelens zeldzaam. Dit is door de Heeren IJPEIJ en DERMOUT, in hunne voortreffelijke Geschiedenis dier Kerke, uitvoeriger, dan door eenig ander Schrijver, bewezen. De Roomsche Geestelijkheid, voor zoo veel die hier de Hervorming toeviel, was, even als DUIFHUIS, van *gematigde* gevoelens. Voorts was de Hervorming hier voornamelijk bevorderd door de schriften van ERASMUS, BULLINGERUS, ZWINGLIUS, MELANCHTON, die allen van de *gematigde* gevoelens waren. De *gestrengere* werden hier eerst later meer verbreid, inzonderheid door de hervormde Leeraars uit *Vlaanderen*, die uit de *Geneefsche* school van CALVIJN waren voortgekomen, en, door vervolging uit de *Zuidelijke* gewesten verdreven, in de *Noordelijke* niet alleen schuilplaats kwamen zoeken, maar ook vonden, en er vervolgens de predikstoelen, bij menigte, inkregen. Door den invloed dezer *vreemdelingen* vonden de *gestrenge* gevoelens hier allengs meerderen ingang, en bekwamen eindelijk op de *zachtere*, waaraan de oorspronkelijke *Noord-Nederlanders* waren toegedaan, vervolgens de overhand; mits men aanneme, dat allen, die daar vóór, in 1616 en daarna ijverden, ze uit overtuiging, en niet uit menschelijke inzigten, voorstonden.

Eene *tweede* onnaauwkeurigheid vind ik op dezelfde bladz. 175, van onderen, waar gezegd wordt: „In 1615 „ begonnen Remonstranten en Contra-Remonstranten zelfs „ afzonderlijke vergaderingen te houden." Dit zou men natuurlijkst zoo moeten verstaan, alsof zoo wel de Remonstranten zich van de Contra-Remonstranten, als de laatsten zich van de eersten, begonnen af te zonderen. Het laatste is echter alleen waar. De Remonstranten ble-

ven in hunne, dat is in de publieke, kerken; de Contra-Remonstranten verlieten die, scheurden zich van de Remonstranten af, en begonnen afzonderlijke vergaderingen te houden, hetwelk zij vervolgens voortzetteden.

Eindelijk, op bl. 176, omtrent ter halver blad, staat: dat de Remonstranten, van het oogenblik af, dat zij, in de 57ste zitting der Nationale Synode van Dordrecht, op den 14den Januarij 1619, uit dezelve gezet waren, „daar„ op niet meer verschenen als *stemhebbende*, maar als „ *beschuldigden* en *gedaagden*." Dit behelst eene geweldige misstelling. De Remonstranten verschenen, met eene niet noemenswaardige uitzondering, op deze Synode, nooit als *stemhebbende*. Zij waren zelfs niet, dan als *gedaagden*, en niet meer, dan ten getale van *dertien*, tot dezelve beschreven. Als zoodanig werden zij, van hunne eerste verschijning af, behandeld; en EPISCOPIUS, die als lid derzelve beschreven was, en de Remonstranten, welke, wegens de kerk van Utrecht, op denzelfden voet, als alle andere leden, tot de Synode waren afgevaardigd, en dus mede *stemgeregtigd* waren, zagen zich weldra genoodzaakt, om zich bij de *gedaagden* te voegen. De Remonstranten hadden dus, op de Synode, nimmer eenige stem, noch mogten voor dezelve anders, dan geroepen, of na bekomen verlof, verschijnen; en, nadat zij, in de 57ste Sessie, waren uitgedreven, hadden zij tot dezelve geenen toegang meer. — Het spreekt dus van zelf, dat het even te voren, door den Heer HALBERTSMA, gezegde: „Zoo kwamen dan de partijen met gelijk regt „ op de Synode, om door gemeenschappelijke beraadsla„ ging tot overtuiging der dwalenden en alzoo tot een„ heid des geloofs te komen," geheel verkeerd is.

Hoogst aangenaam zal het mij zijn, indien Gij dezen mede in uwe *Letteroefeningen* gelieft op te nemen, gelijk ik U beleefdst verzoeke. Intusschen ben ik altijd met de meeste hoogachting,

Mijn Heer en Vriend!

Uw Ed. dienstw. Dienaar en Vriend,

Rotterdam, ADR. STOLKER.

7 April 1828.

PLAATSELIJKE, GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE HERINNERINGEN VAN EEN REISJE DOOR EEN GEDEELTE VAN GELDERLAND EN IN DE OMSTREKEN VAN KLEEF.

Door

P. LOUWERSE.

I.

Beroepsbezigheden hadden het mij meer dan twee jaren ondoenlijk gemaakt, het woelige *Amsterdam* te verlaten; en mogelijk was er aan eenige uitspanning nog niet gedacht geworden, had de dood van een geliefd eenig kind het niet alleen voor mij, maar bijzonder voor mijne echtgenoote, noodzakelijk gemaakt, den kring der dagelijksche bezigheden voor een korten tijd vaarwel te zeggen.

Wij besloten dan een reisje naar *Gelderland* te doen, en, ware het mogelijk, het tot *Kleef* toe te brengen. Het saizoen was wel een weinig gevorderd; maar, wat wij aan de lange dagen zouden missen, werd toch ligtelijk opgewogen door de mindere woeligheid en drukte in de herbergen, en het schoone weder, dat gewoonlijk de Augustus-maand vergezelt. Spoedig was de weinige bagaadje gepakt en alles tot het uitstapje in gereedheid gebragt.

Te *Utrecht* gekomen, bleven wij aldaar den nacht, en vervorderden den volgenden dag, reeds vroegtijdig, onze reis, ten einde het middagmaal te *Renkum* te nemen, en het overschietende van den dag in deszelfs omstreken door te brengen. Elkeen kent den fraaijen weg tusschen *Utrecht* en *Arnhem*, en weet dus ook, dat hij in landelijke eenvoudigheid en schilderachtigheid toeneemt, naar mate men het *Geldersche* nadert. Reeds verschillen de omstreken van *Amerongen* van die van *Zeist* en *Driebergen*; maar, zoodra men de eerstgenoemde plaats achter den rug heeft, wordt het landschap hoe langer hoe rijker in afwisseling en bevalligheid van voorwerpen, waartoe het gezigt van den *Rijn* en dat op de *Neder-Betuwe* het hunne niet weinig toebrengen.

Het weder, dat in den morgen eenigzins betrokken was geweest, helderde allengskens op; en, ons verlustigende in de schoone gezigten, die zich ter wederzijde van den weg, vooral in de nabijheid van de *Grebbe*, opdeden, kwamen wij

reeds vroegtijdig te *Renkum*, het doel onzer reize voor dien dag, aan. Wij stapten in het logement: *de Bok*, af, gebruikten eenige ververfching, en begaven ons toen op weg, om eene wandeling over den *Wageningschen Berg* te doen. Het gezigt, dat men van deze hoogte geniet, is even betooverend als indrukmakend. Aan de eene zijde een bergachtig landschap, waarin zich vooral de *Tafelberg* onderscheidt; aan den anderen kant het stille, bevallige dorpje *Renkum*, met een gedeelte van den grooten weg, en verder in het verschiet de donkere bosschen van den *Dorenweerd*; vóór u de *Rijn*, in bogten en slingeringen, stil en statig zijnen loop vervolgende, en aan den tegenovergestelden oever de *Betuwe*, die zich hier, in hare geheele uitgestrektheid, aan het oog des verrukten aanschouwers vertoont. Maar nog rijker, dan in natuurtafereelen, is deze plek in geschiedkundige herinneringen. De *Opper-* en *Neder-Betuwe*, welke men hier overziet, was eenmaal de voornaamste woonplaats der *Batavieren*, die men gewoonlijk onze voorouders zegt te zijn, en ook, in zekeren zin, als zoodanig kunnen beschouwd worden. Spoedig had mijne verbeelding mij in die aloude tijden verplaatst. Ik zag die geheele vlakte, nu zoo bevallig met beemden, dorpen en gehuchten geschakeerd, als met *terpen* of hoogten overdekt; op elk derzelven eene hut van leem, tot woonplaats voor een geheel gezin dienende, en rondom de hut een stuk lands, tot verbouwing van eenige peulvruchten geschikt. Bij mindere vruchtbaarheid stelde ik mij echter ook mindere eentoonigheid in het landschap zelve voor. Zware bosschen en groenende heuvelen kenmerkten voorzeker, in vroegere tijden, ook dezen grond; eene eigenschap, voorheen meer dan thans aan geheel *Gelderland* eigen: want hoe anders zou de *Batavier* zijnen lust tot de jagt, in vredestijd zijne geliefde uitspanning, hebben kunnen botvieren? Ik zag hem dan ook, met boog en werpspies gewapend, het vlugge wild vervolgen, of wel, in werkeloosheid ter neder gezeten, zijnen tijd met het dobbelspel en in de vreugde des bekers doorbrengen. De *lans- en zwaardendans* der krijgshaftige jongelingen kwam mij mede voor den geest. Ik zag hunne snelle en kunstmatige bewegingen, te midden der opgestokene wapentuigen, en de maagdenrij, met welgevallen dit spel aanschouwende. Met geestverrukking dacht ik aan de vrijheid, die zij, zelfs onder de *Romeinen*, genoten, en door elk onzer Dichters, groot en klein, uit de volle borst, bezongen; — maar, helaas! hier-

tegen kwam de *kritiek* op, en ook nu, even als altijd, wilde het er bij mij maar niet in, dat de *Batavieren*, hoezeer met den naam van *bondgenooten* betiteld, inderdaad zoo vrij onder de heerschappij der *Romeinen* zijn geweest, als onze Dichters ons wel willen doen gelooven. Elk volk, dat door de *Romeinen* cijnsbaar werd gemaakt, behield zekeren schijn van vrijheid. Zulks gebood eene gezonde staatkunde. Men liet hetzelve zijne Goden, wetten en zeden; dikwerf verkregen die Goden zelfs eenen tempel binnen *Rome*, hetgeen, volgens een beroemd Schrijver, niet weinig heeft toegebragt tot eene meer gemakkelijke vestiging van het Christendom. Maar staatkundige en nationale vrijheid van overwonnene volken onder de *Romeinen*, hoe ware dit overeen te brengen met den geest dier natie, steeds indachtig aan de aloude Godspraak, dat *Rome* eenmaal het gebied over de geheele wereld zou voeren? En waarom zou men aan een klein, afgelegen volk meerdere voorregten, dan aan naburige verwonnene natiën, ja meer dan aan *Griekenland* zelf, geschonken hebben? Maar, wanneer onze Dichters zoo hoog van der *Batavieren* vrijheid zingen, denken zij voorzeker niet aan de *Romeinsche* burgen, in het hart des lands opgerigt, aan de scharen van jongelingen, die, onder den alles verwinnenden adelaar, in verafgelegene landen den oorlog moesten gaan voeren of den Keizeren tot lijfwacht verstrekken, noch eindelijk aan den krijg, door de landzaten onder CLAUDIUS CIVILIS gevoerd(*). Ook hebben wij, mijns inziens, als natie, geenszins een zoo groot belang bij den roem der *Batavieren*. Zij zijn, wel is waar, de oudste bekende bewoners des lands; maar zijn zij daarom onze voorouders? Na de verovering dezer landen door de *Franken* houden zij op eene natie te zijn, en hun naam wordt uit de rij der volken gewischt; zij worden of slaven der overwinnaars, of gaan hun leven onder de *Romeinsche* legervanen eindigen; en, indien al eens in de laagste standen der maatschappij, vooral in de *Betuwe*, nog eenige afstammelingen der *Batavieren*, hoe zeer nog met ander bloed vermengd, konden worden aangetroffen, het grootste gedeelte der natie is voorzeker van *Frankischen* stam.

Wij bleven ons nog eenigen tijd met de schoone gezigten, die de *Wageningsche Berg* oplevert, verlustigen, en onwillekeurig vestigden zich mijne oogen naar den kant van *Thiel*

(*) Zie VAN SPAEN, *Inl. tot de Gesch. van Gelderland*, IIIde Deel, bl. 62.

en *Bommel.* In die ſtreken lag voorheen het oude *Teisterband*, een bijna fabelachtig land voor onze geſchiedenis, vooral wat deszelfs Graven aangaat. Vleijerij en adeltrots hebben een regerend Huis van zoodanige Vorſten, even als in *Gelderland* en *Holland*, willen opwerpen, zonder dit met eenige geſchiedkundige bewijzen te kunnen ſtaven; terwijl het integendeel bijna zeker is, dat nimmer erfelijke Graven, maar veeleer Keizerlijke Ambtenaren of *Præfecti*, het gebied in *Teisterband* hebben gevoerd. Nu en dan hoort men, in onze dagen, nog van eenen afſtammeling der *Teisterbandſche* Graven ſpreken. Indien de naneef van WALTERUS, welke laatſte men zegt in de zevende eeuw geregeerd te hebben, eenen goeden ſtamboom bezit, zou hij, door deszelfs openbaarmaking, der Geſchiedenis eenen wezenlijken dienst bewijzen!

Na het *Lexkes Veer*, dat zoo ſchilderachtig aan den *Rijn* ligt, bezocht te hebben, keerden wij naar ons logement terug.

II.

Ons middagmaal was ſpoedig genomen, en nu gingen wij het dorpje bezien, dat op zichzelve weinig bekoorlijks heeft. De inwoners leven hier grootendeels van den landbouw, en, behalve eene kleine bierbrouwerij, zag ik geene andere neringen van eenig aanbelang. *Renkum* is echter een der oudſte dorpen van ons vaderland, daar het reeds in het jaar 968, onder den naam van *Redichem*, voorkomt, en toenmaals onder het bewind ſtond van zekeren WICHMAN, in de Kronijken bekend als een rijk en magtig Heer aan de oevers van den *Rijn*, en vele goederen op *Veluwe* en in *Hameland* bezittende. Dikwerf ook wordt hij Graaf van *Hameland* genoemd, waardoor men het tegenwoordige kwartier van *Zutphen*, gewoonlijk *het Graafſchap* genoemd, te verſtaan heeft. Maar geheel verkeerd zou men doen, indien men de vroegere geſteldheid van *Gelderland* naar de tegenwoordige wilde bepalen. Trouwens de benaming van *Gelre* komt eerst in het jaar 1067 in de Geſchiedenis voor. In de vroegſte tijden behoorden het *Overkwartier*, het Rijk van *Nijmegen* en het Ambt van *Maas* en *Waal*, tot *Gallië*; de andere Ambten des kwartiers van *Nijmegen*, de *Veluwe* en het Graafſchap *Zutphen*, tot *Germanië*. Daarna kwam alles aan den linker *Waal*-oever onder de *Frankiſche* Koningen; aan den regteroever regeerden de Koningen van *Friesland*, en *Zutphen* was een gedeelte van *Sakſen* of *Westfalen*. Eindelijk werd het geheele

land onder de heerſchappij van KAREL *den Grooten* vereenigd; en, bij het uitſterven van het *Karolingisch* Huis, kwam alles, benoorden de *Waal*, onder de *Duitſche* Keizers. Het land ſchijnt vroeger verdeeld te zijn geweest tusſchen verſcheidene kleine Heeren, erfelijk, wat aangaat hunne eigene goederen (*allodia*), maar overigens ſlechts als Keizerlijke Landvoogden of Leenmannen (*) aan te merken. Naderhand is alles aan de *Gelderſche* Graven gekomen. De eerſte geſchiedkundige perſoon, die dezen titel, of wel den naam van Graaf van *Gelre*, draagt, is GERHARD, omſtreeks het jaar 1094; zijn zoon, GERHARD DE II, volgde hem op, en door diens huwelijk met ERMGARD, Erfvrouw van *Zutphen*, werd het Graafſchap *Zutphen* met dat van *Gelre* in hunlieder zoon, HENDRIK, vereenigd.

Maar, om op WICHMAN terug te komen: met hem daagt er eenig licht in de Geſchiedenis van *Gelderland* op. Kort vóór het jaar 968 ſtichtte hij het klooster te *Elten*, dat hij met een groot gedeelte zijner erfgoederen op *Veluwe*, in *Zutphen* en in de *Betuwe*, waaronder ook de inkomſten van *Redichem*, (het tegenwoordige *Renkum*) beſchonk. Onder zijne kinderen zijn de meest bekende: MEINWERK, Bisſchop van *Paderborn*; LUITGARDIS, de eerſte Abdisſe van *Elten*; en ADELA, eerst gehuwd met IMAD, uit een doorluchtig Huis van *Neder-Duitschland*, en meer bepaaldelijk uit het Sticht van *Utrecht*, geſproten, en naderhand met BALDERIC, niet van zoo hoog eene geboorte, als zijnde ſlechts een vrijman (*ingenuus*), wiens goederen aan den linkeroever des *Rijns* gelegen waren. MEINWERK, de heerschzuchtige Kerkvoogd, die zich niet ontzag des Keizers eigenen mantel te nemen en zulks als een regtmatig offer aan de Kerk te beſchouwen, is genoegzaam uit de Kerkelijke Geſchiedenis, uit zijn eigen leven door ALFERTUS en uit Legenden bekend; maar ook LUITGARDIS en ADELA zijn ons door de Kronijkſchrijvers bewaard gebleven; terwijl eenige bijzonderheden, ten opzigte der laatſte medegedeeld, ons belangrijke wenken omtrent de zeden en gewoonten, mitsgaders den trap van beſchaving dier oude tijden, geven. LUITGARDIS wordt ons afgeſchetst als een ideaal van vrouwelijke beminnelijkheid: zij was vroom en kuisch; zij gaf rijkelijk aalmoezen, bezocht

(*) Eertijds waren de leenen niet erfelijk; dit werd eerst op het einde der elfde eeuw het geval.

de kranken, en stond de stervenden, in de laatste oogenblikken, met hulpe en vertroosting bij. ADELA, daarentegen, was een monster in menschelijke gedaante. „ Hare stem," zegt de Kronijkschrijver, „ was schel en schreeuwend; zij „ gebruikte onbetamelijke woorden; haar gelaat was valsch, „ haar geest wispelturig, en elk oogenblik veranderde zij „ van zin." Reeds staande het leven van haren eersten gemaal schijnt zij eenen verbodenen omgang met BALDERIC gehad te hebben; men betigt haar zelfs van haren eigenen zoon, THEODORICUS, door vergift om het leven te hebben gebragt; doch, ook dit aan de partijdigheid van den schrijver des levens van MEINWERK willende toekennen, is het echter eene geschiedkundige daadzaak, dat zij, in het jaar 1016, zekeren Graaf WICHMAN van *Vreden*, bij zijn vertrek uit BALDERIC's kasteel, *Uplaa* geheeten en in de omstreken van *Elten* gelegen, deed vermoorden; eene daad, die dan ook haren ondergang en dien van haren gemaal ten gevolge had. Zeer wordt hare bekwaamheid in vrouwelijke handwerken geprezen; zij had steeds een' stoet van kamerjuffers rondom zich, met welke zij de kostbaarste tapijten vervaardigde, waaronder bijzonder moet uitgemunt hebben een rugtapijt, of *dorsale*, dat op hare slaapkamer in het kasteel van *Redichem* (mogelijk het tegenwoordige *Dorenweerd*) hing, en haren gemaal BALDERIC voorstellende, eenen draak gedood hebbende. Dus reeds in de tiende eeuw kunststukken van zulk eene uitvoerigheid, door adellijke vrouwen vervaardigd! Waarlijk, dit opmerkende, moet toenmaals de beschaving in kunsten reeds grooter zijn geweest, dan men gewoonlijk in onze dagen gelooft. Maar ook de Geschiedenis laat ons niet in het onzekere omtrent de oorzaken, waaraan de behendigheid dezer Vorstin, in dergelijke kunstwerken, kan toegeschreven worden. WICHMAN, de vader van ADELA, is hoogst waarschijnlijk dezelfde WICHMAN, die, tusschen de jaren 940 en 950, als Graaf van het slot van *Gent* voorkomt; en als men nu weet, dat, te dien tijde, de weefgetouwen in *Vlaanderen* reeds tot een' hoogen trap van volmaaktheid gebragt waren, kan daaruit, met goeden grond, afgeleid worden, dat ADELA de kunst van borduren en weven in hare geboortestad geleerd heeft. Vereerend is het, inderdaad, voor onze natie, (en daarom ook zal men mij deze kleine uitweiding wel ten goede houden) dat reeds zoo vroeg de vaderlandsche steden zich door kunsten, handel en nijver-

heid, boven alle andere volken, onderscheidden. Weinige eeuwen na het begin onzer jaartelling waren de *Friesche* lakens bereids door geheel *Europa* beroemd, en in het midden der achtste eeuw dreven *Utrecht*, *Duurstede*, *Nijmegen* en *Thiel* eenen bloeijenden handel. Uit deze nijverheid is dan ook de vrijheid ontsproten, die de vaderlandsche steden reeds zoo vroegtijdig genoten hebben. De handel maakte rijk; de Vorsten, daarentegen, hadden geld noodig, en gaarne willigde men elke schatting, toenmaals *bede* genoemd, in, wanneer men daardoor het eene of andere *privilegie* kon verwerven.

Maar nog eene andere bijzonderheid uit het leven van ADELA willen wij hier aanhalen, als betrekking hebbende tot de wetten, toenmaals hier heerschende. Wij hebben gezegd, dat WICHMAN de door hem gestichte Abdij van *Elten* met vele van zijne goederen begiftigd had. Na zijnen dood, en dien van de Abdisse LUITGARDIS, vroeg ADELA den Keizer om vernietiging dezer giften, aangezien dezelve zonder hare toestemming gedaan waren. Volgens de *Saksische* wetten, mogt niemand zijne goederen vervreemden buiten bewilliging zijner vrouw en kinderen, waarvan vele voorbeelden in de oude giftbrieven voorhanden zijn. Zelfs minderjarige knapen gaven daartoe hunne toestemming; hetgeen op te maken is uit de zegels, waarmede die giftbrieven somtijds voorzien zijn: het zegel der meerderjarigen was rond, meest voorstellende een' Ridder te paard; dat der minderjarigen, een naakt beeld op een ongezadeld paard; terwijl die der vrouwen en geestelijken meest van eene langwerpige gedaante waren.

Maar het uitstapje in het dorp *Renkum* heeft ons al ver genoeg gebragt; ook begint de avond te vallen, en het wordt tijd, de noodige krachten voor den dag van morgen te gaan opdoen.

III.

Reeds vroegtijdig zaten wij den volgenden ochtend tusschen de wielen, met oogmerk, om onzen togt, over den *Dorenweerd*, *Duunoog*, den *Oorsprong* en den *Hemelschen Berg*, tot *Nijmegen*, en, kon het zijn, tot *Kleef* toe, voort te zetten. Het was een heerlijke morgen; een liefelijk koeltje voerde ons de aangenaamste uitwasemingen van kruid en heestergewas te gemoet; nog parelde de dauw aan bloem en struik, en in stille aanbidding lag, als ware het, de geheele Natuur voor haren Schepper geknield. Zwijgende vervolgden wij

buiten weg: wij konden gevoelen, maar niet spreken. Spoedig bereikten wij het dorpje *Heelsum*, zoo schilderachtig door de heldere beek, die het doorstroomt, en het hooge kerkgebouw, dat zich op den groenenden heuvel verheft. Nu bevonden wij ons op het gebied der Heerlijkheid *Dorenweerd*, en reeds verheugde ik mij, dit oude kasteel te zullen bezigtigen, en menige historische herinnering, op de plaats zelve, voor mijnen geest terug te roepen.

Wij hielden stil aan eene huismanswoning, ingerigt, naar het scheen, om aan bezoekers, wandelaars of vreemdelingen eene rustplaats en teven ververfching aan te bieden. Van onzen voerman vergezeld, die ons ten gids zou verstrekken, begaven wij ons op weg, om het kasteel en eenige der fraaiste wandelwegen te bezigtigen. En, inderdaad, men kan zich niets schooners dan deze Heerlijkheid voorstellen. Overal is de heuvelachtige grond met het weligste hout, van allerlei soort, begroeid; nergens heeft de kunst de natuur hare wetten voorgeschreven; ook onder den brandendsten middaghemel geniet men koelte en schaduw, en de diepe vallei kleurt donker en groen bij het bergachtig gedeelte, dat in het zonnelicht speelt. Weldra waren wij het kasteel genaderd, hetwelk ons, op aanvrage, vergund werd binnen te treden. *Dorenweerd* is van zeer ouden oorsprong, en, indien men de stelling van den Heer VAN SPÆEN wil aannemen, zou daar ter plaatse, reeds in de negende eeuw, het kasteel van *Redichem* gestaan hebben. Het was oudtijds eene vrije Halsheerlijkheid, voorzien van het regt van vrijgeleide, visscherij en andere voorregten. In 1402 ontving ROBERT van *Dorenweerd*, na voorafgaande opdragt, deze Heerlijkheid van Hertog REINALD ter leen, met hoog en laag geregt, tienden en thinsen, om het te houden als een welgeboren dienstmansgoed, te *verheergewaden* met een paard tot zadels leenregten. Deze beleening is de eerste historische daadzaak, welke wij van *Dorenweerd* aantreffen. Het is de grootste en aanzienlijkste Heerlijkheid van geheel *Veluwezoom*; en, hoezeer, oudtijds, niet tot de Baanderijen van *Gelderland* behoorende, stond zij echter hoog in magt en luister aangeschreven.

Ik moet evenwel bekennen, dat het gebouw, gelijk men het heden ziet, mij verschrikkelijk tegenviel, en, wat het binnenste aangaat, niets had van dat oude en eerwaardige, dat wij zoo gaarne in middeleeuwsche gebouwen aan-

treffen. Het eenige, waarin ik, buiten den uiterlijken bouw en den dikken toren, een oud kasteel herkende, was het plein, voorheen de *binnenhof* geheeten, waardoor men den ingang tot het hoofdgebouw bekomt. Van binnen is het kasteel zoo wat *gemoderniseerd*, en die vertrekken, welke geen papiertje gekregen hebben, zien er bitter vervallen uit. Bij de intrede heeft men eene soort van *vestibule*, met eenige hertenkoppen versierd; deze doet denken aan de zoogenaamde *hal*, de eerste ruimte, die men gewoonlijk in de kasteelen der middeleeuwen aantrof, en bestemd was tot het verleenen van gehoor aan afgezanten en het houden van maaltijden. Eene dergelijke *hal* vindt men nog in het slot te *Anholt*; een gebouw, trouwens, dat, door deszelfs in- en uitwendige bouworde, ons een oud riddermatig kasteel, in deszelfs geheelen omvang, vertoont. Een der zijtorens van *Doornweerd* was, naar het berigt eener oude vrouw, die ons bij de bezigtiging vergezelde, vóór eenige jaren afgebroken; terwijl reeds vroeger van de voormalige gevangenissen (in den goeden ouden tijd het eerste sieraad eener Halsheerlijkheid) keukens en kelders gemaakt waren. Ook de galerijen van het slot hebben niets, dat ons den *Gothischen* bouwtrant vertoont; geene derzelven is gewelfd, en eigenlijk kan men ze niet anders dan met den naam van *gangen* bestempelen. Op de deur van een der vertrekken, die op de genoemde *gangen* uitkwamen, las ik het opschrift: „Archivenkamer." Mijn eerste verzoek was, daarin toegelaten te worden; maar, helaas! de goede oude vrouw betuigde mij, den sleutel daarvan niet te hebben. „Och, Mijnheer!" vervolgde zij, „er is „ook niets dan een oude rommel papieren, portretten en „verroeste wapenen op; aan dat oude tuig is niet veel bij„zonders te zien!" Mij intusschen deed het geweldig leed, uit tijdsgebrek, mij niet tot den Rentmeester van *Doornweerd*, die op een uur afstands van het kasteel woont, te kunnen vervoegen, ten einde den toegang tot die oudheden te bekomen. Maar zou men, zoo hier als elders op oude kasteelen, den bezoeker en vreemdeling niet aangenaam verpligten, door hem in staat te stellen van, op eene gemakkelijke wijze, deze merkwaardige overblijfselen van vroegere eeuwen te kunnen onderzoeken en bezigtigen? In oude kronijken toch liggen nog ontelbare bouwstoffen voor de vroegere geschiedenis des Vaderlands opgesloten; en het onlangs genomen besluit van den Koning, waarbij de plaatselijke

besturen en andere bezitters van Charters en Archiven worden uitgenoodigd, deze oude gedenkstukken aan het Gouvernement bekend te maken, zal, bij eene getrouwe naleving, voorzeker dienstbaar kunnen zijn, om een helder licht over menige duistere plaats in 's lands historie te doen opgaan. Jammer zou het zijn, indien eene kleingeestige achterhoudendheid de weldadige bedoelingen des Koninklijken Wijsgeers mogt tegenwerken!

De kritische Historieschrijver VAN SPAEN is niet wars van het gevoelen, dat, op de plaats van het tegenwoordige *Dorenweerd*, eens het oude kasteel van *Redichem*, waarvan reeds in de tiende eeuw onzer jaartelling wordt gesproken, gestaan hebbe. Geen enkel overblijfsel van dit aloude gebouw is in het tegenwoordige slot kenbaar; trouwens, het zal, gelijk de meeste kasteelen van dien tijd, voor zoo verre zij niet van *Romeinschen* oorsprong, gelijk het *Huis te Britten* en dergelijke, waren, niet van *steen*, maar van *hout* geweest zijn. Maar er ligt in de gissing van den geleerden VAN SPAEN niets ongerijmds; en, zijne stelling voor een oogenblik aannemende, zal het, nu wij ons op *Dorenweerdschen* grond bevinden, den Lezer niet onaangenaam zijn, eene treffende gebeurtenis te vernemen, die ons de Kronijken mededeelen, als in de tiende eeuw, op het kasteel *Redichem*, te zijn voorgevallen. ADELA, van welke wij reeds hier boven melding maakten, was met BALDERIC gehuwd. Zij waren de aanzienlijksten des lands, en, dewijl BALDERIC rijk en magtig aan den linkeroever des *Rijns*, en dus aan de *Gallische* zijde, was, voerden zij, voorzeker, die prachtige leefwijs, welke meer aan dien landaard, dan aan den *Germaanschen* en *Saksischen*, eigen was. Op zekeren tijd bevond BALDERIC zich te *Redichem*, dat, als aan den regteroever des *Rijns* gelegen, hem voorzeker van de zijde zijner gemalin ADELA was aangekomen. Dáár stond hij in eene opperzaal, beschouwende de pracht van binnen, en den rijkdom en de vruchtbaarheid, die de natuur, van buiten, rondom hem ten toon spreidde. In plaats nu van deze zegeningen met dankbaren ootmoed te erkennen, sprak hij in arren moede: „Men „zegt, dat God almagtig is; maar hoe zou Hij mij van mij„ne grootheid, uit mijne rijkdommen tot armoede kunnen „doen vervallen? Immers de voorbijvlietende *Rijn*, die mij een „verrukkelijk gezigt oplevert, en de rondomliggende velden, „verschaffen mij overvloed van visch, gevogelte en wild-

„ braad; — het is onmogelijk, van die hoogte te gronde te „ gaan!" Maar God, wiens arm over den roekelooze is opgeheven, was magtiger dan hij, en had het in Zijnen raad anders besloten. Menige bloedige veete had tusschen BALDERIC en Graaf WICHMAN van *Vreden* plaats gehad, en ADELA, geene middelen ter bereiking van een gewenscht doel ontziende, deed laatstgemelden, gelijk wij reeds aanhaalden, bij diens vertrek van *Uplade*, door huurlingen, afmaken. Het gerucht van den moord klonk tot voor des Keizers troon. ADELBOLD van *Utrecht* en BERNHARD van *Saksen* vloegen het beleg voor *Uplade*, blakerden en brandden door den geheelen omtrek, namen eindelijk het versterkte slot in, en deden het tot op den grond toe afbreken. BALDERIC stelde zich voor den Keizer, en bood den zuiveringseed aan; maar deze gunst werd hem, als eenen bekenden meinéedige, door de Hertogen GODFRIED en BERNHARD betwist. Het zwaard was reeds over hem opgeheven; maar de Keizer, het gegeven vrijgeleide indachtig, nam hem onder zijne bescherming, en hij vertrok naar zijnen vriend, Heer GERARD, aan de *Moezel*, waar hij kort daarna, verwijderd van huis en altaren, den geest gaf. ADELA had zich, na de inneming van *Uplade*, naar *Keulen* begeven. Zij bevond zich in den kommerlijksten toestand, en rekte haar ellendig bestaan uit de *prebenden*, die de kerken van *Duits* en *Sint Pieter*, weleer door haar met de rijkste goederen begiftigd, haar deden toekomen. Haar dood volgde spoedig, en zij werd in de kerk van *Sint Pieter* begraven; „ maar," zegt de Kronijk, „ een zwaar onweder bragt eene buitengewone overstrooming „ te weeg; de wateren ligtten haar lijk uit het graf, en wierpen het in den *Rijn*, zoodat er nooit eenig spoor van is „ gevonden."" — *Het is onmogelijk, van die hoogte te gronde te gaan!* sprak eenmaal BALDERIC. Vermetele! gij hebt het tegendeel ondervonden, en, na u, zoo menig hoofd, dat zich tot aan de sterren scheen te verheffen!

Met deze herinneringen verlieten wij *Doremweerd*, en, na het kasteel rondgekuijerd en eenige aangename wandelwegen in de nabijheid bezocht te hebben, gingen wij het rijtuig opzoeken, om ons verder naar *Duunoog* te begeven. Het zoo wel geschreven werkje van den Heer J. A. NIJHOFF: *Wandelingen in een gedeelte van Gelderland*, had mij opmerkzaam gemaakt op eene vallei, welke zich tusschen *Doremweerd* en *Duunoog* moest bevinden, en dezelve was zoo naauwkeurig

aangewezen, dat het ons weinig moeite kostte, die spoedig te ontdekken.' Wij deden het rijtuig stilhouden, om die bekoorlijke plaats te bezoeken, en werden dubbel voor onze moeite beloond. Deze vallei is welligt de schoonste en indrukmakendste van geheel *Gelderland*; en, indien deze provincie, naar eene verkleinde schaal, in sommige opzigten, bij *Zwitserland* kan vergeleken worden, is het voorzeker op deze plek. Het smalle pad voert diep naar de laagte; aan beide zijden is de bergwand met het weligste kreupelhout bedekt, terwijl op den rug der hoogten het donkere bosch zich vertoont. Beneden in het dal noodigt een lommerrijk plantsoen den wandelaar uit, om zich in de schaduw neder te vlijen, en een' blik op de hem omringende natuur te vestigen. Hier is alles statig en stil; doch niets, wat tot somberheid doet overhellen. Men waant zich alléén in de geheele schepping te zijn; maar de borst is zoo vol, dat men gaarne alles aan zijn hart zou willen drukken!

Spoedig nu bevonden wij ons te *Duunoog*, een klein landgoed, van alle zijden door de bosschen van *Dorenweerd* ingesloten, en opmerkelijk door deszelfs hooge ligging, die ons gezegd werd, ruim 250 voet boven de oppervlakte des *Rijns* te zijn. Ligtelijk kan men beseffen, welk een verrukkelijk gezigt men van hier op het omringend landschap geniet, vooral wanneer men naar een' ronden koepel klimt, op het verhevenste gedeelte van den grond, ter hoogte van wel vijftig voet, opgerigt. Maar niet minder verrassend is het, ter zijde van het heerenhuis, langs slingerende paden, aan weerskanten beplant, zoo diep af te dalen, dat men eene gelijke lijn met den *Rijn*-oever kan trekken. Vooral bij heete zomerdagen is het verkwikkend, hier eenige oogenblikken in de koelte te verpoozen, en het vermoeide oog, dat op gindsche hoogte door duizend voorwerpen werd ingespannen, eenige rust te bezorgen.

Niet ver van *Duunoog* is eene plaats gelegen, door sommigen *Hunneschans*, door anderen *Dunenschans* geheeten. Door eenen vrij naauwen ingang, aan welks beide zijden zich nog sporen eener gracht schijnen op te doen, komt men op eene opene, rondom met boomen beplante plaats, van waar men bijna lijnregt in den *Rijn* nederziet. Hier aan eene voormalige versterking, door de *Hunnen* gebouwd, te denken, is al te zeer gewaagd: deze barbaren toch bekommerden zich, in hunne strooptogten, weinig over het opwer-

pen van vestingwerken, en het zal moeijelijk zijn te bewijzen, dat zij ééne eenige versterking, in ons vaderland, hebben daargesteld. Liever dan zouden wij deze plek *Dunenschans*, d. i. *versterking, op de Duinen gebouwd*, noemen; terwijl de Heer NIJHOFF, in zijn boven aangehaald werkje, niet vreemd van het gevoelen is, dat deze plaats zoodanig, in lateren tijd, door de Heeren van *Doremweerd*, als eene versterking, is aangelegd geworden. Het zij mij vergund, hier eene andere gissing te opperen; doch die ik bloot als *gissing* wil aangemerkt hebben. In de vooronderstelling, dat het tegenwoordige *Doremweerd* het oude *Redichem* zij, en dus aan Graaf BALDERIC hebbe toebehoord, is er niets onwaarschijnlijks in, dat de *Dunenschans* reeds in de tiende eeuw, en wel door Graaf WICHMAN van *Vreden*, is opgeworpen geworden. Deze toch had de gewoonte, dergelijke versterkingen in de nabijheid der kasteelen van zijnen vijand, Graaf BALDERIC, te doen aanleggen. Zoo bouwde hij, om laatstgemelden de heerschappij over de landen tusschen *Rijn* en *Waal* te ontnemen, een slot niet ver van de *Maas*, en, toen dit door BALDERIC ingenomen en geslecht was geworden, stichtte hij het slot *Munna* (thans *Monreberg*) aan den linkeroever des *Rijns*, en dus, als ware het, te midden der bezittingen van zijnen vijand. Is het nu zoo geheel ongerijmd, iets dergelijks van *Dunenschans* te denken; te meer, daar WICHMAN, als het gebied voerende aan de regterzijde des *Rijns*, het grootste belang had, om het indringen van zijnen tegenstander naar dien kant, zoo veel mogelijk, te beteugelen. — Dan, hem, die eenmaal deze plaats bezoekt, wil ik raden, zich in deze onbeduidende gissingen en vooronderstellingen niet te verdiepen, maar liever het verrukkend schoone gezigt te genieten, dat deze hoogte, vooral bij eenen helderen dag, zoo kwistig aanbiedt.

Van hier begaven wij ons naar den *Oorsprong*, merkwaardig door de schoone watervallen en heldere beekjes, die men hier, zonder bijna de hand der kunst te ontdekken, overal ontmoet. In eene soort van grot, tegenover eenen waterval, namen wij een ontbijt, dat met het beste *Hollandsche* kon wedijveren, en eenparig bekenden wij, nog nimmer zoo aangenaam uitgerust te hebben. De dag was echter te kostbaar om lang te verwijlen, en spoedig maakten wij ons op, om den *Hemelschen Berg*; een landgoed naast den *Oorsprong*, te gaan bezoeken. Het merkwaardigste van deze buitenplaats is

eene aanzienlijke hoogte, de *Preekstoel* genaamd, van waar men een bekoorlijk gezigt, zoo op de stad *Arnhem*, als op de *Veluwe* en *Veluwezoom*, geniet. Hetgeen deze plek zoo verrukkend maakt, is de verscheidenheid der voorwerpen, die hier in het oog vallen. Van de hoogten van *Dorenweerd* en *Duvenschans* bepaalt het gezigt zich grootendeels tot de *Betuwe*, die, geheel vlak, bijna alleen uit weiland bestaat; maar hier, naar den kant van *Arnhem* en ook vooruit op de boschen van *Dorenweerd* ziende, is de natuur losser en rijker geschakeerd. Het weiland wisselt met heide en bouwgrond af; de heuvelen der *Veluwe* treden te voorschijn, en, daar de natuur behagen schijnt te scheppen, om door kleine middelen groote uitwerkselen voort te brengen, deelt hier de eenzame schaapskooi, te midden der onafzienbare heide gelegen, of de dunne rookwolk, die zich uit de stille hut verheft, aan onze ziel eene stemming mede, welke zij dikwerf te midden van het weligste landschap niet ontwaart.

Wij vertoefden nog eenige oogenblikken op de genoemde landgoederen, en begaven ons toen, langs den gewonen straatweg, naar *Arnhem*, en van daar naar *Nijmegen*, ons in de omstreken van die beide steden niet ophoudende, dewijl wij het voornemen hadden, dezelve op onzen terugtogt van *Kleef* te bezoeken. Te *Lent* genoten wij nog eenige oogenblikken het schoone gezigt over de *Waal*, en reden toen naar *Kleef*, waar wij, des avonds ten tien ure, in het logement: *de Vorst Moritz van Nasfau*, afstapten, wel is waar vermoeid, maar ten uiterste voldaan over onzen zoo wèl doorgebragten dag.

(Het vervolg hierna.)

GELEERDE RAZERNIJ. No. III.

Antirheumatische Landkrabben-olie.

τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει.

De Negers, welke, gelijk alle de naakte volken der warme klimaten, aan de zon en aan de vochtigheid zijn blootgesteld, moeten zich door olieachtige inwrijvingen op de huid tegen rheumatismen en tegen verkoudheden beveiligen. Hiertoe schijnen de dierlijke, zeer smeerachtige oliën nog meer dan de plantaardige geschikt. Daar zij krabben zagen, die,

niettegenstaande de vochtigheid, zeer vlug over den grond loopen; (*Cancer ruricola L.*, *Gecarcinus ruricola* LEACH, de zoogenoemde *Tourlourou* en de *Cancer latro L.*; *Birgus latro* LEACH) hebben de Negers daaruit afgeleid, dat zij zich tegen rheumatismus konden wapenen door de olie, welke die dieren bevatten. Zij trekken die olie, door ze te roosten, uit de lever en verdere ingewanden dier krabben. — Dit is nu, dunkt ons, eene regte Neger-conclusie en ver van geleerde razernij; maar geleerde razernij schijnt het te zijn, wanneer een bekend *Fransch* Geleerde (VIREY) in het *Journal de Pharmacie* (1827. Octobre; p. 502, 503) deze olie aanprijst, en zegt, dat zij, in *Frankrijk* overgebragt, de plaats van andere hooggeroemde antirheumatische oliën vervangen kan. Wij gunnen de *Fransche* pharmacie, die met de *Fransche* parfumerie altijd zeer vermaagschapt was, gaarne deze *Huile de Tourlourou anti-rhumatismale*; maar dachten aan den *Franschen* pruikmaker, die, om de waterdigtheid zijner pruiken te bewijzen, zeide: *Vous pouvez les plonger dans l'Océan.* Eene waschkom zou tot dat einde voldoende zijn. Ook zijn er in *Frankrijk*, even als bij ons, hazen, die, in de vochtige en koude maanden van den jagttijd, van geen rheumatismus weten, en die dus ook wel eene *Huile anti-rhumatismale* konden opleveren. Het wondert ons, dat jagers, die zoo dikwijls hunne liefhebberij met het pootje moeten betalen, nog niet op dien inval gekomen zijn.

INVLOED DER MAAN OP HET HOUTGEWAS.

De Opperhoutvester SAUER in *Selan* heeft de opmerking gemaakt, dat van den tijd af, waarop het nieuwe maan is, tot aan volle maan, de sappen in de houtplanten tot de spits toe opstijgen. Al het hout, 't geen op dien tijd gehakt wordt, droogt slecht, splijt ligt, en wordt weldra wormstekig; het is daarom tot timmerhout van korten duur. Ten tijde der afnemende maan gaat het sap in het hout terug, en het bevat vooral in het laatste kwartier weinig sap; het hout is ook digter, duurzamer, en hij raadt gevolgelijk aan, al het hout, hetgeen tot timmerwerk en anderen arbeid gebruikt wordt, in het laatste kwartier te hakken. Stekken, daarentegen, worden het best bij wassende maan genomen, zoo als ook het snoeijen dan beter geschiedt. Deze opmerkingen zijn

van een' man, die meer dan twintig jaren dit vak theoretisch en praktisch beoefend heeft. Zij schijnen, zonder vooroordeel, alleen uit waarneming te zijn afgeleid. Men moge al in de physiologie der planten zulk een stijgen en dalen der sappen moeijelijk zonder eenige wijziging kunnen aannemen, bekend is het echter, dat in het najaar en 's winters de sappen meer naar den wortel gaan, die in het voorjaar en in den zomer naar boven stijgen. Waarom zoude er niet iets dergelijks, in mindere mate, door den invloed der maan kunnen worden te weeg gebragt? Het is voorts het eenige voorbeeld niet van waarnemingen, die den invloed der maan op bewerktuigde wezens schijnen te bewijzen. Visschers weten er van te spreken, zoo wel als tuiniers en artsen van den eersten rang. Zulks vindt echter tegenspraak bij theoristen, die zich tot regel schijnen te stellen, alles, wat zij niet weten, *hoe* het geschiedt, aan te zien als niet geschiedende.

DE BEEREN DER VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

De witte beer is het eenige roofdier in de Vereenigde Staten. Reizigers vinden zich aan groot gevaar blootgesteld, zoo dikwijls zij er een' ontmoeten, vooral, wanneer die door honger wordt gedreven. Een dezer dieren viel, het vorige jaar, de boot van twee *Indianen* aan, welke aan den oever was vastgemaakt. Hij greep een' derzelven, en sleepte hem in het bosch; de andere deed vruchteloos pogingen, om zijnen makker te helpen: de vochtigheid, die in zijn geweer was ingedrongen, maakte het afschieten onmogelijk. Andere *Indianen*, die in het bosch jaagden, liepen gelukkiglijk op het gerucht toe, doodden den beer, en rukten uit deszelfs klaauwen den ongelukkigen, die reeds aan een' wissen dood overgegeven meende te zijn. Hij zelf verhaalde mij naderhand de bijzonderheden van dit voorval, bij gelegenheid, dat hij de huid van zijnen aanvaller mij verkocht.

De zwarte beer is zeer schuw, en vliedt de tegenwoordigheid der menschen. Doch deze zoeken hem op; want, met uitzondering van den buffel alleen, is er geen dier, waarop de *Indianen* met zoo veel voordeel jagt maken: huid, vleesch, vet, pezen, zelfs de klaauwen en tanden van den beer kunnen tot eenig nut gebruikt worden, en vormen een' aanmerkelijken tak van handel.

Wat zegt hier 't lofgetuit der faam?
Der *stommen* mond vermeldt dien naam,
In 't dankbaar hart geschreven.

Groningen. VAN STARKENBORGH STACHOUWER.
1828.

DE SULIOOTEN-VROUW.

XIV.

Ik heb het spinwiel lang gedraaid; sleet menig' winternacht
Aan 't weefgetouw, en heb met vreugd aan 't nieuwe kleed gedacht;
Ik heb de kudden op 't gebergt' zoo menig' dag geweid,
En klauterend de klip bezocht der jonge wilde geit;
Ik heb in menig kinderspel mijn kleinen onderrigt,
En sprong en loop en schot en worp werd mij met hen zoo ligt.
Thans slijp ik mij een blinkend staal, en snijd me een' taaijen boog—
Mijn heer, mijn schuts, mijn hart! gun, dat ik met u strijden moog'.
Elk rotspad is mij welbekend op Suli's steil gebergt',
En waar de flinke gems versaagt, daar klim ik ongevergd.
Hebt gij nog niet gezien, wat ik vermag in sprong en loop,
Geef mij een mannen-waagstuk op met d'eêlsten uit den hoop,
En wijs me een' enk'len top of klip op Suli wijd en zijd,
Die ik niet fluks beklaut'ren zal, tot aller vrouwen spijt.
Den havik tref ik in de lucht, uit scherts, hoe snel hij vloog:
Zóu ik des plompen vijands hart dan missen met mijn' boog?
Mijn heer, mijn schuts, mijn hart! gun, dat ik met u trekk' ten strijd.
Mijn dochtertje kan spinnen reeds. Wat spil ik hier den tijd?
Mijn jongste knaapje loopt alleen. Wat is mijn arm hem waard?
Mijn oudste gaat alreeds ter jagt. Wat zorg ik voor den haard?
Met u, met u wil ik te veld! Dáár, dáár zij thans mijn stand!
Bij u, bij u, dáár, borst aan borst; dáár, liefste, hand in hand!
En val ik, zie niet om naar mij, schoon u mijn bloed bespatt';
Denk aan den vijand, aan den strijd; denk aan uzelv', mijn schat;
Aan onze kinders, aan uw huis, aan Suli's heil'gen grond;
Aan Gods gewijde tempels, op zijn heuvels in het rond;
Aan de asch van uwen heldenstam, en —, aan een graf, dat mij
En u, in vrije lucht en aard', ter vrije rustplaats zij!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. YNTEMA.

MENGELWERK.

VERHANDELING, OVER HET DROOMEN.

Door

ALEXANDER DE KONING,

in leven Leeraar bij de Hervormde Gemeente te Meppel.

De Secretaris onzes Departements *Tot Nut van 't Algemeen* heeft mij eergisteren een' schrik op het lijf gejaagd, die mij heugen zal, toen hij mij kwam vertellen, waaraan ik, in den kruistogt van zoo vele gedachten en aandoeningen in mijnen geest, en zittende met een afgemat en ongesteld ligchaam vóór zoo vele bezigheden, niet gedacht had, t. w. „dat ik eene spreekbeurt had te vervullen dezen avond." Ik besloot mij aan de boete te onderwerpen, berekenende tijdwinst en ongemak tegen elkander, en aan het *qu'en dira-t-on* maar niet denkende. Evenwel, ik heb dat besluit weêr opgegeven, omdat ik toch fatsoenlijker mijn voorlezerswerk hier eindigen wilde.

Ik dacht toen over dat woordje *fatsoen* na, en zoo had ik eene stoffe voor mijne voorlezing. Deze is het droomen. Hoe kunnen toch onze gedachten-reeksen zoo loopen: *fatsoen* en *droomen!* Ja; KNIGGE had, in zijn boek *over de Verkeering met Menschen*, gezegd, dat het niet fatsoenlijk was, droomen in gezelschap te vertellen; en, toen mij dat inviel bij het onfatsoenlijke van boete betalen, riep ik onwillekeurig: „Dat 's niet waar; want wat zouden er dan vele onfatsoenlijke lieden zijn!" Men zij het al met SALOMO eens, dat in vele droomen, gelijk in vele woorden, ijdelheid is, en zegge al: o! droomen is bedrog, men is toch vaak gereed

om allerlei droomen te verhalen, en is men daaraan, elk luistert dan als 'met opene ooren, en ieder heeft er wat bij te voegen. Dit is wel aan kundiger en fatsoenlijker overgekomen, en dus zal het mij ook niet kwalijk genomen worden, als ik eene voorlezing over het droomen doe.

Één ding verzoek ik u, dat ge wakker blijft.... Neen, dat zult ge wel, als altijd; maar dat ge niet denkt: „van droomen weten we genoeg," of: „daar weet niemand wat van, en hoe zullen we ons dan vervelen!" Tegen die verveling zal ik trachten te zorgen, en, als we al eens aan het droomen raken, zoo wij maar, met genoegen, een nuttig uurtje gedroomd hebben; want „Tot Nut van 't Algemeen" is de spreuk der broederschap, wier lid hier spreekt.

Ons geheele leven is een droom. „De mijne is schoon, maar kort geweest;" deze heerlijke woorden sprak MAURITS, een Graaf van *Sakfen*, stervend, tot zijnen Arts. Vóór 22 jaren schreef ik in het *Album* van eenen, kort daarna gestorven, vriend:

Wat zoudt ge rusteloos om eene schaduw zwoegen?
Het leven is een droom, de dood een sluimering.
Gelukkig, die hier droomt van deugd en van genoegen!
Gelukkig, die ontwaakt, eer hem een schrik beving!

Hoe veel ik zoude kunnen, ik mag nu over deze stelling, dat men het leven een droom kan noemen, vaak zoo raadselachtig, onwaarschijnlijk en vlugtig! niet uitweiden, zoo min als daarover, dat er dikwijls wakende gedroomd wordt, waarvan ik echter ook spreken moest. Wat al voorstellingen, verwachtingen, verbeeldingen, zelfvoldoeningen, genoegens, smarten hebben de menschen niet, die waarlijk op droomen en bedrog uitkomen; en hoe dikwijls komt de vraag te pas: „Droomt ge?" Ja, ik zelf heb vele malen letterlijk wakend gedroomd. Uit mijne jeugd blijft mij, onder anderen, altijd bij, hoe ik eens een vriend, toen hij naar de *Leidsche* Akademie ging, een brief toegezegd had, maar

zijn adres niet konde wedervinden: hij bekromde mij in een' brief, dat ik mijn woord niet hield; ik antwoordde, verontfchuldigde mij, verzocht hem zijn adres, en beloofde, hem dan terftond te zullen fchrijven, deed den brief toe, en — toen werd ik wakker. Lacht mij over deze dwaasheid niet te zeer uit. Iets dergelijks zal u ook wel eens zijn overgekomen, al biecht gij niet zoo vrij uit. Ge zult wel eens in uw leven, op klaarlichten dag, zoo gedacht, gefproken en gehandeld hebben, dat het u bleek, dat ge wakker, in dubbele beteekenis wakker droomdet.

Maar, wij hebben het over droomen in den flaap. Zegt ons eens, gij groote, wijze mannen, die Filozofen zijt, en 's menfchen ziel en geest zoo diep hebt beftudeerd! wat is een droom? — „Ja, dan moeten we u eerst beduiden, wat de geest is, hoe in denzelven denkbeelden en gewaarwordingen ontftaan, en wat de flaap is, en"... — o Neen! Behoort er zoo veel toe? Daartoe hebben wij thans geen tijd. — „Nu, wij zullen u toch trachten te beduiden, wat een droom is. Hebt maar geduld!" — o, Wij zien het al! Neemt het ons niet kwalijk, het is of ge al droomen gaat. — „Nu, ja, om u dan de waarheid te zeggen, wij weten het ook niet regt, en zullen er denkelijk niet goed achter komen, zoo lang wij onszelven alleen bij terugkaatfing in andere voorwerpen, als in zoo vele fpiegels, en de dingen buiten ons niet dan door eene middelftof, de zinnen, waarnemen." — Ja, zoo is het veel beter, dan onverftaanbare befchrijvingen van de dingen te geven; en het is ons ook genoeg, door een' droom te verftaan dat fpel van onzen geest met de kinderen onzer gewaarwording en verbeelding, dat ons zoo vaak verrolijkt, verontrust of bedroeft, wanneer onze moede leden fluimeren.

Wat moet de allereerfte droom van een mensch een wonder in zijne oogen geweest zijn! Maar houdt dit wonder op, door de herhaling? Met alle menfchen, die een gezond herfengeftel hebben, houden wij het daarvoor, dat onze zinnen de gangen zijn, door welke

onze denkbeelden de ziel bereiken. Maar — die toegangen zijn gesloten, en evenwel denken wij. Wij worden aangedaan, en — geen uitwendig voorwerp schijnt indruk op ons te kunnen maken. Wij zien, hooren, rieken, voelen, smaken, en schijnen het niet te doen. Aandoeningen van verschillende soort worden in ons verwekt, en wij moeten ze ons laten welgevallen, zonder iets er tegen te kunnen uitregten. Zoo gaat het, als wij droomen.

Waarlijk, het is niet te verwonderen, dat alle onbeschaafde en niet beschaafde volken, welken het eigen is, al wat zij niet begrijpen kunnen, *onmiddellijk* af te leiden van bovennatuurlijken invloed, niet alleen de droomen voor iets Goddelijks en iets voorbeduidends aanzagen, maar dat bij hen de droomuitlegging *zelfs* eene wetenschap was, die hare vaste regelen scheen te hebben.

Wij ontdekken dit, in JOZEF's geschiedenis, het eerst bij de *Egyptenaren*. Van hen ging het tot de Oostersche volken, ook tot *Grieken* en *Romeinen* verder over. Het boek, dat de Openbaring Gods bevat, leert ons, hoe de Vader des menschdoms zich naar deezen denktrant, die aan zijn kind niet zoo ras konde ontwend worden, schikte, en het dikwijls door droomen onderwees, die *somtijds* zoo besturende, dat ze iets Goddelijks behelsden, iets toekomstigs aanduidden; zorgende echter, dat deze manier van onderwijzing niet schadelijk werd, en daartoe zulke droomen onderscheidend kenmerkende. Deze opvoedingsmanier behoorde tot die zaken, welke een Apostel noemde „ de eerste beginselen der wereld," dat is het A B C van het menschdom, dat niet tot hoogeren stand anders konde opgeleid worden...

Hieruit blijkt tevens, hoe verkeerd men handelt met nu nog waarde te hechten aan eene voorbeduiding der droomen, in *onbepaalden* zin, en dat slechts, omdat het uit onkunde of bijgeloof ontspruit, bij onbeschaafde zinnelijken plaats vindt. Intusschen van de voorbeduidende geaardheid der droomen nog nader.

Wij houden allen de loffelijke gewoonte van flapen aan, en dan te ontwaken, zonder gedroomd te hebben, bewijst onze goede fpijsvertering, en de welgefteldheid onzes ligchaams en onzer ziele. Maar het is even waar, dat men altijd droomt, als men flaapt; doch dan heeft men er geene bewustheid of geheugen van. Wat men in den voornacht of morgenftond droomt, wordt misfchien ligter onthouden, dewijl we dan het naaste aan den wakenden toeftand zijn. Evenwel volgt hieruit niet, dat we in dien tusfchentijd niet droomen; want het geheugt ons immers ook wel eens, al ware het flaauwer, van droomen midden in den diepen nachtflaap. Datgene in ons, wat de Wijsgeeren ons *ik* noemen, houdt nimmer op te denken; het *is* denking. Het zij wij waken of flapen, onze geest heeft immer eene reeks van gewaarwordingen, fchoon vaak zoo verward, dat er in onze bewustheid of in ons geheugen geen fpoor van achterblijven kan. Onze geest denkt, ook als ons ligchaam flaapt; en *dan* denken, is — droomen.

Doch droomen, verftaan in den gewonen zin van met bewustheid, kan men voor een tusfchending houden tusfchen flapen en waken, en de droomende wordt niet onaardig vergeleken met een orgel, waarin de toonen klinken naar de registers, die uitgetrokken zijn.

Ieder droom, zegt de wijsgeerige Arts WEICKARD, heeft uit een zeker gewaarwordend deel of werktuig des ligchaams zijnen oorfprong; of eene, van 's daags, aanhoudende en ons in het bed vergezellende aandoening geeft er aanleiding toe: daarop volgt dan eene fchaar van nu eens meer, dan min zamenhangende voorftellingen, die met de eerfte gewaarwordingen of het eerst gewaarwordend deel, met de eerfte zenuwentrilling, door eenen of anderen indruk veroorzaakt, die daardoor ongeloofelijk fnel in de ziel vloeit, eene gelijkvormigheid, verwantfchap of maatfchappij hebben.

Doch, dat voorbeelden ons ophelderen, wat ik anders niet zoo duidelijk van de veroorzaking der droomen, als werkzaamheden des geestes buiten de medewerking der

zinnen', zoude kunnen zeggen. Drong ons een lichtstraal in het oog, de daarop volgende droom betreft doorgaans zigtbare, heldere voorwerpen. Een aangenaam of onaangenaam geluid schept ons alle de bevalligheid van welluidende voorwerpen, of men droomt van akelige, hoorbare dingen. De gewaarwording zij te zwak, om te worden opgemerkt, zij werkt toch, onze zenuwen trillen toch, onze geest wordt toch aangeraakt. Zoo verklaart WEICKARD zelf zijn' droom van hout en hakken uit het rommelen in de kagchel, half slapend gehoord. Zoo doet eene heete koorts van vuur droomen, ezv. Zoo wierp zich zekere Dame tusschen de in een tweegevecht met dolken gewapende strijders in, werd deerlijk gewond, en ontwaakte: eene vriendin had haar, uit plagerij, zachtkens met eene speld geprikt.

Gezonden, zegt men, en door zwaren arbeid afgematten droomen weinig, dat uit de groote teveelheid of de te groote schaarschheid van levensgeesten verklaard wordt, door welke beiden de indrukselen niet zoo goed kunnen waargenomen worden, als bij middelmatige ligchaamssterkte, die de trilling der snaren van ons gevoel gemakkelijker, en den loop der geesten geregelder zijn doet. Ik mag het lijden, schoon mijne eigene ondervinding bedenkingen opwerpt.

Dat men veel tegen den morgenstond droomt, is omdat de veerkracht der zenuwen en spieren dan der herstellinge nabij is, en, dewijl uiterlijke voorwerpen geene nieuwe gewaarwordingen verwekken, wekken alleen inwendige bewegingen de verbeeldingskracht op. Bij den in flaauwte gevallenen is gebrek, bij den dronkenen te groote overvloed van levensgeesten oorzaak, dat zij zelfs tot droomen buiten staat zijn.

Ik vertelde u straks, dat wijze menschen wakend wel eens droomen kunnen; en nu valt mij in, dat gekken of waanzinnigen dit zelden of nooit doen, t. w. in den zin, waarin wij er nu van spreken, met bewustheid. Dat 's toch vreemd, en, zegt men, zij slapen meestal op den rug, als de kinderen, die zeker veel minder dan

de volwasfenen droomen. Ik weet niet, hoe ik dat alles *zoo* weet; maar wel, dat ik het weet en onthield, en er wel eens over dacht en praatte en las. Het is dus al vast geen regel zonder uitzondering, dat men op den rug moet liggen om te droomen. 't Is jammer, dat men er zoo weinig aan doen kan, om eens genoegelijk te droomen; dit zoude ons de treurigheid van menig een dag nog al wat verzoeten: maar men ziet wel eens, dat de poging tot genoegelijk droomen een onaangenaam gevolg heeft; gelijk het *mogelijk* waar is, dat het getal der onaangename droomen het grootfte is.,

Ik wil gelooven, dat men veelal droomt van hetgeen ons overdag of onlangs bezig hield; maar, hoe vele uitzondering! Droomt men niet even dikwijls van dingen, nooit of in geene jaren gedacht, zelfs wanneer het een of ander, kort vóór den flaap gebeurd, diepen indruk op den geest gemaakt had? Kan men niet de verfte toekomst en het langstverledene, de grootfte afftanden, vorige eeuwen en de ons onbekende eeuwigheid in den droom verbinden, zonder dat het jongfte, dat ons bejegende, er invloeit?

Heeft het temperament op alles, dan heeft het ook op het droomen grooten invloed. Lieden van een gezond geftel, en welvoorzien van goed bloed, droomen van eten en drinken, zingen, danfen en fpelen veel; die een taai en flijmerig bloed hebben, van fchepen ..... ja, omdat ze van water ezv. droomen; galachtigen, van kibbelen, vechten; melancholieken van dood, moorden, fpoken, duivels en meer nare dingen.

Ik zoude ook wel durven vastftellen, dat de droom, b. v., van een' boer, die nooit verder dan zijn dorp of de markt kwam, en niets weet of leert dan hetgeen hij werktuigelijk doet, veel verfchilt van den droom eens Dichters of Wijsgeers. Niet dat befchaafden, vlug en diep denkenden altijd even wijs droomen, — neen, dikwijls nog gekker dan weetnieten of dommen; maar hunne droomen zullen toch wel voller van inhoud, ruimer van omtrek, hooger in vlugt zijn.

Over het geheel is uitgebreidheid van ruimte en tijd eene eigenschap der droomen. Men reist naar de verste streken, laat groote gezelschappen van levenden en dooden verschijnen, bouwt en verdelgt heele steden en rijken, verbindt jaren en eeuwen, hemel en aarde, maakt plannen op plannen, en stelt gebeurtenissen op gebeurtenissen daar. De verbeelding, de beste tooverlantaren, schildert ons tooneelen in menigte, die ons beurtelings ontzetten, bedroeven, en doen lagchen. Ook *vlugheid* is den droom eigen, zoodat we niet alleen hard loopen en rijden, maar vaak magtig hoog en snel vliegen kunnen. Onze geest, in zijn' afgetrokken' of eenzamen staat, denkt gedachten, maakt plannen, vindt zaken uit, tot welke hij, in wakenden toestand, met alle moeite en tijd, buiten staat is. Scheen het niet wel eens, alsof het ligchaam den geest had gehinderd, en deze, van de boei ontslagen, te vlugger werkte?

Men weet van een' Wiskundige, die de oplossing der moeijelijkste voorstellen in den droom vond; van een' Arts, die eens, droomend, het berigt van een' kranke las, die hem vele oefening kostte, over dat berigt zijne gedachten mededeelde, geneesmiddelen voorschreef, waarvan hij, ontwaakt, het met verbazing gevonden voorschrift goedkeuren moest; van een' Dichter, die, in zijn' droom, het plan van een zijner beste dichtstukken ontwierp; en met hoe vele voorbeelden ware dit te staven, welker waarheid niet *kan* betwijfeld worden! Mijzelven is dit meermalen bejegend; doch de vermelding vooral van twee hiertoe betrekkelijke gevallen laat de tijd niet toe. Een van dezelven behoort tot de zonderlingsten, tot welke ook deze behoort, dien ik eens van den Heer VAN GOENS las. Deze was elf jaren oud, en, in zijn' droom, op de Latijnsche school. De leermeester wierp eene vraag op, rakende den zin eener Latijnsche phrasis. Hem, den eersten, wordt zij gedaan. Hij weet het niet, zweet van angst in zijn gepeins. Die naast hem zat, gaf alle teekenen van ongeduldig verlangen; en dezen hoort eindelijk VAN GOENS de vraag terstond en goed beant-

woorden, en konde zelfs niet begrijpen, dat hij er niet op had kunnen komen. Dit, zegt hij, heeft altijd mij getroffen. Hoe! de ziel, die met de grootste inspanning zoekt, wordt, in eene seconde, de ziel, die het vindt. Zelf weet men het niet, en weet het wel. Deze droomen zijn gewoner, dan men denkt.

Maar, ik ga tot het nut der droomen over. Met verscheidene voorbeelden uit de ongewijde geschiedenis zoude het kunnen bevestigd worden, dat er droomen gedroomd zijn, aan welke de uitkomst volledig heeft beantwoord. Altijd denk ik, met achting, aan dien Leeraar, die, op zijne eerste standplaats, den door verkeerde Godsdienstbegrippen verbijsterden Dorpschoolmeester redde van den zelfmoord, door te droomen, dat hij dien beging; aan dien losbol, die, met het Christelijk voorbeeld zijner vrouw spottende, den dag zijns doods zich hoorde aankondigen, en waarachtig bekeerd werd, om op dien zelfden dag goedsmoeds te verscheiden; en aan die vrouw, die de zonderlinge lotgevallen, aan haar huwelijk verbonden, zoo wel als hare huwelijkskeuze, vooruit gedroomd heeft. Ik zelf (en niemands ongeloof neemt mijn geloof daaraan weg) droomde, vooral in dat half jaar, dat ik in mijn *Sliedrecht* wist, dat ik tot u zoude komen, van gevallen en ontmoetingen, die mij zóó zijn bejegend, dat ik, aan dezelve denkende, tevens aan die vooruitgezigten denk. En is er al eens iemand, die zich niets bewust is van zulk slag van droomen, en ze *daarom* loochent, dien zeg ik, wat LAVATER van het voorgevoel zeide: „Wat in sommigen, al ware het maar in één, zeker plaats heeft, kan in allen zijn, al wordt het niet opgemerkt." Voorts, hetgeen ik onlangs in het *Gezondheidsboek* van den Arts WILLICH las: „Waarom hieraan getwijfeld, als men gelooft, dat de mensch, ook in zijne kleinste aangelegenheden, onder het toezigt der Voorzienigheid staat?"

Werk ik zoo niet het bijgeloof in de hand? Dat deed ik, indien ik, in den *eigenlijken* zin, den droom voorzeggend noemde. Maar neen, hij is óf geboren uit die ver-

moedens van de toekomst, waaraan men, door omstandigheden, en overweging van derzelver zamenhang, ligtelijk denkt, óf hij behoort tot alle die voortbrengselen onzer verbeelding, waarvan de geest er duizenden kan scheppen, onder welke ligt een paar gevonden wordt, door de uitkomst bevestigd. Immers, niet alle *droomen*, die indruk op ons maken, komen uit; vele blijven zonder gevolg, en zelfs beuzelachtige, vergetene, en welker voorbeduiding nutteloos was, worden vervuld.

De droomen hebben grooter nut, zonder dat wij ze als Profetiën aanmerken.

Ja, als men zoo eens, regt genoegelijk, droomt, van redding uit bezwaar, van voorspoed en vermaak, van de vervulling onzer wenschen, dat beurt niet zelden het neêrgebogen hart magtig op, en stemt onzen geest, als 't ware tegenwillig, tot opgeruimdheid en vreugde. *Als* men zoo, zonder moeite, in zijnen droom, als van zelve is gekomen op de eene of andere ontdekking, het een of ander goeds en gewigtigs leerde, en, bij den aanvang der werkzaamheden van den dag, zich even zoo verblijdt, als verwondert, over de nachtelijke verrigtingen van onzen geest, hoe onbetaalbaar is dan die droom! Wie zoude zich elders in gezelschap gewenscht hebben, dan daar in den arm des slaaps?

Meer dan ééne belangrijke waarheid wordt ons door het droomen geleerd. Het leert ons menschenkennis, door zelfkennis. Niet alleen en niet zoo zeer de mate onzer gezondheid; maar ook, en zeker zeer veel meer, ons temperament, (en hoe allernoodzakelijkst is de juiste kennis daarvan tot onze zelfbesturing, en alzoo voor onze deugd en gelukzaligheid!) maar ook de mate van onze verstandelijke beschaafdheid, en der talenten van onzen geest, blijkt ons uit onze droomen. Zij leeren ons den aard van onzen geest duidelijker kennen; zij overtuigen ons, dat dezelve een altijd onafgemat, uitgebreid, en... ja, een eeuwig werkend wezen is, dat zich kan verheffen boven het ligchaam, over het stof der vergankelijkheid, over de grenzen des tijds, in eene eindelooze ruimte.

Gaat er, als wij slapen, ook iets in ons om, of staat onze denking stil? Onze droomen antwoorden, de mensch blijft een altijd denkend, altijd werkend wezen.

De groote Zedeleeraar REINHARD zegt ergens: Er is eene uitlegging van droomen, die zeker is en nuttig, wanneer wij, namelijk, uit dezelve niet zoo zeer gissen, als wel leeren, hoe wij zijn, welke neigingen zich het meeste in ons verschuilen, en aan welke feilen wij het meeste onderworpen zijn. De Ouden, met name PLATO, ZENO, PLUTARCHUS, hebben reeds getoond, dat men uit de droomen zijne gebreken en zijne vorderingen in het goede opmaken kan. En zoude dit niet zoo zijn? Wakende kunnen wij onze neigingen wederstreven, en beletten vrij voor den dag te komen. Onze bezigheden, zorgen, verstrooijingen, en de voorwerpen, die ons omgeven, zijn, bij den dag, zoo menigvuldig, dat de verkeerde neigingen des gemoeds gemakkelijker tegengestaan of moeijelijker opgemerkt kunnen worden. Doch, gansch anders is dit in den slaap. Dan is de geest aan zichzelven overgelaten; dan handelt hij, zoo als hem eigen en natuurlijk is; onze neigingen nemen dan een' vrijen loop, en zoo wordt ons duidelijk getoond, aan welke zijde ons hart het zwakste en het onzuiverste is. De Godsdienstige bidt dan ook gaarne, wel wetende, dat hij dan om de reiniging zijns harten bidt:

> Verkwik ons door een zoete rust,
> Om goed te doen met nieuwen lust!
> Dat onze slaap gematigd zij,
> En zelfs Uw' naam tot eer gedij'!

Onze slaap is het natuurlijkste en bevalligste beeld onzes doods, dat ons gegeven kan worden. Zoude men dit alleen tot ons ligchaam bepalen, niet tot onzen geest uitstrekken moeten? Mij heugt, eens te hebben hooren zeggen, dat de slaap, of de droom, het model schijnt van onzen afgescheiden staat. Aangenaam verrassend was mij dit denkbeeld. Ja, gelijk ons ligchaam rust in den arm des slaaps, zal het eenmaal in den arm zijns

broeders rusten. Maar, flaapt het in den dood, niet alzoo onze geest. Hij werkt, als buiten het ligchaam, en doorzweeft de geheele toekomst. Dit werken, en dit zich uitftrekken tot het toekomftige, behoort beide, naar de leer des grooten LAVATERS, tot het wezen van onzen geest, en zal zich eens heerlijk ontwikkelen. De ftaat des drooms zij ons dan vrij de beeldtenis der afgefcheidenheid onzer ziele van ons ligchaam! In die donkere eenzaamheid ontvangt de geest opvoedingslesfen, die hem voor den toekomenden ftaat na den dood toebereiden.

Laat mij nog iets opmerken. Er vallen ons vaak gedachten in; verhevene, juiste begrippen, zelfs bovenzinnelijke denkbeelden. In één oogenblik ontwikkelen zij zich. Helder en vast liggen zij in ons begrip. Toch ftaan zij in geen verband met hetgene wij te voren dachten, noch met eenig iets buiten ons. Vanwaar komen die invallende gedachten? Zouden ze ook, in onzen flaap, door onzen geest zijn gevormd, ontwikkeld en uitgebreid? En hoe veel zijn wij dan, buiten ons toedoen en weten zelfs, aan den, in het verborgene goeddoenden, Vader der menfchen voor onze droomen verpligt! daar toch onze zintuigen en de ons omringende dingen ons belemmeren, om die gedachten te vormen, die wij nu zeggen, dat ons invallen. Wat volgt hier meer uit? Dit. Gelijk de flaap ons toebereidt tot onze werkzaamheden op den dag, alzoo zal de afgefcheiden ftaat van onzen geest in den dood eene opvoeding, eene ontwikkeling zijn tot de werkzaamheden van dat onverderfelijk leven, dat de Bijbel toezegt aan het ligchaam en den geest van Gods dankbare vereerders.

Wat zamenhang dan tusfchen deze zinnenwereld en de wereld der geesten! wat analogisch verband tusfchen de openbaring der natuur en die des Bijbels! wat treffelijk geheel! welke vaste en digte aaneenfchakeling! welke zoetvoerige overgang en opklimming in de werken van onzen Vader!

En nu goeden nacht, o onze ontflapene dierbaren! en — onze dag bezorge ons dien goeden nacht!

Hoe troost in 't fmachtend avonduur
De dauw der lavende natuur
Den moeden huurling, die zijn jongfte kracht voelt zinken;
Hoe lieflijk zwelt hem 't leger aan,
Als hij zijn taak ziet afgedaan,
En hem de zoete flaap de toekomst aan doet blinken!

Zoo is de dood, die eens ons wacht.
Zijn koele, kalme, lange nacht
Is weldaad der natuur, die ons Gods hand bereidde.
Hoe diep miskend ook van den mensch,
Eens wordt hij hier zijn zoetfte wensch.
Dezelfde Vaderhand fchiep, ons ter laafnis, beide.

Neen, Hemelsch Vader! in den dood
Is uwe liefde ruim zoo groot,
De flaap laaft van *één'* dag, en fterkt tot nieuwe zorgen;
Terwijl de dood verkwikking fchenkt
Van *elken* dag, die 't harte krenkt,
En kracht en lust herftelt tot éénen eeuw'gen morgen.

GENEESKUNDIGE WAARNEMING.

Door

J. VAN DISSEL, JZ.

Med. et Chir. Doct., Oud-Officier van Gezondheid ter Zee, Lid van het Genootfchap ter bevordering der Heelkunde te Amfterdam, en praktizerend Geneesheer te Zutphen.

Indien men aan eene Geneeskundige Waarneming geene belangrijkheid zal kunnen ontzeggen, wanneer dezelve de herftelling aanbiedt eener ziekte, welke men, in het gegeven geval, voor hopeloos meende te moeten houden, vooral indien deze is bereikt door hoogsteenvoudige

en zachte middelen, dan heeft de Waarneming, welke ik ga mededeelen, op dien titel onbetwistbaar aanspraak.

Den 5 December l.l. werd mijne hulp ingeroepen ten behoeve van Mej. s., welke, sedert eene reeks van jaren, ten huize van den Heer en Mej. w., hier ter stede, haar verblijf heeft. Reeds had ik van haar hooren spreken, als van eene zeer ongelukkige Lijderes, die, na langen tijd aan eene buitengewone uitzetting der lever geleden te hebben, (welke echter hare gezondheid niet merkbaar krenkte) thans, sedert eenige weken, de verschrikkelijkste buikpijnen leed, waartegen geene hulpmiddelen iets schenen te vermogen; zoodat haar gewone Geneesheer dan ook haren toestand voor volstrekt ongeneeslijk had verklaard, en men zijn Ed., op het laatst, niet dan met moeite had kunnen bewegen, de Lijderes nu en dan te komen zien, daar hij herhaald en beslissend betuigde, dat hij er niets verder aan konde doen, en hare ziekte slechts als uitstel van leven (waarschijnlijk bedoelde zijn Ed. van sterven) moest beschouwd worden. Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik huiverig was, mij naar zulk eene Zieke te begeven, als geen de minste hoop hebbende, iets goeds te zullen kunnen uitwerken daar, waar een kunstbroeder, welke kan geacht worden mij in geneeskundige ondervinding te overtreffen, de zaak voor wanhopig verklaard had. Ik begon dus met, op deze gronden, het aanzoek te weigeren; dan — de heusche en vriendelijke drang van de betrekkingen der Lijderesse bewoog mij eindelijk, er in toe te stemmen, weshalve ik mij op den 6 Dec. naar het ziekbed van Mej. s. begaf.

De Lijderes was eene ongehuwde Jufvrouw, bijna 48 jaren oud, welgevoed, van een bloedrijk temperament, en welke sedert korten tijd had opgehouden te menstrueren. Zij had steeds eene redelijke gezondheid genoten, uitgenomen dat zij vóór eenige jaren eene beginnende verharding der lever meende te bespeuren, en, hierover toen met eenen elders wonenden Geneesheer

raadplegende, van dezen het advies ontving, dien pot, *zoo* als hij zich uitdrukte, niet te roeren: nu, die pot werd dan ook niet geroerd, gistte en werkte op zijn gemak, en vormde die onnatuurlijk groote lever, welke het goede mensch nog omdraagt en wel tot aan het graf toe zal blijven omdragen.

Ik vond de Lijderes in eenen beklagenswaardigen toeſtand. Zij wentelde zich, door ondragelijke buikpijnen gemarteld, door het bed, en, zoo men haar hierin niet met kracht terughield, over den grond: er waren ſlechts zeer geringe tusſchenpoozingen: de pols was klein, ſnel en ongeregeld; de huid droog en heet; de tong met eene vuile, melkachtige korst bedekt; de oogen rood en glinſterend; een Hippocratisch aangezigt; geen buitengewone dorst; in de vrije oogenblikken meer eetlust, dan men vermoeden zou; de buik, door de vergroote lever van een' ontzaggelijken omvang, geſpannen, en in het onderſte gedeelte der linker navelſtreek geene aanraking duldende, van wege de ondragelijke pijn daar ter plaatſe; de urine weinig en hoogrood; hevige benaauwdheden vóór den ſtoelgang (die zeldzaam was), en vermeerdering van pijnen na denzelven; de *faeces* natuurlijk en gebonden, alleen (en dit trok vooral mijne opmerking) in omvang meer het aanzien hebbende, van een zesjarig kind, dan van een volwasſen mensch, te zijn.

Ik had weinig moeite, alhier *Enteritis chronica* te herkennen, gepaard met aanvankelijke vernaauwing van een gedeelte van het ontſtoken ingewand, waarſchijnlijk van het *Colon desc.* (kenbaar uit den kleinen omvang der *faeces*, vergeleken met de toevallen.) Mijne *prognoſis* was weifelend: bij den aanvang der ziekte geroepen geweest zijnde, zou dezelve gunſtiger hebben kunnen wezen; thans echter was ik niet in ſtaat, de voortgangen dezer langdurige ontſteking *juist* te bepalen, en hoopte dit uit de werking der geneesmiddelen beter te zullen kunnen afleiden.

Ik liet mij natuurlijk de laatst voorgeſchrevene recepten toonen, en vond, niet zonder verbazing, (daar de

huisgenooten mij stellig verzekerden, dat de staat, waarin ik de Lijderes zag, nu reeds bijna eene maand geheel dezelfde geweest was) de meeste voorschriften, voor het grootste gedeelte, te bestaan uit eene Opiumbereiding. Ik zal deze behandeling niet ontleden: de Lijderes *kan* toen anders geweest zijn; de wijze van zien verschilt, enz. enz. dus — dat zij zoo! hoewel ik niettemin openhartig beken, dat mijne inzigten te bekrompen zijn, om die diepte van wijsheid te peilen, welke het voor noodeloos heeft gehouden, de antiphlogistische behandeling aan te wenden bij eene volbloedige vrouw, bij wie de natuur kort te voren de wegen der gewone periodieke bloedsontlastingen gesloten had, en, in de plaats daarvan, Opium toe te dienen, met het voorschrift, om, bij vermeerdering van pijnen, ook het getal druppels te vermeerderen, enz.

Ik besloot, overeenkomstig mijne *diagnosis* te werk gaande, met eene zachte antiphlogistische geneeswijze te beginnen: ik verbood alle voedsel, uitgenomen beschuitswaterpap van dezelfde dikte als men die aan een kind van drie maanden toedient; tot drank liet ik eene flappe laauwe amandelmelk gebruiken; gaf inwendig het *Extr. H. Hyosc. n.*, met melksuiker afgewreven, tot de geringe hoeveelheid van twee greinen daags; schreef laauwe voetbaden voor, en liet twintig bloedzuigers op de linker navelstreek aanleggen, met het voornemen, om alsdan later, des vereischt wordende, tot algemeene bloedsontlastingen, in één woord tot den ruimeren omvang der *Meth. antispasm.-antiphlogistica* over te gaan, en mij noch door den kleinen pols, noch door de oogenschijnlijke zwakte, welke natuurlijk *debilitas indirecta* was, te laten terughouden (*). Ik had dit echter ge-

(*) Onder de duizend- en- één onaangenaamheden dezes levens behoort, zonder wederspraak, die, van niet begrepen te worden. Toen ik, eenige jaren geleden, in dit zelfde Maandschrift eene proeve leverde over mijne behandeling der *Cholera Morbus* in *Indië*, hebben sommigen gemeend, uit den loop der aldaar aangegevene geneeswijze, in gemoede

lukkig niet noodig; de bloedzuigers deden eene volkomene uitwerking; den volgenden dag was de pols ruimer, de pijn dragelijk, en de *facies Hippocratica* verdwenen. Ik ging met deze zelfde eenvoudige behandeling voort, raadde nogmaals tien bloedzuigers aan, welke echter niet gelegd werden, naardien, de pijnen allengskens verminderende, de Lijderes gemakkelijker werd en de huiduitwaseming zich herstelde; zoodat ik in waarheid kan

te kunnen opmaken, dat ik de leer van BROUSSAIS met geestdrift was toegedaan. (In 't voorbijgaan gezegd, wordt, zoo als men mij meldt, thans, bij de behandeling der *Cholera Morbus*, de aderlating, die ik te *Malakka* het eerst bij die ziekte in het werk stelde, en hetwelk de *Indo-Chinese Gleaner* in der tijd heeft medegedeeld, genoegzaam *algemeen*, met het beste gevolg, aangewend.) Thans, daar het onderhavige geval eene plaatselijke bloedsontlasting dringend eischte, zal dit gevoelen er misschien niet op verminderen; en echter moet ik openlijk verklaren, dat zij, die dit vermeenen mogten, zeer bezijden de waarheid zijn, daar ik de aanwending der leer van BROUSSAIS, in *onze* streken en bij *onzen* landaard, voor geheel ondoelmatig en schadelijk houde, en ik veeleer geloove, dat zij, die zich, in ons Vaderland, door de lagchende theoriën van den *Parijschen* Hoogleeraar hebben laten wegslepen, vroeger of later van derzelver toepassing zullen terugkomen, of dezelve ten minste aanmerkelijk wijzigen. Het lijdt bij mij echter geen twijfel, of ook *deze* leer zal, bij derzelver verdwijnen, eenen weldadigen invloed achterlaten, en een meer helder licht blijven verspreiden op de *inflammationes occultae*, dan er tot nog toe over was opgegaan. Dit is bij alle Systhemata (dat van BROWN b. v.) altijd zoo geweest; het is de weldadige slibbe op den akker, na eene overstrooming. Het zij dus verre van mij, op de voorstanders dier leer te smalen. Ik eerbiedig hunne bijzondere wijze van zien, als een onkreukbaar regt in het eeuwig vrije gebied der wetenschappen. Het mag overigens met het heiligdom der Geneeskunde wel het zelfde geval zijn als met het *hemelsch Jeruzalem*, dat twaalf poorten heeft, en waar men dus zeer wel hopen kan binnen te geraken, al verkiezen niet allen door dezelfde deur te gaan.

zeggen, getroffen te zijn geweest over de *spoedige* weldadige uitwerking van zulk eene geringe plaatselijke bloedsontlasting. Den 13den dag, nadat alle toevallen langzamerhand verminderd waren, hadden dezelve geheel opgehouden; geene pijn hoegenaamd was meer aanwezig; doch eene hevige koorts begon zich te verheffen, gepaard met *delirium ferox*. Ik kan niet zeggen, dat deze koorts mij bijzondere onrust baarde. Dezelve was zoo natuurlijk het gevolg van het aanhoudende doorgestane lijden en slapeloosheid, dat ik besloot, geene andere geneesmiddelen toe te dienen, dan ik tot nu toe gedaan had, maar mij alleen te bepalen tot het aanleggen van Spaansche vliegen op de dijen en kuiten, als tegenprikkel voor de zoo zeer, gedurende eenen langen tijd, consensueel geïrriteerde hersenen. De uitkomst beschaamde mijne hoop dan ook niet: na twee dagen liet de koorts na, en vertoonde zich niet weêr; het *delirium* ging over in eene zachte melancholie, welke na korten tijd geheel verdween; de Lijderes at nu met smaak, had geene pijnen, zat den geheelen dag op; de *fæces* hadden den gewonen omvang teruggekregen, en ik had het genoegen, haar als hersteld te kunnen gelukwenschen. De vreugde en dankbaarheid der Lijderes was onbeschrijfelijk, daar zij zich, op het aanhoudend verzekeren van haren vorigen Geneesheer, als verloren beschouwd had. Thans, terwijl ik dit schrijf, (het laatst van Maart 1828) geniet zij, sedert ruim drie maanden, eene ongestoorde gezondheid, eet aan tafel alles mede, en heeft zichzelve niet zóó ontzien als ik wel wenschte, daar zij zich in die gure maanden aan de open lucht heeft blootgesteld, en, zoo ik mij niet vergisse, ook weder aan het behandelen der wasch op den zolder is werkzaam geweest. Daar ik de lang ontstoken geweest zijnde darmbuis vermeende te moeten wantrouwen, als geneigd om weder in dien zelfden staat over te gaan, gebruikt zij nog dagelijks, op mijnen raad, eene geringe hoeveelheid *Extr. Hyosc.*, om derzelver natuurlijk verhoogde gevoeligheid te temperen. Een tijdsverloop van drie maanden, echter, doet mij thans het beste hopen; en ik heb ook *die* beves-

nziging der genezing willen afwachten, vóór ik deze Waarneming mededeelde. Dat echter het aanwezen van die ontzaggelijke lever-massa op den duur onrustbarend zou kunnen worden, zal ieder ligt beseffen; terwijl geene menschelijke kunst in staat is, dat chronisch gebrek te herstellen. Hoe dit ook zij, ik zal mij steeds gelukkig rekenen, door eene doelmatige, eenvoudige en zachte behandeling, het werktuig geweest te zijn, waardoor eene Lijderesse, die het uur van haar sterven sinds weken met angstig verlangen verbeidde, en hetwelk ieder, die haar zag, als de wenschelijkste zaak voor haar meende te moeten afbidden, drie maanden levensgenot gesmaakt heeft, (niet te waarderen dan door hen, die hetzelve eenmaal zoo pijnlijk gemist hebben) en alzoo het ware en éénige doel der Geneeskunde in dezen te hebben mogen bereiken.

OVER DEN EERSTEN GROOTEN MOGOL BABER-KHAN, KEIZER VAN INDIË, EN DESZELFS GESCHRIFTEN.

(Zie 's mans *Memoriën*, door LEYDEN en ERSKINE in 1826 te *Londen* uitgegeven.)

ZEHIR-ED-DIN MOHAMMED, bijgenaamd BABER, of *de Tijger*, onder welken naam hij meest bekend is, was een der in *Azië* zoo veelvuldige veroveraars, die het begonnen werk van zijnen voorzaat TIMUR of TAMERLAN voltooide, *Indostan* aan zich onderwierp, een (iets, 't welk in *Azië* veel minder gemeen is) een *duurzaam Rijk* stichtte, (dat van den *Grooten Mogol*) althans hetwelk derdehalve Eeuw in stand bleef, en waarvan de bezitter *in naam* nog, onder opzigt of liever in de gevangenis der *Engelschen*, die zich *Beschermheeren* van zijn Rijk noemen, met een gezin van wel 2000 personen, te *Delhi* vertoeft. Zoo BABER echter *niets meer* dan veroveraar, of zelfs stichter, van een Rijk was geweest, zouden wij van hem zwijgen: maar hij was veel meer; hij was Geschiedschrijver, Aardrijkskenner en *Statisticus:* hij vertoont, in de gedenkschriften van zijn le-

ven (*), van zijne daden en veroveringen, door hem nagelaten, en onlangs door den arbeid van twee geleerde *Engelschen*, in eene vertaling uit het *Turksch*, in 't licht gegeven, eenen Ridderlijken moed, gepaard aan goedhartigheid, opregtheid, rondborstigheid, schranderheid, en zekeren naïven kinderlijken toon; zoodat men achting voor den man opvat, al is hij een veroveraar. Hij spreekt zoo eenvoudig, zoo natuurlijk! De *Oostersche* bombast is hem zoo vreemd! Het is bijna zonderling, dat een *Turk* zoo kan spreken (want het geslacht van TAMERLAN was van *Turksche* afkomst, hoezeer oneigenlijk *Mogolen* genoemd). Men zou bijkans zeggen, dat de Vertalers daaraan eenig deel hadden, zoo de naam dier Geleerden daartegen niet een' volkomen' waarborg opleverde, en de toon zelf, hoe eenvoudig ook, nogtans geheel *Oostersch* is. Wij zullen dit door eene en andere proeve doen blijken.

Samarkand, het beroemde verblijf van TAMERLAN, was door eenige Opperhoofden van BABER's eigene Natie belegerd, terwijl hij zich in die stad bevond. Hij beschrijft den nood derzelve aldus: „ Het was nu „ de tijd, dat de granen rijp worden; maar niemand had „ iets ingebragt. Daar de belegering langen tijd geduurd „ had, waren de inwoners in groote ellende; het gebeurde „ zelfs, dat de armen honden- en ezelsvleesch moesten „ eten. Voor de paarden werd het voedsel ook schaarsch, „ en zij moesten zich met boombladen behelpen: de on„ dervinding heeft geleerd, dat de bladen van den moer„ bezieboom hen het best bekwamen. Velen gaven hunne „ paarden ook geraspt hout of zaagsel, in water geweekt."

„ De Ouden hebben gezegd, dat er, om eene vesting te „ houden, één hoofd, twee handen en twee voeten nood„ zakelijk zijn. Het hoofd is de Veldheer; de handen „ of armen twee tot ontzet opdagende legers; de twee „ voeten zijn water en levensmiddelen. Ik heb vergeefs „ op ontzet gewacht; mijne vrienden en naburen lieten

(*) Zij loopen tot het jaar 1529 (hij overleed in 1530, 48 jaren oud).

„ mij in den steek, en zonden mij niet eens Gezanten,
„ om mij te bemoedigen."

Hij moest dan ook de stad verlaten," en in allen spoed vlugten. Onder weg had hij eene soort van weddenschap met twee hem verzellende Opperhoofden, wie den ander' te paard vooruit zou komen. „ Mijn paard was vooruit. „ Maar terwijl ik eens omzag, hoe ver, raakte mijn „ zadelriem los, de zaal draaide in 't rond, en ik kwam „ op den grond neêr, regt op mijn hoofd. Ik sprong „ wel dadelijk weder te paard, maar vóór den avond „ was ik toch niet volkomen weêr bij mijzelven; alles „ draaide met mij in 't rond; het was mij, alsof ik het „ in een' droom of verbeelding zag. Tegen het avond- „ gebed stapten wij af, en aten eenige sneden versch paar- „ denvleesch; maar vóór het krieken van den dag waren „ wij te *Dizak*, bij onze vrienden, waar wij goed vet- „ vleesch, welgebakken best tarwebrood, zoete meloe- „ nen en heerlijke druiven vonden. Het was een over- „ gang van hongersnood tot overvloed, van gevaar en „ ellende tot rust en gemak. Nooit in mijn leven heb ik „ zóó genoten! Ja, genot na lijden, overvloed na ge- „ brek, geeft een uitgelezener smaak en veel grooter ge- „ noegen. Vier- of vijfmaal in mijn leven ben ik zoo „ van nood tot gemak, van ellende tot genot overge- „ gaan; maar dit was voor de eerstemaal, dat ik ooit „ van de beleedigingen mijner vijanden en den drang des „ hongers bevrijd werd, en tot veiligheid en welgesteld- „ heid overging."

„ Te *Dakhat* vertoefde ik bij een oud man van 70 of „ 80 jaren. Zijne moeder was nog in leven en stokoud, „ honderd-elf jaren. Een harer bloedverwanten had het „ leger van TIMUR in *Indostan* verzeld, (100 jaren „ te voren); zij herinnerde zich dat nog zeer goed, en „ vertelde er dikwijls Anekdoten van. In het distrikt van „ *Dakhat* alleen waren er 96 kinderen, klein-, achter- „ klein- en bet- achterkleinkinderen van deze vrouw „ in leven, en met de overledenen bedroeg het getal „ wel 200. Een harer achterkleinkinderen was een fraai

„ jongman van 25 of 26 jaren, met een' fchoonen zwar-
„ ten baard. Het was hier zoo koud, dat in 2 of 3
„ dagen er wel een paar van onzen troep doodvrozen.
„ Ik meende ook te verftijven, toen ik mij in een halfbe-
„ vrozen riviertje wilde gaan baden, volgens de wet."

Wij kunnen den Held niet volgen in zijne ondernemingen en togten, waar hij meermalen de geheele vermetele ftoutheid van eenen Ridder der Middeleeuwen vertoont, hoewel hij niet, gelijk deze, met een goed flagzwaard, maar met pijl en boog vecht. Verzellen wij hem liever op zijnen togt door *Indostan*, hetwelk hij in 1525 veroverde; of liever, hooren wij, hoe hij over dat beroemde land fpreekt. Ziehier het algemeene overzigt (*):

„ *Indostan* is een heerlijk land. Het is eene geheel
„ verfchillende wereld, met de onze (het gebergte) ver-
„ geleken. Deszelfs heuvelen en rivieren, bosfchen en
„ vlakten, dieren en planten, inwoners en hunne talen,
„ wind en regen, alles verfchilt van ons. De fteden
„ van *Indostan* zijn ongemeen leelijk. Alle de fteden en
„ landerijen zien er eentoonig uit; de tuinen hebben gee-
„ ne muren: het is meest eene effene vlakte. De oevers
„ der rivieren en ftroomen zijn hoog, en de beddingen
„ laag, hetwelk den overtogt moeijelijk maakt. Op vele
„ plaatfen is de vlakte bedekt met kreupelhout, waarin
„ de lieden der *Perganna's* de toevlugt nemen, en als-
„ dan aan 't muiten flaan en geene belastingen willen
„ betalen. Behalve de rivieren is in *Indostan* weinig loo-
„ pend water, maar wel nu en dan wat ftaand. Alle
„ fteden en landen ontvangen hun water door bakken,
„ vijvers of *tanks*, waarin men het in den regentijd op-
„ vangt. De fteden en dorpen zijn het eene oogenblik

(*) Deze befchrijving beflaat in de vertaling 25 digt gedrukte bladzijden in 4to., en geeft niet alleen verflag van de grenzen, bevolking, inkomften en verdeelingen, maar ook van alle nuttige vruchten, boomen, vogelen, visfchen en zoogdieren des lands, zoo naauwkeurig, dat het, zegt de *Edinburgh Review*, een hedendaagsch werk over de Natuurlijke Historie geene fchande zou aandoen.

„ sterk bevolkt, het andere geheel verlaten, wanneer de „ inwoners door vrees bevangen worden. In één' of an- „ derhalven dag is de geheele bevolking als 't ware ver- „ dwenen. (*) Aangenaam is *Indostan* niet. De men- „ schen zijn niet schoon. Zij hebben geen denkbeeld van „ vriendschappelijken of gemeenzamen omgang met elk- „ ander. Zij hebben geen vernuft, geen' veelomvatten- „ den geest, geene beschaafdheid van zeden, geene vriend- „ schap of medegevoel, geen plan om hunne handwerken „ te volmaken, geene kennis der bouwkunst, geene goe- „ de paarden, geen goed vleesch, geene druiven of mus- „ kus-meloenen, geene goede vruchten, geen ijs of koud „ water, geen goed brood in hunne *bazaars*, geene ba- „ den noch' *Collegiën*, geene kaarsen, kandelaars noch „ flambouwen (†). Het beste van *Indostan* is, dat het „ een groot land is, met overvloed van goud en zilver. „ Het klimaat is goed in den regentijd. Somtijds regent „ het 10, 15 en zelfs 20 maal op éénen dag. Gedurende „ den regentijd maken de overstroomingen rivieren, daar, „ waar te voren zelfs geen water was. Bogen, boeken, „ kleederen, huisraad en huizen, alles gevoelt de schade- „ lijke uitwerkselen der vochtigheid. In den winter en des „ zomers is het aangenaam genoeg; maar dan hindert het „ vele stof weder, en als de regen op hand is, heeft „ men zoo veel wind, dat men elkander van het stof niet „ kan zien. Maar het is niet half zoo warm als te *Balk* „ en te *Kandahar*. Een ander voordeel van *Indostan* is,

(*) Gelukkig *Europa*, waar het Christendom ons, te midden des oorlogs, door beschaving veilig stelt!

(†) Hoe zonderling, wonderspreukig, en gedeeltelijk zeker overdreven, deze uitspraken ook zijn mogen, zegt toch de *Edinburgh Review*, „dat BABER's denkbeelden nopens *Indië* „ bijkans dezelfde zijn, als die van de meeste *Europeanen* der „ hoogere klassen, zelfs tot op dezen dag." Maar die Heeren zullen dan aan de landstreek, het klimaat en de zeden nog niet gewoon zijn, even als BABER zulks zeker niet was, toen hij dit schreef. Hij kwam uit de *berglanden* ten Noordwesten van *Indostan*, (*Kabul* en *Kandahar*.)

„ dat men er oneindig vele werklieden heeft van allerlei
„ soort. Voor alle beroepen heeft men altijd een geheel
„ stel menschen gereed, bij welke hetzelfde bedrijf Eeu-
„ wen lang van vader tot zoon is overgeërfd. In *Agra*
„ alleen gebruikte ik aan mijn paleis 680 personen als
„ steenhouwers, en aan alle mijne andere paleizen wel
„ 1491. Zoo is het ook met alle andere beroepen, in
„ onnoemelijken getale."

Hooren wij nu, als tegenhanger, wat hij van *Kabul*, of het bergland, zegt: „Dit land ligt tusschen *Indostan*
„ en *Khorasan*. Het is eene voortreffelijke markt voor
„ goederen. Al bragten de kooplieden hunne goederen
„ ook naar *Khita* (*China*) of *Rum* (*Klein-Azië*),
„ zouden zij er naauwelijks zoo veel voordeel van heb-
„ ben. Jaar op jaar komen er in *Kabul* 15 of 20,000
„ stukken laken, door karavanen aangebragt. De goe-
„ deren van *Indostan* zijn slaven, witte lakenen, kan-
„ dijsuiker, geraffineerde suiker, specerijen en drooge-
„ rijen. Er zijn kooplieden, die met geene 300 of 400
„ percent winst tevreden zijn. Alle voortbrengselen van
„ *Khorasan*, *Rum*, *Irak* (*Perzië*) en *China* kan men in
„ *Kabul* vinden, hetwelk de markt van *Indostan* is. De
„ warme en koude luchtstreken zijn er digt bij elkander.
„ Van *Kabul* kunt gij in één dag naar eene plaats komen, waar
„ nooit sneeuw valt; in twee uren daarheen, waar altijd
„ sneeuw ligt, behalve nu en dan, als de zomer zeer warm
„ is. In het gebied van *Kabul* is overvloed van vruch-
„ ten, zoo der heete als der koude luchtstreken, en wel
„ digt bij elkander. De vruchten der koudere streken zijn
„ druiven, granaatappelen, abrikozen, perziken, peren,
„ appelen, kweeën, amandelen en walnoten; alles in over-
„ vloed. Ik deed er den zuren kersenboom overbrengen;
„ deze draagt thans heerlijke vruchten. De vruchten der
„ warme luchtstreken zijn oranjeappelen, citroenen en
„ suikerriet. Zij hebben vele bijenkorven; maar de honig
„ komt slechts uit de heuvelachtige landen ten Westen.
„ De zoogenoemde *watcrdruif* is voortreffelijk; de wij-
„ nen daarvan zijn zeer bedwelmend. Maar vruchtbaar

„ in granen is *Kabul* niet; een vijfvoudige oogst (van de „ vijfde graankorrel) wordt als voordeelig beschouwd. De „ meloenen zijn ook niet best; die van zaad uit *Khorasan* „ worden gekweekt, zijn dragelijk. Het klimaat is verrukke- „ lijk, en heeft zijne weêrgade in de bekende wereld niet. „ In de zomernachten kan men zonder mantel van lamsvel „ niet slapen. Al valt de sneeuw zeer diep in den winter, „ is nogtans de koude nooit hevig. *Samarkand* en *Tauris* „ zijn ook beroemd om haar schoon klimaat; maar daar is „ de koude geweldig."

Khorasan was, volgens den *Sultan* BABER, in den tijd van *Sultan* HUSSEIN MIRZA zekerlijk een land, rijk in uitstekende mannen van weêrgalooze kundigheden, waarvan elk zich toeleide, om de kunst, waaraan hij zich toewijdde, verder te brengen. (Dit is ook geenszins te verwonderen, daar dit landschap, het *Bactriana* der Ouden, een der vroegst beschaafde landen en der groote handelswegen naar *Indië* was, alwaar reeds in de vroegste tijden onder de *Magiërs*, later onder de *Macedonisch-Griekfche* Koningen, en in de negende, tiende en elfde Eeuw onder de Vorsten der *Samaniden* en *Ghaznaviden*, ja tot de tijden der *Mogolen* in de dertiende Eeuw, welvaart, landbouw, bevolking, koophandel, kunsten, geleerdheid, poëzij, en gemeenschap met *Indië*, op het weligst bloeiden. Zelfs de woeste *Mogolen* en *Tartaren* gevoelden zich, nadat de eerste storm der verovering voorbij was, door deze magt der beschaving zelve overwonnen, en de onweêrstaanbare veroveraar TAMERLAN was zelf een beminnaar en bevorderaar der wetenschappen.)

Wanneer men BABER's gedenkschriften leest, gevoelt men zich aan de eene zijde bekoord door 's mans *naïveteit*, hartelijkheid, menschelijk gevoel, en warme liefde tot zijn' Zoon; alsmede door de worsteling, welke hij met de grootste ongedwongenheid verhaalt, tusschen zijne onweêrstaanbare zucht tot het gebruik van wijn en zijne godsdienstige grondbeginselen. Hij bezwijkt gedurig voor dezelve, en geeft zich toe in het gebruik van het edele druivensap, maar verwijt het zich dan ook weder met den grootsten ernst en het hartelijkste berouw. Doch — betreuren wij hier den invloed van verkeerde godsdienstbegrippen — die zelfde man, die zich zoodanig over het gebruik van een glas wijn beschuldigt, maakt geene zwarigheid, en vindt er niets in, dat hij zijne *gevangene* vijanden in menigte doet ter dood brengen, en

verscheidene voorbeelden geeft eener wreedheid, die den *Turkschen* zoo wel, als den *Mogoolschen* stam, als 't ware, in het bloed schijnt te zitten. Wij zullen hiervan geene bijzonderheden mededeelen, als welke het karakter van den Held bij onze Lezers in een ongunstig daglicht zouden stellen, daar nogtans zijne ondeugden aan zijne eeuw en aan zijn volk, zijne deugden aan hemzelven schijnen te moeten worden toegeschreven.

Het geslacht van BABER heeft, na hem, over *Indië* geregeerd tot den aanval der *Perzianen* aan de eene, der *Maratten* en *Engelschen* aan de andere zijde, waarvan de laatsten eindelijk zijn Rijk hebben gesloopt, (vóór omtrent 50 jaren.)

PLAATSELIJKE, GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE HERINNERINGEN VAN EEN REISJE DOOR EEN GEDEELTE VAN GELDERLAND EN IN DE OMSTREKEN VAN KLEEF.

(*Vervolg van bl.* 353.)

IV.

Het logement: *de Vorst Moritz van Nassau*, gelegen aan den *Lindenweg*, even buiten de stad *Kleef*, is bekend, van wege het schoone vergezigt, dat men, van uit de groote zaal, op het omliggende landschap geniet. Het huis ligt op een' vrij aanzienlijken, zich langs het *Kermisdal* (een klein, helder water) uitstrekkenden, berg, op welken verscheidene landhuizen zijn aangelegd. Naauwelijks dan ook waren wij opgestaan, of wij spoedden ons naar de zaal. Groot was onze verwachting; maar hoe arm is onze verbeelding bij den rijkdom der Natuur! Nog nimmer waren wij zoo verrast geworden. Van de hoogte eens torens, op eenen berg, verwacht men een gezigt, waarvan de grenzen alleen door het oog bepaald worden; maar hier treedt men uit de kamer op een balkon, en eensklaps, als door eenen tooverslag, overziet men eenen omtrek van ettelijke mijlen in het rond. Vruchtbare akkers en groenende weilanden mengelen hunne schakeringen zacht en bevallig dooreen. Ginds verrijst de *Elterberg*, met zijne eerwaardige abdij; ter regterhand verheft zich de hoofdkerk van het naburige *Emmerik*; hier en daar ligt een dorp of gehucht als tusschen het hoog geboomte verscholen, en lijnregt onder u vloeit het stille *Kermisdal*

Op het genoemde balkon namen wij het ontbijt. Onder ons was de landman bezig zijnen akker te beploegen; nu en dan werd de stilte afgebroken door het klokgelui, dat ter vroege misse riep; ons riep de Natuur tot ootmoed en aanbidding!

Voornemens zijnde, gedurende den voormiddag, den *Elter-berg* te gaan bezoeken, namen wij een rijtuig, en begaven ons reeds vroegtijdig op weg. Te *Griethuizen*, een klein, onaanzienlijk dorp, gingen wij over den *Ouden*-, en wat verder over den *Nieuwen Rijn*. Nu waren wij spoedig te *Laag-Elten*, aldus onderscheiden van het hoogere gedeelte, *Hoog-Elten* genaamd, waar de abdij is gelegen. Het stadje, of thans liever het vlek, heeft niets bezienswaardigs. Het voormalige *Franciskaner*-klooster bestaat, wel is waar, nog; maar het is van binnen zoodanig verwoest en uitgebroken, dat het, buiten de vrij groote kerk, bijna geene enkele herinnering van eene vroegere gewijde plaats meer aanbiedt.

Wij bleven dan ook slechts weinige oogenblikken in de herberg te *Laag-Elten*, en begaven ons toen naar den berg, zoo om den bekenden put als om de abdij te bezigtigen. De put, in een klein gebouw besloten, is van eene verbazende diepte; een steen, in denzelven nedergeworpen, heeft verscheidene seconden noodig, alvorens het water te raken, en met huivering ziet men in de enge diepte neder, wanneer de geleider eene kaars daarin doet nederdalen. Het water wordt door middel van een rad naar boven gehaald, en heeft eenen uitmuntenden smaak.

Nu gingen wij naar de abdij, op het hoogste gedeelte des bergs gebouwd, van waar men een overheerlijk gezigt over den geheelen omtrek geniet. Niets belemmert hier het oog, dewijl het omliggende land zeer laag en niet boschrijk is. Als eene breede zilveren streep doorsnijdt de *Rijn*, in bevallige kronkelingen, het landschap ter eene zijde, en wiegt op zijnen rug de zwaar beladene schepen, wier witte zeilen en wapperende wimpels hoog boven den witten oever uitsteken. Wij genoten eenige oogenblikken het landelijk schoon, dat zich hier aan alle zijden opdoet, en traden toen de abdij binnen.

Reeds te voren hebben wij aangemerkt, dat deze abdij, vóór of omstreeks het jaar 968, door Graaf WICHMAN is gesticht geworden, en hij dezelve met vele rijke goederen begiftigde. Langzamerhand, echter, hebben de Hertogen

van *Gelderland* en anderen vele van die goederen tot zich getrokken. Evenwel heeft de abdij, tot aan de opheffing der kloosters, steeds het gebied over *Hoog-* en *Laag-Elten* behouden en de opbrengsten daarvan genoten. Te voren waren er eene abdisse en zes stiftdames; naar men mij verhaalde, had de eerste een jaarlijksch inkomen van *f* 40,000, en ieder der laatste een jaargeld van *f* 6000. Toen de abdij opgeheven werd, kregen ze allen eene schadeloosstelling. Van de stiftdames leeft er thans nog ééne, die te *Elten* woont.

Ook dit gebouw is in een' jammerlijken toestand. De kamers der abdisse en die der adellijke jonkvrouwen zijn, wel is waar, nog aanwezig; maar, behalve een paar stoelen, zijn er geene meubelen meer voorhanden. De kerk, waarin thans de dienst voor de gemeente wordt verrigt, heeft ook niets, dat bijzonder in het oog valt: eenige slechte schilderijen en mismaakte beelden, ziedaar alles, wat men er aantreft; *zelfs* het graf der eerste Abdisse, LUITGARDIS, waarvan wij reeds gesproken hebben, kan niet eens meer aangewezen worden.

Tegen het middagmaal waren wij te *Kleef* terug. Onze hupsche, vriendelijke kasteleinesse berigtte ons, dat het eten gereed stond; eene boodschap, die ons zeer welkom was. Na den maaltijd genomen en een poosje uitgerust te hebben, gingen wij eene wandeling door *Kleef* doen, en daarna het slot, gewoonlijk *de Zwanenburg* genoemd, bezigtigen. De stad zelve, die in boven- en benedenstad verdeeld wordt, (als liggende de eerste op drie heuvelen) is vrij regelmatig gebouwd; zij bezit zes kerken, eene regtbank van eersten aanleg, en een landgeregt; ook houdt het Hof van Assises aldaar zijne zittingen, als hebbende de linker *Rijn*-provinciën, tot heden, de regtspleging, bij het Wetboek *Napoleon* voorgeschreven, blijven behouden. Onder de kerken munt vooral de onlangs gebouwde *Joodsche* Synogoge, door netheid en beknoptheid, uit.

Van daar begaven wij ons naar het in de nabijheid gelegene slot; een gebouw, dat sommigen aan JULIUS CESAR toeschrijven, anderen, en met meer grond, als een *Wartburch* van *Duitschen* oorsprong willen aangemerkt hebben. Slechts de helft van dit groote gevaarte is nog aanwezig; het overige gedeelte is, uit hoofde van bouwvalligheid, onder den voet gehaald. De voormalige ridderzaal moet een

meesterstuk van bouworde geweest zijn; deze werd reeds in 1771 afgebroken. Thans hebben het landgeregt en het Hof van Assises hunne zittingen in het beste gedeelte van het slot; de daartoe ingerigte kamers kunnen waarlijk fraai genoemd worden. Eertijds vond men hier eene rijke verzameling van *Romeinsche* en andere oudheden: de legers der zoogenaamde beschaafdste natie van *Europa*, de *Fransche* namelijk, hebben er een groot gedeelte van verwoest; het overgeschotene versiert thans het Museum der Universiteit te *Bonn*. Van den hoogen toren heeft men een overheerlijk gezigt, zoo op de stad als over den geheelen omtrek.

Eene aardige *legende* hecht zich aan dezen burg, en heeft aan denzelven den naam van *Zwanenburg* gegeven. THEODORICUS, Heer van *Kleef*, gesproten uit het geslacht der URSINI, stierf in het begin der achtste eeuw, nalatende eene dochter, BEATRIX geheeten. Hulpeloos en verlaten, werd zij van alle zijden door de vijanden haars vaders besprongen. De burg te *Nijmegen*, door den dood van THEODORICUS op haar overgegaan, was hare gewone verblijfplaats. Op zekeren dag zat zij dáár, peinzende over haren kommerlijken toestand, toen eensklaps haar oog door een zonderling schouwspel getroffen werd. Op den effen vloed der *Rijns* (*) ontdekt zij eene boot, voortgetrokken door eene sneeuwwitte zwaan. In de boot staat een jongeling, met een verguld zwaard in de hand; aan zijne zijde hangt een jagthoorn; aan zijnen vinger prijkt een ring, die reeds in de verte flonkert, en vóór hem ligt een rood geverwd schild, met een zilveren inschild, prijkende met acht gouden koninklijke schepters, kruiswijze gelegd, en in het midden met een kostbaar edelgesteente versierd. Hij stapt aan land, aan den voet des burgs, maakt zich bekend als HELIAS GRACILIS, en zegt gekomen te zijn met oogmerk om BEATRIX te beschermen en haar van hare vijanden te verlossen. De aanminnige jonkvrouwe heet hem welkom, en geleidt hem in den vaderlijken burg. Spoedig was eene wederzijdsche vertrouwelijkheid aangeknoopt: want

(*) Deze omstandigheid is voorzeker de minst aan tegenspraak onderhevige van het gansche verhaal. In vroegere tijden liep de *Rijn* voorbij *Kleef*, dwars door den *Duffeld*, waar nu *Kranenburg* ligt, voorbij de bergen van *Beek* en *Upbergen*, naar *Nijmegen*.

hij was immers gekomen om haar te beschermen, en daarenboven „ *was he de niedlichste man, die man sien muchte,* „ *und was sehr groet, und schon van personen und van lieve* „ *beinae off id ein gigant gewest were, und was och stolt* „ *van moede und sehr from ter handt.*" HELIAS hield trouw het gegeven woord: binnen weinig tijds waren de vijanden van BEATRIX verslagen, en bevond zij zich in het ongestoorde bezit harer regten en goederen. Wat was dan ook natuurlijker, dan dat zij haren redder innig lief kreeg en hem hart en hand aanbood? Ook de dappere ongeling minde de bekoorlijke BEATRIX, en weldra werden zij vereenigd, onder deze bepaling nogtans van de zijde van HELIAS, dat BEATRIX hem nimmer naar zijne afkomst vragen zou: „ want," voegde hij er bij, „ zoodra gij zulks doet, verliest gij mij „ voor altijd." — Nimmer kon eenige echtverbindtenis gelukkiger dan deze genoemd worden. In de bezittingen van BEATRIX, die zij nu met HELIAS deelde, heerschten overvloed en vrede; het vorstelijk paar was alomme geacht en bemind, en drie zonen, THEODORICUS, GODEFRIDUS en COENRAAD, waren de vruchten hunner huwelijkstrouw. Maar die voorspoed, dat geluk mogten niet van langen duur zijn. Eens bevond BEATRIX zich met haren gemaal op het slot te *Kleef.* Aan zijne zijde gezeten, haar geheele hart voor hem uitstortende, vergeet zij, in dat oogenblik van zoete vertrouwelijkheid, de gedane belofte, en liefkozend zegt zij tot hem: „ Heer! zult gij dan niet eenmaal uwen kinderen „ willen zeggen, van welke afkomst gij zijt?" En ziet, naauwelijks heeft zij deze woorden uitgesproken, of reeds daagt de geheimzinnige boot, door de zwaan getrokken, in het blaauwende verschiet op. Nu eerst bezint BEATRIX zich, wat zij bestaan heeft, en gillend zinkt zij haren gemaal in de armen. Ook deze staat roerloos dáár; maar het noodlot is niet te verbidden! Weenend drukt hij gade en kroost aan het hart, geeft aan THEODORICUS zijn schild en zwaard, aan GODEFRIDUS den jagthoorn, aan COENRAAD den ring, stapt zwijgend in de boot, en — verdwijnt! En nog ten huidigen dage verschijnt nu en dan, om middernacht, eene witte vrouwelijke gedaante op den Zwanentoren; dat is BEATRIX, klagende over haar roekeloos bestaan.

Met het vallen van den avond verlieten wij het slot, en keerden naar het logement terug. Op het balkon vonden wij verscheidene gezelschappen vereenigd, die daar den schoonen

avondstond kwamen gegeten; wij volgden dit voorbeeld, keuvelden wat met dezen en genen, en begaven ons toen ter ruste.

V.

Het was een schoone zondag-morgen. Ook de Natuur scheen dien feestdag te willen vieren; vrolijk speelde de vroege morgenzon op de toppen der bergen; op het lagere gedeelte des lands rustte nog de dauw; in den effen vloed spiegelde zich de blaauwe hemel, en door het hoog geboomte joeg het windje zijne verfrisschende koelte. Ik dacht aan CLAUDIUS, wanneer deze van eenen schoonen lentedag zegt: „ Het is alsof de Schepper aller dingen voorbijwandelt, en „ de Natuur van verre zijne aankomst gevoelt, zich be„ scheiden aan den weg plaatst, en in de handen klapt van „ vreugd."

Wij zouden dien dag besteden ter bezigtiging der omstreken van *Kleef*. In den voormiddag wilden wij eene bedevaart doen naar het *Graf van* MAURITS en de omliggende streken bezoeken, ten einde ons, in den namiddag, naar de *Diergaarde* te begeven. Dadelijk na het ontbijt stapten wij in eene boot, en roeiden over het *Kermisdal* tot aan het zoogenaamde *Vlak*, waar wij aan land stapten. Een togt over dit stille en heldere water is inderdaad allerbekoorlijkst. Aan den eenen kant rust het oog op den glooijenden, met kreupelhout begroeiden bergwand, op welks top verscheidene landhuizen zijn gebouwd; terwijl aan de tegenovergestelde zijde een uitgestrekt landschap van wei- en bouwlanden zich vertoont. Langs den *Freudenberg* begaven wij ons naar *Berg-en-Dal*, waar het Graf van JOAN MAURITS *van Nassau Dillenburg* zich bevindt. Aan dezen Vorst, die het beste gedeelte zijns levens in dienst van onzen Staat heeft gesleten, zoo in zijne betrekking van legerhoofd, als in die van Gouverneur van *Brazilië* (*), heeft de stad *Kleef* hare meeste versieringen en verbeteringen te danken. Na zijn ontslag uit den dienst der *Nederlanden*, werd hij door den Keurvorst FREDERIK WILLEM *van Brandenburg* tot Stadhouder des Hertogdoms *Kleef* aangesteld, en besteedde nu al zijnen tijd, niet alleen om de stad en derzelver omstreken te verfraaijen, maar ook om

(*) Zie WAGENAAR, tusschen de Jaren 1632 en 1679, XI tot XVde Deel der *Vaderl. Hist.*

geluk en welvaart rondom zich te verspreiden. Onder anderen is de geheele aanleg van de *Diergaarde* aan hem deszelfs oorsprong verschuldigd. Hij stierf in het jaar 1679, in den ouderdom van 74 jaren, na te voren het Monument, waarin zijn stoffelijk overblijfsel moest rusten, zelf te hebben doen oprigten.

Berg-en-Dal ligt een half uur gaans van *Kleef*, aan den grooten weg. Het is een allerbekoorlijkst plekje, heuvelachtig van grond, gelijk reeds de naam aanduidt. Ter linkerzijde van den weg bevindt zich het bedoelde Graf, eenigzins in de laagte gelegen. Het geheele Monument, rondom met een' muur omgeven, is langwerpig vierkant, en in een' edelen stijl vervaardigd. Ter regter- en linkerzijde prijken onderscheidene wapens; het dekstuk voert de namen van den doorluchtigen overledene, en aan het hoofdeneinde staat het *Johanniterkruis*, met het onderschrift: *qua patet orbis.* 1663. Te voren was de omringende muur met onderscheidene oudheden, als urnen, vazen, wapenen en huisraad, meest in de omstreken van *Kleef* opgegraven, versierd; maar dit een en ander werd door de *Franschen*, onder BOUFFLERS en TALLARD, in 1702, deerlijk verwoest. Onder NAPOLEON, en wel in het jaar 1810, is echter hier ter plaatse een klein Monument, achter het eerstgenoemde, met een opschrift, ter eere van den overledene, opgerigt geworden. NAPOLEON de bewonderaar der NASSAUS..... welk eene huichelarij!

Niet ver van *Berg-en-Dal* ligt de *Papenberg*, die hier de hoogte besluit, welke *Kleef*, van het slot af, van deze zijde omgeeft. Hier stond voorheen eene kapel, waar JOAN MAURITS zijne godsdienst plagt te verrigten. Dáár verhieft gij dan, edele man! oog en hart tot den Oorsprong aller dingen, en bemoedigd en versterkt keerdet gij in uwen wijduitgestrekten kring terug, om zegen en geluk rondom u te verspreiden!

Over den *Freudenberg* keerden wij terug. Menig lommerrijk plekje bood ons hier eene rustplaats en een heerlijk vergezigt aan. Bij den boschwachter, wiens woning midden op den berg gelegen is, namen wij een glas melk, en daalden toen naar het *Kermisdal*, waar onze boot lag, af.

Des namiddags begaven wij ons naar de *Diergaarde*. De alzoo genoemde streek ligt digt bij *Kleef*, aan den straatweg naar *Nijmegen*, en beslaat eenen omtrek van ruim 300 *Hollandsche* morgens. Een gedeelte van den grond is tot wei- en bouwland aangelegd; het andere is boschrijk en heuvel-

achtig. Te voren bevond zich hier een zeer uitgestrekte hertenkamp, vanwaar ook de naam van *Diergaarde* afkomstig is. Dewijl het nog niet laat in den namiddag was, namen wij den weg over het gebergte, dat zich achter de *Diergaarde* uitstrekt. Overal vertoont zich hier de natuur in de bevalligste gedaante; doch de schoonste gezigten treft men voorzeker op den *Kleefschen* en *Springenberg* aan. De eerstgenoemde is, na het *Zevengebergte*, de hoogste berg van den *Neder-Rijn*; op deszelfs top staan negen lindeboomen, die, bij heete zomerdagen, de aangenaamste lommer schenken. Van deze hoogte ziet men niet alleen de torens van *Nijmegen*, *Arnhem*, *Doesburg*, *Zutphen*, *Wezel* en andere plaatsen, maar ook den *Rijn*, en, bij helder weder, de *Waal* en *Maas*. Langs min of meer enge bergpaden, en zelfs over belangrijke hoogten, komt men eindelijk op den *Springenberg*, die zich, digt bij de *Diergaarde*, bijna lijnregt achter het *Amphitheater* verheft. Eene gemakkelijke zitbank noodigt hier den wandelaar tot eenige oogenblikken rustens uit. Van hier overziet men een groot gedeelte van den straatweg, die naar *Nijmegen* voert; en niet onaangenaam is de woeligheid, die daar heerscht, nu men dezelve van dit stille plekje kan aanschouwen. Van uit het bijna verwoeste *Amphitheater*, dat diep in de laagte ligt, rijst het fraaije *Minerva-beeld*, nog een geschenk der stad *Amsterdam* aan JOAN MAURITS *van Nassau*; voor u breidt zich eene uitgestrekte, rijk geschakeerde vlakte uit; terwijl de achtergrond door den hoogen *Elterberg* wordt gesloten.

Langs een zijpad kwamen wij in het logement van de *Diergaarde*, waar reeds een aanzienlijk gezelschap verzameld was. Gewoonlijk wordt daar, in het schoone jaargetijde, des Zondagavonds gedanst; weldra dan ook deed de muzijk zich hooren, en alles snelde naar de zaal. *'s Lands wijs, 's lands eer*, zegt het spreekwoord; wij echter konden niet begrijpen, hoe men er behagen in kon scheppen, eenen schoonen avond te *verdansen*, en toch hadden wij ongelijk: want, wanneer men nu het dansen boven het wandelen verkiest, waarom zou men dan het eerste niet doen? — Hoezeer de avond reeds begon te vallen, gingen wij het nabijgelegene *Amphitheater* en het *Bron- en Badhuis* bezoeken. Het eerste is, in het begin der achttiende eeuw, door FREDERIK DEN I aangelegd. In het midden staat een achtkante koepel, en ter wederzijden ziet men nog de overblijfselen van eene schoone

galerij. Onderscheidene fonteinen, waterwerken en standbeelden, onder welke laatste de zoogenaamde *ijzeren Man*, naar men zegt, voorgesteld hebbende den bekenden MAARTEN VAN ROSSEM, versierden eertijds dezen aanleg, welke tegen de hoogte des bergs oploopt; doch alles is, in 1794, door de *Franschen* verwoest geworden. Digt bij staat het *Bron- en Badhuis*, dat in de laatste jaren aanmerkelijk vergroot is geworden. De toevloed der badgasten was, in het afgeloopen saizoen, vrij aanmerkelijk geweest. Of de lijders genezen zijn geworden, zulks kan ik niet zeggen; doch dit gaat zeker, dat, naar mate men badplaatsen aanlegt, er meer fatsoenlijke zieken zullen komen.

Op onzen terugtogt naar de *Diergaarde* begon het te regenen; een zegen voor het dorstende aardrijk, maar thans niet voor ons, die nog eene vrij groote wandeling naar den *Lindenweg* te doen hadden. Maar hoe aangenaam werden wij verrast, toen wij een rijtuig vonden, dat onze vriendelijke kasteleinesse, uit vreeze voor al te groote vermoeijing, ons had toegezonden, en waarvoor, den volgenden dag, niets op de rekening stond!

(*Het vervolg en slot hierna.*)

NOG IETS OVER DE ALGEMEEN AANGENOMEN NEDERDUITSCHE SPELLING, TEGEN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK, DOOR Mr. C. M. VAN DER KEMP.

Professor SIEGENBEEK heeft mij de eer gedaan, om mijn betoog, *Iets over de algemeen aangenomen Nederduitsche Spelling*, geplaatst in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* des voorgaanden jaars, zijner aandacht niet gants onwaardig te keuren. In het ook afzonderlijk te verkrijgen Voorbericht voor de vierde uitgave zijner Verhandeling *over de Nederduitsche Spelling*, op het einde des voorgaanden jaars uitgekomen, doch mij nu eerst ter kennisse gebracht, heeft hij eenige mijner aanmerkingen opgenomen en beantwoord. Het doet mij leed, dat hij, vóór het uitgeven van dit Voorbericht, slechts met het eerste gedeelte van mijn betoog, gelijk het schijnt, bekend geweest is; ik zou mij zeer bedriegen, indien hij, het geheele stuk gelezen hebbende, niet een ander oordeel over mijne inzichten betrekkelijk de spelling, en vooral over mijnen persoon zou hebben geveld. Nu echter heeft hij uit de vele

punten, door mij behandeld, flechts drie kunnen opnemen, waaromtrent hij de door hem aangeprezen fpelling nog nader tegen mijne bedenkingen verdedigt. En deze betreffen de verdubbeling der *ch* door een *g*, het gebruik der *g* vóór een *t*, en het gebruik der *g* in *nogtans*.

Zijn Hooggel. meent, dat het voegen eener *g* in *lachen*, *lichaam*, enz. *een op zich zelve niet zeer belangrijk punt* is. Hetgeen hij hier zegt omtrent dit punt alleen, zeg ik omtrent de gantfche fpelling. Het is er verre, zeer verre af, om immer hemel en aarde te bewegen omtrent de fpelling van eenig woord. De Heer BILDERDIJK, die er fteeds de Godsdienst meê in verband brengt, heeft mij nog niet van de belangrijkheid eener zuivere fpelling kunnen overtuigen. Wanneer men flechts op eene duidelijke en ondubbelzinnige wijze zijne gedachten mededeelt, wat behoeft men zich dan nader om de fpelling te bekommeren? Ik zou mij fchamen, om immer aan verftandige, doch in het vak van taalkunde ongeleerde menfchen te kennen te geven, dat ik mij in de beoefening van dat vak verdiepte. Dan ik twijfel zeer, of de Heer SIEGENBEEK in zijne onverfchilligheid zoo verre gaat als ik doe. Ik vrees, dat hij onderfcheid maakt, en de fpelling van fommige woorden belangrijker keurt dan die van andere. Waarom anders fpreekt hij van *aanftootelijke wanfpellingen*, gelijk hij doet op bl. 5 en 12 van zijn Voorbericht? Deze uitdrukking is toch niet overeen te brengen met het denkbeeld van onverfchilligheid. Hij fchijnt het belangrijker te vinden, de fchrijfwijze van *Leijden*, *rekwest*, *kwitantie*, enz. tegen te gaan, dan die van *lachen*, *lichaam*, enz. En waarom? Dit zegt hij niet. Ik voor mij, indien ik eenig onderfcheid make, vind het meer belangrijk, echt Hollandfche woorden zuiver te fchrijven, dan woorden uit den vreemde overgenomen, of ook eene enkele letter.

Met dat al, offchoon ik aan eene zuivere fpelling zoo veel gewicht niet hecht als wel SIEGENBEEK doet betrekkelijk fommige woorden, meen ik echter, dat, al het overige gelijk ftaande, eene zuivere fpelling verre te ftellen zij boven zulk eene, welke ten éénen male verbasterd is. Ook hiermeê ftaat het rijk der waarheid in verband: en wanneer men dan eenig gewicht hecht om te weten, wat ook in de fpelling waarheid is, is, naar mijn oordeel, het maken van onderfcheid tusfchen de meerdere of mindere belangrijkheid van fommige fchrijfwijzen niet zeer gepast en behoorlijk. Vooral zij, wier

roeping het is voor de zuiverheid der taal te waken, mogen zich omtrent de ſpelling van geen woord hoegenaamd onverſchillig toonen.

Met dit inzicht dan onderzoekende, hoe men *lachen*, *lichaam*, enz. moet ſchrijven, vrees ik, dat de Heer SIEGENBEEK, door *dit punt*, gelijk hij zegt, *aan den beſcheiden lezer over te laten*, eenigermate toont met zich zelven in tweeſtrijd te ſtaan, of hij namelijk de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam*, enz. zal blijven handhaven, dan wel of hij aan het gewicht der daartegen ingebrachte bedenkingen zal toegeven. Want waarom anders niet opentlijk verklaard, gelijk hij doet op bl. 11. omtrent de ſpelling van *opentlijk*, *ordentlijk*, *wezentlijk*, *om uwent wil*, enz. dat hem de bondige redenen van den Heer A. DE VRIES, wiens betoog, geplaatst in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1805, hij der lezing en overweging aanprijst, van het onjuiste der ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* overtuigd hebben? Of waarom anders niet de gronden opgegeven, waarom hij met de redenen van dien Heer niet kan inſtemmen? SIEGENBEEK zegt, dat *bij* DE VRIES *de ſchrijfwijze van* LACHEN, LICHAAM *beter dan elders verdedigd wordt.* Dit moet noodzakelijk in eenen *negativen* zin worden opgevat voor *minder* of *het minſte ſlecht.* Dat die verdediging geenen ſteek houdt, wil ik gaarne toegeven. Hij leert, dat men niet moet ſpellen *la - chen* maar *lach - en*, niet *li - chaam* maar *lic - haam*, als ſtaande voor *lijk - haam.* Moet nu de ſpelling van *lachen* op die wijze verdedigd worden, dan moet men ook in plaats van *ſtellen*, *zetten*, enz. ſchrijven *ſtelen*, *zeten*, omdat ook hier de *l* en *t* gezegd kunnen worden tot de eerſte lettergreep te behooren. En de afleiding van *lichaam* vind ik eene gants onbewezen ſtelling. De gronden van den Heer DE VRIES ſchijnen mij dus toe onjuist en onvoldoende te zijn, en ik kan mij derhalve wel begrijpen, dat de Heer SIEGENBEEK er zich niet door heeft laten omzetten. Dan, waarom zegt deze nu, dat de ſchrijfwijze van *lachen*, *lichaam* nergens zoo goed verdedigd is? Hij heeft toch, hoop ik, het oogmerk niet, om den lezer enkel en alleen tot deze (zoo hij erkent) verkeerde verdediging te bepalen, en hem van alle andere verdediging af te trekken.

De Heer SIEGENBEEK blijft dan de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* voorſtaan, niettegenſtaande hij alsnog zegt, de wijze van verdubbeling door een

g als *min gepast en regelmatig* te keuren. En welke kan de reden zijn, om alsnog aan deze min gepaste en onregelmatige schrijfwijze vast te houden? Hij zegt, die spelling in zijne *Verhandeling* te hebben aangeprezen, omdat *hij meende in dezen aan het gebruik van de meerderheid der schrijvenden te moeten toegeven.* Hij schijnt zich dus alsnog op dit gebruik te willen beroepen. Dan, wij meenen in ons voorgaande betoog genoeg te hebben aangewezen, dat een gebruik in de taal niet mag worden daargesteld door *de meerderheid der schrijvenden.* Niet de *schrijvenden*, hoe net en keurig ook, waarvan dikwijls de een den anderen blindelings volgt, maar de *taalgeleerden* kunnen alleen zulk een gebruik vestigen; en dit nog niet bij *meerderheid*, maar alleen bij *eenstemmigheid.* Zoodra er slechts één taalgeleerde is, die de oorspronkelijke spelling volgt, geloof ik niet, dat men aan de meerderheid mag toegeven, om eenig woord verbasterd voor te stellen.

Wanneer men nu ziet, dat BILDERDIJK, wien toch ook SIEGENBEEK, wat hij verder zeggen moge, (waarvan nader) voor een zeer aanzienlijk taalgeleerde houden zal, met dezen verschilt over de schrijfwijze van *lachen*, *lichaam*, enz. dan meen ik, dat het hier juist te passe komt na te gaan, wat de oorspronkelijke spelling vordert. BILDERDIJK zegt, dat, offchoon alle andere medeklinkers zich verdubbelen laten, de *ch* echter niet behoort verdubbeld te worden, *omdat zij zich aan beide zijden mededeelt.* Indien deze reden bewezen is, moet men haar, dunkt mij, voldoende vinden: doch daar BILDERDIJK er geen bewijs hoegenaamd voor aanvoert, is zij bij hem niet meer dan een *petitio principii.* Dan, wij hebben getracht in ons voorgaand betoog het bewijs ter staving dier aangevoerde reden te leveren, namelijk uit het gebruik der *ch*, welke, ook oudtijds voor eenen medeklinker geldende, niet verdubbeld werd. Wij verwijzen den bescheiden lezer tot hetgeen wij aldaar gezegd hebben, en voegen er nog deze aanmerking bij. Ook oudtijds gold de *th* voor slechts ééne letter, in wier plaats men thands de enkele *t* gebruikt. Doch ook die verdubbelde men niet daar, waar men thands de enkele *t* verdubbelt. Ik beroep mij op onzen Staten-bijbel, wiens spelling ook bij SIEGENBEEK gezag heeft. Daar lezen wij gedurig *Sabbathen*, zonder eenige verdubbeling. Zie *Exod.* XXXI: 13, *Levit.* XIX: 3, 30. XXVI: 2. enz. Wanneer men nu noch de *ck* noch de *th* verdubbelde om aan de uitspraak te voldoen, wat zou het dan noodig wezen om de *ch* te verdubbelen?

Ik verklaar mij dus volſtrekt tegen de verdubbeling der *ch*: en wanneer de Heer SIEGENBEEK mijn gantſche betoog gelezen had, twijfel ik niet, of hij zou mijn gevoelen niet verkeerd hebben voorgeſteld. Nu echter zegt hij, dat *ik niet zoo zeer ontken de noodzakelijkheid der verdubbeling van den medeklinker, dan ik afkeur de wijze dier verdubbeling door het plaatſen der g vóór de ch.* Men ziet, ik oordeel *primario* eene verdubbeling gants onnoodig; doch *ſecundario*, wil men haar des niet te min, men plaatſe eene *c* vóór de *ch*, daar ik eene *g* (met allen eerbied gezegd) allerongerijmdst vind.

Wat het plaatſen van de *ch* vóór de *t* aangaat, zoo ſchrijft de Heer SIEGENBEEK, dat, *hetgeen ik ter verdediging hiervan gezegd heb, hem niet overtuigend genoeg is voorgekomen, om zijn vroeger gevoelen te laten varen.* Ik verwijs den lezer weder tot mijn voorgaande betoog, waarin hij zien zal, dat de redenen, door mij aangevoerd, de volgende zijn: 1.) de aard der taal, die vóór de *t* de harde *ch* vordert: 2.) de uitſpraak, welke de harde *ch* vóór de *t* hooren doet: 3.) de eigene erkentenis van SIEGENBEEK, overeenſtemmende met de gezagsvolle leer van BILDERDIJK. En wat is nu de reden, waarom SIEGENBEEK, tegen zijn eigen begrip aan, de *g* toelaat vóór de *t*? Eenig en alleen het *gebruik*; een gebruik, dat hij zelf moet erkennen, dat gants onbeſtemd was, en dat hij daarom heeft doen vervangen door zekere willekeurige door hem uitgedachte regelen, waardoor men in ſommige woorden de *g*, in andere de *ch* moet ſchrijven. Dan, wat men ook van de waarde dezer regelen moge oordeelen, wanneer zich alle taalgeleerden daaraan hielden, zou ik ook meenen dit gebruik, tegen den aard der taal aan, te moeten eerbiedigen; maar nu ik zie, dat een taalgeleerde als BILDERDIJK den aard der taal ten dezen in acht neemt, geloof ik, dat men geen tegenovergeſteld gebruik langer volgen mag.

Het is er verre af, dat ik *macht* en *recht* ſtellig wil afleiden van *maken* en *rekken*. Ik heb het ſlechts als loutere gisſing voorgedragen, en geen taalkundige zijnde, wil ik mij gaarne gewonnen geven, vooral daar ik zie, dat beide SIEGENBEEK en BILDERDIJK mij tegen zijn. Dan ik vraag naar reden, en deze verneem ik niet. Immers kan ik mij onmogelijk genoeg gedaan houden met de loutere bewering van SIEGENBEEK, dat *gelijkvloeiënde woorden op die wijze geene derivata bij ons vormen.* Want tegen deze ſtelling voer ik juist aan de woorden *macht*, *recht*, *gewicht*, als afgeleid

van *maken*, *rekken*, *wikken*; en dus, wanneer SIEGENBEEK des niet te min die ſtelling tegen mijne bedenking wil doen gelden, behoort hij mij uit den aard der gelijkvloeiënde werkwoorden of anderzins aan te toonen, dat zulke afleidingen onmogelijk zijn. Doch ik behoef mij met de afleiding dezer woorden niet langer bezig te houden, dewijl ik niet daarop, maar alleen op de drie aangevoerde gronden de ſchrijfwijze van *macht*, *recht*, *gewicht*, enz. verdedig. De eenige reden, waarom ik van die afleiding geſproken heb, is deze geweest, dat het mij voorkwam, dat SIEGENBEEK, door in die woorden eene *g* te ſchrijven, juist den regel miskende, dien hij voor het verſchillend gebruik der *ch* en *g* vóór eene *t* had opgegeven. Dan, nu moge hij zich al omtrent de door mij beweerde tegenſpraak aangaande de ſpelling van *magt*, *regt*, *gewigt* verdedigd hebben; maar mijne aanmerking tegen de ſpelling van *bragt* laat hij onaangeroerd. Juist volgens den door hem voorgeſchreven regel, om de *g* te ſchrijven alleen in die woorden, wier wortel eene *g* heeft, en in de overige eene *ch* te gebruiken, dunkt mij dat *bracht* en niet *bragt* moet geſpeld worden; daar zich in den wortel geene *g*, maar eene *ng* voordoet. Ik vertrouw, dat de Heer SIEGENBEEK deze mijne bedenking zonder opzet over het hoofd gezien heeft.

In mijn voorgaande betoog had ik te kennen gegeven, dat, wanneer men *dracht*, *macht*, *plicht*, enz. ſchrijft, het niet noodzakelijk is *ligt*, *heugt*, *draagt*, *volgt*, enz. met eene *ch* te ſchrijven, omdat de *gt* in deze woorden is ſamengetrokken uit *get*. De Heer SIEGENBEEK doet het thands voorkomen, alsof ik dit insgelijks zeide van *mocht* en *placht*. Dit is er verre af. *Mocht* immers ſtaat niet voor *moget*, *placht* niet voor *plaget*. Deze zijn *imperfecta*, welke eenen gans veranderden wortel verkrijgen; en daar tot dezen veranderden wortel de *t* behoort, zoo ſpreekt het van zelf, dat, volgens den eigenaardigen regel onzer taal, er geene *g*, maar eene *ch* moet voorafgaan. Voor *placht* ſchrijft BILDERDIJK *plach*: waarom, weet ik niet, en in zijn gantſche *Spraakleer* heb ik van dit woord geene melding gevonden. Dan, wat hier ook van zijn moge, hetgeen ik gezegd heb van het *tempus præſens* moet niet worden uitgeſtrekt tot het *imperfectum*, waarin geene ſamentrekking plaats grijpt. Maar volgt nu uit deze ſamentrekking, dat men ook zou moeten ſchrijven *geeft*, *leest*, als verkort uit *gevet*, *lezet*? SIE-

GENBEEK meent, dat deze gevolgtrekking *noodzakelijk* is. Doch al ftonden wij eens toe, dat de aard der taal zulks vorderde, zou dit echter geene reden opleveren om aan het gebruik niet toe te geven, en alzoo niet *geeft*, *leest*, enz. te fchrijven tegen den aard der taal aan. Wij zijn geenszins dezulken, die het gevestigde gebruik verbannen willen. Die *noodzakelijkheid*, derhalve, zien wij nog niet bewezen. Zelfs SIEGENBEEK toont met der daad, dat zijne gevolgtrekking mank gaat. Want ook hij fchrijft *geeft*, *leest*, en verandert dus de *v* en *z* in eene *f* en *s*, wanneer zij door eene *t* gevolgd worden. Maar waarom dan ook niet in *dragen*, *volgen* enz. de *g* in *ch* veranderd, wanneer zij eene *t* onmiddelijk voorafgaat? Waarom dan ook niet *draacht*, *volcht* gefchreven? Maar daarenboven beweren wij, dat, gelijk wij *draagt*, *volgt*, *heugt* enz. voor de zuivere fchrijfwijze houden, dit even zoo is met *leest* en *geeft*. De *z* toch is geene oorfpronkelijk Hollandfche letter: zij is van later dagteekening, ter onderfcheiding der zachte *s* van de harde. Men fchreef dus oudtijds *lefen*, en dit maakte *lefet*, famengetrokken *leest*. Van de *v* gis ik hetzelfde, doch durf het niet zoo ftellig verzekeren. Hare oorfpronkelijke vorm en benaming *uve*, welke de zoogenaamde befchaafde wereld niet meer kent, toonen, dunkt mij, genoegzaam, dat zij verwant is met de *u*, en mogelijk, even als de *z* betrekkelijk de *s*, alleen is uitgedacht om de zachte *f* van de harde te onderfcheiden. Mogelijk is het dus ook oorfpronkelijk Hollandsch te fchrijven *gefen*, dat dus *gefet*, *geeft* maakt. Dan, wil de Heer SIEGENBEEK volftandig blijven beweren, dat het éène gevolg heeft op het andere, hij fchrijve dan of *draagt*, *volgt*, maar ook *geevt*, *leezt*; of hij fchrijve *geeft*, *leest*, maar ook *draacht*, *volcht*; of, wanneer hij, gelijk hij doet, *draagt*, *volgt*, en nochtans *geeft*, *leest* fchrijft, hij trekke dan uit deze ongelijkheid, zoo het er eene is, geene reden om onze bewering te ontzenuwen.

(Het vervolg en flot hierna.)

VOORSPELLINGEN DER JEZUITEN.

Eenige dagen vóór den dood des Hertogs VAN BERRY, verhaalt de Abt MARTIAL MARCET DE LA ROCHE-ARNAUD, bevond ik mij te *Mont-Rouge*, ter plaatfe, waar

de *Jezuiten* als in een middelpunt vergaderen, om met allerlei listen en aanslagen zich bezig te houden. Men behandelde daar staatsaangelegenheden en voorzeide toekomstige rampen. Een dier *Paters*, eensklaps als vervuld door Goddelijke aanblazing, kondigde, (ik herinner het mij nog zeer duidelijk) midden in een zoo zonderling gesprek, als men naauwelijks zich verbeelden kan, op eene stellige wijze aan, *dat eene schitterende ster weldra zou vallen.* Hij sprak in den stijl der Profeten, en wilde blijkbaar zijne woorden als eene voorzegging aangemerkt hebben. Gelukkig bevond zich daar iemand van het Genootschap, die eene poging deed, om natuurlijk te verklaren, hetgene de Hemel aan deszelfs dienaar had medegedeeld. Ik begreep hem, en zal het nooit vergeten. Niets heeft mij ooit zoo zeer getroffen, daar ik weinige dagen later vernam, welke soort van *ster* was gevallen.

Pater DE V... verzekerde, dat een boer, als profeet, aan den Koning van *Frankrijk* voorzegd had, dat, indien hij de buitensporige vastenavondsvermakelijkheden niet afschafte, de schouwburgen niet afbreken liet, en het openen der winkels op zon- en feestdagen niet verbood, hem een groot ongeluk zou overkomen in den schouwburg, op eenen Zondag, en in de vastenavondsfeesten. De *Pater* voegde er bij, dat de gebeurteuis niet verre af was, en dat men weldra den dood van een vorstelijk persoon zou vernemen. — Ook dit is waar, dat men den wonderlijken moord bijna op hetzelfde tijdstip wist in de Collegiën der *Jezuiten*, als dezelve geschiedde te *Parijs;* en men heeft mij verzekerd, dat in het Departement der *Beneden - Alpen* een van de profeten des Genootschaps, *Pater* G..., dien stellig aan zijne hoorders bekend maakte. Het verdient bovenal opmerking, dat men, ten jare 1818, te *Mont - Rouge* allerlei gebeurtenissen voorzeide, welke vervolgens, tot mijne groote verbazing, juist zoo hebben plaats gehad.

In de scholen heeft men getwist, of er eigenlijke voorzeggingen zijn kunnen; doch er is nooit aan getwijfeld, of er valsche profeten zijn. Maar gelooft de voorspellingen der *Jezuiten*, op gelijke wijze, als gij den *Oude van het Gebergte* geloofd zoudt hebben, zoo hij u den dood van eenigen Vorst had voorzegd. Men behoort wel geloof te slaan aan zoodanige profeten; doch men moet hen bidden, dat zij ons geene voorzeggingen doen.

Ik weet, dat een van 's Konings Ministers, alsmede de par-

tij der *Liberalen*, beschuldigd werden met den moord des Hertogs VAN BERRY, door eenen man, die alwat hij moest zeggen in de Kamer der Afgevaardigden opdeed te *Mont-Rouge*, waar hij toen het middagmaal had gehouden met zekeren Bisfchop, die, later, met zoo veel huichelarije, verklaarde, dat hij van het bestaan der *Jezuiten* geene kennis droeg. Ik voor mij ben ten volle overtuigd, dat *en* de aangeduide Minister *en* de *Liberalen* onschuldig zijn; en ik houd de *Jezuiten* voor de bewerkers van den moord des Hertogs VAN BERRY.

DE NACHTUIL, IN BETREKKING TOT HET BIJGELOOF BESCHOUWD.

Welligt heeft geen dier zoo veel stof tot sprookjes, en wel bijzonder tot de bekende vertelling van *wilde jagers*, waarop ook de *Freyschufs* berust, en waarvan BÜRGER mede partij getrokken heeft, verschaft, als de *bubo*, of groote uil met ooren.

In dorpen, in welker nabijheid groote bosschen liggen, hoort men soms de zoogenaamde *wilde jagt*; en menschen, die de oorzaak daarvan niet weten, kunnen daardoor wel in angst geraken. Deze *wilde jagt*, namelijk, bestaat hierin, dat in de stilte van den nacht plotseling uit de bosschen een hol, dof, maar toch verre hoorbaar geschreeuw: *poehoe, poehoeë!* dikwijls van verscheidene kanten, veelmalen en schielijk herhaald, vernomen wordt; en kaatst dan de echo het geluid terug, zoo is hetzelve nog akeliger. Ruischend en shuivend jaagt het door het kreupelhout; en wie zich in de nabijheid bevindt, bemerkt vurige, snel heen en weder bewegende punten. Nu eens klinkt een scheller *hoe!* dan weder meent men een luid spottend lagchen te hooren, kort daarop het huilen en blaffen van honden, of het juichend schreeuwen van jagers en het brieschen van paarden te vernemen. Men verbeelde zich hierbij het huiveringwekkende des oords, — oude bouwvallen, donkere bosschen, — zoo is ligt te begrijpen, hoe menig mensch van eene levendige verbeelding nog veel bovendien meent te hooren, dat niet werkelijk gehoord wordt. Dit geluid nu komt van het vechten en spelen der groote uilen, ten tijde der paring, wanneer soms tien of twintig bijeen zijn, welke onder zoodanig ge-

schreeuw elkander najagen. Het schelle *hoe!* zweemt naar het luid gejuich van een' mensch, en schijnt de paringskreet te zijn, die door het wijfje met een verschrikkelijk gekrijsch beantwoord wordt. De groote oogen vertoonen zich in het donker vurig, even als dit verschijnsel bij katten en andere nachtdieren plaats heeft. Komt hier nog bij, dat de honden der naaste dorpen, wier geblaf men in de stilte van den nacht verre hoort, door dit zonderling gerucht gewekt, beginnen te blaffen en huilen, gelijk bij die zonderlinge geluiden ligt gebeurt, zoo kan men zeer wel zich verbeelden, hoe, bij reeds bestaande neiging tot bijgeloof, vrees en schrik moeten verspreid worden. Zelfs het geschreeuw der kleinere uilen, welke men in bosschen of derzelver nabijheid dikwijls hoort, heeft iets akeligs, vooral in oorden, waar vele bouwvallen zijn. Van schuilplaats tot schuilplaats roepen en antwoorden daar deze nachtvogels elkander. Die nooit een uil gehoord heeft, wordt ligt misleid, en meent het geschreeuw van beschonkenen te hooren. De uil, die in steden en dorpen op torens en kerken zich ophoudt, deswege *kerkuil* genoemd, heeft insgelijks door zijn geschreeuw, wanneer hij te middernacht van den toren roept of op het kerkhof zich hooren laat, reeds menigeen verschrikt, die eene onheil voorspellende stem meende te hooren. Het is, alsof men een' mensch met open mond snorken, of een' treurenden op klagenden toon weenen hoort. Uren lang maken zij hetzelfde geluid, telkens bij gelijke tusschenpoozen; en men meent dit soms geheel in de nabijheid te vernemen, offchoon het van den toren komt. Wil iemand de oorzaak van hetgene hij hoort opsporen, zoo vindt hij dikwerf niets, of een zacht en zonder geruisch vliegende uil zweeft, als eene schaduw, rondom hem, terwijl de anderen bij voortduring zich laten hooren.

Deze, gelijk ook andere nachtvogels, verslinden eene menigte dieren, vooral van de zoodanige, die den menschen schadelijk zijn. In jaren, waarin muizen tot eene landplaag werden, zag men ook de uilen in grootere menigte. Zoo bestaat er tegen elk kwaad een hulpmiddel, en het evenwigt in de huishouding der natuur wordt hersteld. Mogt de mensch dit leeren inzien, en niet dikwerf met vermetele hand tot zijne eigene schade werken!

WAT DE AMERIKAANSCHE WILDEN VAN DE MAAN DENKEN.

(A. VON HUMBOLDT, *Reise in die Aequinoctial-gegenden des neuen Continents.* IV. S. 81.)

„In de maan moet het wel goed leven zijn," zeide een *Saliva-Indiaan* tot Pater GUMILLA: „zoo fchoon en helder „als zij er uitziet, kunnen daar toch wel geene mosqui- „ten zijn." Deze woorden zijn, als uitdrukking der eerfte kindschheid van een volk, zeer merkwaardig. Overal houden de wilde *Amerikanen* den wachter der aarde voor het verblijf der gelukzaligen, voor een land van overvloed. De *Eskimo*, die eene plank, eenen door de ftroomen op de van planten bijkans ontbloote kusten geworpen' boomftam onder zijne fchatten telt, ziet in de maan met bosfchen bedekte vlakten; de *Indiaan* der wouden aan den *Oronoko*, kale favanen, wier bewoners door geene mosquiten worden geftoken.

DE MAINOOTEN-KNAAP.

XV.

Moeder, berg mijn' boog en pijlen; want'zij baren mij verdriet:
'tWalgtmij,dat ik,met mijnmakkers,nognaar fchijf enpoppenfchiet.
Laat toch vader Turkenkoppen mij verfchaffen uit het veld;
Dan, dan, moeder, zult ge ervaren, dat ik ben een fchuttersheld!
Of ontbreekt mijn' edlen vader daartoe thans welligt de tijd,
O! dan ga ik zelf die halen, waar hij ftaat in heeten ftrijd.
Door zijn voorbeeld aangedreven, houw ik twee,drie koppen neêr,
En keer, met dien buit beladen, naar de vrije bergen weêr.
Dat zal eerst een vreugde geven! 'k Roep er al mijn makkers bij:
Allen fpannen we onze bogen; allen, beurtlings, fchieten wij.
Zoo ik dan het wit niet treffe, moeder, fluit me in uw vertrek,
En dat lange vrouwerokken mij tot zondagstooi verftrekk'!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

Meng. No. VII, bl. 360, reg. 3, ftaat, door Zetters-onachtzaamheid: *Maifonde Rouge*, lees: *Maifon de Rouge.*

MENGELWERK.

BEDENKINGEN, OMTRENT HET MINGEPASTE VAN DE VIERING DES H. AVONDMAALS OP SOMMIGE CHRISTELIJKE FEESTDAGEN.

In ettelijke Gemeenten van ons Vaderland wordt de gedachtenis van den dood des Zaligmakers, onder anderen, op de laatſte Zondagen in de maanden Maart en December, en op den eerſten Zondag in April, gevierd; dan ſomtijds valt deze Nachtmaalviering gelijktijdig in met het heugelijk feest van Christus geboorte, of met dat zijner luisterrijke opſtanding uit de dooden; en het is over deze zamenvoeging, dat wij eenige bedenkingen, ſedert lange gekoesterd, beſcheidenlijk in het midden en ten toets wenschten te brengen; dezelve enkel mededeelende als eene proeve, ten betooge, of eenige verandering in dezen niet als zeer gepast, en hierom als wenſchelijk, te beſchouwen zij.

Ieder Christen ziet gewis het jaarlijks wederkeerend feest der geboorte van Maria's Wonderzoon met heiligen eerbied, groote ingenomenheid en vurigen dank te gemoet; en hij verheugt zich te regt, met de feestvierende menigte, te kunnen en te mogen opgaan in het Heiligdom; aldaar, met de Gemeente, lofzangen aan te heffen, ter eere van Hem, die zijnen Zoon in de wereld heeft gezonden om zondaren zalig te maken, en plegtſtatig te gedenken aan dien zaligen nacht, waarin de Heiland der wereld in het vleesch verſcheen. Gelijke gewaarwordingen vervullen het gemoed van den Christen, op het Paaschfeest, het groote feest der verlosſing, waarop de Christenheid gedachtenis houdt van de heerlijke verrijzenis van Christus uit den dood. Werd haar op het Kersfeest toegeroepen: de Christus zal alle geregtigheid vervullen, zijn Middelaarswerk volbrengen, en de wereld verlosſen! het Paaschfeest verkondigt luide: Hij

roeping het is voor de zuiverheid der taal te waken, mogen zich omtrent de ſpelling van geen woord hoegenaamd onverſchillig toonen.

Met dit inzicht dan onderzoekende, hoe men *lachen*, *lichaam*, enz. moet ſchrijven, vrees ik, dat de Heer SIEGENBEEK, door *dit punt*, gelijk hij zegt, *aan den beſcheiden lezer over te laten*, eenigermate toont met zich zelven in tweeſtrijd te ſtaan, of hij namelijk de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam*, enz. zal blijven handhaven, dan wel of hij aan het gewicht der daartegen ingebrachte bedenkingen zal toegeven. Want waarom anders niet opentlijk verklaard, gelijk hij doet op bl. 11. omtrent de ſpelling van *opentlijk*, *ordentlijk*, *wezentlijk*, *om uwent wil*, enz. dat hem de bondige redenen van den Heer A. DE VRIES, wiens betoog, geplaatst in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1805, hij der lezing en overweging aanprijst, van het onjuiste der ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* overtuigd hebben? Of waarom anders niet de gronden opgegeven, waarom hij met de redenen van dien Heer niet kan inſtemmen? SIEGENBEEK zegt, dat *bij* DE VRIES *de ſchrijfwijze van* LACHEN, LICHAAM *beter dan elders verdedigd wordt.* Dit moet noodzakelijk in eenen *negativen* zin worden opgevat voor *minder* of *het minſte ſlecht.* Dat die verdediging geenen ſteek houdt, wil ik gaarne toegeven. Hij leert, dat men niet moet ſpellen *la - chen* maar *lach - en*, niet *li - chaam* maar *lic - haam*, als ſtaande voor *lijk - haam.* Moet nu de ſpelling van *lachen* op die wijze verdedigd worden, dan moet men ook in plaats van *ſtellen*, *zetten*, enz. ſchrijven *ſtelen*, *zeten*, omdat ook hier de *l* en *t* gezegd kunnen worden tot de eerſte lettergreep te behooren. En de afleiding van *lichaam* vind ik eene gants onbewezen ſtelling. De gronden van den Heer DE VRIES ſchijnen mij dus toe onjuist en onvoldoende te zijn, en ik kan mij derhalve wel begrijpen, dat de Heer SIEGENBEEK er zich niet door heeft laten omzetten. Dan, waarom zegt deze nu, dat de ſchrijfwijze van *lachen*, *lichaam* nergens zoo goed verdedigd is? Hij heeft toch, hoop ik, het oogmerk niet, om den lezer enkel en alleen tot deze (zoo hij erkent) verkeerde verdediging te bepalen, en hem van alle andere verdediging af te trekken.

De Heer SIEGENBEEK blijft dan de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* voorſtaan, niettegenſtaande hij alsnog zegt, de wijze van verdubbeling door een

g als *min gepast en regelmatig* te keuren. En welke kan de reden zijn, om alsnog aan deze min gepaste en onregelmatige schrijfwijze vast te houden? Hij zegt, die spelling in zijne *Verhandeling* te hebben aangeprezen, omdat *hij meende in dezen aan het gebruik van de meerderheid der schrijvenden te moeten toegeven.* Hij schijnt zich dus alsnog op dit gebruik te willen beroepen. Dan, wij meenen in ons voorgaande betoog genoeg te hebben aangewezen, dat een gebruik in de taal niet mag worden daargesteld door *de meerderheid der schrijvenden.* Niet de *schrijvenden*, hoe net en keurig ook, waarvan dikwijls de een den anderen blindelings volgt, maar de *taalgeleerden* kunnen alleen zulk een gebruik vestigen; en dit nog niet bij *meerderheid*, maar alleen bij *eenstemmigheid.* Zoodra er slechts één taalgeleerde is, die de oorspronkelijke spelling volgt, geloof ik niet, dat men aan de meerderheid mag toegeven, om eenig woord verbasterd voor te stellen.

Wanneer men nu ziet, dat BILDERDIJK, wien toch ook SIEGENBEEK, wat hij verder zeggen moge, (waarvan nader) voor een zeer aanzienlijk taalgeleerde houden zal, met dezen verschilt over de schrijfwijze van *lachen*, *lichaam*, enz. dan meen ik, dat het hier juist te passe komt na te gaan, wat de oorspronkelijke spelling vordert. BILDERDIJK zegt, dat, offchoon alle andere medeklinkers zich verdubbelen laten, de *ch* echter niet behoort verdubbeld te worden, *omdat zij zich aan beide zijden mededeelt.* Indien deze reden bewezen is, moet men haar, dunkt mij, voldoende vinden: doch daar BILDERDIJK er geen bewijs hoegenaamd voor aanvoert, is zij bij hem niet meer dan een *petitio principii.* Dan, wij hebben getracht in ons voorgaand betoog het bewijs ter staving dier aangevoerde reden te leveren, namelijk uit het gebruik der *ck*, welke, ook oudtijds voor eenen medeklinker geldende, niet verdubbeld werd. Wij verwijzen den bescheiden lezer tot hetgeen wij aldaar gezegd hebben, en voegen er nog deze aanmerking bij. Ook oudtijds gold de *th* voor slechts ééne letter, in wier plaats men thands de enkele *t* gebruikt. Doch ook die verdubbelde men niet daar, waar men thands de enkele *t* verdubbelt. Ik beroep mij op onzen Staten-bijbel, wiens spelling ook bij SIEGENBEEK gezag heeft. Daar lezen wij gedurig *Sabbathen*, zonder eenige verdubbeling. Zie *Exod.* XXXI: 13, *Levit.* XIX: 3, 30. XXVI: 2. enz. Wanneer men nu noch de *ck* noch de *th* verdubbelde om aan de uitspraak te voldoen, wat zou het dan noodig wezen om de *ch* te verdubbelen?

Ik verklaar mij dus volstrekt tegen de verdubbeling der *ch*: en wanneer de Heer SIEGENBEEK mijn gantsche betoog gelezen had, twijfel ik niet, of hij zou mijn gevoelen niet verkeerd hebben voorgesteld. Nu echter zegt hij, dat *ik niet zoo zeer ontken de noodzakelijkheid der verdubbeling van den medeklinker, dan ik afkeur de wijze dier verdubbeling door het plaatsen der g vóór de ch.* Men ziet, ik oordeel *primario* eene verdubbeling gants onnoodig; doch *secundario*, wil men haar des niet te min, men plaatse eene *c* vóór de *ch*, daar ik eene *g* (met allen eerbied gezegd) allerongerijmdst vind.

Wat het plaatsen van de *ch* vóór de *t* aangaat, zoo schrijft de Heer SIEGENBEEK, dat, *hetgeen ik ter verdediging hiervan gezegd heb, hem niet overtuigend genoeg is voorgekomen, om zijn vroeger gevoelen te laten varen.* Ik verwijs den lezer weder tot mijn voorgaande betoog, waarin hij zien zal, dat de redenen, door mij aangevoerd, de volgende zijn: 1.) de aard der taal, die vóór de *t* de harde *ch* vordert: 2.) de uitspraak, welke de harde *ch* vóór de *t* hooren doet: 3.) de eigene erkentenis van SIEGENBEEK, overeenstemmende met de gezagsvolle leer van BILDERDIJK. En wat is nu de reden, waarom SIEGENBEEK, tegen zijn eigen begrip aan, de *g* toelaat vóór de *t*? Eenig en alleen het *gebruik*; een gebruik, dat hij zelf moet erkennen, dat gants onbestemd was, en dat hij daarom heeft doen vervangen door zekere willekeurige door hem uitgedachte regelen, waardoor men in sommige woorden de *g*, in andere de *ch* moet schrijven. Dan, wat men ook van de waarde dezer regelen moge oordeelen, wanneer zich alle taalgeleerden daaraan hielden, zou ik ook meenen dit gebruik, tegen den aard der taal aan, te moeten eerbiedigen; maar nu ik zie, dat een taalgeleerde als BILDERDIJK den aard der taal ten dezen in acht neemt, geloof ik, dat men geen tegenovergesteld gebruik langer volgen mag.

Het is er verre af, dat ik *macht* en *regt* stellig wil afleiden van *maken* en *rekken*. Ik heb het slechts als loutere gissing voorgedragen, en geen taalkundige zijnde, wil ik mij gaarne gewonnen geven, vooral daar ik zie, dat beide SIEGENBEEK en BILDERDIJK mij tegen zijn. Dan ik vraag naar reden, en deze verneem ik niet. Immers kan ik mij onmogelijk genoeg gedaan houden met de loutere bewering van SIEGENBEEK, dat *gelijkvloeiende woorden op die wijze geene derivata bij ons vormen.* Want tegen deze stelling voer ik juist aan de woorden *macht*, *recht*, *gewicht*, als afgeleid

van *maken*, *rekken*, *wikken*; en dus, wanneer SIEGENBEEK des niet te min die stelling tegen mijne bedenking wil doen gelden, behoort hij mij uit den aard der gelijkvloeiënde werkwoorden of anderzins aan te toonen, dat zulke afleidingen onmogelijk zijn. Doch ik behoef mij met de afleiding dezer woorden niet langer bezig te houden, dewijl ik niet daarop, maar alleen op de drie aangevoerde gronden de schrijfwijze van *macht*, *recht*, *gewicht*, enz. verdedig. De eenige reden, waarom ik van die afleiding gesproken heb, is deze geweest, dat het mij voorkwam, dat SIEGENBEEK, door in die woorden eene *g* te schrijven, juist den regel miskende, dien hij voor het verschillend gebruik der *ch* en *g* vóór eene *t* had opgegeven. Dan, nu moge hij zich al omtrent de door mij beweerde tegenspraak aangaande de spelling van *magt*, *regt*, *gewigt* verdedigd hebben; maar mijne aanmerking tegen de spelling van *bragt* laat hij onaangeroerd. Juist volgens den door hem voorgeschreven regel, om de *g* te schrijven alleen in die woorden, wier wortel eene *g* heeft, en in de overige eene *ch* te gebruiken, dunkt mij dat *bracht* en niet *bragt* moet gespeld worden; daar zich in den wortel geene *g*, maar eene *ng* voordoet. Ik vertrouw, dat de Heer SIEGENBEEK deze mijne bedenking zonder opzet over het hoofd gezien heeft.

In mijn voorgaande betoog had ik te kennen gegeven, dat, wanneer men *dracht*, *macht*, *plicht*, enz. schrijft, het niet noodzakelijk is *ligt*, *heugt*, *draagt*, *volgt*, enz. met eene *ch* te schrijven, omdat de *gt* in deze woorden is samengetrokken uit *get*. De Heer SIEGENBEEK doet het thands voorkomen, alsof ik dit insgelijks zeide van *mocht* en *placht*. Dit is er verre af. *Mocht* immers staat niet voor *moget*, *placht* niet voor *plaget*. Deze zijn *imperfecta*, welke eenen geheel veranderden wortel verkrijgen; en daar tot dezen veranderden wortel de *t* behoort, zoo spreekt het van zelf, dat, volgens den eigenaardigen regel onzer taal, er geene *g*, maar eene *ch* moet voorafgaan. Voor *placht* schrijft BILDERDIJK *plach*: waarom, weet ik niet, en in zijn gantsche *Spraakleer* heb ik van dit woord geene melding gevonden. Dan, wat hier ook van zijn moge, hetgeen ik gezegd heb van het *tempus præsens* moet niet worden uitgestrekt tot het *imperfectum*, waarin geene samentrekking plaats grijpt. Maar volgt nu uit deze samentrekking, dat men ook zou moeten schrijven *geeft*, *leest*, als verkort uit *gevet*, *lezet*? SIE-

GENBEEK meent, dat deze gevolgtrekking *noodzakelijk* is. Doch al ftonden wij eens toe, dat de aard der taal zulks vorderde, zou dit echter geene reden opleveren om aan het gebruik niet toe te geven, en alzoo niet *geeft*, *leest*, enz. te fchrijven tegen den aard der taal aan. Wij zijn geenszins dezulken, die het gevestigde gebruik verbannen willen. Die *noodzakelijkheid*, derhalve, zien wij nog niet bewezen. Zelfs SIEGENBEEK toont met der daad, dat zijne gevolgtrekking mank gaat. Want ook hij fchrijft *geeft*, *leest*, en verandert dus de *v* en *z* in eene *f* en *s*, wanneer zij door eene *t* gevolgd worden. Maar waarom dan ook niet in *dragen*, *volgen* enz. de *g* in *ch* veranderd, wanneer zij eene *t* onmiddelijk voorafgaat? Waarom dan ook niet *draacht*, *volcht* gefchreven? Maar daarenboven beweren wij, dat, gelijk wij *draagt*, *volgt*, *heugt* enz. voor de zuivere fchrijfwijze houden, dit even zoo is met *leest* en *geeft*. De *z* toch is geene oorfpronkelijk Hollandfche letter: zij is van later dagteekening, ter onderfcheiding der zachte *s* van de harde. Men fchreef dus oudtijds *lefen*, en dit maakte *lefet*, famengetrokken *leest*. Van de *v* gis ik hetzelfde, doch durf het niet zoo ftellig verzekeren. Hare oorfpronkelijke vorm en benaming *uve*, welke de zoogenaamde befchaafde wereld niet meer kent, toonen, dunkt mij, genoegzaam, dat zij verwant is met de *u*, en mogelijk, even als de *z* betrekkelijk de *s*, alleen is uitgedacht om de zachte *f* van de harde te onderfcheiden. Mogelijk is het dus ook oorfpronkelijk Hollandsch te fchrijven *gefen*, dat dus *gefet*, *geeft* maakt. Dan, wil de Heer SIEGENBEEK volftandig blijven beweren, dat het ééne gevolg heeft op het andere, hij fchrijve dan óf *draagt*, *volgt*, maar ook *geevt*, *leezt*; óf hij fchrijve *geeft*, *leest*, maar ook *draacht*, *volcht*; of, wanneer hij, gelijk hij doet, *draagt*, *volgt*, en nochtans *geeft*, *leest* fchrijft, hij trekke dan uit deze ongelijkheid, zoo het er eene is, geene reden om onze bewering te ontzenuwen.

(Het vervolg en flot hierna.)

VOORSPELLINGEN DER JEZUITEN.

Eenige dagen vóór den dood des Hertogs VAN BERRY, verhaalt de Abt MARTIAL MARCET DE LA ROCHE-ARNAUD, bevond ik mij te *Mont-Rouge*, ter plaatfe, waar

de *Jezuiten* als in een middelpunt vergaderen, om met allerlei listen en aanslagen zich bezig te houden. Men behandelde daar staatsaangelegenheden en voorzeide toekomstige rampen. Een dier *Paters*, eensklaps als vervuld door Goddelijke aanblazing, kondigde, (ik herinner het mij nog zeer duidelijk) midden in een zoo zonderling gesprek, als men naauwelijks zich verbeelden kan, op eene stellige wijze aan, *dat eene schitterende ster weldra zou vallen.* Hij sprak in den stijl der Profeten, en wilde blijkbaar zijne woorden als eene voorzegging aangemerkt hebben. Gelukkig bevond zich daar iemand van het Genootschap, die eene poging deed, om natuurlijk te verklaren, hetgene de Hemel aan deszelfs dienaar had medegedeeld. Ik begreep hem, en zal het nooit vergeten. Niets heeft mij ooit zoo zeer getroffen, daar ik weinige dagen later vernam, welke soort van *ster* was gevallen.

Pater DE V... verzekerde, dat een boer, als profeet, aan den Koning van *Frankrijk* voorzegd had, dat, indien hij de buitensporige vastenavondsvermakelijkheden niet afschafte, de schouwburgen niet afbreken liet, en het openen der winkels op zon- en feestdagen niet verbood, hem een groot ongeluk zou overkomen in den schouwburg, op eenen Zondag, en in de vastenavondsfeesten. De *Pater* voegde er bij, dat de gebeurtenis niet verre af was, en dat men weldra den dood van een vorstelijk persoon zou vernemen. — Ook dit is waar, dat men den wonderlijken moord bijna op hetzelfde tijdstip wist in de Collegiën der *Jezuiten*, als dezelve geschiedde te *Parijs*; en men heeft mij verzekerd, dat in het Département der *Beneden - Alpen* een van de profeten des Genootschaps, *Pater* O..., dien stellig aan zijne hoorders bekend maakte. Het verdient bovenal opmerking, dat men, ten jare 1818, te *Mont - Rouge* allerlei gebeurtenissen voorzeide, welke vervolgens, tot mijne groote verbazing, juist zoo hebben plaats gehad.

In de scholen heeft men getwist, of er eigenlijke voorzeggingen zijn kunnen; doch er is nooit aan getwijfeld, of er valsche profeten zijn. Maar geloofit de voorspellingen der *Jezuiten*, op gelijke wijze, als gij den *Oude van het Gebergte* geloofd zoudt hebben, zoo hij u den dood van eenigen Vorst had voorzegd. Men behoort wel geloof te slaan aan zoodanige profeten; doch men moet hen bidden, dat zij ons geene voorzeggingen doen.

Ik weet, dat een van 's Konings Ministers, alsmede de par-

tij der *Liberalen*, beschuldigd werden met den moord des Hertogs VAN BERRY, door eenen man, die alwat hij moest zeggen in de Kamer der Afgevaardigden opdeed te *Mont-Rouge*, waar hij toen het middagmaal had gehouden met zekeren Bisschop, die, later, met zoo veel huichelarije, verklaarde, dat hij van het bestaan der *Jezuiten* geene kennis droeg. Ik voor mij ben ten volle overtuigd, dat *en* de aangeduide Minister *en* de *Liberalen* onschuldig zijn; en ik houd de *Jezuiten* voor de bewerkers van den moord des Hertogs VAN BERRY.

DE NACHTUIL, IN BETREKKING TOT HET BIJGELOOF BESCHOUWD.

Welligt heeft geen dier zoo veel stof tot sprookjes, en wel bijzonder tot de bekende vertelling van *wilde jagers*, waarop ook de *Freyschufs* berust, en waarvan BÜRGER mede partij getrokken heeft, verschaft, als de *bubo*, of groote uil met ooren.

In dorpen, in welker nabijheid groote bosschen liggen, hoort men soms de zoogenaamde *wilde jagt*; en menschen, die de oorzaak daarvan niet weten, kunnen daardoor wel in angst geraken. Deze *wilde jagt*, namelijk, bestaat hierin, dat in de stilte van den nacht plotseling uit de bosschen een hol, dof, maar toch verre hoorbaar geschreeuw: *poehoe, poehoeë!* dikwijls van verscheidene kanten, veelmalen en schielijk herhaald, vernomen wordt; en kaatst dan de echo het geluid terug, zoo is hetzelve nog akeliger. Ruischend en snuivend jaagt het door het kreupelhout; en wie zich in de nabijheid bevindt, bemerkt vurige, snel heen en weder bewegende punten. Nu eens klinkt een scheller *hoe!* dan weder meent men een luid spottend lagchen te hooren, kort daarop het huilen en blaffen van honden, of het juichend schreeuwen van jagers en het brieschen van paarden te vernemen. Men verbeelde zich hierbij het huiveringwekkende des oords, — oude bouwvallen, donkere bosschen, — zoo ligt te begrijpen, hoe menig mensch van eene levendige verbeelding nog veel bovendien meent te hooren, dat niet werkelijk gehoord wordt. Dit geluid nu komt van het vechten en spelen der groote uilen, ten tijde der paring, wanneer soms tien of twintig bijeen zijn, welke onder zoodanig ge-

fchreeuw elkander najagen. Het fchelle *hoe!* zweemt naar het luid gejuich van een' mensch, en fchijnt de paringskreet te zijn, die door het wijfje met een verfchrikkelijk gekrijsch beantwoord wordt. De groote oogen vertoonen zich in het donker vurig, even als dit verfchijnfel bij katten en andere nachtdieren plaats heeft. Komt hier nog bij, dat de honden der naaste dorpen, wier geblaf men in de ftilte van den nacht verre hoort, door dit zonderling gerucht gewekt, beginnen te blaffen en huilen, gelijk bij die zonderlinge geluiden ligt gebeurt, zoo kan men zeer wel zich verbeelden, hoe, bij reeds beftaande neiging tot bijgeloof, vrees en fchrik moeten verfpreid worden. Zelfs het gefchreeuw der kleinere uilen, welke men in bosfchen of derzelver nabijheid dikwijls hoort, heeft iets akeligs, vooral in oorden, waar vele bouwvallen zijn. Van fchuilplaats tot fchuilplaats roepen en antwoorden daar deze nachtvogels elkander. Die nooit een uil gehoord heeft, wordt ligt misleid, en meent het gefchreeuw van befchonkenen te hooren. De uil, die in fteden en dorpen op torens en kerken zich ophoudt, deswege *kerkuil* genoemd, heeft insgelijks door zijn gefchreeuw, wanneer hij te middernacht van den toren roept of op het kerkhof zich hooren laat, reeds menigeen verfchrikt, die eene onheil voorfpellende ftem meende te hooren. Het is, alsof men een' mensch met open mond fnorken, of een' treurenden op klagenden toon weenen hoort. Uren lang maken zij hetzelfde geluid, telkens bij gelijke tusfchenpoozen; en men meent dit foms geheel in de nabijheid te vernemen, offchoon het van den toren komt. Wil iemand de oorzaak van hetgene hij hoort opfporen, zoo vindt hij dikwerf niets, of een zacht en zonder geruisch vliegende uil zweeft, als eene fchaduw, rondom hem, terwijl de anderen bij voortduring zich laten hooren.

Deze, gelijk ook andere nachtvogels, verflinden eene menigte dieren, vooral van de zoodanige, die den menfchen fchadelijk zijn. In jaren, waarin muizen tot eene landplaag werden, zag men ook de uilen in grootere menigte. Zoo beftaat er tegen elk kwaad een hulpmiddel, en het evenwigt in de huishouding der natuur wordt herfteld. Mogt de mensch dit leeren inzien, en niet dikwerf met vermetele hand tot zijne eigene fchade werken!

WAT DE AMERIKAANSCHE WILDEN VAN DE MAAN DENKEN.

(A. VON HUMBOLDT, *Reiſe in die Aequinoctial-gegenden des neuen Continents.* IV. S. 81.)

„ In de maan moet het wel goed leven zijn," zeide een *Soliva-Indiaan* tot Pater GUMILLA: „ zoo ſchoon en helder „ als zij er uitziet, kunnen daar toch wel geene mosqui„ ten zijn." Deze woorden zijn, als uitdrukking der eerſte kindschheid van een volk, zeer merkwaardig. Overal houden de wilde *Amerikanen* den wachter der aarde voor het verblijf der gelukzaligen, voor een land van overvloed. De *Eskimo*, die eene plank, eenen door de ſtroomen op de van planten bijkans ontbloote kusten geworpen' boomſtam onder zijne ſchatten telt, ziet in de maan met bosſchen bedekte vlakten; de *Indiaan* der wouden aan den *Oronoko*, kale ſavanen, wier bewoners door geene mosquiten worden geſtoken.

DE MAINOOTEN-KNAAP.

XV.

Moeder, berg mijn' boog en pijlen; want zij baren mij verdriet:
'tWalgt mij, dat ik, met mijn makkers, nog naar ſchijf en poppen ſchiet.
Laat toch vader Turkenkoppen mij verſchaffen uit het veld;
Dan, dan, moeder, zult ge ervaren, dat ik ben een ſchuttersheld!
Of ontbreekt mijn' edlen vader daartoe thans welligt de tijd,
O! dan ga ik zelf die halen, waar hij ſtaat in heeten ſtrijd.
Door zijn voorbeeld aangedreven, houw ik twee, drie koppen neêr,
En keer, met dien buit beladen, naar de vrije bergen weêr.
Dat zal eerst een vreugde geven! 'k Roep er al mijn makkers bij;
Allen ſpannen we onze bogen; allen, beurtlings, ſchieten wij.
Zoo ik dan het wit niet treffe, moeder, ſluit me in uw vertrek,
En dat lange vrouwerokken mij tot zondagstooi verſtrekk'!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

Mengelw. No. VII, bl. 360, reg. 3, ſtaat, door Zetters-onachtzaamheid: *Maiſonde Rouge*, lees: *Maiſon de Rouge*.

MENGELWERK.

BEDENKINGEN, OMTRENT HET MINGEPASTE VAN DE VIERING DES H. AVONDMAALS OP SOMMIGE CHRISTELIJKE FEESTDAGEN.

In ettelijke Gemeenten van ons Vaderland wordt de gedachtenis van den dood des Zaligmakers, onder anderen, op de laatste Zondagen in de maanden Maart en December, en op den eersten Zondag in April, gevierd; dan somtijds valt deze Nachtmaalviering gelijktijdig in met het heugelijk feest van Christus geboorte, of met dat zijner luisterrijke opstanding uit de dooden; en het is over deze zamenvoeging, dat wij eenige bedenkingen, sedert lange gekoesterd, bescheidenlijk in het midden en ten toets wenschten te brengen; dezelve enkel mededeelende als eene proeve, ten betooge, of eenige verandering in dezen niet als zeer gepast, en hierom als wenschelijk, te beschouwen zij.

Ieder Christen ziet gewis het jaarlijks wederkeerend feest der geboorte van Maria's Wonderzoon met heiligen eerbied, groote ingenomenheid en vurigen dank te gemoet; en hij verheugt zich te regt, met de feestvierende menigte, te kunnen en te mogen opgaan in het Heiligdom; aldaar, met de Gemeente, lofzangen aan te heffen, ter eere van Hem, die zijnen Zoon in de wereld heeft gezonden om zondaren zalig te maken, en plegtstatig te gedenken aan dien zaligen nacht, waarin de Heiland der wereld in het vleesch verscheen. Gelijke gewaarwordingen vervullen het gemoed van den Christen op het Paaschfeest, het groote feest der verlossing, waarop de Christenheid gedachtenis houdt van de heerlijke verrijzenis van Christus uit den dood. Werd haar op het Kersfeest toegeroepen: de Christus zal alle geregtigheid vervullen, zijn Middelaarswerk volbrengen, en de wereld verlossen! het Paaschfeest verkondigt luide: Hij

heeft alle geregtigheid vervuld; Hij heeft volbragt; Hij heeft verlost; Hij heeft het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebragt, en is bewezen, krachtig bewezen Gods Zoon te zijn, door de opstanding uit de dooden!

Dit alles, en nog veel meer, hetwelk wij hier zouden kunnen bijvoegen, stemt het hart van den Christen tot het rein genot eener blijde feestvreugde, welke met den geboren' en verrezen' Zaligmaker hoog is ingenomen, en zich uitlaat in vurigen dank en lof aan God en den Verlosser. Maar, hoe moeijelijk is het nu, in deze vrolijke, blijde, dankbare stemming des gemoeds, de kribbe van Bethlehem en den hof van Jozef te verlaten, om, aan den voet van Golgotha's kruis, den *dood* des Heeren te verkondigen!

Men antwoorde hier niet: „dat wij ons, zonder „het verzoenend sterven van onzen Zaligmaker, over „zijne geboorte even min als over zijn weder herleven „zouden hebben kunnen verblijden." Want, offchoon wij dit gereedelijk toestemmen en van harte gelooven, zoo volgt daaruit nog geenszins, dat het *daarom* gepast zij, bij het feestelijk gedenken aan de geboorte en het herleven van Christus, tevens, en wel gelijktijdig, de gedachtenis te vieren van zijn verzoenend sterven.

Er is geen Christelijke gedenkdag, die, naar onze overtuiging, meer gepast zoude zijn voor een plegtig Avondmaalhouden, dan de dusgenoemde *Goede Vrijdag*, de gedenkdag van den dood des Heeren. Hoe nuttig en tevens welvoegende zoude het zijn, dien dag tot een' der *plegtige dagen* af te zonderen, ten einde, aan den avond van denzelven, het Nachtmaal des Heeren te houden! Deze dag bezit hiertoe eene eigenaardige geschiktheid, en de plegtige Avondmaalviering op denzelven prijst zich, van meer dan ééne zijde, aan. Dan, hoe men hierover ook denken moge, de viering van het Nachtmaal behoort aan denzelven althans zeker meer bijzonder, dan aan de gedenkdagen van 's Heilands heu-

gelijke geboorte en heerlijke verrijzenis. — Wij wenschen op een en ander, aan het slot van dit kort betoog, nog nader terug te komen; ten einde thans voort te gaan met de beschouwing van het, in ons oog, mingepaste der Avondmaalviering, verbonden met de twee reeds genoemde feesten, in betrekking tot onze eigene zielsgesteldheid en de werkzaamheden des gemoeds, bij het gedenken aan den dood des Heeren.

Het lijdt geen twijfel, of de gedachtenisviering aan Jezus lijden en dood is eigenaardig geschikt, om ons, arme zondaren, tot dankbare vreugde te nopen, over de groote verlossing, die ons, door dien dood, is aangebragt; maar zien wij daarbij op onszelven, op onze veelvuldige tekortkomingen, gebreken, overtredingen en zonden, dan wordt het wel de taal, beide van hart en mond: o Heer! treed Gij niet in het gerigt met uwen knecht; op duizend vragen zou hij niet ééne kunnen beantwoorden! — Ik geloof, Heer! kom Gij mijn ongeloof te hulpe! — o God, wees mij zondaar genadig!

Zulk eene gemoedsgesteldheid des Christens, zou zij hem aan het Nachtmaal des Heeren niet voegen? niet hoogst gepast en betamend zijn? Het is zoo: het woord van den Christus, dat aan zijne tafel, in brood en wijn, tot ons gebragt wordt: Zoon! dochter! zijt welgemoed, uwe zonden zijn u vergeven! is een woord van opbeuring, bemoediging en vertroosting; en echter gevoelen wij onze onwaardigheid, aan Gods vergevende liefde in Christus, te dieper en levendiger, naar mate wij meer en meer indringen in het geheim der Goddelijke barmhartigheid: Jezus neemt de zondaars aan! — Wij verheugen ons, maar wij verheugen ons met beving; diepe schaamte en berouw over onze tekortkomingen en verkeerdheden vervult onze ziele; en, zoo ooit, dan gevoelen wij het, in deze heilige en aandoenlijke oogenblikken: De droefheid naar God werkt eene onberouwelijke bekeering tot zaligheid.

De geest des Christendoms brengt wel niet mede, dat men, even gelijk onder de bedeeling des Ouden Ver-

roeping het is voor de zuiverheid der taal te waken, mogen zich omtrent de ſpelling van geen woord hoegenaamd onverſchillig toonen.

Met dit inzicht dan onderzoekende, hoe men *lachen*, *lichaam*, enz. moet ſchrijven, vrees ik, dat de Heer SIEGENBEEK, door *dit punt*, gelijk hij zegt, *aan den beſcheiden lezer over te laten*, eenigermate toont met zich zelven in tweeſtrijd te ſtaan, of hij namelijk de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam*, enz. zal blijven handhaven, dan wel of hij aan het gewicht der daartegen ingebrachte bedenkingen zal toegeven. Want waarom anders niet opentlijk verklaard, gelijk hij doet op bl. 11. omtrent de ſpelling van *opentlijk*, *ordentlijk*, *wezentlijk*, *om uwent wil*, enz. dat hem de bondige redenen van den Heer A. DE VRIES, wiens betoog, geplaatst in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1805, hij der lezing en overweging aanprijst, van het onjuiste der ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* overtuigd hebben? Of waarom anders niet de gronden opgegeven, waarom hij met de redenen van dien Heer niet kan inſtemmen? SIEGENBEEK zegt, dat *bij* DE VRIES *de ſchrijfwijze van* LACHEN, LICHAAM *beter dan elders verdedigd wordt.* Dit moet noodzakelijk in eenen *negativen* zin worden opgevat voor *minder* of *het minſte ſlecht.* Dat die verdediging geenen ſteek houdt, wil ik gaarne toegeven. Hij leert, dat men niet moet ſpellen *la-chen* maar *lach-en*, niet *li-chaam* maar *lic-haam*, als ſtaande voor *lijk-haam.* Moet nu de ſpelling van *lachen* op die wijze verdedigd worden, dan moet men ook in plaats van *ſtellen*, *zetten*, enz. ſchrijven *ſtelen*, *zeten*, omdat ook hier de *l* en *t* gezegd kunnen worden tot de eerſte lettergreep te behooren. En de afleiding van *lichaam* vind ik eene gants onbewezen ſtelling. De gronden van den Heer DE VRIES ſchijnen mij dus toe onjuist en onvoldoende te zijn, en ik kan mij derhalve wel begrijpen, dat de Heer SIEGENBEEK er zich niet door heeft laten omzetten. Dan, waarom zegt deze nu, dat de ſchrijfwijze van *lachen*, *lichaam* nergens zoo goed verdedigd is? Hij heeft toch, hoop ik, het oogmerk niet, om den lezer enkel en alleen tot deze (zoo hij erkent) verkeerde verdediging te bepalen, en hem van alle andere verdediging af te trekken.

De Heer SIEGENBEEK blijft dan de door hem voorgedragen ſpelling van *lagchen*, *ligchaam* voorſtaan, niettegenſtaande hij alsnog zegt, de wijze van verdubbeling door een

g als *min gepast en regelmatig* te keuren. En welke kan de reden zijn, om alsnog aan deze min gepaste en onregelmatige schrijfwijze vast te houden? Hij zegt, die spelling in zijne *Verhandeling* te hebben aangeprezen, omdat *hij meende in dezen aan het gebruik van de meerderheid der schrijvenden te moeten toegeven.* Hij schijnt zich dus alsnog op dit gebruik te willen beroepen. Dan, wij meenen in ons voorgaande betoog genoeg te hebben aangewezen, dat een gebruik in de taal niet mag worden daargesteld door *de meerderheid der schrijvenden.* Niet de *schrijvenden*, hoe net en keurig ook, waarvan dikwijls de een den anderen blindelings volgt, maar de *taalgeleerden* kunnen alleen zulk een gebruik vestigen; en dit nog niet bij *meerderheid*, maar alleen bij *eenstemmigheid.* Zoodra er slechts één taalgeleerde is, die de oorspronkelijke spelling volgt, geloof ik niet, dat men aan de meerderheid mag toegeven, om eenig woord verbasterd voor te stellen.

Wanneer men nu ziet, dat BILDERDIJK, wien toch ook SIEGENBEEK, wat hij verder zeggen moge, (waarvan nader) voor een zeer aanzienlijk taalgeleerde houden zal, met dezen verschilt over de schrijfwijze van *lachen*, *lichaam*, enz. dan meen ik, dat het hier juist te pasſe komt na te gaan, wat de oorspronkelijke spelling vordert. BILDERDIJK zegt, dat, offchoon alle andere medeklinkers zich verdubbelen laten, de *ch* echter niet behoort verdubbeld te worden, *omdat zij zich aan beide zijden mededeelt.* Indien deze reden bewezen is, moet men haar, dunkt mij, voldoende vinden: doch daar BILDERDIJK er geen bewijs hoegenaamd voor aanvoert, is zij bij hem niet meer dan een *petitio principii.* Dan, wij hebben getracht in ons voorgaand betoog het bewijs ter staving dier aangevoerde reden te leveren, namelijk uit het gebruik der *ck*, welke, ook oudtijds voor eenen medeklinker geldende, niet verdubbeld werd. Wij verwijzen den bescheiden lezer tot hetgeen wij aldaar gezegd hebben, en voegen er nog deze aanmerking bij. Ook oudtijds gold de *th* voor slechts ééne letter, in wier plaats men thands de enkele *t* gebruikt. Doch ook die verdubbelde men niet daar, waar men thands de enkele *t* verdubbelt. Ik beroep mij op onzen Staten-bijbel, wiens spelling ook bij SIEGENBEEK gezag heeft. Daar lezen wij gedurig *Sabbathen*, zonder eenige verdubbeling. Zie *Exod.* XXXI: 13, *Levit.* XIX: 3, 30. XXVI: 2. enz. Wanneer men nu noch de *ck* noch de *th* verdubbelde om aan de uitspraak te voldoen, wat zou het dan noodig wezen om de *ch* te verdubbelen?

Ik verklaar mij dus volstrekt tegen de verdubbeling der *ch*: en wanneer de Heer SIEGENBEEK mijn gantsche betoog gelezen had, twijfel ik niet, of hij zou mijn gevoelen niet verkeerd hebben voorgesteld. Nu echter zegt hij, dat *ik niet zoo zeer ontken de noodzakelijkheid der verdubbeling van den medeklinker, dan ik afkeur de wijze dier verdubbeling door het plaatsen der g vóór de ch.* Men ziet, ik oordeel *primario* eene verdubbeling gants onnoodig; doch *secundario*, wil men haar des niet te min, men plaatse eene *c* vóór de *ch*, daar ik eene *g* (met allen eerbied gezegd) allerongerijmdst vind.

Wat het plaatsen van de *ch* vóór de *t* aangaat, zoo schrijft de Heer SIEGENBEEK, dat, *hetgeen ik ter verdediging hiervan gezegd heb, hem niet overtuigend genoeg is voorgekomen, om zijn vroeger gevoelen te laten varen.* Ik verwijs den lezer weder tot mijn voorgaande betoog, waarin hij zien zal, dat de redenen, door mij aangevoerd, de volgende zijn: 1.) de aard der taal, die vóór de *t* de harde *ch* vordert: 2.) de uitspraak, welke de harde *ch* vóór de *t* hooren doet: 3.) de eigene erkentenis van SIEGENBEEK, overeenstemmende met de gezagsvolle leer van BILDERDIJK. En wat is nu de reden, waarom SIEGENBEEK, tegen zijn eigen begrip aan, de *g* toelaat vóór de *t*? Eenig en alleen het *gebruik*; een gebruik, dat hij zelf moet erkennen, dat gants onbestemd was, en dat hij daarom heeft doen vervangen door zekere willekeurige door hem uitgedachte regelen, waardoor men in sommige woorden de *g*, in andere de *ch* moet schrijven. Dan, wat men ook van de waarde dezer regelen moge oordeelen, wanneer zich alle taalgeleerden daaraan hielden, zou ik ook meenen dit gebruik, tegen den aard der taal aan, te moeten eerbiedigen; maar nu ik zie, dat een taalgeleerde als BILDERDIJK den aard der taal ten dezen in acht neemt, geloof ik, dat men geen tegenovergesteld gebruik langer volgen mag.

Het is er verre af, dat ik *macht* en *regt* stellig wil afleiden van *maken* en *rekken*. Ik heb het slechts als loutere gissing voorgedragen, en geen taalkundige zijnde, wil ik mij gaarne gewonnen geven, vooral daar ik zie, dat beide SIEGENBEEK en BILDERDIJK mij tegen zijn. Dan ik vraag naar reden, en deze verneem ik niet. Immers kan ik mij onmogelijk genoeg gedaan houden met de loutere bewering van SIEGENBEEK, dat *gelijkvloeiënde woorden op die wijs geene derivata bij ons vormen.* Want tegen deze stelling voer ik juist aan de woorden *macht*, *recht*, *gewicht*, als afgeleid

van *wakken*, *rekken*, *wikken*; en dus, wanneer SIEGENBEEK des niet te min die ſtelling tegen mijne bedenking wil doen gelden, behoort hij mij uit den aard der gelijkvloeiënde werkwoorden of anderzins aan te toonen, dat zulke afleidingen onmogelijk zijn. Doch ik behoef mij met de afleiding dezer woorden niet langer bezig te houden, dewijl ik niet daarop, maar alleen op de drie aangevoerde gronden de ſchrijfwijze van *macht*, *recht*, *gewicht*, enz. verdedig. De eenige reden, waarom ik van die afleiding geſproken heb, is deze geweest, dat het mij voorkwam, dat SIEGENBEEK, door in die woorden eene *g* te ſchrijven, juist den regel miskende, dien hij voor het verſchillend gebruik der *ch* en *g* vóór eene *t* had opgegeven. Dan, nu moge hij zich al omtrent de door mij beweerde tegenſpraak aangaande de ſpelling van *magt*, *regt*, *gewigt* verdedigd hebben; maar mijne aanmerking tegen de ſpelling van *bragt* laat hij onaangeroerd. Juist volgens den door hem voorgeſchreven regel, om de *g* te ſchrijven alleen in die woorden, wier wortel eene *g* heeft, en in de overige eene *ch* te gebruiken, dunkt mij dat *bracht* en niet *bragt* moet geſpeld worden, daar zich in den wortel geene *g*, maar eene *ng* voordoet. Ik vertrouw, dat de Heer SIEGENBEEK deze mijne bedenking zonder opzet over het hoofd gezien heeft.

In mijn voorgaande betoog had ik te kennen gegeven, dat, wanneer men *dracht*, *macht*, *plicht*, enz. ſchrijft, het niet noodzakelijk is *ligt*, *heugt*, *draagt*, *volgt*, enz. met eene *ch* te ſchrijven, omdat de *gt* in deze woorden is ſamengetrokken uit *get*. De Heer SIEGENBEEK doet het thands voorkomen, alsof ik dit insgelijks zeide van *mocht* en *placht*. Dit is er verre af. *Mocht* immers ſtaat niet voor *moget*, *placht* niet voor *plaget*. Deze zijn *imperfecta*, welke eenen gansch veranderden wortel verkrijgen; en daar tot dezen veranderden wortel de *t* behoort, zoo ſpreekt het van zelf, dat, volgens den eigenaardigen regel onzer taal, er geene *g*, maar eene *ch* moet voorafgaan. Voor *placht* ſchrijft BILDERDIJK *plach*: waarom, weet ik niet, en in zijn gantſche *Spraakleer* heb ik van dit woord geene melding gevonden. Dan, wat hier ook van zijn moge, hetgeen ik gezegd heb van het *tempus præſens* moet niet worden uitgeſtrekt tot het *imperfectum*, waarin geene ſamentrekking plaats grijpt. Maar volgt nu uit deze ſamentrekking, dat men ook zou moeten ſchrijven *geert*, *leest*, als verkort uit *gevet*, *lezet*? SIE-

GENBEEK meent, dat deze gevolgtrekking *noodzakelijk* is. Doch al ſtonden wij eens toe, dat de aard der taal zulks vorderde, zou dit echter geene reden opleveren om aan het gebruik niet toe te geven, en alzoo niet *geeft*, *leest*, enz. te ſchrijven tegen den aard der taal aan. Wij zijn geenszins dezulken, die het gevestigde gebruik verbannen willen. Die *noodzakelijkheid*, derhalve, zien wij nog niet bewezen. Zelfs SIEGENBEEK toont met der daad, dat zijne gevolgtrekking mank gaat. Want ook hij ſchrijft *geeft*, *leest*, en verandert dus de *v* en *z* in eene *f* en *s*, wanneer zij door eene *t* gevolgd worden. Maar waarom dan ook niet in *dragen*, *volgen* enz. de *g* in *ch* veranderd, wanneer zij eene *t* onmiddelijk voorafgaat? Waarom dan ook niet *draacht*, *volcht* geſchreven? Maar daarenboven beweren wij, dat, gelijk wij *draagt*, *volgt*, *heugt* enz. voor de zuivere ſchrijfwijze houden, dit even zoo is met *leest* en *geeft*. De *z* toch is geene oorſpronkelijk Hollandſche letter: zij is van later dagteekening, ter onderſcheiding der zachte *s* van de harde. Men ſchreef dus oudtijds *leſen*, en dit maakte *leſet*, ſamengetrokken *leest*. Van de *v* gis ik hetzelfde, doch durf het niet zoo ſtellig verzekeren. Hare oorſpronkelijke vorm en benaming *uve*, welke de zoogenaamde beſchaafde wereld niet meer kent, toonen, dunkt mij, genoegzaam, dat zij verwant is met de *u*, en mogelijk, even als de *z* betrekkelijk de *s*, alleen is uitgedacht om de zachte *f* van de harde te onderſcheiden. Mogelijk is het dus ook oorſpronkelijk Hollandsch te ſchrijven *geſen*, dat dus *geſet*, *geeft* maakt. Dan, wil de Heer SIEGENBEEK volſtandig blijven beweren, dat het ééne gevolg heeft op het andere, hij ſchrijve dan of *draagt*, *volgt*, maar ook *geevt*, *leezt*; of hij ſchrijve *geeft*, *leest*, maar ook *draacht*, *volcht*; of, wanneer hij, gelijk hij doet, *draagt*, *volgt*, en nochtans *geeft*, *leest* ſchrijft, hij trekke dan uit deze ongelijkheid, zoo het er eene is, geene reden om onze bewering te ontzenuwen.

(Het vervolg en ſlot hierna.)

VOORSPELLINGEN DER JEZUITEN.

Eenige dagen vóór den dood des Hertogs VAN BERRY, verhaalt de Abt MARTIAL MARCET DE LA ROCHE-ARNAUD, bevond ik mij te *Mont-Rouge*, ter plaatſe, waar

de *Jezuiten* als in een middelpunt vergaderen, om met allerlei listen en aanslagen zich bezig te houden. Men behandelde daar staatsaangelegenheden en voorzeide toekomstige rampen. Een dier *Paters*, eensklaps als vervuld door Goddelijke aanblazing, kondigde, (ik herinner het mij nog zeer duidelijk) midden in een zoo zonderling gesprek, als men naauwelijks zich verbeelden kan, op eene stellige wijze aan, *dat eene schitterende ster weldra zou vallen*. Hij sprak in den stijl der Profeten, en wilde blijkbaar zijne woorden als eene voorzegging aangemerkt hebben. Gelukkig bevond zich daar iemand van het Genootschap, die eene poging deed, om natuurlijk te verklaren, hetgene de Hemel aan deszelfs dienaar had medegedeeld. Ik begreep hem, en zal het nooit vergeten. Niets heeft mij ooit zoo zeer getroffen, daar ik weinige dagen later vernam, welke soort van *ster* was gevallen.

Pater DE V... verzekerde, dat een boer, als profeet, aan den Koning van *Frankrijk* voorzegd had, dat, indien hij de buitensporige vastenavondsvermakelijkheden niet afschafte, de schouwburgen niet afbreken liet, en het openen der winkels op zon- en feestdagen niet verbood, hem een groot ongeluk zou overkomen in den schouwburg, op eenen Zondag, en in de vastenavondsfeesten. De *Pater* voegde er bij, dat de gebeurteuis niet verre af was, en dat men weldra den dood van een vorstelijk persoon zou vernemen. — Ook dit is waar, dat men den wonderlijken moord bijna op hetzelfde tijdstip wist in de Collegiën der *Jezuiten*, als dezelve geschiedde te *Parijs*; en men heeft mij verzekerd, dat in het Departement der *Beneden - Alpen* een van de profeten des Genootschaps, *Pater* G..., dien stellig aan zijne hoorders bekend maakte. Het verdient bovenal opmerking, dat men, ten jare 1818, te *Mont - Rouge* allerlei gebeurtenissen voorzeide, welke vervolgens, tot mijne groote verbazing, juist zoo hebben plaats gehad.

In de scholen heeft men getwist, of er eigenlijke voorzeggingen zijn kunnen; doch er is nooit aan getwijfeld, of er valsche profeten zijn. Maar geloof de voorspellingen der *Jezuiten*, op gelijke wijze, als gij den *Oude van het Gebergte* geloofd zoudt hebben, zoo hij u den dood van eenigen Vorst had voorzegd. Men behoort wel geloof te slaan aan zoodanige profeten; doch men moet hen bidden, dat zij ons geene voorzeggingen doen.

Ik weet, dat een van 's Konings Ministers, alsmede de par-

tij der *Liberalen*, beschuldigd werden met den moord des Hertogs VAN BERRY, door eenen man, die alwat hij moest zeggen in de Kamer der Afgevaardigden opdeed te *Mont-Rouge*, waar hij toen het middagmaal had gehouden met zekeren Bisschop, die, later, met zoo veel huichelarije, verklaarde, dat hij van het bestaan der *Jezuïten* geene kennis droeg. Ik voor mij ben ten volle overtuigd, dat *en* de aangeduide Minister *en* de *Liberalen* onschuldig zijn; en ik houd de *Jezuïten* voor de bewerkers van den moord des Hertogs VAN BERRY.

DE NACHTUIL, IN BETREKKING TOT HET BIJGELOOF BESCHOUWD.

Welligt heeft geen dier zoo veel stof tot sprookjes, en wel bijzonder tot de bekende vertelling van *wilde jagers*, waarop ook de *Freyschuss* berust, en waarvan BÜRGER mede partij getrokken heeft, verschaft, als de *bubo*, of groote uil met ooren.

In dorpen, in welker nabijheid groote bosschen liggen, hoort men soms de zoogenaamde *wilde jagt*; en menschen, die de oorzaak daarvan niet weten, kunnen daardoor wel in angst geraken. Deze *wilde jagt*, namelijk, bestaat hierin, dat in de stilte van den nacht plotseling uit de bosschen een hol, dof, maar toch verre hoorbaar geschreeuw: *poehoe, poehoeë!* dikwijls van verscheidene kanten, veelmalen en schielijk herhaald, vernomen wordt; en kaatst dan de echo het geluid terug, zoo is hetzelve nog akeliger. Ruischend en snuivend jaagt het door het kreupelhout; en wie zich in de nabijheid bevindt, bemerkt vurige, snel heen en weder bewegende punten. Nu eens klinkt een scheller *hoe!* dan weder meent men een luid spottend lagchen te hooren, kort daarop het huilen en blaffen van honden, of het juichend schreeuwen van jagers en het brieschen van paarden te vernemen. Men verbeelde zich hierbij het huiveringwekkende des oords, — oude bouwvallen, donkere bosschen, — zoo is ligt te begrijpen, hoe menig mensch van eene levendige verbeelding nog veel bovendien meent te hooren, dat niet werkelijk gehoord wordt. Dit geluid nu komt van het vechten en spelen der groote uilen, ten tijde der paring, wanneer soms tien of twintig bijeen zijn, welke onder zoodanig ge-

fchreeuw elkander najagen. Het fchelle *hoe!* zweemt naar het luid gejuich van een' mensch, en fchijnt de paringskreet te zijn, die door het wijfje met een verfchrikkelijk gekrijsch beantwoord wordt. De groote oogen vertoonen zich in het donker vurig, even als dit verfchijnfel bij katten en andere nachtdieren plaats heeft. Komt hier nog bij, dat de honden der naaste dorpen, wier geblaf men in de ftilte van den nacht verre hoort, door dit zonderling gerucht gewekt, beginnen te blaffen en huilen, gelijk bij die zonderlinge geluiden ligt gebeurt, zoo kan men zeer wel zich verbeelden, hoe, bij reeds beftaande neiging tot bijgeloof, vrees en fchrik moeten verfpreid worden. Zelfs het gefchreeuw der kleinere uilen, welke men in bosfchen of derzelver nabijheid dikwijls hoort, heeft iets akeligs, vooral in oorden, waar vele bouwvallen zijn. Van fchuilplaats tot fchuilplaats roepen en antwoorden daar deze nachtvogels elkander. Die nooit een uil gehoord heeft, wordt ligt misleid, en meent het gefchreeuw van befchonkenen te hooren. De uil, die in fteden en dorpen op torens en kerken zich ophoudt, deswege *kerkuil* genoemd, heeft insgelijks door zijn gefchreeuw, wanneer hij te middernacht van den toren roept of op het kerkhof zich hooren laat, reeds menigeen verfchrikt, die eene onheil voorfpellende ftem meende te hooren. Het is, alsof men een' mensch met open mond fnorken, of een' treurenden op klagenden toon weenen hoort. Uren lang maken zij hetzelfde geluid, telkens bij gelijke tusfchenpoozen; en men meent dit foms geheel in de nabijheid te vernemen, offchoon het van den toren komt. Wil iemand de oorzaak van hetgene hij hoort opfporen, zoo vindt hij dikwerf niets, of een zacht en zonder geruisch vliegende uil zweeft, als eene fchaduw, rondom hem, terwijl de anderen bij voortduring zich laten hooren.

Deze, gelijk ook andere nachtvogels, verflinden eene menigte dieren, vooral van de zoodanige, die den menfchen fchadelijk zijn. In jaren, waarin muizen tot eene landplaag werden, zag men ook de uilen in grootere menigte. Zoo beftaat er tegen elk kwaad een hulpmiddel, en het evenwigt in de huishouding der natuur wordt herfteld. Mogt de mensch dit leeren inzien, en niet dikwerf met vermetele hand tot zijne eigene fchade werken!

behalve nog een jonger broeder," gelijk de Heer VAN DER ZUIL meent, maar wel vier zusters en twee broeders gehad heeft, onder welke echter BERNHART uitstak, zoo door zijn' dichterlijken aanleg en wetenschap, als den rang, dien hij bekleedde.

Hiermede zal ik deze mededeeling besluiten, in de hoop, dat ik met dezelve den liefhebberen onzer Letterkunde eenig genoegen en harer geschiedenis geen ondienst gedaan zal hebben.

G. VAN LEEUWEN,
Substituut-Officier van Justitie te Alkmaar.

DE JAGTPARTIJ OP RAINCY, BIJ DEN HEER OUVRARD, DEN VERMAARDEN LEVERANCIER; OF FRANSCHE WEELDE, NA DE OMWENTELING.

Gedurende verscheidene dagen waren werklieden bezig, om de oranjerij van *Raincy* in orde te brengen voor het groote *déjeuner*, dat moest plaats hebben bij eene jagtpartij, waarop de Heer OUVRARD Mevrouw RÉCAMIER en hare vrienden had genoodigd. Ik had mijnen dienst aangeboden, om mede toezigt te houden over de werkzaamheden. Mijn aanbod werd aangenomen. Men gaf mij een vertrek bij de *Pompe à feu.* Ik kon dus getuige zijn van al de toebereidselen tot dezen feestelijken dag, welke onder opzigt en bestuur van den Heer BERTHEAUX, een der eerste bouwmeesters van de hoofdstad, gemaakt werden.

Raincy is omtrent vier mijlen van *Parijs* gelegen, en het park reikt tot aan het bosch van *Bondy.* Dit landgoed behoorde weleer aan den Hertog VAN ORLEANS. Gedurende den wisselvalligen loop der menschelijke zaken, ten tijde der omwenteling, ging het van den eenen kooper tot den anderen over, en werd eindelijk het eigendom van OUVRARD, den rijken *Commissaris-generaal*, die het tot veel prachtiger verblijf maakte,

dan hetzelve, als lusthuis eens Prinſen van den bloede, was geweest. De onderſcheidene kleine gebouwen, die, op geringen afſtand van elkander, in de tuinen en bij de fraaiſte partijen gevonden worden, de lusthuizen in het park, het huis in het dorp, en het kasteel, waren ſteeds bezet door perſonen van rang, aan welke OUVRARD die gedurende het ſchoone jaargetijde afſtond; terwijl hij voor zichzelven ſlechts een klein lusthuis behield, *Pompe à feu* (Brandſpuit) genoemd, en verſierd met eenen ſmaak en rijkdom, alsof men in een betooverd verblijf zich bevond. Dit gebouw ſtaat op eene hoogte, waar men, door middel van eene brandſpuitspomp, water in de kommen en kunstfonteinen van het park weet te houden.

Terwijl ik te *Raincy* was, onttrok OUVRARD zich meermalen aan zijne winstberekeningen, en kwam zelf de werken bezigtigen, die hij liet vervaardigen; want maken, afbreken, herbouwen op zijn landgoed was voor hem een ongemeen groot vermaak, waarop hij ſoms even zeer zich beroemde, als op zijn geluk in de wereld. „Ons lot," zeide hij dikwijls vrij vermetel, „is ons eigen werk; zij, die ongelukkig zijn, hebben het gemeenlijk aan eigene onvoorzigtigheid of een verkeerd gedrag te wijten." Hoe dit nu zijn moge, zeker is het, dat, zoo in den tijd, waarvan ik ſpreek, het geſternte van NAPOLEON eenen glans van zich gaf, die de geheele wereld verbaasde en verblindde, de ſter van OUVRARD in zijnen bijzonderen kring niet minder ſchitterde. Is het bevelvoeren over legers eene moeijelijke kunst, het voeden derzelven vordert eene bekwaamheid, welke ook hare verdienſte heeft. NAPOLEON en OUVRARD gingen van hetzelfde punt uit, maar hadden elk eene verſchillende loopbaan, en zagen beide eindelijk even buitengewone uitkomſten.

Allen, die OUVRARD gekend hebben, zullen getroffen zijn geweest door de grondigheid zijner redeneringen en door de gemakkelijkheid, waarmede hij in den omgang zich wist uit te drukken. Hij werd geboren te

Nantes, waar zijn vader eene kleine papierfabrijk had. Hij ontving slechts eene onvolkomene opvoeding; want, schoon hij vroegtijdig naar het gesticht van *Clisson* werd gezonden, was het hem echter, te midden der wanorden van de omwenteling in *Bretagne*, niet mogelijk, de loopbaan der letteren geregeld te volgen. Hij kwam jong te *Parijs*. Zijn aangenaam voorkomen, zijn fijn gevoel, een naauwkeurige en vaardige geest van opmerken, maar nog meer het aanzien en vertrouwen van Mevrouw TALIEN, welke door schoonheid en invloed toen alvermogend was, zijn boven mate bevorderlijk voor zijne eerzucht geweest. Deze voordeelen verhieven hem weldra uit eenen minderen rang bij het leger, waar hij *Lieutenant Aide-de-Camp* van den Generaal BOIVIN was. Zoo werd hij een der eerste *speculanten* in deze eeuw van *speculatiën*. Doch ook hem is de onbestendigheid des voorspoeds gebleken. De man, die door rijkdom en pracht geheel *Frankrijk* verbaasde, die handelsbetrekkingen met den Koning van *Spanje* aanging, die tot NAPOLEON zeide, dat hij de waardigheid der Koningen tot den stand der kooplieden had doen dalen, — deze tweede FOUQUET werd weggevoerd uit zijn betooverd kasteel, om in eenen kerker geworpen te worden. Na overladen te zijn geweest met vleijerijen, hem uit hoofde zijner rijkdommen bewezen, zag hij zich twee malen zelfs genoodzaakt, nederige smeekschriften bij een bestuur van minderen rang in te leveren, ten einde de gunst te mogen erlangen, om, vergezeld van eenen oppasser, uit de gevangenis te gaan, eerst, om den zegen eener stervende moeder te ontvangen, en naderhand, om de oogen eener geliefde dochter te sluiten!

Maar in den tijd, toen OUVRARD het schitterend feest gaf, dat ik zal beschrijven, was hij jong, schoon, en in het volle genot van alles, wat hem gelukkig scheen te kunnen maken. Hij verstond bij uitnemendheid de kunst, om waarheden te zeggen onder den schijn van boerterij. Toen ik eens met hem in de oranjerij ging zien, wat BERTHEAUX deed, zeide hij, met een

ſpottenden lach, onder anderen, tot mij: „ Ik heb tot portiers te *Raincy* drie Ministers van Staat." Te weten, DE TALLEYRAND, Minister van Binnenlandſche Zaken, BERTHIER, Minister van Oorlog, en DECRÈS, Minister van het Zeewezen, hadden ieder voor zich een zomerverblijf gekozen in de fraaije lusthuizen van het park van *Raincy.*

In het algemeen gelijken beſchrijvingen van feesten elkander. Dit feest, echter, onderſcheidde zich door den keurigen ſmaak, die de toebereidſelen tot hetzelve regelde; ook droeg daartoe bij de tegenwoordigheid van zoo vele aanzienlijke perſonen, als hetzelve aldaar te zamen bragt. OUVRARD had Mevrouw RÉCAMIER genoodigd, en verlangd, dat deze zich mogt verwaardigen, om de eer van het huis op te houden: de tempel behoorde der Godheid waardig te zijn, welke daar zoude voorzitten!

In eene oranjerij, gevloerd met marmer, plaatſte men eene tafel op eenen grond, even hoog als de bakken van eenige ſchoone oranjeboomen, die, beladen met bloemen en vruchten, een groen gewelf vormden, vanwaar de liefelijkſte geuren uitwaſemden. Midden op de tafel was eene marmeren kom, vol helder water, met eene bedding van goudzand; visſchen van verſchillende kleuren ſpeelden daarin. Het ontbijt was merkwaardig wegens de kostbaarheid, den kwistigen overvloed en de keurige ſchikking der geregten. In het naaste vertrek, waar koffij en ijs toegediend werden, waren de wanden bezet met groene wijngaardranken, en aan de takken binnenshuis hingen ongemeen groote druiventrosſen. In de vier hoeken van deze zaal waren vier marmeren kommen in de gedaante van ſchelpen, waaruit fonteinen van punch, orſade en oranjebloeſemwater ontſprongen. De vruchten van alle werelddeelen, eenige natuurlijk, andere van ſuiker, dekten ſchotels van kostbaar porſelein. De uitgezochtſte wijnen en de fijnſte morgendranken vonkelden in kristal. Voorts, menigte van gouden en zilveren vazen, afkomſtig uit de werkplaats van BIENNET, den goud-

ſmid van BONAPARTE, verwezenlijkte bijna de weelde der Oosterſche verdichtſelen. Men kwam in verzoeking, om te gelooven, dat de man, die zoo veel pracht ten toon ſpreidde, de lamp van ALADIJN gevonden moest hebben.

De jagthoorn verving ditmaal het luiden der klok van het kasteel, om het teeken te geven, dat men zich aan tafel moest plaatſen. Wij gingen allen naar de eetzaal. Mevrouw RÉCAMIER gaf aan *Lady* HOLLAND de eereplaats tusſchen Vorst MARKOFF en den Minister van Oorlog; zij zelve ging zitten tusſchen de Heeren FOX en ERSKINE: de overige gasten kozen zich elk eene plaats naar welgevallen.

Nadat op den hoorn het teeken tot de jagt gegeven was, hoorde men weldra in de verte het geblaf der honden en het geſchreeuw der jagers. Rijtuigen van verſchillend maakſel ſtonden ingeſpannen voor de oranjerij. Mevrouw RÉCAMIER, *Lady* HOLLAND, de Heer FOX en de Graaf MARKOFF plaatſten zich in een derzelven; Mevrouwen MARMONT, VISCONTI en LUCHESINI ſtegen te paard, en werden begeleid door een luisterrijk gezelſchap van mannen, insgelijks te paard. Kortom, ieder ging met zijnen ſmaak te rade en vervoegde zich er bij op zijne wijze. De genen, welke niet mede op de groote jagt wilden gaan, werden door oppasſers in het park geleid, alwaar hazen en faizanten in menigte waren. Tot algemeene verzamelplaats was beſtemd een vierhoek in het bosch. Wij vonden daar een gezelſchap jagers, die ons wachtten, onder anderen den Heer OUVRARD, die, daar het kasteel van *Raincy* door hem aan Mevrouw RÉCAMIER was afgeſtaan, om er hare vrienden te ontvangen, enkel uit groote hoffelijkheid geweigerd had daar te komen, uit vreeze, dat de tegenwoordigheid van den wezenlijken eigenaar eenigermate hindernis of dwang mogt veroorzaken bij haar, die heden de eer van zijn huis moest ophouden. Onder de genen, welke hij medegebragt had, bevond zich, onder anderen, de Generaal MOREAU, die zich verontſchuldigde,

dat hij des morgens niet op het ontbijt had kunnen komen. Alle deze Heeren waren geheel als jagers gekleed, en wachtten slechts op berigten van herten, om op hunne hoornen te blazen. Had de pracht van het ontbijt eene algemeene verwondering veroorzaakt, de toebereidselen tot de jagt deden geene mindere werking. Op opene plaatsen in het bosch had men tenten opgeslagen, en in deze tenten tafels met verversschingen geplaatst, niet alleen voor de jagers, maar ook voor alle lieden, zonder onderscheid van stand, welke in menigte uit de nabuurschap derwaarts gelokt werden door hunne belangstelling in zoodanig schouwspel. De natuurlijke vrolijkheid van deze menigte vermeerderde nog door den aangenamen invloed des wijns, die mildelijk voor dezelve werd geschonken. Zoo leverde het schoone woud van *Bondy* het gezigt op, als van een groot schilderstuk, waarop zeer vele en zeer verschillende groepen zich vertoonen.

Naar *Raincy* terugkeerende, zagen wij, dat de Heer OUVRARD niets had vergeten, wat strekken kon, om aan deze partij luister bij te zetten; want, daar hij onderstelde, dat de jagt tot zeer laat in den avond kon duren, had hij de noodige beschikkingen gemaakt, om dezelve bij fakkellicht voort te zetten. Ik kende reeds het treffend schouwspel van de jagt bij flambouwen, daar er kort te voren zoodanig eene in hetzelfde bosch had plaats gehad, op bevel van JOSEPH BONAPARTE. Ditmaal, echter, eindigde de jagtpartij met den dag, en het bosch weêrgalmde nu alleen nog van het vrolijk gezang der landlieden, aan welke de verversschingen, voor de jagers bestemd, waren uitgedeeld.

Gedurende de jagt waren er, met de uiterste zorgvuldigheid, toebereidselen gemaakt tot een *dîner*, dat in kostbaarheid het *déjeuner* evenaarde, en een nog grooter aantal gasten bijeenbragt. De Heer OUVRARD plaatste zich, eenvoudig als gast, aan tafel, terwijl Mevrouw RÉCAMIER bij voortduring de *honneurs* waarnam. In de boschjes rondom de oranjerij werd op blaasinstrumenten eene schoone muzijk uitgevoerd; terwijl, in de verte,

zich het hoornmuzijk der jagers van *Grosbois* en *Raincy* liet hooren.

Eene zoo vrolijke partij, waarop zoo vele bevallige vrouwen zich bevonden, en die door eene keurige muzijk werd verlevendigd, kon niet wel zonder dans eindigen. Het *bal* begon dus op het ruime grasperk voor het kasteel, en ieder nam er deel aan. Veldheeren, ten toppunt van roem geklommen, ſtaatsmannen, rijk in eerambten en aanzien, jonge eerzuchtigen, die nog menigte genietingen of teleurſtellingen te wachten hadden, uitgewekenen, die op den geboortegrond het leed, ten tijde der omwenteling ondergaan, vergaten, *Engelſchen*, *Rusſen*, *Pruiſen* en *Franſchen*, allen bewezen hier hunne hulde aan TERPSICHORE. Het was middernacht, eer iemand der gasten zich herinnerde, dat hij nog vier mijlen moest afleggen, alvorens zich te *Parijs* ter ruste te begeven.

NOG IETS OVER DE ALGEMEEN AANGENOMEN NEDERDUITSCHE SPELLING, TEGEN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK, DOOR MR. C. M. VAN DER KEMP.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 404.)

Het laatſte punt, waaromtrent de Heer SIEGENBEEK d door hem voorgedragen ſpelling tegen mijne bedenkingen verdedigt, is het ſchrijven van *nogtans*. Terecht zegt hij, dat ik toon, *in het geſchil*, *door hem met* BILDERDIJK *over dit punt gevoerd*, *het meest tot zijn gevoelen over te hellen*. Ik wil alleen in plaats der *g* de *ch* gebezigd hebben, en dit om de terſtond volgende *t*, die de voorafgaande klank noodzakelijk hard maakt. Neen, zegt de Heer SIEGENBEEK, *wanneer men hier de ch toeliet*, *dan zou men ook de algemeen aangenomene onderſcheiding van* NOG (ADHUC, ETIAM) *en* NOCH (NEQUE) *moeten opgeven*. Ik erken hierop niet gedacht te hebben, omdat ik meende en alsnog meen, dat *nochtans* noch met de ſpelling van *nog*, noch met die van *noch* iets te maken heeft. Ik meende en meen alsnog, dat *nochtans* één onſamengeſteld woord is, dat, het moge dan van *nog* zijn afgeleid, echter deszelfs ſpelling niet behoeft te volgen, evenmin als men moet ſchrijven, in plaats van *lengte*, *langte*,

omdat het van *lang*, of, in plaats van *vorst*, *vrost*, omdat het van *vriezen* afstamt. Indien SIEGENBEEK meent, dat zijn *nogtans* samengesteld is uit *nog* en *tans*, dan zie ik hier eene meerdere toenadering tot het gevoelen van BILDERDIJK, die, *nogthands* schrijvende, hetzelve houdt samengesteld uit *nog* en *thands*. Beide zijn het dus volmaakt eens, niet alleen over de schrijfwijze, maar ook over de beteekenis der eerste lettergreep; zij verschillen slechts over de schrijfwijze en de beteekenis der laatste. Maar is dit zoo, waarvoor houdt dan SIEGENBEEK het oude *tan* of *tant*, zijn tegenwoordig *tans*? Dit zegt hij niet: BILDERDIJK houdt het voor het tegenwoordige *thands*, en wil het uit dien hoofde ook zoo geschreven hebben. BILDERDIJK geeft dus reden, doch SIEGENBEEK niet: en wanneer ik nu enkel en alleen afging op de leeringen dezer twee taalgeleerden, dan zou ik in de schrijfwijze van *nogthands* het gevoelen van BILDERDIJK, die reden zijner zaak geeft, verkiesslijker vinden, dan dat van SIEGENBEEK, die nu na de verklaring, dat hij *nog* in zijn *nogtans* houdt voor *nog* (*adhuc*, *etiam*), niet zegt, welke beteekenis hij aan zijn *tans* wil gehecht hebben. Met dit al kan ik mij nog niet vereenigen, noch met de spelling van BILDERDIJK, noch met die van SIEGENBEEK. Ik ben nog niet overtuigd, dat het betwiste woord samengesteld zou zijn uit *nog* en *thands*. En offschoon ik wil toegeven, dat het van *nog* afstamt, moet men echter ook toegeven, dat het onderscheid tusschen *nog* en *noch* gants willekeurig en niet in den aard der taal gegrond is, die in beide de beteekenissen de spelling van *noch* vordert, gelijk ook oudtijds volstandig geschreven werd; terwijl het gebruik alleen in het schrift, klaarheidshalve, het onderscheid tusschen *nog* en *noch* heeft ingevoerd. *Nog* is dus, wat men ook zeggen moge, eene verbasterde schrijfwijze: doch wat is het nu noodig diezelfde verbastering ook in *nochtans* in te voeren, waar dezelfde reden voor verbastering niet aanwezig is? Wij verwijzen hieromtrent den lezer tot de tweede voorloopige aanmerking, welke wij in ons vorig betoog hebben medegedeeld.

En hiermede wenschte ik wel te mogen besluiten. Doch de Heer SIEGENBEEK laat mij zulks niet toe. Bij gelegenheid dat hij mij tegenspraak met mij zelven ten laste legt in de verdediging van de spelling *draagt*, *volgt*, vaart hij in eens tegen mijnen persoon uit en stelt dien in een ongunstig

daglicht. Hij zegt, dat *meer dan alle taalkundige gronden blijkbaar bij mij geldt het gezag van* BILDERDIJK. Ik heb alle mogelijke moeite gedaan, om in de verschillen tusschen BILDERDIJK en SIEGENBEEK de taalkundige gronden op te sporen. Dan, daar ik zelve geen taalkundige ben, zelve niet in de oude geschriften heb omgewroet, maar door de oogen van andere taalgeleerden zien moest, heb ik nagegaan, welke gronden van beide zijden werden aangevoerd ter verdediging en wederlegging der wederzijdsche gevoelens. En ten gevolge van dat onderzoek heb ik voor mij zelven de slotsom opgemaakt van hetgeen mij als waarheid voorkwam. Indien ik niet genoeg gebouwd heb op taalkundige gronden, zoo wijte de Heer SIEGENBEEK dit zich zelven, omdat hij er dan geen genoeg heeft aangevoerd. Want toch op alle die, welke door hem zijn bijgebracht, meen ik gelet en er mijn oordeel naar geregeld te hebben. Ik heb het in mijn voorgaande betoog gezegd, en meen het ook met der daad getoond te hebben, dat ik tusschen SIEGENBEEK en BILDERDIJK den *eclecticus* gespeeld heb. Welke reden heeft dan SIEGENBEEK, om mij nu, tegen mijne eigene gezegden aan, te logenstraffen?

Maar hij zegt, dat het gezag van BILDERDIJK blijkbaar bij mij het meeste geldt. Ik antwoord, dat hij dit blijkbaar mis heeft. Of heb ik niet duidelijk genoeg te kennen gegeven, dat ik aan BILDERDIJK geen ander gezag toeken, dan om, als een aanzienlijk en onafhankelijk taalgeleerde, te famen met SIEGENBEEK *het gebruik* te vestigen? Het gezag van BILDERDIJK is bij mij volstrekt niet grooter dan dat van SIEGENBEEK. Datgene, waarin beide overeenkomen, houde ik voor een gevestigd gebruik; en omtrent datgene, waarin zij verschillen, heb ik de taalkundige gronden trachten na te gaan. Voor een ieder, die niet willens blind zijn wil, is dit duidelijk; voor anderen spreek ik niet.

Ik had dan ook niet verwacht, dat mij *dat gezag*, hetwelk ik aan BILDERDIJK toeken, zou worden tegengesproken. Dan de Heer SIEGENBEEK doet zulks. BILDERDIJK is bij hem geen *onafhankelijk* taalgeleerde. *Tot het denkbeeld van onafhankelijkheid in dezen*, zegt hij, *behoort niet enkel, dat men niet blindelings het gezag van anderen volge, maar ook dat men zich aan dat zijner eigene driften wete te onttrekken.* Ik zie niet, dat dit laatste een vereischte is der onafhankelijkheid. Zekerlijk, men is even min on-

afhankelijk, wanneer men zijne eigene eens aangenomen gevoelens blindelings blijft voorstaan, als wanneer men blindelings volgt de gevoelens van anderen. Maar de Heer BILDERDIJK erkent het nergens, dat hij zijne gevoelens blijft aankleven om de eenige reden, dat hij ze' eens geuit heeft. Indien hij ergens toont een blind verdediger te zijn zijner eigene eens aangenomen gevoelens, niettegenstaande hij van derzelver valschheid overtuigd zij, dan zekerlijk heeft SIEGENBEEK onze toestemming, dat ook BILDERDIJK niet onafhankelijk is: maar zal SIEGENBEEK die veronderstelling durven waar noemen, zonder zich schuldig te maken aan zeker gevoel van eigene onfeilbaarheid? Zekerlijk, het is onbetoonlijk, wanneer men, gelijk SIEGENBEEK van BILDERDIJK zegt, *zijne eigenliefde en hooggevoeligheid niet genoeg onder bedwang heeft, om de waarheid ook dan te huldigen, wanneer men daardoor zou moeten erkennen vroeger gedwaald te hebben.* Zekerlijk, BILDERDIJK is op een' verkeerden weg, indien *het hem niet zoo zeer om de waarheid, dan wel om de handhaving zijner onfeilbaarheid te doen is.* Maar, wat men ook zeggen moge, het is altoos een *petitio principii*, wanneer men dit aan BILDERDIJK ten laste legt. Ik behoef hem niet te verdedigen. Vooral wil ik dit niet in zijne ongezoute uitvallen tegen den Heer SIEGENBEEK. Ik geloof, dat hij hiermeê aan dezen een groot en gants onverdiend onrecht gedaan heeft. Het doel toch van dezen was niet, en mocht niet zijn, de taal in hare oorspronkelijke zuiverheid zoo veel mogelijk te herstellen, en dus hare gronden te onderzoeken, een doel dat BILDERDIJK zich prijslijk voorstelt; maar het doel van SIEGENBEEK was en mocht slechts zijn, eene eenvormige spelling in te voeren, door alleen alle verschil van spelling weg te nemen, en daarentegen onaangeroerd te laten hetgeen hij bij alle goede schrijvers in een vast gebruik vond. Mogelijk zou de door hem aangeprezen en algemeen aangenomen spelling veel meer met die van BILDERDIJK zijn overeengekomen, indien het hem had vrijgestaan de gronden der taal op te sporen en zich alleen daarnaar te regelen. Dan, (om terug te keeren) BILDERDIJK verdedigt zijne eigene gevoelens en niet die van anderen als zoodanig; en daar hij buiten kijf een aanzienlijk taalgeleerde is, heeft hij ook het recht, om benevens de overigen het gebruik in de taal te helpen vestigen, of door het volgen der oorspronkelijke schrijfwijze tegen te gaan. Grooter

gezag ken ik hem niet toe: want wat innerlijke waarheid is, berust niet op gezag, maar op zich zelve. Ja, over het geheel, volg ik de algemeen aangenomen spelling, totdat het mij duidelijk blijkt van hare verkeerdheid.

De Heer SIEGENBEEK heeft dus geene reden om mij toe te voeren, dat bij mij blijkbaar het gezag van BILDERDIJK meer geldt dan alle taalkundige gronden. Maar ook is deze aantijging onbehoorlijk en ongepast. Of wat beteekent zij anders als het meer platte: *Gij zijt een Bilderdijkiaan, een domper, een gek?* Hij weet toch zeer goed, dat deze woorden tegenwoordig voor gelijkbeteekenend gehouden worden. Wat doet het er toe, wie ik ben, hoe ik denk in het algemeen? Zullen daarom mijne bijzondere gezegden minder waar zijn? Waarom dan hier eene *personaliteit* gebruikt? Of heb ik den Heer SIEGENBEEK eenige reden gegeven, om mij met hatelijke aanmerkingen te bejegenen? Heb ik niet in mijn voorgaande betoog alle bescheidenheid omtrent hem in acht genomen? Of is zijn oog boos, omdat ik diezelfde bescheidenheid ook omtrent den zoo algemeen gehaten BILDERDIJK getoond heb? Hij bedenke toch, dat, wanneer verschillenddenkenden zich steeds alleen tot de *argumenta ad rem* bepaalden, en alle *argumenta ad hominem*, als niets afdoende, varen lieten, er mindere liefdeloosheid, meer eenstemmigheid zijn zou.

Wil de Heer SIEGENBEEK met zijne aantijging te kennen geven, dat ik een leerling ben uit de school van BILDERDIJK, (gelijk mij eens, dom genoeg, de Groningsche Professoren door middel eener Inaugurele Dissertatie van een' Student hebben doen bekend worden) dan mag ik hem gerust stellen met de verklaring, dat ik niet alleen de lessen van BILDERDIJK nooit gehoord, maar hem zelfs nooit ofte ooit gesproken heb. Maar wil hij zeggen, dat mijne gevoelens in zeer vele opzichten met die van BILDERDIJK overeenkomen, dan wil ik zulks gaarne toegeven, en, in spijt van den gantschen drom der tegenwoordige vrijheid- en verlichtingpreekers, (*) er opentlijk voor uitkomen, dat mij meestal de redeneringen van BILDERDIJK oneindig bondiger en juister toeschijnen dan die zijner bestrijders. Maar noch BIL-

(*) Zoo de Heer VAN DER KEMP, wien de Redacteur even min de eer heeft persoonlijk te kennen, als deze verklaart den Heer BILDERDIJK nooit ofte ooit gesproken te hebben, dit *Iets* zonder zijnen naam had ingezonden, zou deze uitval, als strijdig met den *liberalen* geest van dit

BERDIJK, noch SIEGENBEEK, noch iemand anders zal het ooit, zoo ik hoop, van mij kunnen verkrijgen, om op hun louter gezag *of* waarheid *of* leugen te noemen, hetgeen mij niet als zoodanig toeschijnt. Ik hoop steeds gedachtig te zijn aan het

Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas:

hetgeen, vrij vertaald, dus luidt:

Onderzoekt alle dingen, en behoudt het goede.

Tijdschrift, voorzeker niet behouden zijn gebleven. Nu, echter, had Redacteur geene vrijheid, iets weg te laten of te veranderen; maar vermeende hij, dit zoo wel, als den scherpen toon, dien de Steller zich omtrent den zachtmoedigen SIEGENBEEK veroorlooft, te zijner eigene verantwoording te mogen en te moeten laten.

PLAATSELIJKE, GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE HERINNERINGEN VAN EEN REISJE DOOR EEN GEDEELTE VAN GELDERLAND EN IN DE OMSTREKEN VAN KLEEF.

(*Vervolg en slot van bl.* 398.)

VI.

Dezen dag, over *Beek* en *Ubbergen* naar *Nijmegen* willende gaan, reden wij vroegtijdig van *Kleef* af. Weldra bereikten wij *Kranenburg*, een klein, ellendig *Pruissisch* stadje, dat niets merkwaardigs bezit, en spoedig bevonden wij ons nu in de herberg te *Beek*, en dus weder op vaderlandschen bodem. Het was nog vroeg in den morgen, en wij hadden derhalve den tijd, de schoone omstreken van dit bevallige dorpje te gaan bezoeken. Hier mag de natuur, met regt, schilderachtig en *romanesk* genoemd worden; overal is het groen, van wege de menigte beekjes, die men allerwegen aantreft, van eene uitnemende frischheid; van de hoogte der bergen geniet men de treffendste vergezigten, en, het smalle bergpad afdalende, omsluit u weldra de bekoorlijke vallei, vriendelijk tot rust en verademing uitnoodigende. Hetzelfde landelijk schoon, hoezeer verschillend in tint en schakering, ontmoet men te *Ubbergen*, een half uur verder gaans gelegen. Dit laatste was weleer eene Heerlijkheid, waarvan in de Geschiedenis reeds vroeg melding wordt gemaakt; het tegenwoordige kas-

teel van *Ubbergen* is een zeer fraai gebouw, voorzien van welaangelegde wandelingen en schoone waterwerken.

Maar zeer eerwaardig zijn de omstreken van *Beek* en *Ubbergen* in betrekking tot de vroegste Geschiedenis des Vaderlands. Vrij algemeen stelt men, dat het *heilige Woud*, waar CLAUDIUS CIVILIS zijn nachtelijke gastmalen aanregtte, en de verhitte gemoederen ten strijde tegen de *Romeinsche* heerschappij opzette, omstreeks deze plaatsen, en meer bepaaldelijk in de naburige streek, het *Nederrijksche Wald* genaamd, moet gezocht worden. Anderen denken hier aan het *Haagsche Bosch*, of aan het voormalige *Schaakenbosch*, tusschen *den Haag* en *Leyden* gelegen; doch, mijns inziens, met minder grond. Dat *Nijmegen* de *Stad der Batavieren* geweest is, hieraan valt bijna niet meer te twijfelen. Wat men onder zoodanige stad te verstaan hebbe, zulks is moeijelijker te bepalen; maar voorzeker zullen, bij sommige gelegenheden, de aanzienlijksten des lands dáár vergaderd zijn geweest, om over de algemeene belangen te raadplegen. En zou het dan zoo geheel ongerijmd zijn, te vooronderstellen, dat CLAUDIUS CIVILIS, van eene dergelijke gelegenheid gebruik makende, de vergaderde oudsten en aanzienlijken op een feestmaal noodigt en hun zijne ontwerpen mededeelt? Maar nog eene andere omstandigheid pleit voor het gevoelen, om dit bedoelde *heilige Woud* in de omstreken van *Nijmegen* te stellen. Men kent den invloed, dien de Waarzegsters op de *Batavieren* uitoefenden, en onder deze is VELLEDA de meest beroemde. Zij behoorde tot het volk der *Bructeren*, wier woonplaats in het kwartier *Zutphen* en op de *Veluwe* moet gezocht worden. Voorzeker heeft CLAUDIUS CIVILIS zich van haren invloed bediend, om de geestdrift, die in hem blaakte, in de gemoederen zijner landgenooten over te storten: want dat zij zich inderdaad met deze belangrijke onderneming bemoeid hebbe, blijkt daaruit, dat de *Romeinsche* Veldheer CERIALIS, ten einde den vrede te verkrijgen, zich tot haar en hare vrienden wendde. Een *heilig Woud*, (want denkelijk hadden de *Batavieren* er meer dan één) in de nabijheid der woonplaats van VELLEDA gelegen, was dus de verkieslijkste plaats voor eene zamenkomst, gelijk CIVILIS bedoelde; terwijl de berg- en valleiachtige grond, die deze streken bijzonder kenschetst, menige geschikte plek aanbood, waar het oog van *Romeinsche* bespieders de eedgenooten niet kon gadeslaan.

Tegen den middag kwamen wij te *Nijmegen*, en gingen dadelijk, met de Gierbrug, over de *Waal*, dewijl wij liever te *Lent*, dan in de ſtad zelve, wilden logeren. Een uurtje uitgerust hebbende, lieten wij ons weder naar de ſtad overbrengen, ten einde, deze te bezigtigen. *Nijmegen* is, voorzeker de ſchoonſte plaats van geheel *Gelderland*, en vereenigt in zich ſchier alles, wat het verblijf binnen eene ſtad aangenaam kan maken. Zoo wel binnen, als even buiten de muren, heeft men de aangenaamſte wandelingen; veelal is de ſtad luchtig gebouwd, en hare ligging is zoo gezond, als eene eenige in geheel *Gelderland*. Alles heeft hier het aanzien van voorſpoed en welvaart; op de ſtraten en aan de kade heerscht zekere nijvere woeligheid, het kenteeken van handel en vertier; terwijl de aankomende en weggaande diligences en ſtoombooten niet weinig toebrengen, om deze vrolijke levendigheid te vermeerderen.

Het eerſte gebouw, dat wij gingen bezigtigen, was het Raadhuis, in den gevel prijkende met onderſcheidene ſtandbeelden, voorſtellende de Roomsch-Koningen en Keizers, aan welke de ſtad hare voormalige vrijheden en privilegiën te danken heeft. De bijzonderheden, welke men van binnen aantreft, zijn: het bekende *Nijmeegſche raadſel*; de zaal, waar in 1678 de vrede tusſchen *Frankrijk* en de *Vereenigde Nederlanden* werd geſloten, en welke nog verſierd is met de beeldtenisſen der onderſcheidene afgezanten, toenmaals tegenwoordig; eenige oude wapenen en ſlagzwaarden, onder welke laatſte men wil, dat die, waarmede de Graven VAN HOORNE en EGMOND, te *Brusſel*, zijn onthoofd geworden, zich zouden bevinden; en eindelijk verſchillende *Romeinſche* oudheden, in de omſtreken der ſtad opgegraven, en in eene bovengalerij, van weerzijde, in den muur gemetſeld.

Maar het weder was te ſchoon, om zich lang in dat oude gebouw op te houden, en beide verlangden wij, de heerlijke wandelplaats, het *Valkhof* genaamd, te bezigtigen. Deze wandeling ligt op eene aanzienlijke hoogte in het noordoosten der ſtad, en biedt, over de *Waal*, op het naburige dorpje *Lent*, op de *Betuwe*, de *Eltenſche* hoogten, en verſcheidene andere punten, een gezigt aan, dat de weelderigſte verbeelding te boven gaat.

Verſcheidene oudheden verſierden eenmaal deze plek, waarvan thans nog alleen overig zijn een gedeelte van eenen tempel, in het midden van het *Hof*, en eene kleine kapel van

eene zestienhoekige gedaante. Omtrent den tijd van derzelver stichting is veel getwist geworden; thans schijnt men het tamelijk eens te wezen, dat zij niet zoo oud zijn, als men weleer vooronderstelde. Maar het schoonste gebouw, dat men hier te voren aantrof, in 1796, helaas! tot afbraak verkocht, was de *Burg*, een Rijkspaleis, door KAREL *den Grooten*, denkelijk op de grondslagen van een ouder gebouw van *Romeinschen* oorsprong, gesticht. Niet alleen deze Vorst, maar ook na hem verscheidene Roomsch-Koningen, Keizers en Prinsen hielden dáár nu en dan hun verblijf, zich in de omstreken der stad met de jagt verlustigende, waartoe het *Rijk-Wald* hun de beste gelegenheid aanbood. In 1248 werd de burg, met heerschap, leen- en dienstmannen en verder toebehooren, door den Roomsch-Koning, WILLEM DEN II, aan OTTO DEN II, Graaf van *Gelre*, voor zestienduizend marks zilver, verpand; en de stad, met vlekken en dorpen, bij eenen naderen pandbrief, kort daarna. Van dien tijd af hebben de stad en het *Rijk van Nijmegen* tot *Gelderland* behoord, met behoud echter van alle vorige regten en privilegiën.

Eene gebeurtenis, op dezen burg omstreeks 1340 voorgevallen, hoezeer niet onbekend, verdient hier echter eenige melding, vooral voor dezulken mijner lezeren, die zich niet veel met geschiedkundige bijzonderheden ophouden. REYNALD DE II, eerste Hertog van *Gelre*, was, in 1332, met ELEONORA, zuster van EDUARD DEN III, Koning van *Engeland*, gehuwd (*). Hoogstvereerend was, wel is waar, dit huwelijk voor REYNALD, toenmaals nog Graaf; maar of het even gelukkig is geweest, zulks valt zeer te betwijfelen. Dit ten minste is zeker, dat de Hertog, het zij opgestookt door hovelingen, het zij hakende naar een ander, meer bekoorlijk voorwerp, zijne gemalin, in de laatste jaren van zijn leven, van zich verwijderde, onder voorwendsel, dat zij van eene melaatsche ziekte was aangetast. Diep moeten deze beleediging en valsche aantijging de onschuldige gegriefd hebben; lang leed zij in stilte, doch eindelijk spoorde haar het eergevoel tot openlijke regtvaardiging aan. Op zekeren dag zat REYNALD, op den burg te *Nijmegen*, aan

(*) Men zie de schoone *Romance* van den Dichter A. C. W. STARING: ELEONORA VAN ENGELAND, in den bundel zijner *Nieuwe Gedichten*.

tafel, omringd van ridders, edelen en knapen. Lustig ging de berkenmeijer, met den schuimenden Malvezij en Rijnwijn gevuld, de tafel rond; zang en snarenspel verhoogden de vreugde van den disch, en, onder schaterend lagchen, vermaakte men zich met de luimige invallen van den hofnar, of reikte, als *poenitet*, nu dezen, dan genen, den met zout gemengden beker toe. Maar eensklaps verschijnt in de poort der *hal*, waar men vergaderd is, ELEONORA, aan elke hand een knaapje, bij REYNALD gebaard. Verschrikt rijst de Hertog op; zang noch snarenspel worden meer gehoord, en eene doodsche stilte vervangt het schaterend gejoel. Rustig, maar tevens zedig, treedt de koninklijke vrouw tot voor haren gemaal, werpt den mantel af, en vertoont, ten blijke harer reinheid, het ontbloote bovenlijf aan het verzamelde gezelschap. En nu zegt zij, op eenen klagenden toon, gelijk de Kronijk ons meldt: „ O myn lieue here! nu bidde ich „ uch, dat yr van dem gebrechen ind van der kranckheit, „ die myr so wreuelich is tzo gegeuen, dat ich dae mit be„ vleckt sy, wilt vlysllch ansyen ind undersoichen, want „ ich byn as andere vrauwen, ind hain gheyn gebrech van „ der genaden Godes in myne lyve. Siet hie syn ure tzwen „ soene starck ind gesunt, als yr die siet hier stain vur uren „ ougen. Ind der weren mit der genaden ind hulpe Godes „ waill were, wer idt sache dat urent halven gheyn hynder„ nisse dae van gewest were. By aventuren idt mach noch die „ tzyt komen, dat dat Gelresse volk sall beschryen unser tzweyr „ scheydunge, soo wanne sy syen werden dat sy gheynen „ lands heren van unseren blode mere hauen." — En, maar al te zeer werd de voorspelling van ELEONORA verwezenlijkt. De beide knapen, die nu zoo vreesachtig aan moeders zijde stonden, zetteden, weinige jaren daarna, geheel *Gelderland* als in vuur en vlam; met hen werden de onzalige twisten tusschen de HEECKERENS en BRONKHORSTEN geboren; EDUARD ontweldigde zijnen ouderen broeder REYNALD den hertogshoed, en in honderd jaren werd geen zoon van *Gelre* geboren.

Gaarne hadden wij nog het *Belvedere*, aan het einde van het nabijgelegene *Keefkensbosch*, beklommen; maar wij waren te zeer vermoeid om dit te ondernemen, en besloten, na eene wandeling door de stad, naar *Lent* terug te keeren. Zoo gezegd, zoo gedaan; in het logement wachtte ons reeds de maaltijd, en het overige van den avond bragten wij, stil en genoegelijk, in het gezelschap van eenige vrienden door.

VII.

Den volgenden morgen reden wij naar *Arnhem*. Het schoone weder, dat wij op ons gansche togtje gehad hadden, begon ons thans te verlaten; en wij waren zeer verheugd, dien dag niet in eene herberg, maar bij goede vrienden te zullen doorbrengen. Tegen den middag klaarde de lucht een weinig op, waarvan wij dan ook dadelijk gebruik maakten, om eene wandeling naar het, bijna onder de stad liggende, landgoed *Sonsbeek en Hartgensberg* te doen. Veel hadden wij van de verbeteringen en verfraaijingen gehoord, die dáár, in de laatste jaren, met ontzettende kosten, waren daargesteld geworden; maar hetgeen wij zagen, overtrof verreweg onze verwachting. Overal ziet men de stoutste plannen met eene koninklijke onbekrompenheid ten uitvoer gebragt. Hier heeft, in den letterlijken zin des woords, de kunst over de natuur gezegepraald; of liever, hier heeft de eerste zich in de laatste gehuld. De effene grond is tot glooijende hoogten aangelegd geworden; beekjes, fonteinen en watervallen breken hier het eenzelvige, dat men dikwerf, bij gebrek aan water, op hooge gronden aantreft; overal heerschen smaak en orde, terwijl het geheel op de voortreffelijkste wijze is onderhouden. De oranjerij en broeijerijen, vooral de laatsten, kennen mogelijk in ons Vaderland derzelver weergâ niet; en, terwijl wij op menige andere plek ons in het landelijk schoon verlustigd hadden, bewonderden wij hier de kunst in hare geheele voortreffelijkheid. Het landgoed, dat van eene zeer groote uitgebreidheid, waaronder weinig heigrond is, verder indringende, treft men ook menige partij aan, waar de natuur zich in hare volle bevalligheid vertoont; en wij moesten bekennen, dat deze afwisseling van kunst en natuur een geheel vormde, dat elken beminnaar van het schoone verrukt en verbaasd, doet staan.

Hoezeer wij te voren dikwerf op *Rozendaal* en *Beekhuizen* waren geweest, hadden wij nogtans gaarne een uitstapje naar deze buitenplaatsen gedaan; maar de tijd was vrij kort en het weder niet zeer gunstig, zoodat wij naar *Arnhem* terugkeerden. Wij bragten daar een' zeer aangenamen dag door, en reden des avonds naar *Dieren*, waar wij een paar dagen bij een onzer vrienden dachten te vertoeven.

Het weder bleef bij aanhoudendheid regenachtig, en slechts door de buijen heen konden wij den anderen dag eene wan-

deling naar het naburige *Reederoord* doen. De *Dierensche* en *Middagter-allëen* prijkten nog in derzelver volle schoonheid, hoezeer het jaargetijde begon te vorderen; zelfs de ligte herfsttint, die zich reeds hier en daar vertoonde, verhoogde, in ons gevoel, het statige dier beide prachtige lanen. Elk kent het schoone *Reederoord*, op eene aanmerkelijke hoogte, aan de oevers van den *IJssel*, in de nabijheid van *Dieren*, gelegen. Het gezigt, dat men van hier over de rivier geniet, is allerbekoorlijkst. Een groot gedeelte van het *Zutphensche* kwartier, breidt zich hier voor het oog uit; in het verschiet ontdekt men het *Kleefsche* en *Eltensche* gebergte, terwijl de geheele vlakte rijk met steden, dorpen en gehuchten geschakeerd is. *Reederoord* zelf is in eenen eenigzins stijven, doch statigen smaak aangelegd; de grond echter, die zeer heuvelachtig is, en de schoonste glooijingen en hellingen vormt, neemt daardoor de eentoonigheid weg, die de wijze van aanleggen in de vorige eeuw kenschetst.

Dieren zelf levert in deszelfs omstreken de schoonste wandelingen op. Het behoorde voorheen aan de bekende Graven VAN DEN BERG, en werd door hen, vóór verscheidene eeuwen, aan het *Duitsche* Huis te *Utrecht* geschonken, welks Ridders er eene Kommanderij vestigden. Naderhand, en wel in 1647, is het, met zeer vele in de nabijheid liggende goederen, door WILLEM DEN II, Prins van *Oranje*, aangekocht geworden, die er eene groote wildbaan deed aanleggen. Thans is het grootste gedeelte van den omtrek van *Dieren* een Domein van den Staat.

Niet ver van *Dieren*, aan de andere zijde van den *IJssel*, tusschen *Doesburg* en *Zutphen*, ligt het oude kasteel van *Bronkhorst*, eene der voormalige vier bannerijen van *Gelderland*, met het vlekje van dien naam. Den volgenden dag deden wij een uitstapje derwaarts. Slechts een klein gedeelte van het slot is nog aanwezig; het overige is in 1824 afgebroken geworden.

De voormalige vier bannerijen van *Gelderland* waren die van *Bronkhorst*, *'s Heerenberg*, *Wisch*, en *Baer en Lathem* (*). Derzelver oorsprong is moeijelijk na te gaan of te bepalen.

(*) In een oud, bekend spreukje worden zij aldus aangeduid:
Berg de rijkste.
Bronkhorst de edelste.
Baer de oudste.
Wisch de stoutste.

De Banners zijn, in den beginne, denkelijk, aanzienlijke Heeren geweest, die, toen er bepaalde en leenhoorige Graafschappen kwamen, hunne onafhankelijkheid binnen den omtrek hunner goederen hebben weten te handhaven. Zij oefenden naderhand dan ook zelve het regt in hunne bezittingen uit; togen, onder eigene banier, met ridders en knapen, te velde; sloten verdragen; bouwden steden; schonken regten aan hunne onderzaten, en waren in alles *pares* der Graven. Met REYNALD, onder wien *Gelderland*, in 1339, tot een Hertogdom werd verheven, klom het aanzien der Bannerheeren hooger, hoezeer zij eigenlijk in magt en onafhankelijkheid verzwakten. Zij werden nu wel de eerste landstand van het gewest, en oefenden alleen, in het algemeen bestuur der zaken, zoo veel gezag uit, als de geheele Ridderschap der provincie; maar zij waren niet meer de *gelijken* van den Vorst. Ook na dien tijd treden zij in dienst van den Landsheer, dienen in zijne legers, of regeren het een of ander gewest in zijnen naam: tot den hofdienst, echter, hebben zij zich nimmer verlaagd.

De luister der Bannerheeren begon in het laatst der zestiende eeuw te tanen. Gedurende den *Spaanschen* oorlog hielden zij de zijde des Konings; waarom men dan ook op den 23 Februarij 1595 besloot, voortaan geene Bannerheeren, die in dienst des vijands hadden gestaan, meer op land- noch kwartierdagen te beschrijven. Van dit besluit is men nimmer afgeweken.

Eene bijzonderheid treft hier de aandacht van den beoefenaar der Geschiedenis. Terwijl in andere landen de hooge Adel heeft gediend, om het volk in eenen altijddurenden staat van slavernij te houden, heeft hij op onzen bodem, ook vóór den *Spaanschen* krijg, onwillekeurig medegewerkt tot instandhouding van 's lands vrijheden en privilegiën. Deze opmerking betreft inzonderheid de Bannerheeren van *Gelderland*. Geheel onafhankelijk van den Vorst, en ten uiterste naijverig, om die onafhankelijkheid te bewaren, waakten zij, dat zijn gezag binnen de voorgeschrevene perken besloten bleef; elke uitbreiding van magt, elke aanmatiging van heerschappij, al drukten die ook enkel op het volk, moesten tegengegaan worden, omdat ze eenmaal nadeelig voor hen konden werken. Zoo ergens, dan ten minste hier, hield de hooge, onafhankelijke Adel het evenwigt tusschen Vorst en volk. Maar, toen de oude vormen instortten, konden die magtige

Heeren voor de jeugdige Republiek gevaarlijk worden; zij werden dan ook uit het bestuur verwijderd, en traden in den gewonen kring van 's lands Edelen terug.

De slooping van dit aloude slot (dat, wel is waar, in latere jaren menige verandering had ondergaan) maakte eenen onaangenamen indruk op mij. Dergelijke oude gedenkteekenen herinneren zoo krachtig aan het voorgeslacht; zij zijn de maatstaf van de hoogte, waarop in vorige tijden kunst en beschaving stonden; zij staan dáár, als bewijzen voor de echtheid der Geschiedenis; in hunne nabijheid is het, alsof men dieper indringt in den geest van het tijdvak, waartoe zij behooren. Maar dit alles bedenkt de heb- en sloopzucht niet! Voor haar is de kostbare *duifsteen* het eenige aantrekkelijke in een oud gedenkstuk! (*)

De tijd, dien wij tot ons reisje bestemd hadden, was nabijkans verloopen, zoodat wij aan den terugtogt begonnen te denken. Ook werd het weder hoe langer hoe ruwer; de natuur nam de ernstige herfstkleur aan, en vermaande ons, om huiswaarts te keeren. Wij bragten nog eenen genoegelijken dag bij onzen vriend door, bestelden onze plaatsen op de diligence, en keerden naar *Amsterdam* terug. — Dikwerf nog spreken wij van de genoegens, op dit uitstapje genoten. Dan staat gij, bekoorlijk *Gelderland!* in uwe volle landelijke schoonheid, met uwe lagchende heuvelen, donkere bosschen, en vriendelijke valleijen, voor onzen geest, en wij noemen u, gelijk gij verdient genoemd te worden: *een aardsch Paradijs!*

(*) Tot informatie voor belanghebbenden diene, dat men oudtijds ook wel *zware keijen* tot den opbouw van sloten bezigde.

KARAKTERTREKKEN DER TURKEN.

Offschoon het waar zij, dat het karakter der *Turken*, gelijk dat van elk ander volk, zijne achtingwaardige zijde heeft, moet men echter bekennen, dat hetzelve in het algemeen niet zwart genoeg kan afgeschilderd worden. De *Turk* is wreed uit neiging, dweepachtig en bijgeloovig uit onwetendheid, ruw en stout uit verwaandheid. Aan buitensporigheden geeft hij zich over met blinde woede, en vindt genoegen in trage werkeloosheid. Toonen gedurige teregtstel-

lingen de wreedheid der magthebbenden, zoo bewijst de wilde, luidruchtige vreugde, waarmede het volk dezelve aanschouwt, en zich aan de stoeren van ooren, aan de poort van het Serail, verlustigt, dat wreedheid niet enkel het gevolg van misbruik der magt, maar karaktertrek is. Dweepzucht verblindt de *Turken*; zij houden zichzelven voor de eenige *uitverkorenen*, hierin overeenkomende met onze dusgenaamde vromen. De *Turksche* vrouwen inzonderheid verfoeijen ons, en voeden hare kinderen op in haat tegen de Christenen, welke zij hun als *vervloekten*, als *honden*, afschilderen. Dikwijls werd ik in de voorsteden door kinderen en gemeene wijven niet alleen beschimpt, maar ook met steenen geworpen. Vóór ruim twintig jaren had iemand uit het gevolg van den *Russischen* Gezant, verlof bekomen hebbende tot het bezoeken der *Sophia*-moskee, de onvoorzigtigheid, op den grond te spuwen; dit wordt bij de *Muzelmannen* voor den grootsten hoon, der Godheid aangedaan, gehouden: de nieuwsgierige *Russen* werden aangevallen, en eenigen hunner zwaar gewond.

Het *Turksche* bijgeloof gaat bijkans alle verbeelding te boven. Ik ken personen, die ten gevolge van ongerijmde voorspellingen zich geheel ongelukkig gevoelen. De Dingsdag wordt algemeen voor een dag van kwade voorteekenen en van onheil gehouden. Blindelings onderwerpen zij zich aan het Noodlot, en het woord *Kismet*, waardoor zij het aanduiden, hebben zij gedurig in den mond. Zij danken het *Kismet* voor het goede, dat hun ten deel valt, en troosten zich daarmede bij elk ongeluk. Vrienden en nabestaanden eens pestzieken gaan zonder eenige behoedzaamheid met denzelven om, en, zoo zij door besmetting aangedaan worden, schrijft men het niet aan onvoorzigtigheid, maar aan het *Kismet* toe. Hun Godsdienst verbiedt hun uitdrukkelijk het bouwen van steenen huizen. Zij merken dit aan als een trotseren van het Noodlot, en wanen, dat hun deswege erge onheilen zouden treffen. Ziet iemand zijn huis ter prooije der vlammen, zoo roept hij: *Alles wel, zoo maar de Profeet tevreden zij!* De Christenen in *Konstantinopel* moeten daartoe eenen *firman* hebben, zoo zij van steen willen bouwen. Steenen huizen zijn den *Turken* eene ergernis, daar zij dezelve aanmerken als zoo vele vestingen, vanwaar wij eenmaal op hen zouden kunnen aanvallen. Geen volk heeft minder reden, om trotsch te zijn, dan de *Turken*, en evenwel is er geen hoogmoediger, of dat in blinden waan zich meer aanmatigt. Zij verachten

andere volken op eene verregaande wijze; en de groote Heer noemde zich van ouds *Uitdeeler van de kroonen der Vorsten.* Zoo zeide eens een *Turk*, toen *Rusland* wegens *Moldavië* en *Wallachije* MAHMUD bestormde met Nota's, op zeer stouten toon tot mij: „ Wij weten wel, waarom NIKOLAAS muiten wil tegen den Sultan: MAHMUD heeft hem nog niet veroorloofd, *de kroon te dragen.*" Den sterksten afkeer hebben zij van de *Russen*; doch ook de *Engelschen* staan bij hen niet zeer in gunst. — Luiheid en stompheid zijn de gevolgen hunner onverzadelijke neiging tot losbandigheid. Niets gaat bij hen den wellust te boven, den ganschen dag, met de pijp in den mond, op de *divan* te liggen, en daarbij een' rozekrans door de handen te laten gaan (*).

De *Turken* hebben, offchoon hunne deugden op verre na tegen hunne ondeugden niet kunnen opwegen, nogtans ook goede eigenschappen. Eene der voornaamste is strenge eerlijkheid. Zoo menigvuldig schelmen en dieven elders in *Europa* zijn, zoo zeldzaam worden die in *Turkije* gevonden; men kan horologie of beurs overal laten liggen, en is zeker, het zijne weder te krijgen. Zij zijn gastvrij en weldadig, gelijk de *Arabieren.* Dit schijnt wel bezwaarlijk met hunne wreedheid overeen te brengen; maar hun Godsdienst beveelt hun zoodanige deugden. Hun eerbied voor den Gebieder, hunne achting voor den *Mufti*, voor de *Derwischen* en *Imams* kent geene grenzen. De hebzucht zou in *Turkije* geenszins zoo groot zijn, lieten de magthebbenden in elken stand zich niet door dezelve beheerschen. Eerzucht plaagt de *Turken* slechts zelden; zij weten bij ondervinding, dat alleen dàn iemand mag hopen, veilig voor zwaard en verbeurdverklaring te zullen blijven, wanneer hij onopgemerkt en als in het donkere zijn leven doorbrengt.

(*) De rozekrans der vromen bestaat uit 99 graankorrels en ééne, die grooter is. Bij elke korrel, die men aanraakt, moet men eene Goddelijke eigenschap noemen; bij de honderdste, grootere, spreekt men eindelijk den naam van ALLAH uit. De rozekrans heet *tesbih*, d. i. *lof.*

DE GROOTE HEER.

De titel van den Grooten Heer luidde van ouds aldus: „Ik, die, door de volheid der oneindige genade des Allerhoogften en door de zegenrijke wonderen van den eersten der Profeten, (zijn naam zij eerbiediglijk gegroet, als ook zijne aanverwanten en medgezellen) de Sultan ben over alle roemrijke Sultans, de Keizer der magtige Keizers, de Uitdeeler der kroonen onder hen, die op troonen zitten, Gods Beeld op aarde, de Dienaar der twee doorluchtige, verhevene Steden *Mekka* en *Medina*, der eerwaardige, heilige plaatfen, waar alle *Muzelmannen* hun gebed offeren, Befchermer en Heer van het heilige *Jeruzalem*, Beheerfcher der drie groote Steden *Konftantinopel*, *Adrianopel* en *Brusfa*, alsmede van *Damascus*, de geur van het Paradijs, van *Tripoli*, *Syrië*, *Egypte*, door fchoonheid beroemd, van gansch *Arabië*, *Griekenland*, de *Barbarijfche* Staten, enz. enz. enz. Bezitter van vele vestingen, welker namen té noemen en te prijzen noodeloos ware; Ik, die het Heiligdom der Geregtigheid ben, de Koning der Koningen en het Middelpunt der Overwinning." Deze fnorkende titel ftaat aan het hoofd van alle Keizerlijke verordeningen, enz.

De hoofdtrekken in MAHMUD's karakter zijn, benevens onverzettelijke ftoutmoedigheid, waarvan de meêdoogenlooze verdelging der *Janitfaren* getuigt, onbeperkte hebzucht en wreedheid. Voorbeelden van zijne woede, bijzonder tegen de *Raja's*, of onderhoorige Christenen, in wier bloed hij beide die hartstogten bevredigen kan, zijn er maar al te vele bekend.

Wij willen hier nog eenige trekken uit MAHMUD's bijzonder leven bijvoegen. Wanneer hij zich in de Moskee begeeft, begeleiden hem zijne *Itktören*, die meetendeels ambtenaren van het paleis zijn, en over de vijftig *Ichoglans* of pagies; deze gaan te voet, en dragen groote witte pluimen. Zij omgeven zijn paard en verbergen het alzoo voor de oogen der aanfchouwers, terwijl de Sultan flechts tot aan de borst boven de verblindende witte wolk van pluimbosfen uitfteekt. Het volk valt eerbiedig op den grond neder; en de *Haznadar* of fchatmeester, die vooruitgaat, werpt van tijd tot tijd eenige *paras* onder de menigte, om aan dezelve bewijs van de milddadigheid des beheerfchers te geven. Voorheen floten *Janitfaren* den trein;

thans doen de nieuwe troepen dezen dienst. — Uitgeput van genot, misschien ook vervolgd van gewetensangsten, laat hij somwijlen dwergen voor zich komen, die tot zijn vermaak in het paleis onderhouden worden. Derzelver onnatuurlijk voorkomen en potsen dwingen hem enkele malen een' onbeduidenden lach af; maar het grootste gedeelte van den dag brengt hij zwijgend en in gepeins, zoo het schijnt, door. Stommen omringen en bedienen hem, wanneer hij spijst. Hoe wonderlijk moet het er aan zoodanig Hof uitzien, waar ligchamelijke gebreken en verminkingen alleen wezens in de nabijheid van den Vorst brengen, die beklagenswaardige offers van zijne tirannij zijn! — MAHMUD is een lang, welgemaakt man, met strenge gelaatstrekken, een levendig oog, een' vasten blik, en eene trotsche, ontzag inboezemende houding.

BRIEF VAN N. N. AAN N. N., LID VAN HET PLAATSELIJK BESTUUR TE N., OVER HET VERGELIJKEND EXAMEN VAN ONDERWIJZERS.

Lieve Vriend!

Zoo verblijd ik was, toen ik, te huis komende, eenen brief van u op de tafel zag liggen, zoo verlegen maakte de inhoud mij. Gij eischt veel van uwen vriend, meer misschien, dan hij in staat is u te kunnen geven. Gij eischt iets van hem, waarover verscheidene pennen zich zonder gevolg stomp geschreven hebben. Wilde ik nu de kortheid betrachten, dan konde ik u wel eenige werken opnoemen, ten einde gij daaruit ontwaar wierdt, hoe sommigen over dit onderwerp denken; maar dit is u niet genoeg; ja, ik heb het wel gemerkt, gij wilt mijne gedachten weten, en hecht daar zoo vele waarde aan, dat gij er mij beschaamd bij maakt; want ik weet niet, dat ik u te dezen veel nieuws kan schrijven.

Uit uwen brief heb ik gezien, dat de Onderwijzer der jeugd in uwe plaats eerlang gaat vertrekken naar * * *. Gij beschouwt dit, naar mijne gedachten te regt, als een groot verlies voor uwe Gemeente, waarvan gij niet alleen een der hoofden zijt, maar, als vader van verscheidene kinderen, ook wegens deze personeel veel belang bij hebt. Hoe aangenaam waren mij niet die oogenblikken, wanneer ik bij u was, en wij dan te zamen eens naar de school gingen; hoe dikwijls

heb ik dien waardigen Onderwijzer niet zien werken met eenen ijver, met een geduld, met eene blakende zucht voor het welzijn der kinderen, dat ik meermalen wenschte, dat het overal zóó gesteld ware! — Ja, mijn vriend! om voor dien man eenen geschikten opvolger te vinden, dit heeft moeite in; want hier wordt men gefopt en daar bedrogen. Uwe plaats is aanzienlijk, gepaard met eene zeer beschaafde verkeering en een ruim inkomen. Vele Sollicitanten zullen zich daarom ook zeker aangeven; maar zij zijn bij lange na niet allen even geschikt, en om nu de beste keus uit die allen, na het gehoudene examen door den Schoolopziener, te doen, dit is moeijelijk. Dit gevoelt gij ook, en daarom lees ik verder in uwen brief, dat gij van mij eenige inlichtingen wenscht te erlangen, hoe gij u in dezen met de overige hoofden der Gemeente te gedragen hebt, ten einde u door vleijende, mooije woorden der Onderwijzers, of door de magt, welke de Schoolopziener, wanneer hij iemand op het oog heeft, zoo schrikkelijk onregtvaardig ten nadeele der Gemeente en der overige Sollicitanten *kan* misbruiken, niet te laten verblinden.

Deze inlichtingen wil ik u, ja iedereen, gaarne geven, zoo ik maar konde. Gij weet toch, dat ik hier buiten mijn vak kom, en dan oordeelt men wel eens verkeerd; de zaak is mij echter altijd zoo belangrijk, dat ik geven wil, zoo veel ik kan; en, daar hier in onzen oord twee aanzienlijke vacaturen geweest zijn, zal ik u omtrent de omstandigheden der gehoudene examina het een en ander verhalen, en geven nu en dan, naar mijn beste weten, eenen goeden raad er bij.

De eerste plaats was ***, alwaar, vóór dat het onderzoek der Sollicitanten begon, reeds vier bedankten, omdat vóór het examen het gerucht liep, dat *** de plaats zoude krijgen. Pas er altijd op, dat zulke doodverwerij bij u geene plaats hebbe; het is toch voor de overige Sollicitanten verdrietig, en het kan gebeuren, dat een voor uwe plaats geschikt voorwerp daarom bedankt. Gij weet, dat ik te *** vele kennissen heb, en had daarom het genoegen, den geheelen dag bij Collatoren, Schoolopziener en Sollicitanten te zijn. Een der Collatoren verhaalde mij, eenige dagen te voren, dat de Schoolopziener misschien zelf niet zoude komen, en dat hij twee Onderwijzers benoemd had, om de vragen en voorstellen schriftelijk te geven. Deze vragen en voorstellen waren drie dagen te voren, zoo verhaalde die Collator verder, reeds bij die Onderwijzers geweest, en jongens te *** hadden die

afgefchreven. Daar ik nu te *** zeer bekend was, werd ik dan ook aldaar, zonder eenige moeite, verfcheidene punten gewaar, welke verhandeld zouden worden. Dit was een misflag van den Schoolopziener ***; en, om voor zulke misflagen u te waarfchuwen, weet ik geenen anderen raad, dan om, als hoofden, welke de electie aangaat, zoo naauw op het gemaakte procesverbaal niet te zien, te meer als het geheele onderzoek fchriftelijk gefchiedt. De Schoolopziener kwam echter, en toen werd, hetgene fchriftelijk gefchiedde, naar de reeds aan mij bekende vragen gedaan; doch er kwamen nu ook mondelinge vragen. De afgehandelde onderwerpen werden vervolgens door den Schoolopziener onderzocht en in het procesverbaal aangeteekend; vervolgens werden die flukken door de Collatoren nagezien, (ten minfte door degenen, die wilden) en op het einde van het onderzoek werd weder nagezien, wie nu het beste al het werk verrigt hadden.

Op dit examen maak ik voor u de volgende bedenkingen. Zorg altijd, dat de Sollicitanten behoorlijke plaats hebben om te kunnen werken; dit was te *** een gebrek, want in een klein vertrekje van het Gemeentehuis zaten de Sollicitanten, omringd door velen, te werken. Pas op, dat de geheele nieuwsgierige menigte niet in het vertrek kome, waar het onderzoek gefchiedt, gelijk te *** in de fchool gefchiedde; want men kan door het dringen der nieuwsgierige menigte niet hooren. Er zij alleen tegenwoordig de Sollicitanten, de Schoolopziener en het Kiescollegie. Het volgt van zelf, dat voorlezen, voorzingen, orgelfpelen publiek kan gefchieden; offchoon ik u, met de overige hoofden uwer Gemeente, fterk aanraad, om behoorlijke voorzorg te nemen, dat alles in goede orde gefchiede. Ten einde het, ten minfte in fchijn, een vergelijkend examen mag genoemd worden, zoo verzoek uwen Schoolopziener, dat hij zoo niet doe, ten aanzien van het rekenen, als de Schoolopziener te ***; deze gaf iederen Sollicitant eene fom, maar die haar opgelost had, en meer wilde oplossen, moest wachten, tot dat een ander zijn voorftel konde missen; hierdoor konde men toch kwalijk gewaar worden, wie de knapfte en vlugfte rekenaar was. Dit examen begon des morgens ten 9 ure, en eindigde den volgenden morgen ten 4 ure! Hierbij moet ik u opmerkzaam maken, dat dit tijdvak veel te lang is, en beter is van 9 ure des morgens tot des avonds 8 of 9 ure, met behoorlijke tusfchenpoozing voor ververfching. De fchriftelijke beantwoordingen der

vragen werden door den Schoolopziener terstond nagezien en op het procesverbaal geteekend; zoo dit ook bij u het geval mogt worden, moet ik u hierbij doen opmerken, dat dat invullen door ulieden mede worde nagezien, opdat gij niet, als geeuwers en gapers, u wat in de handen laat stoppen. Denk echter niet, dat ik hiermede wil te kennen geven, dat de Schoolopziener te *** de stukken niet naar waarheid beoordeelde; hiervan heb ik geene blijken, offchoon ik toevalligerwijze ontdekte, dat de Schoolopziener een weinig uit twee monden sprak. Ten opzigte van de mondelinge vragen deed de Schoolopziener terstond aanteekening van goed, best, enz. Hierbij wil ik u den wenk geven, om zelf ook een lijstje der Sollicitanten te hebben, en daar, volgens uwe gedachten, even zoo wel aanteekening op te maken, als de Schoolopziener zulks op zijn lijstje doet: want, offchoon de gedachten verschillen kunnen, hebt gijlieden nog grooter belang bij de zaak, dan de Schoolopziener.

(*Het vervolg hierna.*)

ZELDZAAM GEVAL VAN GEZIGTSAFWIJKING.

Door Mr. GODMANN.

(*Nouvelle Bibliothèque Médicale*, *Mars* 1828.)

Hoewel de omkeering der beelden, op het netvlies gevormd door het gaan der lichtstralen midden door den bol van het oog, steeds een gevolg is der *Optica*, begaat het oordeel echter nimmer eene onnaauwkeurigheid, met betrekking tot de gesteldheid of gedaante der voorwerpen. Het volgende voorbeeld is alzoo te dezen allezins opmerkelijk. Het betreft een jongsken van zeven jaren. De vader, een uitstekend schilder, begon met hem onderwijs te geven in het teekenen, en stond niet weinig verbaasd, te zien, dat hij alle voorwerpen, welke hij wilde voorstellen, omkeerde. Wanneer men hem beval, eene kaars te teekenen op haren kandelaar, plaatste hij bestendig het voetstuk omhoog en de vlam naar beneden; teekende hij een stoel of eene tafel af, de pooten waren altijd naar boven gekeerd. De vader, verstoord over hetgeen hij aan koppigheid in zijn zoontje toeschreef, dreigde en strafte hem voor deze guitenstreek van eene nieuwe soort. Wanneer

men het kind te dezen ondervroeg, verzekerde het, dat het de voorwerpen afbeeldde zoo als het die zag; en, dewijl die teekeningen overigens zeer naauwkeurig waren, bleef er geene reden tot twijfel over aan hetgeen het kind zeide. Elke reis, dat men het voorwerp omkeerde, vóór hij het afteekende, stelde hij hetzelve voor in deszelfs natuurlijke gedaante, en bewees daardoor, dat de gewaarwordingen, welke hij door het oog ontving, volkomen overeenstemden met de omkeering, op het netvlies gevormd. Deze gesteldheid des gezigts van dit kind bleef voortduren tot op zijn achtste jaar, waarna het de hebbelijkheid verkreeg, om de voorwerpen in derzelver natuurlijke gedaante te zien. — Hoe zeldzaam ook, is echter dit geval van gezigtsafwijking niet zonder voorbeeld. Een bekwaam Regtsgeleerde zag, gedurende eenigen tijd, mede alle voorwerpen omgekeerd; de huizen schenen hem op derzelver daken te rusten, de menschen op hunne hoofden te wandelen. Doctor WOLLASTON ontdekte, ten gevolge van geest- en ligchaamsafmatting, eensklaps, dat hij slechts de helft der personen konde zien, welke hem ontmoetten; gelijk zulks mede het geval was met de voorwerpen, welke hij beschouwde, en met de namen, welke hij las. CRAWFORD verhaalt het geval van eene vrouw, getroffen van eene beroerte der *linker* zijde, en welke, sinds dien tijd, alleen de *regter* zijde der voorwerpen zag, ook nadat zij het gebruik harer ledematen had herkregen.

UITBOEZEMING, NA HET LEZEN DER ODE VAN BOILEAU, SUR LA PRISE DE NAMUR.

N'en doute point, c'est lui-même;
Tout brille en lui, tout est roi;
Dans Bruxelles Nassau blême,
Commence à trembler pour toi.

BOILEAU.

Wat zoekt ge, om eer- of gunstbetooning,
Een' Held te lastren in uw lied,
In wien, Boileau! uw trotsche Koning
Den slagboom van zijn heerschzucht ziet?
Wat zoudt ge op hem uw' zwadder spatten,
Die, boven denken en bevatten,

De liefde en gunst der Belgen draagt?
Wat durft gij Willem's roem besmetten,
En vreest geen God, die kan verpletten,
Waar de onschuld om een' wreker vraagt?

Kon nooit, in 't hofgewoel verloren,
Boileau! de grootheid van den Held,
Zijn roem, weêrgalmen in uwe ooren,
Der ziel van heel een volk ontweld?
Mogt gij voor 't licht uwe oogen sluiten,
Het schoot niet min zijn' glans naar buiten
Met heldren, reinen middaggloor,
Deed heel Euroop zijn kracht gevoelen,
En drong, hoe Godsdienstshaat mogt woelen,
In 't hart van een Christina door (1).

'k Beken, zijn deugd, door duizend monden
Herhaald, was die eens Engels niet.
Volmaaktheid wordt slechts dáár gevonden,
Waar de Almagt op zijn' troon gebiedt.
Maar die, als 't kwaad hem hier doe gruwen,
Wat groot en edel is blijft schuwen,
Schept zich op aarde een woestenij.
Mag Maurits min als mensch behagen,
'k Zal op zijn' krijgsmoed eere dragen,
En heel het vaderland met mij.

Neen, neen! laat vrij het oog eens wijzen
Den gang van Willem's daân bespiên,
En, waar een volk zijn deugd mag prijzen,
Niet altoos 't edelst doelwit zien;
Moed, onverwrikbre moed in 't strijden,
Verheven boven ramp en lijden,
Werd Neêrlands redder nooit ontzegd;
En wie dien laster uit moog braken,
Moet menschenwaarde en pligt verzaken,
Vergrijpt aan waarheid zich en regt.

Hij *beven!* .. In de schaauw gezeten
Eens mans, wiens roem ten toppunt stijgt,
Ziet Willem zich miskend, vergeten;
Hij ziet het weenende aan, en... zwijgt.
Maar naauw hoort hij den noodstorm loeijen,
Of 't hart raakt hem van drift aan 't gloeijen;

Zijn Neêrland wenkt.....genoeg; — bereid
Gordt hij zich 't harnas aan en wapen,
Vliegt toe, en siert de teedre slapen
Met d' eerkrans der onsterflijkheid.

Hij *beven!*... Laat den Brit hem melden,
Met helsche blijdschap op 't gelaat,
Dat fiere moed, noch trouw van helden,
Den val van Neêrland tegenstaat;
Vergeefs — al ziet hij 't graf reeds delven,
Hij staat, onwrikbaar door zichzelven;
Hij staat, en zweert voor 't gansch heelal,
Dat, eer hij Neêrland zie verscheuren,
Zijn bloed het laatste bolwerk kleuren,
De laatste schans bespatten zal (2).

Hij *beven!*... Treed de raadzaal binnen,
Waar Hollands oppermagt berust;
't Gevaar, de tweespalt heeft de zinnen
Verward; het vuur schijnt uitgebluscht.
Daar staat, te midden der gevaren,
De Held van tweeëntwintig jaren;
Hij spreekt — de ontroering rijst ten top;
Dat vuur, waar kracht en hoop bezwijken,
Die moed, waar Holland staat aan 't wijken,
Windt aller ziel en zinnen op.

„ Het schoonst geschenk, ons ooit gegeven,"
Zoo sluit de jonge Held zijn reên,
„ Is, dat de mensch, bij vrij te leven,
„ Naar eigen keus tot God kan treên.
„ Waar dat geschenk wordt aangevallen,
„ Daar eischt de pligt en 't heil van allen,
„ Dat elk daaraan zijn leven wij'."
Het bloed vliet sneller door elks aadrên;
De Batavier gedenkt zijn' vaadren,
En 't galmt in 't rond: „ Vergaan, of vrij!" (3)

Hij *beven*, die aan legermagten,
Wier roem naar 's werelds lauwer dong,
Met luttel volk, geringe krachten,
Het diepgevallen land ontwrong!
Hij, die, wat ramp hem ook mogt treffen,
Zich altijd grootscher kon verheffen, —

Die met Condé om d' eerkroon ſtreed (4)!
Hij, die op Namens hechte wallen,
Ten ſpijt van honderdduizend Gallen,
Zijn vaan in eere wappren deed (5)!

O, had Gods wijsheid, niet te gronden,
Aan Willem's baan geen eind gezet,
Hoe had hij, met Euroop verbonden,
Den geeſel van Euroop verplet (6)!
Dan had welligt der Christnen ſlagter,
Der volken regt- en wetverachter
Zich kruipend neêrgebukt, bevreesd;
Of, kon zijn trots dien hoon niet lijden,
Dan ware één poging tot bevrijden
De doodſnik van zijn rijk geweest.

Poch dan, Boileau! verwaand, vermeten,
In 't kunſtig, maar gevoelloos lied;
De Waarheid, op haar' troon gezeten,
Bedekt voor de aard' haar aanſchijn niet.
Eens zal de mensch, van 't juk ontſlagen,
Dat blind vooroordeel hem deed dragen,
Het goede ſchiften van den ſchijn;
Eens zal, wat grootheid heeft of waarde,
Niet enkel van één volk der aarde,
Maar 't eigendom der menschheid zijn.

Dan zal de wereld naauw beſeffen,
Hoe zich der Belgen drasſe grond
Op menig' Edele kon verheffen,
Die nergens zijns gelijken vond;
Verbaasd juicht elk die grootheid tegen,
Verbreidt haar' luister allerwegen;
(Die gulden tijd, hij nader' ras!)
Apol bezielt weêr nieuwe koren,
En de aard' zal met verrukking hooren,
Wie Willem van Oranje was!

Antwerpen, J. P. KORTHALS.
den 1 Maart 1828.

(1) De geleerde CHRISTINA, Koningin van *Zweden*, van het Luterſche tot het Roomſche Kerkgenootſchap over-

gegaan, weidde te *Rome* uit over den moed van WILLEM DEN III, den ijveraar voor, den handhaver van het Protestantendom.

(2) „ Het Vaderland rekent op mij," zeide de Prins tot den *Engelschen* Afgezant BUCKINGHAM, die hem vermaande, zich in de armen van den Koning van *Engeland* te werpen; „ ik zal het nooit aan onwaardige bedoelingen opoffe-„ ren, maar, zoo het vergaan moet, in de laatste verschan-„ sing met hetzelve sneuvelen."

(3) In de vergadering van *Holland* deed de Prins eene aanspraak van drie uren, om de onteerende *Fransche* voorslagen te doen verwerpen. „ Vrijheid en Godsdienst," riep hij uit, „ zijn de hoogste goederen; en, om die te behouden, „ moet men alles gereedelijk opofferen." Elk stond verbaasd over deze taal in den mond van een' jongeling. Zij wond aller gemoederen op, en men besloot vrij te leven of te sterven. Zoo veel vermag een groot man.

(4) In de vlakte van *Senes*, „ waar de Prins zich," volgens de getuigenis van CONDÉ, „ als een oud Veldheer ge-„ dragen, behalve dat hij zijn leven als een jong soldaat „ gewaagd had."

(5) In het jaar 1692 hadden de *Franschen* deze stad ingenomen, in het gezigt van Koning WILLEM en een leger van 80,000 man; in 1695 hernam WILLEM dezelve weder, in het aanzien van 100,000 *Franschen*.

Zie voor deze Aanteekeningen VAN KAMPEN, *verkeerde Vaderlandsche Geschiedenis*, als ook zijne *Vaderlandsche Karakterkunde*.

(6) LODEWIJK DE XIV.

AMOR EN DE LIGTZINNIGHEID.

Eens moest, op Jupiter's gebod,
De kleine God der Min zich de oogen laten blinden.
„ Wee mij!" zoo kermt de knaap, „ wat ongelukkig lot!"
„ Hoe zal 'k op aard' den weg nu vinden,
„ Waar zeker ieder mij bespot?"
Jupijn sprak, met zijn leed bewogen:
„ Welaan, ik schenk u dan een' makker, die u leidt!"
En gaf hem, voor 't gemis der oogen,
Tot leidsman de Ligtzinnigheid.

V. S. S.

DE ENGELSCHE MEDALJE VAN WATERLOO.

De Franschman tot den Engelschman.

Veel reden hebt gij niet tot danken.
Voor uwe munt van Waterloo
Betaalde m', op zijn best, drie Franken!
Beloont uw Koning immer zoo?

De Engelschman.

Waardeer de munt naar uw behagen.
Wat toch gaat mij de geldswaarde aan?
U kwam ze ('k moet uw' trots beklagen)
Op een' Napoleon te staan!

OUDE EN NIEUWE TEMPELS.

XVI.

Laat vrij de oude tempels vallen! Jammer over 't marmer niet,
Als ge een' blinden helden zijne schoone form verbreken ziet!
Niet in steenen, niet in assche woont de geest van 't voorgeslacht;
In de harten der Hellenen schittert hij in volle pracht:
Daarin heeft hij lang geslapen, heeft op 't *gistren* lang gestaard,
En den *morgenstond* vergeten, door een' bangen droom bezwaard.
Van den vader op de kindren, van den kleinzoon op den zoon
Ging die geest, al sluimrend, over, en bewaarde er zijnen troon.
Menigeen vermoedde weinig, *wien* hij in het harte droeg;
Ja, helaas! versmaad, verstooten hebben velen hem genoeg.
Maar, toen nu de Heer der Heeren 't groote magtwoord sprak: „Ont-
En van Hellas' heuveltoppen, voor de Godgewijde zaak, waak!"
De bazuin der Englenscharen zich deed hooren door het land,
Toen, toen heeft de geest der vadren juichend zich in ons vermand,
Is gevaren door de leden, in het hoofd en in de hand;
Ja, tot in de spits der lanse, ja, tot in de greep van 't zwaard
Trilt hij, als de vuist des krijgers 't zwaait voor eigen huis en haard!
Laat vrij de oude tempels vallen! In ons staat de aloude geest,
Als een nieuwe en eeuwge tempel, die voortijd noch slooping vreest.
't Is de Godgewijde tempel, door der vadren geest bewaakt;
't Is de tempel van de vrijheid, waar ons 't vrije hart voor blaakt!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. YNTEMA.

MENGELWERK.

ANTWOORD VAN G. H. VAN SENDEN AAN S. MULLER, OVER EEN BERIGT, VOORKOMENDE IN DES EERSTGENOEMDEN PRAGMATISCHE GESCHIEDENIS DER BESTRIJDING VAN BIJBEL EN OPENBARING.

Hoogeerwaardig, Hooggeleerd Heer!

Reeds dikwerf is de wensch bij mij opgekomen, om met U, het zij schriftelijk, het zij persoonlijk, nadere kennis te maken, en telkens, wanneer ik weder eene vrucht uwer pen ontving, waarmede Gij het Nederlandsch publiek, tot dus ver, wat al te bekrompen bedeeld hebt, werd die begeerte op nieuw bij mij opgewekt. Behalve zoo veel blijken van geleerdheid en smaak, meende ik daarin ook veel gelijkheid van studie en denkwijs opgemerkt te hebben, waarin trouwens het wezen eener ware en vruchtbare vriendschap gelegen is. Gij kent en onderschrijft de plaats van CICERO: *Est amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarumque rerum, cum benevolentia et caritate consensio.* LAEL. Cap. VI. Ik had daarom hartelijk deel genomen in de keus der vertegenwoordigers van het Doopsgezinde Kerkgenootschap, waarbij zij, U mede tot den Hoogleeraarsstoel roepende, zoo gelukkig eene pligtmatige waardering van verdienste met het belang der groote en heilige zaak des Christendoms hadden weten te vereenigen, en ik wenschte, bij eene gepaste gelegenheid, Uw H. Eerw. dit gevoel deelnemend te openbaren.

Gij kunt dus denken, Hoogeerwaardig Heer! hoe aangenaam ik verrast werd, toen mij, vóór een paar weken, een brief van U werd ter hand gesteld, dien ik, onder verschillende gissingen, wat toch wel uwe opletendheid op mij had kunnen vestigen, opende. Doch, reeds bij het vlugtig doorlooven van dat stuk, moest ik

mij overtuigen, dat ik, hoewel in veel uwe goedkeuring weggedragen te hebben, toch finds lang bij U ook onder eene zware verdenking lag. Gij verkeert in het gevoelen, dat ik een voornaam Leeraar uit het Kerkgenootfchap der Doopsgezinden, GERRIT HESSELINK, ja dat geheele Kerkgenootfchap te kort gedaan heb, door in mijne *Pragmatifche Gefchiedenis der beftrijding van Bijbel en Openbaring* beide in een licht te plaatfen, hetgeen U even ongunftig in uitwerking als onzuiver in oorfprong is voorgekomen; zoodat Gij U verpligt rekent, om mij dat openlijk onder het oog te brengen, en, in naam der gekrenkte waarheid, verandering of herroeping te eifchen, het zij in een volgend deel, het zij bij eenen tweeden druk, indien deze noodig mogt bevonden worden.

Op zichzelve befchouwd, Hooggeleerde Heer! kon mij onze verfchillende wijze van zien over HESSELINK en de Doopsgezinden niet zoo zeer bevreemden. HESSELINK behoorde tot een Kerkgenootfchap, waarvan Gij niet alleen medelid, maar Leeraar en nu ook tevens Hoogleeraar zijt. Als zoodanig moet Gij, door den band van één geloof, ook in zulke ftukken, waarin, uws inziens, andere Genootfchappen jammerlijk dwalen, U naauwer aan hem en uwe medebroeders verbonden gevoelen, dan ik, die in de kenmerkende leerftellingen van hen niet deel, of ook maar van verre deelen kan; een Kerkgenootfchap, hetgeen, in weerwil van belangrijke gefchillen en foms hevige twisten, waarmede het in de XVIde eeuw als geboren werd, en waaronder het deszelfs beftaan tot aan het begin der XIXde eeuw voortgefleept heeft, zich nogtans bijzonder kenmerkte door eene naauwe onderlinge betrekking bij elke aanranding van buiten, waartegen het zich telkens in digt-geflotene gelederen heeft verweerd; welk verfchijnfel bij alle kleine en verdrukte godsdienftige vereenigingen zoo gewoon als natuurlijk is. Daarenboven, HESSELINK was uw Leermeester. *Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatore, cui non magistri fui atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse alitus aut doctus est, cum*

grata recordatione in mente verfetur? heeft reeds CICERO, *pro* PLANC. C. 33. gevraagd; en wie herhaalt niet met hem, na zoo veel eeuwen, die vraag, zonder zich bij een welgeplaatst hart in het antwoord te bedriegen? Ik zelf, Mijn Heer! ken die betrekking. De mannen, tot welke wij als weetgierige jongelingen eens gebragt werden, welker hand wij, met onbegrensden eerbied voor hunne ons verbazende geleerdheid, aangrepen, om tot den op eene fteile hoogte liggenden tempel der wijsheid opgeleid te worden, zijn ons dierbaar. Worden wij in onzen hoogen dunk van hen niet bedrogen; overtuigen wij ons, dat het niet koud pligtgevoel of baatzieke loonzucht is, die hen drijft; buigen zij zich minzaam tot onze vatbaarheid en behoefte neder, dan ftaat eerlang hun naam met onuitwischbare letteren in ons hart gegrifd. Maar tot nog hooger peil klimt onze dankbare en eerbiedige liefde, wanneer het *één* Leermeester is, aan wien, bijna bij uitfluiting van alle anderen, onze geheele vorming is toevertrouwd. Zoo iemand wordt dan onze grootfte weldoener op aarde; hij wordt ons meer dan onze ouders. Den vader van onzen geest eerbiëdigen wij in hem; den wijze, die ons edelst en Goddelijk deel opkweekte, ontwikkelde, vormde, rigtte, verbeterde, voor al wat goed, fchoon en groot is, ontvonkte, en ons het beste deel leerde kiezen, waardoor het leven ons tot leven wordt; ja, fchatten leerde kennen en verkrijgen, waarvoor wij het begeerlijkfte opofferen, die voor eene betere orde der dingen ons rijper maken, en dan, wanneer de aarde met hare betooverende verfchijnfelen onder onze voeten wegzinkt, ons, oneindige aanwinst biedende, in het rijk des lichts volgen moeten! — Dat een kweekeling de gebreken van zulk een' Meester ligtelijk voorbijziet, ze bemantelt, of zelfs als deugden overneemt, dat hij diens denkwijs tot de zijne maakt en daarbij zweert, of, hoezeer naderhand ook door zelfdenken gewijzigd, daarvoor ijvert, zal U evenmin een ziel- als gefchiedkundig raadfel zijn. Hij zegent hun ftof; hij eert hunne nagedachtenis, en den roem dezer hunner onfterfelijkheid op

aarde ſtaande te houden, uit te breiden en te verdedigen, beſchouwt hij als een' heiligen tol der dankbaarheid, te meer verſchuldigd, omdat de tong in het ſtof verſtijfd ligt, die anders hare zaak zelve regtvaardigen konde.

Dat Gij nu, Hooggeleerde Heer! die edele en dankbare kweekeling van HESSELINK, Gij, die op den Hoogleeraarsſtoel zit, dien hij vroeger bij de Doopsgezinden bekleedde, van mij verſchillen moet, bevreemdt mij evenmin, als dat Gij eene poging hebt ondernomen, om, waar Gij beide verongelijkt waandet, U manmoedig in de bresſe te ſtellen. Maar dit bevreemdt mij, dat Gij U door uwe teedere betrekkingen zoo ver hebt laten verleiden, om mijne woorden *op eene wijze op te vatten, die niet alleen tegen mijne meening, maar zelfs tegen de letter van dezelve doorgaans ſtrijdig is;* zoodat Gij dusdoende, uit eenen welmeenenden ijver voor uwen Leermeester en uw Kerkgenootſchap, jegens mij onregtvaardig zijt geworden. Mijne eer vordert, dat ik dit met evenveel *beſcheidenheid en nadruk*, als waarin Uw H. E. mij is voorgegaan, aantoone, en mij tegen die miskenning, op den toon, dien de aard der zaak aangeeft, regtvaardige.

Ik treed eerst, het *corpus delicti* zelve bij de hand, voor U. Vergeet, Mijn Heer! zoo het U mogelijk is voor een oogenblik, dat Gij aan HESSELINK's voeten waart neêrgezeten; vergeet, dat Gij Leeraar en Hoogleeraar bij de Doopsgezinden zijt; vergeet, indien het U niet te zwaar als mensch valt, alles, wat Gij van dit ſtuk gehoord en wat Gij daarover geſproken hebt. Bezie het nog eens ter dege van kop tot teen, terwijl het daar voor U ſtaat als een onregtvaardig beſchuldigde, doende zijn beklag; ſmeekende niet om genade en verſchooning, maar om regt, en dit, bij al wat heilig is, den edelmoedigen regter bezwerende.

Het is reeds opgemerkt, dat BAHRDT (van dien was zoo even geſproken) *bij zijne zoogenoemde vertaling des N. T. veel gebruik gemaakt heeft van het Woordenboek van* W. A. TELLER, *waarin de grammatikale uitleggingswijze, bij onwettige toepasſing, tot bevordering van*

een rationalistisch ſtelſel was aangewend. Van dit geſchrift werd, voor het Nederlandsch publiek, eene navolging vervaardigd door wijlen den geleerden GERRIT HESSELINK, *laatst Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte bij de Doopsgezinden te Amſterdam* (1056). *Doch daar* HESSELINK *niet alleen* TELLER, *maar ook* LANG *en anderen volgde, is dit werk in eenen meer gematigden geest geſteld, hoewel men den invloed van des Hoogleeraars Duitſche begrippen over verſcheidene ſtellige waarheden, en die van zijn Kerkgenootſchap, er duidelijk uit proeft* (1057). *Zulks werd kort na de verſchijning der eerſte uitgave vrij onzacht aangewezen in een ſtukje: de nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden volgens het Uitlegkundig Woordenboek van den Heer* HESSELINK. 1793. *De onbekende ſchrijver ging echter te ver, ook daarin, dat hij de bijzondere gevoelens van den Hoogleeraar aan het geheele Kerkgenootſchap te last legt, waartoe hij behoorde; want, hoewel toen reeds vele Doopsgezinden aan die Neologen de hand reikten, welke de voornaamſte leerſtukken van het Evangelie als menſchelijke bijvoegſels wilden beſchouwd hebben* (1058), *zoo waren er toch nog anderen, die de voetſtappen van den edelen* MENNO *ook daarin drukten, dat zij met geheel hun hart vasthielden aan die ſtellige waarheden, welke de ziel van het Evangelie en deszelfs voorſchriften uitmaken. Mogt het getal derzulken onder hen, ſedert dien tijd, niet verminderd zijn!*

Ik heb, Hoogeerwaardig Heer! te veel vertrouwen op het doorzigt en de regtvaardigheid van het onzijdig publiek, om een oogenblik in beraad te ſtaan, of hetzelve uwe aanklagten, dat HESSELINK hier van gelijkheid in denkwijze en bedoeling, zoo niet met BAHRDT, dan toch met W. A. TELLER; van Neologie, in uwen

(1056) *Uitlegkundig Woordenboek ter opheldering van de Schriften des N. V. Amſt.* 1790. Tweede uitgave, 1803.
(1057) B. v. *Koning, Bezetenen, Doop, Eed* en anderen.
(1058) Men zie YPEIJ, a. w. IX D. bl. 175.

zin veel erger dan Rationalismus; van tegenſtand tegen het beste der boeken; van ondermijning des Bijbels; van ketterij in de leer des Kerkgenootſchaps, waartoe hij behoorde, gegrond zal vinden; en ik weet, het vraagt met mij naar de bewijzen voor deze beſchuldiging, die zoo openlijk en ſterk door Uw H. E. is gedaan.

„ Ik heb," in het bovenſtaande, „ HESSELINK zaamgevoegd met BAHRDT, en die zamenvoeging heeft voor elk regtgeaard gemoed iets ſtuitends." Maar, Mijn Heer! hoe groot zoude het getal dier min regtgeaarde gemoederen worden, indien het gemis van dit gevoel, onder het lezen van het bovenſtaande, tot een' onbedriegelijken keurſteen gelden moest van een welgeplaatst hart, of zelfs van een kiesch gevoel? Ik kon Uw H. G. toch eene reeks van mannen opnoemen, aan welke Gij beide wel liefst niet zoudt willen betwisten; mannen, die, met mij en U, HESSELINK eenvoudig, waarheidlievend, vroom, geleerd e. z. v., doch BAHRDT onbeſchaamd en ligtzinnig noemen; maar die volmondig verklaren, dat zij evenmin bij de eerste lezing, als bij een herhaald doorzigt, eenige merkbare willekeurige of onwillekeurige aandoening beſpeurd hebben. Ook heb ik waarlijk Uw H. G. niet noodig te zeggen, dat ik *Seraf en Duivel*, *Jehova en Beëlzebul* kan zamenvoegen, zonder mij aan eenige oneerbiedigheid jegens de heilige Geesten of aan lastering van het aanbiddelijk Opperwezen ſchuldig te maken. En moet Gij niet toeſtemmen, dat BAHRDT en HESSELINK in elke geſchiedenis der uitlegkunde, ook in eene, die Uw H. G. zelf zou willen ſchrijven, moeten vermeld ſtaan, omdat zij beide uitleggers waren en beide gebruik maakten van TELLER's welbekend Woordenboek? Dit heb ik herinnerd; maar geenszins, ten einde de wijze van beider uitlegging ook maar van verre *gelijk* te ſtellen. Van BAHRDT was in het onmiddellijk voorgaande geſproken; en, daar uw Leermeester en hij zich in dit *tertium comparationis* raakten, dat zij beide zich door TELLER lieten voorlichten, leverde dit een' overgang op, die, in ongezochtheid en natuurlijkheid,

zichzelve reeds genoegzaam tegen uwen argwaan verdedigt.

Doch indien uw vermoeden, dat ik uwen hoogvereerden Leermeester met BAHRDT gelijk gesteld heb, dan zoo ongegrond blijkt te zijn, Gij wilt dan toch tot elken prijs, dat ik den zaligen man met TELLER heb gelijk gesteld; want ik heb zijn werk eene *navolging* van diens arbeid genoemd. Ik sla nog eens HESSELINK open, en lees daar letterlijk, in de Voorrede, het volgende: „ Er is, vóór veele jaaren, in Duitschland een klein werkje te voorschijn gekomen; ten titel voerende: *Wörterbuch des N. T. zur Erklärung der Christlichen Lehre*, *von* WILH. ABRAH. TELLER, 't welk aan velen onzer landgenooten niet onbekend is. Het is naar een dergelijk plan, dat het werkje voorhanden is zaamgesteld. Hoe veel hetzelve ook, in veele opzigten, daarvan verschille, heb ik mij echter, behalven van verscheidene andere hulpmiddelen, gelijk TROMMIUS *Nederlandsche Concordantie*, en veele geachte uitleggers der H. S., van bovengemeld Woordenboek bediend, en mij tevens de aanmerkingen nu en dan ten nutte gemaakt, welke de kundige Godgeleerde G. H. LANG: *zur Beförderung des nützlichen Gebrauches des W. A. Tellerschen Wörterbuches des N. T.*, daarop gemaakt heeft." Zegt hij niet, dat hij van bovengenoemd Woordenboek zich *bediend* heeft? en leert een oogopslag op beide werken, die naast elkander voor mij op de tafel liggen, mij dit niet zoo onwedersprekelijk, dat ik eene enkele reis weleens meer den vertaler dan den navolger meen te lezen? Schrijft niet HESSELINK, bl. 86: „ De Heer TELLER heeft (in zijn *Wörterbuch*) hierin, mijns achtens, eene zoo geregelde orde gehouden, dat ik niet beter weet dan denzelven hoofdzakelijk te *volgen*, schoon ik in de rangschikking en uitlegging van *sommige* plaatsen van hem verschille, 't welk echter onnoodig is aan te merken." Wie, ter wereld, kan op het denkbeeld komen, dat ik HESSELINK miskend of het publiek door min juiste berigten en uitspraken misleid heb, toen ik

ſchreef: „Van dit geſchrift werd voor het Nederlandsch publiek eene navolging vervaardigd door wijlen den geleerden GERRIT HESSELINK," en zoo een woord bezigde, waarmede HESSELINK zelf het kenmerkende van zijnen arbeid wilde beſtempelen? Uw H. G. is dit mogelijk geworden, doordien Gij, bij de ſcheikundige ontleding mijner woorden, waaronder echter derzelver geest doorgaans vervlogen is, in het woord *navolging* niet alleen de beſtanddeelen van *plan* en *orde*, maar ook van *geest* en *ſtrekking* meent ontdekt te hebben. Doch moet het publiek niet verbaasd vragen, hoe Uw H. G. dan ontgaan kon, wat ik er toch onmiddellijk op liet volgen, „dat HESSELINK niet alleen TELLER, maar ook LANG en anderen volgde?" Vooronderſteld nu eens, dat uwe uitlegging doorgaat, en men bij het zelfſtandig naamwoord ook aan gelijkheid van geest en ſtrekking denken moet, vordert dan niet de regel der *conſequentie* gebiedend, om diezelfde denkbeelden met het werkwoord *volgen* te vereenigen; want *volging* of *navolging* zal op de goudſchaal der *etymologie* wel even veel korrels wegen. Naar dit *Lexicon* komt dan de zin hierop neder: „HESSELINK heeft een Woordenboek vervaardigd, hetgeen niet ſlechts in *plan* en *orde*, maar ook in *geest* en *ſtrekking* gelijk is aan dat van TELLER; doch, datzelfde Woordenboek is tevens *niet alleen in plan en orde*, maar ook in *geest* en *ſtrekking* gelijk aan dat van LANG en anderen." Elk, echter, die weet, hoe ver de geest en ſtrekking van het geſchrift van TELLER en dat van LANG uiteenloopen, zal wel reeds van zelf gevoelen, dat dan ook de aanklagt van Uw H. E. moet teruggenomen worden, alsof ik HESSELINK's werk voor iets anders uitgegeven had, dan waarvoor hij zelf dat wilde beſchouwd hebben.

Evenmin als ik HESSELINK's arbeid daardoor eenigzins beſchuldigd heb, dat ik dien eene navolging van TELLER noemde, wilde ik een' grond van aanklagt tegen denzelven daaruit ontleenen, dat het werk van TELLER, wat hij gebruikt had, gewaagde en neologiſche

ſtellingen behelst. Uw H. E. heeft dit echter vermoed; want waartoe anders uwe uitweiding, die op den voet van bl. 316 begint, en tot over het midden der volgende loopt? Ik zou hierop kunnen zwijgen, indien ik niet vreesde, dat hetgeen Uw H. E. daar, met de bedoeling om uwe aanklagt te ſtijven, gelieft te zeggen, ligtelijk verkeerd verſtaan en tot ſchade voor de heilige zaak der waarheid misbruikt kon worden; waartoe echter onze briefwisſeling geene aanleiding geven moet. Ik meen immers te durven beweren, dat elk, die, al is het ook met de onſchuldige bedoeling om nijpenden honger of brandenden dorst te ſtillen, aan het vertalen van een boek gaat, waarin gewaagde en neologiſche ſtellingen voorkomen, en deze dus onder het publiek verſpreidt, ſchuldig ſtaat aan het uitſtrooijen van kwaad zaad onder de tarwe; en ik houd het er voor, dat hij bij *de regtbank der zedelijkheid* verantwoordelijk ſtaat voor al de noodlottige gevolgen, die zij op de gemoedsrust en deugd zijner Medechristenen uitoefenen; gevolgen, welke te keeren niet altijd even gemakkelijk is. Met eene dergelijke ſchuld hebben zich velen bezwaard, bij name de vertalers der ellendige produkten van PAINE, BALLENSTEDT en BRENNEKE, om nu anderen niet te noemen. Gij zult mij dit wel toeſtemmen; want ik weet, wij ſtaan hier gelijk. Maar eenigzins anders wordt de zaak, wanneer het oorſpronkelijke, bij enkele kafbolſters en looze tarwe, eene groote hoeveelheid goed koren bevat, en het publiek juist daaraan behoefte heeft. Dan eischt echter de omzigtigheid, om dit aan te wijzen. Zoo deden de voorzigtige beſtuurders van het aan TEYLER's Fundatie verbondene Godgeleerde Genootſchap in de Voorrede tot HAAFNER's beruchte Verhandeling; zoo ook de hooggeachte en oordeelkundige vertaler van KRUMMACHER's werk *over den Geest en Form der Evangeliſche Geſchiedenis*. Hij prijst het goede, maar hij waarſchuwt ook tegen het verkeerde. „ Geenszins," zegt hij in het Voorberigt, „ willen wij echter daarmede te kennen geven, dat wij alles goedkeuren en toeſtemmen, wat

de Schrijver in dit werk zegt. Omtrent het ftuk der Goddelijke ingeving, en omtrent de uitlegging van verfcheidene plaatfen en zaken, verfchillen wij van hem in denkwijze. Daar, waar wij anders dachten, dat in aanteekeningen op te geven, en den Schrijver te wederleggen, zulks hebben wij niet gedaan, omdat wij bij de lezers van dit werk een oordeel des onderfcheids vooronderftellen, dat zulke teregtwijzingen overtollig maakt." Ook heeft de geachte man bij KRUMMACHER iets meer gedaan, dan het gewone vertalingswerk met zich brengt. Desniettemin beken ik openhartig, nog nimmer den wensch te hebben kunnen onderdrukken, dat de geleerde man, in plaats van eene overzetting, liever eene navolging gegeven had, waartegen dan die aanmerkingen niet zouden gevallen zijn, welke men nu, gelijk Gij weet, met grond op KRUMMACHER heeft moeten maken.

Doch, om terug te keeren van deze uitweiding, ik heb, zoo vervolgt de akte van befchuldiging, HESSELINK met de fchuld van Bijbelbeftrijding bezwaard, bl. 314; ik heb hem onder die loszinnigen gefteld, die, Gods woord naar willekeur verklarende, het Evangelie van deszelfs vertroostende, heiligende en zaligende kracht berooven, bl. 315; ik heb hem geteekend als iemand, die zich aan het heilig Bijbelwoord vergrepen heeft, enz. bl. 319. Waarop Uw H. E. deze aanklagt bouwt, is voor mij weder eene verborgenheid. Toch wel niet daarop, Mijn Heer! dat de naam van HESSELINK in eene Gefchiedenis van het Rationalisme, met den algemeenen titel van Bijbelbeftrijding beftempeld, voorkomt? Zoo iets durf ik bijna van Uw H. G. niet denken, die immers weten moet, dat het alleen *op de wijze* aankomt, hoe hij daar vermeld ftaat. Vergun mij echter, Hoogeerwaardig Heer! dat ik dit door een voorbeeld ophelder, hetgeen mij juist voor den geest ftaat, en wat vooral voor Doopsgezinden, die dezen brief met bijzondere belangftelling in handen nemen zullen, meer dan menig ander van overtuigingskracht zijn moet. Elk weet, dat in de Gefchiedenis de naam van *Wederdoopers* of *Herdoopers* vroeger

in eenen uitgeſtrekten zin werd gebezigd van allen, die aan den doop der bejaarden alleen geldigheid en bijbelmatigheid toekenden, en dat die van *Doopsgezinden* of *Baptisten* van lateren oorſprong en door de volgers van MENNO om redenen gekozen is; hoewel ik dien van *Wederdoopers* meer eigenaardig vind, niet alleen voor de vroegere *Fijnen*, die aan de andere partijen van uw Kerkgenootſchap, ja aan zichzelve, het *privilegie*, om volwasſenen te doopen, betwisteden, en daarom *weder en weder* den doop herhaalden, maar ook voor een geheel Kerkgenootſchap, hetgeen nog bij voortduring den doop der kinderen, door mij en andere Leeraars, onder plegtige aanroeping van Gods naam en in de openlijke en gemeenſchappelijke vergadering der Christenen, bediend, als gelijkſtaande met het wasſchen door eene baker beſchouwt, *weder* herhaalt, en de als kinderen gedoopten door eenen *wederdoop* tot leden inwijdt. Doch, wat hier ook van zij, vraag ik, of *zij* wel het oordeel des onderſcheids hadden en gebruikten, die alle Wederdoopers in de XVIde eeuw op dezelfde lijn plaatſten, en, de ſtille, vreedzame, ſchoon ſoms enthuſiastiſche aanhangers van MENNO met het MUNSTERSCH ROT verwarrende, hen te vuur en zwaard vervolgden? Uwe Schutsſchrijvers hebben toen, met redenen, die nog overwegende gekeurd worden, *geprotesteerd* tegen een dergelijk overbrengen van hatelijke denkbeelden, die bij den naam *Wederdoopers* onwillekeurig oprezen, op hunne broederſchap; maar hiermede, Mijn Heer! hebben zij mijn beweerde bepleit, dat men niet op den blooten naam moet afgaan, waaronder iemand ſtaat, maar dat verſtand en billijkheid vorderen, om vooral op de wijze te zien, waarop iemand onder dien naam voorkomt. Indien Uw H. E. op deze had gelieven te zien, en dan Uzelven naar de aanleiding gevraagd had, die ik kon gehad hebben, om in deze Geſchiedenis van HESSELINK en de *Doopsgezinden* te ſpreken, dan voorzeker zoudt Gij mij zoo niet beſchuldigd hebben, en nog veel minder met die beſchuldiging voor het publiek getreden zijn. Toen ik de taak op mij

nam, om eene Geschiedenis van het Rationalismus te schrijven, waarop het ligter valt aanmerkingen te maken dan ze te vermijden, en dat Rationalismus ook in deszelfs voortgangen hier te lande met het oog te vervolgen, kon de schermutseling over het Woordenboek van HESSELINK mij niet ontgaan. Op het veld onzer anders zoo vreedzame Letterkunde stond zij daar als een belangrijk verschijnsel; want, hoewel de Schrijver van *de nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden*, het zij dan een Gereformeerde of Doopsgezinde, noch met zijnen naam, noch met de plaats van den druk durfde of wilde voor het licht treden, het was toch de eerste aanklagt van Neologie tegen eenen *Nederlander*; eene aanklagt door eenen man, dien men evenmin geleerdheid als geestigheid ontzeggen kon. Dat zij opzien, veel opzien baren moest, was natuurlijk, en weldra klonk ook inderdaad zijn kreet heinde en ver over Nederland. Zelfs HESSELINK rekende de zaak van te veel belang, dan dat hij de pen wilde laten rusten, en zocht zich in een tegenschrift te verdedigen; hetgeen *niet achter het tweede deel der eerste uitgave* van zijn werk, maar afzonderlijk en een paar jaren na die uitgave, onder den titel: *aan de Lezers van mijn Uitlegkundig Woordenboek*, is uitgegeven; iets, hetgeen ik hier, geenszins ten dienste van Uw H. E., maar van den Recensent van BREDIE's Woordenboek, *Letteroefeningen* voor Junij, bl. 276, in de aanmerking, opmerk, die, Uw H. E. broederlijken bijstand willende bieden, mij van *voorbarigheid in oordeel* beschuldigt, terwijl hij, door den regel, ook bij de wilden heilig: „ *audiatur et altera pars*," te vergeten, zichzelven van voorbarigheid niet vrijpleiten kan. Ook nog een vriend van den Hoogleeraar, die echter evenmin als de aanlegger met naam of drukplaats wilde of durfde voor den dag komen, vermeerderde het geruchtwekkende der zaak; terwijl de beschuldigde, hoewel het laatste woord gehad hebbende, haar weder roerde, toen zij reeds lang vergeten was, in de Voorrede tot den tweeden druk zijns Woordenboeks. Ik vraag U,

Hooggeleerde Heer! of ik van dezen geruchtwekkenden pennestrijd, die niets minder gold dan of HESSELINK een volslagen Neoloog al of niet was, kon en mogt zwijgen? Uwentwege had ik, schrijft Gij, bl. 318, dit kunnen doen; maar veroorloof mij op te merken, dat uw gevoelen over het min belangrijke van dit verschijnsel wel geenszins dat van het geheel publiek is; althans niet van mij zijn kon, die zoo veel mogelijk de beschuldiging van onvolledigheid ontwijken wilde. Om diezelfde redenen mogt ik ook niet zwijgen van de geruchtbarende aanklagt in het Luthersche Kerkgenootschap te uwer stede; terwijl ik dit wel van REGENBOGEN kon, wiens werk, hoeveel stalen ook eener van zijn Kerkgenootschap afwijkende denkwijs behelzende, toch op verre na zoo veel opzien niet verwekt had, en ook door geen enkel tegenschrift opzettelijk was aangevallen. Hetgeen ik omtrent des mans gevoelen zeggen wilde, meende ik daarom gevoegelijk tot de *Geschiedenis der Apologetiek*, waarin REGENBOGEN eene eervolle plaats bekleeden zal, uit te moeten stellen. Ik hoop, Hoogeerwaardig Heer! dat U daar ook blijken zal, hoe weinig ik den regel: *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur*, uit hoofd en hart verloren heb; een regel, dien echter ook elk beoordeelaar van mijn werk in beide dient geschreven te hebben. Ja, ik ben er zoo verre af, om iemand van aanmatiging te beschuldigen, die waarheid, strikte waarheid van mij vordert, dat ik mijzelven de getuigenis geven kan, van nimmer, uit vrees voor moeite of onaangenaamheden, of uit zucht tot bevordering van mijne kleine standplaats naar ruimer en aanzienlijker werkkring, mijne pen te hebben bewogen, om de waarheid te kort te doen; haar, die mij boven alles op aarde heilig is. Ik dacht aan de vormingsgeschiedenis van GERRIT HESSELINK; ik liet zijn Woordenboek op onderscheidene plaatsen openvallen, en ik vond de waarheid in het midden; daar, waar zij zoo dikwerf, bij geschillen van dien aard, hem zich aanbiedt, die haar zoekende wenscht:

Descends du haut des cieux, auguste Vérité!
Repands sur mes écrits ta force et ta clarté!

Mijn oordeel werd bij dit onderzoek bepaald tot deze ſlotſom, dat de invloed van des Hoogleeraars Duitſche begrippen over verſcheidene ſtellige waarheden niet te miskennen was.

Indien ik de vormingsgeſchiedenis van HESSELINK naga, dan dunkt mij is het gemakkelijker te begrijpen, hoe hij nu en dan van deze beſmet worden, dan hoe hij ze geheel ontwijken kon. HESSELINK was geboren in eenen tijd, toen het oude ſysteem der Godgeleerden hier te lande nog onbewogen ſtond, en ook van die Doopsgezinden, welke niet met de Socinianen of Remonſtranten ééne zaak gemaakt hadden, grootendeels aangenomen werd. Zijn vader behoorde tot die Doopsgezinden, welke men gemeenlijk de *oude Vlamingen* noemde, en die toen juist hunne oude handſchriftelijke belijdenis, met eenige weinige veranderingen, hadden uitgegeven, onder den titel: *Geloofsbelijdenisſe der Doopsgezinden, bekend onder den naam van oude Vlamingen, hunne Sociëteitsvergadering houdende in de Botteringe-ſtraat te Groningen. In den jare* 1755 *uitgegeven volgens beſluit der algemeene Societeitsvergadering.* De hoopvolle zoon werd in deze kenmerkende belijdenis eerst ingewijd, doch allengskens ook aan het onderrigt van andere onderwijzers overgegeven. Zijn vader wilde, dat hij zelf zien, beproeven en wegen zoude, ten einde, bij het leerſtelſel dier dagen, het goede van het kwade, het zwakke van het ſterke af te zonderen. Op dezen weg moest HESSELINK weldra ontdekken, dat het oude kerkelijke ſysteem in vele ſtukken gebrekkig was. Hij, die alles wilde onderzoeken, ſtelde zich niet tevreden met de denkwijs der Hoogleeraren aan de Groningſche en Lingenſche Hoogeſchool; hij wilde ook die der Duitſchers kennen en beproeven. Daar was toen eene groote werkzaamheid en ijver in het hervormen ontſtaan. „Daar had het ongeloof," gelijk Uw H. E. zoo juist opmerkt, bl. 314, „zijne ſtem in de Akademieſche gehoorzalen niet alleen, maar zelfs op de Christelijke leerſtoelen verheven, en werd door den geest der natie aangekweekt." Weinigen

in Duitschland, die niet door deze hervormingsdrift zich lieten medeslepen, en, al stonden zij ook hier of daar vast, die toch op vele punten niet te rekkelijk waren en deze of gene dier nieuwe meeningen overnamen; zonder juist te bedenken, dat zij, deze aannemende, andere moesten laten vallen, indien de eenheid van hun stelsel niet zoude verloren gaan. De bezadigdheid van onzen landaard, HESSELINK ook zoo zeer eigen, kon hem niet overal behoeden. Met hunne goede meeningen nam hij ook hier en daar wat van de dwaling zijns tijds over, zoo wel in de beginselen zijner uitlegkunde, als in de toepassing van dezelve op onderscheidene Bijbelplaatsen. Bij de eerste uitgave des Woordenboeks loopt dit, dunkt mij, zoo kennelijk in het oog, dat er geen loochenen aan valt. Bij de tweede heeft de Hoogleeraar hier en daar wat verholpen; maar, in weerwil daarvan, herkent men nog soms vrij merkbaar veel der vorige begrippen, van welke hij echter vele in latere jaren, gelijk ik van zijne vertrouwde vrienden weet, heeft laten vallen. Men sla alleen maar die plaatsen op, op welke het leerstuk van *Vader*, *Zoon en Geest*, rust, „een dier hoogbespiegelende leerstukken, die," zijns achtens, „buiten de leer der H. S. omloopen en geen nut stichten;" men leze onder anderen het artikel *Geest*; mij dunkt er is duidelijk te zien, dat de Hoogleeraar het er op toelegt, om den H. Geest alleen als Goddelijke kracht te laten gelden. — Doch, Hooggeleerde Heer! ik zoude een woordenboek op een woordenboek moeten schrijven, bijaldien ik al die plaatsen van den tweeden en vooral van den eersten druk, want ook deze komt wel degelijk in aanmerking, wilde doorloopen en mijn boven gezegde uitlegkundig staven. Daartoe ontbreekt het mij, met gewigtiger arbeid bezet zijnde, van welke eene sukkeling in den laatstverloopenen winter mijne pen reeds te vaak heeft afgehouden, zoo wel aan lust als tijd. Mogt dan een ander dit, zoo wel met opzigt tot het bovenstaande als andere misslagen van HESSELINK, doen, en zóó den wensch van eenen bevoegden beoordeelaar vervullen, die nog, met den roem

van wijsheid en gematigdheid, aan eene onzer vaderlandfche Hoogefcholen bloeit. Deze verklaart, in de recenfie van den tweeden druk des onderhavigen gefchrifts, te wenfchen: „ dat zich iemand zal opdoen, die, met de noodige kunde toegerust, tot dit Woórdenboek zulk een werk zal leveren, als LANG gegeven heeft tot dat van TELLER: de Rec. toch is overtuigd, dat zulks zeer noodig is, en befchouwt het als het beste en gepaste middel, om alle gapingen, die in dit werk zijn, aan te vullen, en zoo vele ongegronde verklaringen, als er in voorkomen, te verbeteren." Een begin tot de vervulling van dezen wensch is in de *Theologifche Bibliotheek* bij BRAVE gemaakt, waarvan, helaas! de voortzetting, daar dit belangrijk tijdfchrift toen een einde nam, nimmer het licht heeft gezien. Uw H. E. kan die beoordeeling vinden op bl. 509 van het IIde Deel, en de bijvoegfels en aanmerkingen op het *Uitlegkundig Woordenboek* bl. 1—30 van het IXde Deel. Daar ik intusfchen aan den voet der bladzijde de artikelen *Bezetenen* en *Koning*, tot bewijs voor mijn gezegde, aangehaald heb, Uw H. E. echter noch in het een noch in het ander eenige bewijskracht vindt, moet ik over deze nog een paar woorden zeggen.

Het artikel *Bezetenen* ftaaft mijn beweerde. Ik zal de moeite doen, om dit naar het voor mij liggend exemplaar hoofdzakelijk uit te fchrijven. „ Deze leer is van de Grieken herkomftig, welke dusdanige verfchijnfelen, waarvan de oorzaak verborgen was, aan de werking van *Démons* of Geesten gewoon waren toe te fchrijven. Zij onderfcheidden ze in goeden en kwaden, en geloofden, dat voorname, doorluchtige mannen van éerstgemelden bezield waren.. — — In de fchriften des N. V. wordt *Démon* altijd van eenen *kwaden* Geest verftaan en hiermede meermalen verwisfeld. — Deze Démonologie der Grieken hebben de Joden overgenomen, en fchreven, uit dien hoofde, even gelijk de Griekfche wijsgeeren van dien tijd, verborgene en hardnekkige ziekten aan de werking van dusdanige *booze Geesten* (*Démons*) toe. — — Uit de befchrijvingen der H. Schrijveren aangaande de Bezetenen blijkt het, dat

de lijders door zware ziekten aangetast waren. — — Het wonderdadige," zoo vervolgt de Hoogleeraar, bijna woordelijk TELLER uitfchrijvende, „ 't welk Jezus, bij het genezen van dusdanige ziekten, verrigtte, beftond dus niet in het uitdrijven van eenen eigenlijken *Démon* of boozen Geest, maar in het wegnemen van ongeneeslijke kwalen, welke zoo Grieken, als Joden, gewoon waren aan booze Geesten toe te fchrijven. Op de vraag: waarom heeft de Heiland deze algemeene volksdwaling niet te keer gegaan? dient ten antwoorde, dat Hij, die gekomen was, om de menfchen van zonden te verlosfen, en tot God terug te brengen, zoo min in dit als in andere gevallen zich ophield met het beftrijden der algemeene volksvooroordeelen, of wijsgeerige leerftelfels van dien tijd, als volftrekt niet behoorende tot het oogmerk zijner zending; en het is buiten twijfel een zeer verkeerd gebruik der H. S., berustende op eene vrij algemeen aangenomene dwaling, wanneer men zich van derzelver uitfpraken bedient, in het oplosfen van Natuurkundige of Bovennatuurkundige vraagftukken." Toen HESSELINK dit fchreef, was de ftrijd over de *Demoniaci* in Duitschland zeer hevig geweest. Men hield het er toen voor, dat elk, die de existentie van den boozen Geest loochende, veel wijzer en verlichter was, dan die haar erkende; en met dit vraagpunt hing dat over de *Bezetenen* naauw zamen. Wie aan de booze Geesten het beftaan ontzegt, die kan ook geene werking van hen denken. De ftrijd hierover, die met geestigheid en boosheid gevoerd werd, had eene buitengemeene levendigheid ontvangen door den geruchtmakenden LOMANSCHEN twist; terwijl, hetgeen BEKKER en na hem WAHNER, WETSTEIN en MEAD gefchreven hadden, overlang vergeten en als zoodanig min bruikbaar was. Door TELLER was, hetgeen SEMLER begon, van wien de menfchen zeiden: „dat hij den Duivel van de aarde gebannen had," voortgezet; en aan deze beide Geleerden is de verfpreiding van dit gevoelen, bij hoe velen het dan ook, behalve bij HESSELINK, in de Nederlanden ingang moge gevonden hebben, meer

toe te fchrijven dan aan FARMER's werk, hetgeen daarenboven eerst van Engeland naar Duitschland overgebragt, en, na aldaar het burgerregt door eene breede Voorrede van SEMLER ontvangen te hebben, op onzen bodem verplant is geworden. Dat nu HESSELINK zijne begrippen over de Bezetenen evenmin van zijne Leeraren aan de Groninger Hoogefchool, als bij OOSTERBAAN, maar vooral van TELLER *c. f.* overgenomen heeft, is vrij zeker, ook uit de reeds opgemerkte, meer dan toevallige overeenkomst tusfchen den Hoogleeraar van *Amfterdam* en den Proost van *Berlijn.* — Hetgeen Uw H. E. echter uit mijne aanhaling gelieft af te leiden, is, daar Gij in de opvatting van den tekst, waarvoor de noot als bewijs zal dienen, zoo zwaar misgetast hebt, weder ongelukkig bijgebragt; en ik had wel gewenscht, dat Uw H. E. den daarop gebouwden ongepasten raad liever terug had gehouden. Immers ik onderfchrijf met even veel gewilligheid, als Gij, wat HERINGA in de aangehaalde plaats zegt; maar, ook onder hetgeen verder in die Verhandeling volgt, plaats ik mijne goedkeuring, hoewel het mij voorkomt, dat Gij daar niet mede zoudt teekenen. Ik weet, dat mannen, die ons de gewigtigfte waarheden van den Godsdienst helpen verdedigen, voor het gevoelen aangaande de Bezetenen weleens zijn *uitgekomen*; maar ik weet ook, dat dit dikwerf uit beliefzucht was, ten einde anderen op half weg tegen te komen, en zoo *liberaal*, als mogelijk, te fchijnen. Ik weet, dat zij dikwerf meer door eenen perfoonlijken afkeer van den Duivel, dan door beginfelen eener fchriftverklaring, die zij anders voorftonden en volgden, gedreven zijn, en daarom, de tegenftrijdigheid niet merkende, de heilige Engelen in den Bijbel gelaten hebben, ja zelfs foms over hunne werking op den mensch zeer ftichtelijk prediken. Ik weet, dat ik, het gevoelen aangaande de Bezetenen omhelzende, *præmisfen* moet toegeven, volgens welke het gemakkelijk valt, om alles, wat het fubjectief gevoel hindert, uit de H. S. te werpen, en daarentegen, wat daarmede ftrookende is, er in te brengen. Ja, ik ken

weinigen, die bij dit punt alleen zijn staande gebleven. Integendeel is de bestrijding daarvan bij velen het begin geweest van eene reeks gewaagde onderstellingen, zoo wel over de verhevene leerstukken van het Evangelie, als over de geschiedenis, vooral de wonderdadige, des Bijbels. Moet Gij, Hooggeleerde Heer! die zoo wèl met den gang, dien de zaken in Duitschland genomen hebben, bekend zijt, mij niet toestemmen, dat het aldaar *in het groot* zoo is gegaan, en dat, bij eene behoorlijke *consequentie* in denken, de latere verschijnselen gevolgen geweest zijn, die men, zonder de gave van Profetie te bezitten, voorspellen kon, omdat zij schier onvermijdelijk waren?

Het andere artikel, waarop ik mij meende te mogen beroepen, ten bewijze van het beweerde in den tekst, is dat van *Koning*. De tusschen ons liggende vraag: „of uw achtbare Leermeester ook daar zoo rond en ruiterlijk voor het niet slechts systematisch, maar waarlijk bijbelsch denkbeeld is uitgekomen, als hij had behooren te doen, indien hij niet geweifeld had of inconsequent ware," laat ik hier eens door eenen derden beantwoorden. „Met genoegen heb ik opgemerkt, dat G. HESSELINK, *A. L. M.*, *Phil. Doct.*, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte bij de Doopsgezinden te *Amsterdam*, in zijn *Uitlegkundig Woordenboek ter opheldering van de Schriften des N. V.* Amst. 1790, op de artikelen *Heer*, *Opziener*, *Hoofd*, eene persoonlijke en werkdadige heerschappij van Christus *schijnt* te erkennen; althans in de uitlegging der plaatsen, hiertoe betrekkelijk, meer LANG dan TELLER *gevolgd* is. Doch op het art. *Koning* is het alsof hij LANG niet gelezen heeft; èn *de wijze*, op welke zich de Hoogleeraar daar uitlaat, *is zóó onbestemd en onnaauwkeurig*, *dat ik niet wete*, *wat ik*, het een met het ander vergelijkende, *er van maken moet*;" waarop dan de Schrijver, hetgeen HESSELINK op bl. 367, 368 neêrstelde, volgen laat. Dit, Mijn Heer! heeft geenszins de onbekende Schrijver der *nieuwe Hervorming* e. z. v. gezegd; ook niet de Heer YPEIJ; *maar die-*

zelfde HERINGA, met betrekking tot wien Gij in uwen brief aan mij, bl. 328, schrijft: „In de voortreffelijke Verhandeling van den Hoogleeraar HERINGA *over de leer der Accommodatie*, eenen man, even beroemd om zijne wetenschap en schranderheid, als eerbiedwaardig om zijne wijsheid en gematigdheid, lees ik, tot mijnen troost, het navolgende: „Ook mannen van naam en welverdienden roem, en ook onder deze dezulke, die ons de gewigtigste waarheden van den Godsdienst helpen verdedigen, komen voor dit gevoelen aangaande de Bezetenen uit. Ik althans behoor niet onder degene, van welke SEMLER zegt, dat zij elk, die niet omtrent de Bezetenen met hen van één gevoelen is, als eenen Onchristen verketteren: veel liever wil ik, op het voorbeeld van ERNESTI en HAMELSVELD, met bescheidenheid zeggen, welke redenen, mijns inziens, tegen de onderstelling dezer mannen beslisfend pleiten." „Hoe zeer," roept Uw H. E. daar uit, „is deze taal den echten, liberalen Godgeleerde waardig, die even verre verwijderd is van bekrompenheid als van onverschilligheid, en hoe heerlijk steekt dezelve af bij uw oordeel over HESSELINK!" Ik laat het nu aan de schranderheid des oordeels van Uw H. E. over, om aan te wijzen, hoe het mogelijk was, dat die *geleerde*, *schrandere*, *wijze* en *gematigde* HERINGA, die *liberale* Godgeleerde, die even ver verwijderd is van bekrompenheid als onverschilligheid, zoo iets kon schrijven? Hoe heerlijk steekt dit oordeel van den waarheidlievenden, onpartijdigen HERINGA over mijne aanhaling af bij dat, wat Gij daarover gelieft te vellen; en nu behoef ik U niet te zeggen, dat, indien de *Stichtsche* Hoogleeraar U door de Verhandeling van 1789, hij mij door die van 1797, bl. 50—52, vertroost heeft. — Of zult Gij dien achtbaren Wijze, voor wien geen lof te groot is, waar Gij nu van achteren ontdekt, dat hij niet met U instemde, toeroepen?

Quandōque etiam bonus dormītat HOMERUS!

Zoo iets mag ik van Uw H. Gel. bijna niet denken.

Nog meer menfchelijks is Uw H. E. overgekomen, wanneer Gij mij befchuldigt van HESSELINK aangeklaagd te hebben, dat hij zijne Duitfche (Uw H. E. verkiest er bij te voegen neologifche) begrippen op de kenmerkende geloofswaarheden van het Kerkgenootfchap, waartoe hij behoorde, heeft toegepast; waaruit Gij dan aanleiding neemt, om, hetgeen HESSELINK in zijn Woordenboek op de aangehaalde artikels *Doop* en *Eed* zegt, aan den toetsfteen der Doopsgezinde regtzinnigheid te ftrijken, met dat gevolg, dat Gij den Hoogleeraar in den Doop wat onregtzinnig, maar in den Eed volkomen regtzinnig vindt. Zonder nu juist daarop te willen hechten, dat Uw H. E. die befchuldiging *niet minder zwaar* noemt, dan die van Neologie in het algemeen; zonder te vragen, hoe zij daarvoor gehouden kan worden bij een Kerkgenootfchap, „ hetgeen," ik bezig uwe eigene woorden, „ door het beginfel eener betamelijke vrijheid in het godsdienftige geleid, verdraagt, dat er verfchil over belangrijke leerftukken onder hen befta, ja in liefde zelfs de prediking van fteil regtzinnige gevoelens verdraagt, die tegen de vroegfte geloofsbelijdenisfen hunner voorvaderen aandruifchen," merk ik alleen het volgende op. Het is U hier gegaan gelijk velen, die eene lange reeks van gevolgen afleiden en al voort- en voortredeneren, zonder in het oog te houden, of de eerfte ftelling, uit welke zij dat al fponnen en haalden, wel gegrond ware. Door terug te gaan op die eerfte ftelling, waardoor men zoo dikwerf duizend moeijelijkheden, tegenftrijdigheden, e. z. v. oplost, blijkt dan ook hier, dat gij olie en moeite hebt verloren. Het is mij nimmer in de gedachten gekomen, om HESSELINK van onregtzinnigheid in de Kerkleer te befchuldigen; want wat raakt die mij, die *geene Polemik* maar eene *Apologetik* wil fchrijven, en zeer goed weet, met welke gene en met welke deze te doen heeft. Het ging mij daarom, toen ik zag, dat Uw H. Eerw. had kunnen goedvinden, om de vele punten van aanklagt tegen mijn opftel nog met die van ketterij te vermeerderen, even als het U ging: ik kon niet begrijpen;

ik ſtond verwonderd, ja verbaasd! Mij dunkt deze opklimming van gevoel moest Uw H. E. reeds als van zelve op het denkbeeld gebragt hebben, of Gij mij hier ook wel geheel verkeerd verſtaan hadt; en dan zou Uw H. E., bij een bedaard en onbevooroordeeld onderzoek, gevonden hebben, dat hier geen enkel woord van ketterij geſproken was. Vreezende, dat ik door de zucht naar kortheid onduidelijk was geworden, legde ik eenen geachten Hoogleeraar (niet den Heer IJPEY), die van uwe opvatting en van mijne bedoeling geheel onkundig was, het boek voor, met de vraag: „wat heb ik hier willen zeggen?" — „Mijns inziens," antwoordde hij, „dat men uit HESSELINK's Woordenboek den invloed der begrippen van zijn Kerkgenootſchap duidelijk proeft." Daar Uw H. E. nu wel erkennen zal, dat HESSELINK de artikelen *Eed* en *Doop* niet op die wijze zou behandeld hebben, ten zij hij de bekende Doopsgezinde ſtellingen met de moedermelk had ingezogen, en Uw H. G. ook zal toeſtemmen, dat in een Woordenboek, hetgeen bijbelſche woorden en ſpreekwijzen, onafhankelijk van het leerbegrip van deze of gene Kerk, toelichten wil, zoo iets geheel niet te pas komt en een groot gebrek is, heb ik niet noodig, om hierover nog een woord te verliezen. Ik meende deze bijzonderheid echter in het werk te moeten herinneren, te meer, omdat zij ten bewijze ſtrekte, dat HESSELINK zich te veel had blootgeſteld aan den invloed van begrippen, voor welke hij bij het ſchrijven van zijn Woordenboek, als uitlegger in den edelen zin des woords, ongenaakbaar had moeten zijn.

Uit al het bovengezegde ziet Gij nu, Hoogeerw. Heer! hoe ver ik er af ben, om, met den Schrijver van *de nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden*, uit welken titel uw Leermeester hetzelfde, als ik, ſchijnt af te leiden, (Voorrede voor den tweeden druk, bl. XV.) HESSELINK onvoorwaardelijk voor een' Neoloog te houden, en zijne redenering zoo maar over te nemen. Gij kunt dat niet eerst uit deze letteren, ook uit het werk

zelve, met een gezond oog en wèl bekeken, kunt Gij dit zien. Daar heb ik den toon, waarop hij tegen HESSELINK ſchrijft; daar heb ik ook veel van den inhoud zijns geſchrifts afgekeurd. Het ſpijt mij, dat ik Uw H. E. de vraag doen moet, hoe het toch komt, dat Uw H. E., die anders geen mijner woorden of letters op bl. 568 en 569 onopgemerkt of ongewogen heeft gelaten, dit afkeurend oordeel verborgen heeft kunnen blijven, en dat Uw H. E. hèt publiek in den waan brengt, dat ik voornamelijk *de wijze* heb afgekeurd, waarop die anonyme Geleerde de zaak voorſtelde? Zeg ik niet met zoo vele woorden: *de onbekende Schrijver van dit boek ging echter te ver*, en ziet dit niet zoo duidelijk op de ſtoffe des boeks zelve, dat daaromtrent voor niemand, die zonder vooringenomenheid deze uitdrukking leest, eenige onzekerheid over blijven kan? Waarheid en Christelijke liefde kanten zich immers zoo wel tegen elke valſche als overdrevene beſchuldiging van den broeder aan.

Ten ſlotte, Eerwaardig Heer! protesteer ik, gelijk ik doe bij dezen, tegen elke averegtſche uitlegging van mijn kort berigt over HESSELINK, volgens welke men daaruit, met meer of minder geweld, zou kunnen opmaken, dat ik dien Hoogleeraar voor een' *Neoloog*, *Bijbelbeſtrijder* e. z. v. zoude houden of wilde gehouden hebben. Ik verklaar, dat HESSELINK aan het Goddelijk gezag des Bijbels en het poſitief karakter des Christendoms geloofde. Maar ik beweer tevens, dat diezelfde waardige man zich hier en daar in zijne uitlegkundige grondbeginſels, en in de toepaſsing daarvan op onderſcheidene Bijbelplaatſen, vooral door de zoogenoemde nieuwe hervormers in Duitschland van die dagen, heeft laten verleiden tot verklaringen, waardoor hij, als men ze op zichzelve beſchouwt, in de verdenking van Neologie valt.

Hier zoude ik, Hoogeerwaardig Heer! dezen brief kunnen ſluiten, en, waarlijk! hij is, daar ik zoo veel papier heb moeten beſchrijven, om U op alle punten te woorde te ſtaan, reeds lang genoeg. Doch ik kan aan

dezen wensch nog niet voldoen. Het heeft U immers kunnen behagen, om met uwe eerste aanklagt nog eene tweede te verbinden, en te beweren, dat ik nevens HESSELINK uw geheel Kerkgenootschap verongelijkt heb. Een ander moge deze beschuldiging gering achten, niet ik, die evenmin van sekten- of kastengeest besmet ben, als Uw H. E. zich van dat kwaad aangestoken voelt, en die geloof in dezen even verre verheven te zijn boven de bekrompenheid der vaderen uit het Kerkgenootschap, waartoe ik de eer heb te behooren, als ik U verheven reken boven die van vader MENNO zelven en boven de bitterheid van vele Doopsgezinden, ook nog onzer dagen, die zij vooral in hunne hatelijke uitvallen omtrent den Kinderdoop niet dan met moeite verbergen kunnen. Van ganscher harte kan ik lijden, dat het Doopsgezinde Kerkgenootschap, hoe veel of weinig het dan ook beteekene, blijve bestaan; en ik behoor zekerlijk niet tot hen, die niet ophouden te wenschen, dat het als een vrijcorps onder de groote schaar der Gereformeerden hier te lande gestoken worde. Dat ik zelfs tot de stichting uwer geloofsgenooten, van welke ik velen ken en hoogacht, gaarne behulpzame hand biede, en, daartoe aangezocht zijnde, geene liefdebeurt in uwe kerken weiger, meen ik met de daad getoond te hebben. Hoe kon dan, Hoogeerwaardig Heer! bij mij het voornemen ontstaan, om de Doopsgezinden in een ongunstig licht te stellen, door min juiste berigten nopens hen in mijn werk te willen geven? Nogtans staat de Geschiedschrijver, die de daadzaken niet uit de vingers zuigen of zoo maar voor den voet oprapen kan, er altijd voor bloot, om door zijne bronnen, waaruit hij die daadzaken halen moet, misleid te worden; en daarom is het zijn eerste pligt, om die bronnen, zoo wel in hare uitgestrektheid als waarde, oordeelkundig te kennen. Toen ik schreef: „dat toen reeds vele Doopsgezinden aan die Neologen de hand reikten, welke de voornaamste leerstukken van het Evangelie als menschelijke bijvoegsels wilden beschouwd hebben," lag een werk voor mij, waarin ik las: „dat vele Doopsge-

zinden waren afgedwaald van het ſpoor hunner vaderen, en met de zoogenoemde Neologen in Duischland één' weg traden, wier poging het is, de allerbelangrijkſte leerſtukken van den Christelijken Godsdienst voor menſchelijke bijvoegſels te doen doorgaan van door oude vooroordeelen verblinde Theologanten." Dit ſchreef ANNAEUS YPEIJ, een Geleerde, tot wiens lof ik niet behoef uit te weiden, omdat die met zijnen naam allerwegen in Nederland leeft; dit ſchreef de Auteur van de *Geſchiedenis der ſystematiſche Godgeleerdheid*, een werk, hetgeen des mans bevoegdheid tot een dergelijk oordeel wel boven alle bedenking verheft; dit ſchreef de thans grijze Hoogleeraar, wiens *Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk*, met den Hofprediker van onzen beminden Koning uitgegeven, ook door Doopsgezinden zoo zeer geroemd is; een man eindelijk, over wiens onverdraagzaamheid uw Kerkgenootſchap evenmin als het *Remonſtrantſche* te klagen heeft. Zijne boven aangehaalde woorden ſtaan met zoo vele letters gedrukt in de *Geſch. der XVIIIde Eeuw*, IX D. bl. 175, en reeds meer dan twintig jaren is dit boek in de handen en boekerijen van Godgeleerden en leeken. Indien dit berigt zoo ongegrond en partijdig ware, eilieve! zeg mij dan, waarom is het nooit als zoodanig tegengeſproken door den eenen of anderen Doopsgezinden Leeraar of Hoogleeraar? Is dan uw Kerkgenootſchap nu eerst mondig geworden, nadat het den leideband der formulieren, de krukken van menſchelijke ſteunſels en de breidels voor het onbedachtzaam voorthollen in het hoog gevoel van eigene kracht en bezadigdheid, moedig heeft afgeworpen? Maar, hoe durf ik zulks van een Kerkgenootſchap denken, hetgeen altijd de ruimte gehad heeft van mannen, die de eer en zaak der Doopsgezinden, tegen elke onbewezene of in zichzelve ongegronde aantijging, met mond en pen wisten te verdedigen? mannen, aan welker gebrek in ijver en moed niemand ooit te last zal leggen, dat de geheele wereld niet reeds lang den eed aan de vierſcharen en den doop aan de kinderen der geloovigen geweigerd heeft! Dit in aanmerking nemende, meende ik niet mis te tasten, toen ik hoofdzakelijk daarin den Hoogleeraar YPEIJ volgde; te minder, naardien de beſchuldiging, dat de kenmerkende leerſtukken van het Evangelie in het Kerkgenootſchap der Doopsgezinden wel eens aangevallen en verdonkerd zijn geworden, niet alleen door zulken gemaakt is, die buiten uwe gemeenſchap waren, maar ook door Leeraren en leden van de

Doopsgezinden zelve, en zelfs groote onlusten en fcheuringen ten gevolge gehad heeft, die, gelijk Uw H. E. weet, in de Kerkelijke Gefchiedenis verfcheidene bladzijden beflaan.

In hoe verre echter (om hiervan af te ftappen, indachtig aan het fpreekwoord: *exempla funt odiofa*) de bepalingen, bij de jongfte vereeniging der Doopsgezinden tot ééne Kerkgemeenfchap gemaakt, derzelver beftaan, inwendige rust en Christelijk karakter kunnen waarborgen, durf ik niet bepalen. De erkentenis: „de H. Schrift is de eenige grondflag van Christelijk geloof;" de belijdenis: „Jezus is de Christus, de Zoon des levenden Gods; de doop der bejaarden is fchriftmatig, en het eedzweren voor den Christen ongeoorloofd," fchijnt mij daartoe, de beide laatfte punten uitgezonderd, niet voldoende. Bij de Uw H. E. welbekende vorderingen in de uitlegkunde, kan een Rationalist den Bijbel tot grondflag en éénigen grondflag leggen, en ook de belijdenis: „Jezus is de Christus, de Zoon des levenden Gods," zonder bedenken overnemen; en wat zoude hem terughouden, wanneer de grondwet van zijne Societeit hem toeroept: „Gij moogt vrij van uwe broeders en zusters in belangrijke leerftukken verfchillen; alle vrijheid wordt u daartoe gegeven!" Waarlijk! Mijn Heer, er behoort veel wijsheid, groote bezadigdheid, warme en innige overtuiging toe, om in die vrijheid te ftaan, en niet door alle wind van leere, die het hoofd zoo ligt bedwelmt en den zwakken ginds en weder flingert, weggerukt te worden. Ik althans zou *bij de* kennis, welke ik door eigene ondervinding in het Hervormde Kerkgenootfchap verkregen heb, tot dien beflisfenden ftap geenszins raden; hoewel ik anders genoegzaam meen getoond te hebben, van geene plaats onder de hartstogtelijke ijveraars voor de letter der oude formulieren te zoeken. — Of nu de Leeraren en leden der Doopsgezinden ons zoo ver vooruit zijn, dat de ondervinding van meer dan twintig jaren, waartegen dan ook geene andere ondervinding mag overftaan, de doelmatigheid van dezen maatregel allerwegen bevestigd heeft; of de toekomst, die zoo veel uit haren donkeren fchoot ontwikkelen moet, uw Kerkgenootfchap, bloeijend door echt geloof in onzen trouwen Verlosfer, aanfchouwen zal, dit, Mijn Heer! waag ik niet te beflisfen. Maar dit weet ik, dat het Kerkgenootfchap der Doopsgezinden, nadat het het fchoone plan, om eene gemeente van enkel heiligen *in wandel* op aarde te vestigen, als onuitvoerbaar en harfen-

schimmig heeft moeten opgeven, dan het niet min schoone denkbeeld, van zuiverheid en eenheid *in leer*, gelukkig zal verwezenlijkt hebben.

Met den wensch, dat de arbeid van Uw H. E., die *geene plant, dan die van den hemelschen Vader is*, in den bodem van het Doopsgezinde Kerkgenootschap wil aankweeken, daartoe hetzelve steeds nader brenge, heb ik de eer mij te noemen,

Hoogeerwaardig, Hooggeleerd Heer!

Uw H. E. zeer dienstw. Dienaar en Medebroeder

Middelbert, G. H. VAN SENDEN.
den 12 Junij 1828.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER HONDSDOLHEID.

(Medegedeeld door J. VAN DISSEL, JZ. *M.D.* te *Zutphen.*)

Indien er ééne ziekte is, welke verschrikkelijk kan genoemd worden, zoo in hare wijze van ontstaan, als in haar verloop en uitgang, is het zeer zeker de *hondsdolheid.* Naar gelange hiervan zou men met eenig regt mogen verwachten, dat dan ook derzelver behandeling op algemeen erkende gronden steunde, en dat de geneeswijze en de geneesmiddelen, in dezelve passende, zoo algemeen bekend en voorhanden zouden zijn, dat er zelfs geen gebrek aan kon wezen in *die* streken, waar (tot schande van hen, wien de regeling daarvan is toevertrouwd!) overigens geene geneeskundige hulp of geneesmiddelen aanwezig zijn. Dat dit echter *niet* zoo is, zal geen deskundige betwijfelen: de pogingen, om deze vreesselijke ziekte te voorkomen, van wege de verschillende Besturen, verdienen zeker de dankbaarheid der ingezetenen; en nogtans kunnen dezelve slechts op de eer van halve maatregelen aanspraak maken. Wat wordt er gedaan, om de overmatige vermeerdering der hondenbevolking in sommige plaatsen tegen te gaan? Eene geringe belasting, die nog niet eens overal is ingevoerd, en die dan toch uit de meeste steden het groot getal ongelukkige dieren nog niet heeft kunnen verbannen, welke hongerig, zonder dak en zonder meester, rondzwerven: dat die allen zouden vernield worden, tijdens het periodieke gebod om de honden vast te leggen, op pœne van doodslag, is óf onwaar, óf de honden moeten, na het

verloopen van dezen termijn, weder uit den doode verrijzen, want men ziet er vóór of na weinig minder. Kan buitendien het vastleggen der honden als genoegzaam en aan het oogmerk beantwoordende gerekend worden? Ik geloof neen; verscheidene ambtenaars, die in hoogte, en ook wel die in laagte gezeten zijn, wandelen ongestraft en ongemoeid, tijdens die maatregelen, zonder vrees dat de moordende stok hunne lievelingen treffen zal, met dezelve los en ongemuilband langs de straten, even of *hunne* honden eenen vrijpas hadden van uit zichzelve dol of door anderen besmet te worden; om nu niet te spreken van die overgroote menigte, welke men, in de koelte en in de donkerheid des avonds, vergoeding schenkt voor den dwang, dien zij des daags geleden hebben. En, waren nu bij al deze misbruiken, zoo als ik boven zeide, dan nog maar in die wanhopige gevallen de middelen bekend en aanwezig, die men den ongelukkigen, die gebeten is, moest toedienen! Ik spreek niet van grootere steden, alwaar tegenwoordig het getal bekwame Genees- en Heelkundigen legio is; maar verwijderde plaatsen bedoel ik, zoo als ik er ken, van 2000 en meer zielen, alwaar men uren in den omtrek gaan moet, om hulp en middelen te zoeken, — iets, dat voor den armen landbouwer in de meeste gevallen ondoenlijk is. Is het bewezen, dat de *Biltsche* drank, gepaard met eene gepaste uitwendige behandeling, tegen het ontstaan der watervrees waarborgt, wanneer men door een' dollen hond gebeten is? Zoo ja, waarom is dezelve dan niet in *alle* Gemeenten van ons Vaderland ten allen tijde aanwezig, voorzien van eene behoorlijke aanwijzing, ook der te houdene uitwendige behandeling, en wordt dezelve niet, wanneer eene Gemeente het geluk gehad heeft ze niet te behoeven, eens of tweemaal des jaars weggeworpen en voor een paar versche afkooksels verwisfeld? Dit zou voor iedere gemeentekas slechts een gering bezwaar zijn, en men had alsdan tijd, zich, onder het gebruik van de aanwezige *Biltsche* dranken, meerdere te bezorgen, ingevalle onderscheidene inwoners het vreesselijk ongeluk hadden van gebeten te worden: de hoofden der Gemeenten, die dit lezen, mogen bedenken, dat dolle honden geen eerbied hebben voor stand of rijkdom, en even zeer zij en hunne betrekkingen blootstaan voor hunne vergiftigende beten, als het gezin des geringsten dagelooners. Wat is er bij ons bekend omtrent deze ziekte, derzelver behandeling, en den uitslag daarvan in andere landen? Waarlijk niet veel;

ten minste wat er is, is zeer verspreid, en komt zelden ter kennis van diegenen, welke er belang bij zouden kunnen hebben. Is het door hen, wier pligt dit is, wel onderzocht, en de uitslag er van immer bekend gemaakt, of het geloof verdient, dan wel een volkssprookje is, dat honden, wien men de *vena ranina* onderbonden heeft, vooreerst minder voor dolheid blootstaan, en ten andere, zoo zij besmet worden, nimmer andere honden of menschen bijten, maar stil in een' hoek liggen te sterven? Zoo ik mij niet bedriege, heeft in de omstreken van *Nijmegen*, en bij name in het dorp *Lent*, jaren geleden, een man deze bewerking aan de meeste honden gedaan, door het algemeen vertrouwen op de weldadige werking hiervan; en het was dus, dunkt mij, de moeite wel waard, onderzocht te worden op hooger gezag, om — wierd het waarheid bevonden — dezen maatregel, als eene wet, eenen ieder op te leggen, die honden heeft. Men zegge niet, dat het eene zeldzaamheid is, menschen aan watervrees te zien lijden; en ook, al ware het slechts één ongelukkige, die er jaarlijks door behouden werd, wie zou dan nog eenigen maatregel, ter voorkoming van deze ziekte, en ter genezing, zoo ze reeds ontstaan was, overtollig durven noemen? Behalve, dat de niet ongegronde, algemeene vrees, niet zelden bij gevoelige lijders zoo heilloos, er door verminderd zou worden; schoon ik daarom geenszins, met BOSQUILLON, aan de *vrees* alleen het ontstaan der dolheid kan toeschrijven, na den toevalligen beet van eenen gezonden hond.

Daar het resultaat van dit een en ander is, dat ik geloof, dat ieder, zoo veel in zijn vermogen staat, het zijne moet trachten toe te brengen, om deze ziekte bij den mensch te voorkomen en te genezen, en ik tot het eerste vooral van belang reken, dat men dezelve bij ziek wordende honden in de geboorte herkenne, om aldus de verspreiding voor te komen en het dier te kunnen afzonderen of dooden, heb ik het pligt geacht, vertaald mede te deelen, wat ik dezer dagen vond in het *Allg. Repert. der Ges. d. Medicinisch - Chirurgischen Journalistik*, *von Dr.* C. F. KLEINERT, 2 *Jahrg.* 1 *Heft*, *Jan. pag.* 20, onder den titel: *Over de Hondsdolheid*, door Dr. HERTWIG, Kon. Opper- Veeärts en Leeraar aan de Veeärtsenijschool te *Berlijn*. Gelukkig zou ik mij rekenen, zoo ik hierdoor de aandacht van deskundigen en bevoegden gevestigd had op deze verschrikkelijke ziekte, vooral zoo dit ten nutte werd voor den verwijderden landbewoner en den zoogenaamden gemeenen man.

„ Hoe hoogstgewigtig," dus schrijft Dr. HERTWIG, „ het voor den Geneesheer zijn moet, zich, met de meestmogelijke naauwkeurigheid, van den gezondheids- of ziektetoestand te vergewissen van een' voor dol gehouden hond, welke menschen gebeten heeft, vloeit reeds van zelve voort uit de algemeene ervaring, dat de mogelijke hulp bij de watervrees alleen in eene vroegtijdig aangewende, gepaste geneeswijze kan gezocht worden.' Veeljarige en zorgvuldige navorschingen, omtrent een groot aantal zieke honden, in de Veeärtsenijschool te *Berlijn*, overtuigden den Schrijver, dat vele tot hiertoe voor onbedriegelijk gehoudene kenteekenen van dolheid, bij honden, zich óf niet ten allen tijde voordoen, óf voor een gedeelte in het geheel niet bestaan.

„ De dolheid bij honden kan in ieder jaargetijde en bij elke weêrsgesteldheid ontstaan. Zij deelt zich mede door den beet van alle honden zonder onderscheid, door ontmanden zoo wel, als door die van het vrouwelijk geslacht. De zoogenaamde afkeer van water, of watervrees, is geen eigenlijk kenteeken dezer ziekte, daar er dolle honden zijn, die niet alleen water drinken, maar ook stroomen overzwemmen. Even zoo bedriegelijk zijn: het zoogenaamde staartklemmen der dolle honden, het schuim op den bek, en het regtuit loopen. Ook daarom blijft de *diagnosis* moeijelijk, omdat zich de ziekte, bij verschillende honden, naar den ouderdom, het temperament en het ras wijzigt. De Schrijver neemt eene *razende* of *heete*, en eene *stille* woede of dolheid aan. De wezenlijke kenteekenen der eerste zijn: 1o. Eene ongewone wijze van doen en eene zekere onrust van den zieken hond, die hem, bij een' hoogeren graad, tot wegloopen uit het huis van zijnen meester aanzet, waarin hij echter ieder oogenblik terugkeert; hij herkent daarbij zijnen meester gedurende de geheele ziekte, en verrigt ook nog wel zijne kunsten op diens bevel. 2o. Verminderde graagte in het eten, en, kort daarop, geheel verlies van eetlust; en daarentegen inslikken en verslinden van geheel ongewone voedingsmiddelen en onverteerbare dingen, als hout, leder, stroo en eigene of vreemde uitwerpsels en urine; terwijl hij in elk tijdperk der ziekte water lekt, offschoon het meeste hem weder uit den mond vloeit, daar hij het niet kan doorslikken. 3o. Lijfverstopping, ten minste gedurende eenigen tijd. 4o. Een eigenaardig, eenigzins dof, heesch, tegennatuurlijk en angstig geblaf, met omhoog geheven bek, dat nader bij huilen komt,

meermalen ook daarin overgaat, en bij *alle* dolle honden wordt waargenomen. 5°. Eene vroeger of later zich opdoende neiging tot bijten, welke inderdaad tot bijt- en moordzucht overslaat, in het begin gerigt tegen levenlooze dingen, maar vervolgens tegen dieren en eerst later tegen den mensch, hetwelk dan plotseling; zonder voorafgaand knorren of blaffen, met een hevig happen uitgevoerd wordt. Vele, maar niet alle dolle honden happen ook vaak in de lucht, alsof zij vliegen vangen wilden. 6°. Een in den beginne slechts weinig veranderd uiterlijk aanzien; vervolgens beginnen de oogen der zieke honden troebel en mat te staan; zij worden knorrig en verdrietig, vermageren in het oog loopend, en worden ten laatste kruislam. Nooit, echter, is hun het oog *vurig*, en geen dolle hond trekt ook den staart meer dan gewoonlijk onder het lijf, ten zij hij vervolgd en gejaagd worde.

„ Alle deze verschijnsels hebben ook bij de *stille* hondsdolheid plaats; alleen met dit onderscheid, dat het onderkakebeen terstond, van het begin der ziekte af, *als verlamd nederhangt*, en de bek dus meer of minder openstaat; weshalve zulke honden ook bijna niets kunnen nederslikken en meer dan de eersten kwijlen, daar zelfs hun eigen speeksel uit den mond vloeit, waarbij ook de punt der tong meermalen tusschen de tanden uithangt. Honden met stille dolheid zijn in de meeste gevallen rustiger, treuriger, en niet zoo geneigd tot bijten; doch blijven altijd hoogstgevaarlijk, daar zij den bek ook op een oogenblik sluiten, en daarbij even zoo goed als de anderen bijten kunnen. — Gemeenlijk sterven alle dolle honden tusschen den zesden en achtsten dag na het eerste ziekworden; velen ook vroeger, en dan meest plotseling als aan beroerte; langer dan tien dagen zag de Schrijver er geen in 't leven blijven."

Voor de Geneeskundigen, die het bij toeval niet mogten gelezen hebben, dient: dat in het *Journal général de Médicine, par* A. N. GENDRIN, *Avril* 1828, *pag.* 86, een wetenschappelijk verslag voorkomt, voor mededeeling in dit Tijdschrift minder geschikt, gedaan in de zitting van 11 Maart 1828 van de Koninklijke Akademie van Geneeskunde te *Parijs*, door den Heer CHAUTOURELLE, aangaande eenige nieuwe opmerkingen van den Heer DESPINEY, betrekkelijk de natuur en zitplaats der dolheid, bevestigd door verschillende lijkopeningen van aan deze ziekte gestorvene dieren, waaruit dan zeer natuurlijk de toestand der *partes genitales*,

de onmogelijkheid tot flikken enz. enz. in deze ziekte zou kunnen verklaard worden; eene opmerking inderdaad, die, zoo dezelve bevestigd worde, de plaatselijke behandeling van het hoofd, zoo prophylaktisch als bij de reeds werkelijk ontstane ziekte, gebiedend zou vorderen. Het komt mij, voor dezen tak der Geneeskunde, van belang voor, dat alle derzelver beoefenaars dit Rapport met naauwgezetheid overwegen, ten einde hunne bevindingen, bij lijkopeningen van aan deze ziekte gestorvene menschen of dieren, openbaar te maken.

In een aanhangsel van J. B. FRIEDRICH op het geschrift van Dr. ZELLER, „over de werking van het warm bloed van dieren op het menschelijk ligchaam," vond ik opgegeven, „dat de Heelmeester RUSSEL, te *Eye*, in *Suffolk*, een' lijder, aan watervrees lijdende, daarmede herstelde, dat hij hem eene ader opende, en deze zoo lang liet bloeden, tot hij flaauw nederviel en zonder leven scheen; daarop in eene andere geopende ader langzamerhand het warme bloed van twee lammeren liet vloeijen, waardoor de zieke bijkwam, en naderhand zich geen spoor van watervrees meer vertoonde." Dit moge nu al eene moeijelijke en gevaarlijke proef zijn, dezelve laat ten minste nog *eenige* hoop over; terwijl de wreedaardige wijze van ter dood brengen, meermalen uitgeoefend aan hen, die de watervrees hadden, natuurlijk *alle* hoop vernietigt.

Men vergunne mij hier nog bij te voegen, wat ik in het te voren vermelde *Allg. Repert.* van Dr. KLEINERT aantrof, aangaande het gevoelen van Dr. ZIEGLER, in zijne *Neue Ansichten von der Hundswuth*, *Regensburg* 1820. „Deze gaat, om het karakter der watervrees vast te stellen, van den grondregel uit, dat aan elke diersoort eene eigenaardige voeding behoort, en dat, wanneer deze met eene andere verwisseld wordt, dit ziekte van het dier ten gevolge moet hebben. Bij het honden- en kattengeslacht, bij hetwelk dolheid zonder voorafgegane besmetting ontstaat, (*Hydrophobia spontanea*) leert de opmerking van het instinkt dezer geslachten, als ook de vorming hunner voedingswerktuigen, dat zij uitsluitend tot het gebruiken van versch vleesch en bloed bestemd zijn, en de onthouding van dit, door hun maaksel gevorderd, voedsel oorzaak van ziekte worden moet. In dit onderdrukte instinkt nu vindt ZIEGLER het wezen der honds-

dolheid, en bewijst dit, 1°. uit het plaatselijk lijden van de eetwerktuigen; 2°. uit de poging van den dollen hond zelven, die door gedurig bijten zijnen brandenden dorst en behoefte zoekt te bevredigen; ook zoude zijne poging, om zich door bijten bloed te verschaffen, gelukken, en zijne drift zich tevreden stellen, ware door de ziekte niet te gelijk het bewustzijn bij hem verloren gegaan, waardoor dan de dolle hond het bloed der dieren, welke hij overvallen heeft, niet uitzuigt. ZIEGLER merkt 3°. aan, dat de dolheid onder de honden der *Mohammedanen* volstrekt niet voorkomt, dewijl deze met het versche bloed der geslagte dieren gevoed worden, niettegenstaande zij voor de overige inwerkende oorzaken, aan welke het ontstaan der hondsdolheid wordt toegeschreven, insgelijks blootstaan. Ook leven deze dieren, in *Mohammedaansche* steden en dorpen, bij geheele kudden, van gevallene kameelen, paarden, enz. LARREY en FRANK berigten, dat in *Egypte* de watervrees niet wordt waargenomen; en in *Oostindië*, waar de honden eene gelijke leefwijs leiden, zag THOMAS nimmer een' enkelen dollen hond. Ook worden de honden van jagers en vleeschhouwers zeer zelden door oorspronkelijke dolheid overvallen, wegens meerdere gelegenheid, om hunne natuurlijke voedingsdrift te bevredigen. WALDINGER verzekert, onder achtenveertig binnen één jaar waargenomene dolle honden, geenen enkelen slagters- of jagthond te hebben aangetroffen, en in 't geheel nog geenen oorspronkelijk dollen hond van dit ras te hebben gezien. In deze ziekte, welke ZIEGLER meent, beter met den naam van *Vleeschwoede* of *Bloeddorst* te kunnen bestempelen, beveelt hij het inwendig gebruik van versch bloed, 't welk, als middel tot onderhoud en verfrissching der honden, ook in andere gevallen de genezing hunner ziekten daarstelt. Hij wenscht tevens, dat ieder, die honden heeft, deze eenige dagen in de week met versch bloed of vleesch mogt voêren. Ook den gebeten' mensch zoude men versch bloed te drinken geven, en terstond na den beet zijne wonden met versch bloed uitwasschen. (*). Maar ook reeds vóór ZIEGLER heeft zich het bloed in de watervrees werkzaam betoond. Volgens Dr. RITTMEISTER, te *Pawlowsky*, bedienen zich de landlieden in de streek van *Kradnozello*, wanneer zij door dolle wolven gebeten worden, van het bloed, als geneesmiddel; en hij verze-

(*) Waarbij natuurlijk eene meer active plaatselijke behandeling niet behoorde verzuimd te worden.

kert tevens, dat het warme bloed van versch geslagte dieren, gedurende verscheidene weken aangewend, hem reeds in dertig gevallen de beste diensten bewezen heeft. In andere *Russische* streken zouden zich de landlieden voor de gevolgen van den beet eens dollen honds of wolfs daardoor in zekerheid stellen, dat zij oogenblikkelijk een' aldaar veel voorkomenden watervogel, niet ongelijk aan onze wilde eend, vangen, hem den kop afrukken en zijn bloed uitzuigen."

Tot dusverre het *Allg. Repert.* Meerdere waarnemingen kunnen alleen omtrent de waardij van het aangevoerde beslissen. Men beproeve, met schroomvallige naauwgezetheid, ook *deze* dingen, en behoude het goede!

DE INVLOED DER OORLOGEN OP DE BESCHAVING.

Door

H. J. NASSAU,

Rector der Latijnsche School te Assen. (*)

Van alle tijden hebben sommige woorden, of door de verwarring, uit derzelver veelvuldige beteekenis ontstaan, of door den ondoordachten zin, dien men er veelal mede verbond, hunnen invloed, als met een' tooverstaf, uitgeoefend op het geluk en ongeluk der menschen. In de werkelijke wereld heeft het geroep van Godsdienst, Tirannij, Vrijheid, Regt gebeurtenissen doen geboren worden, welker gevolgen zich over eene reeks van geslachten hebben doen gevoelen. *Het is Gods wil!* weêrgalmde het, op het einde der elfde eeuw, door *Europa*, na de Kerkvergadering te *Clermont*, en duizenden schaarden zich onder de kruisvaan, om op te trekken naar *Palestina*; de klanken *Vrijheid* en *Gelijkheid* doen zich hooren, en de oude staatsvormen van *Europa*, door het verloop van eeuwen geheiligd, storten in puin. Niet grooter, maar onafgebrokener, is de werking van dergelijke woorden op iederen mensch in het bijzonder, in zoo ver geluk en ongeluk bij lange na niet bepaald worden door het wezen der dingen, maar veeleer door de denkbeelden, die vele woorden in ons doen opkomen; denkbeelden, voorstellingen, die dik-

(*) Voorgelezen in het Departement der Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, te *Assen*.

wijls niet de vrucht zijn van eigene overweging, maar eene soort van erfgoed, ons door de vroegere geslachten nagelaten, hetwelk wij zonder bepaald onderzoek, bij toevallige opvatting, op een enkel voorstel der verbeelding, in en met de taal zelve, hebben aangeslagen en aanvaard.

Onder deze klasse van woorden schijnen *Oorlog* en *Vrede* eene eerste plaats te verdienen. Misschien maakt geen woord eenen algemeen ongunstiger indruk dan het eerste, en verwekt geen ander een algemeen aangenamer denkbeeld dan het laatste. *Godsdienst*, *Wijsbegeerte*, *Volksgeluk*, *Zedelijkheid* hebben, in den loop der menschelijke dwaasheden, beurtelings hunne aanvallers en bestrijders gehad: de *Vrede* nimmer. Die eenmaal, tegen de eeuwige waarheid onzer overtuiging, uitroept: „Vrijheid, Verlichting, dat alles is niets!" zal in het algemeen voor zonderling of zwaarmoedig doorgaan; enkelen echter hooren hem, al ware het slechts om het wonderspreukige der vinding, met opmerkzaamheid; velen zelfs van die menigte, die als bloot geleidende ligchamen in de zedelijke wereld zijn aan te merken, roepen, zoo de toongever zich met zwier en galm weet te verheffen, ter goeder trouw hem na, dat Vrijheid eene hersenschim is, Verlichting het verderf der maatschappijen. Geheel anders is het met de woorden *Oorlog* en *Vrede*. „In den Vrede is het heil der volken; Oorlog is de geesel van het menschdom," geldt zoo wel voor den troon, als in de nederigste woning. Het denkbeeld van een' eeuwigen Vrede, eene algemeene vereeniging tusschen de Vorstendommen en Koningrijken van *Europa*, blijft nog eene schoone lofspraak voor de nagedachtenis van HENDRIK DEN IV. En hoe vele droomen eener betere toekomst verrezen in onzen leeftijd, op het gerucht van een Heilig Verbond, dat gesloten was, om rust en vrede onder de volken te bewaren! Vol van dit algemeen gevoelen, zongen de Dichters, van de vroegste tijden af, van die eeuwen, waarin geen Oorlog was of zijn zou, als van zijden en gouden dagen. De liefelijke beelden van wapenen, in sikkels verkeerd, van lammeren, vreedzaam weidende met het roofgedierte, zijn telkens en in alle talen op nieuw gebruikt, zonder ooit te mishagen. En wie zou deze algemeene afkeuring en afkeer van oorlog niet eerbiedigen, in zoo ver zij hunnen steun vinden in die algemeene welwillendheid, welke, in de kalmte van het menschelijk gemoed, leeft voor het heil van allen; van die zachte aandoening van het hart,

die, de rampen en slagtoffers van oorlog en verwoesting levendig en krachtig schilderende, den mensch deelen doet in het lijden van den mensch? Gevoel en medelijden zijn vereerende trekken onzer natuur; maar zij klimmen niet op tot het verband der dingen, van het bijzondere tot het algemeene, geheel onderworpen zijnde aan den indruk van het oogenblik: nimmer kunnen zij alzoo een algemeene maatstaf worden, naar welken wij de waarde der dingen bepalen, zonder onszelve te benadeelen.

Zoo ver de Geschiedenis reikt, levert zij ons eene bijna onafgebrokene reeks van Oorlogen. Oorlogen omgaven de wieg van het menschelijk geslacht, oorlog vervulde het tegenwoordige tijdperk, oorlog kondigt zich aan voor de toekomst. Is dezelve inderdaad zoo heilloos in zijnen aard, zoo verderfelijk in zijne gevolgen, als ons gevoel wil, hoe treurig wordt dan de toestand van hem, die denkt, die gelooft aan eene Hand, die onzigtbaar en weldadig de woelingen der menschen regeert en bestuurt! Zal hij dit geloof opgeven, het Noodlot stellen in de plaats van God, of eeniglijk kunnen schuilen achter de spreuk, „dat de wegen Gods donker zijn," als de laatste toevlugt, waar het geloof aan de Voorzienigheid rust kan vinden? Veel moge donker blijven; maar letten wij op den gang der wereldgebeurtenissen, dan staat het bij mij vast, dat wij even zoo wel een weldadig plan in dezelve ontdekken, als in de wetten der natuur; dat de Oorlogen geene straffen zijn van eene vertoornde Godheid, of werkingen van een blind Geval, maar weldadige onweêrswolken, die den omtrek, waar zij losbarsten, vernielen, maar het geheel der natuur met nieuwe levenskracht doorstroomen; met andere woorden, dat *de Oorlogen gunstig hebben gewerkt op de ontwikkeling, beschaving, en zóó op de veredeling van het menschelijk geslacht.*

Alvorens verder te gaan, is het misschien niet overbodig, meer bepaald stil te staan bij hetgeen men zich voorstelt onder ontwikkeling, voortgang, verlichting en verbetering van het menschdom, en derzelver verband. Zijn er eindelooze twisten ontstaan over dingen, omtrent welke men het in den grond volkomen eens was, bij gebrek aan eene genoegzame bepaling der woorden; vooral schijnt dezelve onmisbaar, waar het woorden geldt, waarmede men somtijds geheel tegenstrijdige denkbeelden verbindt, en welker onderling verband, ook bij het gezonde der begrippen, hier ontkend, ginds sterk wordt aangedrongen.

Zijn het niet onze daden, alleen en op zichzelve, die onze menschelijke, onze innerlijke waarde bepalen, en te gelijk onze nadering tot volmaking en geluk; maar is het de *wil*, die, als 't ware, over het bestaan of niet bestaan van elk onzer, in het rijk der zedelijkheid, beslist, en de maat opgeeft der schreden, welke wij genaderd zijn tot het einddoel van het leven, — dan kan ook alleen de *wil* het doel en eindoogmerk zijn, waarop alles werken moet, wat op den zedelijken mensch werken zal. Volgens den aard nu van zijn wezen, kan de mensch niet willen, immers niet bepaald en bestendig willen, zonder beweeggronden te hebben, hoe duister en onvolkomen dezelve dan ook wezen mogen; en het is zijn *oordeel* alleen, dat hem dezelve kan geven. Maar zonder denkbeelden laat zich geen oordeel, geene oordeelvelling denken, en wederom zonder juiste begrippen is een oordeel overeenkomstig de waarheid onmogelijk.

Is deze redenering waar, dan grondt zich alle voortgang en veredeling op de waarheid, helderheid en omvang onzer begrippen. Inderdaad, stel u den mensch voor, met de gezondste, zuiverste, helderste begrippen, die onze natuur toelaat, en te gelijk verrijst voor uwen geest de eeuw der menschelijke volmaaktheid. Want nimmer toch was de mensch boos, *om* boos, *om* slecht te wezen; maar bekrompene, verkeerde, verwarde begrippen maakten hem misdadig en rampzalig, in hetzelfde oogenblik, dat hij, op zijne wijze, aan zijn geluk arbeidde.

Wanneer wij terugdenken, bij de beschouwing van den tegenwoordigen toestand van het menschelijk geslacht in ons werelddeel, en ons hetzelve voorstellen als wilden, zonder vaste woonplaats, in tallooze stammen gescheiden, zonder maatschappelijke beschaving, onbekend met de kunsten en het genot van onze eeuw; dan is onze voorstelling in volkomene overeenstemming met de vroegste geschiedenis: maar zwak blijft dan nog de indruk, dien de voortgangen, van daar af tot hiertoe, op onzen geest maken. Te vergeefs is het, dat wij deze horden zelve voor onze verbeelding laten optrekken, met dierenvellen omhangen, woest van aanzien, de hand met eene knods gewapend, steeds op roof en krijg bedacht; en wanen, die tijden bij deze vergelijkende, den afgelegden weg te overzien. De *mensch* moest *in* den mensch ontwikkeld worden; dat is: zijne begrippen, langzaam in groei gelijk de eik, moesten zich van bijzondere tot algemee-

ne verheffen. *Deze* uitbreiding is de gefchiedenis van het menfchelijk geflacht; want zij is de grondflag van deszelfs volmaking.

Een paar voorbeelden mogen hier genoeg zijn, om dit op te helderen, en te toonen, hoe beflisfend deze invloed der denkbeelden was en is op de handelingen der menfchen. ACHILLES, de held van het nog kinderlijke *Griekenland*, wordt ons gefchetst met dat menfchelijk gevoel, dat, eeuwig onmiskenbaar, onafhankelijk van land en tijd, uit het hart tot het hart gaat; deze held, zoo menfchelijk van gevoel, bij de ontmoeting met PRIAMUS, als deze komt, om het lijk van HECTOR weder te koopen, flagt en offert de gevangenen der *Trojanen* op den brandftapel van zijn' gefneuvelden vriend: niet, opdat hij als wreed zou worden gefchilderd, of in wederfpraak met zichzelven; het was, omdat het verftand, de begrippen zijner eeuw — niet derzelver gevoel — het denkbeeld *mensch* bepaalden tot ftam- en landgenooten; zij kenden *Grieken*, Barbaren, vrouwen, maar geen menfchen. Later was het oude *Griekenland*, door talrijke omwentelingen, rijker dan eenig land, vóór of ná, in denkbeelden over burgerlijke vrijheid, regt en gelijkheid. Daar leefden denkende verftanden, die, in gene mildere ftreken, en in dien toeftand der maatfchappij, de zorg voor onderhoud en maatfchappelijke bevordering niet tot hoofdthema van hun leven hadden te maken, maar den befpiegelenden geest vrij lieten ronddwalen, peinzen en rusten, waar hij wilde. En toch verhief zich nimmer, zoo het fchijnt, bij zoo veel vrijheid en befpiegeling, ééne enkele ftem, die de flavernij afkeurde, zelfs niet, die hare regtmatigheid betwijfelde. Eerst de Christelijke leer verkondigde en bragt in beoefening, wat het menfchelijk vernuft in duizende jaren niet had kunnen opdelven; het eenvoudig begrip: *alle menfchen zijn wezens van één geflacht, broeders.* Achttienhonderd jaren zijn er federt verloopen, en wij zien nu, het is waar, het treffende fchouwfpel, zelfs van eenen vrijen Negerftaat, weleer flaven van geflacht tot geflacht, als een verheffend en opbeurend teeken van het aanrijpen der eeuwen; maar tevens, nog op dezen dag, veracht en bant, in het vrije, in het verlichte *Noord-Amerika*, de blanke mensch den zwarten, omdat hij zwart is. Hoeveel millioenen menfchen zijn *zóó*, verlaagd van zin, veracht en onontwikkeld, van de aarde verdwenen, uit gebrek aan één algemeen begrip; hoeveel eeuwen zijn er

verloopen, eer het ontwikkeld werd, zoo als het dan nu is! Spreken wij derhalve van den voortgang van het menſchelijk geſlacht, dan is de hoofdvraag geene andere dan deze: „ Is de ſom van algemeene begrippen, van gezonde denkbeelden, die thans in omloop is, grooter dan voorheen; wordt gezond en onbeneveld menſchenverſtand meer en meer eene gangbare munt, die volk bij volk kent en waardeert?" dewijl van hier, en alleen van hier, voor het menschdom, de fontein van heil kan ontſpringen; dewijl, alleen bij heldere begrippen en juist oordeel, aan waarachtig willen en doen te denken is.

Tot het voorgeſtelde doel zal zich mijne *proeve*, eene onrijpe vrucht van het oogenblik, moeten bepalen, bij eene vlugtige beſchouwing van de hoofdgebeurtenisſen in het oude *Europa*, van den tijd der *Grieken* af. Immers, rond te tasten in den nacht der vroegere eeuwen, bij het flaauw en onzeker ſchijnſel van enkele verſtrooide berigten en overleveringen, om zoo de volken als bij derzelver eerſte wording te beſpieden, hoe belangrijk dit op zichzelf zijn mag, zou hier onnut wezen, dewijl de gisſingen en waarſchijnlijkheden, die zulk een onderzoek enkel opleveren kan, de meer historiſche bewijzen ſlechts zouden kunnen verzwakken. Van den anderen kant, van de eerſte Oorlogen voort te gaan tot op onzen tijd, gedoogt mijn beſtek niet; en hoeveel ligt er nog te kort onder ons oog, dan dat het een behoorlijk gezigtpunt zou aanbieden! De hier geſchetſte omtrekken zijn misſchien ook genoeg: van het gedeelte mag, met zedelijke zekerheid, zoo in eenig geval, dan hier voorzeker, tot het geheel worden beſloten.

Griekenland, de wieg der *Europeſche* beſchaving, levert ons tevens den eerſten Oorlog in *Europa*, die voor eene geſchiedkundige beſchouwing vatbaar is — *den Oorlog tegen Troje.* Zelfs ook dit verhaal is niet tot ons gekomen in het eenvoudig kleed der geſchiedenis, maar met den dichterlijken tooi der eerſte jeugd: alles, bij den onſterfelijken zanger, verplaatst u in den bloeitijd van het menschdom, toen de Goden nog onder de menſchen verkeerden, en de ſcheppingen der verbeelding en de gewrochten der werkelijkheid den mensch even wezenlijk ſchenen. De hoofdtrekken ſchijnen evenwel gemakkelijk te onderſcheiden van het bijwerk. In de twaalfde eeuw vóór onze jaartelling rooft een zoon van den Koning

van *Troje*, in *Klein-Azië*, HELENA, de vrouw van MENELAUS, den Koning van *Sparta*. De Vorsten en bestuurders van de naburige steden en omtrekken verbinden zich, om dien hoon, hunnen nabuur en bekende aangedaan, te wreken. Zij trekken naar *Azië*, en, na een lang, een tienjarig beleg, wordt *Troje* ingenomen. Hierin is niets dichterlijks overig. Nog oorloogde men niet uit zucht naar eene groote heerschappij; de veelvuldige redenen der latere staatkunde waren aan gene eeuw nog veel vreemder; maar roof, vrouwenroof, was eene reden tot oorlog, geheel overeenkomstig met de denkwijs van den tijd en de hoogte van deszelfs ontwikkeling; ook HERODOTUS geeft vrouwenroof op, als de oorzaken der vroegste Oorlogen. De verbondene Vorsten bewezen zoo zeer geene dienst aan MENELAUS, als dat zij hunnen ruwen heldenmoed bevredigden; voor den riddergeest van het toenmalige *Griekenland*, even als voor dien van *Europa* in de Middeleeuwen, was overwinnen en dooden de schoonste taak, het doel van het leven. Ook in den langen duur der belegering is niets onwaarschijnlijks: steden insluiten, muren beklimmen en overrompelen, was onbekend; men wachtte den vijand buiten de stad op, en dikwijls was men op strooptogten afwezig. Laat zich dit alles, als geschiedkundig zeker, aannemen; de heilrijke gevolgen van dezen Oorlog voor *Griekenland* en *Europa*, in het algemeen, zijn buiten allen twijfel.

Eene naauwere vereeniging der *Grieksche* steden en stammen is een der gevolgen, die in den aard der onderneming zelve lagen. De onzekere overlevering spreekt wel van een vroegeren gemeenschappelijken togt der *Argonauten* naar *Colchis*; maar dáár waren het alleen eenige moedige helden met één schip, hier was het eene geheele vloot; duizenden waren opgetrokken, onder één gemeenschappelijk opperhoofd. Tien jaren had men met elkander in de legerplaats voor *Troje* verkeerd, lief en leed gedeeld, elkander leeren kennen, en zoo één gemeenschappelijk punt van herinnering gekregen. En is er sterker band, dan die der gemeenschappelijke herinnering, om menschen, geslachten en volken te vereenigen? Wat snoert naauwer aaneen, dan eenheid van lot? Het denkbeeld, van één volk te zijn, begon zich onder de *Grieken* te ontwikkelen, daar hun te voren zelfs een algemeene naam ontbrak. Het gemeenschappelijk offer te *Thermopylae*, of de Raad der *Amphictyonen*, misschien vroeger ingesteld, kreeg

nu eerst meerder kracht, als bondgenootschap; en onder de heiliging van de godsdienst, de stichtster en bewaarster der maatschappijen, verkondigde hetzelve de eerste grondwaarheden van het regt der volken. Zoo waren de grenzen der menschheid van afzonderlijke stammen op eene verzameling van stammen overgebragt.

Dan, de gewigtigste gevolgen van dezen Oorlog kwamen niet voort uit deze vereeniging, uit het natuurlijk goede, dat tijdelijke rampen altijd vergezelt; de rampen zelve moesten hier, en de geheele geschiedenis door, in zegen verkeeren. Tien jaren van afwezigheid hadden, voor Vorsten en benden, alles in het Vaderland veranderd; men vond vreemden in zijne stad en land, de magt in andere handen, of zijn erf verwoest en uitgeplunderd; anderen versloeg een storm, in de kindschheid der zeevaart, en jaren lang zag men te vergeefs hunne terugkomst te gemoet. Zoo werden oproer en beroerten, moord en verwoesting, verdrijving der onderliggende partij, een algemeene geesel voor *Griekenland*. Uit dezen nacht rees de schoonste morgenstond: *de denkbeelden over regeringsvorm en regten der burgers geraakten in werking; Grieksche volkplantingen verspreidden zich wijd en zijd.* Het kan niet missen, of de afwisseling van Vorsten en overweldigers moet de gedachte der menschen bij hunne regten en natuurlijke vrijheden doen stilstaan, en omwentelingen in den vorm van bestuur voortbrengen. Inderdaad ook, in de eerste eeuw reeds na de inname van *Troje*, verwisselde *Athene* zijn erfelijk Koningschap, bij den dood van CODRUS, met het bestuur van een' *Archont*, die wel voor zijn leven werd benoemd, maar verkiesbaar was. Hiermede begon onder de volken die reeks van proeven in de staatkunde, die, bij tusschenpoozen afgebroken, nog tot in onze eeuw is voortgezet; en, indien vele volken zich thans in een gematigd bestuur en over hunne vrijheid verheugen, is dit niet de vrucht van eene plant, van welke gene eeuw het eerste zaad uitwierp? Was dit gevolg eerst later zigtbaar, dewijl de ontwikkeling van denkbeelden uit haren aard langzaam voortgaat, korter op de oorzaak volgde het uitzenden van koloniën. De opperste heervoerder der *Grieken* zelf, AGAMEMNON, door een' storm verslagen, bragt volkplantingen op *Creta*; *Cyprus* ontving den verdreven' TEUCER; het zuidelijk *Itali*, of *Groot-Griekenland*, eilanden der Middellandsche zee werden met volkplantingen vervuld. Vooral het te-

genwoordige *Anadolië*, gemeenlijk *Klein-Azië* genoemd, treft onze aandacht. Derwaarts trekt, als een gevolg der talrijke volksverhuizingen in *Griekenland*, eene geheele menigte van *Grieken*, *Aeöliers*, *Iöniers*, *Doriërs*, en sticht langs de geheele westkust, en op de naburige eilanden *Lesbos*, *Samos*, *Chios* en zoo veel andere, een aantal steden, onder welke *Smirna* en *Ephesus* zich aanstonds van zelve voor onzen geest stellen.

Om over het gewigt van deze verspreiding der *Grieken* te oordeelen, behoeven wij alleen te vragen: wat waren de *Grieken* toen reeds, wat was het overige *Europa*? Nemen wij aan, dat de *Ilias* en *Odysfea* schilderingen leveren van den tijd van den *Trojaanschen* Oorlog zelven, en *niet* uit den eigen' leeftijd des Dichters, dan is het ontegenzeggelijk, dat de *Grieken* van dien tijd, in vele opzigten, op een' zeer hoogen trap stonden. Maar kan men verwachten, dat de Dichter hierin eenen anderen weg heeft bewandeld, dan de Schilders der oude *Nederlandsche* school, of liever dan alle Schilders en Dichters van vorigen tijd, die al hunnen helden en tafereelen het *costuum* gaven en stoffeerden volgens den trant van hunnen leeftijd? Hoe dit zij, ook bij den Dichter zelven komt veel voor, dat, ons met een' trek de eeuw schetsende, ons waarschuwt, de *Grieken* van die dagen niet naar den maatstaf onzer denkbeelden te schatten. TELEMACHUS landt aan en komt bij NESTOR. Deze, zijnen gast willende kennen, vraagt hem, of hij eenig bedrijf heeft, of dat hij als een zeeroover omzwerft. (*) Zeerooverij was, zoo het schijnt, ook naar de opvatting van THUCYDIDES, niet schandelijk; zij stond gelijk met een eerlijk bedrijf, en het regt van den sterksten werd niet betwijfeld. (†) Goedaardig wil MENELAUS den weerloozen ADRASTUS, om zijn leven biddende, sparen; maar honend dringt AGAMEMNON hem, den man te dooden, en *te regt*, voegt de Dichter er bij. (‡) Zelfs een' weerloozen vijand te sparen, was voor die eeuw dan eene overdrevene gevoeligheid? Veel kon hier bijgevoegd worden. Intusschen had *Griekenland*, reeds eeuwen vóór den oorlog, volkplantingen uit het vroegbeschaafde *Egypte* en *Azië* ontvangen; ORPHEUS, wil de grijze overlevering, had gezongen; de geheimenissen van *Samothracië* waren alreede ingesteld, en de *Pelasgische Jupiter* verkondigde, door het orakel van *Dodona*, zijnen wil reeds aan de stervelingen; of-

(*) *Odysf.* III: 74. (†) THUCYD. I: 5. (‡) *Il.* VI: 62.

fers en fpelen, nimmer gefcheiden bij de Oudheid, godsdienftige inftellingen, dit alles wordt, vóór den oorlog, bij de *Grieken* vermeld, uit een tijdperk, toen op het overige *Europa* een diepe nacht rustte. Zoo mogen wij dan befluiten, zonder den trap te willen bepalen, dat *Griekenland* toen al ver het overige *Europa* overtrof, en dat zijne koloniën, even als zoo vele weldadige ftralen, zich verfpreidden tot verlichting der volken. En wilde men ook, hetgeen tegen alle Gefchiedenis aanloopt, *Griekenland* met het overige *Europa* gelijkftellen, nog zou de invloed van zoo vele volkplantingen onmiskenbaar zijn. Door gevaren, ontmoetingen, ramp en tegenfpoed, ontwikkelt zich de mensch met fnelheid: de volkplanters, bij hunnen aftogt en na hunne aankomst, waren niet meer dezelfde; eene eeuw lag tusfchen beide. Nergens vertoonden zich de heerlijke gevolgen van deze verfpreiding schooner, dan in *Klein-Azië*. Te naauw aan de kust opeengedrongen, om de talrijke menigte te voeden, ontwaakte de nijverheid uit den drang der behoeften; koophandel en zeevaart ontftonden, en, met deze, uitbreiding van begrippen, kunften en wetenfchappen. Heerlijk bloeide ftad bij ftad; *Miletus* alleen zond, op hare beurt, meent men, meer dan honderd volkplantingen uit; zelfs *Masfilia*, het tegenwoordige *Marfeille*, werd toen reeds door deze *Ioniërs*, van *Phocaea*, gefticht. Deze latere koloniën, die niet door toeval werden gevestigd, maar volgens onderlinge overeenkomst, waren nog dienstbaarder aan de groote zaak der menschheid. De vaderlandsche Goden vergezelden den volkplanter, en heilig bleef de band tusfchen de moeder en het kind. Zoo verwijdde zich, te gelijk met het menschdom, het begrip der Godheid. In plaats van befchermer van eenen omtrek, wiens magt door zijne eigene tegenwoordigheid was omfchreven, werd zij een hooger wezen, heerfchende ook aan gene zijde der zee.

In *Klein-Azië*, in het land, waar de eerfte *Griekfche* volkplantingen gevestigd werden, zong HOMERUS de heldendaden van het vroegere geflacht, en fchilderde hunne leefwijs, denkbeelden, deugden, gebreken en handelingen, tot een onvergankelijk gedenkteeken uit de voor altijd vervlogene jeugd van ons geflacht. Hier wierp THALES de eerfte vraag op, die den hoogen aanleg der menfchelijke natuur deed vermoeden: „van waar die zon, van waar de oorfprong van het heelal?" en de grondflag der *Wijsbegeerte* en van de zedelijke *Godsdienst* der oude wereld was gelegd.

Onder kleine inwendige fchokken, die het vuur voor verdooving bewaarden, en de fom der algemeene begrippen vermeerderden, bloeiden *Griekenland* en zijne *Aziatifche* koloniën voort, tot in den aanvang der vijfde eeuw vóór onze jaartelling. Nu ontftond een Oorlog, waarvan de beweegredenen zelve, Vrijheid en Vaderland, ons reeds eene latere dagteekening doen kennen. Omtrent dezen tijd had CYRUS in *Azië* de *Meden*, *Babyloniërs*, *Asfyriërs*, een drom van uitgebloeide volken, aan zich onderworpen, in *Klein-Azië* een einde gemaakt aan het rijk van CROESUS, en zoo waren ook de *Griekfche* volkplantingen niet vrij gebleven van *Perzifche* overheerfching. Maar een volk, welks denkbeelden van burgerregten door onophoudelijke omwentelingen waren verfijnd; een volk, dat, zonder het flaauwfte denkbeeld van huifelijk geluk, met zijne geheele ziel in en voor den Staat leefde, ligtgeraakt en listig, kon dáár geen vreedzame onderdaan zijn, waar de *Aziaat*, in zijn vrouwentimmer verfuft, zonder belangftelling in den Staat, in zijnen beheerfcher een' God vereerde. In *Iönie* begon de opftand; het moederland, of liever *Athene* alleen, fchoot ter hulpe toe, en ruim veertig jaren waren *Griekenland* en *Azië* in ftrijd. Dichters en Gefchiedfchrijvers hebben denzelven vereeuwigd, en de namen van *Marathon* en *Thermopylae*, van *Salamis* en *Plataea*, van MILTIADES, THEMISTOCLES en LEONIDAS zijn onfterfelijk geworden in het geheugen der menfchen. In den eerften opflag vertoont zich deze Oorlog min gunftig: nu toch werden geene koloniën uitgezonden, geene nieuwe fteden verrezen, vele daarentegen werden verwoest; nergens vertoont zich uitbreiding; had er al geen achteruitgang plaats, in den uiterlijken toeftand der Staten vertoont zich nergens het loon van zoo veel bloed en verwoesting: maar des te voordeeliger werkte de fchok op het *inwendig* leven; *door dezen Oorlog deed de menfchelijke geest de grootfte fchrede op de baan der befchaving vóór den tijd van het Christendom.* De roof van eene vrouw had de jeugdige wereld van HOMERUS in beweging gezet: een rijper leeftijd zag nu, hoe het burgervrijheid en Godsdienst gold. *Athene* was ingenomen; de tempels der Goden waren verwoest, de heilige graven der voorouders gefchonden, de burgers van *Eretria* in flavernij naar *Perzië* gezonden; een volk gelijk de *Atheners*, bij welke het genoeg was uit te munten, om verbannen te worden, was bedreigd geworden met flavernij, onder eenen vreemden

heer, dien het daarenboven, als een' vreemden, een' barbaar, diep verachtte; door eigene kracht, met verlating van huis en have, had *Athene*, meer dan geheel *Griekenland*, moedig volhard, en *Azië's* tallooze benden waren verstoven voor eene handvol menschen, door wanhoop en vaderlandsliefde opgewonden. Zoo veel beduchtheid en gevaar, zoo veel inspanning en opoffering, zulke snelle wisselingen van hoop en vrees, zulk een heerlijke uitslag greep diep in het innigste van het menschelijk wezen; er werden snaren geroerd, welker toonen nog onbekend waren, en, als bezield door den adem Gods, schonk de geest nu zijne gaven bij volle stroomen; eeuwen werden afgelegd in eene kleine reeks van jaren. Waarheen men het oog wendt, beeldende kunsten, poëzij, geschiedenis, wijsbegeerte, alles getuigt, door rijkdom en snelle verheffing, hoe heilrijk de invloed van dezen schok was, niet alleen voor het toenmalig *Griekenland*, maar ook voor de voortgangen van den menschelijken geest in volgende tijden.

In verjongden en verheerlijkten glans verrees het verwoeste *Athene* zelve, zóó, als nooit eene andere stad werd herbouwd. Geene eeuw toch van PERICLES zou genoemd worden; geen PHIDIAS had door zijnen beitel dien hoogen roem verworven, in een ander tijdsgewricht: maar eene stad, onder zulke omstandigheden verwoest; een kunstenaar, door de gebeurtenissen veredeld en ontvlamd; een volk, onbekrompen door het edelmoedig gevoel van eigene waarde, aangevuurd door PERICLES, den man, wien de Godin der welsprekendheid op de lippen woonde; rijkdom aan grootsche herinneringen, — dit alles moest tot stand brengen, wat, in dit opzigt, nimmer weder is gezien. In de poëzij was het voor dit tijdperk bewaard, uit de koorzangen, bij het vieren der feesten van BACCHUS, het *tooneel* te scheppen. AESCHYLUS, SOPHOCLES en EURIPIDES waren de hervormers; en tevens bereikten zij aanstonds de hoogte, die hunne werken van onverwelkbare jeugd en frischheid tot blijvende voorbeelden heeft gemaakt. De verhevene SOPHOCLES draagt, als Dichter, den palm weg; maar eigene verdiensten, voor de uitbreiding der begrippen, onderscheiden zijne beide tijdgenooten. OEDIPUS, het ideaal van alle menschelijk ongeluk, naar de denkbeelden der tijden; PELOPS en zijn rampzalig huis waren veelal de geliefkoosde stof; maar de man, die met zijne landgenooten bij *Sala-*

mis het vaderland had helpen bevrijden, AESCHYLUS, als Dichter koen en ſtout, vatte toen reeds, bij de geboorte van het eigenlijke Treurſpel, het ſchoone denkbeeld, hoe het tooneel ter onderhouding van de heilige vlam der vaderlandsliefde kon werken, en hij ſchreef, vol nationaal gevoel, zijne *Perzen*. EURIPIDES, de vriend van SOCRATES, voor min groot dan de beide anderen in de kunst gehouden, poogt de lesſen des levens en der wijsbegeerte van het tooneel onder de menigte te verſpreiden, en zóó kunst en tooneel, vereend, dienstbaar te maken aan den waren voortgang van het menſchelijk geſlacht, hetwelk dàn alleen de ſchoone kunſten huldigt, wanneer het, door het ſchoone, den band knoopt tusſchen de zinnelijke wereld en de zedelijkheid.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

ROBESPIERRE EN HET FRANSCHE SCHRIKBEWIND.

(*Papiers inédits trouvés chez* ROBESPIERRE, *etc. par MM.* BERVILLE *et* BARRIÈRE. *Paris*, 1828.)

„ Uit deze even belangrijke als, wat de echtheid der medegedeelde ſtukken betreft, boven allen twijfel verhevene „ *Collection des Mémoires relatifs à la Révolution Françaiſe* „ willen wij den Lezer eenige ſtalen mededeelen."

Onuitgegeven Brief van NIVEAU *aan* ROBESPIERRE, *gevonden in de papieren van laatstgenoemden.*

Amſterdam, den 1ſten dag der 1ſte *Décade* van de 3de maand der ééne en ondeelbare *Franſche* Republiek.

Reeds voorlang, mijn waarde ROBESPIERRE, had ik u moeten ſchrijven. Wijt dit uitſtel alleen aan de ſnelheid, waarmede gij de gebeurtenisſen in *Frankrijk* elkander doet opvolgen. De ſchitterende trekken, van uwe onverſaagde Vergadering uitgaande, en de zegepralen, welke gij elken dag behaalt, laten mij den tijd niet, u met dezelve geluk te wenſchen. Vaar voort, edelmoedig Burger, vaar voort! Met geheime vreugd zien wij, dat gij het doel nabij zijt, 't welk ge u voorſteldet. Nog eenige koppen geveld, en het Dictatorſchap valt u te beurt; want wij ſtemmen met u in, dat den *Franſchen* één enkel meester past, om het even, wat

naam men hem wil geven. Ik verheel u niet, dewijl u zulks zeker aangenaam is, dat de verwijdering van DANTON ons een bijzonder genoegen heeft verschaft. Wij zagen in hem een' gevaarlijken mededinger, die u door zijnen invloed konde schaden. Zoo ge hem BRISSOT *en Compagnie* kondet doen gezelschap houden (*), ik geloof, dat uwe zaken er te beter om zouden gaan. Ik wil meer zeggen, tot bewijs, hoezeer wij aan u verknocht zijn en uwe wenschen verlangen vervuld te zien: wij vreezen, dat BARRÈRE dezelfde oogmerken heeft als gij, en dat de schitterende titel van Dictator hem bekoort. Houd hem dus wèl in het oog, mijn waarde ROBESPIERRE; verhinder zijn gezag toe te nemen, en zorg, dat de toejuichingen, welke hem de *tribunes* schenken, op u terugstuiten, en slechts strekken om uwe partij te vergrooten.

Met voldoening en erkentenis tevens hebben wij in uwe hervorming van den Kalender gezien, dat gij aan ons verlangen hebt toegegeven, in de benamingen, door u aan de maanden gegeven. Ik kan u verzekeren, dat alle onze Patriotten daardoor niet weinig gestreeld zijn, en dat zij daaruit afleiden, hoezeer gij hun genegen zijt. Dit is van uwen kant een trek van staatkunde, te gepaster, omdat hij u niets kost en u verwonderlijk wel dient. Verzuim zulke trekken nooit, bij voorkomende gelegenheden. Evenwel, gelijk gij wel kunt denken, heeft uw oordeelkundige Almanak de satire uitgelokt. Deze zeggen: „ Ziedaar een' opgewarmden *Griekschen* „ Almanak!" gene: „ De jonge ANACHARSIS heeft er al „ de bouwstof toe geleverd," enz.; maar, welverre van door deze kwinkslagen u beleedigd te achten, behoort gij dezelve te beschouwen als een gevolg van de magtelooze woede uwer vijanden. Men vertoont zich nooit grooter, dan wanneer men kwaadaardige tegenstrevers heeft, die ons pogen te schenden.

Ik zal u niets zeggen wegens de vrouw van CAPET, dan alleen, dat haar dood niemand verwonderd of bedroefd heeft. In den grond beschouwd, doet dezelve u weinig goed of kwaad. Wat hare kinderen en hare zuster betreft, welke den' nietsbeduidenden naam heeft van eene deugdzame vrouw te zijn, wij hebben, overeenkomstig uwe begeerte, de volksmeening te hunnen aanzien eenigzins gepeild. Wij hebben het gerucht verspreid, dat de kleine CAPET gestorven was ten gevolge van verzwakking, en zijne zuster in eenen opstand; maar wij

(*) Dit zal wel zoo veel beteekenen als *guillotineren*. VERT.

zagen ons met leedwezen in onze verwachting te dezen bedrogen. Niemand werd door onze kleine kunstgreep misleid; elk zeide, als uit éénen mond: „ Ach! zoo die beide kin„ deren dood zijn, heeft men er de hand in gehad." En elk scheen (om het zachtste woord te kiezen) verontwaardigd. Laat dus, raden wij u, de jonge CAPETS en hunne tante leven; de staatkunde zelfs gebiedt zulks: want, zoo gij den jongen ombrengt, zullen de gekroonde struikroovers terstond den grooten Mijnheer van *Ham* (*) als Koning van *Frankrijk* erkennen.

Gij houdt u thans onledig met een der gewigtigste deelen der wetgeving van uwe Republiek. Wat wij er tot dusverre van zagen, geeft ons een hoog denkbeeld van het overige, en doet ons hopen, dat de gemoederen er waarlijk door zullen verhit worden. Doordring allen met dat republikeinsche vuur, dat alles voor de vrijheid doet opofferen; het volk is in eene stemming, voor uwe ontwerpen allergunstigst; laat dezelve u niet ontsnappen. Tast bovenal de Godsdienst in hare fondamenten aan, en werp haar omverre. De geschiedenis der volken moet u leeren, dat het bijgeloof te allen tijde de meestvermogende breidel is geweest, om de menschen te stuiten in hunne pogingen om zich aan de slavernij te ontworstelen. Van het oogenblik, dat het *Fransche* volk geene Priesters meer heeft, zal het ook geene hartstogten meer hebben, strijdig met die, waarmede gij hetzelve uitsluitend wilt bezielen. Vernietig dus al die schelmen van zwartrokken (*à jaquettes noires*)! Gij hebt hen niet meer noodig; ontdoe u van hen.

In weerwil van de bewondering, welke ons het ontwerp uwer burgerlijke instellingen heeft ingeboezemd, hebben wij opgemerkt, dat ge een punt schijnt verzuimd of vergeten te hebben, dat ons evenwel van het grootste belang dunkt. In de schoone dagen der Republiek van *Athene*, is u bekend, dat alle burgers, volgens hunnen rang, verpligt waren, zich naar bepaalde plaatsen te begeven, om aldaar hun middagmaal gemeenschappelijk te nuttigen. In uwe Republiek, waar alle burgers gelijk zijn, komt geen rang te pas, maar alleen afdeeling; ik wil zeggen, dat alle *Franschen*, zonder onderscheid, niet meer in hunne huizen mogen eten, maar op eene aangewezene plaats in elke afdeeling. Gij zult het heilzaam gevolg beseffen, uit deze openbare en gemeene mid-

(*) LODEWIJK XVIII.

dagmalen voortvloeijende, wat de politiek betreft, en ik zal dus daarover niet uitweiden; maar het hoofdoogmerk dezer instelling is, de ontzaggelijke winsten, welke u daarvan zullen ten deel vallen. Ziehier op wat wijze:

Het is niet wel mogelijk, zonder groot gevaar te loopen, ten minste vooralsnog, te denken aan het gelijkmaken der geldmiddelen, bovenal tusschen de goede *Sans-culottes*, of zulken, die zich als zoodanig voordoen; want, onder ons, het is niet zeer waarschijnlijk, dat de rijke burgers, van harte en ter goeder trouwe, Patriotten zijn. De openbare en gemeene middagmalen kunnen u in dat ontbrekende zeer te stade komen. Daartoe zal het voldoende zijn, alle burgers van beiderlei sekse, van elken ouderdom en elken rang, te verpligten, zich, op een bepaald uur, ter plaatse hunner afdeeling, tot dat einde bestemd, te laten vinden, om aldaar gezamenlijk te eten. Gij stelt hen, overeenkomstig hunne jaren en sekse, op zekeren *tax*, voor hunne voeding. Deze *tax*, gelijk alle de andere, wordt te uwer beschikking gesteld, en zal, zonder eenigen twijfel, voor u de allervoordeeligste zijn; terwijl dezelve tevens de burgers van de aanzienlijke uitgaven voor hunne tafel zal ontheffen.

Gij weet, dat, in eene kostschool, de voordeelen van den meester gelegen zijn in het getal der kostgangers; gij, gij zult de kostschoolhouder zijn, en alle de *Franschen* uwe kostgangers; gij zult nimmer behoeven te vreezen, dat uwe tafel niet drok bezet zal zijn, dewijl gij, door eene wet, allen zult noodzaken, zich aan dezelve te laten vinden. Uwe *speculatie* zal dus op eene vaste en onveranderlijke *basis* gevestigd zijn. Vooronderstellen wij, om het ontwerp eenigzins uiteen te zetten, eene afdeeling, zamengesteld uit 3000 personen; allen, aangezien hunnen ouderdom en sekse, betalen niet denzelfden prijs; stellen wij, als gemiddelden *tax*, 250 francs 's jaars, per hoofd, voor één maal daags (dit is toch waarlijk niet veel); deze som, verdeeld over 3000 personen, geeft 750,000 francs 's jaars, en ruim 2000 francs per dag; nu reken ik, dat men met 1800 francs daags 3000 personen kan voeden, hun gevende een pond brood van 3 *sous*, een pond vleesch van 6 *sous*, een half pintje wijn van 2 *sous*; hetgeen 11 *sous* per hoofd voor een maal bedraagt, gelijk ik zeide. Sta vervolgens aan de burgers toe, des avonds te huis te eten. Ziedaar meer dan 200 francs winst op 3000 personen, alleen in éénen enkelen dag, en in het jaar 73,000

francs; hetgeen, voor 25,000,000 *individus*, eene vaste jaarlijksche som beloopt van 608,309,000 francs, dat wel der moeite waard is, gelijk gij ziet. „ Het vereischt zware uitgaven," zult ge misschien zeggen. Ja; maar, de nationale bosschen en gebouwen de uwe zijnde, kunt gij de grootste onkosten besparen. De *geëmploijeerden* zullen gevoed worden van het overschot en op kosten van het geheel; derzelver betaling zal weinig beduiden, en zou zelfs door de burgers kunnen geschieden, wanneer zij, ééns in het jaar, eene halve kroon gaven. Werpt ge mij tegen, dat meer dan de helft der burgers buiten staat is, 250 francs jaarlijks te betalen: het zij zoo; maar er zijn er ook, die tien- en twintigmaal meer kunnen geven, en men kan hen *taxeren*, naar gelange van hunne fortuin; hetgeen ge b. v. zoudt kunnen heeten: *Tax der Gelijkheid*, dewijl dezelve zoude strekken, om tusschen alle burgers de gelijkheid van vermogen te herstellen. Voor het overige hebt ge eene onuitputtelijke bron in handen; die, namelijk, welke u het regt opent, dat ge bezit, om wetten te maken: nu eens kunt ge er eene uitvaardigen, om den prijs van het vleesch, het brood, den wijn enz. te verminderen; dan, om dezulken aan groote geldboeten te onderwerpen, die in gebreke blijven, aan het maal te verschijnen. Bij burgerfeesten kunt ge het gebruik invoeren, om door de burgers eene kroon, zes francs, meer of minder, naar gelange hunner middelen, te doen opbrengen, om het feest meerder luister bij te zetten. In 't kort, wanneer men *meester* is, heeft men duizend hulpmiddelen, om van alles *geld te maken*. Overweeg dit alles wel, mijn waarde Burger! Wij wilden zulks aan niemand dan aan u mededeelen, ten einde gij alleen in het oog des volks de eer eener uitvinding zoudt hebben, welke hetzelve geheel op uwe hand zal brengen. Adieu, mijn Vriend! *Vale*; verlaat u steeds op ons, en met name op de onschendbare verknochtheid van

Uwen getrouwen

(Get.) NIVEAU.

P. S. Onze brave *Sans-culottes* volgen eindelijk mijn voorbeeld, en nemen allen namen aan, meer overeenkomstig dan de hunne met de Gelijkheid en de Vrijheid.

Ik moet u een zonderling gerucht mededeelen, dat hier in omloop is, en zelfs in nieuwspapieren gelezen wordt. PHILIPPE *le Raccourci*, zegt men, *vóór dat hij den troon*

besteeg (*), heeft u, in zijne verklaringen, geweldig bezwaard, zoo zelfs, dat de *Parijzenaar*, in zijne woede, op hoogen toon, uw hoofd geëischt heeft. Gij begrijpt, dat wij om dat nieuwtje gelagchen hebben. Gij hebt vijanden, dit is zeker; maar dat geheel *Parijs* zich zoo verre zou vergeten hebben, dat menschen, op wier geest gij zoo veel vermoogt, zich tot dusdanige uiterften zouden laten vervoeren, dat zij zelve eenen *wil*, vooral eenen van dien aard, zouden openbaren, — dit kan men niet gelooven, zonder tevens aan te nemen, dat de Republiek te eenemaal omvergeworpen, en de fluijer van voor aller oogen is opgeheven; welk een en ander even onmogelijk is.

Aan den Burger ROBESPIERRE, *te Parijs; over Luik.*

(*) PHILIPPE D'ORLEANS, *vóór dat hij het schavot beklom.*

BRIEF VAN N. N. AAN N. N., LID VAN HET PLAATSELIJK BESTUUR TE N., OVER HET VERGELIJKEND EXAMEN VAN ONDERWIJZERS.

(*Vervolg van bl.* 446.)

De tweede plaats is * * *, alwaar ik, zoo als gij weet, mede zeer goed bekend ben. Hier doodverwde men, reeds vóór het examen, * * *; doch het Geestelijk en Wereldlijk Bestuur ging evenwel scholen bezoeken. Men kwam bij dien gedoodverwden, en vond het niet naar wensch; de man ging niet wel met kinderen om, en de kinderen waren niet spraakzaam. Hieruit besloot men te * * *, dat genoemde * * * weinig kans zoude hebben. De bezoekers gingen vervolgens naar eenen anderen, woonden daar het onderwijs bij, en vonden alles naar wensch; de man was minzaam jegens zijne onderhoorigen, en de kinderen vrijmoedig in het spreken. Men sprak hiervan dus te * * * met lof. De bezoekers hebben nog twee scholen bezocht; maar in de eene was op dat oogenblik geen onderwijs, en hoe het hun in de andere bevallen is, weet ik niet. Als men nu hieruit voorloopig besluiten wilde, zoude men van genoemde onderwijzers den eersten geraden hebben, om maar stil te huis te blijven, en aan den

tweeden, om te komen; maar het komt mij voor, dat dit bezoeken der fcholen een ijdel kinderfpel van bejaarde menfchen is geweest: want het kwam niet in het minfte in aanmerking; dit weet ik, omdat ik bij de beoordeeling der ftukken mede tegenwoordig ben geweest, en na dien tijd van eerlijke lieden gehoord heb, dat dit bij het opmaken van het procesverbaal niet in aanmerking is gekomen.

Bij dit punt willen wij ons nog een oogenblik ophouden. Het bezoeken van fcholen door het Kiescollegie eener vacature komt mij heel wel voor, mits men geene menfchen daartoe neme, welke onkundig zijn in het vak van het fchoolwezen, en men er dus geene kinderachtige gekheid van make, waarover een verftandig man den neus zoude ophalen en glimlagchen; en, heeft men dan met oordeel en verftand fcholen bezocht, heeft men zich vooraf verzekerd, dat aan de vereischten van eenen goeden Onderwijzer deze of die het beste heeft voldaan, en derhalve de gefchiktfte perfoon is, dan late men zich bij het verkiezen ook als geene kwade jongens, die voor de leus maar mededoen, behandelen. Ja, mijn vriend! daar ik van u en de overige Leden van het Beftuur uwer Gemeente weet, dat gijl. allen ten volle de noodige gefchiktheid hebt, om voor uwe Gemeente eene goede keus te doen, raad ik u ten fterkfte aan, om, hetzij bedektelijk of publiek, hetzij vóór of na het examen, toch vooral te onderzoeken, hoe het in dezen gefteld is, ten einde gijl. op zulk eene wijze de beste keus moogt doen, en niet zulk eene, welke naar het gehouden examen van eenen partijdigen Schoolopziener, overeenkomftig zijn gemaakt procesverbaal, gedaan wordt.

Vóór ik u, mijn vriend! nu het gehouden examen ga befchrijven, wil ik u eene zaak verhalen, welke mij in het geheel niet beviel. De Onderwijzer, voor wien iemand in de plaats moest komen, leefde nog, doch had vrijwillig voor dien post bedankt, dewijl hij wist, dat men hem, wegens verregaande dronkenfchap, toch wilde bedanken. Men had te zijnen behoeve bij het Gouvernement willen bewerken, dat hij het vaste traktement mogt blijven behouden; maar, omdat het Gouvernement onderrigt was van zijne leefwijs, werd dit afgeflagen. Deze onwaardige man deed, op den dag van het examen, een fchriftelijk verzoek aan de Sollicitanten, dat de te beroepene Onderwijzer (let wel: *vrijwillig*) afftand mogt doen van het vaste traktement tot het vol-

gende jaar. Daar nu de Gemeente, het Kerkelijk en Wereldlijk Bestuur, benevens de Schoolopziener, bij monde van den laatsten, den Sollicitanten te kennen gaven, dat zij allen er sterk voor waren, durfde geen der Sollicitanten het wagen, zich daartegen te verzetten. Eenigen, voor zoo verre ik ontdekt heb, hebben zich er tegen *willen* verzetten; maar het is niet gebeurd, omdat men hoorde, dat de gedoodverwde Onderwijzer het reeds geteekend had.

- Wat dunkt u hiervan? Het zal bij u geene plaats hebben, dit weet. ik zeer wel; maar moest zulks ergens plaats hebben? Men laat Sollicitanten in Couranten uitnoodigen, en bepaalt de traktementen en emolumenten; maar wanneer men ze er maar eerst heeft, dan laat men hun dingen teekenen, waardoor zij een gedeelte moeten afstaan. Is dat eerlijk? Is dat bestaanbaar met de wetten van den Lande? Ik weet wel, het heette *vrijwillig*; maar, lieve Hemel! zoude de Sollicitant ooit beroepen worden, die het niet teekende? Het tegendeel zoude ik misschien kunnen bewijzen; want het was voornamelijk de Onderwijzer ***, die zich over de onbillijkheid van dit stuk tegen zijne Medesollicitanten uitliet, en, gelijk een derzelven mij naderhand verhaalde, den voorslag gedaan had om gezamenlijk te bedanken, hetwelk zeker door een' der Sollicitanten overgebragt is; want genoemde Onderwijzer, die zich daartegen verzetten wilde, is, volgens het getuigenis van eenen anderen Sollicitant, zeer partijdig (*eerloos* was eigenlijk het gebezigde woord) bij de beoordeeling der stukken behandeld, denkelijk opdat hij wegens het vrijmoedig uitbrengen van zijn gevoelen over eene onregtvaardige zaak niet in aanmerking zoude komen.— Laat mij, ten slotte van dit hatelijk stukje, er bijvoegen, dat het jaarlijksche traktement de som van 300 gulden bedroeg, en deze 300 gl. de reden was, dat sommigen zich aangegeven hadden, omdat daarin hunne verbetering bestond. Als men die nu het eerste jaar moest missen, en kwam onverhoopt in het eerste jaar te overlijden, dan had men immers vrouw en kinderen al ligt ongelukkig gemaakt.

Nu wil ik u het gehouden examen verhalen. — Het begon des morgens ten 9 en eindigde des avonds ten 9 ure; doch er was van half twaalf tot half een rust, gelijk mede van half drie tot vier. Dit was door den Schoolopziener zeer goed ingerigt, en deze tijd inderdaad ook niet te lang, vooral als gij met mij nagaat de werkzaamheden, welke er verrigt

zijn, en die ik u ſtukswijze kan mededeelen, dewijl ik door mijne goede kennisſen het genoegen had, er bij tegenwoordig te kunnen zijn.

Men ging dan eerst naar de kerk. Hier werd door iederen Sollicitant beurt om beurt gelezen, verder bij beurten gezongen, en eindelijk op dezelfde wijze het orgel beſpeeld. Ik heb hier geene aanmerkingen op; men las, zong en ſpeelde niet veel, en waartoe ook? Zulks neemt zeer veel tijd weg, en men kwelt er de Sollicitanten mede. Nu ging men een uur rusten in het Gemeentehuis, waar ik ook bij den gemeenen haard zoo lang vertoefde; vervolgens ging men naar de ſchool, alwaar de werkzaamheden ſchriftelijk begonnen, en, laat mij er terſtond maar bijvoegen, ſchriftelijk vervolgd werden en ſchriftelijk eindigden; zoodat er niet ééne vraag mondeling is geſchied. Dit ſpeet mij, omdat ik hierom voornamelijk mede in de ſchool gegaan was, ten einde uit de vragen des Schoolopzieners en de antwoorden der Sollicitanten wat te leeren en dan ook beter te kunnen oordeelen. De Sollicitanten waren in de eene ſchool, en ieder zat alleen aan eene tafel; dit was nu weder goed, als het toch ſchriftelijk zijn moet, want dan kijkt de eene den anderen niet in de kaart, zoo als men wel eens zegt. Zij hadden hier ook genoegzame ruimte, en werden, daar er niemand bij hen was, ook door niemand geſtoord. Dit was ook zeer goed; echter ſchoot mij onwillekeurig het geval te***, hier voren verhaald, weder te binnen, en ik dacht bij mijzelven: Als een der Sollicitanten nu eens, door tusſchenkomst van eenen anderen, vooraf eenige wenken gekregen had, hoe veel had die niet vooruit! Ik beſloot hieruit, dat een ſchriftelijk examen met veel bedrog *kan* gepaard gaan, en ſtel niet veel prijs op zulk een onderzoek. Ja, niet alleen op deze wijze, maar ook in de beoordeeling der ſtukken, kan verſchrikkelijk geknoeid worden; en het komt mij bijna zeker voor, dat omtrent dit laatſte geene voorzorgen door het Kiescollegie kunnen genomen worden: want laten de Sollicitanten zelfs nommers trekken, waar de Schoolopziener niet van weet, dan zoude immers het ſchrift hem den perſoon kenbaar maken, ofſchoon hij al niet wist, dat deze of gene dit of dat nommer getrokken had. — Gij merkt dus, dat ik van geen ſchriftelijk onderzoek houd, en ik raad u ten ſterkſte aan, om dit, als het immer mogelijk is, te verhinderen bij het aanſtaande examen, ten aanzien der vacature van uwe plaats.

De Schoolopziener was met het Geestelijk en Wereldlijk Beſtuur, benevens eenige anderen, waaronder ik mij ook bevond, in de andere ſchool, en wij waren van de Sollicitanten geſcheiden door glasramen. Wanneer er nu een ſtuk afgehandeld was, werd hetzelve door den Schoolopziener beoordeeld, en naar die beoordeeling op het procesverbaal aangeteekend; en hierin verſchilde dit examen te * * * niet van dat te * * *, hier voren gemeld. Ten half een begon dan het vragen beantwoorden door Sollicitanten, en tot half drie waren zij werkzaam; toen werd er gegeten, en ten 4 ure hoorde ik, dat men weder naar de ſchool ging, waar ik mij ook dadelijk naar toe begaf. Hier waren nu de Sollicitanten tot 9 ure des avonds bezig, en hadden tot het beantwoorden der vragen over onderſcheidene vakken waarlijk niet veel tijd, waarover ik gedurig klagen hoorde. Daar ik uwe liefhebberij ten aanzien van deze dingen weet, zal ik u een drietal vragen mededeelen, want alle ben ik niet magtig geworden; dan kunt gij eens zien, hoe doelmatig het was. De vragen, welke ik van eenen Sollicitant gekregen heb, zijn deze:

1. „ In welke punten komen de landverhuizingen der oude „ Noorſche en andere volken overeen met de zoogenoemde „ kruistogten; waarin verſchillen zij: welke waren de onderſcheidene gevolgen van beide, zoo wel als de hoofdoogmerken?"

2. „ Hoe zoudt gij oordeelen over eenen Onderwijzer, die „ zeide: dat hij zijne ſcholieren lezen, ſchrijven, rekenen, „ teekenen en de meetkunde te gelijk leerde, en vóór al het „ andere eenen aanvang maakte met de meetkunde?"

3. „ Wat is het onderſcheid tusſchen *ſpraak* en *taal*; wat „ zou dan eigenlijk *ſpraakkunst* te kennen geven, en wat is „ daarentegen *taalkunde*; welke zijn de voornaamſte hoofd„ takken der taalkunde, en hoe worden dezelve het best „ toegepast op de Nederlandſche taal?"

Tot het beantwoorden van deze en nog veel meer andere vragen werd voor iedere vraag een kwartier uurs tijd gegeven, en dus moesten de drie gemelde vragen in ¾ uur beantwoord zijn, waarover ik gedurig klagen hoorde.

Toen vrage twee en drie, hier boven genoemd, opgegeven waren, hoorde ik meer dan gewoon gepraat onder de Sollicitanten; ik luisterde, en vernam, dat de Sollicitanten die vragen niet wel begrepen. De Schoolopziener werd bij de Sollicitanten geroepen; en toen hoorde ik „ dat men onder anderen

ook stootte op het tweemaal *meetkunde* in vraag twee, en op de *hoofdtakken met derzelver toepassing* in vrage drie. Hier was de Onderwijzer *** voornamelijk de spreker, hetgeen door den Schoolopziener niet best werd opgenomen, gelijk zijn gelaat duidelijk dicteerde.

Dit vond ik niet goed van den Schoolopziener. Hoe kan men het mij euvel nemen, dat ik opheldering verzoek in iets, hetwelk ik niet begrijp? Het kwam mij voor, alsof de Schoolopziener zich daardoor vernederd gevoelde; en dit kon de man, van wien men zegt, dat hij heerschzuchtig is en aan vleijers en flikflooijers liever het oor leent, niet dulden.

Het laatste, wat er gebeurde, was het onderzoek in het rekenen. Hier was weder dezelfde misslag als te ***. Ieder kreeg één voorstel, en als hij dat opgelost had, moest hij wachten, tot dat hij van eenen anderen weder een ander voorstel konde krijgen. Ondertusschen verliep de tijd, en ik hoorde gedurig roepen: Wie heeft voorstel 2? waar is voorstel 3? enz. Toen het echter 9 ure was, besloot de Schoolopziener te eindigen, offchoon al de Sollicitanten alle voorstellen niet gehad hadden. Hierin was nu immers onredelijkheid, en waarnaar in dit vak de beoordeeling geschied is, blijft mij een raadsel. Als ieder Sollicitant al de voorstellen terstond gekregen had, dan had ieder in eenen vastgestelden tijd zoo veel kunnen oplossen als hij konde; maar dit was hier het geval niet; men moest, zoo als ik gezegd heb, wachten, tot dat een ander gedaan had. Zeer sterk raad ik u aan, om tegen zulke handelwijze te waken; vermits gij dan van alle beoordeeling uitgesloten zijt, (want waarnaar zult gij dan oordeelen?) en integendeel u aan de willekeurige invulling in het procesverbaal blindelings moet onderwerpen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

DE TITELZUCHT.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Q. HORAT. FLACC. *Serm.* Lib. I. Satira 2. vs. 24.

Daal, Geest der Poëzij, daal neêr op breede wieken!
Ik zag reeds naar u uit sinds 't eerste morgenkrieken.
Daal, Geest der Poëzij! beziel, ontvlam mijn hart!
Verhef mij boven 't stof! ontruk mij aan de smart!

Daal uit uw' hemel neêr! of — wilt gij boven blijven?
Dan zal ik zonder *u* mijn verzen moeten fchrijven.
Houd vrij dan uw gemak, en blijf van mij gegroet:
Ik heb genoeg geleerd, hoe dat men rijmen moet.

Ik wijd, met kloeken zin, mijn blijgeftemde toonen
Slechts aan den hoogen roem van 't Land, dat wij bewonen,
En (hoe een Amfterdamsch *Confrère* er tegen fchreeuw)
Ook aan den waren roem van onze gulden Eeuw.
Ik ben (als andren) niet om 't onderwerp verlegen:
Ik prijs de Titelzucht, bij ons ten top geftegen.
Dat Neêrlands burgerij mij gunftige ooren leen'!
Hoort, Nederlanders, hoort, en gaat al lagchend heen!

Gewis! de Natie nam, gelijk geheel Europe,
Steeds in befchaving toe. Dit geve ons verder hope!
Verlichter kennis en verfijnder hoflijkheid,
Ziet dáár wat gunftig ons van de Ouden onderfcheidt.
Maar — zelden vordren wij regtlijnig. Dikwijls keeren
Wij fchijnbaar zelfs terug. 't Heeft meerder van lavéren,
Dan zeilen voor den wind: doch *beter* tijd genaakt;
Befchavings vaartuig werd door *nieuwen* vond volmaakt;
Wij *ftoomen* thans. — Dan ach! zóó was het niet voor dezen:
Geen weêr zoo gunftig, of een windkeer was te vreezen.

Wie kent dien windkeer niet, die éénmaal 't vaartuig trof?
Hoe raakte 't uit den koers! — Hier vinde ik rijke ftof,
Om plat-prozaïsch over uit te weiden. — Menfchen!
Het was een malle tijd, die nooit is weêr te wenfchen.

Verbeeldt u! 't Onderfcheid van ftaat en rang verdween.
De titel van den Heer en zijn lakkei was één.
't Verfchil van ftand was in 't beroep-alleen gelegen.
Zóó wilde toen het Volk, en niemand had er tegen:
Want vreeze floot den mond, en allen waren vrij
In fchaduw van den boom der Franfche dwinglandij.

't Was, *Burger-Generaal!* en, *Burger-fchoorfteenveger!* —
Zóó klonk het in de ftad, zóó klonk het in het leger.
Men kende geen Mevrouw noch Jufvrouw. *Burgeres!*
Zóó noemde regtens toen de dienstmeid haar meestres.
En als fomwijl een klerk aan zijn' patroon zou fchrijven,
Hij wou diens dienaar niet, maar *medeburger* blijven.
Ja! moest te met een boef voor de achtbre vierfchaar ftaan,
Hij fprak zijn Regters dan als *Medeburgers* aan.

„ Zóó kan het langer niet" (dus mompelden dé lieden
In ſtilte met elkaâr); „ de tucht en orde vlieden
„ Uit Kerk en Staat. Voorheen? toen was 't een gouden tijd!
„ Men gaf toen elk zijne eer, en kende geenen nijd."
„ „ Ja!" (zeide een oude Zeeuw) „ men noemde toen een' bakker,
„ „ Of meester-ambachtsman, of bouwer van den akker,
„ „ Eenvoudig *baas*, en hunne vrouwen ſteeds, *bazin*.
„ „ *Monſieur*, *Seigneur*, *Mijn - Heer*, dáár was verſchil nog in.
„ „ Slechts Ambtenaren en Regenten waren *Heeren*.
„ „ Men hoorde Dames als *Mevrouwen* ſlechts vereeren,
„ „ En *Jufvrouw* was de rest. Nu zingt men ééne les;
„ „ 't Is: *Welkom, Burger! Zeg, hoe vaart de Burgeres?* —
„ „ Wie heeft het ooit gehoord?" — „ Ja!" (was der bestevaadren
Gemeene kreet) „ er is een *beter* tijd aan 't naadren.
„ Ééns krijgt weêr ieder zijn verloren regt terug."
Men zwijgt: die 't hardſte ſprak, ſchiet ijlings in een kuch.

Die ſchoone tijd is dáár: en, als der ſtarren luister
Zwicht voor den glans der maan, en 't maanlicht-zelve duister
Wordt bij den gloed der zon, wier komst de nachtvorſtin
Met haren ſtoet verjaagt uit 's hemels morgentin;
Zóó ſtaat het rangverſchil in heller dag te pralen,
Dan ooit voorheen. — Dan ach! mijn toonen moeten dalen.
Hetgeen ik win omhoog, verlies ik weêr omlaag.

Wáár zijn er *bazen* en *bazinnen*? is de vraag.
Wie wil zich meer *Monſieur* of wel *Seigneur* doen noemen?
Er zijn (want zie! ik wil de waarheid niet verbloemen)
Er zijn wel *bazen* en *bazinnen*; ja! genoeg. —
Maar, als men naar de klok of naar wat anders vroeg,
En dan de lieden met die titels aan wou ſpreken,
Men zou bijna hun mond niet kunnen openbreken.
't Is alles nu *Mijn - Heer*. Wat meisje door de trouw
Zich aan een' knaap verbindt, de *Juffer* wordt *Mevrouw*,
Zoo dra zij dit begeert. Maar die miljoenen *Heeren*,
Die (talloos als het zand aan de oevers van de meren)
Gelijk een ſprinkhaandrom het lieve Vaderland
Bedekken, zijn niet al gelijk in eer en ſtand.
Dit is de knoop! — Men heeft eenvoudige *Mijn - Heeren*,
Maar ook *Wel - Edele*, *Wel - Eêl - Geſtrenge Heeren*,
Hoog - Wel Geborenen.... Doch *basta!* Rijm en Maat
Verwerpen elke lijst, die nu nog verder gaat.

Men valt in ſlaap van zoo veel titels op te tellen;
En zulk een dor verhaal in verzen zaam te ſtellen,
Is waarlijk aan de ſtraf van Siſyfus gelijk.

In geld was 't voorgeſlacht, *wij* zijn in titels rijk.
Wie was nu wijzer, zoo wij *wel* de zaak bevatten?
Toen liet men aan zijn kroost met eer gewonnen ſchatten;
Nu laat men eere na, die kapitalen kost.

Hoe menige dukaat wordt daaglijks niet verlost,
Die in de geldkist was gekerkerd door den vader;
Omdat een ijdle trots den wuften zoon veel nader
Gaat aan het harte, dan het welzijn van 't gezin!
Hij zette op hoogen toon zijn wijs van leven in:
Zijn titel bragt het meê. Nu moet hij alles offren
Aan d'afgod van 't Fatſoen, en laat zijn leêge koffren
Welligt nog vóór zijn' dood zijn' *crediteuren* na:
Of loopt het beter af; dan wil hij, hoe het ga,
Zijn kindren (zoo het heet) ééne *éducatie* geven,
Om eenmaal op de baan der eer te kunnen ſtreven;
Alsof waarachtige eer aan titels is verknocht,
En als een broodjen in den winkel wordt gekocht.

Geen adel, dan in 't hart! geen eer, dan die wij-zelven
Bezitten voor Gods oog! — Waartoe zoo diep te delven,
Zoo hoog te klimmen, zoo te grijpen om ons heen?
Een edel mensch te zijn, zij onze trots-alleen!
Het zij de brave bij zijn' voornaam zich hoort noemen,
Of wordt als Heer gegroet; zijn deugden zal men roemen:
Den wijze is *dit* genoeg. Gunt titels aan den zot:
Hij blijft hetgeen hij is, ook bij zijn ſchittrend lot.

Of, Vrienden! zaagt gij nooit, op drukke kermistijden,
Zich kindren met een' fraai-gekleeden aap verblijden? —
Ziet eens het grappig dier, dat ſnaaksch in 't ronde groet
Met zijn' gepluimden, rijk-gegalonneerden hoed;
Hoe danst het op de maat, gelijk een *aap* kan danſen! —
Dan ach! in wederwil van die geleende glanſen,
Dat blinkend uiterlijk; toch blijft Mijn-Heer een beest,
Van aard niet anders, dan het altijd is geweest:
En 't ſchittrend uniform, bij apen-ſtal-en trekken, (*)
Kan ſlechts der knapen lach en milden ſpotlust wekken.

(*) *Stal*, grondwoord van *ſtallen* of *ſtellen*, waarvan het afgeleide *geſtalte*, dat éénsbeteekenend is met zijn grondwoord *ſtal*. *Stal*, voor *beestenſtalling*, is hetzelfde woord in eene *tweede* beteekenis.

Maar — ziet dien fieren leeuw, die zijne manen fchudt!
Hem zijn noch kroon, noch ftaf, noch ftar, noch mantel nut:
Hij wil geen Vorftentooi. Al is een hok zijn woning,
Zijn grootfche en kalme blik verraadt der dieren Koning.
Hij dwingt den eerbied af van ieder, die hem ziet;
Maar, fteeds zich-zelv' genoeg, vraagt hij die hulde niet.

Zóó blijft de Wijze groot, in 't needrig kleed geftoken,
En zonder eernaam door de menigte aangefproken;
Zóó blijft de Dwaas een gek, al wordt hij diep gegroet,
Daar ieder, flechts zijn geld en titels hulde doet.

Maar — 't menschdom fchijnt, helaas! gedoemd om fteeds te dwalen:
Het wil zich nimmer tot den middelweg bepalen.
Men valt in uiterften, en wordt een Jakobijn,
Of wil een Vorftenflaaf en Adelvleijer zijn.
Zóó betert zelden iets, hoe alles ook verander',
En 't eene zwakhoofd is zoo fchrander als het ander.
Ik zeg het onvergroot, en tevens onverkleind:
Men wil geen titels meer, of, *titels zonder eind.*

Middelburg, 1828. A. F. SIFFLÉ. (*)

(*) De geachte zender houde het ons ten goede, dat wij zijne fpelling naar de algemeen, ook in dit Tijdfchrift, aangenomene veranderden. *Redact.*

UITWASEMING DER SLANGEN.

(BRANDES, *Arch. des Apothek. Vereins.* Bd. XXII. Heft 1. 1827. S. 82, 83.)

Dr. PAVALL vond, in eene ftreek van *Virginië*, onder een' grooten fteen, ongeveer honderd ftuks der gevaarlijke ratelflangen. In minder dan vijf minuten werd hij en zijn geleider door den verdoovenden en ftinkenden reuk zóo ongefteld, dat zij elkander flechts met moeite het gevaar konden mededeelen, waarin zij zich bevonden. Zij begonnen te braken, vielen bijkans in onmagt, en konden zich, met alle infpanning, flechts ter naauwernood uit het bereik van de uitwafeming der flangen verwijderen. De betooverende kracht, welke men wel eens aan de ratelflang toefchrijft, fchijnt dan in den fchadelijken dampkring gelegen te zijn, welken zij, door de uitwafeming uit de huid of uit den mond, rondom zich verfpreidt, en die haar het bemagtigen van hare prooi gemakkelijker maakt.

CROMWELL ALS POLICIE-HANDHAVER.

(*Eene nog ongedrukte Anekdote.*)

Ten gevolge van schralen oogst, had zich eens, onder de regering van CROMWELL, ongemeene duurte geopenbaard, hoewel van vroegere jaren nog groote voorraad in alle schuren voorhanden was. Te *Urbridge* zag men, op eenen marktdag, een deftig, achtbaar man rondkuijeren, die schier al het graan opkocht. De pachters hielden hem voor een' makelaar, voor een' opkooper, door kooplieden daartoe gemagtigd. Hij had betaald, wat zij eischten, en, toen zij hem des middags onthaalden, zeide hij hun, elk in vertrouwen, dat hij, voor den volgenden marktdag, wederom op groote hoeveelheden commissie had, en, wie de *grootste* aanbragt, boven den bedongen prijs nog op eene aanzienlijke premie konde rekenen. Thans werd *Urbridge* met graan overladen. Hij verscheen; een groote zak met goudstukken volgde hem, en hij kocht alles op. Hem, die de grootste hoeveelheid had ter markt gebragt, telde hij de toegezegde premie uit; en reeds wilde deze dankbaar zich verwijderen, toen hem de rijke koopman toeriep: „Geef mij twee *pence* weêrom!" Met een' glimlach van onderdrukte scherts werden hem deze door den pachter ter hand gesteld. „Weet gij, waartoe gij die betaald hebt?" — „Neen!" — „Nu, zoo hoor! *U* houd ik voor den *grootsten* van al de schurken, die hier bijeen zijn, en die twee *pence* zijn bestemd, om een' strop voor u te koopen! — Korporaal STUBBS!" riep hij een' van hen, die hem verzelden, toe, „haal een' strop, en knoop mij den schurk voor dit huis op, dat hij allen deze vervloekte ACHANS tot toonbeeld strekke; want vervloekt zij hij, die den armen het brood onttrekt!" — En Korporaal STUBBS deed, gelijk hem bevolen was.

DE ADVOCAAT EN DE MAARSCHALK.

De Maarschalk VAN VILLARS wilde zich van de woning des Advocaats THIERRY meester maken, die daarop dit verzoekschrift bij den Hertog VAN ORLEANS, Regent van *Frankrijk*, inleverde: „Mr. THIERRY, Advocaat bij het „Koninklijk Geregtshof, neemt de vrijheid, met verschul-

„ digden eerbied, uwer K. H. kenbaar te maken, dat, naar-
„ dien de Heer Maarfchalk VAN VILLARS geene vijanden
„ meer te bevechten heeft, hij thans het ftudeervertrek eens
„ armen Advocaats belegert. Hij dacht zeker, dat de ves-
„ ting zich bij de eerfte opeifching zou overgeven. Maar de
„ Requestrant heeft befloten, het grof gefchut af te wach-
„ ten; en dit grof gefchut is het bevel uwer K. H." — De Regent fchreef op den rand: „ Heer Maarfchalk! breek dit „ beleg op; het zal het eerfte zijn." En de Advocaat bleef in het ongeftoord bezit van zijn huis.

DE HERTOGIN VAN MARLBOROUGH EN DE ARTS.

De Hertogin VAN MARLBOROUGH, op zekeren dag, bij haren Gemaal aandringende op het innemen van eene medicijn, zeide tot hem, met dien nadruk, welke haar eigen was, en zich bedienende van eene krachtige verzekering, in *Engeland*, ook bij lieden, boven de gemeene volksklasse verheven, niet ongewoon: „ *Ik laat mij hangen*, zoo u deze „ drank geen goed doe!" — „ Kom, Mylord!" hernam Doctor GARTH, daarbij tegenwoordig, „ flik hem fpoedig door: het „ zij op deze of op gene wijze, gij zult er zeker bij winnen!"

DE KOE DES KARDINAALS DE BRIENNE.

(*Mémoires inédits du Comte* DE BRIENNE. *Paris*, 1827.)

De Kardinaal DE BRIENNE, Aartsbisfchop van *Toulouse*, en eerfte Minister van LODEWIJK XVI, was, van wege zijne flechte gezondheid, aan een melkdieet gebonden. Hij had zich echter toegelegd, om de verfijningen der lekkerbekkerije ook op zoo ftreng een' leefregel toe te pasfen. Eene koe, *zijne* koe, volgde hem overal; en dit beest was zoo uitgelezen, als de koe van een kerkelijk perfoon, de min eens Kardinaals en zijne lievelinge, behoort te zijn. Zijne Eminentie werd eens uitgenoodigd, ter bijwoning van een onthaal, haar toegedacht; te welker gelegenheid (dit is eene daadzaak) haar doperwten werden toegediend. Dit gebeurde vóór Paſchen, en dezelve kostten honderd kroonen het fpint.

NAPOLEON EN DE PREFEKT.

Napoleon vorderde van den Prefekt der Departementen, aan de *Pyreneën* grenzende, eene ſtatistieke opgave van alle de lastdieren, welke zich in dezelve in het algemeen en in elke gemeente in het bijzonder bevonden. Een ambtenaar bij de Prefektuur had al ſedert eene maand alle paarden, muilezels, osſen, en zelfs ezels, opontboden, zonder met den moeijelijken arbeid te kunnen klaar komen, toen de Prefekt hem, in tabellen verdiept, aan zijne ſchrijftafel vond zitten. „Waar breekt gij uw hoofd mede?" riep hij uit: „Ziet gij niet, dat deze belagchelijke aanſchrijving haar aanwezen alleen aan een' zwaren droom van het Ministerie verſchuldigd is? Dat dezelve geen doel of nut heeft? Gij hebt u veel vergeefſche moeite gegeven; men zal waarſchijnlijk uwe ſtatistieke opgaven met geene inzage verwaardigen. Laat kijken: hoe zien er de kolommen uit? Goed! Vraag ſlechts; ik zal antwoorden." – „Osſen?" — „Schrijf: vijftigduizend vierhonderd-vijfentachtig." — „Paarden?" — „Eenentachtigduizend tweehonderd-drieëndertig." — „Muilezels?" — Vijfentwintigduizend zeshonderd." — „Ezels?"— „Zoo veel gij wilt.... Honderdduizend.... Verzegel het papier, en verzend het."

Deze ingebeelde getallen werden, zoo als niet misſen konde, in de algemeene berekening opgenomen, en aan Napoleon voorgelegd, die er met den vinger bij ſtaan bleef, en daarop aan den Minister ſchreef: „Doe den Prefekt van *** weten, dat zijne opgaven zeer apocrijf zijn, en vorder van hem, de oorſpronkelijke tabellen der gemeenten, welke bij hem moeten zijn ingekomen, onverwijld over te maken." — De roekelooze Prefekt, zich met ongenade en afzetting bedreigd ziende, maar gelukkig wèl ſtaande met den Minister, vermeldde nu aan denzelven de ganſche toedragt der zake; en deze wist het zoo te beleggen, dat hij Napoleon een' glimlach afdwong, en de Prefekt zijnen post behield.

DE GRIJSAARD OP HET EILAND HYDRA.

XVII.

Ik ſtond op ſteile rotſen, diep onder mij den vloed —
Daar ſteeg mijn ziel naar boven, in hoogen, vrijen moed.

Ik liet mijne oogen weiden, en ſtaarde heinde en veer:
Zoo ver, zoo ver zij reiken, geen ſlaafſche keten meer;
Zoo ver, zoo ver zij reiken, zij zien geen halve-maan,
Maar 't heilig kruis op bergen, op mast en torens ſtaan;
Zoo ver, zoo ver zij reiken, verheft zich elke borst
In één geloof en liefde, en de eigen vrijheidsdorst;
En alles, wat ons kluistert, en alles, wat ons drukt,
Wat éénen ſlechts bekommert, wat éénen ſlechts verrukt,
Wij offren 't aan de vlammen, wij werpen 't in den vloed,
Die woelt door aller harten, in éénen heilgen gloed.
'k Zie vrije ſchepen zweven — de trotſche zeegolf bruist —
Is 't vrijheids lieflijke adem, die in de zeilen ſuist?
Heil u en uwe reize! Heil uwen ſchoonen last!
Heil uwe vlag en wimpel! Heil u, van kiel tot mast!
Gij klieft de breede baren om een onſchatbaar pand;
Gij haalt de bloem der zege, het loon der heldenhand. —
Het dondert in de verte — is 't onzer ſtrijdren groet;
Of is 't der golven branding, die 't rotsſtrand zuchten doet?
Het hart dreigt mij te barſten, bij dezen dondertoon —
'k Ben te oud en ſtram ten ſtrijde, en ach! ik heb geen' zoon.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

AAN A. H. — G., NA HET LEZEN VAN EEN ARTIKEL IN HET ADVERTENTIEBLAD. (*)

Gij, wakkre leden van het zwarte Aanſprekersgild,
Dat van de dooden leeft en dood is voor het leven,
Slechts van begraven droomt, en tijd en krachten ſpilt,
Om, wat aan de aard' behoort, aan de aard' terug te geven;
Wat waant gij, dat de geest tot uw gebied behoort?...
De vrucht, waarop gij aast, zal ſteeds uw doel beſchamen;
Haar waas blijft onbeſmet, haar glans blijft onverſtoord:
De boom zal langer ſtaan, dan gij en ik te zamen.
Beſchermd door 't Algemeen, wordt hij vergeefs belaagd;
En magtloos is 't inſekt, dat aan zijn' wortel knaagt!

J. W. IJNTEMA.

(*) „..... dezer *Letteroefeningen*, die, van maand tot maand nietiger en „ellendiger wordende, haar ſpoedig toenemend verval en aanſtaanden dood „maar al te luid en klaarblijkelijk verkondigen."

MENGELWERK.

LAATSTE ANTWOORD VAN S. MULLER AAN G. H. VAN SENDEN.

Weleerwaardige en zeer geleerde Heer!

Offchoon onze leeftijd geen gefchilvoeren tusfchen Protestantfche medebroeders duldt, en mijn karakter mij daarvan afkeerig maakt, zoo zie ik mij nogtans door uw antwoord op mijnen brief in de noodzakelijkheid gebragt, om andermaal in het openbaar tot u, en helaas! gedeeltelijk tegen u te fpreken. Gedeeltelijk, zeg ik; want het is er verre af, dat mijn antwoord in alles wederleggend zou behoeven te wezen. Ik mag integendeel beginnen met mijne blijdfchap uit te drukken, dat ik mijn oogmerk niet geheel heb gemist, maar door mijn fchrijven aan u iets heb mogen bijdragen, om HESSELINK als Godgeleerde en Schriftverklaarder meer naar waarheid te doen kennen; en ik verheug mij, dat UEw., naar aanleiding van mijne bedenkingen, den afgeftorvenen in een licht gefteld heeft, waarin ik hem desgelijks gaarne befchouw. UEw. aarzelt toch niet, rond en ruiterlijk te verklaren, (bl. 475) „ dat HESSELINK aan het Goddelijk gezag des Bijbels en het pofitief karakter des Christendoms geloofde." Deze verklaring is mij genoeg, daar ik billijkerwijze niets meer van u vergen of verwachten kan; ja, ik reken de zaak in gefchil tusfchen ons nu dan ook afgedaan en voor altoos geëindigd. Immers, wat UEw. er verder bijvoegt, dat namelijk „ diezelfde waardige man zich hier en daar in zijne uitlegkundige grondbeginfels, en in de toepasfing daarvan op onderfcheidene Bijbelplaatfen, vooral door de zoogenoemde nieuwe Hervormers in *Duitschland* van die dagen heeft laten verleiden tot verklaringen, waardoor hij, als men ze op zichzelve befchouwt, in de verdenking van Neologie valt," dit behoeft geen

punt van tegenspraak tusschen ons te zijn. Wij schijnen toch nog al te verschillen in de naauwkeurige bepaling der beteekenis van het woord *Neologie*, en er is dus misschien geen regtstreeksche grond, om in de uitzondering, door u gemaakt, eene beleediging voor de nagedachtenis van HESSELINK te vinden. En wat uwe verklaring betreft wegens den oorsprong van deszelfs bepaalde begrippen over sommige punten, hieromtrent zal wel voldoende geacht worden, wat ik straks aangaande 's mans vorming naar waarheid denk op te geven. Daardoor toch hoop ik duidelijk aan te toonen, dat, welk gebruik hij ook van *Duitsche* geschriften, en met name van TELLER's *Wörterbuch*, gemaakt hebbe, de grond van zijne overeenstemming met dezen Schrijver veel hooger, dan in den invloed van denzelven, of van andere *Duitschers*, moet worden gezocht.

Doch zoo zeer ik mij over deze uwe ondubbelzinnige en gunstiger verklaring aangaande mijnen hooggeschatten Leermeester verheug, evenzeer meen ik reden te hebben, om mij over de wijze en den toon te bedroeven, waarop UEw. mijnen brief heeft beantwoord. Zoo UEw. zich met eene duidelijker ontwikkeling en voorstelling van uwe denkbeelden over HESSELINK vergenoegd had, zou ik op zaken van minder belang, waaromtrent ik welligt van u mogt verschillen, niet gehecht, en het woord niet wederom genomen hebben. UEw. heeft echter goedgevonden, uw gevoelen met gronden te staven, die weinig vereerende zijn voor de nagedachtenis van den man, wiens eer mij zoo na aan het harte ligt, en bij deze gelegenheid teedere onderwerpen, die tot ons geschil in geene, of slechts in eene verwijderde betrekking staan, op eene wijze aan te roeren, die niet dan onaangenaam, ja grievend voor mij zijn kan. Het zal dus gewisselijk noch u, noch ook de lezers van onze stukken verwonderen, dat ik nog eens, en wel voor de laatste maal, de pen opvat, om u mijne meening hierover te zeggen.

Er is in uw' geheelen brief geen enkel punt, waarop ik mij niet voldoende meen te kunnen regtvaardigen, ja

waarbij ik u niet denzelfden hoogen en foms fpottenden toon zou kunnen tegenvoeren, welken UEw. tegen mij geliefr te bezigen; doch hoe gemakkelijk valt het, de verzoeking tot zulk eene beantwoording te overwinnen, zoo ik bedenk, welken geest de toeftand der Protestantfche Kerk in onze dagen vordert, zoo ik mij de waarde van het ambt, dat ik bekleeden mag, voorftel, en mij mijnen ontflapen' Leermeester vertegenwoordig, die ten allen tijde, en ook in zijnen ftrijd met zijn' ongenoemden aanvaller, naar het voorbeeld zijns Heeren, niet fchold, als hij gefcholden werd. Ik wil u dus liever de eer van menigen gevoeligen uitval laten, dan mij in gefchillen verdiepen, die geenerlei nuttigheid aanbrengen; en ik gun u gaarne de zelfvoldoening, dat ik u op onderfcheidene bedenkingen alle antwoord fchuldig gebleven ben. Het zij mij flechts vergund, met weinige woorden voor anderen aan te toonen, dat ik niet uit onwetendheid en opbruifende drift gehandeld heb, toen ik de verdediging van HESSELINK op mij nam, maar daarin met behoorlijke kennis van zaken en bezadigdheid ben te werk gegaan. En bijaldien het mij niet mogt gelukken, u en anderen van de gegrondheid mijner redenen te overtuigen, zoo voed ik nogtans de hoop, dat een Christelijk Publiek in mijn antwoord den geest van onpartijdigheid, kalmte en liefde niet zal misfen, die in mijne oogen meer geldt dan de lof van kennis en vernuft, en dien ik, met mijne zoo vaak miskende, maar nogtans vrome Vaderen, zoo ongaarne van het wezen des Christendoms affcheide.

Het behaagt UEw., in uw waarlijk fchoon en menschkundig tafereel, de dankbare gehechtheid van eenen Discipel aan zijnen Leermeester voor te ftellen als ligtelijk overgaande in eene bijna flaaffche afhankelijkheid en blinde vooringenomenheid, en daarin te mijnen aanzien, hoewel met de meest vleijende woorden, en mij zelfs als verontfchuldigende, echter vrij onbewimpeld, den grond voor mijne verdediging van HESSELINK te zoeken. Tot die onedelmoedige onderftelling, welke ik in uw antwoord weinig verwacht had, meen ik nergens gegronde

reden gegeven te hebben. Ik zal op dezelve echter geenszins antwoorden, zoo wel omdat het zonder beroep op eigene vastheid, en dus zonder onbescheidenheid, moeijelijk zou kunnen geschieden, als omdat ik mij overtuigd mag houden, dat zij bij niemand, bij wien mijn persoon en denkwijze van nabij bekend mogen zijn, eenigzins zal wegen, te meer omdat die onderstelling, willekeurig vermoeden voor bewijs aannemende, geene punten aanbiedt, waaraan de wederlegging zich zou kunnen hechten. Alleen dit moet ik u herinneren, dat een Predikant, die niet tot de Doopsgezinden behoort, bij het bevreemdend stilzwijgen van deze, eenige wederleggende aanmerkingen op de bewuste plaats in uw werk aan de Redactie der *Letteroefeningen* ingezonden had. Dit berigt, dat ik vóór de verschijning van mijnen brief te uwer kennisse gebragt heb, zou u hebben kunnen doen zien, dat men juist niet tot het Doopsgezinde Kerkgenootschap behoeft te behooren, om uwe gezegden als krenkend voor de eer van HESSELINK op te vatten en daarvoor op te treden; terwijl het u tevens ten bewijze had moeten verstrekken, dat ik gedrongen geworden ben, om, als de naaste aan den afgestorvenen, openlijk voor hem op te komen, hetgeen ik anders, om meer dan ééne reden, welligt nog zou hebben nagelaten.

Ik moet een enkel woord hierbij voegen over hetgeen desgelijks meer bepaald mijzelven betreft. De wijze toch, waarop UEw., bij de aanhaling der woorden van den Hooggeleerden Heer HERINGA, en vervolgens over en tot mij spreekt, zou den lezer, die op uwe redenering afgaat, in den waan kunnen brengen, dat ik niet slechts een vreemdeling ben op het gebied der theologische letterkunde van ons land, maar dat ik mij ook, hetzij uit gebrek aan doorzigt, of om andere redenen, door verkeerde opvatting uwer woorden, aan onregtvaardigheid jegens u heb schuldig gemaakt. UEw. noodzaakt mij hier tot de verzekering, dat de beoordeeling van den tweeden druk van HESSELINK's Woordenboek zoo wel, als de bijvoegselen en aanmerkingen op hetzelve, in de *Theologische Biblio-*

theek, mij zeer goed bekend waren, maar dat ik evenwel niet geaarzeld heb, mij op de woorden van den *Stichtschen* Hoogleeraar te beroepen, en dat ik ook nog niets van dit beroep terugneem, nu ik door u ben onderrigt geworden, dat de bovengemelde stukken van denzelfden beroemden man afkomstig zijn. En waarom? Om de zeer eenvoudige reden, die UEw. schijnt voorbijgezien te hebben, dat men, namelijk, de exegetische aanmerkingen van den Heer HERINGA op vele artikelen van HESSELINK's Woordenboek, onder anderen op het door u aangehaalde van *Koning*, zeer wel kan toestemmen, zonder daarom in diezelfde artikelen, met u, sporen van *Duitsche* Neologie te vinden. Het spijt mij van achteren, dat ik mij op het oordeel van den hoogvereerden man beroepen heb, daar het herhaalde noemen van zijnen naam in ons geschil hem voorzeker niet welgevallig zijn kan, weshalve ik mij ook in dit antwoord van alle beroep op iemand, zoo veel mogelijk, onthouden zal; doch ik vind mij verpligt te herhalen, dat ik in geenen deele beweerd heb, gelijk men uit uwe voorstelling der zaak moet opmaken, dat HERINGA met HESSELINK overeenstemt; integendeel heb ik eene plaats aangehaald, waarin hij van dezen ten eenemale verschilt; maar hierover heb ik mij verheugd, dat een man, die in allen opzigte zoo hoog staat, als de *Utrechtsche* Hoogleeraar, zijnen Doopsgezinden medebroeder over deszelfs afwijkend gevoelen wegens de Bezetenen niet zal verketteren.

Ook doet het mij leed, dat ik in mijnen brief van wijlen den Hoogleeraar REGENBOGEN heb gewag gemaakt. Zulks is alleen geschied in de vooronderstelling, dat uw oordeel over dezen Godgeleerde en deszelfs *neologische* gevoelens en geschriften niet zoo geheel zou verschillen van dat der Heeren YPEIJ en DERMOUT, (*Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*, IV. bl. 434, 555, en 556, regel 14 v. b.) dat de redenering van die beroemde Schrijvers (bl. 434) ook in uw oog genoegzaam zou verklaren, waarom die geschriften op verre na niet zoo veel opzien verwekt hebben als het Woordenboek van HESSELINK, en dat de Recensie der *Christelijke Godgeleerdheid naar de be-*

hoefte van dezen tijd, zoo ik meen van BORGER afkomstig, (*Theologische Bijdragen*, I. bl. 276—333) wel een Tegenschrift zou mogen heeten; doch ik zie uit uwen brief, dat UEw. hieromtrent van een ander gevoelen is. Wel verre dus van u eenigzins het regt te willen betwisten, om in uw werk op dit uw eigen oordeel af te gaan, neem ik de vraag, in mijnen brief geuit, gaarne terug, u tevens betuigende, dat ik aan wijlen den Heer REGENBOOGEN in geenen deele de eervolle plaats zal misgunnen, welke UEw. hem in het vervolg van uwe *Geschiedenis* belooft.

En zoo gaarne ik deze vraag terugneem, zoo gereedelijk geef ik u gewonnen, wat UEw. bl. 473 en 474 over het verkeerd verstaan van uwe uitdrukkingen zegt; want de regel is mij heilig, dat een ieder de uitlegger is van zijne eigene woorden, en gaarne beken ik, op dit punt met mijne wederleggende aanmerkingen olie en moeite verloren te hebben. Doch van waar dit misverstand, dat in de oogen van het Publiek inderdaad belagchelijk zijn moet? Het is u bekend, dat ik mijnen brief, vóór de afzending, aan het oordeel van twee kundige Godgeleerden onderworpen, en, na uw algemeen en onbepaald beklag over verkeerde opvatting van de letter uwer gezegden, (mij in een' partikulieren brief medegedeeld) deze proef, op uw eigen verzoek, bij twee andere deskundigen herhaald heb. Deze vier mannen nu, (waaronder één Doopsgezinde en één Hervormde) wier met roem bekende namen bij u nog al zouden wegen, en op wie geene verdenking van partijdigheid hechten kan, waren van oordeel, dat ik uwe woorden, naar derzelver zamenhang en letterlijke beteekenis, zeer wel verstaan, en u in geenen deele verongelijkt had. Uit dien hoofde aarzelde ik ook niet, mijnen brief op dit punt, in weerwil van uw geopperd bezwaar, onveranderd te laten afdrukken, mij met de gedachte troostende, dat ik mij toch in geen kwaad gezelschap zou bevinden, bijaldien ik in de regte opvatting van uwe woorden mogt mistasten. Dit berigt had u toch wel op het denkbeeld kunnen brengen, of de grond van mijn misverstand ook welligt in eenige

onduidelijkheid van het door u gestelde mogt gelegen zijn; doch UEw. schijnt zich zelfs de mogelijkheid hiervan niet te hebben kunnen verbeelden. Ik wil op het bewijs, door u voor de duidelijkheid van uw berigt aangevoerd, liefst niet hechten, want ik zou het door soortgelijke tegenbewijzen kunnen ontzenuwen — en hoe onkiesch zou dat niet wezen! — neen, liever wil ik u zeggen, dat andere der zake kundige mannen, aan wie ik de geheele plaats in uw boek naderhand heb voorgelegd, *uwe* verklaring, als de eenige ware, *tegen mij* verdedigd hebben. Doch wat hebben deze er als uit éénen mond bijgevoegd? Dit, Eerw. Heer, wat mij na het lezen van die verklaring dadelijk voor den geest gekomen is, en wat, mijns achtens, ieder opmerkzaam lezer van uw geschrift moet invallen, dat UEw. zich in allen gevalle onduidelijk heeft uitgedrukt. Bovendien waren genoemde beoordeelaars met mij van gevoelen, dat deze geheele aanmerking op het Woordenboek van HESSELINK, als in sommige artikelen een' *Doopsgezinden* Schrijver verradende, daar ter plaatse ongepast, ja een *hors d'oeuvre* is. Indien ik mij niet schaamde, nietige letterzifterijen, waarin ik hier zou moeten treden, onder de oogen van een kundig en beschaafd Publiek te brengen, zou ik mij vleijen, de gegrondheid van deze mijne aanmerking, ook voor den oppervlakkigsten lezer van onze stukken, duidelijk te kunnen maken; doch ik zal mij vergenoegen met te zeggen, dat UEw., als Apologeet, alleen met *neologische* begrippen, geenszins met *de bijzondere gevoelens van een bepaald Kerkgenootschap*, en dus ook niet met de Doopsgezinde stellingen over *Doop* en *Eed*, te doen had, en dat derhalve uwe bedoelde, maar onduidelijk uitgedrukte aanmerking op HESSELINK's Woordenboek in uw werk niet past en niet kon worden verwacht, maar volkomen zou passen in eene *Geschiedenis der Schriftverklaring*, mits dezelve behoorlijk gestaafd ware.

Doch ik kom tot HESSELINK, en tot de beschuldiging, welke het mij smart, dat UEw., bij de zuivering zijner nagedachtenis van de blaam eener wezenlij-

ke Neologie, thans met dubbele kracht op den voorgrond plaatst. Het is eene beschuldiging, welke zijn zedelijk karakter wel geheel onaangetast laat, maar hem als zelfdenker en Geleerde in een ongunstig licht stelt, en daarom niet geheel door mij mag worden voorbijgegaan; want het is toch niets minder, dan gebrek aan vastheid en onafhankelijkheid in onderzoek, wat UEw. hem te last legt. Daardoor stond hij, naar uw gevoelen, eensdeels te veel onder den invloed van de begrippen zijner Kerkelijke Gezindte en liet zich door nieuwere *Duitsche* Hervormers verleiden, en was hij anderdeels weifelend, of inconsequent, en kwam dus somtijds niet zoo rond en ruiterlijk voor waarlijk Bijbelsche denkbeelden uit, als hij had behooren te doen. Ik moet bekennen, Eerw. Heer, dat UEw. in deze woorden mijne liefde tot mijnen Leermeester op de proef stelt; maar ik zal mij vergenoegen met eenvoudig te verklaren, dat men waarlijk als Discipel de gebreken van den afgestorvenen niet behoeft voorbij te zien, te bemantelen, of zelfs als deugden over te nemen, en bij zijne gevoelens te zweren, (bl. 455) om te weten, dat hij juist daarom zoo veel eerbied verdiende, dat hij met bezadigdheid en nederigheid zijn' eigen' weg koos. Het is inderdaad opmerkelijk, dat UEw. in HESSELINK iets ontkent, 't geen men altijd als een' bijzonderen karaktertrek in hem beschouwd heeft; terwijl dit toch in geschriften over hem na zijn overlijden duidelijk genoeg is aangetoond. Zijne geheel eigene wijze van onderzoek in alle vakken van wetenschap, door hem behandeld, waarbij hij nooit begon met angstvallig de gevoelens van anderen te raadplegen, maar daarmede eindigde, staat hiervoor borg. En indien het nog noodig ware, in dezen bewijzen bij te brengen, zou ik meenen te kunnen volstaan met mij te beroepen op de wijze, waarop hij b. v. de bespiegelende wijsbegeerte en de natuurkunde beoefend heeft. Zijn verlaten der hoog gevierde school van LEIBNITZ en WOLF, waarin hij zelf was opgeleid geworden, èn zijne latere bestrijding van het niet min gevierde stelsel van KANT, moge het eerste

voldingen; terwijl de beroemde VAN SWINDEN, indien hij nog leefde, met meer klem, dan ik vermag, ten aanzien van het laatste, de vereerende getuigenis gaarne zou herhalen, waarmede hij meermalen, onder anderen, de bekende waterweegkundige ontdekking van HESSELINK, als eene heerlijke proeve van gelukkig zelfdenken en afwijking van het aangenomen gevoelen, gewoon was te roemen.

Doch ik gevoel, dat zulk eene algemeene aanwijzing van 's mans oorspronkelijk vernuft toegestemd, en ligtelijk zou kunnen gerekend worden te veel te bewijzen, terwijl men echter in bepaalde punten zijne onafhankelijkheid van anderen zou kunnen blijven in twijfel trekken, en ik moet dus wel terugkomen op hetgeen bij u de hoofdzaak is, op de afhankelijkheid namelijk vooral van den invloed der nieuwere *Duitsche* Godgeleerden, waaronder hij, naar uwe meening, zou hebben gestaan. De geheele vormingsgeschiedenis van HESSELINK schijnt u daarvoor een ontegenzeggelijk bewijs te zijn; „ zoodat het u gemakkelijker is te begrijpen, hoe hij nu en dan van dien geest der *Duitschers* besmet worden, dan hoe hij dien geheel ontwijken kon." Vergun mij, Eerw. Heer, hier de opmerking te herhalen, zoo menigmaal door mijzelven gemaakt, bij alle mijne liefde voor de zoogenoemde pragmatische geschiedenis, dat het gevaarlijk is, de verschijnselen, die men in de zedelijke wereld ontdekt, of meent te ontdekken, aan stellige oorzaken toe te schrijven, door op sommige omstandigheden te hechten, die dikwijls meer schijn dan wezen bezitten, en daaruit gevolgen af te leiden, welke zeer natuurlijk en alzoo ligt noodzakelijk schijnen, maar toch de vrijheid der menschen niet mogen omverre werpen. Ik verbeelde mij, dat ook op uwe redenering uit HESSELINK's vormingsgeschiedenis deze opmerking toepasselijk zou kunnen zijn, en dat, bijaldien de historische berigten ook in allen deele juist en volledig waren, de gevolgtrekking toch nooit meer, dan eene onderstelling, of waarschijnlijkheid, zou wezen. Nu mag ik echter niet ver-

bergen, dat UEw. niet in allen deele behoorlijk onderrigt is geworden, of althans schijnt te wezen; want UEw. zal het mij niet ten kwade duiden, dat ik, die tot HESSELINK in eene zeer naauwe betrekking gestaan heb, aan mijne kennis wegens zijne vorming als Godgeleerde meer waarde hecht, dan aan de berigten, die UEw. aangaande hem ingewonnen heeft. Immers UEw. schijnt het daarvoor te houden (bl. 470), dat hij ook de *theologische* lessen van de H. H. Professoren der *Groninger* Hoogeschool bijgewoond, en niet alleen het naburige *Lingen*, maar ook Akademiën in *Duitschland* bezocht hebbe, om de denkwijs der *Duitschers* in dien tijd te leeren kennen, waarvan het eerste en laatste op eene dwaling berust. HESSELINK heeft geen ander Godgeleerd onderwijs genoten, dan wat de kweekelingen van het Doopsgezinde Seminarium destijds hier ter stede ontvingen; hij is aan geene *Duitsche* Akademie geweest, en heeft zich slechts voor korten tijd naar de doorluchtige school te *Lingen* begeven, niet, gelijk men uit uw verhaal moet opmaken, om de *Godgeleerde* begrippen der Hoogleeraren aldaar te beproeven, maar uit dankbare gehechtheid aan zijnen voortreffelijken Leermeester in het *Natuurregt*, wijlen den miskenden en te *Groningen* afgezetten VAN DER MARCK.

Naar die kennis nu, welke ik van HESSELINK's karakter, opleiding en denkwijs verkregen heb, kan ik mij zeer wel verklaren, dat en hoe hij, ook zonder den invloed van nieuwere *Duitsche* Godgeleerden, tot vele begrippen, onder anderen ook tot het bewuste gevoelen wegens de Bezetenen in het N. V., gekomen is. Het wordt mij, in weerwil van uwe breede uitweiding over de zoo bekende geschiedenis van dit gevoelen, zelfs hoe langer zoo waarschijnlijker, dat FARMER de man geweest is, die door zijn werk *on Demoniacs*, hier te lande reeds verspreid, eer SEMLER in 1776 de *Hoogduitsche* vertaling daarvan met eene Voorrede voorzag, aan de begrippen over dit punt bij verscheidene Godgeleerden eene andere wending, of liever meer vastheid, gegeven

heeft. UEw. zegt (bl. 470) vrij ſtellig: „Dat nu HESSELINK zijne begrippen over de Bezetenen even min van zijne Leeraren aan de *Groninger* Hoogeſchool, als bij OOSTERBAAN, maar vooral van TELLER *c. ſ.* overgenomen heeft, is vrij zeker, ook uit de reeds opgemerkte, meer dan toevallige overeenkomst tusſchen den Hoogleeraar van *Amſterdam* en den Proost van *Berlijn.*" Maar wat zal UEw. antwoorden op de verzekering, dat ik niet de vroeger vermelde Disſertatie van SEMLER, maar het werk van FARMER, en niet naar de *Nederduitſche* vertaling, maar in het oorſpronkelijke, aangehaald vind in de theologiſche dictaten van wijlen Prof. OOSTERBAAN, op wien UEw. zich ter ſtaving van uwe meening beroept, die voor mij op de tafel liggen; ja wat meer is, dat ik in die dictaten geene andere denkbeelden over de Bezetenen lees, dan die van den *Engelſchen* Schrijver? Een bewijs, dat HESSELINK, indien hij al dit gevoelen van anderen moest leeren, niet bij *Duitſchers* behoefde ter ſchole te gaan, daar hij het bij zijnen *Hollandſchen* Leermeester kon vinden.

Bij uwe denkwijs over meergemelden Godgeleerde houdt UEw. zich dan ook overtuigd, dat hij de bekende Doopsgezinde ſtellingen over *Doop* en *Eed* in lateren tijd alleen voorſtond, omdat hij dezelve met de moedermelk ingezogen had. Er behoort veel vrijmoedigheid, ja nog wat meer toe, Eerw. Heer, om zoo iets op den toon van verzekerdheid te durven beweren. Niet dat ik zou willen ontkennen, dat de ſtelling, waarvan UEw. hier uitgaat, pſychologisch geſproken, veelal waarheid behelst; maar hierover verwonder ik mij, en hierover zal ieder onpartijdig lezer, tot welk Protestantsch Kerkgenootſchap hij ook behoore, zich gewisſelijk met mij verwonderd hebben, dat UEw. dezelve alleen op de gevoelens der Doopsgezinden toepast; terwijl ik vooraf reeds vooronderſtellen mag, dat UEw. dit gezegde geenszins omtrent uwe gehechtheid aan het leerbegrip uwer Kerk zou willen doen gelden. Waar zal het toch heen met uwe berigten over de begrippen, door onderſcheidene Godgeleerden voorgeſtaan, zoo UEw. in 't vervolg van

tijd te dezen aanzien ſtreng conſequent blijven wil! Het zij mij bovendien vergund u te vragen, of de beide genoemde Doopsgezinde gevoelens, naar uwe gedachten, op zichzelve dan ook zoo ongerijmd zijn, dat derzelver aanneming alleen uit blinde gehechtheid aan voorouderlijke leer en gezag kan worden verklaard?

Doch, hoe groot of hoe gering de invloed van HESSELINK's geboorte, opleiding en karakter op zijne Godgeleerde begrippen ook moge geweest zijn, hij behoorde tot een Kerkgenootſchap, waarin hij niet behoefde te ſchromen, voor dezelve vrijmoedig uit te komen; en zoo UEw. dit in het oog gehouden had, zou UEw. den man gewisſelijk niet verdacht hebben, van niet rond en ruiterlijk in de ontwikkeling en voorſtelling van zijne gevoelens te hebben gehandeld, indien ik althans gebrek aan openhartigheid, bij betere of andere overtuiging, in uwe woorden moet vinden. Het is hier niet de vraag, of het artikel, waarbij UEw. deze uitdrukking bezigt, exegetisch goed, en in allen opzigte te verdedigen zij (hetgeen ik niet zou willen beweren); maar *dit* ontken ik met volkomen zelfvertrouwen, dat HESSELINK daar ter plaatſe onder eenige billijke verdenking ligt van bedektheid of gebrek aan openhartigheid.

Mijne volgende aanmerking betreft de redenen, door welke de vermelding van HESSELINK in uwe *Geſchiedenis*, op den weg door u ingeſlagen, verdedigd wordt. In weerwil van al hetgeen door u is bijgebragt, ben ik nog altoos van gedachte, dat in een boek als het uwe, 't welk een beredeneerd verſlag geeft van de beſtrijders der Christelijke Openbaring, een ieder, die er in voorkomt, geſchandvlekt ſtaat, ten zij men wel duidelijk de redenen vermeld vinde, waarom van hem gewag gemaakt wordt; even als men zich ongaarne genoemd ziet naast en met lieden, die ter ſlechter naam ſtaan, ten ware er duidelijk worde opgegeven, dat zulks bij tegenſtelling geſchiedt. Deze tegenſtelling nu vind ik wel eenigzins, maar niet genoegzaam, ter bewuste plaatſe, en ik zou mij aan oneerbiedigheid meenen ſchuldig te maken, zoo ik *Seraf*

en *Duivel*, *Jehova* en *Beëlzebul* (het zijn uwe voorbeelden) op zulke of soortgelijk eene wijze wilde zamenvoegen, als UEw. de namen van BAHRDT en HESSELINK verbonden heeft. Intusschen wil ik, na uw antwoord, gaarne gelooven, dat die zamenvoeging meer eene *formula transeundi* is, dan eene bedoelde gisping, waarin voor het gevoel van den dankbaren Leerling alleen iets stuitends gelegen is. Doch dat de waardige man door de wijze, waarop UEw. over hem spreekt, in een ongunstig licht voorkomt, dit hebben ook de Recensenten van uw werk gedacht, die hem met eenen DOORNIK en andere lieden van dat slag op ééne lijn gesteld hebben; en dit is insgelijks het gevoelen van den mij geheel onbekenden beoordeelaar van BREDIE, die (opdat ik dit in 't voorbijgaan tegen uwe onkiesche verdenking op bl. 464 aanmerke) even min iets van mijn voornemen wist, als ik van het zijne eenige kennis droeg. UEw. vindt het vreemd, dat niemand zich vóór ruim twintig jaren de zaak van HESSELINK heeft aangetrokken, toen de Hoogleeraar YPEIJ op dezelfde wijze over hem sprak: ik voor mij acht der waarheid nader te zijn, zoo ik juist in dat stilzwijgen een bewijs vinde voor de gematigdheid zoo wel van HESSELINK, die toen nog leefde, als van de Doopsgezinden in 't algemeen, die door u, ter zelfde plaatse (bl. 477), over hunne zoogenoemde geneigdheid tot twisten, en over kwalijk geplaatsten ijver, vrij schamper bejegend worden. Doch het is immers niet hetzelfde, of in eene algemeene Kerkelijke Geschiedenis de gevoelens der onderscheidene Schrijvers opgegeven worden, dan of iemand met weinigen op de zwarte lijst aangeteekend staat, waarop alleen dezulken vermeld worden, die in meerdere of mindere mate onder verdenking van Neologie vallen. Maar bovendien zijn ook de Protestanten van *Nederland*, dank zij den Hemel! in dat tijdsverloop van twintig jaren elkander aanmerkelijk genaderd door ware Christelijke verdraagzaamheid; en zoo klinkt dan ook hetzelfde ongunstig oordeel over HESSELINK in uwen mond harder, dan toen de Heer YPEIJ het uitsprak.

Doch, terwijl de matiging van HESSELINK, in het niet beantwoorden van gemelden Hoogleeraar, u ontgaan is, heeft UEw. zeer wel opgemerkt, dat hij zijnen ongenoemden Tegenſchrijver tot tweemalen toe beantwoord heeft, en gebruikt UEw. daarbij de volgende woorden, dat namelijk „ de beſchuldigde, hoewel het laatſte woord gehad hebbende, de zaak weder roerde, toen zij reeds lang vergeten was, in de Voorrede tot den tweeden druk zijns Woordenboeks" (bl. 464). Hoe daarin een grond van beſchuldiging ligge, verklaar ik niet te begrijpen. Het is waar, Eerw. Heer! HESSELINK heeft zijnen aanvaller beantwoord, en hij heeft hierdoor niets meer gedaan, dan wat ieder' regtſchapen man, die zich verongelijkt acht, volkomen vrijſtaat, niets meer en niets anders, dan wat UEw. door uwen brief aan mij gedaan heeft; doch *hoe* heeft hij dien man beantwoord, wiens onedelmoedige en vijandige handelwijs UEw. zelf afkeurt? Met eene mannelijke bezadigdheid, die niemand kan miskennen, en in eenen geest van Christelijke zachtmoedigheid en liefde, waarin ſlechts weinigen hem hebben nagevolgd, en wel niemand hem heeft overtroffen. En hoe kon hij, bid ik u, een' tweeden, veranderden, *zelfs naar ſommige aanmerkingen van zijnen Tegenſchrijver veranderden* druk zijns Woordenboeks uitgeven, zonder van dien man te gewagen? Daarenboven had UEw. bij de beoordeeling der zaak niet onopgemerkt behooren te laten, dat de zoo gematigde aanmerkingen van den Auteur: *Aan de Lezers van mijn Woordenboek*, niet tot het Publiek gerigt, en nooit in den boekhandel gekomen zijn.

Ten ſlotte nog een woord over hetgeen UEw. op bl. 476 aanmerkt ter ſtaving van uw ongunſtig oordeel over de denkwijs van velen in het Doopsgezinde Kerkgenootſchap, tijdens de verſchijning van HESSELINK's Woordenboek. Bij uwe redenering over dit punt, die ik onpartijdig heb zoeken na te gaan, kost het waarlijk moeite, niet te vergeten, dat een Protestant tot een' Protestant het woord voert; en UEw. moet het mij niet

ten kwade duiden, dat ik mij door uwen hoogen toon op bl. 477 niet zoo in ééns uit het veld laat flaan, maar met alle befcheidenheid het daarvoor blijf houden, dat het geftelde door den Heer YPEIJ, (ik zeg het met diepen eerbied voor 's grijsaards geleerdheid en godsvrucht) 't welk door u alleen op gezag is herhaald, niet behoorlijk is geftaafd.

Doch UEw. vraagt op een' zegevierenden toon: „Indien dit berigt zoo ongegrond en partijdig ware, eilieve! zeg mij dan, waarom is het nooit als zoodanig tegengefproken door den eenen of anderen Doopsgezinden Leeraar of Hoogleeraar? Is uw Genootfchap dan nu eerst mondig geworden?" UEw. brengt mij in de noodzakelijkheid, om u op mijne beurt eene andere vraag, en ook in een' anderen toon, te doen; de vraag namelijk, of de Recenfie van het bewuste Deel der Kerkelijke Gefchiedenis van den Heer YPEIJ in de *Letteroefeningen* van 1809, bl. 445—457, blijkbaar door een' Doopsgezinden gefchreven, u onbekend is, waarin de ongünftige uitdrukkingen van dien Hoogleeraar over HESSELINK en de Doopsgezinden mede getoetst worden? Doch ik zou mij op die beoordeeling, welke, naar mijn gevoel, even zeer de kleur van den tijd draagt, als het berigt van den Heer YPEIJ, niet beroepen hebben, zoo UEw. er mij niet toe gedrongen had, te meer, daar ik nog al een' anderen zin aan de *mondigheid* van een Kerkgenootfchap hecht, dan UEw. fchijnt te doen. Trouwens, Eerw. Heer, de mondigheid, waartoe de belijders van den nederigen en zachtmoedigen JEZUS geroepen zijn, die zoo menigmaal zweeg, waar Hij befchuldigd werd, zoodat allen er zich over verwonderden, beftaat, naar mijn oordeel, niet zoo zeer in de zucht en de gereedheid, om, tijdig en ontijdig, dadelijk tegen elke befchuldiging op te treden en iederen aanval af te keeren, als wel in die zelfbeheerfching, waardoor zij zwijgen en verdragen, wanneer kwaad van hen gefproken wordt, en het regte tijdftip afwachten, om hunne goede zaak in den geest der liefde voor te ftaan. Van die mondigheid heeft HESSELINK een waardig voorbeeld gegeven; en wil UEw.

een voorbeeld uit onze dagen, zoo wijs ik u op de Bestuurders van die Christelijke Gezindte dezer landen, die, vóór weinige jaren, op eenen liefdeloozen aanval niet alleen gezwegen, maar hunne Predikanten door een' rondgaanden Christelijken brief zelfs aangespoord hebben, om dien aanval onbeantwoord te laten.

Veel is er wijders in uwen ijver, om mij te weêrleggen, aan uwe pen ontsnapt, dat ik liefst onbeantwoord wil laten, te meer, daar het met de aanleiding tot onze briefwisseling in geen onmiddellijk verband staat. Ik heb mijzelven in het voeren van ons geschil zoo veel mogelijk trachten te vergeten, en daarom valt het mij niet moeijelijk, mijne gevoeligheid over onverdiende persoonlijke krenkingen te onderdrukken; ja, ik kan u in opregtheid verklaren, dat uwe vaak onheusche taal tegen mij veeleer droefheid bij mij heeft opgewekt, dan dat zij mij zou hebben aangespoord, om mij door bitteren spot op mijne beurt te wreken. Wat uwe uitdrukkingen over de broederschap betreft, waartoe ik behoor, zoo moet ik betuigen, dezelve noch met de waarheid, noch met de Christelijke liefde te kunnen overeenbrengen, daar UEw. nier aarzelt, de *Nederlandsche* Doopsgezinden te teekenen als *eene kleine en verdrukte godsdienstige vereeniging, die haar bestaan, in weerwil van soms hevige twisten, tot aan het begin der 19de eeuw voortgesleept heeft; die telkens in digt gesloten gelederen zich tegen elken aanval heeft verweerd* (bl. 454); *die altoos ruimte gehad heeft van mannen, aan welker gebrek in ijver en moed niemand ooit te last zal leggen, dat de geheele wereld niet reeds lang den Eed aan de Vierscharen en den Doop aan de Kinderen der Geloovigen geweigerd heeft!* (bl. 477) en voor wier leden *de naam van* Wederdoopers *meer eigenaardig is, dan die van* Doopsgezinden, *daar zij den doop, aan kinderen, door u en andere Leeraars, onder plegtige aanroeping van Gods naam, en in de openlijke en gemeenschappelijke vergadering der Christenen, bediend, als gelijkstaande met het waschen door eene baker beschouwen* (bl. 463), en

waaronder velen hunne bitterheid vooral in hunne hatelijke uitvallen omtrent den Kinderdoop niet dan met moeite verbergen kunnen; als eene Gezindte, *wier bestaan, hoe veel of hoe weinig zij dan ook beteekene, UEw. wel mag lijden, schoon UEw. niet tot hen behoort, die niet ophouden te wenschen, dat zij als een Vrijcorps onder de groote schare der Gereformeerden hier te lande gestoken worde* (bl. 476); als een Kerkgenootschap, dat, *na het schoone plan, om eene Gemeente van enkel heiligen* in wandel *op aarde te vestigen, als onuitvoerbaar en hersenschimmig te hebben moeten opgeven,* (bl. 478) *nu den leideband der Formulieren, de krukken van menschelijke steunsels, en de breidels voor het onbedachtzaam voorthollen in het hoog gevoel van eigene kracht en bezadigdheid, heeft afgeworpen,* (bl. 477) *om het schoone denkbeeld van zuiverheid en eenheid* in leer *te verwezenlijken* (bl. 479); als een Kerkgenootschap, eindelijk, dat *aan zijne leden eene vrijheid toestaat, waartoe UEw., bij de kennis, welke UEw. door eigene ondervinding van het Hervormd Kerkgenootschap verkregen heeft, niet zou raden* (bl. 478). Waarlijk, Eerw. Heer, het is met innig leedwezen, dat ik deze en dergelijke trekken in uwen brief, van een' Protestant tot zijnen Protestantschen medebroeder gerigt, gevonden heb, en de weemoed, die mij bij het lezen van dezelve vervult, gedoogt niet, een enkel woord daartegen aan te voeren. Liever wil ik dan ook uwe heftigheid tegen de Doopsgezinden als een gevolg van een' al te warmen ijver beschouwen, om uwe zaak te bepleiten, dan dat ik dezelve aan uwe doorgaande denkwijs en gemoedsgesteldheid toeschrijven, en alzoo gezindheden bij u vooronderstellen zou, welke den dienaar van het Evangelie der liefde en des vredes onwaardig zijn. Gelukkig bovendien, dat de toon, op de aangehaalde plaatsen door u aangeheven, in uwe eigene Kerk sedert lang vreemd geworden is! Gelukkig, dat er in *Nederland* een geest onder de Protestanten heerscht, die, het veroordeelen van andersdenkenden aan bittere Roomschgezinden en even vijandige hedendaagsche dweepers overla-

groef hem des anderen daags. Reeds was men bezig, aarde op de kist te werpen, toen een der omstanders de aanmerking maakte, dat hij bloed had zien vloeijen, 't welk eene meer levendig roode kleur had, dan dit bij een lijk gewoon was; hij meende, daar de zieke naauwelijks sedert 24 uren gestorven was, dat hier mogelijk alleen een toestand van slaapzucht plaats had. Men nam nu het lijk weêr uit het graf, en riep mij.

Bij mijne komst bevond ik, dat sommige deelen van het lijk nog niet koud waren, zoo als de borst, de buik en het hoofd. De beenen, de armen en de dijen, nog al hunne buigzaamheid bezittende, waren een weinig beneden den warmtegraad der lucht; de onderbuik was geheel zacht en niet door lucht opgezet. De oogen waren onbewegelijk; het hoornvlies had voor een gedeelte deszelfs doorschijnendheid verloren; de gelaatstrekken waren niet veranderd. Uit den half geopenden mond vloeide bloed van een tamelijk levendig rood. De ademhaling en de bloedsomloop in het hart en de groote slagaderen hadden volkomen opgehouden; nogtans bestond er nog eene werkzaamheid van het stelsel der haarvaten; tot bewijs hiervan strekt, dat de linker voorzijde van het aangezigt sterk opliep, gedurende mijne pogingen tot opwekking van het leven; even zoo het bindvlies van het oog aan dezelfde zijde, 't welk van bloed opzwol.

Alle mijne pogingen waren nogtans vruchteloos, en het bleek genoegzaam, dat het leven had opgehouden, en dat, zoo ook al het stelsel der haarvaten nog prikkelbaarheid genoeg had overgehouden, om deszelfs werkzaamheid in sommige deelen voort te zetten, deze echter niet voldoende was, om den algemeenen bloedsomloop te herstellen, daar de prikkelbaarheid van het hart volkomen was uitgedoofd. Maar, wie zou, in dergelijk geval, zoo lang de haarvaten nog eenige werkzaamheid uitoefenen, durven beweren, dat het leven onherroepelijk is uitgebluscht? Hoe vele voorbeelden bestaan er niet, waarin de verrigtingen der hersenen, in schijn voor altijd hebbende opgehouden, zich nogtans langzamerhand hebben

herfteld, en den bloedsomloop en ademhaling weêr hebben opgewekt, zelfs in gevallen, wanneer de algemeene koude van het lijk deed gelooven, dat de werkzaamheid der haarvaten geheel had opgehouden?

Men behoorde derhalve, in gevallen van fpoedigen dood, het vermeende lijk niet aan eene koude lucht bloot te ftellen, om door deze het welligt nog fluimerend levensbeginfel niet geheel te vernietigen; even min behoorde men het aangezigt te bedekken.

Tot affchrikking tegen het te vroegtijdig begraven kan verder de volgende ijsfelijke daadzaak ftrekken. THOURET, die met FOURCROY belast was met het opzigt over de opgravingen ter vernietiging van het kerkhof *des Innocents*, heeft opgemerkt, dat onderfcheidene fkeletten en tot mumiën overgegane lijken in zoodanige houding werden gevonden, die het buiten twijfel ftelden, dat zij levend waren begraven! Sommigen fchenen bezweken te zijn te midden van hunne pogingen, om zich uit hunnen ijsfelijken kerker te verlosfen; bij anderen vond men de armen tusfchen de tanden, die, om hunnen honger te ftillen, (waarfchijnlijker, uit wanhoop) hun eigen vleesch hadden verflonden! THOURET was hierdoor zoodanig getroffen, dat hij in zijn testament de maatregelen voorfchreef, die men in acht moest nemen, om zich, vóór zijne begrafenis, van de wezenlijkheid des doods te verzekeren.

Ten flotte herinneren wij hier, dat, behalve de teekenen van rotting, de zekerfte bewijzen van den dood beftaan in de ftijfheid van het lijk bij volkomene koude van hetzelve, in de verweeking van den oogbol met verduistering van het hoornvlies, en in de ongevoeligheid voor de werking van het galvanisme; en eindelijk, dat er bij plotfelingen dood, of na heete en korte ziekten, nog grootere behoedzaamheid gevorderd wordt, dan wanneer de lijders, na langdurige fukkeling of uitputting, door flepende ziekten zijn bezweken; met uitzondering nogtans, in dit laatfte geval, van zoodanige zenuwziekten, die een' toeftand van *léthargie* (flaapzucht) of *catalepfie* (verftijving) kunnen veroorzaken.

EENE LEVENDE PAD IN DE MAAG EENS JONGELINGS.

Een inwoner van *Ainsworth*, een dorp nabij *Bolton*, vervoegde zich tot den Heer HAMPSON, Heelmeester ter laatstgemelde plaatse, met zijnen zoon, een knaap van 15 jaren, die sedert drie jaren leed aan maagpijnen, ter linker zijde, welke, naar des patiënts eigene uitdrukking, veroorzaakt werden door iets, dat zich bewoog en hem knaagde. De Heer HAMPSON schreef hem een *purgans* voor, om alle dagen te gebruiken, tot dat de oorzaak van het kwaad was weggeruimd. De tweede gift reeds bragt dit heilzaam gevolg te weeg: de jongeling *braakte* eene levende pad, van de gewone soort en in volwassene grootte. Onmiddellijk ontwaarde hij eene zoo groote verligting, dat hij, zeer verblijd, aan zijne ouders den lastigen gast kwam vertoonen, dien hij zoo lang had gehuisd en gevoed. Het dier leefde nog; maar, toen men het op den grond nederleide, kruiste het zijne pooten op zijn' buik en stierf. Het scheen, dat het den zoo schielijken overgang in de lucht, welke hij nog niet had ingeademd, en in eene veel lagere temperatuur, dan die van het inwendige des ligchaams, waarin het geleefd had, niet konde verdragen. De lijder was nu, na een' verkwikkenden slaap, weldra geheel hersteld.

DE INVLOED DER OORLOGEN OP DE BESCHAVING.

(*Vervolg en slot van bl.* 498.)

Vreemde benden van de bergen van *Middel-Azië*, uit de woestijnen van *Arabië*, waren onder XERXES in *Griekenland* verschenen, in eene bonte mengeling van kleederdragten en wapenen. Zij moesten de aandacht tot zich trekken van het nieuwsgierigste volk der aarde, en hierdoor de grenzen der bekende wereld helpen uitbreiden. Inderdaad, door dezelfde nieuwsgierigheid gedreven als zijne landgenooten, werd HERODOTUS de vader der *ongewijde Geschiedenis*, en de *prozastijl* schijnt met hem te beginnen. Na lange reizen had

hij, met de opregtheid van een kind, geboekt, wat hij gezien, tevens, met kinderlijke ligtgeloovigheid, wat hij gehoord had. Bij de volksfeesten, te *Olympia* — ook hier is voortgang: met ligchaamsoefening begint zich geestbeschaving te paren — las hij zijn verhaal des *Perzischen* oorlogs en het overzigt der hem bekende landen en volken voor, terwijl de weggesleepte menigte luisterde, vol verbazing over zoo veel vreemds en ongehoords. Ook THUCYDIDES hoort hem onder de duizenden, en, door zijnen roem getroffen, vat hij het besluit op, gelijk hij, een Geschiedschrijver te worden. Hij heeft dit besluit volvoerd, en een werk te voorschijn gebragt, dat, vreemd aan de dichterlijke zamenstelling en den naïven verteltoon van zijnen voorganger, wijsgeerig in behandeling, kort en krachtig van stijl, in beiden geene tijdgenooten doet vermoeden, maar schrijvers, door een lang tijdsverloop gescheiden. In de geschiedenis der wijsbegeerte zijn bovenal de worstelingen belangrijk, die het menschelijk verstand tegen zijne onkunde omtrent den oorsprong aller dingen tot dit tijdperk voerde. Weifelend had men nu eens dit, dan eens dat aangenomen, of wanhopig de groote vraag opgegeven, en te gelijk het bestaan van alle waarheid: dan, een nieuwe dag brak aan. ANAXAGORAS verkondigde *Athene* eene *eerste onzigtbare oorzaak aller dingen, afgescheiden van, en bestaande buiten de stoffelijke natuur.* Verbazend was deze vlugt van den nasporenden geest: van de menschelijke Goden, plaatselijke beschermers der vroege tijden tot een' onzigtbaren God der wereld! Van den anderen kant riep SOCRATES de wijsbegeerte, van de hoogte harer wereldbeschouwingen, tot de handelingen der menschen, waardoor *zedekunde* en *zedeleer* haar bestaan kregen. Nog hooger zou de verheffing gaan. PLATO verscheen. Wat tot hiertoe de mensch niet had vermoed, wat nog nimmer in het menschelijk verstand was opgekomen, scheen hem geopenbaard: ruime begrippen, omtrent het *wezen der Godheid*, de *wording der wereld*, de *onsterfelijkheid der ziel*, verhieven hem boven tijden en geslachten; waarheid en leven vloeiden van hem over alle takken der *philosophie*, dat is, het geheele weten der menschen.

Niet eindeloos, in ongestoorde rust, bleef deze schoone schepping bloeijen. Even als, bij eene geweldige beroering van een anders stil water, de verwijderdste golvingen zich eindelijk, als onmerkbare rimpels, in het spiegeleffen vlak

verliezen, zoo gaan eindelijk de weldadigste schokken in de zedelijke wereld verloren; menschen en volken zinken in dommelende rust, of in kleingeestige twisten, uit eigenbelang geboren, verderfelijker dan rust, en de heerlijkheid is voorbijgegaan. Bij het opbeurend geloof aan de voortgaande volmaking van ons geslacht, schijnt dit eene ontmoedigende waarneming: maar verheffend is dan de opmerking, die de Geschiedenis doorloopend bevestigt, dat, hoe dikwijls de tempel van verlichting en kennis in deze of gene streek wordt afgebroken, hij steeds, op eene grootere schaal, met nieuwen glans wordt opgehaald. Menschen sterven, en hunne dwaasheden met hen; Staten bloeijen, en worden vernietigd: maar eeuwig, onafhankelijk van bijzondere menschen en plaatsen, gaat de uitbreiding van kennis en begrippen voort, en van eeuw tot eeuw klimt deze *massa*, zich in gelijke verhouding verbreidende naar alle zijden.

Wij zijn thans genaderd tot een gewigtig punt in de Geschiedenis, den val van *Griekenland* en van het *Perzische* rijk. De *Griekſche* Staten wenden hunne wapenen tegen zichzelve; de *Peloponnesische* oorlog maakt een einde aan de grootheid van *Athene*, omtrent 400 jaren vóór onze telling, door *Sparta* ingenomen. *Thebe* verheft zich op zijne beurt tegen het overheerschende *Sparta*, en, door inwendige worsteling afgemat, nog meer door gebrek aan Godsdienst en vaderlandsliefde verzwakt, geraakt *Griekenland* onder *Macedonië*; vervolgens sloopt, door de magt der *Grieksche* Staten geholpen, ALEXANDER het *Perzische* rijk. Eene oppervlakkige kennis der Geschiedenis is genoegzaam, om ons te overtuigen, dat, bij zoo veel zedelijk verval, verdeeldheid, bedrog, omkooping en lafhartigheid, als de laatste jaren der *Grieksche* Staten in het algemeen kenmerkte, en voor *Perzië* sedert lang tot staatkunde was geworden, beide landen hunnen staatkundigen val niet konden ontwijken. Even min kan de uitbreiding der beschaving, die de togten en overwinningen van ALEXANDER aanbragten, miskend worden: door deze bleef, voor den mensch van de *Aegaeïsche* Zee, de mensch van de boorden van den *Hydaspes* en den *Indus* niet langer eene vreemde diersoort; nu kon er aan eene *natuurlijke historie* gedacht worden, en een ARISTOTELES de wonderen der schepping doen kennen; nogmaals werden de grenzen der menschheid uitgezet, en de *Grieksche* taal, die alle Westersche voortbrengsels bevatte, voor meerderen toegankelijk. Hoe gewigtig

dit alles zijn mag, veel uitgebreider gezigtpunten bieden zich aan voor den gang der geheele menschheid; mijne gebrekkige voorstelling kan alleen derzelver belangrijkheid, in zichzelve onmiskenbaar, verzwakken.

Aan den val der Grieksche Staten was de verbreiding der laatste vorderingen te danken, en tevens derzelver uitbreiding; extensie te gelijk en intensie. Als in eenen kweekhof, waren hier eeuwen lang de zaden aller menschelijke wetenschap gekweekt; een rijke schat van begrippen was tot rijpheid gekomen. ALEXANDER's veroveringen zoo wel, als de latere overheersching der *Romeinen*, bragten deze zegeningen wijd en zijd, van het Oosten naar het Westen, gelijk een weldadige storm dezelve verspreidende. Hierdoor ontving *Alexandrië* in zijn *Museum* de rijkste schatten; in *Egypte*, zoo monsterachtig in zijne aloude dierdienst, vond zich, onder het bestuur der PTOLEMAEËRS, den invloed der *Grieken* en hunne beschaving, Westersche en Oostersche wetenschap het eerst bijeen; de *Ilias* en de Heilige Schriften der *Joden* werden voor dezelfde menschen toegankelijk; de *kritiek*, of oordeelkunde, alleen het deel van het rijper verstand, begon hare onderzoekingen; te gelijk de aanvankelijke ineensmelting van Oostersche en Westersche wetenschap, bruisend, in een lang tijdsverloop, vonk bij vonk, bij hare vermenging, uitschietende. Zóó zou eens alle wetenschap en kennis: één worden, tot een algemeen erfgoed der volken; gelijk het menschelijk verstand één is, in geene vakken gescheiden. Luttel, echter, hadden deze kundigheden, beschouwend behandeld, binnen de wanden van leerscholen en *Musaea* besloten, de menschheid, in het algemeen, geholpen, indien de val der *Grieksche* Staten, door deszelfs werking op de *Grieken* zelve, geene groote verandering in het werkelijke leven had aangebragt. Tot hiertoe had de *Griek* gedacht en gehandeld in en voor den Staat; de Staat was het einddoel en middelpunt, de geest en het leven geweest van edelen en slechten: met den val van het vrije staatsbestuur viel ook de afgod; eene treurige ledigheid maakte zich meester van de zielen der *Grieksche* burgers, *Macedonische* afhangelingen geworden. Dit ledige moest worden aangevuld. Waardoor? In den mensch zelven, in zijne zedelijke betrekkingen, lag nog eene wereld te ontdekken; de loszinnige jeugd was vervlogen, de nadenkende leeftijd begon; het huiselijke leven zou het openbare vervangen, na verloop van tijden; de be-

langen van *Athene*, of *Sparta*, plaats maken voor die der menschheid. Reeds naderde de dag der grootste omwenteling in de zedelijke wereld, die het doel des levens zou doen kennen. Maar eerst door bloedige oorlogen en omwentelingen zou het menschdom in deze heerlijkheid ingaan. ZENO, en zijne leer, was daarentegen een verschijnsel, dat zich onmiddellijk aan *Griekenlands* verval aansloot, en de wereld toegankelijk hielp maken voor de waarheden, die haar wachtten. „ Laat uw geluk alleen afhangen van eigene deugd; verhef u boven lot en tijd!" dit was eene leer, wier overspannen strengheid nooit voor de menschelijke natuur in het algemeen berekend was; vooral, wie had dezelve in *Griekenlands* schoone dagen durven verkondigen, of behoefte aan dezelve gevoeld? Zij kon slechts eene vrucht zijn van algemeen verval. Desniettemin blijft zij een der schoonste verschijnsels, een onloochenbaar bewijs van den adel der menschelijke natuur, dat ZENO tot een' voorlooper maakte van Hem, wien de volheid der tijden verbeidde.

Minder gunstig schenen de omstandigheden op den gelijktijdigen EPICURUS te werken; maar, onder het bestuur der Godheid, moeten alle dingen medewerken ten goede. Wars van alle bemoeijingen, was *rust* zijn doel en geluk; zijne Goden, naar zijn eigen beeld geschapen, genoten eindelooze *rust*: ook deze *nietsdoende* Goden droegen krachtig bij, om het ontzaggelijke gestlicht van Bijgeloof en Veelgodendom te helpen ondermijnen, dat, door eeuwen gebouwd, nog heden niet geheel verwoest is, maar, onder andere vormen, voortduurt, in weerwil van zoo veel oorlogen en verwoestingen, die het hielpen vernielen; in weerwil van de leer, dat God alleen in geest en waarheid wordt gediend.

Griekenland had schatten van kennis verzameld, en de bespiegelende wetenschap tot hare tijdelijke volmaking opgevoerd; doch om dezelve over *Europa* te verbreiden, daartoe waren dezelfde kleine Staten niet geschikt, wier worstelingen en twisten hadden moeten dienen, om de levensvonk te wekken en den geest te ontwikkelen: een volk naar ligchaam en ziel gehard, gewoon aan strengheid en tucht, was daartoe verkoren en opgevoed.

Terwijl deze gebeurtenissen in het Oosten van *Europa* en der wereld hadden plaats gehad, was *Rome*, in het Westen afgescheiden, — genoegzaam buiten aanraking met het zoo naburig *Griekenland!* — tot die hoogte gekomen, dat het op

het groote tooneel der wereld verschijnen moest. Oorlogen, vijfhonderd jaren van onafgebrokene oorlogen, hadden *Rome*, eerst eene kleine stad, misschien eene vrucht van den *Trojaanschen* krijg, met verwoesting van honderd kleine en bloeijende Staten en steden, tot de meesteresse van *Italië* gemaakt; en deze eindelooze oorlogen, deze strenge opvoeding had hier het menschdom van eene andere zijde ontwikkeld: niet in kunsten en geestbeschaving, door bespiegeling en vorschen, vertoonde zich de voortgang; maar in het geharde ligchaam woonde eene ziel, die vastheid van wil bezat, en tevens had leeren gehoorzamen aan wet en orde; geschikt tot handelen, tot een leven in werkdadigheid en kracht. In de derde eeuw vóór onze jaartelling begonnen hare oorlogen buiten *Italië* met den *Punischen* tegen *Carthago*. *Afrika* bukte voor *Europa*; want *Europa's* beschaving zou uitgaan over de aarde, niet die van *Libyë*. Snel rees sedert het gevaarte der *Romeinsche* heerschappij omhoog: bij den aanvang onzer jaartelling strekten zich de grenzen des rijks van den *Euphraat* tot den *Atlantischen* Oceaan, van *Rijn* en *Donau* tot de woestijnen van *Libyë* uit. Zoeken wij naar het voordeel, voor het menschelijk geslacht uit zoo veel krijg en verwoesting geboren, PLINIUS, vóór achttienhonderd jaren, erkende reeds, „dat *Italië*, *Rome*, door de Godheid zelve was „gekozen, om de geheel voor zichzelve bestaande Staten en „Volken te verbinden, hunne woeste zeden te beschaven, „ten einde door ééne taal eenen algemeenen band te slingeren om zoo veel stammen, en het gemeene Vaderland te „worden der Volken (*)." Wij, door een zoo lang tijdsverloop, op een veel hooger standpunt dan deze helderdenkende *Romein*, juichen niet alleen zijn inzigt toe, maar herkennen, zoo ergens, dan vooral hier, eene hoogere tusschenkomst in den loop der dingen. Alle voordeelen toch der vorige oorlogen vinden zich in die der *Romeinen* bijeen, maar in breeder en grootscher omtrekken; daarenboven kregen de gevolgen der vroegere eerst door deze hunne volle werking.

De *Trojaansche* oorlog was de aanleidende oorzaak geweest tot het stichten van vele volkplantingen aan de kusten der *Middellandsche* en *Zwarte* Zee: de veroveringen der *Romeinen* bragten niet alleen koloniën in *Afrika* en *Azië*, maar ook in het hooge Noorden, langs den *Rijn*, in het land der *Batavieren* en der *Britten*, genoegzaam over de geheele uitgestrekt-

(*) *Hist. natur.* III. 6.

heid, die nu nog de befchaafde landen der oude wereld beperkt. Hun ftoute en praktifche geest overwon hierbij tevens de hindernisfen, die de natuur aan de verbindtenis der menfchen in den weg leide, en baande wegen langs plaatfen, die te voren ontoegankelijk waren; nog heden getuigen van hun beftaan de overblijffels hunner werken, hunner waterleidingen en amphitheaters, hunner gebouwen en ftichtingen, overal, waar hunne legioenen zijn doorgedrongen. Met de *taal van Rome*, een levendig afdrukfel van den vasten, helderen en juisten geest des volks, bragten zij te gelijk de zaden der verftandelijke en verfijnde befchaving van *Griekenland*, door hunne eigene Schrijvers met het werkelijke leven in verband gebragt, over alle landen hunner heerfchappij. Geene *fcheppende* vernuften traden te *Rome* te voorfchijn, zoo als te *Athene*, na den *Perzifchen* oorlog; want er was voor den mensch een tijd van fcheppen, maar ook van verwerken, toetfen en overdenken: maar hunne oorlogen maakten de wereld, als hervormd in ééne groote heerfchappij, toegankelijk voor een hooger licht, voor de Godsdienst, die waarheid en helderheid van begrip, levensdoel en levensgeluk zou verfpreiden, niet over een klein getal ingewijden, over wijsgeeren en groote mannen, maar over allen, die waren en zijn zouden, en, wat de toekomende tijden betrof, over hen, die haar kenden, zoo wel als over velen van die, die nimmer van haar hoorden, of hooren wilden.

Toen nu *Rome* de bekende wereld had onderworpen, viel ook het *vrije ftaatsbeftuur*, en met hetzelve die vaderlandsliefde, die vrijheidszin en *Romeinfche* hooghartigheid, door welke zij Heeren der wereld waren geworden; al hunne deugden, welke altijd het gemoed zullen blijven treffen en aantrekken, niet omdat wij opgewonden zijn door de grootfche woorden der Schrijvers, zoo als vele onwijsgeerige wijzen dikwijls hebben gezegd, maar omdat de liefde voor het groote en ftoute een grondtrek is van onze ziel. De val van *Romes* vrijheid was eene der noodwendigfte fchakels in de orde der dingen. Het vrije ftaatsbeftuur van *Rome* had, door zijne veerkracht, de groote wereldheerfchappij doen geboren worden; dezelve beftond: het had uitgediend in den raad Gods, en — de weldadige werking vertoonde zich in hetzelfde oogenblik. Naauwelijks was *Romes* lot beflist, nog was alle hoop niet verloren; maar CICERO week naar zijne landgoederen: de Senaat, tot hiertoe de heiligfte en achtbaarfte vergadering der aarde, was van zijnen glans beroofd; de regt-

banken hadden haar aanzien verloren: wat kon hij verder, dat hem waardig was, in de *Curia* of op het *Forum* verrigten? Hij zocht troost in de beoefening der wijsbegeerte: zijne *wijsgeerige schriften* waren de vruchten der tijdsomstandigheden. Wie, dien het woord *vrijheid* hier niet door zijnen klank betoovert, zal ontkennen, dat dit verlies geen te hooge prijs was geweest, al ware het slechts voor die schriften vol gezond verstand, levenswijsheid, veredeling en troost, die den Christelijken ERASMUS nog een heilzaam voedsel waren, en welke, na het Evangelie, den grootsten invloed op de beschaving van het tegenwoordige *Europa* hebben uitgeoefend? Niet alleen moest deze val zóó de bezittingen en veroveringen des verstands, het erfgoed voor de toekomst, vermeerderen: op den mensch zelven moest hij regtstreeks een' onmisbaren invloed oefenen. Gelijk wij bij de *Grieksche* Staten opmerkten, zoo moest ook hier de aandacht van het burgerlijke leven, in verband met de nabijzijnde komst des Christendoms, op den mensch en het huiselijk leven worden gevestigd; *burgers*, zouden zich tot *menschen* verheffen. Het beroemde en schoone gezegde: „ Lief en dierbaar zijn ons onze kinderen, onze ouders, onze vrienden en magen; maar het Vaderland, het al omvattend, is het dierbaarste van al, wat dierbaar is," is geheel, en meer, dan wij onwillekeurig met hetzelve verbinden, *Romeinsch*; ook de *vrouw* is niet bij toeval uit den algemeenen liefdeband vergeten, maar naar den geest des tijds. CICERO en zijne schriften, uit een ander oogpunt beschouwd, doen ons dit levendig gevoelen. En wie kan beter, dan hij, — hoewel dikwijls, ook na zijnen dood, miskend, van den tijd af, dat de goede PLUTARCHUS hem meende te kunnen beoordeelen, tot op heden — optreden, als de vertegenwoordiger van zijn volk en tijd? Wat men bij hem, een uit het betrekkelijk klein getal van edelen en voortreffelijken uit alle eeuwen, als kenmerkende gebreken van tijd en volk vindt, is op de menigte oneindig meer toepasselijk. En nu — overal vinden wij in hem den burger, niet den mensch; wel den vader, maar niet den zoon; nimmer den echtgenoot. Hij liet ons zijn werk *over de Pligten* na; maar niet over de algemeene *menschelijke pligten*: zelfs is zijn boek niet voor alle burgers; alles is beschouwd en geschreven voor den staatsman en wijsgeer, niet voor den mensch in het algemeen. Zijne schriften *over den Ouderdom* en *de Vriendschap*, om geene andere te noemen,

ademen denzelfden geest. Verhevene, algemeene, zelfs wereldburgerlijke denkbeelden waren hem niet onbekend; dit was niet mogelijk voor zulk een' geest, op dien trap van ontwikkeling: ook den grootsten man, evenwel, is het niet gegeven, zich geheel te onttrekken aan zijnen tijd en deszelfs invloed; de helderste sprانken konden geen vuur vatten. Uit dien hoofde, ook in de oogenblikken van hooge vervoering en verheffing, was hij *Romein* en burger; het hoogste denkbeeld, waartoe hij zich verhief, was *Rome*. *Rome* groot en magtig te zien; in dat *Rome*, door deugd en talenten, als de eerste genoemd te worden; bij *Rome* in zegenend aandenken te blijven na zijnen dood, en zich in gindsche wereld nog in dien lof te verheugen: dit was de hoogste vlugt van den geest, die in een ander tijdperk, ontdaan van de benaauwende engte eener bepaalde plaats, en van de belangen van het oogenblik, de geheele menschheid had omvat, en de eeuwigheid met het heden verbonden. En was de *mensch* mensch in het huisselijke leven, als wij zien, hoe zelfs de goede, edele, fijngevoelige CICERO, nog in gevorderde jaren, zijne vrouw, de moeder zijner kinderen, jaren lang zijne levensgezellinne, verliet; niet door zinvervoering, maar — immers zoo men wil — volgens eene bedaarde berekening, om door een nieuw huwelijk zijne schulden te kunnen betalen. (*)

Zoo was er dan veel verrigt; de afgelegde baan, van den vroegeren *Griek* tot eenen CICERO, oneindig: maar bedenken wij, dat wij nu, op eenen afstand, niet de menigte overzien, maar slechts de verhevensten, de lichten hunner eeuw aanschouwen, dan stellen wij den algemeenen toestand oneindig, en nogmaals oneindig, veel lager, en voelen te levendiger, dat de toenmalige staat van zaken slechts voorloopig was, wachtende eene nieuwe huishouding. Staan wij langer stil, en letten wij er op, hoe, buitendien, de groote helft van het menschdom *verkoopbare* slaven waren; hoe van de andere, oneindig kleinere helft, millioenen aan de regtstreeksche willekeur van *Romeinsche* grooten en bestuurders onderworpen waren; hoe de vader nog de volkomene *despoot* was, naar de wet, over zijne kinderen, de heer van leven en dood, vorst en heer in zijn huis; hoe, bij de onbekendheid van het huisselijke leven en van huwelijksliefde, de vrouw, slechts de eerste slavin en de moeder der kinderen, niet de men-

(*) PLUT. Leven van CICERO.

fchelijke regten deelde; dan verzinken voor ons oog de vorderingen, de reuzenfchreden, door de fchokken en lesfen van honderdtallen van jaren te weeg gebragt, als ftippen in het niet; verlangend zien wij uit naar die groote omwenteling in de zedelijke en intellectuéle wereld, in het leven der maatfchappij, die de oude Gefchiedenis affluit; — hoe zou men ooit een ander tijdftip, eene andere *epocha* in de *gefchiedenis der menschheid* kunnen vinden? — en ongeveinsd medelijden vervult ons voor hen, die, zich tot leermeesters der menschheid opwerpende, de Oorlogen, om het Christendom gevoerd, tégen hetzelve hebben willen doen getuigen. Weinig was men, vóór hetzelve, na zoo veel oorlogen, gevorderd, in vergelijking van de voorgeteekende baan: kon het menschdom tot *onze* dagen komen, zonder te waden als door eene zee van bloed?

Hoeveel gezigtpunten mij ontgaan zijn, hoeveel ook eene vastere hand dan de mijne, en duidelijker en in het oog vallender, hier uiteen kan zetten, wensch en hoop ik echter, dat mijne *proeve* in zoo ver aan het oogmerk moge voldoen, dat zij het denkbeeld verfterke of doe ontftaan, welks betoog ik mij voorgefteld had. Onafhankelijk van mijne poging, blijft hetzelve verheffend en troostend, een heerlijk licht om ons heen verfpreidende. *Griekenland* verduurt een' gruwelijken, bloedigen kamp; wij moeten het einde vurig wenfchen, krachtdadig helpen en onderfteunen, maar nimmer wanhopen: uit zoo veel jammer zal, naar het getuigenis der tijden, heil verrijzen. Engbeperkte verftanden, bekrompene vernuften willen, met willekeur, den kring der denkbeelden en begrippen fluiten; krachtig biede een ieder tegenftand in zijnen werkkring, maar wanhope nimmer, ook bij den ontmoedigendften uitflag: onafhankelijk van tijd en plaats, wasfende met elk menfchengeflacht, rolt de ftroom van kennis en verlichting ftatig voort, gelijk een vloed van lava, door geene menfchelijke magt te beperken, om eenmaal de wateren des levens te brengen tot alle volken.

AANTEEKENINGEN, BETREFFENDE ROBESPIERRE. Door FRÉRON, LID DER NATIONALE CONVENTIE.

(*Papiers inédits trouvés chez* ROBESPIERRE, *etc. Paris*, 1828.)

ROBESPIERRE had, op het Collegie van LODEWIJK DEN GROOTEN, tot medeleerlingen CAMILLE DESMOULINS, LEBRUN, federt Minister, SULLEAU, Dagbladfchrijver, door het Hof betaald, op den 10 Augustus aan het hoofd van eene gewaande Patrouille gedood, DUPONT DU TERTRE, Minister van Justitie, en FRÉRON. (*) Hij was aldaar, zoo als wij federt hem gezien hebben; fomber, galachtig, kribbig, jaloersch op het welflagen zijner kameraden. Nooit mengde hij zich in hunne fpelen; hij wandelde eenzaam, met groote flappen, altijd peinzend, en met een ziekelijk voorkomen. Hij bezat geene der hoedanigheden van den jeugdigen leeftijd. Reeds hadden zijne ligtbewogene gelaatstrekken die ftuipachtige trekkingen verkregen, welke in hem werden opgemerkt. Geene mededeeling, geene ongedwongenheid, geene vertrouwelijkheid, geene openhartigheid; maar eene uitfluitende eigenliefde, eene onoverwinnelijke hardnekkigheid, eene groote mate van valschheid. Men kan zich niet te binnen brengen, hem aldaar ooit te hebben zien lagchen. Diep bewaarde hij de gedachte aan eene beleediging; hij was wraakzuchtig en verraderlijk, en wist alreeds zijnen wrok te ontveinzen.

Hij leerde mij goed, en behaalde prijzen aan de Hoogefchool. Aan eene fterke en aanhoudende gezetheid in den arbeid was hij zijne eerfte wetenfchappelijke vorderingen verfchuldigd.

Na volbragte ftudiën in de Regtsgeleerdheid, omhelsde hij het beroep van Advocaat, hetzelve in zijne geboorteplaats, *Arras*, uitoefenende. Hij fchijnt zich weinig op het pleiten toegelegd, en meer naar letterkundigen roem te hebben geftreefd. Twee verhandelingen, (die gedrukt zijn) over zeer belangrijke vraagftukken, werden met eenen prijs en een *accesfit* bekroond bij twee gewestelijke Akademiën.

(*) Allen, met uitzondering van den laatften, hebben een' geweldigen dood ondergaan. De Abt ROYOU, federt Schrijver van *l'Ami du Roi*, en op zijn bed geftorven, was hun Leeraar in de Wijsbegeerte geweest.

Men hoorde van ROBESPIERRE niet meer gewagen tot aan den tijd der Omwenteling; bij de Constituérende Vergadering deed hij zich alleen opmerken door eene buitengewone moeijelijkheid van spreken, hoewel hij dikwijls het woord vroeg, inzonderheid in de avondzittingen. Men dwong hem altijd tot stilzwijgen, door uitjouwing en geraas. Omslagtigheid in de bewoordingen en gebrek aan zamenhang in de denkbeelden kenmerkten zijne toenmalige welsprekendheid.

De allerlaagste lafhartigheid bestuurde alle zijne daden in de dagen des gevaars. Op den 10 Augustus vertoonde hij zich niet.

ROBESPIERRE stikte, als 't ware, van gal. Zijne oogen en gele kleur wezen zulks uit. Daarom ook had men, bij DUPLAY, de oplettendheid, in elk jaargetijde, voor hem op het dessert eene piramide van oranjeappelen te plaatsen, welke hij met gretigheid at. Hij was daarin onverzadelijk; zoodat niemand naar deze vrucht durfde talen. Ongetwijfeld loste derzelver zuur zijne galachtige humeuren op, en bevorderde den omloop. Zijne plaats aan tafel was steeds kenbaar aan de stapels van oranjeschillen, die zijn bord bedekten; en men merkte op, dat hij opgeruimder werd, naar gelange hij meer van deze vrucht at.

Waarschijnlijk had het onmatig gebruik van wijn en liqueuren hem nu en dan eene roekeloosheid doen begaan. De vrees, van zijne geheimen te verraden, deed hem daarvan afzien, en gedurende de laatste maanden zijns levens dronk hij niet dan water.

Hij ging niet uit, dan gewapend met een paar pistolen, en zijne vertrouwde lijfwacht verzelde hem overal; eenigen verspreidden zich, steelswijze, in de straten, welke hij moest passeren, ten einde hem onmiddellijken bijstand te verleenen, ingevalle van eenigen aanslag.

In het laatst van zijne loopbaan oefende hij zich dagelijks, in een' tuin, in het gebruik van de pistool. Men wil, dat hij in deze oefening behendigheid had verkregen.

De geestige aardigheden van CAMILLE DESMOULINS deden hem somtijds geweldig lagchen; maar het was een stuipachtige lach, waarna hij weder in zijne zwarte melancholie verzonk.

Hij noemde CHARLES LAMETH zijn' vriend, gelijk ook BARNAVE. Den laatsten deed hij guillotineren, en zou den anderen even weinig gespaard hebben. Hij drukte CAMILLE,

zijn makker als kind, de hand, op denzelfden dag dat hij deszelfs gevangenneming onderteekende.

Zijn gelaat geleek veel op dat der kat, en zijn schrift scheen met een' klaauw gekrast te zijn.

IETS OVER HET IMPROVISEEREN BIJ DE ITALIANEN.

Het volk, in de steden althans, kent de schoone plaatsen zijner dichters van buiten, en reciteert dezelve met geestdrift, als daar is: *de vlugt van Herminia*, in TASSO's *Jeruzalem*; *de dood van Clorinde*; de episode van *Olinde en Sofronia*; de vermaarde *beschrijving van eene droogte en van den regen*; *de dood van Argantes*, uit den *razenden Roeland*: maar METASTASIO is zijn lievelingsdichter; hem zingen zij in koor, en declameren het recitatief bij wijze van zamenspraak. De gaaf van improviseren is niet enkel aan weinige personen van beschaafden geest voorbehouden; men vindt dezelve overal. In uren van uitspanning, met het glas in de hand, worden lieden uit de gemeene volksklasse dikwijls ontvlamd; zij spreken dan, in gebondene en welluidende rede, uren lang, over toevallig ter sprake gekomene onderwerpen; en, wanneer zij ophouden, vatten anderen den draad hunner denkbeelden in hetzelfde poëtische rhythmus op. Deze vlugtige alleenspraken zouden den toets der kritiek niet kunnen doorstaan; en zelfs de voortreffelijkste Improvisators maakten zelden fortuin, wanneer zij schreven. Men verzekert, dat METASTASIO zich beklaagde, dat hij zich ooit in het improviseren had toegegeven, als waardoor hem zekere, moeijelijk te bestrijdene, onachtzaamheid in het schrijven was bijgebleven. — Men merkt echter op, dat dit vermogen zeldzamer begint te worden; gelijk dan ook de overige karakteristieke trekken, welke de onderscheidene volken van *Europa* kenmerkten, allengskens meer en meer verflaauwen.

Beschaafde *Italianen* zelve uitten zich over het improviseren tot mij op deze wijze: „ De natuurlijke welluidendheid onzer tale, en de gemakkelijkheid om in dezelve te dichten, brengen ons in poëtische verzoeking. Van onze vroege kindschheid af maken wij verzen, en ons geheugen, vol van die onzer beste dichters, bestrijkt voor de helft de kosten der zamenstelling. Allengskens maken wij ons eigen, daarin volkomen uitgewerkte beelden over zekere hoofdthema's te vinden, welke bestendig wederkeeren. In onze verbeelding

hebben wij, als 't ware, eene schuifiade voor elk der groote menschelijke hartstogten, alsmede voor de voornaamste verschijnselen van hemel en aarde. Die der Mythologie is de grootste, die der Natuur de kleinste. De kunst bestaat alleen daarin, ten regten tijde den vinger op den regten toets te plaatsen, of, met andere woorden, den juisten greep te doen. Wij stellen onze eerzucht niet in oorspronkelijkheid, in natuurlijkheid, of zelfs in smaak; wij zijn dichters in den trant der makers van eindrijmen en der Logogryphen- en Charaden-fabrikanten."

De zucht, om te improviseren, heeft het talent van meer dan éénen dichter voor altijd bedorven. Men gaf een' dezer goochelaars in de dichtkunst, naar willekeur, een zestal onderwerpen op, en hij improviseerde achtervolgens een vers over elk derzelven; zoodat het zevende vers den tweeden regel des gedichts over het eerste onderwerp, het achtste den tweeden des gedichts over het tweede onderwerp leverde, enz. Zes schrijvers teekenden achtervolgens elk zesde vers der lange tirade zonder zamenhang op, en hadden alzoo, in het einde, zes onderscheidene gedichten geschreven, wier zin inderdaad zeer middelmatig, maar toch wèl zamenhangend en regelmatig was. Wanneer PHILIDOR verscheidene schaakpartijen te gelijk op tafels, achter zijnen rug geplaatst, uitspeelde en die alle won, antwoordde hij hun, die hem deswege hunne verbazing betuigden, dat hij de spellen in zijn hoofd geordend *zag*. De Improvisator van zes gelijktijdige gedichten *zag* dezelve desgelijks; en de kracht van zijn geheugen was zoo groot, dat hij op dezelfde wijze alle gemeenplaatsen, welke hij konde behoeven, als in rij en gelid aanschouwde, en dezelve werktuigelijk uit hare bijzondere schuifladen trok, gelijk een praktizijn uit zijne registers het aktenstuk, hetwelk hij benoodigd is, onmiddellijk uit tienduizend vinden kan. Behoeft de klavierspeler wel een enkel oogenblik naar den toets te zoeken, waarop hij den vinger heeft te zetten; ziet hij er naar, of denkt hij er zelfs een oogenblik aan? En gij, die spreekt, denkt gij daarbij aan de regels der spraakkunst? Uwe wetenschap is die der gewoonte, en alzoo is het ook met die des Improvisators gelegen.

EXODUS II: 25.

God zag de kinderen Israëls aan; en God wist het!

(Vert. van v. D. PALM.)

Op, Isrels matgeprangde scharen,
Geteisterd door de Egyptenaren!
Jehovah weet het, kent uw leed:
Hij weet het, hoe ge in druk moet smachten;
Hij ziet uw tranen, hoort uw klagten,
En maakt zich tot uw hulp gereed.

Neen, wankelt niet in 't hoog vertrouwen!
Jehovah doet u 't heil aanschouwen,
Uw' vromen Vaadren eens beloofd:
Hij weet het, wat Hij heeft gezworen;
Zijn woord, Zijn trouw gaat nooit verloren;
Hoop, Israël, verhef het hoofd!

Zie uit naar Midians woestijnen!
Daar zal een Redder u verschijnen:
Jehovah weet het, wie Zijn hand
Bestemd heeft om uw boei te breken,
Wie op uw drijvers u zal wreken,
En voeren u naar 't vaderland.

Was u verdelging toegezworen,
Jochebeds zoon is niet verloren,
Schoon dobbrend in een biezenkist.
Hij, 't werktuig van Gods alvermogen,
Hij werd den Nijlstroom uitgetogen,
Gered, omdat Jehovah 't wist.

Al wordt u 't uitzigt langs zoo banger,
Het slavenjuk knelt u niet langer;
Jehovah keert uw droevig lot:
Hij weet het, dat een heir van plagen
Den trotschen Faro zal versagen,
En siddren doen voor Isrels God.

Het schriklijk wraakuur is geslagen,
Dat hem van de aarde weg zal vagen,

Zijn magt verſmoren in den vloed.
Jehovah weet het, door wat wondren
Hij hem in d'afgrond neêr zal dondren,
Die u vertrapte in euvelmoed.

Al acht ge u van Gods hand verſtooten,
Al ziet ge u van rondom beſloten,
Al gaapt het Roode Meer u aan;
Hij weet het, hoe aan de eeuwge wetten
Der zeeën paal en perk te zetten,
En doet u over 't drooge gaan.

Al zult ge in woestenijen zwerven,
Al vreest ge een' hongerdood te ſterven,
En mort, in wrevel, bang te moê;
Jehovah weet het: op Zijn wenken
Zal 't woeste veld u 't manna ſchenken,
En voert de wind u kwakkles toe.

Al vreest gij Kanans legermagten,
Al faalt het u aan moed en krachten;
Jehovah weet het: Hij, de Heer,
Baant de overwinning voor uw ſchreden,
Doet op des vijands nek u treden,
En werpt voor u hun muren neêr.

Hef, Isrel, hef het hoofd naar boven!
Blijf aan Jehovahs trouw gelooven!
Hij weet het, ziet uw leed en ſchand';
Zijn magt redt u uit doodsgevaren,
Verlost u van de Egyptenaren,
En voert u vrij in 't vaderland.

Zevenhuizen. VAN DER POORT.

AAN MIJNEN AFGESTORVENEN VRIEND J. L. NIERSTRASZ, JUN., OVERLEDEN DEN 2DEN AUGUSTUS, 1828.

Eedle Nierſtrasz! u wijde ik mijn tranen;
'k Heb u innig, 'k heb u trouw bemind:
Welk een ſpoor het lot voor u mogt banen,
Gij waart, tot uw' jongſten ſnik, mijn vrind.

'k Blijf u achten; 'k blijf uw' naam vereeren,
Wat verander', wat op aard' verdwijn';
Moge ook eens mijn ſtof tot ſtof verkeeren,
Eeuwig wil ik uwer waardig zijn!

Nierſtrasz! neen, ik zal het nooit vergeten,
'T Uur, dat ons, als vrienden, zaamverbond:
Thans ſchijnt wel die band vaneengereten;
Ach! voor immer ſloot het graf uw' mond!
Maar een trouw, op 't graf van Feith bezworen,
Is 't geweld van tijd en lot te groot;
Vriend! haar glans blijft op uw lijkbus gloren,
Als de glans van 't eeuwig morgenrood.

Treurig zwijgend zit uw Zangſter neder,
Zij, weleer getooid met eedlen zwier;
Niets hergeeft haar vroeger' luister weder;
't Rouwfloers dekt uw zachtgeſtemde lier.
Deugd en Liefde ſchonken eens die ſnaren
D'echten toon, die hart en zinnen treft,
Als de ziel, dit nietig ſtof ontvaren,
Haar beſtemming en waardij beſeft.

Altoos dierbaar blijven mij uw toonen;
Wat gij zongt, werd ook door u volbragt:
'k Zag uw daden al uw liedren kroonen,
Vriend! uw deugd blonk in den lijdensnacht.
Liefde was het roerſel uwer daden;
Tot in kerkers blonk zij heerlijk door,
En de boetling trad, van duistre paden,
Aan uw hand, terug op 't regte ſpoor.

'k Weet het, Vriend! geen ſterflijke oogen zagen,
Wat al goeds ge op aarde hebt geſticht;
Maar eenmaal vermeldt de dag der dagen
Alles, wat uw liefde heeft verrigt.
Ja, uw daden ſtaan dáár aangeſchreven,
Waar geen waarheid zwicht voor valſchen ſchijn.
Hier mogt gij uw' zaaitijd ſlechts beleven,
Dáár, mijn Broeder! zal 't uw oogstfeest zijn.

Trouw aan God en aan uw dierſte pligten,
Naakt gij 't eind der korte levensbaan.

Zie! daar fpilt de laster al zijn fchichten;
Nijd en hoogmoed grimt u beurtlings aan.
Gij aanfchouwt dat wroeten, worftlen, woelen;
Ziet, hoe ijdle trots naar adem hijgt;
Voelt uwe onfchuld. — kent uw rein bedoelen;
Gij beklaagt uw haters, duldt en zwijgt.

Eedle Nierftrasz! fchittrend eindt uw leven;
Zóó verwint Geloof en Liefde alleen.
Willig kunt gij elken fmaad vergeven;
In uw oog wordt elke lastring kleen.
Mogt gij vroeg 's Verlosfers grootheid malen;
Klonk uw lier voor 't Licht uit Ephrata:
Gij deedt meer, dan lof door zang behalen;
Gij deedt meer — gij volgd' uw' Heiland na.

Nierftrasz! 'k zie in 't ftof u nimmer weder;
Vriend! uw dagwerk is hier afgedaan;
Maar gij zinkt ééns aan mijn' boezem neder,
Breekt voor mij de jongfte morgen aan.
Schenkt het leven mij hier zoet verrukken,
Of zij de aard' voor mij een rampwoestijn,
Zaalge! 'k wil uw edel voetfpoor drukken,
En mijn eind' zal ééns als 't uwe zijn.

W. H. WARNSINCK, BZ.

AAN MIJNEN ONTSLAPENEN VRIEND J. L. NIERSTRASZ, JUN.

O wèl u, die zoo vroeg de orkaan
Der aardzee zijt ontvaren,
En thans van hooger hemelbaan
Ter neêr fchouwt op het klotfend flaan
Der woeste wereldbaren!

Het hulfel, dat zoo fijn, zoo teêr
Uwe Englenziel omkleedde,
Was niet beftand voor 't buldrend weêr
En de ijslucht van dees lager fpheer.
Wèl u dan op de reede!

Dáár onbedwongen vlamt de gloed,
Die hier uw hulfel zengde;
Dáár broedert u aan d' Englenftoet
Die geestdrift voor het fchoone en goed',
Die hier u alfem plengde.

Dáár vondt gij, wat gij zocht op aard',
En wat geene aard' kon geven:
Een luit, voor 't lied uws harts gefnaard;
Een' uitdruk, de idealen waard,
Die ge in uw ziel zaagt leven.

O wèl u, die zoo vroeg de zeên
Der rampen zijt ontvaren!
Niet arm toogt gij ten Hemel heen,
Maar rijker dan zoo menigeen
Met witbefneeuwde haren.

Uw oogst was rijp voor 's maaijers zicht,
Als op der andren voren
Nog naauw een groene fluijer ligt;
En reeds in garven opgerigt,
Geteld door de Englenkoren.

O ja! hij is bij God geteld,
Uw oogst voor beter leven;
Elk heerlijk lied, uw' borst ontweld,
Elk hart, door u 't verderf ontfneld
En aan de deugd hergeven:

Elk misdrijf, door uw zorg verhoed,
Toen gij de kerkerholen
Tot tempels fchiept voor deugd en goed,
En elke Godsvonk in 't gemoed,
Dat eènmaal af mogt dolen.

O daarom wèl u, dat gij rust,
Schoon vroeg van 't veld getogen!
Hier waart gij rijk aan last en lust, —
Thans, op des Hemels blijder kust,
Hebt gij geen' traan te droogen.

Hier schiep u wel de trouwste min
En 't lieflijkst kroost een Eden; —
Maar zorg zaaide er zijn distels in,
En op de rozen kroop de spin
Der aardsche tegenheden.

Hier gladde wel der vrienden hand,
Zoo veel zij kon, uw wegen; —
Maar dweeperij en waanverstand
Heeft vaak u schenziek aangerand,
Die liefde slechts woudt plegen.

Hier vlocht wel vroeg de Dichterfaam
Den lauwer door uw haren; —
Maar Nijd en Afgunst schoolden zaam,
En dorden door hun slangenaêm
En rimpelden zijn blâren.

Maar dáár wondt u geen distel meer;
Dáár smet geen spin uw rozen;
Dáár loeit geen Dweepzuchts stormenheer;
Dáár schiet geen Nijd zijn' zwadder neêr,
In 't rijk des Vlekkeloozen!

O nogmaals wèl u, dat gij gingt!
Gij voegdet niet beneden:
Hier steeds van zorg en nijd omringd;
Dáár Engel, die den Eeuwgen zingt,
Doorgloeid van zaligheden!

Ja, zaligheên; — want gade en kroost
Liet gij niet hulploos achter.
God immers telde uw' daden oogst: —
Hij is des braven weeûw ten troost,
Des braven kind ten wachter.

Ja, zaligheên; — want om uw graf
Tiert haat noch dweepzucht langer:
Zij fchuilen weg in flijk en draf,
En de eernaam, dien u Neêrland gaf,
Duurt eeuwig: *Christenzanger!*

Heil u dan, hartvriend! driewerf heil,
Al hebt ge ons vroeg begeven!
Wij riepen, was 't voor beden veil,
U uit uw vreugde zonder peil
Niet weêr in 't ftormig leven!

A. BOXMAN.

HULDE AAN DEN ONTSLAPEN' J. L. NIERSTRASZ, JUN.

Rust, Brave! moê van 't leed des wisfelzieken levens,
Die Nederland te vroeg ontvielt;
Gun, dat ik op uw zerk geknield,
Mijn laatfte hulde u brenge, als mensch en Dichter tevens!

Een Engel Gods zag van omhoog
Den last, die u ter nederboog,
U door een' onverlaat boosaardig opgeladen.
Doch, rijp voor eedler kring, dan immer de aarde biedt,
Verbrak zijn hand de boei, die u nog hechtte aan 't niet,
En plaatfte u in den rei van 's Hemels pronkfieraden.
Sla dáár uw flagwiek breeder uit,
Door niets in uwe vaart geftuit;
Meer waardig nog zij 't lied, door u er aangevangen.
Hier zweer ik plegtig op uw graf,
Dat, wat uw gouden lier mijn hart ten kleinood gaf,
Ik tot mijn' jongften fnik aan elken toon zal hangen.

Dordrecht. DE BOSSON.

VADERLANDSCHE UITBOEZEMING, NA DE GEBOORTE DER JONGE PRINSES, OP DEN 5DEN AUGUSTUS, 1828.

'T Gezin van 's Konings Heldenzoon,
Verrijkt met een Vorstin, ziet, als naast eikenloten,
Een lagchend rozeknopje ontsproten:
Triomf! dat roosje tooit ook Neêrlands gloriekroon.

P. MOENS.

Vlag en wimpel uitgestoken!
Trans en gevelspits gesierd!
't Heilvol uur is aangebroken;
Met ORANJE feest gevierd!
Nederlanders! stemt uw zangen!
't Afgebeden zielsverlangen,
Iedre zucht, tot God gevloeid,
Wilde 's Hemels goedheid hooren:
FREDRIK is een telg geboren!
's Vorsten welige achtstam bloeit!

Werden, vrolijk, mirt en palmen
Op den Hoogen Echt gestrooid;
Neêrland doet den juichtoon galmen,
Nu een Spruit dien Echt voltooit.
Ja, het komt, bij 't kunstloos zingen,
Eedle Prins! het wiegje omringen,
Waar uw schat, uw hartelust,
Waar het pand van liefde en trouwe,
't Kleinood der doorluchte Vrouwe,
Neêrlands eer en vreugde, in rust.

o, Bewaak' steeds de Albehoeder
't Wichtje door een' Englenstoet!
Sier' de deugd der eedle Moeder
Meer dan de adel haar gemoed!
Blijv' zij, bij het spoorbetreden
Der grootouderlijke zeden,
Vaders lust en moeders vreugd!
Moog' ze, als sieraad der Vorstinnen,
Neêrlands liefde en hulde winnen,
Trots op harer oudren deugd!

Ja, die wenfchen doen wij hooren:
 Wat ORANJE juichen doet;
Iedre vreugd, dat Huis befchoren,
 Zet het Neêrlandsch hart in gloed.
Brengt het volk zijn lofbetooning
Aan den welbeminden Koning,
 Vurig van God afgebeên;
't Brengt ook, bij de vreugd der Zonen,
Ongekunfteld lied en toonen:
 Want ORANJE en Volk zijn één.

Daarom doen wij, opgetogen,
 Jublend met uw Vorstlijk Huis,
Dierbre Prins! de tempelbogen
 Dreunen van ons vreugdgedruisch;
's Volks gebed verkeert in danken;
Bij gezang en orgelklanken,
 Rijst geheel ons hart tot God.
't Echtheil, dat uw ziel mag treffen,
Doet ons feest- en loftoon heffen,
 Zaligt uw en Neêrlands lot.

Zie, o Vorst! uw Stamhuis bloeijen,
 Zegenrijk voor Nederland;
Zie in eer en voorfpoed groeijen
 't Overdierbaar huwlijkspand!
Zoo, zoo prijken weelge loten,
Uit d'Oranjetronk gefchoten,
 Steeds verjongd op Neêrlands grond;
Ja, hoort God den wensch der Belgen,
Dan, dan bloeijen NASSAU's telgen
 Tot aan 's werelds avondftond!

Rotterdam, J. VAN HARDERWIJK, EZ.
Augustus 1828.

BIJZONDERHEID WEGENS DEN DOOD VAN LORD CASTLEREAGH.

Mevrouw IDA SAINT-ELME bevond zich te *Londen*, tijdens het beruchte Proces der Koningin, en werd toegelaten bij *Lord* CASTLEREAGH. Toevallig voor eenige oogenblikken zich alleen in het vertrek bevindende, viel haar oog

op een op de tafel opengeslagen liggend boek. „ Ik nam het in handen," dus verhaalt zijzelve, „ ten einde in deze lektuur, veelligt de geliefkoosde van den *Lord*, eene aanwijzing van 'smans meest gewone denkwijze te ontdekken. Het was de *Nieuwe Héloïse*, en de plaats, waar de indruk van den vinger zijn merk had achtergelaten, was — de verdediging van den Zelfmoord. Toen ik sedert vernam, dat de Markies van *Londonderry* zijn leven had geëindigd, door zich de halsader te openen, begreep ik, dat deze dood wel veel langer kon zijn overlegd geweest, dan men heeft gemeend; en ik weet van goederhand, (uit den mond van den Burggraaf DE MARCELLUS, toen Secretaris van Ambassade) dat de *Nieuwe Héloïse*, opengeslagen bij denzelfden brief van ST. PREUX, nog op de tafel lag van den Minister, ten dage dat hij den zelfmoord had begaan. Er moge alzoo, naar het getuigenis zijner vrienden, in zijn brein al eene kiem van krankzinnigheid hebben bestaan, ik houde het daarvoor, dat zijn zelfmoord door eene beredeneerde wanhoop is veroorzaakt geworden."

FRAGMENT VAN LORD BYRON.

—— Ik heb mij, in de laatste negen jaren, vergeleken gezien, in het *Engelsch*, in het *Fransch*, in het *Italiaansch* en in het *Portugeesch*, met ROUSSEAU, met GÖTHE, met YOUNG, met ARETINUS, met TIMON *van Athene*, met eene albasten, van binnen verlichte vaas, met SATAN, met SHAKESPEARE, met NAPOLEON, met TIBERIUS, met ESCHYLUS, met SOPHOCLES, met EURIPIDES, met *Arlequin*, met *Pierrot*, met STERNE, met HOPKINS, met eene *Fantasmagorie*, met HENDRIK VIII, met CHENIER, met MIRABEAU, met den jongen DALLAS, die zich nog op het Collegie bevindt, met MICHEL-ANGELO, met RAPHAËL, met een' *Engelschen* Saletjonker, met DIOGENES, met CHILDE-HAROLD, met MILTON, met POPE, met DRYDEN, met BURNS, met SAVAGE, met CHURCHILL, met den Acteur KEAN, met ALFIERI vooral, enz. Hij, die de stof heeft geleverd tot zoo vele tegenstrijdige vergelijkingen, moet noodwendig op eenig ding gelijken. Mijne moeder, vóór dat ik twintig jaren telde, wilde volstrekt, dat ik op ROUSSEAU zou gelijken, en Mevrouw VAN STAËL maakte dezelfde vergelijking, in 1813. Het *Edim-*

burgh Review heeft iets dergelijks gezegd, in deszelfs kritiek wegens den vierden zang van *Childe-Harold*. Wat mij betreft, ik vind geenerlei gelijkenis tusfchen ons in eenig punt. ROUSSEAU fchreef in proza, ik in verzen. Hij behoorde tot de volkspartij, ik tot de Aristocratifche. Hij was wijsgeer; ik ben zulks in 't geheel niet. Hij gaf zijn eerfte werk op den ouderdom van 40 jaren — ik het mijne op mijn 18de levensjaar in 't licht. Zijne eerfte proeve verwierf hem algemeene toejuiching; de mijne had een volkomen tegengefteld lot. Hij trouwde zijne huishoudfter; ik heb niet kunnen leven met mijne vrouw. Hij meende, dat het gansche heelal tegen hem zamenfpande; mijn klein wereldje fcheen te gelooven, dat ik beftendig ontwerpen fmeedde tegen hare rust. Hij beminde de kruidkunde; ik bemin bloemen en heesters, maar zonder eenige kennis van geflachten en foorten. ROUSSEAU ftelde met fchroomvalligheid en moeite, ik met fnelheid en doorgaans met gemak. Hij wilde nooit te paard rijden of zwemmen, noch verftond iets van den wapenhandel; ik ben een goed zwemmer, een vrij goed ruiter, en weet bovendien tamelijk wel met het geweer, inzonderheid met den houwer, om te gaan. ROUSSEAU, eindelijk, was een groot man; en, zoo deze gelijkenis gegrond ware, konde ik mij daardoor niet dan vereerd achten; maar ik fchep geen behagen in mij te ftreelen met eene valfche voorftelling.

BONAPARTE'S OORDEEL OVER J. J. ROUSSEAU.

(*Mémoires de* STANISLAS GIRARDIN, eerstdaags te *Parijs* in het licht zullende verfchijnen.)

Betrekkingen en nabuurfchap bragten mij in eenigzins vertrouwelijke bekendfchap met JOSEPH BONAPARTE. De Eerfte Conful bevond zich te *Mortefontaine* bij zijnen broeder, en kwam te *Ermenonville* ontbijten. Wij verfchaften hem het vermaak der konijnenjagt. Een deel dezer dieren, min wild dan de anderen, waren zoo begeerig om den held der armee van *Italië* te zien en te bewonderen, dat zij, wel verre van te vlugten, bij groepen rondom hem fchoolden. De Conful fchepte groot behagen in dit voor hem nieuw fchouwfpel, welks geheim hij weldra vermoedde. Wij keerden vervolgens naar het kasteel terug, en vonden Mevrouw BONAPARTE aan tafel. De Conful fronste zijne wenkbraauwen

alsof hij misnoegd was, dat men niet naar hem gewacht had, en zeide: „ Het schijnt, dat de vrouwen hier bevelen!" Hij nuttigde alleen een weinig salade en dronk een glas Bordeaux. Toen stond hij op, om de tuinen te gaan bezigtigen. Bij het Populiereiland gekomen, bleef hij staan voor het graf van JEAN-JACQUES, en sprak: „ Het ware voor de rust „ van *Frankrijk* beter geweest, dat deze man niet bestaan „ had." — „ En waarom, Burger Consul?" hernam ik. — „ Hij is het, die de *Fransche* Omwenteling heeft voorbe„ reid." — „ Ik dacht, Burger Consul, dat gij althans geene „ reden hadt, om u over die Omwenteling te beklagen." — „ Wel nu," was zijn hoogst opmerkelijk antwoord, „ de toekomst moge leeren, of het voor de rust der „ wereld niet beter ware geweest, dat noch ROUSSEAU „ noch ik ooit bestaan hadden." En hij vervolgde, in eene peinzende houding, zijne wandeling.

LODEWIJK DE XIV EEN GROOTE ETER.

(*Leben und Charakter der* ELISABETH CHARLOTTE, *Herzogin von Orleans, u. s. w. vom Prof.* SCHÜTZ, *zu Halle.*)

Dat LODEWIJK DE XIV het *lezen* haatte, naauwelijks lezen en schrijven konde, en zich daarover dikwerf geschaamd hebbe, is minder onbekend, dan, zoo veel wij weten, dat hij een verbazende *eter* was. Genoemde Prinses verhaalt in een' harer brieven, dat zij LODEWIJK DEN XIV dikwijls had zien eten, en dat hij het navolgende op eenmaal *consumeerde:* vier diepe borden onderscheidene soort van soep; een' geheelen faizant; een veldhoen; een groot bord vol salade; gesneden lamsvleesch, met knoflook gestoofd; Bayonner kluifjes, een heel bordvol; en daarna nog vruchten en konfituren!

KODDIGE KAPPERS-AANMATIGING.

Aan de Redacteurs van de Pandore.

Mijne Heeren!

In uw artikel van gisteren, over mijne *Kunst om zich zelven te kappen*, merkt Gij zeer onheusch aan, dat ik geweldig

lange armen moet hebben, om te *Parijs*, waar ik refideer, de bediening van *Hofkapper van Beijeren* te kunnen waarnemen. Deze eer, Mijne Heeren, ben ik verfchuldigd aan mijn verblijf, onderfcheidene malen, te *Baden* en te *Munchen*. Ik ben *Kapper van het Hof van Beijeren*, gelijk de Hertog VAN WELLINGTON *Maarfchalk van Frankrijk*, gelijk de Heer DE FRAYSSINOUS *Bisfchop van Hermopolis* is: wij refideren daar niet. — Daar het voor mij van belang is, dat het Publiek wete, dat ik mij geen' Titel aanmatige, op welken ik geen regt hebbe, zult Ge mij zeer verpligten, deze mijne zedige aanfpraak wel te willen opnemen. Ontvangt, Mijne Heeren, de verzekering van mijne achting.

VILLARET,
Kapper van H. H. M. M. den Koning
Palais-Royal, No. 88. *en de Koningin van Beijeren.*
25 Julij 1828.

BONMOT.

De huisbrekers zetten hunne dieffallen voort bij de Boekhandelaars te *Parijs*. Een groot aantal Schrijvers zien alzoo hunne werken eindelijk in omloop gebragt!

DE MAINOOTSCHE MOEDER.

XVIII.

'k Heb zeven wakkre zonen het vaderland gebaard;
'k Heb zeven wakkre zonen omgord het heilig zwaard,
Dat ons geloof en vrijheid verftrekt tot onderpand.
Wel mij! geen mijner zonen kwijnt meer in flaaffchen band.
Zij zijn ten ftrijd getogen met onverdoofbren moed.
Wel mij! in aller adren vloeit nog 't Spartaanfche bloed.
En, toen zij van mij fcheidden, deed mij het hart niet zeer!
Ik fprak: Vrij keert gij weder, — ja! vrij, of nimmermeer!
Gij, moeders der Mainooten! komt, zoeken wij met vlijt,
Of niets van Sparta's puinen gefpaard werd door den tijd.
Laat ons dáár fteenen rapen, om, vol van vrijheidsgloed,
Den bloodaard te begroeten, die vrouwen blozen doet;
Die, zonder bloed of wonde, verwonnen, huiswaarts keert,
En ons, als zegeteeken, geen' lauwerkrans vereert.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

VOORLEZING

OVER

MAHOMED.

Door

S. E. WIELING,

Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zaandam. (*)

Onder die perfonen, welke eene merkwaardige rol op het tooneel der wereld gefpeeld hebben, moet buiten twijfel de *Arabier* MAHOMED geteld worden. Toen hij het eerst als profeet of hervormer optrad, fcheen zijne onderneming te zullen mislukken. Bij zeer weinigen zijner medeburgers vond hij geloof. Zijne leer, echter, is vervolgens met verbazenden fpoed uitgebreid, en door het grootfte gedeelte des menfchelijken geflachts aangenomen. In landen, waar weleer het Christendom bloeide, wordt federt eeuwen de profeet van *Mekka* gehuldigd, en vele millioenen belijders blijven bij voortduring onverzettelijk gehecht aan zijn ftelfel. Een zonderling verfchijnfel voorzeker! Wat hebben wij van dien ongemeenen man te denken? Uit welk oogpunt moet zijne gefchiedenis en de voorfpoed zijner leer befchouwd worden? Men heeft MAHOMED op zeer verfchillende wijze beoordeeld. *Arabieren*, die in hem geloofden, hebben hem vereerd met de grootfte lofſpraken, en nog heden ten dage fteunt op hem de *Turkfche* hoogmoed. *Christen*-Schrijvers van vroegeren tijd gebruikten zeer zwarte kleuren, om den bedrieger en geweldenaar af te fchilderen. Aan beide kan-

(*) Gehouden in het Departement *Zaandam* der Maatfchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, in Mei 1828.

ten heeft men buiten twijfel overdreven. Misschien ligt de waarheid in het midden, en moet men eene mengeling van goede en kwade eigenschappen erkennen in den man, wiens onderneming zoo grooten invloed op belangrijke wereldgebeurtenissen gehad heeft, en ook nu nog trotsche *Muzelmannen* met verachting op *Christenen* doet nederzien, als op eenen hoop ongeloovigen, die naauwelijks geduld mogen worden.

Desniettegenstaande begon men in onzen leeftijd over MAHOMED en diens leer gunstiger te denken, dan voorheen. De liefderijke geest des Christendoms vordert van ons, dat wij in elken mensch het goede opmerken, over dwalenden geenszins met te groote gestrengheid oordeelen, en zelfs onze vijanden liefhebben. Men mag echter de toegeeflijkheid en verdraagzaamheid niet zoo verre drijven, dat het blijkbaar kwade verzwegen, of althans door verschoonende voorstelling te zeer vergoelijkt zoude worden. Verzachtende benamingen kunnen het wezen der zaak zelve nooit veranderen. Blijk van een te gunstig oordeel over den zoogenaamden profeet van *Mekka* en diens stelsel meen ik weleens in openbare geschriften aangetroffen, of ten minste uitdrukkingen en stellingen gevonden te hebben, die misschien ten nadeele der waarheid opgevat zouden kunnen worden. Zoodanige opmerking bragt mij tot nadenken en onderzoek. Ik moest stoffe voor eene spreekbeurt kiezen, en bepaalde mij tot dit onderwerp. Hetzelve heeft wel niet regtstreeks betrekking tot het doel der Maatschappij, waarvan wij leden zijn; maar ik spreek tot belijders van het Christelijk geloof, die allen in dit ééne punt overeenkomen, dat JEZUS CHRISTUS de Zaligmaker van zondaren is, en dat er geen andere naam onder den hemel werd gegeven, door welken wij behouden kunnen worden.

Ik heb voorgenomen, te spreken, I. over het doel, dat MAHOMED zich voorstelde; II. over de middelen, welke hij daartoe gebruikte; III. over de uitwerkselen of over het nut van zijne onderneming.

I. Wanneer wij over de bedoelingen van onze medemenſchen willen oordeelen, is er veel behoedzaamheid noodig. Wij kunnen niet lezen in het harte; wij zien alleen het uitwendige. Bedriegelijk is dikwerf de ſchijn. Door denzelven verbijsterd, zullen wij misſchien oogmerken aan iemand toeſchrijven, welke hij niet heeft. Hoe weinig kennen wij onze tijdgenooten! Zelfs menigeen, die in onze nabijheid leeft en dagelijks door ons opgemerkt kan worden, is niet in allen opzigte zoodanig, als wij ons verbeelden. Dikwerf leert ons de ondervinding, dat wij dwaalden bij onze beoordeeling van menſchen, die wij meenden te kennen. Gebeurt dit ten opzigte der genen, die wij hooren ſpreken en zien handelen, hoe veel te ligter nog kan dwaling plaats hebben, wanneer de bedoelingen van menſchen, die vóór eeuwen en in verre landen leefden, beoordeeld worden! Ook omſtandigheden moeten in aanmerking komen. Wij zien het geheel niet over. Dezelfde dingen kunnen van onderſcheidene kanten beſchouwd worden; en dikwerf meenen wij iets anders op te merken, wanneer wij op een ander ſtandpunt ons geplaatst hebben.

Wij aanſchouwen de daden, geenszins de gezindheden der menſchen. Wij moeten echter naar zekere handelingen oordeelen over de handelende perſonen. Daden toch mogen wij aanmerken als gezindheden, die in werking gebragt worden. Onderſcheidt zich iemand door groote bedrijven, en heeft hij kennelijken invloed op de gebeurtenisſen van zijnen leeftijd, of tevens ook van volgende eeuwen, zoo maakt de geſchiedenis ons zijn karakter meer openbaar, en wij kunnen uit zijn gedrag eenigermate beſluiten tot zijne bedoelingen, als wij omſtandigheden behoorlijk in aanmerking weten te nemen. — Van dien aard nu was het leven van MAHOMED.

Een treurig verval vond destijds plaats onder de belijders van het Evangelie. De leer der behoudenis, oorſpronkelijk zoo ſchoon en zoo krachtig werkende

tot veredeling der menfchen, was allengs miskend en door ongepaste bijvoegfelen misvormd geworden. Met verwonderlijken fpoed ging eerst de uitbreiding des Christendoms voort, terwijl de geloovigen één hart en ziel waren. Ieder, die in het behoud van dwalenden belang ftelde, zag met innige blijdfchap, dat, in weerwil van velerlei tegenkanting, het licht meer en meer over de duisternis begon te zegepralen. Maar deze voorfpoed der Christelijke kerk had ook eene gevaarlijke zijde. Door redelijke middelen moet redelijke godsdienst bevorderd worden. Ligt gebeurt het echter, dat zelfs welmeenende menfchen door zelfvertrouwen en eigenliefde zich laten misleiden, om op eene min gepaste wijze voor eene goede zaak te ijveren. Misfchien is het grootendeels hieraan toe te fchrijven, dat er fpoedig zoo vele verkeerdheden onder de *Christen*-belijders inflopen. Welligt heeft overdrevene zucht tot fpoedige uitbreiding van het geloof in JEZUS groot nadeel gedaan. In de dagen van verdrukking was het vooral hoogst belangrijk, dat het Evangelie door zeer velen werd aangenomen. Doch menigeen behield bij zijnen overgang tot het Christendom nog *Joodfche* of *Heidenfche* meeningen en zeden. Reeds ten tijde der *Apostelen* openbaarde zich dit kwaad, en na hunnen dood is het hand over hand toegenomen. Menigeen, zoo het fchijnt, maakte er meer werk van, om de Christelijke kerk fpoedig in aantal van leden te doen toenemen, dan om het eigenlijk doel des Christendoms, kennis en zedelijke veredeling, te bevorderen. Na den overgang van Keizer KONSTANTIJN verergerde de inwendige toeftand, terwijl aanzien en bloei naar het uitwendige vermeerderden. Ongelukkiglijk wilde men, om de menigte te boeijen, luister bijzetten aan den redelijken godsdienst, welke misfchien aan velen, in hunne onkunde, al te eenvoudig toefcheen. *Heidenfche* wijsgeerte werd kwalijk toegepast op de verhevene leeringen van het woord des levens. *Joodfche* beuzelgeest bragt niet weinig toe tot miskenning van het Evangelie, dat, wèl begrepen, eene kracht Gods tot zaligheid is voor ie-

der, die gelooft en met waren kinderzin gehoorzaamt. Door geheimzinnige voordragt der leer en door praal van plegtigheden zocht men belijders te winnen. Zoo drongen allerlei wanbegrippen en dwalingen ter kerke in. Voor twisten en verdeeldheden was eene wijde deur geopend. Verſchil van meeningen had liefdeloosheid ten gevolge. Zoogenaamde regtzinnigheid gold weldra meer, dan gemoedelijke opvolging der zedelijke voorſchriften. Naar mate verdrukking van den kant der ongeloovigen verminderde, begonnen de *Christenen*, afwijkende van de volmaakte wet, die der liefde is, elkander meer en meer te haten en te vervolgen. Het kenmerk, dat *Christenen* vroeger zoo voordeelig onderſcheidde van *Joden* en *Heidenen*, ging allengs verloren. Velerwegen werden ſlechts belijders in naam gevonden, die van het wezen des Christendoms bijkans niets ſchenen te weten.

Zoo treurig was het overal en bijzonder in het Oosten geſteld, toen MAHOMED, als hervormer, optrad. Wat bewoog den man, om dit te doen? Was zijn oogmerk geheel onbaatzuchtig, of bedoelde hij meest zichzelven? Welligt moeten wij noch het eene, noch het andere, bij uitſluiting, aannemen. De mensch beſeft zelf dikwerf niet volkomen duidelijk, uit welke beginſelen hij handelt. Zelden is het goede geheel zuiver, en het kwade heeft gewoonlijk iets, dat tot verſchooning of wel tot regtvaardiging van hetzelve ſchijnt te kunnen ſtrekken. In denzelfden mensch is meermalen eene zonderlinge mengeling van ſtrijdige eigenſchappen. Menigeen doet onbetamelijke dingen, en vleit nogtans zichzelven met zijne goede meening, of zoekt het verkeerde te verontſchuldigen uit hoofde van den drang der omſtandigheden. Eigenliefde, eerzucht en hoogmoed brengen dan weleens veel toe, om het geweten te verbijsteren. Ligt gaat iemand allengs en ongevoelig veel verder, dan hij in den beginne zich had voorgeſteld. Zou misſchien ook MAHOMED in dit geval zich bevonden hebben?

De godsdienſtige toeſtand des menschdoms te dien tijde was zeer ongunſtig. *Joden*, *Christenen* en *Heidenen* woon-

den onder elkander in het Oosten. Bij de *Arabieren*; ten deele afstammelingen van ISMAËL, waren herinneringen uit de aartsvaderlijke tijden, schoon met fabelen en ongerijmdheden vermengd, bewaard gebleven. De afgoderij had niet overal even diepe wortelen geschoten. Te *Mekka* was een tempel, die in groot aanzien stond, en gezegd werd van ABRAHAM herkomstig te zijn. MAHOMED, van het edele geslacht der *Korachiten* afstammende, was in geringe omstandigheden naar de wereld geboren en opgevoed; maar hij gaf weldra blijken van meer dan middelmatige geestvermogens. Handelsbetrekkingen verschaften hem gelegenheid, om veel op te merken, en, vooral op zijne reizen in andere landen, door omgang met vreemdelingen zijne kundigheden te vermeerderen. Gezond verstand deed hem de ongerijmdheid der afgoderij beseffen. Een verbasterd en vervallen *Jodendom* kon geenszins bekoren, om hetzelve aan te nemen. De onderlinge verdeeldheden en vervolgingen der *Christenen* gaven geen hoog denkbeeld van de voortreffelijkheid der leere, die zij als Goddelijk roemden. *Heidendom*, *Jodendom* en *Christendom* stonden vijandig tegen elkander over. Verbetering in zaken van godsdienst was er grootelijks noodig. Welligt deed eerst welwillendheid MAHOMED den wensch koesteren, om eenige hervorming onder zijne land- of stadgenooten te beproeven. Hij schijnt alzoo het weren van den dienst der afgoden zich voornamelijk ten doel gesteld te hebben. Voorwaar een loffelijk doel op zichzelve! Hetgene ook in de heilige boeken der *Joden* en *Christenen* wordt geleerd, staat overal in den *Koran* op den voorgrond: *Daar is slechts één God!* De toenemende vereering van MARIA en vele Heiligen scheen bezwaarlijk hiermede overeen te brengen. Godgeleerde twisten, reeds langen tijd gevoerd met vreesselijke verbittering, gaven reden, om te denken, dat de Christelijke kerkleer niet bewaard was gebleven in oorspronkelijke zuiverheid. Een *Arabier*, als MAHOMED, voorzien met eenige, maar zeer gebrekkige kundigheden, vurig van geest, eerzuchtig en ondernemend van aard,

kon ligtelijk zich verbeelden, bestemd te zijn, om eene hoogst noodige hervorming te bewerken. Datgene, wat men te dien tijde *Christendom* noemde, was niet bevorderlijk tot zijn oogmerk. Herstelling van den godsdienst der aartsvaderen scheen beter met zijne bedoelingen overeen te komen. Met eerbied sprak MAHOMED steeds van NOACH, van ABRAHAM, van MOZES, en van JEZUS, den Zoon van MARIA, bewerende, dat Hij hetzelfde leerde, wat geleerd was door deze heilige mannen, namelijk Gods eenheid, een toekomend leven, en een regtvaardig oordeel na den dood. Ware het hierbij gebleven, wij zouden misschien reden hebben, om MAHOMED hoog te achten; maar hij ging eenen stap verder, en waagde het, zich in gelijken rang te stellen met MOZES en JEZUS. Hij gaf zich uit voor een onmiddellijk Godsgezant, die den *Koran* door tusschenkomst van den Engel GABRIEL uit den hemel had ontvangen, en gelast was, om dit volmaaktere wetboek door het zwaard aan de menschen op te dringen. Vond hier opzettelijk bedrog plaats, of welligt misleiding der eigenliefde? De zachtste beoordeeling is buiten twijfel deze, dat wij het doorzetten der onderneming van MAHOMED aan dweeperij toeschrijven, waarbij zelfvertrouwen en hoogmoed gewoonlijk eene groote rol spelen. In den beginne dan moge ook al meer bepaald het doel van den zoogenaamden profeet geweest zijn, de afgoderij te verdrijven, waarschijnlijk heeft zich daarmede allengs meer en meer eene sterke zucht naar onderscheiding, aanzien en eere verbonden. Het welgelukken der eerste pogingen geeft gewoonlijk vertrouwen en moed, om het begonnen werk voort te zetten. Zelfs de tegenkanting kan, onder zekere omstandigheden, ten prikkel strekken, om vol te houden, en met onvermoeide vlijt te werken aan datgene, wat men zich als taak heeft voorgesteld. Zoo lang er eenige hoop is, om te overwinnen, schijnt dan de lust tot strijden toe te nemen met de zwarigheden, die men te boven moet komen. De eigenliefde ondervindt hierbij zeker streelend genoegen. Dit heeft inzonderheid plaats,

wanneer eene blijkbaar goede zaak wordt verdedigd. Zoodanig was in zekere mate het geval van MAHOMED. Hij trad op als verdediger der leer van Gods eenheid tegen *Heidenen* en tegen *Christenen*, die in hunne onderlinge twisten weleens tot het veelgodendom fchenen te neigen. Maar hoe ligt laat de mensch door vertrouwen op zijne goede meening zich verleiden, om ongevoelig verder te gaan, dan eerst zijn oogmerk was! En hoe meenigeen verbeeldt zich, nog uit goede beginfelen te handelen, terwijl reeds zelfzoekende bedoelingen blijkbaar worden! Zoo fchijnt ook MAHOMED, Gods eenheid verkondigende, eigene grootheid gezocht te hebben. Hij matigde zich eene eer aan, die hem geenszins toekwam. Hij wendde Goddelijk gezag voor, dat hij niet kon ftaven; en hij beriep zich op onmiddellijke zending, waarvan geene bewijzen waren. Hij gaf zich voor den laatften Godsgezant of profeet uit, en ontzeide het paradijs aan allen, die hem geloof weigerden. Moge er eene enkele plaats in den *Koran* zijn, waar MAHOMED zich gunftiger uitlaat over *Joden* en *Christenen*, die Gods eenheid erkennen, de geest van dat zonderling boek ademt in het algemeen haat tegen ieder, die in den profeet van *Mekka* niet gelooft. De geloovigen worden tot ftrijd tegen de ongeloovigen opgeroepen, en de hoop op buit, voor roofzuchtige *Arabieren* een zoo krachtige prikkel, is er geenszins vergeten.

Overdreven zucht naar grootheid en heerfchappij zal dan wel hoofddoel van MAHOMED geweest zijn, hoezeer hij zelf misfchien bij al zijn drijven zich vleide met bedriegelijken waan, alsof hij uit betamelijke beginfelen voor eene goede zaak ijverde. Dat dit werkelijk het geval niet was, zal nader blijken, als wij

II. Meer bepaaldelijk acht geven op de middelen, door welke hij zijn doel poogde te bereiken.

MAHOMED had den ouderdom van veertig jaren bereikt, toen hij als hervormer optrad. Eerst poogde hij door overreding, en vervolgens, toen zijn aanhang eenige fterkte had bekomen, door geweld van wapenen zijne

leer uit te breiden. Was misschien oorspronkelijk zijn doel alleen, de afgoderij der *Heidenen* te weren, hij zocht naderhand ook *Joden* en *Christenen* tot belijders van die leer te maken, welke hij verkondigde. Dat hij zekere schranderheid aan den dag legde, om vele aanhangers te winnen, valt geenszins te ontkennen. Hetgene hij voorstelde, was ten deele op waarheid gegrond, doch tevens doormengd met verdichtselen en ongerijmdheden. Hij beweerde namelijk, dat hij geene nieuwe leer wilde invoeren, maar het oude en eenige ware geloof herstellen. Volgens zijn voorgeven predikte hij den godsdienst, welke door NOACH, ABRAHAM, MOZES en JEZUS was verkondigd, en van den aanvang der wereld af, door alle tijdperken heen, in het wezenlijke steeds dezelfde bleef, offchoon er, naar gelange van omstandigheden en verschillende behoefte der menschen, soms eenige wijzigingen vereischt werden.

Vergelijken wij nu den inhoud des *Korans* met de heilige boeken der *Joden* en *Christenen*, welk een onderscheid! Ja, MAHOMED stelt de leer van Gods eenheid overal op den voorgrond; maar zijn onderwijs, dat *Goddelijk* moet heeten, is overigens ten eenemale verward, niet zonder tegenstrijdigheden, en vol van grove wanbegrippen. De gewaande profeet maakt zelf grootelijks zich schuldig aan die fout, waarover hij *Joden* en *Christenen* zoo hard beschuldigt. Hij verminkt, namelijk, de leer des Bijbels, verdraait de geschiedenis, en geeft beuzelachtige uitleggingen of bijvoegselen, welke zoo vele bewijzen van zijne bedriegerijen opleveren. De geschiedenis van JOZEF, om slechts iets te noemen, wordt in den *Koran*, *sura* of hoofdstuk II, vrij uitvoerig verhaald, doch met eene wonderlijke vermenging van waarheid en verdichtsel.. MAHOMED laat den jongeling eerst ook droomen., en zijnen droom aan zijnen vader vertellen; waarop JAKOB hem waarschuwt, dat hij er niet van spreken zal tot zijne broeders. Deze haten JOZEF, omdat hij des vaders lieveling is; zij nemen in koelen bloede het besluit., om hem te dooden, en

zeggen daarop tot JAKOB: „ Vader! waarom zendt gij JOZEF niet met ons in het veld? Wij zullen groote zorg voor hem dragen, en hij zal zich verlustigen." — „ Ik vrees," zeide JAKOB, „ dat gij onachtzaam zult zijn in hem te bewaren." — „ Vreest gij," zeiden zij, „ dat de wolf hem bij ons zal verslinden, en dat wij geene kracht, om hem te beschermen, zullen hebben?" — Toen namen zij hem des morgens mede, en wierpen hem in eenen put. — Ten zelfden dage hield daar eene karavane stil, om water te putten. Toen men eenen emmer in den put nederliet, hield JOZEF zich daaraan vast, en geraakte alzoo behouden naar boven. — Men voerde evenwel den jongeling, als slaaf, naar *Egypte*. — Vervolgens wordt het voorval tusschen JOZEF en de gemalin zijns meesters op eene fabelachtige wijze verhaald. Hare schuld zou door haren man erkend zijn. Hij wilde echter de zaak geheim houden; maar het gebeurde werd evenwel ruchtbaar door de stad, en leverde eene ruime stof van gesprek voor de gezelschappen der vrouwen. Toen verzon de gemalin van POTIFAR eene list, om zich te verontschuldigen. Zij liet, namelijk, een aantal vrouwen bij zich op een gastmaal komen, en deed JOZEF in de eetzaal treden, juist toen zij bezig waren de spijs te snijden. En nu, zegt de *Koran*, werden die vrouwen zoo getroffen door JOZEF's schoonheid, dat zij, in plaatse van de spijs te snijden, zich in de vingers sneden en uitriepen: „ o God! dit is geen mensch, maar een Engel." Daarop zou de meesteres zich verontschuldigd en als geregtvaardigd hebben over haar gedrag ten opzigte van den schoonen slaaf.

Op zoodanige wijze verwart MAHOMED waarheid en leugen onder elkander; en die man wilde als hervormer van wanbegrippen en als hersteller van den oorspronkelijken godsdienst optreden! Blijkbaar is de *Koran* een zamenraapsel van *Heidensch* bijgeloof, vermengd met ongerijmde meeningen van *Joden* en *Christenen*, waarbij eenige stukken uit den Bijbel gevoegd werden. De leer van MAHOMED ademt echter meer den geest des Jo-

dendoms, dan dien van het Evangelie; en wel bepaaldelijk ſchijnen de bedorvene leeringen en wanſtaltige bijvoegſelen van *Rabbijnen* en *Thalmudisten* het meest in den ſmaak des zoogenaamden profeets gevallen te zijn, of liever, hem het best tot zijn oogmerk gediend te hebben, namelijk om ſpoedig eenen aanhang te maken.

Tot verontſchuldiging of regtvaardiging van MAHOMED zou men kunnen zeggen, dat omſtandigheden hem noodzaakten, zich te ſchikken naar de leefwijze en behoefte zijner *Arabieren*; ook SOLON betuigde, dat hij aan de *Atheners* geenszins de *beste* wetten had gegeven, maar zoodanige wetten, als destijds de beste voor hen waren; en wij lezen in het Evangelie, dat MOZES dingen, welke niet goed zijn, aan de kinderen ISRAËLS heeft moeten toelaten, om de *hardigheid hunner harten*. Doch de gevallen ſtaan hier niet gelijk. MAHOMED gaf voor, dat hij alle ingeſlopene misbruiken wilde hervormen, en den godsdienst tot oorſpronkelijke zuiverheid herſtellen; ware hij aan dit beginſel getrouw gebleven, hij zou veel verworpen hebben, dat in zijne leer is opgenomen. Hij drong zijnen *Koran* als een volmaakt wetboek op aan de menſchen; SOLON en MOZES ſtelden beide, dat er in volgende tijden iets beters kon en zoude komen.

Ik verwonder mij, dat er zelfs *Christenen* zijn gevonden, die de veelwijverij, door het *Islamismus* gewettigd, wilden verdedigen, alsof dezelve, ſchoon minder zedelijk, in de warme luchtſtreek van het Oosten behoefte ware. Zelfs heeft men beweerd, dat zekere onevenredigheid in het aantal der geborenen van beide geſlachten dezelve noodzakelijk zou maken. Doch hoe zal dit kunnen bewezen worden, daar geene naauwkeurige geboortelijsten voorhanden zijn? Bovendien, in landen, waar het ontmannen plaats vindt, en geſnedenen gehouden worden, om de *harems* te bewaken, is deze daadzaak zelve bewijs tegen genoemde ſtelling. En dat de heete luchtſtreek de veelwijverij niet noodzakelijk maakt, blijkt aan het voorbeeld der *Christenen*, die, in dezelfde oorden le-

vende, zich aan de oorspronkelijke instelling des huwelijks tusschen éénen man en ééne vrouw houden.

Had MAHOMED werkelijk zoo zuivere bedoelingen gehad, als hij voorwendde, hij zou in zijnen *Koran* niet zoo vele ongerijmdheden opgenomen hebben. Te zijner verschooning is weleens aangemerkt geworden, dat destijds ook onder de belijders van het Evangelie een zeer bedorven geest heerschte. Niemand, die met eenige opettendheid de Kerkelijke Geschiedenis heeft gelezen, zal dit willen ontkennen. Doch juist hierin meen ik reden van bezwaar tegen den gewaanden profeet van *Mekka* te vinden, dat hij voorgaf, die gebreken te kennen en te zullen verbeteren. De algemeene onkunde der eeuw, waarin hij leefde, kan hem geenszins verontschuldigen. De man, die als hervormer optreedt en voor een' hersteller van den oorspronkelijken, eenigen, waren godsdienst gehouden wil worden, moet alles naauwkeurig onderzocht en vergeleken hebben. Men zegge niet, dat MAHOMED geene gelegenheid hiertoe had, en derhalve bezwaarlijk iets beters kon leveren: uit den *Koran* blijkt, dat de inhoud des Bijbels hem geheel niet onbekend was, maar door hem misbruikt werd ter bereiking van zijn doel. Hij had buiten twijfel beter kunnen weten, zoo het hem enkel om waarheid te doen geweest ware. Groot was wel het bederf allerwegen; doch er leefden hier en daar toch enkele personen, die in kennis en zeden boven hunne tijdgenooten uitmunteden. Vroegere reizen en handelsbetrekkingen hadden MAHOMED doen verkeeren met *Christenen* van onderscheiden landaard en denkwijze, zoo in *Egypte*, als elders. Daardoor was hij in de gelegenheid, om verschil van begrippen op te merken, en, na behoorlijke vergelijking, het betere uit te kiezen. PYTHAGORAS en andere mannen der oudheid hadden opzettelijk verre reizen ondernomen, om wijsheid te verkrijgen. Ook MAHOMED had naauwkeuriger onderzoek naar waarheid kunnen doen. Zijn pligt ware het althans geweest, aan te wijzen, in hoe verre *Joden* en *Christenen* afweken van den inhoud der schriften, welke als heilig door hen

geëerbiedigd werden. Maar hij sloeg een' gemakkelijker weg in, en beweerde, dat zij die boeken vervalscht hadden, en dat hij was verwaardigd met eene Goddelijke zending, om den oorspronkelijken godsdienst te herstellen op aarde.

Zoodra MAHOMED het karakter van *profeet* zich aanmatigt, kan men bezwaarlijk nalaten, hem voor een listig bedrieger te houden. Hij toch nam dit woord niet in dien algemeenen zin, volgens welken hetzelve ook een *gewoon onderwijzer* of *leeraar van den godsdienst* beteekent; neen, hij gaf zich uit voor een buitengewoon Godsgezant, die, door tusschenkomst van den Engel GABRIËL, meermalen openbaringen had ontvangen. Hier staat hij beneden NUMA, die ook Goddelijk gezag voorwendde, om de wetten, die hij aan de *Romeinen* gaf, te bekrachtigen. Deze waardige man was op eene wettige wijze tot de regering geroepen; hij leefde in de duisternis des Heidendoms, en gevoelde, dat hij zonder de vermeende ingevingen der nimf EGERIA weinig zou uitwerken tot zedelijke verbetering zijner onderdanen. In dat geval was misleiding meer verschoonlijk. Doch MAHOMED leefde ambteloos, en gebruikte zijn gewaand Goddelijk gezag, om tot aanzien, eere en grootheid in de wereld te geraken. Hij kende en erkende MOZES en JEZUS, als Godsgezanten. Of zal men zeggen, dat hij het voorbeeld der stichters van den Joodschen en Christelijken godsdienst voor zich had, en derhalve een hooger gezag mogt voorwenden? In geenen deele. Had MAHOMED eenig blijk van Goddelijke zending kunnen geven, hij zou regt gehad hebben, om gehoorzaamheid te vorderen: maar zoodanig bewijs, als hier vereischt werd, is hij altijd schuldig gebleven. Integendeel poogde hij met drogredenen en magtspreuken zich te behelpen, zoo dikwijls iemand zijn gezag in twijfel durfde trekken. Blijkens verscheidene plaatsen in den *Koran*, waren er soms onder zijne landgenooten, die eenig wonderteeken, als bewijs zijner Goddelijke zending, van hem verlangden: maar hij spreekt telkens op verachtelijken toon

van zoodanige ongeloovigen, en tracht gewoonlijk derzelver tegenbedenkingen te wederleggen, door te verzekeren, dat vroegere Profeten wonderen genoeg hebben gedaan, maar dat die van geen nut zijn geweest, en het derhalve noodeloos ware, er op nieuw te doen. Of zoo hij soms nog op eenig wonder zich beroept, dan is het de voortreffelijkheid van den *Koran*, die, volgens zijn voorgeven, met geen boek ter wereld te vergelijken zou zijn, en inwendige blijken van Goddelijke herkomst dragen.

MAHOMED stelt zich derhalve in éénen rang met MOZES en JEZUS; ja hij wendt voor, dat in het Evangelie zijne komst voorzegd is, en dat na hem geen ander Godsgezant ooit weder zal verschijnen op aarde. Zoo maakt de gewaande profeet zich schuldig aan bedriegerij. Hij wist immers wel, dat geen Engel hem bezocht, om hem openbaringen mede te deelen. De omgang met GABRIËL was listiglijk door hem verzonnen, om blindelings op hooger gezag te doen aannemen, hetgene hij door redenering niet konde bewijzen. Met schijnbaren eerbied moge hij meermalen spreken van MOZES en JEZUS, inderdaad miskent hij beiden, daar hij zichzelven een gelijk gezag met hen aanmatigt. Men zegge of schrijve dus niet, dat MAHOMED het voorbeeld der stichters van den Joodschen en Christelijken Godsdienst voor zich had, en deswege het voorwenden van Goddelijke zending hij hem verschoonlijk moet geacht worden. Alwie dit doet, kent aan MOZES en JEZUS geen hooger, dan menschelijk gezag toe. De uitvinder van het *Islamismus* had er geen ander, en kon geen ander toonen, hoezeer het dikwerf van hem werd gevorderd. En zijn beroep op het inwendig bewijs, van de voortreffelijkheid des *Korans* ontleend, valt geheel te zijnen nadeele uit, als men in aanmerking neemt, dat deszelfs inhoud beantwoordt aan den smaak der *Arabieren*, daar integendeel de geest, welke in de schriften des Bijbels spreekt, zich verheft boven de gewone meeningen, en strijdt tegen de heerschende vooroordeelen en neigingen der menschen, onder welke de daarin vervatte leer werd verkondigd.

MAHOMED dan slaagde gelukkig in zijne onderneming, omdat hij grootendeels zich schikte naar zeden en gewoonten van dien tijd. Hij begon de rol van profeet of Godsgezant het eerst te spelen, nadat hij, gehuwd aan eene rijke weduw, vele tijdelijke middelen, en hierdoor aanzien en invloed had verkregen. Volgens den *Koran* mogt de profeet zoo vele vrouwen nemen, als hij goedvond. Bij gedeelten gaf hij zijne zoogenaamde openbaringen, die hem van tijd tot tijd door GABRIËL medegedeeld werden. Eerst gelukte het hem, door overreding eenigen aanhang in *Mekka* te maken. De meesten zijner medeburgers weigerden echter geloof aan hem te slaan, omdat hij zijne zending niet door wonderen kon staven. Nadat hij vervolgens door omstandigheden werd gedrongen, naar *Medina* de wijk te nemen, maakte hij gebruik van geweld, om zijne leer aan de menschen op te dringen. Hij greep naar de wapenen, en veldslagen, die te zijnen voordeele uitvielen, waren de middelen, door welke het *Islamismus* werd gevestigd en uitgebreid op aarde.

III. Ik heb mij ter take gesteld, in de derde plaats nog iets te zeggen van het nut, door MAHOMED gesticht, of van de uitwerkselen zijner leer onder de menschen.

Welk nut of nadeel MAHOMED door zijne leer aan het menschdom gedaan hebbe, is bezwaarlijk te bepalen. Hierom werd zijne onderneming steeds zeer verschillend beoordeeld. Wij vinden de daden des profeets van *Mekka* vermeld in de Geschiedenis; en wij kunnen wel gissen, maar in geenen deele met zekerheid weten, hoedanig de loop der menschelijke zaken zou geweest zijn, indien de eerzuchtige man niet als hervormer en veroveraar opgetreden ware. Zekerlijk staat hier, gelijk doorgaans, het goede tegen het kwade, en het kwade tegen het goede over. Wat van beiden de overhand hebbe, zou welligt twijfelachtig kunnen schijnen. Van eenen man, die zich laat beheerschen door eerzucht, en allerlei middelen zich veroorlooft, om tot zijn doel te geraken, kan men weinig heil verwachten.

Ik meen ergens gelezen te hebben, dat men de vesti-

ging en uitbreiding van het *Islamismus* als bewijs van deszelfs nuttigheid mag of moet aanmerken, dewijl God anders de zegepraal der leer van MAHOMED niet toegelaten zoude hebben. Hier schijnt mij toe, eenige waarheid ten grondslag te liggen; en evenwel kan men de gevolgtrekking niet laten gelden. Immers zou dan ieder stout geweldenaar, wiens ondernemingen gelukken, zich kunnen beroemen op het nut, dat hij sticht in de wereld, terwijl hij door bloed en moord zich eenen weg baant tot ingebeelde grootheid; en zoodanige stelling ware hoogstverderfelijk, wanneer ooit wilde dweeperij gepaard mogt gaan met onverzadelijke heerschzucht. Gewisselijk strekt het bestuur der Goddelijke Voorzienigheid zich uit over alle dingen; maar hieruit volgt geenszins, dat alles, wat onder Gods toelating gebeurt, op zichzelve nuttig en betamelijk is, of de goedkeuring des Allerhoogsten wegdraagt. Veroveraars, als NAPOLEON en anderen, die naar algemeene wereldheerschappij streefden, waren ook onder hetzelfde opperbestuur werkzaam en volgden de plannen hunner eerzucht; doch zij waren geene mannen Gods, die, uit zuivere beginselen, naar zijn heilig welbehagen handelden. Geenszins ontken ik, dat de man des gewelds, die in onze dagen leefde, veel nut heeft gedaan — maar nut, dat hij zelf niet bedoelde — ja, meer nut misschien, dan oppervlakkige beschouwers kunnen opmerken. Geweldige verwoestingen, door eenen storm aangeregt, vallen ieder in het oog; de zuivering der lucht is niet zoo blijkbaar voor allen, en nogtans heilzaam. Het kwaad in de wereld wordt dikwijls middel ter bevordering van eenig goed. MAHOMED's onderneming zal ook wel nut gedaan hebben; maar ik zou niet durven beweren, dat de voordeelen grooter waren, dan de nadeelen, die hij aan de hoogste belangen der menschheid heeft toegebragt. En zegepraalt eene slechte zaak, eenigen of zelfs langen tijd, door slechte middelen, wij hebben geene reden, om dezen uitwendigen voorspoed aan te merken als blijk van derzelver inwendige deugdelijkheid of van Goddelijke goedkeuring.

In openbare schriften is beweerd geworden, dat het Christendom, door middel van het *Islamismus*, zijdelings een' weldadigen invloed heeft gehad op een zeer groot gedeelte des menschelijken geslachts. Datgene, wat uit het Evangelie in den *Koran* is overgenomen, schijnt mij echter te weinig, en te zeer verwrongen te zijn, om daaraan veel waarde te hechten. De geest van MAHOMED's leer strijdt geheel tegen dien van CHRISTUS, en kenmerkt zich door zekere bekrompenheid. Op vernieuwing des harten wordt in dezelve niet aangedrongen, en de eigenlijke bestemming van den mensch niet aangewezen. Van het streven naar zedelijke volmaking schijnt MAHOMED geen denkbeeld gehad te hebben. Hij spreekt wel van een toekomend oordeel en van regtvaardige vergelding, maar niet in een' Christelijken zin. De geloovigen, dat is, *allen, die hem als profeet erkennen*, zijn, volgens hem, al heel ligt goede menschen, zoo zij maar zekere voorgeschrevene plegtigheden waarnemen. Ja, MAHOMED verzekert op onderscheidene plaatsen in den *Koran* uitdrukkelijk, dat God het den *Muzelmannen* gemakkelijk wil maken, om in den hemel te komen. Gebeden, aalmoezen en vasten zijn bij hem middelen ter verzoening met God; doch aan het voeren van oorlog, ter voortplanting van het *Mahomedaansch* geloof, wordt bovenal waarde gehecht, ter verkrijging der vergiffenis van zonden. In den *Koran* leest men, dat *één nacht, in de wapenen doorgebragt, zoo goed is, als eene maand in gebeden.* Kan er wel iets bedacht worden, dat meer strijdt tegen den liefderijken, zachtmoedigen geest van CHRISTUS, die aan de zijnen alle middelen van dwang of geweld, ter uitbreiding des geloofs, verbiedt? De dwaling moest zich op zoodanige wijze verspreiden; de waarheid zegepraalt door eigene inwendige kracht.

Stelt men de afgoderij, met alle de gruwelen des onzinnigen bijgeloofs, tegen het *Islamismus* over, zoo schijnt er reden te zijn, om te stellen, dat MAHOMED veel nut heeft gedaan in de wereld. Door hem is het *Heidendom* in de volkrijkste landen der aarde vernietigd,

Wie zoude het niet voor eene weldaad houden, dat redelijke schepselen hunnen Schepper leeren kennen en den eenigen waren God aanbidden? Zekerlijk heeft de *Mahomedaan* boven den *Heiden* veel vooruit; hij erkent de groote waarheid, dat er slechts één God is, en dat alle menschen na den dood zullen herleven en tot een regtvaardig oordeel geroepen worden. Ik geloof ook, dat MAHOMED verbetering van zeden heeft bevorderd onder de heidensche volken, welke door hem teruggebragt werden van het wangedrogtelijk bijgeloof der afgoderij. Doch eene andere vraag is het, of het bedrog des profeets van *Mekka* de vorderingen des *Christendoms* niet verhinderd, en dus meer schade dan voordeel aan de zaak der waarheid en der deugd gedaan hebbe. Ware MAHOMED niet opgetreden als hervormer, in *Arabië* en de overige landen van *Azië*, gelijk ook in *Egypte* en andere deelen van *Afrika*, zou welligt het *Heidendom* nog langen tijd hebben blijven bestaan. Men neme hierbij echter ook in aanmerking, dat het *Islamismus* aan vele oorden tevens het *Christendom* verdrong. Ja, onder zekere bepalingen worden *Joden* en *Christenen* geduld; maar hoe vernederend zijn de voorwaarden! Wij hebben ons geenszins te verwonderen, dat belijders van het Evangelie, die onder *Mahomedaansche* overheersching leven, op zoo lagen trap van verstandelijke en zedelijke ontwikkeling staan blijven. Daar werkt het *Islamismus* blijkbaar ten nadeele des *Christendoms*.

Het *Islamismus*, dat zegepraalde, spoedig zich uitbreidde en tot op dezen dag zich staande hield, moge ginds en elders, in den beginne vooral, nut gesticht hebben, door het bestrijden van alle afgoderij; sedert de vestiging van dat stelsel is tijds genoeg verloopen, om deszelfs waren aard te kennen. Wat leert ons de geschiedenis van vele eeuwen dienaangaande? Het geloof, dat MAHOMED vordert, schijnt meer blinde onderwerping, dan redelijke overtuiging te zijn. Hij bedoelt geene toenemende verlichting des verstands en veredeling des harten. Gehechtheid aan vormen en uitwendigheden houdt den

echten *Muzelman* terug van onpartijdig onderzoek naar waarheid. Hij kenmerkt zich door hoogmoedige zelfverheffing en door haat tegen allen, die de Goddelijke herkomst van den *Koran* niet willen erkennen. Onder *Mahomedanen* is geen voortgang in kunsten en wetenschappen, gelijk elders. Zij beschouwen zich als Gods lievelingen en als wettige beheerschers der aarde, die regt hebben, om alle ongeloovigen in onderwerping te houden. En deze gezindheid komt niet voort uit het kwalijk verstaan van den *Koran*, maar is een eigenaardig uitvloeisel der leer van MAHOMED. Het *Islamismus*, derhalve, verhindert de vorderingen van den menschelijken geest, en kweekt trage domheid, of koestert wilde dweeperij. Had de listige bedrieger de rol van profeet niet gespeeld, misschien zoude een zoo aanmerkelijk gedeelte des menschdoms, als nu nog door den *Koran* in treurige onkunde wordt gehouden, zich reeds verblijden in het liefelijk licht der waarheid.

Men kan, en niet zonder reden, hierop aanmerken, dat een verbasterd *Christendom*, zoo als er ten tijde van MAHOMED in *Arabië* en elders werd gevonden, ook weinig geschikt was, om de menschen zedelijk beter en gelukkig te maken. Ik erken dien treurigen toestand, de verregaande onkunde, de gedurige twisten en vervolgingen der *Christen*-belijders onder elkander — ook de diepe bedorvenheid van velen; maar als ik hiertegen ook bedenk, hoe geheel het noordelijk gedeelte van *Europa* nog heidensch was, toen het *Islamismus* in het Oosten opkwam, — als ik in aanmerking neem, hoe niet de *Koran*, maar de prediking van het Evangelie, offchoon met menschelijke bijvoegselen en wanbegrippen grootendeels vermengd, hier allengs de bijgeloovigheden des Heidendoms heeft verdreven, — en als ik dan eindelijk overweeg, hoe het Christendom in ons werelddeel allengs eene verstandelijke en zedelijke ontwikkeling heeft bevorderd, die ons eene blijkbare meerderheid boven de talrijke aanhangers van MAHOMED geeft, zoo hel ik over, om te gelooven, dat het *Islamismus* veelmeer schadelijk, dan

heilzaam was in de uitwerkfelen, zoo niet misfchien deszelfs zegepraal heeft moeten dienen, om nog grootere verbastering onder de belijders van het Evangelie te voorkomen, of om de kern eener betere Christenheid te vormen; en wie weet, of de woelingen der *Muzelmannen* ook heden ten dage het middel niet kunnen worden, om velen, die zich *Christenen* noemen, verder te louteren en te veredelen?

IETS OVER K. WESTERBAEN, W. Z.

Aan den Redakteur der *Vaderlandfche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

Toen ik onlangs de fchoone verzameling van Prenten, tot de Vaderlandfche Kerkgefchiedenis behoorende, en bij de Bibliotheek mijner Gemeente alhier berustende, op nieuw doorzag, vond ik onder de Portretten ook dat van mijnen eerwaardigen Grootvader KORNELIS WESTERBAEN, W. Z., eenen man, wel waardig onder de Geleerden der achttiende eeuw en onder de ijverige uitbreiders van den goeden fmaak onzer Landgenooten vermeld en aan de vergetelheid ontrukt te worden. Reeds lang had ik mij daartoe verpligt gevoeld; doch eene misfchien te ver getrokkene kieschheid weêrhield mij. Nu befloot ik, eene kleine hulde bij 's mans portret in de gemelde verzameling neêr te leggen. Doch weldra begreep ik, dat het misfchien den een' of ander', vooral van diegenen onzer oudere Landgenooten, die hem gekend hebben, niet onaangenaam zou zijn te weten, dat dit door mij gefchied is, en te lezen, wat ik over hem gefchreven heb. Uw geacht Maandwerk houde ik voor het gefchiktfte middel, om daartoe de gelegenheid aan te bieden. Ik zende u dan het ftukje, en verzoeke, om het daarin eene plaats te geven, onder den titel van: *Iets over* K. WESTERBAEN, W. Z. Zoo dit gefchieden kan, zal het aangenaam zijn aan hem, die de eer

heeft, zich, met betuiging van hoogachting, te onderschrijven:

Uwen dienstvaardigen Dienaar

Amsterdam, C. W. WESTERBAEN.
20 Junij 1828.

Dit is het afbeeldsel van mijnen zeer geleerden en arbeidzamen Grootvader, KORNELIS WESTERBAEN, W. Z., laatst Predikant te *Rotterdam*, en aldaar als *Emeritus* hoogbejaard overleden in het jaar 1774. Uit zijne nagelatene papieren is hij mij gebleken, een beschaafd en belangrijk prediker geweest te zijn. Dat hij ook eenen zuiveren, klaren en gemakkelijken *Nederduitschen* stijl voerde, door het beoefenen der werken van HOOFT, VONDEL en de BRANDTEN zeer veredeld, dit getuigen zijne menigvuldige keurige vertalingen van de beste *Engelsche* werken van zijnen tijd, meestal met zijne aanteekeningen verrijkt uitgegeven, en inzonderheid van de *Algemeene Historie* in 19 kwarto deelen, en van N. LARDNER's *Geloofwaardigheid der Evangeliegeschiedenis*, waarvan hij slechts vier deelen vertalen konde, omdat dit werk te geleerd was voor een genoegzaam algemeen vertier. Zijne *Adversaria Graeca*, *Latina*, *Historica atque Theologica*, onder mij nog heden berustende, bewijzen meer dan genoegzaam zijne zeer uitgebreide belezenheid in de oude en nieuwe Litteratuur. Om zijne geleerdheid niet min, dan om zijne uitnemende braafheid, achtbaarheid, vredelievendheid en aangename gezelligheid, was hij, vooral te *Utrecht*, zoo hoog geacht en bemind, dat de stedelijke Regering aldaar hem, bij zijn vertrek naar *Rotterdam*, met het Groot Burgerregt voor hem en zijne kinderen vereerde, waarvan hij, vóór het Iste en IIIde deel zijner bovengemelde vertaling van LARDNER, in zijne opdragt van dezelve aan die Regering, dankbare melding maakt. Opmerkelijk is het ook, dat HIERONYMUS VAN ALPHEN, Hoogleeraar in de Heilige Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te *Utrecht*, in zijne belangrijke aanprijzende voorrede voo

dit werk, den vertaler van hetzelve noemt *den eerwaardigen en bij uitstek vlijtigen, der beide talen (der Engelsche en der Nederduitsche) niet alleen magtigen, maar ook der zaken kundigen, zeer geleerden Heer* KORNELIS WESTERBAEN, W. Z., *thans vermaarden Leeraar in de Remonstrantschgezinde Gemeente te Rotterdam*, en dat hij voorts aan de vertaling toekent *eene volkomene getrouwheid, eene meest naauwkeurige overeenstemming van den zin, dien de Schrijver in zijne tale heeft uitgedrukt, met den zin, dien de Vertaler zijnen Lezer wil inboezemen, en evenwel tevens eenen zuiveren, zoetvloeijenden, niet opgeblazenen of gemaakten, maar duidelijken en verstaanbaren stijl*; met deze bijvoeging: *Op deze wijze te vertalen, is aan weinigen gegeven.* Als men nu den heerschenden geest van dien tijd in aanmerking neemt, dan is zoo wel de vermelde gunst van de Burgemeesteren, Raden en Vroedschappen der stad *Utrecht*, als deze lofspraak van den Hoogleeraar VAN ALPHEN aan eenen *Remonstrantschen* Leeraar, eene zeer vereerende onderscheiding voor de gevers niet min, dan voor den ontvanger, geweest; te meer, daar deze niet gewoon was, zijne gevoelens te verbergen, maar zich steeds eenen ijverigen en krachtigen voorstander betoonde van Christelijke vrijheid, regt en waarheid. Men ontwaart dit nog heden uit zijnen *Teugel voor den ijver des Predikstoels*, nevens eenige andere Dichtstukken, na zijnen dood, in één bundeltje, te *Leyden*, bij KAREL DELFOS, in 1774, uitgegeven door zijnen zoon, WILLEM WESTERBAEN, K. Z., wijlen mijnen geachten Oom en opvoeder, Predikant te *Noordwijk binnen*. Te vergeefs zou men in deze dichterlijke voortbrengsels eene hooge dichterlijke vlugt zoeken, vooral niet in zijnen *Zwanenzang*, een voortbrengsel van drieenzeventigjarigen ouderdom, doch, om zijnen levensloop en hartelijke Godsvrucht te leeren kennen, niet onbelangrijk. In zijn *eerste Eeuwgetijde der Utrechtsche Akademie*, echter, gloeit warmte en schittert levendigheid van schilderachtige voorstellingen. Dit stuk ge-

tuigt mede van zijnen ijver in geleerde nafporingen, en is, ook uit hoofde van de bijgevoegde aanteekeningen, voor de gefchiedenis van die feestviering, en van de Utrechtfche Akademie in het algemeen, zeer lezenswaardig.

Wijders vinde ik nog door hemzelven aangeteekend, dat PIETER OOSTDAM, wien hij noemt *een deftig, deugdzaam, opregt en geleerd man*, en van wien ik een keurig handfchrift, behelzende eene *Grammatica Belgica* in het *Fransch* en *Latijn*, nevens elkander geplaatst, ten einde vreemdelingen de grondbeginfels onzer taal te leeren, aan de Bibliotheek mijner Kerk heb gefchonken, zijn leermeester is geweest in de *Griekfche* en *Latijnfche* talen, van Februarij 1710 tot Julij 1712, toen hij tot Student bij onze Kweekfchool met lof is aangenomen. Gedurende deze twee en een half jaren, begaf zich de aanftaande Student, iederen werkdag, te voet, heen en weder, van zijne geboorteplaats *Katwijk aan den Rijn* naar *Noordwijk binnen*, de woonplaats van zijnen leermeester, om de gemelde *Griekfche* en *Latijnfche* lesfen te halen, welke hij zich met eene zeldzame naarftigheid ten nutte moet gemaakt hebben, daar hij, in eenen zoo korten tijd, eene gansch niet algemeene bedrevenheid in die beide talen wist te verkrijgen. Doch ik moet hier niet verzwijgen, dat zijn verftand reeds eene meerdere rijpheid bezat, toen hij zich aan deze ftudiën toewijdde, welke vervolgens zijnen mannelijken leeftijd verfierden, en hem, tot in hoogen ouderdom, vermaakten. Zijn dood, die de *Rotterdamfche* Gemeente vooral rouw deed dragen, wekte lijk- en lofdichten; want zijn leven was geacht geweest ook bij de voornaamfte Dichters van zijnen tijd, vooral bij zijnen vriend DIRK SMITS, vóór wier gedrukte werken men doorgaans ook iets van hem vindt. POOT had hem eenen dichterlijken brief gefchreven, die onder deszelfs werken gedrukt gelezen wordt. Ik heb dien, met de eigene hand van dezen Dichter zeer net gefchreven en geteekend, bezeten, doch naderhand prefent gedaan, om te beter bewaard te worden, aan de geëerde Familie van wijlen den *Fiskaal* Mr. GUILL. VAN DER

MEERSCH in *'s Gravenhage*, welke eene zeer fchoone verzameling van *Autographa* van groote mannen bezit, die, zoo ik meen, thans in handen is van Z. E. den Minister Mr. C. F. VAN MAANEN.

Zoo heeft dan mijne hand mijn hart gehoorzaamd, door deze geringe hulde toe te brengen aan den verdienstelijken man, wiens naam nog lange vereerd worde, gelijk zijne gedachtenis in zegening blijft bij zijnen dankbaren en liefhebbenden kleinzoon

Amfterdam, 23 Mei 1828.

C. W. WESTERBAEN.

G. H. VAN SENDEN AAN S. MULLER.

Hoogeerwaardig, hooggeleerd Heer!

Wanneer ik nog eenmaal de pen opvat, om UHE. met betrekking tot ons overbekend gefchil een paar letteren te fchrijven, dan zult Gij wel reeds bij voorraad gelooven willen, dat ik daarmede niets minder bedoel, dan de teekening van den vrede ook maar één oogenblik te vertragen. Trouwens zoo gaarne ik voor eene groote en heilige zaak in het ftrijdperk treed, zoo ongaarne voer ik duellen. Als zoodanig hebt Gij mij reeds kennen geleerd. Wat het publiek toch niet weet, dat weet UHEerw., dat ik namelijk van mijne zijde pogingen gedaan heb, om, vóór de zaak in de wereld kwam, haar in der minne te fchikken; en U is even wèl bekend, dat naderhand, toen UHEerw. mij door Uwen beflisfenden ftap tot eene regtvaardige noodweer gedwongen heeft, ik middelen aan de hand gegeven heb, om met het *fortiter in re*, het *fuaviter in modo* te vereenigen; niet om mijnentmaar om Uwentwil.

Thans, nu ik in Uwen brief van d. 26 Julij weder een waarfchuwend voorbeeld zie, hoe ligt een dergelijke twist in eenen penneftrijd, vol van beleedigende perfoonlijkheden, ontaardt en hoe weinig men zijne driften meester blijft, zal ik *ten derden male* een offer op het altaar des vredes brengen. Ik wil de verleidelijke verzoeking om UHEerw. voet voor voet te wederleggen, weerftand bieden; het ten dien einde neergeftel-

de, doorhalen, en liever mijn opgewonden gevoel onderdrukken, dan mij aan het gevaar bloot ftellen, om met UHEerw. op dezelfde klip te ftranden. *Imperare fibi, maximum imperium est!*

Nog één woord. UHEerw. heeft, ik weet niet *hoe*, uit mijnen brief afgeleid, dat de Hoogleeraar HERINGA de fteller is der beoordeeling van HESSELINK's woordenboek en de aanmerkingen daarop, in de Theol. Bibl. IIde Deel, blz. 509 en IX Deel, blz. 1–30. Dit heb ik nergens gezegd en ik weet, dat de waardige man aan deze belangrijke ftukken, part noch deel heeft. (*)

Met den wensch, dat de echte verdraagzaamheid, binnen het heilige haar gefteld perk, de liefde naast de waarheid in zusterlijke vereeniging doe groenen en bloeijen, heb ik de eer mij te noemen;

Hoogeerwaardig, hooggeleerd Heer!

Uwen medebroeder in J. C. den Zone Gods.

Middelbert, G. H. VAN SENDEN.
d. 25 Aug. 1828.

(*) Ik bedank den Heer VAN SENDEN, dat hij dezen misflag van mij verbeterd heeft. M.

VERTOOG OVER DE KUNST VAN VLOEKEN.

(Door den onlangs overleden' *Engelfchen* Staatsminister G. CANNING in 1786 gefchreven op de School te *Eton*, in vijftienjarigen leeftijd, en geplaatst in het toen door een viertal van derzelver kweekelingen uitgegeven weekblad *the Microcosm*.)

Opmerkzame befchouwing van gewone verfchijnfelen des menfchelijken levens kan dikwerf aangenaam zijn. Met eenigen mijner vrienden verlustig ik mij hierin meermalen, terwijl wij acht geven op alles, wat wij hooren of zien gebeuren. Over de velerlei pogingen der onvermoeide vlijt nadenkende, hebben wij weleens ons verwonderd, dat onder de groote menigte lieden, welke beloven, alles, wat er in een *fatfoenlijk* man wordt vereischt, te willen onderwijzen, nog niemand heeft ondernomen, les te geven in eene

kunst of wetenfchap, welker gebruik meer algemeen aangenomen is door menfchen van elken ftand der zamenleving, dan misfchien eenige andere zaak onder de zon: ik bedoel de edele kunst van *vloeken*.

Deze bekwaamheid brengt inderdaad zoo vele en zoo groote voordeelen aan, dat dezelve zich reeds verfpreid heeft onder lieden van allerlei rang, van den hoog-adelijken heer tot aan den lijfknecht, en van den ftaatsdienaar tot den handwerksman. Het vloeken toch is de band des vertrouwens, het zegel bij verzekeringen of ontkenningen. Ook de betuigingen der verliefden ontleenen vanhier kracht, en geen bewijs zou anders geldig zijn. Ja, men moet bekennen, dat er heden ten dage zeer groote verbeteringen zijn gemaakt in de wijze, waarop iemand zijne invallen en meeningen kan ophelderen en bevestigen. Hij behoeft flechts ééne hoedanigheid — *onbefchaamdheid* — te verkrijgen, en van één lastig medgezel — *het geweten* — zich te ontdoen, om alles te beweren, wat hem in het hoofd komt. Met eenen vloek verzekert hij ftout en ftijf de onwaarfchijnlijkfte dingen, en beroept zich op zijne eer; zoo houdt alle twist en tegenfpraak op. Hoe veel nuttelooze moeite van nadenken en onderzoek befpaart hij hierdoor niet aan zijne hoorders! Ware deze kunst vroeger tot eenige volkomenheid gebragt geworden, men zou ons minder lastig gevallen zijn met de onophoudelijke twisten van dien nutteloozen hoop lieden, welke den naam van *filozofen* dragen; en een middelmatig voorvechter had dan een algemeen wereldftelfel bepaald naar zijn eigen plan, en de planeten doen bewegen naar zijn welbehagen, zoo hij maar, als een matroos, had kunnen vloeken en zweren bij *God* en *Duivel*.

Doch dit is flechts het geringfte gedeelte der voordeelen, welke eene kunst van zoo wijden omvang en van zoo uitgebreide nuttigheid aanbrengt. In de beraadflagingen over de hooge belangen van den lande, in de pleitzaal, kortom overal geeft dezelve klem aan de fterkfte bewijzen, en blijkt, de meest vermogende kracht ter overtuiging te hebben.

Een oud fpreekwoord zegt, dat men flechts een paar woorden noodig heeft, om eenen koop te fluiten. Dit is heden ten dage geenszins het geval. Zonder vloeken en zweren fchijnt thans niets uitgevoerd te kunnen worden. Zoo wel de handelaar op de beurs, als de geringfte uitdrager be-

dient er zich van, om met zekere woordenrijke welsprekendheid zijne goederen den kooper aan te prijzen. Bijna ieder koopman, honigzoet en leugenachtig van tong, zal onbeschroomd, zoo men zijne waarheidsliefde in twijfel trekken mogt, wenschen, dat *de Duivel hem hale*, indien zijne waren niet zoo goed zijn, als hij zegt. Ik herinner mij, te hebben hooren spreken van zeker, uit hoofde van groote geleerdheid, beroemd persoon, die, om te weten, of aarde of water het grootste gedeelte van onzen aardbol uitmaakte, op den inval kwam, om beide deelen met de uiterste naauwkeurigheid van elkander te scheiden en ze voorts tegen elkander te wegen; waarna hij het vraagstuk besliste op eene wijze, welke thans geenerlei verder onderzoek meer overlaat. Op gelijke wijze zou men kunnen te werk gaan, om te vernemen, in welke evenredigheid de vloekwoorden staan tot de andere woorden, die heden ten dage den inhoud der gewone gesprekken uitmaken. Ik denk, dat de balans weleens naar den kant der eersten zou kunnen overhellen. Dit althans houd ik voor zeker, dat dikwerf deze, zoo het schijnt, onschuldige stopwoorden het aanmerkelijkste gedeelte uitmaken der gesprekken van hen, die, of door hunne zotte ijdelheid, of door de dwaze bewondering van anderen, als toongevers (*incroyables* en *élégans*, gelijk de *Parijzenaars* hen noemen) in de gezelschappen optreden; en dat heeft zoo wel plaats in die kleinere kringen, alwaar ik meer onmiddellijk gelegenheid heb, waarnemingen te doen, als bij hoogere standen, voor welke het vloeken even zeer behoefte is, als ordeslint en adelbrief. Ja, er zijn lieden, welke niet minder belangstelling dan innerlijke zelfvoldoening toonen, zoo zij een nieuw fatsoen in de kleeding of een' nieuwen vloek mogen uitvinden. Ook de vrouwen (en aan derzelver zweren hecht men niet weinig geloof) hebben het reeds verre gebragt in deze kunst. In het gansche rijk is bijkans geene koopvrouw meer, welke niet hare onbeduidende verwenschingen en bastaardvloeken heeft, op schellen toon schreeuwende, of ook wel op meer welluidende wijze, gelijk de onnoozele duif of betooverende nachtegaal, zich doende hooren, om den kooper de deugdelijkheid van hare waar te verzekeren. Voorts is het mede een der schitterende bekwaamheden van kinderen, gelijk men dikwijls kan opmerken: menig knaapje, den ouderdom van vier of vijf jaren bereikt hebbende, stamelt reeds de vloekwoorden, die het dagelijks hoort uit den mond van

volwassene personen. De gelukkige vader verheugt zich over de vroege vorderingen van zijn kroost en glimlacht met innig vergenoegen, terwijl hij in de levendige uitdrukking van deze kinderlijke bevestigingen de blijken van vernuft meent te ontdekken, welke iets groots beloven. — Kortom, in elken leeftijd, in alle rangen en standen der maatschappij is het vloeken dikwerf de eigenlijke spil, waarop het gesprek draait; het is eene alles afdoende aanvulling, wanneer men geene woorden heeft, om zich *wel* uit te drukken. Het moet gelden, als bewijs van kennis en bekwaamheid, en schijnt tot gemakkelijk voertuig voor elke gedachte te dienen. Hoe toch zou iemand zijne geestigheid in gezelschappen uitkramen, als hij van vloeken en stopwoorden zich moest onthouden? De aandoeningen der gramschap en der smart, der vrees en der wanhoop, der dartelste wellustigheid, der verwondering en der uiterste verslagenheid laten op dezelfde wijze het gemakkelijkst zich uitdrukken. Het vloeken is, om mij van het naïve woord van zekeren dichter te bedienen, *de vroedmeester van den geest*. Wat mensch leeft er, die, wanneer hem eenig ongeluk overkomt, niet verwonderlijk veel van de zwaarte zijner rampen verligt gevoelt, zoodra hij eenen vloed van vloekwoorden tegen de oorzaak van al dat kwaad uitbraakt? Welk speler, die arm is geworden, terwijl hij door dwaze speelzucht zich liet wegslepen, vindt geene krachtige opbeuring en vertroostende bemoediging in het verwenschen van de hem ongunstige fortuin?

Daar dan de voordeelen van het vroegtijdig aanleeren der zoo belangrijke kunst van vloeken zoo groot en zoo blijkbaar zijn, weet ik niet, wat een fatsoenlijk man, nog niet vooringenomen tegen deze gewoonte door de meer en meer in onbruik gerakende drangredenen van Godsdienst en zedeleer, daartegen zou kunnen inbrengen, en verwonder mij, dat nog niemand ondernomen heeft, dezelve tot een geregeld stelsel te brengen, en *theoretisch* te onderwijzen, hetgene *praktisch* zoo algemeen in gebruik is en voor velen behoefte schijnt te zijn. Eene onderneming van dezen aard zou buiten twijfel zeer goeden opgang maken, vooral in onzen leeftijd, waarin men wel veel moeijelijker dingen durft wagen, die evenwel schijnen te gelukken. Honden, katten, zelfs varkens, de domsten der dieren, worden onderwezen, om handelingen te verrigten, waartoe verstand wordt vereischt.

Het is nog niet zeer lang geleden, dat de edele kunst van *bokſen* in *Engeland* ſtelſelmatig werd behandeld door de Heeren FIGG en BROUGHTON, onſterfelijke namen! Deze leerden aan grooten en edellieden *theoretisch* en *praktisch*, hoe men elkanders ligchamen kan kneuzen en verminken, en elkander de oogen uit het hoofd kan doen ſpringen, met de houding van een' HERCULES, gewijzigd door de bevalligheid van een' APOLLO. Een ander, zijnde een beroemd vreemdeling, gaf les in de kunst, om met gemak en vaardigheid ſoep te eten, offchoon, naar mijn eenvoudig verſtand, weinige lieden eenen meester noodig hebben, die hun leert, het eten in den mond te brengen. Doch het plan, dat ik voorſtel, zou van veel grooter nut zijn en zekerlijk geen minder gelukkigen uitſlag hebben. Daar zijn toch lieden, die, het zij om hunne jonge jaren, het zij om hun zwak geſtel, het vermaak van *bokſen* niet kunnen genieten; voor anderen zou onderwijs in het ſoep-eten nutteloos zijn, om geene andere reden, dan dat zij niets hebben te eten; maar ieder heeft het vloeken in zijne magt, en noch de ledigheid der beurs, noch de zwakheid van geest of ligchaam belet iemand, er naar wensch gebruik van te maken. Menigeen, hoe vrekkig hij anders ook zijn moge en hoe zeer hij den ſterkſten afkeer van het mededeelen hebbe, werpt vloekwoorden in menigte, als met kwistige milddadigheid, daar henen. Zoo derhalve deze wetenſchap behoorlijk wierd gehandhaafd door een bekwaam ſpraakmeester, zou dezelve misſchien mettertijd beter, dan eenige andere, kunnen verwezenlijken het droombeeld van zekeren geleerde, om namelijk eene *algemeene* taal in te voeren. Ontkennen wil ik echter niet, dat er nog eenige geringe zwarigheden tegen het dadelijk in werking brengen van dit plan zich opdoen, waaronder buiten twijfel deze niet de minſte is, dat de vloekwoorden, volgens derzelver algemeen gebruik heden ten dage, eigenlijk *niets zeggen*, *juist omdat ze te veel willen zeggen*. Deze bedenking is zoo gegrond, dat ik het mij vooreerst tot eenen regel heb geſteld, mijn vertrouwen op iemands zeggen te verminderen, in evenredigheid van het grooter getal vloekwoorden, waarmede hij aan zijne verzekering of ontkenning kracht poogt bij te zetten. Handel ik onredelijk in dezen?... Maar kan ik in de meeste omſtandigheden wel anders te werk gaan? Kan ik b. v. van eenen vriend gelooven, dat hij het meent, wanneer hij mij, bij

een' door mij beganen misflag, of ook flechts bij verfchil van begrip, de eeuwige verdoemenis toewenscht? Een oud wijsgeer heeft aangemerkt, dat niets verderfelijker voor de menfchen zijn zoude, dan de vervulling hunner wenfchen; en, inderdaad, ik hel over tot dit gevoelen: want velen mijner vrienden zouden, indien hunne verwenfchingen van zichzelven gevolg hadden gehad, bezweken zijn onder de menigte van allerlei onheilen, die men zich flechts kan verbeelden. Ja, wanneer zoodanig iets gebeurde, zou er thans naauwelijks een mensch zijn, die armen, beenen of hoofd ongefchonden had bewaard voor den dienst van Koning en vaderland. Deze hebbelijkheid van vloeken is eenen Officier van mijne kennis zoo zeer eigen geworden, dat, offchoon hij één oog in den flag heeft verloren, hij evenwel van zijne geliefde fpreekwijze niet kan afzien, en verwenfchingen tegen zijne beide oogen uitfpreekt met eene onverfchilligheid en gemakkelijkheid, alsof hij dezelve nog had; zoo zeer kon de gewoonte van vloeken hem misleiden ten opzigte van datgene, wat hij niet meer bezit. Ik vermoed derhalve, dat zij, die telkens van vloekwoorden en verwenfchingen zich bedienen, dikwijls daarbij niets denken, of die gewoonte voor iets fraais houden; want dachten zij, dat vloeken kwaad was, zoo zouden zij immers niet bij voortduring zich willen fchuldig maken aan eene verkeerdheid, welke niet eens vergoelijkt zou kunnen worden met de gewone verontfchuldiging van andere fouten, dat namelijk vermaak of vervulling eener dagelijkfche behoefte het doel ware. Ik kan niet gelooven, dat iemand zoo ftoutmoedig zichzelven zou willen verwenfchen, en in openbare gezelfchappen vloekwoorden uitbraken, aan welke hij in de duisternis en eenzaamheid niet zou durven denken zonder te beven.

De hebbelijkheid van vloeken moet, buiten twijfel, dan aangemerkt worden als eene fchoone hoedanigheid en als een aangenaam bewijs van jeugdige vrolijkheid. Zoo nu iemand als Profesfor in deze edele wetenfchap wilde optreden en gewenschten opgang maken, zal ik hem wel niet behoeven te herinneren, dat het van belang kan zijn, onze gemeene en onderwetfche namen te vervormen in meer modifche *Franfche* of in de welluidendfte *Italiaanfche* eigennamen, b. v. HENDRIK in HENRI, PIETER in PEDRO, KLAAS in NICOLINI, GERRIT in GIRARDOT, enz. Voorts doe hij, in zwellenden ftijl, eene aankondiging, hoofdzakelijk in-

houdende, dat hij, *van jongs af in de beste gelegenheid geweest zijnde, om in vleeschhallen en op vischmarkten in het vloeken zich te oefenen, en vervolgens jaren lang tijd en vlijt aangewend hebbende, om daarin verder zich te bekwamen, thans als Professor in deze voortreffelijke kunst, die geene aanbeveling noodig heeft, onderwijs wil geven*, enz.; *dat Heeren en Dames alle, thans meest in de mode zijnde, manieren van vloeken in de meest mogelijke volkomenheid bij hem zullen kunnen leeren*, enz.; *dat hij eerlang een boek zal uitgeven, onder den titel van: „ Volledig Vloekwoordenboek,"* of: „ *De volmaakte Vloeker.*" In dit werk behoort alles voor te komen, wat bij elke gelegenheid en in elk jaargetijde, naar gelange van ouderdom, rang en betrekking der perfonen, dienftig kan zijn, (*fentimentele* uitroepingen en verwenfchingen of bastaardvloeken voor Dames vooral niet te vergeten) verzeld van eene bijzondere opgave der verwenfchingen voor het loopende jaar. Zoo doende, zal de man, buiten twijfel, niet weinig aanmoediging vinden, is het niet bij de eenvoudige lieden van den eerbaren middelftand, dan voorzeker in de *fatfoenlijke* kringen.

BRIEF VAN N. N. AAN N. N., LID VAN HET PLAATSELIJK BESTUUR TE N., OVER HET VERGELIJKEND EXAMEN VAN ONDERWIJZERS.

(*Vervolg en flot van bl.* 508.)

Ik heb dan, geachte vriend! u twee gehoudene examina befchreven, en er hier en daar een wenk tusfchen gevoegd, u mijne meening over een en ander kenbaar makende; laat mij nu u kortelijk nog eenige gedachten over de beste wijze, om den gefchiktften perfoon voor uwen vacanten Onderwijzerspost te verkrijgen, opgeven.

Wanneer uw Onderwijzer vertrokken is, maakt gij bekend in de *Bijdragen van het Schoolwezen* en in de Courant uwer Provincie, dat die post bij u vacant is, met zuivere vermelding van de voordeelen, welke er aan verbonden zijn, en niet, zoo als fomtijds gebeurt, bij vergrooting, om daardoor des te meer Sollicitanten te lokken, van welke hij, die beroepen wordt, zich niet zelden meer vermindert dan vermeerdert in inkomen; en vooral niet, zoo als ik u van *** verhaald heb, om den

beroepenen Sollicitant voor eenen tijd van een gedeelte van zijn traktement te berooven. In die oproeping bepaalt gij natuurlijk, binnen welken tijd men zich moet aangeven, en geeft er tevens bij op, dat de dag der examinatie nader bekend zal gemaakt worden. Als de tijd van aangeven verloopen is, weet gij dus, uit welke Onderwijzers eene keus moet gedaan worden. Vóór dat nu het examen gehouden wordt, gaat gij de fcholen der Sollicitanten bezoeken. Gij wint, *als onbekenden*, in de naburige plaatfen, en in onderfcheidene herbergen, van de woonplaats des Sollicitants, berigten in, ten opzigte van zijn dagelijksch gedrag, omgang met menfchen en kinderen, enz. enz. Gij beziet, door behulp van den Sollicitant, de kerk en fchool; hierdoor komt gij met hem in kennis, woont zijn onderwijs bij, laat hem daar ftil werken, maar geeft intusfchen onbemerkt naauwkeurig acht, hoe hier alles in zijn werk gaat. Als goede kenteekens zoude ik u opgeven, dat de kinderen beleefd, befcheiden, zindelijk en fpraakzaam zijn; dat zij oplettend hooren en zien, en niet verftrooid in gedachten zitten, als de Onderwijzer met hen fpreekt; vooral ook, of hij, meer den pligt van minzaamheid omtrent onbekende perfonen, dan dien ten opzigte zijner leerlingen, tracht te vervullen; of alles gedwongene fraaijigheid is, dan of alles natuurlijk gefchiedt, enz. enz. Van zulk een onderhandsch onderzoek houdt gij aanteekening; en, na op die wijze de fcholen der Sollicitanten te hebben bezocht, en wegens hen de noodige berigten te hebben ingewonnen, kunt gij nu vooreerst uw werk ftaken en het examen afwachten. Wat den tijd, aan hetzelve te beftedеn, betreft, die is van 9 des morgens tot 9 des avonds, met behoorlijke tusfchenpoozing voor ververfching, lang genoeg. En in die tijdvakken van rust zal uwe menfchenkennis u ongedwongene, vrolijke fpraakzaamheid van ftille achterhoudendheid, eerlijke opregtheid en gulle openhartigheid van laffe en de menschheid onteerende valschheid en vleijerij doen onderfcheiden. Gij bezit MULLER's *veel hoofden veel zinnen* immers, en ik ken uwe bedrevenheid hierin. Wat verder de werkzaamheden betreft, welke er verrigt zullen worden, dit komt mij voor eenig en alleen af te hangen van den Schoolopziener; verkiest die b. v. fchriftelijk de vragen te doen en te laten beantwoorden, dan kunt gij zulks niet mondeling eifchen, en daarom ftel ik fomtijds zeer weinig prijs op zulk een examen, waar het misfchien wel eens ge-

beurd is; dat een kruipende vleijer en verklikker zijner ambtsbroederen boven aan op het proces-verbaal kwam te staan; terwijl de man, die rondborstig en eerlijk handelde, beneden zijne waarde behandeld werd. Hoe het examen ook moge gehouden worden, gij neemt ieder eene tabel; hierop plaatst gij de namen der Onderwijzers onder elkander; hun getrokken nommer voegt gij daar naast, en hier achter zet gij nu, naar bevind van zaken, de woorden *best*, *zeer goed*, *goed*, *matig* en *slecht*. Dit moet ieder lid van het Kiescollegie doen, ten minste drie. Deze drie of meer tabellen worden tot ééne gemaakt, en vervolgens tegen die van den Schoolopziener vergeleken. Is dit nu in orde, dan komt weder het verslag wegens de bezochte scholen in aanmerking; terwijl ten laatste hieruit het besluit wordt opgemaakt, wien van de Sollicitanten men beroepen zal.

Ingeval ik straks mogt gedwaald hebben, door te stellen, dat de Schoolopziener alleen de werkzaamheden zoo kan inrigten als hij verkiest, en dat integendeel het Kiescollegie hierin ook geraadpleegd moet worden, of dat de Schoolopziener van uw District, wien ik de eer niet heb te kennen, een eerlijk en regtschapen man is, gelijk ik ten minste velen ken, die zich door geene heerschzucht laat verblinden, of tegen rondborstige eerlijkheid en vrijmoedigheid vooringenomen is, en gij en de overige leden van het Kiescollegie met den Schoolopziener de werkzaamheden, als ook de wijze, hoe zij uitgevoerd zullen worden, regelt, dan zal ik u mijn gevoelen, hoe ik het examen zoude inrigten, mededeelen.

De publieke werkzaamheden liet ik eerst verrigten; ieder Sollicitant leest eenige verzen uit den Bijbel, zingt een vers van een Psalm of Gezang alleen, een met de Gemeente; en, zoo er een orgel bestaat, gelijk bij u het geval is, zoo liet ik ieder een Psalm of Gezang spelen; en daarmede achtte ik deze werkzaamheden voor geëindigd, en hield rust van een uur. Vervolgens zoude ik den Sollicitanten iets opgeven om te verbeteren en kunstmatig te schrijven; vervolgens het verbeterde taal- en redeneerkundig, gelijk men het noemt, te ontleden; hierbij zoude ik eenige rekenkundige voorstellen voegen, maar, zoo als ik reeds aangemerkt heb, ieder Sollicitant terstond al de voorstellen geven; dan kan ieder zijne krachten beproeven, en zoo veel oplossen als zijne vermogens toelaten. Na het eindigen van deze dingen, zoude ik rekenen, dat het ongeveer half twee was; en nu, dunkt

mij; moest er eene rust wezen, ten einde om drie ure of half vier weder te beginnen. Hierbij merk ik aan, dat, in deze schrijf- en reken- werkzaamheden, de Sollicitanten niet alleen geen overlast hebben van de ingezetenen der plaats, want die vooronderstel ik, dat allen naar huis zijn gegaan, maar dat ook het Kiescollegie en de Schoolopziener in dezen op eene afgezonderde plaats, afgescheiden van de Sollicitanten, zich bevinden; terwijl deze genoegzame ruimte hebben, om afzonderlijk ieder alleen op zichzelven te kunnen werken. Hierbij komt het mij verder voor, dat het Kiescollegie de les moest opgeven, welke de Schoolopziener den Sollicitanten dan konde dicteren met die fouten er in, welke hij geschikt oordeelde; dat wijders het Collegie een drie- of viertal wiskundige voorstellen had, welke mede door de Sollicitanten opgelost moesten worden. Op deze wijze zult gij niet zoo ligt gefopt kunnen worden door een' heerschzuchtigen Schoolopziener, daar integendeel de regtschapene, eerlijke man u zulks niet kwalijk zal nemen, maar veeleer zich zal verblijden, dat het u niet onverschillig is, onder welk opzigt uwe kinderen komen.

Wij zijn nu gekomen tot de theorie van Taal- en Rekenkunde, alsmede Aardrijkskunde, Vaderlandsche, Bijbelsche en Algemeene Geschiedenis, Natuurlijke Historie, Natuurkunde, Godsdienst, en Zedekunde, Opvoed- en Onderwijskunde. Daar het nu van zelve uit de akten der Sollicitanten blijkt, dat zij allen, volgens hunnen rang, genoegzame kunde in die vakken bezitten, zoude ik van oordeel zijn, hen daarin niet te ondervragen. Het is waar, de een kan meer in die vakken bedreven zijn dan de andere, maar zij weten toch allen veel meer, dan kinderen op hun 12de jaar misschien ooit kunnen leeren. In deze vakken komt het, mijns bedunkens, er maar op aan, of een Onderwijzer geschiktheid heeft om die wetenschappen aan kinderen mede te deelen, of hij eene goede wijze van leeren heeft; en of hij met verstand en oordeel uit den rijkdom van iedere wetenschap voor elke klasse van kinderen weet te kiezen. Wat toch zoudt gij zeggen van eenen Onderwijzer, die zeer goed de Aardrijkskunde kent, en echter in de school de 1ste klasse onderwijst op de wereldkaart, en de 3de klasse de woonplaats leert? Wat helpt alle geleerdheid eenen Geleerde, Predikant, boer, of wie het ook zij, indien men niet met oordeel en verstand doelmatig in zijn vak kan werkzaam zijn?

Wanneer ik van 4 ure des namiddags tot des avonds 9 ure zoude examineren, dan ondervroeg ik de Sollicitanten, wat zij iedere klasse van schoolkinderen, van eene wetenschap, b. v. Taalkunde, leerden, en hoe zij kinderen daarin onderwijs gaven; hier komt het, mijns bedunkens, toch maar op aan. Ook liet ik mij, als kind, door de Sollicitanten bij beurten onderwijzen, b. v. in het rekenen, taal of dergelijke. Mij dunkt in zulk een praktisch onderzoek kan ook zoo veel bedrog niet plaats hebben, als in een geleerd examen over kruistogten, oude Noordsche volken en wat niet al meer. Wanneer gij nu nevens den Schoolopziener mede aanteekening houdt, en deze aanteekeningen naauwkeurig vergelijkt tegen die, welke gij bij het bezoeken van scholen gemaakt hebt, dan zult gij zeer gemakkelijk kunnen ontdekken, of de Sollicitanten u ook iets vertellen, waarvan zij in de school niets uitvoeren; ten minste zult gij dit met weinig moeite kunnen doen, wanneer het examen gehouden wordt gelijk ik zoo even heb aangewezen.

Ziedaar, lieve vriend! voor zoo verre mijne vermogens die toelieten, aan uw verlangen voldaan. Kunt gij voor uwe plaats, of kunnen anderen er nut van hebben, dan is mijne moeite rijkelijk beloond: waarheidsmin bestuurde mijne pen, en het heil der menschheid was mijn doel; terwijl ik van ganscher harte wensch, dat het u gelukken moge, eenen Onderwijzer te kiezen, die door zijn gedrag een voorbeeld van navolging, en door een verstandig, oordeelkundig en doelmatig onderwijs, vooral ook door eene echt godsdienstige en zedelijke opvoeding, uwe kinderen trachte te vormen tot nuttige wereldburgers en zalige Hemelbewoners.

BEKLIMMING VAN DEN ORTELSBERG, IN AUGUSTUS 1826. (*)

De *Ortelsberg*, een tak van de *Tyrol* doorsnijdende keten der *Rhetische Alpen*, verheft zich, in de gedaante van eene driehoekige, met eeuwige sneeuw bedekte piramide, uit de *Drofsi-*, *Suldner-*, *Furba-* en *Martels* dalen, niet verre van de grenzen van *Tyrol*, *Italië* en *Zwitserland*. — De Aartsher-

(*) Bijaldien hier of daar, in deze ingezondene vertaling, eenige leemten mogten worden opgemerkt, verklaart de Redacteur deswege zich niet verantwoordelijk: Hij achtte dezelve echter niet van dat belang of zoo veelvuldig, om den Lezer daarom van het genoegen, den Reiziger op zijnen wetenswaardigen togt te vergezellen, te versteken.

tog JOHAN, die alles, wat flechts eenigermate tot verrijking der wetenfchappen kan bijdragen, op de edelmoedigfte wijze onderfteunt, gaf ook hier daartoe den eerften ftoot, door in het jaar 1804 de gemfenjagers van *Tyrol* uit te noodigen, om de toen nog niet beklommene fpits te beftijgen. Hunne pogingen waren vergeefs, en reeds begon men aan de mogelijkheid te wanhopen, toen JOZEF PICHLER, meer bekend onder den gemeenzamen naam van JOSELE, zijnde toen een jager van den Graaf TRAPP, befloot, zich aan die moeijelijke onderneming te wagen. Hij begon, volgens zijn verhaal, op den 27 September 1804, des morgens om 1½ ure, geheel alleen zijnen togt van *Drefui*, bereikte tusfchen 10 en 11 ure den top, konde het echter op denzelven, uit hoofde van de hevige koude, flechts eenige minuten uithouden, en kwam, tusfchen 8 en 9 ure des avonds, bijna geheel verftijfd en met bevrozene vingers en teenen, te *Drefui* terug. — Eerst toen gaf hij den met roem bekenden natuuronderzoeker, Dr. GEBHARD, daarvan kennis, die van den Aartshertog, in wiens dienst hij zich toen bevond, den last verkreeg, om den toegang tot de fpits van dien berg, zoo veel mogelijk, te banen, en, daar het reeds te ver in het jaargetijde was, in den volgenden zomer de beklimming van den berg te ondernemen. JOSELE, wien de behandeling dezer zaak voor het grootfte gedeelte werd opgedragen, bragt, nadat men in het ijs trappen gehouwen, op de gevaarlijke plaatfen touwen gefpannen, ringen aan de wanden vastgemaakt en ijzeren ftangen in den grond geflagen had, Dr. GEBHARD, van de zijde van *Suldner*, op den top des bergs. Tot meer gemak werd boven het *Knieheut*-gewest eene hut opgeflagen, ten einde in dezelve te kunnen overnachten. Dr. GEBHARD beklom den berg in den loop van het jaar 1805 driemalen, vergezeld door eenige vrienden, rigtte op denzelven eene piramide op, ftak een' grooten, met ftroo omwondenen en in pek gedoopten feinpaal aan, en plantte er tevens eene vlag, die echter, door het geweld van den wind, binnen weinige dagen geheel was vaneengereten. De Aartshertog wilde de fpits met een ijzeren kruis en een opfchrift verfieren; doch de invallende krijgsbewegingen en daarop volgende overgave van *Tyrol* verhinderden de uitvoering van dit voornemen. Wel is waar werd dit in de laatfte 21 jaren meermalen beproefd; maar telkens mislukte het, daar de natuur reeds in het naastvolgend jaar het grootfte gedeelte der voorbereidende maatrege-

len vernielde, en de daarop volgende gestrenge winter de toegankelijke punten zoo zeer veranderde, dat zelfs de bewoners van die plaats het voor onmogelijk hielden, den top op nieuw te bereiken.

De hoogte van dezen berg is, uit hoofde van de zoo geheel uiteenloopende opgaven, moeijelijk te bepalen. Over het algemeen, echter, werd hij op ruim 14,000 voet geschat; ja sommigen verhieven hem zelfs boven den *Montblanc*. Ik gevoelde mij, deswege, onwillekeurig uitgelokt, zelf naar de hoogte van dezen berg onderzoek te doen, zoo wel omdat eene in het jaar 1817 te werk gestelde driehoeksmeting denzelven tot op 12,239 *Weener*-voet, en den nevens denzelven staanden *Koningsmuur* op 12,030 *Weener*-voet deed dalen, als uit hoofde van het groote gevaar, aan hetwelk men zich, gelijk men zeide, bij het beklimmen blootstelde. De buitengewone hette van dezen zomer scheen de onderneming te begunstigen; ook vergunde mij de zamenloop van verscheidene omstandigheden, mij voor eenigen tijd aan mijne beroepsbezigheden te onttrekken; ik vertraagde derhalve niet langer, om mijn voornemen ten uitvoer te brengen en de reis te ondernemen. Om den lezer niet te vermoeijen, onthoud ik mij van alle aanmerkingen over den weg, dien ik insloeg, en verplaats hem terstond naar *Mals*, hetwelk ik tot het standpunt koos, waar ik mij tot mijnen togt wilde voorbereiden. Maar vooraf acht ik het noodig, dit stadje zelve iets nader te doen kennen.

Mals, met ruim 160 huizen en omtrent 900 inwoners, door de zich beneden *Glurns* in de *Etsch* ontlastende *Puni* doorsneden, ligt aan den van *Insbruck* naar *Milaan*, over het *Wormser-Joch* (*Monte Braglio - Umbrail*) geleidenden postweg, 11½ poststations van de eerstgenoemde stad verwijderd, in een tamelijk wel uitziend dal op de *Malser*-heide. De westelijke bergketen is ruw, dor, en de hoogere toppen gedeeltelijk met sneeuw bedekt, terwijl de oostelijke eenen vrij milden en vruchtbaren grond heeft. Zes kerken, die, met uitzondering der kerspelkerk, aan welker linkerzijde eene, op de *Laatscher*-akkers gevondene, *Romeinsche* zerk ingemuurd is (*); zeer klein zijn en weinig bezocht worden; twee op de plaats

(*) Dezelve was gebroken en werd weder aan elkander gevoegd; zij bestaat uit kalkaardig, rood marmer, gelijk men het in de omstreken van *Trente* op vele plaatsen vindt. Het reeds ten deele uitgesleten, doch nu weder hersteld opschrift luidt als volgt: *Dis Manibus. Rufinæ. Conjugi. Chrusonius Mucianus. et Rufinus et. Chrysis matri. Carissimæ posuerunt.*

gelegene ruïnen, *Fröhlichsburg* en *Trautsburg*, waarvan de eerste zich door haren 21 vademen hoogen, op zichzelve staanden ronden toren, met meer dan vademdikke muren, onderscheidt; de herbergen *het Hert* en *de gouden Arend*, welke laatste tevens het posthuis is, zijn nagenoeg al het merkwaardige, hetwelk dit stadje bevat. Uit de vensters dezer beide herbergen heeft men het heerlijk uitzigt op den *Ortels*-berg, die echter bij *Reschen* aan de zee, 3 uren van *Mals*, en van de hoogte, tegenover de plaats, boven de geitenhut, een nog grootscher schouwspel oplevert. Daarenboven ziet men in den omtrek de oude, nog bewoonde kasteelen *Churburg* en *Fürstenberg*, het op eenen berg gelegene klooster *Marienberg* met zijne als marmer gestucadoorde zuilen, de ruïne *Lichtenberg*, benevens eene menigte kleinere ruïnen, alsmede den nieuwen, eerst vóór twee jaren voleindigden, hoogsten straatweg van *Europa* over het *Wormser-Joch*, een werk, dat aan de tijden der *Romeinen* doet denken, welk een en ander zeer aangename wandelwegen oplevert, en aan hem, die door vlugt wegens of andere omstandigheden gedwongen is, hier eenige dagen te vertoeven, velerlei genot aanbiedt.

Het naastgelegene stadje en landgeregt, naauwelijks ½ uur van daar verwijderd, is *Glurns*. Schoon dus dengenen, die een geschikt verblijf zoeken, om zich tot den togt naar te rusten, ondanks den eenigzins verwijderden afstand, *Mals* bij uitsluiting boven alle andere plaatsen aan te raden, daar men in de beide vermelde herbergen, inzonderheid in de eerste, zeer goed onthaald wordt, en de kastelein STECHER, ten aanzien van alle noodige voorbereidende maatregelen tot beklimming van den top, de beste inlichtingen weet te geven.

Op Donderdag, den 10 Augustus, des namiddags, te *Mals* aangekomen zijnde, deelde ik den herbergier mijn voornemen mede. Er was daaromtrent slechts ééne stem, dat, namelijk, indien JOSELE zich wilde laten overreden, om mijn gids te worden, het welligt mogelijk zoude zijn; in het tegengestelde geval, echter, twijfelde men des te meer aan een' gunstigen uitslag, daar niemand den eigenlijken weg wist, dewijl al zijne gidsen in het jaar 1805 slechts onder diens opzigt gewerkt hadden, en sedert dien tijd de top van den berg niet meer beklommen was geworden. Er bleef derhalve niets over, dan dezen wonderman te voorschijn te laten roepen. Na deswege ingewonnene berigten, vernam ik, dat hij zich op de gemsenjagt bevond in de zoogenaamde *Ofen* aan de

grenzen van *Graauwbunderland*, en zich gewoonlijk, wanneer het weder zulks toeliet, op zon- en feestdagen, tot bijwoning van den eerdienst, naar *Mals*, of naar *Santa Maria* in *Graauwbunderland*, begaf. En werden derhalve dadelijk boden derwaarts uitgezonden, en juist op Zaturdag-avond kwam hij hier aan. JOZEF PICHLER, *vulgo* JOSELE genaamd, uit *Passeijer*, als een der onverschrokkenste en bekwaamste gemsenjagers bekend, geniet van den Aartshertog eene jaarwedde van omtrent 150 *fl.*, daar hij een' tijdlang zich in deszelfs dienst bevond, dien hij alleen uit verlangen naar zijne bergen en gemsen verliet, en is nu over de 60 jaren oud. Eene kleine gestalte, sterk gebogene knieën, een gevolg van het veelvuldig beklimmen van bergen, zeer scherpe, doordringende oogen, een tamelijk groote neus, en een groenen spits toeloopende hoed, gelijk dezelve in zijn land gedragen wordt, (in *Vintschgau* draagt men bijna overal zwarte hoeden) voltooijen nagenoeg het beeld van den man, aan wiens geleide ik mij zoude overgeven. Bij ons eerste gesprek verklaarde hij, daar hij juist van de jagt was teruggekomen, dat het voor het oogenblik te laat was, om daarover in het breede te spreken; maar dat hij gaarne des anderen daags na de mis alles nader met mij wilde overleggen. Hij kwam dan ook des Zondags; en, daar ik mij de moeijelijkheden, zoo veel mogelijk, wenschte te verligten, kwamen wij overeen, dat hij van den kant van *Suldner* eerst eene soort van weg zoude banen. Hiertoe had hij, volgens zijn zeggen, ten minste vier dagen noodig, daar de feestdag *Maria Hemelvaart* in dezen tijd inviel. Tot op ééne plaats meende hij, dat alles tamelijk wel zou schikken; ook wilde hij voor mij, boven de houtstreek, in het sneeuwgewest, eene hut opslaan; slechts dan, wanneer dit niet doenlijk was, moest ik in het *Suldner*-dal in eene boerenwoning overnachten, en alsdan in den loop van éénen dag den top beklimmen, en weder naar mijn nachtkwartier terugkeeren. Tot dat einde zoude hij mij den dag te voren eenen bode zenden, om geen' tijd te verliezen. Bij het afklimmen zoude het wel iets moeijelijker worden; maar hij beloofde mij, wanneer ik mij op de gevaarlijkste plaatsen de oogen liet binden, mij veilig weder te zullen terugbrengen. De keus der tot den togt benoodigde lieden liet ik geheel aan hem over; hij verlangde voor zijn persoon 10 *Louis d'or*, de anderen verkregen 1 *fl.* 20 *kr.*

Nadat alles op die wijze verordend was, maakte hij zich

gereed, om met mij den togt te ondernemen. De benoodigde touwen, ijzeren ſtangen, ringen en dergelijke werden hem op den volgenden dag nagezonden. Door den terugkeerenden knecht liet hij mij zeggen, dat alles op een' goeden voet ſtond, en dat zij nog ſporen hadden gevonden van den weg, door GEBHARD ter beklimming aangewezen; dat de berg, wel is waar, verwilderd was, maar dat zij evenwel de eerſte afdeeling reeds ten einde waren, en hoopten, dat ik den berg Donderdag zoude kunnen beklimmen. Vol verwachting had ik alreeds mijne inſtrumenten, ſterke, met ſpijkers beſlagene ſchoenen, gelijk men dezelve gewoon is aldaar te dragen, klimbeugels met punten van een duim lang, een' prikkel om mij ſtaande te houden (*), alles volgens de opgave van JOSELE, vervaardigd, een' floerſen band, om de oogen voor de verblindende terugkaatſing der zonneſtralen op de ſneeuw te beſchermen, gelijk ook een klein fleschje met vlugzout, ingepakt, en wachtte op den bode, die beſtemd was, om mijn leidsman te zijn tot *de twee wateren*, een huisje gelegen ter plaatſe, waar de *Dryfui-* en *Sulden*-beek ineenloopen, van waar ik op een lastdier, zoo ver mogelijk, zoude reizen. Maar vergeefs, niemand verſcheen; echter troostte ik mij met de gedachte, dat de ingevallen feestdag of het ſlechte weder het werk vertraagd hadden; tot dat op Donderdag JOSELE zelf kwam, om mij de onaangename tijding te brengen, dat zij, wel is waar, tot omtrent op ⅝ der hoogte gekomen waren, maar dat zich aldaar door de geſtrenge koude van vroegere jaren een ijsdam gevormd had, welks hoogte hij op meer dan 100 vademen ſchatte, en welken het onmogelijk was om te gaan of te beklimmen. Hij zoude mij tot die plaats dadelijk brengen; verder door te dringen, verklaarde hij, ſtond niet in zijn of eenig menſchelijk vermogen.

Hij, die immer in zijn leven jaren achter elkander een bepaald doel voor oogen had, tot hetzelve met zware opoffering trachtte te geraken, en nu, hetzelve bijna bereikt hebbende, ziet, dat alle zijne pogingen vergeefs waren, kan zich een denkbeeld vormen van den indruk, dien deze tijding op mij maakte. Wie zal, in zulk een geval, ook

(*) Wel te onderſcheiden van de in de *Alpen* gebruikelijke *griesbijl*. De *prikkel* is ſlechts omtrent 5 voet lang, heeft een' langen ijzeren haak, en gelijkt naar eene kram. De gemſenjager bedient zich meestal van denzelven, om bij het mikken zijn ligchaam daarmede te onderſteunen, door zich op het ijzer te plaatſen.

wanneer de bezwaren bijna onoverkomelijk zijn, zijn plan terstond opgeven? Ook ik zocht naar de mogelijkheid, om den togt te volbrengen; toen viel mij in, bij gelegenheid dat ik in den tusschentijd een uitstapje naar den nieuwen weg gedaan had, bemerkt te hebben, dat hij op eene hoogte van meer dan 8000 voet zeer na grenst aan de rij ijsbergen, van welke de *Ortels*-top eene voortzetting is; en reeds toen kwam het mij niet onmogelijk voor, langs dien weg de spits te naderen, te meer, daar de eerste beklimming door JOSELE insgelijks uit de vallei van *Drofni* ondernomen werd, door welke de weg gedeeltelijk loopt. Ik gaf mijnen gids mijn plan te kennen, die, wel is waar, zeer twijfelde aan de mogelijkheid om het ten uitvoer te brengen, doch zich echter aanbood, ingevalle ik het durfde wagen, zonder het te werk stellen van alle, tot zulk eene onderneming noodzakelijke, voorbereidende maatregelen, die, trouwens, daar bijna onmogelijk zouden zijn, of weinig zouden baten, den togt te ondernemen, nader te onderzoeken, of het mogelijk ware, den top van de zijde van de vallei van *Drofni* te beklimmen. Hiertoe zouden echter de twee dagen, Vrijdag en Zaturdag, vereischt worden, en een hem tot *Drofni* te gemoet gezonden bode zou mij in den nacht van Zaturdag op Zondag zijne bevinding te dezen boodschappen. Offchoon ik in mijn' tijd zeer bepaald was, besloot ik echter, ook nog deze proeve te nemen, om ten minste met de gerustheid te kunnen terugkeeren, dat alles in het werk werd gesteld, wat slechts op eenige wijze de bereiking van het doel konde bevorderen.

Om 8 ure in den nacht kwam eindelijk de lang met ongeduld verwachte bode, met de tijding, dat de onderneming geheel niet onuitvoerlijk was, en dat JOSELE met de overige togtgenooten mij in het posthuis van *Drofni* verwachtten. Het rijtuig van mijnen herbergier bragt mij, in naauwelijks 2½ uur, over *Tatsch*, *Schluderns*, *Spendini*, naar den nieuwen weg, en langs dezen, over *Prad*, aan de hoog tegen den berg gelegene plaats *Stilfs* (*Stelvi*), die dikwijls aan lavinen en aardvallen onderhevig is, van waar onze togt zich rigtte naar *de twee wateren*, vervolgens naar *Gomagoi*, de grensscheiding van *Lombardije*, en eindelijk naar *Drofni*, hetwelk uit naauwelijks 10 huizen bestaat, van welke het nieuw gebouwde posthuis het belangrijkste is. Hier trof ik mijne gidsen, wier namen FIDEL TIML uit *Sulden*, JOHANN BRUNNER van *Gandhof* en MICHAËL GAMPPER uit *Agums* ik vermelde

ten dienste dergenen, die in het vervolg denzelfden togt zouden willen ondernemen, daar ik alle reden had, om met hen zeer tevreden te zijn. Nadat wij een spaarzaam middagmaal genuttigd hadden, begonnen wij, terwijl wij nog eenen drager tot het vervoeren der levensmiddelen naar ons nachtverblijf medenamen, onder de zegenwenschen der brave *Alpen*-bewoners en van mijnen herbergier, op Zondag den 20sten Augustus, om 11½ ure op den middag, van *Drefsi* onzen togt, en bereikten, de beek, die de vallei van *Drefsi* besproeit, opwaarts volgende, in omtrent een half uur, de aan de oostelijke bergreeks afgelegen in het dal staande kerk aan de drie bronnen. De kleine kerk, en een huisje, hetwelk de éénsin het jaar bij deze bedevaartplaats den Godsdienst verrigtende geestelijke, gedurende den tijd, dat hij zich hier ter plaatse bevindt, bewoont, en drie uit gewijde standbeelden ontspringende bronnen, die aan de kerk den naam gaven, onder een schutdak, staan hier tusschen de bedding van twee lavinen. Nadat wij ons met de klimbengels gewapend hadden, begonnen wij ons links te wenden, en na eenige honderd schreden stonden wij reeds op de sneeuw. De weg ging in de bedding van een der gemelde lavinen tamelijk steil naar boven. Met de reeds overhellende sneeuw, die ons ieder oogenblik voor een' val deed duchten, voor oogen, hielden wij ons, zoo veel mogelijk, langs de rotsklippen, die de bedding insloten, en kwamen, om 3 ure, omtrent 200 schreden ter zijde van den weg, aan eene vervallene, uit boomstammen zamengestelde herdershut, die echter reeds sedert lang, uit hoofde van de gevaren, aan welke het vee, dat hier gedreven wordt, blootgesteld is, ondanks de heerlijke *Alpen*-weide, verlaten staat.

De *Kromhout*-streek was bijna ten einde, en onder den balsemachtigen geur der in de heerlijkste kleuren prijkende *Alpen*-kruiden werd het nachtleger opgeslagen, daar het niet mogelijk was, op een hooger gedeelte van den berg veilig den nacht door te brengen. Het vuur was spoedig gereed, de rook klom statig naar boven, en wij beloofden ons het heerlijkste weder. De lucht was warm, onder de toebereidselen tot het avondmaal, de uitmonstering der voorwerpen en werktuigen, die tot de beklimming niet volstrekt noodig waren, en die wij hier, om niet met te veel pakkaadje belast te zijn, achterlieten, en de vertellingen mijner gidsen, verliep de avond. Men maakte mij eene soort van bed gereed;

ik wikkelde mij in mijnen mantel, en zonk spoedig in de armen van Morpheus. Des morgens om 3 ure gewekt, gebruikten wij het ontbijt; en toen wij eindelijk, om 4½ ure des Maandags, van deze plaats opbraken, kraakten de ijsbergen, gelijk in de nabijheid losgebrand geschut. Ik gaf mijne vrees te kennen, dat dit slecht weder voorspelde; men troostte mij echter met het vooruitzigt, dat wij vóór dien tijd den top nog wel zouden bereiken. Wij verdeelden derhalve spoedig de pakkaadje, en ik liet zelfs, op hunnen raad, mijnen mantel achter. Wij gingen een vierendeel uurs op gras en mos voort, terwijl wij altijd den berg opklommen; daarop kwamen wij plotseling, met eene kleine bogt ter linkerzijde, aan een' rotskam, den zoogenaamden *vlashekel*, die slechts eenige vademen zich boven den bodem verhief, op welken wij stonden. Langs denzelven ging de weg over het gruis; en, aan deze plek gekomen zijnde, wordt ook de onverschrokkenste bergbeklimmer door duizeling bevangen. Het dal ligt hier omtrent 4000 voet boven de zee; de kam verheft zich som 6—7000 voet in de hoogte, en van denzelven tot beneden in het dal loopt eene schuinsche vlakte, op welke men, slechts hier en daar de sporen van vruchtbaarheid ontdekt. Elke tred wekt bij den reiziger de vrees op van naar beneden te storten; de voet vindt geen' vasten steun; het gruis, over hetwelk men voortgaat, wijkt, met geraas naar beneden stortende, voor den klimbeugel, dien men in hetzelve zoekt vast te hechten; en, met de handen zich aan den kam klemmende, bereikt men eindelijk, met zweet bedekt, na volle 1½ uur, den ijsberg. Bij elke schrede, die men verder op denzelven doet, ontwikkelt hij nieuwe schoonheden, offschoon ook nieuwe gevaren; — spleten, die ten deele met sneeuwwater gevuld zijn, met groen, rood en blaauw ijs, deels door de straalbreking van het licht, deels door de steenen, op welke het gehecht is, geverwd, verhoogen, even als de stoute bouworde, welke de natuur hier vormde, onze bewondering. Een tijdlang trokken wij langs de wanden eener kleine Gletscher-beek, of liever in dezelve, voort; toen werden de sneeuwklompen grooter. JOSEPH E bragt ons bergop bergaf, terwijl hij met eene verwonderlijke naauwkeurigheid elke gevaarlijke plaats, die dreigde in te storten, vermeed, over uitgespannene ijsbogen, dikwijls naauwelijks zoo breed, dat de voet er op konde staan; tusschen kloven door, drie uren lang. Hier gaven mijne gidsen mij

hunne bezorgdheid te kennen, dat de *ijsvreen* (*Firnerfchen*) mij zoude vermeesteren. Vergeefs waren mijne pogingen, om van hen bepaald te vernemen, wat zij hierdoor verstonden. Het schijnt, dat zij eene verbinding van het gezigt bij den aanblik van dit kolossale kristal, 't welk tevens eene soort van huivering of duizeling verwekt, daarmede bedoelden, daar zij de eigenlijke duizeling er niet door verstonden. De *Monte Cristallo*, niet vergeefs zoo genaamd, want zijn rondgevormde top schijnt in het zonnelicht met zilver overtrokken te zijn, lag bijna vlak voor ons; en ik kwam reeds op het denkbeeld, dat onze weg over denzelven liep, daar regts en links hemelhooge muren, welker beklimming mij onmogelijk scheen, den ijsberg insloten. Op mijne vraag, in welke rigting wij verder zouden voortgaan, bekwam ik geen regtstreeksch antwoord; maar kort daarop zeide JOSEPH: „Thans zullen wij u den strik aanleggen." Mijne verbazing en nieuwsgierigheid groeiden aan, toen mij een touw van verscheidene vademen lengte onder de armen werd vastgemaakt, en mijne gidsen zich naar den ter linkerzijde staanden muur, de zoogenaamde sneeuwgoot, wendden.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

DE GEEST DES KWAADS.

In 's afgronds diepste jammerkolken,
Daar heeft de Geest des Kwaads zijn' troon;
Daar zetelt hij op sulferwolken,
De Vorst der onderaardsche Goôn.
Vandaar zendt hij zijn slaven henen,
Die op zijn wenken zich vereenen,
Naar 't oord, hun door zijn' last bestemd;
Daar staan de Razernijen vaardig,
Slavinnen, haren meester waardig,
In de ijzren boei der Hel geklemd.

Daar gorden jammer en ellende,
Met moord, verwoesting, haat en nijd,
Aan 't hoofd der helsche legerbende,
Op zijn bevel, zich aan ten strijd:
Van daar verrijzen ze op naar de aarde,
Om menschenbloed en menschenwaarde,

Als roof, te fleuren in hun nest;
Om 't licht der waarheid weg te vagen,
En 't rijk der duisternis te fchragen,
Op logen en bedrog gevest.

Wee, waar zij landen! Wee de volken,
Door onbedachtzaamheid verrast!
Dra ftijgt de noodkreet tot de wolken,
Daar gruwel zich op gruwel tast.
Verraad en list gaan voor hen henen,
Hier in een' Koningsdos verfchenen,
Daar in het vrijheidskleed gehuld,
Nu achter 't beeld van 't kruis verftoken,
Dan in de huichelkap gedoken,
Met ftelfeltwisten opgevuld.

Die Geest, die zoo veel onheils baarde,
En eeuwen lang Euroop verrad,
't Geluk verbande van deze aarde,
Zich brasfend aan haar lijden zat;
Die Geest des Kwaads zag, met verfchrikken,
Een Volk zijn' zwarten troon verwrikken,
Zich fcheuren uit den flavenband:
Een licht, dat afftraalde uit den hoogen,
Verdreef de nevels van hunne oogen,
Verlichtte 't Volk van Nederland.

Het monfter bruide. Aan alle kanten
Verzaamden zich, op 't fchrikgeluid,
Al de opgedaagde Rijkstrawanten.
Zijn oog fchoot blikfemvlammen uit.
„ Gij kent," dus ving hij aan, „op de aarde,
„ Dat Volk, vol eigen kracht en waarde,
„ Waarvoor Europa vaak zich boog;
„ Dat eens, verzonken in moerasfen,
„ Zijn' grond deed rijzen uit de plasfen,
„ En aan 't geweld der zee ontoog.

„ Dat Volk, waar we eens den fchepter zwaaiden,
„ Toen Alva's woede voor ons ftreed,
„ En later twist en oproer zaaiden,
„ Met kerkelijk gewaad omkleed;
„ Dat, trots de vrijheid, die 't mogt fmaken,
„ Door fellen tweedragtsgloed aan 't blaken,

„ Ons de offers van zijne Eedlen bragt,
„ En, afgemat en afgeſtreden,
„ Zijn' naam, zijn' roem, zijn deugd en zeden
„ Ter prooi liet in dien rampſpoedsnacht.

„ Dat Volk, thans uit zijne aſch herboren,
„ Door hooger zin beſtuurd, geleid,
„ Heeft broederliefde trouw gezworen,
„ En zich der eendragt toegewijd.
„ Beſchaving rijst daar en verlichting.
„ Vooroordeel, bijgeloofsverdichting
„ En dweepzucht vlugten met hun ſtoet.
„ Het nachtfloers ſcheurt, en 't licht der waarheid
„ Verſpreidt zijn glans met helle klaarheid,
„ En ſtroomt met onverdraagbren gloed.

„ Verdraagzaamheid beklimt den zetel;
„ Het trotsch geſticht, naauw opgebeurd,
„ Hoont mijn gezag, en heeft vermetel
„ Ons elke prooi den klaauw ontſcheurd.
„ Gewetensdwang ligt daar gekluiſterd;
„ De banvloek van zijn waarde ontluiſterd;
„ Geen twist vuurt meer de menigte aan;
„ Geen muitzucht mag haar ſcherpe tanden,
„ Gelijk weleer, in de ingewanden
„ Van Neêrlands leeuwenteelgen ſlaan.

„ Te wapen," ſchreeuwt hij, „ mijn Vaſallen!
„ Stijgt op naar de aard', naar Nederland!
„ Herwint uw' invloed, daar vervallen!
„ Stijgt op, de fakkels in de hand!
„ Stookt tweedragt, rijt in de oude wonden;
„ De glans der waarheid word' verzwonden,
„ Door 't blaken van d' alouden twist;
„ 't Gemeen herzinke in domheid neder;
„ Het blind vooroordeel heerſche weder,
„ En 't licht verkeere in nevelmist!"

Genoeg. 't Bevel is uitgeſproken.
De helſche bende, tuk op roof,
Schaart zich ten ſtrijd. De fakkels rooken.
Zie logen, haat en bijgeloof,
Aan 't hoofd, de vuurge ſtanders zwaaijen,
Door Neêrlands oorden oproer kraaijen,

Verdichtend ramp, gevaar en nood.
Zoo ſpreidt, door gloënden damp omgeven,
De pest haar gif langs vruchtbre dreven,
En zamelt offers voor den dood.

Ja, zie de vlam reeds opwaarts varen!
De twist herrijst van vroegere eeuw,
Geſtookt door lastrende eeuwbezwaren
En onheilſpellend kraaigeſchreeuw.
De ſcheidsmuur wordt weêr toegeſmeten,
En de oude wrok, bijna vergeten,
Heft weêr het grijnzend hoofd omhoog.
Zie bijgeloof en dweepzucht loeren,
Om Baäl weêr ten troon te voeren,
Voor wien het volk zich eertijds boog.

De roem der Vaadren, eens ontluisterd,
Maar door het nageſlacht vereerd,
Wordt door den laster weêr verduisterd,
Hun deugd geſmaad en diep verneêrd.
De ſchand' der Hel wordt afgewasſchen;
Philipſen, Alva's en Vargasſen
Gezuiverd van hunn' vloek en hoon.
De heerschzucht wil ſlechts vuige ſlaven
In 't vorſtelijk gareel zien draven,
En predikt meineed vóór den troon.

Het licht, dat van den Hemel daalde,
En Jenner's hoofd en hart doorblonk,
En 't menschdom met een' gloed omſtraalde,
Waarvoor het reinſte danklied klonk;
Die Goddelijke vonk van boven,
Aan onders tot geen' prijs te ontrooven,
Die ſchat, naar waarde nooit geroemd,
Wordt door 't vooroordeel weêr verſmeten,
Voor ſchandlijk dwaallicht uitgekreten,
En door het bijgeloof verdoemd.

Zal dan het licht der waarheid wijken
Voor 't nevlen van het nachtgebroed,
En tweedragt weêr haar magt doen blijken
Op Neêrlands deugd en Neêrlands bloed?
Neen, vruchtloos ſpilt ge uw helſche listen.
Te duur betaalden wij de twisten;

'T Verbijsterend nachtfloers is gescheurd;
De dag rees heerlijk aan de kimmen,
En blijft aan onzen hemel klimmen,
Door Goddelijken glans gekleurd.

Neen, deinst terug, gij duisterlingen!
Ontmaskerd is uw heilloos doel.
Ziet al uw helsche ontwerpen springen.
Terug! Verzinkt weêr in uw' poel!
De Godsdienst, vrij van ijdle vonden,
Blijft hier haar zalig woord verkonden,
Door liefde en menschenmin bestuurd;
De Troon, door Vorstendeugd geheiligd,
Staat vast, door regt en deugd beveiligd,
Door eendragt en door trouw ommuurd.

Verlichting spreidt haar heldre glansen;
De wetenschap vervolgt haar spoor,
En blikt, van hare tempeltransen,
Uw boosheid en uw listen door.
Uw magt, uw invloed is gevallen:
Hoort overal het feestlied schallen
Van 't naauw vereenigd Nederland.
Geen nevel kan de zon verdooven;
Zij klimt, met vasten tred, naar boven;
De God des dags houdt eeuwig stand.

Z. V. D. P.

VERGELIJKENDE STAAT DER GEBOORTEN TE LISSABON EN PORTO VAN 1815 TOT 1819.

(*London and Paris Observer*, 1827, 17 Junij. *Bulletin des Sc. géogr.* Sept. 1827, p. 127.)

Steden.	Geboorten.	Jaren. 1815.	1816.	1817.	1818.	1819.
Lissabon.	Echte.	5,388	5,373	5,545	5,230	5,310
	Onechte.	2,095	2,022	2,024	2,095	2,050
Porto.	Echte.	1,626	1,679	1,705	1,715	1,756
	Onechte.	1,863	1,801	1,863	1,833	1,847.

In *Lissabon* staan gevolgelijk de onechte geboorten tot het geheele getal nagenoeg in de verhouding van dertig ten hon-

derd; in *Porto* overtreft zelfs het getal der onechte kinderen dat der echten. Uit deze opgave volgt, dat *Lisfabon*, de bevolking op 210,000 inwoners ftellende, en aannemende, dat de moraliteit federt niet veranderd is, thans binnen hare muren 70,000 onechte kinderen bevat; en dat *Porto*, op eene bevolking van 60,000 inwoners, er meer dan 30,000 van dien oorfprong telt.

ZELDZAAM REISAVONTUUR, VERVAT IN EEN BRIEFUITTREKSEL VAN P. L. COURIER AAN MEVROUW PIGALLE.

— Ik reisde in *Calabrië*, een land vol van flechte lieden, die, zoo ik geloof, niemand beminnen, en inzonderheid den *Franfchen* vijandig zijn. In deszelfs gebergten zijn de wegen zoo vele afgronden; onze paarden hadden het flim. Mijn reiskameraad vooruitrijdende, deed ons een voetpad, dat hem gemakkelijker en korter toefcheen, verdwalen. Het was mijne fchuld: behoorde ik mij op een loshoofd van 20 jaren verlaten te hebben? Zoo lang het nog dag was, zochten wij onzen weg te midden van het kreupelhout; maar hoe langer wij zochten, hoe meer wij verdoolden, en het was volflagen nacht, toen wij een huis naderden, dat er zeer zwart uitzag. Wij traden er binnen, niet zonder huivering; maar, wat zouden wij doen? Wij vonden er een gansch gezin van koolbranders bij het avondeten, waartoe men, op het eerfte woord, ons uitnoodigde. Mijn jonge vriend liet zich niet bidden; en ziedaar ons etende en drinkende, — hem ten minfte; want ik nam het vertrek en het voorkomen onzer gastheeren naauwkeurig op. De laatften hadden, wel is waar, al het aanzien van koolbranders; maar het vertrek geleek eene wapenkamer; ik zag er fnaphanen, pistolen, fabels, mesfen, bijlen. Alles mishaagde mij; en ik bemerkte weldra, dat ik desgelijks mishaagde. Mijn kameraad, daarentegen, fcheen als tot het gezin te behooren; hij lachte en praatte met hen; en, door eene onbezonnenheid, welke ik had kunnen voorzien, vertelde hij weldra, van waar wij kwamen, werwaarts wij gingen, en dat wij *Franfchen* waren. Verbeeld u eens! Alleen, verdwaald, zoo ver verwijderd van alle menfchelijk hulp, in de magt van onze doodvijanden! En daarbij, om toch niets te verzuimen van hetgeen ons ongelukkig kon maken, hing onze vriend den rijken man uit, en zeide aan onzen gastheer, alsmede aan onzen gids voor den volgenden dag, eene ruime belooning toe. Eindelijk, om de maat vol te meten, fprak hij van zijn valies, beval hun voor hetzelve bijzondere zorg, en dat het aan 't hoofdeneinde van zijne legerftede moest geplaatst worden, begeerende, zeide hij, geene andere peluw! Men zou gezegd hebben, dat wij de juweelen der kroon bij ons hadden; en wat meent ge, dat het was? Brieven van zijn meisje! Na geëindigd fouper zeide men ons

goeden nacht. De huisgenooten sliepen beneden, wij boven, op een' hangzolder, zeven à acht voet hoog, werwaarts men met eene ladder opsteeg, eene soort van nest, waar men binnen kwam, onder de hanebalken doorkruipende, beladen met voorraad voor het gansche jaar. Mijn reisgenoot klom naar naar boven, en, met het dierbaar valies onder zijn hoofd, sliep hij aanstonds in. Wat mij betreft; besloten hebbende op te blijven, leide ik een goed vuur aan, en zette mij daarnevens. Reeds was de nacht bijkans verstreken, en begon ik mijzelven gerust te stellen, wanneer, nog vóór de aanbraak van den morgen, ik beneden mij onzen hospes met zijne vrouw hoorde praten en kijven; en, het oor neigende naar den schoorsteen, welke met dien beneden gemeenschap had, vernam ik duidelijk deze woorden van den man: „ Wel dan, in 't kort: gij wilt, dat beiden zullen gedood worden?" Waarop de vrouw antwoordde: „ Ja, zeker!" En nu verstond ik niets meer.

Hoe zal ik u mijne gewaarwordingen beschrijven, lieve nicht? Ik kon naauwelijks adem halen; mijn gansche ligchaam werd koud als marmer; zoo ge mij gezien hadt, gij zoudt getwijfeld hebben, of ik dood dan levend was! Hemel! als ik nog daaraan denke!...... Wij beiden nagenoeg zonder wapenen, tegen twaalf of vijftien, van dezelve zoo welvoorzien! En mijn reisgezel in diepen slaap! Hem wekken, gerucht maken, durfde ik niet; alleen ontsnappen, wilde en konde ik ook niet, wijl het venster wel niet hoog was, maar digt bij hetzelve twee groote doggen als wolven huilden. Verbeeld u, zoo ge kunt, mijnen toestand! — Na verloop van een lang en bang kwartier uurs hoorde ik iemand op den trap, en ik zag, door eene spleet van de deur, den huisvader, met de lamp in de eene en een groot mes in de andere hand. Hij naderde, gevolgd van zijne vrouw. Ik sloop achter de deur. Hij opende dezelve; maar, eer hij binnentrad, gaf hij de lamp aan zijne vrouw over. Nu trad hij voort, met bloote voeten. Zij, hem van verre lichtende, terwijl zij met hare hand het licht gedeeltelijk bedekte, fluisterde hem toe: „ Zachtjes, zachtjes toch, dat zij niet wakker worden!" De ladder opklimmende, met zijn mes tusschen de tanden, kwam hij bij het bed, waar de arme slapende jongeling den ontblooten hals, als 't ware, zijnen moordenaar aanbood. Deze greep nu het doodelijk werktuig, en met de andere hand..... eene zijde spek, die aan den balk hing, sneed daarvan een' goeden reep, en verwijderde zich gelijk hij gekomen was; de deur sloot zich, de lamp verdween, en ik bevond mij alleen met mijne gepeinzen.

Toen het morgen werd, kwam men, met geen klein gerucht, ons wekken, gelijk wij verzocht hadden. Men zette ons een ontbijt voor, dat, op mijn woord, regt smakelijk was; onder anderen twee kapoenen; de eene, zeide onze gastvrouw, om op te eten, de andere om mede te nemen. Dezelve ziende, ging er een licht voor mij op, ten aanzien der verschrikkelijke woorden: „ Gij wilt dan, dat beiden zullen gedood worden?"

Na geëindigd ontbijt betuigden en betoonden wij aan deze goede lieden, die inderdaad eene vereerende uitzondering maakten op het doorgaand gedrag hunner landgenooten jegens vreemdelingen, onze erkentenis, en vervolgden, onder geleide van eenen gids, onzen togt.

EEN HINDOOSCH VERTELSEL.

Een *Raja* had vier dieven ten dood verwezen. Nadat drie hunner de ſtraf hadden ondergaan, verklaarde de vierde, meer geſlepen, dat hij een verzoek aan den *Raja* had te doen, en dat hij daarna bereid was te ſterven. Voor den Prins gebragt, ſprak hij tot dezen, op een' eerbiedigen, maar tevens vrijmoedigen toon: „ Mogt het u behagen, o Prins! de voltrekking van het over mij gevelde vonnis op te ſchorten, tot dat gij in ſtaat geſteld waart, over het vermogen te oordeelen, dat ik bezit, om eenen boom te kweeken, die gouden vruchten draagt!" — „ Maar," hernam de *Raja*, „ indien gij dusdanig vermogen bezit, vanwaar komt het dan, dat gij daarvan geen gebruik hebt gemaakt, in ſtede van u toe te wijden aan een zoo ſchandelijk beroep, als dat van eenen gaauwdief."— „ Ach!" antwoordde deze, „ uwe Hoogheid gelieve op te merken, dat, zoo het zaad niet geplant worde door iemand, die in zijn ganſche leven geenen diefſtal, hoe ook genaamd, heeft begaan, de boom niet alleen geene vrucht zal dragen, maar den planter zelf, op het eigenſte oogenblik, een gewiſſe dood treft." — De *Raja*, voldaan over deze rede, deed eenige kleine gouden granen aan elk' zijner Hovelingen uitdeelen, met bevel om die te zaaijen; maar geen hunner durfde zich aan dit zoo gevaarlijk werk wagen, en allen gaven eerbiediglijk te kennen, dat de *Raja* zelf de éénige perſoon was, tot deze verrigting bevoegd; waarop deze antwoordde: „ Ik kan mij even min beroemen geheel zuiver te zijn: want ik herinner mij, in mijne jeugd eenige lekkernijen, door mijne moeder weggeſloten, te hebben gekaapt." — „ Wel nu, o mijn Vorst!" riep de misdadiger uit, „ dewijl alle uwe Hovelingen en gij zelf aan gelijke overtreding ſchuldig ſtaan, waarom moet ik alleen dan het leven derven?" — De Prins lachte, de Hovelingen lachten desgelijks, en de dief kreeg pardon.

DE DOOD VAN CHAMPCENETS.

Champcenets was een man van moed en vernuft. Beide betoonde hij op eene wijze, die meer verbazing dan bewondering wekt, ten tijde der *Franſche* Omwenteling. Ten dood verwezen om een ſatyriek bonmot tegen de Republiek, als *Zamenzweerder door Calembourgs*, werd zijn vonnis uitge-

ſproken door den onmenſchelijken FOUQUIER-TINVILLE; waarop hij dezen vroeg, of hier, even als in de vergadering, ook remplacering plaats had. — „ Waarom?" vroeg het monſter. — „ Omdat ik mij dan door u zou doen vervangen!" was het onverſchrokken antwoord. De noodlottige kar beſtijgende, op welke ROBESPIERRE zijne ſlagtoffers ophoopte, riep hij den drijver toe: „ Zoo ge ons wèl ment, beloof ik u een „ goed drinkgeld!"

ONVOORZIGTIGE UITLATING.

De Graaf VAN LIVERPOOL droeg, gedurende het eerſte gedeelte zijner ſtaatkundige loopbaan, den titel van HAWKESBURY; deze bijzonderheid was aan Mevrouw VAN STAËL onbekend. Op zekeren dag beklaagde zij zich, in een geſprek met hem, over de geweldige langwijligheid van ſommige *Engelſche* redenaars, en vroeg op eens met levendigheid: „ Maar à propos, Mylord, zeg mij toch eens, wat „ er geworden is van zekeren Lord HAWKESBURY, die al- „ leen mij meer verveelde, dan alle de overigen te zamen?"

DE POGCHER BESCHAAMD.

Een man van groote ligchaamskracht, een' jongeling van kleine geſtalte willende beleedigen, zeide tot hem: „ Zoo „ gij niet zwijgt, ſteek ik u in mijn' zak." — „ In dat ge- „ val," hernam de jongeling, „ zult gij meer moeds in den „ zak dan in het hart hebben."

HET ONDERRIGT DER MAINOOTSCHE MOEDER.

XIX.

Vele witte zwanen drijven ſtatig op Eurotas' ſtroom;
Vele zwarte raven zweven, krasſend, langs zijn' breeden zoom.
Witte zwanen, van waar komt gij? Meldt, o meldt mij, zoo gij 't weet,
Of mijn zoon als een Spartaner in het oorlogsveld zich kweet?
Zwarte raven, van waar komt gij? Vondt gij niet uw' disch bereid;
Veel bebloede Turken - ſchedels, op de baan der eer verſpreid? —
In de groene lauwerſtruiken, die zich buigen naar den vloed,
Waar de zwaan in 't digte loover hare nesten bouwt en broedt,
Hangen vele witte pennen; 'k zamel die met vlijt bijeen,
Om er pijlen van te ſnijden voor mijn knaapjes jong en kleen;
Wijs dan in het hooge luchtruim naar het zwarte roofgebroed;
Zeg hun: Kinders, dat zijn *Turken*, ſchuldig aan uws vaders bloed!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

GEDACHTEN VAN EENEN SCHOOLONDERWIJZER.

De nacht, die het onderwijs bedekte, toen het stelsel van vrees den opvoeder tot despoot en den leerling tot slaaf vernederde, is voor de fakkel der verlichting gevloden. Wij mogen die gelukkige dagen beleven, waarin men, en door ervaring en door redenering geleid, algemeen toestemt, dat de onderwijzer werkzaam behoort te zijn in den geest der liefde.

Hoe weinig nadenken er vereischt wordt, om zich van deze waarheid te overtuigen, niet zoo gemakkelijk schijnt het, tot eene duidelijke inzage te geraken, hoe deze liefde behoort gestemd te zijn. Werpt slechts een vlugtigen blik in de huiselijke kringen: springt het u niet in de oogen, dat zij menigmaal zwijgt, waar zij met nadruk vermanen, omverre werpt, waar zij opbouwen, bederft, waar zij genezen moest?

Het kan dan niet ten eenemaal onbelangrijk geacht worden, dat wij haar van het regte standpunt trachten te overzien; dat wij nagaan, welke karaktertrekken zij moet bezitten, zal zij haar doel bereiken.

In de ontwikkeling hiervan zullen wij de volgende orde in het oog houden:

I. De liefde van den onderwijzer moet zuiver of belangeloos,

II. Zij moet wijs,

III. Zij moet standvastig zijn;

IV. Zullen wij met eenige drangredenen besluiten.

I. De liefde van den onderwijzer moet zuiver of belangeloos zijn.

De onderwijzer, door een belangelooze liefde gedreven, beschouwt zichzelven als bestaande *om* en *voor* zij-

ne leerlingen: *hun*, zegt hij, *behooren al mijne krachten en vermogens.*

Deze overtuiging is hem een spoorslag, om met den meesten lust en ijver werkzaam te zijn; om al, wat zijne hand vindt te doen, te doen met alle magt: want hiertoe acht hij zich verpligt jegens zijne leerlingen en derzelver ouders, jegens de maatschappij en het Opperwezen.

Hij is onpartijdig in zijne liefde.

Vorstentelg en bedelaarsknaap verliezen in zijne school die namen; hij noemt allen bij den regten titel: *Gods geslacht.*

Zou dit geene heilzame gevolgen voor de jeugd opleveren? Zoo doende toch verkrijgen de kinderen het ware denkbeeld van hunne bestemming. Wat hen voor het overige van elkander moge onderscheiden, zij staan, als *menschen*, als *redelijke wezens*, die dezelfde behoeften met elkander gemeen hebben, in gelijken rang; wijsheid en deugd alleen bepalen elks verdienste; zij leeren zich op het naauwst aan elkander verbonden gevoelen.

Zulk een onderwijzer verwerft zich de liefde en het vertrouwen zijner leerlingen.

En hoe veel heeft hij dan niet gewonnen! Gereedelijk vinden zijne lessen, vermaningen en waarschuwingen ingang in de jeugdige harten; ja, indien het mogelijk is, het kind uit besef van pligt tot den pligt te leiden, dan en dan alleen is zulks met grond te hopen.

Beschouwen wij, daarentegen, den onderwijzer, wiens liefde uit onzuivere beginselen voortvloeit: hij mist dien lust, dien naauwgezetten ijver; maar al te ligt vergenoegt hij zich met het kind tot eene zekere hoogte op te voeren, om het datgene te maken, wat het worden *moet*, en niet, wat het worden *kan*; of hij kiest het *schoonschijnende* voor het *noodige*, om met zijne school te schitteren en zich eenen naam te maken; of hij laat zich door het eigenbelang in andere betrekkingen wikkelen, welke hem afleiden van zijnen eerwaardigen post: gewis, hij leeft niet geheel voor het onderwijs, en het

ſtaat met grond te vreezen, dat hij zich aan wezenlijk pligtverzuim ſchuldig maakt.

Is het niet waar? zijne liefde is partijdig. Moge zijn verſtand te verlicht wezen, dan dat hij niet zou begrijpen, dat al zijne leerlingen gelijke aanſpraak maken op een doelmatig onderwijs; moge de geest des tijds plak en roede uit zijne ſchool verbannen hebben: te ſterk nogtans is de verzoeking, om zijne leerlingen met eenzijdige liefde te behandelen. Den kinderen der rijken en aanzienlijken geeft hij bij voorkeur de blijken zijner toegenegenheid. Hij kan *te* veel van hen verdragen; hij is *te* vleijend jegens hen; op eene bedekte en fijne wijze zwaait hij hun onverdienden lof toe; een lonk met het oog, een zachte handdruk, een verdubbeld eerbewijs, een vleijende titel, en wat al vonden van het vernuft (hoe doeltreffend op zijnen tijd); dit alles zijn zoo vele bedelarijen om de gunst van hen, die hij meent te moeten ontzien.

Jegens het kind van den geringen daglooner is hij zoo nederbuigend niet. Hij kan *te* weinig van hem overzien; een kleine mispas, uit jeugdige levendigheid, onbedachtzaamheid of onnoozelheid begaan, haalt hem eene ſcherpe berisping op den hals. Al kent hij de les even goed, al is zijn ſchrift even fraai, al is hij niet minder vlijtig, nogtans oogst hij minder lof, en, waar het op eene vergelijking aankomt, behaalt het jonge heertje doorgaans de zegepraal.

Laat ons kortelijk nagaan, hoe zulk een onderwijzer zich tegen *God*, *zichzelven* en *zijne leerlingen* bezondigt.

Gelijk gij wilt, dat u de menſchen doen zullen, doet hun ook alzoo: dus luidt het ſtellig gebod van JEZUS. Overtreedt hij hetzelve niet? Met het *zedelijk gevoel* begaafd, ligt de pligt te duidelijk voor zijnen voet, dan dat hij door drogredenen zijn hart in rust zoude kunnen wiegen; zijn geweten tast hem telkens weder op de wond, en zegt ondubbelzinnig: *gij zondigt tegen den hoogen God.*

Dit doet hij, in de tweede plaats, tegen *zichzelven.*

Immers hij maakt zich ſchuldig aan eene laakbare onregtvaardigheid. Het pijnlijk verwijt, van tegen zijne betere overtuiging aan te druïſchen, kan hij niet ontvlugten. Hij haalt zich daarenboven de billijke verachting van alle weldenkenden op den hals; en waarmede zal hij zich dan troosten?

Eindelijk; hij zondigt tegen *zijne leerlingen*. Het kind toch heeft deszelfs onbetwistbare regten, en het heeft er bewustheid van. Wie hierop willekeurig inbreuk maakt, beleedigt hetzelve; daarenboven ſtrooit hij in den jeugdigen boezem de zaden van mistrouwen en afkeer jegens deszelfs dwingeland; want als zoodanig inderdaad beſchouwt hij den onderwijzer. En van hoe veel minder vrucht zijn de lesſen en vermaningen voor de harten, welker vertrouwen hij mist!

En, wat moeten zijne lievelingen van hem denken? Het ontſnapt gewis hunner opmerkinge niet, dat de onderwijzer hen met eenzijdige liefde bejegent. Hij verliest in hun oog zijne achtbaarheid en waardigheid; want zij zien in hem meer den *dienaar* en *knecht*, dan den *vader*. Zijn onderwijs heeft voor hunne zedelijkheid dat *leven*, die *overreding*, die *vormkracht* niet.

Ja, dáár is de ſtelling van DA COSTA waarachtig, dat de kinderen gevormd worden *tot duivels* (liever *tot menſchen*) *vol hoogmoed en nijd*. Wordt de miskende leerling niet met afgunst en nijd bezield jegens hem, die de onderſcheidende goedheid van den onderwijzer mag ondervinden? En de laatſte, komt hij niet eigenaardig in den waan, dat hij een voortreffelijker wezen is; zal hij niet uit de hoogte op genen nederzien, en het vergif van den hoogmoed langzaam, maar zeker, inzuigen?

Reeds ſtaat voor onze verbeelding de ganſche reeks der ſchadelijke gevolgen hiervan in hun volgende leven!

II. De liefde van den onderwijzer moet eene wijze liefde zijn.

Als zoodanig volgt zij, A, eenen trapswijzen gang in het onderwijs.

Elke plotſelijke opklimming in het onderwijs is ſtil-

ſtand of teruggang voor den kinderlijken geest. Wordt dezen geweld aangedaan, dan ontwikkelt zich, op het hoogst, eene onnatuurlijke kracht; de ziel wordt gedrukt door het gevoel van onmagt, dat den moed ter nederſlaat en den lust uitdooft; het verſchrikkelijk denkbeeld van onmogelijkheid geeft den doodſteek aan allen innerlijken aandrang tot inſpanning; alleen de dwang kan de ziel in beweging brengen, en met hare overſpanning verliest zij hare veerkracht.

Waarlijk, de verwisſeling van de oude lees- en leerboeken met de werkjes van eenen NIEUWOLD, WESTER enz. was een reuzenſtap in de ſchoolhervorming. Deze waarheid is te duidelijk, om er een woord meer van te zeggen.

Doch zal er voldaan worden aan het ware oogmerk der opvoeding, *om het kind tot een zelfſtandig wezen op te leiden*, dat is, *uit eigene kracht zoodanig te handelen, alsof de onderwijzer nog ſteeds aan zijne zijde ſtond*, dan moet er nog eene andere opklimming in het onderwijs plaats hebben, behalve die, welke de materie of de ſtof aangaat; eene opklimming, overeenkomſtig den gang der natuur zelve in de ontwikkeling van den mensch.

Men kan den knaap in verſchillende wetenſchappen inleiden, hem eene ſchoonſchijnende zaakkennis mededeelen, en bij deszelfs intrede in de maatſchappij weet hij dikwijls niet, hoe hij zich moet gedragen; in toevallige omſtandigheden, wanneer het op gezond verſtand en oordeelskracht aankomt, ſtaan hem meestal de handen verkeerd; hij gevoelt zijn onvermogen, om zonder leidsman voort te gaan op de bane der wetenſchappen; de tijd en de ondervinding blijven zijne eenige leermeesters, en, behalve het dagelijkſche, gaan zijne kundigheden grootendeels of geheel weder verloren.

De ware grond van dit verſchijnſel is hierin gelegen: de verſtandelijke vermogens *zelve* worden niet behoorlijk geoefend. Is niet, natuurlijk, gebrek aan *geſchiktheid* voor de wetenſchappen het gevolg daarvan?

Het kind moet tot de *waarheid*, maar deze niet tot het *kind* gebragt worden; of, met andere woorden, het moet de waarheid zelf leeren vinden, zelf ontdekken, hoe de waarheden aan elkander zijn geschakeld of onderling zamenhangen, om alzoo tot die innerlijke en eigendommelijke kracht te geraken, waardoor de mensch alleen in staat is, eenen vrijen blik in de wetenschappen te werpen en dezelve nuttig toe te passen.

En zoo komen wij dan als van zelve tot, B, de beste *wijze*, waarop het onderwijs moet gegeven worden.

Het moet gegrond zijn op *uitwendig aanschouwen*. Gaat niet elk verlicht onderwijzer dezen weg, als hij den kinderen de namen der spraakteekens in het geheugen prent? Hij spreekt met hen over dingen, die hun bekend zijn; of, met andere woorden, al vragende laat hij hun hunne ervaringen opnoemen, en voert hen alzoo van den naam des uitgelokten denkbeelds op dien des aangewezenen spraakteekens.

Hoe zeer wordt zoo doende het onderwijs voor de zinnelijke kinderen veraangenaamd! Het is hun een louter spel. Immers komen zij niet op de gedachte, dat het aanleeren van spraakteekens de hoofdzaak is, maar achten dit veeleer voor iets toevalligs; en toch wordt het doel op het spoedigst bereikt. Waarom? Dewijl zij geene zwarigheid ontmoeten, maar alles zelve meenen te vinden.

Heeft het aanvankelijk rekenonderwijs met kuben of eenheidstafel (het komt niet op den vorm aan) eenen anderen grondslag? En heeft de ervaring niet ten overvloede geleerd, dat dit de zekere weg is, om der jeugd de beginselen dezer wetenschap grondig bij te brengen?

Waardoor tracht gij het zedelijk gevoel bij de jeugd op te wekken en te versterken? Is het niet door middel van de geschiedenis? Hoe menigmaal gaan de ouders aldus te werk, zonder er juist aan te denken, wat de reden zij, dat voorbeelden *trekken*; welke reden eenvoudig deze is, dat de waarheid *verzinnelijkt* wordt.

Wilt gij de teedere jeugd van uwe liefde overtuigen:

gij onthoudt u van alle redenering; gij komt haar slechts tegen met een vriendelijk en opgeruimd gelaat en lachjes op de wangen, en leidt en bestuurt hare onbedrevene handjes tot ligte en aangename bezigheid.

- Wilt gij haar een denkbeeld geven van de goedheid Gods: gij wijst haar op het gras en de bloemen des velds, op de nuttigste dieren, op het zingend vogeltje, op de weldadige lichten des hemels.

Wilt gij haar een levendig besef inboezemen van de alwetendheid, heiligheid, regtvaardigheid en getrouwheid Gods: gij doet haar zien, hoe onze voorouders, na het overtreden van 's Heeren gebod, zich te vergeefs voor Hem verbergen; hoe het bloed van den vermoorden ABEL tot Hem opklimt; hoe Hij KAÏN's offer versmaadt; hoe HENOCH levende ten hemel wordt opgenomen; een verdierlijkt menschengeslacht in de wateren smoort; een *Sodom* door vuur van den hemel tot niet wordt; — gij doet haar zien, hoe NOACH en de zijnen bewaard blijven te midden der algemeene verwoesting; hoe LOTH door Gods engelen aan den akeligen brand wordt ontrukt; den jongelingen in den gloeijenden oven geen leed geschiedt; DANIËL veilig nederzit in den leeuwenkuil; hoe JEHOVA al deszelfs beloften aan ABRAHAM's nakomelingen gestand doet. (*)

Wilt gij de jeugdige zielen versterken met het geloof aan eene allesbesturende Voorzienigheid: gij speelt voorzeker den wijsgeer niet, maar spiegelt haar dezelve af in de lotgevallen van eenen MOZES, JOZÉF, DAVID, JEZUS en zoo vele anderen.

Doch, gelijk wij straks zeiden, het kind moet ook de *kracht* verkrijgen, om de wetenschappen in het algemeen tot zijn nut te gebruiken.

Onzes inziens is de *Vormleer* van VAN DAPPEREN een uitmuntend middel ter bevordering van dit oogmerk, uit hoofde van de *wijze*, waarop zij het kind bezig houdt. Laat ons den verdienstelijken schrijver

(*) Uit deze enkele trekken blijkt reeds, dat de *Bijbelsche geschiedenis* belangrijk is boven alle andere.

zelven hooren: „de opmerkzaamheid der kinderen wordt
„ door de zinnelijke voorstelling van lijnen, hoeken enz.
„ op de regte wijze geoefend, daar zij de middelen in
„ hun oog en in hunne hand hebben. Het kind biedt
„ zichzelven aan, en ongedwongen voert de onderwij-
„ zer het van trap tot trap langs eenen weg, die in des-
„ zelfs eigen wezen is ingeweven. De gevallen, waarin
„ de lijnen en figuren enz. voorkomen, staan tot elkander
„ in het naauwste verband; het kind zal dezelve niet
„ alleen weten te vinden, maar het zal ook de opeen-
„ volging derzelve trapswijze gewaar worden." (*)

Maken belooningen en straffen een gewigtig deel der opvoeding uit, wij mogen dit dan ook niet met stilzwijgen voorbijgaan.

Gelijk de wijze, waarop het onderwijs moet gegeven worden, bepaald is door deszelfs oogmerk en den natuurlijken gang van 's menschen ontwikkeling, zoo moeten ten rigtsnoer verstrekken van belooning en straf derzelver doel en de natuur des kinds.

Naar mate het kind meer gevoelt, minder redeneert, en grooter zucht tot navolging bezit, weest meer teeder in het beloonen en korter in het bestraffen. Stelt

(*) De nuttigheid hiervan drukt de schrijver, een weinig verder, aldus uit: „ Hierdoor krijgt de ziel eene zekere be-
„ hoefte, om de denkbeelden te rangschikken; door dezel-
„ ve wordt het kind aanvankelijk in staat gesteld, in hetgene
„ volgt vooruit te zien, te bepalen, hetgeen noodzakelijk
„ volgen moet: eene werkzaamheid van onzen geest, welke
„ ons door geheel ons leven bijblijft; eene werkzaamheid,
„ welke hierom nooit te vroeg kan begonnen worden, en
„ die, als het voornaamste vereischte in de behandeling der
„ wetenschappen, welke zij ook zijn mogen, ten grondslag
„ moet liggen." Laat ons er bijvoegen: het kind verkrijgt lust tot inspanning van den geest, eenen afkeer van het oppervlakkige, en leert alleen vragen, wat *waarheid* zij. Behalve dat deze uit haren aard geschikt is om den mensch tot nederigheid te leiden, wordt het bewaard voor veelweterij en hoogmoed, die magtige hinderpalen in 's menschen verstandelijke en zedelijke ontwikkeling.

het vlijtige en gehoorzame kind tot een voorbeeld; een lagchend en toeknikkend *ja*, een goedkeurende *handdruk*, een nederbuigend *kusje*, — een afkeurend *neen*, een klagend *ach*, een ontevreden *foei*, een bevreemdend *he:* ziet daar alles, zouden wij bijna zeggen, wat voor de eerste leerjaren genoegzaam is tot aanmoediging en teregtwijzing. Is het kind eenigzins voor overtuiging vatbaar, zoo maakt het opmerkzaam op het aangename der pligtsbetrachting, wanneer gij ziet, dat het zelfvoldoening op zijn werk mag smaken, en versterkt in hetzelve het denkbeeld van ontevredenheid, waar gij bespeurt, dat het over zichzelven onvoldaan moet zijn. Dat was pleizierig; dat ging u naar den zin; — nu moogt gij boos op uzelven zijn; nu kunt gij straks niet vrolijk spelen; wat heeft meester daar een spijt van; als vader en moeder dat eens wisten, wat zouden zij bedroefd zijn: op deze en dergelijke wijze zullen wij meest altijd gelukkig slagen.

Is het pligtgevoel tot duidelijke bewustheid gerijpt, het kind handele slechts uit dit beginsel. Geeft het den draad in handen, die oorzaak en uitwerksel aan elkander verbindt. Laat het dien in de beoefening glippen, zoo grijpt naar een gepast voorbeeld uit de geschiedenis of de ervaring. Laat de toepassing aan het kind over; het zal die ligt opmaken. (De overeenkomst van gevallen moet voor het kind voelbaar zijn.) De indruk zal dieper zijn, dewijl geene bestraffing schijnt bedoeld te worden: de schuldige veroordeelt zichzelven.

Het kan echter ook gebeuren, dat de onderwijzer verpligt is zinnelijke tucht uit te oefenen. Enkele boosaardige misdaden maken eene dierlijke behandeling noodzakelijk. Het komt er maar op aan, dat wij onze drift aan de stem der wijsheid onderwerpen, opdat zij niet in toorn overga. Even min mogen wij straffen met eene koelbloedige houding. De straffe blik des regters moet door vaderlijk mededoogen getemperd worden. Het kind moet zien, dat wij gevoelig zijn aangedaan, en dat het ons moeite kost, tot zulk een treurig hulpmiddel de toevlugt te nemen.

Nog volgt eene wijze liefde, C, eene wijziging naar de behoeften van iederen leerling in het bijzonder.

Hiermede willen wij geenszins te kennen geven, dat de onderwijzer den maatſtaf behoort te nemen naar den dikwijls twijfelachtigen of geheel onzekeren post of ſtand, dien elk eenmaal in de maatſchappij zal bekleeden; immers wierd dan het lagere onderwijs buiten deszelfs grenzen gerukt. Dit geldt den *mensch.*

Wij hebben alleen het oog op het temperament en het verſtandelijk en zedelijk karakter van elk individu.

Doch wie is in ſtaat, al het uiteenloopende desaangaande op te ſommen? Genoeg, zoo veel hoofden zoo veel zinnen. Zijn wij er ſteeds op uit, om toe te nemen in mensch- en kinderkunde. Dat wij dagelijks van het kind leeren. Offchoon welgeſchrevene werken ons hierover voortreffelijke wenken aan de hand geven; te midden van het gewoel der kinderwereld, vooral onder het vrije ſpelen, onze waarnemingen te doen, zal ons meer licht verſchaffen, dan het afgetrokken peinzen op onze ſtudeerkamer. Laat ons ſlechts eenige punten aanroeren, die vooral verdienen behartigd te worden:

A. Beperkt den vlugtigen leerling, en windt den tragen op;

B. Bepaalt de keus van leerboeken niet naar de mate van de vlugheid des leerlings in het werktuigelijke der leeskunst, maar volgens elks vatbaarheid;

C. Tempert den teêrgevoeligen, en beweegt den hardvochtigen;

D. Beloont niet den verstgevorderden, maar den vlijtigſten;

E. Bewaart de hooghartigheid voor zelfverheffing, en wakkert de ſchaamachtige zedigheid op tot zelfvoldoening;

F. Geeft den hulpvaardigen gelegenheid tot dienstbetooningen, en verſterkt in den weigerachtigen het gevoel van hulpbehoeftigheid.

G. Leidt het zachtgevoelige hart met teederheid, de koude ziel door indrukmakende middelen, en het bedaard oordeel met overreding.

III. De liefde van den onderwijzer moet standvastig zijn. Standvastigheid vooronderstelt hinderpalen, die de bevordering van een ons voorgesteld doel in den weg staan. Ja, zegt gij, het onderwijs is daarvan niet uitgesloten. *Ik ben mensch*, zucht de een; dat is: ik ben onvolmaakt en zwak. (Van die lage en verachtelijke wezens, welke zich moedwillig in de armen der zedeloosheid storten, spreken wij niet.) Jeugdige levendigheid, onachtzaamheid, onverschilligheid en traagheid geven mij gedurig aanleiding tot ergernis, en moeijelijk valt het mij somtijds, geduld en bedaardheid van geest te behouden. Geluk, mijn vriend, dat gij over uzelven vonnis durft vellen! Gij belijdt alzoo, dat gij met vleesch en bloed te kampen hebt. Welaan, ga moedig voort met uzelven te beheerschen, en leg u daarop des te meer toe, naar mate de verzoeking sterker is, om met uzelven in tegenspraak te komen. Denk, zoo vaak gij bedreigd wordt over den hartstogt te struikelen, aan het zeggen van SOKRATES: *Ik zou u slaan, indien ik niet toornig ware.* En, mogt dit nog niet genoeg zijn, verplaats u dan met uwe verbeelding bij het kruis van onzen Zaligmaker, en zij het u, als hoordet gij uit zijn eigen mond deze woorden: *Vader, vergeef het hun! want zij weten niet, wat zij doen.* Ik ben verzekerd, een *Heidensch wijsgeer* zal den *Christelijken onderwijzer* niet beschamen.

Ik ben echtgenoot en vader, klaagt een ander. Mijne inkomsten zijn te gering, om mijn huisgezin op eene fatsoenlijke wijze te onderhouden; dagelijks moet ik zuchten om mijn brood; somwijlen zelfs treedt gebrek mijne woning binnen. Hoop op beter is voor mij bloote klank, en de uitzigten worden met den tijd zorgvoller. Zal ik dan nog met moed en lust werkzaam zijn in mijnen zwaarwigtigen post, die den geheelen mensch vereischt? — Brave man! ik gevoel al het gewigt uwer tegenwerping. Zoo lang *uw* bestaan niet verbeterd is, lees ik met weêrzin de hoogdravende berigten van verbeteringen in het onderwijs en het lot der onderwijzers. Arme man! waarmede zal ik u eenen riem onder het harte binden? Wat wapen

zal ik u aanprijzen, vermogend om te ftrijden tegen zoo vele vijanden, die uwe ftandvastigheid beftormen? Kent gij het niet, dat wapen, zoo fterk, zoo krachtig? Het is de Godsvrucht, en de Godsvrucht alleen. Met haar is ABRAHAM bereidwillig, om zijnen éénigen te flagten; met haar is JOZEF vrij in flavernij en kerker; met haar blijft PAULUS PAULUS, als hij het fchavot te *Rome* beklimt; met haar verdraagt JEZUS met gelatenheid eene aaneenfchakeling van fchimp en hoon en laster; met haar fterft Hij als een God aan het martelhout!

Ach! zucht een derde, bij mijnen besten wil zijn er plaatfelijke beletfelen, die ik niet in ftaat ben uit den weg te ruimen: de helft der leerlingen blijft in den oogsttijd te huis, en een ander gedeelte kan des winters de fchool niet bezoeken. Dit is (wij fpreken bij eigene ervaring) zeer onaangenaam voor den onderwijzer, doch mag hem geenszins gemelijk en verdrietig maken. Dat wij, zoo veel wij kunnen, het kwaad verminderen, en vooral het kind door geene fprongen ter nederflaan.

Maar wat zullen wij dan zeggen, dat er huisgezinnen gevonden worden, waar men al het zedelijk goede, dat wij den kinderen inprenten, door een tegenftrijdig voorbeeld tracht te vernietigen? Staat het niet te vreezen, dat het uitgeftrooide zaad in doornen en distelen valle? — Neen, niet te vergeefs arbeiden wij aan het heil van onfterfelijke zielen. Het zaad van Godsdienst en deugd, in de jeugdige harten geftrooid, gaat nooit geheel verloren. Gode zij dank, uiterst zeldzaam wordt een kind zoo geheel bedorven, dat het ten eenemaal onvatbaar is voor alle goede indrukken. Ja, diegenen, voor welke onze onderwijzingen, raadgevingen, vermaningen, bedreigingen zelfs, geenen flagboom leggen voor buitenfporige wanbedrijven in hun volgende leven, zijn ten minfte even zeer uitzonderingen op den algemeenen regel als een blinde onder de zienden. Groot is de heerfchappij van een' regtfchapen' onderwijzer op den kinderlijken geest. Dit moeten wij nooit vergeten. Sterken wij ons daarenboven met het denkbeeld, dat onze pogingen voor verreweg de

meesten eene gezegende vrucht opleveren. Dat dan nooit eene laffe twijfelzucht onze hand verflappe! Vergeeft anderen *alles*, maar uzelven *niets*, is de fpreuk van eenen *Heiden*. Dit zij in dit opzigt ook onze leus.

Een regtfchapen onderwijzer, zeiden wij, heeft groote heerfchappij over den kinderlijken geest. Dit heeft hij ook uit kracht van zijne ftandvastigheid zelve. Wat onderfcheidt LUTHER zoo treffend boven ERASMUS, en dwingt ons eene achting af, die aan eerbied grenst? Waarom kunnen wij den naam van *Neêrlands* eerften WILLEM niet zonder aandoening uitfpreken? Waarom prijken die van onze HOGENDORPEN met gouden letteren in de gedenkrollen der jongfte verlosfing? Waarom treft ons na achttien eeuwen nog eene heilige fiddering, als wij den Zaligmaker der wereld ftervende hooren uitroepen: *het is volbragt?* Dat vermag alleen de ftandvastigheid.

Of moet het kind niet ingenomen worden met den onderwijzer, bij het zien van deszelfs onbezweken moed en nooit verflaauwden ijver? Zal dat achtbaar beeld niet met diepe en onuitwischbare fporen in de jeugdige zielen ingedrukt worden? Ja, hier werkt een bezielende geest, die de buigzame gemoederen kneedt als was, en nog fpade den triomf behaalt in den ftrijd tegen de ondeugd. Nog *fpade*. Treedt op, vaders en moeders, die nog zoo gaarne van den leidsman uwer kindschheid fpreekt, die u met ftandvastige liefde heeft opgevoed; treedt op, en ftaaft ons gezegde! Hoe vaak zweven zijne vaderlijke lesfen, ook tot dweepens toe, over uwe lippen! Die edele houding, waarmede hij dezelve uitfprak, die overredende toon, die zieltreffende gebaren, die betraande oogen, dat alles ftaat u nog duidelijk voor den geest, en is een weldadige befchermengel voor uwe deugd.

Zal ik nog fpreken van de akelige gevolgen der twijfeling aan het welgelukken onzer pogingen? Wij zouden alsdan zwijgen, waar het noodig is onze ftem te verheffen; wij zouden eene onverfchoonlijke koelheid aannemen, die aan het onderwijs leven en nadruk ontrooft;

wij zouden een aantal goeden om enkele kwaden, en met dezen, benadeelen; wij zouden een spel onzer driften worden; wij zouden, door een kwaad voorbeeld, eene terugstootende herinnering bij het kind achterlaten; wij zouden ..... maar genoeg, om ons af te schrikken van alle moedeloosheid en verslapping.

Zijn wij dan standvastig, onbewegelijk in de ons opgelegde taak, als wetende, dat ons werk niet ijdel zijn zal.

Laat ons, IV, met eenige drangredenen besluiten.

De onderwijzer (het zij met gepasten eerbied gezegd) heeft een treffend punt van overeenkomst met den Eeuwigen. Als opvoeder van het menschdom vertoont God diezelfde liefde, welke wij hebben aangeprezen, met dit onderscheid echter, dat zij vlek noch rimpel heeft.

Gaarne belijden wij het, wij zijn te zwak, om ons te vergenoegen met eene wijsbegeerte, die de deugd alleen om hare inwendige schoonheid wil beoefend hebben. Wij nemen gretig de toevlugt tot andere roersels, en ontleenen eene drangreden uit de zucht tot navolging, ons door den Schepper ingeplant.

Dit is betamelijk. In ons binnenste is de zucht, om de volmaaktheid na te jagen: zij is eene Goddelijke vonk, die te meer ontgloeit, naar mate zij meer bevredigd wordt. Hebben nu goede voorbeelden een opwekkend vermogen, dat ons dan het voorbeeld van den volmaakten Opvoeder tot navolging prikkele!

Dit is pligtmatig. Of zegt het Evangelie van JEZUS niet met ronde woorden: *wordt volmaakt, gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is.*

Dit is onze eer. Is het vereerend voor den mensch, dat hij zich goede voorbeelden ter navolging voorstelt, welk eene eer moet het dan voor ons zijn, het ideaal der hoogste volkomenheid, offchoon op eenen onberekenbaren afstand, na te streven, en alzoo in eenen bijzonderen zin het beeld van God te vertoonen!

Eindelijk, dit is onze gelukzaligheid. Naar mate wij door edeler drijfveren gedreven worden, naar die zelfde mate wordt onze gelukzaligheid verhoogd. En wie noemt

e nen fpoorflag, zoo veradelend voor den mensch, als de zucht om Gode gelijk te worden? Ziet daar het verhevenfte ftandpunt, vanwaar wij onze roeping kunnen overzien! Welk een verrukkend gevoel moet onze borst doortintelen bij de gedachte: *ik ben een plaatsbekleeder van God op aarde!* Ja, dan bovenal is het, dat Gods Geest met onzen geest getuigt, dat wij kinderen Gods zijn; dan vooral mogen wij hier reeds den voorfmaak genieten van het genot des hemels, en dáár, aan gene zijde van het graf, zal onze gelukzaligheid zich in fneller vlugt verheffen.

E. MOLEMA.

M. J. ADRIANI AAN EENEN HEM ONBEKENDEN.

Weledele, zeer geleerde Heer!

Met uitftekend genoegen ontving ik, vóór eenen zeer geruimen tijd, onder het postmerk *Leyden*, zonder dag- of plaatsteekening, eenen brief, dien UEd. mij de eer aandeed toe te zenden, flechts met de onderteekening van N. N., en kan derhalve dien niet anders beantwoorden, dan door middel van dit geacht Tijdfchrift, indien namelijk de Redactie zoo vriendelijk wil zijn, dezen op te nemen.

Opregtelijk zeg ik UEd. mijnen dank voor de gunftige en vereerende wijze, waarop UEd. zich uitdrukt over mijne, in het voorledene jaar uitgegevene, *Redevoering* bij de inwijding van het Monument voor Graaf ADOLF VAN NASSAU, en de achter dezelve geplaatfte gefchied- en oudheidkundige *aanteekeningen;* maar bijzonder voor uwe vriendelijke teregtwijzing aangaande eenen door mij beganen misflag op bl. 49, waar ik in de 27fte aanteekening een Latijnsch versje had aangehaald, mij fchriftelijk medegedeeld, als afgefchreven uit een *Out Hollants Kronyke.* In dat vierregelig Latijnsch versje had ik den laatften regel dus gelezen:

Nec tandem de me strenuus hostis habet.

Daar dit geenen verstaanbaren zin uitmaakte, gaf ik den wensch te kennen, dat men *ovat* mogt lezen in plaats van *habet*. Dan uwe gisfing, om in plaats van *tandem* te lezen *laudem* is veel natuurlijker en zeer eigenaardig, te meer, daar UEd. tot staving aanhaalt eene dergelijke uitdrukking van OVIDIUS, *Heroïd.* XVII. 18:

Et laudem de me nullus adulter habet.

Is UEd. in uwe gisfing en verbetering zoo veel gelukkiger geslaagd dan ik, het zal UEd. dan ook niet onaangenaam zijn, te vernemen, dat dezelve de volkomenste zekerheid heeft bekomen: te weten, ik ben sedert, door de goedheid van eenen mijner vrienden, bezitter geworden van een oud werkje, (waaraan echter het titelblad ontbreekt) ten opschrift voerende: *Nederlandtsche Ghesch iedenisse ende figuerlycke Afbeeldinghe*, *onder Coningh* PHILIPS II, loopende van 1559 tot 1615, en te *Amsterdam* in 1615 uitgegeven, waarin hetzelfde versje wordt aangehaald, als ten tijde der vermelde gebeurtenis vervaardigd, staande daar in den vierden regel duidelijk:

Nec LAUDEM *de me strenuus hostis habet.*

Het ware te wenschen, Mijn Heer! dat alle taalgeleerden van vroegeren en lateren tijd in hunne gisfingen en verbeteringen van oude schrijvers, vooral van de Classici, telkens zoo gelukkig geslaagd waren, als UEd. in de herstelling van het verminkte versje; dan zou men misschien verschoond zijn geworden van eene reeks *critische* dwaasheden, waardoor een duistere tekst, in plaats van opgehelderd te worden, misschien wel eens nog meer verduisterd is. Dat geluk van juist te zien en goed te treffen wensch ik UEd. bij voortduring en bestendig toe in uwen uitlegkundigen en critischen arbeid, opdat de geleerde wereld daarvan veel voordeel moge trekken.

En, daar ik in eene nadere kennismaking met UEd. zeer veel belang ſtel, zou het mij zeer aangenaam zijn, indien UEd. op de eene of andere wijze mogt goedvinden, mij uwen naam bekend te maken, omtrent welken, daar UEd. goedvond denzelven bedekt te houden, en de ſchrijfhand mij zelfs onbekend is, ik niet dan eenige gisſing kan maken.

Ontvang, Mijn Heer! bij dezen de verzekering van mijne opregte hoogachting, waarmede ik de eer heb mij te noemen

Oude Pekela, UWEd. zeer gel. D. V. Dr.
den 29 Aug. 1828. M. J. ADRIANI.

P. S. Is het bovenſtaande wel min belangrijk voor de lezers der *Vaderlandſche Letteroefeningen* in het algemeen, het zal, des vertrouw ik, aangenaam zijn voor zoodanigen, die, bij het lezen der *Hulde aan de nagedachtenis van Graaf* ADOLF VAN NASSAU, even als ik zelf, op dat versje hebben geſtooten, en hetwelk nu volkomen duidelijk is; terwijl ik die genen der lezers van dat ſtukje, welke de Latijnſche taal niet verſtaan, kan verzekeren, dat de aldaar, bl. 49, door mij gegevene Nederlandſche vertaling door de verſchillende gisſingen *in het zakelijke* geene verandering behoeft te ondergaan, en men zich aan dezelve kan blijven houden.

BEKLIMMING VAN DEN ORTELSBERG, IN AUGUSTUS 1826.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 608.)

Hij, die nooit iets dergelijks gezien heeft, (en ik twijfel, of er iets dergelijks ergens beſtaat) kan zich daarvan onmogelijk een denkbeeld vormen; want zelfs voor mij, die reeds zoo vele bergen beklommen had, was het gezigt nieuw. Men ſtelle zich eene ſoort van muur voor, die bijna loodregt afdaalt, wiens kam uit ſpitſe naalden beſtaat, en tot welks beklimming men 4 uren noodig heeft. Voor den beklimmer beſtaat er geen ander rustpunt, dan de kleine, op ſommige plaatſen zelfs geen duim breede uitſteekſels, welke de door lucht en weder aangegrepen ſteen, in deszelfs door de na-

tuur gevormde schuinsche lagen, heeft gevormd; alsmede eenige kleine, door regen, sneeuw, enz. veroorzaakte uithollingen, welke bij wijlen schier doen twijfelen, of men zich al dan niet op vasten bodem bevindt. Zelfs de hulp der hand kan hier niet baten; want ook de grootste steen scheidt zich af bij het aangrijpen, en men heeft daarenboven, dewijl men niet in staat is zichzelven staande te houden, nog te vreezen, de genen, die achter ons staan, te verpletteren. Zelfs de gems waagt het ter naauwer nood, door doodelijke vrees gedrongen, herwaarts te vlugten. De hier en daar verspreide rustpunten zijn van 20 tot 30 vademen van elkander verwijderd, en vergunnen den vermoeiden dikwijls naauwelijks zoo veel plaats, dat hij met beide voeten kan blijven staan; want de gemsenjager gaat hier slechts met de eene zijde der klimbeugels, dikwijls slechts met eene van derzelver punten. JOSELE steeg de eerste zoo hoog bijna, als het touw reikte; vervolgens klom, met behulp van het touw, de tweede hem na, ontving hetzelve van hem; terwijl JOSELE zich boven hem met uitgebreide beenen trachtte staande te houden, en hem bij den nek of de linkerhand vasthield. Nu werd mij toegeroepen, hen achterna te klimmen, en ik kroop op handen en knieën naar boven. Vergeefs trachtte ik, in het begin, mij van de klimbeugels te bedienen; de riemen braken in weinige oogenblikken, en ik moest zelfs de hulp mijner voeten ontberen, daar het mij niet mogelijk was, voor dezelve eene plaats te vinden, op welke zij konden steunen. De beide andere gidsen bleven achter, om mij, wanneer het de muur veroorloofde, met hunne handen of schouders, op welke ik mijne voeten zette, te ondersteunen. Was ik nu bij den tweeden gekomen, dan bleef mij niets over, dan mij of op zijne voeten te plaatsen, of bij kortere afstanden mij door hem te laten vasthouden, en in gevaar te geraken, om elke minuut met hem in den altijd dieper gapenden afgrond te storten. Men zal vragen: maar hoe was het dan mogelijk, dat deze lieden opklimmen, u trekken en staande konden houden? Ik moet bekennen, dat ik, ondanks alle oplettendheid, welke mij het gevaar, waarin ik zelf mij bevond, vergunde, geene voldoende oplossing daarvan kan geven; en ik kan slechts hem, die dit vraagt, herinneren, dat het dengenen, die niet van zijne vroegste jeugd daaraan gewoon is, insgelijks bijna onmogelijk schijnt, op eene koord te dansen; terwijl dit

voor hem, die door langdurige oefening met het gevaar gewoon is geworden, slechts spel is. Nadat ik omtrent twee uren achtervolgens naar boven getrokken was geworden, waarbij ik eenige malen op geheel gladde plaatsen vrij in de lucht zweefde, rustten wij uit op een der vroeger vermelde uitsteeksels, nadat wij reeds over den eersten kam geklommen waren. Er bleef hier niets over, dan zich in de lengte uit te strekken; terwijl een mijner gidsen, op het gevaar af van den hals te breken, eenig uitzijpelend water opving, en zij mij koffij gereed maakten. Onze laatste voorraad wijns werd insgelijks aangesproken. Mijne gidsen ontdeden zich van de vaten, en zelfs een der twee medegenomene brooden werd achtergelaten. Weldra kwamen wij aan den *bewegelijken* of *wandelenden weg*, dien wij in de breedte moesten overgaan. Gelijk de lavine de sneeuwklompen, zoo wentelt deze de gruizelsteenen in de door de natuur gegravene bedding, bij elke, voor den lager zich bevindenden zelfs niet merkbare, verandering in de luchtsgesteldheid, naar beneden. Het was mij volstrekt onbekend, dat zulke plaatsen aan den *Ortels*-berg bestonden; men verbeelde zich dus mijne verbazing, toen plotseling, in het midden van deze goot, bij den uitroep: „De steenen vallen!" de vóór mij uitgaande gids bleef stilstaan, mij, zonder een woord te spreken, op zijnen rug nam, en 10 tot 12 schreden zich voortspoedde met eenen angst, die mij van schrik schier deed verstijven. Hij plaatste mij vervolgens achter een' kleinen voorsprong, en riep mij toe, dat ik mij bedaard zou houden. Ik legde werktuigelijk de banden kruiselings over het hoofd, en dit een en ander geschiedde even snel als men het leest, toen reeds de steenen krakende nevens ons naar beneden rolden. Eerst nu overzag ik de geheele grootte van het gevaar, in hetwelk ik mij bevonden had; en daar ik het mij zelfs nu nog niet zonder huivering kan te binnen brengen, zoo kan ik naauwelijks begrijpen, hoe het den persoon, die mij droeg, mogelijk was, over deze, bijna loodregt afhellende, plaats met zoo groote snelheid te geraken. Slechts de zucht tot zelfbehoud konde hem daartoe de kracht geven en in staat stellen. — Spoedig daarop kwamen wij aan eene tweede dergelijke plaats, die ik nu met huivering aanzag, daar ik met het gevaar reeds bekend was; wij hadden echter het geluk, onverlet dezelve voorbij te gaan. Wij begonnen toen weder langs de wanden over meerdere uit-

steekfels (*gorgels* genaamd) te klimmen, en bereikten, na verloop van vier lange uren, eindelijk het sneeuwveld. Wij waren de *Ortels*-spits omgetogen, en bevonden ons op den kam, die van *Zwedul* tot aan den top loopt. Eene verpoozing van een vierendeel uurs verkwikte ons genoegzaam, om ons te versterken tot de voortzetting van onzen verderen togt.

Een verbazend groot sneeuwveld, sedert 21 jaren door geen' menschelijken voet betreden, lag nu voor mijne verraste oogen; de spits stond helder en klaar voor mij, en reeds wilde ik met brandenden ijver en spoed dezelve naderen, toen JOSELE mij in mijne vaart stuitte, mij op de reeds in nevels gehulde bergketen, die zich van *Bernina* tot *Finstermünz* uitstrekt, opmerkzaam maakte, mij de gevaren voor oogen stelde, aan welke wij op deze onafzienbare zee van sneeuw zouden zijn blootgesteld, en al zijne op ondervinding gegronde welsprekendheid aanwendde, om mij te bewegen, tot den terugtogt te besluiten. Ik zag wel in, dat, wanneer zijne vrees gegrond was, en wij door den nevel op de spits bevangen werden, wij met zeer vele moeijelijkheden te kampen zouden hebben; maar ik hoopte, dat hij ons niet zoo spoedig zoude naderen, of misschien naar een' anderen kant zoude trekken; ook konde ik niet besluiten, na alle uitgestane vermoeijenissen, slechts twee uren van het doel van mijnen togt verwijderd, terug te keeren, offchoon twee mijner gidsen JOSELE's vrees gegrond achtten. Een enkele slechts was van mijn gevoelen; en het gelukte mij, door de voorstelling, dat wij tot aan de wanden, uit hoofde van het getal, dat wij uitmaakten, zelfs ondanks den digtsten nevel, ons spoor in de sneeuw wel wedervinden, en dan ten minste eenigermate in veiligheid zouden zijn; dat het slechte weder ons op de wanden even goed konde verrassen, wanneer wij nu terugkeerden, ook de overigen daartoe te bewegen, en de spits te naderen. Wij trokken derhalve verder; maar nu begon de fijnere lucht ons de ademhaling moeijelijk te maken, en wij moesten bijna alle vijf minuten eenige oogenblikken blijven stilstaan, om het bloed te doen bedaren. Daarbij kwam nog eene andere zwarigheid; onze voorraad van drank was uitgeput, de tong smachtte naar een' droppel waters; vergeefs rigtten wij onze oogen naar alle kanten, er was niets dan eeuwige sneeuw te zien. Mijne gidsen sloegen eindelijk voor, sneeuw in den mond te nemen; de nood

dwong ons tot dit middel, hetwelk ik echter aan ieder afraad, daar het den fmachtenden dorst flechts te meer prikkelt. Mijn fleschje met vlugzout kwam ons hier uitnemend te ftade; omtrent 8 droppels, die ik op eene handvol fneeuw liet vallen, matigden de brandende hitte, en hadden de uitwerking, dat het hevige bruifen van het bloed daardoor eenigzins verminderde. Hier hadden ons ook de bewoners van *Mals* het eerst met hunne verrekijkers ontdekt. Maar de fchijnbaar zoo nabijgelegene fpits verwijderde zich altijd verder, en volle anderhalf uur hadden wij, bergop bergaf, in onpeilbaar diepe fneeuw tot aan de knieën wadende, noodig, om den kam te bereiken, op welken de top zich verheft. Mijne oogen had ik door middel van een doorfchijnend floers tegen het verblindend fneeuwlicht befchut. Wij gingen langs den kam voort, fprongen over eene fneeuwfpleet, en ftonden, na verloop van een half uur, eindelijk, ten 3½ ure des namiddags, op de fpits. Mijne gidfen hieuwen in de fneeuw een' vierhoekigen kuil, daar de driezijdige, bijna overal in het rond door afgronden omringde, fneeuwtop weinig ruimte toelaat. Mijne werktuigen werden aan een' ftok vastgehecht, en ik begon mijne oogen in dit heerlijk Panorama te laten rondweiden. Maar het werd mij niet vergund, mij hier aan mijne verrukking over te geven. De *Ortels*-berg wreekte zich over de ftoutheid, die wij, pygméen, gehad hadden, om zijnen fchedel te genaken; want naauwelijks had ik mijnen blik op de ftreek van *Mals* geworpen, om den weg te vervolgen, dien wij afgelegd hadden, en naar eenige namen gevraagd, toen ons plotfeling een vijandige, zeer digte nevel omhulde, die ons belette, 5 fchreden voor ons uit te zien, en eene minuut daarna werden wij door eene zware jagtfneeuw overvallen. De koude was, uit hoofde van den fnijdenden westnoordwestewind, niet te verduren; klappertandend bejammerde ik het te vergeefs, dat ik mijnen mantel niet bij mij had, en deed al het mogelijke, om, in het half uur, dat wij 't hier, ondanks alle fchrikteekenen der natuur, nog uithielden, mijne waarnemingen voort te zetten. Mijn *Fortijnfche* reisbarometer viel op 18,168 *Weener*-duim, de thermometer aan het kwikzilver op 3° *Reaumur*, die, welke in de vrije lucht opgehangen was, op 2° boven het vriespunt. Ongelukkiglijk was de draad aan het gewigt van mijn' *Sausfurefchen* hygrometer gebroken, en mijne verkleumde vingeren waren niet in ftaat dit te herftellen. De vreesfelijke ijsmuur,

die het opklimmen uit de vallei van *Sulden* belet had, vertoonde zich hier voor mij, en ik begreep nu wel, dat het beklimmen van die zijde slechts voor een' arend mogelijk zou zijn. Het oogenblik, toen een gedeelte van het uitzigt nog voor mij open lag, beweest mij, dat de gezigtkring aan elken kant ten minste ruim 16 tot 20 uren onverlet zijn moest; terwijl ik nu slechts de gedaante mijner leidslieden zag, die, even als ik, ontroostbaar waren, dat het slechte weder niet een paar uren later was ingevallen. Van de door GEBHARD opgerigte piramide staat nog het voetstuk; maar de top is sedert dien tijd ten minste 2 of 3 vademen verhoogd, en het bevindt zich derhalve nu beneden denzelven. De wind begon feller en feller op te steken, de koude werd gevoeliger, en, wilden wij ons niet aan het gevaar blootstellen, om onze leden te doen bevriezen, dan bleef er niets over, dan den terugtogt aan te nemen. Met een smartelijk gevoel scheidde ik ten 4 ure van den *Ortel*, daar ik bezwaarlijk ooit weder in de gelegenheid zoude komen, op deszelfs besneeuwde kruin neder te zitten.

Bij het afdalen besteedden wij naauwelijks 2 uren met over de sneeuw te gaan; de jagtsneeuw had nu een weinig opgehouden; wij volgden onze in de weeke sneeuw diep ingedrukte sporen, en bereikten gelukkiglijk den wand. Met huivering zag ik benedenwaarts in den afgrond, en waagde het niet, een' voet te bewegen, toen mijne gidsen mij rieden, mij de oogen te laten blinden, en mij geheel aan hun geleide over te geven. Ik begreep zelf, dat dit het beste was. Zij kozen tot het afdalen eenen anderen weg, dien men bij het opklimmen bezwaarlijk zou hebben kunnen bezigen, daar hij over gruis loopt. Een of twee gingen vooruit, om mijne voeten te plaatsen, of mij aan te wijzen, waar ik mij zoude aanklampen; terwijl er een in mijne nabijheid bleef, en de vierde, meermalen ook twee, het touw vasthielden, aan het welk ik hing. Eenige malen namen mij twee in hun midden; ik omvatte hen aan den hals, en nu hoorde ik slechts het geraas der rollende steenen, die nevens en voor ons henen vielen, terwijl ik de voeten opligtte, en met hen naar beneden gleed, tot aan het einde van het touw; alsdan begon zulks weêr van voren af aan. Somtijds was het mij ook vergund te gaan zitten, en zoo, met behulp van handen en voeten, over de steenen naar beneden te glijden, waarbij, gelijk men zich ligtelijk kan voorstellen, mijne kleederen niet weinig le-

den. Dit duurde op die wijze 4 uren lang, zonder eenige andere tusschenpoozing, dan den tijd, dien mijne gidsen noodig hadden, om den weg te onderzoeken, of te groote steenen, welker val ons ligtelijk gevaarlijk zou kunnen worden, uit den weg te ruimen. Eindelijk bereikten wij den ijsberg, nadat wij het laatste gedeelte van den weg over eene opeengehoopte massa sneeuw afgleden, waarbij een mijner gidsen zich voor mij plaatste, en mij, daar mijne broek geheel gescheurd was, zijnen hoed leende, op welken ik, achter hem zittende, terwijl hij mijne voeten vasthield, met groote vaart naar beneden schoot. Nu stonden wij op het ijs. Ik ontdeed mij van mijnen blinddoek. Het was 10 ure des avonds. De volle maan verspreidde, uit hoofde van de haar bedekkende nevelwolken, daar het sneeuwen omstreeks 8 ure had opgehouden, slechts een' flaauwen glans; het werd aanmerkelijk kouder, en bij ongeluk ontbraken mij hier de weldadige klimbeugels, welker riemen bij het beklimmen van den wand gebroken waren. Er bleef derhalve niets anders over, dan het touw nog langer te behouden, bij hetwelk een mij vasthield, terwijl een ander mij bij den arm leidde, JOSELE den weg zocht, en de vierde steeds bereid was, mij de behulpzame hand te bieden, of JOSELE te ondersteunen. Hier, moet ik bekennen, bewonderde ik zijne scherpzinnigheid; want ofschoon wij, gelijk natuurlijk is, denzelfden weg, dien wij bij het opklimmen hadden ingeslagen, bij het flaauwe schemerlicht niet konden volgen, zoo bragt hij ons toch uit dezen doolhof van ijsklompen, langs afgronden en spleten, met eene zekerheid, alsof het heldere dag geweest ware. Slechts van tijd tot tijd stond hij stil, nam met bedachtzaamheid de proef van de dikte van het ijs, of spoedde zich een weinig vooruit, om onzen verderen togt te regelen. Dat ik de bezwaren van het afklimmen dubbel gevoelde, begrijpt ieder gereedelijk, terwijl mij geen enkele vaste tred vergund was; ook was het ijs, bij het invallen van den nacht, gladder geworden, en de koude werkte heviger op mij, hetgeen nog daardoor vermeerderd werd, dat ik ieder oogenblik, bij het afglijden over eene ijshoogte, van het ijswater geheel nat werd. Van de felle koude bevende, vermoeid door onophoudelijke beweging gedurende 20 uren, door en door nat, van honger en dorst gekweld, zoude ik, bij mijne gescheurde kleederen, door welke de kille nachtwind zijne kracht onverhinderd uitoefende, geheel door de koude overmand zijn, (want

reeds openbaarden zich bij mij alle kenteekenen van verstijving) indien niet mijne gidsen, ondanks hunne eigene vermoeidheid, toen wij eindelijk des nachts ten een ure het einde des ijsbergs bereikten, met dringende beden, de onmogelijkheid, om hier te overnachten, mij voorstellende, mij om strijd hadden aangezocht, om alle mijne krachten bijeen te rapen en hen te volgen, waarbij zij mij bij afwisseling ondersteunden en bijna droegen, want de uitgeputte natuur oefende gebiedend hare regten. Eenstemmig werd thans besloten, niet naar de herdershut terug te keeren, daar wij tot dezelve van de plaats, waar wij ons thans bevonden, 2¾ uur noodig hadden, maar bij het eerste bosch, dat wij zouden aantreffen, te blijven. Er werd derhalve een vooruitgezonden, om ter bepaalde plaatse een vuur aan te leggen. Na verloop van 1¾ uur, die ik onder de zwaarste tel, welke ik ooit beleefde, want de vermoeidheid klom bij elke minuut, bereikten wij eindelijk ten 2¾ ure des morgens ééne plaats aan den zoom van het bosch, waar een vrolijk vuur brandde. Hij, die nooit iets dergelijks ondervonden heeft, kan zich bezwaarlijk de vreugde voorstellen, die het mij verschafte. Voor alle de schatten der wereld zoude ik deze plaats niet hebben afgestaan. Binnen weinige oogenblikken hadden mijne gidsen mij van mijn voetschoeisel ontdaan, en nadat er, met veel moeite, eenig water was aangebragt, waarin wij de rest van onze chocolade kookten en het weinige overgeblevene brood doopten, werd de vlugste naar de herdershut gezonden, om levensmiddelen op te doen. Na verloop van 2 volle uren kwam hij beladen terug; de dag begon reeds aan te breken, en wij gebruikten nu gezamenlijk een ontbijt. Mijne levensgeesten, door de rust, het weldadige vuur en de versterkende spijs weder opgewekt, vergunden mij, des morgens ten 6 ure den terugtogt te beginnen. Wij bereikten de hut, daar wij onze pas herkregene krachten niet te sterk wilden inspannen, in 1¾ uur. Hier rustten wij nog eens, en den 22 Augustus, des morgens ten 10 ure, kwamen wij aan het posthuis te *Drofni*, van waar ik mij, in een rijtuig, met den meesten spoed naar *Mals* begaf, waar ik ten 1 ure aankwam, en door de brave bewoners met eene hartelijkheid ontvangen werd, die mij nog eene allerangenaamste herdenking oplevert.

Naar de bereids in den loop van het verhaal opgegevene daadzaken, en de daarmede overeenstemmende waarnemingen te *Mals*, berekende ik de hoogte der *Ortels*-spits op 12,395

Weener of 12,062 *Parijsche* voeten; een resultaat, 't welk tot op 1/287 met de door den in het vak der wetenschappen hoogstverdienstelijken Generaal VAN FALLON te werk gestelde driehoeksmeting (*) overeenkomt.

(*) 12,352 *Weener* of 12,020 *Parijsche* voeten.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

Nevensgaande Dichtstukje, sedert verscheidene jaren in mijne portefeuille bewaard, werd nimmer ter uitgaaf bestemd, wijl niemand beter dan ik zelve gevoel, hoe moeijelijk het behandelen dier heerlijke onderwerpen is, en hoe weinig mijn gering dichterlijk talent in staat is dezelve naar waarde te bezingen; mij zelve meestal tot gelegenheidsstukjes bepaald hebbende. Eene bijzondere aanleiding deed mij echter mijne krachten aan deze hoogere onderwerpen beproeven; en, dezelve toevallig aan den waardigen Vriend latende lezen, die ze u ter plaatsing in uw geacht Tijdschrift bij dezen aanbiedt, spoorde zijn Ed. mij ten sterkste tot de openlijke mededeeling aan. Niet dan schoorvoetende gaf ik hiertoe mijn woord; dan de wensch, om, door het oordeel van *onpartijdigen*, (vriendenöordeel is zoo vaak *te* gunstig) zelve meer of min de waarde of onwaarde van dit voortbrengsel mijner zwakke Muze beter te leeren kennen, deed mij toegeven, en de opneming van hetzelve in uwe *Letteroefeningen* zal mij doen hopen, dat het niet van *alle* dichterlijke waarde ontbloot is; terwijl de terugzending aan den vriendelijken bezorger mij genoeg zal zijn, om te gevoelen, dat het oordeel der vriendschap inderdaad te partijdig was. Ik teeken mij, met achting,

Uwe bestendige Lezeres

J..... B.....

DE SCHEPPING, VAL EN HERSCHEPPING VAN DEN MENSCH.

Omringd van werelden en zonnen,
Omstuwd met majesteit en pracht,
Zijt Gij, o GOD! Gij de Onbegonnen,
Die al deez' werelden en zonnen
Eens uit het niet te voorschijn bragt.

Gij, op der eeuwen troon gezeten,
Wier grondvest rust op de eeuwigheid,
Hebt met een span 't heelal gemeten;
Hebt, op der eeuwen troon gezeten,
Het kleed des hemels uitgebreid.

Gij sloegt, o eeuwig GOD! uwe oogen
Door 't maatloos ruim zoo liefdrijk heen;
Gij wenkt, en de Englen, opgetogen,
Zien, knielend voor Uw alvermogen,
Een zonnestel te voorschijn treên.

Daar rees de zon in vollen luister,
En bol bij bol deelde in haar' glans;
Haar gloed verdreef het somber duister,
Schonk nieuwen, schitterenden luister
Aan d' onbegrensden hemeltrans.

In 't uitgebreid gebied der heemlen,
Waar 't vast gestarnt' sinds eeuwen blonk,
Zag 't Englenheer die bollen weemlen,
Terwijl, tot in de hoogste heemlen,
Hun juichend hallelujah klonk.

Nog zweefde, in duisternis gedoken,
Deze aarde in woesten bajert rond,
Tot dat Uwe almagt had gesproken:
„'t Zij licht!" — en zie, 't licht was ontstoken;
Een heerlijke orde rijst terstond.

De nacht der nevlen is verdwenen;
Het lieflijkst morgenrood breekt door;
De middagzon heeft de aard' beschenen,
En, weêr aan de avondkim verdwenen,
Treên maan en sterren glinstrend voor.

Hoe vliedt het water op Uw fchelden,
  God! bruifend naar den afgrond heen!
Hier rijzen nu de vruchtbre velden,
Dáár bergen, die Uw magt vermelden,
  Ginds golven de ongemeten zeën.

De dagtoorts fchiet haar warme ftralen
  Op 't pasgeboren aardrijk neêr,
En 't heerlijkst groen verfiert de dalen;
't Woud mag met trotfche cedren pralen,
  't Gebloemte bloeijen tot Uwe eer.

Nu wilde Uw liefde ook de aard' verfieren
  Met wezens, vatbaar voor genot;
Uw woord doet millioenen dieren
Door aarde, lucht en water zwieren,
  Gelukkig in hun kring en lot.

't Infekt, dat in de zonneftralen
  Des eerften daagraads gonzend zweeft;
Het vrolijk lied der boschkoralen;
Het vee, dat dartelt in de dalen;
  De visch, die in het water leeft;

't Gediert', dat brult, in 't woud verfcholen;
  Het fchelpdier in den oceaan;
De flangen, fijflend in haar holen,
Of 't wriemlend wormpje, in 't ftof verfcholen,
  't Juicht all', o God! in zijn beftaan.

Maar hoe! zijn al die heerlijkheden
  Alleen voor 't redeloos gediert'?
Wordt, groote Schepper! in dit Eden
Uwe almagt dan niet aangebeden,
  Uw liefde, Uw wijsheid niet gevierd?

o Ja! ook dat voortreflijk wezen,
  Met een' verheven geest bedeeld,
Op Uwen wenk aan 't ftof ontrezen,
De mensch, werd, heilig Opperwezen!
  Gefchapen naar Uw eigen beeld.

Ver boven 't reedloos vee verheven,
Door kennis, vrijheid en verstand,
Moog' 't ligchaam aan deze aarde kleven,
Zijn ziel kan tot haar' Oorsprong zweven;
Zij staat met Englen in verband.

Zijn oog aanschouwt, verrukt, de wondren
Der schepping, in haar volle pracht;
Hij hoort in 't wolkgevaarte U dondren,
Aanbidt, en juicht: „ Gij hebt die wondren,
„ O GOD! uit liefde voortgebragt."

Gij stelt den mensch tot heer der aarde,
Maar hebt hem edler rang bereid:
Zijn ziel, gevormd tot hooger waarde,
Eens weêr ontboeid van 't stof der aarde,
Bestemdet Gij voor de eeuwigheid.

o Ja, zijn vaderland is boven;
Hier, 't moeilijk oefenperk der deugd.
Mogt niets zijn' moed ten strijd verdooven,
Geen zinlijkheid zijne onschuld rooven!
Slechts onschuld schenkt hem reine vreugd.

Deze aard', zijn woonplaats hier beneden,
Door U zoo heerlijk toebereid,
Zij biedt hem duizend zaligheden.
Hij offère U dan, hier beneden,
Een hart, dat gloeit van dankbaarheid!

Dat eerbied onze borst doordringe!
o Gij, wiens adem ons bezielt,
Duld, dat een nietige aardelinge,
Schoon staamlend, U ter eere zinge,
Terwijl zij voor Uw grootheid knielt!

't Hallel klonk door heel de fchepping,
Toen de mensch te voorfchijn trad;
Zaligheid woonde op deze aarde,
Eer de zonde jammer baarde,
Eer de mensch zijn' GOD vergat.

Hoe! gij, mensch, uw' GOD vergeten!
Hier, hier beeft de Serafijn;
Gij, uws Scheppers beeld ontluistren!
Gij, uw' edlen geest verduistren!
Mensch! wat zal uw lot thans zijn?

Ach! een afgrond van ellende
Gaapt op uwe levensbaan;
Donkre nacht zweeft om u henen;
't Licht der waarheid is verdwenen;
Zwarte wanhoop grijnst u aan.

Gij, ter prooije aan ramp en lijden,
Doolt hier zonder hoop of GOD;
't Aklig graf zal u verflinden;
Mensch! waar zult gij redding vinden?
Eindloos duurt uw jammerlot.

Eindloos? neen! GODS eeuwge liefde
Zag op uwe ellende neêr:
Zie, gij, die Zijn wet dorst krenken,
Zie Zijn vaderhand nog wenken;
Keer, keer op dien wenk toch weêr!

Hij, op wiens bevel de dagtoorts
Eenmaal rees aan aan 's hemels boog,
Doet de zon der waarheid fchijnen,
Doet de nevlen weêr verdwijnen,
Mensch! voor uw verduisterd oog.

Zie en juich! een nieuwe fchepping
Schittert heerlijk om u heen:
Hij, wiens almagt kon vernielen,
Doet u voor Zijn liefde knielen,
Zendt Zijn' dierbren Zoon beneên.

Ziet gij daar de ster niet blinken,
Waar die nevel voor verdwijnt?
Hoort gij niet, hoe Hemellingen,
Als bij d' eersten morgen, zingen,
Nu de Vorst des lichts verschijnt?

Bijgeloof en ondeugd vlieden
Voor zijn Goddelijke leer;
Hij, met majesteit omtogen,
Hij, bekleed met alvermogen,
Brengt het beeld der Godheid weêr.

Licht en troost verzelt Zijn schreden;
Liefde teekent elken tred;
Weldoen is geheel Zijn leven;
Boosheid slechts moet voor Hem beven!
Zaligheid bevat Zijn wet.

Hulde een floers van zonde en dwaling
Uwen geest in donkren nacht,
JEZUS CHRISTUS, zon der waarheid,
Heeft, met onbewolkte klaarheid,
Hemelsch licht tot u gebragt.

Mensch! nu kunt gij vrolijk juichen;
De aarde is nu geen doodsdal meer;
Neen, gij dookt niet meer in 't duister;
Heel natuur spreidt nieuwen luister:
Gij, gij vondt uw' Schepper weêr.

Zondaar! o, voel uw verpligting;
Vreugd vervange uw bange smart:
JEZUS gaf voor u Zijn leven,
Waarborgt u: GOD wil vergeven
Aan 't opregt boetvaardig hart.

Staat gij nog ter prooije aan rampspoed,
Valt de strijd der deugd u bang,
o, Aanschouw uws Heilands lijden!
Zinke uw moed slechts niet in 't strijden,
Dan wordt weenen jubelzang.

Neen, geen troostelooze wanhoop
  Moorde uw kalme zielevreugd!
Laat een ſtorm van tegenſpoeden
Dreigend om u henen woeden;
  Lijden voert tot hooger deugd.

Christen! dan met al uw krachten
  't Heerlijk doelwit nageſtreefd,
Dat, met hemelglans omgeven,
Boven tijd en ſtof verheven,
  Jezus u gewezen heeft.

Zoo, zoo blinkt de heldre noordſter
  Den beängſten zeeman aan,
Als haar glans hem voor blijft lichten,
Om den koers der kiel te rigten
  Langs den woesten oceaan.

Moog' de zeis des doods u dreigen,
  Maait zijn hand uw dierbren af;
Leidsman tot een beter leven,
Zal God dáár u wedergeven,
  Wat u' hier ontzonk in 't graf.

Beefdet ge op den rand dier groeve,
  Scheen 't u daar ſtikdonkre nacht,
Jezus heeft uw' angst verdreven,
Heeft onſterflijkheid en leven
  Door Zijn' dood aan 't licht gebragt.

In dat oord van licht en vreugde
  Is Hij zelf u voorgegaan;
Dáár zal Hij u plaats bereiden,
Dáár zal Hij u binnenleiden,
  Biedt een eeuwig heil u aan.

Weg dan, dikke duisternisſen,
  Die den nacht der zonde omzweeft!
God zond Zijnen Zoon op aarde.
Mensch! gij kreegt weêr nieuwe waarde.
  Juich, daar uw Herſchepper leeft!

Juich, nu ge u geen ſtraffend Wreker
Bij betreurde feilen denkt;
Maar een Vader, die genadig,
Die barmhartig, die weldadig
'τ Struiklend kind vergeving ſchenkt.

't Hoofd omhoog: geen ſtrenge Regter
Is 't, die JEZUS u vertoont;
Maar een Vader, die genadig,
Die barmhartig, die weldadig
Arme deugden rijk beloont.

GOD der liefde! neem de hulde
Van 't geredde menschdom aan,
Dat, door eigen ſchuld verloren,
Maar door JEZUS weêr herboren,
Ruste vindt op 's levens baan!

IETS OVER DEN HANDELGEEST EN DE UNIVERSITEITEN IN NOORD-AMERIKA.

Den *Amerikaan* is, van alle werkzaamheden, de *handel* de meest geliefkoosde. Daarvoor is hij geboren. Hij is doorheen, in hoogeren of lageren zin, *koopman*. De ſchoenlapper, die ſlechts eenige dollars heeft geſpaard, begint een' ſchoenhandel, de ſnijder een' kleederhandel. De landman verhandelt zijne produkten 1000, ja 2000 mijlen verre, koopt vee en granen in, en levert zulks aan de zeeſteden, of handelt in landerijen. De arts heeft nevens zijne praktijk een' winkel van geneesmiddelen. Het karakter der Natie is handelziek; desgelijks ook dat der Regering. Derzelver ſtaatkunde, met betrekking tot buitenlandſche Mogendheden, bepaalt zich tot Handeltraktaten; met opzigt tot het binnenland, het eigen land, legt zij zich voornamelijk toe op bevordering des handels, door wegen, kanalen, ſcheepvaart. Derzelver inkomſten vloeijen bijkans geheel uit den handel voort. De *Amerikaan* bezit echter noch de ware *takt*, noch de volſtandigheid des *Hollanders* of des *Duitſchers*, om een matig en zeker gewin boven een vlugtig en onzeker te ſtellen. Hij is in zijnen handel een Avonturier. Vanhier de veelvuldige bankeroeten; vanhier het mistrouwen omtrent *Amerikaanſche* Huizen.

De arme landbouwers in *Noord-Amerika* zijn echte Republikeinen, en op hun demokratisch vermogen zeer naijverig. Geene armoede verhindert hen, hunne onafhankelijkheid te bewaren. De arme kan, des noods, zoo wel den koopman als den advocaat ontberen; dat wil zeggen, hij drinkt kruidenthee en korenkoffij, kleedt zich in door hemzelven vervaardigde stoffen, en vereffent zelf zijne procesfen met zijnen buurman. Ook aan den leeraar bindt hij zich niet; gevalt hem deze niet, hij onttrekt hem zijne toelage, en leest zijnen Bijbel te huis, of gaat naar eene andere kerk. In 't kort, hij is een man, die op zijne eigene beenen staat, en zulks gevoelt.

Ten aanzien van handenarbeid valt het in 't oog, dat de *Amerikaan* tot Fabrijk-ondernemingen zeer weinig geneigdheid heeft. De fabrikaten van andere Staten te verkoopen, en alzoo zijne werklieden buitenslands te hebben, schijnt meer berekend voor zijne Republikeinsche grootheid, dan de produkten zijns eigenen bodems zelf te veredelen.

De Universiteiten zijn slechts, als ik mij zoo mag uitdrukken, kortbegrippen der *Europesche*. De *Amerikaan* studeert niet te zijner vorming, maar om van het aangeleerde zoo spoedig mogelijk voordeel te trekken. Hij wil schielijk leeren, en alleen datgene, wat tot zijne kostwinning volstrekt noodzakelijk is. Hij vergenoegt zich met de grondtrekken der wetenschap, en vult de leemten aan door ondervinding, lektuur en natuurlijke scherpzinnigheid. Geld verdienen is bij hem hoofdzaak, en daarop brengt hij ook alles te huis. Wijsgeerte laat hij aan den Predikant — poëzij aan de vrouwen over, en, zoo een hunner, aan deze vakken zich vergaapt, kan hij, ten zij hij genoegzame middelen van zichzelven bezitte, staat maken van honger te sterven.

In het huiselijke leven gedraagt zich de *Amerikaan* zeer koel en droog. De vrouw noemt haren man niet anders dan *master*, de man zijne vrouw *mistrefs* en zijne dochter *mifs*, en hij bejegent zijne vrouw en kinderen niet veel vertrouwelijker dan bekenden, ja vreemden. Deze formaliteit heeft iets zonderlings, en schijnt met de Republikeinsche vrijheid niet wel overeen te brengen; maar, in den grond beschouwd, is dezelve noodzakelijk, dewijl zonder deze soort van wederhouding de gelijkheid in plompheid zou ontaarden.

BONAPARTE EN JOSEPHINE.

Vóór eenigen tijd deelden wij, uit eene inderdaad *echte* en dusverre ongedrukte verzameling van brieven van den *Generaal* BONAPARTE aan JOSEPHINE, éénen derzelven mede, die van zijne hevige liefdedrift voor deze vrouw getuigt. Verder is ons gebleken, dat die liefde door haar zeer averegts beantwoord werd. Ziet hier nog het een en ander uit dien briefwisfel, dáárom alleen belangrijk, dewijl dezelve ons 's mans karakter van eene zijde vertoont, van welke hetzelve ons nog onbekend was gebleven, ja welke wij meenden, dat aan hetzelve nimmer eigen was geweest.

Toen BONAPARTE Mad. DE BEAUHARNAIS ontmoette en op haar verliefd werd, was hij reeds Generaal, maar geenszins van eene gunftige zijde bekend. Zijne kleeding was flordig, zijne uniform te lang voor zijne korte geftalte en te breed voor zijn mager lijf; zijn regt neêrhangend haar hing zeer onbevallig langs zijne dorre kaken; zijne laarzen, naar het weder, óf bedekt met ftof, óf vuil van flijk, gaven hem een zonderling en weinig galant voorkomen. Hoezeer pas ontkomen aan de holblokken en de roode muts van het fchrikbewind, onderfcheidde zich het aanzienlijke gedeelte der *Parijzenaren* door teugellooze weelde in kleeding en equipages, en wel inzonderheid de vrouwen. Die, met welke de *burgeres* BEAUHARNAIS verkeerde, noemden BONAPARTE *le vilain Général*, en zijzelve duidde hem, in het gefprek met hare vriendinnen, met dezen bijnaam aan. — Op zekeren avond, tegen middernacht, kwam Mad. BEAUHARNAIS bij Mad. CH... R..., welke zij reeds te bedde vond. „Sta op," fprak zij tot haar, „kleed u fchielijk, om mij „als getuige te verftrekken: dezen nacht, op ftaanden voet, „trouw ik *le vilain Général!*"

In dit tijdperk, en *kort na zijn huwelijk*, fchreef BONAPARTE deze brieven. Van eenige derzelven zou men bijkans zeggen, hetgeen Mevrouw DE GENLIS, zeer naïf, van een paar jeugdige echtelingen verklaarde, die vrij onkiesch waren in de uitdrukking der echtelijke teederheid: „Zij zullen," zeide zij, „het huwelijk zelve nog *indécent* maken!" Dit *indécente* daalt zelfs, naar het oordeel van een' *Franfchen* Recenfent, af tot *morfigheid*, in 's mans vertrouwelijke mededeeling aan eene *vrouw*, aan JOSEPHINE, van

de oorzaken, welke MURAT noodzaakten, om zichzelf, in zekere zaken, tot het strengste zelfbedwang te veroordeelen.

Wij laten dit daar, en bepalen ons tot de mededeeling van eenige trekken uit BONAPARTE'S briefwisseling, waarin wij den NAPOLEON van latere dagen, ten zij dan in zekere heftigheid van karakter, volstrekt niet herkenden.

„ Dat mijn Genius," dus schreef hij onder anderen aan JOSEPHINE, „die mij te midden der grootste gevaren steeds beschermde, u omgeve, u bedekke, en ik geef mij, van denzelven ontbloot, aan alles prijs. Geen dag heb ik gesleten, zonder u te beminnen; geen nacht, zonder u in mijne armen te drukken; geen kop thee heb ik tot mij genomen, zonder den roem en de eerzucht te vervloeken, welke mij van de ziel mijns levens verwijderd houden. De gedachte aan u beheerschte mijn hart, vóór die aan de geheele natuur; uwe luimen waren voor mij eene heilige wet. U te zien, was al mijn heil; gij zijt schoon, bevallig; uwe zachte en hemelsche ziel teekent zich op uw gelaat; ik aanbad alles aan u; meer naïf, meer jeugdig, zou ik u minder bemind hebben. Alles bekoorde mij, zelfs tot de herinnering van uwe dwalingen en van het bedroevend tooneel, veertien dagen vóór onzen echt; deugd was mij alles, wat gij deedt; eer alles, wat u behaagde; roem had niets aantrekkelijks voor mijn hart, dan alleen omdat dezelve u aangenaam was en uwe eigenliefde streelde. — Uwe kinderen schrijven mij lieve brieven. Sinds ik *u* niet meer behoor lief te hebben, bemin ik *hen* te meer. In spijt van het noodlot en de eer, zal ik al mijn leven u beminnen. Mijn geluk is, u gelukkig te zien; mijne blijdschap, uwe vrolijkheid; mijn vermaak, dat gij het hebt. Vaarwel, JOSEPHINE! Gij zijt voor mij eene wereld, welke ik niet kan verklaren; ik bemin u dagelijks meer en meer. — Ik meende, dat ik jaloersch was; maar ik zweer u, dat daar niets aan is. Liever, dan u treurig te zien, zoude ik u, geloof ik, zelf een' minnaar geven. — Ik haat *Parijs*, de vrouwen, de liefde. Deze toestand is verschrikkelijk, en uw gedrag..... 'Maar, moet ik u beschuldigen? Neen, *uw gedrag is dat van uw noodlot.* Zoo beminnelijk, zoo schoon, zoo goed, waarom moet gij het moordend werktuig mijner wanhoop zijn? — JOSEPHINE! gij kondt het geluk hebben uitgemaakt van een benijd en grillig man. Gij maakt mij ongelukkig; ik heb het voorzien. Ik voelde het, toen mijne ziel zich aan u verbond, toen de

uwe van dag tot dag eene onbepaalder heerschappij over mij verkreeg en alle mijne zinnen kluisterde. Wreede! waarom mij op wedermin doen hopen, welke gij niet gevoeldet? — Maar dit verwijt is beneden mijzelven; nooit heb ik aan geluk geloofd. Dagelijks waart de Dood rondom mij: is het leven zoo veel omhaals waardig? — Vaarwel, JOSEPHINE! blijf te *Parijs*, schrijf mij niet meer, en eerbiedig voor 't minst mijne schuilplaats. Duizend dolken doorboren mijn hart; doe dezelve niet dieper doordringen. Vaarwel, mijn geluk, mijn leven, alles, wat voor mij op aarde bestond!"

En wat zeide, wat deed JOSEPHINE? — BONAPARTE zelf moge het ons leeren. Zij schreef, zij antwoordde niet, en hij was genoodzaakt haar te zeggen: „Ik ben gemelijk, u niet meer bij uwen naam te kunnen noemen. Ik wacht, dat gij mij dit schrijft. Kus uwe kinderen, van *welke gij niet spreekt*. Pardi! dat kon uwe brieven eens zoo lang maken. Bezoekers ten 10 ure in den morgen hadden het vermaak niet van u te zien. Vrouw!!! gij zoudt Parijs den 5den verlaten; gij zoudt den 11den vertrekken; gij waart den 12den (*Prairial*, jaar IV) nog niet vertrokken. Toen gij mij deze weinige woorden schreeft, had uw stijl niets van het ware gevoel. Gij hebt mij bemind met eene voorbijgaande luim; gij voelt alreeds, dat het bespottelijk zijn zou, zoo deze uw hart duurzaam vervulde; het komt mij voor, dat gij uwe keus gedaan hebt, en dat gij weet, tot wien u te vervoegen, om mijne plaats te vervangen. Ik wensch u geluk, bijaldien de onstandvastigheid daarvoor vatbaar is; trouweloosheid zeg ik niet, want gij hebt nooit bemind."

Hier, zeker, verschijnt ons JOSEPHINE in een hoogst ongunstig — BONAPARTE, daarentegen, ondanks al het overdrevene, in een zeer voordeelig licht. Maar, wij konden hare nagedachtenis te minder bezwaren, nadat wij de beide volgende plaatsen hadden gelezen, ontleend uit twee brieven van BONAPARTE aan Mad. DE BEAUHARNAIS, geschreven vóór hun huwelijk. Zij had hem verweten, dat hij haar niet *om haarzelve* beminde. „Hoe kon een zoo laag denkbeeld in eene zoo zuivere ziel opkomen! Ik sta er nog verbaasd van; minder evenwel, dan van het gevoel, dat mij, bij het ontwaken, zonder wrevel en *onwillekeurig* weder aan uwe voeten bragt. Inderdaad, het is niet mogelijk, zwakker en laaghartiger te zijn!" En elders: „Zoo mijn hart laag genoeg ware, om voor altijd te beminnen, ik zou er

met mijne tanden in willen bijten. Mijn hart heeft zich verboden te beminnen. Gij hebt het een' onbepaalden hartstogt ingeboezemd; eene dronkenschap, die het verlaagt. De Natuur heeft mij eene sterke en beslissende ziel gegeven; de uwe heeft zij uit kant en gaas gevormd. Nooit gevoel ik iets ten halve," enz.

Welk een mensch, en welk een minnaar!

LODEWIJK DE XV, NAAR ZIJNE EIGENE GETUIGENIS, EEN ACHTERKLEINZOON VAN EEN' NOTARIS EN EEN' BARBIER.

Niet altijd maken de Vorsten zoo veel werks, als men waant, van den hoogen adel, en de aanmatigingen te dezen, bij dezulken, die hen omringen, maar gaan derzelver persoonlijke diensten hun doorgaans wel het meest ter harte. LODEWIJK DE XV, walgende van de geschillen tusschen Hertogen en Pairs wegens hunne geslachtregisters, wilde hun leeren, zich niet te schamen, hunne adelârme verwanten te erkennen. Hij had, te dien einde, de afkomst van onderscheidene personen van zijn Hof bestudeerd, en vond er een hen vernederend vermaak in, de aanmatigingen van dezulken ten toon te stellen, die het hoovaardigst waren op hunne geboorte. Zoo herinnerde hij vaak den Maarschalk DE RICHELIEU, dat VIGNEROT, diens overgrootvader, een fluitspeler was, die aan de nicht des vermaarden Kardinaals had weten te behagen; aan de VILLEROI's, dat zij afstamden van een' vischboer onder FRANS DEN I. Op zekeren avond, dat hij verscheidene Hovelingen door dergelijke kleine historische waarheden half wanhopig had gemaakt, nam hij van nieuws het woord, en zeide, op een' vrolijken trant: „Voor 't overige, Mijne Heeren, troost u: ik zelf, die, zoo ik vermeene, een vrij goed Edelman ben, ik zelf had tot voorvader een' Notaris te *Bourges*."— Men schreeuwde het uit van ongeloovige verbazing. De Koning nam een klein geschrift uit eene lade, en, met het oog op hetzelve gevestigd, vervolgde hij aldus: „Onder de regering van LODEWIJK DEN XI, omstreeks den jare 1470, woonde te *Bourges* een eerlijk Notaris, met name BABOU. Men beweert met eenigen grond, dat de vader van dezen BABOU Barbier was; maar dit is niet zoo volkomen stellig bewezen, als het beroep van Notaris, door den zoon uitgeoefend, van wien in de Archi-

ven van *Berry* een aantal ſtukken beruſt, door hem geteekend. BABOU maakte fortuin, en kocht voor zijnen zoon PHILIBERT BABOU eenen post bij de ſchatkist van *Frankrijk*. PHILIBERT werd hôtelmeester van Koning KAREL DEN VIII, en was de vader van BABOU, Heer DE LA BOURDAISIÈRE, Chef der Artillerij, in 1539. De dochter van dezen DE LA BOURDAISIÈRE was de moeder van GABRIËLLE D'ESTRÉES, welker natuurlijke zoon was CÉSAR DE VENDÔME, in 1609 gehuwd aan de erfgename van MERCOEUR, en vader van ELISABETH DE VENDÔME, gehuwd aan KAREL AMÉDÉE VAN SAVOJE, Hertog van *Nemours*, die in een tweegevecht werd omgebragt door den Hertog van *Beaufort*, zijn' ſchoonbroeder. KAREL AMÉDÉE was de vader van MARIA VAN NEMOURS, welke huwde aan KAREL EMMANUËL, Hertog van *Savoje*, bij wien zij verwekte VICTOR AMÉDÉE, Hertog van *Savoje*, Koning van *Sardinië*, en vader van MARIA ADELAÏDE van *Savoje*, gehuwd aan LODEWIJK van *Frankrijk*, Hertog van *Bourgondië*, van wien ik, die tot u ſpreek, de eer heb zoon te zijn. Gij ziet dus, Mijne Heeren, dat mijn tiende grootvader, gelijk ik zeide, een eerzaam Notaris te *Bourges* was, wiens vader zelfs Barbier zou geweest zijn. Ik verzaak hem geenszins, ik ſchaam mij deswege even min, en ik verzoek u allen, zoo velen gij hier aanwezig zijt, niet keuriger te zijn, dan ik, op het ſtuk der geſlachtboomen."

EEN PAAR KLEINIGHEDEN UIT DE WEST.

De regel: „ſchrijf zoo als gij ſpreekt," alleen voor Landkinderen.

Een *Duitſcher* volgde den regel: „ſchrijf zoo als gij ſpreekt," getrouw op, en berigtte zekeren Heer, die in een *Westindisch* eiland op een' tuin woonde, en wiens zaakwaarnemer hij in de ſtad was: „Morgenochtend krijgt gij 14 blanken." Daarop volgde terſtond eene groote drukte op den tuin, om alles in gereedheid te brengen tot een gastvrij en fatſoenlijk onthaal van zoo veel blanken. (Een blanke is, gelijk men weet, iemand, die net zulk eene kleur heeft als de ordinaire menſchen in *Europa*, maar die in de *Westindiën* even zoo veel geldt als in *Duitschland* een *Herr* VON..., en zich in ſommige opzigten nog vrij wat meer laat voorſtaan.) Alles

was klaar. Men ſtond reeds lang op den uitkijk, wie de aangekondigde blanken zouden zijn; bekenden waarſchijnlijk, met eenige vreemden bij zich. Toen kwam er eene kar met 14 *planken*, met een rekeningje er bij, hoeveel die 14 blanken kostten!

Voor Speculateurs op Zuid-Amerika.

Een der Schippers, welke van *Curaçao* op *Maracaïbo* (doch zelden met eenig voordeel) varen, kwam onlangs met zijne Goëlet aan de zuidzijde van het *Lagoen*, waar de bijna dagelijks vallende regens het land bij uitſtek vruchtbaar maken, om te zien, of hij zijne kleine lading bij de aldaar wonende Vrijnegers, welke meestal te voren ſlaven geweest zijn van de *Spanjaarden*, kon ſlijten.

Onder de koopers bevond zich een Neger, die gaarne eigenaar wilde worden van een nieuw mes; doch het geld, dat hij bij zich had, was niet toereikend, om hetzelve te betalen. De Schipper ſtelde hem daarom voor, om voor het resterende een armvol riet te ſnijden, dat op een half uur afſtands aan den waterkant ſtond. Doch deze opoffering was te groot. Gaarne wilde hij bezitter van het mes zijn; maar om er zoo ver voor te loopen en zoo veel voor te doen, dat ging niet. Hij verzocht den Schipper, iemand mede te zenden naar zijne vrouw, die niet verre van daar in eene kleine hut woonde, of misſchien deze nog eenig geld had. Doch zijne zwarte wederhelft vernietigde den koop gansch en al, door aan te merken, dat het nieuwe mes niet noodig, en het oude meer dan genoeg was, alzoo men de bananen wel met de handen krijgen kon.

B.

AANSPRAAK VAN DEN ZENDELING INNOCENTIUS VISATOUT, OP MONTROUGE, TEN BEHOEVE DER CENSUUR.

(*Les Jésuites en action ſous le Ministère* VILLÈLE, *par M.* SANTO DOMINGO. *Paris*, 1828.)

— Men plaatſte zich aan tafel: VISATOUT ſprak het *benedictus*. Hij at veel, praatte weinig, luisterde gelijk iemand, die aanteekeningen maakt, en ſpeelde zijne rol van *Jezuit*, tot zelfs aan de familietafel. „ Mijne lieve kinde-

ren!" (dus liet zich op het dessert Vader VISATOUT hooren) „ onze vereeniging levert mij een bekoorlijk tafereel van *Frankrijk* in miniatuur. Ik aanschouw aan mijnen disch het onderwijzende, besturende, predikende, strijdende, zegenende, bekeerende, *censurerende*, stemmende, brieven openende *Frankrijk*. Men zou zeggen, dat deze zaal, in het klein, eene nationale vertegenwoordiging was, waar alles vertegenwoordigd wordt, behalve de natie. Ik maak op mijzelven toepasselijk, mijne vrienden, het woord van ALEXANDER DEN GROOTEN: „ Bijaldien ik geen *Censor* ware, zoude ik willen zijn, wat gij zijt." Bevat gij wel ten volle de majesteit der Censuur, welke de Heer DE BONALD slechts ten halve nog heeft ingezien? De oorsprong der Censuur klimt op tot de schepping der wereld. „ Gij zult niet eten van den boom der kennisse," dus luidde het bevel aan ADAM; en ziet daar tevens de instelling der Censuur! Tegenwoordig gaat men verder; men plaatst een piket Gendarmes rondom den boom, welks vrucht men verbiedt. Zoo volmaakt zich alles meer en meer. Men onderwijze in de Onwetendheid; dit is de grondslag van alle goed onderwijs. Daarom doen wij de *Lancastersche* scholen in den ban, waar de jeugd de beginselen der wetenschappen als verslindt. Men merke de scholieren aan als toetsen van een klavier: hier drukt men, daar glijdt men over dezelve heen, en het dierlijk werktuig doet de noten hooren, welke men aanslaat. Ons vlijen *resonnerende* (weêrgalmende) en geenszins *redenerende* koppen; ziet daar het geheim der opvoeding naar behooren. — Wat nu is een *Censor*? Een magthebber, die dag en nacht waakt, dat het belang der Uitverkorenen geenerlei schade lijde. Een Comité van Censuur is alzoo een waarachtig Comité van Algemeen Welzijn. Te vergeefs heeft een groot staatkundige, de Heer DE MAISTRE, beweerd, dat de eerste Ambtenaar van den Staat de Scherpregter (*l'Exécuteur des Hautes-œuvres*) was; ik eisch den voorrang voor den *Censor*: immers deze werkt op de massa, gene op bijzondere personen. De Scherpregter voltrekt alleen de wet; de *Censor* gaat verder. In 't kort, zonder de hoedanigheden, welke beide met elkander gemeen hebben, te vergelijken, vergenoeg ik mij met deze bewijsreden: De Scherpregter doodt enkel het ligchaam; de *Censor* doodt de gedachte: en, gelijk de geest verheven is boven het stof, zoo, en even zoo zeer, is ook de *Censor* verheven boven den Scherpregter!"

HET COCAGNE-FEEST IN RUSLAND.

De *Cocagne* is een feest, waarop men het gemeen in *Rusland* onthaalt, ter gelegenheid van het huwelijk van eenen Prins of eene Prinses der Keizerlijke familie. Ziehier, op wat wijze zulks plaats heeft. Twee bakken, van 100 tot 150 pijpen wijns kunnende bevatten, worden geplaatst op een schoon en groot plein voor het Keizerlijk paleis. De wijn welt op in twee kommen, door middel van onderaardsche buizen. Tusschen deze twee kommen verheffen zich twee stellaadjes van eene piramidale gedaante, zamengesteld uit vier dobbelsteenen, ongeveer vier voet hoog, en welke, naar de hoogte afnemende, zoo vele trappen vormen. Deze trappen zijn bedekt met brooden, gebraden klein gevogelte, ganzen, eendvogels, hammen, enz. Boven op elke piramide is een os geplaatst, in zijn geheel gebraden, wiens vergulde horens een karmozijn damast tapijt doorboren, hetwelk de piramide bedekt. Touwen aan palen beletten de nadering des volks, tot dat de Keizerlijke familie zich op de balkons van het paleis vertoont. Terstond wordt nu het sein gegeven; de beletsels worden weggenomen; het tapijt valt, en het gemeen snelt op zijne prooi toe. — Men moet bekennen, dat de uitdeelingen van levensmiddelen elders wel karig en armhartig zijn, bij de *Russische Cocagne* vergeleken!

DE NIEUWE PRUIK.

In eenen brief van de beroemde Mevrouw D'EPINAY, geschreven te *Parijs*, 20 Febr. 1777, aan den Abt GALIANI, toen te *Rome*, vonden wij deze kluchtige Anekdote: „De Luitenant der Policie werd onlangs op een groot *diner* genoodigd. Er moest eene nieuwe pruik zijn; hij bestelde die. De dag verscheen, en de pruik ontbrak. Een huisknecht werd uitgezonden. De pruikmaker maakte vele verschooningen; maar zijne vrouw was, vóór een paar dagen, in de kraam gekomen van een dood kind; de kraamvrouw was doodelijk zwak: was het wel te verwonderen, dat, in dusdanige oogenblikken van angst en verwarring, de pruik van Monseigneur vergeten werd? Maar zij was evenwel gereed, daar in die doos. „ Hij zal zien," voegde er de man neveus, „ dat ik

er al mijne kunst aan heb te koste gelegd." Hij zelf ijlt henen, om dezelve Monfeigneur op te zetten, komt buiten adem aan het Hotel, opent de doos, en — vindt er het doode kind in! „ Ach, Hemel!" roept hij verbaasd uit, „ men heeft de pruik begraven!" — Eene order van den Aartsbisfchop, een Proces-verbaal, een befluit van den Raad der Gemeente, en weet ik wat al meer, werd er vereischt, om het kind te begraven en de pruik weêr op te delven."

ONVRIJWILLIGE BOETE.

Een misdadiger, door een' geestelijke in zijne laatfte oogenblikken bijgeftaan, zeide tot denzelven: „ Mijn vader, poog, bid ik u, uitftel voor mij te verwerven, opdat ik tijd erlange om boete te doen!" — „ 't Zou niet baten," hernam de monnik; „ en bovendien, mijn zoon, opgehangen te worden, is eene zeer voldoende boete."

DE OUDE HAYDN.

PLEYEL, thans 74 jaar oud, en die federt 20 jaren niets meer gefchreven heeft, was een groot vriend van vader HAYDN. Onlangs bezocht hem een *Engelschman* op zijn landhuis. Het gefprek viel op HAYDN's laatfte Canon: *Alt und fchwach bin ich.* „ Ach! toen hij deze fchreef, was ik bij hem," riep PLEYEL: „ Hij verlangde een fneller tempo voor het finaal, en gaf zich veel moeite, om zulks te vinden. Eindelijk zeide hij: *'t Is mij onmogelijk! De tijden zijn veranderd*, voegde er de goede grijsaard zuchtend nevens: *Toen ik jong was, kwamen de gedachten ongezocht; thans moet ik die zoeken, en, wat nog erger is, ik moet er vergeefs naar zoeken!*"

KARAKTERISTIEKE TREK.

Onlangs bevonden zich twee vreemdelingen in het *Diorama* te *Parijs*, een *Duitfcher* en een *Engelschman*. Beiden bewonderden de kunftige fchildering van het tafereel. Maar de *Duitfcher*, die zoo iets voor de eerfte maal aanfchouwde, wilde niet gelooven, dat dit alles op één enkel vlak gefchilderd was, en beweerde, dat het effekt, even als bij een *Cosmo-*

rama, verhoogd werd door onderscheidene, achter elkander geplaatste stukken doek. Om zich hiervan te overtuigen, veroorloofde hij zich, eene groote *Duitsche* koperen munt naar de betwiste partij te werpen, welke, daar het tafereel op zeer dun doek gemaald was, onmiddellijk door hetzelve heendrong, en alzoo eene aanmerkelijke beschadiging ten gevolge had. Alle de aanschouwers betoonden hunne verontwaardiging over deze onvoorzigtig- en onbescheidenheid. Ook de *Engelschman* leide zijn misnoegen aan den dag; „echter geenszins," zoo als hij zich uitdrukte, „over de daad; — hij zelf," verklaarde hij, „had meermalen te *Londen* hetzelfde gedaan; — maar „daarover, dat het geschied was met koperen munt. Dit „was niet fatsoenlijk: men moest de kunst en den kunstenaar „vereeren; en daarom was hij gewoon, zich bij dergelijke „proefnemingen van een handvol guinjes te bedienen."

OF DE NAAM OOK IETS TER ZAKE DOE?

In zeker gezelschap werd een plat dichtstuk van geenerlei waardije, en evenwel van een' Dichter van zekeren naam, voorgelezen, zonder dat deszelfs naam vooraf genoemd werd. „o, Hoe laf!" fluisterden de Dames. — „Smakeloos tuig! Van „wien is dat dor produkt?" bromden een paar basstemmen. — „Zacht, zacht, Mijne Heeren en Dames!" viel hun de voorlezer in; „het is van ***. Ziet gij, zijn naam staat er „onder." — Diepe stilte. — „Ik vind toch, bij rijper na„denken," dus ving na deze pauze een der straks aangeduide Heeren aan, „het gedicht zeer naïf. Dat beeld, „bij voorbeeld, is geheel uit het leven genomen, en de „taal regt gemoedelijk. Juist in dien toon openbaart „zich het reine Genie." — „Dat vind ik ook," riep een tweede, een derde, en nu ook terstond een vierde en vijfde. Men kon niet begrijpen, dat men de bijzondere schoonheden des gedichts niet op het eerste gehoor had gevoeld, enz. enz. Niets gaat toch boven een' beroemden Naam!

GESPREK TUSSCHEN EEN' ZESTHALF EN EEN VIJFENTWINTIG-CENTS-STUK.

Eene Fabel.

DE ZESTHALF.

Boog vrij op 't wapen, dat gij draagt,
Nieuwbakken munt der Belgen!
Wie weet, hoe ras de morgen daagt,
Waarop de smeltkroes weêr uw schijnschoon zal verzwelgen;

Terwijl met u de roem gewiſſelijk zal vergaan
Van 't dwaas beſtuur, dat u deed ſlaan
En mij een waarde ontnam, vóór eeuwen reeds geſchonken.
Een Vorst, tot zulk een daad bekwaam,
Verdient niet, met den glorienaam,
Dien Nederland hem ſchenkt, bij 't nageſlacht te pronken.

HET VIJFANTWINTIG - CENTS - STUK.

Ontzinde, zwijg! hoon niet in overmoed den Vorst,
Die 't dwaas vooroordeel en 't waanwijs bedillen
Van hen, die alles goed, ja beter weten willen,
Met moed braveren dorst:
Die Vorst ontnam u ſlechts eene ingebeelde waarde,
Waarmeê ge in Nederland hebt onverdiend gepraald;
Hij duldt — maar tot uw ſchande — uw aanzijn nog op aarde,
Opdat gij zelv' (wanneer ook niets het openbaarde)
Deedt zien, hoe lang gij reeds zijt al te duur betaald.

Toepaſſing.

Zoo draagt een ſchijnvernuft, hoe luid eenmaal geprezen,
Van eigen ſchande 't merk in 't duurverkochte ſchrift.
Eens zal de grijze tijd, die 't kaf van 't koren ſchift,
Ook in 't gebied der kunst een billijk regter wezen.

G. VAN ENST KONING.

DE MAINOOT.

XX.

Nooit, nooit heeft een ſlavenjuk mijnen forſchen hals gebogen;
Nooit, nooit hield der keten klem mijn' geſpierden arm omtogen.
Vrij, gelijk de bergſtroom, ja, vrij, als de aadlaar in de wolken,
Stort ik bruiſend neêr in 't veld, waar de Vrijheid, lust der volken,
In het heldenſtof vertrapt, onder 't grijze puin bedolven,
Mij, in ieder windgeſluit, haar gekerm in 't oor doet golven.
Roover heet ik bij den ſlaaf, die den roover *Vorst* durft noemen;
Roover, die hem *haar* ontrooft, als het hoogſte goed te roemen.
Vrijheid! Vrijheid! levenslucht! ligchaamsmerg, ja zielevoeder!
Haar mijn hart, mijn arm, mijn kling, haar mijn veldroertenbehoeder!
Haar mijn waken, haar mijn ſtrijd, haar mijn leven, haar mijn ſterven,
Die 'k, als éénige erfenis, mijnen kindren wil verwerven!
Noemt mij roover dan voortaan! Rooven wil ik; overheeren
Heerengoed en ſlavenland, en geen Pacha zal het keeren.
Maar, gij veldbewoners, hoort! Ik — de roover — kan ook geven
Meer, meer dan gij ooit bezat, all' te zamen, in uw leven.
Vrijheid ſchenkt hij. Wilt gij die? Komt dan tot mij, met uw zonen!
Harer, als één eenig man, zullen wij ons waardig toonen.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. YNTEMA.

MENGELWERK.

OVER DE DOODSTRAF.

Er is thans bijna geen onderwerp, waarmede men in alle beschaafde landen zich met zoo veel belangstelling bezig houdt, als de doodstraf. Eene prijsvraag daarover werd onlangs, bijna te gelijker tijd, te *Parijs* door het Genootschap der Christelijke Zedekunde en te *Geneve* door den Graaf DE SELON opgegeven. De verhandeling van den Advocaat CH. LUCAS, te *Parijs*, werd in dien dubbelen wedstrijd gelijkelijk de bekrooning waardig gekeurd. Terwijl ook in ons vaderland deze ernstige zaak, hoewel niet altijd ernstig genoeg, door twee partijen behandeld is geworden, zal het misschien niet ongepast zijn, den hoofdzakelijken inhoud van het bekroonde werk aan onze landgenooten te doen kennen.

De Schrijver onderzoekt, in de eerste plaats, of de doodstraf regtvaardig; ten tweede, of zij nuttig is; terwijl hij, ten derde, de middelen van bedwang opgeeft, die hij meent, dat men er voor in plaats behoort te stellen.

I. De mensch heeft van God het aanzijn, de rede en de vrijheid verkregen. Hij heeft het regt, en het is zijn pligt, voor zijn aanwezen te zorgen. Hij handelt volgens dat beginsel, wanneer hij, zijne eigene individualiteit opofferende, *zijn* leven waagt, om *dat eens anderen* te redden; hij huldigt hetzelfde beginsel, wanneer hij zichzelven tegen eenen onregtvaardigen aanval verdedigt; want wanneer hij eenen moordenaar doodt, doet hij het niet om hem van het leven te berooven, maar om, volgens regt en pligt, zijn eigen leven te verdedigen.

De maatschappij heeft, als vereeniging van individuën, de regten en pligten van elk harer leden. Zij moet hare magt gebruiken tegen hem, die zijne pligten vergeten, en de regten zijner medeburgers miskend heeft; zij moet de individuële zwakheid, wanneer deze zich in gevaar bevindt, we-

ten te beschermen; maar, even als de aangevallen mensch geen' zijner naasten het leven moet benemen, wanneer zijn eigen leven geen gevaar loopt, eveneens moet de maatschappij stilstaan, wanneer de aanrander harer regten overwonnen en ontwapend is: er is dan geene noodzakelijkheid meer om te dooden, er is geen gevaar meer, wanneer de schuldige gevat, geboeid, en buiten staat gesteld is, om kwaad te doen. De doodstraf kan zich dus niet meer op het regt van zelfverdediging gronden.

Even min berust zij op het regt, dat zij vermeent te hebben, om te kunnen straffen. Het maatschappelijk regt zegt: „die doodslag begaat, verdient, dat hij sterve," als kon het zeggen: „die zijn leven voor zijnen naasten heeft opgeofferd, verdient altijd zijn leven te behouden." Ziedaar hetgeen men zou mogen vorderen, dat hetzelve zeggen kon, zou er regtvaardigheid bestaan: maar men kan den dood gebieden; de onsterfelijkheid kan men niet geven. De menschelijke regtvaardigheid is dus slechts straffend, niet beloonend; zij is gevolgelijk onvolledig, gebrekkig; zij neemt gevolgelijk eene andere regtvaardigheid, een ander leven aan. Waarom dan in dit leven de regtvaardigheid van het andere overgebragt? De Goddelijke regtvaardigheid is onfeilbaar; zij doet zich hier beneden in het hart van den schuldigen door de wroegingen van het geweten gevoelen. Het beste middel, om aan eenen misdadiger het heilige van den pligt te doen gevoelen, hetgeen hij miskend heeft, is het niet, dat zelf te zijnen opzigte te eerbiedigen? De maatschappelijke regtvaardigheid beperke zich dan tot haren kring, verbiede te schaden, en verhindere dit voor het vervolg. De doodstraf verkort voor den mensch eenen tijd van beproeving, die reeds op zichzelve zoo kort is, en waarvan de eeuwigheid afhangt; zij ontneemt hem den tijd van berouw, en sluit hem in het graf, met het gansche gewigt zijns misdrijfs beladen; zij overlaadt daarenboven de bloedverwanten met eene schande, die naauwelijks het geluk kon bedekken van hem, wiens hoofd zoo schielijk geveld werd.

II. Het maatfchappelijk regt moet nooit het karakter van wraak, maar alleen van bedwang dragen. Het misdrijf voor te komen, het reeds gepleegde te bedwingen, ziedaar deszelfs taak. Van deze twee is de eerfte wel de voortreffelijkfte. De oorzaken der misdrijven op te fporen en weg te nemen, is de zekerfte weg, om derzelver volvoering te voorkomen.

Ware befchaving en zedelijke vorming is hiertoe een beter en veiliger middel, dan de vrees voor ftraffen. De veelheid der ftraffen bewijst alleen de onmagt der bedreigingen en der wetboeken. De mensch onttrekt zich niet aan bezigheden, die zijn leven met gevaren omringen, of het noodzakelijk verkorten. De loopbaan der misdaden zou hem meer kanfen van wel te flagen aanbieden, en zoo de vrees alleen hem moest leiden, zou er meer voordeel voor hem zijn, om dezelve in te flaan. Maar het zedelijk gevoel alleen doet menigen werkman zijn moeijelijk of gevaarlijk beroep boven de ftrafbare loopbaan des misdrijfs verkiezen.

Te ftrenge bedreigingen, wreede ftraffen gedoogen geen groot aantal van veroordeelingen; in zaken, waarmede de doodftraf gemoeid is, gevoelt men zich door weêrzin en ongerustheid gedrongen, om het oordeel op te fchorten, of aan andere regtbanken over te dragen.

Het derde deel, eindelijk, (III) handelt over de ftraffen, welke men voor de doodftraf behoort in plaats te ftellen. Gevangenisfen in ware verbeteringshuizen te veranderen, zoo als men in *Geneve* tracht, en op verbetering ook verligting van ftraf toe te zeggen; afftand te doen van het denkbeeld, dat de misdadiger of voor zijn geheele leven onverbeterlijk is, of op een te voren bepaald tijdftip verbeterd zal wezen; ziehier de hoofddenkbeelden van den menschlievenden en gevoeligen Schrijver, die zich te regt beroept op hetgeen MACKINTOSH eenmaal aan het *Engelsch* Parlement zeide: dat hij overtuigd was, dat één merkwaardig voorbeeld van de verbetering eens misdadigers meer op de maatfchappij zoude uitregten, dan twintig voorbeelden van ftraffen.

De kundige beoordeelaar van dit werk, waarvan wij het medegedeelde uittreksel ontleenden, eindigt zijn verslag, waarin tevens van eenige andere geschriften over hetzelfde onderwerp melding wordt gemaakt, met de juiste aanmerking, dat de menschheid het goede gevoelt en uitoefent, lang vóór zij het in de wetboeken schrijft. Reeds wordt de doodstraf niet meer uitgevoerd in alle gevallen, waarin de wet haar heeft voorgeschreven; reeds was de pijnbank inderdaad afgeschaft, vóór men haar uit de wetboeken had uitgeschrapt, enz. De doodstraf uit de wetboeken te willen verbannen, is dus niets anders, dan in overeenstemming te blijven met het algemeen gevoelen en met den voortgang der denkbeelden en der beschaving; het is niets anders, dan de geschrevene wet in overeenkomst te brengen met de levende wet.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

Het dagelijks toenemend aantal der inrigtingen en werktuigen tot verbetering der krommingen van 's menschen ligchaam, en de onbepaalde wijze, waarop een en ander door de meesten aangeraden wordt, zonder zelfs de mogelijkheid van eenig nadeelig gevolg te vooronderstellen, of genoegzame waarnemingen ten opzigte van het daardoor erlangde nut te bezitten, hebben het mij niet ongepast doen toeschijnen, het navolgend stuk, uit de *Archives générales de Médecine* (Tom. IX. Août, 1825.) overgenomen, meer algemeen bekend te maken. Mijn gevoelen daaromtrent mij voorbehoudende, wil ik het ter beoordeeling en beproeving aan een ieder overlaten. Komt het ook U dus genoegzaam belangrijk voor, vereer hetzelve alsdan, met bijvoeging tevens van deze letteren, een plaatsje in uw geacht Maandwerk, waardoor UEd. zeer verpligten zult

Leyden,
den 10 Sept. 1828.

Uwen bestendigen Lezer
H. J. LOGGER,
Med. et Chir. Doctor.

OVER DE TOEVALLIGE KROMMING DER RUGGEGRAAT BIJ JONGE MEISJES, EN HET ONVOLDOENDE OF GEVAARLIJKE DER TOT REGTBUIGING IN GEBRUIK ZIJNDE REKBEDDEN.

Door C. LACHAISE, *D. M. P.*

Onder de geneeswijzen, waarvan de aanwending, hoe gematigd dan ook, als onberedeneerd, en daardoor ook als roekeloos moet beschouwd worden, kan men de aanhoudende rekking, tot regtbuiging van de toevallig gekromde ruggegraat gebezigd, tellen. Dit middel, waardoor men eene, bij dat geslacht, hetwelk, met reden, den meesten prijs op uiterlijke bevalligheden stelt, zoo menigvuldig voorkomende wanstaltigheid tracht weg te nemen, is verre van nieuw te zijn; offchoon onderscheidene lieden er zich tegenwoordig de uitvinding van schijnen toe te eigenen, en zich onderling dagelijks de verdienste betwisten, aan hetzelve eenige meerdere volkomenheid gegeven te hebben. Het verschilt, in deszelfs algemeene gevolgen, weinig van den door GLISSON zoo zeer aanbevolenen halsslinger en van NUCK's opschortenden halsband, en is in den grond niets anders, dan eene nieuwe wijziging van het werktuig, waarvan LE VACHER zich bediende (*). Dit laatste werktuig roept, niettegenstaande de verbeteringen, daaraan door de twee boven aangehaalde Schrijvers gemaakt, eenige andere, in oudere heelkundige werken vermeld, in het geheugen terug, waarvan de beschrijving eene vrij groote plaats in de vooral aan de *Orthopédie* (†) gewijde werken bekleedt. De soort van vergetelheid, waarin deze handelwijze gedurende het verloopen vierde van eene eeuw gebleven is, was verre van te doen vooruitzien, dat er geneeskundigen zouden gevonden worden, stout genoeg, om dezelve in deze dagen weder te doen herleven; maar on-

(*) Naauwkeurig beschreven in de *Mémoires de l'Académie Royale de Chirurgie*, Tom. IV.

(†) Kunst om de ligchaamsgebreken van jonge kinderen te genezen.

gelukkigerwijze zullen er nog langen tijd bestaan, die, meer op hunne eigene belangen, dan op die van het algemeen, lettende, van de minste wijziging in door de rede afgekeurde en vandaar in onbruik vervallene handelwijzen het onderwerp hunner gezette bespiegelingen maken zullen.

Daar de wanstaltigheid, het onderwerp dezer verhandeling uitmakende, veel algemeener bij de vrouwen, en vooral bij de jonge meisjes, dan bij het andere geslacht, voorkomt, en daar ik in mijne *Verhandeling over de natuurkundige Gezondheidsleer der Vrouw* de verschillende voorbehoedmiddelen daartegen ontwikkeld heb, geloof ik verpligt te zijn, de aanmatigingen dier genen, welke nieuwe middelen ter genezing van zoodanig een gebrek voorstellen, in het regte daglicht te plaatsen. Onderzoeken wij dus de toevallige kromming der ruggegraat, met betrekking tot de werkingswijze van derzelver voornaamste oorzaken, en bij gevolg in derzelver verband met den staat der algemeene bewerktuiging, welke dan ook de oorzaak of de uitwerking van dien toestand zijn moge, en het zal ons gemakkelijk vallen te bewijzen:

1°. Dat, hoe gering die kromming ook zij, het onmogelijk is, dezelve volkomen, en zonder gevaar voor het leven, weg te nemen, door eene, in tegenovergestelde rigting, op de beide uiteinden van den tronk aangebragte rekking;

2°. Dat, zelfs de weder regtbuiging als mogelijk stellende, deze echter niet duurzaam zijn kan, dewijl de onregelmatige werking der spierkrachten, waarvan de kromming wel het algemeenst afhangt, daardoor volstrekt niet vernietigd wordt;

3°. Dat, in zoodanige gevallen, waar de kromming het gevolg is van eene ontaarding in de zelfstandigheid der wervelen zelve, de verlenging der ruggegraat de natuurlijke regtheid niet kan teruggeven; omdat deze regtheid op de ongeschondenheid van de ligchamen der wervelen berust, wier weefsel aan den ziektetoestand van

andere algemeene ſtelſels der dierlijke huishouding deel genomen heeft; een toeſtand, welke door de werkeloosheid, waartoe onze werktuigen, van welk eenen aard dan ook, het ligchaam dwingen, niet dan verergeren, wanneer dezelve nog beſtaat, of dezelve wel weder voortbrengen kan, zoo dezelve reeds verdwenen was;

4°. Dat, eindelijk, onder deze werktuigen, de aan bedden grenzende het minst nuttig zijn moeten, daar zij, het geheele ligchaam in eene volkomene onbewegelijkheid houdende, beletten, dat men ook niet de krachtige beweging der ledematen tot het herſtel of de onderhouding der gezondheid kan doen medewerken; zoo als door het werktuig van LE VACHER, of dat door PORTAL aangeraden, waarvan de werking loodlijnig, en het beſtuur, vooral door het veel minder zamengeſtelde, naar de omſtandigheden veel gemakkelijker is, gedeeltelijk wordt toegeſtaan.

De meest voorkomende oorzaken, waardoor de wervelkolom toevallig, vooral bij jonge meisjes, van de natuurlijke regtheid afwijken kan, kunnen in twee ſoorten onderſcheiden worden, en wel naarmate zij of in eenige onregelmatige werking der ſpierkrachten, waaraan deze kolom tot een middellijk of onmiddellijk punt van inplanting verſtrekt, of in eenen ziekteſtaat der verſchillende dezelve zamenſtellende deelen beſtaan. In beide deze gevallen kan de kromming naar de regter- of linkerzijde, naar voren of naar achteren plaats grijpen, terwijl het hoofd, of liever het boveneinde van de kolom, niet, of zeer weinig, van de lijn, het zwaartepunt des ligchaams voorſtellende, afwijkt.

1°. *Afwijkingen, door onregelmatige ſpierwerking voortgebragt.*

De regter zijdelingſche kromming van de bovenſte helft der ruggegraat is wel de algemeenſte, niet alleen van de uit deze ſoort van oorzaken voortvloeijende, maar van alle zonder onderſcheid; en wel in die mate, dat men onder 20 meisjes geen 2 vindt, die er geene duidelijke ſporen van met zich omdragen. Dit zoo menigvuldig voor-

komen heeft zelfs verfcheidene ontleedkundigen doen denken, dat het een gevolg van eene natuurlijke gefteldheid was, en zij meenden daarvan de oorzaak in de tegenwoordigheid van de bogt der groote flagader, waarvan de kloppingen derzelver kracht tegen de linker voorzijde van de ligchamen der meeste, gemeenlijk door kromming aangedane, wervelen uitoefenen, gevonden te hebben. Verfcheidene voorbeelden, echter, van derzelver gelijktijdig voorkomen met eene volkomene overplanting van alle de in de borstholte bevatte ingewanden (*) hebben genoegzaam het ongegronde van dit gevoelen bewezen: tegenwoordig is het een ieder duidelijk genoeg, dat deze kromming, in bijna alle gevallen, het gevolg is van eene meerdere ontwikkeling en kracht der fpieren van den regter fchouder, door de gewoonte, welke men den kinderen reeds zeer vroeg doet aannemen, om zich veel meer van de regter- dan van de linkerhand te bedienen. Deze kromming, waarvan de bolle zijde regts en een weinig achterwaarts, in de rigting eener lijn, de ruimte tusfchen de doornachtige en dwarfe uitfteekfels midden door deelende, gerigt is, begint gemeenlijk aan den laatften halswervel, en eindigt aan den vijfden of zesden rugwervel. Is zij door geene andere oorzaak dan de fpierwerking voortgebragt, dan bereikt zij zelden de uitgeftrektheid van een vierde van een' cirkel. De regter fchouder is alsdan veel grooter dan de linker; het fchouderblad meer uitftekend, en minder tegen de borstwanden aangedrukt. Op het eerfte gezigt fchijnen deze dikte en uitpuiling van den fchouder een gevolg te zijn van het uitfteken der ruggegraat; en dit is ook het gevoelen der geneeskundigen, welke, fchoon vreemd in de natuurkundige wetenfchappen, daartegen verfchillende verbanden of werktuigen zamenftellen. Bij een naauwkeurig onderzoek, echter, ziet men, dat deze dikte en uitpuiling veel minder van de kromming zelve, dan van eene meerdere ontwikkeling van alle, dit gedeelte van den tronk zamenftellende, deelen afhangen; welke omftandigheid de kenteekenen van

(*) BECLARD, *Mémoires de la Société de la Faculté*, 1813.

deze foort van wanftaltigheid genoegzaam opheldert, en geenerlei twijfel omtrent de keuze der geneesmiddelen meer overlaat.

De linker zijdelingfche kromming wordt op dezelfde wijze als de vorige, en onder den invloed van dezelfde, in eenen tegenovergeftelden zin werkende, oorzaken voortgebragt. Zij wordt bij eenige lieden, welke men gemeenlijk linksch noemt, waargenomen, en bevestigt de naauwkeurigheid van de geheel natuurkundige uitlegging, door ons van de regter zijdelingfche kromming gegeven. BECLARD, de meest diepdenkende ontleedkundige van onzen leeftijd, wiens welligt niet te herftellen verlies de wetenfchappen betreuren, haalt van deze kromming, in zijne boven vermelde en ook in zijne inaugurele verhandeling, voorbeelden aan.

De voorwaartfche kromming van eene onregelmatigheid in de werking der fpieren afhangende, wordt het menigvuldigst aan het benedenst derde gedeelte der ruggegraat, of liever in de ruimte tusfchen den zesden of zevenden rugwervel en den derden lendenwervel, aangetroffen. Zij ontftaat gemeenlijk door eene te fterke en te lang voortdurende zamenperfing van dit deel door corfetten. De vierkante lendenlangfche rug- en heilig-heupbeensfpieren, zich in dit geval niet kunnende ontwikkelen en groeijen, fteunen de ruggegraat daar ter plaatfe ook niet dan onvolkomen; waarom het jonge meisje van het eerfte oogenblik af, om het gebrekkige der fpierwerking aan te vullen, het hoofd en het bovenfte gedeelte van den tronk achterwaarts werpt, en die wanftaltigheid van leest bekomt, welke men *cambrure* (boogvormige kromming) noemt. Gelukkig is deze afwijking zeldzaam zeer aanmerkelijk; want het uitpuilende in het benedenfte en achterfte gedeelte van de onderbuiksholligheid, daaruit voortvloeijende, is alleen reeds gefchikt, om de vrije ontwikkeling der baarmoeder, gedurende de zwangerheid, te verftoren, en eene fchuinfche ligging van dit ingewand voort te brengen; zij kan zelfs de verlosfing onmogelijk of zeer moeijelijk maken, het zij door de regte middellijn tus-

fchen het heilig- en fchaambeen van de vereischte uitgeftrektheid te berooven, het zij door aan de zamentrekkingen der baarmoeder eene verkeerde rigting te geven.

De achterwaartfche kromming, eindelijk, gefchiedt bijna altijd ten koste van de zes bovenfte rugwervelen. Zij is gemeenlijk niet dan eene vergrooting der natuurlijke kromming van dit gedeelte der ruggegraat, eerst met vermindering, maar in het vervolg met vermeerdering van die van den hals. Zij hangt, in de meeste gevallen, van eene te menigvuldige werking der fpieren af, welke aan de voorzijde der ruggegraat en aan het onderfte gedeelte des hoofds een tegenwigt ftellen aan de pogingen tot zamentrekking der aan het achterfte gedeelte van den tronk zich bevindende en in het algemeen bij de vrouwen weinig ontwikkelde fpieren. Het hoofd en de hals worden alsdan naar voren, maar zeer dikwijls tevens naar de regterzijde getrokken, en de zes bovenfte rugwervelen volgen deze rigting, naar welke zij van nature overhellen. Deze wanftaltigheid, welke zeer aanmerkelijk toenemen en een' waren bult vormen kan, ontftaat zeer dikwijls bij jonge, op den ouderdom van 10 à 12 jaren, eensklaps opfchietende meisjes, welke men, gedurende dezen wasdom, het zij door aan zeer laag geplaatfte ramen te borduren, het zij door, hetgeen nog meerder plaats grijpt, aan zeer lage tafels te fchrijven, gedwongene houdingen doet aannemen; en dit is in de meeste kostfcholen het geval, welker opzienfters meenen zouden aan haren pligt te kort te doen, en eenig teeken van zwakheid te verraden, zoo zij niet de aan hare zorgen toebetrouwde jonge lieden aan de meest geftrenge gelijkvormigheid onderwierpen. Die zelfde kromming ziet men ook wel bij jonge meisjes, welker longen eenige ziekelijke verandering lijden of geleden hebben, ontftaan. In deze omftandigheid bukken zij met het hoofd, en krommen den rug, om de bewegingen ter ademhaling minder fterk te maken, en ook om de fmart, door eene al te groote horizontale verwijding der borsthollingheid veroorzaakt, te verminderen; en nu groeijen zij verder op met dezelfde gebrekkige houding, wel-

ke bij zulk een groot aantal teringachtigen is waargenomen, dat reeds de Ouden niet nagelaten hebben, dezelve aan eene ontaarding in het weefsel der wervelen, in den ziektestaat der longen deel nemende, toe te schrijven. Bij deze kromming wijkt de ruggegraat voor eene kracht, die, bijna parallel met hare as werkende, dezelve aan het middengedeelte niet gekromd heeft, dan door het bovenste uiteinde neder te drukken; terwijl bij de zijdelingsche krommingen de kracht perpendiculair werkt, en die wervelen naar zich trekt, waaraan de spieren, deze kracht uitoefenende, zich vasthechten. Maar daar de jonge meisjes, bij welke de wervelkolom achterwaarts gekromd is, zich niet minder goed en veel meer van de regter- dan van de linkerhand bedienen, zoo volgt, dat de daardoor te weeg gebragte uitpuiling tevens naar de regterzijde gekeerd is, zoo als dit ook bij de meeste gebogchelden wordt waargenomen.

Deze nu zijn in het algemeen de gevallen van onregelmatige spierwerking, waartoe men het meerendeel van de krommingen der ruggegraat, behoorende tot die soort van oorzaken, welker onmiddellijke werking zich, in het algemeen, of tot een al te veelvuldig gebruik van één der bovenste ledematen, of tot verkeerde houdingen bepaalt, brengen kan. In alle deze omstandigheden ziet men, dat de ruggegraat alleen lijdelijk is aangedaan, en niet dan voor herhaalde zamentrekkingen van spieren, sterker dan derzelver tegenstrevers, of antagonisten, en, het zij onmiddellijk aan de ruggegraat, het zij aan eenig ander deel, waarvan zij alleen de bewegingen volgt, ingeplant, bezweken is. Daar zij nu, in derzelver geheele uitgestrektheid, de door de spieren veroorzaakte gebrekkige rigting niet zoude kunnen volgen, zonder het hoofd of den tronk het zwaartepunt, waarop zij rusten, te doen missen, zoo volgt daaruit, dat de aangevoerde en nagespoorde krommingen zeer zeldzaam op zichzelve bestaan, maar bijna altijd met eene andere ligte kromming in eene tegengestelde rigting, het zij boven- of benedenwaarts, gepaard gaan, voortvloeijende uit de pogingen, door het ligchaam

in het werk gesteld, om zich in de lijn van deszelfs standpunt te houden. Het geval dus van de regter zijdelingsche kromming tot voorbeeld nemende, vindt men, dat de hals eerst een weinig naar de linkerzijde overhelt; maar dat de spieren, die het hoofd naar de regterzijde trachten terug te halen, in aanhoudende werking zijnde, ook in kracht verdubbelen, en eindigen met hetzelve aanhoudend, meer nabij den regter schouder gebragt, bevestigd te houden; hetwelk de wanstaltigheid verergert, en veel grooter doet schijnen, dan een afzonderlijk onderzoek van de halskromming dezelve zoude doen gelooven. Het is zelfs niet zeldzaam, dat de pogingen, door de spieren van het benedenste gedeelte der borst in het werk gesteld, om den tronk in den natuurlijken regten stand te houden, en daardoor de uitwerkselen van de kromming der ruggegraat te vernietigen, eene gebrekkige rigting aan de het bekken zamenstellende deelen geven, en daardoor de zoo allernoodzakelijkste regelmatigheid van deszelfs ontwikkeling tegenwerken.

Het is gemakkelijk te begrijpen, dat deze verschillende krommingen oneindig meer algemeen bij jonge meisjes dan bij kinderen van het andere geslacht voorkomen, en wel om twee redenen: vooreerst, omdat de jongens, in de oneindige verscheidenheid der levendige ligchaamsbewegingen bij de meeste hunner spelen, een middel vinden om het evenwigt te herstellen, hetwelk de kwade gewoonte, om zich van het eene lid veel meer dan van het andere te bedienen, bij aanhoudendheid tusschen de tegenstrevende of antagonistische spieren een gelijk steunpunt op beide de zijden der ruggegraat nemende, tracht te verbreken; — de tweede reden bestaat daarin, dat de zamenpersing der lendenen en van de onderste helft van den rug, bij jonge meisjes door de corsetten veroorzaakt, de spieren dier deelen, om dus te spreken, doende verwelken, of zich tegen derzelver ontwikkeling of werking aankantende, aan de ruggegraat voor het grootste gedeelte de kracht beneemt, om aan verschillend op haar werkend geweld weêrstand te bieden, en dezelve dusdoende gemakkelij-

ker aan de zamentrekkingen doet toegeven, welke zij, in verschillende rigtingen, van de spieren, die vrij van alle drukking zijn, zoo als die van het bovenste gedeelte van den schouder, of van den hals, en die, welke zich aan het bovenste gedeelte van de ligchamen der wervelen inplanten, ondervindt.

De naauwkeurige bepaling van de ware wijze, waarop de oorzaken dier verschillende krommingen, waarmede wij ons hebben bezig gehouden, werken, leidt noodzakelijk, en zonder eenigen twijfel, tot de naauwkeurige kennis dier geneesmiddelen, welke men met hoop op goed gevolg aan dezelve kan tegenstellen. Welke die middelen ook zijn mogen, zij moeten slechts één doel hebben; dat is: de herstelling van het verbroken evenwigt tusschen de elkander tegenstrevende spierkrachten, welker werking de ruggegraat bestemd is, te ondersteunen; en nimmer zullen zij dit gevolg hebben, dan voor zoo verre derzelver onmiddellijke werking de ontwikkeling, en daardoor dan ook de veerkracht, der toegegeven hebbende spieren zal doen vermeerderen. Deze stelling is onbetwistbaar. Laten wij nu zien, of de uitrekking, het zij dan dat dezelve aanhoudend is of niet, overeenkomstig dit natuurkundig beginsel werkt.

Hoe verschillend gewijzigd en van welk eenen aard de middelen zijn mogen, welke men tot uitrekking der ruggegraat bezigt, zoo moeten zij dit toch in het algemeen uitwerken, dat het eene uiteinde der ruggegraat van het andere verwijderd, en deze dus ten koste van derzelver krommingen verlengd worde. De eerste uitwerking der verlenging heeft dus niets gemeen met de aanwijzing, natuurlijk uit de kennis der krommingen van deze soort voortvloeijende; omdat deze alleenlijk naar de oorzaak ingerigt was, en de uitrekking eenvoudiglijk een gevolg tracht weg te nemen. Wat moet er tevens uit het gebruik van dit laatste middel voortvloeijen? Niets anders, dan dat de ruggegraat, zoodra dezelve bevrijd is van de uitstrekkende krachten, op nieuw zal toegeven aan het zamentrekkend vermogen dier spieren, die dezelve oor-

ſpronkelijk van de natuurlijke regtheid beroofd hebben, en die alsdan met des te meer nadeel werken zullen, daar de ruggegraat minder geſchikt zal zijn om tegenſtand te bieden: want de verlenging heeft geen plaats, dan wanneer de deelen, de wervelen onder elkander vereenigende, en meer bijzonder de tusſchen-wervelbeenſche banden, door aanhoudende heen en weder ſlingeringen, zijn uitgerekt geworden; en het onvermijdelijk gevolg van deze lang voortgezette uitrekking beſtaat in het vermeerderen van de buigbaarheid der geheele ruggegraat, de afzonderlijke beweging der vierentwintig dezelve zamenſtellende beenſtukken gemakkelijker makende. Dit nadeelig gevolg der ſpierwerking zal nog bevorderd worden door de drukking der bovenſte ligchaamsdeelen, van dien tijd af in de dus verlengde ruggegraat geen genoegzaam vast ſteunpunt meer vindende. Met betrekking tot het vermogen, hetwelk men aan de uitrekking zoude meenen te kunnen toeſchrijven, het verzwakken namelijk der overwigt hebbende ſpieren, om daardoor de wervelkolom in de mogelijkheid te ſtellen van derzelver natuurlijke gedaante terug te bekomen, zoo is dit geheelenal herſenſchimmig; want de uitrekking wordt even zoo goed door de zwakkere ſpieren, als door die, welker werking heerſchende is, gevoeld; en, vooronderſtellende zelfs, dat deze daarvan meer bijzonder de uitwerking gevoelden, zouden de zaken echter in denzelfden toeſtand blijven, omdat de wervelkolom, zich niet gekromd hebbende, dan door te zwichten voor eene daarop werkende kracht, zich mede niet weder regt buigen zal, dan onder den invloed van eene, op gelijke wijze werkzame, doch lijnregt tegenovergeſtelde kracht, welke echter des te ſterker moet zijn, naarmate de kromming ouder en meer aanmerkelijk is. Zeer gemakkelijk kan men dus inzien, niet alleen, dat de oefening der zwakkere en de rust der meest heerſchende ſpieren de voorname voorwaarden, tot genezing der krommingen van de eerſte ſoort noodzakelijk, zijn; maar ook, dat de uitrekking er volſtrekt geene van vervult.

Tot hiertoe hebben wij flechts de uitftrekking van de gunftigfte zijde befchouwd; want wij beftreden dezelve alleen, de mogelijkheid van derzelver aanwending gaaf vooronderftellende; maar dit is echter inderdaad het geval niet, omdat een van beide moet plaats hebben, of de uitrekking gefchiedt gematigd, en alsdan zijn derzelver werkingen ook onvoldoende tot wegneming van de toevallige krommingen, of zij is fterk genoeg om de ruggegraat regt te buigen, en wordt in dat geval ook onvermijdelijk gevolgd door toevallen, waarvan zelfs eenige plotfeling doodelijk kunnen worden. Dit nu zullen wij in de volgende § bewijzen; in welke wij, na aangewezen te hebben, dat de uitrekking bij de krommingen van de tweede foort geen voordeeliger gevolg oplevert dan bij die van de eerfte, in het breede de gedaante der bedden, daartoe voorgefteld, onderzoeken zullen; en dit zal ons doen zien, dat deze bedden niet alleen alle de bezwaren, aan de reeds federt langen tijd bekende werktuigen verknocht, maar daarenboven nog andere, geheel en alleen van derzelver bijzondere wijze van werken afhankelijk, bezitten.

(Het vervolg en flot hierna.)

VOORBEELDEN VAN BUITENGEWOON HOOGEN OUDERDOM.

(Bulletin des Sciences Géographiques, Février 1828.)

Uit de fterflijsten blijkt, dat in *Rusland*, in het jaar 1822, op 494,842 dooden (alleen van den *Griekfchen* Godsdienst) achthonderd-tweeëntwintig over de 100 jaren geleefd hebben; onder deze laatften zijn er vierenzestig, die meer dan 120, dertig, die meer dan 125, achttien, die 130 jaren bereikt hebben, en vier hebben het tot 140 jaar gebragt. Één heeft zelfs den ouderdom van 150 jaren bereikt, en is in hetzelfde jaar geboren als PETER DE EERSTE; terwijl hij NAPOLEON overleefd heeft.

MERKWAARDIGE ONTDEKKING EENER ONDERAARDSCHE EGYPTISCHE BEGRAAFPLAATS.

Egypte, waar de eerste beginselen onzer beschaving te zoeken zijn, werd reeds in eenen tijd, toen de geschiedenis nog naauwelijks uit haar fabelachtig schemerlicht te voorschijn kwam, door een' dier stormen geteisterd, welke, zelden meer dan eenmaal plaats hebbende, de bevolking, in meerdere of mindere uitgestrektheid, aan den rand der ruwe barbaarschheid terugbrengen. Dezelve sloegen de plant der menschelijke veredeling neder, maar voerden ook overblijvende zaden naar elders op grooten afstand. Daar nu het jonge gewas steeds anders opschoot dan het oude, won de menschelijke beschaving er bij, die thans dergelijke schokken minder te vreezen schijnt te hebben. Zes eeuwen vóór onze jaartelling deed CAMBYSES eenen inval in *Egypte*; en twee razernijen, die zijn leger bezielden, dweepzucht en gouddorst, maakten het schoonste land tot een uitgestrekt graf. Terwijl onzinnige woede tegen de kolossale beelden, obelisken, piramiden en tempels, waarover thans nog, na verloop van drieduizend jaren, de zon opgaat, vruchtelooze pogingen deed, wierp de hebzucht zich des te gretiger op de begraafplaatsen, welke, door vrome gezindheid des volks, met pracht en rijke sieraden omgeven waren. Ook de *Macedoniërs* ontzagen later niet altijd, wat door de *Perzianen* ongeschonden was gelaten. Dikwerf vindt men *Grieksche* mumiën op de vervallen overblijfselen van *Egyptische* graven bijgezet. *Romeinen*, *Arabieren*, *Turken* en *Christenen* droegen achtervolgens daartoe bij, om die verbazende bouwvallen te doen ontstaan, waaruit de onderzoeker met veel moeite slechts schaarsche gedenkteekenen eener vergane wereld kan opgraven. De graven der aanzienlijken zijn, in de groote begraafplaatsen, zeer naauwkeurig en op eene in het oog loopende wijze van die des gemeenen volks onderscheiden. De vernieling der eerstgenoemden is daarom ook volkomener; en deswe-

ge vindt men thans alleen graven van geringeren, die, helaas! weinig merkwaardigs opleveren. En al ſtaat ook de onvermoeide navorſcher, in den onderaardſchen gang, dien hij geopend heeft, eindelijk voor de geheimzinnige deur, voor welke niemand geſtaan heeft, ſedert de mumie daar binnen muren werd ingeſloten, en rukt hij dan, bevende van hoop en ongeduld, de broze gebakken ſteenen uit elkander, — een hoop zwart ſtof, dat in den wind wegſtuift, is alles, wat de vochtigheid en de vernielende tand des tijds hem overgelaten hebben. De oude kunstvoortbrengſelen uit hout, *papyrus* enz. zijn in de bouwvallen van *Beneden-Egypte*, wegens de overſtrooming des *Nijls* en het indringen des regenwaters, meestal niet kennelijk meer. Van *Memphis* af naar *Nubië* kan men alleen bij de groote ſteden, die hooger op de beide bergketens van *Opper-Egypte* liggen, nog iets hopen te vinden.

Hoe meer derhalve een buitengewoon toeval de opgravingen begunſtigen moet, wanneer iets van beteekenis gevonden zal worden, dat aan zoo vele en zoo lang werkende verwoestingen ontkomen is, des te merkwaardiger mag men de ontdekking achten, welke de *Italiaan* PASSALACQUA in den jare 1823 gedaan heeft. Hij vond, namelijk, eene geheel ongeſchonden geblevene grafkamer van een voornaam *Egyptenaar*. Dat de ontdekker het oogenblik, waarin de deur van het vertrek openging, een van de zoetſte zijns levens noemde, is geenszins te verwonderen. Hij zelf heeft volgende berigt van den uitſlag zijner naſporingen gegeven.

Niettegenſtaande vele teekenen van volſlagene vernieling rondomme, had een groot dal, midden in de *Nekropolis* (Doodenſtad) van *Thebe*, reeds langen tijd mijne opmerkzaamheid tot zich getrokken. DROVETTI, SALT en BELZONI hadden hier, in de reeds lang geſchondene graven, zelden overblijfſelen uit de oudheid gevonden. Doch, aangemoedigd door de gedachte, dat in het benedenſte des dals een kunſtige gang door de rots naar de

graven der Koningen moest leiden, liet ik reeds geruimen tijd door een aantal *Arabieren* onder mijn opzigt graven, doch vruchteloos. In November 1823 ontdekte men eindelijk in een der onderaardſche gewelven van het dal eene holligheid in de rots, en na nog een weinig gravens vertoonde zich werkelijk een in het vierkant gemaakte gang, die loodregt nederliep en tot een graf deed beſluiten. De hoop, waarmede een zoodanig gezigt mij vleide, had mij echter reeds meermalen bedroogen. Zes voeten diep in den gang bemerkte men aan den zuidelijken wand eene opening; maar, nadat de noodige opruiming was gedaan, werd ik ſpoedig gewaar, dat menſchen en vuur mij niets overgelaten hadden, dan eenige onbeduidende ſtukken van mumiën onder zand, aarde en gebakken ſteenen. De oude familie-begraafplaatſen van *Thebe* beſtaan meest uit een' zoodanigen, in rots van zand- of kalkſteen uitgehouwen, gang, welke zoo wijd is, dat de kist er in nedergelaten kan worden. Op de diepte van tien tot twintig voeten is in een' der wanden eene kamer ter berging van lijken gemaakt. Zijn er twee kamers, zoo vindt men deze tegenover elkander. De deuren worden toegemetſeld, en de gang weder met aarde gevuld.

De *Arabieren* weten dit zeer wel. Zoodra zij derhalve het graf beroofd en in den wand daar tegenover geene deur zagen, wilden zij ophouden met graven. De vroegere verſtoorders der graven hadden eveneens gedacht. Mijn peilſtok, een lange palmtak, overtuigde mij intusſchen, dat men nog niet tot aan de rots was gekomen; ik liet dus voortgraven, doch zonder groote verwachting. Naauwelijks, echter, had men een weinig verder gegraven, of men ontdekte het bovenſte gedeelte van eene toegemetſelde deur. Weldra was dezelve tot op de helft ontbloot. Mijn hart klopte ſterk; maar ik vreesde, mij te ſpoedig door eene aangename verbeelding te laten wegſlepen. Een onverklaarbaar gevoel bevangt ons, wanneer het oogenblik daar is, dat een lang te vergeefs verwacht geluk verwezenlijkt zal worden. Onwillekeurig rekken wij dan wel eens de pijnlijke onzekerheid. Vrees en hoop

dreven mij. De opziener der *Arabische* werklieden moest andermaal mij te kennen geven, dat uit den gang alles nu weggeruimd was. Ik liet mijnen bediende, MOHAMED, er in afdalen en eenige steenen wegnemen, om te zien, of het der moeite waardig mogt zijn, dat ook ik naar beneden mij begaf. Een luide schreeuw, dien ik hem spoedig hoorde geven, deed mij schrikken; ik vreesde, dat hem iets kwaads was overgekomen: maar een geroep van vreugde en verwondering, dat ik weldra onderscheidde, voerde mij in een oogenblik aan zijne zijde. Mijn gretige blik dringt door de opening; mijn van het daglicht nog verblind oog ziet alleen het donkere van het graf; de gebakken steenen vallen; met moeite begeef ik mij naar binnen, en sta eindelijk in de grafkamer, waar verstikkende hitte mij schielijk met zweet overdekt. In vervoering der reinste vreugde strek ik mijne hand uit; eene heilige rilling doet mij dezelve terugtrekken: ik waag het niet, de kostelijke overblijfselen aan te roeren, die sedert dertig eeuwen daar verborgen lagen. Hoe zal ik het gevoel beschrijven, dat mij aangreep, toen mijne fakkel haar licht deed schijnen, waar zoo langen tijd de donkerheid van den nacht heerschte? Hoe zeer staken de verweerde granietrotsen daar boven af bij de volkomen gaaf bewaarde houten werken van menschenhanden in deze groeve!

Zoodra ik mij een weinig hersteld had van mijne ontroering, was mijne eerste zorg, het graf en de voorwerpen, die de merkwaardigste oudheidkundige ontdekking van onzen tijd uitmaken, naauwkeurig op te nemen.

De deur der ongeschondene kamer begon in den gang dáár, waar de opengebrokene tegenoverliggende ophield. Het in de rots uitgehouwen vertrek was slechts zoo groot, dat het de daarin geplaatste voorwerpen kon bevatten, zijnde vier voet hoog, vijf voet zes duim breed, en negen voet zes duim diep. In het midden, even ver van de beide zijwanden, doch zeer na aan den achtersten, stond eene rijk beschilderde, groote doodkist, die kleinere, en in de binnenste een gebalsemd lijk bevat-

te; regts van den ingang, geheel achter, een natuurlijke osfenkop en vier groote aarden kannen, fteunende tegen den wand ter regterzijde; nevens de eerfte derzelven lagen twee houten ftaven, gelijk ook het regter fchouderblad van den os met den knokkel, en tusfchen de kannen en de kist ftonden bij dat gebeente twee fteenen fchotels met eene foort van kleine zwarte koeken, boven elkander, op dunne takjes van den *Egyptifchen* vijgeboom, waarvan de bladeren, alsmede al het overige, tot onze verbazing, volkomen gaaf gebleven waren. Tusfchen deze twee fchotels en een' dergelijken meer voorwaarts was een klein houten ftandbeeld eener vrouw. Linksaf ftond een zoodanig beeld tusfchen twee barken, die nader befchreven zullen worden.

De osfenkop was blijkbaar niet gebalfemd. Dezelve behoorde flechts een tot behoud des geftorvenen opgeofferd dier. De beide ftokken of houten ftaven, waarvan de eene boven met eene halve maan of twee hoornen verfierd is, zijn zoodanig, als de priesters bij lijkplegtigheden, op het beeldwerk in de graven van *Thebe*, in de handen dragen. De groote fteenen kannen hebben een' wijden buik, naauwen hals en eene ftop van klei; op den bodem onderfcheidt men nog gemakkelijk het flijk, dat zich na het verdampen van het *Nijl*-water daar aangezet heeft. Volgens HERODOTUS en DIODORUS onthielden zich de nabeftaanden des geftorvenen, gedurende den rouw van veertig of zeventig dagen, van den dood tot aan de begrafenis, van wijn en alle fijnere fpijze. De waterkruiken en de fchotels met koeken fchijnen, ten blijke van hunne onthouding, in het graf geplaatst te zijn. — Het befchilderde beeld van vijgeboomenhout ftelt eene regtop ftaande vrouw voor, in de eene hand eene offerfchaal, en met de andere een vat, hetwelk boven een weinig wijder was dan onder, op het hoofd houdende. De vrouw draagt een wit kleed, dat met twee banden aan de fchouders en onder de borst met een' gordel vastgemaakt is. Zij heeft de borst bloot, en op het voorhoofd ontdekt men nog de vlekken der vuilig-

heid, waarmede zich de *Egyptenaren* bij den dood van eenen bloedverwant het aangezigt besmeerden. Het beeld is twee voet één duim hoog.

Het andere, gelijkfoortige ftandbeeld ter linkerzijde heeft dezelfde houding en dezelfde rouwteekenen. Maar deze vrouw draagt bovendien aan den linkerarm een voorwerp van hout, dat eenen met leder overtrokkenen fpiegel verbeeldt. Eenige, op het vat, dat zij op het hoofd draagt, gefchilderde trekken, en andere omftandigheden, doen vermoeden, dat zij eene nader beftaande verwante des afgeftorvenen zijn moet, dan die ter regterzijde; welligt de eene zijne dochter, en de andere zijne vrouw. Het ftandbeeld ter linkerzijde is ook iets grooter, (men weet, dat de *Egyptenaren* den rang van iemand, door meerdere of mindere grootte uitdrukten) en draagt ook veel rijkeren opfchik. Het kleed is rood en groen geftreept. Op armen en beenen zijn kostbare banden gefchilderd. Ook heeft dit beeld fchoeifels aan de voeten.

Wat nu de twee befchilderde houten barken betreft, dezelve zijn vooral hierom te merkwaardiger, dat ze ons voor de eerfte maal een duidelijk begrip van de oudfte fcheepvaart op den *Nijl* geven, daar tot heden toe het fchilder- of beeldwerk op gedenkteekenen, door de onvolkomenheid der teekening, of wegens de zinnebeeldige voorftelling, ons in het onzekere liet. Beide vaartuigen ftellen den optogt met een lijk te water voor, doch hebben, behalve den zeer hoogen voor- en achterfteven en de, gelijk bij alle rivierfchepen, zeer vlakke kiel, niets gemeen. Het eene verbeeldt eene der barken, welke dienden, om de mumiën van de eene ftad naar de andere te vervoeren; het andere is het model van eene gewone reisfchuit. De eerfte, twee voet acht duim lang, heeft buiten, aan den voor- en achterfteven, twee fterke, regtopftekende, fpits toeloopende ftukken hout, die blijkbaar dienen moesten, om het fchip tegen den ftroom te kunnen optrekken, opdat de rust van den doode niet door het gedruisch der riemen geftoord mogt worden; weshalve ook noch riem, noch mast te zien is. De grondftelling, dat de ziel in het ligchaam bleef tot aan de ganfche oplosfing van hetzelve, gebood hun deze zorgvuldigheid en andere dergelijke maatregelen van voorzigtigheid. Midden in de bark ligt eene mannelijke mumie op een rustbed; een verhemelte, met hieroglyphen verfierd en fteunende op zes bont geverwde pilaren, befchut dezelve voor de zon. Aan beide einden der

mumie ſtaan twee vrouwen, met de armen daarnaar uitgeſtrekt. Vier priesters zitten aan de vier hoeken des rustbeds op den grond. Een ander, die ſtaat, een opgerold blad in de hand houdende, ſchijnt de lijkrede te lezen, terwijl de offerpriester, met het mes in de hand, eenen os ſlagt, die aan zijne voeten ligt; een man, die voor op het vaartuig ſtaat en de hand uitſtrekt, zal moeten oppasſen, of het vaarwater vrij is; de ſtuurman, naar zijne kleedij een priester, zit achterop tusſchen twee roeren, welke aan twee groote, zeer breede roeiriemen gelijken, die van onderen een langwerpig rond blad hebben, en aan de boveneinden, welke iets dunner toeloopen, met ſperwerskoppen voorzien zijn. Dezelve ſchieten ter wederzijde van den achterſteven ſchuins in het water neder. Boven zijn ze verbonden door een' roerſtok, welken de ſtuurman in zijne hand houdt. De bark is van buiten groen, doch aan beide zijden veel donkerder geverwd. Aan beide kanten van den voorſteven, gelijk ook op de bladen des roers, ziet men op een' gelen grond, die met *lotus*-bloemen verſierd is, twee groote OSIRIS-oogen, het zinnebeeld van de eerſte Godheid van den *Amenti* of benedenwereld, geſchilderd. In het vaartuig ligt de plank, om aan wal te gaan, als ook de houten pen tot het aanbinden, en een hamer, om die in den grond te ſlaan.

De tweede bark voert een' mast en twee raas voor het zeil; maar dezelve zijn afgenomen, en liggen langs het vaartuig, met het eene eind op den voorſteven, en met het andere tamelijk hoog op eene ſchraag, die in het voor den mast beſtemde gat ſteekt. De ſtuurman ſtaat achterop, en ſtuurt ſlechts met één roer, dat aan die van de eerſte bark gelijk, maar veel grooter is. Bladeren en bloemen van de *lotus* verſieren het benedenſte gedeelte. Overigens is aan dit ganſche vaartuig geen OSIRIS-oog, noch iets zinnebeeldigs, behalve de zwarte hieroglyphen, die men op elk beeld in de beide barken geteekend ziet. Zestien matrozen, acht aan elke zijde, zitten met den roeiſpaan in de hand en met den rug naar voren gekeerd. Voorop ſtaat, even als op het eerſte vaartuig, een man met den linkerarm uitgeſtrekt. Tusſchen de matrozen is eene vrouw bezig om met eene witte ſtof in een' vierkanten bak te wasſchen; naast haar ſtaat een rond vat; achter haar houdt een man de handen kruiſelings over elkander in eene ſchaal, die op eenen voet ſtaat. Op een' zeer lagen ſtoel, waarvan de kleur verſchilt van de zitplaatſen der

matrozen, zit een ander perfoon, met een wit gewaad, in een klein gewelfd vertrekje, dat zich voorop tusfchen de rijen matrozen bevindt; en aan deszelfs wand ter linkerzijde is de huid van den geflagten os afgefchilderd. De mannen op beide barken hebben allen roode aangezigten, terwijl die der vrouwen en der mumie geelachtig zijn. Op de oude *Egyptifche* fchilderftukken komt deze onderfcheiding van geflacht en rang dikwijls voor.

Uit deze befchrijving, en uit de omftandigheid, dat op beide barken geen geheimzinnig beeld is, volgt buiten twijfel, dat die vaartuigen de eigenlijke modellen van de oude *Nijl*-fchepen zijn, en het vervoeren van een lijk langs den *Nijl* voorftellen.

Wegens den fnellen ftroom, kan men den *Nijl* niet oproeijen met riemen; van deze bedient men zich alleen, om de rivier af te varen, of van den eenen oever naar den anderen over te fteken. Vaart men voor ftroom, zoo neemt men den mast af; want het zeil wordt alleen bij het opvaren gebruikt. Doch de grootfte *Arabifche* vrachtfchepen zetten, ook voor ftroom af, één van hunne drie of vier zeilen bij, om zich ver genoeg van den oever te kunnen houden, dewijl zij wegens hunne groote zwaarte en het weeke flijk bezwaarlijk vlot worden, als zij eenmaal daarin blijven vastzitten. De inrigting der beide barken fchijnt alzoo te bewijzen, dat de mumie van een hooger aan den *Nijl* gelegen oord naar *Thebè* werd afgevoerd. Dat men er veel belang in ftelde, om bij *Thebè* begraven te worden, bewijzen vele daadzaken.

Volgens HERODOTUS lieten de nabeftaanden en vrienden des geftorvenen gedurende den rouw het haar wasfen. Op beide barken nu hebben matrozen en priesters, welke laatften men bijzonder aan hunne lange witte kleederen kent, lange haren; en hieruit zou men welligt kunnen befluiten, dat deze priesters hier voorgefteld worden, zoo als zij eenen hunner ambtgenooten ten grave begeleidden. De beide boven vermelde priesterftaven fchijnen dit te bevestigen. Ook ziet men de hieroglyphen, die eenen hoogepriester aanduiden, op het gefchrift, dat de man, die voor de mumie in de bark zich bevindt, in handen houdt; en dezelve komen op de drie doodkisten insgelijks meermalen voor.

In het midden der kamer ftonden, gelijk reeds gemeld is, drie houten, rijk befchilderde kisten in elkander. Op het buitenfte der *Egyptifche* kisten is gewoonlijk eene mumie afge-

beeld. Men vindt er ook regthoekige, die dan evenwel toch een gewelfd dekfel hebben. Maar op alle tot nu toe ontdekte fteenen en houten doodkisten vindt men, flechts meer of minder talrijke, voorftellingen van godsdienftige bedrijven, offeranden, lijkplegtigheden enz. Ook zegt HERODOTUS, dat men de kisten reeds gemaakt kocht. De vormen der door mij ontdekte kist, en het uitvoerige fchilderwerk, dat dezelve overal bedekt, fchijnen eene bijzondere betrekking op de mumie aan te duiden, en te bewijzen, dat die opzettelijk voor deze vervaardigd is geworden.

De buitenfte groote kist van vijgeboomenhout, drie voet en eenige duimen hoog, iets over de drie voet breed en over de zeven voet lang, is regthoekig; het dekfel heeft van voren naar achteren eene helling van een paar duim en aan alle kanten eene kroonlijst. De kist rust op zes vierkante blokjes hout, vier duim boven den grond. De tweede en derde kist, in de eerfte vervat, zijn aan dezelve volkomen gelijk en flechts kleiner, zoodat de binnenfte vijf voet elf duim lang is. De tweede is van zeer hard en zwaar hout. De drie kisten zijn overal, van buiten en binnen, bedekt met fchilderwerk van een' bewonderenswaardigen ftijl, dat uitnemend wel bewaard is gebleven. De buitenzijden hebben zonderlinge bouwkundige teekeningen, met daar tusfchen loopende, hieroglyphen-zuilen; de binnenkanten zijn overal befchilderd met dergelijke zuilen, die in afwisfelende kleuren menigerlei dingen voorftellen. Opmerkelijk is het, dat aan den linkerwand van alle drie kisten, van buiten en binnen, telkens twee groote OSIRIS-oogen afgebeeld zijn; en dit fchijnt in verband te ftaan met de fnede in den buik van het lijk, die ook altijd aan de linkerzijde wordt gevonden. Het OSIRIS-oog, uit was gevormd, ontdekt men ook dikwijls, benevens de vier Geesten van den *Amenti*, op de plaats der ingewanden in den buik der mumiën.

Mijne nieuwsgierigheid was ten hoogfte gefpannen, toen ik het derde dekfel wegnam. Het lijk was, op eene buitengewone wijze, met een lang, met franjes bezet, ftuk lijnwaad bedekt. Verfcheidene rollen van roodachtig bruin linnen waren tusfchen de kist en de mumie geftoken, blijkbaar opdat dezelve bij het overvaren niet verglijden zoude. De mumie zelve was, tegen mijne verwachting, zeer eenvoudig; maar dit bevestigde mij in mijn vermoeden, dat het een priester moet geweest zijn. Over het aangezigt had dezelve een

geverwd masker, met eenen baard, het onderfcheidingsteeken der geflachten. De borst was verfierd met een' zeer eenvoudigen halsring van eene bruinachtige aardfoort. Omftreeks de fchouders zag men twee fperwerskoppen, het zinnebeeld van den God PHRA. Het ligchaam was alleen met eenvoudige banden, zonder hieroglyphen en fchilderwerk, omwonden. Op de borst van de mumie lag een klein beeld van hard hout, eenen ftaanden man voorftellende, die een aan het masker der mumie gelijkend hoofdfieraad had en eene offerfchaal in de hand droeg. Het ligchaam der mumie was geheel verteerd; maar de overgeblevene omwindfelen hadden den vorm nog bewaard, en deden ons dien kennelijk genoeg worden. Door den invloed der lucht viel nu weldra alles in ftof. GEOFFROY ST. HILAIRE verklaart het inwendig vermolmen der mumiën, waarvan de omwindfelen en kisten meer of minder gaaf zijn gebleven, door het overdadig gebruik van al te fterke fpecerijen.

Nadat deze kostbare overblijffelen zoo vele eeuwen getrotfeerd hadden, moesten zij ook nog het gevaar verduren van het vervoer uit de bouwvallen van het oude *Thebe* naar *Parijs*.

BRIEF VAN DEN WELEERW. P. W. BROUWER, PREDIKANT TE MAASSLUIS, AAN DEN REDACTEUR DER VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

Mijn Heer Redacteur!

In de recenfie van het werk van CORSTIUS, *de kennis van onzen Heer Jezus Christus*, voorkomende in de *Vaderlandfche Letteroefeningen* voor September dezes jaars, heb ik gezien, hoe tusfchen hetzelve en tusfchen mijn gefchrift, genaamd *Bijbelleer aangaande den Perfoon van Christus*, eene vergelijking gemaakt wordt, die voor mijn gevoelen niet gunftig uitvalt. De Heer Recenfent zegt onder anderen, dat hij mijn gevoelen houdt voor mijne individueele befchouwing, van welke men zeggen moet, *non liquet*; dat mijne verklaringswijze de noodige helderheid mist, en zulks na dertig jaren nadenkens, enz.

Ik vind mij verpligt, bij dezen te verklaren, dat ik het voorn. boek van CORSTIUS niet alleen met veel genoegen

en goedkeuring gelezen heb, maar ook, dat ik allerbijzonderst mij hartelijk vereenig met hetgeen de waardige man schrijft aangaande de Goddelijke hoogheid van Christus, en hoe dezelve in zijne redenen, daden en lotgevallen uitblonk. Het is mij niet in de gedachten gekomen, dat de denkwijze van den Heer CORSTIUS met de mijne volstrekt onvereenigbaar zou zijn; en ik houde het voor ongeloofelijk, dat CORSTIUS door zijn boek mijn geschrift zou hebben willen tegenspreken, wederleggen of onbruikbaar maken, daar hij zelfs mijnen naam niet noemt, noch mijne verhandeling aanhaalt.

De aanmerking van den Heer Recensent over mijn gevoelen, bij gelegenheid dat hij een ander werk recenseerde, heeft mij te meer verwonderd, daar beide de schriften, van CORSTIUS en van mij, schoon bijna denzelfden titel voerende, ten aanzien van inhoud en wijze van behandeling, zoo weinig gemeens met elkander hebben, dat ze voor geene vergelijking vatbaar zijn. De Heer CORSTIUS behandelt zijn onderwerp meer praktisch, en grondt zich op bekende waarheden, die als heilig van alle Protestanten worden aangenomen: mijne beschouwing is meer exegetisch en beredeneerd, en betreft een onderwerp, hetwelk bij onze landgenooten weinig bekend is; namelijk, hoe men de plaatsen des Bijbels, die van Christus vooraf bestaan spreken, verstaan moete; of dezelve alleen spreken van zijn vooraf bestaan als *God*, dan of ze bovendien ook nog leeren, dat hij tevens vooraf bestond in eene zeer verhevene geschapene natuur, met welke de Godheid zich op het naauwst vereenigd heeft. Neemt men dit begrip aan als Bijbelleer, dan wordt daardoor de leer van den Vader, Zoon en H. Geest niet verdonkerd, maar opgehelderd.

Voorts onthoude ik mij van tegenaanmerkingen te maken tegen het min gunstig oordeel, hetwelk de Recensent over mijn gevoelen, als zijnde mijn individueel gevoelen, velt. Ik zeg alleenlijk, dat ik, hetgeen hij daarvan zegt, ook als zijn individueel oordeel aanmerk, en daar tegen over stel het gunstig oordeel van zeer vele bevoegde personen: inzonderheid beroep ik mij op de recensie van mijn boek, geplaatst in eene der *Vaderlandsche Letteroefeningen* van den jare 1827; welke recensie mij niet alleen met hoogen lof vereert, maar ook mijn hoofdbegrip aan het ernstig nadenken van Bijbelonderzoekers en waarheidlievende Christenen aanbeveelt.

Intusschen verwondert het mij geenszins, dat een gevoe-

len, hetwelk aan mij, na jaren nadenkens, helder en overtuigend voorkomt, aan een ander, slechts na eenige dagen of weken nadenkens, kan toeschijnen, als missende de noodige helderheid en waarheid. Er zullen ook weêr anderen zijn, die zeggen: het is mij klaar, ja bewezen als schriftmatig. Wat is de reden van dit onderscheid in het gevoel der lezers? Ik zou denken, (daar ik mij meen toegelegd te hebben, om mijne denkbeelden duidelijk mede te deelen) dat de moeijelijkheid en verhevenheid van het onderwerp, hetwelk ik behandel, de oorzaak is, dat eene vlugtige en oppervlakkige lezing niet genoegzaam is, om mij wèl te verstaan en te beoordeelen. Daar ik echter van iedereen niet dezelfde ingespannen aandacht kan verwachten, zoo hoop ik, bij het waarheidlievend publiek geen ondank te behalen, indien ik mijne lezers te hulp kome, om den zamenhang mijner denkbeelden, die ik in mijne *Bijbelleer* en in de *nadere Verklaring* breeder ontwikkeld heb, te gemakkelijker na te gaan. Te dien einde neem ik deze gelegenheid waar, om in het kort eenige punten aan te wijzen, welke men dient in het oog te houden, om mijne meening wèl te verstaan; en ik vertrouw, dat deze mijne aanwijzing, die ik nu geven zal, tot eene hervatte lezing van mijne verhandeling aanleiding zal geven.

Hetgeen ik met de gansche Christenheid geloof, is, dat in Christus twee naturen zijn, eene hoogere Goddelijke en eene lagere ondergeschikte of eindige natuur. Ten aanzien van zijne Godheid, kan hier tusschen mij en de *Athanasianen* geen verschil zijn. Deze zoek ik te staven en te bevestigen. Het verschil raakt alleen de tweede of ondergeschikte natuur, en wel in drie punten; wat zij is — hoe zij in den Bijbel voorkomt — en hoedanig hare vereeniging is met de Godheid.

1) Wat is die ondergeschikte natuur? Gewoonlijk zegt men: een mensch, oorspronkelijk zeer gering, arm, behoeftig, sterfelijk, en niet eer bestaande, dan door de ontvangenis en geboorte uit Maria. Ik zeg ook, een *mensch*, maar *oorspronkelijk* de verhevenste der Engelen, een allervoortreffelijkste doch eindige geest, maar die naderhand tot den lagen rang van eene menschenziel is afgedaald, en zich door Maria met een menschelijk ligchaam omkleed heeft. Deze geest was al in den beginne, eer de wereld was, was toen niet arm, maar rijk, was toen niet in de gestalte eens dienstknechts,

maar in de gestalte Gods. Dit heb ik trachten te bewijzen uit 19 à 20 soorten van argumenten. Men zie de plaatsen, en hoe ik daaruit besluit. Dit stuk is de basis, waar al het andere op rust. Neemt men deze stelling als bewezen aan, dan vervalt het geheele Athanasiaansche stelsel. Maar hoe veel win ik dan! want dan is Christus oorspronkelijk veel grooter, dan men hem gewoonlijk gedacht heeft: als God? dat spreekt van zelve; maar ook als mensch, dewijl de geest of ziel van dien mensch oorspronkelijk was de eerstgeborene aller schepselen, het beeld van den Onzienlijken, de Engel van Gods aangezigt, waarin de naam van Jehova was, waarin Jehova zelf was, woonde en werkte.

2) Het tweede punt des verschils is: Hoe komt die ondergeschikte natuur in den Bijbel voor? Ik antwoord; als de *Logos*, en als de Zoon van God. Die Zoon is dan niet de hoogere natuur, of de Godheid zelve, maar eene eindige en geschapene natuur. Dit volgt uit de meeste plaatsen waarmede ik het eerste punt bewijs. Christus komt daar altijd voor als vooraf bestaande, en wel als *Zoon*, niet als kind van Maria; en ik zeg: die Zoon is niet de onzienlijke God, maar het beeld des Onzienlijken, waarin de Onzienlijke woont, en zich aanschouwelijk en kenbaar maakt. Die Zoon komt overal voor als minder, en afhankelijk van den Vader. De Zoon is van den Hemel nedergedaald, en weêr opgevaren, daar hij te voren was. Die Zoon is van God uitgegaan en in de wereld gekomen, is gehoorzaam geworden, is geworden uit eene vrouwe, is rijk geweest, maar arm geworden, is in de Godsgestalte geweest, en had heerlijkheid bij den Vader, maar heeft die bij zijne komst in het vleesch afgelegd. Deze en vele andere gezegden kunnen niet van den Vader gezegd worden, maar alleen van den Zoon. Maar zij kunnen ook niet van eene *Godheid* gezegd worden, maar wel van iets, dat eene eindige volmaaktheid heeft. Immers, zigtbaar zijn, afhankelijk zijn, minder zijn, gehoorzaam worden, niet alles weten, een' hemelschen gelukstand verlaten, gezonden worden van een ander, wiens knecht hij is, verbazende veranderingen ondergaan, — dit alles kan onmogelijk van iets, dat oneindig is, gezegd worden. Dus besluit ik: God heeft dien Engel geschapen, omdat alles, wat van hem *gezegd* wordt, alleen vallen kan in een eindig of geschapen onderwerp.

3) Het derde punt van verschil betreft de vereeniging van

de ondergefchikte natuur met de Godheid. Gewoonlijk zegt men: de Zoon is de Godheid van Christus. Maar dit kan niet zijn, als het vorige welbewezen en waar is. Want wij hebben gezien, dat de Zoon de ondergefchikte natuur is. Ergo, niet de Zoon, maar de Vader moet de Godheid van Christus zijn. Of zou er behalve de Godheid des Vaders nog eene andere Godheid noodig zijn, waarmede de ondergefchikte natuur vereenigd was? hoe ongerijmd! dan zijn er twee Godheden. Neen; het is de Godheid des Vaders, die door vereeniging met den Zoon (als eindige en ondergefchikte natuur) het eigendom des Zoons is, en daarom met regt ook de Godheid des Zoons is.

Door deze voorftelling wordt niet één karakterizerend leerftuk van het Christendom benadeeld: niet de waarachtige Godheid van Christus; neen, deze ftaat op den voorgrond, als zijne hoogere natuur; deze wordt te beter vastgefteld, en gehandhaafd tegen de voornaamfte bedenking, uit de eenheid van God daartegen ingebragt, welke nooit voldoende beantwoord is, maar naar het ftelfel, dat ik omhels, in den grond weggenomen wordt. Ook erken ik, dat de onderfcheiding tusfchen Vader, Zoon en H. Geest allerbelangrijkst is; doch daarom behoeft men nog niet te denken aan drie *eigenlijke* perfonen, of *individuën*, in het Goddelijk wezen: want dit zou allerongerijmdst zijn. 't Is waar, de eeuwige generatie des Zoons valt weg: doch deze is geen karakterizerend leerftuk. MUNTINGHE en VAN VOORST zeggen, dat hetzelve onfchriftuurlijk is; en ik zeg: de eeuwige generatie is alleen uitgevonden, omdat men meende, dat de Godheid des Zoons eene andere Godheid was, als die des Vaders. Doch is de Godheid van Vader en Zoon één in getal, dan is de generatie onnoodig.

Hoe veel wint de leer van den Bijbel door deze voorftelling in eenvoudigheid! Hoe zeer ftrekt ze tot verheerlijking van Christus in zijne oorfpronkelijke grootheid, ook als mensch, zijnde de uitmuntendfte Engel! Hoe zeer blinkt hier de liefde van Christus uit in het werk der verzoening! Terwijl, volgens het gewone fystema, de Zoon altijd rijk gebleven is en nooit arm werd, en men dus niet kan verftaan, dat de Zoon zichzelven vernietigd of opgeofferd heeft; zoo is integendeel de liefde des Zoons, die minder werd dan de Engelen, arm werd om onzentwille, in onze denk- en verklaringswijze, de edelmoedigfte zelfopoffering.

Ziedaar, Mijn Heer, een kort overzigt van hetgeen ik breeder ontwikkeld heb, en gepoogd door bewijzen uit de H. Schrift te staven, in mijne *Bijbelleer* en *nadere Verklaring*.

Het ondoorgrondelijke erkennende, en niet wijs willende zijn boven hetgeen geschreven is, heb ik geen ander oogmerk, dan aan het rijk der waarheid dienst te doen, en onderwerp mijn gevoelen aan den uitslag van oordeelkundig onderzoek: en daarom vertrouw ik, dat uwe goedheid dit oogmerk wel zal willen helpen bevorderen, door het plaatsen van dezen brief in een volgend nommer van uw geacht tijdschrift. Ik ben met de meeste achting

UEd. dv. Dienaar,

P. W. BROUWER,

Predikant te *Maassluis*.

JOSEPHINE AAN NAPOLEON, BIJ HARE VERSTOOTING.

„ Aan den Keizer.

„ Mijn voorgevoel is dan verwezenlijkt! Gij hebt het woord uitgesproken, dat ons van elkander scheidt; het overige is slechts eene pligtpleging (*formalité*). Ziedaar dan het eindelijk gevolg, ik zal niet zeggen van zoo vele opofferingen, (want deze waren mij zoet, dewijl zij voor u geschiedden) maar van eene vriendschap, onbepaald aan mijne zijde, en aan de uwe van de plegtigste eeden! Bijaldien nog de Staat, vanwaar gij eene beweegreden ontleent, mij schadeloos stelde, door u te regtvaardigen! Maar dit belang, waaraan gij veinst mij op te offeren, is niet dan een voorwendsel. Uwe kwalijk berekende eerzucht, deze was, deze zal steeds zijn de gids uws levens; de gids, die u tot veroveringen en ten troon heeft geleid, en die u thans tot nederlagen en in afgronden met zich sleept.

„ Gij spreekt van verbindtenissen te sluiten, van eenen erfgenaam te geven aan uw Keizerrijk, van eene Dynastie te vestigen! Maar met wien gaat gij deze verbindtenissen aan? Met den natuurlijken vijand van *Frankrijk*, met het arglistige Huis van *Oostenrijk*, dat ons land haat door gevoel, door stelsel, door noodzakelijkheid. Waant gij, dat het dezen haat, van welken het ons zoo vele bewijzen heeft gegeven, inzonderheid sinds vijftig jaren, niet heeft overgebragt van het

Koningrijk op het Keizerrijk? en dat de kinderen van MARIA THERESIA, die behendige Vorstin, welke het noodlottig verdrag van 1756, waarvan gij niet dan met afgrijzen gewaagt, van Mevrouw DE POMPADOUR kocht, — waant gij, zeg ik, dat hare nakomelingschap, hare magt ervende, haren geest niet mede heeft geërfd? Ik herhaal, door deze vragen, enkel hetgeen gijzelf mij duizendmaal hebt gezegd; maar toen bepaalde zich uwe eerzucht tot het vernederen eener Mogendheid, welke het u thans gelegen komt te verheffen. Geloof mij: wanneer gij meester zijn zult van *Europa*, zal *Europa* zich aan u onderwerpen; maar — dat u slechts eenige tegenspoed beloope! .....

„ Wat aangaat de behoefte van eenen erfgenaam: kan eene moeder u onbescheiden voorkomen, wanneer zij u spreekt van eenen zoon? Kan ik, behoor ik te zwijgen van hem, die al mijne blijdschap uitmaakt, en die eens ook uwe hoop was? Zoo was dan ook die aanneming van denzelven van 12 Januarij 1806 een staatkundig bedrog? Maar de talenten, de deugden van mijnen EUGENIUS zijn evenwel niet denkbeeldig. Hoe dikwijls hebt gij dezelve geprezen! Wat zeg ik? Door het bezit van eenen troon meendet gij dezelve te moeten beloonen; en meermalen zeidet gij, dat hij nog meer dan dit verdiende. Wel nu! *Frankrijk* heeft u zulks dikwijls nagezegd; maar — wat zijn u de wenschen van *Frankrijk!* ...

„ Ik zal u niet spreken over de persoon, bestemd om mij op te volgen, en gij verwacht ook niet, dat ik u van haar spreke; wat ik u deswege zeide, zou u verdacht voorkomen. Datgene, waarin zij nooit voor u kan zijn, wat ik u was, dat zijn de wenschen, welke ik voede voor uw geluk. O, Dat mij dit voor 't minst schadeloos stelle voor mijne smarten! Ach, hoe groot zal dat geluk niet zijn, wanneer het deze mag evenaren!

JOSEPHINE."

DE UNIVERSITEIT VAN GRENADA.

Het openbaar onderwijs is in *Grenada* in eenen staat, grenzende aan barbaarschheid. Er is aldaar eene Universiteit, welke gehouden wordt voor de geleerdste van het schiereiland, en een groot getal Collegiën, aan dezelve verbonden; maar welk eene Universiteit en welke Collegiën! Wan-

neer men zich wilde toeleggen op het uitdenken van middelen, om den geest te verstompen en hét hart te verlagen, men zou gewisselijk geene krachtdadiger middelen kunnen vinden, dan het ontwerp der studiën en de leerwijze, welke aldaar gevolgd worden. De Wijsbegeerte, daar onderwezen, is die der dertiende eeuw; de Theologie, die der Inquisitie; de Wetten, de kunstgrepen der regtsverdraaijing. — Wanneer een student den graad van Doctor wenscht te erlangen, na het ondergaan der examens, door de reglementen voorgeschreven, en het verlof van het Conclave te hebben verworven, beklimt hij een spreekgestoelte, in de tegenwoordigheid van een talrijk gehoor, inzonderheid van Dames. Een oude Doctor bestijgt een ander gestoelte tegen hem over, en begint met tegen den Candidaat alle lasteringen en spotternijen uit te kramen, welke de verbeelding in staat is uit te denken. Deze fraaije oefening der welsprekendheid geschiedt in den burleskften stijl, en is eene onafgebrokene aaneenschakeling van woordspelingen, schimpscheuten en jokkernijen; waarbij de toehoorders uit al hunne magt schateren en uitbundig toejuichen. Nu volgt eene lofspraak op den aankomeling, door denzelfden Doctor uitgesproken; terwijl alles besloten wordt met eene ruimschootsche voordiening van ijs, beschuitjes en chocolade. Verbaasd over dit onwaardig schouwspel, vroeg ik aan een' naast mij gezeten monnik, welk toch het doel was van eene zoo zeldzame handelwijze. „Dit geschiedt;" antwoordde mij zeer deftig de eerwaardige vader, „om den nieuwen Doctor „te gewennen aan de oefening van Christelijken ootmoed." Ik moet bekennen, dat de zaak zelve mij minder nog verwonderde, dan derzelver verklaring.

CHARLES EN MARAT.

De onlangs overledene Physicus CHARLES, de uitvinder der bewerking, om de luchtballon met ontvlambare lucht te vullen, die, op den 27 Augustus 1783, vóor de eerste maal, in het aanzien van het verbaasde *Parijs*, 7000 voet hoog zich in de lucht verhief, had, als Hoogleeraar in de Physica, een avontuur, hetwelk veelligt nooit eenen Professor is bejegend.

Een persoon, die, later, in zijn vaderland eene der afgrijselijkste rollen speelde, MARAT, leide zich, eenige jaren

vóór de *Fransche* Omwenteling, op de Physica toe. Hij gaf over dezelve het een en ander in druk uit; maar zijne duistere, ja bijkans onverstaanbare ideeën gaven toen reeds bewijs van de wanorde, in zijn brein huisvestende. Zoo bestreed hij, in NEWTON's werken over de Optica, niet de eenigzins twijfelachtige of onvolledig ontwikkelde punten, maar juist de helderste en algemeenst erkende gevolgtrekkingen. Ook omtrent de Electriciteit had hij zijne eigene, wonderlijke begrippen; en hij bezocht, op zekeren tijd, CHARLES, ten einde dezen met zijne denkbeelden, welke hij *ontdekkingen* noemde, bekend te maken. De Professor verklaarde hem, met zijne gewone helderheid, de grondstellingen der theorie te dezen opzigte; maar MARAT, die zich nooit liet overtuigen, werd steeds heftiger in zijne wederspraak. Plotseling bruist hij in geweldige gramschap op; hij is zichzelven niet meer meester, trekt den degen, (dien hij gewoonlijk droeg) en schiet op CHARLES toe. Deze, in de volle kracht zijner jaren en zeer vlug, pakt zijne partij bij den kraag, worstelt met hem, werpt hem ter aarde, en verbreekt zijnen degen; vervolgens de geburen tot getuigen roepende, laat hij MARAT, die half in onmagt ter neder lag, naar diens huis voeren, en begeeft zich onmiddellijk naar den Luitenant der Policie.

Men begrijpt ligtelijk, hoe bekommerd de vrienden van CHARLES waren, toen, na verloop van weinige jaren, *Frankrijks* ellende MARAT in staat stelde, om, in stede van met de Electrifeermachine, met de Guillotine proeven te nemen, en nagenoeg op dezelfde wijze met het Regt om te springen, als hij de Physica verklaarde! — CHARLES had evenwel het geluk, door dien razenden vergeten te worden.

BYRONIANA.

Dat de Edele Lord een Zonderling was, mogen de volgende staaltjes bewijzen.

Voor BYRON was het eene kleinigheid, eene flesch wijn aan den mond te zetten en in éénen adem te ledigen.

Het verstrekte hem tot een bijzonder genoegen, zijnen vrienden schrik aan te jagen. Tot dat einde bewaarde hij in zijne oud-*Gottische* Abdij monnikskappen en maskers, en sloop somwijlen des avonds in de aloude gangen vermomd rond. Op zekeren tijd stofte een zijner gastvrienden, door den wijn verhit, op zijnen moed; terwijl BYRON den blood-

aard speelde, en bij hoog en laag zwoer, dat hij thans niet meer zich in den gang zou durven wagen. De ander greep terstond een licht, en begaf zich naar den gang. Dit was juist, wat BYRON verlangde. Een zijner bedienden lag aldaar in eene kist, als monnik gekleed, en rigtte zich langzaam op, toen de voorbarige held met het licht naderde, hetwelk echter terstond uitging. Men gist het gevolg van deze boosaardige grap: lang duurde het, eer het uitjouwend geschater der baldadige gasten den doodelijk ontstelden weêr tot zichzelven deed komen.

BYRON sliep altijd met een koppel geladene pistolen op zijne bedtafel. De Abdij van *Newstead* lag eenzaam, was oud, vervallen, en de omstreken stonden bekend, van slecht volk te wemelen. En waarom koos hij die Abdij tot zijn verblijf? Omdat dezelve aan zijne stemming beantwoordde, wanneer hij dichtte, en zijne verbeelding in de vereischte plooi bragt. Dikwijls zat hij uren lang alleen; en, wanneer dan zijn vertrouwde dienaar hem genaakte, gaf hij hem een teeken met de hand, dat hem tot een langdurig stilzwijgend wachten verpligtte. Dit was een zekere RUSHTON, die tegenwoordig eene school voor jonge *Gentlemen* houdt. In *Childe Harold* schildert hem BYRON als zijn pagie. Dikwijls nam hij met dezen een dampbad, wanneer hij, een uur lang, in zeven flenellen buizen en een' *Turkschen* nachtjapon gehuld, zich daarin ophield, tot dat het zweet hem van het hoofd tot de voetzolen nedergudsde.

Een ander gezel van den Edelen Lord was — een beer, zoo tam, dat dezelve, als een hond, los rondliep. Het einde van dit beest was treurig. Het had de grenzen der Abdij overschreden. De boeren vonden het, en wierpen het een' strop om den hals, dien zij aan een' wagen vastmaakten, ten einde het op die wijze terug te brengen; daardoor verwurgden zij het.

Nog bestaat het gedenkteeken voor BYRON's lievelingshond, den vermaarden BOATSMAN! Levensgroot geschilderd, hing hij reeds lang, tegenover den schoorsteen, op zijn slot *Newstead*, nevens eenen anderen troetelhond; maar, na zijnen dood, liet BYRON voor hem, in den tuin, op eenen heuvel, een grafteeken oprigten, waarop *twee* opschriften. Het eene is in 's Dichters werken medegedeeld; het andere niet, hetwelk dus luidt:

OP DEZE PLEK RUSTEN DE OVERBLIJFSELS VAN EEN WEZEN, DAT SCHOONHEID BEZAT ZONDER IJDELHEID, KRACHT ZONDER OVERMOED, MOED ZONDER WREEDHEID, ALLE DEUGDEN VAN DEN MENSCH, EN GEENE VAN DESZELFS ONDEUGDEN. ZULK EENE LOFSPRAAK WARE LAFFE VLEIJERIJ, ZOO DEZELVE BOVEN EENIG MENSCHELIJK GEBEENTE WERD GEPLAATST. BOATSMAN'S NAGEDACHTENIS WORDT DAARDOOR NIETS MEER DAN VERSCHULDIGDE TOL GEBRAGT. HIJ WERD GEBOREN IN NEWFOUNDLAND, MEI 1803, EN STIERF OP NEWSTEAD, 18 NOV. 1808.

In eene zeer kleine kerk, op een half uur afstands van *Newstead*, rust Lord BYRON zelf, die nergens op aarde ruste vond. Dit kerkje heeft naauwelijks twintig schreden lengte; maar sinds onheugelijke jaren bevat het de gebeenten van BYRON's geslacht, en ook hij wenschte, dat het zijne daar verzameld zoude worden. In den muur is eene marmeren plaat aangebragt, met dit opschrift:

DIEP ONDER DIT GEWELF, WAAR VELE ZIJNER VOOROUDERS EN ZIJNE EIGENE MOEDER SLUIMEREN, LIGT HET GEBEENTE VAN GEORG GORDON NOËL BYRON, LORD BYRON VAN ROCHDALE, IN HET GRAAFSCHAP LANCASTER, DEN MAKER VAN RIDDER HAROLD'S BEDEVAART. HIJ WERD GEBOREN TE LONDEN, OP DEN 22 JANUARIJ 1788. HIJ STIERF TE MISSOLONGHI, IN WESTELIJK GRIEKENLAND, OP DEN 19 APRIL 1824, TE MIDDEN VAN ZIJN ROEMVOL POGEN, OM DAT LAND DE OUDE VRIJHEID EN EERE TE HERGEVEN. — ZIJNE ZUSTER, AUGUSTA MARIA LEIGH, PLAATSTE DEZEN STEEN TE ZIJNER GEDACHTENISSE.

De naam der zuster (gelijk men ziet) is grooter, dan die van Lord BYRON zelven, en dit benadeelt den indruk, daar het nu schijnt, alsof zij *zichzelve* daardoor meer wilde vereeren, dan den *broeder*. Ook verliep er een geheel jaar, eer zij bedacht was op het plaatsen van den gedenksteen. Sinds Julij 1825 heeft een vriend van BYRON een boek in de kerk nedergelegd, waarin elke bezoeker zijnen naam kan schrijven. Tot nog toe, evenwel, telt hetzelve slechts luttel beroemde mannen. Toen BYRON aldaar werd bijgezet, had

men de kerk met zwart laken behangen; doch, reeds na verloop van weinige dagen, braken er dieven in, en stalen het, op een klein gedeelte na.

IETS, OVER HET VERTIER DER ENGELSCHE DAGBLADEN.

(Uit het *Fransch.*)

De *Engelsche* dagbladen hebben, in het algemeen, een' veel minder uitgestrekten omloop dan de *Fransche.* De *Times*, die zichzelven beschouwt als blad, *dat Europa bestuurt*, slijt niet veel meer dan 7000 exemplaren; terwijl intusschen deszelfs in het ruwe berekende jaarlijksche inkomsten de verbazende som van 45,000 p. st. (*f* 540,000) bereiken. Het eigendom van de *Morning-Chronicle* is van de erfgenamen des Heeren PERRY, aan wien zij haar aanwezen is verschuldigd, gekocht voor 40,000 p. st. Dat van den *Courier* wordt geschat op 100,000 p. st. Dat van de *Globe* op niet meer dan 35,000 p. st.

De Redactie van den *Times* houdt 30 à 40 personen onledig, dezulken, veel grooter in getale, niet medegerekend, vereischt tot den druk en de overige werktuigelijke werkzaamheden. Het is een groote omloop, naar de kolossale schaal berekend van de *Engelsche* nijverheid. De redactie van het verslag der Parlementszittingen, gedurende drie of vier maanden des jaars, kost niet minder dan 3000 p. st. Wanneer men bij deze de druk- en alle de overige kosten, alsmede de geweldig zware belasting voegt, van de dagbladen geheven wordende, beseft men ligtelijk, dat het debiet ter naauwernood de onkosten dezer groote onderneming kan dekken: elk nommer kost ongeveer 55 *centimes*, waarvan de belasting 31 heft.

Een *Engelsch* dagblad trekt zijne voordeelen van de Advertentiën, door den handel en particulieren aan hetzelve ter plaatsing gezonden, van welke de schatkist alweder een deel zich toeëigent.

Om deze en andere redenen is het eene schier onmogelijke zaak geworden, een nieuw dagblad in *Engeland* tot stand te brengen, of althans gaande te houden. De Heer JOHN MURRAY, die *alleen* de helft der boeken in het licht geeft, welke in *Grootbrittanje* uitkomen, of ten minste van die, een' goeden aftrek hebben, en die alzoo meer dan iemand anders kans had om wél te slagen, leed onlangs schipbreuk

in zijne onderneming der uitgave van een nieuw *Londensch* dagblad, *the Representative*. Hoezeer man van bedrijf, is hij tevens een man naar de wereld en van zeer aanzienlijke middelen, verkeert met de eerste en grootste staatspersonen, die hem wederkeerig bezoeken, en staat in betrekking met alle letterkundigen. Hij drijft zijne zaken op een' grooten voet, bewoont een prachtig gebouw in de wijk van *Westminster*, welks benedendeel de drukkerij, de opkamers het bureau der Advertentiën enz., de eerste verdieping, kostbaar gemeubeleerd, de zaal voor de leden van het Parlement, de tweede, eindelijk, voorzien van eene boekerij, het verblijf der Redacteurs bevat. Hij heeft de kopij of het eigendomsregt van de *Representative*, waarbij hij 10,000 p. st. had opgezet, aan den *New-Times* verkocht voor 600 p. st.

Het schijnt, dat de Heer CANNING, in den laatsten tijd zijns levens, zich min of meer verontrustte wegens het overwigt van sommige dagbladen, bijzonder van den *Times*. Deze dagbladen, in elke klub, in ieder openbaar leesgezelschap, in alle koffijhuizen en kroegen zelfs voorhanden, zijn werkelijke magten in den Staat geworden. Dan, geenszins door dezelve te vervolgen, of ze te koopen, maar door hun mededingers te scheppen, wilde CANNING derzelver invloed matigen of opwegen. Te dezen einde, zegt men, was hij voornemens, de belasting op de dagbladen te verminderen. Het zal te bezien staan, of zijn dood, eene ramp voor geheel *Europa*, ja misschien voor de gansche wereld, dit ontwerp vernietigd hebbe.

TROUWELOOSHEID VAN DEN TEGENWOORDIGEN SULTAN MAHMOUD DEN II.

De navolgende echte Anecdote moge ten bewijs verstrekken van de mate van vertrouwen, welke de *Hattischeriffs*, door de *Muzelmannen* zoó zeer geëerbiedigd, verdienen, en welke partij Sultan MAHMOUD van dezelve, ter voldoening zijner wraakzucht, weet te trekken.

Gedurende den opstand van den jare 1808, die MUSTAPHA IV van den troon bonsde, om diens broeder, MAHMOUD II, op denzelven te plaatsen, was REMIZ, Kapudan-Pacha, belast geweest met het bedwingen der muitzieke *Janitsaren*. Verdacht geworden bij de zegepralende partij,

verwijderde hij zich uit de hoofdſtad, en werd naar het kamp des Grootviziers te *Schumla* gezonden, — de gewone klip voor den *Rusſiſchen* heldenmoed, welke zij nimmer hebben kunnen te boven komen. Na aldaar, in onderſcheidene gevechten, zijne dapperheid tegen de *Rusſen* te hebben doen blijken, geraakte hij krijgsgevangen, en werd naar *Petersburg* weggevoerd. Bij den vrede wilde hij niet naar *Konſtantinopel* terugkeeren zonder een vrijgeleide, en verzocht zijnen vrienden aldaar, te dezen aanzien de bevelen des Sultans te vragen. Zijne Hoogheid beantwoordde zulks onmiddellijk door een' *Hattiſcherif*, welke hem verhief tot de waardigheid van Grootvizier, en hem uitnoodigde, om zich, met volkomen vertrouwen, naar de hoofdſtad te begeven. REMIZ gehoorzaamde, in dankbare verrukking, op ſtaanden voet. Maar deze *Hattiſcherif* was niets dan een ſtrik. Terwijl men dien naar *Petersburg* afzond, hadden de Hospodars van *Moldavië* en van *Wallachije* een' geheel anderen ontvangen, betreffende het onthaal hem aan te doen, en Zijne Hoogheid had tevens te hunner beſchikking geſteld eene compagnie *Janitſaren*, met de volvoering hunner bevelen belast. Vorst CALLIMACHI, daarna een der ontelbare offers, door de *Turken* bij den aanvang van den *Griekſchen* opſtand geſlagt, was te dien tijde Hospodar van *Moldavië*. Zijne menſchelijkheid had een' afkeer van de rol, hem opgelegd, en hij wist de volbrenging van des Sultans bevelen over te dragen op zijnen ambtgenoot in *Wallachije*, wiens ſlaafſche gehoorzaamheid hem bekend was. REMIZ-Pacha, te *Jasſy* een onthaal, overeenkomſtig zijnen rang, ontvangen hebbende, vervolgde zijne reize op *Buckarest*. Een talrijk gevolg, waaronder het krijgsvolk zich bevond, boven vermeld, trok hem, op eenige mijlen afſtands van de ſtad, te gemoet, voorafgegaan van eene opene kales, door den Hospodar, hem ter eere, toegeſchikt. Het dus zamengeſtelde geleide ſtelde zich in beweging; maar, eene poos voortgetrokken zijnde, omſingelden de *Turken* het rijtuig, leiden op hetzelve aan, en weldra vonden de ongelukkige Vizier, de Ceremoniemeester van den Hospodar, aan zijne zijde gezeten, de voerlieden, de paarden onder eene hagelbui van kogels den dood. Men verbeelde zich de verwarring, welke dit vreesſelijk tooneel baarde, dat en de trouweloosheid en de wreedaardigheid des *Turkſchen* Gouvernements kenmerkt! Ik bevond mij te paard, te midden der menigte van aanſchouwers van elken rang en ſtand, welke de nieuws-

gierigheid naar buiten had gedreven, om de plegtige intrede des Grootviziers te zien, en onderhield mij met eene jonge *Griekin*, welke verloofd was met den ftraks genoemden Ceremoniemeester. De geweerfchoten, de kreten der ftervenden, die der toefchouwers deden ons van fchrik als verftijven. De *Griekin* fprong uit haar rijtuig, en vloog, onder hartbrekend gillen, naar het tooneel van jammer. Wij volgden haar ijlings, en droegen haar, in bezwijming, weg. Men ftelle zich hare wanhoop voor, toen zij, te *Bucharest* tot haarzelve gekomen, den rampzaligen dood vernam van hem, dien zij reeds als haren echtgenoot befchouwde! Twee jaren zonderde zij zich af in eenzaamheid; geheel aan haren rouw gewijd. Deze jonge *Fanariote*, (de naam, dien men aan hen geeft, die geboren zijn in de *Fanar*, de wijk der *Grieken* te *Konftantinopel*) van ongemeene fchoonheid, was de zuster van MICHAËL SUZZO, die federt tot Hospodar van *Moldavië* werd benoemd, en zich bij ALEXANDER YPSILANTI voegde, toen deze het fein tot den *Griekfchen* opftand gaf. REMIZ-Pacha werd begraven te *Rudfchuck*, aan den *Donau*; maar zijn hoofd werd niet naar *Konftantinopel* opgezonden: welke omftandigheid bewijst, dat de Sultan aan eene perfoonlijke wraak niet de kleur van eene ftaatkundige ftrafoefening wilde gegeven hebben.

Men zoude, onder de regering van MAHMOUD, een aantal andere ftalen kunnen aanvoeren, waarin de dwingeland van de plegtige *Hattifcheriffs* zich een fpel maakte, ten einde den regtmatigen argwaan van hen in een blind vertrouwen te doen verkeeren, door welken hij zich beleedigd acht, en des te zekerder in het duister den flagtoffers van zijnen onverzoenlijken haat de hun toegedachte flagen toe te brengen. De gefchiedenis dezer werktuigen van trouweloosheid beflaat meer plaats, dan men meent, in de jaarboeken der Oosterfche barbaarschheid; en men heeft zich minder te verwonderen over de gewoonte des Grooten Heers, om tot dezen groven kunstgreep de toevlugt te nemen, dan over de domheid van hen, die zich nog in zulk een' lompen ftrik laten vangen.

DRIETAL ANECDOTEN, BETREFFENDE DEN BEROEMDEN LA CONDAMINE.

Men zou hem den bijnaam van *den Nieuwsgierige*, met regt, kunnen geven. — Op zijne reize (1737) in *Italie* (in hooge

jaren met zijne nicht gehuwd, waren noch deze echt, noch ziekelijkheid, noch doofheid in ftaat, hem te wederhouden, om *Engeland* te gaan zien) bezigtigde hij de fchatten van *Genua*. Men vertoonde hem eene groote vaas, uit ééne enkele esmeraud vervaardigd, en die tevens doorging voor eene reliquie, bekend onder den naam van *facro Catino*. LA CONDAMINE wilde zich vergewisfen, of de vaas inderdaad uit dien kostbaren fteen was zamengefteld, en, om hare hardheid te beproeven, dezelve bekrasfen, toen men zijne hand wederhield, gelukkig voor hem en veelligt ook voor de vaas. Maar, in een zeedorpje, vertoonde men hem eene waskaars, welke onafgebroken brandende werd gehouden, gelijk het gewijde vuur der *Vestaalfche* maagden, met bijgevoegde verklaring, dat, zoo dezelve uitging, het dorp onfeilbaar terftond door de golven zou verzwolgen worden. „ Zijt ge zeker van het- „ geen ge zegt?" vroeg LA CONDAMINE aan den Priester, die hem geleidde. Men gist het antwoord. „ Wel nu!" hernam de ftoute waarnemer, „ wij zullen zien;" en hij blies de kaars uit. De zee bleef ftil, maar het gemeen geraakte in beweging, en het wonder dreigde op den fterken geest neder te komen, die zich gelukkig achtte, door eene achterdeur te ontfnappen.

De doofheid, eene plaag voor den nieuwsgierige, deed op hem dezelfde uitwerking als de hinderpalen op de geweldige hartstogten, en diende alleen, om hem nog meer op te winden. Genoodzaakt, om zijne nieuwsgierigheid te bevredigen, zich alleen op zijn gezigt te verlaten, bediende zich LA CONDAMINE van hetzelve tot in het buitenfporige, en liet zich door geenerlei bedenking in het gebruik van dit zintuig beperken. Op zekeren dag trad hij bij Mevrouw DE CHOISEUL binnen, terwijl zij bezig was een' brief te fchrijven. Zachtjes naderende, en haar over den fchouder kijkende, volgde hij de beweging van hare hand, lezende wat zij fchreef. Dooven wanen fteeds niet gehoord te worden; maar Mevrouw DE CHOISEUL had een fijn gehoor; zij bemerkte, wie het was, die zich in hare briefwisfeling mengde, en, zonder van houding te veranderen, of een enkel woord te uiten, befloot zij haren brief aldus: „ Ik zou u nog wel meer zeggen; „ maar de Heer LA CONDAMINE ftaat achter mij, en leest, „ hetgeen ik aan u fchrijf." — „ Ach, Mevrouw!" riep de befpieder, dus op heeter daad betrapt, onbedacht uit, „ welk eene onregtvaardigheid! Ik verzeker u, dat ik niet „ gelezen heb."

Veel bragt hij, door zijne schriften, toe ter verspreiding van de toen pas ontdekte Kinderpok-inenting. Genees- en Heelkunde behoorden tot de geliefkoosde voorwerpen zijner nieuwsgierigheid. Nieuwsgierigheid, herhalen wij, waarvan hij het slagtoffer werd; terwijl zijn dood bewijst, tot welk eene mate het verhevene en het belagchelijke zich kunnen zamenparen. In zijne grijsheid met zware ligchaamsgebreken bezocht, troostte hij zich over zijn onvermogen van niet meer naar de Akademie te kunnen gaan, door zich de registers der zittingen en de belangrijkste Memoriën te doen voorlezen. Op die wijze vernam hij, dat een jong Heelmeester eene stoute en zeer gewaagde kunstbewerking had uitgevonden voor eene der kwalen, van welke hij zelf was aangetast. Hij deed hem roepen, en, minder nog gedreven door de hoop op herstel, dan door het aanlokkelijke der nieuwigheid, bood hij zichzelven aan, om de proef te ondergaan. De jongman scheen ontzet van dit aanbod; het was geen *experimentum in animâ vili*; maar LA CONDAMINE bemoedigde hem, en deed zijn uiterste best, om hem over te halen. „Zoo ge niet wel mogt slagen," zeide hij, „kan zulks voor „u van geenerlei kwade gevolgen zijn; ik ben oud en ziek; „men zal zeggen, dat de natuur u slecht gediend heeft. „Zoo ge, daarentegen, mij geneest, zal ik zelf een naauwkeurig verslag van uwe wijze van werken aan de Akademie zen„den, hetwelk u tot geene geringe eer zal verstrekken." De jonge kunstbeoefenaar liet zich eindelijk bewegen, en ging tot de operatie over; maar de lijder, zijne nieuwsgierigheid tot heldenmoed drijvende, wilde, te midden der smarten, nog zien, *hoe* hij geopereerd werd. „Niet zoo schielijk," riep hij; „vergun mij, dat ik zie..... Maar, Mijnheer, zoo ik „uwe manier van opereren niet zie, kan ik er immers geen „verslag van geven aan de Akademie." — Helaas! door, als met geweld, den tijd te hebben genomen van te zien, had hij den tijd niet om zijn Rapport te stellen.

Zijne opgeruimdheid, niet min levendig, maar edeler, dan die van SCARRON, bleef hem bij tot zijnen jongsten snik: hij maakte verzen op zijne ligchaamskwalen, in welke echter meer ongedwongenheid en gemakkelijkheid, dan dichterlijk vernuft, doorstraalden.

MISBRUIK DER BRILLEN.

Toen de jonge Heeren zich oefenden in de bijziendheid, ten einde de Conſcriptie te ontkomen, en daardoor de jammerlijke mode van het brillendragen, die, helaas! ook tot *Nederland* is doorgedrongen, hadden in zwang gebragt, reed een boer ter ſtad in, om zijne landwaar te venten. Na den markttijd nog eens rondſtappende, viel zijne opmerking op de brillen, door welke hij, tot zijne verwondering, zoo wel jongen als ouden zag gluren. Leergraag van aard, had hij meermalen met eerbied geſtaard op de neuzen van zijnen Schout en Predikant, de geleerdſte mannen, die hem immer bejegend waren, en tevens de éénigen, die, nog in den bloei der jaren, op zijn dorp een' bril droegen. Hij trad in een' winkel, waar hij zulke glazen voor het venſter zag, en vroeg naar een' bril. De man liet er hem van allerlei ſoort zien. Hij zette ze een voor een op den neus; maar geen van alle ſcheen hem te bevallen. Scherp turende in een hem aangeboden boek, nam hij telkens een' anderen bril, en vroeg ten laatſte om een ander boek, zeggende: „ Ik kan met al die „ brillen nog niet lezen." — „ Wel," hernam de verkooper, in 't einde, vol ongeduld, „ dan kunt gij in 't geheel niet „ lezen!" — „ Wat drommel!" riep de boer, „ dat ſpreekt „ immers van zelf. Wat zou ik met een' bril doen, zoo „ ik lezen kon?"

DE EENZAAMHEID.

Gelukkig is de mensch, die, 't aardsch gewoel ontweken,
Zijn ſchreden rigt naar ſtille en onbewoonde ſtreken,
Van 's werelds nietig ſtof zijn vrije ziel ontſlaat,
En, ſchoon hij d' aard' behoor', voor de aard' niet meer beſtaat;
Wien, in het kalm genot van de eenzaamheid verloren,
Vergetelheid en hoop alleen nog kan bekoren.
Een' zuivren geest gelijk, die door de ruimte waart,
Slaat hij een' kalmen blik op 't wuſt gewoel der aard',
En ziet, verheven boven 's noodlots wisſelvlagen,
In de aarde 't voertuig ſlechts, dat hem een poos moet dragen;
Ziet, hoe der driften ſtorm, op 's levens hollen vloed,
Op 't ranke vaartuig van het menschlijk leven woedt;

Maar 't ftoort zijn kalmte niet. Neen, bij die onweêrsvlagen
Houdt hij het hopend oog alleen op God geflagen.

Hoe wordt zijn ziel verrukt door 't geen Gods almagt fchiep!
Hij ziet die bergen, die Zijn wenk in 't aanzijn riep;
Gevaarten, fteeds beftand voor tijd en onweêrsvlagen,
Die 't merk van eeuwigheid en van Gods almagt dragen.
Wanneer het morgenrood hun fteile kruinen groet,
En in een' purperglans die toppen fchittren doet,
Zoodat ze in 't hemelruim een verre vuurbaak fchijnen,
Wier vonkelende gloed de fchaduw doet verdwijnen,
Klimt hij de heuvlen op, met lagchend groen getooid;
Die heuvlen, aan den voet des bergs in 't rond geftrooid.
Allengskens tot den rug des breeden bergs getreden,
Zet hij in 't pijnboomwoud, dat eeuwen telt, zijn fchreden;
't Verdroogde bed eens vloeds is hier zijn pad; zijn oog
Ziet nu een rotsgewelf hem dreigen van omhoog,
Dan ftuit eensklaps zijn voet; de fchrik vaart door zijn leden;
Een peillooze afgrond gaapt: zijn blik valt naar beneden;
Hij houdt dien duizlend in de onmeetbre kolk gerigt,
En fiddert bij 't genot van 't ijslijk grootsch gezigt!

Hij klimt, en 't vergezigt, waarin zijn oog mag weiden,
Schijnt zich met elken tred al verder uit te breiden;
't Is, of, bij 't gloren van een' nieuwen dageraad,
Een nieuwe fchepping fteeds voor zijn gezigt ontftaat,
Tot dat zijn blik, in 't eind ten hoogften top verheven,
Nu door de onmeetlijkheid in vrijheid rond mag zweven.

Zoo breidt, als onze ziel deze aardfche boei ontvlugt,
En tot haar' Oorfprong keert, en zweeft in reiner lucht,
Zoo breidt zich dan 't verfchiet, met nevlen eens omtogen,
Met elken wiekflag uit, en met verhelderde oogen
Zien wij de fchepping Gods, verrukt, ontfluijerd aan,
En wat eens raadfel was in 't volle daglicht ftaan;
Tot dat wij eindlijk op die heilge hoogten varen,
Waar 't Serafijnen-oog in de eeuwigheid mag ftaren!

Ik groet u, toppen! fteeds met fneeuw en ijs omkleed,
Wier velden nooit de voet eens ftervelings betreedt,
Die tot dit uur flechts mij en d' aadlaar hebt gedragen,
Ja tot wier hoogte zelfs zich naauw een blik durft wagen!

U, eeuwge zuilen! piramiden der Natuur!
Door de almagt Gods gesticht, in 't eerste scheppingsuur!
U, 's aardrijks grenzen! die, hoe wisfling 't al moog treffen,
Uw grijze kruinen fier ten hemel blijft verheffen!
Ja, schoon het onweêr zelfs die kruinen teistren moog,
De bergstroom bruisend zwelle en schuimend spatte omhoog,
De bliksem slingrend schiet', de orkaan verwoed moog huilen,
Wij zien een oogwenk dan u in de nevlen schuilen,
Een schaduw spreiden, als bij 't vallen van den nacht,
Maar dra vertoont ge u weêr in zegepraal en pracht,
Verheft uw kruinen fier, en schijnt tot God te spreken:
Hier plaatste ons Uwe hand! Zie, wij zijn niet geweken!

En ik, ik sta hier op des werelds grens alleen!
De schorre donder bromt ver onder mijne treên;
Ik zie de wolken, door de kracht des winds bewogen,
Al tuimlend ondereen, nu dwarlend opgevlogen,
Dan eindloos rollend, door geen grens of perk gestuit,
Gelijk een oceaan, door stormen opgeruid,
Dan voor dit berggevaart' haar dolle woede buigen,
En spatten donderend als op een rots aan duigen.
Maar, wijl die chaos kookt en woelt aan zijnen voet,
Beschijnt de zon deez' top met schitterenden gloed;
Ja, van het uur af, dat ze in 't oosten op komt klimmen,
Tot dat in 't westerzout haar laatste vonken glimmen,
Heeft in dien schuinschen loop, door de Almagt vastgezet,
Geên enkle schaduw ooit daar 't zuiver licht besmet;
Zelfs, als reeds lang de nacht zijn' sluijer uit kwam spreiden,
Blijft dáár een zonneblik nog lang ten afscheid beiden.

Hier baad ik me in genot. Door grens noch perk gestuit,
Breidt hier zich met mijn' blik mijn ziel oneindig uit.
't Is of de vrijheidslucht, waarin zij hier mag zweven,
Haar meer volmaaktheid schenkt, en schikt tot eedler leven.
Neen! de aardsche logge zorg, al 't ondermaansch verdriet
Verheffen met den mensch zich tot dees hoogten niet.
Neen! laster, haat of nijd, of wat op aard' moog kwellen,
Mag de opgetogen ziel niet tot dees spheer verzellen;
't Zinkt daar, als nietig lood, door eigen zwaarte neêr,
En meer gezuiverd vindt de mensch zichzelven weêr.

Ik zag op d'oceaan de woeste golven rollen,
Als rossen zonder toom, die door de vlakte hollen

En schudden briesch end hun beschuimde manen uit,
Wier woede, op Uwen wenk, geen perk of slagboom stuit,
Tot dat zij voor Uw stem haar dolle woede staken
En brullend tuimelen in 's afgronds diepe kaken.
'k Zag, hoe de kalme stroom, in 't grazig boord bekneld,
Met zachte kabbeling, langs struik en bloemen snelt,
En in zijn lomrijk bed, waar frissche koeltjes wáren,
Het visschersbootje wiegt en schommelt op zijn baren.
Ik zag den bliksemschicht, het graauwe zwerk ontvlugt,
Gelijk een vuurge slang zich kronklen door de lucht.
Ik zag voor zefirs aâm, bevrucht met honiggeuren,
Van voor d' azuren trans de nevelwolkjes scheuren.
'k Zag, hoe de jonge duif de teedre vlerkjes vaagt
En op den rand van 't nest voor 't eerst zich schichtig waagt,
Met afgemeten vlugt het luchtruim wil doorzweyen,
Maar fladdrend nederstort, om zuchtende te sneven.
'k Zag, hoe de trotsche berg naar 's hemels hoogen trans
De sneeuwkruin statig heft, gehuld in zonneglans.
Die winterschatten, die, in duizend kronkelingen,
Met steeds versnelden loop, naar dorre velden dringen,
En honderd rotsen van kristal, dat smeltend vloeit
En met verkwikkend vocht het stervend kruid besproeit,
En deze stroomen, die van steile klippen ruischen
En op 't gekloofd graniet al dondrend nederbruisen,
En 't berggevaarte, dat het woên des Tijds bespot,
Ja heel de schepping is Uw loflied, groote God!

VAN STARKENBORGH STACHOUWER.

Naar het *Fransch* van
DE LAMARTINE.

'K BEN UIT OOSTINJE THUIS!

Nog is mijn droom niet uit; 'k ben nog in vroeger jaren;
Nog zie 'k Javaan, Chinees en Lascar om mij waren;
Nog hoor ik 't stormgeloei en 't barre zeegebruisch....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

'k Zie nog de hagedis ter jagt gaan langs de muren;
'k Zie de apen nog in 't bosch; 'k zie nog de tijgers gluren;
Daar vliegt de wilde paauw, de groote vledermuis....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

'k Ben nog op 't Koningsplein; nog rigt ik mijne fchreden
Langs Rijswijk henen, naar 't bevallig Weltevreden;
Nog zie ik 't hospitaal; daar is de groote fluis....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

'k Ben op Madura nog; 'k beklim nog Tenger's bergen;
'k Hoor nog 't Kadoefche volk ropijen van mij vergen,
Alleen om de opium; 'k denk nog: dat is niet pluis....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

Nog woedt cholera's pest; wat jammervolle dagen!
Nog zie 'k, hoe een Javaan daar moedig aan komt dragen;
Hij valt; hij krimpt ineen; de doodfnik breekt hem 't bruis....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

Nog zie 'k mijn fraaije chais; ze is voor geen geld te koopen;
Nog zie 'k in 't blinkend tuig mijn vlugge fchimmels loopen;
Zij reppen zich; 'k vlieg voort, nog fneller dan de ftruis....
Nog ben ik in Oostinje thuis!

Nog zie 'k mijn huis, mijn hof, mijn fchoone koffijboomen,
De vrienden van mijn hart.... God! laat mij blijven droomen!
Maar neen, 't is uit; 'k ontwaak; helaas! wat wreed abuis....
'k Ben niet meer in Oostinje thuis!

Neen, 'k ben er niet meer thuis. Wat fchats is al verdwenen!
De vrienden van mijn hart zijn meest ter grafplaats henen;
Zij rusten daar in vreê, bevrijd van zorg en kruis....
De Hemel, bid ik, zij hun thuis!

De heldre zon is weg; de gure, graauwe luchten
Verbannen binnenshuis mijn treuren en mijn zuchten;
'k Hoor buiten 't woest gejoel van allerlei gefpuis....
Ach ja, 'k ben uit Oostinje thuis!

De barre winter naakt; dan zal 't eerst festa wezen;
Dan eerst zal fneeuw en ijs Oostinje glad genezen;
Dan zit ik digt bij 't vuur te morfen in het gruis,
Te droomen van mijn vorig thuis!

Maar, waar ons thuis ook zij, indien wij flechts den zegen
Der weltevredenheid in 't rein gemoed verkregen,
't Zij dan in hitte of koû, 't zij in paleis of kluis,
Dan is 't alom een zalig thuis!

G. D. R.

THERMOPYLÉ.

XXI.

Heil! Heil! Nooit zal Thermopylé aan ſlaven overgaan!
Heil! Eeuwig zal Thermopylé, de rots der vrijheid, ſtaan!
Daar zweeft hij met het vlammend zwaard, als wachter, om den pas,
Bevrijd, geheiligd door zijn bloed, de held Leonidas;
En achter hem de ganſche ſchaar getrouwen tot den dood,
Met lauwerkranſen om de kruin, de borst nog purperrood.
School vrij te zaam tot ons verderf, gij ſlaaf- en heerſcherſtoet!
Ruk aan, bezoldigd beulenrot, in al uw' euvelmoed!
Wij, wachters bij Thermopylé, wij ſtaan hier man vóor man,
En toonen u, wat vrijheid is, wat vrijheid wil en kan.
Leonidas, één blik op ons, één blik dale op u af;
En nu, den post ons vrij betrouwd: ſtaan wij niet op uw graf?
Daar ſtaan, daar vallen wij, en, wordt ons de overmagt te ſterk,
Met onze lijken ſtrekken wij dat heldengraf tot zerk;
Opdat uw heilige asch niet worde ontwijd door ſlavenvoet,
Die liever nog ons lijf vertreed', zoo hij hier treden moet.
Heil! Heil! Nooit zal Thermopylé aan ſlaven óvergaan!
Heil! Eeuwig zal Thermopylé, de rots der vrijheid, ſtaan!
Reeds eenmaal ſtuitte op deze rots der Turken moordgeweer;
Reeds eenmaal zonk de halve maan hier in het ſtof ter neêr.
Reeds menig nieuwe ſchim biedt ons, ter middernacht, haar' groet,
Die, met de aloude heldenſchaar, ons ſpoort tot heldenmoed.
Wij kennen u, wij volgen u, getrouw in zege en dood;
Wij verwen onze borst, als gij, met heerlijk purperrood.
Rukt aan, gij ſlaven, rukt vrij aan! Wij hebben reeds ons maal
Genuttigd in den dageraad, gedronken de bokaal;
Wij kranſen ons het hoofd ten feest; wij kranſen ons geweer
Ten lijkfeest of ten zegefeest — 't beleid is van den Heer;
Slechts zij de dood de zege waard, de zege waard den dood!
Voor Sparta's lijken beefde eens hier de Mediſche despoot,
En voelde in de overwinning zich verwonnen, toen hij zag,
Wat vrijheid is, wat vrijheid wil, wat vrijheid ſlechts vermag.
Ook gij, gij zult het zien! Rukt aan, gij ſlaven, rukt vrij aan!
Heil! Eeuwig zal Thermopylé, de rots der vrijheid, ſtaan!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. YNTEMA.

DE HEER MALTHUS EN PLUG PULTENEY.

De vertoogen van den Heer MALTHUS tegen de weelde, zijn pleit ter gunste der spaarzaamheid en der armoede, hadden alle de gierigaards van *Grootbrittanje* tot in het diepst der ziele geroerd. Een hunner, PLUG PULTENEY; hij, die middel gevonden had, om zich zonder linnen en zonder schoenen te behelpen; hij, van wien BURKE zeide: „PULTENEY heeft een millioen overgewonnen; ik hoop, dat hij nog zoo veel zal overwinnen, dat hij een' zakdoek kan koopen; deze man las het betoog van MALTHUS, en ontbrandde in zulk eene geestdrift voor diens ontwerpen van stelselmatige gierigheid en beredeneerde behoeftigheid, dat hij den schrijver een landgoed aanbood, hetwelk een aardig inkomen opleverde.

AAN ARGUS EN CONSORTEN, (ÉÉNS VOOR ALTIJD.)

In schimp en smaad volleerd, ziet men 't gespuis, bij hoopen,
De in gal gedoopte pen aan 't boekgewurmt' verkoopen.

Mercurius, 1828. No. 5.

O Argus! waar toch voert uw dolle woede u heen?
Met honderd oogen loert ge op elke fout, hoe kleen,
En hebt voor 't goede en schoon' geen' enklen blik meer over.
Gij maakt tot eerlijk man den Godvergeten roover!
Gij schendt en lastert; en, waar gij geen feil ontdekt,
Verdicht gij ze, onbeschaamd. Wie u ter prooi verstrekt,
(En wie of wat is voor uw' laffen spotlust veilig?)
Verguist gij, ongetergd. Geen deugden zijn u heilig.
Ach! brouwt een enkel *oog, dat boos is*, zoo veel kwaad,
Wat moeten honderd dan, zoo als gij hebt te baat?...
Vaar voort, o schaamtelooze! op mij uw gal te braken,
Of 't andren vrijdom schonk van uw vergifte kaken!
Weet, dat men dàn alleen mij krenkt, ja diep verneêrt,
Wanneer mij 't schandmerk van kwâ jongens lof onteert!

Oct. 1828. J. W. YNTEMA.

MENGELWERK.

OVER DE VRAAG AAN, EN HET ANTWOORD VAN JEZUS, LUC. XIII: 23—25.

Zou de vraag: „ Heer! zijn er ook weinige," enz. voortgevloeid zijn (zoo als zij doorgaans wordt genomen) uit bloote nieuwsgierigheid, om, over het geheel, het juiste getal der van God tot zaligheid bestemden te willen weten? Eene andere verklaring schijnt ons aannemelijker, namelijk: dat de man, uit *belangstelling* in de zaak van Christus, zich bekommert over den weinigen opgang, welken Jezus, met zijne leer en daden, maakte, en, uit dit beginsel, Hem deze vraag doet. Daartoe noemt hij Hem *Heer*; een titel, die, ja wel zeer verschillend, en met zeer onderscheidene bedoelingen, ook omtrent onzen Heiland, gebezigd werd: doch dat dezelve, bij dezen volgeling van Hem, erkentenis van Hem, als den beloofden Messias, teekent, blijkt uit den inhoud der vrage zelve, als zijnde altoos van dien aard, dat de Messias alleen, en niemand anders, hem daarvan voldoend verslag kon geven. En, dat deelneming in de zaak van Christus, en het heil zijner Natie, hem dan ook tot die vraag heeft aangespoord, zou ik uit zijn voorstel van *weinigen* willen besluiten. In elke andere meening zou hij gewisselijk gevraagd hebben: of er ook *velen* zouden zalig worden. In deze voorstelling van *weinigen* ligt altijd iets bekrompens; en waartoe hij alleenlijk kan heengeleid zijn door de *toenmalige* omstandigheden. Een Jood van Jezus tijd drong toch wel niet door tot de zaligheid der menschen, in het algemeen genomen; maar bepaalde zich enkel bij zijne Natie. Doch dan ging zijne volksliefde teffens zoo verre, dat *alle* kinderen van Abraham in de groote voorregten van het Messiasrijk zouden moeten deelen. Maar, in plaats van die algemeene erkentenis, ziende, dat het gros des volks zoo weinige behoefte gevoelde

aan — en van daar ook zoo geringe ingenomenheid toonde met — zijn hemelsch onderwijs, ja Grooten en Geleerden zijne geslagenste vijanden waren; kon dat eenen warmen voorstander wel niet magtig slingeren? Zelfs, al tellen wij hem onder die weinige edelen in Israël, die niet enkel uiterlijken luister, maar zedelijk onderwijs tevens, met de bestemming van den Messias verbonden, en die daardoor zalig, eeuwig gelukkig en zedelijk hersteld wilden worden; het blijft, in zoo verre, ook nog hetzelfde, dat hij het tot den *toenmaligen* tijd betrekkelijk maakt. En misschien drukt hij zich daartoe ook, bepaaldelijk op deze wijze, uit: „ *zijn er* ook weinige, „ die zalig zullen worden?" Of hij nu, te dezen stonde, de aanleiding tot dit voorstel genomen hebbe uit de zoo even voorgedragene Gelijkenissen, van het mosterdzaad, hetwelk uit een klein beginsel langzaam voortgroeit, en van het zuurdeeg, hetwelk stil en inwendig werkt; die geringe opgang liep zoodanig tegen zijne verwachting van den Messias in, dat hem deze uitkomst grootelijks hinderde, en hij dit bezwaar, bij den Meester zelven, wel eens wilde inbrengen. Nu kwam het met der Joden manier van denken allezins overeen, minder op het bestaan des volks te letten, dan wel aan de bestellingen van God te blijven hangen, die altijd de Natie zoo gunstig van alle volken had onderscheiden: en zoo ook onze man, minder in gebrek aan beantwoording aan de verleende godsdienstige voorregten de oorzaak zoekende, hecht er veel eerder op, of het werkelijk met het Godsplan omtrent den Messias zoo gelegen ware, dat er maar weinigen, door Hem, zouden zalig worden. Was dat zoo, dan zou hij er eerbiedig in berusten en tevreden zijn; terwijl hij anders de vrijheid wilde nemen, — eene vrijheid, echter, uit belangstelling geboren, — om Jezus eens voor te houden, of Hij den Joden wel niet wat meer kon te gemoet komen, en zich wat naar hen schikken, meenende, dat het dan wel beter zoude gaan. Dit is wel eene gissing; maar die, in mijn oog, toch niet van allen grond ontbloot is, als ik mij hier eenen warmen vriend van Je-

zus en van zijne Natie beide voorstel. Kan het onszelven, bij het lezen van de Evangeliegeschiedenis, wel eens niet oppervlakkig toeschijnen, dat Jezus wat stroef met de Joden, en vooral met de Grooten, is te werk gegaan; ten minste zoo weinig deed, om ze tot zich te trekken? En waarom zal dan zulk een tijdgenoot wel eens niet gedacht hebben, dat Hij zich wat mogte schikken? En, als Jezus dit dan in deze vrage bevroedde, zal het er voornamelijk op aankomen, of zijn antwoord daarop gevoegelijk sluit.

Dat hetzelve geene *berisping*, als van eene nuttelooze en nieuwsgierige vrage, in zich bevat, en waarmede Hij zou hebben willen zeggen: „wat gaat u dat aan, en wat „ligt u daaraan gelegen, om te willen weten, hoe velen „er zalig zullen worden? Zorg maar voor uzelven, en „strijd voor uzelven liever, om in te gaan door de „enge poort:" dit blijkt reeds daaruit, dat Hij niet den man, maar de omstanders, in het meervoud, aanspreekt: „strijdt gijlieden, om in te gaan," enz. waarmede Jezus, terwijl Hij een antwoord op de vrage voorzigtig ontwijkt; daarvan voor dezelve eene zeer nuttige en getrouwe vermaning ontleent.

Men heeft van dezen veranderden toon wel reden willen geven, door den vrager mede uit naam van anderen te doen spreken: maar, behalve dat mij dit denkbeeld toeschijnt, als enkel uit nood hier ingevoegd, zoo kan ik mij van de gansche schare bezwaarlijk zulk eene algemeene nieuwsgierigheid verbeelden. Er moet zeker wat bij gedacht worden, om vrage en antwoord in verband te brengen; doch dat kan toen wel zeer duidelijk in het oog gevallen zijn; bij voorbeeld, dat de man, door over zijde op de schare te zien, Jezus alzoo op het kleine hoopje heeft willen wijzen, en Jezus daarom zijne vermaning ook tot hetzelve rigt. Wij zullen nog nader vernemen, dat hetzelve niet alleen zulk eene herinnering ten hoogste noodig had; maar dat dezelve ook allezins plooit in onze meening wegens des vragers bedoeling, dat Jezus zich wat zoude schikken. Van dat schikken, trouwens, ligt

zoo weinig in het voorſtel van *ſtrijden*, dat Jezus hiermede veelmeer blijft hechten op zwarigheden, en dat er verloocheningen, ja tegenſtand en gevaren aan verbonden waren: want „ die achter Hem wilde komen, moest zichzelven „ verloochenen en zijn kruis opnemen." Doch dat moest men zich getroosten, volhouden, en zich nergens door laten aftrekken. — Zoo als dit *ſtrijden* dan reeds op die bekrompene vrage eenen eigenaardigen weerſlag geeft, nog meer ſtraalt het door in het ingaan door de *enge poort*. Want daarmede komt Jezus kennelijk terug op de grondſtelling, welke Hij Matth. VII: 13, 14 reeds vroeger heeft opgegeven, toen Hij er ook reeds van verklaarde, dat *weinigen* dezelve zouden vinden. Thans blijft Hij daarbij. Hij ontveinst het niet, dat er ſtrijd aan was verbonden; en, al kwamen er dan maar weinigen door, Hij houdt er zich aan, dat *zij* er zich naar moesten ſchikken. Hij zocht het in den grooten hoop, vooralsnog, niet; maar Hij wil *echte* volgelingen vormen. En dan ſlaat daarop ook nog geheel en al de nadrukkelijke waarſchuwing aan die ſchare: „ dat velen van dezelve „ zouden zoeken," dat is wanen, „ in te gaan, maar „ niet kunnen;" hetwelk dat kleine getal nog verder vermindert en verkleint. En, dat velen van dezelve deze waarſchuwing, dat ook zij zelve niet eens door de enge poort gingen, hoogst noodig hadden, geven zij zelve ook in het 26 vs. te kennen, alwaar zij ook maar bloot van *uitwendig* aankleven ſpreken; doch waaraan Jezus hen niet zou kunnen kennen, als zijne echte volgelingen. Hij geeft alzoo de reden van den weinigen opgang op, in de verbasterde geſteldheid des volks; maar daar kon Hij de grondſlagen van zijn rijk niet om veranderen, of van dezelve afgaan. Maakte dit het onderzoeſchen voor den belangſtellenden vriend nog al meer bekrompen: om hem nu ook, en zichzelven tevens, te bemoedigen, opent Jezus betere uitzigten voor het vervolg; „ wanneer er zouden komen van Oosten en Westen, „ Zuiden en Noorden, en aanzitten met Abraham, Izaak „ en Jakob," vs. 28, 29. Is dit misſchien ook nog een

wenk voor hen op die vrome voorvaders, als voorbeelden, om met dezelve in te gaan door de enge poorte? „ De eerste de laatste, en de laatste de eerste," vs. 30, is ten minste op den toenmaligen toestand geheel betrekkelijk.

Wat den zedelijken zin en strekking aanbelangt, dan is de *poort* de *weg* tot de zaligheid. Matth. VII verwisselt Jezus die beide woorden. Het is dus de Hemel zelf niet, maar de weg ten Hemel. In het zinnebeeld is ook de poort de stad niet; maar zij verleent den ingang in dezelve. Of, poort voor de aanzienlijke huizen der Oosterlingen: achter die *weidsche* poorten der Joodsche Grooten huisvestte toen de meeste godsvrucht niet; maar meer achter de *verlaagde* poorten der huizen buiten de steden, tegen het onbelemmerd inrijden der stroopende Arabieren.

Ik wil niet beslissen, in hoe verre daarop kan gezinspeeld zijn met de uitdrukking van *enge* poort. De voorstelling is ten allen tijde geweest: „dat de weg der deugd „ steil is." Maar hier wordt het op Jezus Leer en Godsdienst toegepast. Doch dan wordt de engheid zekerlijk op het Goddelijk Raadsbesluit niet betrekkelijk gemaakt; want daarbij kan geene vermaning voegen tot den strijd, om in te gaan. De engheid der poorte kan hier ook niet zien op de moeijelijkheid der voorschriften van Jezus Godsdienst, op zichzelve beschouwd: eene poort, hoe eng ook, moet toch altijd geschikt zijn, om er te *kunnen* doorgaan. „ Jezus geboden zijn niet zwaar." In vergelijking met de voorschriften der Pharizeën, „ is zijn juk „ zacht en zijn last ligt." Hij vordert immers ook niets, dan hetgeen met het waar geluk van den mensch en deszelfs zedelijke herstelling overeenkomt. Maar als wij aan deze zedelijke herstelling denken: in den tijd, toen men, uit gebrek aan doorzigt in de leiding van het Evangelie, werkheiligheid, als eene voorwaarde, voorschreef, teekende men den Christen, op zijne reize naar de eeuwigheid, als beladen met een pak van zonden, hetwelk hij voor de enge poort moest afleggen. De misvatting

lag deels daarin, dat men door de poort den Hemel zelven verstond, en deels, dat men er geen begrip van had, hoe Jezus zondaren noodigt, en dat pak der zonden zelf helpt afnemen, om den weg des heils blijmoedig te bewandelen. Denken wij liever aan de *gezind-* en *geneigdheden* der menschen, die hen deels hinderen, om tot Jezus te *komen*, en deels ook geenen smaak doen vinden in zijne *naauwgezette* zedekunde. Voor dezelve is het eene enge poort en smalle weg. Er wordt moeite en strijd tegen dezelve gevorderd, omdat ze zoo verbasterd zijn. Dat zag men in de Schriftgeleerden en Pharizeën. Maar het ontbreekt algemeen ook aan dat kinderlijk *geloof*, hetwelk het Evangelie eischt, en aan die *zedelijke* naauwgezetheid, door welke Jezus ons wil herstellen tot het deugdenbeeld van God. Voor de zinnelijke neigingen blijft zijn Godsdienst een juk en last, en een ongemakkelijke weg, op welken veel rondzien en bedachtzaamheid noodig is tegen afdwalen en uitglijden; doch Hij zelf is de getrouwe Leidsman, en helpt ook dragen. Onder zijne aanvoering komen wij den strijd dier zinnelijke neigingen te boven. Aan zijne hand gaan wij dan ook veiliger naar de kleine poort, langs eenen minder bezochten weg, en dien wij in meerdere stilheid bewandelen, dan dat wij, ons van Hem verwijderende, ons op de groote wegen zouden begeven, langs welke men, onder allerlei wereldsch gedruisch, zichzelven vergetende, door de groote poort op zijn gemak henen stapt. Of, zal men bij iemand intreden, dan zal men met dien Heer des huizes bekend moeten wezen — door hem genoodigd zijn — en zich zijns gezelschaps en dezer genotene eere ook waardiglijk moeten gedragen. En, met de waarheden van het Evangelie alzoo bekend gemaakt, gaat men, in geloof en vertrouwen op deszelfs beloften, en in een heilig leven naar deszelfs voorschriften, door de enge poort, onder veelvuldigen strijd, ook tegen de verbasterde denkwijs en losse zeden des tijds, bij welke het groote gros onnadenkend den breeden weg bewandelt, welken men, met den grooten hoop, zoo gemakkelijk vindt, doch die, helaas! ten verderve leidt.

Volgens deze opvatting wekt ons dit voorval tot *nadenken* — over den ſtaat des Christendoms, in onzen tijd; en, wanneer wij die beoordeeling moeijelijk vinden, tot *raadplegen* met zulken, die verſtand van beſchouwen hebben; doch met die voorzigtigheid, van ons niet over te geven aan de genen, die opzettelijk al het beſtaande goede bedillen en zoeken te verdonkeren, of, daar tegenover, het verkeerde over het hoofd zien, en alles lofwaardig vinden, enkel omdat het naar den ſmaak en geest des tijds is, en die u dan welligt zouden aanraden, om er u naar te ſchikken en — mede te doen.

Onze bekommerde vrager trof den besten Opmerker aan. Jezus zag de verkeerdheden, en — verzette er zich tegen, al moest Hij zich daarom minderen opgang getroosten. Dat deerde Hem niet; maar, ſterk in zichzelven, en zijner goede zake bewust, gaat Hij moedig zijnen weg. Hoe wist Hij nuttige leering te trekken, met welke Hij liever getrouw wil waarſchuwen, dan zichzelven en zijne volgelingen ijdel vleijen, en dezelve alzoo gevaarlijk geruststellen. De poort, hoe eng ook, zet Hij nogtans voor *allen* open. Hij, de hooge Zendeling van God, die betere tijden kon vooruitzien en dadelijk voorſpelde, zoo als dezelve ook werkelijk gekomen zijn en nog verder ſtaan te komen, Hij *zit* ook, als de Heer des huizes, gedurende de Evangelieverkondiging, te wachten, om zijne opregte vereerders in te laten; doch die verkondiging houdt eens voor ons op, en daarmede ſtaat Hij ook op, om de deur te ſluiten.

Emden. S.

OVER DE TOEVALLIGE KROMMING DER RUGGEGRAAT BIJ JONGE MEISJES, EN HET ONVOLDOENDE OF GEVAARLIJKE DER TOT REGTBUIGING IN GEBRUIK ZIJNDE REKBEDDEN.

(*Vervolg van bl. 675.*)

2°. *Afwijkingen, door de ziekelijke verandering van eenige der voornaamste, de wervelkolom zamenstellende, deelen voortgebragt.*

In het algemeen beschouwd, komen de afwijkingen of krommingen, tot deze soort van oorzaken behoorende, minder voor; maar ontwikkelen zich eerder dan die, welke wezenlijk van de werking der spieren afhangen. Zij worden zeldzamer waargenomen, omdat de meeste der andere krommingen uit zoo algemeen heerschende gebrekkige gewoonten ontstaan, dat er niet dan een klein aantal lieden, vooral onder vrouwen, van derzelver invloed vrij is, en omdat eenige op zichzelve geenen eigenlijk gezegden ziektestaat vormen, niet dan de vergrooting eener neiging zijnde, door den voortgang des levens noodzakelijkerwijze in de ruggegraat, bij de vrucht (zoo als men weet) volkomen regt, ingedrukt. Zij ontwikkelen zich, eindelijk, eerder, omdat de aan de kindschheid eigene werktuigelijke ligchaamsgesteldheid ook de meest werkzame voorbeschikkende oorzaak van den ziektestaat is, waarvan zij het algemeenst afhangen; terwijl die van de eerste soort zich zeldzaam vóór het achtste jaar vormen; een tijdstip, op hetwelk het spierstelsel meerder kracht begint te bekomen, en tevens aan vereenigde werking van eenen gelijkvormigen aard, en meer aanhoudend in eene en dezelfde rigting geschiedende, onderworpen wordt.

De ziekelijke veranderingen, waarvan de krommingen van deze soort afhangen, doen meestal de wervelen zelve aan, en ontstaan, in verre de meeste gevallen, uit het aandeel, hetwelk het weefsel dezer beenderen in dien

ſtaat van algemeen bederf der witte, en meer bijzonder der beenige en gewrichtsweefſels, onder den naam van *Rachitis* bekend, genomen heeft. De wervelen zijn nu eens ſlechts verweekt, en op één punt, of over geheel derzelver ligchaam, onder het gewigt der bovendeelen ingedrukt; dan weder, hetwelk veel meer het geval is, hebben zij een verlies van zelfſtandigheid geleden, of ten gevolge van eene ſoort van ſlijting, of (hetgeen de ziekte van POTT vormt) ten gevolge eener ware verettering, waarvan het voortbrengſel aan het benedenſte gedeelte der ruggegraat, of in de omringende deelen, etterachtige ophoopingen, onder den naam van *abſcesſus per congestionem*, daarſtelt, en waarop de ſmelting van eenige wervelen gemeenlijk volgt. Deze afwijkingen geſchieden bijna altijd achterwaarts; dat is te zeggen: de wervelkolom vormt eene bogt, waarvan de bolle zijde achter-, en de holle zijde voorwaarts ziet; en dit laat zich gemakkelijk verklaren, door het meer bijzonder werken der ziekte op het voorſte gedeelte van de ligchamen der wervelen, waar de ſponsachtige zelfſtandigheid het meest gevonden wordt. Gemeenlijk hebben deze krommingen aan het onderſte gedeelte der ruggegraat plaats; en, daar de verweeking, of het verlies van zelfſtandigheid, zich gemeenlijk tot 2 à 3, of op zijn hoogst 4 wervelen bepaalt, zijn zij ook veel hoekiger, dan die van de eerſte ſoort, bij welke de wervelen in groot aantal uit derzelver natuurlijke rigting getrokken en regelmatig verplaatst zijn. Verder zijn zij zelden eenvoudig, maar meestal, met eene of meerdere andere krommingen, in eene tegengeſtelde rigting, zamengeſteld, door de pogingen, welke het geheele ligchaam in het werk ſtelt, om, zoo veel in deszelfs vermogen is, de gebrekkige rigting, waarnaar het hoofd en de bovenſte ligchaamsdeelen, door den ſcheeven ſtand der ruggegraat, altijd geneigd zijn om over te hellen, te verbeteren; en, zoo er ziekelijk veranderde wervelen op meerdere, een weinig van elkander af gelegene, plaatſen beſtaan mogten, en deze het aan derzelver voorſte, andere het aan derzelver zijdelijke gedeelten zijn, zal de ruggegraat, de ineenſmelting in ieder dezer rig-

tingen geschiedende, in tweederlei rigting gebogen worden, en ook de nog gezonde ruimte tusschen beide de krommingen een waar gevolg van verdraaijing ondervinden. Eindelijk, daar deze afwijkingen zich gemeenlijk in een' leeftijd vormen, waarin de borst nog verre is van derzelver volkomene ontwikkeling bekomen te hebben, volgt ook daaruit, dat de verschillende, de wanden dezer holligheid zamenstellende, deelen in de gebrekkige rigting, waarin zij door de ruggegraat worden medegesleept, verder voortgroeijen. Gemeenlijk zeg ik, omdat de volwassenen niet bevrijd zijn van de ziekten, waardoor de krommingen kunnen ontstaan. Tot bewijzen hiervan mogen zekere zinkingachtige aandoeningen strekken, die somwijlen als gevolgen van venerische uitspattingen worden waargenomen, en die, van de vezelachtige zich ook tot de beenige weefsels, en wel bepaaldelijk tot de wervelen, uitgestrekt hebbende, derzelver zwelling of bederf veroorzaken.

De uiterlijke kenmerken dezer krommingen zijn dus genoegzaam in het oog loopende, om dezelve gemakkelijk van andere te doen onderscheiden; dàn zelfs, wanneer de ziekte, waarvan zij afhangen, reeds geheel en al verdwenen was, en geenerlei spoor in de beenige deelen, die niet tot de wanden der borstholligheid behooren, had nagelaten. De voorzegging echter, ten opzigte van deze vast te stellen, is altijd veel ongunstiger, dan die, welke men bij de eerste zoude kunnen doen. 1°. Omdat de ziektetoestand, waardoor zij zijn bepaald geworden, in het algemeen, diep genoeg geworteld is, om vrees te baren, dat, schoon dan ook gedurende eenigen tijd met goed gevolg bestreden, dezelve spoedig weder terugkome, en nieuwe krommingen veroorzake, of ook die, welke reeds bestonden, meer zamengesteld make. 2°. Omdat de volkomene genezing der ziekte, hoe welingerigt dezelve ook zijn moge, verre van de vernietiging der kromming met zich te voeren, deze integendeel nog steviger maakt, daar de kromming inderdaad niet bestaat, dan wanneer de ziekelijk aangedane wervelen, als het ware, met elkander

ineengesmolten zijn, en omdat deze ineensmelting, zelfs in de gelukkigste gevallen, het meest gewone, en door de onbewegelijkheid, tot welke de lijder zulk eenen langen tijd veroordeeld was, begunstigde, gevolg is. 3°. Omdat zij de dierlijke huishouding in eenen voortdurenden staat van toenemend bederf houden, zich tegen de ontwikkeling der longen aankantende, hetzij dat de borst overeenkomstig de slechte gesteldheid der ruggegraat gegroeid zij, hetzij dat die organen zich, even zeer als die van de onderbuiksholligheid, door het binnenwaarts uitsteken van de steeds te digt bij elkander staande uiteinden der kromming, gekneld, en in derzelver verrigtingen gestremd gevoelen.

Wanneer wij nu van de beoordeeling der oorzaken, onder welker invloed die krommingen ontstaan, en van derzelver vergelijking met die van de andere soort, tot de algemeene, met dezelve overeenkomende, aanwijzingen ter genezing overgaan, zoo zien wij, dat deze verschillen, naarmate men de ruggegraat bij de eerste vorming der kromming, dat wil zeggen, in het tijdstip, wanneer de ontaarding der wervelen niet dan een verschijnsel van de algemeene ziekelijke aandoening is, onderzoekt; of naarmate men dezelve gadeslaat, wanneer zij, door de vereeniging van alle de aangedane wervelen tot eene enkele zelfstandigheid, gekromd gehouden wordt. In het eerste geval is het de hoofdziekte, die men bestrijden moet; en al wat men zich met betrekking tot de ruggegraat veroorloven kan, is, gedurende een' zeer langen tijd, een middelpunt van prikkeling op de huid daar te stellen, krachtig genoeg om den dieper en dieper knagenden ontstekingaardigen toestand, waarvan het weefsel der wervelen werkelijk de zitplaats is, te doen verdwijnen, of ten minste in tegenwigt te houden; maar de volstrektste rust der ruggegraat is onvermijdelijk, want alle bewegingen, door dezelve ondergaan, zouden nergens toe dienen, dan om de ziekte te verergeren, door de prikkeling in de aangedane deelen der ruggegraat te onderhouden, en in dezelve gevestigd te doen blijven. Deze waarheid is zoo tastbaar,

dat zelfs de sterkste voorstanders van de uitrekkings-methode dezelve erkennen, en, verre van haar te bestrijden, eerder trachten te doen uitkomen, minder misschien, het is waar, uit overtuiging, dan om daardoor den schijn te kunnen aannemen van niet bij uitsluiting aan hunne eigene stelling gehecht te zijn. Wat kunnen nu, in het tweede geval, alle pogingen tot uitrekking doen? Bij tijds gedaan, moeten zij de lijders noodzakelijk aan eene wederinstorting blootstellen, het zij door de algemeene onbewegelijkheid, waaraan zij het geheele ligchaamsgestel onderwerpen, en door de pijnen, welke zij veroorzaken, het zij door de trillingen, welke de vóór weinig tijds ziekelijk aangedane wervelen van alle kanten ondervinden. Verrigt men ze, integendeel, op een tijdstip, wanneer de gewrichtsverstijving der wervelen reeds volkomen is, dan heeft derzelver werking op het middelpunt der kromming volstrekt geenen invloed. Zij kunnen wel de bandachtige bevestigende zelfstandigheden dier wervelen, welke het naast aan de ineengesmoltene en dus vastvereenigde grenzen, uitrekken en gedwee maken, en daardoor op den langen weg de verkleining der, de hoofdkromming vergezellende, afwijkingen begunstigen, zoo lang namelijk het ligchaam aan die werktuigelijke middelen, waardoor de uitrekking moet bewerkstelligd worden, onderworpen is; maar zoodra houdt deze werking niet op, of de ruggegraat zal, zoo als wij reeds weten, in de meeste gevallen, nog meer geneigd zijn zich te krommen. Vooreerst, omdat de meer bewegelijk gewordene wervelen gemakkelijker voor het gewigt van ligchaam en schouders wijken zullen; ten andere, omdat de ruggegraat veel gemakkelijker aan de werking dier spieren zal toegeven, welke zonder ophouden zich daar tegen aankanten, dat het ligchaam niet die rigting volge, waarin de kromming hetzelve steeds neigt te brengen. Vooronderstellende zelfs, dat de voeding, rondom de verlengde deelen geschiedende, dezelven in dien staat van wederregtbuiging hield, waarin zij door de lang voortgezette uitrekking zouden gebragt zijn geworden, kan deze staat

echter niet voortduren; want de te voren kromgebogene deelen, dit slechts met betrekking tot de gewrichtsverstijving van eenige naburige wervelen geweest zijnde, zullen het noodzakelijkerwijze weder worden, zoo lang als er van de zijde van deze laatste niets veranderd is. Dit uitwerksel der voeding, echter, is hersenschimmig, omdat, hoe onderworpen en moedig de zieken ook zijn mogen, men hun ten minste twee uren rust op éénen dag geven moet, en deze tijd genoegzaam voldoende is ter vernietiging van datgeen, wat de voeding mogt gedaan hebben. LEVACHER DE LA FEUTRIE bekent zelf (*), dat het groot aantal kinderen, die, na het door hem uitgedachte werktuig, of ten minste dat van LEVACHER, van de *Académie Royale de Chirurgie*, gedragen te hebben, meer mismaakt geworden zijn, dan zij te voren geweest waren, ons noopt, zelfs tot voorbij het tijdperk der huwbaarheid, bij eenigen het gebruik van het werktuig voort te zetten.

De uitrekking is dus niet méér geschikt, om *deze* krommingen, dan die van de eerste soort te doen verdwijnen, omdat, zoo zij op geenerlei wijze bij de eene de spierkracht, de ruggegraat buiten de natuurlijke rigting brengende, matigt, zij bij de andere de oorzaak, waardoor de ruggegraat gekromd gehouden wordt, (en gemeenlijk in de ineensmelting van eenige wervelen onder elkander, met onregelmatige zamengroeijing van derzelver uitsteeksels, en der overige, de wanden der borstholte zamenstellende deelen, bestaat) volstrekt niet vernietigt. Het onvoldoende dezer handelwijze meer aan den dag brengende, heb ik, zoo als reeds boven gezegd is, de zaak echter nog altijd van de meest gunstige zijde beschouwd; vooronderstellende, dat de uitrekking der ruggegraat zonder hinder, maar vooral zonder gevaar, geschieden konde. Ziehier, op welk eene wijze zich de zaak moet toedragen: Opdat de uitrekking regelmatig geschiedde, behoorden, vóór alles, de twee met de uitrekking belaste krachten, welke die dan ook zijn mogen, op de beide

(*) *Traité du Rachitis*, pag. 359.

uiteinden der ruggegraat zelve te werken. Dit kan echter geene plaats hebben: de eene kracht trekt het hoofd naar zich toe, of bepaalt hetzelve; de andere werkt even zoo op het bekken. Het eerfte uitwerkfel van derzelver vereenigde pogingen beftaat dus in te trachten, het hoofd en het bekken van het overig gedeelte van den tronk af te fcheiden; derzelver werking op de ruggegraat is daardoor ook dadelijk moeijelijk te berekenen, omdat zij niet dan fecundair zijn kan. Bieden verder alle deelen der ruggegraat eenen even fterken weêrftand? Buiten twijfel niet: de rugwervelen hebben met de ribben eene tweede geleding, waardoor zij naauwer aaneengehecht zijn; de lendenwervelen worden door een zeer groot aantal gewrichts- en fpierachtige bundeltjes bedekt; en de halswervelen bezitten geene van deze wederftandbiedende middelen: daardoor lijden deze dan ook het meest door het geweld der uitrekkingen, juist volkomen ftrijdig met hetgeen men verlangde; want het zijn de rugwervelen, die als de algemeenfte zitplaats der krommingen kunnen befchouwd worden, en ten koste van welke men bijgevolg ook het grootfte gedeelte der uitrekking erlangen moest. Ondervinden nu niet alle die deelen, welke, het zij middellijk of onmiddellijk, aan de ruggegraat vastgehecht zijn, en derzelver bewegingen volgen, in eene gelijke mate de uitwerking van derzelver uitrekking? Daarom, hoe zal men dan kunnen begrijpen, dat fpieren, geen meer dikte dan die van den hals hebbende, zonder er ziekelijk door te worden aangedaan, krachtinfpanningen zullen kunnen verdragen, welke men, om van eenig gevolg te zijn, tot zoodanig eene hoogte moet brengen, dat daardoor de banden en vezelachtige kraakbeenderen, de wervelen onder elkander vereenigende, uitgerekt worden? Zullen de, daar ter plaatfe zoo talrijke, vaten en zenuwen, zonder gevaar voor derzelver werking en weeffel, eene aanhoudende trilling kunnen ondergaan? Kan bovenal de uitrekking der bloedvaten, en de vernietiging van derzelver veelvuldige bogten in de nabijheid des hoofds, daardoor te weeg gebragt, aan het flagaderlijke bloed, door de drukking van

een der einden van het uitrekkend werktuig aan deze zijde reeds van buiten naar binnen gedrongen, geene gelegenheid geven, met zoodanig eene kracht naar de hersenen te stroomen, dat daaruit de ernstigste toevallen ontstaan? Kan het ruggemerg, eindelijk, uitgerekt worden, zonder eenig gevaar van zich te verlengen ten koste van deszelfs natuurlijke vorming; een deel, welks omkleedsels zoo dun en prikkelbaar, het weefsel zoo fijn, de verrigtingen zoo belangrijk, en de minste beleedigingen zoo dikwerf, en vooral zoo dadelijk, doodelijk zijn kunnen? Daar buitendien al het geweld der rekking, bijzonder op den hals, en wel bepaald op deszelfs aan het hoofd grenzend gedeelte, aankomt, heeft men dan niet alle reden, om te vreezen, dat de deelen eindelijk niet dan eenen zwakken weêrstand zullen bieden, en, door zich te verlengen, het geweld der rekking alleen op de twee eerste halswervelen en op derzelver vereenigende gewrichtsbanden werken zal? Zoo deze banden echter zich verslappen, kunnen zij dit dan ook niet op één oogenblik, wanneer men er het minst op verdacht is, zelfs bij eene zeer gewone uitrekking, doen, en daardoor eene volkomene, of ten minste eene onvolkomene ontwrichting des tandwijzen uitsteeksels, allezins geschikt, om zamendrukking van het ruggemerg, en daardoor eenen plotselingen dood, te veroorzaken, daarstellen? Heeft men, dusdoende, geene kinderen, die men onverhoeds bij het hoofd opligtte, zien omkomen; en wat deed men hun toch anders, dan den hals door middel van het gewigt des ligchaams uit te rekken, op dezelfde wijze als het de uitrekkende werktuigen, hoe zamengesteld en hoe volmaakt ook, doen; of zoude het voortduren der uitrekking op den langen weg niet hetzelfde kunnen bewerken, als het gewigt des ligchaams, vermenigvuldigd door de snelheid van het opligten, op één oogenblik gedaan zoude hebben? Levacher de la Feutrie ontkent dit, hetgeen de rede betoogt en de ondervinding te spoedig bewijzen zal. Voegen wij bij alle deze gevaren de ernstige ongemakken, als het onvermijdelijk gevolg der drukking, door de beide einden van het uitrekkend werk-

tuig, op de daarmede in aanraking zijnde deelen, uitgeoefend. In de nabijheid des hoofds zal het eene verzwerende ontvelling der, den uitstekenden rand en hoek der onderkaak bedekkende, deelen, of eene zuchtige zwelling van het hairig hoofdbekleedsel en hevige boven-oogkuilsche hoofdpijnen zijn, al naarmate het werktuig, het hoofd voor zich uitduwende, of naar zich toe trekkende, werkt; aan het onderuiteinde van den tronk zal het eene standvastige terugdrukking der heupbeenderen, en dus ook een hinderpaal voor de volkomene uitgroeijing of regelmatige ontwikkeling des bekkens zijn. Dit laatste toeval is vooral bij jonge, de huwbaarheid naderende, meisjes zeer te vreezen, daar het bekken zich in dit tijdstip eensklaps in alle deszelfs afmetingen vergroot; en ongelukkiglijk is het juist op dien leeftijd, dat men, bij slechts matige krommingen, het algemeenst tot werktuigkundige middelen zijne toevlugt neemt; want, van welk een aanbelang het voor de kinderen ook zijn moge, eenigen dwang te verduren, zoo hechten zij echter niet dan aan het tegenwoordig geluk, terwijl het nog aanstaande niets in hunne oogen is; en niet dan door geweld zal men hen aan eene moeijelijke houding kunnen onderwerpen. Bij jonge meisjes is het niet, dan wanneer zij al den prijs, door ons aan eene sierlijke houding gehecht, beginnen te kennen, en het voordeel inzien, hetwelk andere, te dien opzigte gelukkiger bedeeld, er van trekken, dat zij zich aan alles onderwerpen; maar dan heeft men vooral te vreezen, dat, in spijt van de grootere mate van wederstand, door de gebrekkig gevormde deelen geboden, de meisjes alle pogingen tot wederregtbuiging met zoodanig een' moed verdragen, dat men omtrent de hevigheid der pijnen en de kracht der uitrekkingen bedrogen wordt, en zij zichzelve tot eene volstrekte onbewegelijkheid veroordeelen, die het verschijnen der natuurlijke verschijnselen, als kenmerken der huwbaarheid, vertragen, of ongeregeld maken moet. Maar al te dikwijls heeft de ondervinding de gegrondheid dezer vreeze bewezen.

(Het vervolg en slot hierna.)

GESPREK UIT DE LAATSTE DAGEN VAN PERICLES. (*)

PERICLES, ALCIBIADES.

(*Woonvertrek van Pericles. Pericles bedlegerig.*)

PERICLES.

Ik voel mijn ſterfuur naderen. Van u, Alcibiades! zal voortaan het lot van Athene en Griekenland afhangen. Er ligt mij aan gelegen, u te onderhouden over het doel, dat mij gedurende den loop mijns levens bezig hield — over het welzijn van ons vaderland. De oorlog van den Peloponneſus, door de Spartaanſche ongevoeligheid, hoogmoed en eerzucht onvermijdelijk geworden, is niet van gevaren ontbloot. Wijsheid, ſtandvastigheid, ſpaarzaamheid in het gebruik der openbare geldmiddelen, en de trouw der bondgenooten, worden meer en meer noodzakelijk.

ALCIBIADES.

Ik voel mij geſtreeld door de achting, waarmede gij mij vereert. Ik zal trachten u na te volgen, uw werk te voleinden. De roem van uwen naam, in ſtrijd tegen het plan van onderdrukking, door de Spartanen geſmeed, heeft gezegevierd op de regeringloosheid der bondgenooten; hij heeft de eerzucht der Perziſche Monarchen bedwongen. De tijd is dáár, waarin de Grieken, aangevoerd door de Atheners, eindelijk de meesters der wereld ſtaan te worden.

PERICLES.

Hoe? door welke middelen?

(*) Getrokken uit een werk, getiteld: *Péricles, de l'influence des beaux arts, ſur la félicité publique*; waaruit een ander ſtuk: *over het gelijken van Afbeeldingen en Portretten, voor Schilders en Beeldhouwers*, door mij vertaald en door wijlen mijnen geachten vriend LUBLINK ingezonden, bevorens in dit geacht tijdſchrift is geplaatst geworden.

Utrecht. J. J. v. L.

ALCIBIADES.

Beginnen wij met Sicilië, het vasteland van Italië en Afrika te veroveren, en wij zullen volk en geld genoeg vinden, om het rijk van Perzië te verwoesten.

PERICLES.

Zult gij de Grieken overreden, u in zulke plannen bij te staan?

ALCIBIADES.

Het is mijn hoogste wensch, tot het welzijn der Atheners mede te werken. Hun ten gevalle neem ik 's volks denkwijze aan, deel ik in hunne gevoelens, en wijd ik mij, met een onuitsprekelijk genoegen, aan hun geluk. Tot hiertoe was de schatkist rijk, — het volk arm. De Atheners, in den oorlog te lande en ter zee en in de openbare werken den dood trotserende, in bekrompene en boersche woningen huisvestende, te midden van prachtvolle tempels, schouwburgen en galerijen, gekweld door oude hymnen en vermoeijende godsdienstige feesten, waren in hunne sombere verblijven tot hiertoe verstoken van de genietingen der schoone kunsten. Ik verbind mij, elks afzonderlijk geluk te bevorderen. Ik zal hen, door het lokaas der vermaken en rijkdommen, gemakkelijk vervoeren tot roemrijke ondernemingen, die door den buit des vijands voordeelig zullen zijn. De gevaren van zulk een ontwerp, ik erken het, zijn onberekenbaar; maar de hulpmiddelen, die het vernuft uitdenkt, zijn zulks desgelijks.

PERICLES.

Meent gij u aldus van den bloei van Athene te verzekeren?

ALCIBIADES.

Het welzijn van 't algemeen wordt zamengesteld door het welzijn van elk lid in 't bijzonder. Welk belang stelt de Athener in de pracht van tempels, die hij niet bewoont? in den luister van godsdienstige feesten, die niets anders bedoelen dan het behoud van eene bijgeloovige eerdienst? In zijne woning alleen wenscht hij het genot te hebben van de genoegens, die de schoone kun-

ſten opleveren; dáár wil hij de geneugten der weelde ſmaken; dáár voldoen aan zijne begeerten, bloemen ſtrooijen op het pad des levens, en deelen in de rijkdommen van den Staat, welke magt noch rijkdom kent, dan waar de burgers hunne dagen beſteden om deszelfs voorſpoed te verbeteren. De Athener wordt beheerscht door zucht tot vermaak. Door de bekoorlijkheid daarvan, ik herhaal het, wil ik hen geleiden tot den roem. Hij is de ziel en het leven van mijn beſtaan; en de hoop, dat de Grieken ééns zullen zeggen, „ dat Alcibiades hen ver„ baast door dingen, onuitvoerbaar vóór anderen," vervult mijn hart. Niet de waarde der bekwaamheid en doorſlepenheid van eenen Themistocles, noch de wijze onverſchrokkenheid van eenen Miltiades; maar de onvermoeide en heldhaftige, bijna fabelachtige vermetelheid van Theſeus. Hij vereenigde de volken van Attica; ik ſtel mij voor, ſlechts éénen Staat daar te ſtellen uit al het volk van Griekenland. Men komt zelden verder, men vindt nooit meer veerkracht in zichzelven, dan wanneer men geene palen ſtelt aan zijne ontwerpen; en de kunst, om de gemoederen dienstbaar aan zich te maken, door het aannemen der neigingen, ſmaak, zeden en gevoelens van hen, die ons omringen; deze kunst, die ik mij eigen gemaakt heb, biedt mij vele hulpmiddelen aan.

PERICLES.

Gij hebt mij van uwe gevoelens, gedachten en ontwerpen deelgenoot gemaakt. Ik kan u, Alcibiades! mijne erkentenis niet beter betoonen, dan ook u de beweegredenen, die mij hebben bezield, de grondregels, die ik heb gevolgd, gedurende veertig jaren van een gelukkig bewind, bloot te leggen.

Ik was ſteeds bedacht, om, vóór het daarſtellen eener onderneming, de middelen daartoe te berekenen, zoo weinig mogelijk aan het toeval over te laten, en daardoor meester van den uitſlag te worden. Het volk acht niet altijd degenen, wien het genegenheid betoont, en veracht ook hen, die het vleit. Terwijl ik trachtte, door de zuiverheid mijner bedoelingen en door mijnen ijver voor

's volks welzijn, mij deszelfs vertrouwen waardig te maken, wachtte ik mij voor lage vleijerij en eene te groote gemeenzaamheid. Ik heb steeds een' grooten afstand gehouden tusschen 's volks eigenzinnigheid en de rede, die mij geleidde; en, verre van mij te vernederen, om in de vooroordeelen der meerderheid te deelen, heb ik al mijne pogingen aangewend, om zulke mannen tot mij op te heffen, die, hoezeer zij ongetwijfeld goede hoedanigheden bezaten, echter, in hunne betrekking van krijgsman, ondergeschikte bewindslieden, kunstenaars of handwerkslieden, in ondervinding niet gelijk konden staan met den staats- en krijgsman, die geheel zijn leven aan het welzijn zijns vaderlands toewijdt. Mijn doel is nooit geweest, om aan het vaak zoo eigenzinnig gevoelen der menigte te behagen. Ik heb niets gezocht dan het getuigenis, dan de voldoening van mijn eigen hart.

Ik heb gemeend, dat de veredeling der schoone kunsten in naauw verband moest staan met het algemeen nut, en trachtte, door de pracht der openbare gebouwen, de schoonheid der hymnen, de juistheid der dansen, de volmaaktheid der schouwspelen, en door godsdienstige en vaderlandsche feesten, den mensch te ontrukken aan het verderfelijk eigenbelang, en zijne vermaken te vereenigen met zijne liefde tot deugd en met den voorspoed van den Staat. Ik heb het voorbeeld gegeven van huisselijke spaarzaamheid en nationalen luister, omdat ik verlangde, dat de Athener zijn genot zou zoeken in de vereering der Goden en in de viering van de nagedachtenis der vaderlandsche helden; omdat de mensch, in den storm zijner driften van alles misbruik makende, zelfs het bevallige der schoone kunsten aanwendt, om het afkeerwekkende en verachtelijke van zijne ondeugden aan het oog te onttrekken; omdat het, eindelijk, indien het waar zij, dat de ondergang der Rijken vroeg of laat een uitwerksel is van het bederf der zeden, van belang is, de kunstenaars alleen bezig te houden met voorwerpen, die geschikt zijn, om in de harten den eerbied voor de Goden en de liefde tot waren roem te voeden. De arme zoo wel als de rijke neemt

deel aan den luister der fchouwfpelen, aan de volmaking der nationale feesten, aan de majesteit der tempels, en aan de uitnemendheid der meesterftukken, waarmede zij verfierd zijn; en de vermogende man, die, door een zoo edel gebruikmaken van zijne fchatten, de bronnen van geluk zijner medeburgers vermeerdert, verbindt hunne harten aan zich door dankbaarheid, en rigt zich eene duurzame eerzuil op voor het nageflacht. Maar de weelde in het inwendige der huizen, die menigte flaven, dat najagen van wellustig genot, die overvloed van kostbare meubelen, naauwelijks opgemerkt door eenig deelgenoot der vermaken, zijn dit niet zoo vele gevaarlijke voorwerpen, die de afgunst van den behoeftigen opwekken, en weldra ophouden den bedorven fmaak van den bezitter te voldoen?

De fchoone kunften zelve raken in minachting, wanneer zij flechts werktuigen zijn van weelde en zedebederf. De kunftenaar, beheerscht door zijne kunstliefde en gevoel voor het fchoone, voelt, als 't ware, eene onwederftaanbare aandrift tot daarftelling van uitmuntende werken; maar denkt gij niet, Alcibiades! dat de prikkel der eere zijnen ijver vermeerdert? Stellen wij ons flechts voor, wat er in de ziel van eenen Phidias omgaat, als onder zijnen beitel het marmer de gedaante aanneemt van eenen Jupiter van Olympus, het aanftaand voorwerp der aanbidding van een groot volk! Wanneer deze zelfde Phidias gedwongen werd, zijn talent aan te wenden tot verfiering van het woonververtrek van eenen ambteloozen rijke, die door onwetendheid onbekwaam was, de fchoonheid van zijnen arbeid te beoordeelen en te fchatten, zou hij zich dan niet met bittere fpijt moeten afvragen: „wie „zal mijn werk zien?" Geloof mij, Alcibiades! de volkomenheid der kunst en de eer van den kunftenaar zijn onaffcheidelijk verbonden aan het nut van het algemeen.

Dusdanig zijn de grondregels, die ik beftendig heb gevolgd; — alzoo zijn zoo vele gelukkige jaren verloopen, die een fchoon tijdvak in de gefchiedenis van Athene uitmaken. Veel ben ik aan de wijsheid van Anaxagoras ver-

pligt, die mijne denkbeelden verbeterde. Het zij mij geoorloofd, mijne beden tot het Goddelijk Wezen op te zenden, dat uw vriend Socrates u dezelfde dienst moge bewijzen. Mogt gij even grootmoedig, en steeds wijzer en gelukkiger worden dan Thefeus! Moge het waar geluk van Athene uw werk zijn! . . .

ALCIBIADES.

Wanneer ik u, wanneer ik Socrates hoor, neem ik mij voor, die moeijelijke paden te bewandelen, op welke iedere schrede door de rede moet zijn geleid; maar zoodra zich de gelegenheid aanbiedt, om de toejuichingen van het volk te verwerven, of eene eerzuil te verkrijgen, dan geef ik mij weder aan mijnen hartstogt en de zucht naar eer, die mij vervoert, over.

PERICLES.

Ook ik, Alcibiades! was bedwelmd door eer in mijne jeugd; maar ik bemerkte weldra, dat de stem der vleijerij zich mengde in de lofspraken, welke men mij toezwaaide, en dat ik, om de goedkeuring van het publiek te verwerven, medepligtig moest worden aan deszelfs ongeregtigheden. Het zelfverwijt kwelde mij als eene furie. De ondervinding en het nadenken vernietigden de begoocheling der valsche eer. Ik kende eindelijk de voortreffelijke waarheid. Ik had den moed, mij aan dezelve te hechten. De kalmte der ziel was mijne belooning. Ik vormde groote ondernemingen, omdat ik van derzelver nut zoo wel, als van de mogelijkheid van derzelver uitvoering, was overtuigd. De ware eer is mij gevolgd, zoodra ik ophield de valsche te bejagen. Mijn leven is afgeloopen zonder verwijt, en ik sterf tevreden.

DE ONTWAKING VAN EEN' SCHIJNDOODE IN ZIJNE KIST, DOOR HEMZELVEN VERHAALD.

CHRISTOPHER HODGSON, te *Bristol*, geeft van deze allerontzettendste gebeurtenis, hemzelven bejegend, het navolgend verslag, welks mededeeling wij thans vooral, daar op

het stuk der begrafenissen in ons Vaderland eerlang nieuwe, allezins heilzame verordeningen zullen worden in werking gebragt, uit meer dan één oogpunt beschouwd, niet ondienstig achten.

* * *

Van der jeugd af aan was ik aan vallende ziekte onderhevig, welker aanvallen gemeenlijk omstreeks volle maan zich openbaarden. Mijne geliefde vrouw MARTHA (mijne eerste vrouw namelijk, nu reeds vóór 40 jaren overleden) zeide mij meermalen, dat mijne anders roode kleur, een of twee dagen te voren, in een doodelijk bleek verwisselde; en zij verloor mij alsdan, als 't ware, niet meer uit het oog, terwijl zij, door lange ervaring geleerd, de toevallen zelve wist te matigen. Na haar afsterven zocht ik spoedig wederom eene andere vrouw, wijl ik het eenzame om mij henen niet konde verduren; een gevoel, dat, mijns achtens, slechts eenen weduwenaar in die mate eigen is. Mijne tweede vrouw, thans ook reeds overleden, was geene zoo scherpzinnige waarneemster, maar eene voortreffelijke huishoudster; en aan hare spaarzaamheid dank ik, naast God, mijne redding bij de verschrikkelijke gebeurtenis, welke ik thans ga beschrijven.

In de kerk te *Bristol*, waar ons familiegraf zich bevindt, is een groot gewelf, waar elk, die 't zulks kan bekostigen, wordt bijgezet, en wel in eene looden kist. Hier verblijft hij, tot dat zijne betrekkingen hem vergeten hebben, hetwelk in eene handelstad veelligt spoediger, dan elders, plaats grijpt. Waarschijnlijk moet alsdan, gelijk te *Londen* het geval is, de doode in het einde zijne verblijfplaats ruimen, en wordt het oude lood voor de kerk en door de doodgravers gebruikt, waardoor tevens plaats voor nieuwaankomenden wordt gemaakt, met welke men daarna even zoo te werk gaat. Doch, om tot mijne huishoudelijke echtgenoote terug te keeren, uit zuinigheid had zij mijn vermeend lijk in eene ruime kist van dennenhout doen begraven, welker zwaarte (om voor het publiek de ware toedragt der zaak te verbloemen) door een paarhonderd pond gewigt, ter helfte aan het hoofd- en voeteneinde verdeeld, werd vergroot. Het zij verre, dat ik haar die karigheid omtrent mij zou ten kwade duiden, wijl juist deze mijn herleven bewerkte.

Ik had (dit herinner ik mij nog zeer goed) des middags regt smakelijk gegeten; doch, ook niets anders, dan dit, kan ik mij te binnen brengen, tot op het oogenblik, dat ik uit

mijn gewoon toeval weder tot mijzelven kwam, (dat dit het geval geweest was, bemerkte ik weldra aan zeker gevoel bij mijn ontwaken) en mij verwonderde, dat ik mij geheel in het donker en als gekluisterd vond. Ik konde mij naauwelijks bewegen; zoo als ik ontwaarde, toen ik het dek, waarin ik zeer stijf gewikkeld was, wilde opslaan. Mijne hand konde ik, wat ik ook deed, niet aan mijn hoofd brengen; want mijn elleboog stuitte op een' harden bodem, en mijne hand op een voorwerp boven mij, dat mij besloten hield. Uit dit vruchteloos pogen, en dewijl ik voelde, dat ik, met uitzondering van het mij omwikkelend bedeksel, naakt was, besloot ik levend begraven te zijn! Deze gedachte overviel mij plotseling. Mijn eerste gevoel daarbij was verwondering, en gelijk aan dat van een kind, uit diepen slaap gewekt, en nog niet genoeg ontwaakt, om hetgene hem omringt te onderscheiden. Maar, toen nu de ontzettende wezenlijkheid met al hare ijzingwekkende kracht op mij indrong, God! hoe beschrijf ik het gevoel, dat mij thans aangreep?...... Het was, alsof een kogel mij het hart doorboorde. Neen, geene Hel *kan* verschrikkelijker zijn, dan dit gevoel op dat oogenblik! Een tijdlang lag ik bewegingloos, van schrik als versteend. Vervolgens brak het angstzweet uit alle poriën van mijn ligchaam door. De indruk was zoo geweldig, dat ten laatste deze onbeschrijfelijke gewaarwording in eene ijskoude, verdoovende wanhoop overging. Naardien geen straal van hoop door de duisternis, welke mijnen geest gelijk mijn ligchaam omringde, konde dringen, zoo volgde nu een stil berusten in mijn lot. Ik begon meer bedaard aan den dood te denken, en te berekenen, hoe lang ik wel zou kunnen leven, eer de honger aan mijn bestaan werkelijk een einde maakte. Ik bad God, dat ik zonder morren en zoo kalm, als ik mij thans gevoelde, sterven mogt. Ik poogde in mijn geheugen terug te roepen de voorbeelden van menschen, die, en hoe lang zij, zonder voedsel te nuttigen, geleefd hadden. Dus deed mij de rust der vertwijfeling, betrekkelijk, tevreden zijn, in vergelijking met den toestand, in welken ik mij vervolgens bevond, toen mij weêr eene schemering van hoop opging. Mijne dagen toch waren geteld — ik moest toch eindelijk eenmaal sterven — dus thans slechts een weinig vroeger, dan anders het geval zou zijn geweest. Deze gedachte vertroostte mij ongemeen; en ik geloof inderdaad, dat, zoo de hongerdood slechts eenigzins dragelijk ware, (en ik had

wel eens gehoord, dat die niet zóó zwaar is, als men gemeenlijk denkt) mijn levenseinde kalm zou zijn geweest.

Zoo ik mij wèl bezinne, duurde evenwel die kalmte niet lang. De rede fluisterde mij toe, dat, zoo ik werkelijk begraven en de aarde rondom mijne kist zamengedrukt was, ik niet zou kunnen ademhalen, hetwelk ik toch nu met tamelijk gemak doen konde. Ik dacht dus niet aan het gewelf, maar verbeeldde mij, dat ik op het kerkhof lag, en men mij welhaast daar zou komen begraven. Zoo zonderling is de wisfeling der gemoedsaandoeningen, dat ik, die mij bereid had willig den hongerdood te ondergaan, den plotfelingen dood door verftikking thans voor honderdmaal fchrikkelijker hield. Het denkbeeld, dat ik nog niet begraven was, noopte mij nu tot angftig ftreven, om mij naar buiten te doen hooren. Ik fchreeuwde zoo geweldig, en floeg met zoo veel kracht tegen de zijden en het dekfel der kist, tot dat ik geheel heesch en uitgeput was; doch vergeefs: eene diepe ftilte heerschte rondom mij in de dikke duisternis! Thans greep mij de fchrikkelijkfte doodsangst aan, en — ik woedde tegen mijzelven en in mijn eigen vleesch, tot dat ik geheel buiten mijzelven geraakte. Toen ik weêr bijkwam, riep ik luid mijne vrouw bij haren naam; ik bad en — lasterde, zoo ik vreeze, God; want ik wist niet meer, wat ik zeide of deed, tot dat andermaal mijne krachten bezweken, en de natuur van nieuws in momentele gevoelloosheid verfterking zocht. In dezen toeftand had ik eene voorftelling van onbefchrijfbaren aard; bijaldien het, namelijk, iets dergelijks, en niet veelligt een blik, door de geopende poort des doods, in de Geestenwereld was; het was iets geheel wezen- en vormeloos. Daarop volgde wederom diepe duisternis en ftilte; de duisternis en ftilte eener ontzettende wezenlijkheid.

Uit eenen benaauwden flaap, naar ik vermoede, ontwaakt, beproefde ik wederom, zoo veel mijne krachten zulks nog vergunden, mij te doen hooren. Ik bemerkte thans, dat ik, hoewel met groote moeite, mij op zijde keeren en eindelijk zelfs konde omdraaijen. Den rug nu opheffende, beproefde ik, met de meestmogelijke infpanning, het dekfel der kist te doen fpringen; maar de fchroeven wederftonden elke poging; ook konde ik mijne knieën niet hoog genoeg optrekken, om deze daarbij te doen medewerken, en er bleef mij alzoo niets over, dan de houding van een' doode weder aan te nemen, en, tegen wil en dank, mij eenige rust te

gunnen, om dan dezelfde wanhopige pogingen, welke ik zoo nutteloos had bevonden, weder te herhalen. Terwijl ik dus uitrustte, (zoo men eene werkelooze foltering *rust* kan heeten) weende ik als een kind, wanneer ik aan den zonneschijn, aan den blaauwen hemel, aan de frissche lucht dacht, welke ik nooit weêr zou genieten, — hoe levende wezens zich op de straten bewogen, en duizenden om mij heen bezig of vrolijk waren, terwijl ik bestemd was in ellende om te komen! Waarom moest *mijn* noodlot anders zijn, dan dat van dezen? Ik had geene zware misdaden te betreuren, en toch leefden honderd misdadigers in het volle genot des levens!..... Daar dacht mij den toon eener klok te hooren! Ik vloog op, en — kneusde mij het voorhoofd tegen mijne doodkist. Met ingehouden adem luisterde ik. Ja! het was inderdaad eene klok, welke het uur sloeg. Deze klank was voor mij een nieuw leven! „Ik ben dan ten minste nog niet begraven — men zal komen, om mij te begraven — men zal mijne kist optillen, en dan — dan kan ik mij immers gemakkelijk doen hooren!" Dat was balsem voor mij. Ik riep van nieuws aan, sloeg met alle mij nog overige kracht tegen de wanden mijns kerkers, en liet eerst dàn af, wanneer ik niet meer konde.

Thans begonnen mij, in mijnen benaauwden toestand, op een' harden planken bodem uitgestrekt, al de leden geweldig zeer te doen; en dit aanhoudend bedwang, gepaard met het onbeschrijfbaarst zielelijden, bragt ten laatste eene soort van razernij te weeg, welke in eene hevtige koorts eindigde. De slapen van mijn hoofd brandden en klopten; de tong werd droog; lichtjes zweefden mij voor de oogen, en mijn brein duizelde. Gewisselijk werd mijn leven thans nog alleen door krachtverlies onderhouden, hetwelk, terwijl het mij gevoelloos maakte voor de geweldige spanning der hersenen, de natuur vergunde, tot zekere bedaardheid terug te keeren; maar ach, alleen om nog eenmaal voor het verschrikkelijkst lijden op te leven, waarin de zielangst mij niet zelden al de ligchaamssmarten deed vergeten!

Hoe veel tijds ik in dien toestand van lijdelijke en worstelende marteling sleet, kan ik niet zeggen. Maar thans werd de dorst ondragelijk; mijn mond scheen vol heete asche. Wederom vernam ik den hollen klank eener klok, die, uit de diepe toonen te oordeelen, van grooten omvang zijn moest. Geene spleet liet eenig licht door; en toch moest iets van

dien aard plaats hebben, dewijl ik zonder verfche lucht niet zoo lang had kunnen lijden. Veelligt was het nacht, toen ik in mijnen kerker van zes planken werd geplaatst. Andermaal en nogmaals hoorde ik de klok — en nog altijd in den nacht des doods. Almagtig God, welk een gevoel!

Langen tijd — zóó fcheen het mij althans toe — lag ik nu weder, verdiept in mijn lijden, bewegeloos daarheen. Mijn hoofd gloeide; mijne leden veroorzaakten mij vele fmarten; op onderfcheidene plaatfen had ik mij verwond; mijne oogen waren zwaar ontftoken. Ik zocht verligting, door mij op de regterzijde te wenden, daar ik tot dusverre beftendig op de linker had gelegen. Thans ontdekte ik eene flaauwe fchemering, door eene opening, ongeveer een' halven duim in doorfnede, welke zich regt onder mijne kin bevond. Ik greep daarnaar, en het bleek mij, dat daar een kwast in het hout geweest was, welks ruimte door het grove doek, waarmede de kist van binnen bekleed was, bedekt werd. Ik doorboorde hetzelve met mijnen vinger. Hoe zwak het licht ook ware, dat nu voor mij opging, mij was het een zonneftraal der vreugde. Wanneer ik mijnen nek in zekere, wel is waar zeer ongemakkelijke ftelling bragt, konde ik fchuins door deze opening gluren. In het eerst zag ik enkel iets lichts, en kon geen voorwerp onderfcheiden; maar, zoodra de hoop weder in mij ontwaakte, fchenen zich mijne zintuigen insgelijks op te fcherpen. Ik floot, voor een paar minuten, beide de oogen, om dezelve eenige rust te verfchaffen. Eindelijk konde ik onderkennen, dat regt tegen mij over zich een klein venfter met zware ijzeren traliën bevond, door hetwelk het licht tot mij weldadig doordrong. Ik gaf een kreet van verrukking. Ik moest mij dan nog onder menfchen bevinden; want de dikke duisternis om mij heen was verdwenen! Ik vergat, voor eenige oogenblikken, mijn lijden; ja zelfs de akelige twijfel, of en hoe ik mijner gevangenisfe zoude ontkomen, eer mij de honger doodde, werd voor eenigen tijd uit mijne ziel verbannen, en keerde toen eerst weder, wanneer ik, van wege de duizeling, welke mij het onophoudelijk ftaren op één punt veroorzaakte, niets meer zien konde.

Allengskens maakte ik nu uit de zware fteenen van het venfter, alsmede uit de dikke traliën, op, dat ik mij in het gewelf der kerk bevond, en werd in dit denkbeeld nog verfterkt, toen ik het uiteinde van twee of drie doodkisten ontwaarde, tusfchen mij en het venfter geplaatst. Onafgebroken bleef

ik op hetzelve ſtaren, tot dat het donker begon te worden, met een gevoel, door tong noch taal uit te drukken! Toen het nachtelijk duister meer en meer naderde, keerden ook de vorige doodsangſten met tienvoudig geweld weder; en ik geloof, dat ik eindelijk of in ſlaap of in onmagt viel. Ontwakende, of tot mijzelven komende, trof een gerucht mijn gehoor, als van het knarſen eener zware deur op hare ſcharnieren, en ik zag kaarslicht door de opening mijner kist heendringen. Luide riep ik uit: „Bij uwer ziele zaligheid, verlos mij! Ik ben hier levend begraven!" — Het licht verdween plotſeling. Vrees ſcheen den voet van hem, die het droeg, bevleugeld te hebben; immers ik hoorde eene basſtem denzelven zacht terugroepen, en vervolgens zeggen: „Zoo hier iemand is, dan werd hij hier opgeſloten. Geef mij het licht, TOM! — de dooden ſpreken niet. Schaam u, TOM! Een van ons gild laat zich door doodsbeenderen geen ſchrik aanjagen." Hierop riep ik weder, zoo hard ik ſlechts vermogt: „Ik ben levend begraven! Red mij!" — „De bijl, TOM!" riep nu de ſtoute lijkendief: „de ſtem komt uit gindſche kist. Dat verd,.... begrafenisvolk heeft waarſchijnlijk zijne zaken te haastig verrigt."

Nog weinige minuten, en ik zat overeind in mijne kist. — Hier ſluit ik mijn verhaal, onmagtig, als ik ben, om de gewaarwordingen van dat oogenblik te ſchilderen. Des lezers gevoel vervulle, wat de doode letter niet vermag onder woorden te brengen! Bidde hij vurig, dat God en goede menſchen hem behoeden voor de verſchrikkelijkſte van alle denkbare rampen — die van levend te worden weggebragt naar de plaatſe der ontbinding, van waar men niet dan ten jongſten dage wederkeert!

IETS OVER DE TURKEN EN OVER SCHUMLA.

Bijzonder in het oog loopend is het volſtrekt ſtaan blijven der *Turken* bij hunne oude zeden en gewoonten. Vóór meer dan vierhonderd jaren kwam dit volk over den *Hellespont*, was ſinds beſtendig in aanraking met *Europeërs* en derzelver gebruiken, drong meer dan eens, zelfs tot *Weenen*, door in het hart der Christenheid. Terwijl alles rondom hen heen op deze of gene wijze voorwaarts ging, bleven zij hardnekkig ſtilſtaan. Met zeer weinig uitzonderingen, is de volksmasſa

nog geheel die onkundige, eigenzinnige, onbuigzame horde, die van *Azië's* gebergten afdaalde. In het groote zoo wel als in het kleinste, in het gebruik van een scheermes en eene zaag, zoo wel als in letterkunde en kunst, hebben zij nog heden hunne oude, karakteristieke gewoonten: de *Turksche* barbier strijkt met het mes van zich af, de onze naar zich toe; de timmerman, daarentegen, trekt de zaag naar zich toe, wijl derzelver tanden binnenwaarts, — de onze stoot haar naar beneden, wijl de tanden buitenwaarts staan; de metselaar zit bij zijnen arbeid, de onze staat; de schrijver schrijft op zijne hand en van den linker- naar den regterkant, de onze aan eene tafel en van de linker- naar de regterzijde. Deze zaken mogen zeer onbeduidend schijnen; het zijn echter werkelijk even zoo vele karaktertrekken.

De stad *Schumla* ligt in den hoek eens dals aan de noordelijke helling van den *Balkan*. *Balkan* beteekent een' moeijelijken pas. Deze bergketen begint met eene reeks nederige heuvelen, die zich allengskens tot bergen van aanmerkelijke hoogte verheffen. Van den kant des *Donaus* schijnen zij bijkans onbeklimbaar; zij loopen langs den horizon als een sterke muur heen, die trapswijze tot in de wolken stijgt. De keten strekt zich, van de Golf van *Venetië* tot aan de Zwarte Zee, ongeveer 500 (*Eng.*) mijlen ver uit; hare breedte, met het heuvelachtige land op beide zijden, mag wel een honderd mijlen bedragen; de hoogere keten is niet boven de 25 tot 30 mijlen breed. In de streek van *Schumla* vormen de bergen een amphitheater, aan welks voet zich eene zeer uitgebreide vlakte, noordwaarts naar den *Donau*, oostwaarts naar de Zwarte Zee, uitbreidt. De *Balkan* scheidt dus alleen de vlakte tusschen *Konstantinopel* en den *Donau*; en hadden de *Russen* maar eerst het gebergte in den rug, zoo zou hen niets in hunnen marsch stuiten, dan de strijdkrachten des vijands zelv'. *Schumla*, waar de beste koper- en blikslagers des rijks wonen, telt ongeveer 60,000 zielen; in de bovenstad wonen de *Turken*, in het benedengedeelte *Joden*, *Armeniërs*, *Grieken*.

Als krijgspunt is *Schumla* van groot gewigt, als loopende hier alle wegen van de *Donau*-vestingen zamen. De aarden wallen, met baksteenen muren en sterke wachttorens op de flanken, strekken zich, op een' oneffen grond, drie mijlen in de lengte, ééne mijl in de breedte uit. Hier sloegen de *Turken*, van ouden tijd af, hun verschanst leger op. Tweemaal

trokken de *Russen* op *Schumla* aan; ROMANZOF in 1774, KAMINSKY in 1810, en werden beide keeren teruggeslagen. Gelukt het den *Russen* ditmaal, deze vesting te bemagtigen, zoo ontmoeten zij, gelijk gezegd is, een' tweeden, nog geduchter hinderpaal, het gebergte. Over deze ontzaggelijke schutsweer loopen slechts vijf begaanbare wegen; een van *Sophia* naar *Bazargik*, twee van *Ternova* over *Keifanlik* en *Selymnia*, en twee van *Schumla* over *Carnabat* en *Haidhos*; de drie eerste geleiden naar *Adrianopel*, de twee andere regt naar *Konstantinopel*.

De eenige voor krijgsondernemingen gunstige tijd is hier de lente; het land is te dien tijde ongemeen schoon en gezond; bronnen en stroomen leveren goed drinkwater en gras enz. in overvloed: maar bij den naderenden zomer verdroogen de beken, verdwijnt het gewas; niets blijft er over, dan een dor, gloeijend aardrijk, over dag door de zonnehitte verschroeijende, en des nachts door zwaren, kouden dauw der gezondheid uiterst nadeelig. Elk leger, in ouden of nieuweren tijd, dat in dit jaargetijde in *Bulgarië* krijg voerde, heeft den verderfelijken invloed des klimaats ondervonden. De talrijke passen, door een handvol menschen tegen een gansch heir te verdedigen, en die even zoo vele vesten vormen, achter welke de *Turken* zoo hardnekkig strijden; de verspreide dorpen, noch bescherming noch hulpmiddelen aanbiedende, — dit alles zijn hinderpalen, welke den *Russen* bij ondervinding bekend zijn. In den jongsten oorlog, toen 100,000 *Russen* de gansche vlakte bezetteden, dacht men er niet eens aan, het gebergte over te trekken. Ook schijnen de *Turken* van dien kant voor hunne hoofdstad niet te vreezen, vertrouwende schier alleen op de bergvesting, door de Natuur hun verleend. De aanval van den zeekant verwekt hun oneindig grootere bezorgdheid.

DUBBELZINNIGHEID DER AANZIENLIJKEN VAN CHILI.

(Uit *Travels in Chili and la Plata*, by JOHN MIERS, 2 *Vol. Lond.* 1826.)

— In het algemeen betoonen de *Chiliërs* geene eerlijkheid in zaken van handel, dan uit noodzake, en niet uit eenige zedelijke overtuiging. Hunne neiging tot bedriegerij oefent

zich gaarne omtrent voorwerpen van weinig waarde. De voornaamste kooplieden zullen voor de verzoeking bezwijken, telkenmale dat zulks onopgemerkt kan geschieden. Vele *Engelsche* handelaars hebben mij hierin, als eene zeer gewone zaak, bevestigd. Onlangs trad ik in den winkel van een' koopman, die aan eenen anderen voor tweeduizend dollars aan koopwaren verkocht. Deze betaalde dezelve contant, en deed ze door zijne dienstbaren huiswaarts brengen: bij het inpakken greep hij van een' voor de hand liggenden stapel eene katoenen shawl, naauwelijks meer dan anderhalven dollar waard, en verborg dezelve tusschen de wollen stoffen, welke hij gekocht had. Intusschen verzekerde mij de verkooper, dat hij aan denzelfden man gereedelijk een krediet van duizend dollars zou verleenen. Deze soort van kleine dieverij is gemeenzaam onder de *Chiliërs* van den besten naam en het grootste vermogen. Ik kan niet nalaten, hiervan een paar opmerkelijke voorbeelden bij te brengen van vrouwen uit de aanzienlijkste klasse. De beide diefstallen werden gepleegd aan Lady COCHRANE. De eerste had plaats op een Bal, door den *Amerikaanschen* Consul gegeven. Bij het binnentreden der zaal werd gezegde Dame aangesproken door drie *Chilische* vrouwen van den hoogsten rang, welke, naar de gewoonte des lands, haar veel onderscheiding en duizend beleefdheden bewezen, en haar beurtelings omhelsden. Maar ten zelfden tijde werd een kostbaar juweel aan haren opschik ontvreemd. Zij ontdekte zulks weldra, bij het opmerken dat haar gewaad gescheurd was. Vruchteloos werd in de zaal rondgezocht. Maar, een jaar daarna, deed zich een Priester bij de Lady aanmelden, en overhandigde haar, in een afzonderlijk onderhoud, het verloren juweel, zeggende dat eene Dame hem in de biecht den diefstal had bekend, en dat hij, tot eerste voorwaarde van boete, op de wedergave aan de wettige eigenaresse had aangedrongen. — De tweede dieverij gebeurde bij een bezoek aan Lady COCHRANE van drie andere Dames uit een der eerste huizen van *Chili*. Zij verzochten hare kanten te mogen zien, ten einde eenige stalen voor zichzelve uit te kiezen. Men bragt eene doos, waarin kanten mutsen, die achtereenvolgens bewonderd werden; maar, bij het bergen, miste de Lady drie zeer fijne kanten mutsen en eenige stukken kant, in een papier gevouwen. Zij gaf zulks terstond aan hare bezoeksters te kennen; en, toen de Dames van derzelver sofa's oprezen, als om haar te helpen zoeken,

viel de laatstgenoemde kant op den grond, gewikkeld in den zakdoek van eene harer. — Nog een ander voorval van eenigzins verdachten aard viel voor ten huize van Lord COCHRANE. Hij bezat een kabinetje van rozehout, inhoudende een aantal medaljes en munten, een gouden horloge, onderscheidene edelgesteenten, en eenige familiestukken, aan welke hij hooge waarde hechtte. Gedurende zijne afwezigheid op eenen kruistogt verdween dit kabinetje uit zijne zijkamer. Men deed vele nasporingen, vervoegde zich tot den Gouverneur, ondervroeg de bedienden, loofde belooningen uit; alles te vergeefs. Eenige maanden daarna ontdekte Lady COCHRANE, bij een bezoek aan de dochter des Gouverneurs, het kabinetje in een belendend vertrek, welks deur, uit onachtzaamheid, was opengelaten. Terstond eischte zij haar eigendom terug, welks wettigheid ontkend werd. De Gouverneur werd geroepen, en de zaak in zijne tegenwoordigheid bepleit. Hij verzekerde aan de Lady, dat er geene gedachte hoegenaamd bij hem was opgekomen, dat dit kabinetje vermist werd, en dat zijne dochter hetzelve van eenen soldaat had gekocht. Het meubelstuk werd evenwel teruggegeven. Het was intusschen hoogst opmerkelijk, dat het 't éénige van dien aard was, op *Chili* te vinden, en dat hetzelve meermalen was bezigtigd door den Gouverneur en zijne dochter, bij de bezoeken, door hen afgelegd ten huize van Lord COCHRANE.

VOORLEZING.

Nog nooit heb ik eene voorlezing gedaan, welke mij zoo veel hoofdbrekens heeft gekost, als deze, welke ik de eer heb thans te doen. Zij is daarom niet te beter; want zoo als het met menschen is, zoo is het in dit ééne geval ook met voorlezingen, — hoe geleerder, hoe gekker. De ontwarring toch van zaken, die er te geleerd uitzien, is door geleerden het minste mogelijk. Dit zal u deze geleerde voorlezing, hoop ik, zeer duidelijk en tastbaar maken.

Ik heb ook zoo veel te zeggen over hetgeen ik *niet* behandelen wil, dat mij, vrees ik, weinig tijds zal overig blijven tot ontwikkeling van het eigenlijke onderwerp dezer voorlezing.

Deze voorlezing heb ik de vrijheid genomen van geleerd te noemen. Over het woord *geleerd* wil ik iets vooraf zeggen, opdat het blijke, dat ik mij niets aanmatig, door dit uithang-

bordje voor dezelve te plaatſen. Dan, ter zake. Die drie laatſte woorden: *Dan, ter zake*, ben ik gewoon, met vele redenaars en voorlezers te bezigen, wanneer er in het geheel geene zaak is, tot welke men komen kan. Dit hoop ik, dat mijne hoorders zullen onthouden; terwijl ik het hun van tijd tot tijd nog wel eens wil herinneren.

Het woord *geleerd* zal ik bij wijze van inleiding verklaren. Indien gij allen, mijne Hoorders en Hoorderesſen, weet, wat dit woord zeggen wil, dan heb ik één verzoek, dat niemand mij in de rede valle. Want, als ik over dit woord mijne gedachten niet mag zeggen, dan mag ik negen tiende gedeelten van mijn geſchrijf wel overſlaan. Het is immers zoo, dat ik eene voorlezing moet doen, welker voornaamſte vereischte is, dat zij beſta uit zoo vele woorden, dat het uitſpreken van dezelve juist vijfenveertig minuten lagchens of geeuwens ons oplegt. Waarom zou tot mijne ſpijt ten eeuwigen dage aangeteekend ſtaan, dat ik, in plaats van vijfenveertig, nog geene vijf minuten gelezen heb? Ja, ik zie het, gij zult mij laten lezen, en gij hebt er dan ook dit voordeel van, dat gij nu juist weet het kenmerkende onderſcheid tusſchen eene *Voorlezing* en eene *Bijdrage*. — *Dan, ter zake.*

Als mijne Hoorders en Hoorderesſen het met mij zoo goed vinden, zal ik nu maar tot het ligchaam der voorlezing overgaan. Om ons geheugen te gemoet te komen, zal ik de onderſcheidene deelen van deze voorlezing noemen, bij derzelver afzonderlijke behandeling. Dan kunnen wij aan het einde eerst zeggen, waarover gehandeld is. Deze noemt men de analytiſche manier van redevoeringen maken en houden, volgens welke men eerst een goed uur achtereen eene menigte zaken, of, juister geſproken, vele woorden, afpraat, zonder dat men nog het eigenlijke onderwerp bepalen kan. Het is ook hetzelfde, of men de hoofdzaken vooraf opgeeft; want dan zegt men wel, waarover men *wil*, niet waarover men *zal*, omdat men niet gaarne zegt, waarover men alleen *kan* ſpreken.

In de eerſte plaats wil ik dan handelen over het woord *geleerd*. Men moge zich inbeelden, dat dit woord gemakkelijk te verſtaan is; ik heb de eer en neem de vrijheid in dit geval van ſommigen te verſchillen. Het is zoo, dat men dit woord in oude tijden goed verſtond, of liever meende te verſtaan, omdat men toen ſlechts tweevoetige geleerden, en nog zoo zeldzaam als witte raven, vond. Doch nu men viervoe-

tige geleerden vindt, onder welke de geleerde MUNITO door geheel *Europa* als een wonder geroemd wordt; nu de *honden* zelfs kans hebben om Profesfor en hooggeleerd te worden, nu mag men wel vragen: „ wat beteekent het woord *geleerd?*" Ten opzigte nu van MUNITO en zijne geleerdheid zult gij het wel met mij eens zijn, al ware het alleen daarom, dat hij op de kermis het fpreekwoord bevestigd heeft: *de geleerden loopen om brood.* O ja! wij beleven heerlijke, ik wil zeggen *geleerde* tijden. Onze eenvoudige voorouders bekommerden zich minder om namen dan om zaken, en zonden daarom hunne kinderen naar de *fchool* en den *fchoolmeester*; en daarom zag het er ook met de geleerdheid fober uit. Maar *wij* hebben *Instituten* overal en voor alles. Ja, een dresfeerder van honden zou thans geene onderwijzelingen hebben, indien hij niet met gouden letteren op een groot houten bord openlijk den voorbijganger deed lezen: *Instituut voor de viervoetige jeugd.* Heeft ons de jongste kermis (zie *Amsterdamfche Courant* van 19 Sept. ll.) niet eenen Heer L. CAPELLI, van *Florence*, aangebragt, die „ voor het kunstminnend Publiek" zijne *Academie de Chats dresfées* (het zijn des Katten-Profesfors eigene woorden) heeft opengesteld? Zoo geleerd ziet het er thans met de geleerdheid uit, dat bijna ieder meent Profesfor te *kunnen* — neen, te *moeten* zijn. Ik zou mij ook kunnen beroepen op de geleerde kanarievogels, die, volgens de *Rotterdamfche Courant* van 26 Febr. 1825, in *Sakfen* bij den nachtegaal in de leer geweest zijn, en wier aankomst op ons grondgebied zelfs in de nieuwspapieren gemeld wordt. Deze gevleugelde geleerden nu staan met de loopende of liever zittende geleerden in vele opzigten gelijk. Beide hebben flechts twee beenen. Beide dreunen op hunne manier van buiten geleerde lesjes op, met dat onderfcheid, dat de gevleugelde geleerden ons vrolijk, de andere ons fuf en droomig maken. Er is nog één onderfcheid van belang: dat de gevleugelde geleerde *kan* en *wil*, maar niet *mag*, de andere *wil* en *mag*, maar niet *kan* vliegen. Intusfchen is hier wederom ieder regtvaardig bedeeld; want de geleerdheid zou misfchien uitlandig worden, als de een zijne kooi, de ander zijne dierbare muren verliet. En dat zou toch een groot verlies zijn, te weten voor die menfchen, die niet binnen dezelfde muren met de zittende geleerden zijn opgefloten.

Nu zult gij mij dan toch wel willen toestemmen, dat ik

wel vragen mag naar de beteekenis van het woord *geleerd*. Het antwoord op die vraag wordt zelfs daarom te belangrijker, naarmate het getal, daarin betrokken, grooter is. Dit is juist in onze dagen het geval, daar men zelfs kanarievogels, honden en katten onder de leden van het genootfchap der geleerden betrekt. En de tweevoetigen, al rekent men de gevederde geleerden niet mede, zijn ontelbaar. Ik had bijna gezegd *talloos*; maar dat is eene fout, want er zal wel een getal van *zijn*, al kan *ik* ze niet tellen. De krukken, zonder welke fommigen niet kunnen loopen, reken ik ook niet mede. Het is zoo, dat velen bij wijze van papvoêring, even als de kanarievogels en papegaaijen, al die geleerdheid hebben ontvangen. Dat hoort men fpoedig, als Lorretje zoo alles door elkander haspelt. Doch hebben is ook *hier* de hoofdzaak, en het *krijgen* de kunst. Ik wenschte wel, dat iemand eens de moeite nam, om op te tellen al die geleerden, tot de juiste verzameling der eenheden. Men zou het zich gemakkelijk kunnen maken, door de halven en de kwarten ook maar als eenheden op te tellen. Hierop hebben die Heeren regt; want een half centje is niet minder eene eenheid dan een tientje. De *qualiteit* en *quantiteit* is hier als nul, ik houd er één. Doch dat cijferen is zoo mijne liefhebberij niet; ik laat dus alles over aan die geleerden, die, als hoofdftudie, fteeds centen tellen, en de nullen uit de eenheden zoeken. — *Dan, ter zake.*

Over de beteekenis van dit woord wil ik niet raadplegen met de *Mæsogothen* of *Angelfaxen*. Dit laat ik over aan hen, die alles overhoop halen, en daardoor alles zoo geleerd maken, dat niemand er raad voor weet. Ook geloof ik, dat die vreemde Heeren de woorden *zwaard*, *roof* enz. beter verftonden, dan de woorden *geleerd* of *geleerdheid*, ten ware dezelve op hunne groote kunst, *rooven* en *moorden*, betrekkelijk worden gemaakt. Al die onderzoekingen laat ik over aan de liefhebbers, en vergenoeg mij met hetgeen desaangaande ftellig wordt gezegd door hen, die, uit hunne werken te oordeelen, in welke die brabbeltaal telkens voorkomt, die vreemde woorden nog beter fchijnen te verftaan, dan al de *Mæsogothen* en *Angelfaxen* in masfa. Dit alles is in de onderftelling gezegd, dat *gij* in de boeken dier geleerden het een en ander desaangaande vinden zult. Zelf heb ik het niet gevonden; maar daarnaar heb ik ook niet gezocht, omdat ik van oordeel ben, dat dit geheele volk flechts

ſchreef met het zwaard, en nooit met de pen; en het eerstgenoemde, het zwaardſchrift, is *mij* altoos nog duisterder, dan het *hieroglyphiſche* der oude *Egyptenaren*.

Ten opzigte van de beteekenis van dit woord ga ik mijnen eigen' weg; en ik wil u gaarne dezelfde vrijheid laten, indien gij mij maar drie minuten vergunt, om mijn eigen gevoelen voor te ſtellen. Het is mij niet te doen om mijne gedachten anderen op te dringen, maar om u te toonen, dat *ik ook* denk. En mijne denkbeelden (dit wil ik u wel in vertrouwen zeggen, mits gij er nooit misbruik van maakt) zijn mij natuurlijk veel dierbaarder, dan die ik van anderen heb moeten leenen. — *Dan*, *ter zake*.

Het woord *gekeerd* houde ik, in vele gevallen, voor verkort, en in plaats van *geladderd*. Taalkundigen, aan wie (tot mijne blijdſchap mag ik het zeggen) het ons niet ontbreekt, weten het, dat men in gemeenzamen ſtijl zoo ſpreken, ja ook ſchrijven mag: *gekeerd* bij verkorting voor *geladderd*; mits men in het laatſte geval, t. w. bij het ſchrijven, een verkortingsteeken of hoofddekſel boven de laatſte *e* zet, *ſic: gekêrd*. Doch eerst heeft men uit ſchaamte dit teeken weggelaten, omdat men in een' anderen zin wilde *geleerd* zijn dan een varken *na* zijnen dood; en naderhand heeft de wellevendheid dit teeken, als hoofddekſel, onvoegzaam verklaard, toen namelijk het ontblooten van het hoofd als bewijs van welgemanierdheid werd aangezien. Doch, het weglaten van dit teeken moge nu algemeen zijn, en den oorſprong dier benaming verdonkeren, het karakter dier *geleêrden*, of, zoo gij wilt, *geladderden*, verraadt nog duidelijk genoeg, aan welken boom die vruchten gewasſen zijn.

Ik moet eens ééne vraag doen: wat is toch de reden, dat ſommige menſchen anderen, die grooter zijn dan zij, voor dwergen of *Lilliputters* aanzien, en zichzelven voor reuzen houden, al ſtaan zij niet op de teenen? Uw antwoord kan en wil ik niet gisſen; maar, daar ik de vrijheid van *ſpreken* thans heb, wil ik dan ook maar de vrijheid nemen van te *antwoorden*. Ik kom terug tot het denkbeeld van geleerdheid, zoo als *ik* mij dat gevormd heb. Hoe hooger men op eene leer of ladder ſtaat, hoe kleiner immers de menſchen worden, niet op zichzelven, maar voor het oog in de hoogte, door de lengte der ſtralen. Voor zichzelven heeft men altijd de oogen in de nabijheid, en dan kan ſomtijds eene mug zoo groot *ſchijnen* als een olifant. Doch ook dit per-

fpectief werkt wederkeerig, zoodat de man in de hoogte zeer klein wordt voor het oog op ftraat. Hoe verder zich de menfchen van elkander verwijderen, hoe kleiner zij voor elkander worden. Deze is ook de reden, dat deze menfchen met elkander niet veel morgenfpraak kunnen of willen houden, de een om niet *duizelig*, de ander om niet *heesch* te worden. Ieder is in zijne eigene oogen een reus, in eens anderen oog een dwerg; zij zullen het nooit eens worden, of zij moeten bij elkander ftaan, en daartoe zal de hooggeleêrde, uit vrees van te vallen, nooit befluiten. Dit reeds bewijst ons denkbeeld boven opgegeven. Doch hetzelfde blijkt ook, als gij twee hooggeleêrden ziet, — op twee *onderfcheidene* ladders, dat verftaat zich van zelf; want al hebben twee geleerden het *beide* mis, ieder heeft het mis op eene *andere* wijze; dit is zoo de eigenfchap van geleerdheid. De geleerden, zegt daarom het fpreekwoord, zijn het niet eens; en ik zeg, dat ik vrees, of zij het ooit zullen worden. — *Dan, ter zake.* Ziet, daar ftaan dan die twee hooggeleêrden, die wij zoo op twee ladders hebben geplaatst. De hoogfte ladders, welke beide hebben kunnen vinden, ftaan hun ten dienst. De onderfte fporten zijn het naaste aan elkander. De hoogfte fporten zijn de *antipoden* of tegénvoeters der laagfte. Hooggeleerd onderftelt de mogelijkheid om hoogergeleerd te worden, en de een wil hierin voor den ander niet onderdoen. Ieder van hen wil het hoogfte plaatsje zoeken, en, met de ruggen naar elkander toe gekeerd, fpreken zij elkander niet dan norsch toe, terwijl zij, afgeklommen, broederlijk konden fpreken en kouten, maar nu dit niet doen, of zij tellen elkander de fporten toe, die dan afgeklommen worden; zoo blijven zij geleerden, en worden niet menfchen en broeders.

Ik weet niet, of mijne verklaring omtrent die geleerdheid *u* bevallen zal. *Mij*, dat fpreekt van zelve, bevalt zij bij uitftek; anders had ik ook de moeite niet genomen van ze mede te deelen. Op het denkbeeld ben ik gekomen door het uithangbord voor eene bekende herberg, met het opfchrift: *de geleerde Man.* Op mijne wijze heb ik dit uithangbord opgehelderd. Ik wil verder maar niets zeggen van dergelijke uithangborden, fraai of flecht gefchilderd, welke fommigen of uitfluitend voor zich, of ook voor anderen ophangen. Ook is het eerfte ftuk mijner voorlezing groot genoeg, om hier een fluitteeken te zetten.

Het zij mij dus vergund, een tweede ftuk te beginnen, dat van geheel anderen aard zal zijn, maar toch met het voorgaande in verband ftaan, al is het alleen *dit* verband, dat beide bij elkander ftaan. Zulk een verband is bij redenaars en voorlezers meer in gebruik, dan zij zelve wel willen weten. Weinigen zijn er, die dit *willen* weten, alleen om deze voldoende reden, dat velen het zelf *niet* weten.

Door mijn gefprek over de geleerden kom ik, ongezocht, tot de behandeling van kruiwagens, van welke de geleerden den mond altijd vol hebben, fchoon zij, naar hun voorgeven, van dezelve zich nooit bedienen. Doch dit laatfte mogen zij, zoo goed zij kunnen, zelve verantwoorden. Er is dus een naauw verband tusfchen geleerden en kruiwagens. Dit verband is niet objectief, (want dan is het onmogelijk) maar fubjectief, want dat knoopt alles zamen, licht en duisternis, de vijandigfte dingen, die, fubjectief vastgeketend, dan in fchoone harmonie ftaan tot elkander, zoo lang, ja zoo lang — tot dat die keten breekt. Dit zij genoeg tot opheldering van het verband tusfchen geleerden en kruiwagens. Wij zullen dan nu overgaan tot het ontwikkelen van het gebruik en de aangelegenheid der kruiwagens, voor geleerden zoo wel als ongeleerden. Slechts dit heb ik nog te zeggen, dat ik nu mijn tweede ftuk onder handen heb. Dit wensch ik, dat gij vooral niet vergeet.

(*Het vervolg en flot hierna.*)

NOG IETS OVER DE TURKEN.

De *Turken* hebben eene foort van muzijk, welke niet door noten wordt uitgedrukt, en wier maat (*takt*) van de *Europefche* toonkunst verfchilt. De melodie veroorlooft een' veel grooteren omvang van toonen dan onze muzijk; vanhier heerscht er ook meer verfcheidenheids in de uitdrukking. In het teedere en zwaarmoedige bezit zij niet zelden ongemeenen nadruk. Geene noten kennende, gelijk ik zeide, zingen en fpelen zij hunne liederen en andere muzijkftukken enkel op het geheugen. Zoo leert fteeds de een den anderen. Hierin beftaat de ganfche kunst der *Turkfche* muzikanten en muzijkmeesters. Eenigen hebben voor zichzelven eene eigene manier van aanduiden en nederfchrijven der toonen

uitgevonden, die hun alleen van dienst is, en op geene algemeene, ook voor anderen verstaanbare, gronden rust. De toonkunstenaars van den Grooten Heer, die bijzonder uitmunten, maken even min als anderen gebruik van noten. Zij spelen bijkans allen dezelfde partij, en daarbij is geene andere harmonie, dan die in de verscheidenheid der speeltuigen ligt.

In de schilderkunst moeten de *Turken* zich bepalen tot bloemen en landschappen; want vooroordeel verbiedt hun al het overige. Portretten en historiestukken worden beschouwd als te zeer naderende tot beeldendienst. De *Turksche* schilders bepalen zich alzoo tot bloemstukken of *Arabesken*, of pogen de vederpracht der vogelen met het penseel na te bootsen; en hierin hebben zij het verre gebragt. — De beeldhouwkunst is nog meer beperkt; want dezelve dient alleen tot versiering van huizen en gedenkteekenen op de begraafplaatsen. Graveerkunst en het snijden van steenen zijn niet anders in gebruik, dan bij het bewerken van zegelringen met opschriften uit den *Koran*, en bij het versieren der wapenen of van andere metalen werktuigen.

De landbouw wordt over het geheel weinig geacht en behartigd. Men moet niet naar eenige welbebouwde vlakten in *Romelië* oordeelen. Veldarbeid valt geenszins in den smaak des volks, dat op alle werkzaamheden, welke men te voet verrigt, met zekere minachting nederziet, en aan het omzwerven te paard op zandige, onbebouwde heiden de voorkeur geeft.

Ook leggen de *Turken* zich niet toe op den handel. Men schrijve dit toe aan hunne verregaande vadzigheid en aan hunnen hoogmoed. *Grieken* en *Europesche Christenen* in het algemeen zijn daarom onder hen de eenige kooplieden van beteekenis.

De schoonheid kan hare eigenlijke en ware heerschappij niet uitoefenen over een volk, dat haar geene regten laat. Ja, de *Turken* zingen en dichten wel van *liefde*; maar slot, grendel, traliën en zwarte gesnedenen heerschen bij hen, op willekeurige wijze, over vrouwen en meisjes, waar *liefde* alleen hen behoorde te geleiden.

De Sultan bekomt zijne vrouwen in het algemeen van daar, waar hij de knapen voor zijne hofhouding krijgt. Uit Christenoorden worden zoo vele kleine meisjes en jongens weggevoerd, als er noodig zijn, om zijnen Harem te voorzien en

zijne hofbediendén voltallig te houden. De schoonste meisjes, of die beloven het te zullen worden, geraken alzoo in het Serail. Hier komen zij in zalen, waar zij zich met naaijen, borduren en andere vrouwelijke handwerken bezig houden. Tot hare hoogere opvoeding behooren gezang, dans en het spelen op onderscheidene speeltuigen. Al deze vrouwen nu hebben niemand, die haar bedient, maar zij bedienen elkander, naar volgende orde: Het meisje, dat laatst aankomt, bedient zichzelve en hare voorgangster, deze weder de andere, die vroeger kwam; en dit klimt zoo op tot haar, die het langste in den Harem was, welke laatste bediend wordt, zonder iemand te bedienen.

Der *Turken* willekeurige en harde behandeling hunner vrouwen heeft deze eene soort van vrijplaats doen erlangen, waar zij kunnen heenvlugten. Eene mijl van *Schumla*, in *Bulgarije*, ligt de kleine stad *Madara*, waar alleen vrouwen wonen, wier verdorvenheid en zedeloosheid tot een spreekwoord zijn geworden. Derzelver aantal bedraagt omtrent tweeduizend. Zij leven in gemeenschap van goederen, zijn vrij van alle belastingen, en dragen geen' sluijer, offchoon zij getrouw aan het *Islamismus* zijn gebleven. *Madara* is de toevlugt voor elke ongelukkige, die de wraak van haren man of van vertoornde nabestaanden wil ontwijken, wanneer die haar gedrag niet goedkeuren. Dien ten gevolge zijn hier vrouwen uit alle standen en uit alle deelen des *Ottomannischen* rijks te zamen.

De *Deré-Beys* kozen eens uit deze vrouwen hunne *Gevendecs* (eene soort van danseresfen). Van het hoofd tot de voeten waren zij op hare eigene wijze uitgerust en gewapend, en zij reden op moedige rosfen. In den krijg moesten zij, als ligte troepen, tegen den vijand te veld trekken en allerlei wapen tegen hem beproeven, maar vooral door hare bekoorlijkheden hem trachten te verlokken. Dit gebruik, echter, heeft met de *Deré-Beys* zelve opgehouden, en zij komen thans alleen in de *Turksche* Geschiedenis voor.

Deze galante en krijgshaftige vrouwenkolonie schijnt reeds in de diepe oudheid bestaan te hebben. Oude of leelijke vrouwen waren er van uitgesloten. Zoude men welligt hier den oorsprong der vertelling van de *Amazonen* moeten zoeken?

HERINNERING AAN DE VERWOESTING, DOOR DE KINDERPOKKEN TE MARSEILLE AANGEREGT, VAN 1 MEI TOT 15 AUGUSTUS 1828.

Ziet hier, ter waarfchuwing van onnadenkenden en ter bekeering van bevooroordeelden, ook hier te lande, eene tafel van overledenen, aan de vernielende Kinderpokken, te *Marfeille*, getrokken uit de Akten van den Burgerlijken Stand, door het Gemeentebeftuur bekend gemaakt:

Mei 1828,	aan andere, gewone oorzaken. . .	815	
	— de Kinderpokken.	204,	waarvan 1 gezegd wordt gevaccineerd te zijn.
Junij	— aan gewone oorzaken.	327	
	— Kinderpokken.	438,	waarvan 18 zoo gezegd gevaccineerd.
Julij	— aan gewone oorzaken.	435	
	— Kinderpokken.	429,	waarvan 24 zoo gezegd gevaccineerd.
1 tot 15 Aug.	— aan gewone oorzaken. . .	156	
	— Kinderpokken. . . .	163,	waarvan 16 zoo gezegd gevaccineerd.
Zamentrekking:	aan gewone oorzaken. . .	1243	
	— Kinderpokken. . . .	1234	

Alzoo 1234 menfchenlevens vernield door verwaarloozing, onkunde of hardnekkigheid van ouders of nabeftaanden! Immers, van dit ontzettend getal zijn flechts 59, welke gezegd worden met de Koepok te zijn ingeënt geweest. Maar, mag men billijk vragen, zijn zij, die zulks verzekeren, te dezen wel onderrigt geweest? En, dit zelfs toegeftemd zijnde, is het zeker, dat de ftof, daartoe gebezigd, goed geweest is? Heeft men den loop der inenting behoorlijk nagegaan, zoodat men ftellig overtuigd is, dat dezelve gevat en aan de vereischten ter voorbehoeding heeft voldaan? Niets verfchaft in dit opzigt eenige zekerheid. En het is geenszins overbodig, op te merken, dat ver het meerendeel der door de pest der Kinderziekte omgekomene kinderen tot de behoeftige volksklasfe behoorde, welke, gelijk

men weet, ook wanneer zij er toe overgaat, om van deze onschatbare weldaad gebruik te maken, weinig achts slaat op den loop der uitbotting.

Eene arme vrouw had zeven kinderen; zij heeft ze *allen* aan de Kinderziekte zien sterven! De ongelukkige moeder werd zinneloos, en bevindt zich thans in het Krankzinnigenhuis. Geen wonder: zij had hardnekkig geweigerd, dezelve te laten vaccineren.

Naar luid van eene verklaring der Geneesheeren, bevinden zich thans nog te *Marseille* ongeveer TIENDUIZEND kinderen, welke niet gevaccineerd zijn. Zóó vele in eene enkele stad; hoe groot moet derzelver getal wel niet in geheel *Frankrijk* zijn!

Ook te *Marseille* hebben gevaccineerden geslapen in hetzelfde bed met zulken, die met kinderpokken overdekt waren; zij zijn met derzelver kleederen en ligchaamsdeelen in aanraking gekomen, hebben gedronken uit denzelfden nap, hebben derzelver uitwasemingen ingeademd, en zijn niet besmet geworden.

Welk eene verschooning kan toch de gemeene man aanvoeren tegen de Koepokinenting? — Tijdverzuim? Maar men kan zijn gewoon dagwerk blijven waarnemen. — Pijnlijkheid? Maar zij smart minder dan een speldeprik. — Behoeftigheid? Maar het Gouvernement zorgt alomme voor het kosteloos toedienen van deze weldaad der Voorzienigheid, aan welke alzoo niemand, zonder zich aan zichzelven of de zijnen grovelijk te bezondigen, zich vermag te onttrekken.

BRUCE EN DE SPIN. (*) Door WALTER SCOTT.

Na de ontvangst der jongste ongunstige tijdingen uit *Schotland*, lag BRUCE in den vroegen morgen, vol bezorgdheids,

(*) ROBERT BRUCE, afstammeling van eenen tak des in 1289 uitgestorven' Vorstenstams, besteeg in 1306 *Schotlands* troon, en vestigde, door de overwinning bij *Bannockburn*, de onafhankelijkheid zijns vaderlands. Hij was een tijdgenoot van Koning EDUARD DEN I van *Engeland*. Als mededinger naar de kroon, werd hij langen tijd in *Engeland* gevangen gehouden: hij doorstak den soldaat, die hem bewaakte, en ontvlugtte naar *Schotland*, alwaar hij zich, gelijk MACBETH, in de Kapel van *St. Andries* te *Scone* deed kroonen.

op zijn leger, en pleegde met zichzelven raad, of hij niet liever alle verdere pogingen, om zijne regtmatige aanspraak op de *Schotsche* kroon te doen gelden, geheel opgeven, zijne getrouwen ontslaan, zelf met zijne broeders naar het beloofde land oversteken, en de rest zijns levens aan den strijd tegen de *Sarracenen* zou toewijden, ten einde daardoor zich met den Hemel te verzoenen wegens den manslag, aan COMIJN in de kerk te *Dumfries* begaan. Dan weder dacht het hem even misdadig als lafhartig te zijn, zijn streven, om *Schotland* de vrijheid te hergeven, te laten varen, zoo lang er nog eene schaduw van hoop op een' gelukkigen uitslag overbleef. Terwijl hij aldus geslingerd werd in zijne overleggingen, waren zijne oogen gerigt op het verhemelte zijner legerstede, en ontdekte hij eene spin, welke aan een' langen draad van eigen weefsel hing, en, overeenkomstig haar instinkt, bezig was, zich van den eenen stijl naar den anderen te doen slingeren, om de lijn te vormen, aan welke zij haar net wilde bevestigen. Het insekt deed verscheidene vergeefsche pogingen; zoodat BRUCE waarnam, dat zij tot zesmaal toe faalde in haar ontwerp. Thans schoot hem te binnen, hoe ook hij juist *zes* gevechten aan de *Engelschen* en derzelver bondgenooten had geleverd, en alzoo in hetzelfde geval met de onvermoeid werkzame spin zich bevond, welke nu zesmaal haar doel gemist had. „Wel nu," sprak BRUCE tot zichzelven, „naardien ik niet in staat ben te beslissen, wat mij thans te doen sta, zoo wil ik mij in mijn besluit door het lot dezer spin laten geleiden. Doet zij eene zevende poging, om haren draad vast te maken, en gelukt haar die, dan zal ook ik het ten zevenden male wagen, mijn geluk in *Schotland* te beproeven. Geeft zij het op, of mislukt haar doel, dan trek ik naar *Palestina*, om nimmer in mijn vaderland weder te keeren." Terwijl BRUCE dit besluit vormt, doet de spin, met inspanning van alle hare krachten, nogmaals eene poging, om haren draad aan den stijl vast te hechten, en — het gelukt! BRUCE volgde haar voorbeeld; en zie, daar hij tot dusverre geene enkele overwinning had mogen behalen, zoo leed hij voortaan geene nederlaag van eenig belang. — Dikwerf ben ik met lieden, die den naam van BRUCE voerden, in betrekking gekomen, die zich zoo stellig van de waarheid dezes voorvals overtuigd hielden, dat zij tot geenen prijs eene spin zouden gedood hebben, dewijl zulk een insekt hunnen grooten naamgenoot ten voorbeeld van volharding en ten zinnebeeld van den terugkeer eens gunstigen lots verstrekt had.

ZELDZAME SOORT VAN LIEFDE.

(Een waar Voorval, ontleend uit de *Gazette des Tribunaux*, Nov. 1828.)

Voor het *Hof van Assises* der *Cotes-du-Nord* (*St. Brieuc*) verscheen onlangs eene dienstmaagd, met name FRANÇOISE TARDIVEL, als zoodanig sinds verscheidene jaren wonende bij de weduwe LE VOGUER, pachtster, waar zij meer als eene vriendin dan als dienstbode werd bejegend. Dit meisje, alreeds niet jong meer, werd verliefd op den eenigen zoon van het huis, en schroomde niet, hem hare liefde te openbaren. Maar, zij werd afgewezen. „Wat kan ik doen, om „u te behagen?" vroeg hem FRANÇOISE, op deze weigering: „Liefde baat niet; want gij weet, hoe zeer ik u be„min! Begeert gij misschien geld? Morgen zal ik het bezit„ten, en het aan uwe voeten nederleggen." FRANÇOISE wist, dat de geldelijke bezitting der weduwe besloten was in eene kast, van welke zij zich gemakkelijk den sleutel konde verschaffen. Hierop was men geenszins verdacht. Zij maakte zich meester van al het geld, ongeveer 1800 franken, en vernieuwde toen haar aanzoek bij ALLAIN LE VOGUER. „Thans," zeide zij tot hem, „ben *ik* rijk, en *gij* zijt arm. „Trouw mij; ik zal u gelukkig maken. Ik heb 1800 franken „verstopt. Op den dag, dat wij van het altaar zullen we„derkeeren, zal ik dezelve in uwe handen stellen." — Gedurende eenige dagen poogde ALLAIN de zaak in het vriendelijke te vinden met haar, die hem zulk een zonderling bewijs van hare liefde gaf. „Ik heb geen lust tot trouwen," zeide hij; „laat mij mijne vrijheid, en behoud, zoo ge „wilt, 3 of 400 franken voor uzelve." Maar FRANÇOISE, al meer en meer hartstogtelijk in hare min, wees dit aanbod met fierheid van de hand; *alles of niets*, was haar laatste woord. — Dit zeldzaam geval baarde opzien, en de weduwe LE VOGUER besloot in het eind, het meisje bij het geregt aan te klagen. Op den 22 October ll. werd zij verhoord, als beschuldigd van diefstal bij hare meesteres. Zij bekende terstond; maar niets was in staat, haar te bewegen tot het openbaren van de plaats, waar zij de 1800 franken had verborgen, verklarende zij, dat zij dezelve niet zoude wedergeven, dan op den dag, dat zij met ALLAIN uit de kerk zou zijn terugge-

keerd; en zij heeft dezelve zoo wèl verstopt, dat het tot dusverre niet mogelijk is geweest, het geld op te sporen. Daar de diefstal bij hare meesteres gepleegd was, werd de beschuldigde veroordeeld tot vijfjarige kerkerstraf. Het zal te bezien staan, of, die tijd verstreken en de verborgen schat niet wedergevonden zijnde, FRANÇOISE niet, op hare beurt, door ALLAIN ten huwelijk zal gevraagd worden!

HET VERBOND MET DEN DUIVEL.

In zeker Rijk leefde eèn man, door eene onbeperkte Eerzucht gedreven. Het vermogen der welsprekendheid kennende, leide hij zich inzonderheid toe op spraak en taal, het misbruik derzelven daaronder begrepen. Intusschen versperden mededingers hem den weg, en verkregen de posten, die hij beoogde. Jaren gingen voorbij; zijn ongeduld nam toe, en hij nam zijne toevlugt tot de Hel, zichzelven met al zijne talenten aanbiedende, in ruiling voor de gaaf, om kwaad te kunnen doen, zonder schaamte of wroeging te gevoelen. „Waartoe „dienen mij (dus redeneerde hij) mijn vindingrijk vernuft, „mijne fijne berekeningen, en mijn buigzaam geweten? Ik „verteer mijzelven in magtelooze pogingen; mijne wangen „zijn gegroefd, mijne lippen bleek, mijne oogen hol, en „mijne dorre vingeren zijn onvermogend, om het roer te grij„pen. Gij, Demon, die in mijn binnenste onverzadelijke „begeerten ontstak, kunt mij behulpzaam zijn in dezelve te „bevredigen; en zoude ik u mijne ziel overgeven, zonder „daarvan eenig wezenlijk voordeel te rapen?" De Satan, dus krachtig ingeroepen, sprong, als de nachtmerrie, op de borst van zijnen dienaar, en zeide tot hem: „Mijn zoon! „gij hebt mij uwe ziel gegeven; 't is wel, maar niet ge„noeg. Gij weet, dat ik, ook ik begeerig ben. Indien gij „belooft, mij een ijverig proviandmeester te zijn, dat is, „mijn donker verblijf te bevolken, door het getal der schijn„heiligen te vermeerderen, de onwetendheid voort te plan„ten, hen te lasteren, die een onbescheiden licht versprei„den over al de werken der duisternis; zoo beloof ik u, op „mijne beurt, uwe eerzucht, gedurende eene lange reeks „van jaren, voldoening te verschaffen." — „Reken op mij; „ik ben uw man." — „Gij verbindt u dan, om de

„ zwakke ſtervelingen aan mij over te leveren?" — „ Dat „ wil ik!" — „ Om, zoo veel in u is, der Rede afbreuk te „ doen?" — „ Dat wil ik!" — „ Om de Waarheid te vervolgen, waar zij ook moge ſchuilen?" — „ Dat wil ik!" — „ Om het gezond verſtand, waar gij het moogt ontmoeten, „ te verloochenen en te doen verloochenen?" — „ Dat wil „ ik!" — „ Gij zult alzoo de mijne zijn, naar ziel en lig„ chaam?" — „ Ja, dat wil ik! Doorluchtige voorbeelden „ bewijzen, dat men in uwen dienst kan grijs worden." — „ Welk een man! Gij zoudt waardig zijn, dat mijne horens „ uw hoofd verſierden. Kom, dat ik u omhelze!"

Van toen af verſpreidden zich de onderdanige dienaren diens mans wijd en zijd, met *Argus*-oogen rondſluipende, en velerlei geſtalte aannemende, ja ook ſomwijlen zich hullende in die van Engelen des Lichts.

EDELE TREK VAN REGTVAARDIGHEID, DOOR DEN KEIZER VAN RUSLAND, NICOLAAS, BETOOND.

In Februarij van dezen jare 1828 gebruikte men, daar de gierbrug over de *Newa* afgebroken en het ijs nog niet ſterk genoeg was, eene pont, om de lieden van den eenen oever naar den anderen over te zetten. Juist op het oogenblik, dat men weder van wal ſtak, kwam een Kapitein van de Garde aan, de Graaf ***, uit eene der voornaamſte Familiën afkomſtig, en eischte, dat men hem nog zoude innemen. Het getal der overvarenden was vol; het vaartuig had zijn' last in, en men verzocht hem, tot de volgende afvaart te wachten. De Graaf bleef op zijn ſtuk ſtaan, en, een' armen ouden Vaandrig van een Invaliden-Regement in de ſchuit ziende, beveelt hij dezen, in ongepaste, vernederende bewoordingen, er uit te gaan en voor hem plaats te ruimen. De Vaandrig geeft hem rustig en beſcheiden ten antwoord: „ dat hij den vriendelijk verzoekenden gaarne zoude ingewilligd hebben, hetgeen hij den dreigenden en bevelenden moest weigeren." Hierop wendt zich de Kapitein tot eenige Officieren der Garde, welke gelijktijdig in de ſchouw ſtonden, en ſpoort dezelven aan, om den Invalide er uit te werpen. Deze wacht dusdanig eene gewelddadige handelwijze niet af, ſtapt weder aan wal, en begeeft zich regtſtreeks naar den Militairen Gouverneur, alwaar hij zijn beklag doet. Deze

laat den Graaf bij zich ontbieden, en vraagt den Invalide, welk eene voldoening hij verlangde. Hij verklaart, er mede tevreden te zijn, wanneer de Graaf hem verfchooning vraagt voor zijn heerschzuchtig en geenen krijgsman voegend gedrag. De Graaf weigert zulks, en overlaadt den Vaandrig met nieuwe fchimptaal en bedreigingen. Nu bleef dezen niets anders over, dan zijn regt bij den Keizer te zoeken. De Gouverneur zegt tot hem: „ Wel nu, dan zullen wij te zamen gaan," en vergezelt hem naar het paleis, alwaar hij den Keizer van alles berigt geeft. De Keizer onderzoekt naauwkeurig de ganfche toedragt der zaak, laat vervolgens den Kapitein ook roepen, en vraagt hem, waarom hij, die den Vaandrig beleedigd had, weigerachtig was, aan denzelven verfchooning te vragen. „ Omdat mijne eer mij zulks niet veroorlooft," geeft de Graaf trotsch ten antwoord. Hierop wendt zich de Keizer tot den Invalide: „ En gij, waarom hebt gij den Kapitein niet voor de kling geroepen?"— „ Om drie redenen," antwoordt deze met eene achtbare deftigheid: „ Vooreerst: zoo heeft uwe Majesteit bij eene Ukaze het tweegevecht verboden; ten andere: wat zoude daarvan het gevolg geweest zijn? Een van beide: had *ik* den Graaf nedergelegd, dan had ik mij aan de geheele geftrengheid der wet en aan de vervolgingen zijner Familie blootgefteld; en had *hij* het mij gedaan, dan zouden vrouw en kinderen zonder bijftand en zonder brood achtergelaten zijn: de derde reden is, dat ik flechts *moed* bezit, om tegen de vijanden uwer Majesteit te vechten." — Dadelijk beval nu de Keizer aan beiden, zich in twee afzonderlijke kamers, de eene regts en de andere links gelegen, te begeven. Een Adjudant kreeg bevel, hen derwaarts te volgen, met last om zich van hun opperkleed te ontdoen. Aan den Invalide bragt hij de uniform van den Kapitein, en aan den Kapitein die van den Vaandrig. Nadat zij dus, zonder te weten waarom, van rok gewisfeld hadden, bragt men hen weder voor den Keizer, die den Vaandrig Kapiteinsrang, den Graaf Vaandrigsrang in het Invaliden-Regement verleende, den eenen met lof, den anderen met eene geftrenge berisping van zich latende gaan, er ten flotte bijvoegende: „ dat het alleenlijk uit aanmerking van bewezene dienften van zijne Familie was, dat hij hem geene gevoeliger ftraf deed ondergaan; dat geen Rusfifche uniform moest beleedigd worden, en dat, in zijne oogen, de rok van een' Officier van de Garde volftrekt geene meerdere waarde had, dan die van eenen Invalide."

NETELIGE VRAAG VAN IBRAHIM-PACHA AAN DEN GENERAAL MAISON.

IBRAHIM-*Pacha* bemint den *Bordeaux*-wijn, en dezelve schijnt het vernuft van den Zoon van MEHEMET-ALI te scherpen. De *Fransche* Officieren, die met hem het middagmaal hielden, vermelden van hem onderscheidene kwinkslagen. Onder anderen deed hij den Generaal MAISON deze, waarlijk niet domme vraag: „ Verklaar mij toch eens, Mijn„ heer de Generaal! waarom gij de *Grieken* komt vrijmaken, „ terwijl uwe Natie bevorens den *Spanjaarden*, door geweld „ van wapenen, de slavernij opdrong?"

DE HEILIGE SCHAAR.

Eene Geestenstem.

XXII.

Vriendenhart aan vriendenharte, vriendenhand in vriendenhand,
In gelid en rij onwrikbaar, hielden wij ter dood toe stand;
Allen ruglings neêrgezegen, allen de oogen hemelwaart,
In de borst de jongste wonde, in de vuist het bloedig zwaard.
Noemt ons niet de laatste Grieken. Wij de laatsten, (welk eenschand'!)
Die en bloed en lijf en leven wijdden aan het vaderland?
Noemt ons niet de laatste Grieken. Smartlijker, dan staal en lood,
Grieft de haatlijke eeretitel, dien ons wreede erkentnis bood.
Noemt ons niet de laatste Grieken. Wee u, zoo gij 't ons doet zijn!
't Lijf in slaafschen grond begraven, baart der vrije ziel nog pijn.
Broeders! wilt ge in 't graf ons eeren, onzer waardig en uw' pligt!
Geene lofspraak aangeheven! geene zuilen opgerigt!
Strijdt, gelijk wij voor u streden; groet met vasten blik den dood—
En de Vrijheid dankt voorzeker aan ons bloed haar morgenrood!

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.

Meng. No. XIV. bl. 708. reg. 9. staat *koopen;* lees: *koopen;"* zijnde het wegvallen dier " zinstorend.

MENGELWERK.

DE FRANSCHE VROUWEN DOOR EENEN FRANSCHMAN GESCHETST.

(*Le Corsaire*, 16 Nov. 1828.)

Ligt er in de uitdrukking der gevoeligheid, vooral bij het vrouwelijk geslacht, iets, waardoor zij hare ijdelheid pogen te streelen? — *Ja*, wanneer ik de gemoedsbeweging aanschouwe, welke onze Dames, met name in de Schouwburgen, ten toon spreiden. *Neen*, wanneer ik lette op de spotternij, welke andere bij de verteederendste plaatsen in onze tooneelspelen uitstallen. Elk ziet hier op hare wijze. Gene wanen zich belangrijk voor te doen, en hare goedhartigheid te bewijzen, door het storten van tranen. Deze willen, door eene geveinsde scherts, aan haar karakter een' glimp van moed en vastheid geven. De waarheid der zake is, dat wij dagelijks onze schoonen den gedienstigen zakdoek aan hare oogen zien brengen, schoon er geen traan in blinkt; terwijl andere, met een vol gemoed en vochtig oog, de aandoenlijkheid der aanschouwers bespottelijk noemen, en schijnen te blozen, als over eene zwakheid, over de verteedering, welke ook haar gelaat kenmerkt.

Ik herinner mij, dat, toen eenige fortuinzoekers ons met de hanengevechten, uit barbaarscher eeuw afkomstig, en die nog het geliefkoosde vermaak der *Engelschen* uitmaken, kwamen *amuseren*, gij de eersten waart, die u als verdrongt, om dien strijd der arme dieren op leven en dood te aanschouwen, en hen elkander te zien verscheuren te uwer verlustiging; het bloed stroomde; het slagtoffer worstelde, al vechtende, met den dood; mannen wilden aan dit wreedaardig spel een einde maken, en *gij* riept: „Niet scheiden! niet scheiden!" — Ik spreek als ooggetuige.

Wanneer onze Geregtshoven weêrgalmen van eenige

regtzaak, welker bepleiting voedſel belooft aan uwe gretige nieuwsgierigheid, ziet men u den ingang als beſtormen; gij bezet al de plaatſen; gij ſchijnt behoefte te hebben aan gemoedsbewegingen, die het hart doen ineenkrimpen; gij verſlindt, als 't ware, de ontwikkeling van bijzonderheden, welke het menſchelijk geſlacht ſchandvlekken; uw oog is beſtendig op de ſchuldigen gerigt; het gadeſlaan hunner ontſtelde gelaatstrekken ſchijnt voor u eene bron van genot. Men zou nagenoeg zeggen, dat uwe ſekſe er roem in ſtelt, om zich ongevoeliger dan de onze te betoonen.

Wanneer een monſterachtig voortbrengſel op onze Schouwburgen ten tooneele wordt gevoerd, wanneer de misdaad zich daar geheel naakt vertoont, en hartverſcheurende tafereelen elkander als verdringen; wanneer de dichter al die afgrijſelijkheden heeft opeengehoopt, welke het bloed in de aderen doen verſtijven, alsdan is het, dat men u derwaarts ziet ſtroomen! Uwe zenuwstoevallen, uwe bezwijmingen kunnen ons geenszins van uwe ongemeene gevoeligheid overtuigen; door uwe afwezigheid bij dusdanige vertooningen alleen kunt gij ons derzelver ongeveinsdheid bewijzen.

Zal ik het zeggen? . . . . . Treft men u niet bij menigte aan ter plaatſe, waar de noodlottige kar den ongelukkige heenvoert, om den ſlag des doods te ontvangen? Hoe! Doet het denkbeeld alleen van het offer, dat daar aan de Geregtigheid wordt gebragt, u niet met afgrijzen terugdeinzen van dit ijſelijk ſchouwſpel? Verre vandaar! Gij maakt *het meerderdeel* uit der menigte, welke zich verdringt bij deze bloedige teregtſtellingen; gij ijlt met drift derwaarts, met een onverveerd en onbezwaard gelaat en een' glimlach om de lippen. . . . . Beſchuldigt mij niet van laster: ik heb het gezien; en in dat oogenblik (ik beken het gaarne) was mijne ziel verre verwreemd van het gevoel dier hulde, welke zij u anders zoo gaarne wijdt; een diep gevoel van verontwaardiging vervulde dezelve.

Ach! dat uwe ſekſe toch begreep, dat, zoodra zich eene vrouw verwijdert van die zachte en teedere gewaar-

wordingen, welke het erfdeel zijn van haar geslacht, zij niet meer *vrouw* is in onze oogen, en het schoonste deel verbeurt harer regtmatige aanspraak op onze hoogachting, onze bescherming en onze liefde.

[Ziet daar de *Fransche* Vrouwen, door eenen *Franschman* geschetst! Wij danken God, die ons betere gezellinnen op den weg des levens beschikte. Bijaldien echter eene of andere van haar hier haar beeld, als met een vergrootglas geteekend, mogt wedervinden, zoo doe zij, ter liefde van ons, hare sekse en zichzelve, er haar voordeel mede. — *Vert.*]

OVER DE TOEVALLIGE KROMMING DER RUGGEGRAAT BIJ JONGE MEISJES, EN HET ONVOLDOENDE OF GEVAARLIJKE DER TOT REGTBUIGING IN GEBRUIK ZIJNDE RekBEDDEN.

(*Vervolg en slot van bl. 724.*)

Tot hiertoe, zoo als men ziet, heb ik mij geheel onthouden, om van de kunstbedden, met behulp van welke men tegenwoordig de uitrekking doen wil, te spreken. Ik heb gemeend, dat men deze wijze van handelen in derzelver beginselen moest bestrijden, alvorens dezelve in de middelen van toepassing te wederleggen. Ook heb ik mij alleen bezig gehouden met de uitrekking door middel van eenig werktuig, trachtende het hoofd van het bekken te verwijderen, welke van die beide deelen daarbij dan ook verplaatst moge worden. — Werken nu deze bedden op eene dergelijke wijze? Ja. — Zijn zij zoodanig zamengesteld, dat eenige der ernstige ongemakken, aan de uitrekking door sedert langen tijd bekende werktuigen verbonden, daarbij niet worden waargenomen? Neen. — Derzelver beschrijving zal genoegzaam voldoen, om de waarheid dezer tweeledige stelling te bewijzen; zij zal bovendien aantoonen, dat die bedden niet alleen, zoo als ik reeds gezegd heb, alle de ongemakken, aan de beken-

de en tot hiertoe in gebruik zijnde werktuigen verknocht, bezitten, maar daarenboven ook andere, die daaraan bijzonder eigen zijn. Zij hebben alle het aanzien van een gewoon bed, waarvan de grond, op lederen riemen hangende, met eene vrij dikke laag van paardenhair, in de gedaante eener matras, bedekt is. Die, welke het eerst omstreeks den jare 1820 te voorschijn kwamen, hadden, eenige duimen van het hoofdeneinde af, eene soort van ijzeren helm, geschikt om het hoofd te omvatten, en hetzelve, door middel van een stuk gevuld leder, als een kinband, stevig bevestigd te houden; en aan het tegenovergestelde einde was het werktuig, ter uitrekking bestemd, geplaatst. Dit werktuig was voorts heel eenvoudig: een ijzeren tandrad, aan het uiteinde van eene dwars geplaatste rol vastgehecht, en waaraan, in éénen vereenigd, twee sterke lederen riemen bevestigd waren, loopende aan iedere zijde naar een' breeden gordel, bestemd om den tronk boven de heupen te omvatten. Wanneer nu de lijder geplaatst, men kon even zoo goed zeggen, gekneveld lag, trok het rad, bij deszelfs ronddraaijende beweging, de lederen riemen van den gordel aan, en met dezen het bekken, hetwelk men op een bepaald punt van het hoofd verwijderd hield, door de neêrzakking van een ijzeren klapper, aan de tanden van het rad hangende. Stalen veren moesten het geweld der uitrekking matigen. De Geneesheeren, echter, het middel, om voordeel uit deze bedden te trekken, vooruitziende, begrepen dus ook wel, dat de opene, en zonder omwegen op het menschelijk ligchaam geschiedende, aanwending van een dagelijks tot het opligten van de zwaarste lasten gebezigd wordend werktuig, bij het eerste gezigt, een gevoel van verwondering en weêrzin zoude inboezemen, niet dan zeer nadeelig voor den goeden uitslag hunner bedoelingen. Zij haastteden zich daarom, dit rad door een werktuig te doen vervangen, hetwelk dezelfde strekking had, maar waarvan de zamenstelling niet zoo gemakkelijk de wijze van werking kon doen vermoeden. Anderen, eindelijk, eene zekere (in mijne oogen zeer laakbare) onverschilligheid,

waarmede de meeste Geneesheeren de eerste proeven, met deze bedden genomen, ontvingen, voor goedkeuring houdende, meenden, dat er niet meer moest verrigt worden, dan dezelve eenige verbeteringen te doen ondergaan. Van dit denkbeeld uitgaande, vervingen zij de kracht, bestemd om de uitrekking te doen, en het wederstandbiedend punt, de tegentrekking voorstellende, door gewigten, die, hangende aan koorden, door katrollen geleid, en over wipplanken, onder aan den bodem van het bed vastgemaakt, heenloopende, in tegengestelde rigting, het een het hoofd, en het ander het bekken naar zich toe trekken. Zoo doende, geschiedt de uitrekking der ruggegraat, waarvan de trap van verlenging buitendien met eene naald, door de drukking der gewigten op eenige veren in beweging gebragt, op dit of dat punt van een cijferblad aangewezen wordt. Zoo al deze verandering in de krachten, met de uitrekking belast, geenerlei wezenlijke verscheidenheid in de gevolgen aanbrengt, gaf de geen, die dezelve voorstelde en ten uitvoer bragt, ten minste een bewijs van vernuft, door den werktuigelijken toestel in eene kast, onder den bodem van het bed geplaatst, te sluiten, en dusdoende het treurig gezigt van deze soort van foltertuig voor de oogen te verbergen.

Ik stelde dus niet dan waarheid, met te zeggen, dat men, zonder uitzondering, op deze bedden alles kan toepassen, wat ik van de uitrekking in het algemeen, met betrekking tot het onvoldoende en ook het gevaarlijke van dezelve, vermeld hebbe. Buitendien, echter, heb ik beweerd, dat zij boven de werktuigen, sedert langen tijd bekend, groote nadeelen bezaten; en ziehier het bewijs. Het werktuig van LEVACHER was zamengesteld uit eene stalen staaf, aan het bovenst derde gedeelte de gedaante van een' boog hebbende, aan welks uiteinde de toestel tot bepaling van het hoofd vastgehecht was; en uit een corset van een zeer sterk weefsel, met baleinen voorzien, aan de voorzijde toegeregen, en van onderen in twee, op gelijke wijze met baleinen voorzigne, kussens, diep genoeg, om de heupen en alle de deelen van

het onderste en achterste gedeelte van den tronk te omvatten, uitloopende. Aan het achterste en middelste gedeelte van dit corset vond men eene koperen plaat, in welker lengte twee ijzeren banden, tot vasthouding en rigting van het benedenst derde gedeelte van de bovengenoemde staaf, overdwars geklonken waren. Wanneer deze laatste nu op eene geschikte wijze was geplaatst geworden, rigtte men het hoofd zoo hoog, als men wilde, op, en hield hetzelve op een' bepaalden trap, door middel van een' ijzeren haak, die op de koperen plaat vastgehecht, en in deszelfs bewegingen door eene drukkende veer en rustpunt bestuurd, in de kerven vat, waarmede eene der zijden van de staaf geheel bedekt is. Moet men nu van twee werktuigen, hetzelfde verrigtende, het minst zamengestelde kiezen, dan verdient voorzeker het laatste de voorkeur. Buitendien komt dit, de zieken het vrije gebruik van armen en beenen toestaande, de treurige gevolgen der volstrekte onbewegelijkheid voor, waartoe de bedden veroordeelden; en, lijnregt werkende, zoodat de bovenste helft van het achterste gedeelte van den tronk vrijblijft, heeft men tevens gelegenheid, de uitwerkselen der rekkingen gade te slaan, en ieder oogenblik het goed gevolg der behandeling waar te nemen.

Van welk eene zijde men deze bedden dus beschouwt, vindt men geenerlei stellige reden voor de onvermijdelijkheid van derzelver gebruik, en niets, volstrekt niets, kan ons doen terugkomen van het te eenemaal ongunstig oordeel, door de beste Heelkundigen onzer Eeuw, reeds sedert langen tijd, omtrent het denkbeeld, volgens hetwelk zij zamengesteld zijn geworden, geveld; integendeel, men ontmoet niet dan gegronde redenen, om voor de gezondheid en zelfs voor het leven dier genen, welke zich aan derzelver werking onderwerpen, te vreezen. Ondervraag eens, omtrent de gegrondheid hunner vooronderstellingen, de voorstanders dezer voorgewende nieuwe overwinning der *orthopedische* kunst zelve. Die, welke zich bijzonder met de zamenstelling der werktuigen bezig houden, zullen u antwoorden, dat de uitrekking

het beste en zelfs het eenigste middel is, om een deel, *welks zenuwen zamengetrokken en welks pezen verhard zijn*, tot deszelfs natuurlijken staat terug te brengen. Maar, kan wel iets anders, dan eene volkomene onwetendheid omtrent de ware werkingswijze der oorzaken van de ruggegraatkromming, één van hen genoopt hebben, zijn bed zoodanig in te rigten, dat de ruggegraat daarbij afwisselend aan uitrekking, ontspanning en rust onderworpen wordt; eene wijziging, zijn werktuig geheel en al van het voordeel beroovende, hetwelk eenigen aan eene aanhoudende uitrekking, om de ruggegraat regt te buigen en in eene rigting te brengen, welke door de voeding en de verdere ontwikkeling van derzelver zamenstellende deelen duurzaam gemaakt moet worden, meenen te kunnen toeschrijven? Die, welke zich integendeel aan de uitoefening der Geneeskunde wijden, zullen het geschil, met betrekking tot de ware oorzaken dezer krommingen, listiglijk ontwijken, de gevaren, aan de uitrekking verknocht, ontkennen, of wel voorgeven, dat men dezelven met behoedzaamheid en ontleedkundige kennis vermijden kan, en met de vooronderstelling eindigen, dat de ondervinding alleen in dergelijke zaken beslissen moet. Maar is het niet, wat de ontzettende onkosten betreft, door hen tot de vervaardiging hunner bedden, en de inrigting der Ziekenhuizen voor de genen, die moeds genoeg hebben zich aan derzelver proefnemingen te onderwerpen, gemaakt, geoorloofd te denken, dat zij geene voldoende inlichting door de ondervinding zouden gelooven opgedaan te hebben, vóór dat zij al het voordeel van hunne bedden getrokken hadden, dat zij er van verwachtteden? Dergelijke vermoedens zouden voorgekomen zijn met deze zaak vroegtijdig en naauwkeurig te doen onderzoeken, waardoor de Geneesheeren niet tusschen het verlangen om de waarheid te zeggen, en de vrees hen in de voldoening eener zoo winstgevende berekening te storen, geplaatst zouden zijn geworden. Wat de waarnemingen van genezingen, volgens deze methode verkregen, welligt door den een of ander reeds verhaald, aanbelangt, zal of het bloot on-

derzoek der ruggegraat doen zien, dat zij onvolkomen zijn, en dat, zoo de bedoelde jonge meisjes eene beter gevormde gestalte schijnen te hebben, men dit minder aan de werking der bedden, dan aan het naauwkeurig passen en de juiste vervaardiging der door haar gedragen wordende keurslijven, te danken heeft; of het zal, zoo deze genezingen inderdaad gelukkig plaats grepen, altijd gemakkelijk te bewijzen zijn, dat men ze ook door eenvoudigere, minder kostbare, en vooral minder gevaarlijke middelen zoude verkregen hebben. Is het niet door een volstrekt gebrek aan daadzaken, dat de Koninklijke Akademie der Geneeskunde, verzocht zijnde derzelver gevoelen omtrent een dezer bedden te zeggen, de aanneming der gevolgtrekkingen van de met het onderzoek van dit bed belaste Commissie, in derzelver algemeene vergadering van de maand Mei, nadat meerdere leden, bij het uiten van hun gevoelen, geene der ongelegenheden, aan de uitrekking verknocht, ontveinsd hadden, uitstelden? Is het wel mogelijk, voorzigtiger te zijn, dan de Rapporteur in deze omstandigheid geweest is, die, na het voorname punt des natuurkundigen vraagstuks listiglijk ontweken, en erkend te hebben, dat bij eenige jonge meisjes toevallen waren waargenomen, zich alleen bij dit zeggen bepaalde, gaarne te willen gelooven, dat men door eene dusdanige handelwijze eenige ruggegraatskrommingen zoude kunnen zien verminderen, en daarom aan de Akademie voorstelde, niet derzelver goedkeuring aan deze bedden te hechten, maar den uitvinder eenvoudiglijk in zijne proefnemingen aan te moedigen? — Het eenig geval, waarin het gepast konde schijnen, gebruik van deze bedden te maken, zoude dan zijn, wanneer het kind aan eene zoo geweldige ruggegraatskromming leed, en daardoor de hoofdverrigtingen des ligchaams in die mate kwijnden, dat er voor hetzelve bijna geene kans om het leven te behouden overbleef. Men zoude de uitrekking alsdan niet meer aanwenden om het kind van deze kromming te genezen, maar eenig en alleen om de ruggegraat gedwee te maken, en derzelver buigbaarheid zoodanig te vermeerderen, dat

zij in het vervolg aan de ligtste rekkingen kon toegeven; en, wanneer deze uitkomst verkregen is, bekleedt men het zieke kind met een keurslijf van eene zeer sterke stof, (daarenboven, in deszelfs lengte, en vooral onder den oksel, met sterke stålen staven voorzien) het ligchaam bij voortduring in dien graad van uitrekking houdende, waarin hetzelve door een zeer langdurig gebruik van kunstrekbedden, of van ieder ander gelijksoortig werktuig, is gebragt geworden. Die bedden, welke eene slingerende beweging uitoefenen, verdienen alsdan de voorkeur: want klaarblijkelijk bezitten zij meer dan alle de anderen het vermogen, de ontspanning der verschillende bandachtige, de wervelen onder elkander vereenigende zelfstandigheden, welker stevig weeffel aan de ruggegraat dien trap van weêrstandbiedende kracht geeft, om het gewigt des hoofds te dragen, in een' vrij korten tijd daar te stellen. Ongelukkiglijk zal de zieke verpligt zijn, dit keurslijf zoo lang te dragen, tot dat het vorderen in leeftijd aan de tusschenwervelbeensche banden eene nieuwe kracht zal gegeven hebben, zoo intusschen de mogelijkheid daartoe geoorloofd is te hopen. Men zal buiten twijfel vrij wat moeijelijkheden te overwinnen, en vrij wat toevallen te duchten hebben, vóór dat men deze ontspanning bekomen heeft; en, dit het geval zijnde, zoude de genezing, wanneer de zieke in dezen zelfden staat blijven moest, nog niet veel eer aan de kunst doen. Kortom, dus handelende, zal men alleen den trap van waarschijnlijkheid op een' goeden uitslag, in vergelijking met de zekerheid van den dood, waaraan men was prijs gegeven, berekend, en zich naar dezen algemeenen stelregel gedragen hebben, dat het beter is, een twijfelachtig middel te beproeven, dan geheel geen te bezigen. Alwie denkt, dat voorzigtigheid steeds de proefnemers leiden moet, zal ook vinden, dat men, achter eene zoo onbepaalde en tot zoo weinig regt gevende stelling schuilende, in eene menigte gevallen zeer onmenschelijk zoude kunnen handelen, daar men dagelijks vreesselijk mismaakte schepselen een' langen tijd leven, en daarbij bestendig een' redelijk goeden ge-

zondheidstoeſtand behouden ziet. Zij zullen tevens erkennen, hoeveel reden ik heb te beweren, dat de herſtelling der toevallig gekromde ruggegraat, door rekbedden of andere uitſtrekkende werktuigen beproefd, onder die gevaarlijke kunstbewerkingen gerangſchikt moet worden, welke, aan geene genoegzaam bepaalde aanwijzingen onderworpen, doen vreezen, dat de voordeelen, door dezelven, of bij toeval, of zelfs in eenige, echter ten uiterſte zeldzame, gevallen verkregen, nimmer tegen de ernſtige nadeelen, uit derzelver misbruik of ontijdig gebruik, door onwetendheid of eenige andere reden, onvermijdelijk voortvloeijende, zouden opwegen. Eindelijk haalt LEVACHER twaalf voorbeelden van genezing, door middel van het in zijne verhandeling beſchreven werktuig, aan; en zoo men nu den gemiddelden tijd, welken ieder der in deze waarnemingen bedoelde jonge meisjes verpligt was hetzelve te dragen, aanneemt, ziet men met verwondering, dat deze tijd zelden meer dan vier maanden was. Om deze reden is een van beide waar, of dat LEVACHER ons omtrent de voordeelen, aan de uitrekking verknocht, en bij gevolg omtrent de gelukkige uitkomst na het gebruik van zijn werktuig, bedriegt, (omdat de nieuwe voorſtanders dezer handelwijze beweren, dat men geen blijkbaar gelukkig gevolg van hunne rekbedden hopen kan, dan door zich, zonder tusſchenpoozing, ten minſte gedurende een jaar, of zelfs achttien maanden, aan derzelver werking te onderwerpen) of dat de door hem gebezigde middelen zeer verre alle nieuwe bedden overtreffen. Het eerſte vooronderſtellende, zoude ik regt hebben, aan het getuigenis der bij den goeden uitſlag dezer bedden belanghebbenden te twijfelen; daar het bewijzen zoude, dat een man, die in zijne verhandeling blijken van geleerdheid geeft, en wiens gezag als ſchrijver aangevoerd wordt, valſche waarnemingen vermeld heeft. Wanneer ik, echter, aan de door hem aangehaalde voorbeelden van genezing geloof moet hechten, zoude ik alle de nieuwere *Orthopedisten* aanraden, hunne toevlugt bij voorkeur tot het door hem gebruikt wordend werktuig te nemen.

DE JACULATOR, EEN VISCH VAN JAVA.

(Uit het *Edinburgh New Philosophical Journal.*)

De Heer JOHN MITCHELL, Heelmeester, zag deze zonderlinge visfchen in het paleis van een *Javaansch* Opperhoofd. Zij bevonden zich in eene groote, ronde kom, te midden van welke zich een ftokje, ongeveer twee voet lang, verhief: het bovenfte uiteinde was voorzien van punten, waarop eenige infekten werden gehecht. Zoodra het water in ftilte was gemaakt, naderden de visfchen den ftok; vervolgens fchoot elk hunner, aan de oppervlakte gekomen, naar het door hem ontdekte infekt een' droppel waters af, zoo wèl gemikt, dat het diertje in de kom viel en terftond verzwolgen werd. — Deze visch, welks beftaan, zoo veel men weet, tot dusverre niet ontdekt is, houdt zich op aan de oevers van zee of ftroomen, waar hij op voedfel aast; hij is een fcherpfchutter, die zijne prooi nooit mist; en, zoodra hij een infekt ontwaart op de planten, die altijd in ondiepten wasfen, nadert hij tot op den afftand van vier, vijf en zelfs zes voet, en fchiet, met verwonderlijke vaardigheid, een waterdroppel op hetzelve af, die het diertje treft en te zijner befchikking ftelt.

VOORLEZING.

(*Vervolg en flot van bl. 746.*)

Wat *kruiwagens* zijn, behoef ik aan deskundigen niet te verklaren. Deze redekunftige figuur, van welke ik meermalen hoop gebruik te maken, zoo dikwerf ik van eenige zaak wil fpreken, van welke ik weinig weet, doet mij hier een' grooten dienst. Het fpijt mij, dat ik dit zeggen moet. Voor geleerden zou dat onnoodig zijn; want die doorfpekken hunne redenen met zulke figuren. Deze heeten dan fchoonheden van ftijl, en maken van eene redevoering eene foort van bedeldeken, welke, bij gebrek van beter, dienen kan, als

het de mode zoo wil. Deze figuren, om nog juister te spreken, zijn gelijk aan het *help! help!* roepen van iemand, die in het water ligt en zichzelven niet redden kan. Hieruit kan men zien, hoe laat het is bij iemand, die, zoo dikwerf hij van wal steekt, zoo fraai en redekunstig *helpt! menschen, helpt!* roept. Zij staan nagenoeg gelijk met de moesjes, die, ettelijke jaren geleden, zeer in zwang waren. Want beide worden wegens fraaiheid geroemd en verbergen iets. Wat? Dat kunt gij vragen aan zulken, die zich van beide bedienen of bediend hebben Of zij het u zeggen zullen, durf ik u niet beloven, maar moet gij afwachten. Intusschen kan ik van de kruiwagens toch *iets* meer, dan *niets* zeggen. Zij, van welke ik thans spreek, staan, in zeker derde, met de overige kruiwagens, van welke ik niet spreek, gelijk; en dat derde is, dat zij altemaal kruiwagens zijn. Meer weet ik van dezelve niet. Gezien heb ik ze nooit. Zij worden ook altijd bij donkere maan gebruikt. Daarom moet gij niets meer van mij vergen. Want ik heb niet beloofd, dat ik over de kruiwagens *in se*, maar over derzelver gebruik en aangelegenheid zou spreken; waartoe eene opzettelijke beschrijving van die kruiwagens in geenen deele, naar mijne en, zoo als ik hoop, ook naar uwe gedachten, noodig zou kunnen geacht worden. — *Dan, ter zake.*

Zal een kruiwagen nut doen, dan is er volstrekt een kruijer noodig. Hoe fraai en gemakkelijk zulk een voertuig is, zoo lang men geene stoommachines aan kruiwagens vindt, moet één kruijer de beide armen in de handen nemen, en zoo voortgaan; dan staat men niet stil. Het stilstaan is toch eene verdrietige zaak voor iemand, die voort wil in de wereld, Men gaat ook op een' kruiwagen niet zitten, dan om met hulp van eens anders handen voort te komen. Dus kort en goed, er is een kruijer noodig.

Doch het gaat zoo met vele wereldsche zaken: wat men het meest noodig heeft, en het minst kan missen, is het moeijelijkst te vinden. Menschlievende kruijers, och! maakt u toch kenbaar, al ware het slechts door het afnemen of ophouden van uw hoofddeksel, hetzij hoed of muts; gij zoudt altijd vracht hebben, en menigen armen drommel voorthelpen. Ik hoop niet, dat iemand onzer ooit naar een' kruijer zal behoeven te zoeken; maar wel, dat hij, zoo dikwijls hij dien noodig mogt hebben, hem ook mag vinden. Indien ik u een raad verschuldigd ben, dan moet ik u zeggen, dat

gij nooit uwen buurman vertelt, dat gij een' kruijer zoekt, zelfs niet, dat gij er een' noodig hebt; want met goed fatsoen zoekt hij *voor u*, en, indien hij iets of iemand, dat is hier hetzelfde, vindt, heeft hij het gevonden..... ja, maar *voor zichzelven*, en hij laat u staan of liggen, al moet gij ook, in de moeijelijkste houding, met angst en smart, op 's heeren straten vernachten.

Ga nooit af op de uithangborden. Op alle hoeken van de straten (in de steden kruit men het meest, omdat het den kruijer daar minder lastig valt) vindt gij de namen gespeld of gelezen, al naarmate dit u beter vlot, van mannen, die niet anders doen dan kruijen, maar die ook zoo door de wol zijn geverwd, dat zij allen voetgangers moedwillig de beenen stuk kruijen, op het eigen oogenblik, dat zij roepen, dat men de beenen moet in den zak steken. Indien gij het ongeluk hadt van zulk een' kruijer te hebben opgedaan, gij zoudt van geluk moeten spreken, wanneer gij ongemoeid op eigen beenen kondt loopen of kruipen, al naarmate uw krank vermogen dit u toelier. — Wij hebben nu al zoo lang over kruijen en kruiwagens gesproken, en tot nog toe geenen kruijer gevonden. Daaruit kunt gij nu zien, hoe moeijelijk zulk een schepsel te vinden is. Die zich spoedig laat vinden, en *alle* waar op zijn' kruiwagen neemt, helpt u wel een oogenblik voort, maar, als hem de last te zwaar valt, helpt hij u op eens..... van den wal in de sloot; en dan kunt gij uzelven troosten of beklagen, al naarmate gij u dan zult bevinden, met het spreekwoord: *Het zijn allen geen koks, die lange messen dragen*. Hartelijk wensch ik, dat gij van alle koks met hunne *lange* messen levenslang moogt bevrijd blijven. Daartoe is vooral dienstig, dat de kruijer u, en niet gij den kruijer opzoekt; want dat wint u veel verdriet en tijd uit, en gij komt dan toch voort, beter dan wanneer gij hadt gezocht, indien namelijk, en dat is hier hoofdzaak, de kruijer u wil vinden. Gij moet niet denken, dat dit eigenzinnigheid verraadt in den kruijer. Tot die gevaarlijke dwaling moet gij nooit vervallen. Gij moet nooit vergeten, dat deze kruijers zich schamen, om een patent te vragen. Wanneer gij dus iemand hadt gevonden, die de verlangde kruijer was; zou hij op uwe vraag, of hier of daar die of die kruijer woonde, want allen zijn niet eenerlei (denk maar aan de koks met de lange messen); zou hij op die vraag goedschiks *ja* zeggen, of *ja* laten zeggen? En indien dan die kruijer zou,

der patent u eens aanzag voor eenen bediende bij de directie der belastingen; want deze heeft ook Heeren in haren dienst, zoo groot, ja nog grooter misschien dan gij, en deze zoeken ook ongepatenteerde kruijers, nog meer dan gepatenteerde, op: waartoe? dat weet ik niet; maar die commissie draag ik u op, om dat eens aan die Heeren te vragen; zij zullen het beste dit weten, en, indien zij dit willen of mogen doen, uwe vraag volledig beantwoorden. — Dan, ter zake. Indien, zoo als ik boven heb gezegd, de gezochte en gevonden man u voor zulk een Heer eens aanzag, (dat was immers mogelijk; want wie ziet de menschen in den krop?) zou hij dan uw vrachtje aannemen, en bezorgen, waar gij het hebben wilt? Doch gesteld eens, hij ging af op uw eerlijk gezigt, en hij bood zich aan op uwe aanvrage, dan zoudt gij nog niet zeker zijn, of de aangenomene vracht goed volgens adres, hetzij schriftelijk of mondelijk, zou worden bezorgd. Gij moet u nooit inbeelden, dat alle menschen doof zijn, (niet in een Oostindischen zin; dit zou de zaak merkelijk veranderen) en gij hebt zoo luide naar den kruijer gevraagd. Zullen nu al de buren van dien kruijer hem zonder patent vrachten laten doen? Dat geloof ik niet; en zulk een geloof vertrouw ik, dat ook gij zult hebben. Wel nu, door uw hard roepen loopt gij zeker gevaar, dat men de vracht aanhoudt. Zoo zoude het algemeen bekend worden, wat aangehouden was, te weten uw persoontje met en op den kruiwagen, welke alle kruijers, bij dergelijke gelegenheden, met vracht en al gewoonlijk in den loop laten, om zelve te ontsnappen; en zoo zou te uwer gedachtenisse altijd staan aangeteekend, dat gij op den kruiwagen gezeten hadt: iets, hetwelk de grootste sukkel, die geen voet verzetten kan, nooit in het openbaar wil weten. Die het verste zijn voortgekruid, zijn in dit derde wel de ergsten. Doch deze aanmerking maak ik hier slechts in het voorbijgaan.

Indien ik geweten had, dat wij zoo lang zouden hebben moeten zoeken naar den kruijer, zonder dat hij zich heeft laten vinden, dan had ik gaarne dien man aan zijne plaats gelaten. Doch wij hebben immers allen kruijers noodig. Daarom is het nog al vergeeflijk, dat wij eens de proef hebben genomen, om den man te vinden, zonder wien wij allen op onze plaats blijven. Gelukkig nog voor ons, als wij dan tamelijk tevreden zijn. Indien u de tevredenheid na aan het hart ligt, nader nog dan grootheid, dan bid ik u, zet u nooit

op eenigen kruiwagen neder; want de tevredenheid komt nooit op den kruiwagen, maar verwijdert zich te verder, hoe verder gij zult zijn voortgekruid. *Verzint, eer gij begint.* Als gij op den wagen zit, is men begonnen, en is ook de tijd van verzinnen voorbij; terwijl de ziel van hem, die op den kruiwagen zit, (want, groote of kleine, zij zullen toch allen wel zielen of zieltjes hebben, t. w. een ieder *de* of *het* zijne) dien kruiwagen als haar ligchaam aanneemt, zonder welk voor die ziel geen leven meer is. Dat is de reden, waarom de eenmaal gekruiden altijd verlangen verder gekruid te worden. Zij hebben altijd in den mond: *unus non ſufficit orbis!* Dit is Latijn; want de kenners van die taal zijn niet alleen zonder kruijers en kruiwagens, en daarom moet gij u niet verwonderen, dat ik hunne oorſpronkelijke taal getrouw overneem. Deze zal ik letterlijk vertolken. Die vier vreemde woorden willen of kunnen zeggen, t. w. in den mond dier arme ſukkels: „Och, had ik ſlechts twee ligchamen!” (over de ziel denken zij niet; want de hunne kan ook ſlechts door de beste mikroſcoop gezien worden) „dan kon ik, op twee kruiwagens gezeten, in twee *werelden* (in twee *wereld-deelen* hebben zij geene ruimte genoeg) worden voortgekruid.” Daarom, al ſtaan zij op het einde der wereld, en al kunnen zij niet verder, dan zoeken zij nog naar eene groote plank, om, van deze aarde op eenen anderen bol voortgekruid, dat kruijerige vermaak aan hun zieltje te verſchaffen.

Wilt gij dan volſtrekt een' kruijer hebben, verg van mij niet, dat ik hem zoeke. Plaats ſlechts eene advertentie in de *Haarlemmer Courant*. Houd uw' naam geheim; er zijn genoeg letters in het A. b. c., om u van dezelve te bedienen. De een of andere boekverkooper zal u wel willen helpen. Gij zult uwen man dan wel vinden; want er zijn nog kruijers genoeg in de wereld. Zijt gij niet op de gedachte hiervan gekomen, bij het lezen der advertentie van dien welgemaakten man, en het antwoord eener jonge weduwe? (*) Op dienzelfden voet kunt gij uwe advertentie ſchrijven, als gij maar zorgt, dat gij uwen kruijer wel onderſcheidt van hetgeen in de beide advertenties bedoeld werd. Ik beloof u, dat ik de *Haarlemmer Courant* getrouw zal lezen, en dat het mij aangenaam zal zijn, dan te zien, dat iemand uwer den verlangden kruijer gevonden heeft.

Vooraf wil ik u nog aanwijzing doen van hetgeen iemand,

(*) *Haarl. Cour.* van 19 en 22 Febr. 1825.

op den kruiwagen zittende, zelf moet zijn en op het oog dient te houden. Het zou mij innig spijten, dat gij, ook bij het bezit van kruijer of kruiwagen, niet voortgingt. Het zitten op den wagen is niet de hoofdzaak; (want dat doet men thuis gemakkelijker) maar het is hulpmiddel, om voort te komen. Daarom, kort en goed, zij u van mij een raad gegeven, dien ik niet weet, of gij zult aannemen, maar ik geef u dien van ganscher harte. *Quod fieri potest per pauca, non debet fieri per plura*; dat wil zeggen: *De langste Recepten helpen niet altijd het beste.* Van Recepten wil ik dat toegeven, omdat ik van die geleerdheid weinig weet; maar ik ontken, dat dit op de geheele redevoering moet worden toegepast. Want deze heeft vijfenveertig minuten uitspreken noodig, om redevoering te zijn; zoo als boven door ons in het breede is aangemerkt. Doch ook een Philosophisch Recept (ja, zulke Recepten zijn er ook; want men vindt zoo wel Philosophische als Medische kwakzalvers) moet kort zijn. Ten opzigte van alle Recepten ben ik het dus volkomen eens met ieder, die denkt zoo als ik; en dat is, dunkt mij, al veel toegegeven van mijnen kant. Doch, wij zullen die Receptengeleerdheid daarlaten.

De raad, dien ik u ten opzigte van kruijers en kruiwagens heb mede te deelen, komt hierop neder. Ik verzoek, dat gij slechts eenige weinige oogenblikken wacht met het verzenden van uwe advertentie naar de *Haarlemmer Courant*. Want het zou u niet fraai staan, wanneer gij uzelven A. B. C. hadt genoemd, en gij waart met die drie onnoozele letters tevreden. Gij zoudt uzelven nooit kunnen verantwoorden. Al hadt gij zooveel berouw, als er haren op uw hoofd en op de hoofden van al uwe medemenschen te vinden zijn, het zou u niet baten, indien gij al de overige letters, tot Z toe, niet durfdet schrijven of opnoemen, tot zoo veel keeren als dit van u mogt worden gevergd. Daarom verzoek ik u, dat gij nog niet zoo haastig zijt met uwe advertentie geplaatst te willen hebben. Vooraf moet gij uzelven eens wegen, om te weten, niet hoe *zwaar*, maar hoe *ligt* gij zijt. Indien een kind van tien jaren u kan voortkruijen, en op den duur kan blijven kruijen, dan hebt gij de noodige ligtheid. Gij moet altijd denken: de kruijers, die gij noodig hebt, houden zich met *ligt*, en nog liever met *geen* gewigt op. Zwaar werken, willen die menschen niet, in het minste niet voor een ander. Om die proef te nemen, behoeft gij u niet in persoon op

den kruiwagen te plaatsen, en uw zoontje zoo te laten kruijen. Indien gij geen zoontje hebt, is het met u te erger; dan zou het geval wereldkundig worden; en dat zou mij van u spijten. In beide gevallen zoudt gij in verlegenheid raken, wanneer zulk een kind u slechts ééne vraag deed; namelijk, waarom gij op dien kruiwagen zit? Het kind zou u niet begrijpen en u voor kindsch en krankzinnig houden, hoe verstandig gij ook van uw ligt gewigt melding maaktet. Kinderen vragen altijd meer dan groote menschen, omdat zij vragen, het zij dan dom of wijs. Groote menschen vragen dikwerf daarom zoo weinig, omdat zij niet dan dom kunnen vragen. En daarom is zwijgen hunne zaak, beter dan spreken. In het voorbijgaan merk ik nog aan, dat die groote menschen, die, om niet dom te kunnen vragen, in het stomme pak spelen, de allerdomsten nog niet eens zijn.

Ik onderstel, dat gij, na uzelven gewogen te hebben, weet, hoe zwaar gij weegt. Hebt gij tot uw doel de noodige ligtheid; zoek dan iets op, dat u slechts iets in zwaarte overtreft, en zulke dingen kunt gij dan bij duizenden vinden, schoon gij maar één ding van dien aard noodig hebt. Laat dit uw evenbeeld in ligtheid door het kind voortkruijen. Gelukt het, dan weet gij, hoe laat het is, en het kind ziet u niet op den kruiwagen. Zelfs in het oog van het kind zou dit een misselijk gezigt zijn. Nu kunt gij voortgaan met uwe advertentie, mits gij aanstonds uwen wagen smeert, opdat het kruijen uwen gemakkelijken kruijer nooit verdriete, noch het piepen van den wagen de gansche historie ruchtbaar, of uwen kruijer balorig make. Eilieve, wat zoudt gij doen, als uw kruijer u op den wagen liet zitten en wegliep? Zorg dus, dat alles geschiede in stilte, ook zonder dat iemand in de wielen of tegen de beenen gereden worde; dan zal alles wel goed nederkomen, zoo goed als ooit eenige kruiwagen nedergekomen is. Oefen u in het *balanceren*. (*Voltigeren* maakt te groote beweging op een' kruiwagen, welke niet stilstaat.) Dit komt vooral te pas, indien, hetgeen ik nog onderstel, er eenig zwaartepunt, hoe ligt ook, in u te vinden is. Dit zou nog op de vracht invloed hebben. Zit met uw zwaartepunt voorop; dan hebt *gij* het voordeel, dat gij achter niet afvalt, en uw kruijer gevoelt dan niets van de geheele vracht. Indien gij geen het minste zwaartepunt in uzelven hebt, dan behoeft gij het *balanceren* niet eens te beproeven, en dan zijt gij aanstonds gereed, zoodra uwe ad-

vertentie beantwoord wordt. Hoe veel invloed zou wel eene mug, op een' voortgaanden kruiwagen, door verschillenden stand, kunnen uitoefenen op het zwaartepunt van kruiwagen en kruijer? (Want deze zijn bij het kruijen ook met de vracht één ligchaam.) Indien gij deze vraag zoo ten naastenbij kunt beantwoorden, zult gij gemakkelijk inzien, waarom, in dit speciale geval, de ligtste waren het beste, ten minste het verkiesselijkste zijn. Ook vooraf kunnen wij bepalen, dat op een' kruiwagen beter eene mug, dan een olifant kan worden voortgekruid. Daarenboven zullen u vele vrachtjes, die reeds ter bestemder plaatse zijn aangekomen, door derzelver ligtheid genoeg zeggen, dat zij met de zwarte van eenen olifant het zoo verre nooit zouden hebben kunnen brengen.

Mijn laatste raad, ten opzigte der kruiwagens, is deze, dat gij nooit van kruiwagens één enkel woord rept, vooral niet bij menschen, die aan den kruiwagen alles hebben te danken. Laat ieder zijne eigene waarde en waar behouden. Beoordeel, als gij dan koopen wilt of moet, bij uzelven eerst, *wat* en *tot wat prijs* en *waartoe* gij koopen wilt; maar laat voor het overige iederen kramer zijne eigene waar dingen en beoordeelen. Die raad komt het meest te pas, als gij, wat ik u hartelijk toewensch, op de plaats van uwe begeerte zult zijn gekomen. Dan eerst zult gij kruijers bij duizenden vinden, maar die u *niet verder* kunnen brengen. Deze bewegen hemel en aarde, om een enkel vrachtje te bekomen, ten einde anderen diets te maken, dat zij nooit op den kruiwagen gezeten, maar altijd achter denzelven geloopen hebben. Dan hebt gij gelegenheid, om te komen in het *Grootkruijersgild*, het eenigste, dat tot nog toe niet is vernietigd.

Doch ik heb thans geen last, en ook geen lust, om over dit *Grootkruijersgild* breedvoerig te spreken. Welligt zal aan hetzelve de beurt komen, indien ik eens, bij eene andere gelegenheid, handel over geleerde genootschappen en maatschappijen van allerlei soort van kunde en onkunde. Intusschen durf ik u niets beloven, omdat ik niet weet, of ik iets anders zal hooren of lezen van dit *Grootkruijersgild*. En zonder geschreven of gedrukt schrift gaat het voorlezen niet. Dat weet ik, bij eigene ondervinding.

Dit alles viel mij zoo in, door de aaneenschakeling van denkbeelden, welke ik, om u dan maar de waarheid te zeg-

gen, niet begrijp, maar welke door mij toch onaangevochten blijft. De geleerden zijn meest allen leden van het *Grootkruijersgild*. Deze stelling kan men niet omzetten, en dat is bewijs voor derzelver deugdelijkheid. Want ik durf niet zeggen, en ik geloof niemand, die zijn volkje kent, dat de leden van het *Grootkruijersgild* meest allen geleerden zijn. Zeggen is ook nog geen bewijzen. Ten slotte van dit tweede stuk mijner voorlezing zeg ik, omdat het bewijs overtollig is, dat uit het bestaan van het *Grootkruijersgild*, boven omschreven, duidelijk blijkt, dat er een naauw verband bestaat tusschen geleerden en kruiwagens. Dit geeft mij innig genoegen, omdat dan ook het eerste stuk mijner voorlezing, over de geleerden, met het tweede, over de kruiwagens, in een naauwkeurig verband en in eene logische verhouding tot hetzelve staat. Of dit ook het geval met het derde stuk zijn zal, kan ik eerst op het einde zeggen. Hartelijk verlang ik, dat ik dat dan zal kunnen doen.

Het derde of laatste stuk mijner voorlezing zal handelen over de *stokpaarden*. Het spijt mij, dat ik niet dit in allen opzigte rijke en dus ook belangrijke onderwerp *alleen* ter behandeling heb gekozen. Gedane dingen nemen geen keer. Anders! .... ja; maar het zou immers jammer geweest zijn, indien ik al het bovenstaande had uitgeveegd, gesteld dat ik had kunnen besluiten dit koelbloedig te doen. Doch gij weet het, schrijvers en redenaars vechten, als voor haardsteden en altaren, (dat is, om mij duidelijk uit te drukken, *pro aris et focis*) het dapperst voor eigene meeningen, als vruchten *hunner* hersenen. Het spreekt van zelf, dat ik gaarne aan het bestaan ook van anderer hersenen geloof. Aan het bestaan mijner eigene hersenen heb ik nog nooit getwijfeld. Daarom laat ik aan ieder de vrijheid, om ten opzigte *zijner* hersenen al of niet te twijfelen. Maar bij ontstentenis of gebrek van hersenen wordt de strijd niet minder hevig; daar het in allen gevalle dan toch meeningen zijn, afkomstig uit dat deel van het hoofd, waar men de hersenen steeds zoekt, maar niet altijd vindt. Het doet ook weinig ter zaak, of men ongemeubeleerde bovenkamers te huur heeft, indien men dan maar de lagere verdieping, hetzij dan rijk of gering, mits maar goed gemeubeleerd, aan niemand verhuurt, maar in eigen gebruik houdt. Doch wij willen dit onderwerp niet verder behandelen; daar ik nog maar eenige minuten overig heb, om de *stokpaarden*, zoo goed zij kunnen, te laten dra-

ven. Over geene soort van paarden, hetzij koets- of sleperspaarden, is zoo veel geschreven en gesproken, als over de *stokpaarden.* Mijn woord trek ik voor niemand in, al wil hij ook monsteren den *Bucephalus* van ALEXANDER DEN GROOTEN, of den *Ronsinant* van den eerlijken DON QUICHOT, of *Malle Jan*, met al zijne gouden zweepen. Doch monsteren wil ik niet; want voor de monstering van alle stokpaarden hebben wij nu tijd noch gelegenheid. Ook heeft ieder zijn eigen stokpaardje, hetwelk hij, hetzij goed of slecht gezadeld, liever dan eenig ander paard berijdt. Wij zijn dus, waar wij wezen willen. Dat is ons genoeg. Waarom zouden wij ook monsteren, daar niemand een ander stokpaard, dan zijn eigen stomme beest, verkiest, en hij voor een ander geen half centje besteden wil? En voor *dien* prijs verkoop *ik* mijn beestje nog niet.

Ik heb er niets tegen, dat de ruiters te stokpaard nu en dan hun beestje afrijden, mits dat bij wijze van uitspanning en ter bevordering der gezondheid geschiede. Maar dat altoosdurend rijden en draven is tot niets nuttig. Wanneer men nooit afklimt, loopt men gevaar, met lijf en ziel aan het stokpaard vast te groeijen. Zulke *Centaurussen* houden op menschen te zijn. Hoe verder zij ons ontrijden, hoe beter voor ons.

Ik neem de vrijheid van te onderstellen, dat gij allen weet, wat een *stokpaard* is. Indien er iemand ware, die dit niet wist, die zelfs zijn eigen beestje niet kende, hij is er niet te beter om; want dan loopt hij gevaar, zandruiter of nog iets ergers te worden. Vóórdat men dan op 's heeren wegen zich vertoone, zoeke men zijn eigen paard te leeren kennen; dan weet men, of men *met* of *zonder* sporen dient te rijden. En dat brengt reeds groot voordeel aan. Ik onderstel dus, dat gij weet, wat uw paard *kan* en *niet* kan doen. Rijdt dan nu voorspoedig en gerust, zoo lang u niemand op een stokpaard tegenrijdt; dan zult gij geene scherven maken. Maar gij moet u altijd de mogelijkheid voorstellen, dat ook anderen een toertje zullen doen; en dan is het dienstig, dat gij voor *uw* paard de oogen in de hand houdt, en vooraf op alle mogelijke eigenschappen van stokpaarden denkt; dat zal u zeker te pas komen.

Op 's heeren wegen moet gij nooit toonen, dat gij iets verstaat van de kunst der paardrijders. Ik bedoel die halsbrekende sprongen, die men *vooral*, maar niet *alleen*, op

kermisfen ziet. Wanneer zelfs alle *capriolen* u gelukken, betaalt niemand u voor de moeite. Maar mislukt u een enkele greep of fprong, dan gaat van alle kanten er een gejuich op, dat door u al kermende wordt geaccompagneerd, indien fchaamte over uwen val u niet doe medelagchen. Het lagchen en de kiespijn wonen zelden lang bij elkander. Het voorbeeld van anderen (want onder de berijders van ftokpaarden heeft men zoo wel gekken als overal) verleide u niet. Wilt gij volftrekt fpongen doen, en niet naar mijnen raad luisteren, berijd uw paardje binnen vier muren; en als wordt gij dan kamerruiter of vloerruiter, dan ftaat gij weder op, alsof er niets gebeurd was, indien gij u niet bezeerd hebt, en dat zou mij fpijten.

Eilieve, breng uw ftokpaard eens van ftal; en, als de reis niet te lang duurt, wil ik dat toertje voor deze enkele keer wel met u doen.

Wie komt daar zoo onbezuisd aanrennen? Hij fchijnt een groot Heer, met een' gouden rok. Haal uit voor hem, en fta met uw beestje ftil. Want rijdt gij één voetftap verder, dan moet gij hem een nieuw kleed bezorgen, al zijn alle vlekken op den rok zijn eigen werk. Dit gevaar zijn wij gelukkig te boven. Ik bid u, rijd nog wat zachter; gij moet *niemand* willen voorbijrijden, ook niet dien ellendigen knol, die daar vooruitfukkelt; houd uw beestje op, en laat den man vertellen en opnoemen al de deugden van alle ftokpaarden, als het integrerend eigendom van zijn beestje. Gij doet den man vermaak. Op een' anderen tijd zal hij even geduldig omtrent u zijn, zonder dat gij nu zijne lofrede geheel behoeft over te nemen. Doe niemand leed. De ellendigfte knol van uwen mederijder zou u zandruiter kunnen maken. Zoo iets kon gevolgen hebben.

Doch, laat ons nu afzitten. Men moet niet te lang achtereen rijden, of men loopt gevaar altijd te willen rijden, ook waar het niet voegt. Hoe gewigtiger uw overig werk is, hoe erger dat rijden u zal vergaan. Bij deze gelegenheid moet ik u iets herinneren, aangaande een' beer, die, in plaats van te verfcheuren, aan het *bokfen* raakte, waarin hij bij uitftek ervaren was, omdat hij op zijn bokspaardje te veel en te lang had gereden. Het is u bekend, dat dit geval in *Engeland* heeft plaats gehad. Nu, in dat land loopen vele groote beeren los, maar die noch bijten noch verfcheuren. Die beer moest dan op de *Comedie* fpelen, en een mensch verfcheu-

ren; want er werd een treurſpel vertoond. Doch, daar hij een menschlievende en menſchelijke beer was, ontdeed hij zich van zijne beerenhuid, toen hij bij den eerſten aanval op zijn paardje ging zitten, en, zoo goed als een beer dat ooit heeft kunnen doen, met zijne partij bokſte. Een luid gejuich ging van alle kanten op, en men was algemeen verheugd, dat dit treurſpel, door de ſtokpaardigheid van den beer, in zulk een onverwacht kluchtſpel eindigde. Geſteld nu eens, dat die zelfde beer eens op ſtraat een' *Lord* had ontmoet, en dat hem dezelfde lust tot bokſen had bekropen; die zelfde daad, welke in de *Comedie* een treurſpel in een kluchtſpel veranderde, zou op 's heeren wegen aanleiding geven tot een treurſpel, in hetwelk de beer niet ten tweeden male op het tooneel zou verſchijnen. Alles heeft zijnen tijd en zijne plaats; dus ook het berijden der ſtokpaarden.

Als een' laatſten raad deel ik u nog mede: dwing niemand op *uw* ſtokpaardje te rijden, zelfs den man niet, die u zonder ſtokpaardje tegenkomt. Met den besten wil, doet gij hem een' ſlechten dienst, en, terwijl gij nooit op dankbaarheid kunt rekenen, zijn al de gevolgen van deze uwe dienstwilligheid geheel voor uwe verantwoording.

Het ſpreekwoord zegt:

Eens iegelijks paardje
Is naar zijn aardje.

Of ook:

Eens iegelijks aardje
Is naar zijn paardje.

Ik wil er geen ſpeld om geven, welk van deze twee ſpreekwoorden gij verkiest. Ja, ik geef ze u beide prezent, indien gij ze beide, om goed te handelen, mogt noodig hebben. Denk eens, indien gij het geluk hadt, dat iemand achter u op uw paardje zat, en hij kende uw paardje niet, (en dat is duizend tegen één) en hij viel in het zand of op harderen grond, en uw paardje vertrad hem en trapte hem op het hart: zou dan, zelfs bij de onſchuldigſte begeerte om wederom te paard te ſtijgen, u het hart kalm ſtaan? Indien dan het enkele gezigt van uw paard u niets had te zeggen, ontrijd dan, zoo gij kunt, met uw beest de geheele menschheid, hoe verder hoe beter!

Doch zoo ver hoop ik niet, dat gij zulk behoeven te gaan. Wij hebben ook al genoeg gereden. Gelukkig, dat wij reeds weder terug zijn tot het punt, van waar wij met de ſtokpaarden zijn afgereisd. Ziet dan toch eens al die ſtokpaarden. Wien behooren zij? Wel, Mijne Heeren! het is de ſtal van het *Grootkruijersgild.* Die ontdekking is geld waardig! Zoo bevinden zij zich dan bij elkander, Geleerden, Kruiwagens en Stokpaarden, in hetzelfde gebouw. Is het u dan nu wel zoo vreemd meer, dat ik ze bijeen heb gezet in deze voorlezing? Hoe ſchoon hangt dus deze geheele redevoering zamen! Geachte Hoorders, ik hoop, dat ook gij het zoo zult bevinden; indien het anders ware, dan zou het mij van harte leed zijn.

Hier zou ik hebben kunnen eindigen, indien ik niet, onbezonnen genoeg, had beloofd, den titel of het uithangbordje van deze voorlezing te zullen opgeven. Gij zult er niet tegen hebben, dat ik deze voorlezing noem: *Proefondervindelijke behandeling van het ſpreekwoord: hier heb ik u, daar verlies ik u.* Die titel is zeker vreemd. Minder vreemd is het onderwerp. Ten minſte heb ik meermalen aan dit onderwerp gedacht, ook wanneer redenaars en woordvoerders mij iets anders wilden opdisſchen. Maar zeggen is geen bewijzen. Het eenige onderſcheid tusſchen mij en anderen, die hetzelfde onderwerp hebben behandeld, of nog zullen behandelen, (want alle groote geesten treffen elkander wel eens aan, waar zij het niet durven denken) het eenige onderſcheid is, dat *ik* het bij ſlot van rekening opgeef, waarover eigenlijk gehandeld is, en dat is voor een eerlijk man geene de minſte verdienſte; en dat de *anderen* zeilen onder vreemde vlag, ſchoon zij dezelfde lading aan boord hebben, maar dit *niet* willen weten. Zoo lang het ſchip niet wordt gelost, kan dat goed gaan. Doch als de inventaris der geprojecteerde lading op zichzelve accoord is, maar met de wezenlijke lading niet overeenſtemt, zal u dan de vreemde vlag helpen? — Wat men belooft, moet men geven; het doet er niet toe, of men ſchipper is, zetſchipper of redenaar. De laatſte vooral blaze nooit *victorie*, omdat de hoorder zwijgt. Denken is hier des hoorders zaak, meer dan ſpreken. Het is mijne ſchuld niet, dat de hoorders nu en dan het *denken* vergeten. Of zij het denken ook *verkeeren*, is nog minder mijne zaak, thans te bepalen. En daarom, als gij ooit weder lust hebt, om met mij datzelfde onderwerp te behandelen, zeg het gul uit, hetzij bij het begin of op het einde. De redevoering is er geen halve

cent te minder om. Geachte Hoorders en Hoorderessen! u dank ik voor het geduld, bij het hooren van deze voorlezing te mijnen opzigte betoond; en ik wensch hartelijk, dat gij, als het dan zoo wezen moet, alleen van redevoeringen, en nooit van menschen of vrienden, zult moeten zeggen: *hier heb ik u, daar verlies ik u.* Want in het laatste geval duurt de pijn langer dan vijfenveertig minuten. En, om pijn te hebben, is die tijd al lang genoeg. Dus *punctum.*

DE GODSDIENSTOEFENING DER METHODISTEN EN DIE DER KWAKERS, IN NOORD-AMERIKA.

(Brief eens Reizigers.)

O wie taumelt
Hier die Vernunft! welch Wunder ist der Mensch
Dem Menschen!

HERDER.

Nooit had ik de menschelijke natuur in twee zoodanige uitersten gezien, als te *Philadelphia.* Des morgens was ik in eene *Neger-Methodisten*-kerk en des namiddags in een bedehuis der *Kwakers.* Ieder weet, dat er goede en booze, trage en vlugge, opgeruimde en sombere personen zijn; maar wanneer men gansche hoopen volks, naar hetzelfde doel strevende, in elkanders nabijheid geheel strijdige wegen ziet inslaan en met inspanning van alle krachten vervolgen, terwijl beide het even opregt meenen, zoo vertoont zich aan den opmerker datgene in een klein bestek ten duidelijkste, wat de geschiedenis van eeuwen meer in het groote, doch op eene niet terstond zoo merkbare wijze, doet aanschouwen — *onze dwaasheid.*

Het is bekend, dat de *Methodisten*, kort na hun ontstaan, zich schielijk onder de *Noord-Amerikanen*, die van *Engelsche* afkomst zijn, uitgebreid hebben, en thans een der talrijkste aanhangen in de Vereenigde Staten uitmaken, alwaar men op de tien millioenen inwoners omtrent 1,800,000 *Methodisten* aantreft. Zij zijn onder de Protestanten van verschillende belijdenis diegenen, bij welke een zeker opgewekt gevoel hoofdzaak is. Zij drijven dit tot uitersten. Twee dingen komen in hunne preken, gebeden, gezangen, muzijk en feestvieringen steeds uit: sterke *opwekking des gevoels*, niet zelden

tot onstuimige wildheid klimmende, en eene *verbrijzeling* in het gevoel van zondigheid, waarbij men zichzelven geheel vernietigen wil, om zich alleen in de oneindige genade weder te vinden. (Dit laatste hebben zij echter ook met de *Kalvinisten* alhier gemeen.) Altijd kan men in het voorbijgaan hooren, wanneer in eene kerk *Methodisten* hunne godsdienstoefeningen houden; gebed, leerrede en gezang zijn steeds luid en heftig. Er worden echter onder de *Methodisten* ook afdeelingen gevonden, die of in grondstellingen, of in kerkeörde zich onderscheiden, offchoon ze niet vijandig tegen elkander over staan. Een' tak derzelven vormen de *Hopkinsianen*, dus genoemd naar den prediker HOPKINS, die stelde, dat de verlossing eerst na de geheele vernietiging van den zondigen mensch, bij het gevoel van zonde en verdoemenis, bij den voorsmaak van de hel, en bij een volkomen overgeven aan de genade, volgen konde. Daarom gebruikte deze man allerlei geestelijke en ligchamelijke middelen, om den geest te verschrikken en tot verbrijzeling te brengen. Dien ten gevolge is het gebeurd, dat zwakke menschen, met name jonge meisjes, uit angstige vrees voor verdoemenis, krankzinnig zijn geworden, of zichzelven van het leven beroofd hebben, dewijl het ligchaam te teeder was, om zoodanige overspanning te verdragen. Men kan ligt begrijpen, dat de *Methodisten* hier en in *Engeland* hunnen aanhang grootendeels, ja bijkans eeniglijk, onder de geringere standen hebben; want de onbeschaafde mensch leeft doorgaans meer bij het gevoel, en helt over, om zekere ligtbewogene aandoenlijkheid en zelfs hartstogtelijke gevoeligheid voor godsdienstig gevoel te houden. Om deze reden zijn dan ook de meeste kleurlingen *Methodisten*; want offchoon deze op vele plaatsen scholen hebben, zoo maken zij toch dat gedeelte der bevolking van de Vereenigde Staten uit; hetwelk in ontwikkeling nog op den laagsten trap staat. De *Methodisten* doen intusschen veel voor armen, kranken in de gasthuizen, zendelingen en slaven. Het sterkste openbaart zich hun wilde geest bij de zoogenaamde *Veldvergaderingen* (*Campmeetings*), waar verscheidene gemeenten onder den blooten hemel eenige dagen achter elkander zamenkomen, en bidden, zingen, zich aan het opgewekte gevoel overgeven, en tevens allerlei ongeregeldheden bedrijven, die bij Roomsche bedevaarten en bij den godsdienst der *Methodisten van de kleur* gelijkelijk plaats grijpen. Ik besloot dezen morgen, eene

Methodistische vergadering bij te wonen, en trof juist eene buitengemeen onstuimige godsdienstoefening.

Toen ik in de kleine kerk trad, waren er slechts weinige menschen, waarvan eenigen in gezang- of gebedenboeken lazen, sommigen half overluid gebeden mompelden, anderen brommend zongen, anderen op hunne knieën baden en luide weenden, en nog anderen, met gesloten oogen en het aangezigt naar den hemel, als met diepgeroerde ziel, scheenen te bidden. Allengs werd de kerk vol, en men begon zonder orgel te zingen. Het gezang ging evenwel veel beter, dan men verwachten kon; want de *Negers* hebben gewoonlijk een zeer goed gehoor, zoo als men duidelijk kan bemerken in de havens, waar zij, door hun juist aanheffen zelfs der ruwe scheepsdeunen, die bij het lossen gezongen worden, zich van de blanken onderscheiden. De beide liederen, welke men zong, waren zeer verschillend. Het eerste behelsde eene dichterlijke en wèl volgehoudene vergelijking van onze ziel bij eenen tuin, vol onkruid, waaruit de hovenier, CHRISTUS, de schadelijke gewassen moet uitroeijen. Het andere was eene vervelende en somwijlen zeer belagchelijke voorstelling, dat wij krijgslieden in dienst van CHRISTUS zijn, waarbij onze *uniform* als wit, gelijk het licht der waarheid, en met roode opslagen, aan het bloed van CHRISTUS gelijk, en tevens de *uniform* des *Satans* als prachtig en schitterend beschreven wordt. — Nu verscheen de prediker, een schoenmaker van zijn handwerk en Bisschop tevens; want deze gemeente behoorde tot de *Episcopale Methodisten*, welke den vorm der *Engelsche* Kerk behouden hebben. Zijn Diaken en Voorzanger was een keldersknecht; zijnde zij beide, gelijk ik naderhand van lieden, die hen kenden, vernam, zeer brave mannen. De prediker had omtrent tien minuten gepredikt, en daarbij verscheidene malen zoo luid geroepen, ja geschreeuwd of gebruld, dat ik mij geene sterkere verheffing als mogelijk kon voorstellen; ook hadden reeds, bij de hevigste uitroepingen, enkele leden der gemeente uit volle kracht geschreeuwd: *o* JEZUS, *red ons!* of: *God Almagtig, erbarm u over mij!* toen de preek en de geheele godsdienstoefening zoo wild begon te worden, dat het mij onmogelijk is, eene zamenhangende beschrijving daarvan te geven; want alles ging door elkander. De prediker sleepte, door het wilde vuur zijner rede, door de ijsselijkheid zijner beelden, en door zijn buitensporig gebed, de gemeente mede, en slingerde die heen en weder,

naarmate hij meer of minder raasde. En, wonderlijk! dit religieuze vuur, dat zich aan de gansche menigte mededeelde, liet mij zelfs niet koud. De preek zelve bestond intusschen uit verward zaamgeraapte gedachten van *hel*, *zonde* en *verlossing*. De prediker kan zelf niet lezen, en laat zich hierom door eenen knaap in huis den Bijbel voorlezen; desniettegenstaande haalde hij vele schriftuurplaatsen aan, en wel vrij naauwkeurig.

Maar, hoe zal ik u nu eene slechts eenigermate naauwkeurige schets van de wilde onstuimigheid bij deze godsdienstoefening der *Methodisten* geven? Dikwijls waren de beelden, waarvan de spreker zich bediende, zoo overdreven, en verhefte hij zijne stem zoo zeer, dat hij ten laatste niet meer kon, en dan bruide hij, met naar den hemel uitgestrekte handen, zonder iets, dat naar woorden zweemde, meer te uiten. Nu greep hij, afgemat, naar eene kruik water, dronk, en schreeuwde weder. Eindelijk zonk hij, geheel krachteloos van vermoeijenis, neder, en zijne overspanning loste zich, op eene natuurlijke wijze, in tranen op. Intusschen bad de gemeente, bij elke rijzing van het gevoel des predikers, des te luider geroepen: *God Almagtig, wees met ons!* of iets dergelijks. Zoo riep b. v. de prediker eens: *Wat dunkt u van de hel?* — Een algemeen kermen en jammeren. — *Tien jaren zonder eten!* — Velen: *o God, erbarm u onzer!* — *Twintig jaren zonder drinken!* — Velen te gelijk: *o* CHRISTUS, *red mij!* — *Duizend jaren zonder vriend!* — *Hemelsche Vader, verlos ons!* — *Tienduizend jaren den vurigen Oceaan te ploegen!* — Telkenmale gilde en schreeuwde de gemeente luider. — *Millioenen jaren op den bodem der zee, en een rotsklomp op uwe borst!* — Vele stemmen: *Ik zink! ik zink! Help! help!* — Eindelijk schreeuwt de prediker: *o, Dat ik bazuinen hadde, om u de woorden luide in de ooren te donderen! Heden ontbrandt mij de Geest Gods in mijn binnenste, waarachtig! zoo als nooit voordezen!* En eene oude vrouw roept: *Mij ook! mij ook!* Nu stort zij in stuipachtige bewegingen ter aarde, begint wartaal te spreken en akelig te gillen. Een verschrikkelijk gezigt! — Maar de prediker zwijgt, tot dat zij ophoudt te schreeuwen, en daarop begint alles weder van voren aan. Hier zaten eenigen, die, met gesloten oogen, overluid, doch onverstaanbaar, baden, en tevens met de voeten stampten; daar weder anderen, die, in eene houding, alsof zij zich geheel en al overgaven, het hoofd onophoudelijk heen

en weder slingerden. Hier weenden grijsaards, dat hun de tranen gedurig langs de gerimpelde wangen rolden; daar riepen eenigen: *Ik ben verdoemd! ik ben verdoemd!* Sommigen rukten zich in vertwijfeling de haren uit; anderen jammerden luide, en velen prevelden, als in angst, bij zichzelven. Wel drie of vier malen verhief zich en bedaarde deze religieuze dronkenschap. Doch ten laatste werd de prediker zoo wild en onstuimig, (ik overdrijf niet; want dit zoo wel, als het gansche verhaal, is letterlijk waar) dat hij den kansel aangreep, alzoo zich plotseling in de hoogte verhefte, met de voeten naar buiten uitsloeg, dan op de zitbank sprong, die in den kansel staat, en als krankzinnig in het rond stampvoette. Toen werd de verbijstering algemeen; sommigen vielen als in stuiptrekkingen op de banken neder; de meesten echter liepen in woeste verwildering rond, en riepen: *De Duivel! de Duivel!* — Ik achtte deze menschen, zoo als zij thans waren, tot alles in staat, en de gedachte kwam bij mij op: *Hoe, zoo nu eens de prediker mij als den Satan aanduidde!* daar ik de eenige blanke en welgekleede persoon in de vergadering was. Zij waren in staat geweest om mij te verscheuren. Ik sprong dus op eene bank, en hield mij voorbereid op alles, wat gebeuren mogt.

Welligt hebt gij onder het lezen reeds gelagchen; en dit komt daarvan, dat in de voorstelling van onstuimige of hartstogtelijke tooneelen uit het menschelijk leven meermalen iets voorkomt, dat tot lagchen opwekt, offchoon ook de zaak zelve geheel niet om te lagchen is. Zoo ik u verhalen wilde, hoe ik te *Rome* den Kapelmeester BAINI bij de uitvoering der *Sextinische* muzijk van verrukking in de armen van twee zangers heb zien vallen en bij nieuwe aanheffing weder oprijzen, zoudt gij misschien ook lagchen. Maar het was zeer schoon, ernstig, gelijk deze godsdienstoefening verschrikkelijk ernstig was. Nu heb ik duidelijker begrip van de religieuze razernij der Ouden bij eenigen hunner feestvieringen. Deze Methodistische godsdienst was, mag ik zoodanige uitdrukking gebruiken, eene *Christelijke Bacchanalie* of *Maenaden*-feest, waarop uitzinnige vrouwen in religieuze razernij omsprongen en tierden. Zij zijn wellustelingen in het drijven van eigene verbrijzeling en vernietiging, en zij zwelgen in het gevoel van zondigheid.

Ik had vroeger slechts eenmaal iets dergelijks gezien. Het was te *Napels*, ten tijde van het feest van den heiligen JANUA-

RIUS, als zijn bloed niet vloeijen wilde. Daar zag ik toen voor het altaar, waarop de flesch met het bloed stond, twee vrouwen, op de kniën liggende, als krankzinnigen den Heilig zoo onstuimig aanroepen, dat men bezwaarlijk zou hebben kunnen bepalen, of zij baden, dan of zij vloekten. — Daar de *Methodisten* in verscheidene aanhangen verdeeld zijn, past zeker de gegevene beschrijving niet geheel op allen; offchoon dat opgewekt, hartstogtelijk gevoel, vooral in de gebeden, welke nu eens overluid uitgeroepen, dan weder weenend opgezegd worden, en altijd op geheel bijzonderen toon, met een lang-gerekt en bevend uitgesproken: *o Lord!* (o Heere!) rijk gestoffeerd zijn, hen in het algemeen kenmerkt.

Nog naauwelijks was ik van deze onstuimige godsdienstoefening eenigzins bekomen, toen ik des namiddags naar eene vergadering van *Kwakers* ging. Men had mij namelijk gezegd, dat waarschijnlijk een hunner beste redenaars prediken zoude. Ik kende de diepe eenvoudigheid van den eerdienst der *Kwakers*; doch waarschijnlijk ware mij dezelve niet zoo zeer in het oog gevallen, had ik dien niet onwillekeurig vergeleken bij de tooneelen, heden morgen in de kerk der *Methodisten* bijgewoond. Eene getrouwe afbeelding van de werkelijke toedragt zou wel eene spotprent kunnen gelijken. Ieder mensch, die langen tijd stil zit, zonder te spreken, of zonder zijne opmerkzaamheid op iets uitwendigs te bepalen, zoo als bij het aanhooren eener redevoering geschiedt, schijnt allengs trekken aan te nemen, die naar domheid zweemen. De spieren van het gelaat hebben niets te doen en verslappen langzamerhand, zoodat zij geenerlei uitdrukking, zelfs niet die der stille rust, als in den slaap, op het aangezigt laten, daar, volgens de wet der zwaarte, het kinnebakken iets naar beneden zakt, gelijk ook de oogleden en eenige andere spieren. Daarvan komt het dan, naar het schijnt, dat men in eene vergadering van *Kwakers* eene verzameling van domme gezigten meent te vinden; en evenwel zijn er onder hen gewoonlijk slechts weinige domkoppen.

Vele *Kwakers* schijnen hemelsche verschijningen in den slaap te verwachten; want ik heb in elke *Kwakers*-vergadering slapenden gevonden. Anderen zitten daar neder met een gezigt, waarop de verveling haren looden schepter schijnt te laten rusten. Eenige jonge *Kwakers*, die, zoo veel maar eenigzins doenlijk is, het Kwakerdom in hunne kleederdragt

verzaken, en den oud-*Frankischen* rok met de Mode pogen te vereenigen, zien wel eens rond, of zij niet onder de tegenoverzittende meisjes eene aardige tronie begluren kunnen; want, wanneer deze stil zitten, kan alleen hij, die vlak voor haar staat, den bodem van haren, met schriklappen voorzienen, tuitvormigen hoed — haar aangezigt — ontdekken; of het moest zijn, dat eene schoone *Kwakerin* (en er zijn vele hupsche meisjes onder haar) ook haren hoed naar nieuweren smaak gefatsoeneerd en deszelfs opening zoo wijd gemaakt had, dat men er den *Kwakerinne*-hoed nog even in zien kan. — Ongelukkiglijk werd heden niemand der *Vrienden door den Geest bewogen*, gelijk zij het noemen. Alles bleef stil. Nu en dan een naauwelijks merkbaar neussnuiten, een zacht snorken, een onrustig kind — dit was alles, wat ik, oningewijde, binnen deze kale, koude vier muren te hooren kwam. Eerst filozofeerde ik, vervolgens ergerde ik mij, daarop sluimerde ik in, eindelijk ging ik naar huis. Wie ooit in eenen toestand is geweest, dat hij, zonder boeken, zonder omgang met menschen, zonder voorwerpen voor het oog, b. v. in eene gevangenis, geheel tot zijn eigen nadenken of tot het spel zijner verbeelding bepaald was, die zal weten, hoe zwaar het eenen zelfs in nadenken geoefenden geest wordt, slechts een enkel uur lang met aaneengeschakeld denken zich bezig te houden. Het is zeer zwaar, en vereischt eenen welgeoefenden geest. Zijn het godsdienstige overpeinzingen, in welke nadenken en gevoel vereenigd gevorderd worden, zoo valt het nog moeijelijker, en het hangt zelfs geheel niet van onzen wil af, een' geruimen tijd geregelden gang der gedachten te houden. Wie is meester van het wilde spel der verbeelding? Wie kan zeggen, tot welke verkeerde beelden, ja tot welke onzinnigheid onze geest geraakt, zoodra wij dezen van de buitenwereld afscheiden? Wie had immer de beelden des geheugens zoo in zijne magt, dat hetzelve niet wel eens hem na den heiligsten naam een' onheiligen in het oor fluisterde? Gaarne geloof ik, dat de vorm van de godsdienstoefening der *Kwakers* het best beantwoordde aan de persoonlijke behoeften van den stichter; deze kon daarin eigenlijk regt leven. Hij en zijne naaste betrekkingen waren vol geestdrift; toen ging de zaak wèl. Maar had hij GÖTHE gelezen, zoo zoude hij geleerd hebben, dat geestdrift geen ding is, hetwelk den mensch van buiten wordt aangebragt; of, om het

op eene naïve wijze uit te drukken, niet, als haring in de ton, wordt ingestampt. Was de morgengodsdienst bij de *Methodisten* Spaansche peper, in brandewijn gekookt, zoo zou men dien van den namiddag driemaal aangelengde watersoep mogen noemen.

LIJFSBEHOUD VAN DEN HERTOG VAN PLAISANCE, TIJDENS DE FRANSCHE OMWENTELING.

(*Mémoires sur le Prince* LE BRUN, *Duc de Plaisance; par M.* DU MESNIL. *Paris*, 1828.)

Op den 1sten September 1793 werd LE BRUN, als een *schelmsch Aristocraat*, door het Schrikbewind gevangen genomen, en vervolgens, na het doorstaan van vele doodsangsten, weder ontslagen; dat wil zeggen, onder toezigt, te zijnen huize en koste, van „een' goeden en getrouwen *Sansculotte*." Doch, na eenige maanden in eene halve gevangenschap te hebben verkeerd, werd hij andermaal in denzelfden kerker geworpen, nadat zijne overige ambtgenooten (leden der Constituérende Vergadering), door den goddeloozen FOUQUIER-THINVILLE en diens medestanders, alreeds waren omgebragt. Dezen toch bespiedden de geringste gemoedsbewegingen: een woord, een gebaar, een traan was misdaad in hunne oogen, en elk, die schuldig stond aan deugd en vroomheid en gevoeligheid, werd terstond gegrepen, gebonden, veroordeeld en onthalsd. LE BRUN verbeidde alzoo hetzelfde lot. Eene vrouw, wier man was uitgeweken, hem door de handlangers van ROBESPIERRE ziende wegvoeren, liet zich eenen uitroep van medelijden ontvallen. Onmiddellijk werd zij aan hare acht jonge kinderen ontrukt, die schreijende haar omvatteden, en ook het kleinste, dat aan hare borst hing, haar ontscheurd. Voor de onverbiddelijke regtbank gesleept, schenen zelfs FOUQUIER en zijne rotgezellen met hare onschuld bewogen; maar, overtuigd van medelijden en op de daad betrapt, werd zij niettemin ten dood veroordeeld. Met eenen edelen moed beklom zij het schavot; de beul zelf werd daardoor getroffen; met de eene hand bedekte hij zich het gelaat, terwijl hij met de andere het doodelijk slagtmes op het arme slagtoffer vallen liet. LE BRUN scheen dus volstrekt verloren. Maar een reddende Engel waakte voor zijn leven. Mejufvrouw LE

BRUN DE ROCHEMONT, voor eenigen tijd het gewaad harer sekse met dat der onze verwisselende, wist, onder begunstiging dier vermomming, door te dringen tot in het hart der *bureaux* van het Comité van Algemeen Welzijn. Het edel gevoel, dat haar bezielde, schonk haar den moed, om al de gevaren te braveren en al de bezwaren te boven te komen. Zij onderwierp zich, geruimen tijd, aan de moeijelijke rol van kopijist, en, toen zij in de geheimen van het *bureau* was ingewijd, maakte zij zich meester van de stukken, welke ten grondslage van de veroordeeling, of liever van den regterlijken moord, haars ooms moesten strekken. Terwijl deze stoute verdonkering het Comité met vruchtelooze nasporingen bezig hield, kwam de 9de van *Thermidor*, en — LE BRUN was behouden. Zij, die, in de Conventie, de gehoorzame werktuigen van ROBESPIERRE waren geweest, begonnen thans te vreezen, zelve het slagtoffer zijner blinde woede te zullen worden. LECOINTRE was de eerste, die het waagde, den tijger aan te randen. In het Veld van Mars, op het feest van het *Opperwezen*, (*l*) door dezen ingesteld, zeide hij tot hem: „ROBESPIERRE! uw feest heb ik „lief; maar u, u haat ik!" — TALLIEN was een der ijverigste medewerkers van het komplot. Hij was verliefd op Mevrouw DE FONTENAI, door ROBESPIERRE in hechtenis genomen. Deze vrouw schreef aan haren minnaar, en blies hem, van uit haren kerker, den moed en de wraakzucht in, die haar bezielden. Aldus spande de min, meer dan burgerdeugd, tegen de dwingelandij zamen, en de koppen van den gruwzamen ROBESPIERRE en 83 zijner goddeloosste medestanders vielen op het schavot, nog klam van het bloed hunner slagtoffers. Zoo verslonden de partijen, die beurtelings de Conventie beheerschten en *Frankrijk décimeerden*, elkander, en het klein getal wijze mannen, aan het zwaard der vervolging ontsnapt, verscheen allengs weder op het staatkundig tooneel. Naauwelijks had LE BRUN zijne vrijheid herkregen, of de Conventie riep hem tot haar Comité van Financiën. Hij begaf zich derwaarts, en alwat hij zeide bestond in het nederleggen, ter tafel van dat Comité, van deze verklaring, eigenhandig geschreven en onderteekend: „Mij is geenerlei hulpmiddel bekend, om de rampen des Vaderlands „op te heffen, zoo lang de Conventie bestaat. Om het vertrouwen te herwinnen en de orde te herstellen, moeten andere mannen optreden." Na dit krachtig protest verliet hij de zaal.

DE HEER DE VILLÈLE — EENE SNUIFDOOS MET SPEELWERK — AFZETTING VAN DEN MINISTER — TWEE STUIVERS PER DAG — EEN POND KASTANJES IN IJS.

Welk een titel! zal men zeggen: eên Ex-Voorzitter in den Raad der Ministers, kastanjes, eene snuifdoos! Hoe kunnen deze zaken en die groote personaadje iets met elkander gemeen hebben? Zulk eene zamenvoeging is inderdaad vreemd; en evenwel bestaat zij. Luister, Lezer!

In de Departementen zoo wel, als te *Parijs*, houdt men zich veel met Politiek bezig, en de nieuwstijding-verspreiders, met de Courant in de hand, benoemen Ministers en zetten ze af, teekenen traktaten van vrede en oorlog, naar hun welbehagen, somtijds naar hunne bijzondere meening. Te *Melun* dan raadpleegde de Heer COLINET met een' vriend over vrede en oorlog, en beschikte zelfs over de vergulde portefeuille van het Ministerie van Financiën. Dit viel voor op eenen tijd, dat de Heer DE VILLÈLE verscheidene malen het onderspit delfde. De wet op de drie percent verworpen; die op het eerstgeboorteregt vlakslaande, tot algemeene blijdschap — alles, in één woord, kondigde, op het einde van 1825, den nabijzijnden val aan van het Ministeriële Driemanschap. Het onderhoud was tot dit punt gekomen, wanneer, in het koffijhuis, waar zulks plaats greep, de Heer DUCLOS binnentrad. De sprekers naderende, bood hij hun een snuifje aan, uit *eene doos met speelwerk*. Dit kleinood, door hem getrokken, op een briefje van 15 stuivers, uit eene loterij, behaagde aan den Heer COLINET: hij wilde het koopen; DUCLOS weigerde zulks, maar gaf eindelijk zijne toestemming, en het kwam nu slechts alleen aan op het bepalen van den prijs; hieromtrent konde men het niet één worden, en de koop was op het punt van te worden afgebroken, wanneer een derde, kooper en verkooper elkander willende doen naderen, tot den Heer COLINET zeide: „Hoor eens! Gij, die van meening zijt, dat de Heer DE „VILLÈLE welhaast zal worden bedankt, koop de doos „voor *twee stuivers per dag*, tot aan de afzetting des Ministers." — „Dat wil ik wel," zeide COLINET. — „Op ééne „voorwaarde," hernam DUCLOS; „te weten, dat ge mij de „twee stuivers dagelijks, en wel in persoon, zult brengen."

De koop werd op den 12 December 1825 gesloten. Ten zelfden dage werd dezelve ten uitvoer gelegd. Elken morgen bragt COLINET zijne twee stuivers, en, terugkeerende, boezemde hij telkens zijne wenschen uit voor de afzetting van den Heer DE VILLÈLE. Helaas! hij was de eenige in *Frankrijk* niet. Maar men weet, hoe, in spijt van alles en van allen, de maker van de wet der schâvergoeding het roer van Staat met vaste hand geklemd hield. De 12 December 1826 verscheen, en de Heer COLINET had nu 365 dagen zijn offer trouw gestort. Thans, echter, begon hem zulks te vervelen, en hij zeide tot den Heer DUCLOS: „Op mijne eer, uwe snuifdoos komt mij duur te staan; ik „heb dezelve reeds voorlang betaald, en het staat, helaas! te „vreezen, dat de Heer DE VILLÈLE *usque ad secula seculorum* in het bewind zal blijven. Ik zal aan uwe zuster „op Nieuwjaarsdag 1827 *een pond kastanjes in ijs* geven, „en daarmede moge de zaak vereffend zijn." — DUCLOS wilde in deze schikking niet treden.

Nieuwjaarsdag verscheen, en COLINET bragt zijne kastanjes in ijs aan Mejufvrouw DUCLOS; maar haar broeder verklaarde andermaal, dat hij zich daardoor geenszins van zijne verpligting moest ontslagen achten, ter voldoening der oploopende rente. „Dat zullen wij zien!" antwoordde COLINET, en hield van dien dag op, zijne twee stuivers aan te zuiveren. Drie maanden verstreken, en, in weerwil der herhaalde aanmaningen van den verkooper, betaalde COLINET niet meer. — „Maak er staat op," zeide DUCLOS, „ik zal u dagvaarden voor den Vrederegter!" — „Dat „durft gij niet." — „Dat zult gij zien." — Inderdaad, eenigen tijd na dit onderhoud ontving de Heer COLINET, *Geëmploijeerde bij eene publieke Administratie*, eene aanschrijving, om te compareren, ten einde zich te hooren veroordeelen ter betaling eener som van 15 francs, *voor den prijs eener snuifdoos met speelwerk, verkocht onder beding der betaling van twee stuivers per dag, tot aan de afzetting van den Heer* DE VILLÈLE, en te hooren bevelen, dat de koop voortga zijn beslag te erlangen, gelijk te voren.

Ten dage der zitting verschenen de Heeren COLINET en DUCLOS, te midden van eene talrijke verzameling. De eerste beweerde zijne vrijstelling, op grond dat DUCLOS zijne regten aan zijne zuster zou hebben afgestaan; dat hij, van toen af aan, regt noch aanspraak meer had om te handelen;

zijnde, daarenboven, een vergelijk getroffen voor een pond kastanjes in ijs. Stellige ontkenning van DUCLOS; regterlijk vonnis, het compareren gelastende van Mevrouw en Mejufvrouw DUCLOS, om zich te verklaren nopens het vergelijk der kastanjes in ijs.

In den tusschentijd van dit vonnis tot den bepaalden dag voor de verschijning der partijen voldeed de Heer COLINET, gehoor gevende aan heilzame raadgevingen, en om een Proces te ontgaan, dat op dit tijdstip voor hem, in zijne betrekking van publiek Ambtenaar, van ernstige gevolgen konde zijn, de achterstallige rente en reeds gevallene kosten.

MEVROUW TALIEN DE BEWERKSTER VAN DEN VAL VAN ROBESPIERRE.

Mevrouw TALIEN, naderhand de echtgenoote van JOSEPH DE CARAMAN, Prins van *Chimay*, en zich, na de scheiding van haren eersten man, Mejufvrouw GABARUS noemende, was de dochter van een' rijken *Spaanschen* bankier. Zij had TALIEN enkel gehuwd, om het leven haars vaders, tijdens de Omwenteling, te behouden. Op den beruchten 9 *Thermidor* waren eenige Afgevaardigden van gedachte, dat de beraamde aanslag tegen ROBESPIERRE in de Conventie nog moest worden uitgesteld. Toen zeide Mevrouw TALIEN, die hen bij zich had vereenigd: „ Lafhartigen! zoo gij *Frankrijk* niet van „ dat monster verlost, zult gij de verwoesting van uw vader„ land niet aanschouwen; ik zelve zal hem de namen van u „ allen bekendmaken!" Deze stoute toespraak bezielde de zaamgezworenen, en des anderen daags bestond ROBESPIERRE niet meer. — De Prinses van *Chimay* had eene dochter bij TALIEN, die, bij den doop, den naam ontving van THERMIDOR.

DE DOORLUCHTIGE SPOTTER TOT NADENKEN GEBRAGT.

Tijdens den zevenjarigen oorlog, ging FREDERIK DE GROOTE eens, vol ongedulds over den tragen marsch met het geschut langs een' hollen weg, te voet bergwaarts, in gezelschap van den Generaal, Graaf SCHMETTAU. Gedu-

rende den vervelenden togt bekroop den Koning de lust, om, tot tijdverdrijf, den Graaf, die een zeer godsdienstig man was, een weinig te kwellen. Hij begon met hem naar den naam en den welstand van zijnen Biechtvader te *Berlijn* te vragen, en vierde vervolgens zijnen luimigen en spotzieken geest vrijen teugel. „ Uwe Majesteit is veel geestiger dan ik, en ook „ veel geleerder," hernam SCHMETTAU, toen hij eindelijk eens aan het woord konde komen; „ en daarenboven zijt ge „ mijn Koning: de wedstrijd van vernuft tusschen u en mij is „ dus, in elk opzigt, ongelijk. Maar met dat al kunt ge „ mij mijn geloof niet ontnemen; en zoo u dit ook gelukte, „ wel nu! dan hadt ge *mij*, wel is waar, een onberekenbaar „ nadeel toegebragt, maar *uzelven* te gelijk niet weinig." — De Koning bleef vlak voor SCHMETTAU staan, terwijl zijne oogen van gramschap vonkelden. „ Wat zal dat beduiden, „ *Monsieur* SCHMETTAU?" zeide hij: „ Ik zou *mij* benadeelen, wanneer ik *u* uw geloof ontnam? Hoe meent gij dat?" Met ongestoorde kalmte antwoordde de edele man: „ Uwe „ Majesteit meent thans een goed Officier in mij te hebben, „ en ik hoop, dat ge u hierin niet zult bedrogen vinden; „ maar, zoo ge mij mijn geloof kondet ontrukken, dan hadt „ ge in mij een erbarmelijk wezen, een riet aan den oever, „ waarmede noch in den Raad, noch in het veld iets viel „ uit te regten." De Koning zweeg, en ging een' geruimen tijd, in stil gepeins, voort; vervolgens sprak hij op een' minzamen toon: „ Zeg mij eens, SCHMETTAU, welk is dan „ eigenlijk uw geloof?" — „ Ik geloof," antwoordde deze, „ aan eene Goddelijke Voorzienigheid, die elk haar op mijn „ hoofd telt; aan de verzoening van alle mijne zonden in „ Christus, en aan een eeuwig zalig leven na den dood." — „ Geloóft gij dat werkelijk?" hernam de Koning: „ gelooft „ gij dat waarlijk, met volkomen vertrouwen?" — „ Ja, „ waarachtig, uwe Majesteit!" De Koning vatte, geroerd, SCHMETTAU's hand, drukte die heftig, en zeide: „ Gij zijt „ een gelukkig mensch!" Nadenkend ging hij voort, en van dat uur af aan veroorloofde hij zich nooit weder, het godsdienstig geloof van SCHMETTAU te bespotten.

DE DICHTER EN DE SNIJDER.

Eene echte Anekdote.

GOTTLOB WILHELM BURMANN, geboren in den jare 1733, was in zijnen tijd een der geliefdste Dichters van *Berlijn*. Hij deelde in het lot van vele Apollo's-zonen, en had dikwijls, het zij met of buiten schuld, met eene schrale beurs te kampen. Hij stelde diensvolgens zijn talent op woeker, en zag zich vaak gedrongen, zijne schoone gaven te besteden aan gelegenheidsgedichten, waartoe hij dan ook, als

bekend en bemind Poëet, veelvuldig werd aangezocht. Zoo kwam eens een fnijder tot hem, die een bruiloftsdicht verlangde; en BURMANN, na het noodige befcheid wegens het verloofde paar en deszelfs betrekkingen te hebben ingewonnen, verzocht den man, over een paar dagen terug te komen. Deze verfcheen op den bepaalden tijd. BURMANN ftelde hem het gedicht ter hand, en was hem bovendien te wille, in hetzelve, op zijne bede, overluid voor te lezen. De kleermaker fcheen ten uiterfte voldaan, en vroeg vervolgens, wat hij hem fchuldig was. „Een dukaat, mijn vriend!" De man verfchrikte. „Een dukaat, Mijnheer? Ik moet u openhartig belijden, dat had ik mij niet voorgefteld. Een' daalder heb ik er wel voor over. Kunt ge het gedicht niet korter maken?" — „o! Dat kan gemakkelijk gefchieden. Het gedicht heeft negen coupletten. Ik wil er u het derdepart van laten: zijt ge daarmede tevreden?" Nu fneed hij er drie coupletten af, en bood die den fnijder aan; deze betaalde zijnen daalder, en ging zeer voldaan naar huis, in de overtuiging, dat men verzen, gelijk laken, bij de el kocht!

TE HUIS.

Wie in den kring van onbeproefde vrinden
Voor zich een bron van zoet genot kan vinden,
En levensvreugde fchept bij 't feestgedruisch:
'k Ben ongefchikt mij in dien kring te voegen,
Maar zoek voor mij een' tempel van genoegen
Te huis.

Schoon 't lot voor mij met neev'len dekk' de kimmen,
Geene enk'le flonkerfter der hoop doe glimmen,
De zee des levens woest mij tegenbruis':
Ik fmeek aan God met gade en kroost ontferming,
En eene onzigtb're magt fchenkt mij befcherming
Te huis.

Wanneer de nijd zijn fcherpgepunte fchichten
Tracht op de rust van mijn gemoed te rigten,
En hoop voedt, dat zijn wrok mijne eer vergruis':
Dan voel ik ras mijn leedgevoel vermind'ren,
Smaak ik den welkomgroet van vrouw en kind'ren
Te huis.

En fchoon ik al eens lauw'ren mogte gâren,
Of 't lot mij op een blij verfchiet doe ftaren,
Het lied der vreugde langs mijn fchreden ruisch':
Ik doe alsdan, te midden mijner panden,
Op 't feestâltaar het offervuur ontbranden
Te huis.

Kweek, God! die zucht naar huifelijk genoegen
Steeds bij mij aan, in voorfpoed en in zwoegen;

Schenk ootmoed mij bij heil, en kracht bij kruis;
Laat steeds mijn ziel voor de eeuwigheid bereid zijn,
En in het uur des doods mijn bed gespreid zijn
Te huis!

's Gravenhage. G. VAN ENST KONING.

DE ATHEENSCHE JONKVROUW.

XXIII.

Rozestruiken deed ik planten, onder 't venster, in mijn' hof;
En zij bloeijen, en zij geuren, rijk in bloemen, frisch van lof;
En de nachtegalen fluiten, in dien gaard, van liefde en lust; —
Staakt, gij vogeltjes, uw zangen; staakt ze! Of is u niet bewust
Dat mijn minnaar is getogen naar het veld, met lans en zwaard,
Om voor 't heilig kruis te kampen en voor eenen vrijen haard?
Zaagt ge niet, dat ik mijn paarlen van den hals heb losgesnoerd,
En ze, 't vaderland ten beste, aan den priester toegevoerd?
Zaagt ge niet, dat ik mijn lokken, maanden lang, niet heb gesmukt!
Dat ik, al dien tijd, geen roosjen uit uw' gaard meer heb geplukt?
Staakt, gij vogeltjes, uw zangen, tot mijn minnaar wederkeert,
En ons nieuwe, schoone wijzen — Vrijheid, u ter eere! — leert.
Bloeit, gij rozen, nog een poosjen, en ik vlecht u mij ten krans,
Bij het vieren onzer helden met gejuich en zang en dans.
Maar...zoo *gij* niet wederkeerdet,—gij, mijn lief, mijn lust, mijn all'!
Ach! waar zoude ik mij verbergen, bij der maagden vreugdgeschal?
In deez' rozengaard gezeten; vlocht ik mij een dorenkroon,
En één vogeltjen uit alle deelde ligt mijn' jammertoon!

TROOSTLIED.

XXIV.

Met ons, met ons is God, de Heer! Geen vrees bekruipe ons hart.
Op! De onweêrswolk, die onze kruin bedreigt, met moed getart;
Offchoon die wolk haar donders braakt, haar bliksemflitsen schiet.
Met ons, met ons is God, de Heer! Mijn broeders, vreest dan niet!—
De Heiden, wen de dood hem toeft, blikt niet tot Hem omhoog:
De vuist gebald, het hair te berg', de wanhoop in het oog,
Viert hij aan razernij den toom, verwenscht zich zelv' en 't lot,
Bijt woedend in de bloedige aard', en vloekt den Logengod,
Die hem de zege had beloofd op die zijn' standaard hoont,
En nu met wonden, smaad en dood zijn slaven mild beloont. —
Wij, Christnen, eeren 's Vaders hand: zijn de onzen ook verwond,
Nog vouwen wij ze ootmoedig zaam, in onzen jongsten stond;
En vallen wij, wij zinken dan al knielend neêr op de aard';
En breekt ons 't oog, het heft, voor 't laatst, zich biddend Hemelwaart. —
Met ons, met ons is God, de Heer! Wij kussen vroom de hand,
Die ons, door zege of graf, geleidt naar beter Vaderland.
„Uit nood en dood in 't morgenrood!" — dat dit de leuze zij:
Is 't *hier* niet, *daar* toch worden wij ééns allen, allen vrij.

Naar WILHELM MÜLLER. J. W. IJNTEMA.